ЛЕУА ЛЕИБА

АМҬА ЦӘГЬАҚӘА РААН

АНИ АҨСАДГЬЫЛИ

Ԛ-романк

2017 ш.

УДК 821.35
ББК 84 (5Абх)6-44
Л 55

Леуа Леиба
Аамҭа цәгьақәа раан. Ани аҧсадгьыли. Аромaнқәа / Л. Леиба. – Аҟәа. «Акьыпхь аҩны» 2017 ш. 746 даҟьа.
г/р 978 - 5 - 111 - 54 - 08017

© **Леиба Леуа. 2017.**

АРЕДАКТОР ЛЫҨНЫТӘ

Леуа Леиба дышқәыԥшыз аҩра далагеит. Амала, 2003 шықәсанӡа шәҟәык изҭмыжьит.

Уигьы…

Убри раԥхьатәи ишәҟәы инаркны, ишәҟәқәа зегьы рыҟны тема хадақәас ишьҭихит: иԥсадгьыли, иҭаацәеи, ижәлари, лымкаала ибзианы иидыруаз иҩызцәеи, аибашьцәеи, ирҵаҩратә заанаҭи. Иара убас иҩымҭақәа ирныԥшуеит ицәымгу ауаа ирԥырхагоу, иаҳҳәап: аҕьычцәа, ақәылаҩцәа, аҭартышгаҩцәа, аҭып «ԥхақәа» ирышьҭоу ахҭыԥшшацәа, аибашьраан, зыԥсадгьыл кажьны иқәҵны ицақәаз, нас иааины, аҭып «дуқәа» ирышьҭалақәаз уҳәа убас егьырҭгьы.

Абарҭқәа ирызкны, иахьа уажәраанӡагьы, аҩымҭақәа аԥиҵоит, иагьҭижьхьеит аа-шәҟәык, иҭыжьымгьы рацәоуп.

Уи ишәҟәқәа ирныԥшуеит, хыхь-хыхьла амцхә арԥшӡацәара дашьҭамлаӡакәа, иара дызхаанны ибзианы иидыруаз аҧсҭазаара шыҟаҵәҟьаз аарԥшра. Уи згәаԥхо аԥхьаҩцәа рацәаҩхеит, иагьидырныҳәалахьеит иара. Уи изеиԥшны ицаауеит алитературатә жанрқәа зегьы, иаҳҳәап: ацуфарақәа, ажәарццакқәа, ажәабжь кьаҿқәа, аиумор, ажәабжьқәа, ажәеинраалақәа, апоемақәа. Иара убас иҩхьеит аповестгьы. Иахьа ожәраанӡа иимҩыцыз аромaнқәа ракәын. Урҭгьы иахьа иҳадигалоит, ҳагәгьы иаанагоит аԥхьаҩ игәаԥхоит ҳәа.

Ари ашәҟәы иануп ҩ-романк: «Аамҭа цәгьақәа раан», «Ани Аԥсадгьыли».

«Аамҭа цәгьақәа раан» ианыԥшуеит Аҧьынцьтәылатә еибашьра ду ашьҭахьтәи ашықәсқәа раан, аҧсуаа рыԥсҭазаашьа шыҟаз. СССР иқәынхоз ажәларқәа зегьы еидгыланы, аҕа хәымга иҿагыланы, хацәнамырха, ианеибашьуаз, ақыртқәа Аԥсныҟа аара ишаҿыз, ара иахьаауаз рхы шымҩаԥыргоз. Аԥсуааи аурысқәеи иеидгыланы урҭ ишырҿагылоз…

Ибзианы иаарԥшуп аурыс ԥҳәыс-ан лхаҽсахьа, артԥаҩцәа рхаҽсахьақәа. Абзиабара атемагьы цқьаҙа ианыԥшуеит ари ароман. Аԥсуа ҭаацәареи, аурыс ҭаацәареи уреигәырґьаратә иаарԥшуп. Уи аԥҳьаҩ илаԥш итԥашәаратә, ддырхәыцыртә иҟоуп.

Ари ашәҟәы иану аҩбатәи ароман раԥхьатәи хҟәак ануп «Смаҭа хәыҷы дкәашоит» аҽы. Уи ианыԥшуаз, Марҭа лхәыҷра мацара акәызтґьы, ара ианыԥшуеит, Марҭа атԥара дшашьҭаз, аибашьра дшалахәыз, иара убас Алхаси лареи рыбзиабара цқьа абзоурала ԥсуа ҭаацәарак шеиқәхаз. Аԥстазаара згәы ахшәаны иҟаз Алхаси, уи иан, аҽешьразы зыҿкназҳахьази, Марҭа лыбзоурала, ишеиқәхаз, аԥстазаара ргәы аҳәо ишыҟалаз. Егьи ароман аҽеиԥш, араагьы аԥсуааи аурысҟәеи реиҩызара аарԥшуп, иара убас аибашьраан аурысҟәа ааны аԥсуаа ирыдгыланы ишеибашьуаз уҳәа убас егьыртгьы.

Аԥхьаҩ, сгәы иаанагоит ари ашәҟәгьы, автор егьырҭ ишәҟәқәа зегьы реиԥш, агәахәара унаҭап ҳәа!

ААМҬА ЦӘГЬАҚӘА РААН

а-1-тәи ахы

Ацьынцьтәылатә еибашьра Ду ашьҭахьтәи ашықәсқәа руак азы акәын. Хабалак гәаҟран. Аҳра руан: амлеи, ахьҭеи, агәырԥа цәгьеи. Усҟан зынзаҧсшьарак ҳәа имамызт ауаԥы. Иара ашьыжь дԥагылон, аҽены хәлааназа ҧсеиҭакхак ихы иамҭазакәа дхандеиуан, хашәала ҳәа акгьы имазамкәа. Усҟан ахныҟәгара даара иуадаԥын. Ирфашаз акәын зегьы гәаҟуа изышьҭаз. Аҽеилаҳәареи, рҽырҧшзаны анхареи уҳәа зынзак азәгьы дрышьҭазамызт. Млакы ҳамгандаз ҳәа акәын, ауаа зегьы зызхәыцуаз. Аҽеилаҳәараз, маҭәаҟәак раур, ирыздырхон, абзиа иашьҭамызт. Насгьы иҳәатәуп, уи аамҭазы, иахьеиҧш, ауаа руҭраҟәа шәырла ирҭашьшьы ишырҭатәамыз.

– Урҭ рыҟатцара аамҭа рызҭодаз. Усҟантәи аамҭакәа рзы, ишәарҙызо акәын ауаа адәы ишықәыз, рхазыҳәа аус руртә еиԥш, аамҭа рырҭомызт. Азеиҧш усҟәа ракәын зегьы зҽыз.

Хәымса хәыцы иани иареи ракәын аԥны иахыз. Иаб Ацьынцьтәылатә еибашьра ду ахь данцоз, иара дмизацызт, мызкәак аибашьра цахьаны еиԥш ауп иара дышиз. Хәымса иан лымала длааҙон лхәыцы. «Абри асаби длымоуп, аҭаҭын аплан илыкәу мачҳак иадымхаргьы иааитцаҳтәып», ҳәа башахазгьы аҙәы игәы иааҭашәомызт. Аҭаҭын аплан илыкәыз ҟатцо, лхәыцы даазо, ус цәгьала дааиуан. Ацьыкәреи лзылазтцодаз, илзылатцаргьы, илзырашәозма? Лҭаҭын аус адулареи, лхәыцы ибареи дырхашәаланы, уаҳа акгьы лзыҟатцомызт. Амала, тәанчахәы хәыцык рауан, убри акәын рыԥсы зкыз. Убри атәанчахәы хәыцы ироуаз, рыуеи рҭынхеи ирырҭози, лҧеи лареи, ус

цәгьам бзиам илызлырхон. Аамҭа цон, Хәымса изҳауан.

Абар, уажәы, жәашықәса дырҭагылоуп Хәымса. Иара жәашықәсагьы иҟахи, аха иара жәаа шықәса зхыҵуа хәыҷык иеиҧш, ихы мҩаҧигомызт. Ду наӡак иеиҧш акәын иара ихы шымҩаҧигоз. Иан илҳәоз ҵьара акы дахыҧомызт, еснагь дарҧьажәҩаны длывагылан. Уи ала лгәы дуун, иара ила дгәырҧьон. Лара лгәырҧьара илымаз акәын, илылымшозгьы, лылзыршоз. Рбаҳча аҵыхәан, лахьхьи, анаӡара ҧҳәасақәак ҭагылан. Урҭ ҟәшәаны, рыҭира акәын Хәымса есымша дызҿыз. Урҭ ахьиҭиуаз ҳәа иахьыҟаз, Мҷышьтатәи адәыҧбаангыларҭатә станциаҿы акәын. Уа адәыҧбақәа рацәаны иангылон азы, ҵьармыкьа хәыҷыкгьы ыҟан. Уи аҵьармыкьа, ааигәасигәа ақытақәа рҿынтә, арахь, ауаа рацәаҩны иааиуан. Шәыр-қәыр хәыҷқәак ирымақәаз ааидкыланы, крыҭира ҳәа. Уи аӡәырҩы рыҧсы акын, уи ыҟамзар, амла иагоз ҟалон, ҳәарада.

Хәымса хәыҷы, абжьаапҧны еиҧш, иахьагьы, крыҭира ҳәа дышцалац еиҧш, адәыҧбаангыларҭатә станциахь дцеит иведра азна аҧҳәаса иманы. Хәымса уа дахьлеиз, раҧхьа иааиз адәыҧбаҿы, иҧҳәаса ҭитәы имаз иҭиит. Хәымса аҭитә имаз аниҭилак, дымҧшыкәа, абжьаапҧны, иҩныҟа дгьежьлауан.

Уа дахьҩеиуаз, аҭаҭын аҿыхреи, арыҧхреи уҳәа рҿы, Хәымса иан длыцхраауан, аха иахьа ус ҟаимҵеит Хәымса. Аихамҩа аузуҩцәа, аказен ҩынқәа ирыҩнақәаз, изакәызаалак ирҭиуа ҳәа акгьы змамыз, аӡы рҭиуан. Аихамҩа ҵаҟа уахьллыбаауаз, Мҷышьтатәи аихатәы трубақәа ирҵаланы аӡы аауан. Ара акрант ыҟан. Иахьа хәлааӡа акрант аартны, ахьыр-хьырҳәа аӡы леиуан. Уаантәи акәын ахәыҷқәа ирҭиуаз аӡы ахьынтәааргоз.

Хәымсагьы избеит, урҭ ахәыҷқәа реиҧш, иаргьы аӡы иҭииларц. Аведра усгьы иара иман. Аҧҳәаса ҭира ҳәа иара арахь данаауаз, ҵәыцак иҵьаба инҭеитцеит. Иҧҳәаса аниҭи ашьтахь, акрант аҿы днеин, иведра ааӡәӡәаны, азна аӡы ааҟаитҵан, аӡы зҭиуаз аҷкәынцәа ишырҳәалоз

еипҕш, «есть холдная вода, родниковая вода» ҳәа ҳәо иааины игылаз адәыҕба атцыхәтәантәи авагон инаркны, ахантәи авагон аҿынза дцо-даауа, ѡынтә-хынтә раҟара дыбжьысхьаны еипҕш, хатцеи-ҧҳәыси еидгыланы иеицәажәоз дынрывсны дышнеиуаз, аҧҳәыс лыбжьы налыргеит:

- Уара аҷкәын, азы зтиуа, уаагьежьны арааназа уааии.

Ари абжьы иаҳаны Хәымса иашьтахьҟа даахьаҧшит.

- Ара уааи, ара, - иҳәан Хәымса данаахьаҧш, ахатца инапы ааиҟьеит. Ари Хәымса ианиба, афырҳәа даагьежьын, ахатцеи аҧҳәыси еицәажәо иахьгылаз, дааины, даарыдгылеит.

- Заҟа иагьсоузеи, атцәца азна азы? – дтцааит ахатца, Хәымса рагьхьа дааины дшаарыдгылаз еипҕш.

- Заҟа сышәто, - атак ааҟаитцеит деитцамхазакәа Хәымса.

- Атцәца азна азы ҟатца, – даацәажәеит ахатца. Хәымса дгәырҧьатцәа, деитцамхазакәа атцәца ртәны ахатца иахь инаирхеит.

Ахатца Хәымса иатцәца ааимхны, иҧҳәыс лахь инаирхеит.

- Сара азы зжәырц акәзам дызсыргьежьыз ари аҷкәын, – лҳәеит лара.

Ахатца игәы иаахәаны датцашьшьы азы ижәит. Ахатца иижәыз азы хьшәашәаза иҟан. Избанзар, акрант есымша ишаартыц иаартын. Азы шааиц иааиуан уахгьы-еынгьы. Азы ауаа иржәуан, иргон, ашыха артомызт.

Ахатца азы анижә ашьтахь, иҧҳәысгьы илабжьеигеит, ларгьы азы лжәырц, даара ихьшәашәаза ишыҟоу, ишшьха зыхьу.

-Изжәып нас саргьы, ус уара ианутахха. Сара азы зжәып ҳәа сгәы итазамызт, аха, - лҳәан лхатца днеиҿапҧшит. Ахатца Хәымса ихы иқәкны ҿааитит:

- Даҽеа тцәыцак татәа.

Хәымса иитахыз уи акәын. «Уажәытцәкьа» - иҳәан иатцәца ртәны, ахатца иахь инаирхеит. Хәымса иатцәца зыла иртәны иикыз, ахатца иааимихын, нас иҧшәма

ашьшьыҳәа иналиркит. Иҧшәма атҵәца ааимылхын инҭыркәкәаны илжәит. Лхатца иеиҧш, ларгьы илгәаҧхеит илжәыз аҙы. Аҧхәыс аҙы ыжәны даналга, итацәыз атҵәца Хәымса иахь инарххо, днеиҷаҧшит. Нас лара иаразнак ала, лхы-лҷы аҽааиҭанакит. Аиқәатҵәара аалҷысит хабалак, лааигәа-сигәа, иаалыкәыршаны, аалашьцеит. Хәыцра лашьцарак дынҭанагалеит.

Ростов дыҟоуп. Лыпҧшәмеи лареи абри иаҟароу рҧа, наҟ-ааҟ инапқәа кны, алѡа афѡы згәылшәшәа ицоз амѡақәа руакы иаными инеиуеит. Урҭ ирласны рыѡны инеир рҭахуп. Аб иҧа аибашьра ахьымцо, иани иаби ахьынхо ахь дганы, дара аҧа хәымга иҷагыланы иқәпҧо асовет уаа ирыдгыланы иқәпҧаларц ргәы итоуп. Амѡа иқәланы иахьаауаз рыцкәын илабжьон хатцеи-ҧхәыси ирхәо хеитцарц, аха иара иуамызт. «Сара схәыцума? Абар ушьҭа жәа шықәса схытуеит. Сзааҙаз, исызгәакьоу сықалақь аҧа хәымга изныжьны сара сабацо? Саргьы сеибашьуеит», – иҳәон иара. Ани аби рҧа имуашәа анырба даргьы иара иихәоз иазыразхеит. «Имуазар, ишҧаҳауреи? Ҳара ҳахьпҧсуа, иара дыпҧсгәышьап, ҳахьцо дҳацзааит. Ҳара ҳазҷу, иаргьы даҷызаап» - рҳәан рҧа иихәаз иазыразхеит.

- Ибзиоуп, нас дҳацзааит. – иҳәеит ахатца.

- Ҳаицызааит, уаҳзымтцаакәа цьара шьаҷак ҟаумтцаларoуп, - лҳәан инапы илкыз, наужьны, ихы аалшьышьит Сериожа иан. Сериожа дгәырҧьатцәа даақалеит, иан ихы ахьылшьышьыз. Иан уаҳа ихы шылымшьышьуаз, ицәа иалашәазаргьы здырхуада? Сериожа иан инапы анааулыжь, иаб инапы ахьикызгьы иаауижьын, иццакыццакуа иѡрывсны зҷыназхаз, Сериожа иѡыза даниба: «Ани сѡыза иоуп, ак иасҳәар стахуп», - иҳәан иани иаби днарызтцааны, иѡыза днаишьҭалеит. Сериожа иѡыза дѡаихьҙан, аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Сериожа иани иаби ишьҭаланы иахьааиуаз ари рыблақәа ирбон. Убри аамҭазы акыр инахараны, ажәѡан ахьтә бжьы цәгьак аагеит. Убри абжьы цәгьа игаз, закәу ауаа иеилыркаанҙа

абомба каҳаит. Абомба анкаҳа ашьтахь, ҳәҳәарахеит, ҧызрахеит. Уахьыҧшлак. Акгьы убом. Абомба икаҳаз алҩа ихчылаз иарлашьцеит, афҩы баагьсы артцысит, ашоура ду ҟанатцеит. Сериожа иҩыза дишьталаны, акыр дҩаскьахьан. Абомба ахькаҳаз, урт еиҳа ирзааигәан, Сериожа иани иаби ахьааиуаз атцкьыс. Убри аҟнытә. Сериожа иани иаби акгьы рмыхьит. Маҷк аҟара алҩа ихчылаз ахытцра ианалага, еилаҟәаҟәа еилажьыз аҧсцәа ирхагылан, имҧсыкәа инхаҟәаз рыҧызбжьи рытцәаабжьи, реиқәҷытыбжьи, рыцьызқьызбжьи улымҳа тцырхаауан. Сериожа иани иаби рычкәын ихьз ҳәаны аҷтра иааҟәымтцзакәа иаҷын, аха атак бжьы ҳәа акгьы раҳауамызт. Ҳәарада уи зыҧсы таны иаанхази, ма абомба аҧеыхаҟәа зааханы, ихәны инхаҟәази, ма иҧсны иубаратәы иҟаҟәази рахь дыҟамызт. Уи абомба ахькаҳаз, адгьыл итцнажааз, ахаҳәи анышәи дыртцәахит, мамзар, уаҩы димбо, дыцҟьа-шәҟьа, адгьыл атцахь дытцанатцеит. Ашьтахь, ауаа излархәоз ала, ари Ростов аҧа иҳаирпланқәа анхала, рапхьатәи амш акәын. Абомбагьы Ростов ақалақь иалаҳаз рапхьатәи абомбақәа ируакын. Ахатцеи аҧҳәыси ҷтрала каамет-еиқәатцәа ҟартцеит, аха рычкәын затцәы уаҳа ихабар рымбазеит…

Аибашьраан лыҧшәмеи лареи зыкәшәақәаз, уажәы, лапштцашәараны иаалхапаз, дааиланагеит Марусиа. Марусиа лыҟазшьа Иван Иван – иҧа иангәеита, иааицәымыҧханы, днылҷапшны, ҷааитит:

- Ибыхьи, Марусиа, быҟазшьа сгәапхом, акалашәақәа бызбоит?

- Ишҧасмыхь, Иван. Абри ҳапхьа игылоу ачкәын ҷеишәа уиҷапъши?. Иван Хәымса данынаиҷапъш, азнык азы, иаргьы иихәара-ииура изымдыруа даакалеит. «Сериожа дышҧаиеиҧшу» ааигәахәит, нас илаҧырзкәа иблакәа иаархыжжылан изҧы илахьыкәкәеит. Иван ихы ҩышьтыхны, Марусиа днылҷапъшын, лыжәахыркәа рыҧәҧәаны, иаанкыланы дааигәыдиҳәҳәалеит.

- Марусиа сара издырит бара ибыхьыз. Ари ачкәын

аҙы ҳзыржәыз, абомба иаҳцәагаз ҳаҷкәын Сериожа дахьиеиҧшу азы ауп, ус ауми?

- Иван, иаҳҳәеит ҳәа асцәкьа еиҧшышьа убахьоу? ҳаҷкәын ихы аахтцәа ихагылоуп, – лҳәеит Марусиа, дқьызқьызуа, лылаҕырзқәа лызнымкылауа.

- Марусиа, сара уажәоуп иангәаста ари аҷкәын Сериожа дышиеиҧшыз, - иҳәеит иаргьы илаҕызқәа шаац иааua.

Арҭ ас еицәажәошәа аниба, насгьы дара ирҳәоз иара ианеиликаа, иаарыцҳаишьан, дрыдтцны дцарц иҷынеихеит Хәымса.

- Иван аҙы иаажәыз ахәгьы иумҭаҙеитеи, - лҳәан Марусиа лхатца дниҷаҧшит.

- Уи ауми, бара, иаргьы «аҙы ижәжәыз ахә сышәҭ» - ҳәа мҳәаҙакәа дышцо бымбаҙои? Сериожа иакәзаргьы, убастцәкьа акәын иҟаитцоз... «Уара арҧыс, уаагьежьи арахь, «сҧарақәа сышәҭ» - ҳәа мҳәаҙакәа уабацои? – иҳәан Иван ибжьы Хәымса инаиқәиргеит. Хәымса, дыпҳашьа-ҧхатцо даагьежьны дааит, Ивани Марусиеи ахьгылаз, днарыдгылеит, заҟа маатҭ сыртарызеи ҳәа хатцеи ҧхәыси дырҷаҧшуа.

- Уара, ҧытк ит, ҧытк, уи азы акгьы ҳахьуам. Уҵкәын иуҭошәа иҧхьаҙаны ит, - лҳәан Марусиа Иван иахь лыбжьы налыргеит, нас Хәымса дихәаҧшуа даатгылеит лылаҕырзқәагьы ҷыц рҷылархеит.

Иван Хәымса раҙын ҧарақәак истоит ҳәа усгьы игәы итаҙамызт. Иван иџьаба иаатихит иҧаратра ҩажәеи хәба маатҭ ицоз ақьаад ҧара аарылихын Хәымса иитарц инаирххеит. Хәымса иитo аҧарақәа, ааџьеишьан, «имцхәуп, имцхәуп, ари аҟара стахҙам» - ҳәа Иван днеиҷаҧшит.

- Даҽеакы ҟатца, Иван, даҽеакы, дааҧьатцәы-ҧьатцәит Марусиа дахьгылаз. Иван Марусиа лҳәатәы аахеитцан, даҽеа ҩажәеи хәба маатҭ ицоз ақьаад ҧара, иҧаратра иаатихын, ууанҙа ирмазеины иикыз инацитцан, Хәымса иахь ииаирххеит.

Хәымса иааицәымаҕхан, дыҧхашьа-ҧхатɔо ҽааитɣит:

- «Диадиа, ари мыцхәцәоуп».

- Исымх, - иҳәеит Иван ибжьы хәыҷык ирҧьеѡшәа.

- Имх, сымш, имх, - лҳәеит Марусиа.

Иван Хәымса изырханы иикыз аҧарақәа ааимихит. Ѡажәеи хәба ицақәоз аҧарақәа ѡбҕьыцк Хәымса иани-га ашьɣахь, «итабуп» - ҳәа нареиҳәан, днарыдтɕны дцарц иҷынеихеит.

- Уаангыл, сымыш, уаангыл, умыццакын, суҳәоит, - лҳәан, Хәымса илақәа дрыхпҧшыло диазтɕаait:

- Иухьʒузеи, уара, аҷкәын бзиа?

-Хәымса сыхьʒуп.

- Хәымса, уара ухьʒ иатɕанакуа сыздыруам, аха сара даара исгәаҧхоит уи ахьʒ. Уи убас исзааигәоуп сара. Уи аиҧш исзааигәоу акгьы ыҟаʒам. Ааи, ааи, исзааигәоуп. Уи ахьʒ. Уара иудыруоу Иван аҧара рацәаны изуиɣаз? Мап, уи уара иуздырʒуам. Уи сара иуасҳәоит, иуцәыззаʒом. Ҳара аҷкәын дҳаман, уара иуқәлаз. Уара Сериожа захьʒыз даара уиеиҧшуп. Ҳаҷкәын аибшьраан ҳшеицыз, абомба дашьит…

Убри аамɣазы, Марусиеи Ивани рыҧҳа Наташа адәыҧба атамбур дыкәгыланы, лани лаби, нас урɣ зацәаажәоз Хәымсеи дрыхәаҧшуан. Марусиа лыҧҳа атамбур дыкәгыланы, дрыхәаҧшуашәа анылба, Наташа лахь лнапы аалҟьан, ҽаалɣит: «Ара бааи!».

- Наташа лан Марусиа ас анылҳәа, лан лҳәатәы хатɕаны, лан ишылҳәаз еиҧш, адәыҧба атамбур дахьыкәгылаз дыллыбаан, лани лаби, Хәымса иацәажәо иахьгылаз, ларгьы дааины, даарыдгылеит. Уи дааины дшаарыдгылаз еиҧш, Марусиа лыҧҳа лахь лхы налырхан, лыбжьы акыр иаардуны ҽаалɣит:

- Наташа, абри аҷкәын ҽеишәа бихәаҧшны, дзеиҧшу ҳабҳәозар? – лҳәан дɕаait Марусиа. Марусиа ишылҳәаз еиҧш, Наташа Хәымса акыр данихәаҧш ашьɣахь, лыбжьы аатыганы ҽаалɣит:

– Сериожа. Сериожа иоуп дзеиҧшу. Сериожа ихы

аахтҩаны ихагылоуп... Наташа ахаан илымбацыз, аха лани лаби иҙбахә злархҩозиҿ, нас Сериожа ипатретқәа илбахьази рыла, ибзианы илдыруаз лашьа Сериожа дышиеиҧшыз, иаразнак ала иеилылкааит.

Наташаланилабидшынарҽаҧшызеиҧшрылаҕырҙқәа аауазшәа анылба, ларгьы лылаҕырҙқәа аҳәҳәыҳәа лыҙҕы иқәланы рҽылархеит.

-Ари дубоу, Наташа лхаангьы, Сериожа дшылымбацызгьы ипатретқәа илбахьаз рыла дылдырит, - лҳәан Марусиа, Иван днеиҽаҧшит. Иван итҩауланы даакәыҧсычҳан, Хәымса ижәшахыр инапы нхишьын, ҽааитит:

-Хәымса, Ростовҟа уаагоит уҳаццозар, атҩара уҳартҩоит, ууашаҳтәуеит. Наташеи уареи шәахьцалак, шәеицызаап, иашьеи-иаҳәшьеи реиҧш. Угәы ишҧаанагои, уара?

- Мамоу, «диадиа». Сара шәара сызшәыццаҙом. Сара сан сыда длымаҙам. Уи сара дсымбар, уаҳа дызбода? – иҳәеит Хәымса Иван азтҩаара иитаз атакс.

-Уаб, дыҟаҙами, дыҧсхьоума? – дтҩааит Иван.

- Саб аибашьраҽ дыршьит, - атак ҟаитҩеит Хәымса, илаҕырҙқәа игәы иқәыжжуа.

Хәымса иаб иҙбахә аниҳәа, илаҕырҙқәа игәы иқәыжжуа зҽаазхаз, Иван ианиба, Хәымса даарыцҳашьаны, игәы ааирҧәҧәарц ус иҳәеит:

- Хәымса, макьана уара ируздырҙуам, уаб дыршьу, дрымшьу. Уи дааргьы шалшо удыруазааит. Имачшу цьушьома, «иҧсхьеит, иҟам» ззырҳәахьоу, аха рыҧсҟәа таны, ргәы бзиа, рхы бзиа, рышныҟакәа рахь игьежьхьоу. Урт реиҧш, разҟы бзиа иманы анцәа иҟаитҩааит, – иҳәахт Иван Хәымса игәы ирҧәҧәарц.

- Уи дызлаауеи, дызлатахаз ала ашәҟәы ҳауит. Ростов ааигәара цьара қытак аҿы дтахеит. Уаҟа абаҟагьы гылоуп. Аешьаратә нышәынтраҿы джуп, ихьҙи ижәлеи ануп рхәоит. Сдухар, сашьталарц сгәы итоуп, исзыҧшаауоу сыздыруам, аха – иҳәеит Хәымса, Иван иихәаз ажәа ацынхәрас.

- О, уара уаб дфыхатҩазаап, Хәымса. Ҳара ҳ – Ростов-

тәқәоуп. Ҳара уаб ихы ҳақәитцазаап. Уи аешьратә нышәынтраҽы анышә даманы иаиқала, ҳәарада, абаҟаҽы ихьзи ижәлеи, иабхьзи, ануп. Уи абаҟа ахьгылоу апҧшаара, сара схы иадыстцоит. Уара иужәлоузеи, уабанхо?

- Сара с- Чрықьбоуп Шлартаҧа сынхоит.. ақыта Шлартаҧа, абра ҳахьгылоу атыпҧ инаркны, хҧаҟа километра роуп ибжьоу сара сахьынхо. Ара ҳахьгылоугьы Шлартаҧа ауп иахьатцанакуа.

- Уаб ихьзузеи?

- Саб Иуана ҳәа иарҳәон. Ашәҟәаҽы Иван ҳәа ианын, иҳәан Иван изтцаара атак ҟаитцеит Хәымса.

- Афырхатца, Хәымса. Саргьы Иван сыхьзуп, сабгьы Иван ихьзын, исыжәлоуп Иванов Иван Иван – ипҧа. Уан пату лыкәтцаны дбала. Ишысҳәаз еипҧш, уаб аешьратә нышәынтрак аҽы дыжны дыҟазар, уа ихьзи ижәлеи, иабхьзи ҳәарада, ианылоит. Уи апҧшаара сара схы иадыстцоит. Испҧшааны санықала, уара уҽы сааны, уаб дахьжу уганы урбара сылсыршоит. Утызтып шсоуҳәаз еипҧш, сблокнот иаыстцоит. Уи утызтып ала, упҧшаара уадаҩхоит ҳәа сгәы иаанагом.

- Итабуп даараза, сара аҩны саннеилак, сан иласҳәоит исашәҳәақәаз зегьы. Издыруада мышкы зны, ҳара ҳҽы шәааиныша ны ҟала, сани сареигәахәала шәҳадаҳкылоит. Асасцәа рзы, ауада ҷыда ҳамоуп, шәахьтәаша-шәахьиаша шәыгҳажьуам. Ус иҟоу ҳара ҳамацара ҳакәзам. Ус иҟоуп апҧсуаа зегьы, - иҳәан даа҆ехәеит Хәымса. Убри аамтазы, дара зтаз адәыҧба иапҧылоз артцәааҳәа иҳәҳәо, ибжьы мацараха, ҩахьхьи, архәара иаавтцын, дара шыҟаз аҽынанахеит.

- Абни адәыҧба акәхап ҳзызпҧшыз, ушьта ҳцозар акәхап, иҳәеит Иван дахьгылаз.

- Ааи, абни адәыҧба ааины,ианылагылалак, ари, шәара шәызтоу, адәыҧба дәықәлоит., - иҳәеит Хәымса. Наташа лыблақәа траа Хәымса дихәапҧшуан. Лара илымбацыз лашьа Сериожа диеипҧшуп ахьырҳәаз, лашьа гәакьа иеипҧш, дылпҳьазон, еснагь дихәапҧшлар лтахын.

Ус иззыҧшыз адәыҕба ааины аҭыҧ аҿы илагылеит.

- Ушьҭа ҳара ҳцоит, абзиараз, Хәымса, - Марусиа Хәымса ихы-иҿы неимда-ааимдо илгәӡит. Иван хаҵаҵас хәымса инапы ааимихит. Наташа акыр даағҳашьан, аха лан ишыҟалҵаз еиҧш, ларгьы Хәымса ихы-иҿы неимда-ааимда илыгәӡын, лани лаби ахьгылаз днеины, днарыдгылеит. Аиҭа «абзиараз» ҳәа Хәымса инаиарҳәан дара зҭаз авагон иҭаларц рҿынархеит.

Убри аамҭазы, ҭакәажәык, Хәымса иидыруаз ашәҭ шьыҭәрақәа лгәыдыҳәҳәала, дааиуан. Ари Хәымса димдыруази, ашәҭ шьыҭәрақәак аалымихын, авагон иҭалахьаз Наташа лзы инаирххеит. Усҟан авагон иҩаҿагылаз Иван инапы наигӡан, ашәҭ шьыҭәра ааимхны, Наташа иналиркит. Наташа дгәырҧьатҵәа лаб ашәҭ шьыҭәра шааимылхыз еиҧш, дагәӡуеит уҳәаратәы лҟьышә иныкәылкын, днафҩит. Нас дыччо, авгон ахышә аҿы днеин, Хәымса ишҟа дыҧшуа, лылаҧш иҟәымгаӡакәа дихәаҧшуа лнапы лҟьон.

Хәымса дахьгылаз, Наташа лнапы лҟьошәа аниба, иаргьы инапы иҟьеит.

Ус адәыҕба абжьы аагеит. Апасажырцәа зегьы рвагонқәа иныртәлеит. Авагонмҩаҧгаҩцәа рбираҟ ҩежьқәа кны, авагонқәа рышәқәа инылагылеит. Авагонқәа неинҟьа-аинҟьо, зны шьҭахьҟа ицо, нас ҧхьаҟа ицо, агәгәа ахга, еиха-еигәо, аҿынанахеит. Инапы иҟьон Хәымса дахьгылаз. Даргьы рнапқәа рҟьон авагон ахышә икылырҳәҳәаны, Ивани Марусиеи анапҟьара иана-ҟәытгьы, Наташеи Хәымсеи рнапқәа рҟьон. Адәыҕба арласыга иацҵо ицон.

Ус адәыҕба архәара инавалеит. Уи нахыс иара шырымбоз еиҧш, абжьгьы рмаҳауа инкабеит. Хәымса акраамҭа аперрон дыкәгыланы, адәыҕба злацаз ахь дыҧшуа дгылан.

а-2-тәи ахы

Хәымса ашәҭ змихыз аҭакәажә лҩызцәа дахьры-

лагылаз аагәеиҭан, днеины ашәҭ шьыҵәрақәа илымихыз рыхә налиҭеит. Аҭакәажә ашәҭ шьыҵәрақәа Хәымса илымихқәаз рыхә имсхуам ҳәа далагеит, аха иара имуит. Мчыла лцьаба иҭеиҭеит. Хәымса ашәҭ шьыҵәрақәа рыхә аҧарақәа аҭакәажә ианлиҭагьы, игәы иҭахәхәа иҭаз Ивани, Марусиеи, Наташеи ракәын, урҭ дрызхәыцуан.

Хәымса макьана аперрон дшықәгылац дықәгылан, иқьаад ҧарақәа иауз инапы ианыцьгәаланы икны. Иара дзықәшәаз илакәу илабҽабазу макьана цқьа изеилымкаацызт. Урҭ ракәын Хәымса дзызхәыцуаз уажәы.

Ус мчыла Хәымса ихәыцра даалҵит. Иведра аҙы иҭаз, ахы ларханы инкеиҭәан, иаҵәца иведра инҭеиҵан, аѡныҟа дцарц ааиҙбан, дзынгылаз аихамѡа ишьапы нхиган иҿынеихеит. Хәымса жәабаҟа метра днеихьан амѡахәасҭа данылаы.

Убри аамҭазы, хѡык ақыртуа ҷкәынцәа иара иатҟьыс акыр инеиҳақәаз ааидгылеит. Нас арҭ аҷкәынцәа, ууанҙа дара ишеибырҳәахьаз еиҧш, Хәымса иарҧьарахьгьы иармарахьгьы аҙәаҙәа наивагылеит. Ахѡыктәи иапҳьа дааины дааиҿагылеит. Аха иара урҭ рыгәхьаа мкҙакәа иапҳьа иааины иҿагылаз днигәытҵасын, дышцац еиҧш, иапҳьаҟа иҿынеихеит. Аха акыр даннеи, уаҳа дрымшьҭыкәа, наҟ-ааҟ ивагылақәаз дааныркылеит Хәымса.

- Ишәҭахузеи, сара аѡныҟа сцоит сзышәмышьҭуазеи? Соушәыжь уажәытҷәҟьа! – иҳәеит Хәымса, ажәѡан кылнаҵәап уҳәаратәы ибжьы ѡхацаланы.

- Уихәаҧши, уара ибжьы ихацаланы, иҷешьҟаитҵа ибжь ду ала ҳиршәарцгьы игәы иҭазаап, - иҳәеит аурыс ҧшра змаз ақыртуа хышшәа иҟаз. Хәымса икьаҿ ахәдагьы ѡытҵархха иааникылеит.

- Соужь, уажәытҷәҟьа! – иҳәан Хәымса икьаҿ ахәда зкыз инапы дласын, иааимжәаны, дынигәтасны, наҟ абна шыҟаз ала дынцәытҵаирххит, аха иҷекамыжькәа, иҷааникылеит. Хәымса имѡа, афыр-фырҳәа данылаы иҿынеихеит, аха дрымшьҭыкәа ивагылақәаз, иапҳьаҟа иниаҧысын, дааныркылеит.

Соушәыжә, - иҳәахт Хәымса, урҭгьы дныргәытцасны, рыгәхьаа мкʒакәа.

-Уауҳажьуам, иҟаутцо ҳамбари, - рҳәеит аҧкәынцәа.

-Сызхшәырҟьои, ишәзызу, цәгьарас? – дҭааит Хәымса.

- Ҳаиҳабы уигәытцасны дызцәытцаурххи?

- Уи уажәоуп. Ус анихь, ууанʒа саҧхьа шәааины сымԥа зышәкзеи?

-Азы зуҭиуазеи? Уара ухарала, ҳара азы ҳзыҭиʒуам.

- Азы стир, иҟалои, шәаигʒома, азы?

-Уара аҧҳәаса ҭила, аҧҳәаса умоуп. Уи ҳара иҳамазам. Уҧҳәаса ануҭилак ашьҭахь азы уҭиуеит. Ус иҟалазом. Ҳара иуаҳҳәаз уумырҳакәа, даҽазны азы уҭиуаны, уаабар, уаҳпҟоит.

- Ус акыр шәылшозар, шәааи, азәаʒәала, - иҳәан ижәԥақәа ахьыркыз, иаарымижәан, наҟ-ааҟ дныргәытцасын, аиҭа аԥныҟа дцарц имԥа данылаы иҿынеихеит.

- Шәара зны шәаангыли, уи сара исырбап, - иҳәан раҧхьа инцәытцаирххыз Хәымса дыԥихьʒан, инапы кны, даақәыргьежьны диҿасит.

-Ус аума? – иҳәан, Хәымса иҿасыз дынидыххылан, наҟ-ааҟ, имаҟахы инапқәа нҭарсны, нас дыруааʒа диршәын, ахаҳәрддыра длылаижьит. Ахаҳәрддыра дахьылаижьыз, мыҧраны иҟан. Амыҧра дылхәытцашьшьы дцеит. Деихаеигәо, амыҧра дахьылажьыз, алтцра даҽын, ақыртуа ҿиқәатцәаа. Уи амыҧра алтцра дахьаҿызгьы, дыҳәҳәон, «доушәмыжьын» ҳәа. Урҭ Хәымса дааныркылт, аха иара иҿериҭомызт. Аиқәҧара иалагеит. Азәы иаҧхьала дикит, егьи – иашьҭахь ала. Хәымса деимдырххоит, арҭ рԥыцьагьы.

Убри аамҭазы, ақыртуа ҿиқәатцәаа, ахахә цар кны дааин, ишимчыз ала Хәымса ихы дасит. Хәымса дызкыз, дыхьшьшьы, иҧсы маҷханы, дылрымпытцаҳаит. Дара шәаны «цьоукы ҳарбааны ҳаԥп», – рҳәан рыхԥыкгьы хара-бҧьара, иԥны, рыхкәа ахьынахоз рҿынархеит.

Уи аамҭазы, иҟалаз баны дааиуан Витиа захьʒыз урыс

ҵкәынак. Уи, акыр, дара ратцкьыс қәрала деиҳан, қәрала адагьы, еиҳа ҧсабарала амч ду иланы дыҡан. Иҩны ицоз Витиа рыцәҽитцит иаангыларц, мамзар, еицәоу ишақәиршәо реиҳәеит имʒакәа. Арҭ аҵкәынцәа Витиа ибзианы дырдыруан, иихәоз шынеигʒоз имҩашьо агәра ргон аҡнытә, иҩны дара ахьнеиуаз, рҽааныркылт.

- Уа шәгыланы акәым, ирласны саҧхьа шәааи, - иҳәан дынрытцаҳәҳәеит. Витиа ишиҳәаз еиҧш, рыхҩыкгьы шеицыз, иаҧхьа иааины иаангылеит. Убасҡан, Хәымса деихо агылара даҽын. Витиа днеин, Хәымса ижәҩа аанкыланы, дицхрааны, дҩаиргылеит.

- Ушьҭа унеины, знык-знык урҽас сара азин устоит.

- Мап, сара ус сзырҽасуам. Амала, ус рымч иақәгәыҧуазар, аʒәаʒәала срақәпҳоит, ма аʒәаʒәала среисуеит.

Хәымса дызпҡаз рҽасра мап ахьацәикыз, Витиа игәы инанамгеит. Акы рзиур ҳәа дшәеит. Хәымса иҡазшьа бзианы идыруан Витиа. Хәымса дахьхәыз ашьа ҧәҧәаны идәықәлеит, иҧсы ааилахәеит. Ари Витиа ианиба ус иҳәеит:

- Ари аус аилыргара даҽеа ҽенакахь ииаҳгап. Уажәы, амедпункт ахь уаагароуп. Шәнеины ижәҩа шәкы…

Аҵкәынцәа неин, Хәымса ижәҩа ааныркылеит.

- Дкашәмыжькәа, дырҧәҧәаны, ижәҩақәа кны, дшәыманы шәаала амедиаҳәшьа лахь, – иҳәан Витиа раҧхьа днагыланы иҽынеихеит, егьырҭ ҩыцьа Хәымса ижәҩа кны, Витиа инаишьҭалеит. Ахҧатәигьы дхьаа-хьааua, урҭ дрышьҭаланы днеиуан. Ус инеит амедпункт аҽы.

- Иҡалазеи, ашьа даганы, уажә акәымзи ара дангылаз, – дныҩнытцәааит амедпункт аиҳабы Клара, Хәымса данынеиҽаҧш. «Унан, игәы сышьҭуама, исҳәақәа закәи» - ҳәа лгәы иааҭалкит Клара. Нас лҽаалыҧсахын, Хәымса игәы ҡазцашаз, ажәа ҡәымшәышәқәа рыла диацәажәо дналагеит:

«Уамакгьы амыхьʒеит, ацәоуп иҧҡоу. Умшәан,

уажәытцәҟьа сара исырбзиоит. Ирыцкьаны иҧасҳәоит, ушыбзиахо убап». Абас Клара Хәымса дышиацәажәоз, ишахәҭаз ирыцкьаны, спиртла иҧызәзәааны, аиод ахьшьны иҧалхәеит. Аха рапҳьатәи ацхыраара ҳәа икалтцаз азырханы, «аѡныҟа уца, ушьҭа иара ахала ибзиахоит», – ҳәа иаҳәаны даулмыжьит. Хәымса амед-пункт ахь дназгаз ачкәынцәа ирабжьалгеит ахәышәтәыртахь дганы, апҳкаѡы дидырбарц. Амедпункт ианындәылтц, Витиа даацәажәан:

«Хәымса ахәышәтәыртахь сара дызгоит. Уажәы, шәара шәыѡныҟакәа рахь шәца, нас ҳаибабап».

Витиа ииҳәаз ажәак ахымҳәааҙакәа, Хәымса дызпҟакәаз рыхѡыкгьы рыѡныҟакәа иқәланы ицеит, рабацәа ҧсит ҳәа раҳазшәа еиқәышьшьы. Избанзар, урҭ рцәа иалашәеит, Витиа ҕәҕәала ишахьирхәуаз. Аха дара Витиа иҧаҧхьа мчы ҳәа акгьы рымамызт. Уи азоуп дара еиқәышьшьы рыѡныҟакәа рахь ишцозгьы. Витиа данынапҧш, машьына ласык аихамѡа уахьыллыбаауа, ишгылаз ибеит. Уахь дыѡны иҧынеихеит Витиа. Уи дышнеиуаз, амашьына ахьгылаз, днадыххылеит. Амашьына зтәыз уа дҭатәан.

- Ачымазаѡ ҕәҕәа дсымоуп, усыцхраа ухатцазар, - иҳәеит Витиа амашьына дышнадгылаз еипҧш.

- Ҳәарас иатахәузеи, суцхраауеит исылшо аказы, схы сеигҙом, ирласны учымазаѡ дааг, - иҳәеит амашьына иҭатәаз.

- Иҭабуп, мап ахьумҳәаз, - иҳәан Витиа даагьежьын, Хәымса аперрон дахьықәгылаз днеин, ижәѡа кны дыллыбааиган, днаганы, амашьына дынтаиртәеит, иаргьы днаиватәеит. Амашьына ныҟәцаѡ имашьына аус ааирун, ақалақь ахь ихы рханы иҧылеихеит. Ианакәызаалак, ари ахатца амашьына арццакыга рдуны иатаны дныҟәаҙомызт. Ихы пату ақәтцаны ашьшьыҳәа акәын дышцалоз. Аха, уажәы, ус акәым, имашьына арццакыга акыр иацтцаны, акәын дышцоз. Иаарласны илеит ақалақь хәшәтәыртаҧы. Адкыларта ахьыҟаз актәи аихагылаҧы

акәын.

Иаргьы амардуан аҧхьатцәкьа даангылеит. Хәымса ижәҩа кны, Витиа амашьына даатытцын, ахәышәтәырҭахь диманы иҿынеихеит. Амардуан иахьыҩыхәназ ахәышәтәырҭа ашә ҟьаҟьаҙа иаартны иҟан, ишиашаз уахь илыҩналеит. Иахьылыҩналатцәкьаз акәын ачымазцәа рыдкыларҭа ахьыҟаз. Витиа ашә днагәтасын, ииаиртит, ашә ихы нылеикын:

– Слеир ҟалоума? Ачымазаҩ ҕәҕәа дсымоуп.

– Ааи, иҟалоит, ишҧаҟамло, ирласны даажәг.

Витиа даахьаҳәын, игаз-ҿазуа иашьтахь игылаз Хәымса ижәҩа аанкыланы, адкыларҭа дныҩнашылеит. Аҳақьым Хәымса дихәаҧшит. Ихы ахьҿаҳәаз иҧыртны, еиҭа ирыцкьаны, спиртла иҿыҙәҙәааны, иҿеиҳәеит. Нас Витиа дниҿаҧшын, аҳақьым даацәажәеит:

- Ари аҩныҟа дсызуҭом. Хәымпҧада, ахәышәтәырҭаҿы дышьтатцатәуп, аҧынтәылагьы диҭахуп.

-Ахәышәтәырҭаҿы дышьтатцатәызар, сара мап шәҧацәыскуеи? Аҧынтәыла изгьы, сара аҙәгьы сишьталом, сара сыҟоуп.

- Ус акәзар, ибзиоуп, - иҳәан аҳақьым бҕьыц хәычык иҩын, Витиа инеииркит, нас инацитцеит:

- Думаны ухала аҩбатәи аихагылахь.

- Ибзиоуп, - иҳәан Витиа Хәымса ижәҩа кны, аҩбатәи аихагылахь диманы иҿынеихеит. Витиа Хәымса ижәҩа кны дмыццакҙакәа амардуан дҩаҿалеит. Ирулак, цьабаала, иҩыхәнеит аҩбатәи аихагыла. Абарҭа ибжьаланы ишлеиуаз, инеи-ааиқәоз ачымазцәа ахьтәалоз, иҭацәыз аскамкәа рацәаны игылан.

- Уааины ара утәа. Сара апалатаҿы ушьтазцо дсыҧшаауеит, - иҳәан Хәымса днаганы, скамк аҿы днаиртәан, иара дидтцны иҿынеихеит Витиа. Витиа Хәымса данынидтц, хара дымцакәа, амедеҳәшьцәа рҭыҧ днадгылеит. Ашә днас-насын, «да» ҳәа аҩнутцаҟантә абжьы анаага, дныҩналеит.

-Ачымазаҩ даазгеит, дышьтатцатәуп, - иҳәеит Витиа.

- Дышьҭатцатәызар, дышьҭаҳамтцои, – лҳәан, дахьтәаз дѡагылеит, уа итәаз аҧхәыс.

- Учымазаѡ ууаидтәал, сара зегьы еиҷыскаауеит, – лҳәан Витиа дипҧыртцны лҷыналхеит аҧхәыс. Витиа днеин, Хәымса иаҧхьа иҭацәны игылаз асҟам днықәтәеит.

– Амедиаҳәшьа иласҳәеит иаарласны зегьы еиқәлыршәоит, - иҳәеит Витиа дшылатәаз, Хәымса иахь ихы рханы.

- Сан илаҳәамзар акәын, аха илмаҳар еиҳагьы хьаас сылкуеит. «Сыҷкәын дабацеи?» - ҳәа ма дсышьҭалоит, - иҳәеит Хәымса иҭахзамкәа.

- Уи аҳәара сара исылшоит. Абра, аҳақьымцәа рҭыҧ аҷы аҭел ыҟоуп. Уара уанышьҭартцалак, снеины аҭел сасуеит, - иҳәеит Витиа.

- Аҭел уас сукәыхшоуп, агәхьаа уасыргоит, аха…

- Акы уацәымшәан, убзиахоит. Уара убзиахаанза сара судтәалоит, - иҳәан Витиа Хәымса игәы ааҟеитцеит. Хәымса дахьышьҭартцо,апалата макьана ирымҧшаацт ҳәа акәын Витиа дшыҟаз, аха амедиаҳәшьа дааины, даарыдгылеит.

- Иҭыҧ хиоуп, шәсышьҭаланы шәаала, – лҳәан дааҳәны, лҷыналхеит. Витиа уамашәа ибеит, ас ирласны ишьҭатцарҭа шҧеиқәлыршәеи ҳәа. Нас Витиа Хәымса ишҟа даахьаҳәын, «уаала», - иҳәан дѡагылеит. Хәымсагьы ижәѡа кны дѡаиргылеит Витиа. Хәымса ижәѡа Витиа ишикыз, иаҧхьа дыргыланы, амедиаҳәшьа дахьыѡналаз, уи илышьҭаланы даргьы лыѡналеит. Урҭ уа ишыныѡналаз еиҧш, апалата лаҧшыла иааимидеит. Хабалак, ицқьакәакәараза иҟан.

- Абра уиа, аҳақьымгьы, уажәы, дааиуеит,- лҳәеит амедиаҳәшьа, нас лара дындәылтцны дцеит. Витиа Хәымса дааилихын пату иқәтцаны, ашьшьыҳәа, ииартаҷы днаганы днаириеит. Нас «уажә сааиуеит», - иҳәан дындәылтцит. Дышиашаз дныѡналеит аҳақьымцәа рҭыҧ.

- Сатамзааит, аха азин сышәтозар, аҭел сасыр стахын,

- иҳәеит Витиа, итәаз аҳақьым ихы наиқәкны.

- Азин умоуп, - иҳәеит аҳақьым, ихы шьҭацаланы ақьаад, аҩра дызҿыз даҟәымтӡакәа. Витиа аҭел аашьҭихын, аномерқәа лҭеиҧсеит.

- «Да» - лҳәеит ҧҳәызбак. Аҭел шьҭызхыз барбан ҳәа дымтӡаазакәа даацәажәеит Витиа.

- Чырыгба Хәымса машәырла дкаҳан, Гәдоуҭатәи ахәышәтәыртаҿы дышьҭоуп, сшәыхәоит, Хәымса иан исызлашәҳәарц, иҳәеит Витиа. «Изҳәо уарбан?» ҳәа дымтӡаазакәа аҭел аннықәылтца Витиагьы иикыз аҭел лықәитҵеит. «Иҭабуп» ҳәа аҩра иаҿыз аҳақьым инаеиҳәан, иара дындәылтцит. Днеит Хәымса дахьышьҭаз апалатаҿы. Уи Хәымса иеиҳәеит иқытахь аҭел дшасыз. Усҟан Хәымса иблақәа ааччеит. Уи заҟа иҭахызеи, уажәы, иан иаҧхьа дтәазар. Уи идыруан излауала ирласны иан дшаауа. Машьынак лықәымшәаргьы, шьапыла акәзаргьы, амҩа дшықәло, уаха зны дшаауа. Хәымса дхәыцуа диан. Уи идыруан Витиа ҷьаргьы дшымцоз, Хәымса иан дмаакәа. Хәымса дахьиаз, уамашәа ибон Витиа иҟазшьа. «дсыуам, дыстынхам, астанциаҿы дызбалон акәымзар ҩызаракгьы ҳабжьам, изакәытә ламысузеи имоу», - дхәыцуан уи гәаныла. Нас ихы ҩышьҭихын:

- Витиа, сан данааилак, аҷкәынцәа сшырыпҟаз лоумҳәан, дкаҳаны ихьт ҳәа ада уаҳа даҽеакы умҳәан, – ҳәа диҳәеит.

- Ус ауп, уаҳа ҳәашьагьы амаӡам, - иҳәеит Витиа.

Ус Хәымса илацәақәа нҭааит. Хәымса дызхәышәтәуаз аҳақьым дааҩнашылеит. Витиа дахьтәаз дҩагылеит.

- Узустада, уара? – аҳақьым – ахәышәтәҩы дшааҩналаз еиҧш дтцааит.

- Сара Хәымса ахәышәтәыртахь даазгаз соуп. Егьыскгьы, дыскҩызоуп Хәымса, иангьы аҭел сылзасит,уи ирласны даашт.

- Анцәа илҧха уоуааит, узустӡаалак, убзиоуп. Даҽеа ҷьоукызар, дрымбошәа инаидтцны ицон.

- Ус ҟазтцо дуаҩым.

Аҳақьым Хәымса дирҷыхар, дрыцҳаишьан:

- Ари иҷыцны иҷаҳәоуп, дыцәазааит макьана, ушьҭаншәа сааип, - иҳәан дындәылҭит. Витиа Хәымса дшихатәац, дихатәан. Хәымса дааҷыхеит. Аҳақьым дааины дибеит. Хәымса ихәра ҷыцны иҷеиҳәеит. Ахәшәқәа иитахқәаз изылиԥааит. Хәлеит, аха Хәымса иан макьана дыќазам. Ачымазцәа рхәы рызҭоз, лведра рҭәны, рхәы лыманы апалатақәа рҷы днеины, рхәы рылҭон. Хәымса дахьиаз, апалатаҷы дааин, уи ицшьҭаз ихәы наилҭан, иара дизҭаайт:

- Уара иуфарц иуҭахузеи?

- Акымзарак сҭахзам, - аҭак ааќаитцеит Хәымса.

Уаҳа акгьы мҳәазакәа ачымазцәа рхәы рызҭоз аҕҳәыс ашә аартны, дындәылҭны дцеит.

Атцх агәта ааԥнашон еиҕш, апалата аҵараҳәа иаартны, дааԥнашылт Хәымса иан Маниа. Маниа лыҷкәын ихьыз анлаҳа, лгәы рҭынчны, аԥны даангылозма, иаразнак лҷээилаҳәаны, амԥа дықәлеит. Маниа амԥа дықәны дахьаауаз, дхәыцуан. Уи лхәыцрақәа даара ирацәан. Аха уи лхәыцрақәа иаарылукаартә иҟан акы. Уи аҷырҕәҕәара акәын. «Сыҷкәын дшыќазаалак, сыҷесырҕәҕәароуп», - лгәахәын, уи аҷы даангылт Маниа. Уажәы, Маниа лыҷкәын данааихагыла,ихы ахьҷаҳәаз, даннахәаҕш, иаалцәымҕахан, днытцыкка дцеит, аха «ууадаԥзам, нан», - лҳәеит. Нас дааҳәын, Витиа дынихәаҕшын, дизҭаайт:

- Нан, уара узбахьеит, Марфуша лыҷкәын уакәзами?

-Ааи, Марфуша лыҷкәын соуп.

-Ларгьы саргьы аҕсшәа бзианы иҳабжьоуп. Сыҭитәқәа анзымҭилак, заќантәы шәара шәҷы иаансыжьхьоузеи, заќантәы уан аџьабаа лсырбахьоузеи?

-Шәыҭитәқәа ҳара ҳҷы иааншәыжьуан ҳәа закә џьабааузеи сан илшәырбоз. Уи џьабаазам. Аҙәи-аҙәи еихәозароуп, пату еиқәыртцозароуп, - иҳәан Витиа иажәақәа ҭлапќаза, иара иқәра атцкьыс иажәақәа шеиҳау, мԥашьо дцәажәон.

- Ааи, аха уи зегьы ирзеилкауам умбои? Хәымса дкаҳау,

ма цьоукы дырпҟоу, - лҳәан лыҷкәын ихьыз лдыруазшәа Витиа дизҭааит Маниа.

- Цьоукы дырпҟараны дзыҟазеи? Дзыхдырҟьозеи, уи? Аҩныҟа данаауаз, дыццакуазаарын, дыҩны, аихамҩа данаахыҵуаз, ишьапы арельс мҩа изхымгакәа иаанхеит. Уи акәхеит, ахаҳәырррддыра дахьылаҳаз ахаҳәқәа ҵарқәамзи, абас изнауит. Амала, ацәоуп иахнах, ахәра ҵаулаҙам, – иҳәан Витиа Маниа дижьеит, лгәы ҟаитцарц. Мамзар, «ауама ихьит» - ҳәа Хәымса иан илеиҳәозма, уи ала лгәы ҟаитцозма? Дрыцхамзи ан. Уи лгәы ҟаҵатәымзи! Уи лгәы аҟаҵара, ду наҙак иеиҧш иҿеақәыршәаны дцәажәон Витиа.

- Сара иҧсыша, уаха Хәымса улидынтцәала уцеит. Ушьҭа сара дызбоит, аха атҳыгәҭаны уабацои? – ҳәа даа-ҧьаҵәыҧьаҵәит Маниа.

- Уахатәила сахьцо егьыҟам, аашар иҟало аабап. Сара снеины, ана атәарҭаҷы стәоит, сааингьы саашәхылаҧшлоит, - иҳәан Витиа апалата дныҩнытцит. Ахәышәтәырҭа абартцаҷы, аскамқәа ахьгылаз, днеины скамк дныкәтәеит. Ус дыштәаз ахәыцра дынҭанагалеит Витиа. Уи, уажәы, ихәыцуан, Хәымса данбзиахалак, рнаҩсан, адәҳәыпҧш аҷы иганы, Хәымса дызпҟақәаз, аҙәаҙәала Хәымса ишиирпҟоз, ишьа шиируаз. Хәымса ишьа аниулак ашьҭахь, еинрааланы, уаҳа имеисуа, ишыҟаитцашаз. Витиа абас данхәыцуаз, ихәыцра ацәа иааимнахын, даманы илҭакәкәа ицеит. Витиа данҷыха, дахьтәаз, дҩагыланы, днаҧшызар, амра агылара акрагын. Витиа дҩагыланы, дышиашаз, апалата дныҩналеит. Маниа дхырсысуа лыҷкәын дихатәан. Витиа дшааҩналаз анылба, лара дҩагылеит.

- Шәтәа, шәызгылоузеи? Ушьҭа ишоит, саҵамзааит, аха сара аҩныҟа сцоит. Саақәлалоит, ус хылаҧшрада шәаансыжьуам, – иҳәеит Витиа ибжьы нытцакны, Хәымса дааҧшыр ҳәа дшәаны.

- Уца, нан, уца. Сара ара сыҟоуп. Арахь уаҳа ақәларагьы аҵахҙам, - лҳәан лыбла разқәа рыла Витиа дынихәаҧшит Маниа. Хәымса иашьа еиҳабык иеиҧш, дыҧхьаҙаны.

- Абзиара шәзыҟалааит, - иҳәан Витиа, апалата днықәнытцны, аҩныҟа дцарц иҷынеихеит.

а -3-тәи ахы

Витиа аҩны данааи, мшацызт.

- Дышҧаҟоу аҷкәын ахәшәтәыртахь иугаз? Дизтцааит Марфуша лыҷкәын. Уи дахьыҟаз, аҷкәынцәа рыла илаҳахьан.

- Хар имазам, - иҳәеит иааркьҷены Витиа. Макьана дзеиҧшратцәкьоу еилкааны акгьы шизымдыруазгьы.

- Ахәыҷқәа анцәа акгьы шәыумырхьын, нан, ахәыҷы акы анихь, ани аби рзы, имҧьо хәроуп, - лҳәеит Марфуша. Марфуша лыҷкәын длазтцаит:

- Иаб дыҟазам, иаб аибашьраҷ дтахеит, иан Маниа лыхьзуп, акрытираҳәа данаалоз, «сытитә ансзымтилак, шәара шәҷы иаансыжьуан», ҳәа салҳәеит, пату бықәтцаны дбыхцәажәон, – иҳәеит Витиа.

-Аа, дышҧасзымдыруеи, дыздыруеит. Маниа дышҧасзымдыруеи, рыцҳа – лҳәан даақәыҧсычҳаит Марфуша.

Витиа ахәышәтәыртаҷы аскам дыкәтәаны дыцәеит, аха игәы тынчны дыцәамызт, ацәа игны дыҟан.

- Сара ацәа сакит, сыцәароуп, сан, - иҳәан днеины, ииартаҷы днаиеит.

Марфуша, уажәы, лгәы итаз, дзызхәыцуаз, Маниа лакәын. «Маниеи сареи пату еиқәаҳтцоит. Ларгьы аарлаҳәа дыҟоуп. Абыда лыҷкәын длааӡоит, даара ацьабаа рацәаны илбоит. Аамта лҧырхагамкәа, лыҷкәын длааӡозар, усҟан, илыбаргызеи? Аха аколнхара уҧә, иаақәымтцзо, лыхәда иқәуп. Уи атцра лара даара илцәыуадаҩуп. Лара леиҧш, ирцәыуадаҩуп, аетымцәа зегьы. Аетымцәа ыҟамзар, иахьа ибаҧьаза игылоу анхацәагьы ус изыҟаломызт. Дара ирықәу аҭатын аплан маҷны иганы, рыпланқәа ирыцтцаны инагӡо, апҧара

рацәаны ироуа, рҽыҟартцан цьоукы беиахеит. «Азә иҧсра азәы изеиҧьхоит» – ҳәа ауаа ирҳәо тцабыргуп. Аибашьра ҟамлакәа иҟазар, аеҭымцәагьы зыҟаломызт, иахьа зыпҧсы еивыганы иҟақәоугьы зыҟаломызт.

«Лыҷкәыни лареи рхәы ҟатцаны сцап» – ҳәа лгәы иааҭалкит Марфуша. Асуҧ ааҟалтцан, банкак инҭатәаны ихылҩеит. Апҧсыз зны, ча лук нацтцаны, ашьыжь иааиуаз адәыҧбала ахәышәтәыртахь дцеит. Марфуша ахәышәтәыртахь данцоз, лыҷкәын лыбжьы наиқәлыргеит:

- Сара ахәышәтәыртахь сцоит, Маниа лыҷкәыни лареи рхәы сыманы. Уара иахьынзаутахууцәаз, избоит ацәа шугу. Марфуша дыццакы-ццакуа, агәара дынтытцит. Ақалақь иалсны ицоз адәыҧбагьы ааины иаангылеит. Аха Марфуша ушьта рацәак дыццакуамызт. Избанзар, уи адәыҧба иапҧылон ақалақь иалсны иаауаз адәыҧба. Уи ааины иана-аангылалак акәын, ақалақь ахь ицоз адәыҧба андәыкәлоз. Ууанза лара дымццакзакәа адәыҧбаангыларта станциаҽы днеины дақәтәаратәы аамта лыман. Марфуша дахьынхози адәыҧбаангыларта станциеи зынза ҩышәҟа метра ракәын ирыбжьаз. Лара дымццакзакәа днеиуан астанциахь лхы рханы. Ақалақь иалсны ицоз адәыҧба ззаза иааины игылан. Асимофор аартын, ақалақь аҽынтәи адәыҧба ааиуан азы. Ус адәыҧба абжьы аагеит асимофор аартны излаҟаз ала. Зегьы уахь инапшит. Адәыҧба асимофор иатсны, иҳәазо адәыҧбаангыларта станциа шыҟаз аҽаанахеит. Ари адәыҧба ааины аҭыпҧ аҽы иана-аангылалак ақалақь ахь зхы рханы игылоу адәыҧба дәыкәлоит. Ари рдыруан зегьы. Убри аҟнытә, апасаҷьырцәа адәыҧба иҭытцны игылақәаз, доусу рвагонқәа рта-лара иалагеит. Урт дрыцны, еиха илзааигәаны иҟаз вагонк дынталеит Марфушагьы. Ақалақь иалсны иааиуаз адәыҧбагьы ааины иаангылеит.

Дук мыртцыкәа, ақалақь ахь ицоз адәыҧба аҽынанахеит. Арантәи ақалақь харамызт, ахпатәи ааншасырта акәын. Адәыҧба ақалақь аҽы ирласны илеит.

Марфуша дыццакы-ццакуа адәыҧба дылбаан, лсумка кны, шьапыла ахәышәтәрҭа шыҟаз лҷыналхеит. Ара-нтәи ахәшәтәыртанӡа километрак аҟара бжьазар ҟаларын. Марфуша рацәак амҩа дыҟәымхакәа днеит ахәшәтәырҭаҷы. Усҟан аҳақьымцәа ааихьан, аха рчымазцәа рбаразы ирыламлацызт. Ахәшәтәырҭа ашә иаҧырагылаз аҧхәыс шәпа, Марфуша дынлацәажәан, ҟарышьҟәак лцьаба ианынҭалҵа, «бымцан» ҳәа лымҳәеит, длымбошәа ааҟалҵан, Марфуша дынлывсны ахәшәтәырҭа длыҩналеит. Марфуша дыззааиуаз, Маниеи Хәымсеи рпалата ашә днылагылеит. Марфуша ашә днас-насын, иаатрааны, дынкылпҧшит, нас ашә аартны дныҩнашылеит.

- Маниа, - лҳәеит Марфуша апалата дшыныҩналаз еипҧш. Маниа Марфуша лыбжьы шаалаҳаз еипҧш, афырҳәа, дҩагылеит. Рыҩцьагьы ҷеынеигәыдрыжьлеит, рылаҧырӡқәагьы лырҷашит, аха мчыла иааныркылеит, ихарҟьангьы акгьы рымҳәеит, Хәымса ддыршәар ҳәа ишәаны.

Марфуша илкыз асумка Маниа иналылҵеит.

- Абри ауп исылшаз, ишшәыхәҭаз еипҧш, шәхәы сзаамгеит, аха исымаз ауп, - лҳәан иаалгаз ҟәыншьо даацәажәеит.

- Даара иҭабуп. Иаабгаз сцәымыцхәуп, сара сабабзапҧсоу, сыбзиарас ибдыруази, абзиараз сбыхьӡааит, - лҳәеит Маниа.

Марфушеи Манеи акыраамҭа итәаны иеицәажәон. Марфуша данцоз, Маниа илалҳәеит, итцегь дшылзаауаз.

- Уаҳа, арахь аара аҭахӡам, Марфуша сызкәыхшоу, иахьатәи баапҧсара сара исцәымыцхәуп, аха абзиараз сбыхьӡааит, аеҳәшьа илушаз буит, уи сара схаангьы исхаштуам, - лҳәеит лара.

Марфуша апалата данындәылҵ, Маниагьы длышьҭаланы дындәылҵит. Марфуша абарҵа дыбжьаланы днеиуан, Маниа уи длышьҭапҧшуа дгылан. «Дзакәытә ҧхәысузеи? Уи дсыуам, дысҭынхам, ахатәы иаҳәшьа ис-

зылыурыз сзылуит. Лыҧкәын ииуз уамашәа ишызбоз. Ас иҟоу ирзумура ҳәа иҟоузеи?» – лгәы дҭахәыцуан Маниа дахьгылаз. Марфуша абарҭа дыбжьаланы дышнеиуаз, дааҳәны амардуан данынаҷала, уи Маниа лылагъш данаатцшәа, ларгьы даагьежьын, апалата дныѡналеит.

Ѡымчыбжьа Маниа лхәыҧгьы ларгьы ахәшәтәырҭа иҭан. Убри аамҭазы, Хәымса дыбзиахеит. Ихы ахәра иамаз ицәгьамкәа иҧьеит. Ишҷабҳәалаша, иахьыбшьлаша ҳәа ахәшәқәа иаҭахыз зегьы Маниа иналарҳәан, лыҧкәыни лареи аѡныҟа иоурыжьын, ииаит. Маниа лыҧкәыни лареи ахәышәтәырҭа иахьынзаҭаз, Марфушеи Витиеи еицны, рхәы ҟатцаны, даҽеа хынтәгьы ииаит.

Хәымса ахәышәтәырҭа данҭытц ашьҭахь, даҽеа мызкы аҟара анаабжьыс, Витиа Хәымса иҷеы дааит. Маниа Витиа дара рҷеы иааира даара лгәы иаахәеит. Лыҧкәын еиҳабы дырҷеытцны дынхоны, уажәы, иани иашьеи ибаразы дааизшәа лгәы иабеит. Хәымсагьы иаргьы леидыртәаланы илымаз ахәыҧы ала, акрырҷалтцеит. Урҭ акранырфа ашьҭахь, акраамҭа агәараҷеы ихәмаруан, аласа иалхыз ампыл иасуан.

Витиа аѡныҟа ицамҭаз, Хәымса иеиҳәеит ишьа иирурц шигәиҭоу, иара мап ахимҳәаауазар.

-Хәымса,-иҳәеитВитиа,аҳәараакыриааицәыуадаѡны, нас иихҳәарц иитахыз иажәа инацитцеит.

- Сара излазбо ала, иеидгыланы узыпҟаз аҙәаҙәала уара урақәпҩозар, ма уреисуазар, урытцахоит ҳәа сгәы иаанагом. Иамуҙакәа уатцахозаргьы, сара изуҙуам, суцхраауеит, изласылшо ала. Иуиааузшәа збар, ма сигәтасп, ма сиҷасп, ма ишьапы кны сихап, иахьцалак, усыриааиуеит. Амала, уара умшәароуп, - иҳәеит Витиа дыччо.

- Уи уара иумҳәаргьы, сара сгәы иҭан, исысыз, дышсысыз еиҧш, саргьы сисырц, уара угәы иалсыр ҳәа сшәон акәымзар. Усҟангьы хѡык сшырпҟазгьы, хаҳәла дысмысыр, ус игәырҧьатцәа иоусыжьуамызт, аха… Иара дызсысыз еиҧш саргьы сисуеит, нас ибзиазар ибап.

- Ус ҟаутцар, ҟалаҙом, ус ҟаутцар думхашьыргьы алшо-

ит. Сара иуабжьызго иеиҳа ушиааиуа, иеиҳа ушҟәыҧоу ирбатәуп уаҳа акгьы аҭахҙам. Усҟан иара ахаҳә зышьҭихыз иатцкьыс ушиааиуаз идыруан азы ауп. Уара ус уҟам. Уара ибзианы иудыруеит, ииашаны, умҩашьо агәра уго-ит қәпҧароума, еисроума, иара иатцкьыс ушиааиуа. Нас хаҳәла узисрызеи? Уи еиҳа уара ушиааиуа, ушҟәыҧоу иурбар, еиҳа еиҧьҙами Хәымса.

- Иуҳәаз иашоуп, Витиа. Уара иуҳәо хастцоит. Уара ишуҳәо акәхоит ҳускәа шыҟало

- Ус ауп, ус…

Хәымсеи Витиеи, абас реицәажәара ашьҭахь, Витиа днеин, Маниа аҧсшәа налаҳәаны, агәара дынтытцит. Витиа агәара дицҭытцит Хәымсагьы. Витиа акыр дна-скьаганы, аҧсшәа наиаҳәаны, даагьежьит Хәымса. Арҭ анааиҧыртцуаз, Витиа ус иҳәеит:

-Хәымса, ҳара аҿҳәара аҳҭеит, аха зеиҧш ҟамло егьыҟам, дара сзеиқәмыршәар, ма даҽа мзызк ҟалар, ҳара ҳаиқәымшәартә еиҧш, усҟан, сара адырра устоит.

Ибзиоуп, Витиа, уара иануҭаху, сара сыхиоуп.

Витиа аладара иҽеаҭаны, Хәымса дидтцны, иҿанынеиха, Хәымсагьы дгәырҧьатцәа даагьежьын, аҩныҟа ихы рха-ны иҿынеихеит. Хәымса дгәырҧьон, уи ишьа иузшәа иҧхьаҙон. Ихы ҭаҧызҽыз, дахьқаҳаз ауп ҳәа ауп, ауаа ишырдыруа. Знык иара ишьа изур, иҟалаз, шыҟалаз, аиаша зимҳәари, Хәымса? Хҩык еидгыланы дыркын, аха изымиааиуазшәа анырба, хаҳәла ихы иасын, иҧсы дырмаҷит, ахәшәтәыртаҿы дышьҭан, аха ишьа иуит ҳәа ауаа ирҳәар, Хәымса иҩызцәа рҿы еиҳагьы ихьҙ шьҭнахуан. Убри акәын, Хәымса иитахызгьы. Витиа иҩны данааи ауха, абри «аус» акәын хәыцыртас имаз. Уи «аус» шынеигҙаша аплан дазхәыцуан. Иагьиҙбеит, знык аашар, урҭ аҷкәынцәа ааидкыланы драцәажәарц. Усгьы, дара Витиа иажәа иахыҧомызт. Уи иара ибзианы иды-руан. Насгьы дара иреиҳәозма, иара Хәымса дышидгы-лоз? Уи арҭ рыбжьара зынҙак имазан. Дара зынҙакгьы мап ацәыркуамызт Витиа иҟаитцоз абжьгараҟәа. Витиа

дахьиаз абарҭ зегьы шихәыцуаз, адәахьа аашарккеит.

Усҟан Витиа ацәа дынҭанагалеит.

Уи аҽны еиҧш, абырсҟаҟара аамҭа Витиа ииарҭаҿы дышьҭамхацызт, ууанӡа шарҧазы дгылалон. Иахьа амцхә дышьҭахацәеит. Ари Марфуша уамашәа илбон, изыхҟьаз лзеилкааузамызт. «Снеины даасырҿыхапи», - лҳәан Марфуша днеины лыҷкәын дахьиаз днихагылеит. Марфуша лыҷкәын дахьиаз, акраамҭа дихәаҧшуа, дихагылан. Длырҿыхар, дрыцҳалшьон, дылмырҿы-харгьы, ус амцхә ацәарагьы, уаҩы изеиҧьуп ҳәа илы-ҧхьаӡомызт, аӡәы иҳәонгьы лмаҳацызт. Атцыхәтәан, Марфуша илгәаҧьит лыҷкәын ирҿыхара.

- Еи, сыҷкәын, иахьа ацәа уалахаӡеит, иззакәи? Угыл, амцхә ацәара узеицәоуп, лҳәон лара. Ас хынтәҟаҧшьынтәҟа ианылҳәа, иаргьы ацәа алтцра дналагеит. акаруат дахьыҷәиаз, акраамҭа инапҟәеи ишьапҟәеи еитцихуан. Атцыхәтәан ацәа дшалтцрыз, даалтцит Витиа.

- Асаат заҟа ҟалахьеи? – иҳәан Витиа иан длазтцааит.

- Асаат жәаба ҟалахьеит, сыҷкәын, абрысҟаҟара аамҭа ушьҭамхацызт,иахьа иухьи? – Марфуша лыҷкәын диазтцааит.

- Исыхьыз саргьы исыздыруам, - иҳәан ашьшьыҳәа дҩагылеит Витиа, агылара зынӡак итахҳамкәа. Витиа дшыҩагылаз еиҧш акрант днатцагыланы, иҿи-инапи ааиӡәӡәан, ампахьшьы акрант аханы икнаҳаз ала, иҿи-инапҟәеи ааирбан, ампахьшьы ахькнаҳаз, аиҭа инаганы инкнеиҳаит. Нас иара даагьежьын, аматцурҭа дныҩналеит. Витиа иҿи-инапҟәеи иӡәӡәарц акрант ахь иҿшынеихаз еиҧш, Марфуша Витиа ихәы аҟатцара дналагеит.

Уажәы, иара иҿи инапҟәеи ӡәӡәаны аматцурҭа данааҩнала, ихәы мазеины астол иқәгылан. Витиа ари аниба, длатәан, акрыфара дналагеит. Марфушагьы ашьыжь игылаз, амла дакны дыҟан, аха лыҷкәын дызизыҧшыз акырлымфацызт ларгьы лхәы лыманы дааин, астол илықәыргыланы, длахатәеит. Ани аҧеи мыццакӡакәа акрыфара иаҿын. Урҭ акрыфаны иал-

геит. Витиа дҩагыланы акрант аҿы днеин, инапқәа ааиҙәҙәан, иҿгьы ҙык нҵыршаны инкеиҵәеит. Ашьашәыр итцаҟатцаз аирымҙ днеины днықәтәеит. Уи дрызхәыцуан, аҷ-кәынцәа иеидикылашаз, ишеидикылашаз. Марфуша акрызларфақәаз рчанахқәеи, рымҳатцәқәеи, рычқыпҧқәеи, лыҙәҙәон. Витиа акраамҵа дхәыцуа ара дтәан. Уи дзызхәыцуаз аҷкәынцәа рахьтә, еиҳа иара дизааигәаны дынхон Шьақро. Иара ишиҙбаз ала, Шьақро ила, егьырҵ аҷкәынцәа зегьы еидикылар акәын. Уи ус егьыҟартцеит. Витиа дҩагылан, дышиашаз, Шьақро иҿы днеин, ибжьы наиргеит:

- Шьақроо.

-Ҳаи, - иҳәан Шьақро Витиа ибжьы ахьгаз ахь ихы наирхан, уахь иҿынеихеит. Агәашә аҿы Шьақро дааин, инапы ала агәашә ааиртит. Витиеи Шьақрои, агәашә аҿы ианааиҧыла, рнапқәа ааимырхит.

- Аҩныҟа ууаи, - иҳәеит Шьақро Витиеи иареи аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь.

-Мап уахь сызнеиуам, Шьақро. Уажәы, уара уҿы сзааиз, удыруоу – иҳәан Витиа Шьақро диазцааит.

- Акрыздыруоу?

-Уҩызцәа уманы аҙымҩангага аҧхьа адәҳәыпҧш аҿы улеироуп иаарласны.

- Иҳауҳәои, уа ҳахьлеиуа, бзиароу?

-Умҧшыкәа уца, узыцәшәо ҳәа акгьы ыҟам. Амала, иҟоу еилукаарц уҭахызар, уҩызцәа уманы уанааилак иуаҳап. Уаҳа ажәак мҳәаҙакәа Шьақро иаарласны, иҩызцәа рахь иҿынеихеит. Шьақро Витиа дахьгылаз дивсны иҿанынеиха Витиа ибжьы Шьақро инаихьигҙеит:

- Сара аҙымҩангага аҧхьа, адәҳәыпҧш аҿы сышәзыпҧшуп, – иҳәан, Витиа иахьиҳәаз ахь иҿынеихеит. Дук мыртцыкәа Витиа иахьиҳәаз аҭыпҧ аҿы днеин, ашьацра дныламәеит. Уи мыҩтәыкгьы аҧшыха иқәымшәеит. Шьақро иҩызцәа иманы дааит. Урҭ ргәқәа хыҵ-хыҵуа Витиа иихәоз иажәа иазыҙырҩуан, иҳаиҳәарызеишь ҳәа. Нас Витиа ус реиҳәеит:

- Уатцәы, уажәааны, абра, шәеизоит, Хәымсагьы ҳиҧхьаны даагоит. Аҙәаҙәала хәымса шәиақәҧоит, ишәиааиуа даабап. Нас сара шәеинсраалоит. Аинаалара зҭахымкәа, мап ацәызкуа, аҙәыр ҟалар, иара идыруазааит, иусҟәа шыцәгьахьо. Хәымса изыжәуз еиҧш. изутәхоит дарбанзаалак, мап ацәызкуа. «Ушьҭа уаҳа шәымҳәакәа, шәыѡныҟақәа рахь шәцв», - иҳәан Витиа днырҧыртцны иѡныҟа дцеит.

Витиа ишиҳәаз еиҧш, иажәа ааѡбамтәҙакәа, инаидцны ицеит. Витиа арҭ дшаарыцрытцыз еиҧш, иѡықәыршәны Хәымса иҽы дааит. Уи иеиҳәеит иара игәы иҭаз акгьы ицәымҙакәа.

- Ибзиоуп, сраҟәҧоит, - иҳәеит Хәымса дымшәаҙакәа.

Нас Хәымса далагеит Витиа иѡныҟа длеигарц. Аха Витиа имукәа, «абзиараз, уатцәынҙа», - иҳәан Хәымса ишимуаз мчыла дцеит. Хәымсагьы дааҳәын аѡныҟа длеит. Арҭ реиқәшәра аҽеҳәара анарҭаз, иахмырҧакәа, рҽеақәыршәаны илеит аҙы мѡангага аҧхьа адәҳәыҧш аҟны. Арҭ аҷкәынцәа иахьырҳәаз аҭыҧ аҽы ианлеи, зегь раҧхьа Витиа дѡагылан, ус иҳәеит:

- Уажәы, сара исҳәо хашәцароуп, ихазымтцо ҧеиҧш цәгьа шуауа удыруазааит. Аҙәаҙәала Хәымса шәиақәҧоит, ишәиааиуа даабароуп, нас шәеинааларoуп. Ауаѡы зеиҳа диааиуа идыруазароуп, дахьатцахогьы идыруазароуп. Убас ахдырра ауаѡы имазароуп. Гәыҧѡык ауаа еидгыланы, аҙәы дыркуа, уи ҧхашьароуп, аҧхашьара адагьы егьгаҙароуп. Убри жәдырырц ауп, иахьа абра ҳзеизаз. Иахьа абра иииааиз иоуп «Аиааиѡы» ҳәа иҧхьаҙатәу, есымшагьы иззыҙрѡлатәу.

- Ибзиоуп, - рхәеит игылаз аҷкәынцәа зегьы.

Хәымса днеин, аҷкәынцәа ахьгылаз, рыгәҭа днагылеит. Рыуа иааиуа ҳәа дрызпҧшуа.

- Шьақро, раҧхьа уара унеи, шәеиқәҧа, - иҳәеит Витиа. Витиа ас шааиаҳаз еиҧш, Хәымса датәамбаҙакәа, иҽырҟасаны, иаҧхьа днеины днагылеит. Урҭ ахьгылаз,

Витиа днеины, дынрыбжьагылеит.

- Сара снапы анаасҟьалак, аиқәгҧара шәалагоит, - иҳәан Витиа инапы ҽышьҭихит. Дара ҧеырхианы илагылеит. Витиа инапы ааиҟьеит. Атах-сахҳәа арбаҧьчышьқәа реиҧш, иааибакит рыҽцьагьы. Мыҽтәык мыртцыкәа Хәымса Шьақро имаҟахы аанкыланы, дҽышьҭыхны, дылкыдиҟьан, деитцыхны длышьҭеитцеит. Иаргьы ишьапқәа еимҧыхны, дылиқәтәан, игәышҧы ааанкыланы, адгьыл ахь длышьҭаирҧәҧәеит. Витиа дааин, дҽеихихит, Хәымса инапы кны.

-Уатцахеит, Шьақро, уазыразума, - иҳәеит Витиа Шьақро дихәаҧшуа.

- Сазыразуп, - иҳәеит Шьақро.

Витиа Хәымса иахь ихы наирхан:

- Хәымса, маҷк аҟара упҧсы аашьа, нас даҿеаҙәы уиақәҧап.

- Сара аҧсшьара сҭахҙам, дааиааит сзақәпҧо. Усҟан Витиа дааччан, Цьамал иахь ихы наирхан:

- Уааи, Цьамал, – иҳәан Витиа Цьамал ижәҽа кны дааиган иааибаиркит.

Хәымсеи Цьамали мыҽтәыкгьы еидымхалеит. Уигь дҽышьҭихын дынкыдиҟьеит. Цьамал дахьылкаҳаз, иҿааитцихит. Уи дахьышьҭаз, Хәымса днеины дыниқәтәеит.

- Уиааит. Уиааит, шьҭа усықәтц. Уара уаҳа суақәгҧом, - иҳәеит Цьамал тцаҟа дкажьны Хәымса дахьиқәтәаз.

Хәымса Цьамал дҽихытцын, дҽагылеит, деилҟьа еилҧәыцәҙа. Цьамал акраамҭа дкажьын, нас деиха-еигәо аарлаҳәа дҽагылеит. Даныҽагылагьы иблахатц гьежьуа дгыр-гыруа дгылан.

-Уаргьы уааи, - иҳәеит Хәымса Мамука иахь ихы наирхан:

-Зны упҧсы шьа, нас Мамукагьы днеип, – иҳәеит Витиа дахьгылаз, Хәымса изы.

-Сара саапҧсаҙам, - аҭак ҟаитцеит Хәымса.

- Уааи, Мамука, - иҳәан Витиа Мамука ижәҽа кны дааихеит. Урҭгьы ааибакит. Мамукагьы иҽызцәа рышьҭра

дынхылеит.

- Ушьҭа ҽеишәа шәыԥсҟәа ааиҭашәк, нас шәеисуеит, - иҳәеит Витиа.

- Ҳара ҳаиҵуам, ҳаисыргьы, Хәымса иатҟьыс ҳазиааиҵуам, – рхәан аисра мап ацәыркит, урҭ аиҿызцәа рыхҿыкгьы.

- Шәымбои, аҵәаҵәала шәаниаҟәԥа, дышәиааит. Шәеисыргьы дышәиааиуан. Шәара уи еилкааны, мап ацәышәкит Хәымса иакәԥара. Аиаша ҳҳәозар, шәара аиаша ҟашәҭеит. Шәара иҟашәҭаз ахдырроуп иаанаго, шәара шәыхҟәа ахьыжәдырыз азы, арҽхәара шәаԥсоуп. Иахьа нахыс шәара шәеиҿызцәоуп. Шәеиҿызара шәазыразума? – дразҭааит Витиа.

- Ааи, ҳазыразуп, – рхәеит рыхҿыкгьы иеиҵҽакны.

- Хәымса, уара уазыразума, шәеиҿызара, хаз – ҷыдала, Витиа Хәымса диазҭааит.

-Ааи, сазыразуп, – иҳәеит Хәымсагьы.

- Ушьҭа шәгәыдибакыл, уажәы нахыс шәеиҿызцәоуп, пату еиқәышәҭалоит. Уааи, Шьақро, – иҳәеит Витиа. Шьақро афырҳәа дааин, Хәымса даагәыдкыланы, дааигәҵит. Хәымсагьы Шьақро дааигәҵит. Нас Ҷьамал дааин, Хәымсеи иареи аагәыдибакылан, иаиабагәҵит. Аҭыхәтәан, Мамукеи Хәымсеи аагәыдибакылан, урҭгьы ааибагәҵит.

– Ишшәасҳәахьоу еиԥш, ушьҭа шәыԥшьҿыкгьы шәеиҿызцәоуп, уаҳа шәеисуаны зымбароуп. Саргьы сышәҿызоуп. Ҳара зегьы пату еиқәаҳҭаларооуп, ишаҳҳәаз еиԥш.

Ушьҭа шәара шәахҟәа шәрыцәиҭуп, шәца иахьышәҭаху, - иҳәеит Витиа.

Шьақрои, Ҷьамали, Мамукеи еицны рыҿныҟақәа рахь рҽынархеит. Ара иаанхеит Хәымсеи Витиеи.

а-4-тәи ахы

Маниа лҭаҭын аҳаскьын иаганы иҟан. Уи атҟьыс

еицәан аџьықәреи хәыҷы илзылазгьы. Маниа аҭаҭын планс илықәын, хәнызықь ҧшьырқца метра, даҽеа хәышә ҧшьырқца метрагьы Хәымса изы илзацын. Ԛбаѣа нызықь ҧшьыркца метра ракәын дара аџьықәреи ирзылаз. Хыхь ишаҳҳәаз еиҧш, аџьықәреи хәыҷы ирзылазгьы аҳаскьын иаганы иѣан. Хәымса хәыҷы иан длывагыланы, аус иуан, аха еиҳарак, уи дзызкыз акрыҭира акәын. Ирымаз ахәыҷы ааидкыланы иан инаилҭон, нас иара иганы, иҭины, чак ааигалон. Абас акәын урҭ ҧсҭазаашьас ирымаз уи ашықәсан. Аха, уажәы, Хәымса ѽымчыбжьа ахәшәтәырҭа дахьынӡаҭаз, рҭаҭыни рџьыкәреии зынӡак аҳаскьын иагазеит. Уахьынхыҧшыло, акы рзалхып уҳәаратәы иѣазамызт, аха ишҧаруаз, имрашәакәа аѣәытцшьа рымамызт. Аҭаҭын азы усгьы акапеи роуамызт. Рҭаҭын аплан нагӡаны «аџьықәреи ззыѣатцаз «афураж арахә рзы» ҳәа хьӡыс инаҭаны ирго, иацәымцхәхо, дара иртәын. Уи рхы аларбалар акәын. Убри азы акәын, аҭаҭын апланқәа аныршоз, ауаа идмырҳакәа, аправлениа иалаз рыѽнаҭақәа рҽы ихәытатәаны аҭаҭын апланқәа шыршалоз. Зегьы ирҭахын аҭаҭын аплан маԥны ирықәзарц. Зыплан назыгӡаз, аџьықәреи адагьы, аҧара рауан, заѣа процент нарыгӡаз иахәаҧшны. Зыплан ззынамыгӡаз иаиҭаз аҭаҭын азы капеикгьы иауамызт, зыпланқәа назыгӡоз «апремиа» ҳәа ирыртон. Убри азы акәын рыплан маԥны агара изашьҭаз. Аплан маԥны изгоз абҕа змаз ракәын. Маниа леиҧш иѣақәаз ракәымзт.

Ани аҧеи ааицәажәан, ус ирыӡбеит. Маниа аҭаҭын аус адылуларц, Хәымса – аџьықәреи. Шьыбжьонла еидтәаланы Маниа иҽылхыз аҭаҭын иеицыдрыҧхлауан.

Арҭ ишырыӡбаз еиҧш, ѽымшѣа аус рухьан, аха аус рытцаауамызт, аҳаскьын раҧысны, идрашәо умбо иѣан аѣнытә.

Шьыжьымҭанк Маниа аҭаҭын иҽылхыз аказармаҽы ишьҭатцаны, ахәылпҧазынӡа аҽеага ркын. Маниеи Хәымсеи рыбла иамбо, ианаалашьца аказармаҽы акәаҷабқәа ар-

кны, аҭаҭын арыҧхра иалагеит. Атҳ агәы аашнашаанҙа аҭаҭын арыҧхра иаҿын Маниеи Хәымсеи. Иҿыхны ирымаз аҭаҭын рыҧхны ианалга, идрыҧхыз еилырганы, ашьҭатцара ишаҿыз, дааиуеит абригадир Хаҷарист, уи иаб дыҧсны, ихәда дыхшьызшәа илакытцақәа ырлашьцаны дыҟан.

- Бзиа жәуит, - иҳәеит уи илацәақәа еимархәаланы, ччаҧшьк рхумбаалуа.

- Бзиа жәбааит, - лҳәеит Маниа.

Хәымса хәыҷы иан Хаҷарист длацәҳар ҳәа дшәаны, иблақәа ҭырхаха диҿаҧшуан.

– Шәызҿу бзиоуп, ҳәарада, уахынлагьы аус жәуларооуп. Макьанагьы аҭаҭын шәрыҧхуазар акәын, аха ишәрыҧхуеи? Аҭаҭын ишәымаз шәалгеит. Итцегь ишәрыҧхша аҭаҭын ҿыхны ишәымазар акәын, аха ишәымам. Иара усгьы, шәҭаҭын аҳаскьын ишәцәагеит. Ари абжьарак Хәымса аџьыкәреи аҿы аҿага икуп, убра аҿага шику еиҧш, аҭаҭын аҿгьы аҿага икыр иҟалозеи? Аҭаҭын аҳәынҭқарра иагоит, аџьыкәреи ҳара иаҳзынхоит ҳәа акәзаап, ус шәара изыҟашәцо, аха ижәдыруазааит шәҭаҭын ишәыцәу аплан анышәзынамыгҙа, лапҟьак аџьыкәреи шәаураны ишыҟам, – иҳәан дааҳәны дцарц иҿынеихеит Хаҷарист.

- Уи аадыруеит, аха ишҧаҳаури, ҳахьҙом, аплан рацәаны иҳақәуп, - лҳәеит Маниа Хаҷарист илеиҳәаз иажәақәа рҭакс.

- Шәызлахьҙои ҩымчыбжьа дуҙҙа, быжьтцаа, быжьҧшаа аганҟәа брывоуп. Банааилак бҭаҭын рашәаны, икеикеиуа иқәгылазар бҭахуп, Маниа ббашәт. Ус иауам-тәа, уи ушьҭа ибдыруазар, акәзами?- иҳәан уаҳа дхьамҧшҙакәа, дышцац дцон Хаҷарист. Ус дышцоз, алашьцара дналазит. «Уажәы, ицәажәашьақәа зеиҧшроу рыла, рапхьа аизара аныҟало, сҩаганы, сызтцаара ыцәдыргылоит, саргьы зык сзамызәзәо аҳәынтцәа сгәыдыртәалоит», - аалгәахәит Маниа. Маниеи Хәымсеи идрыҧхыз рҭаҭын шашәақәа еивырҧххаа, иҧшҙаҙа, инышьҭартцан, дара иркыз

ртатын рыҧхга гәырқәеи, ирцәынхаз ашашәеи, аҭатын еилырганы ишьтартцаз ахы иԥахан инатцартцеит, нас аԥныҟа ицеит.

Адырԥаҽены шьыжьымҭан игыланы, доусы русқәа инырхагыларц збаны.

Адырԥаҽены шьыжьымҭан, мчыла ацәа иалтцны иԥагылеит Маниеи Хәымсеи урҭ уахьрыхәапҵшуа иубон ацәа рыгны ишыҟаз. Урҭ рылацәақәа тыгга, ахтра рцәыуадаԥны иҟан. Ус ишыҟазгьы, ишцалац еипҧш, ашьыжь шаанза игыланы русқәа инырхагылеит. Маниа аҭатын аҽыхра дналагеит, Хәымса – аџьықәреи арашәара. Хәымса маҭак аҟара ԥеигахьаны еипҧш, Витиа ҽеагак иҟәаҟәа иқәтцаны, иара аҽеага ахьикыз ахь, ихы рханы дааиуан. Хәымса Витиа дшааиуаз аниба, «Ари арахь дабаанагеи?» – ааигәахәит.

- Бзиа ууит, – иҳәеит Витиа Хәымса данааидгыла.

- Бзиара убааит, Витиа. Уабаҟаз, уҽеага узқәа иқәтцаны? – иҳәан Хәымса ибла разқәа ԥеитцыхны, Витиа дниҽаҧшит. Нас днеиҧылан, инапы ааимихит.

- Сан Маниа хьаас длыман. «Маниа лыцкәын ахәышәтәырта данҭаз, дидтәалан, лҭатын лцәыҧхастахазар ҟалап, – лҳәан лыцхырааразарахь дандәықәла, саргьы слышьҭаланы сааит. Шәара шәҽы ҳанааи, Маниа аҭатын ҽыхра дыҟаны дааин, ҳаиқәшәеит. Сара ари аҽеага ахькыдгылаз збан, иаакыдхны, арахь исыманы сааит, - иҳәеит Витиа.

- Иҭабуп, Витиа, – иҳәеит Хәымса, Витиа иааира игәы ишаахәаз, ихаҽы ианубаало.

Витиа Хәымса дыԥивагылан арашәара дналагеит. Амра ҕәҕәаны ишаанза, Хәымса дызқәыз амаҭа ԥаганы, даҽеа маҭакгьы ԥаргеит Хәымсеи Витиеи. Нас аԥныҟа ицеит. Аҽены иахьаааиз, Маниа рхәы ҟалтцахьан, рыззегь леидтәаланы акрырфеит. Акранырфа ашьтахь, аҭатын казармахь ицан, аҭатын арыҧхра иалагеит. Асаат ҧшьба аныҟала ашьтахь Хәымсеи Витиеи, рҽеагақәа рҟәаҟәа иаақәтцаны аџьықәреирҭахь рашәара ицеит, Марфушеи

Маниеи аказармаҽы иааныжьны. Марфушеи Маниеи аҭаҭын арыҧхтә ирцәынханы ирымаз, рыҧхны ианалга, ахәылҧаз ркалаҭқәа рыманы, ҭаҭын ҽыхра ицеит. Алашара рыла иахьынӡабоз, Хәымсеи Витиеи аҽеага ркын, Марфушеи Маниеи аҭаҭын ҽырхуан. Ишылашьцара ианылашьца, русқәа изҽқәаз иаарҟәаҭцын, акрыфарагьы иазымҧшӡакәа, Марфушеи Витиеи аҩныҟа ицеит. Витиа иани иареи аҩны ианлеи, имазеины ирымаз ала, иаармарианы акы инацҳаит. Марфуша днеины, лиарҭаҽы днаиеит. Витиа акраамҭа дхәыцуа дтәан. Нас дҩагылны ашә аартны, аҩны дныҩнытцын астанциахь дцеит. Уи идыруан аихамҩа аусуцәа рыцкәынцәа, акыр аҭцх неиааныӡа, аҕьҕьа рыхга, астанциаҽы иштәаз. Аҭцх акыр ианнеилак акәын, урҭ рыҩныҟақәа рахь ианцалоз. Зны-зынла, астанциаҽы «Вагон – клуб» ҳәа зныз, авагон ааганы иладыргылон, уа акиносахьақәа ддырбон. Мызкы аҟара иҟан, «Вагон – клуб», нас даҽеаҵьара иргон. Уаҳа лассы ара иубомызт, уи «Авагон – клуб». Убри ак акәын ари астанциаҽы инхоз ирымаз, уаҳа акгьы рымамызт, «астанциаҽы сҩеип, макьана, аҵкәынцәа уа иҟамкәа иҟам», - ааигәахәын Витиа астанциахь дцеит. Уа дахьҩеиз, ууанӡа иара игәы ишаанагоз еиҧш иҟалеит, дрыцәшәеит иара иитахыз аҵкәынцәа. Урҭ аҵкәынцәа зустцәада? – ҳәа ҳҭцааӡом. Урҭ идыру ҷкәынцәоуп: Шьақроуи, Ҷьамали, Мамукеи роуп. Урҭ рыдагьы ара аӡәырҩы ыҟан, аха арҭ зегьы, заа рыҩныҟақәа ицахьан. Витиа ара иҟақәаз зегьы даурышьҭаз, иара дзышьҭаз арҭ ракәын, егьырҭ ирылихзеи?

- Аранӡа шәааи, ак шәасҳәар сҭахуп, - иҳәеит Витиа. Урҭ еицәажәо иахьеидгылаз данынрывсуаз. Иара аҧсшәагьы рамҳәаӡакәа, дышиашаз днеин астанциа абарҭцаҽ, атәарҭақәа иҟаз руакы днықәтәеит. Арҭ аҵкәынцәа жәабаҟа метра астанциа иацәыхараны игылан. Витиа иреиҳәаз, уаҳа ажәак ахымҳәааӡакәа, арҭ ахҩык аҵкәынцәа, Витиа ишьҭаланы рҽынархеит. Ишиа-

шаз, Витиа дахьтәаз инеины инихагылеит.

- Иҳауҳәои, Витиа, бзиароу, цәгьароу, - дҭааит Шьақро. Иара иаҧхьа аҙәы дцәажәар ҳәа дшәаны.

- Ааи, бзиароуп, уаҳа аҭахымкәа, бзиароуп. Ацәгьара ҳҟәыблаазааит, иабаҳҭаху. Уи абзиара ҳзыҟатцар, даара ауаа пату зқәыртцо усхон, иззаауагьы рзы ихәарҭа духон, - иҳәан Витиа ихы ҩышьтыхны днырҷаҧшит иаҧхьа игылақәаз иҩызцәа.

- Ҳара иаҳзыҟамҭцо арбану? – иҳәан даацәажәеит Шьақро.

- Хәымса деилахоуп, ацхыраара иҭахуп, ҳицхраап, шәхацәазар! Шьақро ҷимҙеит.

- Еилахарас имеи, ҳахьицхрааy? – дҭааит Цьамал.

- Ҳамч зықәхо акы акәзар, ҳхы ҳаигҙом, - иҳәеит Мамукагьы.

- Аҷеагакра. Хәымса аҧьықәреи изылоу, рацәакгьы ыҟаҙам, аха аҳаскьын иаганы иҟоуп, арашәара ицәахыҧеит. Иан, Маниа лаакәзар, аҭатын арашәареи, аҷыхреи, арыҧхреи дырҷуп, аха дахәом. Уи длыцхраарц азы, сан дцоит. Ҳара ҳаҧшьҩык ҳаицны, сан дахьцо ҳазлыццар, Хәымса арашәара дызҷу аҧьықәреи рашәаны ҳааyан. Угәы ишҧаанагои, Шьақро? Шьақро иахь ихы неирхан, ҷааиҭит Витиа.

- Ибзиоуп, ҳцап, нас, - иҳәеит Шьақро уахь ацара иҭахҙамкәа, аха иҩызцәа азыразхар, иара мап изҳәомызт азыҳәа.

- Ҳцоит, ҳцоит. – рҳәеит Цьамалгьы Мамукагьы.

- Ус акәзар, иахьынҙахьшәашәароу, аус ааyртә ҳцароуп, зылашьцоу мҩа ҳақәлароуп. Шоурахар, аус аура цәгьахоит. Доусы ҳҷеагақәа ҳара иҳамазароуп. Мамзар, ҳара зегьы ҳацыҧхьаҙа ҷеага Хәымса иабеиҧшааyеи? – иҳәеит Витиа.

- Ииашоуп, ииашоуп, - рҳәеит рыхҩыкгьы еиҷҳахны.

- Ус акәзар, ушьта шәыҩныҟақәа рахь шәца. Саргьы аҩныҟа сцоит шьыжьымҭан заа ҳгыланы ҳдәықәышәҭа, атҳ алҧха шәааyаит, - иҳәан Витиа иҩызцәа дрылтцны

дласны, иҽынеихеит.

- Атɕх алпҳа уоуааит, - рҳәан даргьы, доусы, рыѽныƙақәа рахь рҽынархеит. Дук мыртцыкәа, атɕх лашьцара иналаʒит, арҭ аиѽызцәа апҳшьѽыкгьы.

- Ус шәзыƙатцар, Хәымса иԥьықәреи арашәатә имоу, далшәыргоит. Саргьы сшәыццоит шәара шәахьцо. Сара Маниа аҭаҭын аҽыхреи арыпҳреи рҽы слыцхраауеит. Амала шьыжьымҭан, заа, ҳгыланы, амѽа ҳақәлароуп. Амра шыр, аҽагагьы шәызкуам, аҭаҭынгьы ҳазҽыхуам, - лҳәеит Марфуша дыԥкәын иеиҽикааз аус иан ианлеиҳәа ашьҭахь, даара пату ақәцаны.

- Ус ауп, ус. Ус ауп сѽызцәагьы ишрасҳәаз. Заа ҳцаларoуп, хымпҳада. Заа ҳцароу, аусгьы анҳатцуааyа. Уи ус шакәу еилкаау усуп. Атɕх алпҳа бауааит, сан, - иҳәан Витиа иан ибжьы налирҳан, днеины, ииарҭаҽы днаиеит.

- Атɕх алпҳа уаyааит, нан. Ашара узбзиахааит, - лҳәеит Марфушагьы. Уи нахыс ааҭынчрахеит. Доусы, ахьиақәаз, руадақәа рҽынтә, шьҭыбжьыкгьы башахазгьы иааѽуамызт, убас иҭынчран.

Марфушеи Витиеи ҭаҳәахаа ицәан. Атɕхагәҭаны, амза ангыла, апҳсабара алашара аакәпҳеит. «Ушьҭа ишазаап», - иҳәан Витиа дѽагыланы, исаат днахәапҳшит, аха макьана ашара акыр агын, етɕәаԥьаа макьана ажәѽан агәаҽы иѽеины, нас илхышәҭны, ианынҭалоз акәын ианшоз. Макьана ашара акыр агуп, - иҳәан днеины ихы ныкәитцеит Витиа. Марфуша дахьиаз илаҳауан Витиа ишьҭыбжь. Уи илдырит Витиа ихьыз, уи апҳсабара дшажьаз. Марфуша лыԥкәын лыбжьы имырҳаʒакәа «маԥк аƙара сзыцәар», - аалгәахәын мчыла лылацәақәа неиқәылыпҳсеит. Аха дзыцәомызт Марфуша. Уи Маниа длызхәыуцуан. «Аихамѽаҽы аус зуқәо ирыбаргәузеи. Урҭ еиҳа ахақәитра рымоуп. Рыԥкәынцәагьы ирыбаргәузеи? Анышә иафаз ақыҭа уаа роуп. Уахгьы-ҿынгьы усуроуп ҭаацәала изҷу, арахь хашәалахә рымаʒам. Руалқәа хызѽо апҳара рауазар, уаҳа ирҭахызеи? Аха усƙаƙара апҳара дара ирызҭода?» Абарҭ зегьы дрызхәыцуан, уажәы, Марфуша дахьиаз.

Ҧытраамҭак ас дхәыцуан, нас ацәа дынҭанагалеит. «Витиаа» ҳәа ҷкәына бжьык шаагаз Марфуша ацәа даалнахит. Ари зыбжьыз дарбанҭәҟьаз лзеилымкааит Марфуша, аха иеилылкааит Витиа иҩызцәа руаҙәк шиакәыз. Витиа иахь Марфуша лыбжьы налыргарц аннақәылкуаз аамҭазы, иара агылара дшаҧеыз, ибжьы аалаҳан, лҽаанылкылеит. Уи ашьҭахь, рацәак мыртцыкәа, «Ҳаи», - иҳәан Витиа ибжьы аалаҳаит Марфуша.

- Уажәыгьы уиоума? Ахьынҙахьшәашәароу ҳцароуп, уласны ууаи.

- Уажәытцәҟьа, - иҳәан ажәжәаҳәа аҽеилаҳәара дналагеит Витиа. Витиа дгылазшәа ишьҭыбжь Марфуша ианаалаҳа, ларгьы дҩагылан алашара аалыркын, аттаҳәа аҽеилаҳәара дналгеит. Ани апҵеи рҽеилаҳәаны индәылтцын акрант ахь рҧынархеит. Акрант апҵхьа игылаз аирымҙ аҧы иааины итәан Витиа иҩызцәа рыхҩыкгьы. Урҭ ахьтәаз днеин, рнапқәа аарымихын, апҵсшәақәа реиҳәеит. Урҭ ахьынҙеицәажәоз, Марфуша лҧи лнапи аалыҙәҙәан, ахәыҟатцарҭа дныҩналеит. Витиа днеин акрант аҧы, иҧи-инапқәеи изәзәеит, мпахьшьыла урҭ рырбара дшаҧеыз, Марфуша лыбжьы аагеит:

- Уажәы, шәыззегь, шәнапқәа зык нарықәтәаны, шәааи, астол ахь. Чаик ыжәны ҳцап. Ҳара уа ҳнеиаанҙа, Маниа ҭаҭын ҷыхра дцашт. Аҭаҭын ҷыхны, дааны, ҳхәы ҟалтцаанҙа, аамҭа акыр цашт, уааҙа ҳара амла ҳзымычҳар ҟалап. Марфуша илҳәаз лажәақәа зегьы рлымҳақәа инырҭасит, аха урҭ рахьтә аҙәгьы ҷимҭзеит. Уи ақәҧеызҭыз Витиа затцәык иоуп.

- Аҳы, сан илҳәаз шәмаҳаи, ҳааншәмырхан, - иҳәеит иара. Витиа иҩызцәа, усгьы мап ицәыркҙуамызт, иихәозаалак рҧеы. Нас, уажәы мап ицәыркны зыҟалома? Дара мап ркыргьы, иара ишимуаз, рдыруан аҟнытә зегьы, неины рнапқәа аарыҙәҙәан, астол инахатәеит. Мыҩтәык рҽадмырхалакәа, ачаи ыжәны иҩагылан, агәара инҭытцит. Иаарласны аихамҩа инхытцын, ақытахь ицоз амҩа иаными рҧыҩархеит. Наҟ-ааҟгьы

ашәаҧыцьаҧ ахашьшьы игаз амҩа ҭбаа ианыланы, ҧшьҩык аҧкәынцәа – қәыҧшцәа неиуан. Урҭ дрыцын, зықәра атәанчарахьы инеихьаз, аха макьана, акыр злаз Марфуша. Урҭ акыр аамҭа амҩа иқәын, аха анаашаркка ауп ианҩеи Хәымсараа рҽы. Уааҧа ишырҳәахьаз еиҧш, доусы, иркуаз рҽагақәа, дара ирыман. Урҭ шиашаз Хәымсараа ргәашә инадгылт.

- Сара Маниа лахь сцоит, шәара шәызиашоу амхахьы шәца, - лҳәеит Марфуша. Агәашә аҧхьа уаннеилак, арымарахь ала иҟаз ахҭыстахь иҽынеихеит Витиа. Уи иҩызцәагьы иара инаишьҭалеит. Урҭ шеицыз зегьы ахҭыста инхыҵын, ишиашаз амхахьы ицеит. Урҭ шеицыз Хәымса имхы инхгылеит. Витиа днеин, амаҭа ахы ааникылеит. Уи иҩызцәа неины, инивагылан, имҧшыкәа арашәара иналагеит. Убри аамҭазы, Марфушеи Маниеи ажәа аимакра иаҿын. Марфуша Маниа лҿы даннеи, Маниагьы Хәымсагьы акрыфара иаҿын. Маниа Марфуша длыҳәеит, дара акрахьырфо, ларгьы даарыдтәаланы акыр рыцылфарц, аха Марфуша илымуит. Уи «акрыфаны сыҟоуп», - лҳәан мап лкит. Амхахьы ицаз аҧкәынцәа дцаны иааигарц, Хәымса ддәықәлеит, аха «урҭ сара сҿы ачаи ржәит», - ҳәа Марфуша ианылҳәа, Хәымса уаҳа ажәак мҳәакәа даангылеит. Марфуша днаскьаны дыштәаз, Маниеи Хәымсеи акрырфеит. Урҭ аныҩагыла, акалатқәа аашьҭхны, Маниагьы Марфушагьы аҭаҭынтрахь, ҭаҭын ҿыхра ицеит. Хәымса амхахьы дцеит, иҽага иҟәаҟәа иқәтцаны.

-Бзиа жәуааит, - иҳәеит Хәымса, имхы ихны, аџьықәреи арашәара иаҿқәаз данынрыдгыла, нас дыхәмаршәа усгьы нацитцеит:

- Шәымҭаа-шәымҧшаа, сымхы шәхыланы арашәара шәаҿуп, азин шәызҭада, уи арашәара?

- Хәымса аҽагактәы имоуп, аусуцәа иҭахуп, насгьы уи ахә бзианы ишәоит ҳәа ҳаҳаны, ҳааит ҽагакра, - ибжьы ааиргеит Витиа.

- Ахә ҳәагьы ҳмеинаалеит, аха ахә бзианы ишәоит ҳәа

анҳаҳа, ҳааит ҽеагакра, ҟәрышьқәак ҳҳашәалап, ҳҳәан, - рҳәан аччара иалагеит аҧкәынцәа. Нас Хәымса амаҭа ахьыркыз ахь иҿынеихеит.

- Уахь умцан, уахь. Уара умаҭагьы ҳара аҩагара ҳаҿуп, - иҳәан Витиа ибжьы ааиргеит. Хәымса днеин, зҩагара иаҿыз имаҭа днықәлан, арашәара дналагеит. Иҩызцәа дрывагыланы, аҽены хәлааҧа Хәымса аҽеага икын. Амшгьы ари абжьарак еиҧш, ашоура баагьсны иҟамызт. Амра аҧҭақәа иаахырҩошәа, иаахыртуашәа, лассы-лассы иаҿын. Агаҿала иааиуаз аҧшагьы хьшәашәаҙа иасуан. Урҭ злагылаз аҧьықәреи арашәара даара ицәгьан, аха дара злаҧкәынцәаз ала, уамашәа иааубаратәы акыр рытцаҧеит аҧьықәреи арашәараҿ. Ашьыбжьон еиҧш, Маниагьы Марфушагьы ааит аҧкәынцәа аҽеага ахьыркыз, аҳәыстаҿы.

- Шәыпҧсы шәшьап, акгьы шәнацҳап, - рҳәеит арҭ аҳәсақәа. Аха дара арашәара изҿыз иаҟәымтцит, рыматақәа ҩамгакәа. Рыматақәа анҩарга, иркқәаз ҽеагақәа аҧьықәреи ахьырашәамыз, иныларыпҧсан, дара аҩныҟа рҿынархеит. Рапҳьа игыланы инеиуан Маниеи Марфушеи. Урҭ ирышьтан аҧкәынцәа. Маниеи Марфушеи аҩны ианааи, ишиашаз, аматцурҭа иныҩналеит. Аҧкәынцәа ашьашәыр аҿы ҽеааныркылан, ашьац иатцәара инылатәеит, еицәажәо. Жәабаҟа-жәохәҟа минуҭ анаатц, Марфуша аматцурҭа дааҩнытцын, аҧкәынцәа ахьтәаз ахь лыбжьы налыргеит:

- Аҧкәынцәа, шәааи арахь. Акрыфарахь шәхәы мазеины иқәгылоуп.

- Акомандир леишәацәгьа адтца ҟаитцазшәа, афырсыр ҳәа аҧкәынцәа зегьы ҩагыланы, уахь рҿынархеит. Аҧкәынцәа уахь ишиашоу имнеикәа, анапырзәзәага инадгылеит. Аҧсуатцас ишаҧу еиҧш, рапҳьа инапы изәзәеит Хәымса, нас – Витиа. Убас еиҳабы-еиҳабыла, аҧкәынцәа рнапқәа рызәзәеит. Урҭ антәозгьы, аҧсуара рхадмыршҭит. Рнапқәа шырызәзәаз еиҧш, иантәозгьы, убас, итәеит. Урҭ ирыцтәеит Маниеи Марфушеи. Имы-

ццакʒакәа зегьы ибзианы акрырфеит. Хәымса арыжәтә ааигар иҭаххан, аха Марфушеи Маниеи ирымуит. «Шәаапҳсаха шәыҟоуп, насгьы макьана, шәхәыҷқәоуп, арыжәтә абашәҭаху», - рҳәан. Аҧкәынцәа арыжәтә рымазар, иржәуан, аха ирызҭодаз акәымзар. Маниеи Марфушеи мап анырк, даргьы ҧхашьан, «иаҳҭахым», - рҳәеит. Аҧкәынцәа акрыфаны иԥагылеит. Нас ашьашәыр ахь инеины, инатәеит. Акраамҭа ицәажәо, уаҟа итәан. Акыр рыҧсқәа аныршьа ашьҭахь, Витиа дԥагылан, ҿааиҭит:

- Ҳаҧсқәа ҳшьеит, ушьҭа агылара иаамҭоуп, ҧсшьара ҳәа ҳмаазар. Ҳаҧсы-ҳаанха, уаха ҳазҿу ҳалгароуп. Даҽа зны, уи ҳаҿума?

- Мамоу, Витиа, уара умццакцәан, ибзианы ҳаҧсы ҳшьароуп, ҳзалымгар, ҟамло ҳаҟам. Сара сымала салгап ҳәа сгәы иҭаней? Маҷк аҟара аанхар, сара иҟасымҭоит, уама ҟалама? - иҳәеит Хәымса.

Аха Хәымса ииҳәаз иазыʒырԥуадаз? Витиа ииҳәаз хаҵаны, амхахьы рхҟәа рханы, Витиа ишьҭаланы инеиуан арҭ аҧкәынцәа. Хәымса иажәа ҳәаны данаалга, иаргьы иапҳьа ицақәаз днарышьҭалеит. Дара ҧеагақәа ахьыларыпҳсаз, иаалырхын, атцыхәан илеины, амаҭа ҿыц ааанкыланы, уи иқәланы рҿыԥархеит. Рыҧсқәа шьаны иҟамзи аҟнытә, рацәак иадымхалакәа, иркыз рымаҭа ԥаргеит. Рыҧсқәа мшьаʒакәа даҽа маҭак аԥагара ргәы ишҭаз, Хаҷарист даарыдгылеит:

- Уа бзиа жәуааит, - иҳәеит уи ибжьы ԥҭыганы.

- Бзиара жәбааит, - рҳәеит даргьы рхҟәа ԥышьҭыхны иҿаҧшуа.

- «Маладецраа», абас иуми ишахәҭоу аиԥызара. «Напеилаҧса уаԥы дааʒоит, лаба еилаҧса уаԥы дҭанархоит», - рҳәоит ажәлар. Уи шәара ишәмаҳацкәа шәыҟам. Шәара шәнапы еилаҧса Хәымса дыннархоит. Шәымбои, аҧьықәреи рашәаны шәалгоит. Нас иҭаҭын арашәараҿгьы шәицхраар, ашкол ахь данцо, игәы рҭынчны, атцара имҭалои, шәара афырхацәа! – иҳәан дынрыдҭны аусҳәарҭахь дцеит. Дара рымаҭа атцыхәан

илеин, даҽеа маҭак аанкыланы, арашәара иналагеит. Амра аӡы инӡаалеит. Ушьҭа арашәара иааҟәытцыргьы ҟалон, аха иаанхаз маҷын аҟнытә, «ҳазҿу ҳалгап», - рҳәан имтәаӡакәа аусура иаҿын. Рылацәаҟәа иахьынӡарбоз имтәаӡакәа аҽага ркын, ирулак иалгеит. Рыҧсҟәа ахьыршьалоз, аматҭа аханы, уажәгьы иҩеины инатәеит. Акраамҭа ара итәан, рыҧсҟәа бзианы иршьеит. Рыҧсҟәа аныршьа ашьҭахь, Маниа лыцхыраашцәа акрыфараз аҩныҟа дрыҧхьеит. Дара мап ркит аҩныҟа рыццара, аха Хәымсагьы Маниагьы ирымуит.

Маниа луааҳәацәа акрыфаразы аҩныҟа дрыҧхьаанӡа, Марфуша илымалкит. «Рыҩнқәа рҿы илеир, акрырфап», - лҳәан. Аха ус Маниа илуазма? Маниа илургьы Хәымса иуыхуазу? Маниеи Хәымсеи ианырымуӡа аҷкәынцәа азыразхеит. Илатәаны, акрыфа-акрыжә, аҧшәмацәа аҧсшәаҟәа раҳәаны, рыҩныҟаҟәа рахь ицеит аҷкәынцәа. Марфуша Маниа лҿы даангылеит. Ҩымшҟа-хымшҟа сыҟазаауеит, Маниа даҽеа хәыҷык саалыцхраар сҭахуп», - лҳәан. Аҧсшәаҟәа ҳәаны, ианааицрытцуаз Витиа даацәажәан:

- Аиаша ххәозар. Даара ҳаапҧсеит. Уатцәгьы ҳаап ҳәа акәын, аха уатцәтәила ҳзаауам. Амала, уатцәашьҭахь ара ҳаҟоуп.

-Мамоу, сшәыкәыхшоуп, ишәыхьша сара исыхьааит. Ҳҭатын ауп иаҳзаанхаз. Марфуша сызкәыхшоу, аҭатын уажәтәи аҿыхреи арыҧхреи саллыргеит. Арашәара ауп иаҳзаанхаз. Уи даҽеазны иҿыхтәхаанӡа ҳалгоит. Ашьшьыҳәа ҳаҿызаап арашәара. Шәара иаҳзыжәуз, ҳара иаҳцәымыцхәуп.

- Ҳара ҳтәы ҳара иаадыруеит, - рҳәан изацәажәоз инарыдцны, рҿынархеит аҷкәынцәа. Маниеи Марфушеи иеицны аҩныҟа илеит. Урҭ днарышьҭалеит Хәымсагьы.

а-5-тәи ахы

Хаҧарист Хәымса иуааҳәцәеи иареи аҽага ахьыркыз днеины, данаарацәажәа ашьҭахь, аҧсшәақәа раҳәаны данаарыдҵ, ишаҳҳәахьоу еиҧш, дышиашаз аусҳәарҭахь дцеит. Уа дахьӡеиз, икабинет аҿы дтәан аколнхара ахантәаӡы Шьрыф Каабан-иҧа. Уи Хаҧарист дшааиз аниба афырхәа дӡагылан, дызхатәаз астол дӡахытцын днеиҧыланы аҧсшәа иеиҳәеит. Нас Хаҧарист дахьтәашаз наиирбан, иара иҭыҧ аҿы днеины днатәеит. Хаҧаристгьы Шьрыф Каабан-иҧа иахьиирбаз аҭыҧ аҿы днатәеит. ҽымҭӡакәа итәан ҧытраамҭак арҭ аӡхацәак. Нас рхқәа ѡышьҭырхит аамҭак ала. Убасҟан рыѡцьагьы рылаҧшқәа ааиқәшәеит, иааҽаҧха-ҽаччеит, рылаҧшқәа ахьааиқәшәаз.

– Иҟоузеи, Хаҧарист, уусқәа шҧацои? Абригадақәа реицлабраҿ ҭыҧс иаанукылап зугәахәои? – дцааит Шьрыф Каабан-иҧа.

– Ахҧатәи аҭыҧ сымоуп. Уа сахьыҟоу саанхозар, цәгьамзар ҟалап. Аѡбатәи актәи аҭыҧқәа ргара сылшап ҳәа сгәы иаанагом. Сара сзыцәшәо аҧшьбатәи аҭыҧ аҿы игылоу иоуп. Уи сҭыҧ сцәигар, иара иҭыҧ ахь сара сиаргозар акәхап. Амала Маниа лакәын зҭаҭыни зцьықәреии аҧхастахара иаҿыз. Астанциа аҿынтәи ҷкәынцәақәак ааны, Хәымса ицхраауан ацьықәреи арашәараҿы, уи иахьа иалгозар ҳәа сгәыҧуеит. Ҧҳәыскгьы Маниа длыцхраауеит аҭаҭын аҿыхреи арыҧхреи рзы. Аѡбатәи аҿыхра уамак лыгмызт. Хәымсагьы ацьықәреи арашәара далгар, аҭаҭын ахь диасыр, акыр ҟарцон, аха уи аѡны аусура аҵкьыс, акрытира дазкны длымоуп Маниа. Ула шааҧшуа лыҷкәын дыҧхасҭалтәоит, аха лара дылтәуп, лыҷкәын иоуп, уара илауҳәои? Амала, Хәымса ишахәҭоу ааӡара имазар уаҳа назҭахым колнхаѡны даақәгылон, аха ус амѡа дыкәызҵо ан димам. Ирҭиуа ҳәа ма акыр рымандаз? Ҧҳәаса ҭироуп дызҿу, егьраангьы дубаргьы аведра азна аҧхәаса аниҭилак, нас аѡныҟа дмааӡакәа аӡы

итиуеит. Хаҵарист иажәа днапҳыѡлеит Шьрыф Кабан-ипҳа.

- Хаҵарист, аиаша уасҳәоит, сара дара рышҟа исҳәом, аха, ус ҟарымтҵаргьы ишпҳаруеи? аус ахьыруа, акгьы ҳазрытазом. Азы ртии, апҳҳәаса ртиы, цәгьала рхҟәа бо иааиуеит. Ҳазну ҳаамта арҿхәара ҳаҷуп, аха даара иуадаѡу аамтоуп. Ҩеишәа ухәыци, Хаҵарист ус акәымзар убап. Насгьы тыпҳх ататын дшаҷыз аҧыкәреи лзыҟамтазеит, лыжәкәа мхьазеит, цәыкәбарк ахш лоузуам, ҳаргьы ҳзылмыцхраазеит.

- Иуҳәо иашоуп, Шьрыф Каабан-ипҳа, аха уи сара исхароузеи? Сара истаху, зхы баны зтатын аплангьы иацтаны иназыгзо роуп.

Ус иҟоу аколнхацәа ахьырацәоу ауп, актәи аѡбатәи атыцкәа аанызкылогьы. Ататыни аҧыкәреии рымацара ракәындаз планс иҳаду, уаҳа иахтахызеи? Уажәы нахыс, еиҳагьы аилахараҳауеит. Ацитрустәшәырқәареитаҳаратә аплан иҳакәу рацәоуп. Уажәнатә, ажракәа жны иҟазар, адгьыл анышә итцуа, ансалак, иҟәымшәышәхон. Анышә ҟәымшәышә ажракәа илыртаҧсаны, аитаҳатә лтаргыланы, анышә ладуҳәҳәалон ауп, уаҳа акыр атахызма? Аха иабаҟоу, уи ахь ҳара ҳазнеиуам, ҳускәа рацәоуп. Ажәак ала иуҳәозар, ҳара еснагь ҳаилахоуп. Ҳускәа ратцкьыс ҳамчкәа иааиуа ҳзыҟамлеит. Уажәы, абра, уаргьы саргьы ҳаицәажәараан уамак схы иташәеит. Уи уара иуасымҳәакәа сзычҳауам.

- Ибзиоу усхааит, ухы иташәаз, иарбан исоуҳәои?

- Ѡажәеи хәба таацәара нхоит астанциаҷы. Урт рахьтә иҟоуп: атәанчаѡцәа, ашколчкәынцәа, иахьа аус зуа, аихамѡа аусуѡцәа. Убарт ҳхы иаҳархәар иҟалои? Аихамѡа аусуѡцәа, сменала ауп аус шыруа. Атәанчаѡцәа, усгьы, аѡны итәоуп. Ашколчкәынцәа ракәзар, апҳын дузза, ашоура зыншыло аихамѡа илеи-ѡеиуа иануп.

- Хаҵарист, ҳәарас иатахузеи, урт ацхыраара ҳартар, ҳара даара иаҳзеиҧьхон, аха аиҳабыра иааараҳар, ҳарпҳхашьар ҳәа сшәоит. Атәанчаѡы атәанчахәы шиауа,

дажәит, аусура илшом ҳәа ауп. Сменала аус зуа, уахгьы-ҽеынгьы, инеиԥынкыланы, аус изуам ҳәа ауп. Ашкол-ҵкәынцәа ракәзар, аԥхын ашкол изаужьу аԥсшьа-разоуп. Арҭ зегьы ирымоу рзинқәа еилоугар ҟалома?

- Шьрыф Каабан-ипҳа, уара иуҳәогьы саҳауеит, аха сзықәгәыҧуагьы акы ыҟамкәа иҟам. Ҳара ҳадгьыл, дара рырахә ықәуп. Ҳара ҳабна дара реихақәеи реигәышәқәеи рыманы илоуп, мҽи быцеи акы аанрыжьуам, илхны иргоит. Ҳара иаҳҳәо рымур, ҳадгьыл ахь рырахә аармышьтааит. Угәы ишҧаанагои, Шьрыф Каабан-ипҳа? Аправлениа иалоу ҳҽааидкыланы, абри азҵаара ҕәҕәаны иаҳкыр, политикала ҳзымиааиҙари? Шә-процентк издыруеит дара рырахә аколнхара дгьыл ахь раамшьтра азин шҳамоу. Иара убасгьы, ҳабна илаланы, амҽы ылхуа акәым, фырмахьцык хыртҵәар ҟалаҙом. Ҳадгьыли ҳабнеи ишырҭаху рхы иадырхәозар,ма ҳаргьы ацхыраара ҳарҭароуп, ма урҭ рырахә ҳадгьыл ахь ршьапқәа ықәдмыргыларoуп, ҳабнагьы иламларoуп убри ҽеишәа уазхәыци?.

Аколнхарахь дара рнагара азин шумам еиԥш, даргьы азин рымаҙам аколнхара иатәу адгьыл рырахә ақәырҳәра. Аха аколнхарагьы ҳацхраауам, ҳарахәгьы аколнхара иатәу адгьыл иқәҳаргылом, шәара иахьынҙашәтәу аанда шәкы ҳәа рҳәар, усҟан иҟаҳҵоит?

Ари азҵаара Шьрыф Каабан-ипҳа дааитҵанарҕәҕәеит. Акыр данхәыц ашьтахь ус иҳәеит:

- Уара уиуриступ, Хаҷарист. Зегь уара иудыруеит. Уара иуҳәаз иашоуп. Усҟан дара рырахә маариратәы аанда ктәуп. Аанда уҳәеит ҳәа, маҷ-саҷгьы ыҟаҙам. Аихамҩа иаваршәны иаҳкуазар, хәба-фба километра, усгьы иҟалоит. Аха уи зегьы заҳтахузеи? Дара ахьынхо акәхоит, аандагьы ахьктәхо. Иахьцалак, хҧаҟа километра иктәхоит. Ҳәарас иатахузеи, уи ҳара ҳамч акәхаҙом, аха иаҳцәагои ҳара. «Иахьҳалшо акрыҟазар, ҳшәывагылоит», - рҳәозаргьы ҳаздыруам, - иҳәеит Шьрыф Каабан-ипҳа.

- Акгьы алымҵыр, иҳахьхои? Дара ааизганы, маҙала ҳрацәажәап, ирҳәо ҳаҳап, - иҳәеит Хаҷарист.

- Аиҳабырахь иаҳҳәар, еиҧьхар? – дҭааит Шьрыф Каабан-иҧа.

- Мап, мап, аиҳабырахь ҳәашьа амаӡам. Ус иҟало иҟазар, дара рхалагьы аплан рыцәыртҩон, аха ус иҟалом, - иҳәеит Хаҷарист.

- Ус акәзар, уаргьы саргьы убри ҳәеазаҳкып. Рыгәшәымшәа ҳәаны ҳрацәажәап, ирҳәо ҳаҳап. Ирур, ҳхы иахьаҳархәаша рацәоуп. Ирымур, шәырахә ҳадгьыл ахь иааҳашьҭуам, ҳҳәап, аамышьҭшьас иҟаҳҭо ҳәа акгьы ыҟам, аха… «Мышкы иахыҧо, шәымш иахыҧоит», - рҳәоит аҧсуаа, хара изаҳашьҭои? Уатҵәы ауха машьынала ҳаллыбаар, зегьы иахьырзеиҧшу, ҭыпҟ аҿы, иааизаҳгар, ҳрацәажәап, Хаҷарист уаапҧсоит, аха…

- Ибзиоуп, схы уцәысшатом, уара иахьуҳәозаалак, суцуп, ҳара ҳаизыҟазаашьа, уара иудыруеит, - иҳәан Хаҷарист дцарц дҩагылеит.

- Уца, уца Хаҷарист, умҧшыкәа убригада урылагьежьла. Ауаа ишрызныҟәатәу, усгьы уара иудыруеит сара сатҵьысгьы. Ахаа зҭаху дыҟоуп, аша зҭаху дыҟоуп, - иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа инапы Хаҷарист иахь инаирххан иааимихит.

- Абзиара узыҟалааит, Шьрыф кабан-иҧа, сара сцеит. Абригада сынрылалап, иҟоу иану збап, доусы, ирыхәҭоу ажәала сынрацәажәап. Рлымҳақәа акыр рҭалозар збап, – иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа дынидҵны иҿынеихеит. Иара ишиҳәахьаз еиҧш, аҿены хәлаанӡа абригада дрылан, ҷьоукы дырҿаччон, ҷьоукы драцәхауан. Атҳагәҭаны дкараха аҩны дааит. Адырҩаҿены шьыжьымҭан дҩагыланы, деиҭанарылалеит. Ус иааит ахәылпҧаз. Шьрыф Каабан-иҧа Хаҷрист игәашә аҧхьа днагылан, асигнал аақаитҵеит. Ари асигнал Хаҷарист илымҳа ишаатасыз еиҧш, даццакны, амашьына абжьы ахьгаз, агәашә ахь ирласны иҿынеихеит. Шьрыф Каабан-иҧа имашьына ахьгылаз, днадыххылан, ашә аартны дынҭалеит, уаҳа аҧсышәагь мҳәаӡакәа. Шьрыф Каабан-иҧа, Хаҷарист имашьына дшынҭалазеиҧш,аусааирун,иҿынеихеит.Дукмыртцыкәа,

уаҳа цьаргьы имнеиҙакәа ишиашаз астанциаҽы илеит. Акыр иҩадаран, аха амашьынақәа хәналон. Урҭ рышьҭа дықәланы, хыхь аперрон аҽы дҩыхәнан, даангылеит. Рыҩцьагьы амашьына иҩтытцын, зыхьшь зыцәхалаз реиҧш, ихраа-ҙрааруа, инаҧшы-ааҧшуа, акраамҭа аперрон иқәгылан. Ус Хаҷарист даныпҧшы, иацжәацы, Хәымса имхы ицызрашәоз аҧкәынцәа ахьааиуаз ибеит. Хаҷарист урҭ акраамҭа дрыхәаҧшуа дгылан. Шьрыф Каабан-иҧеи Хаҷаристи ахьгылаз, аҧкәынцәа аныҩарывсуаз аҧсшәа ҳәаны, инарывсит. Арҭ аҧкәынцәа акыр ианынаскьа Хаҷарист Шьрыф Кабан-иҧа ихы наиқәикын:

- Абанҭ аҧкәынцәа роуп Хәымса ицхраауаз, - иҳәеит Хаҷарист.

- Арҭ аҧкәынцәа аратәқәазар, ҳус рнапы ианаҳҭар, ара, усгьы, зегьы еиланхоит, иеибадыруеит, иаарылагьежьны, иааидыркылоит. Уара иумдыруеи, иааргьежьи? – иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа. Хаҷарист Шьрыф кабан-иҧа, иажәа аафбамтәҙакәа ибжьы наиргеит:

– Инҳавсыз аҧкәынцәа, шәаагьежьны аранҙа шәааии?

Хаҷарист зыкәҷиҭыз аҧкәынцәа зны иаатгылеит. Нас иаагьежьын, иааины раҧхьа иаангылеит. – «Абра игылоу ахаҵа аколнхара «Мзиури» ахантәаҩы иоуп. Абри, шәара шәҳабла иқәынхо ауаа ааизганы, акы реиҳәар иҭахуп. Вова иаҧхьа адәҳәыпҧш аҽы, иааизыжәгарц, ҳшәыҳәоит», - иҳәеит Хаҷарист.

- Ибзиоуп, уи ҳара иаабап. Саатбжак ашьтахь, иахьышәҳәаз аҭыпҧ аҽы шәҩеи, уа иҟалоит, иахьа усура иҟақәам зегьы, - иҳәеит Витиа.

Витиа иҩызцәа, доусы изарҳәақәашаз нареиҳәан инеидытцит. Шьрыф Каабан-иҧеи Хаҷаристи аперрон иқәгылан акраамҭа. Нас инеины, авокзал илагҙаҩагҙаны, иамаз абарҵаҽы, игылақәаз аскамқәа рҽы илатәеит. Аҧкәынцәеи дареи аамҭа иарҭаз аҽҳәара анааи, иҩагыланы, «Вова иаҧхьа» ҳәа аҧкәынцәеи дареи аизара ҟартцарц, ҭыҧс иахьалырхыз иҩеит. Ара инхон

еиуеиҧшымыз амилатқәа, иаҳҳәап: Аҧсуаа, аурысцәа, аерманцәа,агырқәа,ақыртцәауҳәаубаситцегьгьы.Шьрыф Каабан-иҧеи Хаҷаристи ара игылақәаз иҩарылалан, рнапқәа рымхуа мацара, зегьы аҧсшәа рарҳәеит. Нас лафқәак нарҳәашәа руит, изацәажәоз ргәалаҟазаара шьҭырхырц. Уи ашьҭахь, дара ззаиз аус хадахьы рхқәа дырхеит. Излеидыруаз ала, ажәа лҧшаахқәа рыла, акгьы агмыжькәа иара итәала, иитахыз иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа.

Уи ашьҭахь Хаҷаристгьы акы иҳәақәеит.

Ари аҳаблаҷы инхоз, «Чапаев» ҳәа изышьҭаз, ҧшралагьы Чапаев иеиҧшыз дахьгылаз, ҷааиҭит:

- Уаҳа акыр шәҳәома?

- Мамоу, - иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа.

- Мамоу, - иҳәеит Хаҷаристгьы.

- Ус акәзар, шәызлааз амҩа жәдыруазар, шәызцозар, шәыкәланы шәца, мамзар, ҧеиҧш цәгьа шәауеит.

«Аууы» ааилдыргеит игылаз зегьы.

- Ус акәзар, шәырахә ҳадгьыл иқәны иҳамбароуп, - иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа.

- Ҳколнхара иахьатәу мҷыкгьы, быцакгьы ылшәымхыроуп, – иҳәеит Хаҷаристгьы..

- Ҳарахәқәа наҳашьҭуам, амҷгьы ҧаҳҟом, абыцагь ылаҳҳуам, - рҳәеит ари аҳаблаҷы инхоз ауаа. – Амала, шәара иахьышәтәу, ҳарахә мнеиратәы аандақәа шәкыроуп, – ҳәа уа игылақәаз зегьы, ишрылшоз ала, аҳәҳәара иаҷын.

- Ҳахьыршьуа умбазои? – арахь уаала, – иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа дрылҭны ддәықәлеит.

- Уаала, уаала, – иҳәан Хаҷаристгьы, Шьрыф Каабан-иҧа дишьҭаланы, иҷынеихеит. Урҭ шиашаз, амашьына ахьгылаз инеины, инҭатәаны рҷынархеит. Дара аҩныҟа имнеизакәа, абригадақәа рҷы инеины, абригадирцәа уатцәы ауха, аколнхаратә клуб аҷы аизара шыҟоу, аколнхацәа азәы дагны ишыҟамло, зегьы шҩагатәу рарҳәеит. Нас Шьрыф Каабан-иҧеи Хаҷаристи, абри-

гадирцәа зегьы ираҳәаны ианалга, Хаҷарист игәашә аҿы днаганы, иара даагьежьны, аѡныҟа дцеит. Арҭ аѡхацәак, ирулак, цәгьала дыршеит, ари ауха, аха амш рызхыгомызт, ацгәы ҭаркызшәа ахәылпҩаз ааира уадаѡхеит. Даарак имццакызаргьы, ахәылпҩаз ҳәа ҳазҿыз ааит. Еизеит ауаа рацәаѡны. Аклуб иамкыз адәахьы игылан. «Абас аусмышха, иҟамлар ззыҟамлоз, иарбан еизароу, ауаѡы ҧшьнапык имазар ианизымхоз аамҭазы? – рҳәон еизаз ауаа. Иалагеит аизара. Далырхит аизара амѡаҧгаѡы. Иалырхыз аизара ахантәаѡы иалахәыз ауаа иреиҳәеит, апротокол зѡыша амаҙанықәгаѡ дшалхтәу. Далырхит амаҙанықәгаѡгьы. Аизара ахантәаѡы ажәа иитеит, аколнхара «Мзиури» ахантәаѡы Шьрыф Каабан-ипҳа. Уи иҟаз, ианыз уҳәа зегьы, еихаргыла-еитҷаргыла иреиҳәеит. Адәыҧбақәа ахьаангыло астанциаҿы инхо аҳаблаа рырахә ҳколнхара адгьыл ахь ршьапқәа ықәдмыргыло, аандақәа шктәу. Уи дцәажәонатцы агәыҧра иман аколнхацәа зегьы иара идгылоит ҳәа. Аха ус изымцеит аусқәа. Шьрыф Каабан-ипҳа, ииҳәашаз ҳәаны даналга, ҭаҳмадак ажәа амхны дѡагылеит:

- Дад, Шьрыф Каабан-ипҳа уцәажәашьа уамашәа избоит, аихамѡа аусуцәа аколнхара ишузаламҭо, зузымдыруеи? Аколнхара «Мзиури» ахантәаѡы ииҳәаз ҳәа ауаа иахьырҳәо, сара иҧхасшьоит. Ааида шәызкуазар, усҟан, иуцыз, уѡыза гәакьа Хаҷарист иоуп, иаргьы уаргьы, ишәкы, дад, уажәтәи ҳаизара «апредседател» аизара хѡа, - иҳәан аҭаҳмада ибжьы аарылаѡит итәаҟәаз зегьы.

Аизара ахантәаѡы иҧсахы ҧыжәжәо дахьтәаз, дѡагылан, ҿааиҭит:

- Аизара хѡоуп, аѡныҟақәа шәца. Ишәылшо ала акы шәаахала.

Унацәа узрыламкуа, ауаа итәаҟәаз зегьы гыланы, аклуб идәылеибаҳәа, адәылтцра иалагеит. Аклуб индәылтцны, доусы рыѡныҟақәа рахь рҿынархеит. Зегьы ргәы иалан иахьатәи рымш баша ирцәыҙыз. Убри абзоурала заҟа ус рцәынхаз.

а-6-тәи ахы

Иван иҭаацәеи Хәымсеи анааидыҵ Хәымса аперрон аҽы даанхеит. Акраамҭа уа дгылан, Иван иҭаацәеи иареи дрызхәыцуа, нас аԥныҟа дцарц иҽынеихеит. Иван иҭаацәеи иареи адәыҧба иаманы ицеит, ицажеит. Урҭ даҽеа саатк, ма ԥ-саатк рышьҭахь Аҧсны иналҵуеит, иныҚәлоит Урыстәыла акаршәра ду. Аха Марусиа лгәы аибашьраан илҭаҳаз ахаҳә хьамҭа ду атцкьыс еиҳаз, агәырԥа цәгьа ду уажәгьы аиҭа илҭаҳаит. Уи аламала ҭытцшьа аиушам. Марусиа дыштцәыуоз мацара, дзыҚәтәаз адәыҧба Аҧсны аҳәаа инхытцит. Наташа уажәы-уажәы, лан дгәыдылкылоит, дылгәжуеит. «Сан, бымҵәыуан», – лҳәоит. Иван иакәзар, «ма быҧҳа лаҳаҭыр баны, бҽааҟажа, ҳаҧыхьатәи ҳаҧсшьара мшқәа раан, Хәымса иахь ҳцоит», – иҳәеит, аха лара лҽеылзыҟажомызт. Наташеи Ивани лылабжьацыҧхьажа, еиҳагьы дқьызқьызуа атцәыуара далагон. Амԥа иахьынжақәыз, зык лымжәызар, уаҳа ачаҧьа лҽеы иҭалмыршәит. Марусиа акрылымфошәа анырба, Наташагьы Ивангьы акрырфомызт. Абас, ари аҭаацәа шеиқәтцәашоз, дара зҭаз адәыҧба Ростовтәи авокзал инадгылт. Ари атцыхәтәантәи адәыҧба аангыларҭа акәын. Ара иллыбаауан, ари адәыҧба иаанагоз, апасажьырцәа зегьы.

Дара зҭаз авагон апасажьырцәа зегьы лыбаанжа, имлыбааит дара. Зегьы анлыбаа ашьҭахь ауп, даргьы алыбаара ианалага. Зегь рышьҭахь, рчамаданқәа кны, апасажьырцәа зегь реиҧш, авагон иллыбаан, аперрон иныҚәгылт. Урҭ рчамаданқәа шыркыз, ишиашаз, атаксиқәа раангыларҭахь ицеит. Уа инеины агәаран инагылеит.

Агәаран дуун, «абарҭ зегь анбацои»? – уҳәаратәы иҟан, аха акатаҳәа атаксиқәа ааины, ашьаҟа уаа рыҚәгара иаҽын. Марусиа дахьгылаз, дыштцәыуац, дтцәыуон. Агәаран иқәгылақәаз, зегьы лара деицгәарҭеит. «Ани аҧхәыс игылоу, илыхьзеи, дычмазаԥума»? – ҳәа ргәы

иаанаганы итԥаакәазгьы ҟалеит. Ус ауп уаҳа ргәы иаанагози?

- Мамоу, уи чмазара лымаӡам, аха аибашьраан, ҳшеицыз абомба иҳалаҳаз, иаҳцәагаз ҳаҷкәын иеиԥшыз ҷкәынак, Аԥсны адәыԥбаангыларԥа станциа хәыҷык аҽы даабан, убриижьтеи атԥыуара даҽуп, – даҳзыргәыбзыԥуам, – иҳәеит Иван дахьгылаз.

- Уи ачымазара баапҳсы атԥьыс шәынтә еицәоуп. Ачымазара егьа ибаапҳсызаргьы, хәшәык ужәыр, аамԥала акәзаргьы, иумоу ухьаа хнаҽыр алшоит, аха ари аԥҳәыс лхьаа хызҽеуа ҳәа хәшәык ыҟаны сара исыздыруам. Дрыцҳауп, даара дрыцҳауп, ари аԥҳәыс. Уажә иааиуа атакси ала, ари аԥҳәыс лѡызцәагьы ларгьы дәықәаҳтцап, сара сапҳхьа хѡык ауаа гылоуп. Уажәы, агәаран зтәу, бара атыпҳа ҧшӡа сбыҳәоит, бааины стыпҳ аҽы бгыл, сара дара ртыпҳ ахь сиасны агәаран ааныскылоит. Ҳара аӡәиаӡәи пату еиқәаҳамтцар уаҳа пату ҳаҟәызтцараны иҟада?

- Ибзиоуп, шәара ишәҳәаз. Уи шәара ишәҳәаанӡагьы схы итԥашәар акәын, сатԥамыз. Уи сара мап скуама? – лҳәан «атыпҳа ҧшӡа» – ҳәа ахьӡ ҷыда зитԥаз ахатԥа, ишиҳәаз еиԥш акәымкәа, Иван итԥаацәеи иареи ахьгылаз, зегьы рцыхәан днеины днагылеит. Уа дшынагылаз еиԥш, ари аԥҳәызба даацәажәан:

- Шәнеины стыпҳ аҽы шәгыла.

Убасҟан, ахатԥа ибжьы ааирган:

- Сара стыпҳ бара ибыстоит, ара бааины бгыла. Урт ртыпҳ аҽы сара снеиуеит.

- Сара сатцкьыс шәара шәеиҳабоуп, шәара шәаҧхьа сара сышҧацои? – лҳәан лара илымуит.

Ари даара пату ақәтцаны иахцәажәон, ара игылақәаз зегьы. «Лгәахәтәы дахьӡааит, уи аԥҳәызба, изакәтә ламысузеи илымоу» – рҳәон агәаран игылақәаз.

Уи акәхеит, Иван итԥаацәа иманы, раҧхьа днагылеит. Ари агәаран игылақәаз зегь рахь Иван ибжьы наригеит:

– Даара итԥабуп, иаҳзыжәуз.

Убри аамԥазы, атаксигьы ааины раҧхьа иаангыле-

ит. Аныҟәцаѡ ипасажьырцәа аидара рымоушәа аниба, имашьына даатытцын, абагаж ашә аартны, рчамаданқәа нтеитцеит. Даргьы ртыпҧқәа аанкыланы, инақәтәеит. Иван аныҟәцаѡ диватәоуп, Марусиеи Наташеи ашьтахьтәи атыпҧқәа рҽы итәоуп. Атакси ашьшыҳәа аҽынанахеит. Иван аныҟәцаѡ иеиҳәеит, дара ахьынхоз атызтып. Дара злааз адәыҧба «Ростов-Аҟәа» знысыз, аихамѡа инықәсын, Ростов ақалақь иалаланы инеиуан, Иван итаацәеи иареи зықәтәаз атакси. Аныҟәцаѡ асаркьа дахьаныпҧшылоз, илапҧш налықәшәеит атакси ашьтахьтәи атәартаҽы итәаз апҧхәыс, лылацәақәа тыҟапҧшьааза, алаҧырз рыхшыла ишыҟаз. Ари аныҟәцаѡ ианиба, иара иган аҽы итәаз, Иван иахь ихы наирхан:

– Шәыпҧшәма дзыртцәуои? Ишәзааигәоу, азә дыпҧсны, апҧсыжра аҽынтә, шәаауама?

– Мап, ҳара апҧсыжра аҽынтә ҳаазуам.

Ҳара Апҧсныҟа пҧсшьара ҳцан, уаантәи ауп ҳшааua. Ҳара азәгьы даҳцәымпҧсзеит, аха Апҧсны станциа хәычык аҽы ҳазтатәаз адәыҧба аангылеит. Ара даабеит, аибашьраан,ҳшеицыз, иҳалаҳаз абомба иаҳцәагаз, ҳаҷкәын иеипҧшыз апсыуа ҷкәынак. Убри дылбеижьтеи, лара абас атцәуара даҽуп, дааҟәымтцзо. Абас уи апҧсуа ҷкәына иҽихылшьаауеит, ҳаргьы ҳгәалаҟазаара бжьылхит.

– Уу, рыцҳа, – иҳәан аныҟәцаѡ иашьтахь иақәтәаз лахь даахьапҧшын:

– «Зыҷкәын дымпҧсыц, уҷкәын диумыртцәыуан», - аҳәоит иахьа шәара зҽынтәи шәаауа апҧсуаа ражәапҧҟа. Саргьы аибашьраан, сыпҧҳаи сыпҧшәмеи тахеит. Аиашаз, уи сара акыр игәнызгеит, аха исычҳаит, ичҳатәын азы. Ичҳатәуп, аҽырҧәҧәара атахуп. Сыпҧҳаи сыпҧшәмеи акыр изцьабеит, аха апҧстазаара, пҧстазааруп, иара атәы иагоит. Сшыцьабоз иҽыцны апҧстазаара салалеит. Уажәы, сыпҧшәмеи сареи иҳаазоит ѡыцьа ахшаара – ҳпҧеи ҳапҧҳаи. Исыцәтахаз сыпҧҳа Марина лыхьзын. Аѡынттәи атаацәара саналала, ииз сыпҧҳагьы, Марина лыхьзыстәит. Сыпҧшәма итахаз, Евдокиа лыхьзын. Уи лышьтахь иа-

азгазгьы Евдокиа ҳәа слышьҭоуп. Изхысҳәааува, исыцәҭахаз, ҽенак ианысгәаламшәо ыҟазам. Ишҧаҳаури, ҳазқәу адунеи абзиара аҭкьыс ацәгьара еиҳауп, ҳзықәшәо зегьы, ҳхы анрааланы, ус ҳнеиларуп, ҳахьынзанеиуа, мамзар, иалҳхраны иҟоузеи, иҳамчузеи?...

Даақәыпҧсычҳан, Иван дниҽапҧшит аныҟәцаѡ.

- Ус ауп, уара уиашоуп, – иҳәеит Ивангьы.

Абас ишеицәажәоз, атакси аангылеит, жәа шықәса уажәы, апҧхьа, абомбақәа зқәаҳаны, еиланаҟәаҟәаз, уажәгьы, ирзымрыцкьакәа аѡн дуқәа рган аҽы игылаз, кьыс змамыз аѡн ду апҧхьа. Араҟа акәын Иван иҭаацәеи иареи ахьынхоз. Аныҟәцаѡ имашьына дыѡтытцын, днеины, абагаж ашә аартны, рчамаданқәа аатыганы инаиргылт. Иван иҭаацәеи иареи раагапҧсахә аныҟәцаѡ инаиҭан, дара доусы рчамаданқәа аашьтырхын, рыѡныҟа рҽынархеит. Аныҟәцаѡгьы, дызлааз ала ихы рханы, иҽынеихеит. Ивани Наташеи руадақәа гәхьааганы, знык ҳѡыхәнаны, ҳуадақәа ҳанрыѡнапҧшындаз ҳәа акәын ишнеиуаз. Марусиа лакәзар, ус дыҟамызт. Уи лгәы иааанагон: «Сериожа илымкаа ҳаѡны сышҧанеиуеи», - ҳәа. Иван иҵьаба ацапҧха аатихын, ашә аартны дныѡнашылт. Уи ишьҭаланы рҽынархеит Марусиеи Наташеи. Урҭ руада ишыныѡналаз еипҧш, аҟәкфѡы рҧынтцақәа инырҭасит. Абар, ушьта мызкы ҵуеит руадақәа ҧшак аарыѡнамсижьҭеи, нас аҟәкфѡы ѡнамышәшәакәа, уаҳа ишҧаҟаларыз? Наташа илкыз лчамадан наргыланы, иаразнак ала апҧенцьыркәа аалыртит. Адәахьы, акыр ишшоуразгьы, апҧша хьшәашәа ааѡнасит руада. Даргьы рыпҧсқәа маҷк аҟара иааивыргеит, акыр лыпҧсы шааивылгазгьы, лгәалаҟазаара шыцәгьац, ицәгьан. Лара уаҳа ажәакгьы мҳәаҙакәа, луадаҽы днеин, ахч баба даахан, лхы лылажьны ҽыцха днаиеит. Наташагьы луадахь дцеит. Акыр аамҭа дхәыцуа дтәан Иван имацара, нас иаргьы дѡагылан, Марусиа дахьиаз, лапҧхьа аскам ларгыланы днықәтәеит. Инапы ѡышьҭыхны, Марусиа лхагәҭа ины-қәишьын:

- Марусиа, ибыхьи, ҳаҧкәын Сериожа данҭаха, астцәкьа бҟамлазшәа ауп сара сшыҟоу. Уажәы, уи иеипҧшу дызбеит ҳәа агәырԥа цәгьа бҿабыргома? Бхы амбхроуп, дрыцҳауп ҳапҧха затцә, зылпҧха ҳауша, анцәа ду иҳатәеишьаз. Уи лаҳатыр азы, бҿырҧәҧәа, - ҳәа Марусиа лыҳәара даҽын Иван.

- Иван, уара аиаша уҳәеит. Ҳаҧкәын Сериожа данҭаха, уи аҟара сгәы далымсҙеит. Уажәы, иара иеипҧшыз, дахьызбаз, сгәы ишалсыз еипҧш. Уи ус иҟазҭаз ҳәа сгәы иаанаго, усгьы ҳаргьы ҳапҧсуеит, ҳапҧсҟәа ахьынҙатоу, ҳшьа ааугит ҳәа хацәнамырха, аҧа хәымга ҳаиҽагыланы, ҳахьеибашьуаз ауп. Ауаԥы шамахамзар, агәаҟразы дымпҧсуазаап, умбои? Ҳара ҳаҧкәын баша дыпҧсны, анышә дахьамоу, здыруазар, апҧшьарамшқәа раан, снеины, дахьжу инышәынтра агәы снапы ныкәсшьуазар, уаҳа истахузеи, сара? Усҟан, уи дыпҧсит ҳәа исыпҧхьаҙозма? Аха ус иҟамлеит. Иара иҟәых хәыҷык, цахак иадамхаргьы иаҳмоуит, ма ипҧсы ҭаны анцәа дҳаимҭеит. Абри аҟара сара сгәы иасыз сыпҧсы еивазырхаз, сыпҧсы сыхәцә икылазырхаз, апҧсуа ҷкәын, иара иеипҧшыз дахьызбаз ауп. Иара иан дрыцҳамшьаҙакәа, «Ростовҟа уаала, атцара уҳартцоит, ууаԥыхтәуеит, ҷкәынас уҟаҳтцоит» - ҳәа игәаҧьны излаххәазеи? Сара сеипҧш, Хәымса иангьы лгәы лнапқәа аакыдшьыло, дсыртәар, стахызма?. Сара сакәым, Хәымса, уаргьы иоуҳәеит сара исҳәаз. Ҳаԥцьагьы анцәа ҳатоумтцан, ҳгаҙароуп ус ҳзырҳәаз, иҳамҳәар анамух, иҳамҳәоз: «Уангьы уаргьы шәеидкыланы шәаагоит, шәыпҧстазаара бзианы иҟаҳтцоит» – ҳәа. Убри акәын анцәа игәы иаахәозгьы. Ус ҳамҳәаҙеит, уажәазы, аха ҽааны, Апҧсныҟа ҳцаны, дара ируазар, ани апҧеи ааидкыланы иаагап. Иара дҳаҷкәынзаап. Иан лакәзар, анык ҳҳәаргьы, ҳара ҳатцкьыс деитцбахозар акәхап, аха иаҳәшьак леипҧш ҳалзыҟазаап, иаҳәшьак дшырбо даабалап, урҭ рбара ҳара ҳамч рыкәымхо ҳаҟам. Уадала акәзаргьы ҳацәгьаҙам. Рыбжьарақәа аабжьыгазар, ашьапылампыл уасратәы иҟоуп. Хәымса иан дыпҧсыр, пату

лыԛәҵаны, анышә даҳҵап. Ҳара ҳапҧсыр, иара анышә ҳаиҵап. Наташеи иареи иашьаки иаҳәшьаки реипҧш иҟазаап. Абарҵ исҳәаԛәо рзы, уара угәы ишпҧаанагои, Иван? – лҳәан уааԓза дшиҽапҧшуаз еипҧш акәымкәа, уажәы, еиҳа дкылкааны, Иван днеиҵапҧшит.

- Ибҳәо иашоуп, Марусиа. Ҳаҷкәын данҵаха, ҳара ашьаарҵәыра ҳалан. Излаҳалшоз ала ашьоура ҳаҽын. Асовет уаа зегьы ҳаидгыланы ҳаԛәпҧара абзоурала аиааирагьы аагеит. Ҳара ҳлымҳаԛәа ирмаҳаи, Хәымса ианиҳәоз: «Саб Ростов деибашьуан. Ростов ааигәара қыҵак аҽы, анышә дамоуп, ибаҟагьы гылоуп» – ҳәа. Убри иашаны иҟазар, апҧшаара сара схы иадыстоит. Убри еилкааны, Хәымса иани иареи ааганы идҳарбоит, иҳацныҟәозар. Иахцалак, изххарҟьозаалак, Хәымса иани иареи пҧшааны, уас иҟатцаны, ҳаибабалароуп. Бара бгәы рҵынч, сылашара. Баргьы саргьы ахәыҷқәеи, аҽари атцара дыртцареи, рааԓареи, ҳнапы иануп. Урҵ ҳхыччо иҟаҳамтцароуп. Иван ииҳәаз иашоуп. Марусиа Ростовтәи бжьаратә школк директорс дамоуп. Далгахьеит аурыс бызшәеи алитературеи рфакультет, Ростовтәи аинститут аҽы. Лара аус ахьылуа ашкол аҽы, аурыс бызшәеи алитературеи рылҵоит. Иван иакәзар, Ростов иҟоу институтк аҽы аус иуеит, аҵоурыхтә наукаԛәа дыркандидатуп. Абар, ирласны иааиуеит аинститут ахь абитуриенцәа рыдкылара аамҵа. Иара аинститут аҽы, дыҟазароуп, адкыларатә комиссиа деиҳабоуп. Марусиа лакәзар, август ѽажәа инаркны, аусура далагоит, лыртцаѽцәеи лареи ашкол аҽы иҟазароуп. Ахәыҷқәа рныҳәа, сентиабр акы ишахәҵоу еипҧш рҽазыҟатцаны иапҧыларoуп.

Аамҵа ыԛәҳа ицоит, аха Марусиа лгәабзиара еицәамхозар, еиҧьхара ҳәа акгьы амам. Урҵ Апҧснынтәи иааижьҵеи, рѽымчыбжьа аатцуаны еипҧш, Марусиа дахьыѽаиаз, пҳхыʒрыла дылбоит, абомба анкаҳа, иашьыз рыҷкәын Сериожа, Марусиа дшыцәаз, дналхагылахт иара. «Сан, бара биашоуп, Апҧсны иибаз апҧсуа ҷкәына Хәымса сара даара дсеипҧшуп. Избанзар, уи сара сыпҧсоуп ихоу.

Абомба санацҟьа, сара сеиҧш абомба иашьқәаз зегьы, ҳаҧсқәа шәаны, рҽеидкыланы, аибашьра ахьымцоз, аҭыҧқәа рахь идәықәлеит. Усҟан, аибашьра ахьымцоз ҳәа иҟаз Кавказ акәын. Сԥызцәа рыҧсқәа, ана иаангыло, ара иаангыло, мацара ишнеиуаз, зегьы ҭыҧк-ҭыҧк, ԥьара-ԥьара илырхын, иаангылеит. Сара сыҧсы, аҧсы зну атәыла – Аҧсныҟа ицеит. Ус ишнеиуаз, Хәымса дани-уаз, иақәшәан, сыҧсы ихалеит, саргьы иара сиеиҧшхеит. Сан, сбыҳәоит, саби, бареи Хәымса дкашәмыжьын. Уи дыжәбала, сара сыҧсы ҭаны, сшәымазар сшыжәбоз еиҧш. Сан, сатабымҵан, ушьҭа сара сцеит, абзиара бзыҟалааит. Саҳәшьеи саби сысалам рыҭ, баргьы сара сыгәхьааганы бымҵәуалан» - иҳәан Сериожа дцарц ашә изшьапык нхигоны еиҧш, «Сыԥкәын, сылашара, ԥьаргьы усышьҭуам, уаангыл, срыцҳауп», - лҳәан артәаа ҳәа дыҳәҳәаны лыԥкәын днаишьҭалеит Марусиа. Сериожа дахьцаз-дахьааз лымбаҙакәа днытцашәкәа дцеит, ларгьы дцәырҳаны дааҽыхеит.

Марусиа данааҽыха, илҳәоз – илуаз ҳәа акгьы лыздырумызт. Уимоу, лара аҧхыҙ илбаз шыҧхыҙызгьы лзеилымкааит. Лара илбаз аҧхыҙ илабҽабоуп ҳәа ауп, лгәы ишаанагоз. Избанзар, лабҽабоушәа имԥаҧысит ари ахҭыс. Марусиа лыбжьы иарҽыхеит Ивангьы Наташагьы. «Иҟалазеи, ибыхьзеи»? – ҳәа Иван Марусиа дшылҽыз, уи ибжьы заҳаз, Наташа дгыланы дааит. Наташа дгыланы данааи, лан лҽы акны, дзымцәажәо, лиарҭа даҕран. Иван Наташа дшәар ҳәа длыцәшәан, даалылабжьеит. Нас «Ацхыраара – лас» ахь аҭел дасырц, иара иҧҳа иналыдитцеит. Иван иҧшәма лахь дааҳәын, иара иидыруаз ала, згәы аангылаз ауаԥы, раҧхьатәи ацхыраара шизыруа еиҧш, ацхыраара литон Марусиа. Ус аамҭа маԥк аҟара анаатц ашьҭахь, Марусиа лыҧсмаԥра маԥк даалтцын, лылацәаҟәа аахылтит. «Наташа, ахәшә», - иҳәеит Иван убасҟан. Арҭ рыԥнаҭаҽы аҙәгьы агәыхь имыхьцызт, аха Марусиа, есымша, агәыхьхәшәы лыглыжьуамызт. Лара ас шлыхьуаз, лдыруазшәа, ахәшә ҵәахны

илыман. Наташа ирласны, ахәшә ахьыҟаз днеины иаалган, аҭәца инҭатәаны, Марусиа иллыржәит. Ахәшә илжәыз ашара царц азы, даҽеа аҭәыцак ала, аӡы аалган, Марусиа иллыржәит.

Акрантцы ашьҭахь. Марусиа хар лымамкәа лчымазара даалтцит. Убри аамҭазы «Ацхыраара – лас» ааины, рыѽны апҳьа иаангылеит. Аҳақьым амедиаҳәшьа дицны, аддыҳәа иѽыхәнеит, урҭ аҭыӡтып ирымаз ала. Урҭ аннеи, Марусиа лчымазара акыр далтцхьан. Даргьы хәшәқәак лдыржәын, акыр иаалзыпҳшит, «дзеипҳшрахо аабап» - ҳәа. Уи илзымпҳшыр адагьы, уаҳа пҳсыхәа рымамызт. Избанзар, лчымазара артцысра ауамызт. Марусиа лчымазара алтцра даҽын, аха лгәы шлыхьыц, илыхьуан. Лчымазара акыр даналтц ашьҭахь, аҳақьым длызтцааит:

- Бгәы пҳызжәарыз ибаҳазеи? Аӡәыр бгәы нирахама?.

- Мап, сара аӡәгьы сгәы нимырхаӡеит, аха сгәы сзырхьшаз, апҳхыӡ баапҳсы збеит, - лҳәеит Марусиа, нас аиҭа, лажәа инацылтцахт:

- Аибашьра аан, сыпшәма Ивани сареи, ҳаҷкәын Сериожа дҳацны ҳашнеиуаз, абомба ҳалаҳан, дашьит. Уажәы ааигәа, ҭаацәала ҳцаны, ҳапҳсы ҳшьон Аҟәа. Адәыҕба ҳҭаланы ҳшаауаз, Апҳсны ҳалтцаанӡа станциа хәыҷык аҽы ҷкәынак даабеит. Уи Сериожа даара диеипҳшын. Сахьыѽаиаз, Сериожа пҳхыӡрала дызбеит. «Абни аҷкәын, Апҳсны ижәбаз, сыпҳсы ихоуп», – иҳәан дындәылтцит. Данындәылтцуаз «дсышьҭуам» ҳәа сыҳәҳәаны, снаишьҭалеит. Нас сара сыҳәҳәабжь саанарпҳшит.

– Апҳхыӡ уҳәеит ҳәа иаргаматцәкьоушәа иубо ыҟоуп. Уи угәы шпҳаунамырхьуеи? Аха бара бымшәан, ибзылаҳѽуаауа ахәшәқәа ыжәла, – лҳәан аҳақьым длатәаны, илжәшаз ахәшәқәа лзылылѽааит. Жәамшҟа рышьҭахь, аҳақьымцәа быҽедырбах, – лҳәан аҳақьыми амедиаҳәшьеи нылхытцны ицеит. Марусиа лхы ѽышьҭымхӡакәа хымш диан, нас днеи-ааиуа далагеит, цаҟа дыллыбааны, ашьашәыр аҽгьы длатәалон, лѽызцәа драцәажәо. Марусиа аҳақьым ишлалҳәаз еипҳш, жәамш рышьҭахь

аполиклиникахь дцеит. Уа дырбеит аҳақьымцәа, аха иуадаҩыз, зыхәшәтәра иамуаз ҳәа чмазара лыдрымбалеит. Амала иларҳәеит лгәабзиара ишазеиҧьу Амшын еиқәа азаайгәара ҧсшьара ҳәа дцаларц, алшара лыманы дыҟазар, нхара ҳәа наӡаӡа уахь дызцар, зынӡа ишылзеиҧьугьы лабжьаргеит. Ари Ивани лареи акыр иазхәыцит, аха ҧсыхәа змоу акы акәны изыҟамлеит. Руадақәа тины ицап, уи иатнырхуа аҧарала ацынхәра аархәап, аха аусурта рыстода, усуртада, рхы зларбозеи? Ус Марусиеи Ивани русура аамтагьы ааины иаарыдгылеит. Аҧхынтәи аҧсшьара мшқәа ирласны ицеит. Аинститут аҿы аҧышәарақәа ахьрыдыркылоз, Иван акомиссиа напхгаҩыс даман, уахь аныҟәара далагеит. Марусиа лакәзар, напхгара зылтоз ашкол ахь дныҟәон. Ус ишыҟаз, иааит Сентиабр акы. Уи амш инаркны, ашколқәеи аинститутқәеи, уҳәа егьырт атараиуртатә усҳәартақәа рҿы аусурақәа ирылагеит. Есышьыжь Иван аинститут ахь дцон. Марусиеи Наташеи – ашкол ахь. Иван есымша игәы итан, Хәымса иаб Иван (Иуана) анышә дахьамоу аҧшаара, аха уи аҧшааха, аамта имамызт, акәымзар.

Уахык, зны Иван дахьиаз, ихшыҩ иташәеит, иара алекциақәа дыззаҧхьо истудентцәа иреиҳәар, доусы, рқытақәа рҿы, аешьаратә нышәынтрақәа. Ма хаз иҟоу нышәынтроума Чыргба Иван (Иуана) Хынрыгә-иҧа ҳәа ахьану рзыпҧшаауазар, иҧшааны, иара ахьыҟоу атызтып ашәҟәы иантцаны, изааргарц.

Иван ус иҟаитцеит, избанзар, Чыргба Иван (Иуана) иҧшаара далагарц игәы итан, иааиуа аҧсшьарамшқәа раан. Иара иустудентцәа, уи иҧшаара рылымшаргьы, уадаҩс иҧхьаӡомызт. Дара иахьгәартақәаз, цатәыспҧшаатәыс иауамызт, егьирахь дашьталон. Дара рыла изеилкаар, зынӡа ибзиан. Иван истудентцәа, дара ахьынхоз, рқытақәа рҿы, ргәатара мариан. Мариала игәартеит, аха аӡәгьы уи ауаҩ дахьаныз изымпҧшааит. Дара астудентцәа еиҳагьы аинтерес кны иашьталеит. Ирзааигәаз ақытақәеи, ахәуторқәеи, астанциақәеи аамта анрымоу иры-

лаланы агәатара иалагеит. Атыхәтәан, астудентцәа аҙәы иҧшааит аешьаратә нышәынтра «Чыргба Иван Хынтрыгә-иҧа» - ҳәа иахьаныз. Ари шиҧшааз еиҧш, изыҧшааз астудент алектор дыҧ-шааны, иеиҳәеит. Абри атыҧ аҿы иҟоу, аешьаратә нышәынтраҿы, ихьҙ шану «Чырыгба Иван Хынтрыгә-иҧа» – ҳәа. Истудент ари ахьеиликааз даара игәы иахәеит Иван. Истудентцәа ирзымпҧшаар, иара ихала дашьтамлар иуҙомызт. Аҟытақәеи, ахәуторқәеи, астаницақәеи зегьы иара еимидар акәын.

Урт реимдара ус имариазма? Уажәы, «Чыргба Иван Хынтрыгә-иҧа» – ҳәа дахьану иҧшаазар, так-сик аанкыланы, иахьиаҳаз, атыҧ аҿы, днеиуеит ауп, уаҳа акгьы атахҙам. Ииашатәкьаны, аешьаратә нышәы-нтраҿы ус ианызар, ҳагҧыхьатәи аҧсшьара мшқәа раан, Аҧсныҟа изцозар, Хәымса иҿагҧхьа дыҧхашьомызт Иван. Избанзар, уи иихәаз нагҙан. Иван ари шааиаҳаз еиҧш, итаацәа иманы уахь данцаша ҳәа аҿҳәарагьы аитеит. Иара истудент иҿынтә иахьоуп иаииаҳа. Иахьа шәахьоуп. Уахь ацаразы, аҿҳәара ҳәа иаитаз амҿыша акәхеит. Амҿыша ашьтахь иаайуа аҩаша, Наташа лымшира ауп. Уи усгьы ҳамтак лзааихәар акәын Иван. Лара илымаҙамызт апатрет тыхга. Иван аусура аҿынтә аҩныҟа данаауаз Наташа апатрет тыхга аахәаны илзааигеит. Амҿышаҙа апатрет атыхшьа лтцарц, нас аешьаратә нышәынтрахь, Чыргба Иван Хынтрыгә-иҧа дахьану ицарц. Наташа аешьаратә нышәынтра иахагылоу абаҟа апатрет тылхырц. Уи апатрет Аҧсныҟа ианцо уахь иргарц. Иван иааихәаз апатрет тыхга, Наташа аҩны данааи, иныли ркит.

- Макьана бымшира акыр бжьоуп. Усҟан ибыстар акәын, ари аҳамта, аха уажәы, ибыстоит. Избанзар, Хәымса иаб, Чыргба Иван Хынтрыгә-иҧа дахьжу сыстудентк ила еилыскааит, амҿыша уахь ҳцоит. Ууанҙа бара апатрет атыхшьа бтцар, уа ҳаннеилак, абаҟа апатрет тыбхып, ҳәа ауп, - иҳәеит Иван иҧха илзааихәаз аҳамта налитан.

- Ибзиоуп, саб. Ууанҙа сара апатреҭ аҭыхшьа шҧасзымтцо, нас аҧхынтәи аҧсшьара мшқәа раан, Хәымса ишќа ҳанцо, изаагап. Иара иуазар, арахь даааганы, иҳарбап, - лҳәеит Наташа. Наташа «Аҧснык ҳцоит» анылҳәа, Марусиа дааигәырҧьеит. «Аҧснык ҳцар, Хәымса даабоит», – ҳәа лгәы иааҭашәан. Уи даара дыгәхьааганы дык Хәымса.

- Уажәы исҳәар, ихашәтцару сыздыруам, аха Хәымса дызбандаз ҳәа сык оуп, дыгәхьаазгоит, - лҳәеит Марусиа.

- Саргьы убастцәкьа ауп, - иҳәеит Ивангьы.

- Сара сашьатцәкьа иакәушәа дыстахуп, - лҳәеит Наташагьы.

Абас, ари аҭаацәара зегьы ахгәаќуан, Хәымса ибара. Нас абас изыхгәаќуаз аҷкәын, иаб аибашьраҿ иҭахаз, анышә дахьамадоу аҭыҧ анеилкааха, уҳәан-сҳәанла акәымкәа, дара рхала ицаны, рыблала ибаны, апатреҭ ҭыхны, Хәымса изырымгар, иашоума? Мап, ус ќарымтцар иашам. Иара дрышьҭоума мамзаргьы. Дара роуп иара ишьҭоу, ҳаҷкәын диеиҧшуп ҳәа. Иван ишиҙбаз еиҧш, аҿҳәара иаиҭаз иахмырҧакәа, уахь ицароуп, аҭаацәа зегьы. Ус избоуп, ус иќаларoуп, уаҳа хырҧашьа амаҙам. Аҿҳәара змоу, ианакәызаалак, ирласны иааиуеит. Убас, ирласны иааит, ари аҭаацәара, аешьаратә нышәынҭрахь рцара аамҭа. Таксик ҭаацәала илаҟәтәан, аешьаратә нышәынҭрахь ицеит. Дара рыблала ирбеит аешьаратә нышәынҭра ахьыќаз, урҭ абаќа шырхагылаз. Уи абаќаҿы ишаныз уа ижу аибашьцәа рыхьзқәеи рыжәлақәеи. Насгьы агәҭа ашашараҿы ишану «Чыргба Иван Хынтрыгәиҧа – ҳәа. Ивангьы еиликаарц иитахызгьы уи акәын. Иван истудент иихәаз азирхаргьы ќалон, аха иара ихаҭа, иблақәа ирымбакәа, Аҧсны днеины аҳәара, иара иламыс иатцанамкит. Ушьҭа қәнагала ианеиликаа, Наташа илеиҳәеит, абаќа апатреҭ ҭылхырц. «Акы ҧхастахаргьы акы нхап», – лгәахәын, акырынтә аешьаратә нышәынҭра апатреҭ ҭылхит Наташа. Абас, ала ари аҭаацәара аешьаратә нышәынҭрахь раара қәкыс ирмаз нагҙаны,

ахәылпҧаз излааз атакси ала рыѡны иааит. Дара рыѡны ианааи, аухатцәкьа, Апҧныќа рцара аҽҳәарагьы артеит. Ивани Марусиеи аусҷәа ахьыруаз, ҧсшьара ҳәа ианцоз, аамта иакәдыршәеит. Ҳәарас иатахузеи, ус адагьы уаҳа ҧсыхәа амамызт. Уи амш ааира таацәала, иахыццакуа, аҽазыќатцара иаҽын.

а-7-тәи ахы

Иааит уи амшгьы. Аќәаќа иаауаз адәыҧба, «Ростов – Аќәа» инталан Гәдоута иааит. Гәдоутатәи авокзал аѡнутцаќа иќаз атцәахыртаҽы, рчамаданқәа ааныжьны, дара шиашаз, амшын ахь ицеит. Саатк аќара амшын аҽы иќан, нас инеин, крыфартак аҽы, акы инацҳаит. Акрыфа-акрыжә ақалақь иналалан, иахьыѡналауаз ауада ҧшааны, таксик ааныркылан, Шлартапҧа иааит Шлартапҧа агәаҽы атаксии ааныркылан, иллыбааит иакәтәаз зегьы. Иван итаацәеи иареи, уаѡ дук итыҵтып ала иаазар, усќан, изышьтоу ипҧшаара мариахон, аха жәеиза шықәса зхытцуа ахәыҷы дыздыруада? Иара ашкол дтан, ахәыҷқәа аурмышьтыцзар, ашкол аҽы итцаар, дрыпҧшаар, рылшон. Аха ахәыҷқәа ашкол иаурыжьхьан. Иара атакси ныќәцаѡ иакәзаргьы, ари ақыта иатәқәоу, иқәлацәа иидырқәоз ыќан, аха ахәыҷқәа абеидыруаз? Ус егьа иќазаргьы, Хәымса ипҧшаара уадаѡмхеит. Атакси аныќәцаѡ ақытсовет ахь дцеит. Астаршна икабинет апҧхьа днеит, иаркыз ашә днас-насын, иааиртит. Ара итәан, ақыта астаршнеи, нас уи имаҙаныќәгаѡи. Атакси аныќәцаѡ, дара аныѡагыла, рнапқәа аарымхуа апҧсшәа реиҳәеит, нас иара дызханеизгьы реиҳәеит. Хәымса иҙбахә анаараҳа, иаразнак дырдырит астаршнеи амаҙаныќәгаѡи. Урт уамашәагьы ирбеит, уаѡы наҙак иеипҧш, ари ахәыҷы ауаа дырдыруа, ауаа изааруа, дахьыќалаз.

- Убыржәы, сҩагыланы, уахь сцап ҳәа акәын сгәы иҭаз. Сара шәсымгои, - аҭыԥ шәымазар, – иҳәеит асҭаршна.

- Аҭыԥ ыҟоуп, шәаала, иахьышәҭахугьы шәназгап, ҳаргьы ҳзышьҭоу даабап, - иҳәан асҭаршна днеиҷаҧшит атакси ныҟәцаҩ.

Асҭаршна дындәылтцит. Атакси ныҟәцаҩ амаҙаныҟәгаҩ инапы ааимихын, аҧсшәа наиаҳәаны, иаргьы дындәылтцит. Асҭаршнеи иареи еицны, атакси ахьгылаз иҩеины, инақәтәеит, иара убас инақәтәеит, ууанҙатәи ипасаҵьырцәагьы. Дук мыртцыкәа атакси Хәымса игәашә инылагылеит. Раҧхьа асҭаршна дыллыбааит, нас иллыбааит, егьырҭ иақәтәақәаз зегьы, атакси ныҟәцаҩ раҧхьа днаргыланы. Урҭ шыллыбааз еиҧш, асҭаршна «иҭабуп сахьаажәгаз, шәара шәзышьҭоу, аброуп дахьынхо», - иҳәан агәашә надирбан, нас иара дцар ахьиҭахыз ахь иҷынеихеит.

Асасцәа иааиз, инзыдгылаз агәашә инхыҧшны, агәара хәычы цкьакәакәараҙа инҭаҧшит. Акыр еизааигәацәоума, уҳәартә еиҧш, агәара иҭагылан: акәасҡьа, аматцурҭа, аца. Ақәтыртәара акыр иласкьаганы, аутра иҭагаланы игылан. Агәара хәажә быцалеи, масар тҩаҩанлеи иаакәыршаны икын. Абарҭ зегьы, уахьрыхәаҧшуаз иубон, акыр ахәажәцәа шырхаз, акыргьы ақәра шрымаз. Агәашә нҭытц игылақәаз лылаҧш нрықәшәеит Маниа. «Иаҳзааз зустцәада»? – аалгәахәын, дыццакыццакуа, агәара дықәланы лҷыналхеит.

Маниа дара рахь дааиуазшәа анырба, атакси ныҟәцаҩ аҧшәмара ааникылан, агәашә аартны дааҭалеит. Уи ишьҭаланы иааҭалеит Иван иҭаацәеи иареи.

- Бзиала шәаабеит, – лҳәеит Маниа дшынырҧылаз еиҧш, леилаҳәашьа ҧхашьо.

- Бзиара жәбааит, – рҳәеит иеицыз зегьы.

Уи аамҭазы, акәасҡьа ашьҭахьҟа, «аҷыгә-ҷыгә», – ҳәа Хәымса аҽеага ахьикәуаз акәабжьы ааҩуан. Уи аҩны дшыҟаз рдырит.

- Ҳара даҳҭахуп Хәымса, - иҳәеит Иван, Маниа лахь ихы наирхан.

- Уи ара дыҟами, уажәытцәҟьа даазгоит, шәара зны, ашьашәыр аҽы, шәаатәа, – лҳәан аирымʒ астол иахьадгылаз ахь лнапы налыркхан, лара аҽага акәабжьы ахьгоз, аатцрахь, лҽыналхеит. Маниа лыҷкәын даалгарц, данца ашьтахь:

«Арахь шәааины, шәаатәаҟәа», – иҳәан атакси аныҟәцаѡ раҧхьа аирымʒ ахьгылаз ахь иҽынеихеит, егьырт игылаҟәазгьы, уи инаишьталеит. Дара тәаанʒа Хәымса иани иареи аатцра иаавтцны, асасцәа рахь рҽаархеит. Хәымса исасцәа дшынрыхәапҧшыз еипҧш, иаразнак идырит. Уи изымдырыз, уажәада иимбацыз атакси ныҟәцаѡ иакәын. Дыччо, даарпҧылеит Хәымса исасцәа. Раҧхьа дгәыдкыланы апҧсшәа иалҳәеит Марусиа. Нас дкьызқьызуа атцәыуара дналагеит. Нас апҧсшәа иарҳәеит Ивани Наташеи. Урттьы рылаҧырʒқәа аахыжжылеит. Атцыхәтәан, рнапқәа ааимырхит атакси ныҟәцаѡи Хәымсеи.

Иҟалаз рыздыруам атакси ныҟәцаѡи Маниеи. Хәымса арт ирыхьыз еиликааит. Избанзар, «ҳаҷкәын даара уеипҧшуп», ҳәа тцыпҳ уажәааны, астанциаҽы, апҧсшәа аниарҳәоз, ааигәалашәеит уажәы.

Хәымса иан лахь ихы наирхан:

– Сан, «ҳаҷкәын даара уиеипҧшуп», ҳәа апҧара сызтаз роуп. Ростовтәқәоуп дара. Сара саб Ростов ааигәара ибаҟа гылоуп ҳәа анрасҳәа, уи еилкааны, апатрет ты-хны иузаазгоит, нас уаргьы уахь уганы иусырбоит,ҳәа сеиҳәеит.

Маниеи атакси ныҟәцаѡи шанханы ипҧшуан. Иван Хәымса иихәақәоз ажәақәа изеилкаауамызт, аха иеиликааит Хәымса иаб изы, Ивани иареи, тцыпҳ уа-жәааны, иеибырҳәаз атәы дшалацәажәоз. Убри аҟнытә, Иван ипҧҳа лахь ихы наирхан:

- Наташа, иаацәыргеишь, арахь, апатрет итыбхыз?

- Уажәытцәҟьа, – лҳәан лсумка иаатылгеит апатрет, аешьаратә нышәынтра иахагылаз абаҟа апатрет. Уи Наташа иахьылкыз, Иван иаалымихын, зны иара днахәапҧшит, нас Хәымса инаииркит. Хәымса зынʒа изымдырʒуаз иаб

изы рапҳьаза акәны илапырз иблакәа иаархыжжылеит. Изкыз иааимхны днахәапҳшит Маниа. Уи лылапҳш накәшәеит иахьаныз, «Чыргба Иван Хынтрыгә – ипҳа» ҳәа. Нас атаксиныҟәцаѡ инилырбеит.

- Хәымса, сара исҳәаз насмыгзеи? – иҳәеит Иван Хәымса дихәапҳшуа.

- Ааи, инашәыгзеит, – иҳәеит Хәымса дыпҳхашьапҳхатцо.

- Иутахызар, уганы урбарагьы сылшоит, сара схарцьа ала.

- Истахуп, аха сеилахоуп.

- Уанеилахамгьы мшык ҟалап, - лҳәан Марусиагьы лажәа налалтцеит.

- Уахь ицо ҳара ҳаума? – лҳәеит Маниа дахьгылаз. Нас «асацәа срыцны сааизшәа, срыхәапҳшуа сышпҳагылоу», - лҳәан Маниа днагьежьны днеин, аматцурта дныѡналеит.

- Ируазар, иааныскылап, быстакгьы рзызуп, - лҳәан ахьурзы нтатәаны, ачуан ахнышьра инкналҳаит. Ирымуазар, «ҳамцар аауам», – рхәозар, - лҳәан дамеигзакәа, ача ххны, ачанахҟәа ирынтцаны, астол иныкәлыргылеит. Ашә ҟәаҟәаса иххны, ачанахҟәа ирынтцаны, ача зныз ачанах инавалыргылт. Аѡи ауатҟеи нрывалыргылеит. Маниа урт дахьынзарҿыз ахьурзы шын, аџьаџьа нталыпҳсеит. «Ушьта сысасцәа астол ахь саарыпҳхьап», – лҳәан дындәылтцит.

- Иҳамоу ахәыцы ала, акы шәнацҳар, стахуп, арахь шәааи, - лҳәан Маниа лыбжьы налыргеит.

- Ҳхәы ҟалтцеит, ҳамнеикәа цашьа ҳамазам, - иҳәан атакси ныҟәцаѡ рапҳьа дгыланы иҿынеихеит.

- Апҳсуаа шәтцаскәа здыруеит акәымзар, ҳнеиуамызт, - иҳәан Ивангьы урт днарышьталеит. Марусиеи Наташеи, Иван дахьнеиуа, ицымкәа аангылашьа рымазма? Уртгьы уахь рҿынархеит. «Апҳсуатцас» - рҳәан рапҳьа Хәымса инапкәа идырзәзәеит, нас Иван. Уи ишьтахь, атакси ныҟәцаѡ. Атцыхәан – Марусиеи Наташеи. Хәымса арыжәтә ижәуам дхәыцуп, атакси ныҟәцаѡ апҳсҟы икуп.

Ивани Марусиеи фырцьанк-фырцьанк ауатқеи, ѡба-ѡба атцәыца аѡи ржәит, ибзианы, акрырфеит. Маниа лгәы иалан, лгәара азна акәтқәа шыҟаз, аха лысасцәа рзыҳәан акы ахәда ахьлызхымтцәаз. Уи ус злыхьыз лысасцәа ццакны илыцәцар ҳәа дшәаны ауп, мамзар қәтык рзымшькәа луазма?

Хазы, лара дгәырҧьатцәа дыҟан, цыпҧх атцкьыс, сынтәа дбарқьатха дахьыҟаз. Хәымса иѡызцәа ицхрааны аџьықәреи иирашәаз бзианы иҟалеит. цыпҧх имхьаз лыжәқәа, сынтәа илызхьеит. Рцатын аплан нарыгзеит, луалқәа хнаѡеит. Итцаукыша цәык лтиин, аҧарагьы лымоуп. Издыруада аҧсуа чыс рцахымзар, ирфаша злаархәашагьы аҧара лыман. Луадақәа цқьан, илашан. Лара илтахын, дара ируазар, лара лҷы иаангыларц, дара ирцаху амшын акәзар, ирзааигәан. Акрыфаны ианалга, иѡагылан, рнапқәа аарызәзәан, ҧыхьа иахьтәаз ашьашәыр аҷы инеины инатәеит асасцәа.

Убри аамтазы, Маниа днеины Марусиа лыжәѡа ааныылкылан:

- Аранза баалеи, мазак басҳәар стахуп, - лҳәеит Маниа.

- Ибзиоуп, - лҳәан Марусиа дѡагылан, Маниа длыцны лҷыналхеит. Рыѡџьагьы иеицны акәасқьа иѡыхәнеит. Иахьыѡыхәназ, ауадақәа ѡба аман. Ахпҧатәи ауада хәычгьы, абарта иадҟатцаланы иҟан. Уа Хәымса диауан. Маниа дахьиауаз, хкаруатк ѡнагылан. Асасааирта ҳәа иахьыҟаз, ҧшькаруатк ѡнагылан. Азхаз астол гылан, иаакәыршаны аскамқәа адыргыланы. Иѡнагылақәоу ракәзам аус злоу ицқьакәакәараза, ахаафѡы ѡнышәшәо иҟан. Арт ауадақәа ирыѡнаҧшыз, иеилимкаарц залшомызт Маниа аҷерыцқьаразы, лѡыза ҧхәыск лашьтахь дшаанымгылоз. Абарт днарыѡнарҧшны, Марусиа ианыллырба, Марусиа даара лгәы иаахәеит. Марусиа лгәы ишаахәаз анылба, Маниагьы даагәырҧьан, Марусиа лхы налықәкны:

- Ара бзаазгаз бдыруоу?

- Иззы?

- Ихәымгамшьакәа шәаангылозар ҳәа ауп. Ҳанхашьа шәгәаҧхозар, џьара шәцар сҭахым аиаша басҳәап.

- Иарбан ихәынгаҳшьо, аҳҭынра еиҧш, еиҷкааупеи? Иугәамҧхо иҟоума? Аха ҳара Гәдоуҭа ауада амхны иҳамоуп, ҳаматәақәагьы уа иҟоуп.

- Шәыматәақәа раагара уадаҩзам. Сшәыҳәоит шәыҧсы ахьынзашәшьо сара сҷы шәыҟазарц. Ишыжәбо еиҧш, амшынгьы дук ҳацәыхарам. Иаҳфо-иаажәуа рзы ҳрыцҳам, ахә шәаны ақалақь аҷы, ауада шәыҩназар атцкьыс, ара еиҧьуп сара сгәанала.

- Ҳара ара ҳаангылозар, ахә ҳшәароуп.

-Ус иҟалаҙом.

- Нас иаабап.

- Аиеи, нас, уи нас иаабап. Уажәы, быҧшәма биацәажәаны бнапаҷы даага.

- Уи мыҩтәык иацәажәара атахҙам, есымша снапаҷы дыҟоуп, иасҳәеит, иҟалеит ауп.

- Уи ауми абзиа.

Арҭ аҩҳәсак еибадыруеижьтеи ҩажәаҟа шыкәса тцуазшәа ҟазшьала еиқәшәаны, еинаалеит. Дара шеицәажәоз, ашьашәыртца инеит. Марусиа аҧхьа дахьтәаз, лтыҧ аҷы днеины длатәеит. Маниа уи дылхагылан.

-Ушьта ҳцалап, Гәдоуҭа ҳагьсы шьаны, аҩныҟа ҳанцогьы, хымҧада ҳаакыдгылоит, - иҳәан Иван дҩагылеит. Уи даныҩагыла, егьырҭ итәаҟәазгьы ҩагылеит. «Ушьта ҳцоит» - ҳәа рыгәкәа иаарҭакны. Убасҟан, Марусиа дыччо, лыбжьы аалыргеит:

- Ҳахьцо абыкәу, ара шәыҟазароуп, шәанца, сшәызгәаауеит, – лҳәеит Маниа. Уи схылхын, илҳәаз сакәшатәалтәит.

- Бара ишыбҭаху, - атак ҟаитцеит Иван.

- Аҧсшьаразы, ара еиҳагьы еиҧьуп, аетцәара улашьшьы ишҧабзиоу араҟа, - лҳәеит Наташагьы.

- Ус акәзар, сара сцап, ишәзеиҧьасшьоит ибзианы шәыҧсы шәшьарц, – иҳәан дҩагылеит атакси аныҟәцаҩ.

- Уца, уца, - рҳәеит Маниеи Марусиеи.

- Даара иҭабуп, апату иҳақәышәҭаз азы, – иҳәеит атакси ныҟәцаѡ ицамҭаз Иван.

- Ҳаагаҧсахә, - иҳәан Иван иџьаба аҧара ааҭихын, атакси ныҟәцаѡ инаиитеит. Атакси ныҟәцаѡ Иван иитаз аҧарақәа ааиҧхьаҙан: «амцхә суҭеит», – иҳәан ҧытк иргьежьырц далагеит, аха Иван имуит. Уи акәхеит атакси ныҟәцаѡ дцеит, иааигаз апасажьырцәа ашьашәыр аҷы иштәаз. Маниа аматцурҭахь днеит, изхытцыз астол иқәгылоу ачанахқәеи, атцәцақәеи уҳәа зәзәаны, астол рыцқьаны иҟалҭарц азы.

Ари Марусиа иеилылкаан, Маниа длыцхраарц дналышьҭалеит. Маниа ачанахқәа рызәзәара дшаҷыз, Марусиагьы дааин, Маниа лыцхраара дналагеит.

- Баҟәытц, Марусиа, сбыкәыхшоуп, сара исызәзәоит.

- Ҳаицхыраар, еиҳа еиҧьуп, ирласны ҳалгоит.

- Сара сымч ақәхоит, бара бызсыраапҧсарызеи?

- Ари аапҧсараҙам, ҳшеицхырааура, ҳагьеицәажәалап, цқьагьы ҳаибадырп.

- Ааи, ус, ауп, сызкәыхшоу.

- Маниа, бара ахәыҷ бзиа дбымоуп, дыбпҧылааит, дышәѡыкхааит.

-Иҭабуп, Марусиа. Абзиара анилало, ибзианы дузааҙар, ауп. Аҽеага дахаршәны ибзианы дузааҙома?

- Ааи, уи иашоуп, -лҳәан даақәыпҧсычҳаит, Маниа.

- Саргьы ачкәын бзиа дсыман, аха…

- Нас, – лҳәеит Маниа Марусиа лҳәашьа аалцәымҧахан.

- Аибашьраҷы дтахеит, - лҳәан лтоурых аҳәара дналагеит. Уи илҳәеит, лыпҧшәмеи лареи рыцкәын Сериожа дрыцны ишнеиуаз, аҧа иҳаирплан абомба иканажьыз дшашьыз. Хәымсеи дареи шеиқәшәаз. Хәымсеи Сериожеи шеиҟараз, ишеиҧшыз. Хәымса дылбеижьҭеи Сериожа ицәа шихылбааура, еснагь дылбалар шылҭаху. Арахь, Аҧсныҟа раарагьы зыхҟьаз еиҳарак, Хәымса дылбаларц ахьылҭаху азы шакәу. Уи адагьы лгәы шыбзиам.

Аҳақьымцәа ишлабжьаргаз, Амшын еиқәа ааигәара ҧсшьара дцаларц шылзеиҧу. Лыҧшәмеи лареи аусҟәа ахьыруа уҳәа лҭоурых зегьы. Марусиа дцәажәонаҭы атҷәыуара даҽын. Уи длыцҭәыуон Маниагьы. Маниагьы илҳәеит, лыҧшәма абашьраҽы дышҭахаз, аибашьра данцоз, Хәымса дшымицыз. Ақытаҽы инхо, хәычгьы дугьы аплан шрықәу, аус ахьыруа, акгьы шырмоуа, рахәымзар, рхы зларбо, акгьы шрмам. Уи лычкәын затцә ишихәтоу, дшылзымаазо, уҳәа лгәалақәа зегьы. Аха, нас дхәыцын, лхы дахьахашшааua, дара рхы ахырбаар ҳәа дшәаны аҽехәара далагеит. Уи илҳәеит сынтәа рҽаҩра бзианы ишыҟалаз. Лыжәқәа цыпҳ ишымхьаз, аха сынтәа хәыжәхьак шылхьо. Урҭ хшла ишыбзиоу. Ахш-хартцәы азы ишыбарақәатy.

Марусиеи Маниеи абас ишеицәажәоз, акрызларфаз рчанахкәеи ратцәацақәеи уҳәа зегьы зәзәаны, мпахьшьы цкьала ирбаны, рдулаҧ интадыргылеит. Нас рыҩцьагьы иеицны, ашьашәыр ахь инеин, даргьы уа инатәеит. Урҭ шынатәаз еиҧш, Маниа даацәажәан:

- Нан, Хәымса, ҳасасцәа уманы, амшын ахь уца. Амҩа дырба, уаргьы уҧсы ушьап. Уажәытцәкьа, еилахара ҳәа уамак ҳамазам.

- Ибзиоуп, сызрыцымцои, сан? – иҳәеит Хәымса дгәырҧьатцәа. Хәымса иҩызцәа зегь реиҧш, амшын ахь дцало дызбахьадаз, есымша иан длыцын, дызҽыз длыцаҽын. Маниа илҳәаз Марусиеи Ивани ргәы иаахәеит. Убасҟан Марусиа Маниа лхы налыкәкны даацәажәеит:

- Баргьы бҳацаала амшын ахь.

- Амшын ахь ацаха сара исызтода сускәеи сареи ҳшыкоу ала?

- Аусҟәа рыгәхьаа бымкын. Аусҟәа рымала брызхәыцуа балагар, ус нтцәа ҟалазом,аҧсшьарагьы атахуп. Зыҧсы мшьазакәа аус зуа иатцкьыс, ианаамтоу зыҧсы шьаны, зус инахагыло, еиҳа аус ицааиуеит, насгьы ҳара ҳахьынзаҟоу, ҳбыцхраалоит, есымша амшын ахь ҳамцалар ҟамло ҳауҟаху, - иҳәеит Иван.

- Иван аусура даара бзиа избоит, «сбыцхрааyеит» иҳәазар, иажәа наигʒоит, - лҳәеит Марусиа.

- Иван аус аниуа, Марусиагьы уа дивагыларoуп, - иҳәеит Иван дыччо.

- Уи Марусиа мап, ацәылкʒауам, – лҳәан дааччеит Марусиагьы.

- Ишәҳәо закәи, заԛа аус шәысмыруша, шәара шәсасцәоуп. Сара апҧсуа тцас еилазгома? – лҳәан Маниа лысасцәа лапҧшы хаала днарыхәапҧшит.

Асасцәеи апҧшәмацәеи акраамта еицәажәо итәан. Нас Маниа ишылҳәаз еипҧш лысасцәа Хәымса дрыцны амшын ахь ицеит. Маниа ауха ҽеагакра дымцаʒеит. Лара лысасцәа амшын ахь ианца ашьтахь, қәтык лшьын, уахха ҳәа лысасцәа рхәы ԛалтцеит. Маниа лысасцәа ахьыԛаз даара лгәы иахәон. «Акы сыцәрыгымхандаз» – ҳәа акәын илхәыцуаз лара. Дара амшын аҿынтәи аѡны ииаит амш ааилашәшәамтаз. Хатцеи-ҧҳәыси гәырҧьатцәа ирҳәеит, ара атып даара ишыпҧшʒоу, ақалақь аҿы апҧсшьара ааста акырʒа ишеиҧьу. Урт ирҳәоз Маниа лгәы иаахәан:

- Ус ибзиазар, иахьынʒашәтаху шәыпҧсы шәшьа, шәахызбаауада? Шәыѡны шәыԛоушәа шәыпҧхьаза.

- Итабуп, – рҳәеит Марусиагьы Ивангьы.

Дара амшын ахь иахьынʒаԛаз, Маниа рхәы иԛалтцаз аацәырылган, заа акрыфаны ишьталеит.

Ашьыжь ианыѡагыла, ақалақь ахь ицеит, ауада ахьамырхыз, инрыжьыз рыматәақәа ааргаразы. Ақалақь ахь иахьцаз, рыматәақәа ахьаанрыжьыз, ицаны, цәыкьа ииаит рыматәақәа рыманы. Рыматәақәа иахьиауаз иныԛатцаны, дара ашьашәыр аҿы рыпҧсы ршьон.

- Иахьа амшын ахь ҳцаʒом, рашәара ҳцоит, – иҳәеит Иван. Ари Маниа ианаалаҳа:

- Шәара рашәара ҳәа арахь шәмааʒеит, пҧсшьара ҳәа ауп шәшааз, шәыпҧсы шәшьароуп.

Ашықәс дуʒʒа усуроуп шәызҿу, сара аҽеага шпҧашәсыркуеи?

- Ҳара ҳзыҳәан аҽеагакрагьы пҧсшьароуп.

- Иван ииҳәо иашоуп.

- Амшын ахь шәымцозаргьы, ашьашәыр аҽы шәыԥсы шәшьаргьы ƙалоит.

Абас ажәа шеимаркуаз, амра ҭлакы ашәара аҽынʒа илеит. Хәымсеи Маниеи ԥеагақәа аашьҭыхны, ԥҭаҭын ҭрахь рашәара ҳәа ԥҽанынарха, аҽеагақәа ахькыдгылаз, иаанхаз ѡ-еагак аакыдихын:

- Баала, Марусиа, – иҳәан Иван Маниеи Хәымсеи днарышьҭалеит. Марусиагьы Иван дишьҭаланы лҽыналхеит. Наташа акәасқьахь дыѡхалеит. Арии збаз Маниеи Хәымсеи ирцәымԥахан, иԥхаршьеит.

- Ҳара аҽеага шәҳаркырц аума, «ҳара ҳҽы шәаангыл» ҳәа зшәаҳҳәаз. – лхәеит Маниа Хәымса даацәажәан:

-Шьгьежьы, сшәыҳәоит, – иҳәеит, аха дара ирымуит. Ԥшьѡы уаа аҭаҭынҭра илыхгылан, еивагыланы, аҽеага ааныркылеит. Дара рашәара ҳәа ианнеиуаз, акыр амра леихьан, аха ибзианы аус руит, акыргьы рытцаԥеит.

- Ҳшаҽу ҳалгоит, даҽеа хымшƙа аус ааур, – иҳәеит Иван.

- Ҳашԥалымгои? – лхәеит Марусиа.

Арҭ ас ахьырҳәоз, Хәымсеи Маниеи иԥхаршьон, аха ирҳәози? Дара ртәала, ари даара ԥхашьарас ирԥхьаʒон. Ивани Марусиеи ирҳәаз нарыгʒеит. Ԥшьымш еиқәырццакны, хәылԥазыла аҽеага ркын, иалгеит ԥҭаҭын арашәара. Идрашәаз аҭаҭын аԥштәы аԥсахын, ииатцәƙаƙараʒа, угәы иаахәартә азҳара иалагеит. Ауаѡы иааԥсара аныԥхасҭамхо, иагьа дааԥсаргьы, дааԥсас иԥхьаʒом. Хәымсеи Маниеи ракәын ари иеигәырҧьоз. Ари иеигәырҧьон, иара убас, Марусиеи Ивани. Ушьҭа ирашәамкәа ирзаанхаз рцьықәреи хәычы ирзылаз акәын, аха уи макьана ихәычын, арашәараз изаацәан. Аҭаҭын арашәара иалганы ишааиуаз, рцьықәреиҭрагь иѡавсит.

– Аригь даҽеа мчыбжьык ашьҭахь, арашәара аҭаххоит. Даҽеа ѡымш-хымш ҳаидгыланы, аҽеага ҳкыр арашәара ҳалгоит, – иҳәеит Иван.

Иван ишиҳәаз еиԥш, иагьыƙартцеит. Мчыбжьык

анаатц, илхылан, хымш рыла, ирашәаны иалгеит. Ушьта итынчын Маниеи, Марусиеи, Ивани. Амшын ахь иан-цалоз, Хәымсагьы дрыцны дцалон. Маниагьы дрыц-царц акыр илыдхалеит Марусиеи Ивани, аха лара илымуит. «Аҧсшьацәа дрыцны, амшын дтоуп», – ҳәа анаҧшцәа илзырҳәар ҳәа дшәаны. Марусиеи Ивани ара иахьынзаҟаз, рцьыкәреигьы, ртатынгьы аҩынтәрашәа рыцдрашәеит. Ататын аҷыхреи арыҧхреи, нас уи иацу, егьырт, аусҟәеи рҷгьы рхи-рыҧси ирмеигзакәа ирыцхрааун.

Анаҧшцәа ракәзар, «уара иушьуа, анцәа дишьуам», – рҳәон. Ақыта анапхгара аплан иамеигзакәа иахьрықәыртцоз, ргәы иалан.

Марусиеи Ивани ара рыҧсы ршьеит, Ростовнтәи арахь, Аҧснықа ианаауаз, рыҧсы ршьарц шыртахыз еиҧш акәымкәа, акырза еиҧьны. Дара иргәаҧхеит, араатәи ақыта аҧшзара, араатәи амшын ақәара, араатәи ауаа рыламыс, ртцас. Дара рыҩнықа рыхынҳәра мчыбжьык ақара шагыз, Маниа дазықартцеит Хәымса жәабақа мшы, Ростовқа дганы, ақалақь дналга-аалганы, насгьы Хәымса иаб, аешьаратә нышәынтраҷы, анышә дахьамадоу атыҧ ахь дганы идырбарц. Хәымса Ростовнтә данаауа, адәыҧба дақәыртәаны даарышьтырц. Ари Хәымса ианааиарҳәатцәкьа, мап мҳәазакәа дазыразхеит, Маниа лакәын изтахымыз, Хәымса аҧсшьацәа дрыцны, Ростовқа ицара. Избанзар, ус ахара дцартә еиҧш, дацәхәычцәан, машәырк ихьыр ҳәа дшәон. Насгьы Марусиеи Ивани амцхә ацьабаа зхадсырбари, идсырбаз ацьабаа маҷушәа ҳәа лгәы иаанагон. Уи азы акәын, Хәымса Ростовқа игара Маниа мап зацәылкуаз. Аха иахьцалак Марусиеи Ивани ртәы иадыргеит Хәымса Ростовқа ицара. Иара даназыразха, Маниагьы «ааи» лдырҳәеит. Урт Ростовқа рцара мшқәак шагыз, аблеткәа аархәарц, ақалақь ахь ианцоз, Хәымсагьы дыргеит. Иханытә ишьапы аҷынза, матәа ҷыцла деилархәеит. Ауха аҩны ианааи, ас ахьықартцаз азы, Маниа иаагьхалшьан, ус лхәеит:

- Иҭабуп, шәара исзыжәухьаз маҷызшәа агәхьаа шәыҕезалашәҭазеи? Хәымса ашкол ахь дызлацо аматәа ҷыцқәа иманеи?

- Ҳара ус иаҳгәаҧхеит, - иҳәеит Иван.

- Ус бымҳәан, Маниа, Хәымса деилаххәаазар, ҳаҷкәын Сериожа деилаххәаазшәа ҳаҧхьаҙоит. «Уи ҳаҷкәын даара диеиҧшуп». Марусиа Маниа днылҷаҧшын, лылаҧырҙқәа лылҷашит. Маниа Марусиа данынаҷаҧш, лылаҧырҙқәа аахыҳәҳәылеит. Уи Марусиа деилылкааит.

Ростовҟа рцара аамҭа анааи, Марусиеи Ивани рыҷкәын дгыланы даазшәа, Хәымса деилаҳәа-еилаца, рыҧҳа Наташеи иареи еивагыланы агәара инҭытцит. Маниа урҭ лзынаскьамгеит, леилахара аҟнытә. Хәымса ахаангьы иҩны дыҩнытцны, уаха затцәык иадымхаргьы, цьара даанымгылацызт. Маниа уажәнатә лыҷкәын дыгәхьаалго далагеит. Аха лара лгәы аалырҧәҧәан: «дцазааит рыцҳа, цьабаамзар, бзабаак имбаҙацт, днаҧшыааҧшып. Ушьҭа дхәыҷым ҳәа ауми, аҿага дадцаланы дызсымоу», аалгәахәын, Маниа лыҩныҟа длеит. Аха ауха Маниа дҭынчны дызмыцәеит. Ашьыжь заа дгылеит, абжьааҧны аасҭа. Лырахә-лышәахә еиллыргеит, ҩны усымзар, уажәтәила, ус лымамызт. Лусҷәа зегьы ҧкааны иҟатцан. Ас ахаангьы хаҟәитра лмоуцызт Маниа. Ҳәарас иатахузеи, ари ахаҟәитра, наҙаҙатәи хаҟәитрамызт, мчыбжьыктәи хаҟәитран. Мчыбжьык акәым, мышктәи аҧсшьара зыҧсоузеи, Маниа лзы. Жәамшҟа рышьҭахь Хәымсагьы даап. Ашкол ахь дҩеины иҿеындырбашәа даап, иара ууанҙа дызҿыз деиҭаналагахп.

а -8-тәи ахы

Марусиеи Ивани Хәымса дрыманы Ростов ианнеи, раҧхьатәи амш инаркны Ростов аҭыҧ ҧшҙарақәа акыр идырбеит. Есыҕены дахьнарымгац аҭыҧқәа рахь дыргон. Акинотеатр ахь днаганы, акиносахьақәа идырбалон. Урҭ

рыдагьы идырбеит: ацирк, аопера, агыгшәыгқәа. Арҭ зегьы уамашәа ибаны дрыхәаҧшуан Хәымса. Дара ахьнеилак рпатреҭқәа еицҭырхуан, рҭаацәара датәушәа. Наташеи иареи, Марусиеи Ивани, ирыбжьагыланы рпатреҭқәа ҭырхуан. Убас рпатреҭқәа ҭырхуан Хәымсеи Наташеи, еиваргыланы. Арҭ ас иахьырбоз Марусиеи Ивани разҟы рымоушәа рхы рыҧхьаҙон. Хәымса иаб анышә дахьамоу абаҟа ирбара, атцыхәтәантәи аплан ахь ииаргеит. Избанзар, дара ирҭаххеит нанҳәа аҽены иақәдыршәарц уахь ацара, усҟан аҧсцәа ирымшны ирыҧхьаҙон азы. Маниа лыҧшәма иҙбахә анлаҳа, «мышкы зны, сыцкәын дсыманы сцаны, анышәынтраҽы, фатәи-жәтәи ганы, атцәыцак-атцәыцак ныхҭәаланы ҳарооуп», – ҳәа шылҳәоз, Марусиеи Ивани ираҳахьан. Убри азоуп Марусиеи Ивани уахь ацара атцыхәтәантәи аплан ахь ииаргар, еиҳа еиҧьуп ҳәа изырыҧхьаҙоз. Уи аплан, раҧхьа ирыҙбаз зынҙа имҧсахҙакәа, атцыхәтәантәи амш ҳәа изышьҭазгьы иааины иаарыдгылеит. Уатцәы, арыцхә ҩажәеи аабоуп, нанҳәоуп. Иван иҽазыҟаитцеит аешьаратә нышәынтрахь ҭаацәала рцара. Заа иҭаацәа иреиҳәеит, уахь ианцоз амш. Уи амш азы, даҽеа уск рыплан иаларымтцарц. Иван иихәаз Наташагьы Марусиагьы мап ахырымхәааҙеит, игәырҧьатцәа уи иадгылеит. Иван ишиҙбаз еиҧш, иҟалеит аусҟәа. Афатәи-ажәтәи рыла ҏееиқәдыршәеит, раҧхьа аилкаараз ианцоз еиҧш, заа игыланы, таксик аанкыланы, иааиган, аешьаратә нышәынтрахь амҩа иқәлеит ҭаацәала. Иагьнеит дара ианырҭахыз аамҭазы. Раҧхьа аешьаратә нышәынтраҽы имнеикәа, ақытсовет аиҳаби Ивани еибадырит. Иван дыззааиз аус ахы инаркны, акгьы аанмыжьзакәа зегьы иеиҳәеит. Аешьаратә нышәынтраҽы, анышә иамадоу, Чырҟьба Иван Хынтрыгә-иҧа иҷкәын дааины дшыҟазгьы иҳәеит. Иван уи иқәра аниҳәа, ақытсовет ахантәаҩы уамашәа ибеит.

- Иван, агәхьаа уасыргоит, аха унеины ҳзыхьчоз аибашьҩы иҷкәын аранҙа даагишь, – иҳәеит.

- Иван дындәылтцит. Ҧытрак ашьҭахь, Ивани Хәымсеи

еицны ииаит. Ақыҭсовет ахантәаҩы дахьтәаз, иаиааҩнашыла, дҩагылеит. Нас днеиҧылан, инапы ааимихит. Инапы анааимих ашьҭахь, ақыҭсовет ахантәаҩы, Иван иахь дааҳәын:

- Иван, ари сзихатҵгылаз удыруоу?

- Мап.

- Аҧсуаа зегь арра матҵура иахысуа реиҧш, аихатҵгылара, апату еиқәтцара рымоуп. Адунеи ахьынӡа-наӡааӡо арҭ рҵасҟәа реиҧш, ҵас змоу даҽеа милаҭк ыҡаӡам. Сара рацәак аамҭа сымаӡам, аха абри ахәыҷы, «саб дахьжу збоит» – ҳәа дахьааиз аҳаҭыр азы сусҟәа зегьы сырхьымӡаргьы агәхьаа мкӡакәа абаҡахьы сшәыццоит, - иҳәан Хәымса инапы ааимхны, аҧсшәа наиеиҳәеит. Нас «шәаала», – иҳәан раҧхьа дгыланы иҿынеихеит. Ишеицыз инеит абаҡаҿы. Хәымса абаҡа даннахәаҧш, иаразнак ала илаҧш наҟәшәеит асиа. Асиа агәҭаны иануп Чыркба Иван Хынтрыгә-иҧа, ҳәа. Хәымса илаҟырӡ лхыҳәҳәылеит. Хәҩы-фҩы раҡарагьы амеханизаторцәа рыцәшәеит. Урҭ арахь раагара, Иван ила иҡалеит. Иван ақыҭсовет ахантәаҩы диҳәеит, дара рывараҿы аус зуаз зегьы, арахь дрыҧхьарц. Ақыҭсовет ахантәаҩы данрыҧхьа, ииаит дзыҧхьаз зегьы. Иван ииаишаз ааиааӡа, афатәажәтә иааргақәаз нықәитҵеит, абаҡа аҧхьа игылаз, бетонла иҡатҵаз астол. Ари астол аҿы, аиааира мшы аан, ашәтқәа абаҡа ашьапаҿы инышьтатцаны, афатәи-ажәтәи нықәыргыланы, фырцьанқәак ныхҵәаланы ирклауан, ҳаҧсадгьыл зыхьчаз ргәалашәара иазкны. Уажәгьы, ус ҡаитҵеит Иван. Иван раҧхьа афырцьан аақәихын, уа игылақәаз Хәымса иҵоурых реиҳәеит. Хәымса Иван иҷкәын дызиеиҧшызгьы иҳәеит. Убри аҡнытә шакәу Марусиеи иареи Аҧсныҡа изцазгьы. Иара убас, Иван иҳәеит ауацәа бзиақәа ширҳазгьы. Ақыҭсовет ахантәаҩы, заа идырыр аибашьҩы иҧа иахьа дшаауаз, итҵегьгьы инарҭбааны аиҧылара шымҩаҧигоз. Аха иара усгьы, ажәа аххәааны, иақәшәаз ырӡырҩны, фырцьанқәак ркит, акгьы инацҳаит. Атцыхәтәан, аҧсшәақәа еибыҳәаны,

еипҧыртцит. Усгьы, атакси нкыланы ирыман, абаҟа аҽынтә ианықәтц, ртакси илақәтәан, аҩныҟа иқәланы иааит. Аухантәарак аҽены иахьыҟаз, ирбаз-ираҳаз аибыҳәара иаҽын, уа иҟамыз цьоукы ирарҳәозшәа.

Нанҳәа ҩажәи жәба рзы Хәымса имҩаныфа аахәаны инаирҭан, адәыҧба «Ростов-Аҟәа», днаганы днақәдыртәеит. Амҩан иқәшәаз апасажьырцәа дышрацәажәоз Гәдоуҭа дааит. Гәдоуҭантә таксик аанкыланы, ақытахь далааит.

Хәымса ахаан ихашҭуамзт, Ростов адәыҧба данақәтәоз,Марусиалылаҧырзқәаҭыҩрны,атцәыуарадшаҽыз. Еиҳарак игәы иҭымтцәо иҭахеит, «Хәымса ҳаҷкәын даара деиҧшуп» ҳәа илымҳәац цьшьа акатаҳәа Марусиа илҳәалоз лажәақәа. Хәымса агәара данаатала жәамш ракәым, жәа-шықәса дыҟамызшәа акәын ихы шибоз. Маниагьы лыҷкәын игәхьаагара илымаз, даара илныҧшны дыҟан, дгәыдылкылеит, раҧхьа ишааиқәшәаз еипҧш. Нас Маниа лыҷкәын ижәҩа кны, аҩныҟа длыманы длеит. Маниа илхашҭит лыжәқәа шхьатәыз, лыҷкәыни лареи аицәажәара ишаҽыз иаҽын. Иара иан илеиҳәон, абри агәара ианынҭытц инаркны, изықәшәаз-изынҧаз зегьы. Есыҩны иара иаҳаҭыр азы, еимырҟьо Ростов ишалаз. Иибаз-иаҳаз зегь иҳәон. Нанҳәа ҩажәеи ааба рзы аешьаратә нышәынҭрахь ишцаз, афатә-ажәтә шыҟартцаз уҳәа зегьы рҳәара даҽын. Маниагьы уи дизыҙырҩуа дтәан. Маҷк аҟара Хәымса ацәажәара данааҟәытц ауп Маниа ианаалгәалашәа лыжәқәа шылымхьацыз.

- Уынан, исыхьызеи? Уара сшыузыҙыруҩуаз сыжәқәа сзымхьаҙеит. Урҭ схаштит, аха сара иҧхасшьо, шьыбжьон ажәқәа ахьҭысцо ауп. Уи сара сызбо рзы, даара иҧхасшьоит, аха ус иҟалеит, шьҭа иҟастцои? – лҳәан лведрақәа аашьтыхны жәхьараҳәа ажәгәарахь дцеит. Лара жәхьараҳәа ажәгәарахь данца, Хәымса «сыҧсы сшьап», - иҳәан, дшеилаҳәаз ииарҭа дныкәиан, дылтаҳәахаа дыцәеит. Маниа хыжәк лхьон акыр дрыдхалеит. Лыжәқәа хьаны илҭылцан, аҳәарақәа ахкаара итатцаны данааи, Хәымса дыцәоушәа анылба, даамырҧшҙакәа

днеихытцны дцеит. Лара ҽаагакра дзымцакәа даанхеит. Есымша, уажәаанылa, Маниа лыжәқәа хьаны, итцаны, аҳәарақәа ахкаара итатцаны, лыхш ацыр атаны, лара ататын аҿыхра, ма арашәара дцалон. Лара аѡны данаалак, ашә хыхны, сааик инантцаны инапҳьалкуан. Иахьа ус лзыҟамтцеит, Хәымсеи лареи шеицәажәоз, заа лыжәқәеи лҳәарақәеи ртып илзықәымтцазт азы.

Хәымса дангыла, шьыбжьон ааихьан, иматәа ҿыцқәа ишәцаны дахьиаз иан лҿапҳьа иаапҳеишьеит, аха ишҧаиурыз? Ипҳеишьа-ипҳеимшьа, ус ҟаитцахьан, ушьта аарҳәышьа амамызт. Хәымса дшеилаҳәаз дахьиаз, иан акы ахылымҳәаакәа лзымычҳаит.

- Нан, Хәымса, уматәа ҿыцқәа ушәцаны, уахьықәиаз, Уқәнасыргом.

- Сан, ибҳәо иашоуп. Сшеилаҳәоу сахьықәиаз, бара бакәым, саргьы схы иақәнасыргом. Аха ус иҟалеит, иаха смыцәара иахҟьаны.

- Узмыцәеи, акупе аҟны ицәоитеи?

- Ицәоу ыҟоуп. Аха сара сызмыцәеит. Авагон абартца снеины, ахышә скылыпҧшуа сышгылаз, акараҳәа аасыршеит.

- Ус акәзар, гәыбҧан умам.

Маниа акыр даатгылан. нас ус нацылтцеит:

- Хәымса, уара уҟамкәа, ажәабжь ҿыцк ҟалеит. Ҳәарада, уи ажәабжь уаҳар, даара угәы иахәоит. Иуазҳәо агәырҧьаҿҳәашагьы иутоит, аха сара исыутахуеи акәымзар.

- Ус сгәы иаахәо, уи сазҳәо агәырҧьаҿҳәаша истo, убас агәырҧьара сызто, сзеигәырҧьо арбахарын?

- Ухәыци ҽеишәа? Иузымдырыр, нас иуасҳәоит.

- Исыздыруам, исабҳәозар, смыргәаҟкәа, - иҳәа.

- Гәырҧьаҿҳәашас исуто акгьы ыҟам, аха уара умпҳашьо узнеиндаз?

Уѡыза бзиа, иашьак иимуц, узызухьоу, Витиа пҳәыс дааигеит. Ари ажәабжь Хәымса иаииаҳа, игәы иаахәаны даачеит.

Маниа лажәа иацтцаны даацәажәан:

- Марфуша иацы ара дыҟан. Лара лоуп исазҳәаз ари ажәабжь. Абри салҳәаразы мацара дааит. Уара суазымҭааит, аха угәы иалсрым. Лыҷкәыни лареи, рҟазшьеи, рыуаҩреи, иаҳзырухьоу, санрызхәыц, ҩажәа ведра аҩы баҳҭоит ҳәа дақәсыргәыҧт.

- Илыбҭазааит, урҭ иаҳзырухьоу, ҳазхәыцыр, еиҳа иаҧсоуп.

- Ушьҭа хҧаҟа-ҧшьбаҟа шықәса зхыҵуа, шьтәак аасхәар уаҳа акгьы сҭахым, - лҳәеит Марфуша. Даара лгәы иахәеит аҩы ахьлыстаз.

- Убасҟан, Хәымса дгәырҧьатцәа даацәажәан:

- Сан, ҳацә ҟата иҳамоу рзаагап.

Маниа Хәымса ииҳәаз анлаҳа, ҷымҭзакәа акыр, дхәыцуа, дтәан, нас даацәажәан:

- Убригьы уара иануҭахха, иаагап, сара мап, сҳәом.

- Ибзиоуп, сан. Уи агара сара исгәаҧхоит.

- Иугәаԥхозар, иаагап сымҳәеи!

- Амала иаагозор, заа ҳцаны иаҳҳәароуп, ираҳмырхәароуп, ачара мчыбжьык ашьҭахь ауп ианыруа.

- Ус акәзар, ашьыжьымҭан уахь сылбаауеит, - иҳәан Хәымса иани иареи уи ала аицәажәара аҵыхәа аапҧиҵәеит.

Хәымса ауха дахьиаз, дзыцәомызт, днаҳәы-ааҳәуа мацара диан, ашарҧазшәа илацәа нҭааит. Маниа лыҷкәын заа дзымгылазшәа анылба, днеины дихагылан:

- Хәымса.

- Ыы.

- Угыл, нан. Астанциа ашҟа улбаауазар заа улбаа. Уара унеиаанӡа дара иаархәар ҳәа сшәоит.

- Бзиоуп, уажәыҵәкьа, сгылоит, – иҳәан Хәымса мчыла ацәа даалҵын, иҷи-инапи ааиӡәӡәан, акы днацҳаны, Витиа ишҟа дцеит. Аҭаца дибеит, Витиеи Марфушеи ирыдиныхәалеит. Урҭ гәыдкыланы аҧсшәа реиҳәеит. Аҧсшәақәа анааибырхәа, амчандыр аҵаҟа аирымӡ итцагылаз аҷы инатәеит. Убасҟан, Марфуша даацәажәан:

– Анцәа илҧха лоуааит Маниа «Аҩы ҳара ишәаҳҭауеит» - лҳәеит.

– Цәҟатак, абас хҧаҟа шықәса зхытцуа ҳамазар, иҳазхон, аха ҳара ҳааигәара аҙәгьы иҭиуам. Уахь, шәара шәахь, изҭиуа, аҙәыр удыруазар?

– Сан, ларгьы саргьы ҳааицәажәан, аҩы ишәаҳҭо адагьы, шәара ишәҳәо атцкьыс акыр еиҳау ацәгьы, ҳара ишәзаагоит. Шәара хышықәса зхытцуа шәҳәеит. Ҳара ҳтәы хәышықәса ахытцуаеит. Ажәла бзиоуп аҟнытә, итцоукратәы иҟоуп.

– Ус ҳзыжәуанда, сшәыкәмыхшози, ахәгьы шәыҫтоит, нан.

– Ахә арбан иҳашәҭо, ҳара ачараз иаагоит. Ачараз иааргo ахә рымырхуама? Сара Витиа сашьа ҳәа дсыҧхьаҙоит, нас сашьа ичараз ацхыраара аҟатцара азин сымаҙами?

– Азин шҧаумам, нан, аха уахаххҙома? Ишәымоу зегьы ҳара иаагома? Ҳаргьы иҳалшо ала акы ныҟаҳҭап.

– Сангьы саргьы ус иаҳгәаҧхеит, ус иагьыҟаҳҭоит.

– Амала, аагаразы ҧсыхәак ҟаҳҭароуп. Сара сымала уи сылшом. Изаасырго ҳәа аҙәгьы сара сааигәара дыҟам, исыҟәлоу ҷкәынак. Адуҟәа ыҟоуп, аха урҭ шәсыцхраа ҳәа сара исызраҳәом. – иҳәеит Хәымса.

– Аагара сара избап. Ацә Цьамали Мамукеи ирасҳәар иааргоит. Аҩы аагаразы, Арзанбеи данцо, урҭ иццар, иаргап. Усгьы счара зегьы шәара ишәымур, жәуам.

– Иҳалшо азы ҳхы ҳаигҙом.

– Ачара аус ҳалацәажәеит, аха шьҭа ииааҳаҳәи, Ростовҟа уахьыҟаз, иубаз-иуаҳаз…

Хәымса Ростовҟа данцоз, аҩны данындәылтц инаркны, иҧкаауа мацара, иан ишлеиҳәаз еиҧш, Марфушеи Витиеи иреиҳәеит. Хәымса дцәажәонатцы, Витиа дзырҩуа дтәан. Иналаршә-ааларшәуа Витиа азҵаарақәа Хәымса иитон. Урҭ азҵаарақәагьы ҭакда иаанижьуамызт Хәымса, ишилшоз ала зегьы рҭакҟәа ҟаитцон. Марфушагьы дзырҩуан, днеи-ааиуа, Хәымсеи Витиеи рхәы астол ақәыргылара дахьаҿыз. Марфуша Хәымсеи Витиеи рхәы

ҟалҭан астол иныҟәлыргылеит. Дара анапыʒәʒәарҭаҷы инеин, рнапҟәа ʒәʒәаны иааин, астол илахатәаны, акрырфеит. Арҭ акранырфа ашьҭахьгьы, акраамҭа итәаны иеицәажәон. Нас Хәымса дҽагылан, аҽныҟа дцарц, иҷынеихеит. Витиа Хәымса агәашә аҷынʒа днаскьеигеит, Хәымса агәашә дынҭытцны, ашыр-шыр ҳәа аҽадара даҷаланы иҷынеихеит. Витиа иҽныҟа даагьежьит. Хәымса иаарласны аҽны дҽеит. Усҟан, Маниа рашәара дыҟаны дааит. «Уаҳа злоу иҧсра убеит», – ҳәа ашьашәырҭаҷ дааины длатәоны, еиҧш ауп, Хәымса агәашә аартны, агәара дшааҭалаз. Хәымса иан дахьтәаз, днеины, дналыдтәалеит. Хәымса иан дшынлыдтәалаз еиҧш диазҭаайт:

– Хәымса, уара уахьыҟаз, иҟои, ачара аҿазыҟатцара иаҷу?

– Иаҷызар акәхап, сара урҭ зегьы сабарышьҭаз, ҳара ҳазлацәажәоз аҽи ашьтәеи ракәын. «Аҽи ашьтәеи ҳара иҟаҳцоит», анысҳәа, «нас ҳара иҟаҳцои, урҭ шәара ианыҟашәҭа? – лҳәеит Марфуша даахәмаршәа, исҳәаз лгәы иаахәаны. Шәара ишәымеи, ишәыхʒи, ҳәа сразымҭааит. Ус разҭаара сара сыҟәра иатцанакуам, - иҳәеит Хәымса.

– Сара сцаны, сразҭаар, срыцхраар ауми, аха уахь сцаны, ацхыраара рыҭара, аамҭа сара исызҭода? Ҳара ҳшеилахоу рдыруеит, ҳаҭартцарым.

– Нан, Хәымса, уатцәы ашкол ахь уцоит, уҷеыкәаба-уҷеышьшьы, уҷеазыҟатцаны уца. Умаҭәа-уҽыҭәа уеиқәшәоуп, уан дукәыхшоуп.

– Сцап, аха ашкол ҳаурыжьыргьы ҟалап.

– Ус акыр уаҳахьоума?

– Ус акгьы макьана исмаҳацт, аха есышықәса ус ауми иҟартцало, сынтәа даҿакала иҟартцап ҳәа бгәы иаанагома?

– Уаха аҭаҭын ҷыхра сцаʒом, сыҧсы ааиҭаскуеит... Ани аҧеи, абас, еицәажәо акраамҭа итәан.

– Нан, Хәымса, шьапыла, уныҟәаны уахьаауаз,

шоурамызи, уаапҧсеит. Ухы нықәутцар, уҧсы ушьап. Сара иаҳфаша ҳхәы ҟастцап. Ҳхәы аныҟастцалак, сара усырҷыхап, - лҳәан Маниа аматцурҭахь дцеит. Хәымса аирымʒ днықәиеит. Уа акраамҭа диан, нас дахьиаз, амра анааи, Маниа илбан даалырҷыхеит.

– Нан, Хәымса, ара уахьиаз, амра узааит, уиарҭаҷы, унеины уиар, уҭынчны умыцәари?

- Бысҟәатц, сан, араагьы, сыцәазааит, – иҳәеит Хәымса, ацәа дшалаз, нас хәыҷык ацәа данаалтц, дцәыха-жьыхо, дѡагылеит. Иан ишылхәаз еипҧш, днеины, ииарҭаҷы, днаиеит. Маниа акы днацҳаны, Хәымса ихәы аармазеины, астол иныкәлыргылеит, ампахьшьы цқьа нахаршәны. «Рашәара уаха сцом» – лҳәан аха лара лгәы иамузт, дымцакәа аангылара лылымшеит. Хәымса данҷыха, иҷеага аашьҭхны, иан длышьҭаланы, рашәара дцеит. Хәымса аҭаҭынтраҷы даннеи, Маниа аҭаҭын арашәара даҷын.

Усҟан, Хәымса иан длызҭааит:

- Сынтәаарнык рашәароуп ҳара ҳазҷу. Хынтәҷыхра аарлаҳәа уажәоуп, ҳанатцс. Ари аҭаҭын бҧьы иҷажьу, ҷыхны, ианбаҳарѡои?

- Ус ауми, нан, ишыҟоу, ихьшәаны иеиҭаҳҳаз. Аха ус ҳҳәеит, ҳәа, макьанагьы, аамҭа ыҟоуп, амш зеипҧшрахо ауп, аус злоу. Уара уахьынʒаҟамыз, рацәак аҭаҭын аус сзадымулеит, аха аџьыкәреи ажәпара ытцхны, иналсрашәа-аалсрашәақәеит. Уи сынтәеипҧш иҟало зымбацт, аʒмыжь еипҧш, ииатцәкаҟараʒа иҭажьуп. Абар, даҷеа мышқәак рышьтахь, ахҳәартцә ааланаршәоит. Убри аамҭазы, Хәымса иан днылпҧѡлан:

- Уатцәы ашкол ахь сымцанда сгәахәуеит.

- Мамоу, нан, уѡызцәа ахьцо, уца. Иагьгәхьааумгаʒои, уѡызцәа

Абас, иеицәожәо ани ҧеи аҷеага ркын. Ахәылбыҷехан, ааилашәшәоны еипҧш, арашәара иалган, аѡныҟа ииаит. Аѡны иахьааиз, Хәымса шьыбжьонтәи ихәы, лара ишныкәлыргылаз еипҧш, кьыс амаʒамкәа, иқәгылан.

- Акырзумфеи, нан, – лҳәеит Маниа, Хәымса акрахьимфаз, лгәы иаланы.

- Усҟан, истахымызт акрыфара, аха уажәы, исымазар, акрысфон, – иҳәан иангьы дылзымтцааҙакәа, акрыфаны, дцаны диеит.

Ашьыжь заа дгыланы, Хәымса ашкол ахь дцеит. Иара иеиԥш, заа ашкол аҿы иԥеиз, атцаԥцәа иеибаргәырҧьо, иԥуа ашкол ашта еитцҳәа ду иқәын. Гәыпҧ-гәыпҧла рыҽшаны, игыланы, цьоукы еицәажәон. Макьана, имаац атцаԥцәагьы, ааира иаҿын. Атцыхәтәан, араион атцара аҟәша аиҳаби, ақыта аиҳабыреи, араиком аҿы аус зуаз инструкторки уҳәа аҙәырԥы иеицны, иеицырхашьшьы, ашкол ашта иааталеит. Урт нзвысҟәоз ахәыҷқәа апҳсшәа нараҳәо, артцаԥцәа ртыпҧ ахь иԥхалеит. Асаат жәба аныҟала, атәтцәа ааҟартцан, акласс анапхгаԥцәа ллыбаан, атцаԥцәа аклассҟәа рахь иламышьткәа, классклассла ишаны ацәаҳәа иныкәдыргылеит. Аиҳабыра ааины атцаԥцәа рапҧхьа иаангылеит. Зегь рапҧхьа ажәа иҳәеит ашкол адиректор. Уи иашьтахь, араион атцара аҟәша аиҳабы дцәажәеит. Уи ашьтахь араион аха-тарнак. Ицәажәоз зегьы ирҳәоз акы акәын. «Ататын ҧхастамтәкәа итагалатәуп» – ҳәа.

Атцаԥцәа абас нараҳәаны, ԥымчыбжьа ҳәа ашкол иаурыжьит.

Маниа лтатын зынҙак ҳаскьын цырак атцамкәа ипашәҙа иҟан. Уи хынтә ракәын ианҿырххьаз, аха ушьта, ататын ҿыхреи арыпҧхреи ракәын, ирзынханы иҟаз. Аус аҿы еихәлахара ҳәа мыԥтәык рымамызт. Ататын аҿыхреи арыпҧхреи рҿы акратцанакуан, ататын пашәҙа, ҳаскьынк атцамкәа, ирашәаны ианыҟоу. Аҙәы акы ҳаимҳәандаз ҳәа рҿышәаны аус руан Хәымсеи Маниеи. Иатцсит апҳшьбатәи аҿыхра. Иҧхастахаз ҳәа иарбанзаалак, цьара бҧьыцкгьы ыҟамызт. Хәымса ахәшәтәырта дантаз, уҳәарыма? Ататын арашәареи атагалареи уҳәарыма? Витиа иани иареи заҟа цхыраара рыртази, Хәымса иани иареи. Уажәы Витиа агәырҧьара анимоу, игәырҧьара ицеиԥыршар, ҟамлаҙои? Апҳсуа ламысла, ус акәзами, ишатахәу? Абарт зегьы азгәатаны, аиҳабыра рҿынтә, цьара гәыбҧанк ҟамларатәы

еипҧш, рхқәа ирмеигʒакәа, уахгьы-ҽынгьы аус уа, русқәа зегьы, еипҧхьуааны, ахәаша инаркны, Хәымсеи Маниеи ачарахь ицеит. Витиа иагьа бзиара изуургьы дапҧсан. Апҧсуаа рыгәҭаны дынхон, апсуа қьабзқәа дреилаҳаны итɕон, излаилшоз ала инаигʒон. Дызлаз рыцәгьа, рыбзиа далан. Дызлаз рыдагьы, апҧсуаа рахьтә аҩызцәа рацәаҩны иман. Урҭгьы рыцәгьа рыбзиа далахәын. Аӷҷаҳәа апҧсышәала дцәажәон, ихатәы бызшәала дызцәажәо еипҧш, цьоукыцьоукы апҧсуаа дреиҧьны. Уажәы, иара ачара аниуаз, сахьнеихьоу, сахьааихьоу ҳәа мҳәаʒакәа, еиҳа изааигәоу мацара ираҳәаны ауп, ачара шиуаз. Аха Витиа ичараҽы иааит, изеиҳәаз реипҧш, изеимҳәазгьы. «Иухьи, Витиа, сара изсоумҳәеи» - ҳәа акәын, изеимҳәакәа иааиз ир-ҳәоз.

Витиа ичара бзианы еилгеит. Амш иоут, ауаа иоут. Агәылацәа ракәзар, аматɕ бзианы ируит. Маниеи Хәымсеи рырахә-рышәахә анааилдыргалак, «аҩны исыхәаша» ҳәа акәымкәа, Витиа иахь, цхыраара ҳәа ицалон, ачара аура ҩымш-хымш шагыз инаркны. Ачара ашьҭахьгьы, убри аҟара мшы, уа иҟан, нас Маниеи Хәымсеи аҩныҟа иааит. Убас Маниеи Хәымсеи ишаарылшоз еипҧш, ацхыраара арҭеит Витиа ичара. Арҭ ацхыраара иҟарҭаз ргәы иаахәеит апҧшәмацәа реипҧш, агәылацәагьы.

Ачара ашьҭахь, Витиа иан илеиҳәон:

– Сан, ахатәы иашьа дсымазар, уаҳа иҟаитɕарызеи, Хәымса иҟаитɕаз атɕкьыс?

– Ахатәы иашьа думазаргьы, Хәымса иузиуз аҟара изыҟамтɕаргьы ҟаларын. Уара ишуҳәаз еипҧш, саргьы ахатәы иаҳәшьа дсымазаргьы, Маниа лаҟара лҽылмыраапҧсаргьы ҟаларын. Ҳаргьы ҳуаазароуп, иахьҳалшо, ишҳалшо ала, ҳрывагыларoуп. Аиашьа аианлаҳәшьеи умоуп, пату рыцәуҭаларoуп. Урҭ пату узрыцәымтɕар, уламыс уарҧхашьар алшоит. Абарҭқәа зегьы азгәаҭаны акәхап, Витиа ичара ашьҭахь, мчыбжьык аҟара анаатɕ, Марфушеи Витиеи Хәымсараа рҽы иҩеит, ацхыраара рыртɕарц азы. Пҧшьҩы уаа еидгыланы, аҭаҭын ҷыхны, идрыпҧхуан. Хәылпҧазыла Витиа аҩныҟа дцон, Марфуша

Маниа лҽы даангылон, изҭаз аҭаҭын аҭсра иалгаанҙа. Изҭаз аҭсра ианалга, Марфша аҩныҟа дцеит. Егьи аҭсра аҭаххоит, анылгәахәлак, шамахамзар,есымша, цхыраара ҳәа Хәымсараа рахь ицалон Витиеи Марфушеи. Урҭ абас иахьыҟаз азы, ауаа бзиаҟәа пату рыҟәҭаны ирыхцәажәон. «Абанҭ реиҧш, пату еиҟәышәҭо анцәа шәҟаиҭдаит», – ҳәа рзырҳәон, ҩыцьа аишьцәа еибыргәааны, ианеиндраалоз.

Абас иҟан. Абас пату еиҟәырҭон арҭ аҩҭаацәарак. Ҩымчыбжьа анҵы, аҭаҩцәеи арҭаҩцәеи еиҭаҩҩы, игәырҧьаҭәа, ашкол ашҭа иааҭалеит, аха асаат жәба ааҟаланы, аҭәҭәа ааҟаҭаны, доусы рыкласскәа рҽы, илартәаны, арҭаҩцәеи аҭаҩцәеи иеицәажәартә еиҧш, рамраҙакәа, аиҭа ақыҭа аиҳабыреи, араион аиҳабыреи, еицырхашьшьы, ашкол ашҭа иааҭалеит.

Аиҭа аҭаҩцәа ацәаҳәа иныҟәыргыланы, рыртҭаҩцәа рнапҟәа ргәы-ҭцаҧсаны, раҧхьа иаагылеит. Аиҭа ашкол адиректор, раҧхьа ажәа ниҭаны, «мызкы ашкол шәаужьуп», раҧхьа шәшоуҳажьыз еиҧш, акәымкәа, шәыртҭаҩцәеи шәареи шәеицны, абригадақәа шәрылаланы, аҭаҭын аҽыхреи, арыпҳреи рҽы хеиҧьашьара ҟамҭакәа аус жәуроуп» - ҳәа иажәа аахиркәшеит ашкол адиректор. Ашкол адиректор иихәаз иажәа иадгыланы иҟәгылеит, ақытеи араиони рхаҭарнакцәа. Уи аҽны рыҩныҟақәа рахь иаурыжьит, азефыр маҭәақәа ахьыршәымыз азы, «аҭаҩцәа рыцҳашьаны». Хәымса хымз раахыс иимбацыз икласс дныҩнаҧшыр иҭаххан,зышә аартны иҟаз, ашкол актәи аихагыла дныҩналан, аҩбатәи абартцахь дыкәланы дышнеиуаз, ҽыц итрыжьыз асанитартә ҭзы газеҭ днахәапҧшит.

Афырҳәа дааҳәны днадгылан, аҧхьара дналагеит. абҩа иҽыҵакны, Хәымса дырҽаасҭаны, исахьа ануп. Дааилагеит Хәымса азнык азы, иҧижәарц инапкәа накәикит, аха «иҧымжәакәа саҧхьап», игәахәын, ҭынч-ҭынч дмыццакҙакәа аҧхьара дналагеит Хәымса. Уа абас анын: Чыкьба Хәымса Иван-иҧа дыҷкәына бжьысуп. Аҩны

иаху иани иареи рымацара роуп. Аха иан лыплани, иара иплани ҟазҭо, иан лоуп. Иара ачарақәеи аҧсхәрақәеи дрышьҭоуп. Лассы-лассы, Аҧсны аҳәаақәа дырхысны, Урыстәылаҟа дцалоит. Убас, уажәы ааигәа, Урыстәылаҟа дыҟаны дааит. Уи Урыстәыла дыҟан мчыбжьык». Хәымса ари данаҧхьа, иблахатҵ ааилагьежьын, аҵзы газеҭ, кны длахан, илкыдиҟьан, иҧжәаны, иршәны, наҟ инкаижьит. Иара даагьежьын, дызлахәназ ала дыллыбаан иҩызцәа дынрыхьҙан, дрылагыланы, атцаҩцәа зегьы реиҧш, иаргьы аҩныҟа иҿынеихеит.

Хәымса ашкол аҩбатәи аихагылахь данхалоз, дызбақәаз атцаҩцәа ҟалеит. Аҵзы газеҭ ҭзыжьыз аредколегиа ирдырит Хәымса ак шыҟаитцаз. Урҭ ашкол аҩбатәи аихагылаҿ, аҵзы газеҭ ахькыдыз, иҩыхәнаны ирбеит. Аиҳабыра цаанҙа ирылшеит, Хәымса иҟаитцаз ацәгьара урҭ раҳәара. Ақыҭа аиҳабыра, «уажәтәила, ари аус алацәажәара иаҧсам», – ҳәа ирыҧхьаҙеит. Урҭ ирыҙбеит иҩызцәа зегь реиҧш, иаргьы аколнхараҿы аус ирура. Нас ашкол аҿы ианааилак, ҕәҕәала дахьдырхәырц. Урҭ ирыҙбаз нарыгҙеит. Аколнхараҿы аус уны, зыҿены, ашкол ахь атцаҩцәа хынҳәыз ауха, Хәымса игәиҿеанҙамкәа, дка-раха аҩны дыштәаз, амилициа ааин, дрыманы ицеит. Жәохәымш иара дҭакны дрыман. Нас доурыжьын, аҩныҟа дааит, илаҕырҙ иҿашы. Уи изыруз ахаан ихамыштуа игәатца итахеит. Иара иаҟара зан илыцхрааура, даҿа ҵаҩык дыҟамызт. Иҟан аҧкәынцәа ҿнакгьы усура имҭытццыз, зхаан гәырк азна аҭатынгьы зымрыҧхцыз, аҩнгьы абнагьы, аха урҭ аҙәгьы, акгьы реиҳәомызт. Рабацәа баҕьаҙа ирхагылан азы. Абарҭқәа зегьы Хәымса данрызхәыцлак, алкаа ҟаитцеит: «иаргьы иаб дыҟазар, ихьқәаз акгьы шимыхьуаз».

а-9-тәи ахы

Марусиеи Ивани Аҧсныҟа ҧсшьара ҳәа иаауеижьҭеи, сынтәа хәышықәсан. Ҧшьҧхынрак рхыргахьан, Хәы-

мсеи Маниеи рыѡны. Сынтәа ахәбатәи аҧхынра акәын. Арҭ ара ииаицыҧхьаҙа, еиҳа иҵкәынцәахазшьа, илахҿыхҙа, хьаак ахаан ирмоуцызшәа рхы рбон. Рымч иацлон, ргәалаҡазаара бзиахон. Дара ҭарауаан, ақалақь иааҙаз, уа инхоз уаан. Иарбанзаалак, анцәа хаҭарак рыманы иҡамызт, рыѡцьагьы коммунистцәан, коммунист ҭасла иааҙан, аха Хәымса ианиҿаҧшлак, рыҵкәын иҧсы ҭоушәа ргәы иабон. Анаҷьалбеит ҳнаука ахьымнеиц, ҷьара акы ыҡоума? Ҳаҵкәын иҧсы абри ихаланы, ицәа ижьы иацны дҡамлазар, астцәҡьа ѡыцьа еиҧшны избахьада? – ҳәа даргьы ргәы иаанагон. Урҭ раҧхьа Хәымса данырба, ишырҳәоз еиҧш акәын, иахьагьы ишырҳәоз.

Ашықәсҟәа цацыҧхьаҙа, Хәымса изҳацыҧхьаҙа, рыҵкәын Сериожа, еиҳагьы диеиҧшушәа рбон. Убри азы акәын, Марусиеи, Ивани, Хәымсеи, Маниеи ҏ҆ҽы ианааилак, еиҳа ргәалаҡазаара бзианы, рыѡны иҡоушәа зырыҧхьаҙоз. Иашоуп, урҭ Ростовынтәи ара ҧсшьара ҳәа акәын ишаалоз, амреи амшыни рыҧсҟәа рылан. Аха аѡны уск ыҡаны, дара цаны, амшын иҭаланы, нас амра ҏ҆еаҭаны, амра ашәахәақәа рылырсны, ҏ҆ырбылуамызт. Зны аѡн усҟәа ҡартцон, нас акәын амшын ахь ианцоз. Ҭатын ҿыхреи, ҭатын рыҧхреи, ма рашәатәык иалымгацкәа дара амшын ахь ицар, «аѡны аус ҳамоуп, ирласны аѡныҡа ҳцароуп», ҳәа рҳәалон. Дара ирҳәозгьы ҡартцалон. Урҭ арахь иаауа, ианалага инаркны, Витиеи Марфушеи рыбзиабара ирыбжьалази рыбзоурала Хәымсеи Маниеи иеиҳа рыҧсҟәа еивыргеит. Амала, «арҭ ацхыраара рызҭо рымоуп» ҳәа есышықәса рыпланкәа ирыцтцаны ирыкәыртцалон. Зегь акоуп, ирыкәыртцоз рыплан, рзынамыгзакәа ахаангьы иҡамлацызт.

Аҧыхьа еиҧш, сынтәагьы, урҭ шааиз еиҧш, иззааиз аҭаацәара рыцхраара иалагеит. Русҟәа ирымоу ҡатцаны, нас акәын, амшын ахь ианцалоз. Заҡараан, Маниа илыҳәахьази, «амшын ахь бҳацаала» ҳәа, аха лара илтахҙамызт. Лара лакәым, Хәымсагьы амшын ахь ҿыкәабара дузышьҭуамызт. Рыцхыраа ѡцәа иагьа ирыц-

хрaaргьы, иагьа ус рзыҟартцаргьы, зегь акоуп, дара ирушагьы рыҧшаауан. Рыԥны, рцыхәа шәаны иалоушәа, инаҧыртцны, цьаргьы изцомызт.

Ҳәарас иатахузеи, арҭ ас иҟазцаз, аԥны русҟәа ахьырацәаз азы мацараз акәзамызт. Ус иахьашьцылаз азы ауп, иашьзыршьцылаз, изцымцуа русҟәа рырацәара ауп. Русҟәа зыррацәазгьы раамта ауп.

Хәымсеи Маниеи ахьынхоз, рааигәара ԥын жәытәк гылан иқьаҧтажәны. Аамтала ара инхоз ани аби ирыман, рҧеи рыҧхаи. Рҧа аибашьра дахьцаз,дзымааит. Ани аби акыр рыкәрагьы ыҟан, насгьы рычкәын итахара анырзацла, раҧьалкәа ааигәанатәын, хара изымнеикәа иҧсит. Рыҧха лакәзар, «Сашьа даанза, атыҧ ҧхастастәуам» – ҳәа акраамта хатца дымцазакәа дыҟан. Аха атцыхәтәан, лашьа дшымаауаз анылдыр, наҟ-наҟ, лымала дшызнымхоз анеилылкаа, ашьтахь, хатца дцеит. Ажәак ала, иуҳәозар, атыҧ қьаҧтажәха иаанхеит. «Ус ишьтазааит, азәгьы истом, изтәыз данызнымха», - лҳәон зашьа дтахаз аиаҳәшьа. Заҟаԥы анхараз, иртаххазеи? «Изтәу илтиуазар, иааҳхәон» ҳәа, аха азәгьы илтомызт, ус еиҧьушәа лгәы иабон.

Атцыхәтәан, аеҳәшьа илызбеит илтирц.

Атира азбахә анылхәа, аҿены инаркны, ақыта анапхгаԥцәа хазы апҧшәымара ркуа иалагеит. Ари ақытантәи ашкол аҧы, шамахамзар, артцаԥцәа еиқәшәаны иҟамлацызт. Урт иртахын, рцаԥцәақәак идаархәаны, рқытантәи ашкол иахәо иҟартцарц. Усҟан, заҟа ихәарта духарызеи, рқытазы? Аха ари аԥны иԥнартцашаз артцаԥцәа абарыҧшаауаз? Изтахыда, еснагь ақәзаара иаҧу ақытаҧы анхара? Артцаԥцәа рымамкәа, ататын аарыхра мацараз ахәычқәа ахьыраазо,ақытахь иаауада, ара инхо цьоукы ракәымзар?

Ишакәхалак, ари аԥны зтәу атира лыхшыԥ шазцази, насгьы уи атиразы, ақыта аиҳабыра ирҳәоз ргәаанагареи ауаа ирылатцәеит. Уи ажәабжь аазеит Маниа лҧынзагьы. Маниеи, ари аԥны зтәыз Шьашькәеи аиаҳәшьцәа реиҧш,

пату еиқәыртцон, бзиа иеибабон. Урҭ ахьеиқәшәалак, рнапқәа ыргьежьны акәын, аҧсшәа шеибырҳәоз. Маниа ҩыцьа аҧацәа лымазар, ҳәарада, амала илылҭон ари аҭыпҧ, лара, лыҷкәын изы илҭахны дҟалар. Уи, ус шакәу, мҩашьарада Маниа агәра лгон. Убри аҟнытә, зны, Маниа лгәы иааҭашәеит. «Шьыри, абри аҭыпҧ аҿы, изтәыз дызнымхеит, аха Марусиеи Ивани нхозар, шпҧабзиаз» - ҳәа. Маниа лгәы ишаанагаз еипҧш, арҭ уа инхозар, лара илдыруан, дара шгәылацәа бзиахоз. «Агәылеи агәи» рымҳәоит аҧсуаа? Уи баша ирҳәома? Мап, уи баша ирҳәаҙом. «Агәыла иҽеим дызмоу дызнымхеит. Иҽеиу, иҽеим иҽеицәихьчароуп, ма дипҧыртцроуп!» рҳәоит аҧсуаа. Иҽеим агәыла длоур ҳәа дымшәо дыҟоума, Маниа? Убри азы акәын Маниа Марусиеи Ивани, ара инхозар, зылҭахыз. Аха, лара лгәы иҭаз аахтны, Марусиеи Ивани иралымҳәацызт.

Уахык, рашәара иҟаны ианаи, рҿқәеи рнапқәеи ҙәҙәаны, ианааилатәа Маниа иаацәырылгеит, ари аҩныжә аҭоурых.

Аҭыпҧ зтәыз аибашьраҿ дыштахаз, инханы иҟоу иаҳәшьа илҭир шылҭаху, ара инхо иаазхәо шыҟоу, аха ақыҭа аиҳабыра ирҳәо. Иара штыпҧ бзиоу, лара илгәаҧхар, илҭаху иаарҳәара шлылшогьы мҙакәа илҳәеит. Маниа илҳәаз, ианылҳәаз, даарак рыхшыҩ азымцеит Марусиеи Ивани. Урҭ аниа ашьҭахь, рыхшыҩ иҭашәазаап, ирзаахәар, шыбзиаз.

Раҧхьа ари азтцаара цәырылгеит Марусиа.

- Иван, Маниа илҳәаз уаҳау?

- Ааи, исаҳаит, уи ауп, уажәы, сзызхәыцуа, Маниа ианылҳәа, хырҩаа азызымузт, аха…

- Нас, уажәы ушҧазхәыцуа?

- Иаахәазар, цәгьамызт. Тәанчара ҳанцо азы, уи еипҧш, пҧсшьарҭа убарым.

– Ақалақь аҿы, шықәсык унеираны уҟазар, ара, усгьы, жәашықәса, уеиҳамхозар, уеитцахом. Амала, ара, аҧстазаара ззыцәгьоу аколнхаҩцәа роуп. Урҭ амала аус руеит.

– Ааи, изҵымҵуа аплан рыԛәми, иҟарҵо аус, ахә, ма ироуанда?

– Ҳара аус ахьааua, ҳуалфахәы цәгьам, аха ҳтәанчара аамҵа ааигәахәеит. Ара аус аауазар, ҳтәанчахәи, ҳуалфахәи неицаҳҵар, ишаҳҵаху ҳаҟазаауеит.

– Уи иашоуп, аха ақыҵа аиҳабыра арҵаɷы-атәанчаɷы дырҵаххару?

– Уи иашоуп. Арҵаɷы рҳәеит, аха аҷарацәа ракәхап изышьҵоу.

– Ааи, аха еилаҳкаап.

– Еилаҳкаап.

– Шьҵа ҳацәап.

– Ҳацәап.

Аухатәила, ари азҵаара уаҳа иаламцәажәеит. Адырɷаҷены, анааша, Марусиеи Ивани акы инацҳаны, «хәылԥазынʒа ҳзааʒуам», ҳәа наҳәаны, инытҵны ицеит. Урҵ ишырҳәаз еиԥш, ахәылԥаз ауп ианааи.

Ауха акрыфаны, ианалга, Марусиа иаалгәалашәеит, иаха Маниа дызлацәажәоз азҵаара, насгьы дара анышьҵала ашьҵахь, лхатҵеи лареи уи иазхәыцны, иаархәарц азы акыр ишеицәажәоз, лҳәеит. Ажәак ала, дара ари аҵыԥ аархәар, цәгьа ишырымбо, аха ишырзымҳәоз, цқьа иахьазымхәыцыз иахҟьаны.

– Уи шәара иаашәхәар шәҵахызар,ақыҵа аиҳабыра мап рҳәом, аха изтәу лоуп аус злоу. Уи дахьынхогьы, рацәак ихараʒам, ҷенак ала слацәажәаны, илҳәо аҵак ааагара сылшоит, – лҳәеит Маниа.

– Угәы иааанагои. Маниа дҳашьҵрыма аɷны апҳшәма лахь? – лҳәеит Марусиа, Иван иахь лхы налырхан.

– Ибзиоуп, дцааит, нас илҳәо ҳаҳап, - аҵак ҟаитҵеит Иван.

– Уаҵәы аашар, сырахә ааилырганы,уахь сцоит, илҳәо аиаша еилкааны саауеит. «Шьыри», абра инхошәа иҟандаз» ҳәа гәаныла даахәыцит. Нас Марусиеи Ивани, ара инхозшәа аалыԥхьаʒан, даагәырҧьеит Маниа. Лара ишылҳәаз еиԥш, адырɷаҷены ашьыжь лырахә ааиллырган, иахьылҳәаз дцеит. Шьашькәеи лареи иеицәажәеит.

Маниа Марусиеи Ивани рҽхәаны рҭоурых Шьашькәа ианлалҳәа, уи лгәы ааҟәандахан, даацәажәеит:

– Уаа бзиаҟәак, уи аҭыҧ иаҟәшәар сара уаҳа исҭахызеи, сашьа дыҟоушәа сымҧхьаʒози?

– Урҭи сареи ҳаибадыруеижьҭеи, шьҭа акрааҵуеит. Сара сҷы есышықәса ҧсшьара ҳәа иаауеит. Уаҳа назҭахым уааун. Урҭ реиҧш аламыс змоу, ԥьара аʒәгьы дыҟоуп ҳәа сара сгәы иаанагом. Урҭ убас иуаауп, «рыкапан ахьы иаҧсоуп» ҳәа ззырҳәо ауаа иреиҧшуп.

– Бара бҳәатәы хасҵоит, Маниа. Бара хатәы иаҳәшьак леиҧш, бсыҧхьаʒоит, аиаша шсабҳәо агәра згоит. Аҭахызар, усгьы акәзааит. Урҭ ҽеиқәамзар, бара боуп изҧырхагоу, сара сатцкьыс. Избанзар, бара бырзааигәаны бынхоит, сара сырцәыхароуп. Урҭ сара изсҧырхагахаʒом.

– Ибҳәо закәи, Шьашькәа? Анҭ реиҧш, агәыла сара дансоу, уаҳа исҭахузеи? Бара уи аҭыҧ бҭиуаны быҟазар, дара ахьынʒаҟоу бнеи, шәлеидтәаланы, ишышәтаху еиҧш шәеицәажәап, ус еиҳа еиӷьуп.

– Иахьатәила сызбыццом, Маниа, аха уаҵәы уа сыҟоуп, бысзыҧшыз, ԥьаргьы бымцан, даргьы ԥьара ибмышьҭын.

Абас иеицәажәеит Маниеи Шьашькәеи, нас Маниа аѡныҟа дцаразы дѡагылеит, аха Шьашькәа илымуит, акруны, акрылҽамҵакәа доулмыжьит. Уи аҽены, Маниа уа даннеи, Шьашькәа лыда аѡны аʒәгьы дыҟамызт, аҭаацәа зегьы ԥьара-ԥьара ицахьан.

Арҭ рыѡԥьагьы рызхара ианеицәажәа ашьҭахь, аҧсшәаҟәа ааибырҳәан, иааидыҵит. Маниа аѡны данааи, Марусиеи Ивани ианралҳәа, аѡны зтәыз лҟнытә ажәабжь ираҳаз иаргәырӷьеит. Маниа ишылҳәаз еиҧш, адырѡаҽены, ԥьаргьы имцакәа, Шьашькәа даанʒа, илзыҧшны итәан: Маниеи, Марусиеи, Ивани.

Ашьыбжьон еиҧш, Шьашькәа Маниа лгәара дааҭалеит. Уи илзыҧшны итәаҟәази лареи гәырӷьатцәа еиҧылеит.

Еибадырит, рҭоурыхҟәа иеибырҳәеит, арҭ ахѡыкгьы. Нас дара рус хада аѡны аҭиреи, аахәареи рахь ииасит. Ажәак еимамкҙакәа, уи азы иеилаҙеит. «Беиҭаха, быхә цәгьоуп» рымҳәеит, аҿакит. Избанзар, ахә лара иаҟәылымҭеит. «Шәара ишәҭаху ақәшәҭа», – лҳәеит Шьашькәа.

– Ус иҟалом, аѡны зҭиуа, бара боуп, бара ибҳәароуп ҳәа анырҳәа:

– Ибзиоуп, ус шәара ианышәҭахха, «абырсҟаҟара сышәҭ» ҳәа ахә марианы иаҟәылтцеит Шьашькәа.

– Уи сазыразым, имаҷцәоуп, сара абырсҟаҟара ацстцоит, бара ахә ҳәа быѡны иаҟәыбҭаз хара имгакәа ибыстоит, - иҳәан иара иџьаба дынҭапҧшын, имаҷҙамкәа ҧарақәак аатиган, Шьашькәа иналиҭеит.

– Уажәтәила иатахҙам. Ақыҭа аиҳабыра ирымуазаргьы ҳаздыруам, – лҳәан апҧарақәа лымгарц далагеит Шьашькәа, аха иара имуит.

– Ирҭахызаргьы ақыҭа аиҳабыра ирымуааит, арҭ ибыстаз апҧарақәа, шьҭахьла ибымысхуам, – иҳәан илимҭар имуит.

Арҭ ас иахьынҙеицәажәоз, Маниа рхәы аакалтцан, рыззегь леидтәаланы акрырфеит, нас аусҳәарҭахь иеицны ицеит. «Иҳақәшәар бзиоуп, иҳақәымшәаргьы, ҳгьежьны аѡныҟа ҳаап. Уаха ааилашәшәымҭаз, аколнхара ахантәаѡы иҿы ҳцап» ҳәа ҙбаны. Аха ара разҟыс иҟалаз, аусҳәарҭаҿы иҟан астаршнеи, аколнхара ахантәаѡи. Арҭ зѡеиз, изустцәаз анрарҳәа, даара ргәы иаахәеит астаршнеи аколнхара ахантәаѡи. «Шәара ахә азы шәеинаалазар, ҳара ҳашәҧырхагахом, ҳашкол аҿы аусура шәалагозар, «ҭабуп ҳәа шәаҳҳәоит» – рҳәеит ақыҭа аиҳабацәа.

Абас ала, ари аус азы мыѡтәык аџьабаа мбазакәа еинаалеит, аҧсшәа еибыҳәаны, иеидытцит. Адырѡаҿены Иван Ростовҟа дцан, мчыбжьык ашьҭахь, апҧарақәа иманы даан, Шьашькәа адырра лыҭаны дааиган, лҧарақәа налиҭеит.

Абас ала, ари аҭыҧ аҧшәма ҿыц даиуит.

– Абра анхара ҳаналагалак, баҳзаала, башьа иԥны бнеиуашәа ԥхьаҙаны, – иҳәеит Иван.

– Иван иашьак иеиԥш, даныбыԥхьаҙа, саргьы бҭацара сшаԥсахо, бдыруазааит, - лҳәеит Марусиагьы.

Арҭ ажәа ҟәандақәа илаҳаз Шьашькәа даара лгәы иаахәеит. «Иҟастцазеи, арҭ реиԥш иҟоу ауаа хазынақәа сқьаԥҭажә ахә рымымхыкәа, ус ирыстар акәын», аалгәахәит Шьашькәа, аха ахә рымылххьан.

а-10-тәи ахы

Иааит сентиабр акы. Ахәыҷқәа гәырҧьатцәа, матәа ҷыцла рҽеилаҳәа-рҽеилаца ашкол ашҭа аҭалара иаҷын. Амԥа аныртәаа, ашкол ахь ишааиц, иааиуан, зегь реиҳа ихәыҷқәаз, ранацәа, рабацәа, ма рандуцәа, рабдуцәа уҳәа, рыжәԥақәа кны, иааиуан, ашкол ахь рхқәа рханы. Еиҳа-еиҳа имаҷхон, ашкол ахь рхқәа рханы амԥа ианыз ахәыҷқәа рхыԥхьаҙара.

Ус ишааиуаз, атцыхәтәан игылаз ахәыҷқәагьы ашкол ашҭа иааҭалеит. Аккаҳәа атәтцәабжьгьы аақәԥит ашкол ашҭа. Атцаԥцәа зегьы еибаргәырҧьо рыкласскәа рахь илеит. Акласскәа рнапхгаԥцәа, доусы, рыкласскәа рахь инеины, ртцаԥцәа рыманы, ашкол ашҭаҷы рҽеизганы, класс-классла рҽаашаны, илагылеит. Ашкол адиректор рыгәҭаны даагылан, адныҳәаларатә ажәа иҳәеит. Нас лымкаала дрыхцәажәеит сынтәа иҷыцны аусура иалагаз артцаԥцәа ҷыццәа Марусиеи Ивани.

Иара убас, араҟа дықәгыланы ажәа иҳәеит ақыҭа астаршна Датикәа Агрба.

Уи ахәыҷқәа ирыдиныҳәалеит атцара шыкәса ҷыц. Ирзеиҧьаишьеит: агәабзиара, амаашьара, атцараҷы аманшәалара, ахәыҷқәагьы адуқәагьы иреиҳәеит, ушьҭанахыс рышкол ртцаԥыла ишеиқәшәоу, Ростовтәи бжьаратә школк аҷы директорс иҟаз, аурыс бызшәеи алитературеи занаатс измоу, насгьы уи лыҧшәма

аҭоурых занаатс измоу, Ростовтәи аинститут аҿы аус зуаз, аҭоурыхтә наукаҟәа ркандидат, иахьа нахыс, дара рышкол аҿы аус шыруа. Ари ақыҭаҿы, аԥны шаарҳәаз, даргьы рқыҭа уаа ишреиуоу, рыцәгьа – рыбзиа уҳәа ишрылахәу.

Ицәажәаҟәаз зегьы анцәажәа ашьҭахь, Марусиеи хәыҷык атҵәцәа иркны. даашьҭылхын, рапҳьатәи атҵәцәа илырҧатҵеит. Зегьы ашкол ахыбра иныԥналеит. Атԥацәа, зегьы, рыкласскәа рахь илеит. Артԥацәа – артԥацәа рҭыпҳ ахь. Артԥацәа, акласс анапхгаԥцәа ржурналқәа рыманы, рыкласскәа рахь рҿынархеит. Егьырҭ артԥацәа – артԥацәа рҭыпҳ аҿы иаангылеит. Марусиеи Ивани акласс напхгаԥцәас иҧан, урҭгьы акласс ахь ицеит. Абас, ари ашкол аҿы иҿыцны аусура иалагеит Марусиеи Ивани. Урҭ рыпҳҳа Наташа абыжьбатәи акласс аҿы дтәоуп. Хәымсеи лареи еидтәалоуп.

Марусиеи Ивани русура ҿырпҳышыга иабзоураны, аурыс бызшәеи алитературеи, аҭоурыхи рԥараҿы ахәыҷқәа гәахәарала аԥара иалагеит. Акырҙа иеиҧьхеит араатәи атԥацәа рдыррақәа.

Артԥацәа ракәзар, урҭгьы русура иеиҧьыртәит, Марусиеи Ивани ирҿыпҳшны. Марусиеи Ивани лассы – лассы ирҳәалон: «Артԥаԥы, дахьынҙартԥаԥу, ихы аус ахьынҙадиуло ауп. Иарбан маҭәарзаалак, зегьы идыруазар ауп, ианамуҙа абжьаратәи атԥаԥы диеицәамкәа» ҳәа. Арҭ ирҳәоз рмаҳауа иҧазма, араатәи артԥацәа? Ирзымдырқәоз ирцәыҧхашьаны, имҳәа – мырҙа рхқәа аус рыдырулон. Ҳәарас иаҭахузеи, дара русураҿы, алытԥшәа бзиақәа рнаҭон. Нас ус ауми ишыҟоу, узҿыпҳшыша ауаԥы уапҳьа дангылоу? Марусиеи Ивани рхы – рыпҳсы ақәԥаны, ари ашкол аҿы, аус руан, апҳсуа рԥацәа ирывагыланы. Урҭ ираа҂он апҳсуаа рхәыҷқәа.

- Ҳара шәара шәхәыҷқәа аурысшәеи аҭоурыхи дҳәртԥоит. Шәара ҳапҳҳаи ҳареи апҳсшәа ҳшәырҭа, рҳәалон дара.

Марусиеи Ивани, ари ашкол аҿы аусура ианалага, аҿны

инаркны иаарылшоз зегьы ҟартцон, ртаццәа иеиҧьны атцара ртцарц азы. Даргьы атцара здыртцо рбызшәа атцара иаҿын. Хымпҧада, ус иахәтоуп ҳәа ирыпҧхьаҙон. Абас иахьыҟаз азы ашкол адиректори, артцаццәа реилазаареи, ақыта ууаи рҿынтә. Ҳатыр рыкәын. Урт рыҽхәапҧхьыз рхәалон. Уи атак дара абас иҟартцон: «Иахьа уажәраанҙа қыртшәала атцара зтцоз, апҧсуа хәычқәа, қәнагала атцара дыртцараҿы, макьана, ҳара иҳагу даара ирацәоуп. Урт рахьтә, зегь рапҧхьа игылоуп, атцара зҳартцо ахәычқәа рбызшәа атцара. Ари ҳагха, иаарласны ирҽеитәу акоуп. Уи ҳмыриашакәа, ҳтацацәеи ҳареи ҳаилибакаара уадацхоит. Уи ариашара ҳахәтоуп ҳара».

Абри ажәа иқәыҟәаны ауп аусура ишалагаз, Марусиеи Ивани. Марусиеи Ивани, мшқәак рыла, артацацәа реилазаараҿы зегьы ирышьцылеит, пату рыкәтцара рҽапҧсартәит. Атацацәеи дареи бзиа иеибабо иҟалеит.

Атаацәа ракәзар, ргәы рҽанҙамкәа, ас артацацәа ры-школ иахьаиуз, ргәырҧьара ҳәаак амамызт. Наташа лацызцәеи лареи рыпҧсқәа еихәланы, бзиа еибабеит, аамта кьаҿла. Избанзар, лара даара зҟазшьа бзиаз тцацын, адырра тцаула лыман. Дзустзаалак, акы сзеилымкааит ҳәа лацызак ианылҳәа, илеилмыркаакәа ҟалтцомызт, гәык-пҧсык ала длыцхраауан. Лара зегь реиха, лымкаала дицхраауан Хәымса. Уи иакәын лара, иахьатәи лацызцәа рҿынтә, рапҧхьа илбаз. Лашьа гәакьа диеипҧшуп ҳәа лани лаби ирҳәоз аҟнытә, ларгьы лашьа гәакьа иеипҧш длыпҧхьаҙон.

Хәымса атцараҿы дкәадан. Избанзар, атцара атцкьыс дызҿыз аусура акәын.

Аусура данахашәалоз акәын, ашәҟәқәа рыпҧхьара анигәалашәоз. Ус атцара узтцома?

Уи азы акәын, Хәымса атцараҿы дхьысҳаны дзыҟаз. Иара уахьихәапҧшуаз, ҟәыҧара игны дыҟаҙамызт, атцара изтцом ҳәа аҙәгьы изҳәомызт, деилкьа-еилҧәыцәҙа, «амца дақәутцар, дбылуам»ҳәа ззырҳәо иеипҧш деилкьан. Марусиеи Ивани Хәымса атцараҿы дышхьысҳаз аныр-

ба, ирыʒбеит ацхыраара ирҭарц. Лымкаала аҩны дазыќҡартҩон. Аха дара, еснагь, Хәымса ицхраартә еиҧш, аамҭа рауазма? Ашкол аҿы аус уа, аҩнгьы, рынхарарынтыра иацхрааруа. Убри аќнытә, Наташа илыдыртцеит дицәымаашьакәа, лашьа иеиҧш дыҧхьаʒаны, Хәымса дицхрааларц. Наташа лани лаби илыдыртцаз мап ацәылкуазма? Урҭ лара илыдрымтцаргьы, усгьы, лара дицхраалауан.

Наташеи Хәымсеи рыдтцақәа аныќартцалак ашьҭахь иеицыхәмаруан, иара аамҭа анимоу. Хәымса маҷ-маҷ аурысшәа аҳәараҿы аиҧьхара даҿын. Ҳәарас иаҭахузеи, Хәымса атцарагьы еиҧьны итцо далагеит. Ҧшьбарак цыҧхьаʒа ихәшьарақәа иауаз еиҧьхон. Хәымса уааиʒа дрыцҳашьаны, иницхраа-ааицхрааны, «хҧақәа» низыќәыргыланы дахыргозтгьы, уажәы, «хҧақәа» дрыҧсаны ирҭон. Ажәак ала иуҳәозар, ушьҭа ицхрааны дахыргомызт. Ихала дахытцуан. Ус ишнеиуаз, аабатәи акласс даналгоз, «хҧақәа ратцкьыс ҧшьбақәа» изцеит. Наташа лакәзар, аҧсшәа аҷҷаҳәа илҳәо дќалеит. Марусиеи Ивани, урҭгьы рыхшыҩ азышьҭны аҧсшәа атцара иаҿын. Аҧсышәала ицәажәаны ирбоз, ицәажәашьа хшыҩзышьҭрала иазыʒырҩуан. Уи иҿыртцаауазгьы даара ирацәан, аха зегь реиҳа, дара аҧсшәа зҿыртцаауаз Наташа лакәын.

Наташа аҧсуа нбанқәа Хәымса илирҩыз ҧшааны даргьы ирцеит. Аха Наташа дхәыцын ашьҭыбжьқәа бзианы, ицқьаны, илҳәон, лани лаби ратцкьыс. Марусиеи Ивани аҧсуа шьҭыбжьқәа рҳәара рцәыуадаҩын. Уи азы Наташа дырхыччалон. Дара ракәзар, аҧсуа шьҭыбжьқәа ҳзымҳәеит ҳәа ргәы ахшәаны, атцара иаќәытцуамызт. Аҧсуа шьҭыбжьқәа ҳәо, еитаҳәо рҿаршьцылара иаҿын. Ус маҷ-маҷла, даргьы, аҧсуа шьҭыбжьқәа еиҧьны ирҳәо иалагеит. Ашкол аҿы ианнеилак, рҩызцәа аҧсышәала ирацәажәон. Артцаҩцәа рҭыҧ ианааҩналоз, «Шьыжьыбзиақәа», – ҳәа иныҩналон. Ашкол аҿынтә аҩныќа ианцоз «абзиараз» – рҳәон. Амҩан аʒәы даарҧылар

«мшыбзиақәа» рҳәон. Рыԥны унеир, «бзиала уаабеит» ҳәа иупҧылон. Абас «апҧсуахара» иаҷын, Иван иҭаацәара. Иван пату иқәны дҡалеит апҧсуа қыҭаҷы. урҭ рыцәгьарыбзиа далахәын. Еизарак, ақыҭаҷы ианыҡалоз, дагханы ҡамлацызт. Уи игәаангара нҭкааны иҳәон аизараҷы данцәажәоз, акыргьы алтцуан. Апҧсышәала ацәажәара далагон, нас иоурысшәақәагьы налеитцон. Дарбанзаалак, аҙәы, игәы акы аланы, ихы еиҭеиҳәар, аниҭаху, иара иазҭаауан, рус иалтцуази, иалымтцуази, иара идыруан. Акыр злытцуаз акәзар, арзаҳал ԥны иритон, изыхәозгьы ылтцуан. Акы злымтцуаз акәзар, аргама имҙакәа иреиҳәон, рус акгьы шырзалымхуаз. Даргьы иара иажәа хатцаны иаҡәытцуан изҷыз рус. Абас дахьыҡаз азы, «ҳқыҭа атцеицәа рапҧхьа дгылоуп, дагьреиҧьуп», - рҳәон ақы-ҭауаа. Ивани Марусиеи рыбзоурала, еиҳау атцара аҭалара зҿазызкуаз рқыҭа уаа рхыпҧхьаҙара азҳара иаҷын. Ара иазыҡатцаны Урыстәыла атцара иҭартцон. Аҡәеи Қарҭи еиҳау атцара иҭаларц ицақәоз, гьежьны, ихьагәгәа иаалон.

Хәымса ажәбатәи акласс даналгоз, ԥыхпҧак изцеит. Егьырҭ ихәшьарақәа зегьы ҧшьбақәан, иман хәбақәагьы. Ажәабатәи ажәеизатәи аклассқәаданрылгоз, зынҙакхпҧак изымцаҙеит. Ихәшьарақәа зегьы ҧшьбақәеи хәбақәеи ракәын. Убас, апҧышәарақәа ҭины, ашколгьы далгеит. Наташа лакәзар, актәи акласс инаркны, «хәбақәа» ҳәа мацара атцара лтцон, хьтәы медалла ашколгьы далгеит. Уи занаатс иалылхит, апҧсуа бызшәеи алитературеи. Уи еипҧш, атцараиурҭа ахьыҡаз Аҡәа акәын.

Рапҧхьаҙа уи афакультет анаадырт лара дақәшәеит. Хәымса иҭаххеит атоурыхтә факультет дҭаларц. Иван Хәымса иҿыззикыз афакультет аҭалара имч шақәхоз, еилкааны, иагьимаирехәеит. Аха Маниа илҭахымхеит. «Сыҷкәын дзатцәуп, ашны инсырхода?» ҳәа азтцаара ыкәлыргылеит, аха Марусиеи Ивани, Маниа лхы инҭалан, дақәдыршаҳаҭхеит.

– Бымшәан, Маниа, бара ҳара ҳаабхылапҧшлоит, млаки хьҭаки быдҳаркуам, Хәымсагьы ҳааицхраалауеит.

Ростов дганы аҵара дҭаҳҵоит, аҵара итҵап, дуаѡхап, - лҳәеит Марусиа.

– Марусиа, бара еҳәшьак леиԥш былԥхьаҙоит, лҳәатәы хатҵа, Ростов иҳамоу ҳара ҳуадақәа ҭацәуп, уи азы ахә шәатәыс иҳауам. Иеилаҳәареи, ифатәи роуп, урҭ хьаас ибаҳҭом, аҧкәын дрыцҳауп, доужь, ҳәа данырк, Маниа дазыразхеит.

– Ибзиоуп, нас шәара ишышәҭаху акәзааит, - лҳәеит Маниа.

Аурыс бызшәеи алитературеи Хәымса иазыԥаҵара далагеит Марусиа. Аԥышәарақәа рҿырзыԥаҵо, еиҳау аҵара аҭаларақәа рзы иаҭахқәоу адокументқәа реиқәыршәарагьы иаҿын Наташеи Хәымсеи. Урҭ адокументқәа реиқәыршәара Наташа лзы уамак иуадаѡмызт, аха Хәымса изы иуадаѡын. Уи уадаѡрас имаз апаспорт аиура акәын. Апаспорт иоурц азы, аколнхара ахантәаѡы иҿынтә, дызлоужьу ала ашәҟәы иҭахын. Уи ашәҟәы Хәымса иоурц, Иван ихы иадиҵеит.

– Ушьҭа шәыгәқәа злабзиоу ала ашәҟәқәа ааҙәга – иҳәеит Иван.

– Ибзиоуп, – рҳәан Хәымсеи Наташеи Иван изыразхан, адырѡаҿены рыѡцьагьы иеицны ақалақь ахь ицан, арентген аҿы рыҿедырбаны, рыгәқәа злабзиоу ала ашәҟәқәа ааргеит. Аѡны ианааи, рыѡцьагьы леидтәалан, арзаҳалқәа рѡит, доусы аҵараиурҭақәа изҭалоз рыхьҙ ала. Арзаҳалқәа ирѡыз Марусиеи Ивани иддырбеит. Урҭ анаԥхьа «ибзиоуп» ҳәа ахырҳәааит. Ушьҭа апаспортқәа рыԥаҵара ауп, уаҳа ус рымам. Наташа лзы апаспорт аҟаҵара мариоуп, аха иззыцәгьоу, Хәымса иоуп. Уи аколнхара ахантәаѡы инапы анымкәа, аколнхара аправлениа дызлоурыжьыз ала ашәҟәы имамкәа апаспорт ирҭазом. Апаспорт змам аҵарахьы дызцазом. Уи ашәҟәазы Хәымса аколнхара ахантәаѡы иҿы днеины изҳәаҙом. Иван ихы ишадиҵаз еиԥш, ԥсыхәак азиуазар ауп.

Ари хьаа дуны Хәымса игәы иҭан. Иара иатцкьысгьы ихьаа дуны лгәы иҭан Наташа. Наташа илдыруан Хәымса,

Иван иҽы дшыҧхашьоз. Убри аҟнытә Наташа лаб иҽы днеины, ус лхәеит:

– Саб, аколнхара ахантәаҩы иҽынтә Хәымса ииҭаху ашәҟәы иоуратәы ухы иадуҭан, ианбаҟауҭо?

– Наташа, уи сара исхашҭхьоу ҷыбшьома? Уи ашәҟәы имамзар, апаспорт иоуӡуам. Апаспорт имамкәа аҭарахь дызцаӡом. Нас сара акы сақәымгәыҧуазар, Маниа слыҳәо, сылчо Хәымса аинститут иҭаҭаразы слышьҭалозма?

Шәара, ашкол аҽы аҧышәарақәа шәанырҿызгьы, Хәымса апаспорт иоуразы, аколнхара ахантәаҩы илымҳа инҭысшьхеит, аха усҟан мап имкӡеит. «Даҽаӡәызар исҭомызт, аха уаратҷәҟьа уансыҳәа, мап шҧаскуеи» - иҳәеит. Иахьа сҩеиргьы, имсхуеит уи ашәҟәы.

– Имх, саб, Хәымса дыҧхашьаны изуаҳәом, акәымзар, иуеиҳәар иҭахижьҭеи акраатцуеит.

– Бзиоуп, Наташа, уаҭәы шьыжьымҭан, сцаны иасҳәоит. Амала, исхашҭыр ҳәа сшәоит, исхашҭуазар, бара исгәаларшәа.

– Уи сара избап. Амала, уара даҽеа уск ахь ухы умырхааит.

– Сара схы ҷьаргьы исырхом, Хәымса изы аколнхара ахантәаҩы иҽынтә ииҭаху ашәҟәы аазымгакәа.

– Ус акәзар, бзиоуп, - лхәеит Наташа.

Уаххьа анырфа ашьҭахь, Наташа шәҟәык аашьҭылхын, даҧхьарц луадахь илгеит. Марусиагьы Ивангьы ҿыц иҭытцыз газеҭқәак, измыҧхьацыз рыман, руадаҽы итәаны ирыҧхьон. Ацәа ианакы изҿыз агазеҭқәа рыҧхьара иааҟәытцын, алашара аарҧсны, ашьҭалароҭахь ицан, ишьҭалеит. Наташа лани лаби шышьҭалаз анылба, ларгьы лҽааилылхын, дзыҧхьоз лышәҟәы, лаҧхьа астол иныкәылтцан, дышьҭалеит.

Шьыжьымҭан зегь раҧхьа дгылеит Наташа. «Саб данбагылои?» – ҳәа дыҧшны дтәан лара, акгьы дамыҧхьаӡо. Избанзар, акы даҧхьо далагар, лаб иалҳәарц илҭахуу лхашҭыр ҳәа дшәон. Лара леиҧш, иаргьы иааихашҭыр, усҟан даҽеазны дцар акәхоит. Арахь аамҭа ааигәахеит.

Ажәаҽы ишырҳәо еиҧш, ауаҩы дызқәымшәо иҟоузеи? Ма Иван, ма аколнхара ахантәаҩы Шьрыф Каабан-иҧа акы дақәшәар, нас ишҧаҟаитцои, Хәымса? Наташа лаб игылара дазыҧшын. Наташа дангыла ашьҭахь, рацәак мыртцыкәа Ивангьы дгылеит, аха Наташа ҽылымҭзеит. Иван Наташа дзықәиргәыҧыз ихашҭу, ихамшҭу иеилылкаарц, лгәы ишҭаз иеиликаан, лара лаҧхьа, иара даацәажәан, ус иҳәеит:

– Наташа. Иаха бара исабҳәаз схашҭыз ҷьыбымшьан. Бан ҳҳәы ааҟалтцар, акы снацҳаны, бара ишыбҳәаз еиҧш, даҽеа уск ахь схы мырхакәа, Хәымса ишәҟәы сашьҭалоит.

– Ибзиоуп, саб. Дрыцҳами, Хәымса сашьа еиҳабы диеиҧшуп ҳәа ауми, сани уареи раҧхьа бзиа дшыжәбаз. Ус анакәха, сара сатцкьыс, иара сашьа еиҳабы иакәушәа бзиа дыжәбароуп, патугьы иқәшәтцароуп. Сара сашьа еиҳабы иакәушәа бзиа дызбоит.

– Бзиоуп, Наташа, ибҳәаз иаҳаит, башьа еиҳабы иатцкьыс Хәымса дыбҭахызаргьы, ҳара мап ҳҳәом, шьала еиуара ҳабжьам, - лҳәан лыбжьы аалыргеит Марусиа, лафк налатцашәа, ахәыҟатцарҭаҽы лтаацәа рхәы ахьыҟалтцоз аҟнытә. Наташа лан илҳәаз, лара лгәы иалсит, аха лара акгьы лымҳәаҙеит, илаҳаз лмаҳазшәа ҟалтцеит. Нас даахәын, ашәҟәы ахьықәыз, иаақәылхын, аҧхьара дналагеит. Марусиа илҳәаз, Наташа дшаргәааз, Ивангьы Марусиагьы иеилыркааит. Марусиа лыҧҳа лара лхарала дахьгәааз, даара илцәымҧахеит. «Ус сымҳәар акәын, исымҳәараны исҳәеит, сыҧсындаз ус нысҳәарыз», – лҳәеит лара гәаныла. Уаҳа ажәакгьы лымхәеит уаҩы иаҳартә еиҧш. Иван Марусиа илҳәаз имаҳазшәа ҟаитцеит, Марусиа илҳәаз Наташа илмаҳазшәа шыҟалтцаз еиҧш.

Марусиа лтаацәа рхәы ҟалтцан, ҭаацәала илатәаны, акрырфеит. Иван акранифа ашьҭахь, иматәа ҽыцқәа ааишәитцан, иара дахьцоз, итаацәа инареиҳәеит.

– Сара аколнхара ахантәаҩы, Шьрыф Каабан-иҧа иахь сцоит, изысҳәаз азы, - иҳәан агәашә шыҟаз, ашьшьыҳәа иҿынеихеит.

– Уца, Иван, уца. Уажәа иуҳәаз уамеижьан, дрыцҳауп Хәымса, ацхыраара имоукәа акы дзымҭалар, - лҳәан Марусиа, Иван иҿынахамҭаз, лыбжьы наиқәлыргеит.

«Хәымса ипаспорт ҟаҵаны исымазар, аинститут иҭатцара сара избарын. Уи зынӡак сацәшәо сыҟазам. Хәымса ихәшьарақәа бзиоуп. Аинститут дҭалар, изитцо здыруеит, дҳәатәхатцаѡуп. Акыр зычҳауа уаѡуп. Сара уи аинститут дҭазҭаша аѡызцәа сымоуп. Аброуп аус ахьыҟоу. «Аброуп», – сҳәеит, аха абраагьы, сшәатцәкьо сыҟам. Абжьаапҳны аколнхара ахантәаѡи сареи ҳаиѡызцәа бзиақәоуп, пату еиқәаҳҭоит, сара сызиҳәогьы, закәанла сиашоуп. Изакәаным, акы мчыла исырҟатцарц сишьҭам. Уажәы ааигәагьы, исҳәахьеит. Усҟангьы, мап имкӡакәа сақәиргәыҧит Хәымса апаспорт иоуразы иатаху ашәҟәы иҭара. Уажә сахьѡеиуа, исзиуа збап» – ҳәа дхәыцуа, агәашә аартны дынҭытцын, аколнхара ахантәаѡы иахь иҿынеихеит.

– Бымшәан, Наташа, аколнхара ахантәаѡи, баби иеиѡызцәа бзиақәоуп,ҧсыхәа змам ҳәа акгьы ыҟазам, аха ҧсыхәа змам акәзаргьы, иара иаиҭоит, - лҳәан Наташа лгәы ахьынлырхаз, Марусиа лгәы иаланы дыҟамзи аҟнытә, лгәы ааҟалтцарц, ажәа хаала лыҧҳа дналацәажәеит. Наташа дгәырҧьатцәа даақалеит. Наташа дгәырҧьатцәа дахьыҟалаз, Марусиагьы дааигәырҧьеит, лыҧҳа лгәы ахьыҟалтцаз деигәырҧьаны.

– Сан, сара Хәымса ишҟа сцоит, – лҳәеит Наташа, лан лахь лхы налырхан.

– Бца, бан дбыкәыхшоуп, амала ирласны баа. Бара еиҳау атцара бҭаларц шыбгәиҭоу, бхабмыршҭааит. Аҿазыҟатцара шбыхәҭоу бдырааит. «Аҳәа ду ахы ишақәгәыҧуаз иҭахеит ҳәа иакәым бмыхьааит», – лҳәеит Марусиа.

– Сара ҧышәарак ауп исҭиуа сан бысцәымшәан, уи аҧышәара затцәы сзымҭир ҳәа, – лҳәан Наташагьы лан илҳәаз аҭак ааҟалтцан, Хәымса иахь дцеит. Наташа Хәымсараа ргәашә аартны данынҭала, раҧхьа Хәымса ила Хәдыш даагәанаҭан: «бабаҟаз, бзымбежьҭеи?» –

аҳәозшәа ҩынтәҟа иаашын, иҧызуа, Наташа иаалҧылеит. Ала ашышьа Хәымса иаҳиаҳа, Наташа дшааиуаз, иаразнак идырит. Хәымса аматцурҭа дааҩнытцын, Наташа дналҧылеит. Урҭ аҩныҟа имнеикәа ргәараҷы, амчандыр атцаҟа астол гьежь аирымзқәа адҟатцаланы иҟаз ахь инеин, наҟ-ааҟ инахатәеит. Уи ишынахатәаз еиҧш, Наташа дызхалеиз аацәырганы Хәымса иалҳәеит.

– Хәымса, саб аколнхара ахантәаҩы иахь дцеит. Иара иҷынтә иатаху ашәҟәы ааигарц. Урҭ даара пату еиқәыртцоит. Зынгьы иеиҳәахьеит, уара апаспорт уоуразы ашәҟәы уиҭарц. Усҟан мап имкзеит. Уажәы мап икуеит ҳәа сгәы иаанагом.

– Мап имкуа анцәа иҳәааит. Мап аник, аҳақьымцәа рҟнытә, ашәҟәы иаазгазгьы баша иаазгеит, - иҳәеит Хәымса.

Хәымсеи Наташеи акраамҭа еицәажәо араҟа итәан.

а-11-тәи ахы

Убри аамҭазы, Иван аколнхара ахантәаҩы икабинет ашә днас-насын, иаартны, дныҩнашылт. Иван Шьрыф Каабан-иҧа икабинет дшыныҩналаз еиҧш, Шьрыф Каабан-иҧа дҩагыланы, Иван днеиҧылан ҿааиҭит:

– Уа бзиала уаабеит, Иван Иван-иҧа! Ҳабоугәалашәеи, умҳәо, удин аныс?

– Шьыжьбзиақәа, Шьрыф Кабан-иҧа. Ҳара шәара шәанаҳгәаламшәо минуҭкгьы ыҟазам, аха аамҭа ҳамам, шәара шәахь ааираз акәымзар, – иҳәан инапы ааимхны аҧсшәа иеиҳәеит:

– Утәа, Иван Иван-иҧа, - иҳәан дахьтәашаз аҭыҧ инапала инаирбеит.

– Ибзиоуп, стәап, уаргьы улатәа, ухатцкы сцеит, - иҳәеит Иван Иван – иҧа. Иван Иван – иҧеи, Шьрыф Каабан-иҧеи, еиҷаҧшуа, илатәеит. Рыҩцьагьы анылатәа ашьҭахь, Шьрыф Каабан-иҧа изааиз Иван Иван-иҧа диазтцаит:

– Аказы умааикәа уҟам, сузыʒырԝуеит, Иван Иван – иԥа.

– Сара схатә уск азы суҳәаразы смааит, аԝыза, Шьрыф Каабан-иԥа. Сара сыззааиз, Хәымса Чырқьба изоуп. Уи сара сеиҳагьы, уара дузааигәоуп. Аколнхара аправления дшоурыжьыз ала ашәҟәы суҭар, Хәымса ипаспорт ааҟаҵаны, Ростов дганы, аинститут дҭасҵон, – иҳәеит Иван Иван-иԥа. Ари Иван Иван-иԥа, Шьрыф Каабан-иԥа ууанʒагьы иеиҳәахьан, дақәиргәыӷхьан. Избанзар, усҟан, Шьрыф Каабан-иԥа, апротоколқәеи, ажәахәқәеи уҳәа рыԝразы, акыр дицхраахьан, уи ида ҧсыхәа имамызт азы диргәыӷит. Наҟ-наҟ иусураҽы, ида ҧсыхәа шимоуа идыруеит азы, уажәгьы мап изымкит. Шьрыф Каабан-иԥа иҭахʒамкәа, мчыла даацәажәан:

– Иааԝып, нас.

– Шьрыф Каабан-иԥа сахьухәаԥшуа, ишуцәымӷу здыруеит, аха ҳицхраап, ҳауаԝра аарпҧшны, – иҳәеит Иван Иван-иԥа.

– Иван Иван-иԥа, аиаша уасҳәоит, уара уакәымкәа, даҽеаʒәы дааит ҳәа мап скуан. Аха уараҭцәкьа узы, мап сызкуам, изԝып, смаʒаныҟәгаԝ дааир, уи аформа змоу лара лоуп, - иҳәеит Шьрыф Каабан-иԥа.

– Аформа иалоухи, иуҭахызар, сара измыԝуеи, - иҳәеит Иван Иван-иԥа.

– Иԝы, Иван Иван-иԥа, смаʒаныҟәгаԝ дааиʒа ҳазҧшрызеи? Аиаша уасҳәоит, акы ҳалгашәа ҟаҳҵеит, аха ҳара ҳшалгаз, қыртшәала ауп, акыр аадыруа ҷьушьома? – иҳәеит Шьрыф Каабан-иԥа, даарыцхаушьартә еиԥш, даацәажәан. Иван Иван-иԥа Шьрыф Каабан-иԥа иаҧхьа иқәыз ақьаад бҧыц аақәихын, астол днахатәаны, ишиҭахыз еиԥш иԝны, Шьрыф Каабан-иԥа имҳәыр аарханы, инапы натцԝны, «абзиара шәзыҟалааит» - иҳәан дындәылтцны дцеит. Уи дышнеиуаз Хәымса игәашә днылагылеит. Хәымсеи Наташеи ампыл иасуан. Иван Иван-иԥа Хәымса игәашә ааиртын, дынҭалеит. Иван

Иван-иԥа дшааиуаз анырба, Наташеи Хәымсеи ампыл асра иаакәытцын, иаангылеит. Иҳаиҳәарызеишь ҳәа ишиҷаԥшуаз, Иван Иван-иԥа иџьаба итаз ашәкәы аацәыриган,Наташеи Хәымсеи инадирбан,дырзаԥхьеит. Нас иџьаба инҭеитцахт. Даара ргәы иаахәеит Наташеи Хәымсеи Иван Иван-иԥа дахьцоз, даргьы ишьҭаны рҷынархеит. Иван Иван-иԥа аѡны дахьѡеизгьы, Марусиа илирбеит. Марусиагьы лгәы иаахәеит Хәымса апаспорт злаиаушаз ашәкәы ахьиоуз азы. Иван Иван-иԥа, ибзианы иидыруаз, аорган аҷы аҳәы аус иуан аҟнытә, апаспорт аиуразы, Хәымса имала димышьҭит. Шамахамзар аҳәгьы аколнхара аҷынтә доурыжьуамызт, ѡышықәса иреитцамкәа аколнхараҷы аус имукәа. «Уара узлоурыжьзеи?» – ҳәа џьоукы тцааua иалагар ҳәа дшәон Иван Иван-иԥа. Хәымса диманы дцан, иаҭахыз аԥара ахшәааны, иаҭахыз ашәкәқәа еиқәыршәаны, насгьы апаспорт аниаua амш еилкааны иааит. Урҭ ирарҳәаз аҷҳәаразы, Хәымса дцан, апаспорт иманы дааит. Хәымса апаспорт иоура иеигәырҧьеит: Маниеи, Марусиеи, Наташеи. Иара убас, Хәымса дызҭахқәаз зегьы. Маниа лыцкәын апаспорт ахьиоуз лызхатцомызт. «Аеҭым имгьал былуам» - ҳәа ауаа ирҳәо иашазаап. Хәымса иакәым, Хәымса иатцкьыс зыжәѡахыр ҕәҕәоугьы апаспорт рауам, Хәымса паспорт иаут. Дахьыѡнало ауада иоуеит. Ростов дахьнеиуа, иреиҳау атцараиурҭа дыштало идыруеит, уи ицхрааua димоуп аҟнытә. Иван Иван-иԥа излеиҳәо ала, Хәымса атцара ззымтцо аҳә иакәны дыҟам. Избанзар, даашьом, адырра имоуп. Анцәа иҷынтә агәабзиареи амашәыри рылԥха иоур,дызҭало атцара қәҷиарала дшалго удырратәа иҟоуп. Ҳәарас иатахузеи, Хәымса атцара ду иманы дҟалоит. Атцара ду змоу ауаѡы дыԥхастахоны зыҟалом. Ауаа дыԥхастахартәуам, ицхрааны дҭыргоит. Иқәнагоу аҭыԥ ахь днаргоит. Ихьʒи иабхьʒи еидкыланы ирҳәалоит. Уи ала, зыкәра ааиааиʒа, аибашьра мца иалаʒыз, иаб рыцҳагьы ҧсра-ʒра иқәымкәа ихьʒ ажәлар рҷы иаанхоит. Хәымса иан, абас, дышхәыцуаз

еипҧш акәын, Марусиагьы дышхәыцуаз. Лара илхылтцыз, лыҷкәын Сериожа аибашьраан дҭамхакәа, Хәымса иеипҧш, аҭараиурҭа дҭалозар, дышгәырҧьоз еипҧш акәын уажәы дышгәырҧьоз. Марусиа раҧхьа Хәымса данылбаз, иаразнак лыҷкәын дышиеипҧшыз иеилылкааит. Насгьы уа дылбаларц азоуп, Хәымса игәылара аѳны аахәаны, ҭаацәала иахытцны, иианы, ари аѳны ишыѳналаз. «Уажәы, сара, ара саангыланы, иара Ростов иҳамоу ҳуадақәа дрыѳнаҭаны, исызхымгар ҳәа сшәоит. Сара Хәымса, еснагь ииаигәара сыҟазар, сҭахуп. Аиҭа сгьежьны Ростовҟа сцандаз сгәахәуеит» - ҳәа дхәыцуан Марусиа. Ари илхәыцуаз Иван иалҳәеит. Иван Иван-ипҧа, Марусиа лгәы иҭаз аиаша анеиликаа, ус иҳәеит:

– Марусиа, бара ибҳәо, зынʒак, сара сақәшаҳаҭым, Ростов иҳамоу ҳуадақәа, ҳара макьана икаҳмыжьʒацт, икаҳажьрангьы ҳаҟаʒам. Уажәы, ҳцо-ҳаауа, ҳшыҟоу еипҧш, еснагь, ҳаҟазаауеит. Ииашоуп, Хәымса изоуп, еиҳарак, ҳара арахь, ҳаара зыхҟьаз, аха ибхамышҭааит бара, Амшын еиқәа ааигәара быҟазароуп ҳәа аҳақьымцәа ишбарҳәахьоугьы.

– Ааи, аха, Иван, сара ус зысҳәо, Хәымса иааигәара сыҟамкәа сзычҳауам азоуп. Наташа лакәзар, Аҟәатәи артцаѳратә ҭараиурҭа дҭалоит, Хәымса – Ростов. Аиаша уасҳәоит Иван, ибзиаҭәҟьаз Хәымсеи Наташеи рхқәа неилартцар, рыѳцьагьы Ростов аҭара ртцалар акәын, сара сзы еиҳа еиҧьыз, аха ус иҟамлеит. Иумбои, даргьы пату шеиқәыртцо, бзиа ишеибабо, ҽенак иеибамбар рзычҳауам.

Иван Иван – ипҧа ипҧшәма даалпҧыѳланы ус иҳәеит:

– Ииашоуп, урҭ ҽенак иеибамбар рзычҳауам, бзиа иеибабоит, аха урҭ бзиа ишеибабо иашьеи иаҳәшьеи реипҧш ауп, бара бгәы ишаанаго еипҧш акәым.

– Уи иашоуп Иван, – лҳәан, Марусиа даақәыпҧсычҳан аѳныҟа дныѳналт. Марусиеи Ивани абас реицәажәара аҭыхәа пҧырцәеит. Иван, дара ргәара агәҭа иқәгылаз, ахәырмақәа ѳба рыбжьара, амахәқәа шахала ирыд-

ҽаҳәаланы, абырфынтә шашәа жәпала иҧаз асеҭка ибыжьгаз, даниаланы ашәкәы дапҳьон. Акыр ашәкәы дапҳьахьаны еиҧш, маҷ-маҷла илацәаҟәа неиқәыпҳсо иалагеит. Илаҟәа ацәа рхылеит. Ус ашәкәы шикыз акәапаҳәа илимпытцшәаны игәы илыкәҳаит. Иара ацәа дынҭанагалеит. Ахәхәаҳәа апҳша хьшәашәа исуа, дҭахәхәа дыцәан Иван. Убри аамҭазы, Марусиа аѡн усҟәа дырҽын. Уи дызҽыз лыѡн усҟәа данаарылга, Иван днаиацәажәарц лҭаххан, дахьиаз днеины днихагылеит, аха дыцәоушәа анылба, дмырҽыхаҙакәа ашьшьыхәа днеин, ахәырмаҟәа рытҵаҟа игылаз аирымҙ дныкәтәеит. Хәбаҟа-фбаҟа минуҭ раҟара аирымҙ дыкәтәан. «Ара аирымҙ сахьыкәтәоу атцкьыс, Маниа лышҟа сцар, маҷк аҟара сналацәажәап. Уи алагьы сгәы апҳсы асыршьап, ларгьы ушьҭа усурантә дааиуазар акәхап», – ҳәа лгәы иаанаган, дѡагыланы Маниа лахь дцеит. Марусиа арахь данаауаз, лгәы ишаанагоз еиҧш, Хәымсагьы Маниагьы ҽеагакра иҟаны иааин, ашьашәыр аҽы рыҧсы ршьон. Марусиа ргәара данаатала, Хәымсеи Маниеи ѡагыланы, илпҳылан, дара ахьтәаз ахь даарган, илеидтәалеит.

«Арҭ аҳәсақәа еицәажәалааит, сара сзырцырхагахои, сцаны, сиарҭаҽы схы нықәыстцап», – ааигәахәын, днырҧыртцны акәасҟьа дѡыхәнан, иҧсы ишьарц иуада дныѡналеит. Хәымса иуада дшыныѡналаз еиҧш, ииарҭаҽы днеины, ихы нықәитцеит. Марусиеи Маниеи ашьашәыраҽы иахьеидтәалаз, иааҟәымтцзакәа аицәажәара иаҽын. Ус ажәеи ажәеи неихҳәаауа, ишааиуаз акәымкәа, Марусиа лгәы иҭаз лажәа аалҽытцкьеит:

– Маниа, бара ачкәын бзиа дбымоуп, ҳара азҧаб бзиа. Шаҟа еиқәнагози, урҭ хатцеи-ҧхәыси ҳәа иеибаҳҭар. Баргьы-саргьы ҳамч рыкәымхари қьаҧьариацәас ҳәа ҳрызгылар, – лҳәан. Илҳәаз ҟалазшәа, дгәырҧьатцәа дыччо Маниа дналыхәапҳшит Марусиа.

– Уу, ацәгьа, – лҳәеит Маниа, Марусиа илҳәаз лажәакәа Маниа лгәы ишамыхәаз удырратәы. Уи Марусиа иаалгәампҳакәа ус лҳәеит:

– Ыы, сыҧҳа ҭацас дбоур, дыбгәамҧхаҙои, Маниа?- лҳәан Марусиа дыччо Маниа дналыхәаҧшит.

– Быҧҳа дышҧасгәамҧхои, Марусиа. Уи сыҷкәын иатҟьыс шәкы диеиҧьуп, аха уи иаҳәшьак леиҧш диҧхьаҙоит. Саргьы ҧҳак леиҧш дсыҧхьаҙоит, ҧҳәысс дигар ҟалома, ацәгьа? – лҳәеит Маниа илаҳаз ажәа лгәы иалсны.

– Баргьы Иван ихаҭатҵәҟьа боуп. Иван иҷы абас анысҳәа, бара беиҧш аҭак ҟаитцеит, – лҳәан Маниа дналҷаҧшит.

– Иван сызкәыхшоу, дҟәыҧами, ус имҳәакәа, – Марусиа «Иван иҳәеит» ҳәа илҳәаз Маниа лгәы иаахәеит.

– Ганкахьала, Ивангьы баргьы ишәҳәаҟәаз иашоуп, аха даҽеа ганкахь ала, шәара шәиашам. Избанзар, сара сышәзеилымкааит, сеилышәкаазар, ус шәҳәаҙомызт.

– Бышҧеилкаатәыз? – лҳәан Маниа дыччо Марусиа длазцааит.

– Сышҧеилкаатәыз, бымбои? Сара Хәымса изоуп Ростовынтәи арахь, саханы, сзааз. Уи аибашьраан иҭахаз ҳаҷкәын даара диеиҧшын, еснагь, дызбалар сҭахуп Хәымса. Уи сыҷкәын иҧсы ихоушәа дызбоит.

– Хәымса шәыҷкәын даара диеиҧшзар, быҷкәын иеиҧш Хәымса дыбҧхьаҙозар, нас быҧҳа быҷкәын идкылашьас иҟабцози? Еиҳа иеиҧьзами иашьеи иаҳәшьеи реиҧш, ишыҟоу, наҙаҙа иаанхар, бара бгәы ишҧаанагои, Марусиа, аа?

– Урҭ шьала иеизааигәаҙам, ус иҟаларгьы уадаҩрак аманы иҟаҙам.

– Ииашоуп урҭ шьала иеизааигәаҙам, ус иҟаларгьы уадаҩҙам, бара бҳәашьала. Аха ус ианыҟало, дара бзиа иеибабаҭәҟьозар, ауп. Аха дара бзиа ишеибабо, иашьаки иаҳәшьаки реиҧш ауп. Сыҷкәынгьы иаҳәшьа димам, быҧҳагьы иашьа длымам. Ус анакәха, иашьеи иаҳәшьеи реиҧш иеибабар еиҳа иеиҧьзар ҟалап. Егьыс, дара иргәаҧхо бзиоуп. Сыҷкәын игәаҧхо дааигап, быҧҳа илгәаҧхо диццап. Амала, иашьеи иаҳәшьеи реиҧш

акәымкәа, егьыс, бзиа иеибабозар, ҳара иеицраҳҟьар иишам. Бара ишыбҳәаз еиҧш, урҭгьы шьала иеизааигәам, ажьрацәара иеиларгеит ҳәа рзуҳәо иҟам.

– Ус ауп, Маниа, Ивани бареи шәиашоуп. Сара исҳәаҟәо, зысҳәо Хәымсеи Наташеи еснагь, сара сааигәара иҟазар сҭахуп, азоуп, – лҳәан Марусиа дѡагылеит аѡныҟа дцарц азы.

– Хәымсеи сареи усурантә ҳааин, ҳаҧсҟәа ааиҭаҳкып, - ҳҳәан абра ашьашәыр аҷы ҳлатәеит. Ҳара ҳаҧсы анаҳшьоз, бара бааит, акгьы ҳнамыцҳацт. Уажәы иаарласны ҳхәы ҟасҵоит ҳлеидтәаланы акы ҳнацҳап ҳәа Маниа Марусиа длыҳәо далагеит, аха Марусиа илымузт, «абзиараз», – лҳәан лҷаныналха, «зны баангыли, Марусиа» – лҳәан Маниа днагьежьын аматҵурҭахь лҷыналхеит. Али-ҧси рыбжьара шәха дук ақьаад илаҳәаны иааҟалтцан, илыманы, Марусиа дынлыхьҙан, ишылымуаз иналылҭеит.

– Иҭабуп, Маниа. Заҟантәы башәхаҟәа ҳабҭахьоу, рхыҧхьаҙарагьы уаѡы издыруам, арахь есышьыжь литрак ахш ҳабҭоит, - лҳәан Марусиа Маниа ирзылуз пату ақәҵаны аҧсшәа нахылҳәаан, агәашә аартны, дынҭытцыны аѡныҟа лҷыналхеит. Маниа аамҭа мыѡтәык мгаҙакәа, шьыбжьон ирфаша рхәы ҟалтцеит. Нас Хәымса даалырҷыхан, рыѡцьагьы леидтәаланы акрырфеит. Хәымсеи Маниеи акранырфа ашьҭахь, Хәымса инапы ихы инаҵаргәаны, дхәыцуа, длатәеит.

– Узырхәыцуазеи, уан дукәыхшоуп, Хәымса, - лҳәан Маниа лҧа диазҵааит.

– Сымхәыцкәа, сышҧамхәыцои? Сара аҵарахьы сцоит. Бара бхала ара бааныжьны. Бара бхала бзыхьҙараны иҟои, сара сбыцымкәа. Аҵарахьы ацара саҟәытцында, сгәахәо ауп сшыҟоу.

– Апаспорт баша иузыҟаитцама, Иван?

Аҵарахьы ацара мап ацәукыр, Иван дузгәаашт. Уи иҳәатәы хоуҵар, ҷьара укылигоит. Аѡны иҳагхо, сара срыцҳаушьо, уалагар, аҵара узымтцеит. Ус ухәыцыр

ҟалоума? Ус умхәыцлан, нан. Уара узызхәыцша акоуп. Уи аҵара утҵарц, ууаѽхарц азы аҭагылазаашьа бзиа умоуп. Уи увужьыр бзиам. Сара исылшо ала акы ааҟастҵалап. Иҟастҵо ахәыҷы сара исызхоит. Уаргьы сынуцхраалоит. Ивани Марусиеи, изларҳәо ала, уфатә-ужәтә, уиараутәара дара ирбоит, аха саргьы ус унсыжьум, суцхраауеит. Уара иумдыруеи, имаҷымкәа аҧарагьы ҵәахны иш-ҳамоу. Ҳаччиара ҳаналтҵ, атцыхәтәантәи ашықәсҟәа рзы, ахш-хыртҵәы арахә ҭины иеидаҳкылаз. Уаҳа акгьы сзацымҵаргьы аҵара ахьынӡауҵо иузхоит. Аусура ҳәа уара узҷу, сара уи агәхьаагьы скӡуам. Ҳагҧыхьаҟа тәанчара сцоит. Аҭаҭын аплан сыкәрымҵар, рыхәтоуп. Амала, ишыҟартҵалац еиҧш, «бтәанчаѽызар, аус бзыӡуам» - ҳәа, инҭыганы аҷьыкәреи алаҵара азин сырымҭар алшоит, аха уи сара агәхьаагьы скуам. Ѽынѽажәеи жәаба сотих иҳаҵашәоу, сырахәи сареи иҳазхоит. Инҭыганы аҷьыкәреи илаҳҵогьы, ахьыҟоу, ҳара ҳааигәара ауп. Ихҵәаны иабаргои, зугәахәуа? Иван Иван-ипҧеи, Шьрыф Каабан-ипҧеи пату еиқәырҵоит, аҷьыкәреи лҳарлаҵом ҳәа Шьрыф Каабан-ипҧа далагаргьы, Иван Иван-ипҧа имырҟаҵаргьы алшоит, уи хьаас иумкын.

– Аиаша бҳәеит, сан. Ирҭахызар, ҳазҭатәоу ҳадгьылгьы хыртҵәаит. Уи ҳамазкыша ҳара гәыла дҳамаӡам. Ҳгәылацәа зегьы ҳара ҳаҳаҭыр рбоит. Ихыртҵәо адгьыл ҳарахә ыкәзаауеит.

Ани ҧеи ас ишеицәажәоз, Витиа агәара даатәалеит. Хәымсеи Маниеи гәырҧьаҵәа Витиа инеиҧылан, аҧсшәа иаҳәаны, инеин, ашьашәыр аҷы инатәеит. Аха Маниа ара мыѽтәык даанымгылакәа аматҵурҭахь длеит, рхәы ҟаҵаны, Хәымсеи Витиеи акы иналырцхарц. Маниа аматҵурҭахь данца ашьҭахь, Хәымсеи Витиеи иеицәажәо, итәан.

– Уаргьы саргьы, ҽенак ҳаибамбар, ҳзычҳауамызт, уажәы, ҳаицәыхҟьеит, ҳаибамбеижьҭеи итҵуазеи, Витиа?

– Усҟан сара ҷьаргьы аус анызымуаз акәын. Уажәы, аусура салагеит аихмѽаҷы. рапҳьатәи суалафахәы сау-

ит. Уи аҳатыр азы, ҳлеидтәалар стахуп азы ауп, уара уахь сзааиз.

– Уи бзиами, Витиа. Ушьта ҳара лассы ҳаиқәшәашам. Ростовҟа атцарахьы сцоит. Уахь сцара зыбзоуроу сгәыла, сыртцаҩы, Иван Иван-ипҵа иоуп. Ростовтәи иуадақәа тацәны иҟоуп, срыҩнеитцоит. «Схарць ала атцара усыртцоит, атцара уахьтало, иуцхрааша аҩызцәа сымоуп» - иҳәан мчыла сигоит. Арахь, сан лымала дахьаансыжьуа, стахым, уан ҳара ҳаалхылапҵшлауеит, – иҳәеит Иван Иван-ипҵа.

– Уи бзиами, ахьҙара анцәа иуитааит, паспортда узцом, апаспорт узыҟатцоу?

– Апаспортгьы Иван Иван-ипҵа исзыҟаитцеит.

– Ус акәзар уразҟы иакит, ухы бжьоумхын, - иҳәан Витиа днаилабжьеит.

– Сеызбабжьыcхуеи, атцара тцаны, суаҩхозар ҳәа аупеи, – иҳәеит Хәымса даахәмаршәа . Маниа аматцурта дааҩнытцын, лыбжьы аалыргеит:

– Хәымса, арахь шәлеи, акы шәнацҳап.

– Ибзиоуп, сан, уажәытцәкьа, ҳнеиуеит.

– Витиа, сан илҳәаз умаҳаи, - иҳәан Хәымса дҩагылеит. Хәымса даныҩагыла, Витиагьы дҩагылеит. Рыҩцьагьы иеицны аматцурта иныҩналеит. Рнапқәа аарыҙәҙәан, инеины, астол инахатәеит. «Арт шьта ихәычқәам, рыжәтәкгьы рзаазгап», - лҳәан Маниа ауаткеи аҩи аалган, астол инықәлыргылеит. Хәымса дҩагылан, афырцьан аақәихит:

– Анцәа улҧха ҳат, анцәа абзиара ҟатцала, иаҳзымдыруа, анцәа ҳатоумтцан, - иҳәан афырцьан нтыркәкәаны ижәит. Хәымса дҩагыланы, афырцьан шаақәихыз еиҧш, Витиагьы дҩагылеит. Хәымса ифырцьан итаз ауатка ыжәны данаалга, иаргьы ифырцьан аақәхны, Хәымса ишиҳәаз еиҧш, дныҳәа-ныпҵхьаны, афырцьан итаз ауатка лтыркәкәа ижәит. Нас рыҩцьагьы леибартәеит, имццакҙакәа, ирымаз ала акрырфеит. Урт акрахьынҙарфоз, даҽа ҩба-ҩба атцәыца аҩы ржәит,

изыхәҭаз аныҳәаҷақәа кны, нас иҩагылеит. Ианыҩагыла, Хәымсеи Витиеи, Витиа акыр даахәыцын, ус иҳәеит:

– Сара агха сыхьзар ҟалоит, Хәымса. Гәык-пҳсык ала исҭахуп, рапҳьатәи суалафахәы ахьҙала иҟастцо счеицьыка афара уҽалаурхәырц. Аха уара уапҳьа ишьҭоуп апҳышәарақәа. Убри аҟнытә, уара узымлеит ҳәа гәыбҕан устом. Аҽеага акрагьы ууаҟәытцны, Ростовҟа уцаанҙа, ушәҟәқәа урыпҳьо утәаз. Абарҭ, сара сан илыстап ҳәа акәын, аха уи илымҭазакәа, уара иустоит, зык алоужәып, рапҳьатәи сара суалафахәы ауп, - иҳәан Витиа иџьаба иааҭихын, рапҳьатәи иуалафахәы шеибгаз Хәымса иџьаба инҭеитцеит. Хәымса изгом ҳәа далагеит. Даара иҽеирххеит, аха Витиа иимҭар имуит.

– Итцегь сымазар, итцегь устон, аха абри ауп исоуз. Анцәа иҳәаны, узызцо атцара узҭаланы, узыҟалар, маҷк акәзаргьы, есымза ҟәрышьқәак узынасышьҭуеит, атцара ахьынҙаутцо усхасырштуам, анцәа агәабзиара сытаны, аус ахьынҙазуа, - иҳәеит Витиа.

– Даара итабуп, Витиа. Исзууз сапҳсахааит, – иҳәеит Хәымса.

– Сара, иахьа, абра сзааиз, уатцәы ашьыбжьон еипҳш, сыҩны усызлеип ҳәа акәын, аха уахь алеира атцкьыс, ишуасҳәаз еипҳш, утәаны уҽазыҟатцала. Уажәы, сара иуасҳәо, сеилымкаакәа уазхәыцыр, усызгәааргьы ҟалоит, аха сеилкаа, суҳәоит.

– Итабуп, Витиа, ас зҳәо аишьа иоуп. Уара сара усашьатцәкьоуп.

– Хәымса. Сара уара иашьак еипҳш усыпҳьаҙоит, ишуҭаху сеилкаа.

Арҭ аиҩызцәа, акрыфаны иҩагылеит. Хәымсеи Маниеи апҳсшәақәа аареиҳәан, Витиа аҩныҟа дцеит. Арҭ аиҩызцәа иеибырҳәоз, Маниа илаҳауан. Уи даара лгәы иаахәаны ус лҳәеит:

– Аиаша иҳәеит Витиа. Уара атцарахьы уцаразы, амҩа уқәгылоуп, арахь аҽеага уманы, аҳәстақәа урҭоуп. Витиа аҩныҟа уигарц, иҽеазкны, дузааит, игәырҧьара уҽала-

урхәырц. Ашьҭахь, уҭагылазаашьа шыҟаз, данахәаҧш, раҧхьатәи иуалафахәы «ʒык алаужәып» ҳәа уԥьаба инҭеитцеит. Утәаны, ушәҟәқәа урыҧхьала ҳәа дулабжьеит. Ас ҟазҭцо, дарбан, хатәы иашьак иакәымзар? Ахатәы иашьа ҳҳәеит, аха ахатәы иашьагьы, ус ʒзыҟамҭцо дубап. Иара ишиҳәаз еиҧш, уара утәаны, ушәҟәқәа урыҧхьала. Витиа ишҟа сара сцап, уи изыгҳажьша иакәʒам.

– Сан, бара ибҳәаз иашоуп, Витиа изыгужьша иакәʒам. Иҳамоу неидкыла-ааидкыланы, уаха анылашьцалак, сара бсыманы сцоит. Урҭ рааигәара бнаганы саауеит. Бара Марфуша баалыцхраалап. Уатцәы ахәылҧаз зылашоу аѡныҟа баап.

– Аиеи, уан дукәыхшоуп.

Ахәылҧаз анааи, ҿыц еилатца ашә, ашәырѡа, аԥьынԥьыхәа, уҳәа, сумкак илҭатцаны, лара иаанылкылеит. Ѡышыԥәса зхытуаз ашәишәи арбаҧь ашьапқәеи амҭәыжәѡақәеи ҿаҳәаны, сумка дук илҭалыртәан Хәымса инеилыркит. Нас Хәымсеи лареи иеицны, Витиа иахь ицеит. Уааʒа Хәымса ишиҳәахьаз еиҧш, Витиа иааигәара иан днеиган, иара уахь дымнеиʒакәа аѡныҟа дааит. Маниа деикәаҳәа-еикәаҧса агәара дынҭалеит. Витиа иан Марфуша Маниа данылба, дгәырҧьатцәа дылпҧылеит. «Агәхьаа быҽазабыргазеи?» ҳәа лалҳәеит. Аухантәарак Маниеи Марфушеи еицхырааны, Витиа иѡызцәа рхәы ҟартцон. Адырѡаҽены ѡажәаѡык ҧ҇ынʒа Витиа иѡызцәа ааит. Ишырҳәаз еиҧш, атәара ҟартцеит, асаат ѡба рзы. Асаат быжьба реиҧш, Маниа аѡныҟа дааит. Уи лгәы иалан Марфуша лысасцәа цааʒа дахьзаанымгылаз. Уи азын Маниа аҭамзаара шьҭатцо, абас лҳәеит:

– Саҭамзааит, Марфуша, аҭәацақәа, ачанахқәа, ачхьыҧқәа уҳәа быцеилмыргакәа сахьцо. Уи аҭакс Марфуша ус лҳәеит:

– Урҭ сара иҟасҵоит, бара хьаас иҟабымҵан. Сара издыруеит бара, еснагь, бшеилахоу, бмааргьы гәыбҕан быздода? Бахьааз азы сара «иҭабуп» ҳәа басҳәоит.

Маниа аҩны данааи, дахьыҟаз, илбаз, илаҳаз, акы аанмыжькәа, зегьы Хәымса иалҳәеит. Усҟан иара ашәҟәқәа дрыҧхьо дтәан. Хәымса дзыҧхьоз ашәҟәы, аҧхьара дааҟәытцын, иаҧхьа астол игылаз, иныкәтцаны даацәажәеит:

– Саргьы сцар акәын, Витиа ишҟа, аха сзымцеит, саангылеит, иара иихәаз хатцаны.

Витиа иҳәатәы хамтцашьа сымамызт, саангылеит, аха бара бахьцаз, аиаша ҟабтцеит. Бара бымцар, аиашаз, даара иҧхашьарахон. Витиа иани иареи ҳара иаҳзырухьоу еиҧш, збахьада? Аҿага креи, атәтын аҿыхреи, арыҧхреи уҳәа инадыркны, даара ирацәаны, ацьабаа дуқәа дҳарбахьеит. Мышкы зны, тцарак тцаны, сшьапы сзыкәгылар, хатәы иашьак дсымазар, изызуша, уи изызуан. Уи иуал ҧәҧәаны, сара исыдуп. Исшәаратәы аамта анцәа исиҭааит.

– Иуҳәо иашоуп, сыцкәын. Сара уара ухәыцшьа, даара исгәаҧхоит. Аҙәы ус дыҟоуп, егьа изуургьы, пату ақәитцаҙом, итцегь сзиундаз ҳәа дхәыцуеит. Уара ус уҟам, аҙәы иузиуз пату ақәутцоит. Ацкы абзиара уахьҙаны изуур, утахуп. Ҳәарас иатахузеи, уи уахьҙар, ацкы абзиа изууеит. Ацкы абзиара изура уахьымҙаргьы иухаштуам, угәы итоуп. Уахьҙаны, ацкы, абзиара изуур утахуп. Уи бзиароуп, нан. Пату еиқәтцароуп, нан. Апату еиқәтцара ахьыҟоу ауп аҧстазаарагьы ахьыҟоу. Еснагь аҧстазаара зауша, сыцкәын затцә, нан… Абас, Маниа лыцкәын иацәажәара даақәытцын, адәахьы дындәылтцит. Лара илтахын, итцегь лыцкәын диацәажәо, иааигәара дыҟазарц, аха диҧырхагахар ҳәа дшәаны ауп, Маниа лыцкәын диҧыртцны адәахьы дышцаз. Маниа лыцкәын иҿынтә, дындәылтцны, адәахьы данца, Хәымса ууанҙа аҧхьара дызҿыз ашәҟәы ахьыцәыз, иаацәихын, аҧхьара деитаналагахт. «Хәымса, хымҧада иудыррац ухәтоуп, уи азы абарт ашәҟәқәа урыҧхьароуп» – ҳәа Иван Иван-иҧа ҧхьатәқәас иитаз, ашәҟәқәа дрыҧхьеит. Иара итәала, ибзианы идыруашәа игәы иабоит. Ус агәара дааталеит Иван

Иван-иԥа. Маниа уи данылба, днеиԥылеит. Рыѡцьагьы аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Урҭ аҧсшәа анааибырҳәа ашьҭахь, Иван Иван-иԥа Маниа длазҭаанит:

– Маниа, Хәымса дабаҟоу, дызҿузеи, уи?

– Хәымса иуадаҩы дыҟоуп, аҧхьара даҩуп.

– Узыԥхьақәаша ҳәа шәҟәқәак истан, дшазыҟатцоу збар сҭахын. Уи азоуп сара сзааиз, Хәымса дызбаргьы зыстаху. Иара дахьыҟоу снеиуеит. Бара аѡныҟа блеи, быз҆ыз бусҟәа бнарылага.

– Аиеи, Иван, иухьша сыхьааит, – лҳәан Маниа аматцурҭа дныѡналеит. Хәымса иуада ашә даннылагыла, ачыгәчыгә ҳәа ашә днасит Иван Иван-иԥа. Ашә иасыз, Иван шиакәыз, иаразнак ала идырит Хәымса. Избанзар, Маниа лакәзар, ашә дасҙуамызт. Хәымса иани иареи рыда рыѡны уаҳа даҽеаҙәы дыҟамызт. Хәымса идыруан Иван Иван-иԥа дааираны дшыҟаз, идитцақәаз адҭацқәа иҽешырзыҟаитцоз агәатаразы. Иван Иван-иԥа ашә даннас, иаразнак ала, Хәымса дахьтәаз аҩынтә ибжьы аагеит:

– «Даа».

– Слеир ҟалома? – Дҭаааны, длыѡнашылеит Иван Иван-иԥа.

Хәымса иикыз ишәҟәы лыҟәитцан, афырҳәа дѡагылеит.

– «Молодец», «Молодец», уара ушстудент бзиахо, уажәнатә иѡашьом. Астудент бзиа ус ауп дшыҟоу.

– Уи макьана иҳаздыруам, сара сыстудент бзиахо, ма сустудент бзиамхо. Уи макьана аҳәара уадаѡуп. Сара сыстудентымхаргьы ҟалоит.

– Ус зуҳәои Хәымса, иууеи, устудентымхакәа? Уара устудент бзиахоит. Уи сара ибзианы агәра згоит.

– Сыстудент бзиахоу, сыстудент бзиамхоу адырразы, зны аинститут сталароуп, нас саҧхьароуп, алекциақәа сырзыҙырѡлароуп. Аҭыхәтәантәи сажәақәа ѡба сара исылсыршоит. Раҧхьатәи ажәоуп акәымзар. Уи адырра зылшоу дарбану?

– Аинститут узҭалоу, узҭамлоу здыруа ҳәа иҟоу сара

соуп, аха устудент бзиахоу, устудент бзиамхоу ҳәа иҟоу уара уоуп издыррыц зыхәтоу. Аинститут аҭаларазы, иазхаша адырра умоуп, уҭалар иутцоит, Егьыс, цьара ҧырхагак уҭаны, унызкыло акыр ыҟазар, сара сувагылоит. Ус анакәха, аинститут аҭаларазы, умшәан, сара издыруеит, уанҭала, иугәаҧхар, аҭара шулшо. Амала, уара иугәампҳакәа, ашәҟәқәа урмыҧхьо, аган уавалар, уи атәы сыздыруам. Уи здырша уара уоуп. Уара уда уаҳа даҽеазәы идырраны дыҟам. Абарҭ иуасҳәақәаз рзы, уара угәы ишҧаанагои, Хәымса, аиаша шсоуҳәара?

– Исашәҳәақәаз еилыскааит, исылшо ала аҭара сҭоит. Сан лымацара Аҧсны дааныжьны, сара Ростов сцаны сҽыбжьысхоит ҳәа азәгьы игәы иаанамгааит. Алекциақәа рахь санныҟәо, сныҟәоит. Абжьаапҧны, еснагь, ацәа иаасымнахаанӡа стәаны, ашәҟәқәа срыҧхьалоит, аҧышәарақәа сҽырзыҟастцалоит. Аха аҭаларoуп, аҭалара…

– Аҭаларазы, зынӡакгьы умшәан. Сара иуасымҳәеи? Сара исҳәо хатца, цхыраарада аинститут аҭалареи аҭареи шулшо здыруеит. Ацхыраара аҭаххаргьы, цхыраарада ушаанымхо удруазааит.

– Ус акәзар, сагьҭалоит, сагьалгоит.

– Уа уиашоуп, убас ухәыцлар ауп, аиаша.

– Уажәы узыҧхьо арбану? – иҳәан Иван Иван-иҧа Хәымса дзыҧхьоз ашәҟәы ахьыкәыз иаакәхны днахәаҧшит. Ахшәҟәк иустаз урыҧхьахьоума?- азтцаара ҟаитцахт Иван Иван-иҧа.

– Ааи, срыҧхьахьеит.

– Иеилукаама?

– Ааи, усшәоуп.

– Ус акәзар, зтцаарақәак устоит азин суҭозар?

– Азамана. Азин шәымоуп.

Иван Иван-иҧа, Хәымса иитаз ашәҟәқәа рҟнытә азтцаарақәа иитон, иара аҭакқәа ҟаитцон. Хәымса Иван Иван-иҧа иҽынтә азтцаарақәа иауаз, рҭакқәа рыҟатцашьа Иван игәаҧхеит. «Ари аҭара зтцо уаɷуп» ааигәахәын, Хәымса азтцаара рацәа никәиҧсеит. Урҭ азтцаарақәагьы рҭакқәа бзианы иҟаитцеит Хәымса.

– Арҭ убоу? – иҳәан Иван Иван-иҧа иџьаба иааҭиган, аблеҭқәа наиирбан, иаарҳәны аиҭа инҭеитџеит иахьҭаз. «Афырхаҵа Хәымса» – иҳәан дааирԥехәан:

– Уаҵәашьҭахь азы уԥеырхиа. Уаргьы саргьы ҳаицны Ростовǩа ҳцоит. Марусиагьы Наташагьы, ҳара Ростовǩа ҳанцалак, ҧытрак аамҭа анаабжьыслак ашьҭахь, Аǩәаǩа ицоит. Абас иǩоуп ҳара ҳуսқәа. Ишдыру еиҧш, хьтәы медалла ашкол иалгаз, ҧышәарак ауп ирҭиуа. Уи «хәба» ҳәа илзыҭир, лѽызцәа ирҭиуа, егьырҭ аҧышәарақәа лҭизом. «Хәба» ҳәа илзымҭир, егьырҭ аҧышәарақәа зегь ҭины, конкурсла дызиааир ауп аинститут дшаанахәо, аха иахьцалак, ус акә, егьыс акә, аинститут дҭалап ҳәа сгәы иаанагоит. Сара сзыршәо аҧсшәоуп, егьырҭ шылҭиуа здыруеит, аха, лара «аҧсшәа сацәшәаҙом» – лҳәоит. Уи азоуп Наташа аинститут дҭалоит ҳәа агәыҧра шсымоу.

– Аҧсшәагьы лҭиуеит, уи азы цәшәара лҭахҙам. Уи аҧсшәагьы бзианы илдыруеит. Класск аҿы илыцтәақәоу «хәбақәа» змақәоу ратцкьыс лара илыѽуеит,ҿырҳәалагьы илҳәауеит. Аҧышәарақәа зегьы рытира лықәшәаргьы, илзымҭир ҳәа лыцәшәара аҭахҙам. Хәышықәса рыла, аҧсшәа цаны, аҧсуаа ратцкьыс, адырра лыманы, аурыс зҧаб, ламыс змоу, аҧсуа лекторк уи дҭаирхап, ҳәа сгәы иаанагом.

– Аиеи, аха… Абри уареи сареи ҳашхәыцуа еиҧш, даргьы хәыцуазар. Ҳара ишаҳҳәо еиҧш, акәхашт аусқәагьы шыǩало, аха ус ихәыцп ҳәа уǩоу. Хәымса, уара ишеилукаауа сыздыруам, аха Наташа, усǩак лыгәхьаа скҙам, уара уеиҧш. Избанзар, Наташа сынтәа дзымҭаларгьы, ҳаҧхьа дҭалоит, шәара аҧсуаа адгьыл шәадҳәалоуп «шәыдгьыл хаҳцәоит», анырҳәалак, шәеаларҧсны ишәкуеит, шәцара мыѽтәык агәхьаа мкҙакәа.

– «Адгьыл шәҭахызар, аҭатын ǩашәца», – рҳәоит. Нас шәызцымцша аплан лшәықәрыжьуеит, амала аус шәдыруеит, ус шәагьаанхоит, уаҳа ҷьаргьы шәзымцо. Наташа сынтәа аҧышәара лзымҭиргьы, ҳаҧыхьа илҭи-

уеит. Уи азы сара слыцәшәаҙом. Ус ауп уаҳа иуасҳәои? Уатцәашьтахь адәыцба ҳталоит уҽырхианы уҟаз. Уажәазы, «абзиараз», сара сцеит, - иҳәан дындәылтцит Иван Иван-ипһа. Хәымсагьы Иван Иван-ипһа дандәылтцуаз, дишьтаны дындәылтцит. Иван Иван-ипһа агәашә аҽынҙа днаскьеиган, даагьежьит. Хәымса данаагьежь, иани иареи ацәыкәбар аҽы иааиқәшәеит. Маниа ауҭра дҭан, Хәымсеи Иван Иван-ипһеи анеицәажәоз, уажәы, уаантәи дшааиуаз ауп ацәыкәбар аҽы ианеиқәшәа.

– Иван арахь дааумгоз. Уи ҳара ҳҽы дмааижьтеи, акыргьы штцуа, уара иузымдырҙуеи?

– Издыруеит, аха дысзаамгеит.

– Уааи, ҳәа иауҳәоу?

– Усгьы сзымҳәеит.

– Уа уиашам.

– Иван Иван-ипһа дысгәылоуп, аха иаргьы саргьы ҳаиқәлацәам, сыртцаѡ иоуп, сицәыҧхашьоит. Иара арыжәтә ижәҙуам, аха ижәуазаргьы, сара ицызжәуама? Сара арыжәтә зжәуазаргьы, сыртцаѡы иахьибо, изжәыр иашоума?

– Аиеи, нас… аха иуеиҳәеи, урцаѡы?

– Аҧышәарақәа рыҭира шсазыҡатцоу гәеитан, сирехәеит. Уатцәашьтахь азы, аблеҭқәа аахәаны имоуп. Сыматәа-сѡыҭәа сеиқәбыршәароуп.

– Аиеи, нан, урҭ еиқәсыршәап, - лҳәеит Маниа.

Хәымса иматәа-иѡыҭәа Маниа заа иаалхәахьан. Ичамадан итатцаны, игылан. Хәымсеи Маниеи, уатцәашьтахь ааира иазыпһшын.

а-12-тәи ахы

Хәымсеи Иван Иван-ипһеи Ростовҟа рцара аамта ааины иаарыдгылеит. Усҟан уажәеипһш, автобусҟәа бжьаҙамызт ақалақьи ақытеи рахь, ицо-иааua, аимадара бзиа ыҟамызт. Ахатәы машьынақәа зынҙа имачын. Ақыта дуззаҽы, аҙәык, ма ѡыцьак ракәын измаз. Усҟан

хатә машьынақәас иҟаз «москвичи», «победеи» ракәын. Аколнхарақәагьы, шамахамзар, машьына рымамызт. Урҭ амашьынақәа рауа ианалага, арахь, итцегь, аамҭа анааскьа ауп. Амала, Шларҭапҳаа рколнхара ахатәы машьына аман. Уи аколнхарақәа рҟнынтә, рапҳхьаҵа амашьына зауз ақыҭақәа ируакын. Шларҭапҳаа ирымаз амашьына «Полуторка» ҳәа иашьҭан. Уи ала аҭаҭын денгьқәа, ақалақь аҿы иҟаз, аҭаҭын шьҭатцарҭахь иганы иарҭон. Амашьына змамыз аколнхарақәа, аҭаҭын денгьқәа, аҭаҭын шьҭатцарҭахь изларгоз ҳәа ирымаз атачкақәеи, ацәуардынқәеи, аҿыуардынқәеи ракәын. Шларҭапҳаа, аҭаҭын адкылара аамҭазы, аҭаҭын денгьқәа машьынала ианыргалак, уи аҿены, ақалақь ахь ицақәоз, «р-Полуторка» аҭаҭын аҭаны, игьежьны ианаауаз, иазыпҵшны, амҩан игылалон, аҩныҟа иаанагарц азы. Абжьаапҳны, ашәыр ҭираз ицақәоз, ршәыр ҭины ианаауаз, ршәыр зларгоз атачкақәеи, ацәуардынқәеи, аҿыуардынқәеи рыла акәын ишаауаз. Убас адәыҷбаангыларҭа иазааигәақәаз дәыҷбала иаауан, ицон. Ақыҭа уаа еиҳарак, ақалақь ахь шьапыла ицаны, иаауан. Иҟан ақыҭақәа ҩажәеи хәба, ҩажәеижәаба километра ахьыбжьаз, ақалақь агәҭеи, ақыҭақәа рыгәҭеи рыҟнытә. Иван Иван-иҧеи Хәымсеи ақалақь ахь ицаны, уа адәыҷба иақәтәар атцкьыс, Витиа иаҧхьа иҟаз адәыҷба аангыларҭа станциа еиҳа ирзааигәан, шьапыла илеиргьы алшон. Ус егьыҟартцеит дара. Хәымсеи Иван Иван-иҧеи Витиа иҿы иаангыларц илеит. Урҭ уа рлеира Витиа иани иареи даара ргәы иахәеит. Ишнеиз еиҧш, рхәы ҟатцаны, акрырҿартцеит. Урҭ акранырфа ашьтахь, ирласны ишьтартцеит, шьыжьымҭан, заа игыларц.

Марфуша, шьыжьымҭан, заа дгыланы, лысасцәа ачаи рызлыршит. Иван Иван-иҧеи Хәымсеи ачаи ыжәны, аҧшәмацәа аҧсшәа раҳәаны, агәашә инҭытцны ицеит. Урҭ анцоз, Марфуша, Хәымса иҵьаба ҟәрышьқәак нҭалтцеит, иара ишимуаз.

– Ари стәанчахәы ҳәа исоуз ауп. Сара сҿынтә лымкаала иустоит, - лхәеит Марфуша.

Усҟан, атәанчахәы зауаз аусуцәеи аматцура иалақәази ракәын. Ақытаҽы инхоз зегьы аколнхара иалан. Аколнхацәа атәанчахәы рауа акәымзт, рыхьзтцәкьагьы ҽеишәа ирыздыруамызт, иажәызгьы, ичмазѡызгьы ишыртаху, иҧсаанза рхы рбалар акәын.

Витиа дахьынхози, адәыцбаангыларта станциеи мыѡтәык рыбжьамызт. Ршьапқәа мкьашьзакәа, аамта кьаҽла, инеит астанциаҽы, уаҟа дәыцбала цьара ицақәоз, ѡажәаѡык инареиҳаны иҟан. Урт зегьы аблеткәа аахәаны, адәыцба ааира иазыҧшны итәан, атыҧ зауқәаз, егьырт, гәыҧ-гәыпҧла еидгыланы, иеицәажәон. Акрытираз иааиқәаз рхыҧхьазара рацәан. Ажәак ала иуҳәозар, авокзал абартцеи, аперрони уаала итәын. Ус адәыцба ааин, иззаза иаангылеит. Ара адәыцба акыр иаангылон аҟнытә, апасажьырцәа мццакзакәа акәын авагонқәа ишырталоз. Ара иҟан «абарт цьаргьы ицом» ҳәа ззуҳәаша пасацьырцәакгьы. Урт цьоукы тәаны, цьоук гыланы аицәажәара иаҽын. Адәыцба аныкәтцуаз, аамта рдыруан, аамта анааи, ашьшьыхәа, авагонқәа рталара иналагеит. Хәымсеи Иван Иван – иҧеи адәыцба шаангылаз еиҧш, инталаны, ртыҧқәа рҽы инеины, итәахьан. Хәымсеи Иван Иван-иҧеи раҧхьа иахьеибадырыз, атыҧ аҽы акәын, адәыцба ааиааинза еицәажәо иахьгылаз. Арт зегьы игәалашәон Иван Иван-иҧа. Хәымсагьы уи игәалашәозар акәхарын, аха уи азбахә азәгьы иҳәомызт. Хәымсеи Иван Иван-иҧеи зтаз адәыцба акраамта, араҟа, игылан. Атцыхәтәан еиха-еигәо, «уаҳа злоу иҧсра убеит» аҳәозшәа ашьшьыхәа инатцысит. Ашьшьыхәа, арельсқәа ирыцқәланы инеиуан ари адәыцба. Хәымса адәыцба ахышә ихы нылакны дыҧшуан. Убасҟан, акыр зхытцуаз гәалашәарак ихаҽы иаацәыртцит. Усҟан Хәымса иануду лаҳәшьаҧа, Сыкәыни иареи, уи аҽены, рведракәа рызна аҧхәаса рыманы ииаит. Мыѡтәык иадымхалакәа иртиит дара ирымаз рыҧхәасақәа, аха урт рыѡныҟакәа имцакәа, ара иҟан. Адәыцба ақәтцра минуткәак шагыз, Сыкәын даацәажәан:

– Хәымса, ууаи, «ҳкатааип»

– «Ҳашҧакатааиуеи», Сыкәын?

– Абри адәыҧба андәықәлалак, амардуан ҳѡаҽагылар, уа ҳшаҽагылоу, ѡахьхьи, архәара аҽынʒа ҳцоит. Уа иѡеиаанʒа ашьшьыҳәа ауп ишцо, адәыҧба. Уа ианѡавслак, нахыс ауп, иҧьны ацара ианалаго. Сара ари адәыҧба ус акырынтә сақәтәахьеит. Иахьысҳәаз аҭыҧ аҽы ианнеилак ауп, иҧьны иандәықәло. Уа инеиаанʒа, авагон амардуан амаа кны, ушьапы лышьҭарсны, уаваѡуа, акыр уаннеилак, иааужьуеит. Ианауужьлак ашьҭахьгьы иаразнак ууанымгылакәа, ушыѡыц уѡуеит. Нас маҷ-маҷ уаангыло, уҽынаухоит. Ус ушнеиуа уагьаангылоит, уаҳа аҭахʒам. Сыкәын Хәымса ас игәы анақәирбзиа, мап мҳәаʒакәа дақәшаҳаҭхан, «бзиоуп, ҳкатааип, нас, иуҳәаз сазыразуп», – иҳәеит Хәымсагьы. Уи акәхеит, адәыҧба анынатцыс, атцыхәтәантәи авагон Хәымса днаҽагылеит. Уи ахантәи авагон амардуан Сыкәын днаҽагылеит. Сыкәын иахьиҳәаз аҭыҧ аҽы ианнеи, ууанʒа, ишиҳәахьаз еиҧш, авагон амаа шикыз, ишьапы лықәырсны, авагон даваѡуа дышнеиуаз, амаа ахьикыз, иааужьын, акыр дыѡны даннеи, ашьшьыҳәа, даангылеит. Хәымсагьы ус ƙастцоит ҳәа далагеит, аха изымгәаҧьит. Дшәеит Хәымса. Адәыҧба ласны идәықәлеит.

- Уҧа, уҧа, адәыҧба ушьҭа нахыс, ирласны ицоит, – ҳәа Сыкәын ибжьы гон. Убри аамҭазы, Сыкәын дшыҧаз еиҧш дыҧар, авагон даҵаҳар ҳәа дшәан, ус акәымкәа, авагон амаа ааужьны, Хәымса ишилшоз ала, деитцасны дууаʒа дыҧеит, авагон дматцаҳарц азы. Убри аамҭазы, ихы иҭамшәеит, иара дшыҧаз еиҳа ишшәарҭаз. Хәымса дахьылкаҳаз, аҧслымʒра рцәҳәны, жәабаƙа метра дагеит. Иара амардуан дахьаҽагылаз, атцыхәтәантәи акәын. Уи акәымзар, ҳәарада, авагон даҵанажьуан.

Аҧхьаѡ қәыпҧш, ус уҳәар ƙалоит: «Авагон амаа кны, ҽагылашьас иƙаитцазеи» – ҳәа.

Насгьы адәыҧба аҽанынахо, ашьшьыҳәа аҽшҧаҽанынахо ҳәа. Усƙан, авагонқәа ирывыҳәҳәо акәын

амардуанқәа шрымаз. Адәыҧба андәықәлоз, раҧхьа ашьшьыхәа идәықәлон, нас маҷ-маҷ аныҟәашәа ацнатцон. Уи бзианы издыруа, усҟан ихәычқәаз, иахьа шәара шәатцкьыс акырʒа

иеиҳақәоу, сара сықәлацәа роуп.

Сыкәын дахьгылаз Хәымса ихьыз ибон. «Ҳаи, Хәымса адәыҧба дашьит, сара сымшала», – иҳәан Хәымса дахькаҳаз, днеины днеихагылеит, аха Хәымса дыҧсит ҳәа ауп, уаҳа издыруам, иҧсы маҷхан дкажьын. Хәымса дырҳәазаны ашьашәыр ахь днеигеит Сыкәын. Акраамҭа Сыкәын Хәымса дихагылан. Маҷ-маҷла аҧсмаҷра алтцра дналагет. Ус Хәымса иҧсмаҷра дшалтцрыз даалтцит. Хәымса иарҧьарахь ала ижәɷахыри игани зегь цәҧәыхааны, ашьа иаганы иҟан. Сыкәын Хәымса ижәɷа датцагыланы, ииулак, аɷныҟа диманы дааит. Урҭ аɷны иахьааиз Маниа лычқәын ас данылба, лгәы цаны дхыцьхыцьуа, лыпҧсы лзеивымго, аарлаҳәа ус лҳәеит:

- Иухьзеи, сычқәын, узшьыда?

- Бымшәан, сан, аʒәгьы симшьʒеит. Адәыҧба адәықәламҭаз, «упҳәаса аасхәоит» – иҳәан сведра азна аҧҳәаса шыҟаз игеит, авагон-мɷаҧгаɷ, аха уи уаҳа дмааиʒеит. Дмааизшәа анызба, авагон амаа кны сɷахьынҳалан, сɷыхәнеит. Авагонмɷаҧгаɷ дыҧшааны, сҧарақәеи сведреи имсхаанʒа адәыҧба дәықәлеит. Адәыҧба шцоз, смыҧар ада ҧсыхәа смоузт, сыпҧеит.

– Ак ухьыр, сызшьуадаз, нан сара еитамҳәа, - лҳәеит Маниа, лылаҧырʒқәа лгәы иқәыжжуа.

Маниа аʒы рҟәанданы лычқәын дылкәабеит. Ахәаахәара ахәшә ҟатцаны илыржәуа мацара акыр дырианы дылбон.

Уажәы, Хәымса дызҭаз адәыҧба, иара аамҭала зны, «дахьыпҧаз» атыпҧ аҧы даннеи, ибар итахымхазт, ахышә ихы кылакны, иахьикыз, иаакылихын, Иван Иван-ипҧа дахьтәаз, акупе аҧы днеины днаиватәеит. Усҟан Иван Иван-ипҧа акупе ирыцҭаз ахатца диацәажәо дтәан.

Аамҭа цон, адәыҧба цон. Уажә ҩынтәын Хәымса Урыстәыла дцоижьҭеи. Уи раҧхьа Урыстәыла данцоз дхәыцын, уажәы, дқәыпҧшуп. Раҧхьа дахьцоз ауп, уажәгьы дахьцо, раҧхьа дызлацаз ауп, уажәгьы дызлацо. Аха усҟан дызхацоз хазын, уажәы дызхацо, зынӡак ихазуп. Амҩа дыкәуп Хәымса. Амҩа лаша, аҧстазаара бзиахь дызго. Аҧсны аҳәаа днахытцын, Урыстәыла акаршәра днанылеит.

Адәыҧба Ростов авокзал аҿы инеираны ианықаз, аамҭа иахмырҧакәа инеит. Абжьаапҧны ԥьара дықаны данаауа еиҧш, уажәгьы атаксиқәа раангыларҭахь днеит Иван Иван-ипҧа. Уи дишьҭан Хәымса.

Хәымсеи Иван Иван-ипҧеи атакси азы агәаран иқәгылан. Ростов Иван Иван-ипҧа дахьиз, ахьизҳаз, иқалақь гәакьа ауп. Аратәи аҭыпҧқәа зегьы бзианы идыруеит, дрышьцылоуп. Аибашьра ҟалаанӡа, аҩн дуқәа идыргылақәаз, аибашьраан, иҟәыбаса иеиларыжьқәаз ыкәганы, уажәы, зыргылара иаҿқәоу, уҳәа зегьы ԥьашьаны дрыхәапҧшуан.

Хәымса раҧхьа Ростов данықази, уажәи зынӡак еидукыло иҟамызт. Усҟан еиҳа ирацәан, ибылны, иҟәаҟәаса еилажьыз аҩны хыжәжәарақәа. Уажә, урҭ ыкәганы, рҭыпҧқәа рҿы, аҩн ҿыцқәа рыргылара иаҿуп. Апҧыхьа ааста, иахьа, еиҳа ақалақь ахаҿы апҧсаххьеит. Аха уажәгьы, ақалақь лахҿыхӡа, ипҧшӡаӡа, ахы иақәгәырҧьо иҟамызт. Макьана ақалақь агәы шеиқәыц еиқәын. Иван Иван-ипҧеи Хәымсеи ччапҧшькрхы-рҿқәа ирықәымкәа, еиқәышьшьы иҟан. Иван Иван-ипҧеи Хәымсеи ргәаран анааи, иааины раҧхьа иаангылаз, атакси иҩақәтәан, рацәак амҩа иқәымхакәа Иван Иван-ипҧа дзыҩназ аҩн ду апҧхьа иаангылан, иллыбааны, иуадақәа рахь иҩыхәнеит. Аҟәыкфҩы рыҩншәшәо иҟан ауадақәа, ҧшак ааҩнамсижьҭеи акраамҭа штцуаз ҩашьомызт. Иван Иван-ипҧеи Хәымсеи иеицхырааны, ашәқәеи апҧенцьырқәеи аадыртит. Апҧша ааҩнадыршәшәеит ауадақәа. Уаҩы идырратәы, иаразнак ала, аҳауа ҟәкы аҩнытцра иналагеит. Апҧенцьырқәа

шаартыц, иаартын. Иван Иван-иԥа днеин, ашифонер ахы иқәгылаз чамаданк ллыбаиган, альбом аатиган, ахәаԥшра дналагеит. Уи альбом днахәаԥшны, Хәымса днаихәаԥшуан, нас даақәыԥсычҳауан. «Сыҷкәын дымԥсзеит, абар дахьыќоу» ҳәа Хәымса дихәаԥшуан. Хәымса иакәзар, Иван Иван-иԥа иќаитцақәо омашәа ибаны дихәаԥшуан. «Абри абра даԥшәыманы дќалар, Марусиеи сареи ҳразќы иакуан, ҳаҷкәын дыԥсым, иԥсы ҭоуп. Ааи, Хәымса ҳаҷкәын даара диеиԥшуп», дхәыцуан Иван Иван-иԥа. Изыѡназ рыѡны, актәи аихагылаҷы, афатә ҭирҭа магазин ыќан. Хәымсеи Иван Иван-иԥеи, амагазин ахь иллыбаан, ирфашаз афатәқәа аархәан, асумка инҭарҵан, Хәымса иааникылеит. Иван Иван-иԥа дыздырқәоз рацәан. Урҭ данырбалак, иааины, аԥсшәа иарҳәон. Амагазин аҷы иахьыллыбааз, акыр иаанхеит. Нас иеицны иѡхалан, рыкрыфарҭаҷы, инеины инатәеит. Араќа, урҭ акрыфаны, азал ахь инеит. Арадио наҷаркын, аухантәарак иазыҙырѡуан. Хәымса раԥхьа арадио аниба уамашәа ибеит. Избанзар, иара арадио имамызт. Иара иқыҭаҷы арадио змақәаз даара имаҷын. Иван Иван-иԥеи Хәымсеи ианышьҭалоз арадио дырԥсит. Иван Иван-иԥеи Хәымсеи шьҭалаанҙа Иван Иван – иԥа Хәымса иеиҳәеит:

- Хәымса, абри ауадаҷы, аԥышәарақәа уҷеырзыќатцала. Аԥышәарақәа ҭины уанрылгалак, асахьаркыратә шәќәқәа срыԥхьандаз анугәахәуа, абар узыԥхьаша ахьыќоу, – иҳәан Иван Иван-иԥа Хәымса абиблиотекаҷ днаганы иирбеит. Ара иќаз ашәќәқәа уамашәа ибаны дрыхәаԥшуан Хәымса. Убасҟан, усгьы, Хәымса игәы иаанагон: «Ирыбаргәузеи, абас ашәќәқәа зманы, еснагь, итәаны, ирыԥхьало» ҳәа. Иван Иван-иԥеи Хәымсеи адырѡаҷены ианыѡагыла, шьыжьхьа анырфа ашьҭахь, Иван Иван-иԥа ус иҳәеит:

– Хәымса, сара аинститут аҷы, сцаны, удокументқәа асҭоит, уара ара уќаз, аԥышәарақәа уҷеырзыќатцала. Удокументқәа анасҭалак ашьҭахь, сѡызцәагьы снарацәажәашт.

– Ибзиоуп, Иван Иван-иԥа, – иҳәеит Хәымса.

Иван Иван-иԥа дышиашаз Хәымса идокументқәа ахьарҭоз, днеин, агәаран дымгылакәа, Хәымса идокументқәа нариҭеит. Нас иидырқәоз алекторцәа днарышьҭалеит. Аинститут аҿы, уажәы, деканс иҟоу, Иван Иван-иԥа ԥыхьатәи истудент, Хәымса иаб анышә дахьамадоу, аешьратә нышәынтра зԥшааз, Прохоменко Данил Николаи-иԥа иакәын. Арҭ аԥсшәа анааибырҳәа ашьҭахь, аицәажәара иналагеит. Раԥхьа аицәажәара, абас ахы икит, Иван Иван-иԥа.

– Данил Николаи-иԥа, иугәалашәома, уара уан студентыз, доусы иахьшәзааигәоу, иҟаҟәоу аешьаратә нышәынҭраҟәа ҭышәтцаарц, адтца аншәыстаз, насгьы уара ишуԥшааз, лымкаала узышьҭаз Чырыкьба Иван Хынтрыгә-иԥа дахьаныз?

– Ааи, исгәалашәоит, – иҳәеит Данил Николаи-иԥа.

– Убри аибашьҩы иԥа иахьа аинститут дҭаларц дааины дыҟоуп. Сара Аԥсны сахьынхо, дысгәылоуп. Ашкол аҿы дасырԥхьон, атцара бзианы итцон, дҳәатәхатцаҩуп. Абжьбатәи акласс инаркны, сара схаҭа, ҷыдала дазыҟастцон. Аинститут дҭалар, адиплом ҟаԥшь ала дшалго агәра згоит.

– Ус дыҟазар, ԥышәарадагьы дҳадаҳкылап, – иҳәеит Данил Николаи-иԥа, дыхәмаршәа.

– Ааи, ус дыҟоуп. Уии сареи ҳаибадырреи ҳаизыҟазаашьеи, акалашәақәа иҟоуп ҳәа Иван Иван-иԥа дналаган, раԥхьа Хәымсеи иареи анеибадыр инаркны, иахьанзатәи итоурых, зегьы, иеиҳәеит. Данил Николаииԥа хшыҩзышьҭра аҭаны, Иван Иван-иԥа дизызырҩуан. Атцыхәтәан, ус иҳәеит:

– Иван Иван-иԥа, шәара ҳҭараиурҭа дҭашәтцарц иааҿгаз, ҳҭараиурҭа ахьз ҭызго азә иакәхоит, шәара излашәҳәо ала. Шәара ишәҳәо, хамтцашьа ақәзам. Ҳәарада, уи ҳара дҳадаҳкылоит. Ус акәымкәа, акыр дхьысҳазаргьы, ҳара ҳҭараиурҭазы, шәара ишәылшахьоу азгәаҭаны, шәаҳаҭыр мацараз, дҳадаҳкыларгьы ҟалоит.

Уи аҙәы ҳәа, ҽыц ҳҭараиурҭа иҭалаз ҳастудентцәа дшырхыҧхьаҙалоу жәдыруаз.

Абас акраамҭа иеидтәаланы иеицәажәон Иван Иван-иҧеи Данил Николаи-иҧеи.

Иван Иван-иҧа иитахыз аниҳәа ашьҭахь, аҧсшәа иаҳәаны дцарц дѡагылеит.

– Абзиара шәзыҟалааит Данил Николаи-иҧа. сшәыҟәгәыӷуеит, хатәы иашьа еитцбык иеиҧш, уаҳа шәасҳәом!

– Абзиараз ҳаиқәшәалааит, ишәҳәаз саҳаит Иван Иван-иҧа. Уи зынҙакгьы хьаас дҟашәымҭан, ҳаинститут ахь идкылара сара схы иадыстцоит. Уи сымч ақәхаратәы, иҟоуп, – иҳәеит Данил Николаи-иҧа. «Дзакәытә хатцоузеи? Уи иааҧсара заҟаѡы иҳадузеи? Ас иҟоу ауаѡы изы иҟоумҭара арбану» – ҳәа дхәыцуан Данил Николаи-иҧа. Иван Иван-иҧа иахьакәзаалак, ҷьаргьы дынкыдымгылаҙакәа, дышиашаз иѡны дааит. Хәымса шәҟәык кны аҧхьара даҷын. Уи Иван Иван-иҧа игәы иаахәеит, игәы ааирҧәҧәеит. «Зныкаҧышәарақәа рыҭира аамҭа аайндаз. Иҟало збанда» – ҳәа уахгьы-ҽынгьы дхәыцуан Хәымса. Хәымса раҧхьатәи иҧышәарақәа рыҭира, ицқьаны, жәамш агын. Иван Иван-иҧа иѡны дыллыбаан, амагазин аҷы днеины, Хәымсеи иареи ирфашаз аахәаны, иманы дшааиуаз, «апочта» дынҭаҧшызар, теллеграмак ҭан. Уи ателеграмма абас аҳәон:

– Иван, ирласны узааиуазар ууаи. Шьақро ҳәа Витиа иѡызак, Наташа дымцаирсит… Иаразнак ала, Иван Иван-иҧа амцаҧшь ѡеиҷысит. Иван Иван-иҧа избеит Хәымса ара дааныжьны, иара Аҧснықа дцарц. Уи иизбаз Хәымса ицәымҙакәа иеиҳәеит. Хәымса ари ажәабжь аниаҳа, Иван Иван-иҧа иатцкьысгьы игәы иалсит. Иагьиҙбеит, Иван Иван-иҧа дахьцо, иаргьы диццарц. Уи азы Хәымса абас иҳәеит:

– Иван Иван-иҧа, шәара шәымацара Аҧснықа шәцома? Ииашоуп, ауаа хатәрақәа, «унеишь-ууаишь» ҳәа зарҳәақәо шыжәдыруа, здыруеит, аха саргьы сықәлацәа издырқәо рацәаѡуп. Убри аҟнытә, ҳаиццар, еиҳа

иеиҧьушәа сгәы иабоит, сшәыҳәоит ҳаиццап ҳаҩцьагьы. Наташа дымҭадырсны, сара абра тәашьас иҟастцо сашәҳәи? Шәара шәахьцо, саргьы сцар ст̣ахуп.сшәыҳәоит, шәара шәахьцо, шәыццара мап ацәышәымкын.

– Мап, Хәымса, уара уахь цашьа, умаʒам. Уара арахь атцаразы ууаит. Уара усс иумоу атцароуп, - уаҳа акгьы. Дымҭадырст ахьырҳәо акәымзар, Наташа баша хатца дцозар, уи лзы шьаҿакгьы ҟастцомызт. Уара ара уҟаз, сара сцаны иҟоу еилыскаауеит, сҳәатәы хатца, Хәымса.

– Аиеи, нас шәҳәатәы хастцап, аха Шьакро Наташа дига закәузеи? Уи ҟалашьа амаʒам, - иҳәан илаҧырʒкәа лхыҳәҳәылеит Хәымса. Иван Иван-иҧа ари аниба, игәы ҧшаан, Хәымса днаихәапҧшит. «Ари Наташа бзиа дибозар, ҟаларын», – ҳәа ааигәахәит, Иван Иван-иҧа.

– Уара ара уҟаз анысҳәа, иахьысҳәаз уҟаз, сҳәатәы хатца. Уара уапҳьа аус ду шьҭоуп. Сара аинститут аҿы сцаны урҽхәаны сааит. Уара апҧышәарақәа раан, сумырҧхашьароуп, – иҳәеит Иван Иван – иҧа, нас дааҳәын, иихәаз иажәақәа аахьаиршшаан, ус иҳәеит:

– Ус сҳәеит, аха изакәхалак, ацхыраара урҭоит, хылапҧрада ууанрыжьуам. Сара сзыргәыҧыз, ѡба злоу уаам. Схы сшақәгәыҧуа, еиҧш, урҭ срықәгәыҧуеит. Уаргьы саргьы ҳаицәажәеит, уаҳа уасҳәом. Абзиараз, - иҳәан дааццакны, ашә дынхытцын, амардуан даҿаланы иҿылеихеит Иван Иван-апҧа. Уи данцоз, сызлацоз ҳәа акгьы Хәымса иеимҳәаʒеит, аха Хәымса ибзианы идыруан, Иван Иван-иҧа ҳаирпланла апҧырра шиҭахымыз, дагьшацәшәоз. «Ахаан ҳаирпланла сымҧрыцт, сҧыррангьы сыҟам», – иҳәалон иара. « Уажәгьы ҳаирпланла дҧыруам. Дәыҧбалоуп дышцо, дсызгәааргьы дсызгәааит, сара ҳаирпланла сыҧрып», – ааигәахәт Хәымса. Афырҳәа, ишәқәаз иматәақәа ааишәихын, матәа ҿыцла иҽааилеиҳәеит, иеимаа ҿыцқәагьы нишьеитцеит Хәымса. Апҧенцьырқәеи ашәқәеи цапҳала иаркны, ицапҳақәа иципаба интатцаны, аѡны дындәылтцит Хәымса. Уи дшындәылтцыз еиҧш, атакси аанкыланы, дышиашаз аеропорт ахь дцеит. Хәымса аеропорт аҿы дахь-

неиз, аҳаирплан Аҧснықа ианҧыруаз еилкааны, акассахь иҽынеихеит. Хәымса уа дахьнеиз Иван Иван-иҧа аблеҭ амхразы агәаран дгылазшәа аниба, иҽеимырбакәа, ашьшьыҳәа иҽзаны даагьежьит, нас дахьимбашаз днатәеит. Иван аблеҭ анамих, дышиашаз, азпҧшырҭатә зал ахь дцеит. Убасҟан, Хәымса днеин, ашьҭахьтәи ареис ицоз далацарц аблеҭ амихит. Уи анҧруаз, адырԥаҽены шьыжьымҭан асаат хәба рзы акәын.

Хәымса Иван Иван-иҧа дибар ҳәа дшәаны, днапҧшы – аапҧшуа, дыштәаз, ирыларҳәеит Аҧснықа ицоз аҳаирплан ақәтәара азин шықаз. Уи ашьҭахь, саатбжак аҟара анаатц, аҳаирплан абжьы рдуны иааган, икәыруа ишнеиуаз, ажәԥан иналалеит. Хәымса дахьтәаз ибон, аҳаирплан ажәԥан агәы иалашьшь ишнеиуаз. Ушьҭа игәы аатынчхеит Хәымса.

Адырԥаҽены Хәымса аԥныка дымнеикәа, Аҟәантәи дышиашаз, таксила Витиа иҽы дааит.

Уи дызхаазгьы ицәымзакәа Витиа иҽы иҳәеит: Иван Иван-иҧа Хәымса иапҧхьа амԥа дшықәлаз, иара уа даанхарц шиеиҳәаз, аха иҳәатәы хамҭакәа дшааз, еиликаар дгәаар ҳәа дшәон. Уи азы Хәымса Витиа диҳәеит, иара дшааз, Иван Иван-иҧа иҽы имҳәарц. Уи дазыразхеит Витиа.

Витиеи Хәымсеи акраамҭа еидтәаланы иеицәажәон. Витиа Хәымса иеиҳәеит Наташа лымҭарсразы, ацхыраара иитарц, Шьақро иара иҽы дшааиз, аха усҟан, иара аԥны дшықамыз. Усҟан Аԥны иҟаз Марфуша лакәын.

Шьақро Марфуша длызтцааит:

– Витиа аԥны дыҟоума?

– Мап, Витиа аԥны дыҟазам, иауҳәози, нан, имазамзар, исоуҳәар ҟамлари?

– Аказы дзымбар ҟаломызт, ааигәа дааирыма?

– Исыздыруам, нан, Шьақро, уи данаaиуа, аха данаaилак, иасҳәаша ажәа нужьуама?

– Мап, ус ажәа нсыжьзуам. Дызбар бзиан, аха… Сара сԥызцәа рахь снатцаақәап, дызбозар, збап. Дзымбаргьы

уадаҩым, – иҳәан Шьақро данца ашьҭахь, «Шьақро Витиа иеиҳәарызеишь» ҳәа дхәыцуан Марфуша. Ахәылԥаз, Витиа аҩны данааи ауп, Марфуша ианеилылкаа, Шьақро иахьа Витиа дызишьҭаз. Витиа аҩны данааи, Марфуша диазҭааит;

– Нан, Витиа, иахьа, ашьыбжьон лхыҳәҳәоны еиԥш, Шьақро душьҭаны аҩны дааин, дузҭаауан, «Витиа дабаҡоу?» ҳәа. «Витиа дахьыҡоу сыздыруам», анысҳәа, «сҩызцәа рышҡа снатцаа-аатцаақәап», - иҳәан агәара дынҭытцны дцеит. Уара дубама? – лҳәан Марфуша лыҷкәын дизҭцаан, диҷаԥшуа даагылеит.

– Дызба акәым, дшьызар акәын, Шьақро ихәҭаз, - иҳәеит Витиа иԥсы ԥыжәжәо.

– Иуҳәашьоузеи, сыҷкәын, ухы еилагама? Ауаҩы душьыр ҡалома? – лҳәан Марфуша лыҷкәын ҕәҕәала дизгәааны, днаиқәтцәҡьеит.

– Ауаҩы душьыр ҡалом! Ауаҩы иакәым, ақәҷышь ахы хысымтцәацт. Уи бара ибзианы ибдыруеит. Сара убас срыцҳашьаҩуп, аха анс иҡоу, дысшьуазаргьы дрыцҳасшьом. Избанзар, уи ашьра ихәҭоуп.

– Шьақрогьы уаргьы шәеиҩызцәоуп. Уахи-ҽни шәеицуп, пату еиқәышәтцоит ҳәа ауп, шәааигәа иҡоу, ауаа зегьы, шәшырдыруа. Уажәы, «Шьақро дышьтәуп» ҳәа угылоуп. Дызхурҡьози Шьақро душьуеит, аха»… Аказы Шьақро уизгәааазаргьы, ус изуҳәар, иашоума? Абас, абас ауп сызхаузгәааз ҳәа иауҳәар, акәҙами еиҳа еиҕьу? Усҡан уара агха ухьзаргьы, ииҳәо уаҳар, иухьыз угхагьы умыриашои? Ус акәҙами, сыҷкәын?

– Сан, уи иҡаитцаз бдыруазар, сара исҳәаз атцкьыс шәынтә еицәоу изыбхәон. Уи азы исымабымкын, сан.

– Иҡаитцазеи, Шьақро мыжда? – лҳәан Марфуша, аҕыхьа еиԥш акәымкәа, лыҷкәын дизгәааны, акыр, лыбжьы ааҭыганы, Витиа иахь лхы нарханы, днаизтцааит.

– Иҡаитцахи, Наташа дымтцаирст, иҳәатәы хазтцоз иҩызцәақәак ааидкыланы. – Ус акәзар, ара дзааизгьы, Наташа лымтцарсразы, уицхраарц иҭахызар акәхарын.

– Ус ауп, нас уаҳа сыззиҭаххараны дыҟази ҳәа бгәы иаанагози?

– Ус иҟалар, Хәымсагьы уаргьы шәааилихуан. Ус акәзами, Витиа?

– Избан. Хәымсагьы саргьы ҳзеилихуааз? Ари аус уа инеиаанза, Шьақро, даҧсырҟәҟәаауан, сиқәымшәеит акәымзар.

– Иван Иван-иҧеи Хәымсеи аѡны иҟам. Урҭ анааилак, ишҧеилыргои, уара угәанала?

– Урҭ анааилак, ҽеила еилгомызт, аха урҭ иҟартцашаз аус ҟатцоуп. Ушьҭа акыр ҟалап ҳәа шәарак ҟаланы изалшом.

– Уи шҧеилкаатәу, уан дукәыхшоуп, – лҳәан Марфуша лыҷкәын дизтцааит, ак шыҟаитцаз ала игәра лзымгакәа, лыблақәа ҭырхаха, лыҷкәын диҽаҧшуа.

– Ишыҟоу еиҧш.

– Иҟазтцада?

– Сара.

– Диида хса, шьҭа избаауеи?

– Нас Хәымса бзиа иибо, иаҳәшьак леиԥш аҧҳәызба Шьақро ишибалак, длызныҟәар, сара ианасыжьыр сиашазма? – Иҟаутцазеи, нас уара?

– Иҟастцаз басҳәап, сан.

– Исаҳәи, иҟаутцаз уан, дукәыхшоуп.

– Ус акәзар, бзырѡла, – иҳәан иҟаз, шыҟаз еиҧш, дымццакзакәа иажәа аҳәара дналагеит Витиа.

– Шьақро иѡызцәа Цьамали Мамукеи рыгәшәымшәа ҳәаны, иааидикылан, Марусиеи Наташеи Аҟәаҟа аинститут ахь ишцоз, рымѡа ҧтцәаны, Марусиа ашәақь лылҽакны, лыпҳа даалымхны дыргеит. Араҟа, бзиарас иҟалаз, Наташа дрыманы иахьнеиз, Хәымсеи сареи иеицаҳѡызаз иҽоуп Шьақро иѡызцәеи иареи Наташа дахьнаргаз. Уи иҧшәмеи Шьақрои иеиуацәан, уи азоуп Наташа уа дызнаргазгьы. Наташа дахьнаргаз аҧшәма ҟәыҧак иакәын. Аҳҧаб лымтцарсра иатцанакуаз бзианы идыруан. Уи азы, Наташа абас длазтцааит:

– Ибҭахны баау, мамзар, мчыла бааргоу?

– Истахны саазар, ас сзыршәытазеи? – лҳәан лнапқәа ашәытарақәа ахьырныз, илацәажәоз аҧшәма илырбеит. Лан ашәақь лҷакны, лара мчыла дшааргаз лҳәеит.

– Еилкааупҧ, - иҳәеит илацәажәоз аҧшәма.

Арҭас ианеицәажәоз аамҭазы, Наташа дымҭазырсқәаз ахҩыкгьы, иеицәажәоз раҧхьа игылан.

– Усҟакәара аҳәара заҭахузеи? Уадак наруҭар, минуҭқәак рышьҭахь, иҷыгә-ҷыгәҙа иааинаалоит, – иҳәеит Цьамал.

– Цьамал аиаша иҳәеит. Уи ишиҳәаз еиҧш иҟаҵатәуп, - иҳәан Цьамал иихәаз днадгылеит Мамукагьы, адаҕь еиҧш иҷеиҧсхарчны.

– Ус шәгәы иаанагозар, ус иҟалоит, аха Витиа дақәшаҳаҭхароуп. Уаанҙа шәагьақәымгәыҕын, – иҳәан аҧшәма Наташа дналалацәкәеит.

Наташа ҩнуҵаҟала лыпҧсы аалылалеит, аха илынлмырҧшит, лылақәақәа еимархәаланы, дышгылац дгылан.

– Ас ишыҟалоз сара издыруан аҟнытә, ари аус напы анаҳаркуаз, Витиа иҩны снеит, аха дсыцәымшәеит. Дсыцәшәар, зегь мариахон, аха... – иҳәан, аҧшәма дниҷеаҧшын, Шьақро иажәа инацитцахт:

– Уи иаагарагьы уамак аҭаххарым, Цьамали Мамукеи шәнапы ианыстоит, – иҳәан Шьақро инарыдитцеит. Шьақро иҟнытә, арҭ ас шаараҳаз еиҧш, иҩагыланы ицеит. Сара аҩны сааимҭеи, дара сыҩны рнеимҭеи еиқәшәеит. Иҟаз, шыҟаз, изхааз, уҳәа зегьы, аиаша рҳәеит. «Ҳара даҳтәуп» - ҳәа исыцәгәыҕны. «Ус акәзар, шәаала, нас», – сҳәан Цьамали Мамукеи срыцны сцеит. Сахьнеиз, аҧшәма иихәарыз изымдыруа дсыхәаҧшуан. Шьақро дгәырҧьатҷәа дгылан. Ауада сшыныҩналаз еиҧш, «сҷыхҩы дааит», – иҳәан Шьақро даасалацәкәеит. Ари Наташа илбазар акәхап, дқьызқьызуа аҭәуара дналагеит. Сара уи сахьлыхәаҧшуаз, гәаныла илҳәозшәа саҳауан: «Срыцҳауп, усыцхраа, уара уансыцымхраа, уаҳа исыцхрааруада?» – ҳәа.

– Ара аҭәуара аҭахҙам. Ара сара сааизар, шәеилысхырц смааит. Шәеидысныҳәаларц ауп сшааиз. Иҟалозар, зны

шәындәылтцқәа, атаца сара схала сналацәажәар стахуп, сҳәан Шьақро иԥызцәагьы иаргьы снаралацәҟәит. «Ари ҳара даҳтәуп», – рҳәан индәылтцит Шьақро иԥызцәагьы иаргьы.

– Шәаргьы шәындәылтц, сара схала Наташа слацәажәоит сҳәахт аҧшәмацәеи «тацабара» ҳәа иааиз агәылацәеи адәахьы ицарц, нарыдыстцеит. Исҳәаз сажәа ԥбамтәзакәа, урҭгьы ндәылтцит. Зегьы анындәылтц ашьҭахь, сара Наташа лызтцаара сналагеит. Раҧхьа Наташа абас слызтцааит:

– Наташа, зныкыр Шьақро дбацәажәахьазма, абзиабара атцыхәала?

– Уажәы ааигәа зны, Хәымсараа рҽы сыҟаны, аԥныҟа сшаауаз, дызлааиз ҳәа акгьы сымбазакәа, саҧхьа даакылсын, «бзиа бызбоит, бсыццароуп», – иҳәеит

– Усҟан, бара иабҳәазеи дбыргәыҧма? – стцааит сара.

– Бзиа субартә еиҧш, сабаудыруеи? – сҳәеит сара.

– Уаҳа цьаргьы дбымбазацзи?

– Хәымсараа рҽы ҽенак дызбеит, аха усҟан ажәакгьы еибаҳамҳәеит.

– Ажәакгьы иеибышәымҳәацзааит, аха ус бзиа дыббазар?

– Ус бзиа дызбазар, арҭ сажәақәа иуасҳәақәо уасҳәозма? Насгьы бзиа ибашьас исымоузеи иҧсы ҭасгьы исзымдыруа ауаԥы.

– Абарҭ ибҳәақәаз рыда, уаҳа ажәакгьы шәыбжьазами? Ма қьаҧьариак дбаирцәажәахьазар.

– Абарҭ исҳәақәаз рыда, уаҳа ажәакгьы ҳабжьам иаргьы саргьы. Иара убас қьаҧьариакгьы дсеимырцәажәацт.

Абас, Наташеи сареи ҳаицәажәара ашьҭахь, Наташа уаҳа сылзымтцаакәа, ашә аартны, асоф саақәгылан, адәахьы сыбжьы насыргеит:

– Шьақро ирласны аранза уԥеи. Усҟан, агәара агәҭа иқәгылан агәылацәеи аҧшәмацәеи. Аԥны аган ахь ала даавтцын Шьақро акәасҟьа дԥыхәнеит:

– Шьақро, ииашоума, Наташагьы уаргьы ԥынтә ҳаиқәшәахьан ҳәа илҳәо?

– Ааи, ииашоуп.

– Рагьхьа шәанеиқәшәа, дубеит ауп, уаҳа ажәакгьы иеибышәымҳәеит. Ус аума?

– Ааи, ус ауп.

– Ашьҭахь, лымҩа кны, «бзиа бызбоит», бсыцца ҳәа лоуҳәама?

– Ааи, иласҳәеит.

– Уи ашьҭахь, лымҩа кны, лан дышлыцыз, лан ашәақь лҷакны, длымхны дааугеит. Ус аума?

– Ааи, ус ауп.

– Бара бахьааиз, баангылар бҭахума? – сҳәеит Наташа схы налықәкны.

– Аҩныҟа сымгакәа, ара санаанужь, сҿысшьуеит, –лҳәан Наташа дқьыз-қьызуа атҭәыуара далагеит.

– Илҳәо уаҳауама, Шьақро? – сҳәан Шьақро иахь схы насырхеит:

– Исаҳауеит, аха…

– Уаҳа ажәак ануҳәа, уаргьы саргьы иҳаибарбап, удәылтц, уажәытцәкьа, – сҳәан Шьақро дындәылысцеит. Сара Наташа лыжәҩа ааныскылан, игылақәаз «абзиараз» ҳәа рамҳәаҙакәа, агәара ҳанҭытцын, амҩа ҳаныланы ҳҷынаҳхеит.

Ҩышәҟа метра ҳнеиаанҙа, Шьақро иҩызцәеи иареи ҩҳахьҙан:

– Сыҧхәыс дсуҭароуп, – иҳәан дааины даасҷагылеит Шьақро. Џьамали Мамукеи, наҟ-ааҟ иаасывагылт. Убасҟан, Наташа схы налықәыскын:

– Наташа, бымшәакәа аиаша ҳәа, арҭ брыццар, бҭахума? – сҳәан слызцааит.

– Мамоу, Витиа, – лҳәеит лара.

– Ус акәзар, сыжәҩа ахьыбку иааужь, – сҳәан сҿаалымжәааны, Шьақро саниҷас, дышьҭкьаны, дцаны, деизкьа дкаҳаит. Џьамали Мамукеи анаасыдыххыла, урҭгьы акака рыстеит. Уи аамҭазы, апҧшәма иҷкәын имашьынала дыҩҳахьҙан:

– Смашьына шәақәтәа, – иҳәан ибжьы ааиргеит. Уи

иихәаз хатцаны, ҳара ҳнеин, зышә ааиртыз, имашьына ҳанҭалеит. Амашьына ҳшынҭалаз еипҧш, аҿынанахеит. Убасҟан, аныҟәцаѡ ахышә ихы аакылирҳәҳәан, ибжьы рдуны ҿааиҭит:

– Сааназа ара шәыҟаз, уаҳа цьаргьы шәымцан. Сара сшааилак еипҧш, шәаргьы шәыѡныҟакәа шәызгоит. Убасҟан, саргьы ахышә схы нкылырҳәҳәаны, уахь снапҧшит. Шьакро амѡа дахьаныжьлаз, Цьамалгьы Мамукагьы неины, деимакы-еиҿакны даашьтырхын, нымѡахытц, ашьацраҿы днаганы, днышьтартцеит. Ҳара ҳнеиуан, ус ҿымҭзакәа. Ҳашѡеиуаз Иван Иван-ипҧа игәашә ҳнадгылеит.

– Ара уаангыл, ароуп, Наташа дахьынхо, – сҳәан, аныҟәцаѡ сниҿапҧшын, сыбжьы наиқәсыргеит. Сара сажәа ѡбамтәзакәа, аныҟәцаѡ амашьына ааникылан, ҳаллыбааит Наташеи сареи.

– Абзиара узыҟалааит, арҭ ирыхәҭаз иақәуршәеит. Анс-арс ҳәа акы рҳәо иалагар, ҳара уара ҳудгылоит, - иҳәан дцеит. Ҳара амашьына ҳанынлыбаа, сыбжьы насыргеит Иван Иван-ипҧа иахь:

– О, Иван, Иван-ипа аѡны уҟоума?

– Ааи, аѡны сыҟоуп, ҿызҭуа уарбану?

– Аѡны уҟазар, алақәа ҳдумыркын, Витиа соуп изҳәо, Наташа дсыцуп, – сҳәеит.

Ишаабоз, Иван Иван-ипҧа иѡны дааѡнытцын, ила ахьҿаҳәаз днеины, адаҷ иахаршәыз ааникылан, иркьаҿны иааҿеиҳәеит. Нас абжьы ахьгоз, ала иҿынеихеит. Иван Иван-ипҧа дызлаиуаз ала, инипҧылеит Витиагьы Наташагьы. Урҭ шынеипҧылаз еипҧш, Наташа лаб иахь лхы налырхан, лыбжьы рдуны ҿаалҭит:

– Саб, сара исыцу, Хәымса иѡыза Витиа иоуп. Уи сара сеиқәырхаѡ иоуп. Иара деилымкаакәа акы иоумҳәан, суҳәоит.

– Сара избалак срабашьуа цьыбшьома, Наташа, - иҳәан Иван Иван-ипҧа ипҧха дааигәыдиҳәҳәалеит, нас ипҧшәма лахь ибжьы наиргеит:

– Марусиа, ара бааи, ииаз дыббап.

Арҭ реицәажәабжь лаҳаны дааит Марусиа. Марусиеи Наташеи акраамҭа рнапқәа еикәыршаны, итҵәыуо, игылан. Иван Иван-иҧа аѳныҟа снеигарц, дсыҳәеит, аха сара изымуит, уахь сымнеикәа, сгьежьны сааит. Иан ишлеиҳәахьаз еиҧш, ари ажәабжь Витиа Хәымсагьы иеиҳәеит. Нас Хәымса аѳныҟа днеигарц диҳәеит, аха Хәымса имукәа, Витиа «итабуп» ҳәа наиаҳәаны, аѳныҟа дцеит. Витиагьы аѳныҟа длеит. Цхагәҭаны Хәымса игәашә аартны иашҭа дынҭалеит. Агәашә абжьы анаалаҳа, Маниа дѳагылан, лхалаҭ аалышәҵаны, ахышә дынкылыҧшит. Алашьцара даалылбааит Маниа лыҷкәын. Ашә аартны, лыҷкәын днеиҧылеит Маниа. Ани ҧеи анааидгыла иаагәыдибакылеит.

– Наташа дшымҵадырсыз, уаҳаны уаама, нан? Уаар ануҭахыз, Иван Иван-иҧа данаауаз, уаргьы уицны умааауаз, - лҳәеит Маниа Хәымса Иван Иван – иҧа дицны, дахьымааз, лгәы ишнанамгаз лыҷкәын иеиликаартә еиҧш, аха иара ҿимҵзеит.

– Амла уакны уҟазар акәхап, - лҳәан Маниа лыҷкәын ихәы аацәырылган, астол инықәлыргылт. Хәымса инапы зәзәаны дааин, астол днахатәан, акрыфара дналагеит.

– Хәымса акранифа ашьҭахь, дцаны диеит. Иан цәажәарҭахәыс дылкыр, Наташа бзиа дшибоз, итцылхыр ҳәа дшәазар акәхап. Маниагьы лыҷкәын уаҳа цәажәарҭахәыс дымкҵакәа, дцан лиарҭаҿы днышҭалеит. Маниа дахьиаз, дхәыцуан. «Иван Иван-иҧа иҧхәыси иареи сыҷкәын ицәнымхо ишьҭоуп, аибашьраан итахаз ҳаҷкәын диеиҧшуп ҳәа. Уи иааигәара иҟазар рҭахуп. Изларҳәо ала, уи азоуп, дара еиҳаракгьы арахь иаханы раарагьы зыхҟьаз. Марусиа исалҳәахьеит «быҷкәыни сыҧхаи еиқәнагоит, еибытазар иҟалои», ҳәа. Усгьы, уи илҳәо Иван Иван-иҧагьы мап ацәызкуа иакәым. Урҭ ас ахьырҳәо Хәымсеи Наташеи ирмаҳацкәа иҟоума? Ма рани раби ргәаанагараҟәа, дара рцәа иаламшәазои, цәаныррак уаҳа ирымазами?

Издыруада, дара бзиа иеибабозар? Аха сара дсыцәшәаны, Наташа бзиа дшибо, имҳәозар, сыԥкәын? Ҳазҭало ҳҵарақәа ҳрылгап, нас хатҵеи ԥҳәыси ҳәа ҳаибагап ҳәа ргәиҭазар. Ус акәымзар, Иван Иван-иԥа ателеграмма аниоуз, Наташа дымҵадырсит ҳәа, «Уара уԥышәарақәа уҽырзыӄатҵала» ҳәа дилабжьаны данаанижь, иара дишьҭаланы дызхаазеи, Хәымса. Ҳәарада, Хәымсеи Наташеи бзиа еибабоит. Уи Иван Иван-иԥеи Марусиеи ирзымдыруазаргьы, ираҳар, мап ахызҳәаауа ракәзам. Нас сара соума, уи мап ахызҳәаауа, зыԥкәын ираӡӄы иаԥырхагахо? «Быԥкәыни сыԥҳаи еиқәнагоуп, иеибаҳҭап» ҳәа Марусиа иансалҳәа, «Арҭ иашьеи иаҳәшьеи роуп, сыԥкәын иаҳәшьа дышԥеиго» - ҳәа Марусиа ишԥаласҳәоз? Сара қәнагала издыруеит, Наташа Хәымса дигозар, Марусиеи Иван Иван-иԥеи, мап шырымкуа, аха урҭ исызраҳәом. Амала, Марусиа, ԥыхьа зны, сара изсалҳәаз еиԥш, даҽеазны иаалыҷшәаны исаҳар, мап скуамызт, саргьы уи сынлыдгыланы, ацхыраара рыстон», – ҳәа дышхәыцуаз ацәа дынҭанагалеит Маниа.

а -13-тәи ахы

Маниа ашьыжь шаанӡа дҩагылан, лыжәқәа хьаны инҭылцан, аҳәарақәа ахкаара инҭалтцеит. Нас лара аҩны дааит. Маниа аҩны данааи, амра акыр иҩеихьан. Ахьурӡы ахнышьра инкналҳан, абыста луит. Усҟан, Хәымса дгыланы, анапырӡәӡәага датцагыланы иҷи инапи рыӡәӡәара даҷын. Хәымса иҷи инапи шиӡәӡәоз Маниа ианылба, абыста аилырхра дналагеит. Абыста ааиллырхын, ачанахқәа инырнылтцан, астол иныкәлыргылеит, ацыфақәагьы чанахла уа инавалыргылеит.

– Хәымса, уан дукәыхшоуп, абыста нысцеит, акы ҳнацҳап, ууаи, арахь, – лҳәан Хәымса иахь лыбжьы налыргеит Маниа.

– Ибзиоуп, сан, снеиуеит, – иҳәан инапқәа аарбаны, Хәымса иан лыбжьы злагаз, аматҷурҭахь ихы наирхан, иҿынеихеит. Рыѡцьагьы астол илахатәан, акрыфаны иѡагылеит.

– Шьыри, уажәы, ҳчанахқәа ааилзыргаша ҭацак дзыҧсоузеи? – лҳәеит Маниа. Хәымса ҧҳәыс дима-зарц шылҭахыз илырдырырц. Маниа илҳәаз Хәымса имаҳазшәа ƀаитцеит, аха ишиаҳаз, ѡнутцаƀалагьы, игәы ишаахәаз, ихаҿы ианып̧шуан. «Ҧҳәыс даазгар, акгьы лымҳәозар акәхап», – игәы иааҭашәеит Хәымса.

– Илақәа аатихааит Шьақро ҳәа Витиа игәыла. Аҭыҧҳа хазына, зани заби напымызәзәа ирымкуа, илыхзызаауа ирымоу рыҧҳа затцә, игәаањьны дышҧамтцаирсуаз? Бзиашәа, разƀ бзиас илоуз, Шьақро иҭынхацәа рҿы дахьнаргаз, ламыс змаз цьоукы ракәзаарын. Дара реиҧш, Витиагьы иуацәан. Витиеи ҳареи ҳшеизыƀкази, Наташа ҳара ҳшылзыƀкази бзианы дара ирдыруан. Арҭ аҧшәмацәа ирдыруан, уара аҭарахьы, Ростовƀа ушыƀказ. Убри аƀнытә, ари аҭаацәара аиҳабы ҳәа ирымаз, артәааҳәа дыҳәҳәо дықәгылеит: «Ирласны шәцаны, Витиа даажәга, уи иихәо ҳмаҳакәа аҙәгьы лааигәара шәааира азин шәыстаҙом», – иҳәан, Наташа иашьара лзуны дгылеит. Витиа иахь Шьақро иѡызцәа рышьтын, дааргеит. Витиа Наташа данлацәажәа, ашәытарақәа илныз анилырба, зхатцкы сцаша, Витиа, ииулак, дыриааины, дрылиган, ауха, лаб иҿы дааганы, дынижьит. Уи ус зыƀкаитцаз, уара пату ахьлықәутцоз азоуп. Сыҷкәын, нан, уара иудыруазааит, Витиа уара дуашьатцәƀьоуп, - лҳәан иргхәара далагеит Маниа. Маниа илымҳәац цьшьаны, уажәы-уажәы, аҳәара даҿын.

– Сан, уи сара исаҳахьеит. Сара Ростовынтә санаа, иƀказ, шыƀказ, зегьы Витиа исеиҳәеит. Наташа уа даагылар, шылҭахымыз, Витиа ианеиликаа, дрылганы данига, Шьақро иѡызцәеи иареи ишьҭалеит.

Витиеи дареи аисра ишаҿыз, бзиашәа аҧшәма ҷкәын машьынала дрылигеит, акәымзар, Витиа Наташа лымша-

ла дызқәшәашазгьы анцәа идыррын. Шьақро иҩызцәеи иареи аус иаҭаны иҭактәуп. Уажәы, сара Иван Иван-ипҵеи Марусиеи рахь сцап, срацәажәоит, – иҳәеит Хәымса.

– Иууеи, Хәымса, иуҳәашьоузеи? Аҭыпҳа цқьа ахьӡ луҭома? Лани лаби уцырхырааны? Ауаа ирылашәымҭан, Наташа дымҭадырсит ҳәа. Аус злаз, лара дыцқьаны дааит. Дзымҭадырсызгьы уаҩы издыруам. Дрыцҳауп Наташа, ахьӡ лышәымҭан. Дызмилаҭзаалак, дзымгара дарбан, Наташа? Ирацәаҩым, нан, Хәымса Наташа леипҵш, иҟоу аҭыпҳацәа. Лыпҵшра, лсахьа, лан, лаб. Аҧҵаҳәа лхатәы бызшәеи апҵшәеи лҳәо. Апҵсуаа рхәыцқәа, апҵсшәа длырҭарц, артцаҩ ҭара дҭаларц лгәы иҭаны. Ас еипҵш, ахазына, цәашьыркыла ауаҩы длышьҭазаргьы дизыпҵшаауам. Ибаргәузеи, уи дызгаз арпҵыс? Ирыбаргәузеи уи дызланагалаз аҭаацәара?

Иван иҷы унеиуазаргьы дара гәааны, акы рҳәозаргьы, уара «шәмашшын, ашшра аҭахым, шәашшыр, шәыпҳа лыпату хышәеуеит» ҳәа роуҳәароуп, нан... Хәымса иан илҳәаз ажәакгьы изахымҳәааит. Избанзар, Хәымса иан илҳәаз, – иашан. Иашшыр, иҭаркуан Шьақро иҩызцәеи иареи. Аха лара дшымҭадырсыз ауаа ирылаҭәон. Маниа ишылҳәаз еипҵш, аҭыпҳа лаҳаҭыр ланарҟәуан. Сара сҩеип, аха Иван Иван-ипҵа дсацәҳашт. «Апҵышәарақәа уҷеырзыҟаҭала», – ҳәа сеиҳәан, иҳәатәы хамҭакәа, сишьҭаланы сааит. «Дсацәҳаргьы исычҳап, исхароу дырны», – иҳәан гәаныла, Хәымса иан днапҵыртцны дцеит. «Сыпҵсыхгьы абни ҭацас дсымандаз», – аалгәахәын, Маниа дааҳәны, лыҩны длыҩналеит. Хәымса Иван Иван-ипҵа игәара данықҭала ала ахьҷаҳәаз, ахыу ҳәа иаатҟьеит, иааиз дазеилымкааӡакәа. «Узҷу закәзеи, Бобик сузеилымкааӡеи», – ҳәа аниҳәа, «саҭоумҭан, Хәымса, уахьзеилымкааз», аҳәозшәа, итцызуа, Хәымса инеипҵылан, игәыдпҵало, азхара дазымбо, иахәмарра иалагеит. Хәымса инапы Бобик ахы иныкәишьын, иааишьышьит. Иаргьы дахьабаз иеигәырҧьаны, игәыдпҵаланы иеишуа иалагеит.

– Ари, ашышьа зеиԥшроу ала, иадыруа аҙәы дабеит, дарбанушь? – иҳәан Иван Иван-иԥа иҩны дааҩнытцын, иара иахь иҿааихеит.

– Хәымса, уабаҟаз арахь? Уара уҳәатәхатцаҩымзаап, сара ҽеишәа усыздыруамызт, акәымзар. Ус аума уаргьы саргьы Ростов ҳаныҟаз ишеибаҳҳәаз, «аи, аи, аи», – иҳәан Иван Иван-иԥа Хәымса днеиԥылеит. Урҭ рыҩцьагьы анааиԥыла, Иван Иван-иԥа инапы аҿааирхан, Хәымса инапы ааимихит. Нас иҩызак иеиԥш, Иван Иван-иԥа, Хәымса ижәҩа инапы натцихын, аҩныҟа диманы иҿынеихеит.

– Саҭашәымтцан Иван Иван-иԥа. Ишәҳәаз ауп, - сҳәан усҟан, Ростов саангылеит, ахацқьа санхәыц, сахьаангылаз, сышиашамыз еилыскаан, сшәышьҭаланы сааит. Шәара шәаазгоз аҳаирплан сагхеит, аха уи ашьҭахь иаауаз аҿы аблеҭ амысхын, салааит. Абас ала сшәышьҭаланы сааит. Иван Иван-иԥа шәҳәатәы ахьхасымтцаз, саҭа-шәымтцан, аха смаар, сыламыс иамуит. Ашәҟәқәа сзыԥхьоз сызрызхәыцуамызт. Сара сзызхәыцуаз, Наташа лакәын. «Иван Иван-иԥа дсызгәааргьы, дсызгәааит», – сҳәан амҩа сыҟәлеит, Наташа илыхәара, цьара акы сзыҟатцозар, – сҳәан. Аҳаирплан саныллыбаа, таксик аанкыланы, сышиашаз, Витиа иҩны сынкыдгылеит. Уи исеиҳәеит Наташа дзықәшәаз, дахьнаргаз, дрымхны дшааигаз. Иван Иван-иԥеи Хәымсеи аҩны иахьыныҩналаз итәан Марусиеи Наташеи. Марусиа раԥхьа, дгәыдкыланы аԥсшәа леиҳәеит Хәымса. Нас Хәымса дааҳәын, Наташа лахь инапы наирххеит, аха Наташа Хәымса инапы имымхҙакәа, дқьызқьызуа, лылаҧырҙқәа лҿашы, лыҧелызнымкылакәа, лҿынеигәыджьылан, ихәда лҿахажьны, даагылеит. Иара ииҳәара изымдыруа, Иван Иван-иԥеи Марусиеи дырцәыԥхашьаны дгылан. Иван Иван-иԥеи Марусиеи урҭ рыцҳашьаны ирыхәаԥшуан.

Акрантцы ашьҭахь, иааидытцит Хәымсеи Наташеи. Урҭ анеидытцгьы Наташа дгәынқьуа, атцәыуара даҿын. Хәымсагьы Наташа даарыцҳаишьан, илаҧырҙқәа

лиҽашит, аха ҽымҭзакәа дгылан. Убри аамҭазы, Иван Иван-ипҳа днеин, ипҳха лхы днагәзын, лыгәшәымшәа иҳәо далагеит. Марусиа лгәы еиқәышьшьы дахьгылаз, даацәажәан:

– Бымҭәыуан, Наташа, бшьа азакәан иауеит. Уатҭәы ашьыжь ҳцаны, амилициа аначальник ихьз ала ашшыпҳхьыз аақуеит. Ашаҳатцәа бмоур ҳәа бшәоу? Урҭ мап кышьа рымазам. Нас еиқәырхха иантарклак, ибзиазар рбап, урҭ ақәыцьмақәа, - лҳәеит Марусиа дахьгылаз, лыпҳсахы пҳыжәжәо.

– Бан илҳәо бмаҳаи, бара бшьа азакәан иауеит. Бгәы рҭынч, сылашара сыпҳха, – иҳәеит Иван Иван-ипҳагьы.

– Саҭашәымҭан, аха шәара ишәҳәо иашам. Ашшра ҳәа шәара ишәҳәо. Зынзак иаҭахны иҟазам. Ҳашшыр, еиҳа еицәоуп. Избанзар, ауаа ирылатцәоит, «Наташа дымҭадырсит», – ҳәа. Сара изураны исыхәтаз, Наташа лшьа иуит, сқыза, иашьак иеипҳш исыпҳхьазо Витиа. Ҳара ушьҭа урҭ ҳрышьҭам. Абас иҟоуп сара сгәаанагара, шәара шәгәаанагара шыҟоу сыздыруам, аха…

– Сара сгәаанагара шыҟоу, минуҭқәак рапҳьа ишыҟаз ауп, маҷзакгьы ацәхьатцшьа ҳамазам. Наташа иахьа дгаы аҳақьымцәа дыдҳарбар акәын, аха иуадақым. Уатцәы акәым, даҽа мчыбжьыкгьы ирнытцуам, уи лнапқәа, лыварақәа, лхы-лҷы уҳәа ирынқәоу ашәытарақәа. Хымпҳада, урҭ ҭактәуп, итамккәа ианоужьха, даара ишәарҭоу уааул. Мамзар, Наташа Аҟәаҟа данцало, данаало, илзыруа здыруада? Урҭ рымшала, бзиа ибаны дызҭаларц илҭаху дҭамцакәа даанҳажьрыма? Мап, уи лшашьа амазам.

– Баагыли, зны? Хәымса иихәаз азхәыцра аҭахуп. қәрала аиҳабра акәзам ара аус злоу, аҟәыҧарагьы шыҟоу аадыруазароуп. Ҳара акыр еилаҳкаауазаргьы, еилкаарас иҳамоу, урыс еилкаароуп. Иарбанзаалак уск ҳанақәшәо, «азакәан» ххәоит. «Азакәан» шаххәо, ҳара ҳиаша, аҳәынцәа ианыларкәаҳауа ыҟоуп. Кавказаа рзакәан, лымкаала апсуаа рзакәан ус иҟам. Уи зынзак ихазуп. Аиаша аа-

дыруазар, аҧсуатцас Наташа лшьа ууп. Нас изаҳтахузеи, еснагь, ҳааҟәымтцзакәа ашьоурақәа. Наташа дымтцарсны дахьнаргаз, аҧшәма бзиа длықәымшәакәа , дназгаз лцәа ҧиҽезар, усҟантәи ашьоура хазхон, аха Наташа ус акгьы лмыхьзеит. Шәааи, нас ихаҳмырҟьацәап. Хәымса ииҳәаз ҳадгылап, Марусиа, - иҳәан Марусиа лахь днаҧшит Иван Иван-иҧа.

– Бара бгәы ишҧаанагои, Наташа? Хәымса иҩыза Витиа, бара бымтцазырсыз ирзиуз рызхома? Мамзар, итцегь ашьоура ҳахәтоума? Бара ибыхьыз, бара ибдыруеит, даҽеазәы иабеидыруеи? – лҳәеит Марусиа.

– Сара мчыла сыргеит. Сыҽрымызжәарц сҽеахьысҟьоз ашәытараҟәа рацәаны иснырцеит акәымзар, уаҳа акгьы смыхьит. Хәымса ишиҳәаз еиҧш, ииаанаҳкылап ари аус. «Наташа дымтцадырсит» ҳәа ауаа исзырҳәо иҟалар, сара зынзак истахым, иҧхасшьоит. Аус ҟалааит Хәымса ишиҳәаз еиҧш, - лҳәан дрыцҳаишьартә еиҧш Хәымса днеиҷаҧшит Наташа.

– Ус ауп, ус. Ари аус даҽеак ала азныҟәара сара сазыразым, даҽеа мҩакы аманы иҟазам, - иҳәан раҧхьа ииҳәаз иаҷаршәны икит Хәымса.

– Ушьта атцыхәа ҧаҳтцәап ари азтцаара алацәажәара. Ҳаиасып даҽеа зтцаарак ахь, – иҳәеит Иван Иван-иҧа.

– Иарбан зтцаароу, нас ҳара ҳахьиасуа? – лҳәеит Марусиа.

– Атцара аус ахь, уаҳа ҳара иаҳазбози? Наташа Аҟәа аинститут дталар, Шьакро длыцрымтцыр, ишҧааууеи, усҟан – лгәы итцхоз азтцаара даламцәажәакәа, дзавымсит Марусиа.

– Ушьта уаҳа Шьакро Наташа длышьталап ҳәа сгәы иаанагом, – иҳәеит Иван Иван-иҧа.

– Ари азтцаара аартны иианыжьзаайт, - иҳәеит Хәымса, нас даацәажәан, иажәа инацитцахт.

– Шәара шәхала ишәызба, ушьта сара аҩныҟа сцап, - иҳәан аҩныҟа иҷынеихеит Хәымса.

– Наташа, Хәымса днаскьагеи, - лҳәеит Марусиа.

Хәымса аҩныҟа дцаразы, иҿанынеиха, Наташагьы Хәымса дишьҭаланы дындәылтцит. Арҭ рыҩцьагьы агәара абжакы инеиуаны еиҧш:

– Наташа ара баангыл. Сара ибасҳәаша рацәаны исымоуп, аха уажәтәила, ҳара иаҳҭаху ара иаҳҳәартә еиҧш аҭагылазаашьа ҳамам, ишаҳҭаху ҳзеицәажәом. Бааи, ҳаиқәшәап, зегьы аныцәалак, уаҩы ҳанимбо аамҭазы, абас асаат хҧа реиҧш.

– Ҳабеиқәшәоит, Хәымса, асаат хҧа рзы? – лҳәеит Наташа лгәы ҭзыҙааua.

– Абна, наҟтәирахь, ахәырма ду атцаҟа. Уа еиҳа иҧхьакырҭоуп, аҙәгьы ҳаибаҙом.

– Ибзиоуп, Хәымса, асаат хҧа рзы, уа сыҟоуп.

Убасҟан, Хәымса иҿизнымкылазт, Наташа лқьышә днагәҙны, дааҳәны, иҩныҟа иҿынеихеит. Наташа дахьгылаз, цәҩантцас дарсызшәа акраамҭа дгылан, нас дааҳәны, дышиашаз, аҩныҟа лҿыналхеит.

Хәымса аҩны даннеи, аматцурҭахь дымнеикәа, дышиашаз,акәасқьадҩыхәнан,иуадаашәаартныдныҩналеит. Ииарҭаҿы днеины, иҿааилыхны, днышьҭалеит. Наташа лани лаби ахьеицәажәоз, акраамҭа дрыдтәалан. Уажәы, урҭ злацәажәоз, Наташа лдокументқәа Аҟәа аинститут аҿы иарҭоу, иарымҭоу акәын. Урҭ акыр ианеицәажәа ашьҭахь, ирыҙбеит Аҟәатәи арцаҩратә институт аҿы Наташа лдокументқәа арҭарц. Уатцәы аашар, Наташеи Марусиеи Аҟәаҟа ицаразы, амҩа иқәларц. Наташагьы илҭахыз уи акәын. Уи илҭахыз анеилылкаа, лгәы рҭынчны, дцаны дышьҭалеит. Хәымсагьы Наташагьы ахьиоу ирхәыцуа акоуп, «асаат хҧа аaиндаз» ҳәа. Арҭ рыҩцьа, ахаан иеибамбацкәа, иахьа иеибабазшәа иҟан, есҽны ишеиқәшәалозгьы. Ииашоуп, арҭ есҽны, еиқәшәалон, еиқәымшәаргьы рзычҳауамызт, аха абзиабара рымоуп ҳәа зынҙакгьы, аҙәгьы игәы иаанагомызт.

Урҭ ирымаз абзиабара, иашьеи иаҳәшьеи ирыбжьоу абзиабара акәызшәа акәын ишырҧхьаҙоз. «Уаха асаат хҧа рзы ҳаиқәшәап» ҳәа Хәымса Наташа ажәа анылнитца

нахыс, еилкаахеит дара абзиабара ирыбжьаз, аха макьана ахы шцәырнамгацыз. Уажәы, рыҽцьагьы ахьиаз, ирхәыцуаз уи акәын. Урҭ риарҭақәа рҿы ииан, аха дара цәарас ҳәа иҟарҵаз акгьы ыҟам. Ишынаҳәы-ааҳәуаз, аамҭа ацара иаҿын. Хәымса исаат днахәаҧшит. Усҟан хҧа рыбжа ыҟан. Хәымса ибжьы мыргазакәа, афырҳәа, дҽагылан, иҿееилеиҳәеит. Алашьцара иҿалакны, иан дылбар ҳәа дшәаны, ишьапқәа рышьтыбжьқәа иан илмаҳаратәа, ишьацәкьарақәа дрықәгыланы, дҵаркьакьо, иуада дныҽнытцын, иҿынеихеит, Наташеи иареи иахьеибырҳәаз аҭыҧ ахь. Ахҵыста дыҽхытцны, ахәырма ду ахьгылаз, ахь иҿынеихеит Хәымса. Амза каҷҷа иҧхоз, иҟанатцоз алашара, гагатцас ахәырма ашьапы днадибаалеит Наташа. Аиҭа Хәымса исаат днахәаҧшит амза алашара иҟанатцоз ихы инархәаны. Усҟан, хҧа рзы жәа минуҵк ракәын иагыз. Хәымса амза иҟанатцоз алашара дадрымбааларц днеиуан, Наташа дизпҧшны дахьгылаз, ахәырма ду ашҟа ихы рханы.

Ус Хәымса днеит, ахәырма ду ахьгылаз. Наташа ахәырма ашьапы даавҵын, иааидгылеит рыҽцьагьы. Урҭ шынеидгылаз еиҧш, рнапқәа ааикәдыршеит. Убри аамҭазы, Иван Иван-иҧа дҽагылеит, зык нкеиҭәарц азы. Дгьежьны данаа иуаз, «ҟәынд-шәынд» ҳәа ахәырма ду ахьгылаз ахьынтә, быжьқәак иаҳаит. Иван Иван – иҧа уахь днапҧшызар, гагақәак реиҧш, цьоукы днарыхәаҧшит иаразнак, Иван Иван-иҧа игәы иааҭашәеит, арҭ иибаз Хәымсеи Наташеи роуп ҳәа, дгәырҧьатцәа даақалеит. «Урҭ ракәымкәа, нас уаҳа изустцәада»? Рааигәа-сигәа уаҽы дынхазом. Харатәқәаны ҟалашьа амазам. Урҭ аранза имаакәа, уаҳа ҭыҧк цьара ирмауҙози? Наташеи, Хәымсеи рхаҭақәатцәкьа роуп. Уажәы, иеилысымкаауеи, урҭ ракәу ракәму, – иҳәан – Наташа дахьиауаз луада ашә аатцрааны дныҽнаҧшит. Аха Наташа дауиахыз, уи лкаруат ҭацәуп. Иван Иван-иҧа иуадахь иҿынеихеит. Уи иуада дшыныҽналаз еиҧш, Марусиа лахь ибжьы наиргеит.

– Марусиа , О, Марусиа.

– Марусиа дцәыха-жьыхо, ацәа даалтцын:

– Исауҳәои, Иван? Пҳыз хаак салан, саалтцит. Сыпҳыз нагзаны ишызымбазгьы, сгәы иаахәара акы сшақәшәо, усгьы идыруп. Амала, изакәытцәкьоу сыздыруам, аха…

– Ипҳыз мшуп бара иббаз, Марусиа. Бара быпҳыз акыр еилнакаауеит. Бара ишыбҳәаз еипҳш, бгәы иаахәаша ббоит, иаарласны бѡагыланы, ахәырма ду ахьгылоу ахь бнапҳшыр.

– Избои, ахәырма ду ахьгылоу ахь снапҳшыр? – лҳәан Марусиа дааццакны, харпҳ затцәы дѡагылан, абартца даатцагылт Марусиа.

Иван Иван-ипҳа Марусиа длышьталаны дындәылтцит.

– Уаантәи иббазом, арахь бааскьа, - иҳәан иара дахьгылаз ахь днаскьарц налыдитцеит. Уаантәи ахәырма ду ахьгылаз ахь днапҳшит Марусиа. Иаразнак ала урт лылапҳш нарыкәшәеит ѡыцьа ахьеидгылаз. Усҟан Марусиа дгәырҧьатцәа даацәажәеит:

– Ант Хәымсеи Наташеи роуп, ҳәарада. Иван, унеины, Наташа лиарта гәата? – лҳәан Марусиа, Наташа лиартаҷ диоу, диаму еилылкаарц наидылтцеит. Уа снеины избахьеит.

– Нас

– Аиарта тацәуп. Арахь уиас, арахь, ҳарпҳырхагамхап, ҳхәычқәа, – лҳәан Марусиа лиартахь дгәырҧьатцәа лҷыналхеит, Иван Иван-ипҳагьы уи дналышталеит. Рыѡцьагьы ртыпҳқәа рҷы инеины инаиеит. Убри аамтазы, Хәымсеи Наташеи рцәажәабжьқәа ааѡуан:

- Хәымса, уаргьы саргьы рапҳхьа ҳанбебаба?

– Азы аныстиуаз.

– Уи уакәытц.

– Уи ҳакәытцуазар, фышықәса рапҳхьа, ҳара ҳҷы сасра шәаныказ. Нас сара шәара шәҷы сасра саныказ. Уи нахыс шәара нхара ҳәа арахь шәанаа, есымша ҳаибабоит.

– Уиашоуп, Хәымса, фышықәса тцуеит уаргьы саргьы ҳаибадыруеижьтеи. Есҽны ҳаицын, шамахамзар ҽенак

ҳаибамбакәа зыҟамлацызт, аха абзиабара аҙбахә уҳәаҙомызт. Уажәы, уи уҳәартә еиҧш, уҟазҭазеи?

– Исыздыруам, Наташа. Сара бара бзиа бызбон, аха иаҳәшьак леиҧш акәыз ҷьысшьон, бзиа бшызбоз, аха ус акәҙам. Аиаҳәшьа лыбзиабара атҟьыс иеиҳауп, бара быбзиабара исымоу. Бара бышсазҭааз еиҧш, саргьы сбызҭаап. Нас бара бзиа сышҧаббоз, иашьак еиҧш акәу, ма даҽакала акәу?

– Сара раҧхьа уанызба нахыс бзиа узбоит, аиашьа ибзиабара атҟьыс инеиҳаны.

– Бзиа сшыббоз, зсабымҳәеи, нас?

– Уара сара бзиа сшубо, уҳәозар ҳәа сыҧшын, насгьы «башьа диеиҧшуп» ҳәа ахьырҳәоз азы, иашьатҵас акәыз ҷьысшьон, бзиа ушызбоз. Ишубо еиҧш, ҳаҷьагьы иҳахьыз акоуп, уи еилкааун. Еилкаамкәа инхаз, сара уара иусҭаз сызҭаароуп.

– Иарбан зтҵаароу зыбҳәаз, Наташа? Аа, исгәалашәеит, исгәалашәа. Баргьы саргьы ҳаибабеижьҭеи акраатҵуеит, аха абзиабара аҙбахә сызбамҳәацызт. Избанзар, ишысҳәахьоу еиҧш, иаҳәшьак леиҧш, бзиа бызбон. Уажә, ҳаазқәылаз, иҟам мшык, сан быҙбахә анылымҳәо, «абас ҭацак дызмоу илыбарги» – лҳәоит. Уи адагьы, Иван Иваниҧеи Марусиеи ахьсыхәаҧшуа, маҳәыс сыртахушәа сгәы иабоит. Абартқәа зегь санрызхәыц, бара бҽынтә иаҳәшьатҵас абзиабара исымаз, хатҵеи-ҧҳәыси рыбзиабарахь ииасит.

– Уара уфилософ дуун, Хәымса. Аиаша уҳәеит, сани саби уара даара бзиа урбоит. Уара ууаигәара еснагь иҟазар рҭахуп, сашьа уахьеиҧшыз азы, хатә ҷкәынак иеиҧш бзиа урбон. Уара ишуҳәаз еиҧш, ус ишааиуаз, урымаҳәхаргьы рҭаххо иалагеит. Уаргьы саргьы ҳаҧсҭазаара еилаҳҭар, ҳара ҳатцкьыс, дара еиҳа ргәы ишахәо агәра згоит.

– Ус анакәха, ушьҭа ҳара ҳауп аус злоу, ус ауми, Хәымса.

– Ааи, ус ауп.

– Ус акәзар, ҳагьстазаара еилаҳтап.

– Еилаҳтап, аха ҳтарақәа ҳеыззаҳкқәаз ишгьарзауеи?

– Уара утал уеыззукыз аҷы. Саргьы сеыззыскыз афакультет ааныжьны аурыс бызшәеи литературеи сырталоит. Уаргьы саргьы ҳазталақәаз ҳрылганы, аусура ҳаналагалак ашьтахь латәарадатәи аҧсуа бызшәеи литературеи рфакультет сталоит.

– Ибзиоуп бтал.

– Иҳазбаз сан иласҳәоит.

– Уи сгәагьхом, сацәыпҳашьоит.

– Саргьы сацәыпҳашьоит, аха…

– Еицәахар.

– Уи уацәымшәан.

– Аиеи, нас.

– Ушьта ҳаидытцып,

– Аиеи, ҳаидытцп.

Рыѡцьагьы аагәыдибакылан, иааидытцын, рыѡнқәа рахь рҷынархеит.

а-14-тәи ахы

Убри аамтазы, Иван Иван-игьеи Марусиеи ахьиаз иалацәажәон Наташеи Хәымсеи рразҟы. Урт рыѡцьагьы, гәык-гьсык ала иртахын Хәымса дара дрымаҳәзар. Усҟан дара еиҳа дырзааигәаны дҟалон. Уи акәын дара нахьнатә аахысгьы, гәтакы хадасгьы ирымаз. Арахь Хәымсеи Наташеи, иашьаки иаҳәшьаки реигьш акәын пату шеиқәыртцоз. Урт рыпату еиқәтцашьа деигәырҧьон, Хәымса иан Маниагьы. «Аҧха дсымам, аха Хәымса иаҳәшьак леигьш, пату лыкәтцаны, бзиа иибо, сара сыҧха леигьш дсымҧхьазои, сыҧха лоуми», – лҳәалон Маниа, Наташа лзы.

– Аҧсуаа ртцас ала, иашьеи иаҳәшьеи ҳәа пату еиқәызтцо, хатцеи-ҧхәыси ҳәа иеибагар, ииашоуп ҳәа

ирыҧхьаҙом. Аха уи сара саҽагылоит. Иецзызҳауа аҧкәыни аҙҕаби раҧхьа иашьеи иаҳәшьеи реиҧш, пату еиқәыртцо, рызҳауеит. Урҭ анрызҳалак, бзиа иеибабар, хатцеи-ҧҳәыси ҳәа иеибагар, алшоит. Ус ауп ишыҟоу. Араҟа, ауаҩы дызмилаҭзаалак, уамашәа иибо ҳәа акгьы ыҟаҙам. Шьала иеизааигәоу, арҧыси аҭыпҧҳаи реибагара, уи маҳагьароуп ҳәа аҧсуаа иахьырыпҧхьаҙо, зшьа иелазтцаз, ауаа иахьрылырцо, сара садгылоит. Аҧсуаа зегьы академиа иалгахьоушәа ртцасҟәа анаука иадҳәалоуп. Зегьы ишаадыруа еиҧш, наукала ишьақәырҧәҧәоуп, шьала иеизааигәоу хатцеи-ҧҳәыси ҳәа реибагара, рхылтц рзы иҧырхаганы иҟалар шалшо. Аха, ишдыру еиҧш, Хәымсеи Наташеи шьала еиуара рыбжьаҙам. Хәымса ҳара ҳаҷкәын даара диеиҧшын азы, ҳаҷкәын иеиҧш, пату иқәаҳтцон, пату иқәаҳтцоит иахьагьы. Уатцәтәи амш бзиала, ҳазнеир, уатцәгьы пату иқәаҳтцоит, ҳаҷкәын дыҟазар, пату шиқәаҳтцоз иеиҧш. Хәымсеи Наташеи хәыҷқәаны, иеиқәшәеит. Ҳара Хәымса пату шиқәаҳтцоз еиҧш, даргьы пату еиқәыртцон. Ус ишеицыз ашкол иалгеит. Нас иашьаки, иаҳәшьаки реиҧш, бзиа ишеибабоз, шьала ишеизааигәамыз анырдыр, аҙыхь иаҩызоу, абзиабара цқьахьы иианагеит, ҳара ҳаргьырхагамхакәа, ҳрыцхраар, пату еиқәызтцо хатцеи-ҧҳәысны иҟалоит, ҭаацәара бзиакгьы аҧцахоит. Бара бгәы ишҧаанагои, Марусиа? – иҳәан Иван Иван-ипҧа Марусиа дынлызтцааит. Иван Иван-ипҧа азтцаара иқәиргылаз Марусиа абас аҭак ҟалтцеит:

– Иван, уара иуҳәо даара ииашоуп, урыстцас, ус ауп ишыҟоу, ус ауп иагьшахәҭоу, аха аҧсуатцас уазхәыцыр, ииашамхар ҳәа сшәон аҟнытә, абри азтцаара, сара Маниа ллымҳа инҭысшьхьеит, аха илгәамҧхеит. Арҭ аѳцьа, сыҷкәыни быпҳаи иашьеи иаҳәшьеи роуп. Дара иашьеи иаҳәшьеи реиҧш, патугьы еиқәыртцоит. Ус иҟазар, еиҳа еиҧьҙами, – лҳәеит Маниа, Наташеи Хәымсеи иашьаки иаҳәшьаки реиҧш, ишыҟоу иианхар, шылҭахыз, слырдырит. Саргьы уаҳа сызламҳәеит.

– Ус иҟазаргьы ауан, аха ус изыҟамлеит арҭ рыбзиаба-

ра. Хатцеи-ҕҳәыси рыбзиабара урҭ рыбжьара ицәыртцит. Уи абзиабара иашьеи иаҳәшьеи рыбзиабара атцкьыс, ицқьоуп, илашоуп. Иҟоу, шыҟоу, акы ацымтцакәа, акгьы агмырхакәа, ҳара ҳаблақәа ирбаз, еицакрада Маниа илаҳәатәуп. Уи дгазазам, ҕсабарала дҟәыҕоуп, атцара лымам, аха… Аиаша лаҳәазар, ишахәтоу амҩа иқәылтцоит ари аус.

– Уи иашоуп Иван, уара иуҳәои, сара сгәаанагареи еиқәшәоит. Ашьыжь ҳҩагылар Маниа лҷы снеины иласҳәоит, уара ишуҳәаз еиҕш, акгьы ацымтцакәа, акгьы агмыжькәа. Маниа дыҕҳәыс ҟәыҕоуп, амҩа ҳақәылтцоит.

– Бзиоуп, Марусиа. Ҳара ишаҳҳәаз еиҕш, иҟатца, ус быхәтоуп, – иҳәан дааҳәны днаиеит Иван Иван-иҕа. Дааҳәны диазшәа анылба, «ушьта ҳацәап», – лҳәан Марусиагьы, дааҳәны днаиеит. Аха рыҩцьагьы цәарас иҟартцаз ҳәа акгьы ыҟам, Хәымсеи Наташеи ишрызхәыцуаз, акараҳәа аадыршеит. Арҭ ирызбаз Маниа дазыразхар, Наташа лдокументқәа Аҟәа имгазакәа, Ростов акы дтартцон. «Хәымсагьы Наташагьы, хатцеи-ҕҳәыси шәоуп» ҳәа нараҳәаны, Хәымса дахьыҟоу, ауадақәа инрыҩнартцон.

Ашьыжь анаацәылаша Марусиеи Иван Иван-иҕеи ҩагылеит. Урҭ рышьтахь, акыр дышьтахеит, аха дҩагылеит Наташагьы. Уаанза изларызбахьаз ала, урҭ иахьатәи рыплан иалан, Наташа лдокументқәа Аҟәатәи аинститут аҷы иганы рытара, аха дара ишырызбыз еиҕш, Маниа дазыразханы, ишыртаху русқәа еиқәшәар, Наташа лдокументқәа аинститут аҷы изартари, Ростов акы дталааит ҳәа азырыҕхьазеит. Марусиа дшыҩагылаз еиҕш, Маниа лахь дцашан, аха Маниа ашьыжь деилахоуп, лыжәқәа, лҳәарақәа уҳәа ртыҵ иқәылтцароуп. Уи бзианы илдыруеит Марусиа. Убри аҟнытә, маҷк даангылар акәхеит. Маниа лусқәа дрылгаанза цәгьала илычҳаит Марусиа. «Ушьта Маниа лусқәа дрылгахьазар-дрылгахьеит» анылгәахә, Маниа лахь лҷыналхеит Марусиа.

– Сан, иахьа Аҟәаҟа ҳзымцаҙои? Ҳцозар, заа ҳцар, еиҳа еиҧьҙами? – лҳәан дҭааит Наташа, лан дахьцоз лгәы иаланы:

– Наташа, иахьа Аҟәаҟа ҳзымцаргьы ҟалап.

Уи уадаҩым, иахьа ҳзымцаргьы, уаҵәы ҳцар ҟалоит, макьана, ихьшәаҙам, аамҭа ыҟоуп. Сара Маниа лҷы уск сымоуп еилкаатәны. Уи еилкааны, ирласны саауеит, – лҳәан Марусиа Маниа лахь дцеит. Ари ажәабжь Наташа илаҳаз, аалцәымҧахеит. «Иарбан усу сан Маниа лҷы еилкаатәыс илымоу», – аалгәахәын, аха иахылҳәаара лзымдырызт, дхәыцуа даангылеит. Иахьа Маниа ашьыжьтәи лусқәа заа дрылгеит, абжьаапҧны еипҧш акәымкәа. Избанзар, лара Хәымса длыцхраауан. Маниа ажәқәа анылхьа, Хәымса ажәқәа ҭцаны, аҳәарақәа ахкаарахь икеицеит. Убри аамҭазы ауп, Марусиа Маниа лҷы даннеи. Усҟан, Маниа лыхш ацыр аҭаны, лыҷкәыни лареи рхәы аҟатцара даҷын. Марусиа агәара дшаатәалаз еипҧш, Маниа лылапҧш даатцашәеит. Маниа Марусиа, афырҳәа дналпҧылан, гәаартыла апҧсшәа налалҳәеит:

– Бзиала баабеит, Марусиа, арахь бсышьҭаланы бааи, - лҳәеит Маниа, Марусиа дшыналпҧылаз еипҧш. Нас Марусиа лапҧхьа дгыланы лҷыналхеит Маниа.

– Бзиара ббаит, Маниа. Уахьгьы снеиуеит, ҳнеицәажәақәап ҳәа ауп, сара арахь сшааизгьы, - лҳәан Марусиа аҭак аакалтцан, Маниа длышьҭаланы лҷыналхеит. Маниа аматцурҭа данынықнала, Марусиа дахьтәашаз, наллырбан, ларгьы скамк даахан, длатәеит. Маниа Марусиа дтәарц, аскам ахьыллырбаз, длатәеит. Арҭ анылатәа ашьҭахь, маҷк аҟара еиҷаапҧшуа, ҷымҭзакәа итәан. Нас аҭынчра ааилалгеит Марусиа.

– Хәымса дымгылацзар акәхап.

– Уи дгылахьеит, ажәқәа ҭцаны даахьеит. Уажәы, аҳәарақәа ахкаарахь икеицеит. Дахьцоз, иеигәышәгьы игеит аандақәа ахьыуашәшәырақәоу, днахәаапҧшны, акы неиҭақәозар акәхап, – лҳәеит Маниа лыҷкәын даарҷехәашәа.

– Еиҳагьы иеиҧьуп Хәымса дахьыҟам. Хәымса дҳақәымшәар, баргьы саргьы ҳамала, гәаартыла, ишаҳҭаху еиҧш, ҳаицәажәап, – лҳәан Марусиа Маниа днылҽаҧшит. Хәымса иалымҳәо, уи иҟнытә, макьана, имазоу акы шылҳәоз, Маниа агәра лырго. Марусиа Маниа илалҳәоз, цқьа илзеилымкаакәа дылҽаҧшуа, дыхәмаршәа ҽаалҭит:

– Марусиа, исабҳәашеи, Хәымса имырҳакәа, аҙәы сибҭар бҭахызар?

– Мамоу, Маниа, бара аҙәгьы бистом. Аҙәы бистоит сҳәаргьы ибуам. Сара издыруеит иҧсхьоу быҧшәма дшыбымҧсахуа. Уи аҧсуаа шәцас иацанакуам. Бара баҧсуоуп, аҧсуа закәан бықәныҟәоит. Сара бара ибасҳәарц сзааиз даҽеа усуп. Уи Хәымсеи Наташеи рус ауп. Урҭ рус азы гәаартыла ҳаицәажәарц азы ауп, сара ара сзааиз. «Марусиа илҳәарызеи» - ҳәа даахәыцит Маниа. Нас акы лҳәарц лҭаххан, лҽы ҩеихылхуаны еиҧш, аҳәаха лымҭакәа, Марусиа ацәажәара дналагеит:

– Маниа бара ибзианы ибдыруеит, шәара шәааигәара ҳара анхара ҳзалагаз. Уи аиҭаҳәара аҧсоуп ҳәа сара сгәы зынҙакгьы иаанагом, избанзар, бара ибзианы ибдыруеит, уи аҭоурых ду иамоу. Ара ҳааины анхара ҳаналага, аҽены, инаркны, ҳхәычқәа еихаҳаазалт. Дара аныхәычқәаз аахыс, пату еиқәҭаны, иашьаки иаҳәшьаки реиҧш, ашкол иалгеит. Доусы ирҭахқәоу афакультетқәа ирҭаларц рҽазыркит. Хәымса идокументқәа Ростовтәи аинститут аҿы ирыдыркылеит. Уи шәпроцент агәра згоит, иҽыззикыз аҭараиурҭа дышҭало, дагьшалго ала. Иара ахшыҩ бзиа змоу, аҭара, ауаҩра, иазгәаҟуа аҙә иоуп. Уи адагьы, Иван иҩызцәаиҧызцәа ахцәхәыц рхьымзо ирацәаҩуп. Наташа лакәзар, Аҟәатәи арҭаҩратә институт дҭаларц лыҙбеит. Аха, макьана, лдокументқәа раҳамҭацт. Иахьа Наташа лдокументқәа аинститут аҿы иганы, ираҳҭап ҳәа акәын ҳгәы иҭаз, аха уи лыпланқәа илымоу, ҳамҧсахыр ада ҧсыхәа ҳамамшәа збоит. Уи, макьана лара лышҟа иҳамҳәаҙац аха иаҳҳәар, лгәы шыҟалогьы здыруада? Уи ҳаҧхьаҟатәи усуп, усҟан иаабап.

– Избан, Наташа лыпланқәа зышәҧсахуа, - лҳәан Марусиа илҳәаз, Маниа лгәы иалсит, нас лажәа инацылҵеит:

– Наташа, аурыс ҭыпҳа, аамҭа кьаҿла аҧсшәа бзианы, иҵаны, аҧсуаа рхәычқәа аҧсышәала аҵара дырҵара, ари ибзиоу усуп, иагьҿырҧшыгоуп. Зегь реиҳа зҵара цәгьоу ҳәа иҧхьаҙоу, лара иахьылҵаз, уи ала лҵара иацылҵарц дахьаҿу даҟәышәымхын, уи лара лгәы еиқәнаҵоит, ҳәарада.

– Бара биашоуп, Маниа. Ивани сареи иаҳгәиҵоу, макьана лара илыздыруам. Сара ара сзааиз, баргьы быхшыѡ ааҳалабҵарц ауп. Бара быхшыѡгьы шҳалабҵо, Ивангьы саргьы ибзианы иаадыруеит, агәра аагоит.

– Шәара аҵара дуқәа змоу, зхатәы бзианы издыруа, ауаа ртәгьы еилкааны, аҙбара зылшо, сара аҿага акреи, аҭаҭын аарыхреи рыда акгьы ззымдыруа, схы нашәылатҵаны, ишәзыззбо ак ыҟоуп ҳәа сгәы иаанагом.

– Маниа, аҵара акәҙам иҟоу. Акы уалганы иутҵаз атцкьыс, аҧсабара иунартҵаз аҵара, еиҳау ыҟаҙам. Уи бара ибылоуп. Маниа бара ибдыруеит ҳхәычқәа рыпату еиқәҵашьа. Иашьаки иаҳәшьаки реиҧш, ишрызҳаз. Аха уи аҳәааҿы изаанымгылеит, абзиабара цқьахьы ииасит. Ҳара ацхыраара рыҵара ҳахәҭоуп ҳәа сгәы иаанагоит, уи адагьы ҧсыхәа рымаҙам. Ҳара агха ҳахьыр, дара адунеи иахьынҙакәу, иахьхәны иаанхоит. Аброуп, бара быцхыраара ахьаҳҵаху, Маниа. Иаха асаат хҧа инархысхьаны еиҧш, ҳхәырма ду аҵаҟа Хәымсагьы Наташагьы иеидибалеит Иван.

– Уу, даасымысхааит, Хәымса! - лҳәан дныѡнытәааит Маниа.

– Ус бымҳәан, Маниа, ус бҳәар, ҵасым. Ҳхәычқәа рыбзиабара ҳара ҳаигәырҧьароуп. Уи ҳаигәырҧьаны, амѳа иаша, амѳа ҧшҙа иқәаҳҵароуп.

– Иашьаки иаҳәшьаки реиҧш, пату еиқәыртцоит ҳәа акәымзи, ҳара ҳашгәыҧуаз, нас аҵыхәтәан, иаҳзырузеи, имаҳагьацәахама?

– Маҳагьара ҳәа ара зынҙакгьы акгьы ҟамлаҙеит.

Аҙыхь абахә ашьапаҿы ахы шытцнахуа еиҧш, ҳхәыцқәа ргәқәа рҿы абзиабара цқьа ахы ытцнахит ауп. Уи ацхыраара аҭахуп, зхы ытцызхыз аҙыхь аитцыхра шаҭаху еиҧш. ус еиҧш ацхыраара зылшо, хҩык ҳауп. Изустцәада, урҭ ахҩык? Бареи, сареи, Ивани ҳауп, уаҳа даҽеаҙәы иҳацхрааруа ҳара дҳамаҙам. Иван, баргьы саргьы иаҳҳәо дшахымпҭо сара агәра згоит.

– Иҟаҳтцарызеи, нас? – лҳәан Маниа Марусиа длаз-тцаит.

– Бзиа иеибабаз, абзиа рбыжьҳәааны иеинраалатәуп. Уи ада ҧсыхәа ыҟамшәа збоит. Бара бгәы ишаанаго сыз-дыруам, аха…

– Ааи, аха, ҳара иаҳҳәо дара ихартцару?

– Ихарымтцар, иабацо? Ихартцар еиҳа ирзеиҧуп, ҳара иаҳҳәо харымтцар, ишыртаху иҟазааит. Амала, ҳара ҳтәы ххәап.

– Марусиа, бара бгәы иацәымҧымзар, иашьеи иаҳәшьеи реиҧш, бзиа еибабозар, еиҳа еиҧьзар, бара бгәы ишҧаанагои?

– Мап, Маниа. Иашьеи иаҳәшьеи рыбзиабара атцкьыс, хатцеи-ҧҳәыси рыбзиабара еиҳа итцаулоуп, еиҳа иҧәҧәоуп. Уи ҧстазаарооуп, зҳароуп. Ушьта иашьеи иаҳәшьеи рыбзиабара иахысит. Аарҳәышьа амаҙам.

– Марусиа, Наташа леиҧш иҟоу, сара ҭацас дан-соу, сара сзы, ираз҆ы дууп ҳәа исыҧхьаҙоит. Амала, шәара ҽеишәа шәазхәыц, сара сышәпҧырхагам. Сара сус аламтцакәа, шәара ишышәҭаху амҩа иқәышәтца. Сара да-ара дрыцҳасшьоит Наташа. Лара лгәы иалнахыз азанаат ала атцара даналгалак, акәзар, лыгәхьаа скуамызт, аха…

– Уи тцарада дынҳажьуам. Рыҩцьагьы атцарақәа дҳартцоит. Бара мап бымҳәозар.

– Сара иеиҭасҳәахуеит, Наташа леиҧш иҟоу аҭыпҳа хазына, ҭацас сара дансоу, раз҆ы бзиа соуит, аха лара араз҆ы бзиа лмоур ҳәа сшәоит. Дрыцҳасшьоит азоуп, ас зысҳәо.

– Ҳхәыцқәа раз҆ бзиа роуеит. Урҭ рраз҆ы бзиа иро-уа ахь, ҳаргьы ҳатцанакуеит. Ажәак ала, иаҳҳәозар,

ҳазынтәык, разҟы бзиа ҳауеит, уи азы бымшәан, Маниа. Дара еиҽынтҽаауа бзиа иеибабоит, - лҳәан дцаразы дѡагылеит Марусиа. «Баангыл акы ҳнацҳап» ҳәа Маниа илзымҳәеит, илҳәаргьы Марусиа ишылымуаз лдыруан азы. Маниа днеин, лашәтра лнапы лҭылшьын, ѡашәха дуқәак аатыганы, агәыблаа инантцаны, Марусиа иналылҭеит. Марусиа мап лымкӡеит. Мап лкыргьы, Маниа ишылымуаз лдыруан азы.

– Иҭабуп, Маниа, бара башәхақәа рзы. Мап скыргьы, ишыбымуа здыруеит. Насгьы ҳхәыцқәа рразҟқәа рыӡбараҽы, бахьҳацхрааyа азы иҭабуп ҳәа басҳәоит, –лҳәан даагәыдылкылан, даалыгәӡит. Маниагьы Марусиа даагәыдылкылан, даалыгәӡит.

Марусиа лышәхақәа лыманы агәара дынҭытцит. Маниа дгәырҧьатцәа аѡныҟа даагьежьит. Марусиа аѡны дахьнеиз, дҽаҧха-ҽаччо Иван ашәҟәы даҧхьо дахьтәаз, днаидгылеит.

– Марусиа бгәалаҟазаара бзианы, баазшәа збоит, шәеинаалама, Маниагьы баргьы, – иҳәан Марусиа длызцааит.

– Ҳаинымаалакәа иаауеи! Ҳахьанхәацәахаз ҳгәы иамыхәозар, уаҳа ҳгәы иаахәози? «Наташа леиҧш иҟоу, ҭацас дансоу исыбаргәузеи!», – лҳәан Маниа даара дгәырҧьеит.

– Ус акәзар, Наташа, «ара бааи» ҳәа лаҳәи? – иҳәан Иван Марусиа адҭа литеит. Иван иихәаз шаалаҳаз еиҧш, афырхәа, дѡагылан, Наташа луадаҽы днеин, лаб иихәаз лалхәеит. Иван иҧҳа лаб иҽы даннеи, илеиҳәеит Маниараа рҽы дцаны, Хәымсагьы Маниагьы, дара рҽы иѡеирц, уахь рѡеира иара дшазыҧшу. Наташа лаб иихәаз, афырхәа, дцаны иралхәеит, Иван иҽы инеирц шиҭаху. Ари Маниа ианлаҳа, лцәа иалашәеит, Хәымсагьы Маниагьы, Иван дрыҧхьаны изигоз, аха Хәымса иҽы илымхәеит. Ларгьы илзымдыруашәа ҟалтцеит. Хәымса Иван дызхаиҧхьаз изеилымкааит. Иван иҧҳаи Хәымсеи иаха ахәырма ду атцаҟа ишеиқәшәаз, аӡәгьы ибеит

ҳәа башахазгьы игәы иҭамшәеит. «Сани сареи Иван дҳаҧхьазар, ҳҩеип, иҳаиҳәо ҳаҳап», – иҳәан иан дахьцоз, длыцны дцеит Хәымсагьы.

Агәара ианынҭала, Наташа днарҧылеит.

– Иван дызҳаҧхьаз ҳәа бара акыр бдыруама? – иҳәан Хәымса Наташагьы длызҵааит.

– Акымзарак сыздыруам, – лҳәеит аҭакс Наташа.

– Иҳахәо мҳәакәа, ҳазгаша иҳәарым. Ииҳәо, ҳаҳап, иаҳзымдыруа, иҳахәарҭоу, акы ҳаиҳәозар акәхап, - лҳәан Маниа Хәымсеи Наташеи раҧхьа днагыланы, лҷыналхеит.

Ишиашаз, уажә, иеицааиз рыхҩыкгьы, Иван дахьтәаз ауадаҷы иныҩнашылеит. Иван дҩагылан, лымкаала Маниа аҧсшәа леиҳәан, «бтәа», – иҳәан Маниа дахьтәашаз налирбан, длатәеит. Аскам аалган, Маниа дахьтәаз, лган аҷы, Марусиа длатәеит. Наташагьы Хәымсагьы аҭзамц ршәадҵаны, икәацә-кәацәза игылан, Иван ииҳәарызеишь ҳәа иҙырҩуа.

Иван акраамҭа ҷымҵакәа, дтәаны дрыхәаҧшуан, изыҙырҩуаз рыҧшьҩыкгьы. Нас тынч-тынч ииҳәарц иитахыз иажәа аҳәара дналагеит.

– Ҳара адәы ҳаззыкәу ххәыцқәа рзоуп. Урҭ ааҙаны, аҵара дырҵаны, аҭаацәарақәа ирылалароуп. Нас урҭгьы ахәыцқәа рааҙароуп, убас мацара ицаларoуп. Убри ауп аҧсҭазаара захьҙугьы. Аҧсҭазаара еснагь иҟамызт. Уи аныҟала аахыс: иҟан, иҟоуп, иагьыҟалоит. Зегь раҧхьа игылазароуп ааҙара. Еицрымшәо еицызараоуп аҵареи, аҭаацәара алалареи. Сара сызлахәаҧшуа ала, рыҩбагь иашоуп. Рыҩбагь ауаҩы илшароуп, ишуҧыхьашәо еиҧш. Рыҩбагь еицуҧыхьашәаны, ишрыхәҭоу реицымҩаҧгара улшар, еиҳагьы еиҧьуп. Шәара Хәымсеи Наташеи рыҩбагь еицшәыкәшәеит, ишәывышәмыжьын. Аҵарагьы шәҵароуп, аҭаацәарагьы шәалаларoуп. Аҵарагьы ианаамҭоу итҵатәуп, аҭаацәарагьы ианаамҭоу иаҧҵатәуп.

Абарҭ рыҩба ианраамҭоу зеыззахьыгҙаз, роуп заҧхьаҟа аҧсҭазаара бзиа зауа. Уажәы, ҳара ххәыцқәа

аҧстазаара зда ихәарҭам рыѽбагьы раамҭа рзааины ирҭагылоуп. Аҭарагьы рҭароуп, аҭаацәарагьы аҧырҭароуп. Ҳәарас иаҭахузеи, арҭ рыѽбагьы реилагɜара уадаѽуп, аха ауадаѽра иаҷагыланы иқәҧалатәуп, аиааира агаразы.

Араҟа аҭаацәара рҷынтәгьы ацхыраара аҭахуп. Уи азы, ҳара ҳахиазароуп. Сара абра абырсҟаҟара ззысҳәо, ҳара ҳхәыцқәа Хәымсеи Наташеи шәзоуп. Уааноа иаҳаɜбаз ҳапланқәа маҷк аҟара иҳамҧсахыр ҟалом. Наташа Аҟәа бысталарц ибҭаху ааныжьны, Хәымса дахьҭало, баргьы бҭалароуп, мамзар, бара, ара быҟаны, иара нахьхьи, дыҟаны ҟалашьа амаɜам. Ҳара уажәрааноа шәара шәыбзиабара ҳшахәаҧшуаз иашьаки иаҳәшьаки реиҧш акәын, аха иаха нахыс, уи аҳәаа инхыҳәҳәеит. Ҳара ибзианы иаадыруеит иашьаки иаҳәшьаки бзиа ишеибабо еиҧш, акәымкәа, хатцеи-ҧҳәыси реиҧш бзиа шәшеибабо. Уи иаха ахәырмаду аҭаҟа шәеиқәшәара агәра ҳнаргеит. Мап кышьа шәымаɜам. Ҳара ҳаблақәа рыла шәаабеит. Иахьатәҟьа инаркны, шәара шәыҧстазаара еилашәҭароуп, аҭарагьы шәҭароуп. Хәымса иитаху иалихыз дҭалоит. Наташа, баргьы, ахәыцқәа рыда ҧстазаара бымамзар, бан лзанаат шьтых. Бҭал аурыс бызшәеи алитературеи рфакультет. Уи баналгалак, аҧсшәа бзиа излаббо ала, бҭалар былшоит латәарадатәи афакультет, аҧсуа бызшәеи алитературеи рзанаат ала. Абас шәабжьаагоит ҳара. Аɜәгьы ҳашәҧырхагам, шәхқәа шәрыхәа. Ростовтәи ҳуадақәа цаҧхак Хәымса истахьеит, аригь бара ибыстоит, – иҳәан Иван ицаҧха иціьаба иаатихын, Наташа иналиҭарц астол иныкәитцеит. Наташа днеин, иаақәылхит.

– Иахьатәҟьа аблетқәа рзы шәцароуп. Шәаамҭа ишәымоу маҷуп. Шәҧышәарақәа ааины шәгәашә илагылоуп. Уатәы ицо адәыҧбаҷы, аблетқәа ҟалап ҳәа сгәы иаанагоит. Уатәы иҟамларгьы, уатәашьтахь, хымҧада, иҟалоит. Шәца, аҧышәарақәа тины, шәцарақәа шәыртал, ҳара амлеи ахьтеи шәыдҳаркуам, – лҳәеит Марусиа.

– Шәыҽебжьышәымхын, шәан дшәыкәыхшоуп, лҳәан Маниа, Наташа даагәыдылкылт. Марусиагьы, Маниа ишыҟалҭаз еиҧш, днеины, Хәымса даагәыдылкылт.

«Хәымса ҳаҷкәын даара диеиҧшуп», - лҳәан Марусиа Хәымса дниҽаҧшит, лылаҟырзқәагьы лызҕы илахьыжжит. Хәымсеи Наташеи адәахьы индәылтцын, акы неибырҳәеит. Нас Наташа дааҳәын, днеины, луада дныѽналеит. Хәымса аѽныҟа дцеит. Маниа зҽы дыҟази, лареи акыр иеицәажәон, нас аѽныҟа дцеит. Маниа аѽныҟа данцоз, Хәымса иҽеилаҳәаны, ахҭыста дыѽхытцыны, дшааиуаз, Маниа дааиҧылеит. Хәымса ажәак мҳәазакәа, иан дынлывсын, Наташа лышҟа дцеит. «Аблеҭқәа аархәарц ицозаап», – аалгәахәит Маниа, Хәымса днаивсны дахьнеиуаз. Хәымса Наташа лҽы даннеи, лара лҽеилаҳәаны дгылан.

– Ҳара аблеҭқәа рзы ҳцоит, – лҳәан Наташа лан лахь лыбжьы налырган, Хәымсагьы ларгьы иеицны, индәылтцын, рҽынархеит. Урҭ цозшәа анылба, Марусиа ауада дааѽнытцын, Хәымсеи Наташеи лыбжьы нарықәлыргеит:

– Наташа, шәызлацо шәымѽақьыра шәымоу?

– Ааи, сан, сара исымоуп, ҳамѽақьыра иазхаша, - лҳәеит Наташа.

– Хәымса, зны, уаангыли, – лҳәан Марусиа лыбжьы налыргеит. Хәымса даангылеит. Наташа ацара даҽын. Марусиа Хәымса дахьгылаз данааи:

– Уст, Хәымса, уара уцьаба аҧара ҭазароуп, – лҳәан имаҷзамкәа аҧарақәа ицьабақәа инҭалтцан, даагьежьит. Наташа ашьшьыҳәа днеиуан. Хәымса Наташа дыѽлыхьзан, рыѽцьагьы иеицны рҽынархеит. Иацынза иашьеи иаҳәшьеи реиҧш, иецыз, иахьа хатцеи-ҧхәыси реиҧш иеицуп, аха уи хәѽык рыда азәгьы издыруам. Урҭ ахәѽык ҳәа иҟоу: Марусиеи, Ивани, Маниеи, нас Наташеи Хәымсеи роуп.

Наташеи Хәымсеи амѽа ианыланы ишнеиуаз, машьынак рыхьзан, инақәтәаны ицеит. Авокзал аҧхьа

амашьына аннеи, иаанырқылан, иллыбааны, ишиашаз, акассаҽы инеит. Уатцәы ашьыжь ицоз адәыҧбаҽы ироуит аблеҭқәа. Аблеҭқәа анамырх ашьтахь, адәыҧба иааиз ала, Мҷышьтанзаа ииаит. Ари адәыҧба уа иаангылон. Адәыҧба анаангыла, иллыбаан, Шларҭапаҟа игаз амҩа ианыланы рҽынархеит. Уатцәы Ростовҟа ицоз адәыҧбагьы ара иаангылон. Уаха Витиа иҽы иаангыларц рызбан, аха ашьтахь ианхәыц иҧхашьаны иахьхәит. «Амҩа бзиоуп, шьапыла ҳаап» ҳәа рызбеит Хәымсеи Наташеи. Урт ишырызбаз еиҧш, иагьыҟартцеит. Адырҩаҽены заа иҩагылан иеицны иллыбааит Мҷышьтатәи адәыҧба аангыларҭаҽы. Уа ианлеи, даҽа саатбжак аҟара адәыҧба иазыҧшны игылан. Нас адәыҧба анааигьы, даҽа усҟаҟара, иззаза, аихамҩа иангылан. Дара неины адәыҧба инҭалеит. Дара зҭалаз адәыҧба анындәықәла, инеин, ахышә инкылагылеит Хәымсеи Наташеи. Дара рызхара ирзымбацыз, Аҧснытәи аҧсабара ишыҟәыҧшуаз мацара Ҧсоу ацҳа иныкәсын, Урыстәыла иналалеит. Ажәытә Аҧсны иахьатцанакуаз, хабалак, Аҧсны иеи-ҧшын, Аҧсны ишатәыз ҩашьомызт. Уи ианынахыс, акаршәарақәа инырнылеит адәыҧба. Адәыҧба Ростов ақалақь аҽы инеираны ианыҟаз, аамта иаҟәыршәаны инеит. Ростовтәи адәыҧбаангыларҭатә вокзал аҽынтә таксила рыҩныҟа идәыҟәлеит. Ашьшьыхәа иҩыхәнан, руада ашә иныылагылеит. Наташа ацаҧха аацәырылган, ашә аартны, илыҩналеит. Ари ауадаҽы иҟоуп, уаха дара рымацара. Ас ахаангьы дара иеиқәымшәацызт. Дара рымала «рыҿзаны» иахьеиқәшәахьаз, ахәырма ду атцаҟа акәын. Усҟангьы саат бжак аҟара акәын. Ушьта ари ауадаҽы дара идыршоит. Ирҭахызаргьы, уатцәтәи амшгьы, ара идырхәлоит, аха Наташа лдокументқәа рытатәуп акәымзар, Хәымса идокументқәа аитахьеит. Аҧышәара аан, днеиуеит ауп, уаҳа ус имазам. Наташа лдокументқәа атаны, нас ҧышәарак лтиуеит ауп. Аха ҧышәарас илтиуеи? Уи ауп аус. Рапҳьатәи аҧышәара «хәба» ҳәа илзытир, уаҳа аҧышәара лмыртизакәа, аинститут дад-

накылоит. Аха «хԥа», ма «ԥшьба» ҳәа илҭиир, егьырҭ реиԥш, ларгьы аԥышәарақәа лҭиуан, конкурсла дрыдыркылон.

Адырԥаҽены, анааша, Хәымсеи Наташеи ԥагылан, арҭаԥратә институт ахь ицан, Наташа лдокументқәа аҭаны иааит, иагьеилыркааит Наташа лкурс, рапҳьа ирҭиуаз амаҭәар. Уи аурыс бызшәеи алитературеи ирызкны, ахҭҳәаа аԥра акәын. Наташа ианакәзаалак, ашкол аҿы, аԥрақәа анымԥаҧыргоз, ҟазшьас илымамызт «ашпаргалка» лапҳьа иқәҵаны ахԥылаара. Аԥра лҽаназыҟалҵоз, аԥны, лара лхала илыԥуан. Илԥыз, лхала ириашаны, днахәаҧш-аахәаҧшны, инылгәаларшәаны, ашкол ахь дцон, аконтрольтә ԥрақәа раан. Уа даннеилак, илыԥуа атема лара ишылдыруа, ишеилылкааз еиҧш илыԥуан. Иҟан «ҧшьбақәа» анлоуазгьы, аха еиҳарак «хәбақәа» лауан. Атцыхәтәан, ашкол лалгамҭазы, шамахамзар «ҧшьбақәа» лауамызт. Еснагь илаулауаз «хәбақәа» ракәын. Убас, ибзианы дазыҟатцан.

Наташа лан Марусиа, зҿабызшәа хааз, ауаԥы изааигәаз, ртцаԥын. Ахәыҷқәа рыцҳалшьон, бзиа илбон, аха ахәыҷқәа атцара дыртцараҿы, «ллеишәа цәгьан» рыцҳашьара лыздыруамызт. Атцаԥцәа лара илҳәо аҿы иҟан, имнеиргьы луамызт. «Акы шәахәаҧшыр шәҭахызар, аԥра шәҽеназыҟашәҵо, аԥны, ишышәҭаху шәахәаҧш, аха ашкол аҿы, аконтрольтә ԥра анымԥаҧыжәго, шәаҧхьа акы ықәны ҟалаҙом», – лҳәон лара. Ус иагьыҟалҵон. Нас Наташа Ростов данааи, лапҳьа «ашпаргалка» ықәҵаны иахылԥылаауазма? Иахԥаал ҳәа ларҳәаргьы, дзышьцыламыз лзыҟатцару? Амала, арахь данаауаз, лара лхала илыԥқәаз «ашпаргалкақәа» ааидкыланы иаалгеит. Аҧышәарақәа рытира аҿынҙа, дтәаны дрыҧхьаларц илгәалалыршәаларц азы. Наташа аҧышәарақәа аныҧтиуаз аҽены, «ашпаргалкақәа» зегьы лыстол инықәтцаны аинститут ахь дцеит. Дызлаԥуаз аԥыгақәа ԥбеи, ицкьоу тетрадки лыманы. Наташа днеит аинститут аҿы, аҧышәарақәа ирылагеит. Атема илымаз лԥит, лара

ишылдыруаз. Дшашьцылаз еиҧш. «Хәба» ҳәа илԝит. Ироуз ахәшьарақәа анрылархәоз, зегь реиҳа лара ддырҽхәеит. Иагьларҳәеит, аинститут дшаанахәаз. Уи аҽены, Хәымса аҧышәара имамызт. Иара аҧышәара аниауаз, адырԝаҽены акәын. Убри аҟнытә, Наташа аҧышәара лҭииаанӡа аинститут аганқәа дрыван. Наташа «хәбақәа» илоуз анеилыркаа аҽенытцәҟьа, лаб ихьӡ ала ателеграмма ҟартцеит, аинститут дшаднакылаз ала. Ари анраҳа, Ивани, Марусиеи, Маниеи даара ргәы иааихәеит. Хәымсагьы қәҽиарала аҧышәарақәа иҭиндаз ҳәа гәанала анцәа иҳәон.

Уи нахыс, Хәымса аҧышәарақәа дынрылагеит. Акы ахьизеилымкаауаз, Наташа длазҭаауан. Ларгьы аҧышәарақәа лҭиуазшәа, Хәымса иитиуаз аматәарқәа лҽеырзыҟалҭон. Хәымса цьара сызицхраауандаз ҳәа. Уи дахьицхрааузгьы рацәан. Хәымса «ҧшьбақәеи», «хәбақәеи» ҳәа аҧышәарақәа иҭиит. Наташа аинститут данаднакыла, ишыҟартцаз еиҧш, уажәы ателеграмма ҟарымтцаӡеит. Аинститут аҽы аҧхьара мышқәак агын азы ишиашаз аԝныҟа иааит. Аԝны ҳәа иахьааиз, Иван иԝны акәӡам, Маниа лыԝны ауп иахьааиз.

а-15-тәи ахы

Витиа ԝышықәса зхытцуаз иҧа хәыцы дыҟан. Уи иихәаша узымҳәо, аҷҳаҳәа дцәажәон. Иан латцкьыс, ианду дахьлыдылкылоз азы, ианду еиҳа бзиа дибон. Иара ихьӡын Мсурат. Уи ихьӡ ихьӡызтәыз Витиа иакәын. Витиа аҧсуаа дахьрыланхоз, урҭ, ихы атцкьыс бзиа иахьибоз аҟнытә, аҧа даниоу, Мсурат ҳәа ихьӡитәит, аҧсуаа реиҧш, ламыслеи уаԝралеи, акы игымхо дҟаларц азы. Витиа аҧсшәа дыцәгьамкәа иҳәон, аха ибзианы иахьизымҳәоз игәы иалан. Витиа ашкол дахьҭаз ақалақь аҽы акәын. Уа далгеит ихарҭәааy абжьаратә школ. Уаҳа атцара изымтцеит, иара ибзианы идыруан, ақалақь школ ахь ицаны, атцара атцара, заҟа аџьабаа ду ацыз. Убри

аҟнытә, иҧа даниацәажәо, аҧсышәала диацәажәон. Мсурат ашкол дталартә анизхалак, ақытантә аҧсуа школ дтеитцарц азы. Усҟан Аҧсны ақыртуа школқәа хԥаны, аҧсуа школқәа аадыртхьан, аха макьана даара икәадан. Усҟан ақыта школқәа зегьы ирылукаауа иҟан Шлартатәи ихартәааау абжьаратә школ. Уи ашколқәа ирылукаартә иҟазтцаз, Марусиеи Ивани роуп. Урт рҧышәа аҧсуа ртԥацәа ирыртон. Ари ашкол азбахә бзианы иахьыҟаз азы, Витиа иҳәалон:» Знык Мусрат ашкол ахь дцо далагар, Шлартаҧатәи ашкол дтастцон, уи дахьынзахәычу, Маниа лҷы даансыжьуан, ҧытк дандухалак, ихала аԥныҟа днеилон», «Уи ада хьаа анцәа иҳаимтааит» – лхәалон Маниа, Витиа ас иҳәо анлаҳалак.

Ашколқәа зегь рахьтә, Витиа дахьынхоз, еиҳа изааигәаны иҟаз, Шлартаҧатәи ихартәааау абжьаратә школ акәын. Витиа игәылацәа рхәычқәа абжаԥык ақалақь школ итаз, адәыҧбақәа ирхьынҳаланы акәын ишцалоз, иагьшаалоз.

Ахәычқәа, зхала ашкол ахь изымцалоз, иеитакны атаацәа иганы ииаргалон.

Витиа ичкәын усддәыкәитцар, машәырк ихьыр, мадыбжьысыр ҳәа дицәшәон. Уи азоуп Витиа изиҳәоз: «Мсурат ашкол дталатә изҳар,Шлартапатәи ашкол дтастцоит» ҳәа. Витиа аихамԥаҷы аус иуеижьтеи ушьта ԥышыкәса иреиҳан, иҧхәыс дагыруа тыҧхан, ақалақь аҷы аус луан. Рыԥцьагьы ашьыжь усура ицон, ахәылпҧаз иаауан. Марфуша лакәын аԥны иҟаз, ахәычи аԥни збоз. Марфушагьы аамтала аихамԥаҷы аус луан, уаантәи ауп, тәанчара дышцаз. Аколнхараҷы аус зукәоз, атәанчахәгьы рауамызт, аплангьы рыкәырхуамызт. Рыҧсқәа ахьынзатоу, аус рулар акәын. Егьирахь, аус зукәоз, ус иҟамызт. Ртәанчахәы ирауаз рҿадырбон, уаҳа ирҧырхагамызт. Марфуша тәанчара дыҟан, аха азәы иауаз луан, лгәы бзиан, аԥн усқәа зегьы лара иҟалтцон, ахәычгьы дылбон. Мсурат хәычы иани иаби усурантәи ианааилак, изакәызаалак, акы анизааргалак рыхәда инапы хәычқәа хшьны, дрыд-

гылон акәымзар, абжьаагьны дызцыз, иануд Марфуша лакәын. Уахынлагьы лара лакәын дызкәаиауаз. Витиа иҧҳәыси иареи еинааломызт. Илыбаргызеи Марфуша, урҭ еинаало илымазар? Еснагь ацҭәа рыман. Лара игәаҧьны ирызлаҳәомызт, «ишәыхьи? ҳәа. Ус ичҳауа даиуан Марфуша. Аха атцыхәтәан, илымҳәар ада ҧсыхәа лмауит. Марфуша лҭаца данықамыз, ҽенак зны, лыцкәын дааиҧхьан, диазҭааит:

– Нан, сыцкәын, есымша акы еимашәкуеит, избан, ишәзеиҩымшози? Иҟалози, пату ааиқәҭаны, ажәа хаала шәааицәажәалар?

– Сан, уи бара бус алабымҭан, сбыҳәоит.

– Сыцкәын, уоуми, нан. Шәзыкоу ҭахым, шәус аилыргара, сус аластцар ҟамло сыкоума?

– Быцкәынцәа ҳауми, аха..

– Нас изурххози?

– Быцкәынра ҳапҵсамзар ҟалап.

– Ус умҳәан, ус.

– Исҳәарым, аха…

Марфуша лыцкәыни лҭацеи рҳәоу еиқәымшәара иазкны, рапҳьатәи реицәажәара абас акәын, рапҳьа ишалагаз. Аха Марфуша уаҳа акгьы лзеилымкааит. Лыцкәын иҟнытә ахаҳә лгәы иҭажьны, зегь чҳауа днеиуан Марфуша. Уи аҟынтә, еснагь, лгәы хьамҭаҵа иҟан, гәырҧьарак лыблақәа ирхубаломызт. Мсурат хәыцы иакәын, Марфуша лгәы ааҟазцоз. «Сҭаца слазҭаап, уи илҳәо саҳап, сыцкәын акгьы сеимҳәеит, аха». – лҳәан Марфуша лҭаца длазҭаайт:

– Ишәыхьи, Маҟвала, еснагь Витиеи бареи акы еимашәкуеит, шәгәааны шәыкоуп. Хаа бызшәак шәҿыҭшәаны, сара исмаҳаҵацт, ишәзеиҩымшози?

– Шәыцкәын дышәзымааҵеит, цтәымзар, бзиак ахаангьы иҿыҭшәом. Абзиа зҿыҭымшәо, ажәа хаала узлаиацәажәарызеи?

– Бара быҧҳәысуп, ахатца бимацлаблан, нан.

– Шəыҵкəын ииҳəақəо зегь сызшəаҳəом, аха иацы иеимаҳкыз шəасҳəоит.

– Исаҳəи, нан, иацы иеимашəкыз?

– Мсурат изҳар, аҧсуа школ дтастцоит, – иҳəеит. Избан, аҧсуа школ дызтеитцо, ақыртуа школ дтеимтцо. Аҧсуа школ дталар, дара аҧсуаа реиҧш, ҧшькласск даарылгар, ахəбатəи акласс инаркны, аматəарқəа зегьы урысшəала ирхысуа иалагоит. Аҧсшəагьы итцоит, аурыстə тарагьы иоуеит. «Ақыртуа школ дталар, қыртшəала абжьаратə школ далгароуп, дақыртуахар стахҳам», – иҳəеит Витиа. Ҳаҵкəын ақыртуа школ далгар, дақыртуахар зитахымзеи? Аҧсуаа уаа ҽеиқəаҳам, аҧсуа ҳəа милат ыҟаҳам, урт бнаурааруп. Урт ақыртуахтəуеит ҳəа ақыртцəа алаган, ашколқəа рзаадыртын, аха дара ирзеилымкааит. Аурысқəа рыцырхырааны ақыртуа школқəа хырҽеит. Уажəы, ирымоу, иагьқыртуа школым, иагьыурысшəа школым. Сара схəыҵы аҧсуа школ дтастцар стахҳам.

– Ихəыҵы, иду, милат цəгьа ыҟаҳам. Аҧсуаа, ҳара аурысқəеи, шəара агырқəеи иҳаицəоуп бҳəар биашам. Ҳара ҳаҧхьагьы дара адунеи иаанагалахьан. Аамтала ҳара ҳатқьыcгьы акультура рыман, иахьагьы ирымоуп. Урт ртцасқəеи, рыуаҽышьақəеи рыла, ҳара ирҿахтцааша рацəоуп. Амилатқəа иреиҧьу, иреицəоу ыҟаҳам. Мсурат аҧсуа школ дтеитцаргьы, аҧсуаа рыгəтаны ҳанхоит, рбызшəа хтцароуп. Ахəбатəи акласс ашьтахь, аматəарқəа зегьы урысшəала иахысуеит, аурысшəагьы итцоит азоуп, Витиа ииҳəогьы зиҳəо. Убри бдырроуп, нан, баргьы. Нан, Маҟвала, абри аума еимашəкуа, уаҳа еимактəы шəымаҳами? Ахəыҵы макьана ашкол италара акыр агуп. Иара игəы бзиа, ихы бзиа, ҽаанбзиала днеиааит. Абри акəзар, еимашəкуа, биашам, нан. Маҟвала.

– Ари аума, еснагь ҳара иеимаҳкуа? Ари иацы иеимаҳкыз ауп ҳəа басымҳəеи?

– Уаҳа еимашəкуазеи, нан?

– Сыздыруам, есыуаха, акы еимаҳкуеит.

– Шəеинаала, нан, шəеинаала.

– Аинаалара сыздырцәуам.

Марфуша лҭацеи лареи реицәажәарагьы, абас иҟалеит. Лгәы нмырхаҙакәа, ашьшьыҳәа, лҽааныылкылеит. Уи нахыс лыҷкәыни лҭацеи реинымаалара аҭыхәала уаҳа зҭаара лылымҭеит. Дара шеибаргәаац иеибаргәаауан, ишеицәҳац иеицәҳауан, аамҭа аанҽасрада ицауан.

Уахык зны, Витиа иҩызцәажәак чарак ахь дыргеит ҩызара ҳәа. Урҭ ахьцоз, ауха изаауамызт, уа иаангылар акәын. Витиа ақыртшәеи, агыршәеи, аҧсшәеи бзианы идыруан. Аурысшәа шиҳәоз еиҧш, иҳәон арҭ абызшәақәагьы. Иара итцегь даныхәыҷыз, ихтцәаны ииаз агырқәеи ақыртцәеи дрыланхон аҟнытә ауп, арҭ абызшәақәа, ас ибзианы изитцаз. Витиа иани иаби зланхоз, рыланхара уадаҩын азы, уа иқәтцны, уажәы, иахьынхо ииаины анхара иалагеит. Ара иахьааизгьы, ҩызцәас ҳәа иоуит ақыртуа ҷкәынцәа: Шьақрои, Џьамали, Мамукеи. Абарҭ ракәын қыртцәас ара инхоз, ихәыҷқәаны. Егьырҭ рааигәара инхоз, зегьы урысҟәан. Урҭ иҩархыкны, хабалак, аҧсуаа ракәын инхоз. Ари адәыҧба аангыларҭатә станциа, ҧшьба, хәба аҧсуа қытақәа рыбжьара иҟан. Арҭ ақыртуа ҷкәынцәа реиҳа Витиа деиҳабын, ииҳәо хартцон. Иара инапаҷы акәын дара ахьыҟаз. Ара адәыҧбаангыларҭа станциа, аҧсуа қытақәа рыгәтаны иахьыҟаз аҟнытә, қыта цыҧхьаҙа, аҧсуа ҷкәынцәа маҷымкәа Витиа ҩызцәас иман. Аха зегьы реиҳа Витиа дыззаигәаз Хәымса иакәын. Витиа итаацәеи иареи раҧхьа иахьынхозгьы, агәыруа ҩызцәа бзиақәак иман. Урҭ ракәын, уажәы, Витиа Гыртәылаҟа дызгоз. Гыртәыла ачараҷы иахьҩеиз, Витиа ицәажәашьеи, иашәаҳәашьеи, икәашашьеи,инаалашьеи зеиҧшраз збаз, аҭыҧҳацәа иеиҵырбон, аха дызмилатуи, дыштаацәароуи анеилыркаалак, урҭ рыгәқәа ааиқәылон. «Доурысымкәа, дтаацәарамкәа дыҟазар, узицымцахои», – рҳәон дызбалак, агырқәеи, ақыртқәеи рҭыҧҳацәа зегьы. Убри ауха Марфуша Мсурат хәыҷы дыҩлыкәаршәны, абжьаагьны дышиалац еиҧш, лиарҭаҷы дышиаз, аҵараҳәа зыбжьы

аагаз агәашә абжьы даанарҧшит. Харҧ заҵәы дҩагылан аҧенцьыр днылагылеит. Ашаца-шацаҳәа агәара дықәланы дааиуан Мамука. Уи алашьцара иҿеагәылакны, дшааиуазгьы, Мамука шиакәыз агәра лзымгеит Марфуша. «Арахь, дабацои, иблақәа ҭихааит», – аалгәахәит Марфуша. Иара дышиашаз, лыҷкәыни лҭацеи рымҳара ашә днадгылеит. Уи ашә дышнадгылаз, иеимаақәа рышьҭыбжь ала иеилылкааит Марфуша. Ашәгьы аҳәы дышнасыз удырратәы абжьы аагеит.

– Ашә аарты, ашә, Мамука соуп.

– Уажәытҵәҟьа.

– Иаарласны улеи.

Абарҭ ажәақәа Марфуша дахьгылаз ллымҳа иҭасит. «Ишҧаҡасҵари?» – лҳәан Марфуша дхәыцуа акраамҭа даангылеит. «Абри акәзаарын, сыҷкәыни лареи иеимаркуаз. Сара ишәсырбап, шәҩыцьагьы» – лҳәан Витиа ишәақь ахьытҵәахыз, иаацәырылган, аҭыхәҭеи иаатыхны, аибыҭара дналагеит. Ашәақь ааибыҭаны, рыҩцьагьы ахьиоу днеины, ашә аартны, длырхагыланы, иааргәыдҵаны, илшьырц, лгәы иҭакны. Марфуша ашәақь зныкыр илкхьазма? Уи аибыҭашьа лдыруазма, лара? Иаарласны ашәақь лзеибымҭеит лара. Уи аибыҭара акыр дадхалеит, аха иахьцалак, акыр дадхалазаргьы, Марфуша ашәақь еибылҭеит. Ашәақь анеибылҭа ашьҭахь, ихыршаны датҳеит. Ашәақь данатҳа, «аҽақ» ааҽытгеит. Еитҵоу апатрон ҭазар, иштҟьоз еилылкааит. Нас апатронақәа дрышьҭалеит, аха илымбеит. Апатронақәа ыҟам, ашәақь ахьыҟаз, – лҳәеит Марфуша. Анахь лҳәеит, арахь лҳәеит, аха ҷьаргьы илымбеит. Аиха аашьтыхны, длырхагыланы, лгәахәын, аха ус иауамызт. Ауада аҩнутҟала, азырза ахаршәны, ашә аркын. Уи ҧҽены дыҩналаанҙа дара ҩагылон… Нас лара ҭакәажәык ҩыцьа аҽар раҵкьыс дызиааирызма? Ҳәарада мап. Дышны, иҟалҵо-илуа лзымдыруалыҩны дааҩнахеит. Мсураҭ хәыҷы даалгәалашәеит. Уи данаалгәалашәа, лҿаанылкылеит Марфуша. Ашәақь илкызгьы ыршәны, акҽаҩра ингҽалыжьит. Ашәақь

акҽаԥра иахьынгҽалыжьыз, «агәара» ааԥнгеит. Мсурат хәыцгьы дахьиаз, артәаа аатирган, дааҽыхеит. Марфуша Мсурат игәшәымшәа аҳәара далагеит, аха Мсурат дылзеиқәкуамызт. Убри аамтазы, ашә аартыбжьы аагеит. «Уца, «уца» ҳәа Маҟвалагьы лыбжьы налыргеит. Марфуша днеины аҧенцьыр днадгылеит. Мамука агәашә ааиртын, дынтҟьеит, аха агәашә изамыркыкәа, иҟьаҟьаза ишаартыз ус иаанхеит. Арт зегьы лбон Марфуша аҧенцьыр дадгыланы, агәашә ахь дыҧшуа дахьгылаз. Нас ушьта ишҧаҟалтцарыз, Марфуша? Рыԥцьагьы лшьырц акәын лара лгәы италкыз, аха уи ҟалтцартә еиҧш деиқәымшәеит. Лара ишылтахыз еиҧш деиқәшәаны, рыԥцьагьы лшьыргьы, Мсурат хәыцы ишҧеиуаз? Лара урт лшьратәы дахьеиқәымшәаз ауп абзиа. Лара лгәы ишаанагаз еиҧш, лусҟәа ҟалар акәын, еиҳа ианеицәахоз. Урт шьны, иҧьатцәы-ҧьатцәуа, итцәыуоз ахәыцы дызбашаз иаурыдаз, усҟан? Ауаԥы дызшьыз усгьы дыҙуан, аха Витиа даанхон. Избанзар, мышкымзар, мышкы, урт амаҳагьацәа ирытцимхырц залшомызт. Усҟан, иара иранаижьуамызт, ма ишьуан, ма иҽдиршьуан.

Абас ала, хтәаран, хыҙҙаараи, Марфуша лыцкәын, Витиа иқәшәоз. Ушьта Марфуша лыцкәын дааир, иалҳәозеи? Аиаша лҳәар, дыцәгьаҳәаԥхоит, аиаша лымҳәар илзычҳару? Абас дхәыцуан Марфуша Мсурат хәыцы дыжьжьаны, данлырцәа ашьтахь, ишҧалуаз, нас Марфуша дзыкәшәаз лычҳар акәын, илычҳаит. Аухатәила акгьы лымҳәеит, илҳәаргьы илылшараны иҟази? Лара лыҽлырҧсит. Акгьы зымбаз, акгьы змыҙбаз леиҧш лҽыҟалтцеит. Маҟвала лакәын, илҳәара-илура лыздыруамызт. «Издыруада, иаха Марфуша лтаца длызкылҧшуазар? Изҽқәаз зегьы лбазар, усҟан ишҧаҟалтцарыз лара? Изакәызеи, нас агәараҳәа зыбжьы газ? Хырқьиашьас иҟалтцари Маҟвала ланхәа дылҽагылар? Иашоуп, Витиа иаҳахьеит, лара Мамука дышицныҟәо. Аха уи иара ишиаҳаз атәым уаа рылоуп. Атәым уаа ирҳәо хатцаны ауп, Витиа, еснагь, ацтәы

шыҟаитцо, атәым уаа, амц рҳәаргьы ҟалоит. Аитцашьыцра гәымха ахьыҟам ыҟоума? Аитцашьыцреи ацәгьаҳәареи рымшала заҟа рыцҳара ҳдунеи иабахьоузеи? Ҳагьхьаҟа заҟа абарангьы иҟоузеи? Рхы иаҟәиҭуп, абзиа зҳәогьы, ацәгьа зҳәогьы. Аха, уажәы, иантцәҟьа ҳалбазар, иантцәҟьа лыцкәын длеиҷагыланы иалҳәар, «сыла иабаз» ҳәа. Усҟан, хамтцашьас имоузеи, аҕа? Нас уи ашьҭахь, иара исеиҳәозеи? Сишьуазар акәхап. Сишьыргьы сыхәҭами? Сишьыргьы гәыбҕанс исҭози, сара уи сыхәҭами? Ашьра иеицәоу хьырхәышьас иҟоузеи? Уи иеицәоу хьырхәра ҳәа акыр ыҟазар, убри акәхоит, сара исыхәҭахо, аха…

Сишьааит, сишьааит, Витиа. Уи сара исыхәҭоуп, аха Мсураҭ ишҧеиуеи? Мсураҭ уаҳа дзымбону? Ус сҳәеит, аха Мсураҭ ихьраны иҟоузи? Сара сатцкьыс иануду дылбоит. Сара Витиа сишьыргьы, уи дкалыжьуам, дылбоит. Мап, мап, Мамукеи сареи рапҳьа ҳанеиқәшәа, аухатцәҟьа сыпҳсыр, еиҳа исзеиҧьын, иҟастца закәызеи? ауаа ираҳар, заҟа ипҳашьароузеи? Витиа иани иареи роума, сашьцәагьы, исзааигәоу стынхацәагьы сылтцит. Мамукеи сареи ҳаиқәшәара ҳаҟәытцыр, еиҳа еиҧьзар, здыруада? Еиҳа иеиҧьзаргьы ҟалап, аха иаҳзычҳар. Ари ацәгьашьцылара иашьцылаз, аҟәытцра ицәыуадаҩуп рҳәоит. Сара исычҳаргьы, иара изычҳару? Витиеи сареи ҳаипҳш, Мамукеи сареигьы ҳаицәҳауа ҳалагарыма? Уи ацәҳара ҳәа иҟоу, сара сгәы аапҳнатцәаҙеит. Нас сара мыжда. Ишҧазури, шьҭа? «Бсыцца, бсыманы Қырҭтәылаҟа бызгоит» аниҳәа, сиццар, еиҳа еиҧьзаргьы здыруадаз? Аха Қырҭтәылаҟа ацара сара изымуит. Изур акәын аиаша, нас ушьҭа ишҧазуеи? Уажәгьы, Мамука сыниацәажәаны, Қырҭтәылаҟа ҳцар,еиҳа еиҧьзар?

Аха мап. Еиҳа иахьеиҧьтцәҟьоу, сара сахьыҟоу ауп. Мамукеи сареи ҳзеицрытцыр, аха ус ҳара иаҳзалыршару? Убри ауп аус. Зныкгь, аашар, Мамука дахьыҟазаалак, дыҧшааны, ари азтцаара аҭыпҳ иқәаҳцароуп, мамзар, иаргьы саргьы ҽеик ҳақәшәараны ҳаҟам. Хымпҳада ҳаиқәшәарақәа ҳарҟәатцроуп. Ма ҳақәтцны Қырҭтәылаҟа,

ма Урыстәылаҟа ҳцароуп. Уатцәы заҭцәык Мамукеи сареи, анцәа ҳаиқәыршәа. Сара сгәы иштаскыз еиҧш, иҙбатәхон ари аус хәашь. Абас дхәыцуан. Дагьтцәыуон, Маҟвала дахьиаз. Уи ашара дахыццакуан. Шаацәылашалак еиҧш, дындәылтцны дцар акәын илтахыз. Мамзар, ашьыжь анаашалак, ланхәа дышҧалҷаҧшуеи? «Иаха ибыкәаиаз дарбан, бара блаатых ҳәа днылҷагылар, таКс иҟалтцари, Маҟвала? Издыруада, Марфуша акгьы лымбакәа, лара баша дшәазар? Зыбжьы газ, цгәык ахьыҿкыдҧалаз, акы канажьзар? Усгьы ҟалар, алшоит. Иҟамло ҳәа акыр ыҟоума, ари ҳдунеи ду аҷы? Ус анакәха, ашьыжь шаанҙа сахьцо егьыҟам. Абжьааҧны усура санцало еиҧш сцап. Марфушагьы лҟазшьа збап. Ус еиҳа еиҧьуп, – лҳәан дыцәарц лыҙбеит, аха дзыцәом, дуазыруеит, днаҳәы-ааҳәуеит Маҟвала дахьиоу. Иахьа ашьыжь, заа агылара акәым, абжьааҧны дышгылоз, еиҧшгьы дзымгылеит Маҟвала. Лара илзымдырҙакәа лгыламтаз дынтанагалеит. Маҟвала акрыф-акрыжә, усура ҳәа данцалоз, дызгалоз, адәыҧба артцәаа ҳәа абжьы анаага ауп, Маҟвала ацәа данаалтц. «Сусура сагхеит» лҳәан афырхәа дҿагылан, аҿеилаҳәара дналагеит, лҷы зык нақәтәаны, лхы лҳәашәа ааҟалтцан, абжьаагьны еиҧш, Мсурат дгәыдымкылазакәа, иаха Мамука дшәаны агәашә аартны данцоз еиҧш, ларгьы агәашә амыркзакәа, дынтытцны дцеит. Лара усура дызлацалоз адәыҧба ааины, иззаҙа игылан. Уи иаҧыларанм иҟаз адәыҧба ааира иазыҧшны. Маҟвала лыҧсы лыманы, аперрон даннықәгыла, игылаз адәыҧба,иаҧыларанм иҟаз, адәыҧбагьы ааира иаҷын. Уи ааины илагылар, лара авагон атцсра лықәшәон аҟнытә, иааигәаны адәыҧба шааихьазгьы, афырхәа амҿа ааиҿылтцәан, игылаз адәыҧба днадгылеит. Уа игылақәаз зегьы, аҳәҳәара иалагеит. «Быз҄ҷузеи, адәыҧба бҿатцабыжьуама?» ҳәа. Маҟвала адәыҧба амҿа ааҿтцәаны, аперрон даннықәгыла, лшьамхқәа тцыс-тцысуа далагеит. «Сашьытцәкьарызу» аалгәахәын. Маҟвала илулак, дызлацоз адәыҧба анатцысымтаз, раҧхьа дын-

зыдгылоз авагон амаа кны дѡахьынҳаланы, дѡыхәнан, иахьҭацәыз, ҭыԥк аҽы днатәеит. Адәыԥбагьы натцысит. Мыѡтәык амѡа дықәымхеит Маҟвала. Уи адәыԥба дахьлыбаауаз, раԥхьатәи аангыларҭаҽы акәын. Лхы лықәыжьны дышхәыцуаз, адәыԥба аангылеит. Адәыԥба илыбаақәоз, лыбааны, иақәтәашаз, анақәтәа ашьҭахь, ианындәықәлатцәкьа ларгьы ацәа даалтцит. «Ара акәын, сылбаараны сахьыҟаз, сагхеит», - лҳәан атамбур длықәххит. Ари иҟалтцаз збаз арԥыс ҳәынҭаз ду, лаԥхьа игылаз, лыжәѡа ааникылан, даақәиргьежьит, нас авагон аган аҽы иамаз аанкылага, аанкыланы алада длахеит. Адәыԥба ашьшьыхәа ишнеиуаз, иаангылеит, ашәқәагьы аҷараҳәа иаатит.

– Ушьҭа блыбаа, - иҳәан арԥыс ҳәынтаз лыжәѡа кны, адәыԥба дыллыбааит. Иара шьҭахьла дѡыхәнан, атамбур даақәгылеит. Адәыԥбагьы ԥшьшьала аҽынанахеит.

– Иҭабуп, – лҳәеит Маҟвала, длыбаазгаз иахь лхы нарханы, нас ауаа рыжәпара дналалеит. Лара дышиашаз, автобусҟәа раангыларҭаҽ днеин, иааины игылаз автобус днақәтәеит. Аѡыза автобус ааины ианылагыла, Маҟвала дзықәтәаз автобус аҽынанахеит. Аџьармыкьа аԥхьа афатә ҭирҭа магазин аҽы акәын, лара аус ахьылуаз. Аџьармыкьа аԥхьа автобус анаангыла, лара дыллыбаан, амѡа еиѡылтәарц лҽыналхеит. Амашьына-лас «Победа» шааиуаз, днаԥылеит. Амашына-лас анаалыдыххыла, аныҟәцаѡ, ииулак, иааникылан, ахышә ихы нкылакны дынлытцаҳәҳәеит:

– Иҟалазеи, быҷесбыршьума? Бара бхы бҭахымзаргьы, сара схы сҭахуп. Схәыцқәа сааҙароуп, бара исымабкузеи?

– Нас ашьшьыхәа умцо, -лҳәеит ахара иара идтцо.

– Ашьшьыхәа сымцозар, бысшьуан, аха баанхеит, – иҳәан дынлывсит.

Маҟвала аус ахьылуази, автобус ахьаангылози, зынҙа, ѡажәаҟа метра ракәын ирыбжьаз. Усҟан амагазин ашә аадмыртыцызт. Амагазин ашә аартра, маҷк аҟара агын.

Амагазин аусзуѡцәа, ашә аартра аҽазыҟатцара иаҿын. Амагазин аиҳабы, Маҟвала лыҟазшьа лцәымҕахан, длазҭааит:

– Ибыхьи, Маҟвала, быҟазшьақәа сгәапҳхом.

– Автобус сыллыбааны сшааиуаз, «Победак» саҿаҳаит. Уи аныҟәцаѡ ижәны дыҟазу сыздыруам, асветофоргьы аркын, аха… - лҳәеит Маҟвала, акгьы лара илхарамызшәа, зегьы «Победа» аныҟәцаѡ ихаратәны.

– Анцәа бихьчеит, анцәа бихьчеит, – рҳәеит лѡызцәа акрызҭиуаз зегьы.

– Ааи, гәышьа, анцәа сихьчеит, – лҳәеит лѡызцәа ирҳәаз ацынхәрас. «Анцәа симхьчар, еиҧьзаргьы ҟаларын» – алгәахәит лара.

– Ушьҭа амагазин ашә аарттәуп,- лҳәан амагазин аиҳабы днеин, ашә аартра дналагеит. Акрыҭицәа рхалаҭа шкәакәақәа рышәцаны, рҭыҧқәа рҿы инеины инагылеит. Уи акәхеит, амагазин адәахьала агәараан ҟатцаны аахәаѡцәа, аҳәитцә ҳәа ашә илеибаҳәаны, амагазин аѡналара иналагеит.

Маҟвала хѡы-ҧшьѡы раҟара аахәаѡцәа рыматц лухьаны еиҧш, индәылтцыз аҧҳәыс, аҧара аҧыргақәа Маҟвала илылҭаз лыҧхьаʒеит, еиҭалыҧхьаʒеит. «Аҧара аҧхьаʒашьа схашҭма?» – лҳәан еиҭалыҧхьаʒеит. Хынтә ианылыҧхьаʒа ашьҭахь, даагьежьын, аахәаѡцәа агәаран игылақәаз, дынрылалеит. «Гәаранда слашәышьҭроуп, акрыҭиѡы амцхә аҧара сылҭеит, исыргьежьроуп» ҳәа аҳәҳәара даналага, зегь наскьа-ааскьақәан амѡа лырҭеит.

– Нан, дбыкәыхшоуп, агха быхьит. Сара исшәараны иҟаз, аҟара ацҭаны исыбҭеит, ибыхьыз сыздыруам, аха…

– Унан, иҟастцазеи? Иҭабуп, иахьшәыргьежьыз. Автобус саныллыбаа, «Победак» сысырц амаҷ ауп иаасыгхаз. Уи ауп уажәыгьы сзызхәыцуаз, – лҳәеит Маҟвала, аҧарақәа зыргьежьыз аҧҳәыс лахь лхы нарханы.

– Бара акгьы ахьыбмыхьыз анцәа иџьшьоуп, аха ас

мацара, цьара иацыбтцо, цьара иагбырхо бҽынабхар, ма бусура бамырхуеит, ма бҭаркуеит, – лҳәан аҧҳәыс дызлааиз ашә ала лҽыналхеит. Агәаран игылакәаз, лара данааиуаз, дшоурыжьыз еиҧш, данцозгьы днаурыжьын, дынрылсны дцеит.

– Маҟвала, бнеины сҭыҧ аҽы бнатәаны быҧсы шьа. Сара избоит, бара агәтҟьара бзыкәшәаз, бшьара бшыкәнарҟьаз, – лҳәан Маҟвала лҭыҧ аҽы днеины днатәеит амагазин аиҳабы, нас акрытира дналагеит. амагазин аиҳабы Маҟвала лхаҭыҧан аус луан саатк аҟара, нас Маҟвала дааины, лҭыҧ аҽы днагылеит. Амагазин аиҳабы лҭыҧахь лҽыналхеит. Маҟвала хәылҧазынӡа аус луан. Ахәылҧаз, амагазин ашә аркра аамҭа анааи, амагазин ашә адыркын, ашьшьыҳәа, зегьы рыԥныҟакәа рахь ианцоз, Маҟвалагьы урҭ дрыцны дындәылтцит.

Ахәылҧазтәи адәыҕба лҽеахьыгӡаны лыԥныҟа дааит. Уи амԥа дахьынӡакәыз дхәыцуан. «Иҟаз-ианыз акгьы сзымдыруашәа сҽыҟастцап. Издыруада, санхәа ҳлымбазаргьы, сара баша сшәоит». Маҟвала агәара данаатала, Мсурат хәычы иан дыԥны дналҧылеит «исзаабгази?» «исзаабгази?» ҳәа.

– Уст, уан дукәыхшоуп, – лҳәан Маҟвала ақьаад еикәарҳәы лсумка иҭаз ааҭылхын, Мсурат инилыркит.

– Иҭабуп, - иҳәан Мсурат иан ақьаад еикәарҳәы аалымихын, ианду лахь дыԥны иҷынеихеит.

– Нанду. Сан аконфеҭ сзаалгеит, баргьы ибыстап, - иҳәан ақьаад еикәарҳәы Мсурат иикыз, ианду лахь инаирххеит.

– Уанду дукәыхшоуп, сара аконфеҭ сфаӡом. Аконфеҭ зфо, ахәычқәа роуп, уара иф, – лҳәан Марфуша лматә днеиҧыртцит. Марфушагьы акгьы лымбаӡошәа лҽеыҟалтцеит. «Еснагь Витиа иҧхәыси иареи зеицәҳауаз, иблала имбацзаргьы, акы иаҳақәазар акәхап, аха уи ихала еиликаап. Сара цәымҷас сҽеисыркрым, зынӡас акгьы сзымдыруашәа сҽыҟастцап», – лгәахәын, Марфуша лҭаца длазтцааит:

– Нан, Маҟвала, Витиа данбаауеи?

– Уаха даар ахәҭоуп.

– Гьшʒала дааит.

– Шәара зегьы шәрыцәшәоит, шәгәы ҭынчым зегьы рзы. Ихьп зышәгәахәои, Витиа, – лҳәеит Маҟвала дгәырҧьатцәа.

«Ари ҳлымбеит Мамукеи сареи. Сара баша сшәоит», - лҳәан дгәырҧьатцәа дааҟалеит Маҟвала. Уи аҽены еиҧш, дымгәырҧьацызт Маҟвала лхаангьы, уи аҽенынтәарак ашәа ҳәо аҩны дыҩнан. Марфушагьы акы лгәы иалоушәа лҽеыҟалымҭеит, ҷаҧха-ҷаччарала Маҟвала лыҽелытцалырхомызт. Абас, рыҩцьагьы рымаʒаҟәа ҭәахны рыҩны иҩнан.

а-16-тәи ахы

Витиа ҩызара дахьыргаз ачараҷы гәырҧьарала ирхыргеит дызгазгьы иаргьы. Ауха аиара ҳәа агәылара ицаны ишьҭалеит. Агәыларатәи аҧшәмагьы, ишихәҭаз еиҧш, исасцәа идикылеит. Витиа ауха дыхьыҩаиаз, ҧхыʒрыла ибеит, иҩны амца акызшәа. Иара амца ирҧсырц аҭуан ала дыхәнаны, амца арҧсра дшаҷыз дааҧшит.

Адырҩаҽены шьыжьымҭан Витиа игәалаҟара ҽеимкәа ауп дышгылаз. «Измааноузеи, сыҧхыʒ избаз? Тәымцьара сыҟоуп, цьара аʒәы дсызгәааны иакәым акы сақәшәашоу» ҳәа дхәыцуан. Иашәаҳәареи, икәашареи, илафҳәареи уҳәа рҷы аллахҷыхра рыламкәа акәын ихы шымҩаҧигоз. Иахатәи ачараҷ ихы амҩаҧгашьеи, иахьатәи ачараҷ ихы амҩаҧгашьеи, зыӈʒак еиҧшымызт, хәыки шьхаки рыбжьан.

Дыззымдыруаз, «уи уаҩ ҭынчк иоуп» рҳәозар акәхарын. Дыздыруаз: «Уи иаха иижәыз иҧырхагахеит» ҳәа акәын ргәы иаанагоз. Аха аҽенытәи ачарагь рхыргеит ибзианы.

Аҧшәмацәа аҧсшәа раҳәаны, игәырҧьатцәа ишиашаз аҩныҟа игьежьит. Уи ауха Витиа дызцыз иҩызцәа рыҩныҟа дымҩахыргеит. Уаҟагьы, агәырҧьа-ччара ина-

цыртцеит. Атцх агәтанынӡа итәан, Витиа ԥызара дызгази иареи. Урт нхарала акыр иеицәыхаран, даҽеа қытан дара ахьынхоз. Витиа, ауха, аԥныҟа дцарц итаххан, аха доурмыжьит. «Ижәны амԥа уқәаҳцом», – рҳәан ауха уа дааныркылеит. Адырԥаҽены, ашьыжь, шаанӡа, Витиа дԥагылан, аԥныҟа дааит.

Усҟан, Маҟвала аԥны дыҟан,усура дымцацызт, амала Марфушеи лареи гылахьан. Мсурат хәычы иакәын имгылацыз. Уи дтахәхәа дыцәан. Уи дахьыцәаз, Витиа днеины днихагылеит, аха димырҷыхеит. Витиа ихәычы дтахәхәа дахьыцәаз, акыр дихагылан, нас дааихытцын:

– Сара усура сцеит, иҳәан иҷынеихеит.

– Акгьы унамыцхаӡои? – дҵааит Марфуша.

– Акы снацхахьеит, – атак аакаитцеит Витиа.

– Ҧшӡала ууаит, уца, нан, –лҳәан Марфуша лычкәын аныҳәаҧхьыӡ наишьталтцеит. Витиа усура данца ашьтахь, рацәак аамта мгаӡакәа, акы днацханы, Маҟвалагьы усура ҳәа агәара дынтытцит. Абжьааҧны еиҧш, иахьагьы, аԥны иааизынхеит Марфушеи Мсурати. Витиа аусуцәа рҽахьеизыргоз, даннеи, усура ицақәоз, иааираны иҟақәаз зегьы ааихьан. Аӡәаӡәала дыԥрылалан, рнапқәа рымхуа, аҧсшәақәа реиҳәеит. Урт имааицыз ааиуазар ҳәа ирзыпҧшын. Витиа аус ицзуқәоз зегьы рҟнытә, еиҳа дизааигәан. қәралагьы еиқәлацәоуп уҳәаратәы иҟаз, Бадис иакәын. Бадиси иареи шынеидгылаз еиҧш, урт рыхшыԥқәа еизышьтны аицәажәара иналагеит,

– Витиа, иацуха угәашә савсны сцон, асаат хҧа реиҧш, Мамука угәашә даатытцын, дыццакны, иҷынеихеит. Сара угәашә аҷынӡа сымнеицызт аҟнытә, саҧхьа дгыланы дцон. Амала, иара симбаӡеит, иумази усҟан?

– Ианба, иацы аухову?

– Аиеи, иацы ауха.

– Акгьы сымаӡамызт, – иҳәеит Витиа иаҳаз ажәа ааицәымҧахан, аха, «уи аҽены аԥны сыҟамызт» ҳәа изымхәеит. Бадис идыруан, Витиа дахьыҟаз, насгьы уҳәан-сҳәанла илымха итасхьан, Маҟвалеи Мамукеи еиҷцаауеит ҳәа. Бадис иихәаз ааицәымаҧхан, даангыле-

ит. Уи иажәа ииҳәаз даҽеаԥьара иниаган, ацәажәара дналагеит. Аамҭа харак имгакәа, имааицыз аусуцәа зегьы анааи, «шьҭа шәаала», – иҳәан рбригадир ибжьы наирган, иҿынеихеит. Абаҳа гәаҩақәеи, рломқәеи аашьтырхын, аус рураны иахьыӷаз ахь рҿынархеит аусуҩцәа. Уа ианнеи, абжьаагьны еиԥш, аусура иналагеит. Урҭ аус ахьыруаз, алаф рҳәон, иччон зегьы. Витиа лафгьы иҳәомызт, дагьыччомызт, иҽкаршәны аусура акәын дызҿыз. Уи игәы еиқәын. «Бадис ажәа ииҳәаз зхиҳәаазеи? Уи изымбо зҳәақәо дреиуазам. Сара аҩны сшыӷамыз лдыруан Маӷвала. Ҳәарада, уи Мамука длыманы, сыҩны дыҩнан. Сара сыԥсы шҭаз, урҭ рыҩцьагьы, схыччеит ҳәа сгәы иалан. Уаанзатәи даарак иуадаҩымзт. Маӷвала, сыҩны ддәылсцар акәхон, аха уажәоуп ианысхыччатцәкьа. Маӷвала аҩны лдәылцара мацара азхазом. Уи дышьтәуп, иарбанзаалак, еигзарак ҳәа акгьы лтахзам. Азә дысшьы, ҩыцьа сшьы, зегь акоуп сара сзы. Ашьра ашӷа саниас, рыҩцьагьы шьтәуп. Аха урҭ рыҩцьагьы абеицубои?» – ҳәа дхәыцуан Витиа. Витиа иихәыцуаз, Бадис иеиликаауан. «Витиа иасҳәаз, иасымҳәар акәын, аԥҳәыс илхымҿиаауа акгьы ыӷам, – рҳәоит апҳсуа жәлар. Сара сымшала ак ҟалар, ишԥазуеи?» ҳәа хазы дхәыцуан Бадис. Ус ииулак, ирхәлеит Витиа. Аҩны данааи, иан лҿы, гәалак имазамшәа иҽыӷаитцеит. Ишәақь аҭыҳәтеи итатцаны иахьитцәахыз, днеины иаагәеитеит, аха иара ишыӷаитцаз еиԥш иҟамызт, напык ишакхьаз идырит, аха иарбан напу изкыз? Уи ауп зеилкаара уадаҩу. Витиа иԥа Мсурат, макьана, дхәыҷуп, макьана, уи ашәақь икуа дыӷам. Иан лакәзар, дыԥҳәысуп, дҭакәажәуп, ашәақь кны иалалхузеи? Маӷвала илкрызу? Маӷвала илкызар, изылкрызеи? Изкызаалак, ус ҽеик азы акәмызт, изкыз анапҟәа ишыркыз. Бзиашәа еитцаз апатронақәа аҟашҭатла итатцаны, хазы итцәахын, мамзар, ашәақь ахьтцәахыз, еитцаз апатронақәа ыӷазар, ҽеик алтраны изыӷаломызт. Витиа ишәақь ааибитан, маскьатла еитцаз апатронақәа, ашәақь агәыцәқәа рыҩбагьы акака нҭеитцеит, аҟашҭатла ааимҍеитцан, Витиа агәара дынтытцит.

– Уабацои, нан, Витиа, – лҳәан Марфуша лыҷкәын иахь лхы налырхан ҿаалҭит, ицәшәа лыманы.

– Абна ацҳа уахьныҟәсуа, сҩызцәеи сареи усура ҳаҟаны ҳшааиуаз иахьаанага ҳәа здырхуада? Абын ҿа, ахәда ҭҳәаа, атәыҩақәа хаххала, аҳаскьын ҿақәа шафоз аабеит. Ара ҳахьеиланхо, ашәақь змоу ҳәа иҟоу сара соуп, ахәылҧаз снашьҭашәарыцоит, – иҳәан иан аҭак налиҭеит Витиа.

Иара игәы иҭаз, Маҟвалеи Мамукеи дәыҧбала иаанаауаз ыҟан. Астанциа аҧхьа аешелонқәа игылоу, днарывагыланы, адәыҧба анааилак, рымариа иоуны, данықала, рыҩцьагьы иеицишьуазар ҳәа акәын. «Арҭ шьны сыбналап» ҳәа игәы зынзакгьы иҭазамызт Витиа, игәы ишҭеикыз еиҧш Маҟвалеи Мамукеи изеицшьыр, иара ихала амалициацәа иҿериҭарц акәын, заа иҙбаны имаз. Ацҳа ааигәара днықәҧш-аақәыҧшшәа ааҟаитцан, адәыҧба ааимҭазы, ууанҙа ишиҙбахьаз, аешелонқәа ахьгылаз, ашьшьыхәа днеины дынрывагылеит.

Витиа аешелонқәа дышрывагылаз, адәыҧба ааит. Апасацьырцәа адәыҧба анаангыла илыбаақәаз ирылан Маҟвалеи Мамукеи, аха уреихсыртә еиҧш, иара аҭагылазаашьа имауит. Аҙәы авагон аханы дҭытцит, егьи – аҭыхәан. Аҙәы дишьырц иҭахызар, ашьшьыхәа, дынишьҭалар, ауаа данаарылҭлак, диехсны дишьуан. Аха руаҙәы дышьны, егьи дицәцар, иҭахҙамызт. Иара иитахыз рыҩцьагьы ишьыр акәын. Ус данеиқәымшәа, ашьра даҟәытцит. Рыҩцьагьы иеицишьратәы ибаанҙа ҳәа даангылеит. Аешелон дахьавагылаз, ашьшьыхәа даавтцын, аҩныҟа иҿынеихеит.

Витиа игәы иҭақәаз, Марфуша лцәа иалашәон. «Арҭ акаҳҧцәа ааидибалар, лыпҳала иауижьуам, нас сара ишҧазуеи? – ҳәа дхәыцуан.

Ари амш ашьтахь, иааиуаз асабша ахәылҧаз Витиа иан илеиҳәеит:

– Сан, ахәыҷы дҳаманы Маниа лышҟа ҳцап, ахәыҷи бареи уа шәааныжьны, Маҟвалеи сареи аҩныҟа ҳаап,

ашьжьымҭан. Амҽыша ахәылпҩаз сара сҩеины, арахь, аҩныҟа шәаазгап ахәыҷгьы баргьы. Маниеи бареи шәеибамбеижьҭеи итцуа базхәыци, сан, шаҟа тцуа, ббап.

– Ус сзууандаз, Витиа? «Иҭабуп» ҳәа уасымҳәози? Шәынтә иақәскхьеит уахь ацара, аха ахәыҷы дсыманы сызцомызт.

Витиа ишиҳәаз еипҩш, дныҟәеит. Иани иареи Маҟвала лааира иазыпҩшны илатәеит. Мсураҭ дахьыргоз заа иарҳәахьан. «Ушьҭа ҳамцазои?» – ҳәа дырызпҩшны, дгылан. Ус адәыҷба абжьы анаага: Мама даазгоз, адәыҷба ааит, нас «ҷу-ҷу» ҳцоит ҳәа Мсураҭ ианду длацәажәон. Адәыҷба астанциаҽы иааины, ианаангыла ашьҭахь, жәабаҟа минуҭ анаатц, Маҟвала агәара дааҭалеит. Мсураҭ хәыҷы, дыҩны иан дналпҩылеит.

– Ҳара иахьак, ҳазегь ҳбызпҩшуп, ҳаицны «тиотиа» Маниа лахь ҳцоит. Ҳара ҳахьцо, баргьы баалоит, – иҳәан иан дҩылхьынҳалеит Мсураҭ.

– Ҳабацои? Мсураҭ ииҳәаз лзеилымкаазшәа Маҟвала лпҩа диазтцааит.

– «Тиотиа» Маниа лахь ҳцоит ҳара, ҳахьцо баргьы баагоит.

– Ари ииҳәақәо закәи? Шәцап ҳәа абашәгәиҭоу уаха? – лҳәан Маҟвала, ланхәа длазтцааит, ацәыкәбар аҽы, Марфуша дахьтәаз, данаалыдгыла.

– Витиа игәапҳарала, уаха Маниа лахь ҳцап ҳәа ҳгәиҭоуп, бара бгәы ишаанаго сыздыруам, аха.

– Шәара ус шәгәы иҭазар, шәцоит ауп, сара сгәы иааанагараны иҟоузеи?

– Баргьы баагап ҳәа ауп, ҳара иаҳгәиҭоу.

– Уаха уа сцаны, уатцәы, усура сызлахьзои?. Шәара шәца, сара ара сыҟаз.

– Акырздыруоу, нан, бара ишыбҭаху, аха бҳаццар бзиан. Витиа ииҳәаз ҳәа ауп, сара ибасҳәо, иаргьы уаха уа даангылар сҭахуп. Иахьа хәлаанзa абаҳа гәаҩа кны, аихамҩа дануп. Маниа лҽы дцаны, аара илымшар ҳәа дшәозаап. Уи азоуп «уаха саргьы саангылоит» зиҳәаз.

Анхәеи ҭацеи абас ишеицәажәоз, Витиагьы дааины даарыдгылеит.

– Иеибышәҳәози, уаха шәахьцо, аума иеибышәҳәо? – иҳәан Витиа иани ипҧшәмеи дрызцааит.

– Ааи, уи ауп, уажәы, ҳара иеибаҳҳәо, – лҳәеит Маҟвала, Маниа лахь ацара шылҭахым удырратәы.

– Нас ишәыʒби? – иҳәеит Витиа ипҧшәма лахь ихы наирхан.

– Сара сызцом. Ашьыжь инаркны иахьа хәлааиʒа сшьапы сыԛәгылоуп, исылшом, Витиа, – лҳәеит лара.

– Ибылымшозар, аҩны баангыл, ҭаацәала, ҳаицны ҳцозар акәын. Арҭ уа иҩаганы, саап.

– Узымааргьы уадаҩым, исыхьп зугәахәои?

– Ашарпҧазы акәзаргьы саауеит, саргьы саапҧсаны сыԛоуп, заа сзааум, аха…

Ажәак ала, Маҟвала Маниа лахь ацара мап ацәылкит. Абас реицәажәара ашьҭахь, аамҭа мыҩтәык инамгакәа, Марфушеи Витиеи Мсурат хәыҷы дрыманы Маниа лахь ицеит. Уа ианнеи, изылашьцара илашьцахьан. Маниа лыжәԛәа ҭакны илхьахьан. Уи илызҩеиз лысасцәа даара дреигәырҧьаны, дырпҧылеит. Иаарласны рхәы ҟалҭан илеидтәаланы, акреицырфеит.

– Ҳара ҳанаауаз, Маҟвалагьы даар ҳҭаххан, уаха ара ҳангылап ҳәа акәын, аха Маҟвала дзымааит. Уи зхысҳәааua, сара заа сцароуп, – иҳәан акранифа ашьҭахь Витиа дҩагылеит.

Витиа данықагыла, Мсурат даашьҭихын, аҩада дыршәны дхалатцо, акыр дирхәмарит. Витиа ипҧа дыршәны данхалеитцоз, иара дгәырҧьатцәа, ахьыр-хьырҳәа, иахьынʒа илшоз ибжьы хагаланы дыччон, нас днеимдаааимдо дыгәʒны асаара днаиргылеит.

– Атцх алпҧха шәаууаит, уаха шәызхара шәеицәажәап шәара. Уатцәы ауха сара сааны, аҩныҟа шәызгоит, - иҳәан Маниа лхы дагәʒны даагәыдикылан, нас днеин Марфушагьы даагәыдкыланы, лхы дагәʒны дындәылтцит Витиа.

Витиа дшындәылтцыз еипҧш илаҧырʒԛәа лхыжжылеит.

«Арҭ уаҳа изымбозар акәхап» ааигәахәын. Витиа данца ашьҭахь, Мсурат ддырцәан, Маниеи Марфушеи акраамҭа иеицәажәон. Нас ицаны, хыхь акәасқьаҿ ишьҭалеит.

Витиеи Марфушеи Мсурат дрыманы, Маниа лахь ицаразы амҩа ианҩықәла,акыр цәылашан. Урҭ хара ицааҧа, Маҟвала акы дашьҭоушәа ҟалтцан, афырҳәа,аихамҩа дынхытцын, Мамука дахьынхоз ахь днапҧшит.

Уи аамҭазы, иара ижәқәа дрышьҭан. Мамука игәашә аҿы днеиааҧа иеиқәшәеит. Мамука Маҟвала даниба, дгәырҧьатцәа ҿааиҭит:

– Бабацои, Маҟвала?

– Уара уахь снеиуеит.

– Исабҳәои, Маҟвала?

– Уаха Витиагьы Марфушагьы Мсурат дрыманы, Маниа лахь ицеит. Саргьы сыргар рҭахын, аха мап скын, сымцеит. Сара урҭ ахьцоз сыргар,хымҧада, ҳара уаха уа ҳаангылон. Ус акәын, Витиа иани иареи иҙбаны ишрымаз. «Уаха заа сзымааргьы, иахьцалак, саауеит», – иҳәеит. Ишакәхалак, ишҩеилак еиҧш, Витиа арахь амҩа дықәлашам, акыр иаанхоит. Уи ицареи, иаареи, неицутцар, акыр дықәхашт. Ари исҳәо зысҳәо уара иудыруеит, – лҳәан даагьежьны, аҩныҟа дцеит Маҟвала.

– Уи сара избап, амала, ҿеишәа иаалашьцап, – иҳәан Мамука ижәқәа ҭеикырц, ажәгәарахь иҿынеихеит. Ишылашьцара ианаалашьца, Мамука Маҟвала лахь дцеит.

Мамука Витиа игәашә дшынҭалаз еиҧш, Маҟвала дгәырҧьатцәа днеиҧылеит, нас рыҩцьагьы иеицны, иааццакны, Витиеи Маҟвалеи руада иныҩналеит…

Урҭ ргәы иаанагон: «Витиа уаха дахьцоз, дзаанымгыларгьы, атцх агәҭаны еиҧш, уаха зны дауеит» – ҳәа. Аха ус иҟамлеит. Витиа ацәалашәара имамзи аҟнытә, акыр заа дааит аҩныҟа. Витиа игәашә данҭалоз инаркны, ишәақь ааиҟәнихын, ихыршаны иааникылеит, рыҧба икыр, иҩны идәықәлар, дреихсны ишьырц азы. Аха Витиа данааиуаз, иҧба рзымкит Мамукеи Маҟвалеи. Витиеи Маҟвалеи руадаҿы, Мамукеи

Маҟвалеи шеикәаиаз аҧенцьыр даадгылеит. Ишәаҟь аахыршаны, «аҵыҟь», «аҵыҟь» ҳәа ѡынтә иҵирҟьеит Витиа иикыз ишәаҟь. Мамукеи Маҟвалеи иахьиазгьы изымҵысит. Афыр ҳәа ашә ааимҧааны Витиа иуада дааѡнашылеит. «Алаҟәа латҵас ишьтәуп» - иҳәан ашәаҟь аахиршан, рыхҟәа индырбаны, даатҵхеит, аха «аҽаҟ», «аҽаҟ» ааҽытҵеит. Убасҟан Витиа иеиликааит ишәаҟь иҵаз ипатронаҟәа шҵирҟьахьаз, рыѡцьагьы шишьхьаз. Ашәаҟь иҵаз апатронаҟәа ааҵыршәшәаны, даҽеа ѡпатронак лҵеитцан, аҙәаҙәала рхҟәа индырбаны, даҽеа ѡынтә дхысит. Витиа данхыс ашьҭахь, афыр ҳәа иуада дааѡнытцит. Адәахьы дшындәылтцыз еиҧш, ишәаҟь иҵаз апатронаҟәа ааҵыршәшәаны, еитцаз апатронаҟәа лҵеитцан, иҟәнымтцакәа ишикыз агәара дынҭытцит. Ус ашәаҟь шикыз, ѡсаатк рышьҭахь, амилициа ашә дныла-гылеит.

– Ара аҙәыр шәыҟоума? – иҳәан Витиа ашә дшылагылаз, ибжьы наиргеит.

– Ҳаҟамкәа иаауеи? Уара уарбан, амилициа раҧхьа уааины, ас имшәакәа зыбжьы рдуны аргара зылшаз?

– Сара Суҧалкин Витиа соуп. Уара суҧырхагам, сыҽеуҫарц сааит. Сыцәгьауаѡуп.

– Иҟаутцазеи цәгьарас? – Аѡнутцаҟала аҷапҧшьаѡ ибжьы аагеит.

– Ауаѡшьра ҟасҵеит. Ѡыцьа сшьит. Амилициа аҷапҧшьаѡ ашә ааиртит. Ирмазеины иикыз итапанча Витиа игәы иныҵеикит. Витиа ишәаҟь иикыз, наҟ иршәны инкаижьит.

– Улеи, арахь, – иҳәеит амилициа аҷапҧшьаѡ, Витиа ишәаҟь шкаижьыз, аниба. Иара маҷк аҟара итапанча иикыз шьҭахьҟа днахан, ашә дахьынхытцыз даангылеит.

– Уѡнал, арахь, – иҳәан амилициа аҷапҧшьаѡ дахьтәаз, иҵыҧ ахь дыѡналарц наидитцеит, Витиа ҿымҙакәа, иахьиеиҳәаз ахь дныѡналеит.

– Унапкәа шьҭыхны, аҵамц уадгыл, – иҳәан амилициа аҷапҧшьаѡ, Витиа днаитцаҳәҳәеит. Витиа инапкәа

ҩышьҭихын, днеины, аҵзамц днадгылеит. Амилициа аҷаҧшьаҩ итапанча хыршаны, Витиа изкәа иадкыланы ишикыз, изнапык ала, аҭел атрубка аашьҭихын, илымҳа инадкыланы ацәажәара дналагеит:

– Ало, изҳәо уарбан? Амилициа аначальник уоума? Сара амилициа аҷаҧшьаҩ соуп изҳәо. Ацәгьауаҩы хатә гәаҧхарала дааины иҽеиҭеит. Иара излаиҳәо ала, ҩыцьа ауаа ишьит. Уажәы, ацәгьауаҩы инапкәа шьҭыхны аҵзамц дадгылоуп, иашьҭахь сеиарханы. Сара стапанча иҟәаҟәа иадкыланы искуп. Маҷк аҟара иҽеааиртцысыр, стапанча саатцхауеит. Убас ала ари ацәгьауаҩ дысшьуеит. Думшьын уҳәоу? Дсымшьыр, исзиуа здыруама? Уааи, уааи, уҩызцәа уманы. Иикыз атрубка лыкәижьит амилициа аҷаҧшьаҩ.

– Акыр узызур стахызар, сабцьар касыжьуазма? – ибжьы ааиргеит Витиа.

– Ҽумҭын, снапы уампытцашәеит, уаҳа цьаргьы уззымцо удырааит, – ибжьы гон амилициа аҷаҧшьаҩ. Витиа инапкәа шьҭыхны, аҵзамц ахь ихы рханы дахьгылаз, «сишьыргьы иудыруеи?» – ааигәахәит. Уаҳа ҽымҭзакәа, инапкәа шьҭыхны аҵзамц ахь иҽы рханы дгылан Витиа. Ус дааҩнашылеит хҩык амилициацәа ицны амилициа аначальник. Уи данааҩнала, ибжьы ҩтицан:

– Деимудахьоума, ацәгьауаҩы ицьабакәа акы рҭазар?

– Шәнеины, деимыжәда! – Аначальник ицыз адтца нариҭеит. Урҭ реиҳабы иҽынтә адтца шаароуз еиҧш, хабалак, дааимырдеит, аха акгьы рымбеит.

– Акгьы идҳамбалеит, – иҳәеит Витиа деимыздаз рахьтә аҳәы.

– Утапанча ууаха, – иҳәан адтца аакаитцахт амилициа аначальник, амилициа аҷаҧшьаҩ ихы наиқәкны. Амлициа аҽаҧшьаҩ итапанча днахеит, нас аҭра инҭеитцеит.

– Иҟастцази, зиҳәаз, иукыз ацәгьауаҩы. Иҟаитцаз имаҳацшәа дтцааит амилициа аначальник.

– Ҩыцьа ишьит, – иҳәеит амилициа аҷаҧшьаҩ.

– Ус аума? – иҳәан амилициа аначальник Витиа дизтцааит.

– Ааи, ус ауп.

– Изхушьаазеи?

– Иҽеиқәамызт азы.

– Иҽеиқәамызт уҳәоу? Иҽеиқәам зегьы ршьуама? Изустцәада, дара иушьқәаз?

– Сыҧшәмеи сгәылеи.

– Иабаушь?

– Сани схәыҷи, сареи ҳауа ҧҳәыск лҷы ҳаҟан. Урҭ уа ииааныжьны, сыԥны санааи, суадаҷы, санынаԥнала, сиарҭаҷы ианеидызбала, исшьит рыԥцьагьы.

– Нас ууадаҷы икажьума?

– Ааи, суадаҷы икажьуп рыԥцьагьы.

– Ҭаацәарас иумада?

– Раҧхьа ишысҳәахьоу еиҧш, сан, сыҧшәма, схәыҷы.

– Упҧшәмеи угәылеи еицныкәоит ҳәа уаанҙа иуаҳахьазма?

– Уҳәан-сҳәанла исаҳахьан, срызкылыпҧшхьан, аха иеидызымбалацызт.

– Дызлаушьи?

– Ашәакь.

– Итцәахҙамзи?

– Ашәакь еитцыхны, аҭыхәтеи итатцаны, итцәахын, еитцаз апатронакәа хазы итцәахны исыман. Аха сшәакь ахьыказ, саннеи, сара ишыкастцаз еиҧш икамызт, иззакәу сыздыруам.

– Узнеии ушәакь ахьыказ?

– Рыԥцьагьы иеицызбар, иааргәыдтцаны исшьырц.

– Урҭ ушьратәы уаҳа иумбаҙацзи?

– Ааи, избахьан, хазы-хазы, аха ус исшьыр сара истахҙамызт.

– Ушәакь ахьыутцәахыз, ишутцәахыз, икамызт, уи иакьыс, зугәахәуада?

– Исыздыруам! Исзымдыруа сызҳәом. Сани, схәыҷи, сыҧшәмеи роуп аԥны иказ.

– Уани ухәыҷи рыцхаумшьаҙои?

– Ирыцхасшьоит, аха…

– Саргьы урыцҳасшьоит, аха азакәан закәануп, уавсны мацәак узнеиуам. Шәаала, иҟалаз, ахьыҟалаз, - иҳәан иҿынеихеит.

Усҟан, амилициа аҵаҧшьаѡ даацәажәан:

– Стапанча ҭыхны, ашә анаасырт, иикыз ишәакь ишызбоз иршәны инкаижьит.

Аначальник ицны иааиз, амилициацәа руаҙәы днеины, ашәакь ахькажьыз, иаашьҭихын, аначальник инаиркит. Уи иаахырҟәыҿны иаагәеиҭеит ашәакь, еитцаз ѡпатронак ҭан. Апатронақәа штаз еиҧш инҭатцаны, амилициа аҵаҧшьаѡ инаиитеит.

– Ушьҭа шәаала, иҟалаз, ахьыҟалаз аҭыпҧ ахь ҳцап. Иҟоу, шыҟоу ҳаблала иаабап, ишахәҭоу шәҟәыла иааѡып, - иҳәан амилициа аҵаҧшьаѡ дааныжьны, егьырҭ шеицыз, амашьына инҭаланы, ицеит. Урҭ ѡеит иҟалаз, ахьыҟалаз, аҭыпҧ аҿы усҟан, шахьан. Апатреҭқәа ҭырхит. Иҟалаз, шыҟалаз, шәҟәыла ишахәҭаз еиҧш, иѡны ишьҭырхит.

– Рыҧсаҭақәа цәгьахааит, ирыхьыз иашаны ирыхьит. Витиа ахатцара ҟаитцеит, ҳәа акәын иақәшәоз, зегьы, иеицҿакны ирҳәоз. Урҭ ирыдгыланы ицәажәоз ҳәа, дарбанзаалак, аҙәгьы дыҟамызт.

– Витиа дҭашәкыр, шәиашам! – ҳәа аҙәгьы игәхьаа мкҙакәа, цьоукы «аку-ку» ҳәа аҳәҳәара иаҿын.

Аус еилыргаѡ, иибаз, шибаз, ишиаҳаз иѡит. Витиа амилициацәа дрыманы ицан, абахҭаҿы дҟаганы дынҭаркит. Витиа дҭазкыз амилициацәатцәкьа гәанылa ирҳәон: «Ахатца дызқәымшәо ҳәа егьыҟам, абри идымгыло диашам» – ҳәа. Амилициа аначальник иаахтны аргама имхаҳәеит: «Сара сакәзаргьы, ус ҟастцон, афырхатца Витиа!» ҳәа. Витиа иус аусҭцааѡ аҭцаара далагеит. Уи ауаа ирҳәақәоз, имаҳауази, излаилшоз ала ашьауҧа здыз ицхыраара иҿазикит. Маҟвалеи Мамукеи, рҭаацәа ракәзар, урҭгьы уаамзи, аус иазашшуа, аҙәгьы дымгылеит. «Урҭ ирыхәҭаз иақәшәеит, цьаханым рҭыҧхааит. Витиа дҭашәымкын. Уи аҭакра ихәҭам, доушәыжь» ҳәа иқәгылеит ауаа, аха устцәкьа рзыҟамтцеит аорган.

Витиа ишщақь ахьитцәахыз, ишитцәахыз иахьыҟамыз уҳәа аус иашаны, аилкаара акыр иаруадаѡит. Убри аҟнытә, Марфуша илазымтцаар ада ҧсыхәа амоуҙазт, илыҧхьаны дларгеит аустцааѡ иҷы. Аустцааѡ Марфуша данынал҃аҧш, даарыцҳаишьеит. Марфуша лылацәақәа тыгга, нырцәы инеины иҟан. Амфареи агәырѡа цәгьеи, амыцәареи уҳәа лыгны дшыҟаз, ѡашьомызт. Аустцааѡ афырхәа дѡагылеит.

– Ара шәаааины шәтәа, – иҳәан иҷаҧхьа аскам игылаз налирбеит дыкәтәарц азы.

– Утәа, нан, утәа, – лҳәеит Марфуша аустцааѡ лхы наиқәкны.

Марфуша данылатәа, иаргьы иҭыҧ аҷы длатәеит. Марфуша даарыцҳаишьеит аустцааѡ. Аҧҳәыс илхылымтцыз дарбан? Убри аҟнытә пату лыкәтцаны лазтцаара дналагеит.

– Шәара шәыкәра пату ақәсымтцошәа иҟалеит. Аха сеилышәкаа, сусҟәа хәцәахьы срылатәоуп. Шәара шәҷы снеины шәҷахәы шәҷысхыр акәын, аха исылымшеит. Ҳазлаѡеиуа, ҳазлаауа атранспорт азгьы даара ҳаиқәшәам. Убри азы сара шәара шәҷаҧхьа аҭамзаара шьҭастцоит, - иҳәан аустцааѡ Марфуша лаҧхьа аҭамзаара шьҭеитцеит

– Ус умҳәан, нан, ус умҳәан. Избан, сара сҷаҧхьа аҭамзаара зышьҭаутцо. Зыхгьы ззымааҙаз, зыцкәынгьы дыззымааҙаз сакәхеит умбои? – лҳәан Марфуша лыбла хаақәа рыла аустцааѡ дниҷаҧшит.

– Ус шәымҳәан, ус. Шәара ишышәҳәо еиҧш, шәыцкәын дышәзымааҙазшәа, шәымҳәан. Шәара шәыцкәын ишихәҭаз еиҧш дшәааҙеит, аха азакәангьы зны-зынла аиаша ианақәымшәо ыҟоуп. Шәыцкәын дхатцоуп, ха-тцатцас дныҟәеит. Дарбанзаалак, зхы пату ақәызтцо дыш-ныҟәоз еиҧш, дныҟәеит. Ҳара уи ҳаиҧырхагам, аха маҷк аҟара иқәымтцакәа даҳзаужьуам. Шәара исашәҳәарц стахуп Витиа ишәақь ахьытцәахыз, ишытцәахыз. Шәара шәыцкәын сара санизтцаауаз, «сшәақь ахьыстцәахыз, ишыстцәахыз иҟамызт» ҳәа сеиҳәеит. Уи иҧҳәыс ашәақь лкызшәа

иҧхьаҙон. Уи лыгәра изгомызт азы. Шәара шәгәы ишҧаанагои, ус акәхару?

– Мап, ус акәҙам, нан. Ус иҳәазар, сыҷкәын агха ихьит. Агха зыхьыз диашанҳәа ахаангьы аҙәгьы имҳәаҙацт. Егьа дҽеимзаргьы, ауаҩы ихарам, ихараумтәын. Агәнаҳара здызкылаз, анцәа иҽынтәи игәга, хырқьиашьагьы иауам. Маҟвала зынҙак ашәақь шьҭылымхҙеит. Уи шьҭызхыз сара соуп.

– Избан, шәара ашәақь зышьҭышәхыз, ишәшьырц ишәҭахыдаз.

– Стаца.

– Избанзар, атәым хатца дааганы, сыҷкәын ииарҭаҽы длыриеит, сара сыблақәа шаапҧшуаз. Усҟан, сара дысшьыр, еиҳа еиҧьын, уажәы, сыҷкәын дахьишьыз атцкьыс, аха сара ус ҟастцартә еиҧш афырҧҳәысра сылымшеит. Ас еиҧш иҟоу, ашьра акәымзар, уаҳа илыхәтоузеи? Сыҷкәын иоуп, зегьы зхароу. Избанзар, ашәақь еимыхны, аҟашҭатла итатцаны иахьитцәахыз, сыҧшааит, аха ашәақь ахьытцәахыз иҟамызт еитцаз апатронақәа. Урҭ рыҧшааразы акаамеҭ ҟастцеит, аха уаҳа сара исзымпҧшааит. Апатронақәа сзыпҧшаар, урҭ ирыхәтаз сара иақәсыршәон. Иара иҟаитцаз сара иҟастцон, иара ихьшазгьы сара изгон. Иеиҧш зеиҧшу, аҙәгьы дааигарын, дынхарын.

– Нас шәара шәтацеи шгәылеи шеидыжәбалаз шәыҷкәын иашәымҳәаҙеи?

– Сара стацеи сгәылеи шеидызбалаз, сыҷкәын иҽы ҳәашьас иастозеи? Ус иасҳәар ҟалозма? Сыҷкәын иасҳәар, урҭ шишьуаз зымдыруази. Ауаҩшьра ҟазтцаз дшыҙуаз зымдыруази. Нас сара сыҷкәын дзырҙшас ҟатцашьас иастози? Амала, уахгьы-ҽынгьы срышьтан, сыҷкәын иитцәахыз апатронақәа рыҧшаара, аха сара иахьысыпҧшаара итцәахымызт. Иагьа зузаргьы иахьыҟаз сзымпҧшааит.

– Шәыҷкәын ашьра иҟаитцаз ииашоуп ҳәа шәгәы иаанагома?

– Ишҧыкәу ишиашоу, аха изымычҳазар акәхап. Уи уара уақәшәаргьы ишузымчҳауа агәра згоит. Уи азы гхакгьы сыхьуеит ҳәа сгәы иаанагом.

– Уи ишәҳәо иашоуп. Аҧҳәыс баагьс ҳаҧоу игәара дықәуп. Аха шәыцкәынгьы шәаргьы, зынзак шәлымҳақәа иртамсзацзи, урт шеицныкәоз?

– Мап. Урт шеицныкәоз, сара слымҳа итамсыцызт, цьоукы ирҳәонгьы исмаҳацызт. Аиаша уасҳәоит сыблала избаанза акгьы сыздыруамызт. Витиа иаҳахьазу, имаҳацзу, уи сара исыздыруам.

– Ибзиоуп, Марфуша, ишәҳәаз саҳаит. Абри ақьаад изѡыз шәаҧхьа, шәара ишәҳәаз ауп ианыстца, уаҳа даҽеакы, ацсымтцеит, иагьагсмырхеит, – иҳәан аусеилыргаѡ ииѡыз, лара илҳәаз лҽахәы, Марфуша лахь инаирххеит. Марфуша иааимылхын, ашьшьыҳәа аҧхьара дналагеит. Акыр дадхалеит уи аҧхьара, аха дамыҧхьакәа лнапы атцалымѡит. Данаҧхьа ашьтахь, аѡыга ахьы-қәыз иаақәылхын, лнапы нантцаны, аусеилыргаѡ иаҧхьа инаганы иныкәылтцеит. Нас аѡыгагьы, уа инавалыршәит.

– Итабуп, шьта шәара шәхы шәақәитуп, - иҳәан аусеилыргаѡ дѡагылеит. Марфушагьы дѡагылан:

– Абзиара узыкалааит, нан, машәыр уақәымшәааит, - лҳәан дцарц, ашә ахь лҽыналхеит.

– Абзиара шәақәшәааит. Шәгәы шәырҧәҧәа, – иҳәан, Марфуша ашә аҧхьанза днаганы даагьежьын аусеилыргаѡ, итыҧ аҽы днеины днатәеит. Иѡнапык рыла ихы ааникылан, акраамта дхәыцуа дтәан. Рыцҳашьаѡык иакәын иара. Уи уажәы дхәыцуан: «Лгәы шҧакошь, Марфуша? Дара ҽеимзаргьы лгәылеи, лтацеи, лычкәын ииартаҽы ишьны иахьыѡнажьыз, лмата хәычы длыманы, уаха лыѡны дызлатцаиарызеи? Лыѡны датцамиаргьы уаҳа дабацарыз. Лара дзеигәыҧуаз лычкәын затцә абахта дтакуп, лара дтәанчаѡуп, лыкәра акыр инеихьеит. Анцәа акы лумырхьын, аха акы аалыхьыр лмата хәычы ишҧеиуеи?». Атцыхәтәан, аусеилыргаѡ ахәыцра дызлаз, мчыла иҽаалихын, ашкаф дынтаҧшит. Даҽа

документқәак ааҭиган, рыхәаҧшра дналагеит. Марфуша ари аусеилыргаѡ икабинет данааѡныҵ, адәыҧба аангыларҭа авокзал ахь дцеит. Усҟан, адәыҧбақәа рыла акәын ауаа еиҳа ишныҟәалоз, иахьеиҧш, амашьынақәа ыҟамызт. Ашьыжьтәи адәыҧба цахьан. Ушьҭа шьыбжьон лхыҳәҳәауаны акәын адәыҧба шаауаз, иааираны иҟаз адәыҧба дазҧшны акраамҭа дгылан Марфуша. Адәыҧба ааира аамҭа анааи, иаргьы ааины илагылеит. Акыр даанхазаргьы, уи адәыҧба Марфуша днақәтәаны, аѡныҟа далааит. Усҟан, Мсураҭ хәыҷы Маниа лҽы дыҟан. «Маниа агәхьаа дасыргеит, аха уаха зны, саабжьысып. Сара сыѡны срыцкьап, изҙәҙәап» лгәахәын Маниа лахь дымцеит. Марфуша адәыҧба данынлыбаа, дышиашаз, лыѡны днеин, Мамукеи Маҟвалеи, усгьы, изтәқәаз иргахьан, дара згәылаиақәаз зегьы ганы, рнаѡсан, абнаҽы икалыжьит. Мамука ргәылара дыгҽан. Маҟвала лҭаацәа ақалақь иналганы, акәын иахьынхоз. Ларгьы лҭаацәа рҽы дыкҽан, аха ихаран. Излаиаз рыматәақәа амца рыцраҵаны, илбылуазаргьы уадаѡҙамызт. Аха Мамука дахьгҽоу, зынҙа ирзааигәан, алѡа харччыла абылра лылымшеит лцәарҭа маҭәақәа. Урҭ зегьы ганы, абнаҽы ианкалыжь ашьҭахь, аѡны дааин, усгьы, дара рцәыгәбар аҽы акрант ыҟан, аҙы дамеигҙакәа, иѡнарҽеео мацара илыҙәҙәеит. Иара убасгьы, изыниалаз акаруаҭгьы зәҙәаны, аатцраҽ иганы илыргылеит. «Аѡны иахьлак ахьааит» - лҳәан алашьцара лҽеаҵаны, Маниа лахь дцеит. Уа дахьѡеиз, Мсураҭ дмыцәацызт. Уи Маниа длырцәарц диваиан. Марфуша дааннеи, «Нану», «нану» – иҳәан Маниа иҽлымжәаны, ианду лахь дѡагыланы ддәыкәлеит. Марфуша лматәа дналыриан, ларгьы дыникәаиан ирцәара далагеит. Маниа днеин, лыѡн усҟәа днарылагеит. Марфуша лматәа данлырцәа ашьҭахь, дѡагылан, Маниа дахьыѡназ, аматцуртахь днеит. Усҟан, Маниа аухатәи лусҟәа дрылгахьан. Акраамҭа иеицәажәо итәан Марфушеи Маниеи. Марфуша Маниа илалҳәон, лара аусеилыргаѡ иҽы дшыҟаз. Уи иихәақәоз зегьы. Арҭ аҳәсақәа, акыр атцх аннарга

ашьҭахь, рыѡцьагьы цаны иеит, аха изыцәомызт. Урҭ зықәшәаз аус иазхәыцуан.

а-17-тәи ахы

Марфуша лҽахәы анылҽырх ашьҭахь харак имгәакәа Витиа иус рызбон. Даҽеазәы иус каныры збоз иеиҧшымкәа, Витиа иус аныры збоз аҽены ауаа рацәаѡны иеизеит асуд аҽы. Азал иамкуа иҟан ауаа. Азал иамккәа адәахьы иҟаз, азал аҽы итәақәаз раҭкьыс, акырынтә иеиҳан. Зегьы аинтерес ду рыман ари асуд ацашьа. Зегьы ирҳәоз акы акәын. «Витиа дҭаркыр иашам» ҳәа. Ауаа ирҳәоз ахьраҳауаз ҧхашьаны акәу, мамзар, ус иахәҭоуп ҳәа ирыҧхьаӡоу здырхуада, аха асуд аҽы Мамукеи Маҟвалеи рҭаацәеи рҭынхацәеи уҳәа уаѡ дыҟамызт. Урҭ рыҟазаара акәым, ирхашшаашас адукат ҳәа ирымазгьы хашшаарас иҟаитцаз ҳәа акгьы ыҟам. Асуд изҭцаарақәа зегь рышьҭахь апрокурор дѡагылан, ашьауҧа ҳәа быжьшықәса иқәиҭцеит. Ишаҳҳәахьоу еиҧш, уи аҽены, аус ахьырызбоз, азал уаала итәын. Апрокурор ашьауҧа Витиа иқәиҭцаз, ажәлар азыразымхеит, азал аҽы итәаз, адәахьы иҟаз уҳәа зегьы ирҳәон: « иҟартцаз иашам», «иҟартцаз иашам» ҳәа. Амилициа рыла, ирулак, ажәлар еиқәыркит. Витиа дукатс имаз даақәгылан, иажәа неитцыхны, акыр аамҭа дцәажәеит. Уи асуди апрокурори ирызбаз иашам ҳәа даҽагылеит. Атцыхәтәан асуд аилацәажәарахь ицеит. Урҭ уа иахьнеиз, акыр иеидтәаланы, ианеицәажәа ашьҭахь, иааины, рҭыҧқәа аанкыланы илатәеит. Асуд дышгылаз, иеилацәажәаны ирызбаз, ажәлар ирылаиҳәеит.

Витиа апрокурор иқәиҭцаз ашьауҧа ѡышықәса из-ахырхит. Хәышықәса рҽы дларгеит, аус ахыгара азин ирҭеит. Ари ажәлар аиҭа иазыразымхеит. Урҭ ирҭахыз, еиҳа ииашоуп ҳәа ирыҧхьаӡоз, Витиа хьаҳәа-ҧаҳәак ҳәа акгьы имҭакуа, ихы иақәиҭтәра акәын, аха ари аус, ус изыҟамлеит, хәышықәса изаанхеит. Иара уи цәгьоума?

Ус иабаҟалахьоу, ԝыцьа ауаа зшьыз ауаԝы, хәышықәса рыда иқәымшәо. Аха ус еиҧш, ара иҟамлеит, ҳәарада, аҙбаԝцәа ахәапҧшит Витиа иҭагылазаашьа. Иишьқәаз, мшьыкәа рывсшьа ҧсыхәа шамамыз азгәаҭаны ауп, иқәыртцаз ас издырмаҷ. Витиа иус ҙбаны, ианалга ашьҭахь Марфушеи Маниеи, убас, ауеи аҭынхеи, Витиа иԝызцәа аҙәырԝы неины, апҧсшәа наиарҳәеит, иара дышиашоу, ахатцара шыҟаитцаз, агәра идыргеит. Аҙәырԝы, ҟәрышьқәак ицьаба инҭартцеит. Маниеи Марфушеи асуд ахь ианнеиуаз, Мсураҭгьы дрыманы илеит. Урҭ уа иахьынҙаҟаз, Витиа Мсураҭ дигәыдкыланы дикын. Ус раамҭа ирымаз, аҽҳәара анааи: «ушьҭа иазхоуп, иахьынҙашәҭахыз шәеицәажәеит», – рҳәан мчыла иаидыргеит Витиа иҭаацәеи иареи. Витиа ихәда Мсураҭ инапқәа ихшьыз, мчыла иаамылхит Марфуша. Витиа изааигәақәаз ауаа зегьы дгәыдкыланы апҧсшәа иарҳәеит. Мсураҭ атцәыуара далагеит. Асуд аҽы иҟақәаз, макьана имцацкәа, асуд ааигәа-сигәа игыланы ицәажәақәози, рыԝныҟақәа ицарц, амԝа иқәлахьази, уҳәа, зегьы ирҳәоз акы акәын: «рыҧсаҭа цәгьахааит амаҳагьацәа. Урҭ рзыҳәа Витиа дышҧаҭаркуаз» – ҳәа. Марфуша лматә хәычы длыманы, Маниа лыԝныҟа длыццеит, лара лыԝны, Маҟвалеи Мамукеи лычқәын иахьыԝнаишьыз, атцаиара лылшомызт азы.

Маниа лычқәын атцарахьы, Ростовҟа данца ашьҭахь, лара аҭаҭын аҟатцара даҟәытцит, лықәра адагьы, акыр ачымазарақәа дыркуа далагеит. Аҭаҭын аҟатцара даҟәытцырц лабжьазгаз лгәыла, лычқәын иабхәа Иван Иванипа иоуп. «Быдгьыл хыртцәааит, иабарго уа ишьҭоуп» - иҳәан.

Аколнхара ахантәаԝы илшоз зегь ҟаитцеит, ус ишзакәанымзгьы, жәохә цшьыркца метра адгьыл лызныжьны, егьи хитцәеит. Уи ашьҭахь, жәохә цшьыркца метра адгьыл илзынхаз иҭылгоз аҽаԝра, лара илызхон, апҧыхьеипҧш, ацьабаагьы рацәаны илбомызт.

Витиа данҭарк инаркны Марфуша Маниа лҽы да-

ангылеит, лматԥа длыманы. Марфуша уа дахьыӷаз, лхы ахылбаауашәа анылба, Маниа ус лҳәеит:

– Марфуша, бара сара сҷы быӷазар, бара беиԥш, саргьы исзеиԥьуп, ԥьара сылкаҳаргьы саашьҭыбхып, бара ԥьара былкаҳаргьы баашьҭысхып, аԥси аԥси зеивартԥо, еихәоит ҳәа ауп, ҳаргьы ԥьара ҳахьеихәо, ӷалар, ҳааихәап ҳәа Маниа ианылҳәа, Марфуша Маниа илҳәаз дазыразханы, ус лҳәеит:

– Аиеи, нас, бара ишыбҳәаз еиԥш, бара бкаҳаргьы баашьҭысхып, сара скаҳаргьы саашьҭыбхып. Сара скаҳаны, сыԥсыр, агәхьаа скым, аха усҟан Мсурат ишԥеиуеи? Дышсыкәаршәу иаргьы дыԥсуеит ауп.

Абас, Маниа илҳәаз, Марфуша дазыразханы атак ӷалтԥан, лматԥа хәычы Мсурат длыманы Маниа лҷы даангылеит.

Маниеи Марфушеи ѡыцьа аеҳәшьцәа гәакьақәа реиԥш, пату еиқәыртԥон. Уаанзатәи реибабара еихарҳан, уажәы, еиҳагьы еибабо, пату еиқәыртԥо иалагеит. Еизымԥшзакәа доусы ирылшоз ала, еицхыраауан. Мызкы, ма ѡымз рыла знык иадымхаргьы ицаны Витиа дырбон. Уа иахьѡеиуаз Витиа ибара азәгьы мап ахиҳәааууамызт. Витиа дахьҭакыз Дрантатәи абахҭаҷы акәын.

Уа дахыганы ԥьаргьы дрымгеит. Иаргьы дахьҭакыз, ихы бзианы имѡаԥигон азы, зегь пату иқәыртԥон. «Сара ѡыцьа анацәа сымоуп. Азә лыда змамгьы, игәы ишьҭуам, сара исыбаргәузеи, сгәы сышьҭраны сыӷам», - иҳәон Витиа, дызҭахқәаз, изааигәаз уҳәа ибаразы иѡеиуаз, «уҷырҧәҧәа, угәы умышьҭын» ҳәа аниарҳәоз. Витиа дышҭакыз, Хәымса иарымҳәеит. Уи иаҳар, итԥара кажьны даар ҳәа ишәон, итԥара иаԥырхагахон азы. Марфуша Маниа лахь данаауаз жәык аԥеи иареи, лыкәытқәеи, лыкәҷарақәеи уҳәа ԥсы зхаз зегьы лыманы дааит. Лыѡны иѡназ, шыѡназ, уа ииаанлыжьит. Агәылацәа бзиақәа лыман, урҭ ахылаԥшуан, лыѡназы Марфуша лгәы ҭынчын. Маниа лыдгьыл ахьхыртҷәаз, Марфуша иаалгаз лыжә

ҭан, егьырҭ Маниа лыжәқәа реиҧш. Адәахьы илзаужьуамызт. Иоулыжьыр, иахьашьцылаз аҭыҧ ахь ицон, уахь акәын Маниа лыжәқәагьы ҳәра ҳәа иахьцалоз. Марфуша лыжә ахьҭаз Хаҷарист ибеит. «Маниа лыжәқәа аколнхара иахьатәу, адгьыл ахь ршьапы ҭаҳаргылап ҳәа ҳгәы иҭаҙам. Арахь, лара аурысқәа рыжәқәа ааганы, лыдгьыл хтцәаны, аколнхара иаҳҭаз, ишыртаху иҳәуа иҭоуп. Уи ажә зтәугьы дааганы длыҽхьнлыртәалеит. Арахь, лара аколнхара далтцит. Лара лгәы ишаанаго еиҧш, иаузуам. Урҭ рыҽцьагьы аколнхара иалалароуп, аҭаҭын аплангьы ҟартцароуп, мамзар, изҿқәоу иаарҟәатцроуп. Абарҭ зегьы цқьа дазырхәыцны, Шьрыф Каабан-иҧа иаҳәатәуп» ҳәа дхәыцуан Хаҷарист. Аҽены шәахьан, хәминуҵктәи «аправлениа» аилатәара иамшын, Хаҷарист усгьы аусҳәарҭахь дцон. Иара идыруан, Шьрыф Каабан-иҧа шәахьала аусҳәарҭахь заа дышҽеиуаз, иахьа заа дгыланы Шьрыф Каабан-иҧа иаҧхьа, Хаҷарист днеит. Шьрыф Каабан-иҧа аусҳәарҭа агәашә аартны, аҙаҙа баа даганы, агәара данынҭалоз, агәара иқәгылаз, ацьҭла ду атцаҟа итцаҟатцаз, аирымҙ дыҟәтәан, дҽагылеит Хаҷарист. Шьрыф Каабан-иҧа дааин, Хаҷарист инапы ааимхны, аҧсшәа иеиҳәан, ус даацәажәеит:

– Абригадирцәа зегьы, уара уеиҧш русқәа ирзыҟазар, нас ҳқьыҭаҽы акәым, ҳраион зегьы аҽы, актәи аҭыҧ ҳамгозар, убарын.

– Иҭабуп, Шьрыф Каабан-иҧа, уара сахьеилукааз азы. Даҽеаҙәызар, уара иуҳәаз иҳәаҙомызт. Уара ухатцкы сара стцааит, Шьрыф Каабан-иҧа. Аматцура уалалазар, иахәҭоу ҟаутцароуп. Уи иахәҭоу узыҟамцозар, нас баша узлоу аматцура узалеи? Сара ауама ҟастцеит сҳәаҙом, аха исылшо ахәыцы ҟастцоит.

Абригадирцәеи, «аправлениа» иалоуи, ааиааҧа, абра улатәар, ҳауа цқьакгьы уфап, ас шьыжьымҭан заа сзааизгьы уасҳәап, – иблақәақәа еиқәыгызмалха, Шьрыф Каабан-иҧа дниҽапҧшит.

– Ус иашам, уаргьы-саргьы иеибыҳәаны, аҧсшьаразы, заа ҳааизшәа, ара ҳаштәоу «аправлениа» иалоуи абригадирцәеи ааир, даарак игәрагахом. Уаала скабинет ахь, уа ҳлеидтәаланы, иахьынӡаҳтаху ҳаицәажәалап, - иҳәан икабинет ахь, дааццакны, иҷынихеит Шьрыф Каабан-иҧа. Дахьтәаз дҽагыланы, уи днаишьталеит Хаҷарист. Шьрыф Каабан-иҧа дахьтәалац, итып аҷы, днеины днатәеит. Уи иҷаҧхьа днеины днатәеит Хаҷарист.

– Шьрыф Каабан-иҧа, уара иузымдыруа ҳәа ус ыҟам. Иҟаутцаша, иууша ҳәа зегьы уара иудыруеит. Уажәы, сара иахьуасҳәо гәыбҕан сумҭан, аха ари аколнхара дуӡӡаҷы, иҟало, ианыҟало, иахьыҟало, уҳәа, зегьы уара иабаудыруеи? Убри аҟнытә, уара иумаҳацт ҳәа сгәы иаанагом. Ҳәарада, иуаҳахьеит, ҽыцьа ауаа зшьыз Витиа иани, ихәычи Маниа илыдкыланы, аҽны иааганы ишлымоу. Уара ишудыруа еиҧш, Маниа аколнхара далтцит. Уи азы лыдгьыл хаҳтцәеит. Ихаҳтцәаз адгьыл аҷы, аурыс ҧхәыс, ҽыцьа ауаа зшьыз, иан Марфуша лыжә ҭоуп. Нас уи лыдгьыл злахаҳтцәеи? Шьрыф Каабан-иҧа, азин суҭозар, ихаҳтцәаз адгьыл аанда ҧжәаны аколнхацәа идкасрыжьуеит. Ҽыцьаҟа аколнхацәа насышьтыр, уаҳа аҭахым. Ус иҟаҳтцар, издыруада, даҷеа цьоукгьы абжьар? Угәы ишҧаанагои, ҳаҭыр зқәу, Шьрыф Каабан-иҧа, сара исҳәо иашаӡами, аиаша сымҳәеи?

– Иуҳәаз иашоуп, сагьақәшаҳатуп, аха аанда аҧжәара уахымыццакын. Издыруада, Маниа лыдгьыл ахьхаҳтцәаз, дахьхәны дыҟазар? Зны, урызтцаа, Маниа лурыси лареи. Аҭаҭын аплан ргааит хатә гәаҧхарала. Ус ҟалтцар, лыдгьыл аанҳажьуеит ҳәа лаҳәа.

– Азамана, сара раҧхьа ус сҳәоит, илҳәо саҳап, мап лкыр, аанда ҳшәап.

– Убас уныҟәа, абас еиҳа еиҧьуп, - иҳәеит аколнхара аправлениа ахантәаҽы, Шьрыф Каабан-иҧа. Абас Маниеи Марфушеи рус иалацәажәаны, ианалга ашьтахь абригадақәеи, «аправлениа» иалақәази, аӡәаӡәала ааира иалагеит. Дук мыртцыкәа ииаит ииаираны иҟаз зегьы.

– Ушьта ҳааилацәажәақәап. Ҳаҧхьаҟа даара аус дуқәа иҟаҳҵаша рацәаны иҳамоуп. Ари аҩымшк иаҳзааргоит аевкалипт еиҵаҳатәқәа. Уи жәамшҟа рыла еиҵаҳаны ҳалгароуп. Шәара ишыжәбо еиҧш, аҙын ҳааҧытцалеит. Аҙын ҳшынҧытцыслак еиҧш, аҵатын каҧсатәуп уи аамҵала ианҳазкамҧса, аамҵалагьы аҵатын ҳзеиҵаҳауам. Аамҵала уи ахьказаҧсауа аҵыҧ ҳармазеироуп, заа ауац адаагаларoуп. Афидатрақәа ирхаҳаргылақәо заа иалхтәуп. Афидатрақәа жыгала ирпны, ацәаҳәақәа рыгәқәа ылганы, ауац былны, иақәҧсаны, иҟаҳҵароуп. Аҙын ҳанҧытцсыр, ацитрустә шәырқәа реиҵаҳара ҳалагароуп. Ҳаплан иҳақәу даара ирацәоуп, ҽенак аабжьамыжьзакәа аус руларoуп аколнхацәа.

Ацитрустә шәырқәа реиҵаҳара ада, уаҳа уск ҳамамкәа ҳауҟаху, аха ҳускәа зегьы ҟатцатәуп, ҳамчгьы рыцәхоит иаҳгәаҧханы «Стаханов ҳасабла» аус аура ҳалагар. Уажәы, ииаҳадгыланы иҟоу аҧьыцәреи аус ауп. Уи аҳәынҵқаррахь ираҳҵахьеит, аха итцегь раҳамҵар ҟалом. Бзиашәа аколнхара цақәа иртаҧсоуп, сынтәа ииаҳрыхыз аҧьыцәреи. Хымш, уажәы аҧхьа араиком актәи амазаныҟәгаҩ аҩыза Цьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа, аколнхарақәа рхантәаҩцәеи активи ааизиган, иҳаиҳәеит ҳара аҳәынҵқарра иалаагалаз аҧьыцәреи аплан шмаҷхаз. Қарҵынтәи ашәҟәы ҳзаарышьтит, итцегь аҧьыцәреи шырҵаху. Урҵ Абаша араион акәын аҧьыцәреи аарыхырҵас ирмаз, уа аарҩара баапсы ҟалан, Қырҵтәыла иазхашаз аҧьыцәреи рзеизымгеит. «Урҵ, иҳазгәакьоу, ҳашьцәа гәакьақәа амла иаҳаргома» ҳәа ҳаиҳәеит. Аколнхарақәа рхантәаҩцәа зегьы аҩыза Цьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа иҷагылеит. «Ҳара ҳауаа-жәлар амла иагоит, уаҳа аҧьыцәреи ҳазрытом» ҳәа. Аха сара ус сымҳәеит, «пожалуиста» ҳара иҳамфаргьы, урҵ ираҳҵоит» ҳәа расҳәеит, – иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа итыҧ аҷы днеины днатәеит.

– Араион аколнхарақәа рхантәаҩцәа зегьы ирҳәоз, уаргьы изумҳәеи? – иҳәан аправлениа иалаз аҙәы дҩагылан, азтцаара ҟаитцеит.

– Даргьы уаргьы шәеиҧш схәыцуазар, ус сҳәаргьы ҟалон, аха сара ус схәыцуам. Сара даҽеак ала схәыцит. Ҳара иҳамфаҙаргьы, ҳашьцәа гәакьақәа, амла иаҳаргома, аҧьықәреи Қырҭтәылаҟа имышьҭыкәа, шәара шәгәы ишҧаанагои, аѡызцәа?..

Ҷьоукы Шьрыф Каабан-иҧа идгылеит, ҷьоукы иҿагылеит. Шьрыф Каабан-иҧа идгылақәаз ус рҳәон; «Аҧсуа адәы дзықәу аламыс азоуп. Ари ламысуп, ҳҟыҭа ахьымзҍ аиргозма?» Уи иҿагылақәаз ус рҳәон: «Уара уколнхацәа амла иагоит. Уаха иаарыларгало змам рацәаѡуп, аус зладуруазеи, акрырҿамцаҙакәа? Иара усгьы ажәлар азеиҧш усқәа ишырҿыз, ирызхашаз аҧьықәреи рзаадымрыхҙеит. Узҿу закәузеи? ҳәа иқәгылеит. «Узцозар, уқәҭны уцоит акәымзар, лаҧҟьак аҧьықәреи уаҳа аҳәынҭқарра иалаагалараны ҳаҟаҙам», – рҳәеит. Абас рҽеиѡыршеит, есшәахьалатәи хәминуҭктәи реицәажәара аан Шьрыф Каабан-иҧа идгыланы, раҧхьа иқәгылақәаз ратцкьыс, иҿагылақәаз еиҳа ианеиҳаха, урҭгьы реиҳараѡык ааҳәны, иара иҿагылақәаз рахь ииасит. Шьрыф Каабан-иҧа, «исҳәаз сымҳәандаз» иҳәо аҿынҙа днаргеит. Ирулак, рҽынкыланы, ара иҟақәаз зегьы, лыҧхала иеилыҭит. «Анцәа иҳамҭоуп, меисрада иахьеилгаз», – рҳәон, аизара ашьҭахь иеиҿагылақәаз, меисрада иахьеилгаз азы. Абас гәынамзарала, инеидыҭит уи аҽены. Шьрыф Каабан-иҧа идгылақәаз дреиуан Хаҷарисит. Уи дышидгылаз, дагьаанхеит аҵыхәтәанынҙа. Аизара иалагаанҙа, Шьрыф Каабан-иҧеи иареи иеибырҳәоз акәын, иара ихы иҵагьежьуа иҵаз. Ашьҭахь, Шьрыф Каабан-иҧа иихәақәоз ракәзамызт. Аизара ашьҭахь, зегьы неимыҭцны рыѡныҟақәа рахь ианца, Хаҷарист дышиашаз Маниа лахь дцеит. Маниа лгәашә днадгылан, ибжьы наиргеит:

– О, Маниа.

– Ааy, - лҳәеит Маниа аматцурҭа аҟнытә лыбжьы аҵыгара рацәак илылымшо.

– Аранҙа бааишь.

Маниа аматцурҭа даақнытцын, агәашә ахь лхы рханы лҷыналхеит. Хаҵарист дипҧыларц Маниа лыҷшаалхаз аниба, иара агәашә аартны агәара даатцалеит Хаҵаристгьы Маниагьы агәара агәтцаны иааиқәшәеит.

– Арахь уааи, Хаҵарсит сукәыхшоуп, - лҳәеит Маниа, урҭ агәара агәтцаны ианааипҧыла.

– Мамоу, Маниа, уахь сызнеиӡуам, ак басҳәарц сааит, сыззааиз баҳәаны сцоит. Сара ибасҳәо базыразхар, бара еиҳа ибзеиҧьхоит, базыразымхар, сыздыруам, аха… аурыс иҳәатәы хатцаны, бара бызлаз бқызцәа брылтцит. Аҧсуа иҧсы штоу идгьыл хыртцәоит ҳәа ҳаҧоу иаҳааит. Бааҳәны, бызлытцыз аколнхара балалароуп. Быдгьылгьы ахьыҟоу иаанхоит. Быҵкәын Ростов дганы, далатцаны дбымоуп. Бара ара бтәаны, иқны быхьчоит. Быҵкәын данааилак, адгьыл ада царҭа имоур, усҟан, бара ишҧаизыбуеи?

– Царак цаны дарауазар ҳәа ауми, Хаҵарист убаашәеит. Уара ишуҳәо еиҧш,идгьыл ада уаҳа царҭа анимоу, изымтода, уи адгьыл, ара икажьми? Аколнхараҷы, аус ахьиуша атыҧ имоур ҳәа ушәома, нан Хаҵарист? Аколнхара балтцит ҳәа аҿиҧныҳәа суҭоит, аха сара аколнхара салымтӡеит, аусура саҟәытцит ауп. Аусура саҟәытцзар, сзаҟәытц, исылшом, сажәит ҳәа ауп. Сара хынқажәеи фба шыҟәса схытцуеит, уи маҷума? Санхәыҵыз аахыс аколнхараҷы аус зуеит. Санажә, аус сзымуа саныҟала, сыдгьыл хышәтцәеит. Сыдгьыл ахтцәара шиашам сзымдыруа цьышәшьома? Аха сзашшуам. «Атцәгьы мблыкәа, акәацгьы ӡы», - ҳәа ус сааиуеит, макьана.

– Ақәра маҷуп сҳәом, аха атәанчахәы бауам, аҿакым, бхы злаббози? Сыдгьыл ахьхышәтцәаз, иашам бҳәоит. Ус акәзар, бцаны Цьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа иҷы башшыр, ииҳәо бмаҳари? Уи атцкьыс, еиҳа ибзеиҧьуп, афидатраҷы бнеины, ибылшо ала баарыцхраалар, аевкалипт ахьеиҭарҳауа бнеилар, ацитрустә шәырқәа реиҭаҳартақәа ахьдырмазеиуа, иаарыцҟабцалар, ирыцеиҭабҳалар, ҭатын хәыҵыкгьы аақабцалар, нас уаҳа

акыр аҭахума? Быдгьылгьы бара ишыбтәу иаабызнымхои?

– Иансаамҭаз, урҭ зыӡбахә уҳәаҟәо зегьы ҟасымҵози, аха ушьҭа сажәит, сычмазаѡхеит, ҧыхьа исылшоз, еснагь, исылшома?

Хаҷарист иихәозои, Маниа илхәозои еиқәшәомызт. Уи Маниа инапаҷы дмааиуашәа аниба, иҷеизнымкылакәа, иусураҷы, ишиҟазшьаз еиҧш, аҧьеѡ ҳәа даатҟьеит. Аларҟача ихьызшәа Хаҷарист дқыць-қыцьуа ацәажәара дналагеит.

– Маниа, ус акәзар, аколнхара иахьатәу, бырахәгьы баргьы шәшьапқәа ҭашәмыргыларoуп. Боурыс ҧхәыс ибымоугьы, наҟ, ддәыкәыбҵароуп, ҳара ҳқыҭа датәӡам, ара даангылар ҟалаӡом.

Хаҷарист ииҭахыз, зегьы иҳәаанӡа Маниа аҧьеѡ ҳәа даатҟьан, дниҷеагылеит.

– Иууеи, Хаҷарсит ухатцкы, сара излазбо ала, уара уеивысит. Уара иуҳәо, аӡәы иҳәоны смаҳацт. Сара сыѡны иааиуа, ицо уҳәа уара уусс иалоузеи? Ак уаҳахьеит, аха иуаҳазҷееишәа иузеилымкаазшәа збоит. Сара сыѡны иҟоу аҧҳәыс, абзиарақәа исзылухьоу, шәара сабхәындацәа аӡәгьы исзыжәмуӡацт. Лара дахьынхо астанциаҷы ауп. Астанциаҷы инхо, усҳәарҭа ҳәа хазы акгьы рымаӡам. Урҭ усҳәарҭас ирымоу ҳара ҳусҳәарҭоуп. Ашәҟәы дахьҭаѡугьы иара уоуп. Егьыс, сара сыѡны иааиуа-ицо, уара иуусым. Ишуусым еиҧш, уусгьы алаумҵан.

- Ибҳәо иашоуп, Маниа. Бара зегьы бдыруеит, аха избзымдыруеи, аколнхара иатәу адгьыл бара быжәқәа ахьыкәу зиашам? Избзымдыруази, ажәлар ихырҵәаз быдгьыл бурыс лыжә ҭаҵаны иахьбымоу зиашам. Абарҭ бара ибзымдыруазар, сара ибсырдыруеит. Уи бырдырра, сара исылшоит ѡыцьаҟа аколнхацәа аасышьҭыр, баанда шәаны, ицоит, нас изеиҧшроу ббап.

– Усизакәанзар, ишәагәышьа, саргьы схы сзеиҭаҳәозар, збап. Саргьы адгьыл сыкәымҳаӡеит, ари иаҳхагылоу ажәѡан салыѡрны.

– Сара излазбо ала, бара бзықәгәыӷуа Иван Иван-ипҳа иоуп, аха ибхабмыршҭааит, макьана Сталин иусҟәа рҧсы шҭоу? – иҳәан иааиҽытҟьеит Хаҷарист иажәа. «Ибхабмыршҭааит, макьана, Сталин иусҟәа рҧсы шҭоу» ҳәа Хаҷарист ииҳәаз ажәа ааицәымҧахеит. Нас уаҳа ажәак мҳәазакәа даагьежьын, агәашә шыҟаз, иҽынеихеит. Маниагьы даагьежьын, лыѽныҟа длеит. Маниа аѽны дахьлеиз, Марфуша длызҵааит:

– Дарбану иааиз, насгьы иитахузеи?

– Иааиз, абригадир Хаҷарист иоуп. Сааҳәны аколнхара салеиҭцарц иҭахуп, – лҳәеит Маниа лажәа ааркьаҷны. Марфуша лзы Хаҷарист ииҳәаз лалымҳәеит. Урҭ лалҳәар, «сара сымшала, ибацәҳауа» ҳәа лгәы иаанаганы, длыцәцар ҳәа дшәеит.

– Урҭ зынӡак хьаас иҟабымҭан, – лҳәеит Марфуша.

– Сара урҭ ирҳәаҟәо хьаас искуам, аха ацтәы сыгрыжьуам, ирҳәаҟәо сгәы иасуеит, – лҳәеит Маниа.

– Урҭ ирҭаху рҳәалааит, бара бгәы иабмырслан.

– Ибҳәо иашоуп, Марфуша, – лҳәеит Маниа.

Убри аамҭазы, Хаҷарист днеины днадгылеит Платони Мкани ргәашә. Арҭ аѽыцьагьы қәыпҧш-қәыпҧшӡа иҟан, иеиқәлацәан. Аџьынцьтәылатә еибашьра Ду ианалагоз, дара жәаѽа- жәаха шыкәса иреиҳамызт. Урҭ ахьынхоз, абригадаҷы, инхоз ахацәа зегьы аибашьра ианырга, дара ракәын, забацәа еибашьра иҟаз, аеҭымцәа рымхқәа цәаҧәаны, илатҵаны, ирызҭоз. Арҭ рыѽцьагьы ахьынхоз ргәашәқәа еиван. Гәашәқәас ирызҽаз, амжәатә шьаҟакәа арсны, асақьқәа ылатҵаны, иҟан. Рыѽнқәа еизааигәаны игылан. Рыѽнқәа рыбжьара ааида быжьган. Уи ааида ирыбжьгоу акәымзар, арҭ аѽнқәа рыѽбагьы аҳәы итәуп, аҳә иоуп араҟа инхо уҳәаратәы иҟан. Хаҷарист руаҳәы ихьӡ ҳәаны, ибжьы анынаирга, Платони Мкани, рыѽнқәа инрыѽныҭын, рыуа изызҽиҭыз рзымдыруа, иаангылеит. Уи рыѽцьагьы рыѽнқәа ишаардәылтцыз Хаҷарист ианиба:

– Шәыѽцьагьы аранӡа шәааии, – иҳәан ибжьы нир-

геит. Рыҩцьагьы неины, ргәашәқәа аартны, Хаҧарист инеиҧылеит. «Бзиала уаабеит» – рҳәан, аха иҧхашьаны, дара раҭкьыс акырҙа иеиҳбыз Хаҧарист инапы имхра рзымгәаҟьит. Иара аҙәаҙәала рнапқәа аарымхны, аҧсшәақәа реиҳәеит. Раҕьа урҭ аҧкәынцәа ргәы ҟаз-ҭашаз ажәақәак нареиҳәеит, нас дара рахь дызхааиз, иус хадахь дниасит.

– Шәыҩцьагьы аказы сышәзааит, мап шәҳәап ҳәа сыҟам. Шәара шәыҩцьа шәхәыҷқәаны, шаҟа ҳколнхара шәацхраахьоу, шәаҟара зылшахьоу, аҙәгьы дыҟам. «Абзиа уны аҙы иаҭ» – рҳәоит ажәлар. «Маниа диаҭымуп» шәҳәан, шаҟа ацхыраара лышәтахьоу, уи даара аҳәара уадаҩуп. Аха иалашәхи, лара акымзаракгьы лзеилкааам. Шәара ишыжәдыруа еиҧш, шәара шәызлоу аколнхара далҭит. Шәлаҭәалшьом, ҳлаҭәалшьом ауп уи иааиаго, ҳара аколнхара иалақәоу зегьы. Ҳәарас иаҭахузеи, уи ҕәҕәала дахьыркәтәуп, иахьатәила лара лахьыркәрас иҳалшо лыдгьыл илымоу ахҭәароуп, ххәан, ихаҳҭәеит, аха лырахә шҭац иҭоуп, илымаҳхыз адгьыл. Уи лыдгьыл хаҳҭәеит ахьҙума? Маниа лаанда ҧаҳамжәакәа даанҳажьыр, ҳара ҳиашоума? Ааида ҧжәатәуп, ҳәарас иаҭахузеи. Уи зылшо ҳәа ҳара иҳамада? Аибашьра иалтцны аҙәык-ҩыцьак иаазгьы, ихәахәа-жьахәа иҟоуп. Урҭ раҳәашьа ҳамаҙам. Иахьа ҳара ҳзықәгәыҧуа ҳәа иҳамоу, шәара шәоуп. Ааида акроуп ицәгьоу, ашәара ҳәа иҟоу, уамак аҭахума? Ҩымш-хымш ааида ишәкуа, саат бжак ала ишәаны икашәыжьуеит. Аколнхара иахьынҙагаз, Маниа лаанда шәаны икашәыжьроуп. Зегьы шәызлоу аколнхара лара илаҭәамшьакәа, далҭзар, иауеи, ихаҳҭәаз адгьыл лыжәқәа зҭоу? – иҳәеит Хаҧарист игәы дҭаччо. Маниа лыдгьыл ихыртәаз аандақәа ирымаз еимыхны икажьушәа игәы иабо. «Уара ианҳауҳәа, ишҧаҟаҳамтцо» – ҳәа рҳәоит ҳәа дшырҷаҧшуаз, арҭ рыҩцьагьы ааҳәны иҷагылеит.

– Хаҧрист. Абри ҳауҳәарц аума уаханы абраанҙа узаа. Сара иуасҳәоит, уара баша ушааҧсаз. Ауаа иеицырды-

руаз, ҳәа зызбахә бзианы ирҳәоз, Маниа лыҧшәма ҳара ҳшихьчоз, Аҧьынцьтәылатә еибашьра Ду аан дҭахеит. Лара аколнхараҽы аус шылуаз, дажәит, дычмазаѡхеит. Лыҷкәын иакәзар, уара ишуҳәо еиҧш, дыҟам. Уи аҵара ду дҭоуп. Мышкы далганы даар, ҳара ҳауми уи дызтәу. Маҷк иѡытҵахаз иҧрагылара, адгьыл итҵакәаҳара, бзиа изыжәбозеи?» – иҳәан артҵәааҳәа дыҳәҳәеит Платон. Уи иааимидеит Мкан.

– Шьрыф Каабан-иҧеи, уареи иҟашәымҵо, ишәымхәыцуа ҳәа акгьы ыҟазам. Астаниаҽы инхаҟәо, аихамѡа аусзуѡцәа, аҭатын аплан рыҷәтцарагьы шәалаган, аха акгьы шәылымшеит, ишәытцаҳәҳәаны шәанҧхартца, шәшьамхқәа шәыҽдшәыргеит акәымзар, шәҟәаҟәаҟәа абыб рылырхра шәыҟан. Шәаҟәытц, уара, ацәгьаҟәа рыҟатцара, аҙәи-аҙәи реичырчараҟәа. Маниа лаанда ҧжәаны иаабар, иаҳкуеит акәымзар, ишҧаҧаажәои? Ҳара ҳаиқәшәам ҳәа шәаҳама?

– Усҟак зышәҳәои, ишәасҳәаз шәылымшозар, иҳалшом, шәҳәар, даҽеа ҵьоукы идсмырҟатцои? – иҳәан иҽеимкәа иажәаҟәа иихәаҟәаз рхьаршшара далагеит Хаҷарист.

Иарбан, даҽеаҙәы иурҟатцо? Маниа лаанда шәаны акажьроу?Уи ҟалашьа амаҙам. Ус уаналага, еицәоутәуеит акәымзар, иузеиҧьтәуам, – иҳәеит Платон.

– Ус уаналага, уара ууанда ҧаажәоит. Шәзустцәада Шьрыф Каабан-иҧеи уареи? Шәфашистцәазар? Ҳабацәа зҽагыланы иеибашьуаз рѡызцәа шәакәзар? Усҟан, ҳаргьы ҳашәҽагылоит. Уи атцкьыс, ушҧхоу аѡныҟа уқәланы уца. Маниа лызбахә уаҳа шәаламцәажәан Шьрыф Каабан-иҧеи уареи, – иҳәеит Мкан. «Шәеиҧьымхааит, уаҳа даҽеакы акәым», – ҳәа игәы иаатиҳәаан, урҵ ираҳаратәы акгьы мҳәаҙакәа, Шьрыф Каабан-иҧа иахь ддәықәлеит Хаҷарист. Амѡа дахьықәыз, дхәыцуан иара абас. «Цыпҳ, мжәачан, аҳәсақәеи ахәычқәеи ааидкыланы, ауатка аршразы, мжәаҟәшәара ианызгагьы абарҵ ацҵәы ҟартцеит. Акакан ҟәшәаразы иаагап ҳәа шаҳгәиҵаз,

аҙәгьы шәымцан, анырҳәа, мап ҳцәыркит. Изакәытә каканузеи, ахәҵа иҵажьыз, баша аҳәаҟәа ирфеит. Изакәытә хашәалахәзеи, ҳара иҳаураны иҡаз? Абанҭ ацәыршәагақәа, иҳадмырҟәшәеит акәымзар, имгылаа-ит, уаҳа, даҽакы акәым»…

Уажәоуп Шьрыф Каабан-иҧа икабинет санаашнытҵ. Аиҵа сгьежьны уахь сызлацарызеи? Анҭ амҙышәаҟәа исарҳәаз Шьрыф Кабан-иҧа иамҳәакәа изласычҳари? Сгәы еиҡәжәо исыҧроу, уи исызиаҳәар, ҳәарада, сыҧсы акыр иааивызгон. Мамзар, сгәы еиҡәжәаны ицар ҳәа сшәоит. Нас «сара схы абазгари, шьҭа» ҳәа дышхәыцуаз, уаҳа ҷьаргьы дымнеиҙакәа, дышиашаз, ашныҡа дыҟәланы дцеит. Хаҷарист игәалаҡазаара бзианы, ишны дшаашнашылалак еиҧш, ахәычқәа ашны ианыҡам, иҧҳәыс даазырччаша лафқәакгьы налеиҳәалон, аха уажәтәила, ус лафкгьы изымҳәеит. Ари иҧҳәыс уамашәа илбеит. «Измааноузеи, ари? Гәала дук имазар акәхап. Сара сымала сакәын, иара данааиуаз ашны иҡаз, лафкгьы сеимҳәеит, сагьааимырчыхәчыхәит, абжьаапҧны, ҷьара дыҡаны данааилак, ишыҡаитцалац еиҧш. «Ҳәарас иаҵахузеи, уи игәы пҧызжәашаз уск дақәшәеит», - ҳәа дхәыцуан, Хаҷарист иҧҳәыс Марго. Марго гәык-пҧсык ала, бзиа илбоз, уажәы, игәалаҡазаара ҽеимшәа иахьылбаз, ларгьы лгәалаҡазаара акыр ибжьнахит. Аха исынсырҧшуам ҳәа даҽын, мчыла лҽалылхуан, Хаҷарист имшала илызцәыртцыз иҽеимз лгәалаҡазаара.

а-18-тәи ахы

Хаҷарист ашны данааи, днеины ииарҵаҽы ихы нықәитцеит. Акраамҵагьы диан ҽымҵзакәа, дхәыцуа. Хаҷарист иҡазшьақәа Марго илгәамҧхазт, асаркьа днангылан, лҽырҧшҙашәа лҽааҡалтцан, лыҧшәма дахьиаз, ашә днылагылан, лыбжьы аархаашәа диазцааит:

– Иухьи, сымыш, иахьа уара узлаҟоу, уҟазшьақәа сгәаҧхом, аҙәыр угәы нирхама?

– Угәы ҧызжәара шыҟаларыз, угәы иаахәо зҳәо дҟалондаз.? Ауаа ҳрылоума, ҳара? Зашьҭахь ҽеишәа иззымрыцқьақәогьы, уҳәатәы хартцом, наҟ-наҟ ҳаҧхьаҟа ҳзеиҧшхараны иҟоузеи? Анс иҟоу ауаа, ҳандырхома? Аиҳабы аитцбы ахьыҟам, абзиара ҟалараны иҟоума?

– Ус иҟоу ауаа, даарак урзымхәыцлан. Уара утәы ҟатцала, узқәу умҩа уанымтцкәа уцала. Ауаа зегьы ирҳәо уазхәыцуа уалагар, угәгьы ҧыржәоит, - лҳәан ашьшьыҳәа Марго дааин, Хаҷарист иаҧхьа даақәтәеит.

– Саҧхьа бааины бахьаақәтәаз, сгәы иаахәеит, аха ахәыҷқәа ҳрымбаҙои? – иҳәеит иара.

– Умшәан, аҩны уаҩ дыҟазам. Уан, лҩыза, Ҷыҧса лахь дцеит. Ахәыҷқәа рзы ҽынла акиносахьақәа ддырбо иалагеит аклуб аҽы. «Киносахьа бзиак ыҟоуп». – рҳәан ҳхәыҷқәа зегьы рҽеибаркны, аклуб ахь ицеит.

– Ус акәзар, – иҳәан Хаҷарисит инапқәа Марго иаалыкәыршаны, иара иахь даалыхеит.

– Усҟәатц, усҟәатц... Аиеи, нас, - лҳәеит Марго атцыхәтәан.

Ҧытрак ашьҭахь Хаҷаристгьы Маргогьы, ҷаҧхаҷаччо иҩагылеит. Усҟан, амш шьыбжьон лхыҳәҳәахьан. Хаҷарист даныҩагыла, иҽебыга аашьҭыхны аҙахәатра дынҭалеит итцирххааразы, уааҳәа уны ажь аниҭаауаз, инеиҧынкыланы, хабалак, ибаҳча цырххааны иҟаитцар акәын, аха дахьымҙеит. Дахьымҙошәа аниба, атцлақәа рыкәша-мыкәша, акалатқәа злаҩаргоз амҩа ылырхханы иҟаитцеит. Данахьымҙа, егьирахь, иаанижьит. Уааҳәала ижь ҭааны даналга, ачанақәа рҽы ихәаны, аҩы атцхны, ауалырқәа ианырҭеиҭәа ашьҭахь, маҷ-маҷла ибаҳча атцырххара даҽын. Уажәгьы уи дналагеит. Хаҷарист аҽебыга шикыз, амш аилашәшәра иналагеит. Иаргьы дааҧсаны, дызҽыз амарч арххра дахьааҟәытцыз, амжәа амахә аҽы иҽебыга нкнеиҳан, иара аҩныҟа иҽынеихеит, аха уахь дымнеикәа, атцеҵь аҽы днеин, аведра азна аҙы

ааҭихын, иҙара ҩахыс иҿааилыхны, акәапеи аведра инҭшьуа, ихы иҽышит. Мпахьшьы цқьала иҿаарбаны, маҭәа ҽыцқәак ааишәитцан, акы днацҳаит:

– Сара Шьрыф Каабан-ипҵа иахь сцеит, - иҳәан агәара дынҭытцит.

Шьрыф Каабан-ипҵа усурантә аҩны иааиреи Хаҷарист инеиреи ааиқәшәеит. Шьрыф Каабан-ипҵа игәашә апҳьа урҭ анааиқәшәа Хаҷарист даацәажәан:

– Акы нуаҳәаны сцап ҳәа акәын сзааиз, уажәы, уи абра инауасҳәоит. Нас сцоит. Иахьа шьыбжьон аахыс аҿбыга скуп, даара сапҵсаха сыҡоуп, – иҳәеит Хаҷарист.

– Акы соуҳәарц уҭахызар, аҩны ҳлеир исоуҳәап. Агәашә аҽы ҳаидгыланы, ҳаицәажәо иашам, – иҳәан ижәҩа кны, аҩныҡа длеигеит. Шьрыф Каабан-ипҵа ипҳәыс Хымжәажә рхәы ҡалтцан, дара рнапқәа ҙәҙәаны астол илахатәеит. Урҭ иецәажәо, акы инацҳауа, атцәыцақәак ркуа иеидтәалан. Хаҷарист иихәарц иитахыз, Маниеи, Платони, Мкани иарҳәаз акәын. Урҭи иареи иеибырҳәаз акы аанмыжьҙакәа, зегьы иеиҳәеит. Уи аҭакс, Шьрыф Каабан-ипҵа ус иҳәеит:

– Хаҷарист, иуҳәаз, уҳәеит. Уаҳа даарак уҿрылаумгалан. Есышықәса еипҵш сынтәагьы аџьықәреи шаҳҭиз ауаа ираҳамҳәап. Хаҷарист уаҳәшьапҵа аколнхара аца ду хьчас Хьрыпҵс дахьыҡоу, аҽырпра идутцар, есуаха маҷ-маҷла иҽирплап, ҳаргьы пҳытк ҳирҭиип, иаргьы ҩышәҡа кьыла иаҳҭап.

– Ус изуур, Хьрыпс уџьықәреи ҽырпны иуимҭар ҳәа ушәоу? – иҳәеит Хаҷарист.

Шьрыф Каабан-ипҵеи Хаҷаристи акыр аамҭа еицәажәо иеидтәалан, нас дҩагылан Хаҷарист аҩныҡа дымнеикәа, дышиашаз иаҳәшьапҵа Хьрыпҵс дахьҡарулуаз днеит. Уи аколхара аца ҡарулс даман. Аца ааигәара Хаҷарист даннеи, ибжьы наиргеит:

– О, Хьыпҵс, Хьрыпҵс уҡоу?

– Сыҡамзар, ҡалоу? Жәлар рмал ишызбалак, икасыжьуама? Еимҭәатәыс аимҭәаҩцәа ирыстома? – иҳәан Хьрыпҵс ибжьы аагеит:

– Убас уҟазароуп, убас. Даҽеакала акәымкәа. Хьрыҧс узымбеижьҭеи акраатцуеит. Сынуацәажәар сҭахуп, ула саумыркын. Иааҽаҳәа.

– Ала иасмыркуа аианшьцәа сымандаз? Умшәакәа ууаи. Ала ҽасҳәоит. Хьрыҧс «Хәдыш, Хәдыш» – иҳәан иаргьы ааины иааидгылеит, нас ахәда иахаз ааникылан, инаганы, аҭыҧ аҽы инҽеиҳәеит.

– Хәлабзиа, – Хьрыҧс, – иҳәан аҧсшәа наиеиҳәеит Хаҷарист иаҳәшьаҧа Хьрыҧс.

– Бзиала уаабеит, Хаҷарист. Аҭак иҳәеит Хьрыҧс, нас рыҽцьагьы рнапқәа ааимырхын, иааибагәзит.

– Уабақәнагалеи, арахь? Уқьафгьы маҷк аҟара иҟоушәа збоит.

– Аиеи, усоуп. Сқьафгьы ыҟоуп изызҙари? Шьрыф Каабан-иҧа сиҭан. Гәалақәак сыман иасымҳәар, ииашаны, сгәы ԥжәар ҟаларын. Урҭ агәалақәа исымаз, Шьрыф Каабан-иҧа иаными асҳәа, сгәы ааҟаитцеит. «Урҭ рыгәхьаа умклан. Ирҭаху рҳәалааит, ҳара ҳазлагара лагалааит», - иҳәеит, нас инацитцеит:

– «Иахьа уажәраанҙа, цьамшла аҧьықәреи шаны аколнхацәа рыҭара азин ҳарымҭазацызт. Аҳәынҭқарра иаҳҭараны иҳақәыз раҳҭахьеит. Ҳара есышықәса ишыҟаҳҭалац еиҧш, сынтәагьы хәычык нхәытцаҳҭароуп. Ҳара ҳакәым аҳәынаҧгьы натцәахык амоупеи», – иҳәеит Хаҷарист Шьрыф Каабан-иҧа, уара сара усшаҳәшьаҧоу имдыруеи аҟнытә, сара сеиҧш, уаргьы угәра игоит. Убри аҟнытә, иуыдитцоит, есыуаха уахьтәоу аҧьықәреи ҽурпларц. Амала, аҧьықәреи иҽурпуагьы акы аанумыжьроуп. Аҧьықәреи аѡныҟа иугароуп, ашхәтцәқәа ублыроуп.

– Азамана, уи сара мап ахысҳәарааны сыҟоума? – иҳәан гәахәарыла идикылеит Хьрыҧс идыркылаз аус. Хаҷарист ҳәатәыс имаз аниҳәа:

– Абри азоуп, сара абра сыззааиз, ушьҭа сара сцеит, - иҳәан Хаҷарист ара даанымгылакәа, аѡныҟа дцеит.

Хьрыҧс иусура аҽынтә аѡны даннеи, иҧшәма ҧхәыс илеиҳәеит иара идыртцаз аус. Уи даарагьы лгәы иахәеит,

дагьаргәырҧьеит. Аколнхацәа рзеиҧш ца ду ахьгылаз, аусҳәарҭа ашҭа уахьынҭало акәын.

Аца ахьгылаз аҟнытә аусҳәарҭа алада акыр иласкьаганы игылан. Уахь ицоз, иаауаз лымкаала, уахь иҵеазкны, илеиуа аҙәы иакәымзар, даҵеаҙәы иҷахарстамызт. Хьрыҧс иҩны ашьтахь ала, иқәатца дҩытсыны аҩеиртагьы, амҩахәастагьы алганы иҟан. Хьрыҧс асаани аатцәақәеи иманы дцеит, адырҩауха уахь данцоз.

Уажәы, Хьрыҧс дызлацаз, амҩа ду ала акәзамызт, амҩахәаста ала акәын. Хьрыҧс иҧшәмагьы илеиҳәеит мҩадула имҩеикәа, мҩахәастала иҩеирц азы. Хьрыҧс уа данҩеи, атцх акыр инеихьан. Ауаа шамахамзар, аҙәгьы адәы дыкәзамызт, зегьы шьҭалахьан. Хьрыҧс иихьчоз аца атцаҟа, ҕәыла итцкьаны, уада бзиак иаҟараны, ашә ҷатцаны иҟан. Ашә аартны длыҩналан, иеигәышә аҧынтца, аца атца иқәыз аҕәы илаҷарҧаны длахан, агә-гәаҳәа ацьыкәреи лкаҧсеит. Аҕәы дахьнахаз, ааигәа-сигәа иҟақәаз ацьыкәреикәа зегьы, анкаҧса ашьтахь, аҵееаиқәнакит, ацьыкәреикәа акаҧсара иаакәытцит. Хьрыҧс ацьыкәреи аҷырпра дналагеит, асаара имтцаргыланы. Иара иеидара ҷирпхьаны еиҧш, дахьыҟаз, иҩеит иҧшәмеи ҩыцьа иҧацәеи. Урҭ ракәын ацьыкәреи аҷырпра зылшоз, егьырҭ макьана, ихәычқәан, аҩны иҟан. Уи ауха, Хьрыҧс итаацәеи иареи ҩынтә-хынтә реидарақәа рыманы ибжьысит. Хьрыҧс адтца имаз анагзара даҷижьтеи ушьта ҩажәамш инеиҳаны итцуан. Есуаха, ишатцац, иатцан. Ацьыкәреи ҷырпны аҩныка иргон, ашхәтцәақәа амца рыцратцаны ибылуан, ахьта данакуазгьы даарҧхон. Уахык, Шьрыф Каабан-ипа Хьрыҧс иҷы дҩеит. Уи игәеитеит аца итиххьаз. Ииашоуп, аца уахьнахәаҧшуа, ашә ала еихачаҧа итәуп. Избалак, аҙәгьы игәы иаанагомызт, ацьыкәреи акгьы ахыхуп ҳәа. Амала аца ашьтахь, аган ала уахәаҧшуазар, ацьыкәреи штыху, мап кышьа ауамызт. Уи ацаҧха Шьрыф Каабан-ипа ицьаба итан. Уи ахьтаз иаатыганы, Хьрыҧс инаиитеит. Нас ус иҳәеит:

– Аца ашә аартны, ацаҧха ыргьежьны, арахь исыҭ.

Уара аца улҭаланы, иуулак аԥьықәреи ахьҭухыз унеины, еиԥхьыртта, иахьҭацәу иҭагъсаны, егьирахь еиԥшны, еиќаратәны, арахь улыбаа.

– Ибзиоуп, уи уажәытцәкьа иќастцоит, – иҳәан Хьрыԥс аца дыѽҭаланы, Шьрыф Каабан-иԥа, ишиҳәаз еиԥш, иќаитцан, аца дыллыбааит.

Аца иҭаз аԥьықәреи алагъќьақәа анеиԥхьирттоз, аԥьықәреи лагъќьақәа маԥымкәа, аца атца иҭшәшәаны икагъсеит.

– Абарҭ икагъсақәаз ќәшәаны, иҷырпны егьырҭ шугаз еиԥш, ига. Шьҭа иазхоуп. Убарҭ рыда уаҳа умган, - иҳәеит Шьрыф Каабан – иԥа.

– Ибзиоуп, – иҳәеит Хьрыԥс иаҳаз дақәшаҳатны. Абас, Шьрыф Каабан-иԥа Хьрыԥс днаилабжьан, аѽныќа дцеит. Хьрыԥс икагъсақәаз алагъќьақәа ааиќәшәан, длатәаны аҷырпра дналагеит. Уи даалгоны еиԥш, Хьрыԥс иҭаацәа иаац иеицны иааихт. Хьрыԥс урҭ иреиҳәеит Шьрыф Каабан-иԥа иихәаз. Иааиз ҧытраамҭак итәан, нас иѽагыланы аѽныќа ицеит, иҷырпыз аԥьықәреи рыманы. Урҭ усгьы мѽахәасҭала акәын ишцоз. Аатцәа неимда-ааимдо акәын ишнеиуаз. Ус ишлеиуаз, Хьрыԥс иҷкәынцәа руазәы, аидара дшатцаз хцыцк имбазакәа длахырѽын, ҧышәха дцаны дкаҳаит. Иара дызтцаз иаатцәа ихыуяны, ѽбаќа-хгьаќа метра ицаны икаҳаит. Уи ахьылкаҳаз, иаатцәа ахы аагъын, еиԥхьытта амѽахәасҭа инангъсалеит. Уи ауха амза ыќамызт даара илашьцан. Ирулак, ирыцәкагъсаз аԥьықәреи абжа-еиҭабжа аќара, рыќәшәеит, егьи уа иаанхеит.

Ашьыжьымҭан Хьрыԥс мѽахәасҭала дымцакәа, гәарабжьарала аѽныќа дцеит. Аѽны дышлеиз еиԥш, ибаҳча дынҭалан, еиҳа изыманшәалаз, уск аура дналагеит. Иҭаацәа, есыуаха аԥьықәреи ҷырпны, аѽныќа иатцаланы, ирымгалози, аќнытә, ацәа рыгны иќан. «Ахыр-сыр» ҳәа рыхәдақәа рыбжьы го, ахәычқәа ирылаианы ицәан. «Аԥьықәреи цырақәа иҳацәкагъсаз рыда, уаҳа, ҧхасҭа анцәа иҳаумҭан» - рҳәан уи агәхьаа рымкзеит.

Иаха Мкан ижә имааз, иахьа иеицашьҭалеит Мкани Платони. Урҭ ажә ишашьҭаз, аџьықәреи ахьқаҧсаз инахагылеит. Ари амҩахәастала иныҟәоз Хьрыҧс иҭаацәеи иареи ракәын. Даҽеазәы уахь неишьа имазамызт. Избанзар, ари амҩахәаста уахьқылнагоз Хьрыҧс игәараҧы акәын. Платони Мкани, ари анырба, иаразнак ирдырит, Хьрыҧс аџьықәреи ҧьычны ишигоз. Урҭ ирҭаххеит, Хьрыҧс ддыргамарц. Избанзар, уи аҧьычра бзиа ибон. Хьрыҧс аца хьчаҩыс данарҭоз, ажәлар ирҭахымызт, ҷыдала Платони Мкани. Аха азәгьы игәхьаа мкзакәа дҟазҭаз, Шьрыф Каабан-иҧа икәын. Хьрыҧс аҧьычра изырҭаз иаб иакәын. Хьрыҧс иаб иигьычхьоу ҳәа ауаа ирдыруаз даара ирацәан, аха урҭ зегьы раҭкьыс, еиҳа иааигәаны иҟалаз, аҩра иапҳсоуп ҳәа исыҧхьазоит. Уи аҟнытә абра, ианыстоит. Платони Мкани Хьрыҧс игәаҧ зрымазгьы убри азоуп.

Хьрыҧс иаб иашьа изшьапык хтәан, ҩлабак икын. Хьрыҧс иаб ҧҳәыс данааигоз акәын. Март мзазы ачара руан. Аҧсуа тасла ачара адырҩаҽены, аматцуцәа рзы, ҧшьшьапык зтцоу акы ршьыр акәын. «Аҧсуаа ртцас еилаагома ҳаргьы иҟаҳҭароуп, аха ачара адырҩаҽены иаҳшьуа ҳәа иҳамоу, ацә ҟата аанхаргьы акыр иапҳсоуп, иабаҳҧырхагоу» – рҳәан ргәыла Хабжькәыт иџьмабора инҭаланы, аҭыҧь ирыцыз ааганы, иршьырц рызбеит. Усҟан, асы еибакы алеира иаҽын, ихкәоит ҳәа азәгьы игәы иаанагомызт. Агәылацәа зегьы ачараҽы иҟаз, иаапҳса-икара рыҩныҟакәа рахь ицахьан. «Атцхагәтаны ҳазбода?» – рҳәан аҭыҧь аҧьычра иақәыркит. Лак ршьын, ашьа Платони Мкани ргәашәқәа иныхьыршьын, иара уаҩы иахьимбашаз иганы тышак иҭарыжьит. Аҭыҧь апҳсы шҭаз абора иааҭыганы аҩныҟа ирыманы ицеит.

Арҭ, ас шыҟартцаз, азәгьы идыррангьы дыҟамызт, уи ауха, асы еибакны илеиуаз аахымкәазҭгьы. Ала шьны, ашьа згәашәқәа иахьыршьыз, аҭыҧь аҧьычра, рыдхаларгьы алшон. Абас ала, ауаа цқьақәа зхәы иатәҳәаны изфоз, «аҭыҧь ҧьычцәа» ҳәа рыҧсҟәа ахьынзаҭоу,

ирхымҭуа ахьыӡгьы аарыххалон. Аха ус изыҟамлеит, араҟа. Асы алеира иаҟәытцыз, дара риашара аанарҧшит, иаҳҳылаҧшу анцәа ицхыраарала. Адырԥаҽены, шьыжьымҭан, Хабжькәыт данықагыла, иаха инҭеикыз, иҭыҧь имбеит. Уи ашьҭақәа данықархыла, дышиашаз. Платони Мкани ргәашәқәа данықрывала ибеит, урҭ ргәашәқәа ашьа рыхьтата ишыҟаз. «Арҭ сҭыҧь ргеит»,- иҳәан агәылара инхақәоз, аиҳабацәа аизигеит. Усҟан Платони Мкани хәычқәан, аамҭа цәгьан, ҷьара акы иалагазаап», – рҳәан Хабжькәыт иҷьмабора аҽынтә ашьҭақәа ишырхыз, рагҳьа Платони Мкани ргәашәқәа инарыдгылеит, аха уа иахымсит, ууанӡа аӡәы ишьҭақәа ракәын иҟаз. Урҭ ашьҭақәа аарҳәны иган. Урҭ ик архылан, рҽынархеит ашьҭазааԥцәа. Платони Мкани ргәашәқәа рҽынтә иааҳәны, акыр ианыԥаскьа инаркны, асы ианхаланы иҟан, ауаԥы ишьҭақәа хҧеи ԥлабаки рышьҭа, нас аҭыҧь ашьҭақәа ҧшьбеи. Абарҭ ашьҭақәа ишырхыз мацара инадгылеит Хьрыҧс иаб игәашә.

Агәашә аартны, агәара инҭалеит ашьҭазааԥцәа. Урҭ аиҭа ашьҭақәа инырхылеит. Ус ишнеиуаз. Акәасҟьеи аматцурҭеи рыбжьара инбжьысын, ишиашаз, ара шьап ахьгылаз ахь рҽынархеит. Ара шьап аҵаҟа ианнеи, аҭыҧь ацәа ахькнаҳаз инадгылеит. Уи аакнырхын, иааимырттаны инахәаҧшит иааиз зегьы. Хԥык-ҧшьԥык раҟара аматцуцәа ыҟан. Ҧытк, наҟ, инаскьаганы, ачуан асаҷьақ иқәгыланы, амца аҵан, акәац ахәатаҳәа ажәра иаҽын. Ҷкәынак аҷьма ахы аҵәы иахаҵаны, мцабзла ибылны, аҳәызба ахьшьуа арыцкьара даҽын.

– Ари сҭыҧь ауп, сҭыҧь ахата, – иҳәан арҵәааҳәа дыҳәҳәеит Хабжькут. Аматцуцәа ирҳәара рзымдыруа иаақәхеит. Аҭыҧь ахы арыцкьара иаҽыз арҧыс, аҭыҧь ахы аҵәы ишахаз, наҟ иршәны инкаижьит. Абас иҟан Хьрыҧс иаби иаб иашьеи. «Аҵәасса аҵаҟа, аҵәасса капҧоит», - шырҳәо еиҧш. Уи иаби, иаб иашьеи харак дзырцәымцеит Хьрыҧсгьы. Убри аҟнытә, Хьрыҧс дырцәымҧан Платони Мкани. Урҭ рыдагьы иара дызҭахыдаз, аха…

Шьыжьымҭанк, Платони Мкани иеицны, Шьрыф Каабан-иҧа икабинет аҽы инеит. Уи ицәымʒакәа иарҳәеит амҩахәасҭа аџьықәреи ҽырпны ианыҧсаланы ишырбаз, изгоҕьы Хьрыҧс ида даҽеаʒәы шиакәымыз ицәырымʒеит. «Иҭабуп» исашәҳәаз азы. Уи схаҭа сцаны избоит, ихәҭоуҕьы дақәсыршәоит. «Иҭабуп» еиҭа шәасҳәоит, шәара, абас, шәқыҭа цәыʒк амоуразы шәахьадгыло. Шәара шәыҩныќақәа шәца. Амала, иаабаз ҳәа ҷьаргьы ишәымҳәан, ҳқыҭазы иҧхашьароуп, – иҳәан аҩныќа иауижьит. Шьрыф Каабан-иҧа иихәаз, Платони Мкани иргәамҧхеит, аха ирҳәози? Уаҳа ажәакгьы иамҳәакәа икабинет индәылҭит рыҩҷьагьы. Шьрыф Каабан-иҧа Хьрыҧс дааиҧхьан ус иеиҳәеит:

– Хьрыҧс, ишҧакаупҵсоз аџьықәреи? Иануцәкаҧсагьы, ауха иузымќәшәазаргьы, адырҩаҽены уцаны, изумќәшәеи? Абас ќалар ҳәа шалшоз, узазымхәыцзеи?

– Исыгхеит, Шьрыф Каабан-иҧа, сатоумҭан, иахьаҭәќьа сцаны, уара ишуҳәаз еиҧш иќастоит, – иҳәеит Хьрыҧс.

– Уца, уца, ирласны уцаны, ирыцқьа. Ҳара ҳазҽқәоу ааҳатырхыр, уаргьы саргьы ҽеи ҳақәдыршәом, – иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа.

– Сатамзааит, абзиараз, Шьрыф Каабан-иҧа, – иҳәан аколнхара ахантәаҩы икабинет дныҩнытцны дцеит Хьрыҧс. «Иахьатәи аамҭазы, аʒәы игәра уго дыќам, акы абаабари, акы абаҳаҳари ҳәа ауп ишыќоу. Ари шьыцроуп, еитцабаароуп, сакә ракәзар ирымгар ќаларын, ирҳәом акәымзар, имҩьычо ҳәа аʒәыр ыќоума?» – ҳәа дхәыцуан Хьрыҧс». Итцәахәтәу утцәахуазароуп, ицәыргатәу цәыругозароуп, аха зегь раҧхьаʒа, агәҽеанызаара ауаҩы имазароуп. Гәҽеанызаарада аусура ауаҩы илшом. Ус иќоу иускәа ицәеиҧхьттуеит. Ус иќоу ззуҳәаша сара соуми. Сара сускәа сцәеиҧхьыттар, алымшои? Абас иќоу ҷьоукы рымш ала» ихы инапқәа атцаргәаны, дхәыцуа дтәан, Шьрыф Каабан-иҧа икабинет аҽы.

Абри ашьтахь, мчыбжьык аќара аатцуаны еиҧш,

Шьрыф Каабан-иԥеи, Платони, Мкани аԛытантәи амагазин аҽы еиқәшәеит.

– Аранʒа шәааии, – иҳәан Шьрыф Каабан-иԥа, Платони Мкани наскьеиган, ус реиҳәеит:

– Аџьыԛәреи ҽырпны амԥахәаста ианҧсалоуп ҳәа шәымҳәази?

– Ааи, иаҳҳәеит.

– Сара амԥа аханатә саныланы сҽыласхан, Хьрыҧс игәашә аҽынʒа слеит, аха аџьыԛәреи цыракгьы џьара икаршәны изымбеит, шәара ижәбаз закәу сыздыруам, аха…

– Ҳара амц ххәараны ҳзыӄазеи?, – рҳәеит Платони Мкани.

– Ус ԥхашьароуп, ус, – иҳәан Шьрыф Каабан-иԥа, Платони Мкани днырԥыртцны дцеит.

а-19-тәи ахы

Иван Иван-иԥеи, Марусиа Николаи-иԥҳаи Шларҭаԥатәи ихарҭааау абжьаратә школ аҽы аусура ианалага, уа коммунист дыӄамызт. Убри аӄнытә, уи аԛытантәи аитцбыраʒатәи апартиатә организациаҽы аучиот иԛәгылеит. Адырԥашыԛәсан, Иван Иван-иԥа далырхуеит Шларҭаԥатәи аитцбыраʒатәи апартиатә организациа маʒаныӄәгаԥс. Иван Иван-иԥа. ихы-иԥсы аԛәцаны ипартиатә усуреи, ирцаԥратә усуреи еилагʒо, аԥганк рыла дҽырԥшыганы аус иуан. Марусиагьы, ашкол аҽы дҽырԥшыганы аус луан. Ари аԛытаҽы раҳаҭыр шьҭытцит хатцеи-ԥҳәыси аурысцәа. Иӄалеит аԛыта уаа рыцәгьа рыбзиа иалахәны. Аизараԛәа рҽы ианыԛәгыло, есымша, анхацәа рхәычԛәеи дареи ринтересԛәа рыхьчараԛәа ракәын изызкыз.

Аколнхара ца итаԥсоу аџьыԛәреи шаны аколнхацәа изрышәымтои? Уаха ирфаша змам рацәаԥны иӄоуп ҳәа дыԛәгылалон Иван Иван-иԥа. Убри азы, ауаа мцқьаԛәа,

дызҭахқәамыз ыҟан. Аҭаѡцәа иазыҟаҭамкәа, ашкол ахь иѡеиуаз, аҭатәхәқәа рышҭахь, иаанкыланы, рҭатәхәқәа ддырҟаҭон, хаз ҷыдала иадырҧхьон. «Ҳара ҳхәыҷқәа аҭатәхәқәа рышҭахь, аѡныҟа иоурыжьлааит. Аҭатәхәқәа рҿы иртцо, дара ирызхоит,»апрофессорцәа» ҳара иаҳҭахҙам, ҳхәыҷқәа рыпланқәа ҳара иаҳзыҟаҭом», зҳәоз аҭаацәагьы ыҟан.

Ҽнак зны, раикомаа рҿы аизара анықаз, аҭел иасны, адырра рырҭеит аколнхара ахантәаѡы Шьрыф Каабан-ипҧеи, аитцбыраҙатәи апартиатә организациа амаҙаныҟәгаѡ, Иванов Иван Иван-ипҧеи раикомаа имѡаҧырго аизара рҿаладырхәырц. Усҟан аколнхара «Шларҭаҧа» иамаз амашьына «Полутарка» ала араиком ахь ицеит арҭ ақыҭа ахаҭарнакцәа. Уи аҽены, раиком аҿы имѡаҧысуаз апартиа актив реизара далахәын Қырҭтәылатәи акомпартиа алахәыла, аџьыкәреи алхразы иаашьтыз, Кьиашвили Ҷиҷико Илиа-ипҧа. Уи Қартынтәи дзаашьтыз, аџьыкәреи Қырҭтәылаҟа ирышьтраны аплан ирықәыз рышьтхьан, аха, уажәы, «хатәгәаҧхарала» ҳәа хьзыс иаҭаны, аџьыкәреи Қырҭтәылаҟа ирышьтразы акәын. Усҟан, араиком актәи амаҙаныҟәгаѡыс дыҟан Цьиқиа Иларион Ҭенгиз-ипҧа. Уи ажәа ҧшҙала ацәажәара дналаган, ақырҭцәеи аҧсуааи «шеишьцәоу» ала иажәахә дналагеит, нас иҳәеит, Аҧсны ада аҽеаѡра џьаргьы ишықамлаз, Қырҭтәыла зегьы ахьынҙаназаазоз. Урҭ аҳәынҭқарра иаларгалараны иҟаз шаларгалахьоу, аха ишырзымхо. Уажәы, «хатә-гәаҧхарала» шакәу ацхыраара ҟарҭарц шырҭаху. Араион аҿтәи аколнхарақәа рхаҭарнакцәа зегьы ҳәҳәаны иқәгылеит, рхқәа ирхашшаауа. Иҟам-ианым рҳәо акәымкәа, иҟаз шықаз ирҳәон. Аха уи агәхьаа ркуазма, заҟа-заҟа шәықәуп зырҳәаз аҟара рымырхит. Уи анырга ашьтахь, мчыбжьык аҟара анаатҵ, аиҵа аизара ҟарҭан, итцегь аџьыкәреи рымырхырц иалагеит. Усҟантцәкьа аиаша ҳҳәозар, аколнхара ахантәаѡцәа мап зкқәаз ҟалан, аха ишәаны ирырҭеит. Шьрыф Каабан-ипҧа, рапҧхьа, аизара анымѡаҧыргоз дықәгылеит. Ара-

иком апартиа актәи амаҙаныӄәгаҩ иатҟьыс деиҧьуп, иатҟьыс дҳадгылоит ҳәа ақыртцәа ирҳәартә еиҧш. ари уамашәа ибеит Иван Иван-иҧа Иванов. Иара Шьрыф Каабан-иҧа диҷамгылар амуит. Уи иҳәеит: «Иахьа уажәраанҙа Шларҭаҧаа иаадрыхыз аҧьыӄәреи анхацәа ишрырымҭац, иахьа-уатцәы ҳәа иргәыҧуа ишаарго, аколнхацәа афатә шрымам, амла ишаго. Иахьцалак, аиҳабыра дара ртәы иадыргеит. Заӄа рҳәаз аӄара рымгар рымуит. Қарҭынтәи иаашьҭыз, Қырҭтәылатәи акомпартиа алахәыла Кьиашвили Ҷиҷико Илиа-иҧа, араиком акоммунисттә партиа актәи амаҙаныӄәгаҩ Ҷьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа ихы наиқәкны ус иҳәеит:

Аҩыза, Ҷьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа, уара ураион аҷы, аколнхарақәа хадацәас иумақәоу, рӄнытә иаҧсоу ҳәа иӄоу азәы затцәык иоуп. Уи Мыхәтал Шьрыф Каабан-иҧа иоуп. Егьырҭ, зегьы, акапеи кылтцәа иаҧсам. Абиуро иалақәоу ааизганы, ишрыхәтоу ала шәрацәажәаны, ирыхәтоу иақәшәыршәа. Лымкаала иус шәахәаҧш, ара, уажәы, иқәгыланы ицәажәоз аурыс Иван Иван-иҧа Иванов. Уи аҧсуаа еивигарц дашьтоушәа сгәы иабоит».

Ақыртқәа «ртәы» анроу ашьтахь, ирзынхаз аҧьыӄәреи ҷьамшла ишаны, аколнхацәа ирыртарц аиҳабыра рыла азин ӄалеит. Араион аколнхарақәа зегьы реиҧш, Шларҭаҧаагьы аизара ӄартцеит. Аколнхацәа ирарҳәеит, ҷьамшла аҧьыӄәреи шыршоз. Шларҭаҧаа рҧьыӄәреи иаадрыхыз, аиҳарак ахьтаҧсаз, Хьрыҧс хьчаҩыс дахьыӄаз аца ду акәын. Аха уи адагьы, бригада цыҧхьаҙа аколнхацәа рхатә цақәагьы, аколнхара иатәу аҧьыӄәреи рҭаҧсан. Мчыбжьык ахы атцыхәала аҧьыӄәреи шаны иалгеит. Аха аколнхацәа ироуз ҳәа егьыӄам. Зынҙа имаҷзоуп аколнхацәа ироуз аҧьыӄәреи. Хәба-хәба калаҭ иеиҳаны аҙәгьы имауит. Зҭаҭын аплан ззынамыгҙаз, жәаба-жәаҩа лапӄьа рыда змауз рацәаҩуп. Иӄоуп зынҙа лапӄьакгьы змауқәаз. Аҭаҭын аҷгьы убас ауп. Зыплан ззынагҙаз, капеиқәак рауит, иззынамыгҙаз – акгьы. «Иӄалазеи, ҳзықәшәазеи, Шларҭаҧаа аҭаҭын ӄаҳҵан,

ахә ҳмауа, аџьықәреи ааҳрыхын ҳара ҳахь имааиуа. Иҟаҳҭалак, зегьы Қарҭаа ирго, урҭ ирцәынхо, Шьрыф Каабан-иҧа иго ҳәа Шларҭаҧаа ахьнеиуа-иахьааиуа, ргәы иаланы ирҳәон. Қарҭаа иргашаз ргеит, аха иаанхазгьы ҧытк ыҟан, ма уигьы ҳарҭанда? Аха «имп» ауп урҭ иурҭо. Зхатәы цақәа аколнхацәа рџьықәреи зтаҧсаз, зегьы, Хьрыҧс иҟаитҭаз ҟартцеит. Урҭ зегьы дрылахәын, Шьрыф Каабан-иҧа.

Зжыгақәа зҟәаҟәа иқәтцаны, аевкалиптқәеи ацитрустә шәырқәеи реитаҳареи, еитаҳау аус рыдулареи ирҿыз рџьамшқәа аххәаны икарыжьуан, идырхәмарҙуамызт. Уи ззеиԥьу џьоукы ыҟазар акәхарын. Ари Шьрыф Каабан-иҧа изымдыруа дыҟамызт, аха агәхьаа икымызт. Агәхьаа икымызт, избанзар, иара дзықәгәыԥуаз ауаҩы диман. Уи араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ «аҩыза» Џьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа иакәын.

– Шәымшәан, сара сыҧсы ҭазар, амла шәасыргом. Урыстәылантәи аџьықәреи ааганы, уалла ишәыстоит, – ҳәа ржьара даҿын аколнхацәа.

– Аџьықәреи Урыстәылантә иааганы, уалла Қарҭаа ируҭандаз, ҳара ҳтәы, ҳара иаҳзынужьындаз? – рҳәон агәаҟра иақәшәаз аколнхацәа. Абас, Шларҭаҧаа рколнхара ахантәаҩы, ииҳәо харымҭо иалагеит. Урҭ ирҭахын рколнхара ахантәаҩы Шьрыф Каабан-иҧа дамырхырц. Уи ихаҭыҧан дҟартцарц аҿыц. Уи азы Шларҭаҧаа ирыҙбеит араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ ихьҙ ала ашәкәы ҩны иалартцарц. Аҿыц ҳәа иалартцогьы ашәкәаҿы ихьҙи ижәлеи анырцеит. Уи Џьыкырба Заабеҭ Мачгәа-иҧа иакәын. Ари ашәкәы Шларҭаҧаа идырҩит Иван Иван-иҧа. Аколнхацәа ирҭахыз ашәкәы ҩны ианроу, иузаанкылозма? Ажәлар ааизаны, хҩык-ҧшьҩык раҟара зыгәра ргоз, ауаа алырхын, Иван Иван-иҧа ииҩыз ашәкәы рыҭаны ирышьҭит, араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ Џьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа иахь.

Урҭ ибзианы идикылеит, араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ Џьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа. Арҭ ашәкәы изларгаз аа-

рымхны, даннахәаҕш, араиком актәи амаҙаныҟәгаҽ иааицәымҕахеит, Шьрыф Каабан-иҧа, ишизашшуаз анеиликаа. Уи, ас еиҧш иҟоу аҽыза, аҕсуаа рахьтә, иара аҙәгьы димамызт. Иарбан зҵааразаалак, акы анаацәыриго, иара иаҕхьа аҙәгьы, инапы изышьҭыхуамызт идгыланы. Уи дшизыҟаз еиҧш, хатәы иашьакгьы дзыҟаломызт. Уи бзианы идыруан араиком актәи амаҙаныҟәгаҽ Цьиҧиа Иларион Ҭенгиз-иҧа. уи адагьы заҟантәы ичеиҵьыка иҽеитцахьази? Урҭгьы, уажәы иааигәалашәеит.

– Мап, мап, ас еиҧш иҟоу ашәҟәы, сара снапы сзатцаҽуам, – иҳәан иикыз абҕьыц наршәны аколнхацәа иеицыз рахьтә иеиҳа иеиҳабыз иаҕхьа, инаганы, иныҟәиршәит.

– Мап, ҳцәышәкуама? – иҳәеит ашәҟәы зымҵаршәыз.

– Шәца, шәыҩныҟақәа рахь. Ари аус ҽеишәа иеилкааны, аҭыҧ иқәымҵакәа ас иаарласны, иамхра сара сазыразым. Иусҟәа ҭцааны, цқьа еилкааны, нас абиуро аҽы ҳахәаҕшуеит. Апартиа иалоу, аус бзианы изуа, аусура иамхра, сара сакәым, дарбанзаалак, аҙәгьы азин имам. Ари аамҵа аҭахуп. Ус иаармарианы иуҙбо усым, – иҳәан рыгәшәымшә ҳәаны, рыҩныҟақәа рахь идәыкәитцеит. Араиком актәи амаҙаныҟәгаҽ Цьиҧиа Иларион Ҭенгиз-иҧа. Шларҭаҧаа рыгәшәымшә ҳәаны иандәыкәитцаҵәҟьа, аҵел дасит Шьрыф Каабан-иҧа иахь. Аамҵа имазар, иахьаҵәҟьа иара иҽы длеирц. Иахьа аамҵа имамзар, уаҵәы иахимгарц. Ус ҕәҕәак аҵыхәала дшиҭаху. «Уаҵәынҙа изызгои, иахьа сцап», – иҳәан иа-наaиаҳа, аҽенытцәкьа, раикомаа рахь дцеит Шьрыф Каабан-иҧа.

Шьрыф Каабан-иҧа адкыларҭаҽы даннеи, уа итәаз аҙҕаб қәыҧш ҧшҙа дналазҵааит:

– Аҙәыр иҵоума, аҧшәма, ма дҵацәу?

– Дҵацәуп, аха зны шәаангыл, – лҳәан аҵел дасит. Аҙҕаб илкыз аҵел лыҷәылтцеит:

– Шәлеи, дҵацәуп, - лҳәеит.

Шьрыф Каабан-иԥа ашә ааиртын длыԝнашылт. Араиком актәи амаҙаныҟәгаԝ дыччо, дахьтәаз, дԝа-гылан, Шьрыф Каабан-иԥа днеиԥылеит. Урҭ анааи-ԥыла, рнапқәа ааимырхын, рҿынеигәыджьыланы, иаагәыди-бакылан, ииаибагәҙит, нас инеины инатәеит. Араиком актәи амаҙаныҟәгаԝ итыԥ аҿы дшылатәаз еиԥш, Шьрыф Каабан-иԥа иахь ихы наирхан, ҿааиҭит:

– Аԝыза, Шьрыф Каабан-иԥа. Уара ирзуузеи, Шларҭаԥаа. Абра иааин, иузашшит. «Уи уаҳа ҳколнхара хантәаԝыс дҳамбароуп» ҳәа.

– Урҭ ргәы иалоу, аԥьықәреи Қырҭтәылаҟа изушьҭзеи? Ҳара афатә ҳазхаҙом ҳәа ауп.

– Уи ирҳәаз иашоуп, аха ҳара амла иаҳаргома? Ҳара Урыстәалаҟа ҳцаны аԥьықәреи аагоит ҳәа уасымҳәахьеи? Ус зроумҳәеи, уколнхацәа?

– Усгьы расҳәахьеит, аха зегьы акоуп, дара ртәы рҳәоит, ус иашьцылоуп нахьхьынтәи. Аԥьықәреи аингаларазы, Қарҭынтәи ахаҭарнак дааны аизара анымԝаԥигоз, «ацхыраара шԥаҟаҳамҭои» ҳәа ахьысҳәаз Шларҭаԥаа ргәы иалсит. Шларҭаԥатәи аитҵбыраҙатәи апартиатә организациа амаҙаныҟәгаԝ Иван Иван-иԥа далатәамзи, сара исҳәаз имаҳази, уи иоуп иазызкыз, иара иоурыс закәанқәа ара ишьақәирҧәҧәар итахуп. Уи ус далагар, иахьҽеиу ахь ихы имырхозаап, аха уи аус ушьҭантәи усуп. Дара ишырҳәо еиԥш, ҳара иҳаҙуам.

– Ҳара хара ҳхәыцны, амԝа иаша ҳақәлароуп. Уара уамхны, аколнхара хантәаԝыс дҟарҵар рҭахуп Ҷьыкырба Заабеҭ Мачгәа-иԥа. Сара хара санхәыц ашьҭахь, исыҙбеит иааиз ашшцәа «ҳархатҵгыларц», аха дара ишырҳәо еиԥш акәымкәа, уара пату уқәҵаны, даҽа уск ахь уиазгоит, уара уазыраззар, дара ирҭаху Ҷьыкырба Заабеҭ Мачгәа-иԥа драхҭап Шларҭаԥаа рколнхара ахантәаԝыс.

– Уара ишуҭаху бзиоуп, аԝыза Иларион Ҭенгиз-иԥа, - иҳәеит Шьрыф Каабан-иԥа.

– Уажәы, раԥхьа хәымзҟа-фымзҟа араиком аинструкторс уҟасҵоит, нас итҵегь сара усзааигәаны, аҭыԥ

устоит. Дара ишыртаху еиҧш, уамхны, баша укасыжьуам, – иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа иҟәаҟәа днас-насит, араиком актәи амзаныҟәгаѡ Цьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Уара иахьуҭахзаалак, уматц ауразы сыхиоуп, - иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа.

– Иахьа хашоуп. Уажә иааиуа ахаша, ма аҧшьаша Шларҭаҧа сѡеины аизара мѡаҧызгоит. Уара раиком ахь уиаганы, Цьыкырба Заабеҭ Мачгәа-иҧа аколнхара хантәаѡыс дҟастцоит. Уажәтәи ала, уца аѡныҟа акгьы хьаас иҟоумтцан, угәы рҭынчны уҟаз, сара сыҟоуп уара узы, уара сара сзы узыҟоу еиҧш. Иарбанзаалак, акгьы узымдыруашәа уеыҟатцаны, аус шууц иула, - иҳәан дѡагылеит араиком актәи амазаныҟәгаѡ. Уи даныѡагыла ишьҭархны дѡагылеит Шьрыф Каабан-иҧагьы.

– Абзиараз Иларион Ҭенгиз-иҧа, ақәҷиара дуқәа уоуааит, аус ахьууа, – иҳәан инапы ааимихын, ашә ахь иҷынеихеит, Шьрыф Каабан-иҧа. Уи ашә аҷынза днаскьеигеит араиком актәи амазаныҟәгаѡ. Шьрыф Каабан-иҧа, дгәырҧьатцәа, араиком актәи амазаныҟәгаѡ икабинет дааѡнытын, актәи аихагылахь узлалеиуа амардуан дыллыбаан, ашә аартны амѡа днангылеит. «Аҧсуаа гызмалқәа, шәара шәатцкьыс политикала санзымиааи, сақыртуоуп ҳәа схы сыҧхьазом. Иахьа Москва итәақәоу Сталини Бериеи, рполитика аус шауа, шәеилсыркаап», – ҳәа дхәыцуан араиком актәи амазаныҟәгаѡ Цьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа. Уаанза иҟаз араиком аинструктор, араинагзаком ахантәаѡы ихатыҧуаѡс дҟатцаны, аинструктор итып ҭацәны иааижьит, Шьрыф Каабан-иҧа изы. Иара ишиҳәаз еиҧш, аҧшьаша аҷены, заа Шларҭаҧаа ираҳәаны, ақыҵа еизара мѡапигарц дааит, араиком актәи амазаныҟәгаѡ иѡызцәак ицны. Шларҭаҧа ақыҵаҷ, абрысҟаҟара ауаа нхома? – уҳәаратәы ауаа еизеит, уи аҷены. Иеизаз ауаа ақытантәи аклуб иамкуашәа анырба, аць тцла ду тәырҷаҷа аусҳәарҭа агәара иқәгылаз атцаҟа астол ларгыланы, аиҳабыра рзы, аскамқәа дәылганы иладыргылеит. Аскамқәа идәылыргаз рҷы изыхәҭаз ауаа

тәеит. Иззымхоз, ус ирхагылан. Шьрыф Каабан-иҧа, аизара ааиртын, ажәа иитеит, араиком актәи амазаныҟәгаҽ Цьиқиа Иларион Ҭенгиз-иҧа. Уи дҽагылан, ҭынч-ҭынч дымццакзакәа ацәажәара дналагеит.

– Аҽызцәа, Шларҭаҧаа. Шәара ишыжәдыруа еиҧш, аҽыза Сталин ихшыҽ ду имаз абзоурала, Асовет Еидгыла иаҟәлаз афашист Германиа ахада Гитлер ир ҳтәыла иалцаны, еилазҟәаҟәаз, миллионла ауаа нзыртцәаз, ҳтәыла далцаны, иара итәылахь ддәыцәыртцеит. Афашист Германиа еилаҟәаҟәаса иҟәыртцеит. Уажәы, қәҽиарала ҳтәыла аиҭашьақәыргылара ҳаҽуп. Асовет уаа ахьыҟазаалак, ѳнапыкла аус ркуп. Иахьа акыр ҳаҧстазаара уадаҽзаргьы, уатцәтәи ҳамш лаша ҳазыҧшуп. Избанзар, иахьа игәырҧьо, иччо ирыгуирыбзоу агәхьаа мкзакәа иеилаҧырыххааз ҳҟытақәеи ҳақалақьқәеи реиҭашьақәыргылара иаҽуп. Асовет уаа иахьыҟазаалак, аҙәи-аҙәи иеицхыраауа, итибагоит. Аҙә имам, егьи иитоит. Уи имам ҽаҙәы иитоит. Ажәак ала, иаххәозар, аешьцәа гәакьақәа реиҧш, ажәлар зегьы иеицхыраауеит. Уи бзиоуп, аха ишьыцызгогьы ыҟоуп. Уи шьыцызго ҳәа иҟоу, ҳара аиааира дуқәа рҟынтә, даҽа иааирак ахь ҳахьцо, уи шьыцызго, Аҧсадгьыл аҧацәа роуп. Ус иҟоу ртыҧгьы ҳаҧшаауеит ҳара. Ҳара аҧа инышәашьак ҳамазам. Ҳатыр зқәу, Шларҭаҧаа. Шәара Асовет уаа зегьы реиҧш, еиҳаракгьы ақыртцәеи шәареи шәымчи шәыхшыҽи еибыҭаны, Асовет мчра ҧхьаҟа изго шәреиуоуп. Уи дыртцабыргуеит Асовет мчра, Қыртҭәылеи Аҧсынтәылеи раагаразы, Асовет уаа зегь реиҧш, шәаргьы шәшықәҧоз Шларҭаҧаа. Асовет Еидгыла афашист Германиа анақәла ақыртцәа иеитцагыланы, Асвет уаа зегь реиҧш, аҧа хәымга иани҃агыла, Шларҭаҧаагьы баша итәамызт. Урҭгьы ақыртцәеи дареи, рыжәҽа еибыҭаны, аҧа хәымга и҃агыланы иқәҧон. Арҭ зегьы зхысхәаауа шәқыта атцеицәа ааҙахьеит. Убарҭ друазәкуп, иахьа атынч нхара҃ы, ауаҽ ҟәыға, аусҽ бзиа, шәара шәколнхара ахантәаҽыс уажәраанҙа иамаз

Шьрыф Каабан-иԥа Мыхәтал. Уи фырхаҵаҵас аус иуеит. Иара иқыҭа уаа афатә шрыгызгьы, арыцҳара иақәшәаз рахь ацхыраара аҟаҵаразы ихы имырԥхашьеит, ҳаргьы ҳаимырԥхашьеит. Шәара, Шларҭаԥаа амла шәаҳаркыр ҳәа шәымшәан. Урыстәылантәи акәзаргьы аԥьықәреи ааганы ишәаҳҭоит, шәмыццакын, шәымгәамҭын, зегьы бзиахоит. Ишыжәбо еиԥш, абзиахара амҩа ҳануп. Сталин ду ҳазқәиҭо амҩа лаша, амҩа иаша, шәара шәыламыси, шәыпатуи шәеиҩызареи рыбзоурала. Шәара ишәааҙаз шәҵеи лаша, иахьа араион анапхгарахь ишьапы иеихигоит. Раԥхьа араиком аинструкторс, нас иахьеиҳауахь. Иаҳҳысыз амчыбжь азы, сара исҭан шәқыҭантәи аделегациа. Урҭ Шьрыф Каабан-иԥа Мыхәтал араион ахь, анапхгара аҭараз дшиагаз, анеилыркаа, рколнхара хантәаҩыс дырҭахуп аҩыза Ҷьыкырба Заабеҭ Мачагәаиԥа. Шәара шәкандидатура иаашәышьҭыз, шәколнхара хантәаҩыс иалхра, сара мап ацәыскуам, ажәлар сшәыдгылоит. Ҷьиқиа Иларион Ҭенгиз-иԥа. иажәахә дызҿыз цқьа далгаанҙа анапенҟьарақәа ирылагет. Ҷьоукы рнапқәа еинырҟьон Мыхәтал Шьрыф Каабан-иԥа рыла дахьаԥырыргоз, ргәы иаахәаны, даҽеа ҷьоукы рнапқәа еинырҟьон, иазыҟаҵаны иҟаз, Шьрыф Каабан-иԥа идгылаҩцәа, иара аиҳабырахь дахьиаргаз азы.

Араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ аҩыза Ҷьиқиа Иларион Ҭенгиз-иԥа ажәлар раԥхьа иқәгылара ашьҭахь ажәа рҳәеит: Иван Иван-иԥа, Шьрыф Каабан-иԥа, Платон, Мкан уҳәа убас аҙәырҩы. Аха Шьрыф Каабан-иԥа изы аҙәгьы иҽеимз ажәак изырымхәеит. «Ҳҳәатәы хатҵаны даҳпҭыригеит. Иаҳҭахыз, ҳара зыҙбахә ҳҳәаз, ҳколнхара хантәаҩыс даиҵеит», – рҳәан аҙәгьы ихы цәгьас иҟамҵакәа, араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ ииҳәоз иажәахә имарымкҙеит, ицәажәоз зегьы. Урҭ ажәа имаркуазар, имаркышаз маҷзамызт, аха игәаҍьны ирҳәозгьы, усҟантәи аамҭазы, даара иуадаҩын. Зқьи жәшәи ҩажәеи жьибжь шықәсазы иҟаз, уажәгьы ахҟьа-ҧҟьақәа ыҟан, рцәа иҭаҙыҙон ауаа. Аизара ашьҭахь, имҩахган, Шьрыф

Каабан-иԥа иҩныӷа. Уа ианлеи, рхәымазеиныиӷан. Акәац жәны ачуан итан. Абыста уны «ԥшшы» ҳәа иқәгылан. Урт иеицыз, уа ишлеиз еиԥш, аизараҽы иӷақәазы, аԥшәма ҳәсақәеи дареи аҧсшәақәа анаибырҳәа ашьтахь, иаарласны рнапқәа зәзәаны илатәеит. Араиком актәи амазаныӷәгаҩ ицқәазы, ақыта активи, убас ҩыцьа-хҩы уҳәа, зегьы уаа ҩажәеи жәаҩык инареиҳаны иӷан. Зегьы рнапқәа зәзәаны ишылатәаз еиԥш. Абыста ҧхатцәыҧхатцәуа ачанахкәа ирынтцаны, доусы раҧхьа инаганы илыкәдыргылеит. Фырцьанк-фырцьанк анаарк ашьтахь, акәацгьы жәны ачанах гәаҩақәа ирынтцаны, иаарган, ҩыцьа-ҩыцьа рыбжьара иныкәдыргылт. Шьрыф Каабан-иԥа, иԥхеи-ҧхеиуа ҽыц ихитыз аҩы аграфи-нкақәа иртатәаны иныкәиргылт. Шьрыф Каабан-иԥа ифырцьан аакәихын: «Анцәа улҧха ҳат»… – иҳәан ижәит. Уи атцәца анаакәихуаз иҩагылаз зегьы, шгылаз рфырцьанқәа ааныркылеит. Нас акрыфара иналагеит. Ҽатцақәак анаарфа ашьтахь, Шьрыф Каабан-иԥа аҩы зтаз атцәца аакәихын, Хьрыҧс иныҳәаҽа ааникылеит. Зегьы иржәит Хьрыҧс иныҳәаҽа, нас иара дҩагылан ажәа ахҳәааны, астол аҽы рыхкәа шымҩаҧыргаша уҳәа аԥҟаракәа нараҳәаны, аныҳәаҽакәа рҽаархеит. Маҷк аҟара рҟьафқәа аныҟартца ашьтахь. Хьрыҧс қыртшәала ашәа аацәыригеит. Араиком актәи амазаныӷәгаҩи, Шьрыф Каабан-иԥеи, ицдырҧызын, ашәа рҳәеит. Ашәа анырҳәа ашьтахь, араиком актәи амазаныӷәгаҩ, итәаз зегьы даарылаҧшын:

– Ҳара ақыртцәа, аҧсуаагьы уахь шәналатцаны, астол ҳанахатәо, акрыфареи акрыжәреи рзы мацара акәзам ҳазхәыцуа, астол амҩаҧгашьа ауп. Астол бзианы имҩаҧигеит ҳәа ирыҧхьазо: ашәа зҳәо, ажәа зҳәо, икәашо, насгьы, ҳәарас иатахузеи, акыргьы зфо. Абас, астол бзиа рхианы, ашәа мҳәакәа, ажәа мҳәакәа, имкәашакәа, акыргьы ымфакәа, астол мҩаҧызгеит ҳәа исзыҧхьазом, – иҳәан итәаӷәаз зегьы дынрылаҧшит, араиком актәи амазаныӷәгаҩ.

– Иуҳәаз иашоуп Иларион Ҭенгиз-иԥа, аха ҳара

ақыртшәа ҳаздыруам, аҧсуа ашәа ҳҳәап, - иҳәан итәақәаз даарылаҧшит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Уара раҧхьа иаацәырга, нас ҳара уҳарҧхашьом, – рҳәан итәақәаз зегьы рбыжьқәа хара-выʒра инеилырыҧсеит.

– Сышәмырҧхашьозар, уи ацәыргаразы сара избап, – иҳәан акеи ҳәа аҧсуа ачарашәа аацәыригеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа, «аҧыу» ааилдырган, итәақәаз, аʒәык-ѡыцьак рыда зегьы иааицдырҧызит. Ансамбль иалаз цьоукы ашәа рҳәозшәа рыбжьы хааʒа ажәѡан иѡалалеит урҭ ирҳәоз ашәа. Аҭыхәтәан, ирҳәоз ашәа иѡханагалан, анапенҟьара нацыртцеит. Дѡагыланы дацкәашеит араиком актәи амаʒаныҟәгаѡ, Иларион Ҭенгиз-иҧа. «Иацышәтца», «иацышәтца», - иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа инапқәа шеиниҟьоз дѡагылеит. Усҟан анапенҟьарақәа ҕәҕәахеит. Ахьшь еиҧш. дызлагылаз даарылтцәраан, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, дкәашо даақәлеит. Знапқәа еинызҟьоз, анапеинҟьара ианаҟәытцгьы, араиком актәи амаʒаныҟәгаѡ анапеинҟьара даҽын. Акраамҭа ихала инапқәа еиниҟьон. Аҭыхәтәан иаргьы даҟәытцит анапеинҟьара.

– Шәара анапеинҟьара шәанаҟәытц ашьҭахь, сара снапқәа зеинысҟьоз жәдыруоу? – иҳәан итәақәаз зегьы днарылаҧшын, дрызтцааит араиком актәи амаʒаныҟәгаѡ,

– Иҳаздыруам, – рҳәеит цьоукы.

– Ибзианы ашәа ҳҳәеит азы,рҳәеит даҽеа цьоукы.

– Мап, уи азы акәʒам, – иҳәеит иара дыччо.

– Нас иззакәи? – рҳәан азтцаарақәа неиларыҧсеит уа итәақәаз зегьы.

– Егьырҭ зегь шәатцкьыс Цьиқьиаа ҳиааит, зегь ашәа шәхәон, аха ҳара ахапа цәырҳамгакәа, аʒәгьы ишәызцәырымгеит – иҳәеит.

– Ара ҳахьтәоу, Цьиқьиаа заҟаѡы шәыҟада? – дтцааит аʒәы дахьтәаз.

– Ѡыцьа ҳаҟами? Заабеҭ мачагәа-иҧеи сареи.

– Џьыкырбақәа ҩыцьа ҳаҟоуп, уҳәар. Еиҳа ииашан, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

– Уи даҽеа зны ҳалацәажәап, уажәтәила ҳаҟәытцп, – иҳәан ҭамадас иҟаз Хьрыпҳс атцәцақәа рҽааирхеит. Ууанҙа атцәцақәа шыркыз еипҳш, иеизыпҳшны атцәцақәа аашьтырхуа ажәра иналагеит. Урҭ ахьынҙатәаз, даҽеа ҩынтә-хынтә раҟарагьы ашәа ҳәареи акәашареи ҟартцеит. Быжьба-быжьба, ааба-ааба атцәыца аҩы ржәит. Нас «сыццакуеит, аускәа сымоуп», – иҳәан араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ дҩагылеит. Уи днаскьаргарц иҩагылеит: Заабеҭ Мачагәа-ипҳа, Шьрыф Каабан-ипҳа, Иван Иван-ипҳа. Убасҟан актәи амаҙаныҟәгаҩ даацәажәан:

– Заабеҭ Мачагәа-ипҳеи, Шьрыф Каабан-ипҳеи, уатцәы апҳсшьара шәыстоит. Уатцәы ашьтахь инаркны аусура шәалагоит. Шәара шәусура ахы акуеит, сара скабинет ала. Шьрыф Каабан-ипҳа, асаат жәеиза рзы, скабинет аҿы, сузыпҳшуп, уҽеагмырхакәа улеироуп. Заабеҭ Мачагәа-ипҳа асаат хпҳа рзы сузыпҳшуп, уаргьы уҽеагмырхакәа улеироуп, – иҳәан, зегьы апҳсшәақәа раҳәаны имашьына днақәтәеит, ицыз иҩызцәагьы нақәтәеит. Аныҟәцаҩ аус ааирун, агәара инҭытцит. Урҭ асасцәа ахьынҙанаскьаргоз, астол иахатәақәазгьы ҩагылан, араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ днаскьазгоз, ахьгылаз, инеины, инарыдгылеит. Урҭ уа игыланы, ҧытраамҭак иеицажәон, нас апҳшәмацәа апҳсшәа нарарҳәан, доусы рыҩныҟақәа рахь ицеит. Араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ. Џьиқиа Иларион Ҭенгиз-ипҳа игәы иалан Заабеҭ Мачагәа-ипҳа Џьыкырба «с- Џьиқьиоуп» ҳәа ахьимҳәаз. « Уара у-Џьыкырбоуп» ҳәа сеиҳәеит. Сара сышпҳа Џьыкырбоу, с – Џьиқьиоупеи»... амҩа иахьықәыз, дхәыцуан араиком актәи амҙаныҟәгаҩ.

Иара ишиҳәаз еипҳш, ианиҳәаз аҿены, Шьрыф Каабан-ипҳа асаат жәеиза рзы, днеит араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ иҿы. Урҭ акраамҭа иеицәажәо иеидтәалан. Нас иҟаутцаша-ииуша ҳәа акы наиеиҳәан, аҩныҟа дауижьит. Асаат хпҳа рзы, иҽеагмырхакәа длеит араиком

актәи амаҙаныҟәгаҩ иҿы Џьыкырба Заабеҭ Мачагәа-ипҳа. Урҭгьы акыр аамҭа иеицәажәо иеидтәалан. Уигьы иеиҳәеит иҟаитцашаз-ииушаз, уҳәа зегьы. Заабеҭ Мачагәа-ипҳа, ицамҭазы, актәи амаҙаныҟәгаҩ, Иларион Ҭенгиз-ипҳа даацәажәан:

– Заабеҭ Мачагәа-ипҳа, иацжәацы изакәытә столузеи ҳазхатәаз, Шьрыф Каабан-ипҳа иҿы, аха маҷк аҟара уара сгәы нурхеит, акәымзар.

– Сароу? Сара угәы шҧансырхоз? – иҳәан Заабеҭ Мачагәа-ипҳа иаҳаз уамашәа ибеит.

– Ааи, уара.

– Иусаҳәзеи, уара угәы нсырхартә еиҧш. Схаан, сара ижәны, аҙәгьы игәы нсмырхацт, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

– Уара ухаан аҙәгьы игәы нумырхацт, аха сара сгәы нурхеит.

– Иуасҳәазеи, сара, уара угәы нсырхартә еиҧш.

– С-Џьиқьиоуп ахьумҳәаз, сгәы ннархеит.

– С-Џьиқьиоуп, зласҳәози, сара с- Џьыкырбазар? Нас уи азы угәаауама?

Ажәак мҳәаҙакәа, рыҩцьагьы аибарччеит. Нас Иларион Ҭенгиз-ипҳа даацәажәан:

– Мамоу, цьушьҭ, уара узы сышҧагәаауеи? Амала, ҳара ҳшеишьцәоу удыруазааит, абри ауп иуасҳәо.

– Иуҳәо иашоуп. Уи саргьы исаҳахьеит, аха сара ишсаҳахьоу Џьиқьиаа Џьыкырбақәоуп ҳәа ауп. Уара иаарҳәны, даҽеакы ала иуҳәоит.

– Уи уадаҩым, ҳҟыртцәазаргьы, ҳаҧсуаазаргьы. Аус злоу, жәлак еицаҳҳуп, ҳаишьцәоуп. Уи ҽеишәа иеилаҳкаарц ҳҭахызар, аҭаҳмадацәа рыла иеилаҳкаап. Иахьцалак, ҳара иаадыруеит, ҳшеишьцәоу. Сара сиашьара пату рыцәыстцоит. Шларҭаҧаа сара скабинет аҿы илеины, Шьрыф Каабан-ипҳа ианизашшуаз, уара укандидатура акәымкәа, даҽеаҙәы икандидатура ыцәдыргылазтгьы, Шьрыф Каабан-ипҳа дахьыҟаз даансыжьуан. Итцегь иҿагылақәоз ҟалар, ҳәарас иаҭахузеи,

иара сидгыланы, иҽагылақәоз ҕәҕәала иахьсырхәуан. Ҳара ишаҳҳәаз еиҧш, ма сара сиашоуп, ма уара уиашоуп, иахцалак, ҳаишьцәоуп. Еишьцәатцас, пату еиқәтцаны, ҳаибабалароуп, аусгьы еицаауларoуп. Иахьа арыцхә хәбоуп, арыцхә жәаф рзы, аѽныҟа, Жәыргьытҟа сцоит, уаргьы усыццар стахуп. Саб апҧсуаа бзиа ибоит, уи уибар, игәы иаахәоит.

– Ҳцап, уаб дахьынхо, уццара, мап ацәысукам, аха ҳусура ишҧазаауеи? Иабаҟоу, рымҳәаҙои, зыматц ааua, ҳажәлар?

– Уи рҳәоит, хымпҧада, ирхәоит, аха ҳаргьы иаҳҳәаша аадыруеит.

– Иаҳҳәаша ҳәа ҳара иаадыруеи?

– Қартҟа, аизарахь иҳапҧхьеит, - ҳҳәоит.

– Сызуцымцар, угәы иалсуама?

– Ааи, усыцымцар, сгәы иалсуеит. Ҕәҕәалатцәкьа сгәы иалсуеит, усыцымцар.

– Ус акәзар, бзиоуп, суццоит, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-ипҧа араиком актәи амаҙаныҟәгаѽ, инапы ааимихит.

– Уца, абзиаразы, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа.

Араиком актәи амаҙаныҟәгаѽ икабинет дныѽнытцит. «Иуры имфааит дышҧеинаалоу? Сара мап скуеит ҳәа салаган, аха иахцалак, иара иихәаз аҿы сааимгар имуит» – ҳәа дхәыцуан Заабеҭ Мачагәа-ипҧа амѽа дахьыкәыз.

а-20-тәи ахы

Ашәахьа ашьыжь шаанҙа Заабеҭ Мачагәа-ипҧа икабинет аҿы рапҧхьаҙа акәны дѽеит. Усҟан уа иааины иҟан абригадирцәа зегьы. Урҭ хаз ҷыдала, «шәааироуп» ҳәа аҙәгьы иреимҳәаҙеит, аха есшәахьа дара аколнхара ахантәаѽы икабинет аҿы имеизалози. Уи азоуп, уажәгьы, уа изааиз. Уи Заабеҭ Мачагәа-ипҧа даара игәы иаахәеит. Ақытантәи активгьы алахәыза, итахын, «актив аизарахь шәааироуп» ҳәа аҙәгьы иреимҳәеит, гәыбҕан

зиҭодаз иахьзымааиз азы? Абригадирцәеи иареи, ибзианы, гәаартыла иеицәажәеит. Усҟан, аколнхацәа русқәа анеиламшуаз аамҭак ыҟаҳамызт. Зынгьы-пҳынгьы ирушаз аусутә рыман. Аха иҟамзи, апҳьа иутәу, ашьтахь иутәу ҳәа. Урҭ рзы апҳышәа акәымзи иаҭахыз. Ус еипҳш иҟаз апҳышәа змаз, дара абригадирцәа рхаҭақәа ракәын. Убри аҟара дара ицхрааит. Апҳьа иҟаҵатәу ҳәа иабжьыргаз, иаргьы дазыразхеит. Уажәы, ҭагалара антҵәамҭа иштагылаз ала, ацитрустә шәырқәа ахьеиҭарҳауази, аҭаҭын афида ахьылартцози рҭыпҳқәа реиқәыршәареи, афидатрақәа рпны, ацәаҳәақәа ргәқәа ылганы, аҟаҵареи, ауац адгалареи ракәын, иҟаҵатәны ирымаз. «Урҭ ҟаҳҵалароуп», – рҳәан инеидытцны ицеит. Абра ианеиқәшәа, адырԥаҽены инаркны, абригадирцәа зегьы, ԥнапыкла аусура ркын, аусура иаҽын. Цьыкырба Заабеҭ Мачагәа-ипҳа иқытаҽы пату змаз уаԥын. Уажәы, аколнхара данахадыргыла, ажәлар еиҳагьы пату иқәыртцо иалагеит. Ачымазцәаҵәкьагьы, гәык-пҳсык ала ирылшоз ҟартцон. Иара данааи, цасҳәа иҟаҳҵозшәа игәы ииаанагар ҳәа рчымазарақәа зегьы ҵәахны, мчыла аколнхараҽы ахандеира иаҽын. Иара иҽеы ахкаара иҭаҵаны иман. Уи адагьы, хаз ҷыдала акраҽеитцон. Ахкаара иантоу, ианиҭаху иаатыганы, дыԥеыжәланы, иахьиҭаху далацон. Еиҳараҙак уи дахьцалоз, аколнхацәа аус ахьыруаз, акәын. Ауаа днарацәажәаны, ргәқәа ааҟаҵаны, днырпҳыртцны дцон. Аколнхара иамаз амашьына «Полуторка» ақалақь ахь данцалоз, далацон, акәымзар, егьыс, ақыта аԥнутцаҟа цьара днеиуазар, ҽыла акәын дышнеиуаз. Иара ибон, иқыта уаа реипҳш, Апҳсны зегьы апҳстазаара цәгьа иштагылаз, аха ишпҳаҟаитцоз, акәымзар? «Ус ҳнеилап, жәлар ҭаз ҟамлацт, нас цьара ҳазкылсуазар аабап. Сара ишакәым акы азәгьы иамҳәаҙакәа, сыжәлар хьчо, сахьынҙазцо сцап. Амалагьы ажәлар ргәы кыдыззааны иҟоуп. Ԥажәеи жәибыжьтәи арҙра дуи, Ацьынцьтәылатә еибашьра Дуи ирыннатцаз ахәрақәа макьана имҕьацт. Урҭ ргәы сара ишпҳацәысҟьои? Ргәырԥақәа агәырԥашпҳацыстцои? Изласылшоаларыгәқәа

ҟастцалароуп» ҳәа акәын, есымша, иара хәыцыртас имаз. Ахаангьы игәы иҭашәомызт, урҭ рыцәҧьычреи ргәы иамыхәоз ажәақәеи рҳәара. Уи излауа ала, ус днеиларын, аха иара иҧхеишьоз, зынзак, иахьиҭахымыз иҭаацәеи ижәлари ааныжьны Жәыргьыҭҟа ацара акәын, аха мап кышьагьы имамызт, араиком актәи амазаныҟәгаѡ, иҭахыиҭахым, диргәыҧхьан. Мап аникшаз, изымкит. Уажәы излеикрызеи. Уи иара иламыс иатцанакуазу? Знык убрахь ҳцаны ҳаандаз, ҳәа ус дук акәызшәа уахь ицаны-аара дазхәыцуан Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Заабеҭ Мачагәа-иҧа ихьз ала араиком актәи амазаныҟәгаѡ аҭел дасит арыцхә жәохә рзы.

– Жәыргьыҭҟа ҳцара хырҧашьа шамам удыруазааит, – иҳәеит иара.

– Ибзиоуп, снеиуеит, Иларион Ҭенгиз-иҧа, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Уаҳа ажәакгьы мҳәазакәа рҭелқәа лықәрыжьит рыѡцьагьы. Заабеҭ Мачагәа-иҧа аколнхара иамаз «Полуторка» аныҟәцаѡ адырра иитеит, уаҭәы ашьыжь, ақалақь аҿынза дганы даарц. Иара ишиҳәаз еиҧш, адырѡаҽены, Аслан имашьына ааины, Заабеҭ Мачагәа-иҧа игәашә илагылан. Усҟан, иара иҽеилаҳәаиҽеилаца дтәан. «Полуторка» шааиз еиҧш абжьы ааиргеит, уи аныҟәцаѡ Аслан. Заабеҭ Мачагәа-иҧа аѡны дныѡнытцын, агәашә шыҟаз иҿынеихеит. Уа даннеи, Шура аҧсшәа наиаҳәаны, амашьына акабина ашә ааиртын, днақәтәеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа амашьына дшынақәтәаз, еиҧш, Шура аус ааирун, аҿынаирхеит. Дук мырцыкәа, араиком актәи амазаныҟәгаѡ дзыѡназ аѡны еихагыла, агәашә днадгылеит. Иара хыхь абартца дықәгыланы дахьҧшуаз, ибон, Заабеҭ Мачагәа-иҧа имашьына «Полуторка» ааины, игәашә ишадгылаз. Иларион Ҭенгиз-иҧа, афырҳәа, дыллыбаан, агәашә аартны, днарҧылеит Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, уи имашьынаныҟәцаѡи. Раҧхьа инапы ааимихит Шура, нас Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Аѡныҟа шәааи, ара шәызгылоузеи? – иҳәан Иларион Ҭенгиз-иҧа исасцәа дынрашьысын иѡныҟа иҿынеихеит.

– Сара шәҩыза дааганы дшәыстеит. Амҩа бзиа шәаурааит, сара сцеит, - иҳәан имашьынахь иҷынеихеит Шура.

– Аҳәыр уркуазар, сара избап, ураины фырцьанк аанкыланы уца, - иҳәан акыр дидхалеит дыччо, Иларион Ҭенгиз-ипҳа, аха Шура имуит. Апҳшәма иара итәы иҳәеит, аха араиком актәи амаҳаныҟәгаҩ иҩны днеины, арыжәтә ыжәны амҩа дышпҳақәлоз, Шура? Ус ҟаитцар, иашазма? Шура арыжәтә ыжәны, ихаан апҳсҟы имкыцызт, аха уажәы, арыжәтә ыжәны, апҳсҟы икыр, иаанагоз араиком актәи амаҳаныҟәгаҩ иатәамбара акәын. Иара ишихәҭаз еипҳш, апҳшәма иеиҳәаз, патула «иҭабуп» ахҳәааны, имашьына днақәтәаны, аҩныҟа дцеит. Иларион Ҭенгиз-ипҳа Заабеҭ Мачагәа-ипҳа ижәҩа инапы натцхны, амардуан иаҷаланы рҷынархеит.

Рапҳьа ашә аартны длыҩналеит апҳшәма Иларион Ҭенгиз-ипҳа. Уи дишьҭаланы длыҩналеит, Заабеҭ Мачагәа-ипҳа. Урҭ ахьылыҩналаз, рхәы рхианы, икәгылан. Апҳшәма ҧхәыс, астол дахагьежьуа, иагуп ҳәа зылгәахәуаз рыцәыргылара даҷын.

– Шәеибадыр, ари сашьа Цьыкырба Заабеҭ Мачагәаипҳа иоуп. Ааигәа Шларҭапҳаа рколнхара хантәаҩыс даҳҭеит, избахәгьы басҳәахьеит, – иҳәан апҳшәма лахь ҷааиҭит Иларион Ҭенгиз-ипҳа. Лара лхы аалырцысын, нас дааскьан Заабеҭ Мачагәа-ипҳа инапы ааимылхит.

– Ҳара ҳаҩны шәааира, сгәы иаахәеит, шәыҙбахә бзианы Иларион исеиҳәахьеит, – лҳәан дааҳәны астол дахагьежьуа аматц аура дналагеит апҳшәма ҧхәыс.

– Даара пату ақәстцоит ҳаибадырра, иҭабуп ҳәа ахысҳәаауеит абас сахьшәыдышәкылаз азы, – Заабеҭ Мачагәаипҳа, иаргьы излеидыруаз ала апҳсшәа иҳәеит.

– Ураи, ҳнапҟәа ҙык нарыцәтәаны, акы ҳнацҳап, нас амҩа ҳақәлап, – иҳәан апҳшәма днеины, инапҟәа ааиҙәҙәеит. Нас Заабеҭ Мачагәа-ипҳа днеины, инапҟәа ааиҙәҙәеит. Имццакҙакәа, рыҩцьагьы латәаны акрырфеит. Ицәгьамкәа рқьафқәагьы ҟартцеит. Урҭ шыҩагылаз еипҳш, рнапҟәа

ааҙәҙәаны, мпахьшьыла иаадырбеит. Иларион Ҭенгиз-иҧа исаат днахәаҧшын, аҧенцьыр дынкылыҧшит. Усҟан имашьына ааины игәашә илагылан.

– Ушьҭа ҳдәықәлап, ҳазго ҳмашьына ааины игылоуп, – иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Аиеи, ҳцап. Даара иҭабуп апату исықәшәҵаз азы, баҳҳагьежьуа, ҳаматҵ шыбуаз, бҳаркареит, абзиараз, – иҳәан аҧшәма ҧҳәыс аҧсшәа налеиҳәеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, Иларион Ҭенгиз-иҧеи амардуан иллыбаан, агәашә аартны, амашьына ахьгылаз инеины, инадгылеит. Амашьынаныҟәцаҽ аҧсшәа аниараҳәа ашьҭахь, Заабеҭ Мачагәа-иҧа иахь ибжьы наирган:

– Аҧхьа унеины уақәтәа, – иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Уара уҭыҧ аҿы сара сышҧатәо? Ус ҧхашьароуп. Уҭыҧ аҿы, уара утәа, - иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа амашьына ашьҭахь днеины, дынҭатәеит.

– Ус акәзар, бзиоуп, саргьы уа суватәоит, ҳаҽцьагьы, ҳаицәажәо ҳцап. Заабеҭ Мачагәа-иҧа дызлаҭалаз ала акәымкәа, егьи ашә ала амашьына дакәшаны дааин, ашә аартны Заабеҭ Мачагәа-иҧа дахьақәтәаз, днеины днаиватәеит, Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Ара ууаины узсыватәеи, уара уҭыҧ аҿы уҟандаз? – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа, Иларин Ҭенгиз-иҧа иҟаитҵаз апату, пату ақәтцо.

– Ус ауп, ус. Ус еиҳа еиҧьуп, - иҳәан, нас аныҟәцаҽ иахь ибжьы наиргеит:

– Ушьҭа ҳдәықәтца.

Аҧшәма иихәаз иажәа дшаалгаҵәҟьаз еиҧш, амашьына аҿынаирхеит. Амашьына ақалақь иалсаанҙа ашьшьыҳәа ицон, нас арласыга инацитцан, Аҟәа шыҟаз иҿыҽеихеит. Амашьына аҧсҟы зкыз дырзыҙырҽуан, дара ааҟәымҵзакәа аицәажәара иаҿын. Заабеҭ Мачагәа-иҧа ихаангьы Аҧсны далтцны, Қырҵтәылаҟа дымцацызт. Убри аҟнытә, аинтерес ду кны, амашьына ахышә дкылҧшны, аҧсабара дахәаҧшуан, аха Аҧсны еиҧьыз

ҭыҧ ҧшʒарак ԥьара илаҧш итцашәомызт. Ари Иларион Ҭенгиз-иҧа ианеиликаа:

– Заабеҭ Мачагәа-иҧа, уажәы, уара угәы иҭоу, сара иеилыскааит. Уара аҧсабара уахәаҧшуа, гәаныла иуҳәоит: «Аҧсны еиҧш арахь иҧшʒарам», – ҳәа. Ҳәарас иаҭахузеи, уи иашам узҳәом. Қырҭтәыла иахьуҭаху, уалаланы уца, аха Аҧсны еиҧш, иахьыҧшʒароу ԥьаргьы иԥам» ҳәа ауп. Исҳәо иашаʒами, Заабеҭ Мачагәа-иҧа?

– Ааи, иуҳәо иашоуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа. сара сгәы иҭаз уақәшәаҭәԥьаны иуҳәеит. Ҳахьцо ҳаҧхьаԥа ишыԥоу сыздыруам, аха ҳара ҳахьынʒааихьоу, ус ауп ишыԥоу, Аҧсны ҧшʒа сукәыхшандаз, заԥаѡы рнапаҷы уԥалахьоузеи, заԥаѡы амца ухыжьны урбылхьозеи? Аха укан каумыжьит, ушыҧшʒац упҧшʒоуп, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Аҧсны иахнамгац арбан? Заԥантәы, заԥаѡы рнапаҷы иааргахьоузеи? Аха ушьҭа аʒәы инапаҷы инеираны иԥам. Иахьа ахы иақәиҭуп Аҧсны. Уи Қырҭтәыла иахәҭакны иалоуп. Есымшааира ишәҭы-какаҷуеит, уаантә, ахьʒ-аҧша шьҭыхны, адунеи иахытцәоит, – иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

Абас иеицәажәо мацара, иахьѡеишаз иѡеит, ианѡеишаз аамҭа иагымхакәа, ианаамҭаҭцәԥьаз, иақәшәаны. Рашҭа-ргәара, рынхашьа-рынтцышьа, анцәа ишиҳәара иԥан, иара анцәаҭцәԥьа нхарҭас изиатәаумшьарызеи? Убас, иҷыгәʒа, иҧшʒаʒа ахаацәа ахьыкәкәа иԥан. Агәылацәа аҳәа шьны еиҷыхны, ачуан аҭаҭцара иаҷын. Аиҳабацәа излагылаз аҷар иаарылтцын, ииаиз аҧсшәа нарарҳәеит. Нас аѡны иааѡнытцын, аҧшәмацәа аарҧылеит, Ҭенгиз раҧхьа дгыланы, урҭгьы аҧсшәақәа рарҳәеит. Аҧсшәақәа анеибырҳәа ашьҭахь, аҧшәмацәа аагьежьын, иахьдәылтцыз аѡны илыѡналеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧеи Ҭенгизи ааизынхеит.

– Арахь ууаи, дада, – иҳәан амчандыр шыԥаз иҷынеихеит Ҭенгиз. Заабеҭ Мачагәа-иҧа уи днаишьҭалеит. Амчандыр аҭаԥа абетонтә стол гылан. Арҭ аѡхацәак уа

инеины инатәеит. Заабеҭ Мачагәа-ипҳа, қәрала ҩажәеи жәаба шықәса дырҭысхьан, Ҭенгиз ҧшьынҩажәа ихымҭыргьы, акыр дазааигәоуп, уҳәаратәы дыҟан. Иларин Ҭенгиз-ипҳа, акәац аиҧыхра иаҧыз, дшынрыдгылаз еипҳш, даччан, ус ҧааиҭит:

– Апҳсуаа рҧы аҳәа пату амаҳам. Шәара иҟашәҵа закәи? Сара сшәырпҳашьеит, аҳәа апҳсуа изшьны. Иахьыҟазаалак, аҵьма аагатәуп, аха измада, аҵьма?

– Акраадыруоу, апҳсуаа рахь зныкыр ҳақәлахьоума? – иҳәеит аматҵ зуаз ҷкәынак, дахьгылаз.

– Аҵьма, ауп, аҵьма. Аҵьма ахьыҟазаалак, иаагатәуп, - иҳәан дҵааит Иларион Ҭенгиз-ипҳа.

– Сара исымоуп аҵьма, – иҳәан Иларион Ҭенгиз-ипҳа дниҧапҳшит уи аҷкәын.

– Уара аҵьма умазар иаага, сара аҩынтәхә усҭоит, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-ипҳа.

– Уара усыцаала, ҳаҵьмақәа ахьгәартуа ааигәоуп, уажәытцәкьа иҳаманы ҳаауеит, – иҳәан жәахаҟа-жәипҳшьҟа шықәса зхытуаз аҷкәын, акәац ахьеиҧырхуаз ирыдгылаз, иахь ибжьы наиргеит.

– Ибзиоуп, сышпҳауцымцои? – иҳәан аҷкәын мап мкҳакәа ацхыраара иаҳәаз дицны иҧынеихеит. Саатқгьы амҩа иқәымхеит, аҵьма шьтәа замана рыманы иааит. Аҵьма анаарга, аҳәа абжа ачуан итатцаны, ажәра иаҧын. Иаанхаз, аҵьыка ақәыпҳсаны, апҳацхаҧы икнарҳахьан. Иаарласны, аҵьма шьны, акәац, еиҧыҟькьа ачуан интартцан, ажәра иналагеит. Заабеҭ Мачагәа-ипҳеи, Ҭенгизи амчандыр атцаҟа ишынатәаз еипҳш, Ҭенгиз асас диазҵааит:

– Уара у-Ҷьыкырбоуп, Иларион изласеиҳәаз ала, ус ауми?

– Ааи, ус ауп. Сара с-Ҷьыкырбоуп.

– Аиаша ҳҳәозар саргьы с-Ҷьыкырбоуп. Гәдоуҭа араион иалҵыз соуп. Хәба-фба абипҳара рапҳхьа, уаҩшьрак амш ала иқәымҵыр ҟамлазт, иқәҵит ҳабипҳара зегьы. Урҭ ахьааиз, иҧиеит анцәа ишиҳәара. Рыжәла ҧсахны,

агыруа жәла иеиҧшны иҟарҵеит, нас ишнеиуаз, агырцәа зегьы анқыртцәахоз, даргьы ақыртцәахеит. Иагьа умҳәан, аҧсуа ишьа рыламзи, ақыртуа ҳәа ашәҟәы ҳҽанаҳҵом ҳәа иалагазаап, аха атцыхәтәан, рымч мырхакәа иақыртуартәит, агыруа ҳәа милаҭ ыҟаҙам ҳәа нараҳәаны. Уажәы, аҽар ироуҳәаргьы уамашәа ирбоит. Сара аҧсуа шьа сылоуп. Аҧсуа жәла схызаргьы стахуп, аха уи схылап ҳәа сара агәыҧра сымам. Аҧсуа ламыс сымоуп, икасыжьрангьы сыҟам. Шәара аҧсуаа фырхаҵарыла еиқәшәырхеит шәаҧсуара. Алахшақәа шәтцыхәа ҭаҧыртцәарц, мышкы зны иаҧшьрымгар залшом, уи ауп иахьа изҽу, шәеидгыланы шәықәпҧароуп, мамзар, ҳара шәҳаиҧшхоит.

– Аиаша шәҳәома? – иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа Ҭенгиз дизтцааит, изымчҳакәа, даццакцәаны, иажәа алгаха им-ҭакәа.

– Анцәа иныс, аиаша шысҳәо. Амц сҳәараны сзыҟоузеи, уара уҽаҧхьа, сара сабду исеиҳәаз ауп иуасҳәо. «Цьиқьиаа шәшаҧсуааy шәхашәмыршҭын», шиҳәоз дыпҧсит.

– Иларионы сареи ааигәоуп ҳанеибадыр. Уаргьы саргьы ҳаишьцәоуп, ҳ-Цьиқьиақәоуп, - ҳәа сеиҳәеит. «Цьиқьиаи Цьыкрааи рҭоурых саргьы исаҳахьеит, аха уара у-Цьыкырбоуп ҳәа иасҳәеит сыхәмаршәа». Ус анакәха, сара сиашоуп.

– Уара иуҳәаз иашоуп, Заабеҭ, шә-Цьыкырбақәоуп. Ҳара ақыртцәа убас ҳақыртуатәны ҳрааҙеит, амц иашатәны ҳахәаҧшыртә еиҧш, сара Иларион ихы иҭагаланы иаҳәара саҽуп, аха исҳәо иара ихаҽы иааиуам…

– Ара уааии уара, иҳәан Ҭенгиз иҷкәын иахь ибжьы наиргеит. Алеи-ҧси рыбжьара Иларион дааины даарыдгылеит.

– Уара сыҷкәын, иахьа у-Цьиқьиоуп, аха хылтцшьҭрала уш-Цьыкырбоу зумҳәози? Уи заҟантәы сара иуасҳәахьеи? – иҳәан Ҭенгиз, гәы намҙала ихы ааиртцысын, иҷкәын днаихәаҧшит.

– Саб, Заабеҭ Мачагәа-иҧа иасҳәеит, ҳара ҳшеишьцәоу,

уи азымхаʒои, иабауҭаху, ахылҵшьҭра уҳәа зегьы рхәыҵырттара, аарҳәышьа змам напы аркра?

– Хылҵшьҭрала уш-Џьыкырбаз уҳәар акәын, убри угхеит. Аҭоурых, ҭоурыхуп, избан аицакра захәҭоу? Аҭоурых ыҟазар еиҳагьы уафы ипату шьҭнахуеит, ус ауп, сара ишеилыскааua, ус ауп, ишыздыруа, – дцәажәон Ҭенгиз.

– Уи уадфым, саб. Аха амчандыр аҵаҟа уашьа дыртәаны дызумеи? Ҳафцара шәнытҵалар акәʒами, ҳхәы ҟарҵааназа... Уажәʒеит ҳәа сыҟоуп, саб. Сара макьана суқәгәыӷуан, аха иахьа усгәаӈхом, угәы иалымсааит, аха...

– Ааи, ус ауп. Диашоуп Иларион. Ууаи, ҳафцара ҳнытҵалап. Иаҳгәаӈхо ҩык алҳхып, аҵәыцақәакгьы аажәып, – иҳәан дахьтәаз дфагылеит Ҭенгиз.

Заабеҭгьы дфагылеит. Рыфцьагьы иеицны афцарахьы рҽынархеит.

–Уа саргьы снеиуеит, шәца, – иҳәан Иларион аматҵуцәа рахь иҽынеихеит. Ҭенгизи Заабеҭ Мачагәа-иӈеи шеицыз афцара инытҵалеит. Уа астол рхианы игылан, акасыш рыцәыршәны. Ахышәҭ-мышәҭқәа рыла ачанахқәа ҭәын. Хәба-фба аҵәыца ҭацәны, рхқәа алада ирханы, убарҭгьы акасыш рыцәыршәны, астол иқәгылоуп. Агәыгәым ҭацәны, аха ихфаны, урҭ ирывагылоуп. Ауалырқәа рацәаны игылан, еиуеиӈшым ажьқәа ирылху афқәа рҭаҭәаны. Ҭенгиз дааҟәымтҵакәа ацәажәара даҽын. Ус афцара даатҵашылеит Иларион Ҭенгиз-иӈа, ачанах азна акәаци, мгьал сақәаки иманы. Уи иааигаз астол иныцәиргылеит. Ууанʒа иқәгылақәаз ирхаршәыз акасыш аархихын, акҽафраҽы инкнеиҳаит.

– Саб, фба-фба, хӈа-хӈа аҵәыца шәкхьеит ҳәа акәын сара сшыҟаз, ҳасас ацәажәара даургеит, – иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иӈа.

Уалырцыӈхьаʒа аҵәыцак-аҵәыцак аахыхуа, хӈа-хӈа аҵәыца ржәит Ҭенгизи Заабеҭ Мачагәа-иӈеи. Нас мап икит Заабеҭ Мачагәа-иӈа.

– Абанҭ ауалырқәагьы гәаҳҭар акәын, ушьҭан, ҳантәо, еиҳа еиҧьу алхразы.

Иаажәыз рахьтә еиҳа иугәаҧхои? – иҳәан дҭааит Ҭенгиз.

– Сара сзын зегь бзиоуп, аха ушьҭа, ѡба-хҧа сқьаф ƀанаҵеит, уаҳа сзыжәуеит ҳәа сыƀам, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Аҧсуаа раƀара аѡеимакра здыруада?– иҳәан Ҭенгиз, Заабеҭ Мачагәа-иҧа дниҷаҧшит.

– Аҧсуаагьы зегьы ирзыжәуам, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

Арҭ ас ишеицәажәоз, аҵәца аақәихын, Иларион Ҭенгиз-иҧа, асас дныҳәаны, аҵәыцак ижәын, кәац хәыцқык аамхны, иҷы инҭаиршәын, «шәара шәмыццакын» – иҳәан адәахьы дындәылтцит. Ҭенгизи Заабеҭ Мачагәа-иҧеи аѡцара индәылтцит. Иахьындәылтцыз ацәыкәбар аҷы ицәажәо еидгылан. Акәац анжәы, аматҵуцәа абыста антҵарахьы ииасит. Убасƀан, ауаа рацәа агәара иааҭалеит. «Арҭ иааиқәаз зегьы абадыртәои?» ааигәахәит Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Аѡны аҵаƀа ашә аадыртит, аишәақәа рацәаны игылоуп. Усгьы, уаа шәѡык ахьтәаша аҭыҧқәа ыƀоуп, уҳәап. Зегьы рнапқәа зәзәаны, илатәеит. Акрыфареи аѡыжәреи рахь рхқәа дырхеит.

Иларион Ҭенгиз-иҧа, дѡагылан, итәақәаз зегьы ааржырѡны, асас дыдирдыруеит. Урҭ иреиҳәеит, уи иаҳаҭыразы шакәу, дара рааҧхьара зыхƀьаз. Зегьы акака ржәит, реиқәшәара ахьзала. Нас Ҭенгиз, аҵәца аақәихын, аҭамада диныҳәеит. Аҭамада иаҧхьа иртәны иаақәдыргылеит аҵәцақәа рацәаны. Ара итәақәоу зегьы рныҳәаҷақәа икит аҭамада. Уи ашьҭахь аҵәцақәа неимда-ааимдо, ажәра иалагеит. Акрантцы ашьҭахь, «ҿаанбзиала унеиааит», – иҳәан иара иқәлаз аҙәы, Заабеҭ Мачагәа-иҧа аҵәцақәа иитеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа, дѡагыланы, акакала дрыхныҳәаны аҵәцақәа ныкәиргылт. Раҧхьа дзыхныҳәаз аҵәца аақәихын, иара ишиауз еиҧш, «Ҽаанбзила унеиааит» – иҳәан аҙә иахь

атцәцақәа рҽынаирхеит. Иара иикыз атцәца ыжәны, длатәеит. Итәақәаз зегьы ианырҭаху акы аақәхны иржәуа мацара рҽаархан, ишырҭахыз еиҧш, рқьафқәа ҟарҵеит. Аҙәаҙәала игыланы, адәахьы ицаны, иааua, аҩыжәра иаҽын. Заабеҭ Мачагәа-иҧагьы иитахыз уи акәын. Дангылоз, атцәыцак икит зегь ныҳәаны. Уаҳа аҙәгьы дидымхалеит арыжәтә ажәразы. Знык, иара данықагыла, уаҳагьы дымтәаҙеит. Дгыланы деиҭатәар, ҧхашьара дус иҧхьаҙон, иара итәала. Агырцәа реиҧш ҳәа ууанҙа дырхыччалон ус ҟазцоз. Уажәы, иара дгыланы, дындәылтцны, дааины деиҭатәома, Заабеҭ Мачагәа-иҧа? Уи даара иҧхашьаран аҧсуаа рзыҳәа. Ус аҟатцара ихы иатәеишьомызт. Цьоукы тәан, цьоукы гылан, рбыжьқәа рдуны иеицәажәон итәазгьы, игылазгьы.

Заабеҭ Мачагәа-иҧа ҽымтҙакәа, днеи-ааиua, агәара дықәын, агәҽыҧь даганы. Уи иацәажәоз ҳәа аҙәгьы димамызт. Иаазгаз аныҟәцаҟ изхара иҽатцаны, дганы, дириахьан Иларион Ҭенгиз-иҧа. Уатцәы шьыжьымҭан, амҟа иқәлоит, ацәа игхар, машәырк ихьыр ҳәа дшәон. Заабеҭ Мачагәа-иҧа длеи-ҟеиua, агәҽыҧь даганы, агәара дықәушәа аниба, Иларион Ҭенгиз-иҧа днаидгылан:

– Уара агәҽыҧь уагазшәа збоит. Уқьафгьы узыҟамцеит. Ҭенгизи ҳмашьынаныҟәцаҟи ыцәахьеит, уаала уаргьы усыриап.

– Азамана, сганы суриозар, «ҭабуп» ҳәа уасымҳәози? - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Уаала, нас, – иҳәан Иларион Ҭенгиз-иҧа иҽынеихеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа ижәҟа ааникыланы.

Рыҟоны аҟбатәи аихагылахь иҟохалан, раҧхьа иахьнадгылаз, ауада ашә ааиртын, рыҟцьагьы ныҟоналеит.

– Саҭамзааит, улеи ҳәа ахьуасымҳәаз, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа, иара раҧхьа дахьыҟоналаз азы.

– Уара уагьшәымоуп, ус иухәҭоуп, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Аа, абра уиа, ҳмашьынаныҟәцаҟгьы ара диоуп, – амашьынаныҟәцаҟ дахьиаз, инапы наиқәикит. Нас иара дындәылтцны дцеит.

Инаскьаганы аскам игылаз даахан, иханы илаиргылан, Заабеҭ Мачагәа-иҧа иҽааилыхны, иматәакәа мкҿратәы аскам инхишьын, днаиеит.

– Уцәоума, Аслан? – иҳәан Аслан иахь ибжьы наиргеит, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, дшыҩаиаз еиҧш.

– Уцәара уҟоуп, анҭ ирхыҩуа рыбжьы уаҳауанатцы. уʒырҩы ирҳәо уаҳап. Аʒырҩра иалагеит. Ашьаҧа аҿынтә иааҩуан:

– Сара исзеилымкааит, асас дсыманы снеиуеит, - иҳәан аҧшәма иҳәа шьны, аиҿыхра ҳшаҿыз, Иларион ианиба аԥьма ҳарганы, изхаҳиршьи? Аԥьмажьы атцкьыс, аҳәажьы еицәоума? Аҳәажьы рфахуеит, аҳәа рзушьыр ҟалахом, ари еиҧш, збахьада?

– Ус дара иртцасуп. Дара рҿы аԥьма пату ақәуп. Ҳара ҳҿы аҳәа пату шамоу еиҧш. Анцәа имтцаныҳәарақәа раан, аԥьма шьны ауп ишныҳәо. Убри аҟнытә ауп, асасгьы данырҭаауа аԥьма зизыршьуа.

Даҽеа бжьык аагахт:

– Аиаша ҳҳәозар, аҳәажьы хьамҭоуп, ауаҩы иахьизеиҧьу атцкьыс, иахьизеицәоу рацәоуп. Аԥьмажьы ласуп, ихәшәуп.

– Убартқәа зегьы еилкааны ишумоу, удин аныс!

Еилыркааua арбан, арҭ атцарадақәа.

– Атцарадақәа ҳәа уара ирзуҳәоит, уара уеиҧш цьоукгьы ыҟоуп, аха урҭгьы уаргьы шәымдырқәоуп. Избанзар, урҭ аҩреи аҧхьареи анрымаз, ҳара аҩреи аҧхьареи ракәым, баша ҳаʒбахәгьы ыҟамызт. Рхатәы бызшәала абиблиа ианаҧхьоз, ҳара уи аʒбахәгьы ҳмаҳацызт.

– Убарҭ шиашоу еилкаатәуп ҳара ҳасас ила.

– Нас ҳасас дааганы ҳиазтцаар, иҟалоиʔ

– Акымзаракгьы ҟалом, аха дшыцәоу, ирҿыхара иашам, насгьы Иларион иаҳар дҳазгәаауеит.

– Уигьы дыцәахьеит.

– Ус акәзар, ҳасас дааганы ҳиазтцаап, аԥьма атоурых ҳаиҳәарц.

– Ҧхашьароуп.

– Ҧхашьаразаргьы, ҧхашьраз, сара сцаны ҳасас дааз-гоит, – иҳәан зыбжьы гоз дҽагыланы дааин, асас дахьи-аз, ашә днас-насит.

– «Да» - иҳәеит урысшәала, Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

– Слеир ҟалома?

– Шәлеир ҟалоит.

Ашә аартны дныҽнашылеит, зыбжьы газ, нас даа-цәажәан:

– Сызиашам здыруеит, аха саҭашәымтцан, зтцаарак ҳамоуп. Убри зегьы ишраҳауа аҭак ҟашәтцарц азы, ҳара ҳахьтәоу, шәлеирц ҳҭахын.

– Ус шәансыҳәа, сзымлеиуеи? – иҳәан дҽагыланы аҽеилаҳәара дналагеит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

Иааиз дындәылтцны дцеит.

– Уахь иахьырҳәаз, шәымцан, ирылашәхи, ижәны иҟоуп, – иҳәеит ахыза ихы ҽкылирҳәҳәан, амашьына-ныҟәцаҽ.

– Ауаҽы данысзаарышьҭ, сымнеир ҧхашьароуп, - иҳәан аҽеилаҳәара дааҟәытцит иаҳаз хатцаны.

– Ус акәзар, саргьы сгылоит, – иҳәан амашьына ныҟәцаҽ дҽагыланы иҽааилеиҳәан, рыҽцьагьы ллыба-ан, иахьтәаз илырхагылт.

– Сышәзыʒырҽуеит, азтцаара шәымазар, изласылшо ала шәызтцаара аҭак ҟастцоит, – иҳәан итәаз даарылаҧшит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

– Шәара, аҧсуаа, аҭоурых ду шәыман, абиблиа шәаҧ-хьон ҳәа рҳәоит, ииашоума?

– Ааи, ус рҳәоит.

– Нас изгеи?

– Аҟәыҧацәа излархәо ала, аҧсуаа ҧәҧәан аамҭала, аха аибашьрақәа индыртцеит, ртоурых дырҽашьеит.

– Нас рҭоурых зышьақәгылару?

– Уианцәа идыруеит. Анцәа игәаҧхар, ишьақәгыларгьы алшоит.

– Ҳаргьы аҽыра ҳаман, ақыртуа поет ду Руставели ипоема гыршәалагьы еиҭаргахьан, аха иахьа иҳамырхит.

Мышкы зны ҳҭоурых шьақәгыланы, иҳамаз ҳѡыра ҳауп шәгәахәуоу?

– Ишәоургьы алшоит.

– Анцәа иҳәааит, анцәа иҳәааит, - рҳәеит итәақәаз зегьы.

– Урҭ зегь бзиоуп, аха, шәара аҧсуаа аҳәажьы шәфоит, аха асас дышәзааир, изышәшьыр ҧхашьароуп. Асас изышәшьуа аџьмоуп. Анцәа имҭаныҳәарақәа раангьы, аџьмоуп ишәшьуа, аҳәа зынӡа асас изышәшьуам. Избан?

– Аҧсуаа аҳәажьы зымфо ыҟоуп. Убас иҟоуп изфогьы. Аҳәажьы даарак ихырҳагам, аџьмажьы еиҧш. аџьмажьы хаауп, ихәшәуп. Аџьмахш аимҳәеи убас акыр ачымазарақәеи ирыхәшәуп, - рҳәоит ажәлар. Аџьмахши, аџьмажьи ачымазарақәа рацәаны ишырзеиҧьу, наукалагьы итыртцаахьеит. Убартқәа зегь рҟнытә, аҧсуаа рҿы аџьма пату амоуп. Нас анцәа дхазҭо ауаѡы, асас данизааилак, аџьма изымшьӡакәа аҳәа изишьуама? Анцәа имҭаныҳәарақәа раангьы аҕаацқәеи аџьмақәеи ракәымкәа аҳәа изушьуама? Ус џьаракыр иҟалахьоума?

- Анцәа ихьӡала аҳәа ушьыр дузгәаауама?

- Сеидру, дгәааргьы ҟалоит, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәаипҳа дааччан.

- Аҧстазаараҿы, шәхаан, ус џьаракыр ижәбахьоума?

- Ааи, избахьеит.

- Убри ҳашәҳәандаз?

– Изшәасымҳәои? – иҳәан ацәажәара иҿыназикит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

– Шәааӡырѡи, шәааӡырѡи, – иҳәеит уа итәақәаз рахьтә, еиҳа иеиҳабыз, зегь ӡырѡырц нрыдитцеит. Уи иихәаз хартцан, дара аӡырѡра иналагеит. Заабеҭ Мачагәаипҳагьы иажәабжь ааџәыригеит.

– Анцәа имҭаныҳәарақәа раан, аҧсуаа аџьма ршьуеит. Уи акәац иеиҳа еиҧьуп азы акәхап изыршьуа. Иаҳҳәап: «хыхь иҟоу» ҳәа анцәа ианимҭаныҳәо, џьмамзар, даҿеакы ршьум. Аарѡара баапҳсы аныҟоу, «кәырбан» ҟартцоит. «Кәырбан аныҟартцо, аџьма еиҧш, аҕаац ршьыргьы ҟалоит».

Убас шықәсык зны, аарԥара ҕәҕәаны иҟалеит. Сара сқытан, ҳабла-ҳаблала рҽааԥшаны, аџьма зылшоз, аҕаац зылшоз, доусы иаҳа ишырзымариаз еиҧш ишьны аныхҳарақәа мԥаҧыргеит. Аныхҳарақәа анымԥаҧырга ашьтахь, иҟәымшәышәҙа ақәа леит, аныхҳарақәа ахьымԥаҧыргаз атыҧқәа рҽы.

Урт харак ирцәыхарамкәа иҟан агырқәа ахьынхоз ақыта. Уа ақәа млеиҙазт, аарԥара иқәнакны, ишыҟац иҟан. Рџьықәреиқәа еикәаҳәны игылан. Рҙахәақәа ирҽаз ажьымжәақәа акаҧсара иаҽын.

Аҧсуаа иҟартцаз «кәырбан» ҳаргьы иҟаҳтцап, - рхәан аҧсуаа ишыҟартцаз еиҧш даргьы, ҳабла – ҳаблала рҽааԥшаны аҳәақәа шьны «кәырбанқәа» ҟартцеит.

Аухатцәҟьа амш ааихашьшьын, ақәаҧсата лалагеит. «Ақәа леиуеит, иҳабарги ҳәа агырқәа шҧшуаз, амш иааханарҟьан, уаԥы ишимбацыз еиҧш, акырцх леит. Аџьықәреиқәа зегьы ҟәаҟәаса, аҙахәақәа еилартцәины, урт ирҽаз ажьымжәақәа, акгьы аанымхакәа икаҧсеит. Абас, ииашаны иҟалеит, измааноу сыздыруам, аха, – иҳәан иажәабжь даалгеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Уа анцәа ҳрыцҳашьа, акы ахьырҳәо, акы ыҟоуп, – рхәон иҙырԥуа итәақәаз.

– Атцәыцак ҳзышәымкуа, иҳәан уа итәақәаз рахьтә, зегьы иреиҳабыз дрыхәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, уи ицыз амашьынаныҟәцаԥ Аслани, аха дара мап ркит. Дара анца ашьтахьгьы, ари азтцаара иалацәажәон, дара ахьтәаз.

Ашамтазы, зегьы ԥагыланы, рыԥныҟақәа рахь ицеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧеи амашьынаныҟәцаԥ Аслани агәылацәа цазшәа анырба, даргьы ԥагыланы, рҽеилаҳәаны, агәара иаақәлеит. Усҟан, аҧшәмацәа гыланы, амԥа иқәлоз рхәы ырмазеины, астол иқәдыргылахьан. Дара латәаны, акы инацҳаны, аҧшәмацәа аҧсшәа раҳәаны, амԥа иқәлеит. Амԥа ианықәлоз, Ҭенгиз, Илариони Заабеҭ Мачагәа-иҧеи дрылабжьаны иреиҳәеит: «Шәара шәеишьцәоуп, шә-Цьыкырбақәоуп. Еишьцәатцас пату еиқәтцаны аус еицыжәула. Арахь ҳара ҳахьгьы шәаақәлала» – ҳәа.

Иларион Ҭенгиз-иҧа аҩныҟа дымнеиҙакәа, дышиашаз Заабеҭ Мачагәа-иҧа игәашә аҿы амашьына аангылан, дыллыбааит. «Арахь шәааи» – иҳәан, аха ирымукәа ицеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа игәашә ааиртын, игәара дынҭалеит.

Заабеҭ Мачагәа-иҧа хымзҟа анаатҷ, ашьҭахь, иҩныҟа диҧхьеит Иларион Ҭенгиз-иҧа. Ари даара деигәырҧьан, уи иҩызцәеи-иҧызцәеи иманы днеит, адырра анимаз амш инақәыршәаны. Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, игәылацәеи ргәы иаахәаны ирҧылеит Иларион Ҭенгиз-иҧа иҩызцәеи иареи. Аҷьма шьны, аҧсуаҵасла ачара рзиуит, аҧсуаҵаслагьы имҩаҧыргеит ари ачара. Дара рҩыжәшьа аҵкьыс, хараҙа еиҧьеишьеит, арҭ рҩыжәшьа Иларион Ҭенгиз-иҧа.

Акранырфа, акраныржә ашьҭахь, Иларион Ҭенгиз-иҧа, иҩызцәеи-иҧызцәеи ибзианы рҟьафқәа ҟаҵаны, аҧшәмацәа аҧсшәа раҳәаны, рыҩныҟақәа рахь ицеит. «Аиаша ҳҳәозар, уара уеиҳа ақәра змоу, уара уеиҳа идыруеит, уара уеиҳа акультурагьы имоуп. Уи иҿуҵааша рацәоуп. Саргьы хылҵшьҭрала саҧсуоуп, аха сақыртуахеит. Ақыртуа ишьеи, аҧсуа ишьеи, рыҩбагьы сылоуп, сақыртуаны сааҙоуп. Ушьҭа смилаҭ аарҳәышьа амаҙам, иаасырҳәыргьы қьарра алаҙам, сшақыртуоу саанхоит. Ақыртуа игызмалреи, аҧсуа иҟәышреи леицыстцар, усҟан амчи ахшыҩи сауеит. Усҟан, аҧсуа ишыстаху снапаҿы даазгоит. Аҧсуа инапала, аурыс данс-зыкәымца, сара суаҩым.

Усс имоузеи, ара, аурыс? Ара дааны, иара изакәанқәа рышьақәыргылара азин изҭараны иҟада? Шьрыф Каабан-иҧеи, Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, сареи, ҳнапқәа ланаҳҵар, иҭыҧ ахь даҳашьҭуеит. Шьрыф Каабан-иҧа сара иашьак иеиҧш, дагьсыдгылоит, аха Заабеҭ Мачагәа-иҧа, макьана аҿура даҩызоуп, аха ижьашьа сеақәыршәаны, снапаҿы даазгароуп. Уи аурыс, Иван Иван-иҧа Иванов ара дааныскыларым. Уи иҳәатәы хазҵақәо аҧсуаагьы ҧыҵҩык, иара инаишьҭазгалап, хара имгакәа», – ҳәа

дхәыцуан Иларион Ҭенгиз-ипҳа, аҩны данааи, ииарҭаҷы ихы аныкәитца.

а -21-тәи ахы

Шларҭаҧа Мрагылрахь ала иавсны ицоит аҙиас Зымццак. Уи зымыццак ҳәа захьҙу азцаара аҭахҙам. Уи аилкаара зҭаху иара ахьҙ дазхәыцыр, иара ахьҙ ахаҭа ианаҳәоит. Уи «имццакуа азы» ҳәа ауп иаанаго. Ари аҙиас зқәысуа адгьыл иашарҭоуп. Азы ццакуам, ус иҭынчны ицоит. Апҳснытәи аҙиасҟәа шамахамзар, зегьы зыржәтәқәоуп, иццакны ицоит рҽыдрыцкьоит азы. Ари аҙиас зыржәтәым. Атцан ахаҳә иҭапҳсоу аҭытәа рыкәашьшьы иҟоуп. Азы унҭалар, аҭытәа уқәнарцәарауеит, аҳәынтцәа ахьатцоугьы ыҟоуп. Зымыццак аҙиас нырцәа ала, акыр инахараны, ишьҭоуп ақыҭа Ашәымҳарытца. Зымццак нырцәи-аарцәи ибна тоураны инашьҭуп. Алада амшын ҩышәҟа метра инаркны, аҩада, хҧа-ҧшьба километра аура аманы, нада-аада ҩбаҟа километра аҭбаара аманы ишьҭоуп абнара. Ари абна тоура аарцәа Шларҭаҧаа иртәуп, нырцә Ашәымҳарытцаа.

Афашист Германиа Асовет еидгыла иакәламҭаз, Апҳсны акырцьара еипҳш, Ашәымҳрытца ахьҙ аахыхны «Ахали-соҧели» ҳәа нахьзыртцан, ҩашәхак шеипҳшу еипҳш, хҧа-хпҳа уадеи, абартцеи наҭаны, метрак аҟара иҩышьтыхны, аҩнкәа дыргылан, Қырҭтәылантәи ауаа ахыганы, иааганы, иҩнарцауа иалагеит. Ус иаҷын аибашьра ашыкәсҟәа раангьы, уи ашьтахьгьы.

Ашәымҳарытца уаанҙа инхоз зегьы апҳсуаан. Ақыҭа уналалар, ҧсышәамзар, даҩа бызшәак уаҳаҙомызт. Ақыртқәа анааи нахыс, апҳсуаа инхоз раҭкьыс ақыртцәа анеиҳаха, апҳсуаа рылубаауамызт. Апҳсуа шьтыбжьык, ахыҩуа уаҳауамызт, ари ақыҭа. Шьтыбжьыс иахыҩуаны иуаҳауаз, ақыртцәа рышьтыбжь акәын. Ақыртцәа ара анхара ианалага, усҟан ара атрактор збахьадаз. Дара

Қарҭынтәи иаарган, дара рган ала иҟаз абнара хҟьаны, аужәра хырҟьеит. Иҭегь иԥаскьаргьы ҟаларын, аха аихамԥа иамышьҭызт, уа рҽааныркылеит. Уа ԥба-хпҳа шықәса иаҿын аужәра ахҟьара. Амҿы иаахыртҵәоз, Қырҭтәылантәи ихҭәаны иааргоз ауаа ишаны ирыртон, иаанхоз, зегьы, аешелонқәа ирықәыжьны Қырҭтәылаҟа идәықәыртҵон. Уи хҟьаны ианалга, ихырҟьаз адгьыл абжакы арахә рзы еиурыжьит, абжакы ҷьықәреи ҭыҧс иаанрыжьит. Ааида, усгьы, иркʒауамызт, ахьчацәа артеит. Аҧхын аʒы анхәычу, Шларҭаҧаа рырахә Зымыццак ирны, иахьхырҟьаз иқәлар, ма рымхқәа ирылалар, икны иргон, «аштраф» умыршәакәа иурҭомызт.

Зны Платони Мкани рырахә рцәыʒын, ишрышьҭаз, хәԥы-фԥы раҟара ауаа абна ишылаз ирбеит:

– Шәарбақәан? – ҳәа Платони Мкани антҵаа:

– Ҳақыртқәоуп, Ахали-Соҧелитәқәоуп. Абри абнара хрыцкьароуп. Иҳамоу адгьыл ҳазхом. Абнара ахҟьара иаҧсоу, иаҧсаму, аилкааразы, иаарышьҭыз уааун.

– Нас ишәгәаҧхоу?

– Ари иугәамҧхо дгьылума? Ипашәʒа ирыцкьаны, ицәаҧәаны, аҳәҳәага хшьыланы ианыҡаутҵалак, илоутҵалак иҟамло ҳәа акыр ыҡоума?

– Ихышәкьоит, аха ҳарахәи ҳаҧсасеи абаагои? Насгьы инеиҧынкыланы аҧсабара ахшьаара азин ыҡоу? - рҳәан итҵааит Платони Мкани.

– Ҳара ҳзы азин ыҡоуп. Ҳара ҳақыртцәоуп, Қырҭтәыла ҳанхоит, ҳаҧшәымацәоуп. Ҳара ара иаҳҭаху ҟаҳҭоит. Аужәра ахҟьара иаҧсоу иаҧсаму аилкааразы ҳааит. Абра иеицу зегьы, аколнхара «Ахали-Соҧели» «аправлениа» иалоу ҳауп.

– Ҳаргьы аколнхара ҳалоуп, ҳаргьы «аправлениа» ҳамоуп, шәзазҵаада? – рҳәеит Платони Мкани.

– Ҳара аʒәгьы ҳиазҵааʒом, ахьаҳҳәаз шәмаҳаʒои. Ари ҳадгьыл ауп, ҳадгьыл азы ҳзазҵаараны иҟада? – иҳәеит ихәаҧылашәа ирыцыз аʒәы. Арҭ шеиқәшәамыз анырба, уаҳа ажәак рымҳәаʒакәа инарҧыртцны ицеит Платони Мкани.

Урҭ ираҳаз даара ргәы иалсны иҟан.

Платони Мкани иахьынҭытцлак, ана аҳәы иарҳәо, ара аҳәы иарҳәо ишааиуаз ақыҭа зегьы ирылатцәеит. Заабеҭ Мачагәа-ипҵа иҿынҳагьы инеит. «Устцәкьа шҧаҟартцари, ҳарахәи ҳаҧсасеи абаагои, аха ҿымҭзакәа ус ҳнеилап, ирҳәо ҳаҳап. Дара ирҳәааныҳа, ҳара ицәыраагарым» – ҳәа дхәыцуан иара. Адгьыл ахаҭабзиара агәаҭараз абнаҿы Платони Мкани ирбаз, дара ишрарҳәаз еипҵш, иргәаҧхеит. Иргәамҧхо дгьылызма, мамзаргьы?

Дара рколнхара ахантәаҩы, раҧхьа днаргыланы, араиком актәи амаҳаныҟәгаҩ Цьиқьиа Иларион Ҭенгиз-ипҵа иҿынҳа инарыгҳеит. Иларион Ҭенгиз-ипҵа Шьрыф Каабан-ипҵа дааипҧхьан, ус иҳәеит:

– Шьрыф Каабан-ипҵа, уаргьы саргьы уск ҳамоуп. Иҟаҳамтцар ада ҧсыхәа змам. Уи ҳаҩцьагьы ҳаицхырааны иҟаҳтцароуп.

– Иларион Ҭенгиз-ипҵа, сымч зыҟәхо акы акәзар, излассылшо ала сазныҟәоит, схы сеигҳом, уара иан-сыдутца.

– Уҟәаҟәа ацәа ззахыуххьоу, уқыҭа гәакьагьы унала-ҧшып, уусгьы ҟаутцап. Заабеҭ Мачагәа-ипҵа иҿынтә, шәҟәы хәычык ҳҭахуп, иаҳзааугароуп. Иҭахызар, аизара ҟатцаны, апротокол ҩны, агәылҩаа ҟаитцаанит, иҭахызар, ус аизара ҟамтцазакәа, апротокол ҩны, агәылҩаа ҟаитцаанит. Зымццак ныркә, Шларҭаҧаа рыла иҟоу абнара аколнхара аправлениа, изларҭаз ала, «Ахали Саҧели», Абри уара иулшап ҳәа сгәы иаанагоит. Заабеҭ Мачагәа-ипҵа мап ҳцәикып ҳәа сгәы иаанагом. Ҭелла иасҳәаргьы ҟалон, аха усҟан, Заабеҭ Мачагәа-ипҵа пату иҟәҳамтцазшәа иҟалоит. Абри уара иулшап ҳәа сгәы иаанагоит. Уара угәы ишҧаанагои – Шьрыф Каабан-ипҵа.

– Уитцәкьа сылымшозар, уаҳа исылшои? – иҳәеит Шьрыф Каабан-ипҵа.

– Аиеи, абаа, иҟатца иаарласны, уара уусгьы ҳнахәаҧшыроуп, аҩбатәи амаҳаныҟәгаҩыс иҟоу, араинагҳаком ахь дышьҭны, уара араиком аҩбатәи маҳаныҟәгаҩыс уҟастцап ҳәа сгәы иҭоуп. Инструкторс уаныҟастцоз,

хәымыз-фымз ҳәа аҿҳәара устан, аха уара ишудыруа еиҧш, ус аусҟәа рыҡатцара, зны-зынла, ицәгьахоит, – иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Иҭабуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа, – иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа, иаҳаз иажәа игәы иаахәаны, аччаҧшь иқьышә иқәыххуа.

– Уатцәы, усура ҳәа, арахь, узымааиргьы уадаԝым, сара изуасҳәаз ашәҡәы еиқәыршәаны иузаагозар, аус ду ҡаутцан. Уца, умҧшыкәа, иахьатәи уусура ашьҭахь.

– Ибзиоуп, сышҧамцо? Сцоит иахьа аусура ашьҭахь, - иҳәан араиком актәи амаҙаныҡәгаԝ Цьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа икабинет дныԝнытцит Шьрыф Каабан-иҧа.

«Абас. Аҧсуаа зегьы, иаҳҳәо хартцо, ҳнапаҿы иааиуазар, заҡа ибзиахарызеи, заҡагьы имариахарызеи, Аҧсны зегьы, ҳара ишаҳҭаху еиҧш, ҳнапаҿы аагара. Ус иҡазар, даргьы ирзеиҧьын, ҳаргьы ҳус еиҳа имариахон, ԝажәеи жәибижьтәи ахҭысгьы, астцәкьа изыҡаломызт»… Абас дхәыцуа дтәан Иларион Ҭенгиз-иҧа. Акрантцы ашьҭахь, ауаа рыдкылара даналга, аҭел аашьҭихын:

– Манана араанҙа бааишь, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Ибзиоуп, уажәытцәкьа, - лҳәан Манана илыҧхьаз, дызхалыҧхьаз, лзымдыруазшәа ааҡалтцан, ашә аартны дныԝнашылт, актәи амаҙаныҡәгаԝ икабинет.

– Ана, аҙәыр тәоума, арахь иааир зҭаху?

– Мамоу.

– Ус акәзар, ашә ацаҧха аркы, иҳәан Манана ашә алыркырц налыдитцеит.

– Изаҭахузеи, уажәытцәкьа? – лҳәан днеин, ашә илаз ацаҧха аалырцәиит. Нас ашә ҽеишәа иакызар гәалҭарц иаалырцысит. Ашә бзианы иаркын. Лара днеин, еснагь ишыҡалтцац еиҧш, Иларион Ҭенгиз-иҧа иаҧхьа днагылеит. Иаргьы дахьтәаз, дԝагылан, Манана дааигәыдиҳәҳәалан, адиван ахь диманы иҿынеихеит…

Шьрыф Каабан-иҧа иусура ашьҭахь, аҡалақь аҿы имаз иуадахь дымнеиҙакәа, дышиашаз Шларҭаҧаҡа

дцеит. Уи иҭахын, иалшоны иҟазар, уаҵәтәи иус иахьа инагӡаны, «Иларион Ҭенгиз-иҧа, иуҳәаз ҟастцеит» ҳәа уаҵәы ашьыжь, араиком актәи амаӡаныҟәгаѡ иаҧхьа днагыларц, аха ус изыҟмлеит. Аколнхара ахантәаѡы Цьыкырба Заабеҭ Мачагәа-иҧа диқәымшәеит. Уи ақыҭа ахахьӡа иҟаз бригадак ахь дыҟан, аҭаҭын платаниақәа гәеиҭон. «Заабеҭ Мачагәа-иҧа иахьа дсыҟәымшәаргьы уадаѡым, уаҵәы дсыҟәшәап», – иҳәан, Шьрыф Каабан-иҧа иѡныҟа дыҟәланы дцеит.

Адырѡаҽены шьыжьымҭан шаанӡа дгыланы, дѡеит, Заабеҭ Мачагәа-иҧа икабинет аҽы. «Уи дмааицзаргьы, даааиаанӡа сааҧшып», – иҳәан, аха дааихьан, икабинет ашә ҟьаҟьаӡа иаартын. Шьрыф Каабан-иҧа дышиашаз, уахь длыѡналт. Заабеҭ Мачагәа-иҧа: «Бзиала уаабеит Шьрыф Каабан-иҧа», – иҳәан дѡагыланы, днеиҧыланы аҧсшәа иеиҳәеит, нас иажәа инацитцан:

– Уаҳзаазгазеи, арахь, бзиароу?

– Ааи, бзиароуп. Уск аҵыхәала саашьҭуп. Араиком актәи амаӡаныҟәгаѡ Иларион Ҭенгиз-иҧа иоуп, сара арахь саазышьҭызгьы. Хылаҵәҟьа сыззааишьҭ уара уоуп, Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Исылшо кы акәзар, схы сеигӡом.

– Иулымшо ҳәа иҟаӡам. Уи зынӡа иус мариоуп.

– Иарбан, ус иус мариоу сара исыдуҵо?

– Умбои Заабеҭ Мачагәа-иҧа, Ахали-Соҧелиаа, уара ишудыруа еиҧш, иҽыцынхацәоуп. Аҽыцынхаѡ, еснагь деилахоуп, ацхыраара иҭахуп. Ус ауп ишыҟарҵалоз, ҳара ҳазхылҵыз ҳабацәа. Анхаѡы адгьыл имазароуп. Ҳара иҳамажьуп адгьыл, дара ирымам, ҳрыцхраап, Зымыццак аарцә дара ироужь.

– Адгьыл ҳара иҳамажьуп ҳәа иуҳәо иашам. Шларҭаҧаа дгьылси бнаси иҳамоу, Зымццак аарцә ауп. Уи урҭ ираҳҭар, ҳарахәи ҳаҧсасеи абаагои? Ҳара иаҳҭәымызт, аха аӡ нырцәҟа ицон ҳарахәи ҳаҧсасеи. Урҭ абнара илашьшь рхы ныҟәыргон. Аха, уажәы, уахь из-цом. Уа ихҟьаны, абжакы аҧьыҟәреи ларҵоит, иаанхаз

абжакы рырахә ықәуп, аанда ркҙуам, ахьчацәа амоуп. Иҟоуп, урҭ рырахә ҳара ҳахь аҙы ирны ианаауа. Усҟан ахьчацәа аҙы иаарны, рырахә карцоит. Ҳара ҳарахә уахь ианнеилак, икны, иганы иҭаркуеит. Аҭакырҭа ҟатцаны ирымоуп. Иҭаркуа ҧарала иҿымхкәа иурҭаҙом. Уажәы, арахь, ҳара ҳалагьы ирҭахуп. Ҳара ҳабажәго? Дара икарыжьыз рыдгьылқәа рахь ҳажәгома? Мамзар, Сибраҟа акәу, Комиҟа акәу ҳахьышәышьҭуа? Абри азы абрааҧза умаар ҟамлаҙози? Абри азҵаара, убра раикомаа рҿы иаықәдыргылоз, уара ҳаҷкәын уакәымзи Шларҭаҧаа ҳзеиҧшроуҳәар, урҭгьы уаами ҳдеилуркаар, акәымзи, «Адгьыл ҳамажьуп, ираҳҭап» - ҳәа ара уааны уҳадтәалоуп. Адгьыл ҳамазар, уара иузымдырҙуеи, Шьрыф Каабан-иҧа?

– Урҭқәа ҳара иҳалшо ҳаҟазар, уара иузымдырҙуеи, Заабеҭ Мачагәа-иҧа?

– Иҳалша, иҳалымша, аиаша ҳәалатәуп, иахьынзаҳалшо, ус ҳнеиларoуп, Шьрыф Каабан-иҧа. Уи еиҧш иҟоу ашәҟәы ҟатцашьа амаҙам. Уи азын аизара мѡаҧгатәуп. Аизара ааҟаҳҵар, ажәлар ҳаблақәа ҭырхуеит, ишырымуа здыруеит, избанзар даргьы нхар рҵахуп. Рыҧсадгьыл аҿы анхара азин рымоуп. Урҭ азин ирымоу ҳара иҳазрымхуам.

– Дара ирамҳәакәа иҟаҳҵаргьы ҟалоит. Џьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа иитаху ашәҟәоуп.

– Уи ҟалашьа амаҙам. Ҟалашьа шамам, уахьлеиуа сашьа, Џьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа исызиаҳәа. Уи сара пату сықәитцоит, дсызгәааҙом.

– Даҽеаҙәызар, ус узҳәозу?

– Даҽеаҙәызар, исзымҳәаргьы ҟаларын, аха ари иҿы исҳәоит. Уи азы акгьы умшәан, уаргьы саргьы гәыбҕан ҳаиҭаҙом.

Абас ишеицәажәоз, ашә днас-насын даа◌ѡнашылт Иван Иван-иҧа Иванов. Рыѡцьагьы ѡагылеит. Урҭ рнапқәа аарымхны, аҧсшәа нареиҳәеит.

– Утәа, Иван Иван-иҧа, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Иван Иван-иҧа длатәеит. Илатәеит даргьы.

–Усмаʒакшәалацәажәозаргьы,сарасышәҧырхагахеит, – иҳәеит Иван Иван-иҧа дшылатәаз еиҧш.

– Уаҳҧырхагаʒам Иван Иван-иҧа, аха уаҳзеиҧьуп, ианаамʇатцәҟьаз уаҳзааит. Уаргьы ухы ааҳалоутцароуп, иалшоны иҟазар, ари аус аʒбараҷы.

–Арʇиуареишәоуп,сарасатцкьысгьыеиҳаиеизааигәоу. Амала, аиаша ҳҳәозар иашала ҳныҟәозар, уара уоуп, еиҳа изусу сара сатцкьысгьы, – иҳәеит Заабеʇ Мачагәа-иҧа, Иван Иван-иҧа дихәаҧшуа. Нас дааҳәын, иаҧхьа иқәыз ақьаадқәа дрыхәаҧшуа далагеит. «Дара еицәажәап, сара ирҳәо саҳап», - иҳәан.

– Иарбан зʇцаароу еимашәакуа? – иҳәан дʇцааит Иван Иван-иҧа, Шьрыф Каабан-иҧа ихы наиқәикны.

– Идгьыл зʇцаароуп, уаҳа иарбахын, ишдыру еиҧш, аҷыц нхаѡ, ацхыраара иʇахуп. Уи цхыраас ииʇаху, раҧхьа иргыланы адгьыл ауп. Анхаѡы адгьыл иоур, нас уара дуҳәаʒом, ихала ихы ибоит. Шәара шәхы ишәзархәаʒом. Дара ирымазар, рхы иадырхәон.

– Адгьыл урʇ ираҳʇо ҳара иҳазʇада? – иҳәеит Иван Иван-иҧа, уамашәа ибаны.

– Адгьыл ҳәа сымхаҳәеит баша. Адгьыл акәым, абнара ауп, зыʒбахә сымоу. Иабаҳʇаху уи абнара, ираҳʇап,- иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа, акыр иҷаарҧәҧәаны, иамургьы, аиҳабыра шидгыло, агәра ганы.

– Иаҳмыхәакәа, ишҧаҳмыхәои, абнара. Раҧхьа иргыланы, уи аҳауа бзиа ҟанаʇоит. Анс иҟоу абнара ахшьаара азин ыҟаʒам. Зымыццак нырцә ихыршьааз абназы асуд ирыʇатәуп. Асуд ирызʇо дабаҡоу акәымзар. Уи адагьы арахәи аҧсасеи ытцоуп. Инхо ауаѡы арахәи аҧсасеи имазароуп. Уи абна тоура урʇ ираҳʇар, иабаргои, ҳажәлар, рырахәи рыҧсасеи?

– Арахәи, аҧсасеи, ауааи еиѡаҳҳуама? Умбои, ушхәыцуа, – иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа дгәааны, Иван Иван-иҧа днеиҷаҧшит.

– Ара иҟоу ҳара ҳауп, сара сеиҳа шәара шәоуп иаҧшәымацәоу, аха саргьы, тәым уаѡык иеиҧш, схы сыҧ-

хьаҙом, сынтәа ҧшьышықәсоуп ара сынхоижьҭеи. Ҳара ҳааицәажәаны, ари аус, ауаа ирыламҵакәа ҳадгьыл ҳажәлар ирзаанхартә амҩа иқәцатәуп. Ус ҟаҳҵар, изаҳауа аҙәыр дҟаларгьы, пату ақәыртцоит, – иҳәеит Иван Иван-ипҧа.

– Шәара избо «шәнацианилистцәоуп» ҳәа сыҟоуп. Ақыртцәа ахьаҳгәылацәоу шәҭахым азоуп ус зышәҳәо. Ус акәымзар, ас шәҳәаҙомызт. Сара стәала аизара мҩапҧгатәуп, ақыҭа зегьы алархәны. Заабеҭ Мачагәа-ипҧеи, Иван иван-ипҧеи ишәҳәо мацара ала акәымхароуп ҳуск҃әа зегьы шеиҧ҃каатәу. Ажәлар ирҳәо ала ҳуск҃әа зегьы еиҧ҃каахароуп. Умбои, рапҧхьа ушцәажәоз, «аҙәы имырҳакәа ҳуск҃әа ҟаҳҵап» – ҳәа. Ус иҟамлароуп. Ақыҭа зегьы алархәны, аизара мҩапҧгатәуп. Ус еипҧш иҟоу аизара амҩапҧгара шәара шәоуп изусу, аха шәара ишәзеиҧ҃ымкаауазар, сара сыҟоуп, сара иҧ҃ыскаауеит, уи аизара амҧ҃апҧгара.

– Уаргьы утәымуаҩым, еиҧ҃укааргьы ҟалоит, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-ипҧа.

– Ус еиҳа еиҧьзар, аизарагьы ҟаҳҵап, ажәлар иҳарҳәо ҳаҳап, – иҳәеит Иван Иван-ипҧагьы.

– Ауаа реидкылара сара схы иадыстцоит, аха шәара аизараҧ҃ы шәықәгыларoуп, ҳара шәҳадгыланы. Ҳара акы ххәо, шәара даҧ҃акы шәҳәо, акәымкәа.

– Уи сыздыруам, - иҳәеит Иван Иван-ипҧа.

– Ауаҩы иитаху дидгылоит, аха дхәыцны дцәажәароуп. Уи иихәо ажәа дахькылнаго идырроуп. Уаанҙа ишаҳҳәахьоу еипҧш, Зымыццак нырцә, ҳара иаҳтәымызт, аха ҳарахәи, ҳапҧсасеи абон. Зымццак аарцә алагьы дара ианырга, Шлартапҧаа арахәи апҧсасеи рааҙара иаҟәытцроуп. Уи аҟәытразы иаҟәытцп, аха рхы зларбо ҳәа шәара шәгәы ишпҧаанагои? – иҳәан Заабеҭ Мачагәа-ипҧа, Шьрыф Каабан-ипҧа иихәақәоз шигәампҧхоз удырратәы днеиҧ҃апҧшит.

– Ианакәызаалак, амцхә аҳәара, лытцшәадоуп. Сара сгәанала, иахьагьы амцхә ххәацәеит, шәаргьы саргьы. Ушьҭа иазҳархап, иҳамоу гәынамҙалатәи ацәа-

жәарақәа. Ажәлар еизганы, ҳразцаап, урҭ ирҳәо ҳаҳап. Урҭ цьоукы, маʒала иазкны, ҳара иаҳҽадыргыло иалагар, иазыӄазцақәогьы еилаҳкаап. Нас урҭ хаз чыдала ҳрацәажәап. Аизарахь ауаа раагара сара избап, уи сара схы иадыстоит. Амала шәара ақыҭа шәрылаланы «агитациа» ӄашәцо шәаламган, иахьеим шәхқәа шәмырхан. Аизараҽы ажәа амхны шәанцәажәо, шәхқәа пату рыцәтцаны шәцәажәа. Ус ӄашәцар, шәара ишәзеиҧуп, даҽеаʒәы иакәʒам, иззеиҧу. Уи шәара ижәдырыр шәыхәтоуп. Абри ауп сара ишәасҳәо, абзиара шәзыӄалааит, сара сцеит ҳаизара ҽеҳәарас иамоуп мчыбжьык. Иахьа ѡашоуп, иахьшәны, иааиуа аѡаша аҽены аизара мѡаҧаагоит, шәара шәҽеагшәмырхан.

– Нас аизара ӄалоит, ҳәа аʒәгьы иаҳамҳәаʒои? – иҳәан дцааит ИванИван-иҧа.

– Мап, иаҭахʒам, аизара шыӄало аҳәара, уи сара сымч ақәхоит. Сара избап ҳәа шәасымҳәеи? – иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа.

– Аколнхара ахантәаѡи аитҷыраʒатәи апартиатә оргнизациа амаʒаныӄәгаѡи аламырхәʒакәа, ақыҭа зегьы злахәу аизара амѡаҧгара иашоуп ҳәа сара сгәы иаанагом. Асҭаршна дычмазаѡуп, аха егьа ус иҟазаргьы, ункыдгыланы акәзаргьы, илымҳа инҭушьыр, цәгьамзар ӄаларын, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Уигьы даҭахʒам, - иҳәан аколнхара ахантәаѡы икабинет дындәылтцит Шьрыф Каабан-иҧа.

Шьрыф Каабан-иҧа ажәлар аизарахь рааҧхьара, ақыҭа аиҳабыра рнапы изанихыз, дыруп. Урҭ ақыҭа ирылалар, ауаа ирацәажәаны, мап ддыркыр ҳәа дшәаны ауп. Аизара амѡаҧгара иара ихы изадитцаз, иара изааигәоу, идгылақәо рыда уаѡы иеимҳәарц, иара ииҳәо ахь адгылара ӄартцарц азы ауп. «Арҭ ирҳәо ала иааупҳәа ргәы иҭаʒам. Цьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧеи сареи ҳаизыӄазаашьа ахьбзиоу рҭахым ауп. Изыхдырӄьозаалак цәымҧас сдыркра иашьҭоуп, ҳәарас иаҭахузеи, Ахали-Соҧелаа адгьыл рырымҭар, саргьы сымѡа кхуеит.

Џьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧагьы дсызхоит. Шларҭаҧа анапхгаҩцәагьы уи ауп ирҭаху, аха сара изымуроуп. Изласылшо ала сыкәпҧароуп. Иахьа Џьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа иҿы слеины иасҳәароуп сыпланкәа зеиҧшроу, акгьы аанмыжькәа, Шларҭаҧа аизара мҩаҧызгаанҙа. Сара аус ахьызуа аҟнытә соуижьыроуп. Мамзар, ажәлар дара рнапаҿы, ишырҭаху иааргар, усҟан, дара ртәы иагоит. Уи ҟамларц азы сара ақыҭа срылалар, сара еиҳа исзааигәақәоу, ирасҳәар, исыдгылакәо рацәаҩхар, «усгьы, ҳара ҳтәы иазгом» ҳәа ҳәаны рҿааныркылоит. Уи схы иархәаны, сара стәахьы ажәлар сзиагар, сара сиааиуеит ҳәа дхәыцуан, Шьрыф Каабан-иҧа, амҩа данылаҧы дахьҩеиуаз. Шьрыф Каабан-иҧа данца ашьҭахьгьы Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, Иван Иван-иҧеи акраамҭа иеидтәаланы иеицәажәон. Урҭ ҟәыңарала Шьрыф Каабан-иҧа иеицәамызт. Дара ибзианы ирдыруан, иара иусушьа аметод ахы ахьцоз, иахьаауаз, иара дшырдыруаз еиҧш, ирдыруан, изланхоз рыжәлар рҟазшьақәагьы. Дара ирыдгылоз, шеиҳаз мҩашьо агәра ргон. Убри аҟнытә ауп, иара ииҳәалак, дара мап шацәыркуазгьы – «Кәыдры зырмақаруа Амтҟьал ауп» ҳәа, Џьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа ииҳәақәо зегьы изырҳәо абри иоуп. Ари дахьаабақәо дыҟаҙам, даара ишәарҭоу уаҩуп. Уи иҿынтә, агәеанызаара, еснагь иҳамазароуп, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Иуҳәаз иашоуп, ақыҭа ҳара ҳрылаларгьы акы ахиҳәаауеит. Уи атҟьыс, хымш затцәык иҳачҳап. Ажәлар иара еизигааит, аизара иара имҩаҧигааит, - иҳәан дцарц дҩагылеит, Иван Иван-иҧа.

Заабеҭ Мачагәа-иҧа дҩагылан, Иван Иван-иҧа инапы ааимихит.

– Абзиараз, – иҳәан Иван Иван-иҧа ашә аартны дындәылтцит. Уи ашьҭахь, акраамҭа дхәыцуа дтәан, Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Уажәы, уи ихәыцуан: «Џьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа, иҩны сганы, ачара сзуны, иҭаацәеи игәылацәеи сдырдырны сааигеит, иашьас сҟаитцеит.

Амала, Џьыкраа Џьиқьиааyп, – иҳәеит. Иаби иареи ражәа еиқәымшәеит. Иаб, «Џьиқьиаа, Џьыкырбақәоуп, ҳара ақырҭцәа ҳажәла ххырхит», – иҳәеит. Ус акә, егьыс акә, сара слымҳа инҭымшьҙакәа, Шьрыф Каабан-ипҵа иеиҳәеит. Уи еиҳа иеиҳәараны дзыӄалеи? Ҳәарас иаҭахузеи, сара сыгәра игом. Сара сатқьыс, Шьрыф Каабан-ипҵа еиҳа игәра игоит. Абри иатқоузеи маҙас? Ҳәарас иаҭахузеи, ари азтқаара, сара сҷы ицәыригар, мап скуан, аха уи иара иабеидыруеи? Заабеҭ Мачагәа-ипҵа усгьы «дсашьоуп», сара дсыдгылоит. Ари дхысхып ҳәа игәы иҭазар, усҟан, баша игәы дажьеит Иларион Ҭенгиз-ипҵа. уи иакәым анхша-быхша сашьаҭәӄьа иакәзаргьы, анцәа иныс, ҳныхақәа рныс, сызидымгыло. Уи еиликаазар акәхап, ма сара дсазымтқаар, иуамызт. Ҳәарас иаҭахузеи, уи ус ауп. Заабеҭ Мачагәа-ипҵа ибон аус ҧылхаҭ дшалаҳаз, аха уи алтқшьас иаитоз издыруамызт. «Улба-аргьы усшьуеит, улымбааргьы усшьуеит» – ҳәа ззырхәоз иакәын, уажәы, иара дзеиҧшыз. Адгьыл Ахал-Соҧелаа рыҭаразы идыргалаз, инапы анитцар, иара иколнхацәа рырахәи рыҧсасеи гарҭа рымамкәа иаанхон, ашәӄәы инапы анимтцар, Иларион Ҭенгиз-ипҵа дизгәаауан. Уи диргәаар, иитаху дақәиршәон. Абри азы акәын, Заабеҭ Мачагәа-ипҵа абрысҟаӄара, абри аус хәыцырҭас изимаз. Иара дахьтәаз дѡагылан, ашә цаҧхала ииаркны, аѡныӄа иҷынеихеит.

Шьрыф Каабан-ипҵа, Заабеҭ Мачагәа-ипҵеи, Иван Иван-ипҵеи реицәажәара иааӄәытцны, иртахы-иртахым, ианынеидытц, ашьтахь дышиашаз, дызгашаз машьынак дақәшәан ақалақь ахь дцеит. Уи ақытантәи дыӄаны дша-аизгьы, араиком актәи амаҙаныӄәгаѡ иҷеиирбар акәын. Уи инатцганы, игәалақәагьы наиеиҳәон азы, дышиашаз араиком актәи амаҙаныӄәгаѡ икабинет ашә днылагылт.

– Зны уаангыл, азә дыӄоуп. Уи уахь дыѡналеижьтеи акыргьы аатцуеит. Ушьта ирласны даадәылтцуеит, нас улеип, – лҳәеит амаҙаныӄәгаѡ. Амаҙаныӄәгаѡ ас ахьылҳәаз, акгьы ахимҳәааит Шьрыф Каабан-ипҵа, аха

игәы иалсит. «Ас ззылҳәашаз, сара сакәмызт, ма илзымдыруа сара сакәындаз. Араиком сахыҧхьаҙалоуп, актәи амаҙаныҟәгаҽ сиҽыза гәакьоуп, ихы еиҧш пату сыҟәитцоит. Арҭ зегьы лара ибзианы илдыруеит, аха макьана синструкторми, даара ҳаҭырк сымамшәа сылбозар акәхап. Иагьа аамҭа царгьы, ушьҭа иааигәоуп аиҳабырахь снеира, усҟан, ус лҳәозар збап. Ус лҷыналхар, ҕәҕәала лахьырхәра сылымшар, саб сиҧам» ҳәа дышхәыцуаз, уа иҽназ, актәи амаҙаныҟәгаҽ аҧсшәа наиаҳәаны, даадәылтцит. Уи Шьрыф Каабан-иҧа ибзианы иидыруаз аҙәы иакәын. Дара рнапқәа ааимырхит ауп, уаҳа ажәак рзеибымҳәакәа, инеиҧыртцит. Избанзар, Иларион Ҭенгиз-иҧа, Шьрыф Каабан-иҧа дшынеиҷаҧшыз еиҧш ҷааитцит:

– Уҽнал, уҽнал, ирласны, Шьрыф Каабан-иҧа. Иуҳәо саҳандаз ҳәа сыҟоуп. Иахьак иуҳәо сазыҧшны стәоуп, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Аиеи, слеиуеит, – иҳәан идәылтцны ицоз даарак хшыҽызышьҭра имҭаҙакәа Иларион Ҭенгиз-иҧа иахь иҷынеихеит, Шьрыф Каабан-иҧа.

Урҭ шынеидгылаз еиҧш, рнапқәа ааимырхын инеины, рыҽцьагьы неидтәалеит, наҟ-ааҟ еиҷаҧшуа, раҧхьа ицәажәарыдашь ҳәа ихәыцуа. Шьрыф Каабан-иҧа игәаҕьны анҷимҭза, Иларион Ҭенгиз-иҧа ҷааитцит:

– Нас уахьыҟаз, иҟоузеи? Бзиароу, ма цәгьароу? Уҟазшьақәа акалашәақәа избоит. Угәы иаахәо акы умаҳазаргьы, уи даарак хьаас иҟоумтцан, уи адгьыл ҳара иаҳзымгар ҳәа умшәан. Уи адгьыл ҳара иаҳтәуп, Шьрыф Каабан-иҧа.

– Сара сызцаз сусқәа реиҷкаара, даарак ибзиатцәкьам, аха дааракгьы ҳзыцәшәо ҳәа акгьы ыҟам. Уи аурыс уа дыҟамзар акәын, аха изуураны иҟоузеи? Ушьҭа хҧа-ҧшьба шықәса тҵуеит Шларҭаҧа ақытантәи аитцбыраҙатәи апартиатә организациа маҙаныҟәгаҽыс дамеижьҭеи. Заабеҭ Мачагәа-иҧагьы даарак «шьыри» ззуҳәо уаҽым, аха уи дабоугои? Ара диит, ара дыҟоуп,

Иларион Ҭенгиз-иҧа, уара иуцәызҙо ҳәа зынҙак акгьы сымам. Урҭ рыѽцьагьы адгьыл Ахал-Соҧелаа рыҭара иазыразым. Аха уи азы сара процент заҵәык иадымхаргьы, шәарак ҳәа сымам. Избанзар, дара рцәажәашьақәа анызба, иааныскылеит урҭ рыѽцьагьы. Ақыҭа еизара ҟаҳҵароуп, – сҳәеит. Ақыҭа еизарахь ауаа раагара сара схы иадыстцеит, насгьы сыбжьы акыр иѽышьтыхны ирасҳәеит, аизараҿы дара ықәгыланы ицәажәарц ҳара иҳадгыланы.

– Аизара амѽаҧгара аҭахҙамызт, уамхаццакцәеит, - Иларион Ҭенгиз-иҧа,

– Аизара ахьымѽаҧааго иашоуп. Избанзар, дара ирҳәеит:

– «Ара ҳара ҳауп иҟоу, аҙәгьы имырҳазакәа, аус ҟаҳҵап, уи адгьыл зтәу Шларҭаҧаа ирзынхартә еиҧш» ҳәа. Урҭ ус анырҳәа, ауп, сара аизара мѽаҧаагарц анысыҙба. Ари аус, сара хшыѽ дула сазнеит. Ауаа реизгара схы иадыстцеит. Сҳәатәы хазҵоз мацара роуп, аизарахь иаасыҧхьа. Ус акәымкәа, ауаа дара иеидыркылозар, сара ишыҟастҵаз еиҧш, даргьы иҟарҵон. Рҳәатәы хазҵоз мацара еидыркылон. Усҟан ҳара ҳус, еиҳа ицәгьахар алшон. Ажәак ала, иаҳҳәозар, иҟало аабап. Ус иагьа иҟазаргьы, ари аус ҙбахап ҳәа сара сгәы иаанагоит, ҳара ишаҳҵаху еиҧш, аха сара амцхә аҧьабаа ахьҳдырбо ауп, сгәы сзырхьуа.

– Уи хьаас иумкын Шьрыф Каабан-иҧа, уара ишуҳәаз еиҧш, уи аус мѽаҧга. Иаур бзиоуп, иамургьы уадаѽзам, ианауша аамҵа ҟалап. Амала, усҟан, даҿеа формак ала ҳазнеироуп, ҳаплан иҳамоу анагҙаразы аформақәа рацәаны иамоуп.

– Аиеи, нас Иларион Ҭенгиз-иҧа,уара ишуҳәаз ауп, акы ада ззымдыруа иоуп арыцха. Ҳара ҳрыцҳаны анцәа иумҳәан. Сара стәы сҳәом, аха уара иузымдыруа, арбан? Анс еиҧш иҟоу, аусҟәа ракәым, еиҳау аус дуқәа егьа еилургахьеит, егьа рҭыҧқәа ирықәуҵахьеит.

– Заабеҭ Мачагәа-иҧа иоуп акәымзар, Иван Иван-иҧа итәы мариоуп. Уара иуаҳахьоу сыздыруам, аха

Џьыкырба ҳәа ажәла ыҟазам, ҳара ҳ-Қырҭтәыла ахьынӡа-наӡаазо, иҟоу Џьиқьиа ауп. Заабеҭ Мачагәа-ипҳа д-Џьиқьиоуп, с-Џьыкырбоуп ҳәа баша иҳәоит акәымзар. Уи иаргьы саргьы иеимаҳкхьеит. Сара у-Џьиқьиоуп ҳәа аниасҳәа, сара с-Џьыкырбоуп, - иҳәеит. Сара исзеилкаауам дақыртуазар зиҭахым. Миллионла ирацәоу ажәлар дырхаҭарнакзар, еиҳа еиҧьӡами лаҧшаҭцәык иҟоу ажәлар маҷ дырхаҭарнакзар, аҭкьыс? Уара ухәыци, Шьрыф Каабан-ипҳа. Угәы ишҧаанагои?

– Сара сгәы ишҧаанагахуеи, амилаҭ ду урхаҭарнакзар, еиҳа еиҧьымкәа, лаҧшаҭцәык иҟоу ажәлар маҷ урхаҭарнакзар ааста. Амилаҭ маҷ, амилаҭ ду илалаӡ ицоит. Хара имгакәа амилаҭ ду аанхоит наӡаӡа, абри дыртәуп. Иззымдырыз изы, итрагедиахар алшоит. Нас абри зырзымдыруеи, џьоукы?

– Умбои, ииашаны ушхәыцуа, ҳаҭыр зқәу Шьрыф Каабан-ипҳа. Абри уара ушхәыцуа еипҳш, ихәыцуазар, аҧсуаа зегьы, заҟа ибзиази Қырҭтәылазы, иара убас, Аҧснази. Аиаша ҳҳәозар, аҧсуаа ҳәа азәыр ыҟоу џьушьома, шәара шәақыртцәоуп. Уи аилкааразы, хара ацара аҭахӡам, ҧшралагьы ҳшеипҳшу жәымбаӡои?, аҧсуааи ақыртқәеи? Ас ажәала мацара уеилыркаара уадаҩуп, ас иҟоу азҵаара аилкааразы, уара аҟәыҧара дуи, атцара дуи шумоугьы. Зны иузаазгоит ашәҟәы ссир, зда ыҟам ашәҟәы – Ингороҟәа ишәҟәы. Уи уаҧхьар ауп, цқьа ианеилукааула, аҧсуа дышқыртуоу.

– Уи ашәҟәы самыҧхьацт, аха азбахә саҳахьеит. Сара уи ашәҟәы азбахә зласаҳахьоу ала, ҳара аҧсуаа дҳадгыланы, ҳҭахны ауп, ишиишуа ҳара ҳшақыртцәоу иашаны иҳаиҳәоит. Ҳара ҳҳы пату ҳзақәҵом акәымзар.

– Ииашоуп, ииашоуп, уи ашәҟәы уара уамыҧхьацт, аха азбахә уазҳәаз ахара ихәыцуа акыр еилызкаауа азә иоуп. Хымҧада уи ашәҟәы сара иузысыҧшаауеит.

– Уи ашәҟәы соур, егьа ус сымазаргьы, сусқәа зегьы зымҩакы инышьҭаҵаны, иара сапҳьоит.

– Уи ашәҟәы аҧхьара, устцәкьа, аинтерес умазар, сара

иузаазгоит. Уи аҧхьаразы, мчыбжьык аҟарагьы уаусыжьуеит. Шьрыф Каабан-иҧа шьҭа укабинет ахь уца. Акы ныҟатца, саргьы усҟәак сымоуп сынрыхәаҧшшәа ҟастцап. Уара угәы иҭоу уеизара ишахәҭоу еиҧш, қәнагала имҩаҧга, ианыҭаху сара уоусыжьуеит. Закәанла ишахәҭоу, аколнхара «аправлениа» азыразны иҳарҭозар, ауп, аха иҳарымҭаргьы ҳарзымҭаакәа ииагоит.

– Аиеи, сара сцеит, Иларион Ҭенгиз-иҧа, – иҳәан, афырхәа, дындәылтцны икабинет ахь дцеит Шьрыф Каабан-иҧа.

а-22-тәи ахы

Шьрыф Каабан-иҧа иқытаҷы аизара амҩаҧгара аҷҳәара ааиааныза ҭынчрак имамызт, гәаҭеиран дызҷыз. Ууаныза ишизбахьаз еиҧш, иара идгылап зигәахәуаз рыла далагеит иус ду иаҧхьа ишьҭаз аиҷкаара. Иара аус ахьиуаз дымнеит ҳәа акы иазҳәодаз, уахь, ддауаҧшьха дидгылан, араиком актәи амазаныҟәгаҩ Иларион Ҭенгиз-иҧа.

Шьрыф Каабан-иҧа дахьнеилак, иреиҳәон амшын агаҷа инаркны Зымыццак аҧшаҳәа ҩахьхьынза абнара иамоу, Ахал-Соҧелаа шаҳәо. Ҳара акгьы ишаҳзаҧсам. Ақәыцьмақәа ирҭыҧны иахьыҟоу, ихҟьазар, еиҳа ишеиҧьу. Насгьы дара ақыртқәа анҳазбзиаха, ҳаҳатра шышьтырхуа. Ҳанхара-ҳантцыра уҳәа ҳаҧстазаара шеиҧьыртәуа. Шьрыф Каабан-иҧа абас зеиҳәақәо, даргьы рҩызцәеи, рҭынхацәеи, ргәылацәеи уҳәа, абас раҳәаны иреилдыркаарц, ҳабна Ахал-Соҧелаа ираҳҭар, еиҳа ишаҳзеиҧьу. Абас, Шьрыф Каабан-иҧа «агитациа» иҟаитцаз абзоурала, ихыхны, иара иахь иигақәаз ҟалеит, аха иҟалеит, иара убас, иара игәҭакы згәампҳақәозгьы. Избан, Шьрыф Каабан-иҧа абас иҷешьны, дзашьтоу ҳабнара ҳамхны, Ахал-Соҧелаа рытара, ақәыцьмақәа ҳарфар ҳәа дшәаны акәу, ма даҷеакы азы акәу ҳәа азтцаарақәа ықәдыргылон. Цьоукы еилкааны, абас рхәон:

«Матцура дук дашьтамкәа дыќам» ҳәа. Зегьы ари аизара ааира иазыпҧшын. Аизара ҽҳәарас иамаз мчыбжьык акәын. Аха уи амчыбжь шықәсык иаќарахеит, ааира ацәыуадаԝхеит. Аизара уатцәы акәны, иахьеипҧш актәи амазанќәгаԝ Иларион Ҭенгиз-ипҧа дипҧхьеит Заабеҭ Мачагәа-ипҧа асаат жәеиза рзы, иара икабинет аҽы дќаларц. Ари дызхаипҧхьаз, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа иауизымдырхуаз, аха иќаитцарызеи? Арахь Шьрыф Каабан-ипҧа ақыта дрылоуп, «агитациа» ќаитцоит, анахь араиком актәи амазаныќәгаԝ, Иларион Ҭенгиз-ипҧа, иара диқәгәыҧуеит. «Ҳаишьцәоуп» ҳәа ууанза иихәалоз зегьы башоуп. Уи еижьагас шакәу изҳәоу ибзианы агәра игоит Заабеҭ Мачагәа ипҧа. Уи ԝызасгьы, иашьасгьы имоу, азәы затцәык иоуп. Уи Иван Иван-ипҧа иоуп. Аха иалоухи, арҭ аԝыцьа мчы ҳәа акгьы рымам. Амч рымандаз, араиком аинструктор, ажәа рымакны, аизара амԝапҧгаразы, иара иитаху мацара, аизарахь иаапҧхьаны, иқәгылоу азтцаара иара ишитаху избарц дшашьтоу еипҧш, дашьтартцозма? Иван Иван-ипҧеи, иареи, Шьрыф Каабан-ипҧеи, Иларион Ҭенгиз-ипҧеи ирҳәо иазыразхар, рыдгьыл ргоит, иазыразымхар, дара русқәа цәгьахоит. Аус зусу анхацәа роуп. Дара зеидгылар, усќан, дара рус мариоуп, рыдгьыл дара ирзынхоит, аха изеидгылоу?

Арахь, Иван Иван-ипеи иареи ирыдитцахьеит, дара ирыдгыланы, аизараҽы, ицәажәарц. Ишпҧаиури, шьта, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа? Акраамта иара, ари азтцаара дазхәыцуан. Ишахәтоу еипҧш, ари азтцаара атак азбараз, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа атцыхәтәан избеит, Иван Иван-ипҧа иҽы дцаны, уи иихәо иеиликаарц. Уи азакәанқәа бзианы имдыруеи, ари аус ахькылсуа шпҧеизымдыруеи, игәахәын. Ахәылпҧаз алашьцара иҽалакны, дԝеит Заабеҭ Мачагәа-ипҧа, Иван Иван-ипҧа иԝны. Агәашә аартны агәара данынтала, ала ашра иалагеит. Иван Иван-ипҧа идыруан ала амла иакны ианшуази, тәым уаԝык дабаны ианшуази шеипҧшымыз. Уажәы, ишшуаз, тәым уаԝык дабаны акәын. Уи иеиликааит Иван Иван-ипҧа.

«Иаҳзаауадашь, ҳла ашышьа зеиҧшроу ала, иазымдыруа аҙәы дауеит, дарбанушь уи?» – ааигәахәын, адәахьы дындәылтцит Иван Иван-иҧа.

– Ҳла иазымдыруаз аҙәы дбаны ишиеишуаз здырит, аха иааиуаз дысзымдырит. Бзиала уаабеит, сҩыза гәакьа, – иҳәан инапқәа цаҵаҙа иааитцыхны, Заабеҭ Мачагәаиҧа диҧылеит Иван Иван-иҧа. Арҭ рыҩцьагьы аныҟеидгыла, ҩыцьа аиашьцәа гәакьақәа, акыр шықәса иеиқәымшәацыз реиҧш, игәыдибакылан, иааибагәзит. Иван Иван-иҧа, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, ижәҩа инапы натцихын, аҩныҟа диманы иҿынеихеит. Ала аҧыхьа ишшыз еиҧш акәымкәа, итцызуа, ишуа иалагеит. Ала ашбжьы шыҟаз ала, Марусиа Николаи-иҧҳа иеилылкааит «иртәыз» аҙәы дшааиз. Ларгьы дындәылтцит, иааиуаз днеиҧыларц. Ашә аартны даныҩдәылтцтцәкьа, даргьы ашә иаалагылеит.

– Бзиала уаабеит, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, ҳабаугәалашәеи? – лҳәан дгәырҧьатцәа днеиҧылан аҧсуатцас даагәыдылкылеит.

Иван Иван-иҧа рапҧхьадгыланы ауададлыҩнашылеит. Нас алеира ааимаркит Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, Марусиа Николаи-иҧҳаи.

– Аҧшәымак иаҳасаб ала, аҧсуа тцасла, иамамкҙакәа, ҳапҧхьа дгыланы длеит Иван Иван-иҧа. Уажәы, рапҧхьа зыхәтоу, алеира уара уоуп, – лҳәан Марусиа Николаи-иҧҳа Заабеҭ Мачагәа-иҧа, лара лапҧхьа длалмышьтыр лымуит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа данлеи ашьтахь Иван Иван-иҧеи, иареи астол иадгылақәаз аскамқәа иаарыхан, илеицтәеит. Урҭ рашьтахь, Марусиа Николаи-иҧҳа дныҩнашылеит.

– Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Сара Аҧсны, аҧсуаа шәыгәтәаны сынхоит. Аҧсуа тцасқәа ззымдыруа рзы, Аҧсны анхара, Аҧсны арҧхашьароуп иаанаго. Изхысҳәааува, аҧсуа тцасқәа издырқәуа, уара изысхаурштуеи? – лҳәеит дыхәмаршәа Заабеҭ Мачагәа-иҧа иахь лхы налырхан.

– Ибҳәо иашоуп, Марусиа Николаи-иҧҳа, аҧсуаа ажәаҧҟаны ирҳәоит: «Зашта уҭоу иашәа ҳәа» ҳәа. Аха ус зе-

гьы иҟарҵом. «Ҳахьыҟзаалак, ҳара ҳтәы иаҳаргалароуп» ҳәа ауп џьоукы шыҟоу», – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

– Ус иҟоу ҳара ҳреиуам, ҳагьрышьҭам, аҧсуа ҵасҟәа ҵаны, Урыстәыла имҩаҧугаргьы, аурыс икультура шьҭухуеит акәымзар, излауҧырхагоу ҳәа акгьы ыҟазам, – лҳәеит Марусиа Николаи-иҧҳа.

– Марусиа Николаи-иҧҳа аиаша лҳәеит, ақәра ду змоу амилаҭ, ирҿуҵааша рацәоуп, уи ҧхашьара ҳәа акгьы амазам. Аҧсуаа рҵасҟәа, наукак иадҳәалам акгьы ыҟазам. Нас урҭ рҵасҟәа ҵаны, зхы иазырхәо иабеиҧырхагоу? - иҳәеит Иван Иван-иҧа.

– Даара иҵабуп ҳәа ахысҳәаауеит, шәара абас, аҧсуара пату ақәҵо, аҵара шәахьаҿу, ибзиангьы шәхы иахьашәырхәо. Зхы пату ақәызҵо, ус ауп ишыҟоу, даҽакала иҟазам, ҟалашьагьы рымазам. Аиаша ҳҳәозар, џьоукы-џьоукы аҧсуаа раҵкьыс, шәара аҧсуара шәылоуп, аҧсуаҵас шәынхоит, аҧсуаҵас шәхы мҩаҧыжәгоит, – иҳәан иаҧсаҵәҟьаны иааирҽхәеит, Иван Иван-иҧеи, уи иҧшәма ҧҳәыс Марусиа Николаи-иҧҳаи, Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

Шәара шәеицәажәоит ҳәа сара сшәыдтәаланы сахьцәажәо, сиашоума? Даҧсыуа ѳныҧҳәысзар, ушьҭа дгыланы, шәхәы лырмазеихьазаарын, – лҳәан афырҳәа, дҩагылеит Марусиа Николаи-иҧҳа.

– Сара ара сзааиз, усҟәак рзы, Иван Иван-иҧа сыниазҵаап ҳәа акәын.

– Имҩаҧысраны иҟоу ҳаизара атәы акәхап.

– Ааи, уи азоуп.

– Сара соурысуп, акырџьара аусҟәа зухьеит, аха ас еиҧш, еизарак мҩаҧырго, сара џьаргьы изымбацт. Аизара мҩаҧганы, ажәлар ирҳәо еилыркаар рҵахызар, изымуада? Аха дара изарҳәо рыда аҙәы дааир ҟамло, нас ҳара баша ара ҳзыҟеи?

– Уи иашоуп, уи идыру усуп, аха сара ара сзааиз, умбои, Иван Иван-иҧа. Уаҵәашьҭахь ақыҵа еизара ду ҳамоуп, ажәлар реизгара, ҳара ҳус аламҵакәа. Сара уаҵәы, асаат

жәеиза рзы, дсыҧхьоит, араиком актәи амаʒаныҟәгаҽ, Иларион Ҭенгиз-ипҧа. Уи исеиҳәо сыздыруам, ма уаргьы асҭаршнагьы деицҳаҧхьандаз, акы иамусымзи?

– Адгьыл зтәу аколхара ауп, уи азы акәхап асҭаршна иус заларымтɕо.

– Ус акәхап, аха, ма уаргьы дуҧхьандаз? Изакәтә политикоузеи, урҭ имҽаҧырго? Аиаша уасҳәоит, уаргьы саргьы ҳамала ҳакәʒам урҭ зхыччо. Урҭ ирхыччоит Шларҭаҧаа зегьы. Рацәа иҧсит ишырхыччо нырзеилымкаа. Усҟан Шларҭаҧаа рахьтә акгьы еилызкаауа аʒәгьы дыҟам ҳәа ауп иаанаго.

– Уатɕәы араиком актәи амаʒаныҟәгаҽ иахь сышцо, улымҳа инҭысшьып ҳәа ауп сара уара уҽы сшааиз, ҳәарада, адгьыл аус азы акәхоит, нас уаҳа иззакәхари, уара угәанала, Иван Иван-ипҧа?

– Уи азы акәхоит, ҳәарас иатахузеи? Маʒала цьара акы удитɕозар акәхап! Уи ануеиҳәалак ауп, ианеилукаауа, ууанʒа еилкаашьас иауҭои?

– Уи иашоуп, аха ҳара иаҳҳәои? Ажәлар ҳармыдгылакәа, Шьрыф Каабан-ипҧеи, Иларион Ҭенгиз-ипҧеи ҳазларыдгыларызеи?

– Ааи, аха дара ажәлар жьаны ҳара иаҳҽадыргылар, ишҧаҟаҳтɕои?

– Ус ҟартɕаргьы ҟалоит, аха ҳара ҳақәымшаҳатҳароуп адгьыл зтәым рытара. Ус ҟаҳтɕар, иара анцәа ихатагьы дҳазгәаауеит. Адгьыл изтәым рытара ҳамуроуп. Зымццак нырцә ала ишьҭоу абнара ихырҟьаз азбжак аҧыкәреи ларҭоит, иаанхаз адгьыл, атәа архразы иаурыжьит. Аанда рымкʒеит. Арахә инеиз кны, иганы итаркуеит. Иафаз аҟара жәантә еиҳаны «аштраф» удыршәоит. Зымццак аарцә дара иргаргьы ус ауп иҟартɕо, нас ҳара ҳколнхацәа ишҧарзаауеи? Урҭ рырахәи рыҧсасеи абаргои? Аус ахьыруа аколнхараҽы ироуа ала рхқәа рбап ҳәа уҟоу. Аколнхацәа рцәажәашьа аабап. Изакәызаалак, ҳара ҳақәзыргьы, ҳажәа аламтɕакәа ҟалашьа амаʒам.

– Ааи, аха ҳақәдырʒыргьы алшоит. Уи умашәа

ибатәҙам. Ԛажәеи жәибыжьтәи ашыԛәс макьана атцыхәа пҳымтцәаҙацт.

– Ҳаԛәдырҙыргьы, ҳаԛәдырҙит.

– Уатцәы иупҳхьаз ииҳәо ҳаҳап. Уатцәашьтахь ууаир, усҟангьы ҳаицәажәап. Заабеҭ Мачагәа-ипҳеи Иван Иван-ипҳеи, абас ишеицәажәоз, абыста уны, ашә агәылатцаны, аколбас ххны, ачанах иантцаны, акониак ааганы астол иаакәлыргылт Марусиа Николаи-ипҳха.

– Акымзарак атахҙам, Марусиа Николаи-ипҳха, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

– Ишпҳатахым, Заабеҭ Мачагәа-ипҳа. Ууаи, ҳԛагыланы ҳнапқәа ҙык нарыкәаҳтәап, – иҳәеит Иван Иван-ипҳа дԛагыланы. Иван Иван-ипҳа данықагыла дԛагылеит Заабеҭ Мачагәа-ипҳагьы. Урҭ рыԛцьагьы ндәылтцын, анапырҙәҙәагаҷы инеины, рнапқәа ҙәҙәаны иааин, астол илахатәеит.

– Марусиа Николаи-ипҳха, ари акониак иаабгаз атцкьыс, жәаха Маниа иаҳзаалгаз ԛынтәыршыра ауатка аага, уи еиҳа еиҧьуп, – иҳәеит Иван Иван-ипҳа.

– Уи еиҳа еиҧьашәшьозар, иаазгап, – лҳәан дцаны, ԛынтәыршыра ауатка ааганы, рапҳьа иаакәлыргылт Марусиа Николаи-ипҳха. Ауатка зҭаз абутилка аакәихын, рфырцьанқәа ааиртәын, нас Иван Иван-ипҳа дԛагылан, афырцьан аакәихын:

– Анцәа улпҳха ҳаҭ, анцәа абзиара ҳзыҟатца. Милаҭ еилых ҟамло, урҭ еилызхуа дҟамло, аусуцәеи аколнхацәеи, абзиа рыманы рхәычқәеи дареи еибаазо, доусы ипҳсадгьыл аҷы, аҳра иуа, анцәа иҟаитцааит, - иҳәан иикыз афырцьан инҭыркәкәа ижәит.

Уи ашьтахь, Заабеҭ Мачагәа-ипҳа ифырцьан аакәихын аныҳәаҷа инацитцеит:

– Иван Иван-ипҳа, уара ишуҳәаз еипҳш, анцәа иныҳәааит аколнхацәеи аусуцәеи, убас егьырҭ ауаа фархьқәеи зегьы. Анцәа агәабзиара риҭааит. Ируа ахә роуло, дара аусура рылшо, анцәа ҳазшаз иҟаитцаанит. Уара уоурысуп, Апҳсны ушыҟоу удыруеит. Апҳсуаа реипҳш,

аҧсуа тҵасҟәа пату рыҟәуҵоит, иныҡәугоит. Егьырҭ иҳаланхо амилаҭқәагьы, Аҧсны ишынхо рдыруа, аҧсуаа рыдгьылқәа рымарымкуа, анцәа ҳазшаз иҡаитҵааит, - иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа афырцьан ыжәны, иҭыҧ аҿы длатәеит. Убасҟан, длатәеит, Иван Иван-иҧагьы.

Марусиа Николаи-иҧҳа илдыруан, Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, Иван Иван-иҧеи арыжәтә даарак ишазыразымыз. Убри аҡнытә «акрышәфа», - лҳәеит арыжәтә аҵбахә мҳәаҵакәа.

– Ус егьа иҡазаргьы сара даҽеа фырцьанк скуеит, – иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа рфырцьанқәа ааирҭәын аҧшәмацәа рныҳәаҿа икит. Уи ашьтахь, Иван Иван-иҧагьы афырцьан аақәихын, Забеҭ Мачагәа-иҧа диныҳәеит.

Абас ала, арҭ аѡхацәак еилибакааны, амцхә арыжәтә рымжәит. Амала, ибзианы акрырфеит. Акранырфа ашьтахьгьы акраамҭа итәаны иеицәажәон. Урҭ ргәы иаланы излацәажәоз, уатцәы, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, араиком актәи амаҵаныҡәгаѡ дахьиҧхьаз, иеиҳәои, уатцәашьтахьтәи аизара шымѡаҧысуеи ртәы акәын. Атцх акыр инеихьаны еиҧш, Заабеҭ Мачагәа-иҧа дѡагылеит аѡныҡа дцаразы. Марусиа Николаи-иҧҳаи, Иван Иван-иҧеи, ѡагылан, ацәыкәбар аҿынҵа днаскьарган, аҧсшәақәа еибыҳәаны, инеидытцит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа, аѡны данааи, итаацәа зегьы шьталахьан. Аҵәы дирҿыхар ҳәа дшәаны, ишьацәкьарақәа дрыҡәгыланы, днеины ииарҭаҿы днаиеит. Дахьиаз, хәыцран дызҿыз, аха иихәыцуаз ҳәа акгьы издыруамызт. Уи ихәыцрақәа зегьы еилахәапашьа акәын ишыҡаз. Ихәыцрақәа еилахәа-пашьа излаҡамлози, усҟантәи рыҧстазаара зегьы еилахәапашьа акәызар ишыҡаз? Уатцәы араиком актәи амаҵаныҡәгаѡ диҧхьоит, уи иасҳәаша ҳәа иарбанзаалак, акгьы изымыҵбеит. «Аус злоу аҽеҳәара иамоу сагымхакәа слеиааит. Акгьы сазыҡатцамзаргьы, уадаѡҵам. Азтцаарақәа иситә, ртаққәа сызитәр збап» - иҳәеит уи гәаныла, уаҳа иихәашаз ҳәа акгьы анизымыҵба. Мчыла дыцәарц далагеит, аха иамуит. Абжьаапҧны ааста, уи аҽены, еиҳа заа дгылеит. Акрифе-

ит, акрижәит, нас дцараны дахьыҟаз, дцеит. Аамҭа имаз акәымкәа, амцхә заагьы длеицәеит. Амагазинқәа анаадырт, урҭ дынрыѡныс-аарыѡнысуа, акыр аамҭа дрыѡнан. Араикомактәиамаҙаныҟәгаѡданидикылоз,аамҭажәабаҟа минуҭ шагыз, аѡбатәи аихагылаҷеы дѡыхәнан,дышиашаз ашә днеин днылагылеит.

– Аҙәыр дыҟоума? – иҳәан дҭааит Заабеҭ Мачагәаипҳа.

– Мап. Аҙәгьы дыҟаҙам. Шәара ишәыжәлоузеи?

– Џьыкырба Заабеҭ Мачагәа-ипҳа. Ижәлеи, ихьзи, иабхьзи, ааидкыланы иҳәаны, «длеир иҭахуп», ҳәа анылҳәа ашьҭахь илкыз атрубка лықәылтцан:

– Шәлеи, – лҳәеит итәаз амаҙныҟәгаѡ, Заабеҭ Мачагәаипҳа иахь лхы налырхан. Заабеҭ Мачагәа-ипҳа ашә аартны дныѡнашылт.

– Уа мшыбзиа, – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-ипҳа дшыныѡналаз еипҳш.

– Бзиала уаабеит, сашьа Џьиқьиа Заабеҭ Мачагәа-ипҳа!

– Ҳара ҳ-Џьиқьиақәаҙам, ҳ - Џьыкырбақәоуп!

– Мамоу, ҳ-Џьиқьиақәоуп!

– Џьыкрааи Џьиқьиааи еижәлантәқәоуп уҳәар сақәшаҳаҭуп. Ус акәымкәа и-Џьиқьиақәоуп уҳәар, сақәшаҳаҭым.

– Избан, узақәшаҳаҭым?

– Избанзар, уаргьы саргьы ҳаиҳа зхытцуа, ҳаиҳа здыруа, уаб Ҭенгиз Џьиқьиаа, Џьыкырбақәоуп, ақыртцәа мчыла Џьиқьиа ҳәа ҳаныртцеит ҳәа сеиҳәеит.

– Ҳара ҳ-Џьиқьиақәазаргьы, ҳ-Џьыкырбақәазаргьы акәҙам аус злоу. Аус злоу иашьцәатцас, пату еиқәтцаны, аус ҳзеицур ауп. Иаҳгәаҧхар, уи ҳара иҳалшоит. Саб иихәаз иашоуп, ҳара ҳ-Џьыкырбақәоуп, аха сара иаартны исҳәо, зхысҳәаауа, уақыртуазар, еиҳа абҧа ауеит азоуп, уаҧсуазар аасҭа. Уи азоуп, уара уақыртуастәыр зыстаху.

– Сара сыбҧа-саҧсыуроуп, аҧсуара зцым абҧа, сааҳәынгьы сахәаҧшуам, иагьыстахым.

– Убастцәкьоу?

– Ааи, убастцәҟьа.

– Ус акәзар, узнымхеит.

– Ибзианы сынхоит ҳәа саҧсуара касыжьуазар, ацәа сцәоуп. Сыччиазаргьы, сшаҧсуоу сыҟазааит.

– Ус ацәажәашьа узыртцаз, аурысхша Иван Иван-иҧа иакәу?

– Ииуеи, Иван Иван-иҧа? Дшоурысу идыруеит. Идыруеит, Аҧсны дшынхо. Аҧсуара пату ақәитцоит. Иҩны унеир Аҧсуатцас дуҧылоит. Хҧа-ҧшьба шықәса рыла, аҧсшәа аҳҷаҳәа иртцеит ҭаацәала.

– Аиаша уасҳәоит, аҧсуаа ҳәа милаҭ ыҟазам. Ҳара ҳақыртцәоуп, ҳахьынхогьы Қырҭтәылоуп.

– Убас ада уаҳа узеилымкааузар, узлоу умаҭура, уаҧсаны уалам, баша уалоуп.

– Уара иуҳәақәо узырҳәо, аурыс иоуп. Аурыс Иван Иван-иҧа зынза убжьихзеит, ахәаша. Наҟ дықәгатәуп уи аурыс, ацтәыҟатцаҩ. Убри аурыс ида, уаҳа иҟашәтцоз аҙәгьы дышәмоузозои, аитцбыразатәи апартиа маҙаныҟәгаҩыс, аҧсуа қыта ҧшза Шларҭаҧа дуззаҷы? Уи дҭактәуп, аха иҭакара ус имариам. Дҭоукразы, зны апартиа далцатәуп, нас ауп уи иҭакра алацәажәара анаҭаху. Сара иахьа сызуҧхьаз ҳлеидтәаланы, ҳаицәҳаны ҳнеидытцып ҳәа акәзам. Аус иҳамоу, ҳалацәажәаны, ииашаны, избаны, амҩа иқәтцатәуп ҳәа ауп. Угәы ишҧаанагои, аҩыза Цьыкырба? Иарбан усу, иахьа уаргьы саргьы иҳазбараны иҟоу, аа?

– Адгьыл аус акәхап.

– Ааи, адгьыл аус ауп. Умбои, Мрагыларатәи Қырҭтәылантә, ихтцәаны иааит Мраҭашәаратәи Қырҭтәылахь. Урҭ ара адгьыл рмоу закәызеи? Сашьа иоуп, усгьы исҳәо мап ацәикуам, дсыдгылоит ҳәа сгәы иаанагеит акәымзар. зынза сымтцаазакәагьы шәыбнара, Ахал-Соҧелаа инрыстар, иҟашәтцараны иҟази, усҟан? Ус аҟатцара сара исылшарым ҳәа угәы иаанагозар, агха ухьит. Агха смыхьит ҳәа угәы иаанагозар, иуҭахызар, иусырбап.

– Иуҳәо иашоуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа, шәара амч ду

шәымоуп. Ишәгәағҳар ишәылымшо ҳәа акыр ыҟоума? Амч ду шәара ишәымоуп, аха агәыбылра шәымам.

– Амч дугьы ҳамоуп, агәыблырагьы ҳамоуп. Агәыблыра ҳамоуп азоуп, Мрагыларантәи Қырҭтәылантә ииаз ҳрыцхраар заҳҭаху. Нас угәы ишҧаанагои, урҭ мап рцәаҳкрыма, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа.

– Мап рыцәкы сымҳәеит, аха Шларҭаҧаа рыдгьыл хәыҷы аарымхны, Ахал-Соҧелаа инрышәҭар, нас дара рхы зларбои?

– Бноуп, ани дгьылума? Шәара ишәымоуп ҳәа иалашәхәузеи? Уи шәара ишәзыхҟьом, шәхы ишәзархәом. Ус баша ишьҭазаауеит ауп.

– Баша ишҧашьҭазаауеи, Шларҭаҧаа рырахәи рыҧсасеи амбои? Абна ауаҩы ипҧырхагоуп ҳәа шәара шәгәы иаанагозар, ахҟьара ада ҧсыхәа амамзар, Ахал-Соҧелаа рзы ишаажәго еиҧш. атракторқәа ааганы, Шларҭаҧаа рзы ихышәымкҟьоз?

Абарҭ атцыхәтәантәи, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа иажәақәа, даара игәы иалсит, даадырхәыцит Иларион Ҭенгиз-ипҧа. нас ихьарҧссаны ацәажәара дналагеит:

– Иухьи, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа, ас сара суқәгәыҧуамызт. Шларҭаҧаа, Шьрыф Каабан-ипҧа изашшуа ианалага, дахьыҟоу, даансыжьуан, амцхә зыҿзырхагақәо, аҳәыр ҟалар, днаганы дынҭаскуан, иара аӷҷаҳәа аус исыруан, аха Шьрыф Каабан-ипҧа дамхны иҟашәҵода анысҳәа, уара ухьҙ анадырба, Шларҭаҧаа ирҳәаз сазыразхеит. Саҭоумҵан, изакәымыз ала угәы нсырхазаргьы. Зегь акоуп, ҳара ҳаишьцәоуп, убас, ҳшеишьцәоу ҳагьаанхароуп. Зус еилоу акгьы еимаркыроуп, акгьы еиҿаркроуп, ус ауп аус шыҟоу. Сҩыза, сашьа, Заабеҭ Мачагәа-ипҧа, сара ибзианы издыруеит, уи адгьыл Ахал-Соҧелаа ирымгар шырымуа. Уи раҳҭом ҳәа иаҿагыло аҳәыр ыҟазар, урҭ рҭыҧ иқәҵахоит. Шаҟа ибзиази, уаҵәтәи ҳаизараҿы Шларҭаҧаа рхала иеилкааны, ажәа ҧшҙақәа аххәааны, рыдгьыл рырҭарц, мамзар, ҷьоукы рхы ақәрымҵар ҟалом иахьа, абра уара уааиаанҙа,

Иван Иван-иԥа иахь исыцхаит, аизараҽы дықәгыланы ацәажәара иҽазыԥаитцарц. Уа иихәо ҳаҳап. Уажәы, сара абра иуасҳәо, иара акгьы иоумхәан. Уара иутахызар, сара уоусыжьуеит, уҽеақәумыршәан. Иутахызар, аизараҽы унеи, аха умцәажәан, ацәгьагьы абзиагьы умхәан. Уи ала ухы ухьчоит. Уи иаргьы саргьы ҳаибабап.

– Суҳәоит, Иларион Ҭенгиз-иԥа, уадымхалан убри адгьыл. Ахал- Соԥелаа ирымоу адгьыл мачҳам. Адгьыл рзааныжь, иара зтәу, Шларҭагьаа.

– Уи ԥсыхәа амазар, уара уаҳатра мацаразы, иԥасымтцо арбан? Аха уи ԥсыхәа амам, абри еилкаа уаргьы. Ауаҩы дахьиз, ахьизҳаз, дахьынхо аҭыԥ уҳәа, зегьы иреиԥьушәа ибоит. Абрахь, иааганы инҳархо, аиҳараҩык, ирҭахҳамкәа ауп ишааҳго. Дара ахьынхо, адгьыл ҽеизам. Ара иахьааиуа, адгьыл чашәуп, амшын иазааигәоуп. Арахь иаақәо қьаф ура роураны иԥоуп, мышкы зны. Иҽиап, ирызҳап, ҳмилаҭ ҭыргап. Аха уажәы раԥхьа ианааua, рызхара адгьыл раҳамҭар, иқәтцны ицаргьы алшоит. Иахьааиз, игьежьны имцаргьы, рызхара адгьыл рмоур, урҭ злытцызи дареи еиҭанеиааиуеит. Адгьыл бзиоуп, аха ҳазхара ҳарҭом рҳәар, Мрагыларантәи Қырҭтәылантә арахь, уаҳа, аҳәгьы ҳзаамго аҽынҳа ҳнеиуеит. Ҳара ҳгәы иҭоу ус акәым, ҳара ҳгәы иҭоу, уаантәи иқәганы, арахь раагара ауп. Абригь азхәыцра аҭахуп Заабеҭ Мачагәа-иԥа.

Аԥсны хәычуп ххәоит, аха устцәкьа иагьхәыҷзам. Агаҽа ықәырҭәааны, ақыртцәа нхо иалагар, шәхәыҷқәагьы ақырҭшәа ртцап, ххәыҷқәагьы аԥсшәа ртцап, ҳҭибагап.

Адунеи аҽы аҳәынҭқаррақәа иԥоу зегьы иреиԥьны иԥалап. Ҳара Ҳ-Қырҭтәыла, Аԥсынтәыла злоу? Нас уи еиԥьу акыр ҟалараны иԥоума? Адаҕь зҭоу аҳаҩа арҿхәоит: «Сара сызҭоу аҳаҩа, аҳиасқәа зегьы иреиԥьуп», ҳәа, нас ҳара иҳахьи? Абас даақәымтцзакәа ацәажәара даҽын Иларион Ҭенгиз-иԥа. Ари иихәаақәоз игәахы ԥыртцәеит Заабеҭ Мачагәа-иԥа. «Имоурахә ыҳзааит. Егьа уҳәаргьы, егьа уургьы, зегь акоуп, иара иихәац иҳәоит. Уаҳа акгьы нацитцом, иагьагижьуам. Иахьа хәлаанҳа акәым,

мызкы уидтәалазаргьы, ииҳәац ада, даҽеакы иҳәом. Уи атԥкьыс, хараҙа еиԥьуп, схы аԥырызгар», - игәахәын ацара иҽеыназикит, Заабеҭ Мачагәа-ипҳа.

Уи, Иларион Ҭенгиз-ипҳа ианидыр:

– Иуасҳәаз ауп, уаҳа даҽеакы ала аныӄәара аҭахҙам. Сара сиашьара пату рыӄәыстцар стахуп, егьыпҭ ауаа рылымкаа. «Иашьа даагәаҭаны дизымыхьчеит ҳәа ауаа исзырҳәо сӄоумтцан». Заабеҭ Мачагәа-ипҳа, Иларион ҭенгиз-ипҳа «абзиараз» ҳәа иамҳәаҙакәа, ашә аартны дындәылтцит. Иларион Ҭенгиз-ипҳа ашә аҽынҙа днеин, нас даагьежьны итып аҽы днеины, днатәеит. «Ҳара ҳазҿӄәоу зегьы башоушәа збоит. Арҭ абынуаа рҿы, ҳара акгьы ҳалшаҙом. Ажьа убжьараҳа, даргьы убжьоит. Ахшыѡ ду змоу Сталин ду, ибзоурала, Асовет мчра ахьынҙаназааҙо, ацәгьа уаа акыр ираҷеит. Аха зегь реиҳа, иаарылукаартә апҳсуаа ираҷеит. Урҭ еиҳа ирыӄәыҕәҕәеит. Избанзар, урҭ рыѡнутцаӄа иӄан ауаа мҽеиӄәа. Амѡа иӄәу адәыҕба апҳхьа инагыланы, иааныркыларц, згәы итоу уаауп. Урҭ ирылымшо рыздыруам. Уи азоуп, дара егьырҭ амилатӄәа раасҭа еиҳа изырпҳырхагаха. Адәыҕба иааиуаз аанаҳкылоит шырҳәоз, илрыҕрысны ицеит. Аха зегь акоуп, иаанхазгьы иӄартцац ҟартцоит, ирҳәац рҳәоит. Нас ирзууеи, шьатанкыла зегьы ыӄәумхуазар? Сара излазбо ала, итцегь ираҙатәуп апҳсуаа. Атцара змаӄәоу зегьы ыӄәаагахьеит, аха уи азхоны ҳәа акгьы збом, ҕҳәысгьы хатцагьы зегьы ыӄәгатәуп. Нас ахәыцӄәа рымала иаанхар, иӄартцараны иӄоузеи. «Шәаӄыртцәоуп» – уҳәар, ииашоу цьыршьоит, иаӄыртцәаха иааӄәгылоит. Абри ҟамлакәа ҧсыхәак амаҙам, аха ианыӄало сыздыруам, акәымзар. Заӄа заа иӄало, еиҳа еиҕьуп. Заабеҭ Мачагәа-ипҳатцәӄьа уихәартам. «Ҳаишьцәоуп», - сҳәан, сыѡныӄа дганы, пату иӄәыстцеит. Аха иалоухи, аус аҽы дсыдгылом. Сыдгылара акәым, уаѡысгьы сипҳьаҙом. Ус акәу цьишьозаап, арыцҳахә иара. Аурысӄәа рзакәан иаҽынтәаауа иашьтоуп, Апҳсны пшҙа, Апҳсны какаҷ дара ирызтап зыргәыхәуази? Дара рмилат заӄа имацу

ала, илҳалаз ишцо зырзымдыруеи?» Абас дхәыцуа, икабинеҭ аҽы, акраамҭа дтәан, нас дѡагылан, ақалақь дналаланы ибарц иҭаххан, ашә аҽы итәаз имазаныҟәгаѡ дахьцоз налеиҳәан, дыллыбааны ақалақь дналалеит. Адәқьанқәа днарыѡнапҵшы-аарыѡнапҵшуа днеиуан. Ақалақь агәаҽы иҟақәаз адәқьанқәа зегьы гәаҭаны, дышиашаз аџьармыкьахь ддәықәлеит. Аџьармыкьа аѡнутцаҟагьы, дналс-ѡалсны, дышиашаз, аѡныҟа дцеит. Уи ауха акультуратә хан аҽы концерт бзиак цараны иҟан. Ипҵшәмеи ихәыцқәеи иманы уахь дцарц ажәа риҭахьан, аха ипҵшәмагьы ихәыцқәагьы имгеит. Иаргьы дымцеит. Дахьынаиааиуазгьы, аѡны дахьааизгьы, уаҵәтәи аизара акәын игәы иҭаз. «Иабасҭахыз абас еипҵш, иҟоу ацҭәы. Урҭ зынзакгьы азҵаара рҭахзамызт. Сара сапҵшәымоуп, араион зегьы снапы ианып. Сара исҳәо ауп иҟалараны иҟоу. Сыпату схала иласырҟәит. Аиашаз, уи азын, агха ҕәҕәа сыхьит. Аха рҽеишьа змам гха ыҟам, сыгха сырҽеип. Ишахәҭоу еипҵш, аусура салагап. Зегьы ирыхәҭоу еилыскаап», ҳәа дышхәыцуаз, аѡны дааит. Аѡны дахьааиз, Жәыргьыҭынтәи иҭынхак дааины дыҟан. Урҭ рыѡџьагьы анааиқәшәа, рҽынеигәыджьыланы апҵсшәа ааибырҳәеит. Ари асас иан лаҳәшьапҵа иакәын. қәрала ѡажәеи жәабаҟа шықәса ихытцуан. Иларион Ҭенгиз-ипҵеи иареи, ҷыдала бзиа иеибабон. Арҭ рыбзиабара бзианы илдыруан, Иларион Ҭенгиз-ипҵа ипҵшәма ҧхәыс Жьужьуна. Уи лысас ихәы аҟаҵара даҽын.

– Уабаҟаз, Иларион? Уусурахь аҭел сасын, аха уа уҟамызт. Умазаныҟәгаѡ лахь аҭел сасын:

– Ақалақь сналалоит, ҳәа, - иҳәан, дцеит, лҳәеит.

– Ааи, усоуп, ақалақь агәаҽы иҟаз адәқьанқәа ангәаҭа, уаантәи аџьармыкьахь сцан, сналапҵш-аалапҵшит, шьапыла сымныҟәеижьҭеи, акыр цуан, сахьныҟәаз, сшьапқәагьы ааиҵысхит, сгәалаҟазаарагьы еиҧьхашәа збеит. Ари ахымшк сшьара сыкәзамкәа акәын сшыҟаз. Уаҵә ашьыжь сгыланы, аусурахь сымнеизакәа Шларҭапҵаҟа сцароуп. Ус дук сымоуп, аизара мѡапҵганы,

уи аизараҽы иҙбаны, аҭыҧ иқәыстцароуп, мамзар, сусқәа маҷк аҟара акәзаргьы ицәгьахоит, – иҳәан Иларион Ҭенгиз-иҧа исас иахь дааҳәын, иацәажәара дналагеит. Дара рыуацәа, рҭынхацәа, рҩызцәа уҳәа зегьы дрызцаауан. Ииашоуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа сабшала, иаб иҩнахьы дцалон, аха рыуа, рҭынха абаибалоз? Цьара чарак ма ҧсрак аҽы ианеиқәшәалоз акәымзар. Иларион Ҭенгиз-иҧа изцаарақәа исас рҭакқәа ҟаитцон. Ус ишеицәажәоз, Жьужьуна рхәы лырхиеит. Атәара аамҭа ҧытқ шагыз, Иларион Ҭенгиз-иҧа аҭел аашьҭихын, ҧшьҩык-хәҩык раҟара дырзасит, «асас дыстоуп, шәысзааи» ҳәа. Али-ҧси рыбжьара, аҭел дыззасыз зегьы ааин, аҧсшәақәа ааибыҳәаны, иааибадырит Иларион Ҭенгиз-иҧа исаси, игәылацәеи. Урҭ ус иеицәажәо игылан. Аха митәык имыргылакәа, Жьужьуна астол ахь иналыҧхьеит. Рнапқәа ҙык нарықәтәаны, астол илахатәан, цхагәҭанынҙа, акрыфо-акрыжәуа, ашәа ҳәо итәан. Атцхагәҭаны иҩагылан, агәылацәа рыҩныҟақәа рахь ицеит. Иларион Ҭенгиз-иҧеи исаси неины, азал аҽы инаиеит, рызхара иеицәажәарц азы. Ианыҩаиа, хәбаҟа минуҭ иеицәажәон, нас ашьшьыхәа дара рхаҭақәа ирзымдырҙакәа, ацәа инҭанагалеит. Рцәажәабжьқәа, иахьиаз, азал иҩныҩуаз, ааиҧхьбеит. Дара рцәажәабжьқәа рхаҭыҧан, уажәы, рыхәдақәа рышьҭыбжьқәа ракәын, иахьиаз азал иҩныҩуаз. Ашьыжь заа изымгылеит Иларион Ҭенгиз-иҧеи исаси. Урҭ ракәым, Жьужьунагьы ацәа далахеит. Уааҙа, есышьыжь, дгыланы, ахәыҷқәа рхәы ҟатцаны, акрырҿатцаны, ашкол ахь илышьҭуан. Иахьа ус изыҟамлеит. Лара дангыла, дара цахьан. Уи лара даара лгәы иалсит. «Иҟасымтцацыз ҟастцеит, ахәыҷқәа ррыцҳара адагьы, заҟа иҧхашьара дуны, исыхьзеи?» – ҳәа дахьынаиааиуаз, лгәы иаланы, лхала гәаныла дцәажәон. Лара илхарагәышьеи, лысасцәа дшырхагьежьуаз, дызмыцәеит. Даныҩаиа, ацәа дынҭанагалан, уаҳа дзалымтцит, асаат жәаба рҿынҙа. Гәыбҕанс илуҭози, дмыцәаҙакәа, ацәа лыгырханы, арыжәтә зжәуаз, дыр-

хагьежьуа дырхагылан. Ашьыжь данышагыла, асаат днахәапҧшын, жәаба ҟалахьан. Жьужьуна, иарзнак ала, лҵееаилалҳәан, лысас дҷыхар ҳәа дшәаны, ашьшьыҳәа лшьацәкьарақәа дрықәгыланы Иларион Ҭенгиз-ипҧа дахьиаз, днеины, днеихагылан:

– Иларион, угыл, ацәа уалахеит иахьа Шлартапҧа уцаны, аизара мшапҧугараны ушықоу, ухашҭма? – лҳәан Жьужьуна лхатца иахь лыбжьы налыргеит. Усҟан, иара дааҳәыцы-мыцын, дааҳәны днаиеит уаҳа ажәакгьы мҳәаҙакәа. Ҳәарас иатахузеи, Иларион Ҭенгиз-ипҧа, Жьужьуна лыбжьы имаҳакәа дықам, аха ипҧхыҙу цьишьозар акәхап, иаҳаз изеилымкааит. Убасҟан Иларион Ҭенгиз-ипҧа имашьынанықәцашә дааины игәашә дылагылан, имашьына ырҟааua. Амашьына абжьы лара ианаалаҳа, аиҭа Жьужьуна лхатца иахь лыбжьы налыргахт.

– Иларион, ацәа уалтц, Шлартапҧа аизара мшапҧугараны ушықоу угәаларшәа. «Шлартапҧаа ааима?» – иҳәан Иларион Ҭенгиз-ипҧа ацәа данаалтц, афырҳәа ииарта дшықәтәеит. Аҭзамц икыдыз асаат днахәапҧшит, жәеиза рышҟа аус ауеит, «сара жәаба рзы уа сыҟазар акәын» - иҳәан, ажәжәаҳәа, иҵееаилаҳәаны, иҷи инапи ааиҙәҙәан, иаха изхытцыз астол днадгылан, атцәца азна ауатка лҭеитәан, ижәит. Нас дыллыбааит. Афырҳәа, имашьына днақәтәеит. Амашьынанықәцашә апҧсшәагьы иамҳәакәа «уца» – иҳәеит. Амашьынанықәцашә имашьына аус ааирун, Шлартапҧаҟа ихы рханы, иҷынеихеит.

а-23-тәи ахы

Шьрыф Каабан-ипҧа Шлартапҧаа реизара амшапҧгараз, аҵеҳәара ааигәаны ишаиҭаз идыру усуп. Иара изеиҳәаз рыда, егьырҭ ақәымшәарц ауп. Ҳәарас иатахузеи, абжьыҭира ҟалар, иара идгылақәоз еиҳахон. Ус акәын дышхәыцуаз Шьрыф Каабан-ипҧа, аха иара дышхәыцуаз

иҟамлеит. Зхаан еизарак аҿы имнеицыз инадыркны, хатцеи ҧхәыси зегьы кылсит. Гәыпҧ-гәыпҧла, ана-ара иеидгыланы, ауаа цәажәон. Урҭ зегьы ирҳәоз акәы акәын. «Ҳадгьыл раҳҭом» ҳәа. Ари Шьрыф Кабан-ипҧа иахьиаҳауаз, ихы ихнахуан. «Еизызгада абрысҟаѡык ауаа. Убарҭ еизартә еипҧш, ирабжьазгада? Сара изасҳәоз, «ишәзааигәакәоу, иҳадгылап ҳәа зыгәра жәгакәо, шәзыкәгәыҧкәо, ирашәхәа ҳәа ауп, ишрасҳәаз. Ус иҟаны, арҭ зегьы ҳара иҳадгылозар, бзиоуп, аха ус иҟамлар ҳәа сшәоит, Заабеҭ Мачагәа-ипҧеи, Иван Иван-ипҧеи ракәзар, ас ажәлар еизызгаз? Усҟан, ҳара ҳатцахар алшоит. Аимакаиҿак ҟалашт. Ҳара ишаҳтаху еипҧш, акәымкәа, ҳускәа еипҧхьытта иҳампытцахар алшоит. Усҟан, зегь реиҳа сара сакәхоит иарпҧхашьо. Апҧхашьара мацара акәзар иуадаѡым, аха ҧәҧәала сагьахьнархәуеит. Сгәыҧракәа исымакәоу зегьы, асапын шәах еипҧш, инсымпытцаба ицоит. Сызлоу сыжәларгьы цәгьас сыркуеит. Аиҳабыра рахьгьы сымѡа акуеит», – абас дхәыцуан Шьрыф Каабан-ипҧа. «Асаат жәеиза ушьта иҟалоит, дабаҟоу, ҳара ҳаззыпҧшыз, актәи амаʒанықәгаѡ, Иларион Ҭенгиз-ипҧа. Аус злоу ажәлар роуп, урҭ ааины иҟоуп. Аизара аакатцаны, ҳадгьыл аʒәгьы излаиаҳамҭо ала, доусы ҳҿаҳәқәа ҳәаны, апротокол ѡны, ишьтаҳцоит. Нас: «Изҭаху, иитаху иҳәалааит, ҳара ҳаʒлагара лагалааит. Ҳадгьыл аʒәгьы изымго иаанхоит» – рҳәон шамахамзар иеизаз ажәлар зегьы. Ус машьынак абжьы аагеит. Ажәлар уахь инапҧшызар,араиком актәи амаʒанықәгаѡ Цьиқьиа Иларион Ҭенгиз-ипҧа имашьына акәын зыбжьы газ. «Цьиқьиа дааит, Цьиқьиа дааит», – ҳәа рбыжьқәа аадыргеит ажәлар игылаз. Ауаа рацәа игылаз, иара имашьына, ашьшьыҳәа, инарылсын, аколнхара «аправлениа» апҧхьа инеины, амардуан инадгылт. Ама-шьына иллыбааит Иларион Ҭенгиз-ипҧеи, уи има-шьынанықәцаѡи. Иларион Ҭенгиз-ипҧа, имашьына дшыллыбааз еипҧш, игылаз ажәлар дѡарылалан, ааигәасигәа игылақәаз зегьы, рнапқәа аарымхуа апҧсшәақәа реиҳәеит. Амашьынанықәцаѡгьы иааигәа-сигәа игы-

лақәаз рнапқәа аарымихын, иқәлацәа, иидырқәоз ахьгылаз, днеины даарылагылеит.

– Сара сагханы сааит, аха баша сагымхеит. Сас дук дыстан. Сгәылацәагьы цьоукы саарыҧхьан, арыжәтә ҳаҿзааҳшьылеит. Асас идкылара аҧсуаа шәаҟара сара иабаздыруеи? Абри еиҧш иҟоу адгьыл ҧшъа, адгьыл хазына, шәара изхашәоузгьы шәысасдкыларазы ауп. Анцәа адгьылқәа шаны, амилатқәа ианритоз,аҧсуа дагхеит. Усҟан, анцәа даацәажәан:

– Аҧсуа, уара узагхеи? Адгьылқәа исымаз амилатқәа зегьы, ишаны, ирыстеит. Ушьта уара иустози – аниҳәа, аҧсуа даацәажәан:

– Сара сзагхаз, асасцәа стан, азоуп. Рымала иааныжьны сзымааит.

Ус акәзар, сара схазы инсыжьыз, сыдгьыл хәычы устоит, – иҳәан идгьыл иитеит. Анцәа иныс саргьы ус шсыхь. Жәыргьытынтә асас дахь дыстан. Иахантәарак, ҳаидтәалан, иахьа, ишыжәбо еиҧш, сагханы сааит, - иҳәеит ацыкә -цыкә ҳәа дыччо, Иларион Ҭенгиз-иҧа.

Ари ииҳәаз цьоукы арччеит, цьоукы архәыцит. «Сатамзааит, аколнхара ахантәаҩы иҩы снеины аҧсшәа иасҳәароуп», - иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа икабинет ахь иҩынеихеит. Уа днеины, аҧсшәақәа анааибырҳәа, ашьтахь, «сагханы сааит, аха атамзаара ажәлар рҽаҧхьа ишьтастахьеит, уара уҽаҧхьагьы атамзаара шьтастоит, – иҳәан иҽыргәыбзыҧны ацәажәара даҽын Иларион Ҭенгиз-иҧа. Заабеҭ Мачагәа-иҧа ҽымтъакәа дзырҩуа дгылан.

Аҧхьаҩ ухатцкы, уара ухала еилукаап ҳәа сыҟоуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа Заабеҭ Мачагәа-иҧа иеиҳәоз. Убри аҟнытә сара уаҳа акгьы уасҳәом.

– Иуҳәаша уара иудыруеит, сара уажәтәила уаҳа уасҳәом, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

– Изымдыркәа, изуеи? – иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

Нас Иларион Ҭенгиз-иҧа дыниаҧысын, абартца даакәгыланы, ажәлар днарылаҧшит»Анцәа ҳзырҳа

Шларҭапҳаа, абрысҟаԥык ҳаҟоуп ҳәа схаангьы сгәы иҭамшәацызт – ааигәахәит. Нас адәахьы иҟаз ажәлар рахь ибжьы наиргеит:

– Ажәлар, шәхаҭцкы сцааит, аизаразы иаарз, сшәыҳәоит, арахь, аклуб ахь, шәлеирц. Ари ибжьы заҳаз, зегьы, аклуб ахь рҽынархеит. Аҧхьа игыланы инеиуан, аиҳабацәа. Урҭ ирышьтанеиуан аитцбацәа. Иаразнак ала аклуб аақндырҭааит. Уахь изымнеизгьы, адәахьы иаанхеит. «Ари ҳшамкуа, усгьы, ижәдыруан, ма адәахьы иҟашәҭандаз аизара», – рҳәон уахь изымнеикәа иаанхаҟәаз. Аклуб иҩналаҟәаз, зегьы аҭыпҟәа рмоуҙеит. Цьоукы атҙамцкәа рыбҕақәа адҵаны игылан. Цьоукы аскамкәа рыбжьара рыбжьысырҭақәа рҽы ибжьагылан. Аиҳабыра асценаҽы астол ргыланы иахатәан. Шьрыф Каабан-иҧаапҧшәмацәаапҧшәмарарымхны,апҧшәымара уа, дрылагьежьуа, ауаа дрылан. Заабеҭ Мачагәа-иҧа, даацәажәаны, аизара ааиртит. Уи ажәлар ирылеиҳәеит, аизара амҩапҧгаразы, аизара ахантәаҩы, далырхырц. Ажәа имымхҙакәа, афырҳәа, аҙәы дҩагылан:

Иахьатәи ҳаизара амҩапҧгараз, хантәаҩыс дыҟазар стахуп, Шьрыф Каабан-иҧа Мыхәтал, – иҳәан длатәеит. Иазыҟатцаны иҟаҟәаз, зегьы, ахьтәаҟәаз, «ииашоуп», «ииашоуп» уаҳа акандидатурагьы аҭахҙам – рҳәан иааилалеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа «иазыразу шәнапы шәҩах», иҳәаанҙа, иара днеины, иҭыҧ ааникылахьан. Заабеҭ Мачагәа-иҧа, дыҧхашьан, уаҳа акандидатура ыкәимыргылаҙеит. Иҟәиргыларгьы, ма ацтәы ҟартцон. «Ажәлар сара салырхит, аизара амҩапҧгараз», - иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа,аизара иацтцаны иҽынеихеит. Инапҟәа неитцыхны, астол илыкәыргыланы, ажәлар днарылапҧшын, ибжьы наиргеит.

– Аизара амҩапҧгаразы, далхтәуп, апротокол зҩыша амаҙаныҟәгаҩ, – иҳәан ажәлар итәаз днарылапҧшит. Уи иитахыз илапҧш данаатцашәа, «ажәа умоуп», - иҳәан ихысга нацәа аҙәы инаиқәикит.

– Асҭанда дыҟазааит, ҳаизара амаҙаныҟәгаҩыс, - иҳәеит уи.

– Асҭанда дыҟазар зҭаху шәнапқәа шәырҩахи, – иҳәан ибжьы аарылаҩит, уаҳа даҽеа кандидатурак ықәмыргылаҙакәа

Ҧыҭҩык рнапқәа ирҩахеит. «Единогласно». Асҭанда бааины, бҭыҧ аҿы бтәа, – иҳәеит иаразнак ала, анапышҭыхра ҟамҵаҙакәа. Асҭанда уахь лҿыналхеит. Лтетрад ҿыци, лҩыгеи кны.

– Иахьатәи ҳаизара ихы алаирхәит араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ аҩыза Иларион Ҭенгиз-иҧа Ҷьиқьиа Уи ажәа имоуп шәизыҙырҩы, - иҳәан длатәеит Шьрыф Каабан-иҧа Мыхәтал.

Иларион Ҭенгиз-иҧа Ҷьиқьиа дҩагылеит. Ажәлар днарылаҧш-аарылаҧшит. Азнык азы, иихәара изымдыруа даақәхеит. Дцыцҙа ажәлар дрылаҧшуан. Зегьы ирдырратәы иҟан, арыжәтә ыжәны дшыҟаз. «Ажәла нҵәеит, ахьымзҕ згама?» ҳәа игәы иааҭашәеит, иажәахә «хылҧас» иахеитҵоз анигәаламшәа, ҧытк данхәыц ашьҭахь, иааигәалашәан, дынцәытҵаччан, иажәа дналагеит.

– Аҩызцәа, аҩыза Шьрыф Каабан-иҧа Мыхәтал, абри аизараҿы сықәгыланы сцәажәарц азы, ажәа анситоз, Ҷьиқьиа ҳәа мҳәакәа, Ҷьыкырба ҳәа иҳәаргьы ҟалон, избанзар, хылҵшьҭрала сара Сҷьыкырбоуп, Сҷьиқьиаҙам. Заабеҭ Мачагәа-иҧеи сареи, ҳара ҳаҩцьагьы иҳаҳахьан Ҷьиқьиааи Ҷьыкрааи шеишьцәоу. Анкьа, арҭ аҩжәлак, жәлак шакәыз ирыжәлаз, аха рыуа иарбану ҳаздыруамызт. Сара исҳәон: «Уара у-Ҷьиқьиоуп – ҳәа. Иара иҳәон «Уара у-Ҷьыкырбоуп» – ҳәа. Ҳаҩцьагьы ҳҟнытә, аҙәгьы дхьатыр иҭахымызт, доусы, ҳтәы иаҳаргар ҳҭахын, аха ҳаибыргәааҙомызт, ишакәхалак, ҳара ҳшеишьцәоу аадыруан. Уажәы ааигәа, Заабеҭ Мачагәа-иҧеи сареи ҳсасцәаны саб ҳаиҭан. Усҟан Заабеҭ Мачагәа-иҧа саб диазҵааит:

– Ҳара ҳшеишьцәоу, аадыруеит, анкьа жәлак акәын иҳамаз Ҷьиқьиаагьы Ҷьыкраагьы, аха иҳаздыруамызт, рыуа иарбаныз иҳамаз. Саб даччан, абас аҭак ҟаиҵеит:

Ҳарҭ аҩжәлак, анкьа жәлас иҳаман Ҷьыкырба ҳәа. Ус

анакәха, сара с-Џьыкырбоуп сҳәаргьы аҙәгьы шәгәы иалсып ҳәа сгәы иаанагом, аха Џьыкырбагьы, Џьиқьиаагьы ҳзустцәада? Ҳара ҳқыртцәоуп, иахьцалак, ҳаишьцәоуп. Қыртцәыла адгьыл ҳақәынхоит. Уажәы, маҷзак аҟара ҳағҧстазаара цәгьазаргьы, наҟ-наҟ, абзиара дуқәа ҳзыпҧшуп, шәара хар шәымаҙам... Амшын аҟәараҷы шәынхоит. Араҟа аҳауа бзиоуп, адгьыл бзиоуп, аха Қыртцәыла зегьы ус иҟам, адгьылқәа ахьеиим рацәоуп. Ҳара ҳаиҳабыра, иҙбаны изларымоу ала, маҷмаҷ, ақыртцәа ахыганы, Апҧснықа иааганы индырхоит. Уи шәара ишәзеиҧьымзар, ишәзеицәам. Шәара шәызларыцҳау акы затцәык ауп иҟоу. Уи шәбызшәаақыртшәа ахьышәзымдыруа ауп. Ақыртцәа ара иаан, ишәыланхо иалагар, шәхәыҷқәа ақыртшәа рцар, рыбла хымтуеи,ицәгьоума, уи? Абарт зегьы зхысҳәааua, абра шәывараҷы, ақыртцәа ааганы, рнырхара ҳалагеит. Зымццак нырцә, адгьыл хҟьаны, ираҳтеит, аха уи рыцәмаҷуп. Аарцә шәара шәылалгьы, абнара хҟьаны ираҳтарц ҳаплан иалоуп. Иахьатәи ҳаизараҷы, шәналацәажәаны, ишәҳәақәо, зегьы, апротокол инарбаны, агәылԥаа ааҳашәтар, уаҳа акгьы атахҙам. Уи ус шыҟашәтцо ала, сара агәра згоит. Уаҳа шәасҳәом, усгьы, ажәа шәасыршьыызшәа збоит, – иҳәан, ихы пату ақәцаны ашьшьыхәа, днеины, итыҧ аҷы, днатәеит. Уи дшылатәаз еиҧш, афырхәа, дԥагылеит Шьрыф Каабан-иҧа.

– Иларион Ҭенгиз-иҧа иихәаз шәаҳаит ламысла дцәажәеит. Ҳара ҳзы гәырҧьароуп, инасыҧуп, ас еиҧш, иҟоу, ҳара храион аҷы апартиа актәи маҙаныҟәгаԥыс дахьҳамоу, ҷыдалагьы дахьҳашьоу акыр иаҧсоуп. Сара сгәы иаанагоит азтцаарақәа иихәаз патула шәахцәажәаны, мап ацәышәымкырц. Азтцаарақәа ишәтар ҟалоит, аха иабаҭаху азтцаарақәа итара. Азтцаарақәа аныҟартцо, иихәаз анырзеилымкааua ауп. Араҟа, араиком актәи амаҙаныҟәгаԥ, аԥыза Иларион Ҭангиз-иҧа иихәаз, ззеилымкааз ҳәа аҙәыр дыҟоума?

– Азтцаарақәа ҳамоуп, азтцаарақәа, – иҳәеит аҙәы инапы ԥышьҭыхны, дԥагылан.

– Азҵаарақәа аҭахҙам ҳамҳәахзи, иҳәеит Шьрыф Каабан-иҧа, азҵаара ҟазҵаз иахь ихы наирхан, илацәақәа еимархәланы, диҷаҧшуа.

– Азҵаарақәа шҧаҳҭахым, – иҳәеит даҽеаҙәгьы дахьтәаз дѡагылан.

– Азҵаарақәа, азҵаарақәа рҳәан ауыҳәа иааилалеит, аклуб аѡнуҵаҟа итәақәаз зегьы. Адәахьы алагьы абыжьқәа гон: «Дызҷу арбан, Шьрыф Каабан-иҧа, иара иихәо ала аизара мѡаҧысуа, егьи. Ус ишамуа идыруазааит!» Арҭ зегьы ибзианы иаҳауан, ирытҵаркуазгьы идыруан, Шьрыф Каабан-иҧа, аха имаҳаҙазшәа иара дызҷыз даҽын.

– Аиеи, нас уара узҵаара аашьҭы, – аҭак ҳзыҟаҵозар аабап, – иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа, раҧхьа азҵаара иаҳәаз инапы наиқәикын, ажәа иитеит.

– Уара ақалақь аҷы аус ууеит. Абра ууаины, ҳаизара имѡаҧумгар ада, ҧсыхәа амамкәа изыҟалеи?

– Уи сара исхароузеи, шәара шәоуми салызхыз? Ииашоуп, сара ақалақь аҷы аус зуеит, аха Шларҭа-ҧатәҙами? – иҳәан аҭак ҟаитеит Шьрыф Кабан-иҧа.

– Уи бзиоуп, аха Шларҭаҧаа «аизара ҟалоит» ҳәа, уара уоуп, ақыҭа ирылаланы ираҳҳәоз. Избан, уара урылаланы израуҳәоз? Ҳара ҳқыҭа анапхгаѡцәа ирылымшаҙози, аизара ыҟоуп, шәнеи ҳәа аҳәара, – иҳәан даҽеаҙәы дҵааит. Иихәара иҷамшәеит Шьрыф Каабан-иҧа. Нас дгәааны, ибжьы ѡтицан, азҵаара ҟазҵаз дынитцаҳәҳәеит:

– Уара узҷу цҭәа ҟатцароуп, – иҳәеит ас азҵаара изҭаз иахь ихы наирхан, Шьрыф Каабан-иҧа.

– Избан, изцтәы ҟатцароу? – иҳәеит Иван Иван-иҧа апрезидиум аҷы дахьтәаз.

– Адгьыл ҳамхны Ахал-Соҧелаа ирышәҭоит. Урҭ ншәырхоит. Уи бзиоуп, дара рзы, аха Шларҭаҧаа рзы ишҧаҡоу? Нахьхьынтә ихтәааны иаақәаз, иахьынтәаауаз, ахь ҳара ҳашәшьҭуама? Абас азҵаарақәа, иааҟәымтҵакәа рынашьҭра иаҷын Шларҭаҧаа.

Ус Заабеҭ Мачагәа-иҧа ибжьы ааиргеит:

– Шәаангыл уара. Араиком актәи амаҙаныҟәгаҽ иихәаз шәаҳаит. Ушьҭа азҵаарақәа шәаарҟәатҵны, шәахцәажәа. Шәгәы иҭоу аахтны ишәҳәа. Азҵаарақәа ракәзам апротокол ианыртцо. Апротокол ианыртцо аизараҷы, ажәлар ирыҙбаз ауп. Шәиас ахцәажәарахь, – иҳәан дааҳәны иҭыҧ аҷы длатәеит.

– Заабеҭ Мачагәа-иҧа иихәаз шәаҳаит ушьҭа ҳаиасып ахцәажәарахь, – иҳәан иажәа аарҧшҙаны, ажәлар днарылаҧшын, ҷааиҭит Шьрыф Каабан-иҧа. Уи иазыҟаҵаны имаз, иҽызак дахьтәаз, илаҧш наиқәшәеит. Иара дҽагыланы, дахцәажәарц иҭахын, аха игәаҧьра азхомызт азы, дҳәыпҧы-зыпҧу дтәан.

Уажәы, Шьрыф Каабан-иҧа ажәа аниита. афырҳәа дҽагылан, ҭынч, дмыццакҙакәа ацәажәара дналагеит:

– Аҽызцәа, Шларҭаҧаа, ҳара ҳаҧсуаауп, аҧсуа ишьа цқьа ҳалоуп. Иахьатәи ҳаизара мҽаҧаагап, ииашоу амҽагьы иқәаҳҵап, аҧсуаҵас. Аҧсуа уаха иифо ада имамзаргьы, асас изы, ихәы ҵәахуп. Ианакәызаалак, арыцҳара иақәшәаз, ицхрааразаҧсуа дыхиоуп. Уи игәыла пату иқәытцоит, акәымзар, дипҧырхагаханы дҟамлазацт, нас иахьа иҳахьзеи? Араиком актәи амаҙаныҟәгаҽ дыкәгыланы дцәажәеит иихәаз шәаҳаит. Нас уи иаҳаҭыр аабаргьы ҟамлаҙои? Уи азы акгьы ҳахьуам. «Адгьыл раҳҭоит» – ҳәа апротокол ҽны, агәылҽаа нраҳҭар, ирыманы ицоит. Уаҳа ус аҭахҙам, – иҳәан длатәеит Шьрыф Каабан-иҧа иазыҟаҵаны имаз анхаҽы.

– Заҟа дҟәыҧоузеи, заҟа? – иҳәеит актәи амаҙаныҟәгаҽ Иларион Ҭенгиз-иҧа дахьтәаз, Шьрыф Каабан-иҧа иахь ихы наирхан.

– Ажәа сышәҭи, дад, – иҳәан инапы дҽахеит Даҭикәа Шларҭаҧаа рыстаршын. Уи иқәрагьы акрыҟан, иақәнагаз адыррагьы иман. Уи иажәа абас дналагеит.

– Дадраа, адгьыл ахьышьҭоу, ишьҭоуп, еиҭаганы ҷьаргьы гашьа амаҙам. Ааигәа-сигәа инхо, уи иабароуп. Адгьыли ауаҽи еибаазоит, рҳәоит. Уи азоуп, зегьы адгьыл бзиа изырбо. Уи азоуп, адгьыл еимакны, аҳәынҭ-

қаррақәагьы зеибашьуа, ажәларгьы изырыхьчо, иатаххар рыхгьы зақәыртцо. Зымццак нырцәабнара ихышәкьазгьы, хышәымкьараны ихышәкьеит. Уи хышәымкьаргьы Ахал-Соҧелаа, адгьыл ирымоу рызхон.

Уажәы аарцәка шәиасит. Усгьы ишәтаху кашәтцоит. Уи адгьыл шыжәгогьы агәра згоит, аха шәиашам. Ҳара ххала иҳазшәытом уи адгьыл, мчыла иҳамшәымхуазар.

Датикәа иажәа алгаха имтазакәа Иларион Тенгиз-ипҧа даацәажәан:

– Зтцаара ҧхашьарам, уабаанагеи, уара? Уара уасуанеи? Агха смыхьзар, уара уакәзами Шлартагьаа ақыта старшынс икоу? Ус акәзар, адгьыл знапаҷы икоу аколнхара ахантәаҩы Заабет Мачагәа-ипҧа иоуп. Уара иуусу, аналогқәеи азаиомқәеи, ашәи, акәтаҧьи уҳәа рылхра ауп, убарт урҷыз.

– Уабаказ ҳәа ҳара Датикәа иаххәазом. Уи дахьыказ, ахәшәтәыртаҷоуп. Уатцәы, уахь ҳара ҳцаргьы калоит, - иҳәеит нхаҩы таҳмадак дахьтәаз.

– Иқәра ыказар, дычмазаҩызар, иҩны дтәазааит, - иҳәеит Иларион Тенгиз-ипҧа.

Ажәа амхны дҩагылеит Иван Иван-ипҧа.

– Ара ҳгыланы, доусы ргәааанагарақәа дырҳәо акәзам. Икашәтца абжьыгира. Изтаху адгьыл итиааит, изтаху ажәлар нирхааит. Заабет Мачагәа-ипҧа, ибжьы ааиргеит:

- Шәхәыц, ажәлар. Ишәтиз, – изышәтаз итәуп. Шьрыф Кабан-ипҧа ибжьы ааиргеит:

- Бзиоуп, абжьыгира кахцап. Шәааи, адгьыл Ахал-Соҧелаа рытара иақәшаҳату ҳнапқәа харҩахап, - иҳәан, инапы ҩышьтихит Шьрыф Кабан-ипҧа.

- Ахал-Соҧелаа адгьыл шҧараҳамтои? – рҳәан ҩажәаҩык рақара рнапқәа ҩышьтырхит.

- Ҳара баша еимаҳкуеит, Шлартаҧаа реиҳараҩык, иқәҳаргылаз азтцаара иахьадгылаз шәымбазои? - иҳәеит Шьрыф Каабан-ипҧа.

- Ус угәабзиарахааит Шлартаҧаа реиҳраҩык рыдгьыл Ахал-Соҧелаа рытара ишазыразу, - иҳәан, афырҳәа,

ҷкәынак дѡагылт. Шьрыф Каабан-иҧа ажәлар рахь ибжьы наиргеит:

- Ахал-Соҕелаа адгьыл рызҭарц зҭаху шәнапқәа шәырѡахеи?

Раҧхьа знапқәа шьҭызхыз, рнапқәа ѡышьҭырхыхт. Заабеҭ Мачагәа-иҧа знапқәа шьҭызхқәаз ааиҧхьаҙеит.. Урҭ зеижәѡык ыҡан. – Уажәы, Ахал-Соҕелаа адгьыл рытара мап ацәызкуа, шәнапқәа шәырѡахеи?

Раҧхьа знапқәа шьҭызхыз азеижәѡык рыда, зегьы рнапқәа ирѡахеит.

- Ҽеишәа иҧхьаҙа, Шьрыф Каабан-иҧа, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

Иларион Ҭенгиз-иҧа Заабеҭ Мачагәа-иҧа ихы ниди-кылан:

- Шәара шәыѡцьагьы сара сшәызхоит, - иҳәеит.

- Иаҳҳароузеи, убаашәит, рнапқәа ҳара ирышьҭхарх цьушьома?

-Иазыҡашәтцеит,- иҳәан Иларион Ҭенгиз-иҧа, аҧсшәа рамҳәаҙакәа, дрызгәааны дынрылтцны иҿынеихеит.

- Иларион Ҭенгиз-иҧа, саргьы ақалақь ахь сцоит, - иҳәан днаишьҭалеит Шьрыф Каабан-иҧа.

Аизара аҡнытә, ауаа ықәтцны, аѡныҡа ианцоз, уамашәа ибаны, иалацәажәон иахьатәи реизара амѡаҧысшьа.

- Сара схәыҷым, ушьҭа, хынѡыжәа шықәса акыр сырзааигәоуп, аха ас еиҧш, еизара сара схаан изымбацт. Иабаҡалахьоу, аколнхара ахантәаѡи, нас иара, иѡызцәеи егьырҭ ақыҭа анапхгаѡцәеи аламырхәҙакәа, аизара аҿеҳәара аҭаны, иахьымѡаҧыргахьоу? Иабаҡалахьоу, раикомаа ақыҭа иалаланы, аизара аҿеҳәара аҭаны, насгьы, ишәҳәаша-ижәуша ҳәа ѡызала, жьра-цәарала, ауаа азыҡатцаны, ажәлар иахьырҿадыргыло. Аха ажәлар ыҡан, ажәлар ыҡоуп, иагьаанхоит ажәлар. Аиҳабыра роуп ицо, иагьааиуа. Ажәлар аанхоит, иҡалоит: имшәо, зҳәоу еиқәшәо, иҧәҧәоу, – иииааиуа ракәны, жәытә аахыс, ус иҡан, иҡоуп, иагьыҡалоит. Сара даара сгәы иаахәеит Шларҭаҧаа реидгылара, -ҳәа дцәажәон, рколнхара ахантәаѡы, Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

- Абри адгьыл атцыхәала, ахәышәтәырта сталаанза, дсыҧхьаны слеиган, Иларион Ҭенгиз-ипҧа исеиҳәеит, «ари аус схы аласмырхәырц, уи сара ишысусым. Амала, уи азтаара аизараҷы иқәгыланы, ианыҟала, ма цьоукы алацәажәоны ансаҳа, иара сидгыларц», - иҳәеит ақыта астаршна Датикәа.

- Урт ламыс змоу уаам, ҳақәрымго жәбеит», - иҳәеит аимҩалацәа руазәы.

- Ус иҟаргьы уамашәа ибатәзам. Аха ҳшәар, ҳахәтазам. Ҳтахозар, ҳшықәпҧо ҳтахароуп, ҳара ҳҟамларгьы, ҳапҧуара аанхароуп…

Абас иеицәажәо, аизара аҷынтә аҩныҟа ицон Шлартапҧаа.

Абри аамтазы, ақалақь ахь ахы рханы, илеиуан раикомаа рмашьына, Иларион Ҭенгиз-ипҧеи Шьрыф Каабан-ипҧеи зықәтәаз. Уртгьы амҩа иахьықәыз,- еицәажәаран изҷыз.

- Аиаша сарҳәеит Шлартапҧаа, сара агха иҟастцаз ауп, схы иаахазгьы, зхаахаз, сара соуп араиокн актәи амазаныҟәгаҩ избан, сара Шлартапҧаа сызрыҳәарыз. «Ари адгьыл зтәу, шәара шәакәзам, Ахал-Соҧелаа роуп, сҳәар иазымхози? Ааи, уи ҳәарада, иазхон. Аха патула, дара рхала, Ахал-Соҧелаа адгьыл рыртап шысҳәоз, уажәы, ирҳәаз убоит. Хара имгакәа, астаршнеи, аколнхара ахантәаҩи амхны, урт рцынхәрас ибзиақәоу ықәыргылатәуп. Апҧсуаа рахьтә, сара макьана, еиҳа исзааигәоу, зыгәра зго ҳәа иҟоу, уара уоуп Шьрыф Каабан-ипҧа. Абри уара уеипҧш, сиқәгәыҷуан, Заабет Мачагәа-ипҧагьы. Аха дубоит уи иҿешыҟаитцаз. Дсыманы, саб иҩны дганы, сгәылацәа идыртәаланы, изласылшоз ала, пату иқәстцеит. Убас иаргьы дсыҧхьаны сиган, ичеиҷьыка сҷеитцеит. Ҳаишьцәоуп, пату еиқәаҳтцап, - сҳәеит, аха акгьы агәхьаа мкзакәа дысҷагылеит. Сгәы итоу зегьы, сара ҿенак ала исзыҟатцом, аха урт аҩцьагьы рматцурақәа ирымымхкәа исзааныжьуам. Иубап, урт харак имгакәа изықәшәараны иҟоу. Уара угәра ганы сымазақәа шуасҳәо, умбои? Абзиарақәа иузызуа убап.

- Иҭабуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа. Сара исылшои, аха исылшо ахәыҷы ала, гәык-ҧсык ала, сузыразуп. Исылшо ахәыҷы ала суцхрааует. Ари адгьыл аус аҿгьы, исылшоз ҟастцеит, аха дара, маҳала, сара сеиҳа аус руит. Сара сеиҳа дара ирылшеит. Иҟастцари, Иларион, Ҭенгиз-иҧа.

- Иулшоз шыҟаутцаз, сара избоит, уара иҟаутцазшәа сыҧхьаҳоит, уаргьы ус иҧхьаҳа. Уи адгьыл Ахал-Соҧелаа иртәуп, уи даарак хьаас иумкын.

- Ус анцәа иҟаитцааит. Уажәы дара ртәы иагар, ҳара ҳтәы иаҳаргоит» - ҳәа иалагоит даҽеа цьарагьы, иҳавасуа иалагоит. Уажәы, ҳара ҳтәы иагар, «усгьы ҳара ҳтәы иазгом» ҳәа иаҳҿагылаҟәо маҷхоит. Абас, ишеицәажәоз, ақалақь иналалеит.

- Шьрыф Каабан-иҧа, иахьатәила уара аусурахь уахьнеиуа егьыҟам. Уаргьы узиашоу, Шьрыф Каабан-иҧа иҩныҟа дга. Уи уа дааныжьны, саргьы сыҩны снаганы, уца уаргьы уҩныҟа. Иахьатәила, ҳахҩыкгьы ҳхқәа хрыцәиҭуп, шларҭаҧаа ҳгәалаҟазаара бжьырхит, ҳаҧсҟәа ҳшьап, ҳгәалаҟазаара еиҧьхозар аабап, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа, имашьына ныҟәцаҩ ихы наиқәкны.

Амашьынаныҟәцаҩ ажәак мҳәаҳакәа ихы ааиртцысын, дышиашаз, Шьрыф Каабан-иҧа, ааигәа иауз иуада ахьыҟаз, аҩн ду агәашә днадгылеит. «Шәымҩахытц, аҩныҟа» - иҳәан Шьрыф Каабан-иҧа, дрыҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧеи, уи имашьынаныҟәцаҩи, аха дара ирымуит.

«Иҭабуп» - рҳәан инеиҧыртцын ицеит. Амашьынаныҟәцаҩ, Иларион Ҭенгиз-иҧагьы игәашә дныларгыланы иҩныҟа дцеит. Уи аҿены, арҭ рыхҩыкгьы, уаҳа, усура имнеиҙеит. Иларион Ҭенгиз-иҧа аҩны дахьнеиз, исас дтәаны акрыфара даҿын. Аҧшәма данааи, дҩеихатцгылеит.

- Ихааны иуфааит, умгылан, ухатцкы сцеит, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа. Иаргьы инапқәа ҙәҙәаны, дааин, исас дылидтәалан, акрифеит, фырцьанқәакгьы еицы-ркит.

Иларион Ҭенгиз-иҧа раҧхьатәи ифырцьан ааникы-

лан, абас аныҳәаҽа иҳәеит: «Анцәа улҧха ҳаҭ, анцәа абзиара ҳзыӄатца. Иахьа Аҧсны ҳнапаҿы ишыӄоу еиҧш, наӡаӡа иаанхааит. Аҧсуаа рақыртуатәра имарианы иҳалшааит. Аҧсуа идгьыл Анапанӡа илаӡоит, уи хара имгакәа Қыртҭәыла иалало, дара аҧсуаа «ҳақыртцәоуп» ҳәа игыло, «шәаҧсуаауп» ҳәа разҳәо ирҿагыланы иреисуа, анцәа ҳазшаз иаҳирбааит. Сара даара сдыргәааит шларҭаҧаа. Дара раҳатыр баны, патула, снапаҿы иссаагозар сгәахәын, Шларҭаҧаа рыбнара рыцкьаны Ахал-Соҧелаа ирыстарц исыӡбаз, хдырбгалеит. Зегьы урӄәатц, Цьыкырба Заабеҭ Мачагәа-иҧа, иашьас иӄастцаз, убритцәкьа уихәарҭам. Уи деилазго Шларҭаҧаа урыск дрымоуп, уи иоуп. Аха урҭ ирыхәтоу рақәыршәара сара исылшоит. Рматцурақәа рамхра ала исзааныжьуам. Урҭ алахшақәа, ма итаскроуп, ма исшьыроуп, уаҳа изуӡуам».

- Урҭ рҭакра иалоухи, аха иушьыр, еиҳа еиҧьуп. Избанзар, уара зыӡбахә умоу апартиа иалоуп. Ишдыру еиҧш, апартиа дшалоу дузҭакӡуам. Уи иус иахьынӡаурххо, дшьызар, уҭынчуп, ус акәзами?

- Иуҳәо иашоуп Цьумбер. Уи аус анагӡаразы, зыгәра уго ауаҩы думазароуп, уи узыӄазтцаша, ма ухала иӄоутцароуп. Сара аус ахьызуа, удыруеит. Схала иӄастцартә аамҭа сымам. Уи аӄатцаразы, уишьҭашәарыцароуп, иушьырц иуҭаху, имариа упҧшаароуп. Ишубалак, уиехсны ишьра уи ҟәыҧарам, гаӡароуп. Ари аус ҟаутцозар, умццакӡакәа, уаҩы изымдыруа иӄоутцароуп. Уи азы, ишысҳәахьоу еиҧш, аамҭа аҭахуп, уи аамҭа сара исымаӡам.

- Уаргьы саргьы ҳазлеиуацәеи Иларион?

- Ҳаишьцәаами.

- Нас уаргьы саргьы ҳаишьцәаазар, абри аус снапы ианутцар, исзыӄамтцап ҳәа угәы иаанагома?

- Уароу?

- Ааи, сара.

- Уара абахҭа уцәнарҳәхьеит, уи иалаз алуххьеит, умшәакәа, аиҭа аӡбахә уҳәахома?

- Изысымҳәои, уара узы, Иларион, иӄасымтцо ҳәа акыр

ыҟоума? Ирацәаны сҭаркхьеит, аха уара умшала абра сыҟоуп. Усцәымшәан сара, исыдҭа абри аус. Дагьыраагап абри аурыс. Агьсуа макьана ууаипҳеипҳш, ухы дахьаурхәо ҟалозар убап. Имузозар, ушьҭантәи усны иааныжь.

- Иуҳәо иашоуп, Џьумбер, макьана агьсуа даанҳажьып.

- Ус акәзар, сара уахатцәкьагьы сеиқәшәоуп. Уи аус анагзара сашьҭалоит. Аамҭа агара еиҧьымзар ҟалап.

- Мап Џьумбер, уара сара сҷы ушыҟоу агәылацәа зегьы ирдыруеит. Ус, уара ишуҳәо еипҳш иҟалом. Уара аҩныҟа уанцалак ашьҭахь, аамҭа акыр бжьысроуп. Сгәылацәа уаҩы уимбаратәы, уахык ууаир, дахьынхо сара издыруеит. Ҳаицны ҳнеиуеит, дмарианы даҳҧыхьашәар, уи ауха иаҳҭаху ҟатцаны ҳаауеит. Ус даҳҧыхьамшәар, дахьынхо удыруеит, умццакзакәа, ҭынч уишьҭашәарыцалоит…

- Аҩны ицынхода?

- Ипҳшәмеи иареи рымацара роуп иҩны иҟоу. Гәыла аигәагьы димазам. Гәылацәас имоу, ҩыџьа аҭакәажәцәеи саби хәычыки роуп. Урҭ аҭакәажәцәа руазәы лпҳа, Иван Иван-ипҳа имаҳә иан лоуп. Имаҳәгьы ипҳҳагьы Ростов атцара иҭоуп. Сыҧсымзар, урҭ сынтәа ртцара иалгоит.

- Ус акәзар, ирластәуп, ари аус. Дара ртцарақәа ирылгаанза, аус анагзара еиҳа имариахоит, ртцара иалганы, ианааилак, атцкьыс.

- Уи иашоуп, уара ишуҳәаз еипҳш, ирццактәуп ари аус. Аха ус егьа иҟазаргьы мызқәак бжьысроуп. Ус еиҳа еиҧьуп.

- Ишуҭаху.

– Ҳус ҳазбеит.

- Иҳазбеит анцәа ахьзара ҳаиҭааит! – Арҭ рыҩџьагьы акраамҭа еидтәаланы иеицәажәо, рқьафқәа ҟартцеит. Нас Џьумбер аҩныҟа ицара аамҭа анааи, дҩагылеит. Макьана ара дыҟазарц, ҧытраамҭак ипҧсы ишьарц, Иларион Ҭенгиз-ипҳа диҳәеит, аха Џьумбер имуит. Иларион Ҭенгиз-ипҳа идыруан. Џьумбер иихәаз наимыгзар шимуаз. Убри аҟнытә даангыларц, уаҳа мыҩтәык имеимкзеит. Имашьынаныҟәцҩ аҭел дизасын, дааигеит.

- Иахьатәила аҧсшьара устан. Аха абри ахатца сашьа иоуп. Аҟәа дѡаганы, акы дақәыртәаны, иѡныҟа ддәықәутцароуп, нас ианутаху уаусыжьуеит,- иҳәан адтца иитеит.

- Ибзиоуп, Иларион Тенгиз-иҧа, - иҳәан асас Аҟәа диган, изиашаз Жәыргьыт ицоз автобус дѡакәиртәан, иара дгьыжьны дааит. Иларион Тенгиз-иҧа, Цьумбер иѡныҟа дандәықәитца ашьтахь, ихы ныкәитцеит. Ус ихы шыкәыз аалашьцеит. Иижәыз акыр ианихыҧсаа, дахьиаз дхәыцуан. Уи дзызхәыцуаз Цьумбер иакәын. «Цьумбер ааклассқ данрылга, уаҳа ашкол дтамлеит. Аҧьычра далагеит. Аҧьычразы ѡышыкәса дтакын. Иларион Тенгиз-иҧа дҿихит. Ашьтахь, ртцаѡыс Аҧснықа даарышьтит. Атцаѡцәа аҧкәынцәа рыпҟареи, атыпҳацәа алаф баапҳсқәа раҳәареи рзы, акырынтә дырпҳахьан аҟнытә, «иртцаѡра» ааныжьны дыкәтцит. Уи нахыс, аҧьычракәеи ақәыларакәеи рзы хәынтә-фынтә раҟара дтаркхьан. Атцыхәтәан дтакын ауаѡы ишьразы, аха акгьы ихараҙамшәа дҿихт, Иларион Тенгиз-иҧа. Уи азоуп, уажәы, шьауѡыс дызидгылаз. Цьумбер иихәаз шынеигзо здыруеит, аха саргьы ус иаансмыжьроуп, исылшо ахәычы ҟастцароуп, сызлытцыз ақыртуа жәлар сырҧхашьом» ҳәа дхәыцуан, Иларион Тенгиз-иҧа. Уи ашьыжь даныѡагыла, акы днацҳаны, фырцьанкәак ааникыланы, усура дцеит. Икабинет ашә аартны, дшыныѡнашылаз еиҧш, Қартҟа ател дасит, ақытанхамѡа аминистр ихьз ала.

Уи иҿы акы аанмыжькәа, акгьы мзакәа иҳәеит. Иацтәи реизара атәы. Уи атакс аминистр иҳәеит: «Уара аҧсуаа рҿы аус узымуазар, арзаҳал ѡны уқәтц, сара уамсхыр атцкьыс. Урт ирҳәо ҟаутцарц аума уа узыкоу. Иабатахыз урт разтцаара. Ус иахәтоуп ҳәа анупҳхьаз, уразымтцаакәа икоутцандаз, уара ушаҧшәымоу удырроуп, аѡыза, Иларион Тенгиз-иҧа». Қыртәыла ақытанхамѡа аминистри иареи абас ианеицәажәа ашьтахь ател аашьтихын, Ахал-Соҧелтәи аколнхара ахантәаѡы иахь ател дасит. «Ирласны скабинет аҿы улеироуп. Уск азы узымбар ҟалом»

ҳәа. Ас аниаҳа аколнхара «Ахали-Соҧели» ахантәаҩы Иракли Авҭандил-иҧа Гогебашвили иаарласны, раикомаа рҽы длеит. Урҭ рыҩцьагьы аҧсшәақәа ааибырҳәан илатәеит. Дара шылатәақәаз еиҧш, Иларион Ҭенгиз-иҧа игәы ҧыжәжәо дыҟамзи, диҧхьаны, дзызлеигаз аус аацәыригеит.

- Иацы Шларҭаҧа аизара сыман. Зымццак аарцә ихҟьаны ишшәаҳҭаз еиҧш, нырцәгьы ихҟьаны ишәаҳҭарц сыплан иалан. Закәан ҧшрак наҭаны, уи адгьыл рымҳхырц азы. Аха шларҭаҧаа ируазма? Ражә рлаба дадҳәаланы, ақыҭа уаа зегьы кылсит. Зегьы еибыҳәаны мап ркит. «Ҳадгьыл шәаҳҭом» - рҳәан иҳәҳәаны игылеит. Иахьа сусураҽы санааи, Қырҭтәыла ақыҭанхамҩа аминистр ихьӡ ала аҭел сасит. Уи иҳәеит: «Аӡәгьы уиазымтцаакәа уи адгьыл, Ахал-Соҧелаа ирыҭ». Шларҭаҧаа сырмыҳәаӡакәа ус ҟастцар акәын. Уи сара исхароуп. Уи адгьыл иахьа нахыс шәара ишәтәуп. Амҽы ылхны ижәга, азин шәымоуп. Шларҭаҧаа ылашәымтцан. Урҭ рахьтә, амҽы ылызхуа дыжәбар, имхны ижәга. Ҳазҕытцсыр аужәра ахтра ҳалагоит.

- Иҭабуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа, - иҳәеит иаҳаз ажәабжь игәы иаахәаны, аколнхара «Ахали-Соҧели» ахантәаҩы Иракли Авҭандил-иҧа Гогебашвили. Арҭ ара мыҩтәык иеидымхалеит. Ицкьаны жәамш анаатӡ Шьрыф Каабан-иҧа Мыхәтал араиком актәи амаӡаныҟәгаҩ икабинет аҽы днеиган, адтца иитеит Шларҭаҧа дцаны Даҭикәа Шьақьыр-иҧа Абазбеи, Заабеҭ Мачагәа-иҧа Цьыкырбеи русурақәа ирымхны, урҭ рхаҭыҧан аҽыц ыкәиргыларц. Даҭикәа Шьақьыр-иҧа ихаҭыҧан Дараҭиа Иазыгәба дҟаитцарц, Заабеҭ Мачагәа-иҧа Цьыкырба ихаҭыҧан Беслан-иҧа Алықьса дҟаитцарц. Арахь иаҭаху аусҟәа акгьы хьаас имкырц. Зегьы иара ихы ишадитцо ала агәра ииргеит.

Шьрыф Каабан-иҧа Шларҭаҧа аиҳабыра иреиҳәеит. Уаанӡатәи реизара еиҧш акәымкәа, астаршнеи, аколнхара ахантәаҩи ирыдитцеит ауаа реизгара. Уи даргьы мап

ацәырымкʒеит. Датɪикәа Шьақьыр-ипҳа Абаҕбеи, Заабеҭ Мачагәа-ипҳа Цьыкырбеи ааицәажәан абригадақәа шаны, доусы еиҳа иахьырзааигәақәаз, аарыдҭаны, иɯ-ҽыжәланы, ақыҭа инрылалеит. Ақыҭа иахьрылоу ирыʒтɡаауан:

- Иарбан еизароу имɯаҧыжәго, насгьы иарбан зтɡаарақәоу иқәгылоу ҳәа.

- Урҭ ҳара иҳаздырʒуам. Урҭ здыруа, Шьрыф Каабан-ипҳа Мыхәтал иоуп, – рҳәон азтɡаарақәа рызтақәоз рҽы. Аизара аҽҳәара анааи, ақыҭан изарҳәаз ажәлар зегьы еизеит. Аизара шымɯаҧыргац еипҳш, апризидиум алырхит. Иалырхит аизара мɯаҧызгоз ахантәаɯи, амаʒаныҟәгаɯи. Урҭ ралхрʒы, иазыҟатɡаз Шьрыф Каабан-ипҳа Мыхәтал иакәын. Аизара ианалагоз, аизара ахантәаɯы ажәа иитеит Шьрыф Каабан-ипҳа Мыхәтал. Уи иажәа ааркьаҽны, раикомаа рҽынтә адтɡа имаз нареиҳәеит. Атɡыхәтәан, уи иажәа абас иаахиркәшеит. «Шәара ишәтахы, ишәтахым, ҳастаршнеи, ҳколнхара ахантәаɯи амхуп, аха атәым уаа аармышьтит урҭ рхатыҧан. Уи азы пату рыцәтɡатәуп. Иахьа нахыс, старшнас дшәымоуп Дараҭиа Иазыгәба, аколнхара ахантәаɯыс Беслан-ипҳа Алыцьса, ҽыц иҟаҳтɡаз шәтахымзар, араион аҟнытә иаарышьтуеит. Шәара аусҷәа ишәымоу жәдыруеит, шәҳәоу еиқәыршәаны, ɯнапыкала шәусҷәа кны аус жәула, ҽыц иалаҳҳыз, ишәзымдыруа зтɡаарақәак шәрызтɡаауазар, шәыҧхамшьакәа, сара сҽы шәлеир, шәызтɡаарақәа рҭакҷәа шәыстоит, исылшо акы акәны иҟазар. Сара сымч зқәымхо зтɡаарақәазар, шәахьынашьттәу шәнасышьтуеит.

- Ҳара шәаҳзымтɡаакәа аматɡурақәа шҧаҳашәтоз, – рҳәан азтɡаарақәа ҟартɡеитиҽыцны аматɡурақәа ирылартɡақәоз.

- Шәара апартиа шәалоуп, апартиа шәахьдәыцәнатɡо, мап шәкыр ҟалаʒом, - иҳәеит Шьрыф Каабан-ипҳа Мыхәтал.

- Иҳалымшозар, ҳматɡурақәа ирыхәтоу адырра ҳамамзар, - рҳәан азтɡаара аақәдыргылеит.

- Уи сара исыздыруам, сара раикомаа исыдыртцаз насыгзеит, аха устцәкьа шәхы шәацәшәозар, саазышьтыз рҽы шәлеир даргьы-шәаргьы шәеибабап, сара сцеит, - иҳәан, дынрыдтцны дцеит. Шлартаҧаа ирдырит зегь зыхкьоз рыдгьыл ахьоурмыжьыз азы шакәыз, ас еиҧш иҟоу аус гәымха шыҟалаз. Цьоукы амырхзаргьы, иалартцазгьы ҳара ҳтәқәа роуп, - рҳәан рҽааныркылт Шлартаҧаа.

а-24-тәи ахы

Макьана ҧхароуп, аха азынра шыхьшәашәарахогьы рдыруеит Шлартаҧаа. Цьоукы азын азы амҽы рааны ишьтартцоит. Цьоукы, уардыншәара ихтцәаны, тцлак ашьапаҽы икыддыргылоит. Иҟоуп, даҽа цьоукы, амҽы аалхны, аҽенытцәкьа, ауардын иԝақәтцаны, аԝныҟа изго. Зымццак иазааигәаны инхо зегьы, уи апҧшаҳәа ааигәасигәа иҟоу абнаҽоуп амҽы ахьылырхуа, уаҳа цьаргьы царта рымазам. Аиашьцәа Дени Камунеи Леиаа ахьынхо, Зымццак азааигәара ауп. Урт есышықәса ари абнаҽоуп амҽы ахьылырхуа. Зны амҽы ылхны икыддыргылон, нас аамта анроулак, руардын аатцаҳәаны, ицаны ииаргалон. Урт уардынла амҽы анааргалоз, азәы апҧхьа дгылон, егьи ашьтахь. Усҟан, ршәақьгьы аашьтырхуан. Апҧсаатәи ашәарахи аман ари абна. Абна ҳәақәеи ақәыцьмақәеи ануқәшәалозгьы ыҟан. Уимоу, анкьа зны, жәаф тәыԝа зхагылаз абна ҽа азәы ишьхьан ҳәа рҳәон, ари абнаҽы. Ҳәарас иатахузеи, арт зегьы ацьхәантәи, ма ашьхантәи илбаақәоз ракәын.

Абжьаапҧны еиҧш, уи аҽынгьы Камуна ишәақь иҟәаҟәа иаақәитцеит амԝа ианықәлоз. Арт аишәцәа рхаан тцлак ашьапы иладгыланы ихырымтцәацызт. Итцырԝны икажьу, ма иԝоу акы акәымзар. «Амҽазы атцла ашьапы хызтцәоз диашам, тцлак дԝыхәнаны иаахирҟәҟәар, илхны игоит. Даҽа ҧшьба-хәба шықәса рышьтахь дааир, аита ихырҟәаҟәаны игартә аҟатақәа ԝахагылоит. Ус

акәымкәа, ашьапы лытцакны ихутцәар, иахылтцуа, арахә ирфоит, иазҳаны, акгьы азыҟатцом, атцлареи абнареи ирытцагьсуеит», - рҳәон дара. Абас, абна пату ақәыртцон, арҭ аҧцьа аиашьцәа.

Убарҭ абна пату шақәыртцоз еиҧш, ҳара зегьы абна пату ақәаҳтцозар, иахьа иҳамоу абнақәа раҟара рыцны иҟалон. Уажәы, арҭ аиашьцәа иеицны амҿылхразы аккарра ианнытцала, «Ара амҿы алхра мариоуп» ҳәа, рапҳьа инзыдгылаз хымтцәаҙакәа, акыр еимдеит. Урҭ, акыр ианеимда ашьҭахь, ишнеиуаз, инадгылеит хьаца дук. Ари ахьаца амахә дуқәа еитцҳәаны игылан, махәқәакгьы налҧаа-аалҧаны иҟан.

«Абри ахьаца ххарҟәҟәап, иаҳҭахугьы амҿы ҳнаҭоит, ааигәа-сиигәа атциаа қәыпҳшқәа иҟақәоугьы «ахақәитра» рнаҭоит, иаргьы даҽеа, хәба-фба шыкәса рышьҭахь, нхаҧык, даҽеа ҙынрак изхаша амҿы инаҭоит, - рҳәан ихдырҟәҟәарц аҧхьа инагылеит, арҭ аҧцьа ааишьцәа. Ден иакәын иеиҳабыз, Камуна иааста. «Сара сшыҟоу, сашьа еитцбы атцла дышҧақәстцо», - иҳәан Ден имаҟа иеикәаҕ лаваитцан атрышә ҳәа дҧаҕан, ари ахьаца тцла, еиҳа илаҟәны иамаз амахә дҧахьынҳалан, дҧыхәнеит. Имаҟа иаваз иеикәаҕ аавихын, дзыхәназ ахьаца ахырҟәҟәара дналагеит. Ден ихирҟәҟәон, Камуна иеилихуан. Амахә шәпақәа аалхуа, афахь нкажьуа, арҭ аиашьцәа ахаангьы иҟарымтцацызт. Ихыртцәаз быцақәак аҟара ишәпоу инаркны, акгьы аанрыжьуамызт, зегьы ылхны аҧныҟа иргон. «Ихутцәаз, баша иҧхастаумтәын», - рҳәон арҭ аишьцәа. Ус акәын дара рхатақәа иагьшыҟартцоз. Дара рыдагьы, ус ҟартцон, хара ихәыцуаз, абна пату ақәызтцоз, ауаа ҟәыҕақәа зегьы. Ари атцла Ден акраамта ахырҟәҟәара даҽын. Уи ахырҟәҟәара даналга, дахьыкәыз дыллыбаан, еиҳа ишәпаз еилыхны ишьҭаз махәык длыкәтәеит. Камунагьы дааины, иашьа дахьтәаз днаиватәеит. Арҭ ааишьцәа иеицәажәо акраамта ара итәан. Рыҧсҟәа аныршьа ашьҭахь, иҧагылан икажьыз амахәқәа реилыхра иналагеит. Имтәаҙакәа ихырҟәҟәаны икажьыз

ахьаца амахәқәа реилыхра иаҽын. Ишылашьцара иа-нылашьца, изҽыз ииалган, рыҧсгьы маҷк иадымхар-гьы, иааиҭамкъакәа, аҩныҟа амҩа иқәлеит. Ари аҽены, амҽы илырхыз, ҳәарас иаҭахузеи, аҳынра ирызхо-мызт. «Ари амҽы илаҳҳыз, зны, аҩныҟа иаагап, нас аамҭа анҳауа, ҳаалар, итцегь ылаҳҳып», рҳәеит дара. Ишырҳәаз еиҧш адырҩаҽены шьыбжьон лхыҳәҳәаны еиҧш, руардын ҭаҳәаны ахьаца ахьхдырҟәҟәаз иааи-зар, ҽеыуардынк гылоуп, ҩыцьа ақыртқәа амҽы ақәҵара иаҽуп, идыртәырцгьы рацәак рыгъам. Амҽы ақәызҵаз ақыртцәа, амҽы ылызхыз шааиуаз анырба, ирдырын, дара рбызшәала акы ааибырҳәеит. Арҭ еибырҳәаз Дени Камунеи ианраҳа, иаарцәымҧахеит, аха иҟартцозеи?

- Бзиа жәуит, - иҳәеит Ден, иашьеи иареи илырхыз рымҽы згоз ақыртцәа ишаарыдгылаз еиҧш

- Бзиара жәбааит…

- Шәара шәоума,ари амҽы ылызхыз?

- Мамоу, ҳара ҳакәъам.

- Шәара илшәымхызар, нас шәара изыжәгои?

- Абна ҳара иаҳтәуп азы.

- Абри абна шәара ишәтәну?

- Ааи, ҳара иаҳтәуп.

- Шәара ишәтәиижьҭеи акыр ҵоу?

- Адунеи ааршеижьҭеи.

- Ишәазҳәада, ари абнара шәара ишәтәуп ҳәа.

- Ҳколнхара ахантәаҩы, ааигәа аизара ҟатцаны иҳаиҳәеит.

- Уи даҽеакы шәеиҳәаргьы иҟашәҵозу?

- Арҧыс амцхә умҳәацәан, мамзар?..

- Мамзар исзуураны иҟоузеи, сымҽгьы уго, сагьуршәо? Уажәыҵәҟьа исоуҳәароуп, заҟантәы убжьысхьоу?

- Ари ҩынтәуп.

- Ижәгаз жәгеит, аха уаҳа шәызгом.

- Ҳара иаагоит, аха иззымго шәара шәоуп, - иҳәан илас-ха кьаҽ, наҟ, акыр инаскьаганы, ахцыц иахьыкәыз ахь, дыҩны, иҽынеихеит ақыртуа. Камуна иҟәныз ишәақь ааиҟәнихын, иаахыршаны иниқәикит, иҩны зҽыназхаз

ақыртуа даангылеит. Убри аамҭазы, Ден деитцамхакәа днеин, ақыртуа иласха кьаҿ ахьықәыз иақәихит. Уа атапанча аатцихит. Нас Комуна ишәақь ахы длахеит.

- Изтәыда, ари атапанча? – иҳәан дҭааит Ден.
- Сара истәуп.
- Утапанчахь узыҩи?
- ?..
- Утапанча узгар, ҳуршәозу, ҳаушьуазу?
- Шәсыршәон.
- Ҳара ҳамшәар, иҟоуҭози?
- ?
- Ҩуҭуам. Усҟан ҳаушьуазар, акәхарын.
- Сыздыруам.
- Ушьҭа ишҧаҟаҳҭоит? Ашәақьгьы ҳара иҳамоуп, атапанчагьы ҳара иҳамоуп.
- Амҿы азытцәкьа ҳашәшьуама?
- Мап. Ҳара шәаҳшьҙуам, аха шәара ҳашәшьыр алшон. Шәара шәиашам. Ари абна шәара ишәтәҙам. Ари зтәу Шларҭаҧаа ҳауп. Шәшаҿу ишәырҭәы шәҿыуардын, - иҳәан Ден ақыртцәа зырҭәра иаҿыз аҿыуардын, иаҟәымтцкәа, идырҭәырц нарыдитцеит. «Уаҳа ҳарым-ҭаргьы, ари ҳҿыуардын ртәны иҳарҭоит» - рҳәан иажәа аҳәаха имҭакәа, иаарласны аҿыуардын дырҭәит иҩызеи иареи иеицхырааны.

Ацәқәа аатцрыжьын, ауардын ахьгылаз, ахәда асапыць натцаргыланы, ацәқәа наганы, инкыдҿарҳәалеит Дени Камунеи иеицхырааны.Дени Камунеи ацәқәа ахьынзаҿарҳәоз, ақыртцәа рҿыуардын дырҭәит.

- Ушьҭа ҳуардынгьы шәырҭәыроуп, - иҳәеит Ден.

-Шәуардын шҧаҳмырҭәуеи? – рҳәан руардын дырҭәит, «ҳҿыуардын иҳарҭәыз ҳара иҳарҭоит», - ргәахәын.

- Ушьҭа шәҿыуардын шәақәтәа. Ҳара ҳахьынхо, абна, ҩаҟтәирахь ауп, арыстәи аҿыуардын зцом, ихышәтуеит. Амҩаду ала ҳцароуп, акыр ҳархароит, аха… Макьана шәара шәанаауаз, шәызлааз ала шәца, ҳара ҳшәыхьҙоит. Усҟан,ҳараҳахьшәызламҩахытцуашәҳарбоит.Иахьакәым ҳцоит ҳәа шәалагар, шәшаҳшьуа жәдыруаз.

- Ишәҳәаз ҳаҳаит, ҳцалоит, - рҳәан рҽынархеит ақыртцәа. Дени камунеи рыцәқәеи руардыни ааныжьны ақыртцәа инарышьталеит. Ацҳаҽы иаанеи ақыртцәа рҽыуардын ааныркылан, урт рашьтахь иааиқәоз Дени Камунеи ирзыҧшны иаангылеит. Ақыртцәа ахьынхоз ацҳа иқәсны, амрагыларахь ала, ицар акәын, уахь акәын дара ахьынхоз. Дени Камунеи ахьынхоз, ацҳа иқәымсзакәа, арыҧьарахь ала акәын ишцатәыз. Урт ианыҩарыхьза, аҽеы аҧәра кны, аҽыуардын аҧхьа иакәтәаз, ақыртуа хатца дтцаит:

- Ушьта ҳазлацои?

- Шәара шәымҩа арымарахь ала игоуп. Арыҧьарахь амҩа гоуп, уаҳа мҩа амазам. Шәызлацо шҧаузмдыруеи?

- Ҳшәыҳәоит, ҳеыуардын иакәу амҽы ҳара иҳашәт, - иҳәеит ақыртуа еиҳабы.

- Ҳәарада ишәаҳтон узыҳәаз амҽы, уара утапанча уашьтамлар. Узышьталаз утапанча узгазар, ус уҳәазомызт. Жәытә аахыс ара унхозшәа, «ари ҳара ҳауп изтәу» ҳәа угылоуп, цьара ҧхашьарак улақәа ирыхзамкәа. Шәеыуардын арыҧьарахь ала иаарҳәны удәықәла, аҧхамшьа уара, - иҳәан ақыртуа еиҳабы днаитцаҳәҳәеит Ден. Иара уаҳа иҟаитцараны иҟази, мчыс ҳәа дара ирымази? Ртапанча рымрымхызтгьы, ус ҟартцомызт, аха уи рымырххьан.

Абцьар зкәу иапҳьа, дарбан хатцоу аиааира зызго. Ақыртцәа рҽааныркылар акәын, рҽааныркылеит. Ден излеиҳәаз, арыҧьарахь ала, иааҳәны, рҽыҩархеит. Акыр иакәнаршеит, аха иахцалак, Дени Камунеи ргәараҽы иҩаргеит амҽы. Амҽырҟәараҽы аҽыуардын ааныркылан, иааргаз амҽы иҷыгәза инкыдыргыланы иҟартцеит. Рҽыуардын тарцәны, агәара интытцны ицеит. Урт анцоз, ирыҳәеит атапанча рыртарц, аха ирырымтеит. Ирыртар. цьоукы аларшьыр алшон, ишҧарыртоз? Ирыртар иашазма? Ашьрақәа иҟалақәо, абас, змаҟахы атапанчақәа аватцаны иқәу роуп. Уаҳа иҟазтцода? Ақыртцәа рҽыуардын анца ашьтахь Дени Камунеи цан рыцәқәа ахьҽаҳәаз

иаагьдыртын, усгьы руардын ртәны игылан, иаатцаркын, аҩныҟа ирыманы иааин, амҷырҟәараҷы инкыддыргылеит. Ақыртцәа ахьнеиз, ацтәа ҟартцеит. «Ҳара ҳабноуп, ҳәа ҳажәжьеит, Шлартагьаа рыбна акәзаап», - рҳәан аимакра иалагеит.

- Уи Шлартагьаа рыбна акәзам, уи ҳабноуп, - рҳәан агәра ддыргеит, «дара ишыртәыз» ала. Уа ирыцәшәаз цьоукы, «ус акәзар даргьы ҳаргьы иҳаибарбап», - рҳәан амақарра иалагеит. Абри азтцаара иашаны аҙбаразы ас еимазкуаз шеицыз инеит аколнхара «Ахали-Соҧели» ахантәаҩы Иракли Авҭандил-иҧа Гогебашвили икабинеҭ аҷы. Уи имҙакәа иарҳәеит илхны икажьыз амҷы ааргарц ишаҷыз, ишрымырхыз, ртапанчагьы шыргаз.

- Уи абна ҳара иаҳтәу, иаҳтәыму, аҙынра ҳанҕытцсыр, ижәбап, уааҧҙа иаашәычҳа, ҳаргьы акала ҳшьа ааурогуп. Уатцәы ҧытҩык аҧкәынцәа шәҽааидкыланы, сара сҷы шәааи, саргьы шәагьхьа снагылоит. Зымццак аарцә, ҳара ҳала, амхы зыхьчо ахәом. Аџьыцәреи ахьыло иҩарышьҭуам, аха атәа архразы иахьоуҳажьыз рырахә ҭоуп. Аџьыцәреи ҷыхны иалгаргьы, ахкаара рырахә ирфоит. Усҟакгьы ахьчацәа злаҳтари? Аколнхацәа рырахә ҷенак, ҧшьба-хәба хы кны, иааргоит. Урҭ зтәқәоу анааилак, аҧара рымхны иаурыжьуеит, уаҳа ҳрыхәом, арахә аацаны иҭаҳкып.

- Ҳудгылоит, Иракли Авҭандил-иҧа, – рҳәеит дара.

- Шәсыдгылозар, уатцәы, ашьыжь, абра сышәзыпҧшуп. Шәара шәхәатәы хазтцо шәыманы шәааи, арахә аацаны, иҭаҳкып, - иҳәеит Иракли Авҭандил-иҧа.

- Абзиараз, убыржәытцәкьа, аҩныҟагьы ҳамнеиҙакәа, ақыҭа ҳрылалоит. Иҳадгыло ҳаманы, уатцәы ашьыжь абра ҳаҟоуп.

- Абзиара шәзыҟалааит, шәмаашьакәа шәыдтца нашәыгҙа…

- Абас ианеицәажәа ашьҭахь, ицеит арҭ аҧкәынцәа. Дара ишырҳәаз еиҧш, аҩныҟа имнеиҙакәа ақыҭа ирылалеит.

Иракли Авҭандил-иҧа, аҽны, хәлаанӡа икабинет аҿы дтәаны иусҟәа дырҿын. Ахәылҧаз дѡагыланы, аѡныҟа дцеит. Ауха дахьыѡаиаз ҧхыӡк дналалеит. Уи иибаз аҧхыӡ, абас иҟан: «Ахал-Соҧелаа хәыҷгьы-дугьы зегьы иеизеит, иеизаз зегьы абџьарк-абџьарк ркуп. Урҭ раҧхьа иара дгылоуп. Зымццак иаваланы инеиуеит, хыҧхьаӡара рацәала ауаа. Шларҭаҧаа рырахә аҭәарҭа иалоуп. Иракли Авҭандил-иҧеи дареи, арахә еидцаланы икарцеит. Иахьнарцаз, инаганы иҭаркит.

Шларҭаҧаа рколынхара ахантәаѡы дааин, ажәқәа ауижьырц диҳәеит, аха иара имуит. Урҭ акыр ианеицәҳа ашьҭахь, Шларҭаҧаа рколнхара ахантәаѡы, Бесланиҧа Алықьса ихахәыцқәа аанкыланы дѡышьҭихын, дшикыз, иарҧьа шьапала иашьҭахь ачыра дѡасын, ампыл еиҧш ажәѡан дѡалеитцеит. Дышҧшуаз, акрантцы ашьҭахь, адыххәа, иаҧхьа дылкаҧеит. Иаҧхьа икаҧаз данынеиҿаҧш, дшәаны, дыѡны дцеит»... Иракли Авҭандил-иҧа даныѡагыла, иибаз аҧхыӡ, убас игәы ҟанаҵеит, игәалаҟазаара шьҭанахит, иибаз аҧхыӡ лабҿабазаргьы, убри аҟара игәалаҟазаара шьҭымцыртә еиҧш. Иракли Авҭандил-иҧа, аҧхыӡ иибаз, иҧҳәыс ианлеиҳәа, иара иатцкьысгьы, лара дгәырҧьеит. «Аиашатцәҟьа изууит», - лҳәеит иҧшәма ҧҳәыс. Иара игәы ҭыччаауа, дгәырҧьатцәа, абжьааҧны, дышцалац еиҧш, ишьи-ишьи еиқәтцо, усура дцеит. Уа дахьнеиз, иқыҭа уаа, жәаѡык раҟара изыҧшны игылан. Урҭ зегьы аҿар ракәын. Иааиқәаз зегьы лабак-лабак ркын, арахә анаарцо иаладыршәарц азы. Урҭ алабақәа ркын, избанзар, уа иахьнеиуа, фырмахьцәык, ма баша лаба хымпаҿк уҧыхьашәомызт, зегьы хырҟьахьан, хабалак, ипашәӡа иҟан. Иракли Авҭандил-иҧа, иеизаз дгәырҧьатцәа дааҟартцеит, урҭ игәалаҟазаара шьҭырхит. Аамҭа мыѡтәык мгаӡакәа, рымѡа иқәлеит, иеизаз аҿар. Дара ахьгылоуи, Зымццак еиҳа иахьырзааигәази, ѡ-километрак иреитцамызт. Рацәак аамҭа мгаӡакәа, еиҳа ирзааигәоуп ахьыргәахәоз аҭыҧ аҿы илеит. Арахә злане-из аҧанқәа ҧтцәаны игылеит. Амра акыр ианыѡхашла,

Шларҭаҧаа рырахә аҳәитцә ҳәа, аҧанкәа ахьамаз, рымдыруази, аӡы иаарны, рҽаархеит. Арахә аӡы иршаз аныр ашьҭахь, шьҭахьқа изымгьежьыртә, дара рапҳьақа иниасны, алада идыршәо рҽынархеит. Алабақәа, усгьы, дара иркын, изымуа, ирывасуа, «ахәапҧ» ҳәа иаарысуа мацара, рапҳьа иргыланы, рҽынархеит. Шьыбжьон лхыҳәҳәоны еипҧш, агаҽа иахьазааигәаз, цьара, ҭшәарак аҽы, арахә ааидырцалеит. Хпҳьаӡарала, усгьы, шәкы иреиҳамзар, иреитцамызт. Игәырҧьатцәа, дара иртәны, ираузшәа, цьоукы, рапҳьеи рашьҭахьи игылны, даҽа цьоукы, наҟааҟ ирывагыланы, арахә рыманы рҽынархеит.

Ахәылпҧаз, амш ааилашәшәра аҽаназнакуаз аамҭазы, иҩеит арахә рҭакразы, ааида кны, арахә рҭакырҭа ахьыҟартцаз аҭыпҧ аҽы. Убри арахә рҭакырҭа убрысҟаҟара идуун, Зымццак ирны, Шларҭапаа рырахә зегьы ҭаркуазар иакыртә еипҧш.

Ахал-Соҧелаа еидцаланы иаарцоз арахә, уа инаганы инҭаркит, имаҷҩымкәа ахьчацәагьы нарҭеит. Арахә ааззцаз «ҳус иҳадыз ҳалгеит» - рҳәан доусы рыҩныҟаҟәа рахь ицеит. Ара ахьчаҩцәа иартаз инрацәажәаны, ақырҭуа ҳәсақәа рведрақәа рыманы, ииаины, ажәқәа хьаны аҩныҟа иргон. Урҭ зыхьчоз ҟәрышьқәак нарырҭон.

Шларҭаҧаа рырахә ууанӡагьы икны иргалон, аха имаҷын иргоз. Уи ауха Шларҭаҧаа рырахә акгьы гәарымлеит. Астцәкьа арахә зегьы еидкыланы иргоит ҳәа аӡәгьы игәы иаанамгеит. Амала, арахә ахьгәарымлаз, дара ишырхараз рдыруан. Арахә еидкыланы цьара икарцеит ҳәа акәын дара ишырдыруаз. Убри аҟнытә, ҽыла амҩақәа ирықәлеит хәҩы-фҩы раҟара аҷкәынцәа, аха цьаргьы ирымбеит, рыӡбахәгьы рмаҳаит.

Адырҩаҽены, ахәылпҧаз иеилыркааит, Ахал-Соҧелаа иҭакны ишрымаз, Шларҭаҧаа рырахә. Рырахә ирышьҭаланы, инеит Шларҭаҧаа рырахә ахьҭакыз, аха хәла еинымаалазт, ирырымтеит. Дара апҧара рацәаны ирықәыртцеит. Арахә зтәыз, ахә иақәыртцаз рацәаршьан, изеинымаалеит. Шларҭаҧаа рырахә мгаӡакәа, игьежьны, рыҩныҟаҟәа рахь ицеит.

а-25-тәи ахы

Адырԥаҽены шьыжьымҭан Шларҭаҧаа рҽеибаркны, аколнхара ахантәаԥы икабинет аҿы иԥеит. Иара ицәымӡакәа иарҳәеит изыԥәшәаз зегьы. Ари Шларҭаҧаа рколнхара ахантәаԥы уамашәа ибеит. «Ааида мкӡакәа, адәы иԥәу арахә кны, инаганы иҭаркуа, нас иаханы, аҧара рымырхуа. Ас ҳаидынхалара ауаны изыԥалом. Иазыԥазҭо ракәымзар, иаанызкылашагьы, ҭынха дроушам, – игәы иааҭиҳәаан, даацәажәеит.

- Шәара зегьы шәыԥныԥакәа рахь шәца. Дени Камунеи сара сахьцо шәаала. Арахә анрымсхлак, иаашәцап, - иҳәеит.

- Мамоу, ҳаргьы ҳцоит, зҳәаԥәаз ԥалеит, аха Бесланиҧа Алыԥьса Аҳмеҭ-иҧа имуит. Ус зегьы, хытцны инеир, ма Шларҭаҧаа ҳаԥәлеит ҳәа рҳәар, алшон азы.

- Шәара ацҳа аҧхьа шәлеины шәаҳзыпҧшыз. Уаантә арахь, шәырахә аашәцап. Арахә рымхны иауҳажьыр, иахьцалак, иҭалахуеит. Уи цасҳәа иԥаҳҭазшәа иԥалоит, - иҳәан иахьнеишаз нареиҳәан, иҿынеихеит. Уи ишьҭаланы рҿынархеит Дени Камунеи. «Ушьҭа урҭ ахьлеиша илеит аныргәахә, арахә зтәԥәаз ацҳаҿы илатәеит, ҳарахә анбааиуеи ҳәа ирзыпҧшны. Алыԥьса Аҳмеҭ-иҧеи, Дени, Камунеи шиашаз ицеит. Урҭ неит арахә ахьҭакыз «абахҭаҿы». Арахә зыхьчоз ҳәа, уажәы, иԥаз ԥыцьа аҭаҳмадацәа ракәын. Урҭ дрыдгыланы драцәажәон, аколнхара «Ахали-Соҧели» ахантәаԥы Иракли Авҭандил-иҧа Гогебашвили. Алыԥьса Аҳмеҭ-иҧа, игылаз днеины днарыдгылан, аҧсшәаԥәа нареиҳәан, раҧхьа аҭаҳмадацәа рнапы ааарымихын, нас инапы имихырц Иракли Авҭандил-иҧа иахь иҿынеихеит, аха иара дааҳәын:

- Унапы скуам, - иҳәан днаскьаны днагылеит?

- Снапы зхумкуеи?

- Ааида ахьумкуа азы.

- Ҳауа изкырҭада, ааида?

-Уара.

- Арахә ахьнеиуа, изтәыда?
- Сара.
- Нас уара ууанда сара искраны сзыҟоузеи?
- Урахә неиуеит азы.
- Ус ҟалашьа амазам.
- Иабанза неило, урахә?
- Ааанда укаанза.
- Ааанда ахаангьы искзуам.
- Ус анакәха, еснагь, арахә неилоит.
- Иаацыҧхьаза иҭаҳклоит.
- Арахә ажь.
- Наҟ усҧыртцны уца, - иҳәан Иракли Авҭандил-иҧа, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа ижәԝа кны, даахан, нас днигәытцысын, дынцәытцаирххит. «Аисра сгәахы ҧнатцәахьоу цьушьома, - аҽалагалара сҭакым акәымзар», - иҳәан Алықьса Аҳмеҭ-иҧа иҭаҷкәым раҭцәаны аҽаца ааиҿытциргеит Иракли Авҭандил-иҧа. Ажәԝан далыԝрызшәа, абақ ҳәа адгьыл длықәҳаит. Алықьса Аҳмеҭ-иҧа иҟаитцаз ааицәымаҕхеит, аха ижәԝа кны игәҭасра азин изҭада, насгьы изхарада, ари аус? Иракли Авҭандил-иҧа, дԝагыланы Алықьса Аҳмеҭ-иҧа ибҕа днатцасын, дааникылеит. Алықьса Аҳмеҭ-иҧа икырҭа ҽеимызт азы, азнык азы дкаижьырц, акгьы ааигымхеит. Аха акыр ианеиқәҕа ашьҭахь, игәы хахала дылкаҳаит, Иракли Авҭандил-иҧа. Алықьса Аҳмеҭ-иҧа, икаҳаз игәы днықәтәеит. Убри аамҭазы, аҭаҳмадацәа, иҭакыз арахә зыхьчоз неин, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа ишьапы кны илаихан, дызқәыжьыз дааихырхит. Иракли Авҭандил-иҧа, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа дыԝиқәтәеит. Ден ари аниба, афырҳәа днеин, Иракли Автандил-иҧа, ихәцә кны дылихан, диқәхны, длышьҭеитцеит. Иракли Авҭандил-иҧа, имаҟахы иавтцаз итапанча авхра дналагеит. Уи Алықьса Аҳмеҭ-иҧа иангәеиҭа, инапы аартцәины, имхны иршәит. Иахьылкаҳаз, Камуна дыԝны днеин, атапанча аашьҭихын, Иракли Авҭандил-иҧа иқәкны дԝеихагылт. «Умхысын» – иҳәан Алықьса Аҳмеҭ-иҧа Камуна артцәааҳәа

дитцаҳәҳәеит. Дѡагылеит Алықьса Аҳмеҭ-иҧа. Дѡагылеит Иракли Авҭандил-иҧагьы.

- Унеины иаужь арахә, - иҳәан ибжьы рдуны, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа, Иракли Авҭандил-иҧа днаитцаҳәҳәеит.

- Камуна, иугаз атапанча арахь, исыҭи, - иҳәан, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа, Камуна иахь днаҳәит. Камуна атапанча ааиган, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа инаииркит. Иракли Авҭандил-иҧа уи аниба дқыцьқыцьуа атцысра далагеит. Нас иабеидыруеи иара, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа игәы иҭоу? Дышны дыќоуп, маҷк аќара ауп игхаз дишьырц. Иара дызшьраны иќаз атапанча, уажәы, иара инапы иакуп, иара игәы кылзыблааараны иќаз ахы, уи атапанча иҭоуп. Нас ихы иарбаны даатцхар, уаҳа аҭахума? Дыҧсны иаҧхьа дынкаҳауеит. Абарҭқәа, зегьы, ааидихәыцлан, днеины, инапала, арахә ахьҭакыз, агәашә ааиртит. Нас арахә зыхьчоз аҭаҳмадацәа рахь ибжьы наиргеит.

- Иҭышәца арахә.

- Ибзиоуп, уара иануҳәа, ишҧаҭаҳамцои? – рҳәан рлабақәа кны, иаартыз агәашә ахь, арахә нарцо иалагеит. «иҳазхатцом, ҳаурыжьтцәкьома?» – рҳәошәа, ашьшьыҳәа, агәашә ахь инеиуан арахә. Дени Камунеи неины, ааида икыдгылаз, лабак-лабак аакыдырхын, арахә рыршәара иалагеит. Акыр иадхалеит арахә ахьҭаз, рытцара. Ирылымшо игәагәо акәын агәашә ахь ишнеиуаз, акрымфакәа иҭакын азы, рымчқәа рылӡӡааны иќан. Ақыртуа ҳәсақәак рведраќәа рыманы, ажәқәа хьаны, ахш ргарц ишааиуаз, арахә аурыжьуазшәа анырба, уахь имнеиӡакәа, иҧхашьаны, абна ааида инавагылеит.

Арахә ахьҭакыз еибарќаауа аҭытцра иаҿын.

Алықьса Аҳмеҭ-иҧагьы, арахә ҭазкуаз, иркқәаз алабақәа, ана-ара икаҧсақәаз лабак аашьҭихын, арахә ҭызцоз дрыцхрааны, иаргьы рытцара дналагеит.

- Арахә усҭазар, стапанчагьы сыҭ, - иҳәеит Иракли Авҭандил-иҧа.

- Сушьырц, зытра иҭухыз атапанча шҧаустои? – ҳәа аҭак наиҭан, дааҳәынгьы димыхәаҧшыкәа, икеицоз арахә дрышьҭаланы, днеиуан, Алықьса Аҳмеҭ-иҧа.

Арахә зтәқәаз ҧшны ацҳа аҧхьа итәақәаз, арахә неиуашәа анырба, ирҧыланы, ацҳа ирыцқәырцеит. Нас иаарҳәны аккара инылартҵан, даргьы рышьҭаланы рҿынархеит. Арахә ахьашьцылоу, Зымццак нырцәҟа ицар ҳәа ишәаны, наҟ-ааҟ, ирывагыланы икарцон. Аҽены хәлаанҙа, аҩныҟа имцаҙакәа, арахә зтәқәаз ирыхьчон. Адырҩаҽены инаркны, русқәа кажьны, еиҭакны арахә рыхьчара иалагеит Шларҭаҧаа. Алықьса Аҳмеҭ-ипҳа иуаажәлар зықәшәаз арыцҳара араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ Иларион Ҭенгиз-ипҳа иеиҳәарц иҭаххан, аха иҽаанакылеит. «Сара изысҳәахои, иара имҳәар ҳәа сшәома?» - иҳәан, Алықьса Аҳмеҭ-ипҳа игәы ишаанагоз еипҳш, иагьыҟалеит. Адырҩаҽены, ашьыжь, араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ, Иларион Ҭенгиз-ипҳа Цьиқьиа аҭел дизасит, иара иҿы длеирц, асаат жәаҩа рзы. Араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ даниҧхьа дымцакәа, аангылашьа имазма, Алықьса Аҳмеҭ-ипҳа? Иаразнак амҩа дықәлан, дагьлеит ианаамҭаз дагымхакәа. Арҭ рыҩцьагьы леидтәаланы иеицәажәеит, аха иеинымаалеит. Иеинымаалеит, избанзар, доусы рмилаҭ ирыдгыло иалагеит. Иларион Ҭенгиз-ипҳа иҭахын, Шларҭаҧаа рырахә Зымццак нырцә инармышьтырц, ма уахь изымнеиуа, аанда ркырц, ма рырахә ҽаҳәаны ирбаларц. Уи адагьы, Зымццак нырцә, Шларҭаҧаа рган ала иҟоу аккарагьы, Ахал-Соҧелаа ишрырҭоз. Ушьҭа нахыс дара ишыртәу, дара рзин рымамкәа, маҵәык иадымхаргьы, ихырцәар шыҟамло. Иара убас, раикомаа рыплан ишалоу ала, иаарласны Шларҭаҧаа рган алагьы ахҟьара ишалаго. Амҿы хҵәаны ирбаргьы, агара азин шрымоу. Абарҭ аҧҟараҟәа еилазгаз ихаҭыҧан шакәу, иара Алықьсагьы аус ахьиуа, иаргьы имур, даҽаҙәы ҧшаатәыс дышрауа. Усҟан, Алықьса даа цәажәан:

Ус акәзар, сара аус сызуам.

- Изумуеи, аус?

- Анхаҩы дгьылда аус злеиуеи?

-Ахал-Соҧелаа Мрагылара Қырҭтәылантә арахь

изааз адгьыл азоуп. Урҭ адгьыл рымҭара аҳәгьы азин рымаҳам. Ҳара азин ҳамоуп, уи адгьыл шәара шәымхра. Ишәҭахызар, шәхала иҳашәҭ, ишәҭахызар, иҳашәымҭан, иара ҳара иаҳҭәуп.

- Амч шәымоуп, мчла ишыжәго аадыруеит.

- Амч шҳамоу, ахьудырыз бзиоуп, иузымдырыр акәын иҽеимыз. Уи ззымдырқәаз, ирыхьуа убап, - иҳәеит Иракли Ҭенгиз-иҧа. Уи атцыхәтәан ииҳәаз иажәа ааицәымҧахеит. Цьумбер дизыҧшуп, уи ирласны, даараны дыҟоуп. Уи дааны, дызқәиргәыҧыз ҟаитцап, уажәы, ажәа иҿытцшәаз абаиҭаху. Аҧсуаа мчы рымам ххәоит, аха… Иахцалак, ус иҟоу ажәа маҳазароуп, исҿытцамшәараны, исҿытцашәеит, – ааигәахәит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

- Ижәгагәышьозар, ижәга, уи адгьыл, аха сара снапы антцаны исызшәыҭом, - иҳәеит Алықьса Аҳмеҭ-иҧа.

- Аиеи, цьушьҭ, уи аус зҳоуп, уажәы, ҳахьеицәажәаз, исымхаҳәеит акәымзар, иаҧсаҳам алацәажәара, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

Алықьса Аҳмеҭ-иҧа дҩагылан:

- Абзиараз, - иҳәеит иҭахҳамкәа, иарбанзаалак, гәалак имаҳамкәа, дындәылтцны дцеит. «Изакәытә ууаузеи, арҭ аҧсуаа? Аҧсны ҳара ишаҳҭәу, ара, иаҳҭаху ҟаҳтцар, азин шҳамоу рыздыруам. Уаангыл, Алықьса Ахмеҭ-иҧа, Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, Иван Иван-иҧеи, ишахьхәуа анубалак, ураҭцәкьа ишҧеилумкаари, шәара шәатцкьыс, ҳара амч шҳамоу», ҳәа дхәыцуан, Иларион Ҭенгиз-иҧа. Алықьса Аҳмеҭ-иҧа данидикыла ашьҭахь, даҽеа хҩыҧшьҩы ауаа идикылеит, уи аҽены. Урҭ драцәажәон, аха ихәыцрақәа зегьы, ахьыҟаз Алықьса Аҳмеҭ-иҧа иҿы акәын. Уи иакәын, ихы иҭагьежьуа, иҭаз, уи аҽены. Аусурантә аҩны данааи, Цьумбер дааины дыҟан. Урҭ гәыдеибакыланы аҧсшәа еибырҳәеит. Аҧшәма ҧҳәыс рхәы архиара даҿын, аматцурҭаҿы. Дара иеибырҳәоз, лара илаҳаҳомызт.

- Нас иҟоузеи, Иларион Ҭенгиз-иҧа? – иҳәеит Цьумбер, Иларион Ҭенгиз-иҧа диҿаҧшуа.

-Бзиароуп иҟоуп, аха сымԥа иаҧгылаз, ишаҧгылац иаҧгылоуп. Ҳшәап, ма ҳаҧхашьап ҳәа ргәы иҭам, иҭаларангьы иҟам. «Сашьа бзиахә» иматцура дамхны дтәоуп. Апартиа далсцар, иус зҳаны аҳы дынхыстцоит ауп, аха Иван Иван-иҧа, уи апартиа иалцара дадгылашам. Апартиа даланы, иус аҳбаԥцәа, исызрыҭом, уи аҟнытә даҧыргатәуп. Заабеҭ Мачагәа-иҧа дамхны, уи ихаҭыҧан иҟаҳцазгьы, урҭ ратцкьысгьы деицәоуп, еиҧьра ҳәа акгьы илам. Урҭ шьаҭанкыла иқәумхуазар, иаауп ҳәа ргәы иҭаҳам. Аха уи ушьҭантәи усуп, макьана ахыццакра иаҧсам.

- Умшәан, Иларион Ҭенгиз-иҧа, угәы каумыжьын, уара ишуҭаху еиҧш, имарианы иҟалоит. Сара исҳәаз ҟаҵоуп ҳәа иҧхьаҳа. Уара излоуҳәахьоу ала Иван Иван-иҧа иааигәара уаԥы дынхаҳом, изыцәшәатәу. Иааигәара ҭакәажәцәақәак нхозар, урҭ зынҳак, урыцәшәо иҟаҳам. Иван Иван-иҧа иԥны снақәырҧшшәа иаасурбар, уара уаҳа ус умаҳам. Егьирахьтәи аусқәа сара избап.

- Иван Иван-иҧа иԥны урбара акәзар, уи сара избап. Уи акәым, уара уахьцо саргьы суццот.

- Уара усҭахҳам. Сара иуасымҳәеи, иԥны аасурбоит ауп, уаҳа, уара ус ҳәа акгьы умаҳам.

- Ибзиоуп, нас усгьы акәзааит, уара иануҭахха. Аиаҳәшьцәа рыцкәынцәа, Ҷьумбери. Иларион Ҭенгиз-иҧеи иԥны итәаны, абас ишеицәажәоз, иҧшәм ҧҳәыс лыбжьы аалыргеит:

-Шәлеи, арахь шәхәы сырхиеит.

- Ибзиоуп ҳлеиуеит, - иҳәан, Иларион Ҭенгиз-иҧеи, Ҷьумбери, неины, рнапқәа ааҳәҳәаны, астол илахатәеит. Аамҭа мыԥтәык имгакәа ибзианы акрырфеит, рқьафқәагьы ҟартцеит. Урҭ ԥагыланы, рнапқәа аарыҳәҳәан, иаадырбеит. Иларион Ҭенгиз-иҧа ҿааиҭит:» Ҳара ҷьаранҳа ҳцоит, мыԥтәык ҳаанхом». Ҷьумбери иареи аԥны индәылтцит иаалашьцоны еиҧш.

Ҷьумбер аҧыхьа ара данықаз, втбусла дшааз еиҧш, дмааҳеит, данаауаз. Уажәы, ихатә машьынала дааит.

Иара, арахь данаауз, амашьына иамаз аномерқәа аамихын, даҽа номерк аитеит. Џьумбер амашьына аҧсҭы кны днақәтәеит. Иларион Ҭенгиз-иҧа агәашә ааиртын, амашьына агәара анҵытцра дазыҧшны, даатгылеит. Агәара инҵытцны амашьына аангылеит. Иларион Ҭенгиз-иҧа агәашә ааркн, днеины, Џьумбер зышә ааиртхьаз, амашьына дынҭатәан, ашә ааиркит. Амашьына аҿынанахеит. Амашьына аанҿасрада, акраамҭа амҩа иқәланы ицон, Шларҭапҳаҟа ахы рханы. Арҭ ацәгьара аҟатцара згәы итакны амҩа ианыз, рмашьына иахьҭатәаз, рыбжьы аҙәы иаҳар ҳәа ишәозшәа иеицәажәаҙомызт акраамҭа. Ус ишҩеиуаз, Иван Иван-иҧа игәашә иҩадгылеит.

- Аброуп, Иван Иван-иҧа дахьынхо, – иҳәан Иларион Ҭенгиз-иҧа иҩны наиирбеит Џьумбер.

- Ушьҭа уара, уаҳа ус умам, иаанхаз, сара сусоуп. Уи анагҙара сара избап.Ҧытк аҩада ҳҩаскьаны, ҳгьыжьны ҳцап.

- Уи уара ишуҭаху, Џьумбер.

Урҭ ас иеицәажәо ишҩеиуаз, Маниа дахьынхо иҩавалеит. Ианыҧшы, зықәра акыр инеихьаз хатцаки ҧҳәыски, Маниа лгәашә аартны инҵалеит.

- Абарҭ дара роуп. Иван Иван-иҧа иҧҳәыси иареи. Ажәеиҧшьаа илҧха ҳауааит. Ашәарыцаҩ шәарыцара данцо, ажәеиҧшьаа рылҧха аниоулак, ашәарах қәацқәацуа иаҧхьа иааины иаагылоит еиҧш, арҭгьы ҳаҧхьа иааины иагылеит. Уажәы, ҳара иаҳзаанхаз ахысра ауп, аха ҳазхысыр.

- Заа иадырыр, иаармарианы, уажәы, ҳааилгон, аха иуадаҩым. Урҭ уаха имгьежьыкәа иабацари… Ҩышәҟа метра иҩаскьаны, иааҳәны иаангылеит, урҭ зықәтәаз амашьына. Ушьҭа Иван Иван-иҧеи, нас уи иҧшәмеи игьежьны, рыҩныҟа ианаауа ҳәа иҧшыроуп. Рус анагҙаразы, уаҳа ҧсыхәа рымаҙам. Ас еҧш иманшәаланы, уаҳа ирымбаргьы алшоит. Урҭ уажәы иахьгылоу аҟнытә, ибзианы иубарҭоуп, агәашә ианааҭытцуа инаркны. Арҭ ара ирацәаны игылан. Изҭатәаз амашьына иҩҭытцны,

акырынтә асигарет иахеит. Ртапанчақәа рпатронақәа ҭыхуа-иҭаҵо акырынтә игәарҭеит.

Ус аҵх акыр инеихьаны еиҧш, Иван Иван-иҧеи уи иҧшәма, Марусиа Николаи-иҧхаи, Маниа лгәашә иаатытцын, амҩа иаиыланы рҽынархеит. Урҭ ирхаҩаны итәақәаз, Иларион Ҭенгиз-иҧеи, уи иан лаҳәшьаҧа Ҷьумбери рылаҧш иаатцашәеит. Урҭ рмашьына иҭытцны игылан. Афыр-сырҳәа рмашьына инҭатәан, аус аруны, абжьы анаага, Марусиа уахь дҩаҧшит, амашьынагьы аҽынанахеит.

- Иван Иван-иҧа, абас ҩаҡтәирахь амашьына гылан, идәыцәлеит, - лҳәеит лара.

- Акы агханы игылазаарын, иагыз аныҡаитца ддәыцәлеит, амҩа бзиа иауааит, - иҳәеит иара.

Ус амашьына шааиуаз, ианаарывала, иаангылан, Ҷьумбери даатытцны, ҿааиҭит:

- Аказы сшәазҵаар, сҭахын, иҡалозар, зны шәаангыли, снашәацәажәашт. – Иван Иван-иҧеи, Марусиа Николаи-иҧхаи аангылеит.

- Сышәзыʒырҩуеит, - иҳәеит Иван Иван-иҧа.

- Иван Иван-иҧа шәара шәоума?

- Ааи, сара соуп. Бзиала шәаабеит. Аброуп сахьынхо, шәсысасыз сара сдырны иааиз.

- Уара уакәзар, Иван Иван-иҧа, аа, абри умаз, – иҳәан игәы иныҵакны, ҩынтә дхыст. Ажәак изымҳәаʒакәа, деизҡьа, амҩа днаныҳалеит Иван Иван-иҧа. Ҷьумбери, афырҳәа дааҳәын, имашьына днақәтәан иҽынеихеит.

- Ҧхьашәа бзиа ууааит, - иҳәеит Иларион Ҭенгиз-иҧа.

- Иҭабуп, аҭак ааҡаитцеит Ҷьумбери.

Иларион Ҭенгиз-иҧа, игәашә аҧхьа днеины, даангылеит Ҷьумбери, Иларион Ҭенгиз-иҧа амашьына даатытцын, игәара дынҭалеит. Ҷьумбери имашьына Жәыргьытҡа ахы рханы аҽынанахеит.

Марусиа Николаи-иҧхаа, Иван Иван-иҧа дшыршьыз аныльба, аку-ку ҳәа аҳәҳәара далагеит, аха уи лыбжьы Маниеи Марфушеи ирмаҳаит. Уи лыбжьы заҳашаз, усгьы, уаҳа, гәыла ааигәа дрымамызт. Иара дзыпҧсра

дыҧсхьан, ажәак изымҳәаҙеит. Марусиа Николаи-иҧҳа дгьежьны, Маниа лҷы днеины, иҟалаз лҳәеит. Маниеи Марфушеи лыцны, Марусиа Николаи-иҧҳа, Иван Иван-иҧа дахьказьыз, ркәаҷаб аркны инеины, ашьыршьаф дылаҳәаны ирулак, ԥьабаала аѡныҟа дыргеит. Уи дрыцқьаны, иматәа ҽыцқәа ишәҵаны, деиҷкаанны, акаруаҭ дыкәыртцеит. Адырѡаҽены анаадырша, Маниеи Марусиа Николаи-иҧҳаи иецны, иаха амашьына ахьгылаз, ианнеи, асигорет хыблаахақәа рацәаны ишкаҧсаз рбеит. Иҟаҧшьҙа иҟаз шәҟәы хәыҷыкгьы каршәын, Марусиа иаашьҭылхит. Ари ашәҟәы хәыҷы иаартны даҧхьеит Марусиа Николаи-иҧҳа. Уа ианын: Ԥьиқьиа Иларион Ҭенгиз-иҧа. Ари ашәҟәы Қырҭтәылатәи акомпартиа дшалаз, зыртцабыргуа ашәҟәы акәын.

Марусиа Николаи-иҧҳа Маниа илалҳәеит, ари ашәҟәы ирбаз, дара ирхыганы, аҙәгьы иарымҳәарц, лара итцәахны ишлымазааua. Ицәырганы аорганаа идлырбар, Хәымсеи Наташеи ирҧырхагахар ҳәа дшәеит. Урҭ ртцара ралгара шықәсыкгьы рыгым. Знык урҭ зҭақәоу ртцарақәа ирылгар, нас иҟалтцаша аамҭа илнарбон.

Иван Иван-иҧа даныршь, адырѡаҽены шьыжьымҭан, инаркны, изаҳаз ааны, идашшыланы ацара иаҷын. Араион амилициацәагьы ааит. Урҭ анаауаз, дрыцны дааит, араиком актәи амаҙаныҟәгаѡ, Иларион Ҭенгиз-иҧагьы. Иаха амашьына ахьгылаз имдыруази, иара ихала дцаны дыҧшааит, ицәыҙыз ипартбилеҭ ибозар ҳәа, аха иауибахоз. Марусиа Николаи-иҧҳа лыѡны днеин, лымкаала длыдышшылеит. Артцаѡцәа реилазаареи аколнхара аправлениеи, аитцбыраҙатәи апартиатә ор-ганизациеи, араикомааи рыхьҙала Аҧснытәи агазеҭқәа рыла адышшыларақәа ҟартцеит. Ростовҟа адырра ҟартцан иааит Хәымсеи Наташеи. Урҭ Ростов атцара ртцоижьҭеи сынтәа хәышықәсоуп. Атцыхәтәантәи акурс аҷы итәоуп. Дара атцара бзианы иртцоит, адиплом ҟаҧшь ала аинститут иалгарц ргәы иҭоуп. Аканикулқәа анрымоу, Аҧснықа иаалон-ицалон акәымзар, ҽена

заҭәыкгьы алекциақәа рҽагдмырхацызт, рҽеақәшьны аҭара иаҿын. Изеиҧшразаалак, дипломк ҳаундаз ҳәа иҟақәаз иреиуамызт. Изҭаз рҭарақәа ибзианы иалганы, нас итцегь, рҭарақәа ирыцыртцарц акәын дара ргәы итаз. Иахьынӡарылшо аҭара рҭаларц, нас аусура иалагар, ҳәарас иаҭахузеи, рыжәлар рзы, еиҳа, ихәарҭаны иҟалон. Уи акәын абзиа, аха Наташа лаб иҧсра иахырҟьаны, рҭара рҽагырханы, Аҧсныҟа имаар, ада ҧсыхәа рмоуит. Ахаан аҳәгьы игәы нзмырхацыз, бзиарамзар, цәгьарак зымҳәацыз, иагьыҟазымҭацыз, згәы ааибагоз ауаа, реинраалашьа иақәшәоз, Иван Иван-иҧа иҧсра, даара ргәы иалсит ақыҭа зегьы, дара рхатә ҭеик иеиҧш. Ауаа ахьынеидгыла-ааидгылалак, излацәажәоз, «дыршьит, аха дзыхдырҟьазеи? Уи еснагь ажәлар дрыдгыланы рҭахраҚәа ихьчон. Ахал-Соҧелаа Шларҭаҧаа рыбнара рышәҭароуп, анырҳәа, убасҟан Иван Иван-иҧеи, Заабеҭ Мачагә-иҧеи, Иларион Ҭенгиз-иҧа дрызгәааны, Заабеҭ Мачагәа-иҧа дамхны, Беслан-иҧа Алықьса дҟаитцеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа апартиа дшалоу дизҭакуамызт азы, иусура дамихит. Ушьҭа дызлоу, апартиа дамихыр, дҭеикыргьы ҟалоит» - рҳәон ҷьоукы. Даҽа ҷьоукы ус рҳәон «Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, Иларион Ҭенгиз-иҧеи, иешьцәас иҟаибаҭахьеит, рчеиҷьыкақәа иеибафахьеит, аха инапы хәымгақәа рыла ма ҷьоукы, азыҟаҭаны ддиршьызар, Иван Иван-иҧа? - рҳәон. «Ҳаи, абаа ишәымҳәо, ҳәа акгьы ыҟам. Иларион Ҭенгиз-иҧа, убас ҟаитцоит ҳәа шәгәы излаанагози?» - рҳәон даҽа ҷьоукы.

Арҭ ирҳәаҚәоз Марусиа Николаи-иҧа, илаҳауан. «Агәнаҳа ыӡуам, Иван Иван-иҧа, макьана анышә даҳамҭаӡацт, аха ауаа еилыркаахьеит дызшьыз. Сара сзырццакрызеи? Схәыҷқәа зҭақәоу рҭарақәа ирылгап, нас, ма аҭыс иаҳәап, ма аҳәыхә иаҳәап, ацәгьа ҟазҭаз, ацәгьа дақәшәоит» - лҳәалон лара.

Адин ишаҭанакуа еиҧш, Иван Иван-иҧа, хымш дыкҽан, нас анышә дарҭеит. Иван Иван-иҧа анышә данарҭоз, арҭаҩцәа реилазаареи, аколнхара апра-влениеи,

убас, ақыҭа зегьи, рыхьӡ ала, ажәа иҳәеит Заабеҭ Мачагәаиҧа Цьыкырба. Уи ишьҭахь ажәа иҳәеит Ростов аус ахьиуаз аҿынтә, иҩызцәа ииааз рыхьӡала, иара иалиргаз астудент, иахьа уи аинститут аҿы, иҧҳаи имаҳәи аҭара ахьыртцо, деканс иҟоу.

Уи инеиҭыхны далацәажәеит Иван Иван-иҧа иуаҩреи, иусуреи, аиашаз иқәгьареи, уҳәа ртәы. Иара убас, уи дрылацәажәеит, Наташеи Хәымсеи аҭара бзианы ишыртцо, рыламыси рыуаҩреи шыҳараку. Аинститут аусуцәа агәыӷра шрымоу, урҭ зҭоу рҭарақәа ибзианы ишалго ала. Насгьы иара иҳәеит ацәгьа зуз дмаагьшыр шыҟамло. Уи аҭакҧхықәра ду шидло. Убас ихцәажәеит Хәымсеи Наташеи. Хәымса иажәа ааркьаҿны, иҳәеит: «Ҳара ҳазҭоу аҭара ҳалгарц шықәсык ауп иаҳзынхаз. Уи ҳаналгалак, ҧытраамҭак, уа ҳаангыланы аусура ҳалагарц акәын ҳгәы иҭаз, аха ара ҳааны аусура ҳалагоит. Ҳаҭала сара, Иван Иван-иҧа, бзиа ибаны дызҿыз, аҭоурых дырҭара, сара схы иадыстцоит, уи анагӡара. Сара сыҧсы ҭанатцы сашьҭазаауеит Иван Иван-иҧа дызшьыз иҧшаара. Уи иҧшаара сылшап ҳәа сгәы иаанагоит».

Хәымса дцәажәаны даналга ашьҭахь, дқьызқәызуа, дахьтәаз дҩагылан, лаб икәыпа днахагылеит Наташа. Уи илҳәеит: Лара Шларҭаҧатәи абжьаратә школ даналгалак, лгәы ишҭаз, Аҟәатәи аҳәынҭқарратә институт, аҧсуа бызшәеи алитературеи рфакультет дҭаларц, аха Хәымса Ростовҟа ихы анирха, лани лаби,ларгьы уахь дцарц анлабжьарга, мап шылзымкыз. Уажәы, лан лыкәра акыр ишнеиз. Лара дызҭоу далганы данааилак, лан илымаз аклассқәа аалымхны, имҩаҧылгаларц. Нас дааҳәны, лара ашкол даналга, дҭаларц агәаҳәара илымаз, аҧсуа бызшәеи алитературеи латәарадатәи афакультет дҭаларц аҧсуаа рхәычқәа, аҧсуа бызшәеи алитературеи длыртцо дҟаларц шылҭахыу. Наташеи Хәымсеи ирҳәаз ражәақәа даара пату ақәыртцеит ақыҭа ууаи, убас, урҭ ражәақәа ирзыӡырҩуаз егьырҭ зегьи.

Иван Иван-иҧа анышә данарҭоз, ауаа ирҳәақәоз, ҿык

иҭытцуа, ҽык иҭало ауаа инарылалеит. Рқыҭа иналтцны, егьырҭ ақыҭақәа рҽынʒагьы иназеит. Ҳәарас иатахузеи, ари ажәабжь Иларион Ҭенгиз-иҧа иҽынʒагьы инамʒар амуит. Уи аниаҳа нахыс, еиҳа ашәарагьы изцәыртцуа далагеит. Иара ибзианы игәалашәон Цьумбери иареи Иван Иван-иҧа ианишьҭашәарыцоз, ипартбилеҭ иџьаба ишҭаз, насгьы Маниа лханы, Цьумбери иареи рмашьына ааныкылаы, иҩҭытцны, асигаретқәа ирыхо, акраамҭа иахьгылаз, апартбилеҭ шицәыʒыз. Иара изымдыруаз, уи зҧыхьашәаз иакәын. Уа ишицәыʒыз, иара ибзианы идыруан.

Иван Иван-иҧа иеиҧш, Заабеҭ Мачагәа-иҧагьы дишьырц акәын игәы иҭаз, аха ашьҭахь уи ҭакрала иҧсахраз иʒбеит. Зны, иусура дамхны, нас апартиа далцаны, ирʒра напы аиркырц, аха нас ихәыцрақәа иҧсахуа далагеит. Шларҭаҧаа рыбнара амш ала, Иларион Ҭенгиз-иҧа иҽагылақәаз рыҩџьагьы дрылгар, ауаа еиҳагьы гәрамгарҭас дшыркуаз идыруан. Ус шакәыз, аргарма иаанарҧшит Иван Иван-иҧа анышә данарҭоз аҽены, уи ихцәажәози, инеидгыла-ааидгылақәоз, ирҳәақәози аниаҳа ашьҭахь. Убасҡан, иʒбеит Иларион Ҭенгиз-иҧа, иʒбаны имаз ипланқәа иҧсахырц. Диҭахы - дицәымыҕ Заабеҭ Мачагәа-иҧа, мчыла акәзаргьы пату иқәиҵошәа ҡаиҵар акәын. Уи адагьы, Цьиқьиеи Цьыкырбеи иеижәлантәқәоуп ҳәа ауаа ирҳәақәозгьы дрызхәыцит. Арҭ аҩжәлак, Цьиқьиақәазаргьы, Цьыкырбақәазаргьы, агәхьаа икымызт. Арҭ шеишьцәоу иаанхар, еиҳа рақыртуатәра мариахон.

Ақыртцәа рықәкы хадагьы, уи акәын. Уи анагʒара маҷк аҡарагьы иацхрааyеит ҳәа игәы иаанагон, Иларион Ҭенгиз-иҧа. Уи Заабеҭ Мачагәа-иҧа игәра игомызт. Уи иҽаҧхьа аҽырҟәымшәышәра аҧсоуп ҳәа иҧхьаʒон.

Ҽнак, Иларион Ҭенгиз-иҧа Заабеҭ Мачагәа-иҧа икабинет аҽы диҧхьеит. Раҧхьа, «иласхузеи, сцом» ҳәа иʒбеит, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, аха ашьҭахь, «дансыҧхьа сцап, дсыргәааʒар, сзықәиршәо издыруеи? Амчра ишиҭаху, инапаҽы иҡоуп» – иҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧа дле-

ит. Иларион Ҭенгиз-иҧа икабинет ашә аартны, ишьапы анынхигатҵәҟьа, афырҳәа дҩагыланы, днеи-ҧылан, ҷааитит:

- Заабеҭ Мачагәа-иҧа, узымбеижьҭеи итҵуази? Угәхьааганы сыҧсуан!

- Ус сыгәхьааугозар, сыҩны умҩеиуаз, - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа, иара ишиҟазшьаз еиҧш, аԥыкә-ԥыкә ҳәа дыччо.

- Сҩеиргьы ҟалон. Аха сзымҩеит, сеилахоуп, Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Раион дуҵҙак анапхгара аҭара мариоума? Иагьа гха ҳахьхьеит, иагьаҩгьы ирыхәҭамкәа, ргәқәа нҳархахьеит. Урҭ зегьы рҳаԥқәа ҳақәшәар, харагьы ҳазнеиуам. Аха анцәа ҳазрыцхәау баны ҳаҭеимҵозароуп акәымзар. Сара ибзианы издыруеит, уаргьы усызгәаар шухәҭоу, уусура уахьамасхыз азы, аха суқәгәыҷуеит сеилукаап ҳәа. Сара сеиҳабыра, Қарҭаа исыдыртцеит, Зымыццак нырцәгьы ихҟьаны, ипашәҙа иҟатҵаны, Ахал-Соҧелаа ираҳҭарц. Уи азҵаара аныԥәхаргыла, зыҧсаҭа бзиахаша Иван Иван-иҧеи уареи шәаҳҷагылеит. Шәара шәызиашақәаз сара исзымдыруа ҷьышәшьоума? Аха саргьы адҵа исымаз насмыгҙар руамызт исхагылақәаз. «Арҭ ирымуит» - сҳәар, шәара шәзы, иҽеимхар ҳәа сшәан, сара уара усашьамзи, сааууқәгәыҷын, умаҵура уамсхит, аха устҵәҟьа унсыжьп ҳәа сгәы иҭам. Хар змам ҭыҧк узысыҧшаар стахуп, уара иуҭахызар, Заабеҭ Мачагәа-иҧа.. сара сыгәра ганы, уҽесуҭар, суцхраауеит. Умбои, Шьрыф Каабан-иҧа дшыҟоу. Уи зегьы дрымароуп. Уара уаҵкьыс уи деиҧьасшьо ҷьушьома? Аха араиком аҷы аусурҭа истан, дчыгәза аус иуеит. Нас уара аусурҭа зусымҭари? Уаргьы саргьы ҳахьеиванагалаз, абна ахҟьараҷоуп. Уажәы, Қарҭынтәи адырра ҳарҭеит, иаарласны, абна ахҟьара ҳалагарц. Ҳара урҭ рҳәатәы хамҵашьа ҳамазам. Уара аколнхара хантәаҩыс уаныҟаз, ҳашуазҵааз еиҧш, ушьҭа аҙәгьы ҳизҵааҙом. Изҭаху иитаху иҳәааит, аха ҳара уи аккарра хаҳамкьар ҟалаҙом. Уи хыхьынтә дҵас иҳамоуп.

- Иларион Ҭенгиз-иҧа, сара исҳәац сҳәоит. Уи абнара шәара ихышәкьоит. Ихкьаны изышәҭо рзы ибзиоуп. Аха измышәхуа абажәгои? Абри иазхәыцуоу хыхь иҟоу, адҵақәа шәзаазышьҭуа? Ажәлар мап ркуеит. «Ҳара иаҳмазҵаакәа ҳадгьылқәа зго зусҵцәада» – ҳәа игылоуп.

- Игылазаргьы, рҽеааиқәыркааит. Акгьы шрылымшо рдырааит. Еиҭа ишәызҵааргьы мап шәкуеит. Нас ишәызҵаараны, изыкоузеи? Ари азҵаара анықәгылаз, мап ацәызкыз, насгьы аргама иқәгылаз, Иван Иван-иҧеи уареи шәоуп. Иван Иван-иҧа ушьҭа дыкам. Уара акгьы умҳәаргьы, анхацәа азызкуа уара уоуп ҳәа ргәы иаанагоит, аҭакҧхыкәрагьы уқәшәоит. Суҳәоит, ухы алоумҵан.

- Анхацәеи уареи шәеибаба, сара маҵура салазам. Абзиара узыкалааит. Сара сцеит, - иҳәан Заабеҭ Мачагәаиҧа дѡагылан, инапы Иларион Ҭенгиз-иҧ иахь инаирххеит. Рыѡцьагьы рнапқәа ааимырхит. Нас Заабеҭ Мачагәа-иҧа дѡагыланы дцеит.

а-26-тәи ахы

Иларион Ҭенгиз-иҧа дахьтәаз дхәыцуан. «Изакәытә уаауазеи, абарҭ аҧсуаа? Дзакәытә уаѡузеи, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, ихаҭагьы. Уи уаѡрак иланы збом. Сара араиком актәи амазаныкәгаѡыс сыкоуп. Изакәызаалак дсыдыскылеит, «усашьоуп» - сҳәан. Ишдыру еиҧш, араиком актәи амазаныкәгаѡ илшо рацәоуп. Ус анакәха, сара исылшо шырацәоу дырны, ихы сизамырхәеит. «Сашьа, унапаҷы сыкоуп, иуҭаху сызу иҳәар, изызмурыз иҟоузеи?» Саргьы сусураҷы даасыхәон, иаргьы сихәон. «Шларҭаҧаа ҳадгьыл азәгьы иаҳҭом» - ҳәа игылоуп. Урҭ ирҳәо иара инаҭои? Уи адгьыл ҳара, усгьы, иааго-ит. Ус шакәу иаргьы ибзианы идыруеит. Уи ихы даҧоуп акәымзар, астҵакьа убахьоу? Еиҳа изеиҧьзамзи, аус шиуц иуазар? Ҳәарада, уи еиҳа изеиҧьын, аха изеиҧьу дашьҭамлеит, Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Ақыртцәа ахьаа-

газ, иҭахым ауп, нас уаҳа иззакәи, ус зхыӄаитцои? Уи ацәыршәага, дҭакызар акәын иқәнагоз, аха дҭакым, ихы дақәиҭны, адәы дықәуп. Иван Иван-иҧа ишьра, иара изеиҧьхеит. Уи акәымзар, иара иҭыҧ дықәстцон. Ари зи-зымдыруеи, иара? Абар, уажәы, иаарласны, ихы зқәиҭцо, абна ахӄьара ҳалагоит. Уи усҟан иӄаитцо ҳамбари!»

Иларион Ҭенгиз-иҧа ишиҳәаз еиҧш, Қартынтәи атракторқәа аарган, абна ахӄьара иалагеит. Атцлақәа ытцҳәаны, адәҳәыҧшқәа рахь иргон, уа еизыргон, нас амҽылхцәа еиѡытцәтцәа иӄартцон. Амашьынақәа рыла адәыҧбаангыларҭатә станциахь ирышьҭуан. Уа иахьнеиуаз, аешелонқәа гылан. Урҭ ирықәырцон, нас Қырҭтәылаӄа ирышьҭуан. Ари абна арыцкьара шықәсык аӄара иадхалеит. Илырхыз амҽы ыкәыргеит. Абаарақәа еимарыжьит. Ажрақәа ҭауланы иарҭеит. Шларҭаҧаа ахьынхоз инаркны, Зымццак ахықәанҙа абетонтә шьаӄақәа арсны, аҭел қәыц ала ааида ркит. Ара аҭәа бзианы иазҳауан азы ҭәархырҭас еиурыжьит. Ахал – Соҧелаа арахә рферма ду дыргылан, зыжәла бзиаз арахә анырцеит. Ақырццәа гәырҧьатцәа анхара иалагеит. Шларҭаҧаа рырахә ахьцо анырмоу, акака, ма ѡѡба-ѡба цьоукы иааныркылеит, акәымзар, аиҳараѡык ианырхит. Акык-ѡбак арахә змақәаз, урҭ рҭатынтрақәеи, рцитрустә шәырқәеи, рывцақәа рҽынтә, ҭәак рххны, иааганы инрымцадыршәшәон акәымзар, арахә нҭытцны, акра-хьырфашаз ҭыҧ ыӄамызт. Ари Шларҭаҧаа ргәы иалан. Аха мчы ҳәа акгьы рымамызт азы, ирымбошәа ҟатцаны, ирывсны ицалон.

Хәымсеи Наташеи зҭаз рцарақәа иалганы иааит. Иван Иван-иҧа икәыпа иахагыланы ажәа ирҳәаз нарыгҙеит. Хәымсеи Наташеи рыѡцьагьы аусура иалагеит Шларҭаҧатәи абжьаратә школ аҽы рцаѡцәас. Хәымса, Иван Иван-иҧа иҭыҧ ааникылеит, Наташа лан лсаатқәа абжа лгеит. Ажәакала Марусиа Николаи-иҧҳа лсаатқәа еиӄараны иршеит лыҧҳаи лареи. Убасҟан, Наташа дыхәмаршәа ус лҳәеит:

- Марусиа Николаи-иԥха, бгәы иалбмырсын, бсаатқәа ахьбымсхыз. Сынтәа затәык ауп. Нас ҳаԥыхьаҟа бсаатқәа изгақәаз сыргьежьуеит. Сара Арзениа Шьақьыр-иԥха исалҳәеит, аԥсуа бызшәеи алитературеи рфакультет стәалар, лсаатқәа сара ишсылто, сара уи хәымԥада, стәалоит. Сара ашкол саналга, стәалрц акәын, сгәы итаз, аха Ростовҟа сымцар амуит. Сара истахуп аԥсуа бызшәеи алитературеи, аԥсуаа рхәычқәа идсыртцаларц. Ари заҳаз зегьы ргәы иаахәеит, аха зегь реиҳа, лгәы иаахәеит, аԥсуа бызшәеи алитературеи рыртцаѡы Арзениа Шьаақьыр-иԥха. Уи лгәы изаахәаз, лара ушьта аусура ахьылымшоз азоуп. Лара дзыԥсахуаз артцаѡы дахьыҟамыз, лгәы иалан.

Дзыԥсахуа артцаѡы дыҟазар, иахьатәҟьагьы тәанчара дцон.

Убри аамтазы, Марусиа Николаи-иԥха дахьтәаз, ус лҳәеит: «Наташа Иван-иԥха, сара ссатқәа зегьы бара ибыстап, сагьынбыцхраап ҳәа акәын сгәы итаз. Бара аԥсшәа аурокқәа бгозар, аурыс бызшәеи алитературеи дзыртцаша артцаѡы дыԥшаатәхозар акәхап»...

Абас иеибыхәаны атцара шықәса ҷыц иалагеит, иагьалгеит қәҷиарала. Наташа Иван-иԥха илхәаз налыгзеит. Дталеит Аҟәатәи Аҳәынтқарратә институт Алеқсеи Максим-иԥа горки ихьз зху, аԥсуа бызшәеи алитературеи рфакультет, латәарадатәи аҟәша. Ари Арзениа Шьаақьыр-иԥха ианлаҳа, усура дтымтзеит. Уи аҷены лара лгәы бзиамызт, усура дтытцуагьы дыҟамызт. Аколлектив абас рзаалыцхаит: «Наташа Иван-иԥха, Ростовтәи артцаѡратә институт, аурыс бызшәеи алитературеи рфакультет далгеит диплом ҟаԥшьыла, аметодика бзианы илдыруеит. Аԥсышәала ибзианы дцәажәоит, лбызшәа цқьоуп. Аԥсуа бызшәеи алитературеи рфакультет сынтәа дталеит, ахпатәи акурс аҷы ддыртәеит. Аԥсуа бызшәеи алитературеи ахәычқәа идлыртцарц шылтаху здыруеит. Сара стып убри илышәтарц аҳәара ҟастцоит». Ашкол адиректор Наташа длазтцааит. Аԥсуа бызшәеи алитературеи атцатәхәқәа баҳтар, ибылшару ҳәа. Лара

дгәырҧьатцәа дазыразхеит. Марусиа Николаи-иҧҳагьы мап лымҳәаҙеит, лыҧҳа Наташа Иван-иҧҳа аҧсуа бызшәеи алитературеи атцатәхәқәа ахьылгаз, избанзар, лара илдыруан, аҧсуа бызшәеи алитературеи ахәыцқәа дыртцара бзиа ишылбоз. Насгьы Арзениа Шьақьыр-иҧҳа лгәабзиара иахҟьаны аусура шлылымшоз, аха артцаҩы дахьыҟамыз аҟнытә ианлыҳәалак, дыҧхашьаны усура дыштытцлауаз. Арзениа Шьақьыр-иҧҳа илҳәаз, Марусиа Николаи-иҧҳа ианлаҳа, ус лҳәеит: «Аиаша ҟалтцеит Арзениа Шьақьыр-иҧҳа. Ус сара сзыҧсахуа анцәа дситар, саргьы убас ҟастцон. Амала, Арзениа Шьақьыр-иҧҳа лцара, сара еиҳа исзеицәахеит. Иаҳҳысыз атцара шықәсазы, сыҧҳа маҷк аҟара сыҧсы слыршьеит, сеидара хьанта сатцылхит. Сызтцаз сеидара хьанта сатцылхит шысҳәоз, сеитатцалеит. Саргьы иахьынҙауа ус снеилап, абзиа сҧеиҧшзар, аурыс бызшәеи алитературеи дзыртцо, ртцаҩ бзиак дҳауп. Сажәреи счымазареи рыдагьы, Иван Иван-иҧа илымкаа ашкол ашта аталара схы ахызбаауеит».

Хәымсеи Наташеи уаанҙагьы ирызбахьан, Шлартаҧатәи абжьаратә школ аҿы аусура ианалагалак, рқыта атоурых аттцаара иалагарц. Уи напы адыркырц, Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду аан итахақәазаи, аибашьра зыҧсы таны иалтцны иаақәази ртоурыхқәа реилкаара.

Уажәы, ари ашкол аҿы, аусура ианалага, уаанҙа ирҙбахьаз рхаштыр ҟалозма? Есымҿышеи, аканикулқәа раани рыҩџьагьы иеицны, ақыта ирылан. Урт планс ирыман, раҧхьа иргыланы, Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду аан итахақәазаи, уи иалахәны имҧсыкәа, зыҧсы аазгақәази ртоурыхқәа реилкаара. Иахьнеиуаз, хабалак, гәахәарала ирыдыркылон. Дара рхала, бзиа ибаны, изқәыркыз рус бзиа, пату ақәыртцон, ишрылшоз ала, ацхыраара рыртон, ргәы ақәдырбзион. Наташеи Хәымсеи ахьнеиуаз,хабалак, Иван Иван-иҧа ибзианы ихцәажәон. Рқыта датцеи иашаны, зегьы дрыҧхьаҙон. Урт ирҳәон, Иван Иван-иҧа ибзиаҙбахә, ахаан аҙәгьы игәы шнимырхацыз, рқыта уаа зегьы дшыртахыз, рқытазы дыш-

патриот иашаз. Заабеҭ Мачагәа-иҧеи Иван Иван-иҧеи Шларҭаҧаа рыдгьыл Ахал-Соҧелаа рымҭаразы ишгылаз. Убри азы, араиком актәи амаҙаныҟәгаҽ иеитцеиҟәаҟәаз аус хәымгала Заабеҭ Мачагәа-иҧа иусура дшамихыз, Иван Иван-иҧа ишьрагьы, иара игәра шырымгоз, аха игәаҧьны ишырзымҳәоз. Ауаҩы дыршьит, ақыҭа уаа ргәы далсит. Еизаны, пату иқәтцаны нышә дарҭеит. Аха аорган мыҩтәык ари аус иашьҭамлеит. Ари акы ишамааназ удырратәы иҟан. Аинтерес ркит Хәымсеи Наташеи. Урҭ реиҧш аинтерес ркит, ақыҭа уаа зегьы.

Шларҭаҧаа рыбна ахҟьара ианалага, раҧхьатәи амшқәа руакы азы акәын. «иҟоу аабап» - рҳәан Заабеҭ Мачагәа-иҧеи, даҽеа хҩык-ҧшьҩык раҟара, абна ахь-хырҟьоз илеит. Атракторқәа алҩа рхаччала абнара илан. Атцла дуқәа ытцхәаны, ирҳәазаны аилажьра иа-ҿын. Аҧсабара бзиа избо, дарбанзаалак, иамыртцәуоз ҳәа аҙәгьы дҟаломызт ҳәарада. Арҭ иеицны, ргәқәа еиқәы-шьшьы, ишнеиуаз, машьына ласык, акыр иларывсны иаангылеит. Заабеҭ Мачагәа-иҧа иҩызцәеи иареи амашьына ианазааигәаха: «Иларион Ҭенгиз-иҧа имашьына ауп» - иҳәеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Иаргьы амашьына даатытцын, гәахәара дук игәы иштаз мҩашьо, дҿаҧха-ҿаччо, даарҧылан, иеицыз рызегь рнапқәа аарымхуа, мацара, аҧсшәа реиҳәеит. Урҭ акраамҭа иеи-цәажәо иеидгылан. Нас даахәмаршәа. Иларион Ҭенгиз-иҧа ус иҳәеит:

- Заабеҭ Мачагәа-иҧа, ара абна еилачыра иҟаз атцкьыс, абас икеи-кеиуа, иахьыҟартцаз, еиҳа еиҧьҙами?

- Еиҧьрас иҟоу, акгьы ыҟам, Иларион Ҭенгиз-иҧа, малс иҟоу аҧсабароуп.

- Ааи, уара уиашоуп, Заабеҭ Мачагәа-иҧа, аха аиҳабыра ирҳәеит, иҟаҳҭароуп. Аиҳабыра ирҳәо аҿагылара иашам. Иван Иван-иҧеи уареи шәаҿагылан, аха шәус акгьы алымтцит. Шәус иалтцыз ҳәа иҟоу, акы заҭәык ауп. Уи Иван Иван-иҧа иҭахароуп. Уи иҭахара иара ихароуп, иацьал ихала иааигеит. Дарбанзаалак, аҙәгьы ихараны ҳәа дыҟаҙам.

- Иара ихароузеи? – иҳәан дҭааит иеицыз рахьтә аҙәы.

- Уара душьызшәа ауп, уара иуҳәо иаанаго, – ҳәа ааиҽытҵьеит Заабеҭ Мачагәа-иҧа.

- Уҽы уаҧшны уцәажәала Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Ус имхәыцкәа ицәажәаҙом ауаа ҟәышкәа, - иҳәан аҧсшәагьы рамҳәаҙакәа дзыдгылаз имашьына длақәтәаны дцеит.

Уа игылақәаз зегьы, араиком актәи амаҙаныҟәгаҩ иҽытцшәаз иажәа оумашәа ибаны, акраамҭа иахырҳәаара рзымдыруа ианахеит. Нас иеицыз рахьтә аҙәы даацәажәан:

- Ауама иҳәеит, аиаша ххәозар. Ажәлар баша ирымҳәозаап: «Аиаша анышә иауҭаргьы, имааҧшыр ауҙуам». Заҟаҩы ирҳәоны исаҳахьоузеи? «Ари ашьра иҟалаз, Иларион Ҭенгиз-иҧа иус аламкәа иҟам» – ҳәа. Иудыруеи, уи иашазаргьы. Иван Иван-иҧа дҭынхадоуп акәымзар «иус зхацыркми?» - ҳәа азтцаара ықәыргылазар ҟалон.

Иларион Ҭенгиз-иҧа дышиашаз, икабинет аҽы днеины днатәеит. Ууанҙа икабинет ахь даннеилауаз, имаҙаныҟәгаҩ, икабинет аҧхьа итәаз, лафк наламҳәакәа днеиломызт, аха, уажәы, акгьы ламҳәакәа дахьлеиз, уамашәа илбеит. Лара иеилылкааит, иахьа игәалаҟазаара бжьысны дшыҟаз, аха ибжьызхыз лыздыруамызт. Уи дазхәыцуа, амаҙаныҟәгаҩ лҭыҧ аҽы длатәеит. Ас игәалаҟазаара ҽеимкәа данаалоз, ихы астол илықәыжьны, акраамҭа, дхәыцуа, длатәалон. Нас амаҙаныҟәгаҩ даалыҧхьалон, Иларион Ҭенгиз-иҧа. уи ашьҭахь ашәқәа ааркны, инеихәмар-ааихәмаруа инеидтәалалон. Аха иахьа ус ҟаимҵеит. Иларион Ҭенгиз-иҧа, имаҙаныҟәгаҩ лахәмарха аамҭа имамызт. Лара уажәы- уашьҭан, дсыҧхьоит ҳәа дшыҧшыз, Шьрыф Каабан-иҧа иахь ател дасын, Иларион Ҭенгиз-иҧа икабинет дныҩналеит Шьрыф Каабан-иҧа.

Уа дшыныҩналаз еиҧш, аҧсшәақәа ааибымҳәакәа Иларион Ҭенгиз-иҧа, иааиз дниҽаҧшын:

- Шьрыф Каабан-иԥа, ара утәа, - иҳәеит дахьтәашаз аҭыԥ наирбо. Иларион Ҭенгиз-иԥа, Шьрыф Каабан-иԥа дахьтәашаз, ахьиирбаз, днеины днатәеит. Уи дшынатәаз еиԥш, Шьрыф Каабан-иԥа дахьтәаз днеиҷаԥшын, Иларион Ҭенгиз-иԥа даацәажәеит:

- Шьрыф Каабан-иԥа, уаргьы саргьы ҳшеизыӄоу удыруеит. Ииашоуп, ажьра-цәара ҳабжьан, аха жьра цәарала еиҳа изааигәоу, Циумбери ҳәа аҙәы дсымоуп, убри иеиԥш, усҧхьаҙоит, угәрагьы згоит. Уара уҷы маҙа сымам, исоурангьы сыӄам. Иахьа даара сгәы еиӄәуп, Заабеҭ Мачагәаиԥа имшала. Уи даара сцәа схыхны дсыхцәажәеит, ауаа рыгәтаны. Уи аус даҭатәуп. Ꭿажәеи жәибыжьтәи ашыӄәс ҽеишәа иазымрыцкьеит, иахьагьы иҳалоуп, уи ашыӄәс лаша иацәынхаӄәаз ауаа ҭмыҳәҳәарӄәа. Заабеҭ Мачагәаиԥа, иусура данамҳҳуаз, апартиагьы дамхны, дҭакызар, акәын. Уи иусура иамхра дабжьоз ҷьысшьон, аха дзамбжьеит. Ажьа бжьараҳәа, дыбжьоит, уи ауаꭿ. Апартиа далцаны, дҭактәуп. Уара уҷы изыҙои? Иван Иван-иԥа уара душьызшәа уцәажәоит, егьи ҳәа акы иҳәаӄәоит, дыхәмаруашәа ҟаҵаны.

- Уи закәыхи, ус иҳәозар, ҕәҕәала дахьырхәтәуп.

- Иван Иван-иԥа ихаҭыԥуаꭿыс иӄоу, иахьа аитҷбыраҙатәи апартиатә организациа иусӄәа назыгҙо Чалмаз Нури Озбаӄь-иԥеи уареи шәеизыӄазаашьа шыбзиоу здыруеит. Уи уааиацәажәаны, уатҷәытҷәҟьа апартиа далышәцароуп. Нас уи иус апрокуратура инастоит. Ҳара ара ҳаштәоу, ҳусӄәа ҷыгәҙа иҟаҳҵоит.

- Иларион Ҭенгиз-иԥа, ишәҳәаз саҳаит, иагьеилыскааит. Чалмаз Нури даара дыҷкәына бзиоуп. Даарагьы сара дысзааигәоуп, исҳәогьы дшахымҧо агәра згоит. Шларҵаԥа сꭿеины, аизара ааҟаҵаны, Заабеҭ Мачагәаиԥа, апартиа иалцара сара избап.

- Ус акәзар, ҭелла шәеибадыр. Уатҷәы шәзахьымҙар, уатҷәашьҭахь иахымгакәа, аизара мꭿаԥганы, апартиа далцаны, апартиа дызлалцоу ала ашәҟәы ꭿны, саԥхьа иааганы иӄәҵа. апартиа дызхалаҳцо, Ахал-Соԥелаа

адгьыл раҳҭом ҳәа иқәгылара ауп иҳәатәу, иара сара сцәа схыхны, дахьсацәажәоз, уи ҳаҟәытцп, агәалашәара аҭахҙам, ма уахьдырблаҟьо уздырҙуам.

- Ибзиоуп, Иларион Ҭенгиз-иҧа, уи сара избап, сыгәра ганы, снапы иананутца, усцәымшәан, уи аус, уара ишуҭаху еиҧш, инагҙоуп ҳәа иҧхьаҙа.

- Ус акәзар, уца, Шьрыф Каабан-иҧа.

- Ибзиоуп сцоит, абзиараз, Иларион Ҭенгиз-иҧа, - иҳәан дѡагылеит Шьрыф Каабан-иҧа.

- Абзиараз, ақәҷиарақәа, - иҳәан Иларион Ҭенгиз-иҧа аскам дахьықәтәаз, дѡеихан, мачк дѡатцысшәа ааҟаитцан, деиҭалатәеит. Шьрыф Каабан-иҧа дындәылтцит.

Уи аухатцәкьа, Шьрыф Каабан-иҧа, ақытахь дцеит. Иара иѡны дымнеикәа, дышиашаз, иѡыза Чалмаз Нури Озбақь-иҧа иҷы днеит. Уи иеиҳәеит, уатцәашьтахь аизара мѡаҧганы, Заабеҭ Мачагәа-иҧа Цьыкырба апартиа далцаны, нас апартиа дызлалцоу ала, апротокол агәылѡаа ѡны, араиком актәи амаҙаныҟәгаѡ иаҧхьа ишықәтцатәу. Аха уи иҭара иара ихы ишадитцо, иҳәеит Шьрыф Кабан-иҧа.

Адырѡаҷены, шьыжьымҭан, дѡагылан, Чалмаз Нури Озбақь-иҧа, ақыҭа дынрылалан, апартиа иалақәаз ахьынхоз, днеины иреиҳәеит, апартиа аизара шыҟало, аха зҭаарас иқәгылоу здыруа араиком аҷынтә иаауа шиакәу. Уи ида аҙәгьы ишизымдыруа. Аизара аҙәгьы дагхар шыҟамло, иагхаз дызхагхаз, аилкааз, хаз ҷыдала, иус ахәаҧшра шаҭаххо.

Аизара аҷҳәара иамаз аҷены, апартиа иалақәаз зегьы еизеит, аҙәы дагымхакәа. Асаат иадырбаз иақәыршәаны аизара иалагеит. Усҟан ауп зҭаарас иқәгылоу ауаа ианеилыркаа. Зҭаарас иқәгылан Цьыкырба Заабеҭ Мачагәа-иҧа апартиа иалцара. Уи иҳәеит аитцбыраҙатәи апартиатә организациа, аамҭала иусҟәа назыгҙо Чалмаз Нури Озбақь-иҧа, аизара хантәаѡыс даналырх. Уи ажәа иитеит Шьрыф Каабан-иҧа. Уи ажәа аниҳәоз, иҳәеит: «Заабеҭ Мачагәа-иҧа апартиа далцатәуп. Уи,

ахара идуп, аколнхара «Ахали-Соҧели» абна ахьхыртуаз, дахьаҽагылаз азы. Уи адагьы ацәажәара ҟалоит, аха идгыло, дызхаидгыло, цқьа еилкааны идыруазароуп, ус акәымкәа, дзыдгыло, дызхаидгыло изымдыруа данықәха, иара иду ахара ицеиҩишоит. Сара сгәы излаанаго ала, апартиа далцаны, иус апрокуратура ирыҭатәуп. Уи дырҽеитәзар, ддырҽеип, дҭактәызар, дҭаркып». Уи ишьҭахь дцәажәеит Шьрыф Каабан-иҧа. Уи иҳәеит: «Заабеҭ Мачагәа-иҧа Цьыкырба иҟаиҵаз иашам. Қарҭ ирызбаз, иара дахьаҽагылаз азы, ихәҭоу дақәыршәатәуп. Уи ихәҭоу иақәыршәара иазыразым, убригьы, апратиа далцатәуп».

Абарҭ ицәажәақәаз рышьҭахь, иқәгыланы рҽахәқәа рҳәеит, даҽа, ҩыцьа-хҩы раҟара.

Урҭ рапҳьа иқәгылақәаз, ирҳәаз ауп, даргьы ирҳәаз. Аҵыхәтәан, ажәа ирҭеит апартиа иалцаразы зызҵаара ықәгылаз, Цьыкырба Заабеҭ Мачагәа-иҧа. Уи иҳәеит: «Шларҭапҳаа ҳадгьыл Ахал-Соҧелаа рыҭаразы, сара мап скызар, ииашаны-искит. Избанзар, Шларҭапҳаа рырахә ахьцо рымазам азы, ианырхит. Рхы зларбои, Шларҭапҳаа? Уи азы, апартиа иалцатәу зус апрокуратура иаҭатәу, сара сакәзам, Ахал-Соҧелаа адгьыл рыҭара иашьҭоу роуп».

Апротокол зыҩуаз Шьрыф Каабан-иҧа дихагылан, ианиҵашаз, итеиҳәо далагеит. Иҩны даналга, агәылҩаагьы ҟартцеит. Анапышьҭыхра ҟамҵазакәа, «аизара хҩоуп» - рҳәан аизара аахиҩеит, аизара ахан-тәаҩы. Зегьы неидыҵны, доусы рыҩныҟақәа рахь ицеит. Адырҩаҽены иажәабжьны ақыҭа инрылалеит Цьыкырба Заабеҭ Мачагәа-иҧа, ууанза иусура дамырххьан, уажәы, апартиа далырцеит, иус апрокуратура ирырҭоит ҳәа. Дара зхааныз арзраан, зус апрокуратура иаҭаны, нас «уара уиашоуп» ҳәа азәгьы доурмыжьзацызт. Заабеҭ Мачагәа-иҧа Цьыкырбагьы дшоурмыжьуаз ззымдыруаз ҳәа азәгьы дыҟазамызт. Уи моу, заҟа шықәса иқәырҵозгьы рдыруан. Урҭ иҧҵәаны ирықәырҵон жәаба-жәаба шықәса. Еиҳа изыцәшәақәоз иаарылхны, иганы иршьуан.

Иван Иван-иԥа Иванов, иԥсы ҭаны дыӄазар, ҳәарас иаҭахузеи, Заабеҭ Мачагәа-иԥа идгылоз аʒәы злаиакәыз ала, иусура дамхны, иаргьы апартиа далцаны, апрокуратура дарҭар акәын. Усҟан Иван Иван-иԥа Ивановгьы дҭактәхон. Избанзар, урҭ ракәын аӷацәас ирԥхьаʒоз. Ус анакәха, Иван Иван-иԥа Иванов дызшьызгьы, Заабеҭ Мачагәа-иԥа аӷас дзыԥхьаʒо ракәхоит. Абас, ажәлар ргәала ѡны, апрокуратура ирырҭеит. Абиуро ҟаланы, Заабеҭ Мачагәа-иԥа Цьы-кырба, иус абиуро аҽы иахәаԥшны, апрокуратура ирырҭаанʒа, аӄыҵа зегьы иеидгыланы, Иван Иван-иԥа Иванов иус иахьашьҭам азы, агәынамʒара шрымазгьы, ирѡыз ашшыԥхьыʒ аҽы иаҳәон. Шларҭаԥаа зегьы кылсны, амилициа раԥхьа итәан. Урҭ зегьы еицҽакны ирҳәон:

«Иван Иван-иԥа Иванов иус зхацыркыми. Заабеҭ Мачагәа-иԥа Цьыкырба дызхдырҟьози?» - ҳәа. Ари Цьиӄьиа Иларион Ҭенгиз-иԥа имаҳауа иҟамызт. Иаргьы дцо, даауа, апрокуратуреи амилициеи дрыбжьан. Ииухьаз идыруан азы, дшәаны дыҟан. Ауаа ахьынеицәажәаааицәажәоз, цьоукы ирҳәон: «Шларҭаԥаа рҽеидкыланы, рыҽдырʒуеит» - ҳәа. Даҽа цьоукы ирҳәон: «Цьиӄьиа Иларион Ҭенгиз-иԥа идхалоит Иван Иван-иԥа Иванов ишьра ҳәа. Аӄыҵа аиҳараѡык ирызцаахьаны еиԥш, азҵаара ыӄәлыргылеит, Марусиа Николаи-иԥҳа.

-Апартиа иалам, араиком актәи амаʒаныҟәгаѡыс дҟалар алшома, ҳәа?

- Ус ибдыруада? – ҳәа ианлызҵаа:

- Иларион Ҭенгиз-иԥа иоуп. – лҳәан апартбилеҭ ҭыхны апрокурор иаԥхьа иныӄәылҵеит.

- Иабаббеи, ари апартбилеҭ?

- Иван Иван-иԥа данышь, адырѡаҽены, ихаѡаны иахьтәаз, избеит, - лҳәеит Марусиа Николаи-иԥҳа.

Абри ашьҭахь Заабеҭ Мачагәа-иԥа иус ахьыҟаз ииаанхеит. Апротокол агәылѡаа иргазгьы, цьаргьы иадмырбаʒеит, Шьрыф Каабан-иԥа иццьаба иааҭахеит. Цьиӄьиа Иларион Ҭенгиз-иԥа араион аҽы, уаҳа азәгьы димбаʒеит.

Амала, абнара ихҟьаны иргаз, шрымаз ирыман Ахал-Соҧелаа. Анаара ахьыҟаз аҙахәа еитарҳаит, алаҟәырахь атәа дырхуан. Усҟан, ақытақәа зегьы рҿы иҟан, арахә рааҙарта афермақәа. Ахал-Соҧелаа арахә рааҙаразы есышықәса актәи атыҧ рыман, рхатәы рахәгьы рзанын.

Шлартаҧаа рхатәы рахә ахьҳәуаз атыҧ ахьрымамыз азы, аиҳарак анырхит. Аколнхара рахә ахьыраазоз афермазы, аколнхацәа ирымырхуаз аҧхәи, Урыстәылантәи иаахәаны иааргоз атәеи ракәын изларбоз.

Шлартаҧаа ирдыруан рыдгьыл Ахал-Соҧелаа иргаз, закәанда ишыргаз. «Ахали-Соҧелаа иртәуп» ҳәа џьаргьы ашәҟәы ишанымыз». Ҳадгьыл ҳашәт» ҳәа акырынтә. Шлартаҧаа аиҳабыра рҿы ицаны иашшхьан, аха «хаала иҳашәымтаз, хаала ишәаҳтом. Мчыла ишәызгозар, ижәга», - рхәон зҿы ашшра иахьнеиуаз, Шлартаҧаа ирхыччаны.

Абас, ари адгьыл Ахал-Соҧелаа ирыман Аҧсны, ақыртуа-аҧсуатә еибашьра аҟалара шықәсык аҟара шагыз аҿынза.

Ахал-Соҧелаа аҧсуаа рабашьраз «Мхедриони» ианалала, Аҧсны иалалаз ақыртуа ар рыҿрымаданы иандәыцәла, Шлартаҧаа рыдгьыл аарыдкылан, рабџьарқәа аанкыланы раҕацәа инырҿагылт. Уажәы, Шлартаҧаа гәтакыс ирымаз, Зымццак аарцә абнара хҟьаны, Ахал-Соҧелаа ирымырхыз амацара акәзамызт, Аҧсны зегьы ампытцахалаҩцәа рҿынтә атарцәра акәын.

***

Витиа ашьауҕа иқәыз анихига, дышиашаз, Маниа лҿы днеит. Уа иҟан иани иҵкәыни. Урт уа ишыҟаз иара идыруан. Зегьы иеигәырҧьаны иҧылеит. Ауха ашьтәа шьны ихәы ҟартцеит. Мсурат Шлартаҧатәи абжьаратә школ дтан, аҩбатәи акласс аҿы атцара итцон. Аурыс бызшәа шиҳәоз еиҧш, аҧсуа бызшәагьы иҳәон. Ари Витиа даара

игәы иаахәеит. Адырԥаҽны, шаанҙа дԥагыланы, иԥныҟа дцеит ибаразы, аха ҽеи ыҟамызт. Иаандақәа каҳахьан, арахә, ишырҭахыз, иуҭра иҭан. Ишәыр – иқәыр акгьы убомызт, зегьы ахыззаахьан. Иԥны акәзар, еилаҳахьан, уи ашықәс асы рацәаны иахьлеиз иахҟьаны. Витиа иԥны ақәра аман. Уи ҟатҵаны ауп иаб ишааихәаз, ԥажәа, шықәса, уажәы аҧхьа. Игәы каҳаны ауп дышԥеиз, Маниа лыԥны. Уи уа дышԥеиз еиҧш, дахьыҟаз, ииба з иаҳаз, ауха ианааилатәа зегьы реиҳәеит. Ирхысыз аҙынра ашьҭахь, уахь дымлеицызт Марфуша. Руҭра аандақәа шамамыз, арахә шҭаз лдыруан, аха илыздыруамызт, рыԥны шкаҳаз. Уи даара лгәы иалсит Марфуша. Лыҷкәын деибга-дызԥыда дахьааз, дгәырҧьатцәа дшыҟаз, уи лгәырҧьара натцанарҙит рыԥны ахькаҳаз. «Шьҭа ишҧаауеи, Витиагьы ара даангылома?» - лҳәан гәаныла, Марфуша лылаҧырҙқәа нхажжылеит.

Ари рбеит Маниагьы Марусиагьы. Урҭ ирдырит Марфуша лылаҧырҙқәа раара зыбзоураз. Рыԥцьагьы рылаҧшқәа ааиқәшәеит. Убасҟан, Маниа даацәажәан:

- Марфуша былахь зеиқәыбтцои, бзыԥнало аԥны бмоур ҳәа бшәоума?

- Иуадаԥми, аԥны аргылара.

- Бара бахьыҟоу, иаргьы дыҟазааит, ҧхәыс дааигааит, дынхааит.

- Ара дыҟазаргьы бзиоуп, аха ари зтәу ара инхааит. Сара сыԥны рыстоит, - лҳәеит Марусиагьы.

Маниагьы Марусиагьы гәык ала ишырҳәаз лдырын Марфуша лгәы аатынчхеит.

- Иҭабуп шәара ишәҳәаз азы. Цьара аусура салагоит, изулак схы збашт, сани схәҷи сзеицбауам. Шәара ус анышәҳәа, сара мап скуам. Мышкы зны саҧсахозар жәбап, - иҳәеит Витиа. Дақәшаҳатхеит Маниеи Марусиеи ирҳәаз.

Абри ашьҭахь, Марусиа Маниа лҷы днеины дылҷылеит. Витиа иани иҧеи иманы Марусиа лыԥны дыԥналеит. Витиа рапҳьа аус ахьиуаз, аусура далагеит. Иҧсшьара

мшқәа раан, рыѡҭзыкгьы раандақәа икуан, арахә зымнеиуа иҟаиҵеит. Ишаааиауаз еиҧш иҧарақәа шеибгоу ианацәа рыхѡыкгьы раҧхьа инықәиҵон. Аха дара абазк ахырхомызт, аҧара изеидыркылон.

Арҭ рыхѡык аҳәсақәа анык леиҧш изыҟан. Уи иара даргәырҧьон, игәы иҵҧрааua, илымшаша илнаршон.

Хәымса иҭаацәа иманы, ѡны анхара далагеит. Витиа иҭаацәа иманы, Марусиа лыѡны днеины, ҧҳәыс даганы, анхара далагеит. Аныки абыки ирхылҵыз ѡыцьа аиашьцәа реиҧш, арҭ ара иеицынхон, пату еиқәҵаны. Арҭ рынхашьа рынҵышьа пату ақәҵаны иалацәажәон ауаа цқьақәа.

***

Акыр шықәса анҵы ашьҭахь Хәымсеи Наташеи аҧсышәала итрыжьит ашәҟәы, Аҧьынҵьтәылатә еибашьра Ду иалахәқәаз ирызкны. Уи хьзыс иаман; «Хашҭра рықәым ҳзыхьчаз» ҳәа. Ари ашәҟәы ѡ-ҟәшак аман. «Ҳзыхьчаз, иҭахаз», «Ҳзыхьчаз, иаҳзынхаз» ҳәа.

Рыѡҟәшакгьы рҽы, аибашьцәа рпатреҭқәа анҵаны, рҭоурыхқәа атацѡны иҟан.

Уаҟа ианын, Аҧьынҵьтәылатә еибашьра Ду иалахәны, иҭахақәазы, иаақәазы зегьы.

Ари ашәҟәы пату зқәуҵаша шәкәуп. Усҟантәи аамҭазы, ари еиҧш иҟаз шәкәы ыҟамызт. Ргәы иаахәаны аҧхьаѡцәа ирыдыркылеит. Зегьы, зқьы цыра ыҟан, иҭахақәаз рҭаацәеи, аибашьра иалахәқәази ирырҭеит. Иаанхаз, ашәкәытирҭатә магазинқәа рҽы ишаны, иқәырҵеит. Аха мчыбжьык имнеит, иааимҵәаны иргеит аҧхьаѡцәа. Ари ашәҟәы аахәара иахьҙаз, гәырҧьатцәа иҟан, аха аахәара иахьымҙақәаз, «итцегь ҭрыжьыр, иҟалози» ҳәа агәынамҙара рыман. Урҭ ргәынамҙара ирымаз аацәырганы ирҳәон.

Хәымсеи Наташеи ари ашәҟәы анҭрыжь ашьҭахь, уа иаанымгылеит. Ирыҙбеит Шларҭапҳаа рҵеицәа, зқьи

жәшәи ҩажәеи жәибыжь шықәса рзы, ҩажәеи жәааҩык ақыҭа апатриотцәа, «ажәлар раҧацәа» ҳәа ахьӡ рыхтцаны, ажәлар раҧацәаҭәҟьа идырӡыз рҭоурых ҩны, абри ашәҟәы, иҭыжьыз еиҧш, даҽеа шәҟәык ҭрыжьырц.

Абас, Хәымсеи Наташеи рқыҭа Шларҭаҧа аҭцаара иаҽын. Убри адагьы, дара ирыҩуан, астатиақәеи аочерк-қәеи. Урҭ бзиа ирбон, ауаа бзиақәа рҽехәаны, рцәыргара. Иарбанзаалак, рцьарак злоу, статиак рымҩыцызт. Уи бзиа ирбаӡомызт, урҭ зыҩуаз, «ацәгьаҳәаҩцәа» ҳәа ирыҧхьаӡон. «Абзиа ауп аҩра зҭаху, ацәгьа зҳәара дшыҡаларыз, абзиа зҳәо дҟалондаз» – рҳәалон дара.

АНИ АԥСАДГЬЫЛИ

Ароман

Марҭа лани лаби рҭаацәа ирҿытцны инхоижьҭеи митәык ҵуамызт. Урҭ зҿытцыз Марҭа ландуи лаб иашьеи ракәын. Марҭа лаб ѡыцьа аишьцәа иман. Иеиҳабы Кәасҭа ихьӡын. Уи ууанӡа дырҿытцны хазы анхара далагахьан. Акыргьы итаацәа дырцәыхараны дынхон. Марҭа лаб Захар дахьынхоз, аѡнду еиҳа иазааигәан, Кәасҭа дахьынхоз аасҭ а. Аѡнду амраҭашәарахь ала иҟан, Захар иѡны – амрагыларахь ала. Захар иѡни иѡндуи еимариашаны, рыѡбагьы амрагыларахь рыхқәа рханы игылан. Амра аныѡытҳахалак, ашәахәақәа рцәыкәбарқәа иныла԰сон. Шьыбжьон амра нхышәтаанӡа ус иҟан. Амра шьыбжьон ианынхышәтлак нахыс, рыѡнқәа рышьҭахьҟа акәын амра ахьԥхоз, рап-хьаҟа ашьашәырра лахатәон.

Захар иѡны ашьҭахь дгыланы, амраҭашәарахь ала данԥшлак, дахьыѡнытцыз иѡнду ацәыкәбар дныла-ԥшуан. Аӡәыр агәара дыкәзаргьы даақәибаауан, ҳәатәык анимоугьы ибжьы наиргалон. Иара иѡны ахьгылаз, акыр илаҟәыран, аѡндуаа, рыѡны ахьгылаз аасҭа. Убри аҟнытә, аѡнду аҿынтә уанԥшлак, Захар игәара унаргәытца еиԥш, уқәԥшуан.

Марҭа лакәзар, аѡндуаа рҿы дҳәар-ҳәаруа дцаны, даалон. Амала лаб иашьеиҳаба, Кәасҭа дахьынхоз лымала дымцацызт. Уахь лымала дцар дшәон, акыр ахьыбжьаз аҟнытә. Дымшәакәа, макьана дхәыцымзи, Марҭа? Хәышықәса затцәык роуми аарлаҳәа илхытцуа. Аѡндуаа рҿы, лассы-лассы дахьааилоз акәхап, ландуи лаб иашьа Цыри даара бзиа изылбоз.

Андуцәа, усгьы, рматацәа рзы ишыҟоу жәдыруеит, Минагьы лматә длызгәаҟуан. Илылалтцауа длымамкәа бзиа дылбон. Ҽнак длымбар дылзычҳауамызт, дхагахон. Марҭа лани лаби рхарала, ҽнак анду лахь Марҭа данымнеи, Мина илыҟәыршәны дара рахь дцон. Еилылкаауан, арысҟаҟара аамҭа дара рахь Марҭа дызхымааизеи ҳәа.

Марҭа лаб иашьа Џыр, занаатла дыртцаѡын. Марҭа знык дызҳаны, ашкол дҭаландаз ҳәа дыҟан. Џыр убас дахыццакуан Марҭа ашкол лҭалара. Лара ашкол дҭалаанзагьы, аԥхьашьеи аѡышьеи бзианы илдыруан. Уи илзыртцаз Џыр иакәын.

Џыр Марҭа аԥхьашьеи аѡышьеи лыртцара адагьы, аԥсабарахь, лассы-лассы, нык҃әарагьы дигалон. Марҭа диманы ахәы дхалон, арха еимидон, азиас аԥшаҳәа давалон, абна еихашьшьыра дытцалон. Абас анык҃әарақәа раан, иибоз, атцлақәеи ашәҭқәеи рыхьзқәа леиҳәон. Урҭ еиѡдыраашьас ирымақәоу леилиркаауан. Аѡнык҃а ианыхынҳәуаз еиуеиԥшым ашәҭқәеи атцла рбыгьқәеи ргәыдыҳәҳәала ирыманы иаалон. Аѡны ианааилак, аҽены ныкәара аԥсабарахь иахьык҃аз, ирбаз-ираҳаз, ландуи, лани лаби ирзеиҭалҳәон.

Марҭа аԥсабара даара бзиа илбо лызҳауан. Марҭа лан Стефа лыхьзын. Уи даԥсыуамызт, длитов ҭыԥхан. Аамҭа кьаҽла, лара аԥсуа тцаскәа тцаны, иагьыналыгзон. Уи дызбалак, дарбанзаалак, даԥсыуоуп ҳәа ада уаҳа даҽеакы лзимҳәартә еиԥш дыҟан. Мина лҭаца даара бзиа дылбон. Уи длеигәыргьаны илзылҳәон: «жәаѡык аԥсыуа ҭацацәа дреѡсуеит» ҳәа.

Марҭа дшыхәыцызгьы, х-бызшәак рыла дцәажәон: аԥсшәа, аурысшәа, алитов бызшәа. Нас уи бзиами! Ауаѡы заҟа бызшәа идыруа аҟара, убырсҟаҟара дҳаракыми, акультура илами, урҭ абызшәақәа иахьрыхәҭоу, ианахәҭоу изхәар.

Захари Стефеи Марҭа дрыманы Литваҟа ицалон. Лара Шиаулиа ақалақь азааигәара қытак аҽы дынхон. Стефа лан данычмазаѡха, лассы-лассы, лан дылбалар лҭаххеит,

аха илылшомызт. Аума ахьыбжьоу атәылаҽы, лассылассы, ацара-аара мариоума? Уи лдыруан Стефагьы. Уи азын лыԥшәмагьы гәыбԥан илҭомызт. Ус иааиуан. Стефа аԥыхьа ааста, еиҳа лан дыгәхьаалго далагеит. Ашьыжь дѡагылацыԥхьаҙа ус лҳәалон: «Иаха ԥхыҙырла Литва сыԥахын, сан дызбон, ак лыхьзар ԥалап…»

Ари уахык акәым, ари ѡаха ракәым дыцәацыԥхьаҙа, еснагь лани лыԥсадгьыли ԥхыҙырла илбалон. Данаапшлакгьы, урҭ ракәын дзызхәыцуазгьы, дызлацәажәозгьы. Стефа илзымчҳаҙауа даналага, илыҙбеит лыԥшәма иуазар, рынхара-рынҭыра зегьы наҭины, дара Литваԥа нхара ҳәа ицарц. Аха лара илцәыуадаѡын, уԥсадгьыл ааныжьны сыԥсадгьыл ахь уаала ҳәа лыԥшәма иаҳәара. Иалҳәаргьы ак алҭуеит ҳәа лгәы иаанагомызт аԥнытә, имҳәаҙакәа ус дааиуан. «Игәаҕьны исҳәап, иалҭуа збап, имур исыхьхуеи?» – лҳәан, уахык Марҭа даныцәа, Стефа лыԥшәмеи лареи рымала ианааизынха, лгәы иҭаз аацәырганы лыԥшәма иалҳәеит. Уааҙа лара лгәы ишаанагоз акәхеит. Захар башахазгьы иԥшәма дақәимыргәыҕеит, иԥшәма длыцны, иара аҙәыр имазар ара иианыжьны, Литваԥа ацара.

Захар Литваԥа ацара маԥ ахьикыз, лара ицтәылымгеит. Уи ииашара еилылкааит. «Диашоуп Захар, дхаҭоуп, ԥхәыс дааигеит, дынхоит-дынҭуеит. Иԥсадгьыл аҽы дыԥоуп, ԥхәыск лзыҳәан иԥсадгьыл каижьуама?» – лгәы иаатылҳәааит Стефа. Уи нахыс Стефа лыԥшәма уаҳа ажәакгьы иалымҳәеит.

Ҽнак Стефа лымала аѡны дшыԥаз апочтаныԥәгаѡ ҽыла ргәашә даадгылт. Стефа днеиԥылеит. Иарҭмаԥ дзынтәалаз икәадыр ашьҭахь иадҳәаланы иаҟәыз асумка инапы нҭишьын, газеҭқәак аатыхны Стефа иналиркит. Нас иѡнуҭаԥатәи иџьаба инапы нҭишьын, ателеграмма аатихын, убригьы налиркит. Ателеграмма злалиҭаз ала лнапы атҵалѡит.

– «Уҽыжәҵ, уԥсы ааиҭоукып», – лҳәеит Стефа, аха иара «иҭабуп, сыццакуеит» – иҳәан дааҳәны иҽынеихеит.

Апочтанықәгаҩ данца ашьҭахь ауп, Стефа ателеграмма данаԥхьа. Асҭәкьа ануп ҳәа дықазар, апочтанықәгаҩ ателеграмма шаалиркыз еиԥш, дамыԥхьози, аха… Стефа ателеграмма дшаԥхьаз еиԥш, лылаҕырӡқәа лыблақәа иаархыжжылт. Илкыз ателеграмма ааиҩырҽаны лыкәа инҭалтцеит. Нас дышиашаз, луада дныҩналан, лызхара дтцәыуеит. Акыргьы дхәыцит Стефа. Уи илдыруан, лан дышԥсыз, аха Захар иалымҳәеит. Захар иалҳәар, иаргьы длыццар акәын, аха уахь Захар игара, лара иаԥсам ҳәа илԥхьаӡеит. Избанзар, Захар уахь дцеит ҳәа уа иара даангыломызт. Аԥсы анышә данарҭалак ашьҭахь, лара диманы арахь дшаауаз лдыруан. Убри ақнытә, Стефа лыԥшәма лан дшыԥсыз иалымҳәеит. Ахәылпаз Захар усурантә аҩны данааи, Стефа днылҽаԥшызар, лылақәақәа ҟаԥшьшьӡа, дыштәыуоз удырратәы иҟан.

– Ибыхьзеи, Стефа, бзыртцәыуазеи? – иҳәан, длазҵааит Захар иԥшәма.

– Сан дгәаҟуеит ҳәа ателеграмма соуит, – лҳәеит Стефа, лан дшыԥсыз лыԥшәма иамҳәаӡакәа.

– Ус акәзар, ацара аҵахуп, иҳамоу ҳԥарақәагьы ҳазхом. Сашьцәагьы уажәтәиала акгьы рымам. Ҳԥарақәа зқәуу, иахьа дызбан, «мчыбжьык ашьҭахь упарақәа уҩны инаганы иусҭоит» ҳәа сеиҳәеит. Уи амц зҳәо иакәзам. Ууанӡа, ма ҷьара иаапсахны ҳцап, ҳааир, иаҳҭап, – иҳәеит Захар.

– Апара апсахра сцәымгуп. Уаргьы ишуцәымгу здыруеит. Уаҵәы аашар, сара Марҭа дсыманы сцап, нас ҳԥарақәа зқәу иуиҭар, уара унеип, анеира аҵахны иҟалозар. Мчыбжьык аҟара уа уаангылап, нас арахь ҳаицны ҳаап. Ус сҳәеит ҳәа, уара угәы ишаанаго ауп аус злоу, угәы ишаанаго еиԥш уныкәа, сара акгьы сгәы иалсӡауам, – лҳәеит Стефа. Захар Стефа дахьынӡацәажәоз дзырҩуа дгылан, нас даацәажәеит:

– Ус бара ианыбҭахха, бара ибҳәаз сара мап ацәыскуам, – иҳәеит Захар, уаҳа акгьы ахымҳәаакәа. «Бан дгәаҟуеит, рҳәеит, аха, дыԥсызар ҟалап» ҳәа игәы иаатиҳәааит За-

хар. Арҭ ирзбаз Марҭа ианларҳәа, дгәыргьаҭәа даақалеит. Захар иԥшәма ихы налыкәикын:

– Ҳара иаҳазбаз сан иласҳәап. Баргьы саргьы ҳада ҳҭаацәара рахьтә аҳәгьы изымдыруа, Литваќа шәцара иашам.

– Иуҳәо иашоуп, Захар. Сара снеины исҳәон, аха, сара сҩааидыскылап. Уара унеины, уани уашьеи ираҳәа, – лҳәеит, Стефа. Стефа илҳәаз Захар ихшыҩ аназишьҭ, иныкәыршәны аҩнду ахь дцеит. Захар дахьнеиз, иани иашьеи иреиҳәеит, уаҭәы аашар Стефа Марҭа длыманы Литваќа амҩа дшыкәло. Ателеграмма шроуз, Стефа лан дшычмазаҩыз зҳәоз. Ари Мина ианаалаҳа:

– Дыԥсгәышьазаап, рыцҳа, – лҳәеит.

– Дыԥсызаргьы ќалап, аха дыԥсит ҳәа ателеграмма иаҳәом, – иҳәеит, Захар, Стефа илҳәаз хаҭаны. Уи иара иҩы амц лҳәоит ҳәа игәы иаанагозма?

– Сара иԥсыша, Стефа лан дыԥсытцәќьазар, лымала дахьцо, иашоума? Ҳаргьы иҳахәҭами, аха... Ҳара ҳакәым, ма уара узцандаз. Абри азоуми, нан, иааигәоу лаагара зыбзиоу. Стефа сызкәыхшоу, илаҳар лгәы иалымсуеи, уажә исҳәо? – лҳәеит, атцыхәтәан лгәы иҭаз аахтны лыцкәын иҩы иахьылҳәаз, лгәы иаланы, нас инацылтцеит:

– Ҷьара ҳуцхраап ҳәа уќоу, нан? Акапеи кылтцәа ҳаҩны иҩнам иахьала. Амала, уара ишудыруа еиԥш, арыцхә ҩажәа рзы Ҷыр иуалафахәы иауеит. Иахьа жәибжьуп. Хымш роуп иагу иуалафахәы иоуразы, уигьы уиҭап. Уатцәы шаашалак, саргьы аџьармыкьахь сцап. Ҷьара ќәрышьқәак сзаагозар збап. Нас ҳгәылацәа рҩы акы ааҳаԥсахп, иаҳзымшәар ҳәа ушәуоу, уажәтәила ҳаиԥќьеит акәымзар. Уажәы сара сцоит лҳәазар, дцааит, уан дукәыхшоуп. Илымам лымдыруеи, сызкәыхшоу Стефа, – лҳәеит Мина, иахьала цхыраарак ахьрылымшоз, лгәы иаланы.

Адырҩаҽны шьыжьымҭан, Захар иԥшәмеи иԥҳаи имашьынала Адлер иган, аҳаирплан иакәыртәаны, иара

дгьежьны аԥныҟа дааит. Стефа зыҽны днеиз, аҽны акәын аԥсы анышә данарҭоз. Аԥсы анышә данарҭа ашьҭахь дхәыцын, лан лԥышә зыргылоз ҳәа лара лыда уаԥы длымамызт. Аԥнгьы баша иԥхастахар лҭахымхазт, Захар иахь ателеграмма ҟалтцеит абас антцаны: «Сан дыԥсит, лԥышә зыргыло сара сыда уаԥы длымам, насгьы сани саби рааԥсара сзыԥхастатәуам. Марҭеи сареи ара ҳаҟазаауеит. Ҳара уаҳа уахь ҳнеиуам. Ара ууанымгылозар, уа уҟаз арахь умааин, ҳәа нантцаны. Захар ателеграмма иоуз уамашәа ибеит, избанзар, ас иара дақәгәыҕуамызт. Иҟаҳтцаша, иаауша ҳәа акәын еснагь еибырҳәалоз. Захар ателеграмма иоуз, иани иашьцәеи иганы идирбеит. Иара иеиԥш, даргьы уамашәа ирбеит Стефа илҳәаз. Ирызхамтцеит дара. Иани иашьцәеи иабжьаргеит иҭаацәа дрышьҭаланы дцарц, ируазар арахь иааигарц. Ирымуазар иаргьы уа даангыларц, изакәхалак, иҭаацәа каимыжьырц. Иани иашьцәеи рҳәатәы хатцаны, Захар Литваҟа дцеит. Уаантәи дхынҳәны данаа, излеиҳәаз ала, Захар Литва даангыларц иабжьылгеит, аха сыԥсадгьыли шәареи шәысзеиԥыхуам, – иҳәан, дхынҳәны, арахь, Аԥсныҟа дааит.

Ари ашьҭахь, лассы-лассы, асалам шәҟәҟәа рыԥуан Стефеи Марҭеи. Урҭ ирыԥуаз, Захар нхара ҳәа уахь днеирц акәын, аха иара иуамызт. Уахь анеира акәым, ирыԥуаз асалам шәҟәҟәа рҭакҟәатәҟьа аҩра даҟәытцит. Ус ҟаитцар, игьежьны арахь ишԥамаари ҳәа агәыҕра иман. Уахь дшымнеиуаз анырдыр, даргьы асалам шәҟәҟәа рыԥра иаҟәытцит. Шықәсык аҟара антцы, Марҭа лаб ихьӡала ашәҟәы лԥит: «Саб, уара скаужьит, аха сара, уара уеиҳагьы иеиҕьу аб дсымоуп. Сгәырҕьатцәа сыҟоуп, ашкол сҭоуп» ҳәа антцаны.

Захар ишԥаиурыз? Иара дааҳәны иҭаацәа дзырҷыломызт, инхара кажьны. Арахь, иҭаацәа цеит. Ушьҭа иԥшәмагьы хатца дцеит. «Сыԥха, сыԥха лоуп, мышкы, усгьы, хатца дцоит ара дыҟазаргьы. Дахьыҟазаалак слыцхраалап», – иҳәан, иаргьы ԥҳәыс дааигеит. Ҩыцьа аԥацәа

лхылҭит иааигаз аԥхәыс. Захар аԥхәыс иааигаз, ауаҩы изааигәаз, ауаҩы дызҭахыз, аламыс зылжжуа иҟаз аҳә лакәын лара. Уи асалам шәҟәқәа Марҭа илзылыҩуан. Аҳамҭақәа лзылшьҭуан. Уи лыдагьы Марҭа ландуи, лаб иашьцәеи ус даанрыжьуамызт. Асалам шәҟәқәеи аҳамҭақәеи лассы-лассы илзыршьҭлауан.

Аҩбатәи ахы

Марҭа ахәбатәи акласс аҿы дтәоуп, аҭара бзианы илҭоит. Ан дануп, дарбан ану зыхшаара бзиа дзымбо? Стефа лыԥха бзиа дшылбац дылбоит. Лабԥса Ливук иакәзар, уигьы иара дихылтцызшәа пату лыкәитҭоит. Марҭа лыда иара уаҳа хылтц димаҳам, уи пату лыкәимтцар, бзиа димбар, уаҳа пату зкәитҭода, бзиа иибода, Ливук. Ливук ауалафахәы бзианы иахьиауаз аусурҭа бзиа иман. Иара ауалафахәы иауцыԥхьаҳа, Марҭа лгәы иаахәап ҳәа ҳамҭак анылзааимхәоз ҳәа мышкы ыҟамызт. Аха, иалаухи, иара дызлышьҭаз, еиԥш, лара дылҭахымызт.

Аԥсны данықаз еиԥш, длахҿыхҳа, «амца дакәаутцар, дымбылуа» ҳәа ишырҳәо еиԥш, дыҟамызт Марҭа. Уи ԥыхьа илымаз лҟазшьакәа лыԥсахит. Еснагь лгәы еиқәуп. Марҭа ас дҟалеит, лан хатца данца ашьҭахь. Ууанҳагьы акыр лҿылԥсаххьан Марҭа, аха уажәык зынҳак акалашәақәа дҟалеит. Ливук егьа ҳамҭа лзааихәаргьы, егьа ажәа хаа лзиҳәаргьы, лара лылахь еитцыхны дызихәаԥшуамызт. Лабԥса иҿы акәым, лантцәкьа лҿгьы ус ауп дшыҟоу. Иларҳәои, Стефеи Ливуки? Уи иларҳәаша дара ажәа рзыԥшаауам. Убри аҟнытә, урҭ ашьҭалеит ажәа хаала, еснагь лацәажәара. Маҭәа-ҩыҭәала лхыхра. Уигьы лытцшәадахеит. Марҭа лҟазшьа баапсҟәа ишьҭылхыз, аҟазшьа бзиахь аиагара рылымшеит. Марҭа лҭаацәа реиԥш, лырцаҩцәагьы игәарҭеит лҟазшьакәа шылпсахыз. Урҭгьы ашьҭалеит Марҭа лҟазшьа баапсҟәа

кажьны, лҟазшьа бзиақәа рышьақәыргылара, аха урҭгьы, акгьы рылымшеит, изҽыз рықәымҽиеит. Стефеи Ливуки артцаԥцәа ашкол ахь ирыԥхьаны ирацәажәеит. Ирарҳәеит атцараҽы дыцәгьам, аха аԥыхьа еиԥш, дыҟам. Лҟазшьа аԥсахра лтцарагьы ишаныԥшыз.

Артцаԥцәеи лтаацәеи еибырҳәеит Марҭа ахылаԥшра ҷыда шылтахыз, уи азы рхы иамеигъарц шыруалу. Даргьы рхы иамеигъакәа аус шрыдырулаша иалацәажәеит.

Марҭа алитов школ акәын дызҭаз. Аԥнгьы уи анҭытҭгьы дызлацәажәоз, алитов бызшәа акәын. Аурысшәеи аԥсшәеи есааира лхашҭра иаҽын. Аурыс бызшәа ашкол аҽы саатҟәак шрауазгьы, аԥсшәа атцкьыс еиҳа илхашҭхьан. Избанзар, лара даԥсыуамзи, аԥсышәала акәымзи дышхәыцуаз, аԥсышәала акәымзи ԥнутҟала дышцәажәоз.

Марҭа аԥны данықаз, ашкол данҭази, ашкол дҭалаанъа лаб иашьа Цыр илиртцаз аԥсуа поетцәа ражәеинраалақәа ра-цәаны ҽырҳәала илдыруан. Еиҳарак илдыруан Цьота Тапаҕәуа иажәеинраалақәа. Лыдтцақәа аныҟалтцалак, ашьтахь, Марҭа илдыруаз ажәеинраалақәа апҟҟаҳәа ҽырҳәала ианылхәалак ашьтахь, аԥсыуак аԥсышәала диацәажәазшәа, лгәалаҟазаара ԥышьтытцуан. Марҭа аԥсуа жәеинраалақәа ҽырҳәала рҳәара адагьы, илдыруаз ажәеинраалақәа акакала дрызхәыцны, хҭҳәаак лыԥуазшәа илыԥуан. Убартқәа рҟнытә акәхап, аурыс бызшәа атцкьыс, аԥсуа бызшәа еиҳа илхамшҭкәа лыхшыԥ аҽы изаанхазгьы.

Ишаҳҳәахьоу еиԥш, Марҭа атцараҽы даарак дыгәгәамызт, ус бжьаратәи тцаԥын. Ари лтаацәеи лыртцаԥцәеи даара ргәы иалан. Итцегь деиҕьны атцара лтцозар ртахын, аха уаҳа иауамызт. Ишԥарурыз, нас Стефеи, Ливуки, лыртцаԥцәеи? Марҭа ибзианы атцара лтцарц азыҳәан, еиҳарак лара лакәын атакԥхықәра здыз. Лара лгәы аҳәомызт атцара.

Уахгьы-ҽынгьы лара лгәы итаз, дзызхәыцуаз: лаби, ландуи, лаб иашьцәеи ракәын. Марҭа уахык дахьыԥаиаз,

аԥштәы змоу ԥхыҙ ссирк лбеит. Уи аԥхыҙ илбаз иааркьаԥены илԝырц лыҙбеит, аха ианбалыԝуеи? Ашьыжь, даныԝагылалак, акы днацҳаны, ашкол ахь дцароуп. Ашкол аҽынтә данааилак, илымԝышази, аха аԥхыҙ ахаштра ақәуп, илхаштуеит ууанҙа. Аԥхыҙ илбаз лхамыршԥыкәа илԝырц азын, илхаштаанҙа аѡра напы алыркыр акәын. Ус злаҟалтцарызеи, ашкол ахь ицалатәызар? Лыԥхыҙ илбаз лԝырц азыҳәан, ма ашкол ахь дымцар акәын. Ус егьыҟалтцеит Марԥа. Аҽены ашкол ахь дымцаҙеит, схы сыхьуеит ҳәа ҽытцгас иҟатцаны.

– Бхы быхьуазар, баангылагәышьа, багьымгылан, иахьабиаз, – лҳәеит Стефа, ахыхьхәшә Марԥа иаыллыржә ашьԥахь, Марԥагьы илԥахыз уи акәын. Аҽены ашкол ахь дымцаҙеит. Ливук усура данца ашьԥахь, митәык днымхакәа, Стефагьы аџьармыкьахь дцеит, Марԥа лымала аѡны данааниа, дѡагылан, астол днахатәаны, акраамԥа аѡра даҽын. Далгеит Марԥа аѡра дызҽыз. Абар илԝыз ахаԥа ахьыҟоу.

«Аапынрахуп. Аԥсны сыҟахуп. Саб иашьа Цыри сареи ҳашцалац еиԥш, аԥсабарахь ныҟәара ҳәа ҳдәықәлахт. Аԥсабара аԥшҙара ҳагәылашьшь, ҳагәылаланы ҳнеиуеит. Аԥштәы змоу ателевизор аекран еиԥш, иҟахуп ҳанзқәыԥшуа аԥсабара зегьы. Ҳаԥхьа, ачыкьра жьак ѡылҟьахт. Акәара нырцә-аарцә зшьапы ытцыԝрны иқәҳаз ахьа, цыгк ыкәланы инеихуеит. Игәыҟатцагаха абна илыԝуеит, еиуеиԥышым аԥсаатә рашәаҳәабжь. Ихьшәашәаҙа, ицаҳә-цаҳәуа, аҳауа цқьа ҳаимыгҙакәа илбаахдахуеит. Цыр исирбоит ақәыцьма ашьԥақәа.

– Арԥ ақәыцьма ашьԥақәа ракәзар, иаргьы ааигәа цьара иҟазар акәхап, ҳабар ҳамфаҙои? – сҳәахт сара, зышьԥа збаз, уи ақәыцьма сацәшәаны.

– Ақәыцьма ҳара заҟа ҳацәшәо атцкьысгьы, иара ҳара иҳацәшәоит. Ауаѡы ифѡы ихараны иакуеит. Ауаѡы ааигәара днеиаанҙа, иара аҽеатцәахуеит, – иҳәеит Цыр. «Ус акәзар, зышьԥақәа збаз ақәыцьма ҳара иҳацәшәаны аҽеатцәахзаап» ҳәа сгәы иааԥысҳәааит сара. Ицаны иҟаз

сыԥсгьы ахәхәаҳәа, ишызбоз, иаасылалеит. Сара азеиԥш тетрад аҽы иаыстцон атциаақәа рыхьзқәа урт рбыгьқәа ҽыхны иаазгон. Уи ашьтахь Цыр дсазтцаауан, ари иахьзузеи? Ани иахьзузеи ҳәа. Сара саҽамхазакәа иситоз изтцаарақәа ртакқәа ќастцахуан. Исхаштқәаз, мамзаргьы исзымдыруаз, ртакқәа иара исеиҳәахуан. Аѡны санааи, аҽены, сахьцаз-сахьааз, избаз-исаҳаз уҳәа зегьы саб иашьа Цыр исирҳәеит, нас ахтҳәаа сирѡыхт. Ԥхызырла саб иашьа ахтҳәаа исирѡыз ахьтә, исхамштқәа исзаанхаз ауп сара абраќа иаыстцазгьы». Абас иѡны даалган, илѡыз днахан астол инықәылтцеит. Ашьыжь, лани лабԥсеи ирбар ҳәа дшәан, илѡыз Марта лшәыра итатцаны илтцәахит. Нас днеины, ахыза дхәытцаланы диеит. Стефеи Ливуки анааи, илазтцааит:

– Марта, бгәабзиара шпаќоу?

– Сыбзиахеит, исыбаргәузеи? – лҳәеит лара. Аха изаҳауаз ргәы ќалартә, ахаара атцатцаны иҳәамызт, аха иларҳәози, ирчҳаит, акгьы ахымҳәаакәа. Ус заќа рчҳахьази? Ирчҳап аригьы.

Адырѡаҽены Марта дышцац еиԥш, ашкол ахь дцеит. Уи аҽены ирыман алитов литература. Акласс ахысраны иќан «Сыԥсадгьыл» захьзыз жәеинраалак. Артцаѡы итцатәхәы жәытә анышьақәиргәгәа, адтца ҽыц ритаанза, уи аҽазыќатцаразы, цқьа иреилзыркаашаз азтцаарақәа рзықәиргылеит. Ҳәарас иатахузеи, артцаѡы изтцаарақәа ируакын, «Аԥсадгьыл закәузеи?» ҳәа азтцаара. Артцаѡы иѡаиргылаз атцаѡы абас атак ќаитцеит:

– Аԥсадгьыл захьзу, ҳара ҳахьынхо, ҳауацәеи ҳтынхацәеи ахьынхо, ҳазхылтцыз ҳабдуцәеа ахьынхоз анышә иахьамоу ауп.

– Иахьзузеи, ус еиԥш иузыќоу атәыла? – Артцаѡы азтцаара ықәиргылахт, тцаѡык инацәа наиқәкны.

– Ус еиԥш исзыќоу тәылоуп Литва.

– Иашоуп, – иҳәеит, артцаѡы, атцаѡцәа ртакқәа иќартцаз игәы иаахәаны. Нас ари азтцаара маҷк аќара иаапсахшәа Марта длазтцааит:

– Бара быԥсадгьыл иахьҙузеи?

– Сара с-Ԥсадгьыл иахьҙуп Аԥсны.

– Иахьҙузеи? – Марҭа лыртцаԝы изҭаара аҭак иҟалтцаз игәы ишаамыхәаз, ихаҷы ианыԥшуа деиҭатцаахт.

– Сара стәыла иахьҙуп Аԥсны, – лҳәахт, Марҭа.

– Бԝыза ииҳәаз бмаҳазеи? – иҳәеит артцаԝы ибжьы маҷк аҟара иԝышьтыхшәа.

– Исаҳаит…

– Нас бԝыза ииҳәаз баҳазар, бԝыза иеиԥш, аҭак ҟабымҭоз. Бара Аԥсны аума бахьынхо? Мап, бара бынхоит Литва. Литвоуп быԥсадгьыл. Насгьы ибдыруазарц быхәҭоуп, баԥсуазар атцкьыс, блитовҭыԥҳазар еиҳа ишыбзеиҧьу. Ус акәзами? Ҽеишәа бхәыцы? Иара Аԥсны ҳәа бзышьҭоу, Қырҭтәыла акәзами?

– Сара Аԥсны иахьа сынхаҙом, аха сара сыԥсадгьыл Аԥсноуп, избанзар, сара Аԥсны сиит. Сыуацәеи сҭынхацәеи реиҳараԝык уоуп иахьынхо. Сара сапысуоуп, – лҳәеит Марҭа.

– Марҭа лтәыла Аԥсны акәзар, ара дзынхои, уахь дымцо? – рҳәан, атцаԝцәа реиҳараԝык рбыжьқәа неиларԥсеит. Марҭа лԝызцәа ас анырҳәа, лара иаалцәым ҕахан, илҳәара лзымдыруа даақәхеит, лылаҕырҙқәагьы лҙамԝа илахьыжжит.

– Шәаангыл, уи даҽазны илеилҳаркаап, уажәы ҳцатәхәы иацаҳцап, – иҳәан, артцаԝы атцатәхә ҷыц ахь диасит. Абри амш аҽены инаркны Марҭа лԝызцәа дҭцәылырхуа иалагеит. «Аԥсны», «аԥсуа» ҳәа илхыччоз рацәаԝхеит. Уи лара иахьлаҳауаз, лыԥсахы ԥнажәон, аха ишпалурыз? Атәым жәԝан атцаҟа, атәым дгьыл зшьапы ықәгылаз апсуа зҧаб хәыҷы Марҭа.

Артцаԝы азҭцаарақәа Марҭа илиҭаз рҭакқәа шыҟалтцаз даара игәы иалсит. Атцатәхәы мԝаԥигеит, аха ишпамԝаԥигеи? Иара игәы излаанагоз ала, ас еиԥш иқәымҷиаз ҭатәхәы ихаангьы имԝаԥимгацызт.

«Алитов дгьыл аҽы дынхоит. Лан длитов ҭыԥҳауп. Хатәы бызшәас илымоу алитов бызшәоуп. Алитов дгьыл

дықәгылоуп, алитов жәԥан атԥаҟа. Алитов чыс дааҙеит, арахь, сара слитов ҭыпҳаҙам, саԥсуоуп ҳәа дықәгылоуп. Ахьапарч зхылтцыз иахәлаԥьаԥьоит ҳәа абниҵәҟьа улыхәарҭам, нас адуқәа акреилызкааua шԥаҟоу? Изланхо ақыртцәа изларчҳауазеи? Абас еиԥш иҟоу амилаҭ» ҳәа дхәыцуан Марҭа лыртцаԥы.

Абри ахәыцра ихы иҭагьежьуа ишҭаз, ииулак уи аҿенытәи аҭатәхәқәа дрылгеит. Ари артцаԥы Марҭа лыкласс напхгаԥыс дыҟам, аҿеакым, аха изымчҳаит, лабԥса иҿы дцаны ажәақәак иеимҳәар. Уи аус ахьиуаз, шьыбжьон иԥсшьара иҿеақәыршәаны днеин, иеиҳәеит, иахьа Марҭа акласс «шеилалгаз». Лара лымшала ишахәҭаз еиԥш, иҭатәхәы шизымԥаԥымгаз. «Сара сыԥсадгьыл Аԥсноуп, уи ауп исҭаху, Литва сара исыԥсадгьылҙам, иагьыстахҙам» ҳәа шылҳәаз. Ливук уи иеиҳәараны иҟази. Ахәылпаз Ливук аԥны данааи, Стефа илеиҳәеит, Марҭа лыртцаԥы иеиҳәаз. Стефа лыпшәмеи лареи иааибырҳәан, Марҭа лгәы нмырхакәа илылабжьарц рыҙбеит. Ахәылпаз, уаххьа анырфа ашьҭахь, ҭаацәала ианааилатәа, Ливук даацәажәан, ус иҳәеит:

– Марҭа, сара бабԥса соуп, аха иббоит, бара быда сара уаԥы дышсымам. Сыпҳа хаҭа леиԥш быстахуп, патугьы бықәстцоит, изласылшо ала. Уи бара иеилыбкаауазар ҳәа сыҟоуп.

– Ааи, еилыскаауеит, – аҭак ааҟалтцеит Марҭа.

– Ус акәзар, баб ихаҭа иеиԥш, пату сықәыбҵоит баргьы.

– Ус ауп.

– Ус акәзар, бысзымгәаан, абык иеиԥш, сахьбацәажәо азы. Иахьа аус ахьызуаз, алитов литература шәызҭоз быртцаԥы дааин, ишакәымз дбыхцәажәеит. Уи сара сгәы иаамыхәеит.

– Иҟастцазеи, шәгәы иаамыхәартә еиԥш, – лҳәеит Марҭа, Ливук иажәа далгаанҙа, иаалзымчҳакәа.

– Бара быԥсадгьыл Литвоуп. Абри бдыруазароуп. Ҳара бани баби ҳлитовцәоуп. Ҳара ҳаԥсадгьыл баргьы

ибыԥсадгьылуп. Аԥсадгьыл захьзу, ауаҩы иани иаби ахьынхо алоуп изалаго, уи бымдыруеи?

– Ааи, издыруеит. Аԥсадгьыл захьзу ани аби рыла иалагоит. Уара саб иатцкьыс субозаргьы, сабтцәкьа, нахьхьи Аԥсны дыќоуп. Сыуацәа, стынхацәа зегьы уа инхоит, уа иит. Сара ара сынхоит, аха Аԥсны сара исыԥсадгьылуп сҳәаазар, иќалои? Ииашазами сара исҳәаз? Сҩызцәа цьоукгьы «аԥсуа», «аԥсуа» ҳәа исхыччоит. Избан, ус изсхыччо. Аԥсуаа алитовцәа ратцкьыс иеицәоума? – лҳәан, илтахзамкәан лыбжьы ҩтылцан даацәажәеит Марта.

– Баб бышԥаиацәажәои, цхашьарами ус ацәажәара, – лҳәан, ууанза ҽымтзакәан изырҩуа итәаз Стефагьы ацәажәара лҽаалалырхәт.

– Мамоу, уи азы сара сгәааз̧ом. Сара сызгәааууа, бара бзоуп. Баб ҳкаижьт ҳәа еснагь исабҳәалон, аха уи иашаз̧ам. Саб ҳкаимыжьзеит. Саб ҳара ҳауп дказыжь. Бара хатца бцаанзагьы, пҳәыс дааимгаз̧еит. Бара хатца банца, ашьтахь ауп, иара пҳәыс данааига, ҩыцьа апацәагьы иаухьеит. Урт сара сашьцәа роуп. Сызҳар, икасыжьзуам, избалоит, – лҳәеит Марта. Ари ажәа ҳәаны, лхы аҩахаха лымтазакәан аҽаца аалҽытгеит. Илҽасыз лан лакәу, лабԥса иакәу лзеилымкаазеит Марта. Марта лыблахатц ааилагьежьын, ҽыцха адашьма длықәҳаит. Стефа ахаангьы лыпҳа лзы лнапы шьтылымхыцызт, аха уажәы ишьтылхит. Илыхьыз лзымдырит. Илуз аалцәымгахеит. Стефа лхатцеи лареи неин, Марта даашьтырхын, днаганы адиван днықәдыриеит. Нас Стефа дыҩны днеин, атцәца азна азы аалган, Марта лқьышә иныкәылкит, аха Марта азы лымжәит. Марта азы анылымжә, Стефа атцәца ахы лалырхан, лнаргәытца иантәаланы, лхылҽы инақәылтәеит. Цытрак ашьтахь, Марта лыпсмачра даалтцит. Стефеи Мартеи рылапшқәа ааиқәшәеит. Рҩыцьагьы инеиматәаны атцәыуара иналагеит.

Ливук даара ицәымыгхеит, Стефа иќалтцаз, аха иара иќаитцарызеи? Уи ауха уаҳа ажәак мҳәазакәа, дцаны диеит Ливук, «ани апҳаи еибыргәаазар, еинаалап», – иҳәан.

Атцх агәҭа ааԥнашааназа, Стефа лыԥха длыдтәаланы лыгәшәымшәа лхәон.

Атцыхәтәаны Марҭа лылацәа нҭааит. Марҭа лылацәа анынҭаа, Стефа хызак ааганы инлыкәылтцан, ларгьы луадахь дцеит. Усҟан, Ливук дмыцәацызт. Ҭаацәала ацтәы ирыллаз игәы иалан, зегьы иара ихы иахараитәуан Ливук. Стефа данынԥнала, лгәы нирхар шиҭахымзгьы рыцтәы ирымаз даламцәажәар изымчхазт:

– Стефа, Марҭа былкьымсыр акәын, иҟабцаз иашам, – иҳәеит иара.

– Дунеи хаан сылкьысхьазма? Лара лгәацәыхьк сҳәахьазма? Снапқәа хԥаар акәымзи, уи санылкьысуаз, – лхәеит, Стефа лгәы ԥыжәжәо.

– Иҟалаз, ҟалеит. Уи шьҭа аарҳәышьа амам, аха лыгәшәа ҳамҳәар, наҙаҙа даҳцәыззар алшоит, – иҳәеит, Ливук. Стефа лыԥшәма иихәаз шиашаз шылдыруазгьы, уаҳа ажәакгьы ахылымхәаааит лара. Стефа ҽылымҭуашәа аниба, иара иажәа инацитцеит:

– Иахьа суалафахәы сауит. Уатцәы аашар, ԥсшьара мшуп. Шиаулиаиҟаҳцап Марҭадҳаманы, ҳалзыхәҳахәҭып, ацирк ахь даагап, Шиаулиаитәи аҭып ԥшҙарақәа лҳарбап, ҳаргьы ҳагәқәа ааҳарҽыхап, – иҳәеит уи.

– Ибзиоуп, – лхәеит, Стефа аарлаҳәа, лылаҕырҙқәа лҽашы, лыԥсы ԥеины лыхәцә итцагыланы, лыԥсы лызҭымкааува. Уаҳа аҙәгьы ҽимҭит. Ицәазу иааԥшуазу здыруадаз, аха атцх лашьцаҙа, ауада иԥнажьын шьҭыбжьы ҳәа акгьы ԥныԥуамызт.

Убри ауха, егьи ауадаҽы дмыцәаҙәакәа, ахәыцра даҽын Марҭа. Убри аҽены дзыкәшәаз зегьы, лара лхы иахаралтәуан. Уажәы, лара лтәала, зегьы иашан, лара лыда. Зегьы рыԥсадгьыл рҭахуп, рыԥсадгьыл иадгылоит. Сара сыԥсадгьыл зыстахымхари, сыԥасадгьыл сзадымгылари. Сан дысҽасзаргьы, лыԥсадгьыл ахьҙ алоуп дызсҽас. Зынҙак гәҷыхь ажәак лазымхәацыз саб дызкалыжьыз лыԥсадгьыл ахьҙ алоуп, исычҳалап макьана. Сани сабԥсеи ирҳәо хастцалап, сахьынҙахәычу. Знык иаасызҳар, Аԥсны-

ҟа сцартә еиԥш сааҟалар, ҭагылазаашьак шаасоулак, уахь сцап. Уаагьы санԥса дыҟоуп, аха иамур, ма санду сылбап, ма – саҳәшьаду. Срымбаҙаргьы, сыԥсадгьыл аҿы сыԥсып. Ꭴыцьа сашьцәа ыҟоуп. Схатәы ешьцәа, саб, санду, саб иашьцәа. Ахәы сахьхалалоз, акәара сызҭалалоз, аккара сахьыҵалалоз. Абарҭ зегьы гәхьаағаны сыԥсуеит. Иан-базбои, урҭ. Шьыри, иааигәахондаз!.. Абас дышхәыцуаз, ацәа дынҭанагалеит ашарԥазшәа.

Ахԥатәи ахы

Стефа лыԥшәмеи лареи иахьа ашьыжь шаанҙа игылеит. Шиаулиаиҟа заа ицарц рҭаххеит, аха Марҭа ацәа дзалымҵит лхала, Стефеи Ливуки дрыцҳаршьан, ацәа балҵ ҳәагьы ларымҳәеит. Лара дангыла, амра акыр иҩеихьан. Марҭа лан лзы дгәааны дыҟан, аха дҟәыҷамзи, илынлырԥшуамызт, лан дылԥҟазаргьы, дрыцҳалшьон. Марҭа лан лгәы иалсшаз, машәыршәа ажәак лҿытҵшәар ҳәа дшәаны дыԥсуан. Стефа Марҭа дгылазшәа анылба, дааины, дгәыдылкылеит. Аҭамзаара шьҭалҵеит лыпҳа лҿаԥхьа.

Минутҟәак Марҭа ҿылымҵҙеит. Стефа лыпҳа даалԥырымҵҙуа длыдтәалан, нас Марҭа дааччашәа лун лан даарыцҳалшьан, лыхәда лнапы аахылшьын, даагәыдылкылт. Стефагьы дааччан, лыпҳа даагәыдылкылан, даалгәзит. Ашәҟәы даԥхьо рнаҩсан итәаз Ливук ари аниба, уигьы дааигәырҕьан, дзыпхьоз, дахьынҙаԥхьахьаз, агәлаҵа нагәылеиҵан иааитԥаҧсаны, астол авҵаҿ иныкәиҵеит. Нас Стефеи Марҭеи рахь даахьаҳәын, даацәажәеит:

– Иацы, суалафахәы саун, Шиаулиаиҟа шәганы ацирки аҭып ԥшҙарақәеи шәырбаны, Марҭа лзы аматәа ҿыцқәа аасхәап ҳәа сгәы иҭан. Шәаала ҳцап, ма иахьа. Амш макьана акрыҟоуп. Автобусқәа акатаҳәа ибжьоуп, ҳзымацар ҳәа шәшәоу?

– Марҭа, ҳцап Ливук иахьиҳәаз. Аумақәа ҳрықәиргәыцт, иҟаиҵо аабап, – лҳәеит Стефа, Ливук ииҳәаз дақәшаҳатны. Азныказ, Марҭа илҳәо лҷамшәо даақалеит. Ашьҭахь, даахәыцын: «срыццап Шиаулиаиҟа, макьана рҳәатәы хасҵалап. Сыгәра ргартә сеыҟасҵап», аалгәахәын, Ливук иажәақәа дрықәшаҳатхеит. Марҭа Шиаулиаиҟа ацара дшақәшаҳатхаз анеилыркаа Стефеи Ливуки аргәыргьеит. Иаарласны Стефа рхәы аақалтцан, рыхшыкгьы латәаны акрырфеит. Акранырфа ашьҭахь, дук ҏеаандмырхакәа, ҏрееилаҳәа-ҏрееилаца агәара инҭытцит. Автобус аангыларҵеи дара ахьынхози рацәак рыбжьамызт аҟнытә, аҩны ианындәылтц, рацәак инымхакәа инеит автобус аанҷасарҭаҷ. Уа ианнеи, минуҵк аҟарагьы мыртцыкәа автобус ааин, иақәтәаны Шиаулиаиҟа ицеит. Дара шеицыз, ишиашаз, ацирк ахьыҟаз инеит. Уа ианнеи, акассаҷы, аблеҵқәа рытира иаҷын. Ливук днеин, аблеҵқәа ааихәеит. Уажәы, ацирк алагаразы даҷа саатки бжаки агын. Аамҭа рыман дара. Ацирк ааигәара аршәы ахьырҵиуаз инеин, Ливук ирзааихәан, ирфеит. Нас апарк итцаланы акыр илеиҩеиуан. Ус иаадгылеит апатреҵ ҭыхырҭа.

Марҭа рыгәҭа дыргыланы рпатреҵ ҭырхит рыхшыкгьы. Ушьҭа раамҭа ааигәахо иалагеит. Ауаргьалаҷы инеины игьаларц рҭаххан, аха ацирк иагхон азы имнеит. «Ацирк анаабалак ашьҭахь, ҳааип» рҳәан, иццакны ацирк ахь ицеит. Уа ианнеи, ицқьаны жәаминуҵк агын ацирк алагара. Дара заа инеин, рҭыпқәа аанкыланы илатәеит. Дук мыртцыкәа иалагеит ацирк. Ахәаҧшцәа шыччоз мацара, ацирк аантцәеит. Ацирк ашьҭахь, ауаргьала ахьыҟаз, апарк аҷы инеит, иахьынҙарҭахыз игьалеит. Атир аҷы инеин, акырынтә ихысит. Акраамҭа илеиҩеиуа апарк итцан. Ашьҭахь, ирымбацыз аҭып ҧшҙақәа акыр рбеит. «Ушьҭа адәқьанқәа ҳанрытцапш-аарытцапшқәап», – рҳәан, ишнеиуаз, акинотеатр инавалеит.

Афишақәа ахьҟыдыз ирыхәаҧшуа инеиуан.

– «Хҭырпа шкәакәа», апсуа фильм!», – лҳәан, Марҭа артцәааҳәа дыҳәҳәеит дгәыргьацәаны.

– Ари зҩыз даԥсыуоуп. Сара дызбахьеит, ибзианы дыздыруеит. Аԥсуа шәҟәыҩцәеи аԥхьаҩцәеи реиԥылара аан, иара иажәеинраала данаԥхьа ашәтқәа зыстаз иоуп. Сан, усҟан, баргьы быҟан, дыбгәаламшәаҙои? – лҳәан, лан длазтцааит Марта.

– Дышԥасгәаламшәои, ашәтқәа анибта, бҩышьтыхны, багьааигәҙит. Иаабароуп ари афильм, угәы иацәымгымзар, – лҳәан, Стефа лыԥшәма лхы наиқәылкит.

– Баграт Шьынқәба «Ацынтцәарах» зҩыз иакәзами?

– Ааи, «Ацынтцәарах» иара иоуп изҩыз, ихататцәҟьа иоуп. Изакәытә шәҟәузеи? «Ацынтцәарах» еиԥш ибзиамкәа иҟам, «Хтырпа шкәакәа». Иаабароуп, ишпаҳамбои? – иҳәан, акинотеатр шыҟаз иҿынеихеит Лвиук. Стефагьы Мартагьы игәыргьатцәа уи ишьталаны рҿынархеит.

Аблетқәа ахьыртиуаз акассаҿы ианнеи, иара днеины агәаран днагылеит. Стефеи Марти уи изԥшны, аԥса атаҟа ашьашәыр аҿы рҽааныркылт. Ливук аблетқәа амхны ишааигаз еиԥш, акинотеатр илыҩналеит. Марта акиносахьа дахәаԥшуан, лгәы лыԥсы атаны. Лыжәлар ахақәитраз рыкәпара, ртоурых дахьахәаԥушаз, лылагырзқәа хыҳәҳәыла иаауан. Акиносахьа иалганы, акинотеатр иануҩдәылтц, лылаҕырзқәа лҿашы дыҟан Марта. Ари Стефеи Ливуки ианырба, даарыцҳаршьеит, аха ирымбозшәа ҟартцеит, еиҳа лгәырҩа иацыртцар ҳәа ишәазар акәхап.

– Ушьта адәқьанқәа ааимданы, ишаҳҳәаз еиԥш, Марта лзы ҳахәҳахәтроуп. Ишыжәбо еиԥш, шьыбжьонгьы акыр илхыҳәҳәахьеит, ҳанцо аҵьармыкьаҿы ҳнеины, карпыжәқәакгьы ааҳҳәароуп, – иҳәеит, Ливук. Уи акәхеит, рыхҩыкгьы шеицыз, адәқьанқәа еимдо ирытцаланы рҿынархеит. Ана акы аархәо, ара акы аархәо, мацара Марта лзы ибзианы ихәҳахәтит. Дара рзгьы иртахқәаз, акык-ҩбак аархәеит. Ууанҙа ишырызбахьаз еиԥш, адәқьанқәа рҿы иртахқәаз аахәаны ианаатцт, ишиашаз аутратыхқәа ахьыртиуаз инеит. Еиҳа акарпыжә дуқәа ахьеиқәыжьыз инадгылт. Алаба ахы рҟьаны абгьыц бжьатцаны иҟан. Уи абгьыц ианын акарпыжә акьыла

шаҟа иаԥсаз. Ливук акарпыжә ахә днахәаԥшын, уаҳа дазымҭааҙакәа ҽааиҭит:

– Иҟалозар иреиҳау карпыжәк сзышәкапани? – днарыҳәеит акарпыжә зҭиуаз хатҵеи-ԥҳәыси.

– Иԥаҳҟоу, иԥаҳамҟоу? – Акарпыжә зҭиуаз ахатҵа аахәаѡ иахь азтҵаара ныҟаитҵеит.

– Иԥышәымҟан, иԥышәымҟан, аҙы кылхәхәаны идәыкәлоит. Ҳахьцогьы усҟаҟтцәҟьа иааигәаҙам. Амала ибзиоу ҳзалшәх, ламысла, – иҳәан, деиҭаиҳәахт ахатҵа.

Убри аамҭазы, аԥҳәыс лхатҵа иахь лхы нарханы аԥсышәала даацәажәеит:

– Уара, абри аду рзыкапан, ашәра агушәа сыҟоуп, наҟ ҳаблакәа ирԥыраагап, икылымтцәакәа иргоит.

–Уатцәгьы ҳара ара акраҳҭиуеит. Ижьаны иҳазрытом, – иҳәеит, ахатҵа.

– Уатцәы иааир, укьаԥа хыртцәар ҳәа ушәома? Наҟ ирыҭ, – лҳәахт, аԥҳәыс. Марҭа дахьгылаз дамхамыччар амуит. Уи дшыччо збаз, аԥҳәыс лхатҵа иахь лхы налырхан:

– Уара ани ахәыҷы ирыцу, иаҳҳәаз еилылкааит ҳәа сыҟоуп, дахьыччаз умбаҙеи?

– Еилылымкаакәан, аԥсуа ара дабаҟагәышьоу? – иҳәан, иԥҳәыс «абри капан», ззылҳәаз акарпыжә капанны Ливук иахь инаирххеит ахатҵа. Ливук акарпыжә зҭиуаз иааимихуаны еиԥш, Марҭа аԥсышәала даацәажәеит:

– Ибзиоу акарпыжә ҳзалшәх, ибзиоу, иалаҳҳи, ибзиам акарпыжә.

– Унан, сҽы ашьа ҭашәааит, исҳәазеи? Ари аҙгаб хәыҷы даԥсыуазаап убоу? – лҳәан, аԥҳәыс илҳәаз аалцәымыҷхеит.

Ливук иикыз акарпыжә ыргьежьны, шьҭахьла иааимихт ахатҵа. Иара иҟалаз изымдыруа дгыланы аԥҳәыси ахатҵеи дрыхәаԥшуан. Ливук имихыз акарпыжә иаҟароуп зигәыхәуаз, ѡ-карпыжәк аалихын, акы Ливук иниркит, егьи – Марҭа. Ливук ахә сшәоит ҳәа далагеит, аха ахатҵа имгеит. Аԥҳәысгьы дахьгылаз, «ахә

шԥашәымаҳҳуа» ҳәа лнапқәа ҟьо ацәажәара даҽын. Иҟалаз анеилыркаа, «иҭабуп» рҳәеит Ливуки Стефеи, ирҳәара рзымдыруа. Марҭагьы «иҭабуп», изаҭахузеи, – лҳәеит, илзааигәаҳақәоу ԥьоукы лбазар аҟара дгәыргьо. Ахатцеи аԥҳәыси Марҭа цәажәарҭахәыс дыркит. Ларгьы аԥсыуак длымбеижьҭеи, аԥсышәала дымцәажәеижьҭеи акыр мҭуази аҟнытә дгәыргьатцәа драцәажәон. Марҭа «лтәылатәиқәа, лбызшәала лызхара драцәажәап» рҳәан, Стефеи Ливуки «ҳаааианҳа ара быҟаз шәеицәажәала, ҳара иаҳзеимымдаз дәқьанқәак ҳанрыѡнаԥшны ҳааиуеит, – рҳәан, Марҭа дааныжьны дара цеит. Марҭеи акарпыжә зҭиуаз ахатцеи аԥҳәыси рымала ианаанха, Марҭа лҭоурых зегьы еилыркааит, иагьлабжьаргеит, лыԥсадгьыл ахь дцарц. Ларгьы илҭахыз уи акәын. Еснагь дзызхәыцуаз Аԥсныҟа ацара акәын. Ливуки Стефеи саатк аҟара антцы иааит, Марҭагьы аѡныҟа дрыманы ицеит.

Ливуки Стефеи аѡныҟа ианцоз, акарпыжә зҭиқәоз хатцеи ԥҳәыси рыѡныҟа инарԥхьеит. Уажәы, аԥсшәақәа ааибыҳәаны ииаидытцит.

Ишаҳҳәахьоу еиԥш, Марҭа лбызшәа лхамшҭит. Ажәеинраалақәа илдырқәоз, ҽырҳәала иахьылхәалози, иахьылыѡуази, гәаныла, аԥсышәала дахьцәажәалози рзы. Абри акәын еиҳа дзыцәшәоз. Избанзар, Марҭа лаб иашьа Цыр илиртцаз анбанқәа еицтцо дыѡлар акәын, ашкол аҽы дахысуамызт. Урысшәала асалам шәҟәы лѡыртә еиԥш атцара лымамызт. Литов бызшәала асалам шәҟәы лѡыртә еиԥш, атцара лыман, аха иззылыѡуада? Уи абызшәа еилызкааура ҳәа лара илымада, Аԥсны? Ҳәарас иаҭахузеи, ус еиԥш иҟоу, лара аҳәгьы длымам. Ус анакәха, ишылыѡуазаалак, лхатәы бызшәала илѡыроуп. Уаҳа лҽахәы злалхәо даҽеа бызшәак лымам. Егьа исцәыуадаѡзаргьы, схатәы бызшәала изѡыроуп», – лҳәан, длатәан, лаб иаҳәшьа Ҭина лыхьҳала асалам шәҟәы аѡра далагеит. Марҭа лаб иаҳәшьа Ҭина Гәдоуҭа дынхон. Ақалақь аҽы еиҳа асалам шәҟәқәа рауан, ақыҭаҽы инхақәо раастa. Марҭа асалам шәҟәы ѡны далгеит. Марҭа

Шиаулиаи данықаз, акарпыжә зҵиуаз рҽы дааныжьны, Ливуки Стефеи анца лара акиоск аҽы днеины, конвертк аалхәан, иҵәахны илыман. Уажәы, иаацәырганы, илѡыз асалам шәкәы аконверт иазбзиахаратәы, ирҽены инҵалтцан, астол иныкәҵаны, лнаргәыҵа лыкәыргәгәаны илахьы-лшьын, иҷыгәза иаалҷабит. Нас аконверт аарҳәны астол илыкәылтцан, адрес аѡра дналагеит. Ақалақь Гәдоуҵа, акомҽараа рымѡа, аѡны аномер… Аѡны аномер лхашҵын, илгәалаларшәарц дхәыцуа, даангылеит. Дхәыцит, деиҵахәыцит, аха илгәаламшәеит. Иаылгәаламшәа, уи ацәаҳәа аабжьажьны, аҵаҟа Ҟәышпҳа Ҭина ҳәа иланылтцеит. Уи аҵаҟа лара ладрес ҷыгәза иланылтцеит. Иҟало збап, аѡны аномер сзанымҵеит, аха ари амѡаҽы зегьы дырдыруеит, – лҳәан, апочтаҽы игаы, аиашьчыкь иҵалыршәит, ларгьы аѡныҟа дааит. Абри амш инаркны, азә дышҧамаари, ма сысалам шәкәы аҵак шпаимыѡри ҳәа Марҭа амѡа даҧшны дтәан. Асалам шәкәы аҵкьыс лара даар, еиҳа еиҵьын. Усҟан, длыцны дцаргьы алшон. Асалам шәкәы аар, лара лакәымкәа лан, ма лабҧса рнапаҽы иҟалар ҟалон. Усҟан, Марҭа асалам шәкәы лырымҭаргьы алшон. Ҭина илыѡуазгьы здырхуада? Имазоу акы анҵаны, лара илҧыхьамшәакәа ианыҟала илпсыхәозеи?

Абри Ҭина дазымхәыцкәа шпаҟалари ҳәа дхәыцуан Марҭа.

Марҭа лаҳәшьаду лыхьзала асалам шәкәы анылыѡ ашьтахь, еиҳагьы дхәыцуа далагеит. Есымша лгәы еиқәын, ччапшьык лылапш итцашәомызт. Ашкол аҽы аума, аѡны аума излазтцаауа аҵак рылтон, акәымзар, лара лхала акы дазтцаауа, изакәызаалак, интереск лыманы уаѡы димбацызт. Ҳәарас иатахузеи, ас лҟазшьа аҽеапсахра лтцараҽгьы илнымпышрц алымшеит.

Атцараҽы, ууанзагьы иҷәгәамыз ахәыҷы, уажәы, еиҳа деицәахеит, «пшьбақәа» ахьлоулоз, «хпақәа» рҽы длеит. «Хпақәа» ахьлоулоз маҭәарқәак рҽы, зны-зынла «ѡбақәа» лауа далагеит. Лара класск аҽы длыцтәан, урыс

зҕаб хәыҷык, Маша захьзыз. Машагьы Марҭагьы царала еиԥшын. Рҩыцьагьы рзы артцаҩцәа ирҳәоз, акласс шьҭахьҟа ижәгоит, акы злытцуа шәакәым шәара ҳәа акәын. Ишԥарурыз, ираҳалак, рыларыгзон, арҭ азҕабцәа хәыҷқәа.

Зны, Марҭа длыргәыргьеит Маша.

– Марҭа, бара ббызшәала итытцуа ахәыҷтәы журнал ббахьоу, ҳәа длазцааит, ашьыжь, ашкол ашҭаҽы, ианааиқәшәа.

– Ааи, избахьеит, анкьа, Апсны санынхоз, – лҳәеит, Марҭа.

– Иахьзузеи уи?

– «Амцабз», – иаарласны аҭак аакалтцеит Марҭа.

Убри аамҭазы, Маша лышәкәытра аалыртын, иаатылгеит ажурнал «Амцабз» ҽыцҳаҳараза. Марҭа ари анылба, деилагарц акгьы аалыгымхеит. Марҭа иаразнак, Маша дынлымпытцасын, иаалымылхит.

– Ибысымҭозаргьы быздыруамеи, Марҭа? – лҳәеит Маша, дыхәмаршәа.

– Изсыбҭо здыруеит, Маша, сбыкәыхшоуп, – лҳәан Марҭа Маша даалгәыдылҳәҳәалеит, даалгәзит.

– Иабабԥыхьашәеи, «Амцабз»? – иааҽахтцәаны, Марҭа лҩыза длазцааит.

– Иацоуп, сан ԥсшьара ҳәа Аҟәантәи данаа. Ашәкәыҭирҭаҽы дахьнеиз илбан, иаахәаны иаалгеит. Ари адагьы, аԥсуа шәкәыҩцәа рҩымҭакәа рацәаны иаалгеит. Амала, урҭ зегьы, урысшәала еиҭаганы ауп ишыҟоу. Аԥсышәала иҟоу, абри «Амцабз» заҵәык ауп. Уи ззаалгазгьы бара бзоуп, лара даԥхьап ҳәа быҟоу?

«Ашәкәқәа анаасхәоз, бҩыза даасгәалашәан, илзаасхәеит», – лҳәеит сан.

– Аҩны баннеилак, бан сыхьзала дгәыдкыл. «Ҭабуп» ҳәа сызлаҳәа, – лҳәеит, Марҭа.

– Ушьҭа атцәтцәа ҟалоит, атцатәхәы ҳагымхааит, – лҳәан – Марҭа, Маша лаԥхьа дгыланы, лҽыналхеит.

Ашкол ашә аартны, ианыыѡнашылатцәҟьа атцатәхәы ахь аккаҳәа атцәтцәа аақалеит. Марҭеи Машеи агымхакәа акласс аҷы ииаит.

Иҵыгә-ҵыгәза урҭ рҭыпҟәа рҷы инатәеит. Рыртцаѡы акласс дааѡналан, атцаѡцәа апсшәа ааираҳәаны, атцатәхәы дналагеит. Атцатәхәы ацара иаҷуп. Марҭа атцатәхәы ашҟа лыхшыѡ ыҟам. Уи лыхшыѡ азышьҭны дзызхәыцуа, Апсны итытцуа ахәыҵтәы журнал «Амцабз» ауп. «Амцабз» Маша илылтаз, алашара иахылтцуа лҷалашозшәа лбоит Марҭа. Знык аѡны снеины «Амцабз» снахәапшындаз ҳәа ауп Марҭа дшыҟоу. Атцатәхәы абжа цахьеит. Артцаѡы акласс ҕәы дадгыланы акы анитцоит, арахь даапшзуам. «Амцабз» снахәапшып, аалгәахәын, уи лышәҟәтра иахьҭаз, иаатыхны, инарҳәы-аарҳәны, днахәапшит. Апшзара икны иаго иҟан, ари ажурнал. Абгьыцкәа еихыршәшәо, сынрыхәапшып, – лҳәан, абгьыцкәа реихыршәшәара дналагеит. Уи аамҭазы, лыртцаѡы акласс ҕәы ианитцашаз антцаны, иаахьаҳәымта иақәшәеит. Илапш иаатцашәеит Марҭа илкыз ажурнал «Амцабз».

– Бзыпхьо закәызеи, арахь исыҵи, уажәытцәкьа, – иҳәан, Марҭа илкыз ажурнал «Амцабз» лымихырц дынлыдххылт, аха лара лгәы инадылтцан, лнапкәа аакәлыршан, илымҭеит артцаѡы.

– Бжурнал быманы, наҟ бдәылтц, уаҳа арахь бзымбароуп, мамзар, исыҭ – иҳәеит артцаѡы, илақәа кылыртцытцны Марҭа длыхәапшуа.

– Исыманы сдәылтцуеит, аха ишәыстом, ари ажурнал. Ари апсуа журналуп, ахәыҵкәа псыс ирхоуп, – лҳәан, «Амцабз» лгәыдырҕәҕәаланы ишылкыз, ашә аартны, акласс дындәылтцит Марҭа. Атцатәхәақәа рҟнытә, атцәтцәа аақалеит. Марҭа ддәылзцаз артцаѡы, артцаѡцәа рҭып ахь дымнеикәа, дышиашаз адиректор икабинет длыѡналеит.

Минуҭкәак рышьҭахь, ашкол адиректор Марҭа длыпхьеит. Марҭа ашкол адиректор икабинет дшыныѡналаз еипш, илапш ырцәгьаны дынлыхәапшит, аибашьраан,

ауаа кнаҳаны изшьуаз фашистк длыхәаԥшуазшәа аҟара дыԥхьаҙаны. Нас датәамбакәа даацәажәеит:

– «Ќоҳ», бара боума? Даҽеаҙәу ҷьысшьан. Сынлылабжьап аасгәахәын, аха бара ибасҳәозеи, алабжьара бнаалаҙом. Ашьшьыҳәа бышәҟәқәа аашьҭыхны аѡныҟа бца, бан даабгар бзеиԥшрақәоу ласҳәап акреилызкааух лакәзар, ҳалацәажәап, – иҳәан, ашкол адиректор Марҭа дынлықәтцәҟьеит.

– Ибзиоуп, сцап, нас, – лҳәан, Марҭа адиректор икабинет дындәылтцит. Марҭа дышиашаз, акласс аҿы днеин, лышәҟәытра аашьҭылхын, акласс дныѡнытцит дышҭцәыуаз.

Маша Марҭа дҭцәыуашәа анылба, ларгьы лылаҕырҙқәа налҿашит. Марҭа аѡны даннеи, аҙәгьы дыҟамызт. Дышиашаз луада дныѡналан, дызҿыз аҭәуара инацылтцеит. Акыр дантцәыуа ашьҭахь, «Амцабз» аалгәалашәеит. Лылаҕырҙқәа аалырбан, лышәҟәтра иахьҭаз, иааҭыхны, астол илықәылтцан, зны, абҕьыцқәа еихыршәшәо, дынрыхәаԥшит, нас ажурнал аѡнуҭаҟа, ажурнал хәычы «Аԥра» аахлыртын, лылаԥш нахылгеит. Абар лара лқыҭантәи ахәычқәа ражәеинраалақәа ахьану. Марҭа лаб иашьа Кәасҭа иԥа Раулии иԥҳа Ализеи ражәеинраалақәа ануп. Ализеи Раулии Марҭа лаҳәшьеи лашьеи роуми. Урҭ рѡымҭақәа дрыԥхьоит, деиҭарыԥхьоит. Лара лбызшәа, лгәы аазыблит, игәхьааганы «шьыри, сқыҭаҿы сыҟандаз!» – аалгәахәит. Марҭа лгәырѡақәа зегьы аалхаштит, лылақәа ҭыҟаԥшьааҙа иҟаз, ччаԥшьк зхымыз, уажәы, аччаԥшь ықәҳәҳәо, иҭыцьцьааух, иааҟалеит.

Аԥсуа ашәак амотив аалгәалашәан, аҳәара дналагеит. Убри аамҭазы, Стефа дахьыҟаз аҟнытә дааин, ацәыкәбар даатцашылт. Марҭа ашәа ҳәо луада дыѡноуп. Аԥсуашәа лҳәоит. Марҭа ашәа анбалҳәахьаз? Еснагь лгәы еиқәын, иарбану, нас лара ас дгәырҕьо дҟазҭаз Марҭа, – лҳәан, Стефагьы лхы-лҿы аалхалашеит. Дышиашаз, Марҭа луада дныѡналеит Стефа. Марҭа дгәырҕьатцәа дахьыҟоу, Стефа лгәалаҟазаара шьҭнахт.

– Марҭа, бгәырґьатцәа бахьыќаз, сгәы иаахәеит, избзоуроузеи, ас бгәырґьара? – Стефа лыпҳа длазтцааит:

– Ари ббоу? – лҳәан «Амцабз» астол иахьықәыз, Марҭа иаақәылхын, лан иналлырбеит.

Стефа «Амцабз» даннахәаԥш, уигьы даагәырґьеит.

– Ибызҭада «Амцабз»? – Стефа лыпҳа азҭаара лылҭеит.

– Сѡыза Маша лан Аќәа лыԥсы лшьон. Исзаалгеит, – лҳәеит Марҭа, нас лызҭаара инацылҭеит:

– Ара ианқәоу ббоу? Ализеи Раулии ражәеи-нраалақәа роуп. Стефа раԥхьатәи лабхәында иԥеи иԥҳаи ражәеинраалақәа ажурнал «Амцабз» иахьаныз лгәы иаахәеит.

– Бдухар, Аԥсныќа бсышьҭлуеит, башьцәа рышќа, – лҳәеит Стефа лыпҳа лхы налықәкны, лгәы иаахәап ҳәа даахәыцын.

– Иҭабуп, исабҳәаз азы. Сан… – лҳәан, Марҭа илҳәарц илҭахыз лзымҳәазт даағахеит, длыхәаԥшуа даатгылеит.

– Марҭа, ак бҳәар бҭахҙамзи?

– Ак сҳәар сҭахын.

– Иарбан ибҳәарц ибҭахыз?

– Сан, исҳәарц исҭахыз… «Амцабз» акласс аҧы сахьаԥхьоз азы артцаѡы сдәылицеит. Адиректорґьы аѡныќа бца ҳәа сеиҳәеит. – Уи Стефа иаалцәымыґхеит.

– Адиректорґьы бышәќәқәа быманы аѡныќа бца ҳәа сеиҳәеит, – лҳәахт, Марҭа илымҳәац ҷьышьаны, лгәы еиќәыжәжәо.

– Адиректор бызхирќьои, уигьы акласс аҧы «Амцабз» бахьаԥхьоз азоума?

– Ааи, уи азоуп, артцаѡы иеимҳәеи? Ҳәарас иатахузеи уи артцаѡи адиректори сгәалаќазаара ґәґәаны ибжьыргхит, аха ашкол ахь зынҙа снармышьҭуазаргьы агәхьаа скым. Уи агәырѳа иснаҭо аќара, жәаба иацны «Амцабз» агәырґьара снаҭеит, – лҳәеит Марҭа.

– Уи бзиами, Марҭа? еснагь бзыргәырґьалаша бры-

қәшәалааит, – лҳәан, Стефа лыпҳа лгәыргьара аалымалырԥхәеит, аха лара лгәы ааиқәылеит, лҭатәхәқәа нҭәааныҳа лыпҳа ашкол аҟнытә, аѡныҟа дахьаарышьҭыз азы. «Исаҳарызеишь сара ашкол аҽы сахьнеиуа», ҳәа дхәыцуан Стефа.

Адырѡаԥены шьыжьымҭан, Стефа ашкол ахь дцеит, Марҭа дымгаҳакәа. Ус иахәҭоуп ҳәа илпхьаҳеит лара. Избанзар, адиректор ииҳәақәаз зегьы лыпҳа лыла илмаҳаи, ԥзымдыр ҟалҭозма? Ашкол ахь Марҭа днаишьҭуазар, адиректор «даашьҭы», иҳәозар, даалышьҭып, ишпаҟалҭари, Стефа? Иара даԥшәымами, аԥшәма дивасны иҟалҭарызеи? Стефа ашкол аҽы даннеи, атаѡцәеи артаѡцәеи иааихьаз маҷѡын. Адиректор икабинет ашә ҟьаҟьаҳа иаартын. Иара дыѡѡуа астол дахатәан. Адиректор ихы данѡаха, Стефа дибеит. Уи Стефа даниба, «арахь бааи», – иҳәан, инапы ааиҟьеит. Адиректор данлыпхьа Стефа длыѡнашылт.

Акраамҭа еицәажәон адиректори Стефеи. Нас Стефа дѡагыланы аѡныҟа дааит. Аѡны дахьааиз, лыпҳа илалхәеит адиректор ииҳәақәаз зегьы акгьы аанмыжьҳакәа. Ус егьа иҳәазаргьы, дақәшаҳаҭхеит Марҭа ашкол ахь лынашьҭра. Акгьы агәхьаа мкҳакәа, зегьы чҳаны, Марҭа ашкол ахь дцарц лабжьалгеит Стефа. Адырѡаԥены шьыжьымҭан Марҭа лышәҟәтра аашьҭыхны ашкол ахь дцеит.

Аԥшьбатәи ахы

Ҭина аѡны дыштәаз, ԥенак ачыгә-чыгә ҳәа ашә азә дасит.

– Блеи, – лҳәеит Ҭина, иааиз дзуслоу ԥеишәа деилымкаазакәа. Ара ус ауп ишыҟоу. Ақалақь хәычуп, зегьы еибадыруеит. Илзааиуа лдыруеит. Тәымуаѡы дааиҳуам усгьы. Иааиуа зегьы рзыҳәан, лышә, лгәашә есымша иаартуп. Дааѡнашылеит Ҭина лгәыла пҳәыс Сырма. Уи салам шәҟәык лкуп. Асалам шәҟәы Сырма илкушәа Ҭина ианылба:

– Асалам шәҟәы сзаабгама? – лҳәеит, Ҭина дыхәмаршәа иааиз лгәыла дѡылхатцгыланы. Лара уи асалам шәҟәы зынӡакгьы дазыԥшӡамызт.

– Бтәа, Сырма, – лҳәан, Сырма дахьтәашаз наллырбан, лара дахьтәаз лтыԥ аҽы длатәеит. Сырмагьы аскам даахан, иахьыллырбаз, длатәеит.

– Уамашәагьы ибымбан, салам шәҟәык боухьоушәагьы быҟам, ус ауми?

– Ус акәымкәа, нас ишԥыкәу?

– Ус акәзар, нас ари закәи? – лҳәан, Сырма илкыз асалам шәҟәы Ҭина лахь иналырххеит. Сырма илкыз асалам шәҟәы Ҭина иаалымылхит. Ажәжәаҳәа аконверт аахлыртын, асалам шәҟәы аатылхын аԥхьара дналагеит. Ҭина асалам шәҟәы аԥхьара дналагаанӡа, Сырма даацәажәан:

– Иаха ахәылԥаз, аԥошьҭаныҟәгаѡ Смел сара сҽы даакыдгылан, Ҟәыш-ԥҳа Ҭина лыѡны аномер бдыруама, салам шәҟәык лзааит, аѡны аномер анӡамкәа. Салагар исԥшаашт, аха садхалоит, бара исызлыҭ, шәара бзиа шәшеибабо, ибзианы издыруеит, – иҳәеит, аԥошьҭаныҟәгаѡ. Ҭина асалам шәҟәы аԥхьара даҽын. Ус лылаҕырӡқәа лылҿашит.

– Ари зыѡуа, сашьа иԥҳалоуп, аԥхьатәи иԥҳәыслҟынтә, – лҳәеит Ҭина, ари асалам шәҟәы лзаазгаз, лгәыла ԥҳәыс Сырма ашәҟәы иаҳәо, лаҳар лҭахызшәа анылба.

– Уу, рыцҳа, ибҳәоны смаҳахьази!.. Дхәыцымзи, усҟан, анлызҳа шәкалыжьуама? Ус цыҭѡык ҳамандаз, – лҳәан, Сырма «сылԥырхагахарым, даԥхьааит, длызхәыцааит лашьа иԥҳа» лҳәан, дѡагыланы ддәылтцны лҿыналхеит. Ҭина дзыԥхьоз асалам шәҟәы астол иныкәылтцан:

– Унан, бцама, сара иԥсыша, баанымгыло, зны? – лҳәан, даағьатцәы-ғьатцәит Ҭина, аха Сырма илымукәа дцеит.

– Сара исхароуп, сысалам шәҟәы ашҟоуп схы ахьыҟоу, сысас пату злыкәстцашаз сгәаламшәеит, – лҳәан, даагьежьит Ҭина. Инагӡаны дызмыԥхьацкәа астол иқәылтцаз, асалам шәҟәы аақәхны аханатә аԥхьара дналагеит.

Аԥхьаѡ иҳарҳап ари асалам шәҟәы иаҳәо, усҟан, аԥхьаѡ еиҳа деиликаауеит Марҭа. «Саб иаҳәшьа Ҭина, ари асалам шәҟәы бзыѕѡуа башьа иԥҳа Марҭа соуп. Излазыѡуагьы схатәы бызшәоуп. Схатәы бызшәа, Аԥсны санықаз исҵаз ала. Избанзар, изыѡуа маѕоуп. Урысшәала изѡыр, еиҳа ибзиахон, аха сани сабԥсеи иаарымпытҵашәар, сзыԥашәо сыздыруам. Амала, урҭ аѡыцьа сара сзы даара ибзиаԥәоуп. Сан, сан лоуп, аха сабԥса сиҧхатҵәҟьоушәа сибоит. Убас дшыҟоугьы сара дыстахҳам. Сара истаху сабҵәҟьа иоуп. Ашкол аҽы сыхҭакны срымоуп, литов бызшәала аҵара ахьсзымҵо азы. Сѡызцәа ракәзар, сахьаԥсуоу азы сыԥхаршьоит. Ус сҳәеит ҳәа урыс ҙгабк сыкласс аҽы дсыцтәоуп. Уи хатәы иаҳәшьак дысзылѡызоуп. Ааигәа лан Аҟәа лыпсы лшьон. Ажурнал «Амцабз» аахәаны исзаалгеит. Саԥхьеит Ализеи Раули, ражәеинраалақәа. Даара исгәаԥхеит. Сара атәым жәѡан аҵаҟа, атәым дгьыл сыԥәгылоуп. Аапынтҵәҟьа ашәҭқәа анышәҭуа, сара сзы ԥшҙарак рылам. Аԥснытәи аԥсабара ԥхыҙырла избалоит. Издыруеит схатәы иашьцәа ѡыцьа шсымоу. Идухазар акәхап шьҭа. Санԥса асалам шәҟәқәа сзылѡуеит. Дыбзиоуп ҳәа сгәы иаанагоит. Уахь снеир, сылбару? Ҭина, сбыҳәоит, сысалам шәҟәы шаабоулак еиԥш, дарбанзаалак, аҙәгьы иамҳәаҙакәа, бааирц. Бара бызбар, зегь шәызбазшәа сҟалон. Сышәтахызар, сбыцны снеиуан. Ҭина, санԥса сылҭахымхар, нанду лҽы сзаангылаҙом, избанзар, урҭ еизааигәаны инхоит. Бара бҽы саангылар, уа ашкол сталар, бмузари? Сбызнагозар, бааир, сбыцны снеиуеит. Абзиаразы, саҳәшьаду…».

Ҭина ари ашәҟәы даԥхьаны данаалга, лылаҕырзқәа чабрала иаалрыцқьан, дѡагылеит. Данышагыла ауп иангәалҭа, астол дахатәаны, асалам шәҟәы дахьаԥхьоз лылаҕырзқәа илеиуаз, астолқәыршә шарбааҙаз.

– Ишԥазури? – даахәыцит Ҭина, асалам шәҟәы дапхьаны данышагыла. «Илҭахым Марҭа дахьыҟоу. Дааззоит ҳәа сцар, лан дсылҭашам. Лара дсыцаар лҭаххашт. Дсыцаар, уаҳа ацара лҭахымхакәа даангылар, лан дры-

цҳами, лгәы ԥжәашт, лара Марҭа дсылҭатцәкьаргьы, дахьаааиуа, иҟало здыруада? Ус акә, егьыс акә дахьугалак, дыцтәахоит. Аха дыцтәахоит ҳәа дызлакаҳажьрызеи, дгьатцәы-гьатцәуа дышҳашьтоу? Уи сара мап лцәыскыр, наҙаҙа гәыхәшәарҭахәыс слымкуеи? Уаҳа аҙәгьы иамҳәаҙакәа, сара сцап. Сашьцәа ираҳар, сара сымшьҭҙакәа, ҳара ҳцоит ҳәа иалагашт. Уи атцкыс еиҧьуп, аҙәгьы иамҳәаҙакәа сара сцар. Аха аблеҭ амхра мариам, аԥсшьацәа рацәоуп». Абас дхәыцуан Ҭина. Ахәылпазы еиԥш, аѡны илымаз лускәа данаарылга, Ҭина авокзал дцеит. Ууанҙа лгәы ишаанагоз еиԥш, аԥсшьаѡцәа рацәан азы, аблеҭ аахәара цәгьахеит. Жәамш рышьтахь адәыҧба ицо аҷы аблеҭ аахәаны иаалгеит.

Ихарацәоуп, аха ишԥалури? Даамццакыргьы макьана аԥсшьаѡцәа рацәаѡуп. Есс наҟ-наҟ, еиҳагьы еицәахоит. Жәамш иаалычҳап. Жәамшмоу, шаҟа шыкәса ҭхьоузеи, Марҭа лан длыманы дцеижьҭеи, аха илчҳауанеи, уажәы, илзымчҳари? Ҭина жәамш митәык ыҟамшәа илԥхьаҙон, аха жәашыкәса реиԥш илхылгеит. Асекундкәа саатхеит, асаатқәа мшхеит, амшқәа шыкәсахеит. Аха ҷхәарак змам ҳәа иҟоузеи? Иааит жәамш захьҙызгьы. Ақытахь дцан, илгашаз аалгеит. Усҟан, лҭаацәа рҷы зынҙак иаалҷытцалмыршәеит дахьцоз. Ԥсшьаѡцәақәак рзы истахуп ҳәа ауп иралхәаз. Гәдоуҭа адәыҧба аангыларҭатә вокзал аҷы днеит. Адәыҧба ааира саатк аҟара шагыз, ателеграмма ҟалтцеит Литваҟа, Стефа лыхьҙала. Аперрон аҷы илхалгеит лаамта. Дзацәажәарыз лмоукәа агәҷыҧь дагар ҳәа ушәозу? Аԥсшьаѡцәа дышрацәажәоз, днаҳәыдааҳәаанҙа, лсаат нтакәкәа ицеит. Адәыҧба ааин, иззаҙа аперрон иаадгылт. Аԥсшьаѡцәа адәыҧба аҭалара иаҷын. Ҭинагьы урҭ дрылагыланы, адәыҧба дынҭалан, лкупе аалԥшаан, днеины лҭып аҷы днатәеит.

Ҭина лымѡалаѡцәа макьана уаѡы дмааицызт. Дук мыртцыкәа, урҭгьы еихык-еитцыкны аддыҳәа акупе аатдыртәааит. Адәыҧбагьы, «шьҭа шәаала» аҳәозшәа, абжьы нытцаны иааҳәҳәан, авагонқәа неинҟьа-ааин-

ҟьан, аҽынанахеит. Авагон аҩнутцаҟа ацыцьаҳәа ауаа рцәажәабжь ҩныҩуан. Урҭ ирҳәон доусы рыпсы ахьыршьоз, ишыршьаз. Ргәы иаахәаз, иаамыхәаз. Ирҳәашаз мачхәызма, ацәажәара иаҽын.

Ахәылпазы ауп Шаулиаи адәыҕба аннеи.

Стефеи, Ливуки аҩны иҟан, урҭ аусурантә иаахьан. Марҭагьы ашкол аҽынтә даахьан, лыдцақәагьы ҟалцахьан. Рыхҩыкгьы еицны илпылеит. Адәыҕба авагон аномер рымдыруази, иахьаангылоз аԥхьаҵәҟьа иаангылеит ахҩыкгьы. Адәыҕба аангылааҙа атамбур аҽынтә дыпшуан Ҭина, аха адәыҕба ашьшьыҳәа иахьцоз аҟнытә, иацылақәоз лылаԥш нархьылгҙон ауп, нас дыҩрывсуан, илдыруаз уаҩы лылаԥш дытцашәомызт. Адәыҕба анаангыла, Ҭина дызҭаз авагон аԥхьа хҩык шгылаз лылаԥш иаацашәеит.

«Арҭ дара роуп, сара исзыԥшуп», – лҳәеит, Ҭина. Избанзар, хҩык ыҟоуп. Аҙә дҽоуп, уи Марҭа лоуп. Ахатца Стефа лыпшәма иакәхап. Лгылашьа зеиԥшроу ала аԥхәыс Стефа лоуп, аха данааҳә, лхы-лҽы анаалзылырха «ари лара лакәзам» ҳәа лгәы иаанагеит. Избан акәзар, Стефа убысҟаҟара лҽылыпсахит, убысҟаҟара ахәыжә-цәа лыҟәнылеит, дудырратәы дыҟамызт лара. Ҭина авагон длыбаарц амардуан данаҽагыла ауп, Стефа данеилылкаа. Убасҟан, Стефагьы Ҭина лылаԥш даацашәеит, нас Марҭа лахь лхы налырхан:

– Марҭа, абан баҳәшьаду амардуан дахьаҽагылоу, бнеины блыцымхрааура, бызгылоузеи? – Абри лҳәеит, лара Марҭа дылзымпшҙакәа уахь лҽыналхеит. Марҭа лаҳәшьаду лылаԥш данаацашәа, лан дынлаԥысын авагон амардуан даацаххит:

– Саҳәшьаду, бчамадан сыҭ, бчамадан. – Ҭина лчамадан Марҭа илылҭарц ианыналырхха, Стефа иаалымылхит. Асумка атамбур иқәгылаз, аақәылхын Ҭина Марҭа лахь иналырххеит. Марҭа Ҭина асумка аалымылхын, Стефа ачамадан ахьлыргылаз, Марҭа лабԥса иаԥхьа иналыргылеит. Нас дааҳәын, Ҭина лахь лҽыналхеит

Марҭа. Убасҟан, Ҭина амардуан дылбааны, аперрон даақәгылахьан. Стефеи лареи гәыдибакыланы аҧсшәа еибырҳәахьан. Марҭа лгәыргьаратә лаҕырзқәа лҷашы Ҭины лыхәда дѡахьынҳалеит. Ҭина Марҭа ҳәа илдыруаз дабаҟаху, аҭыҧха наза лакәхахьеит. «Саҳәшьаду, банцо с-Ҧсадгьыл ахь сыбгароуп, сара ара истахзам», ҳәа Марҭа лгәы ашьҭыбыжь ҭыѡуан. Марҭа лгәы ашьҭыбжь иҭыѡуаз, Ҭинагьы илаҳауазшәа лгәы иабон. Рѡыцьагьы рыгәқәа убас еизааигәан. Арҭ аҧсшәа анааибырҳәа, Ливук даарыдгылт.

– Ари сыҧшәма иоуп шәеибадыруаз. Ливук ихьзуп, – лҳәеит, Стефа, лыҧхашьа-ҧхатцара мчыла лҷаалхшәа.

– Даара сгәы даахәеит. Уаҳа назҭахым ҷкәыноуп, – лҳәеит Ҭина, – Стефа хатца дахьцаз, лгәы ишаамыхәазгьы – Ҭина сыхьзуп, Марҭа лаб иаҳәшьа соуп, – лҳәеит Ҭина Ливук иахь дынхьаҧшны.

– Даара сгәы иаахәеит ҳаибадырра, насгьы сасра ҳара ҳахь шәахьааз, – иҳәеит, Ливукгьы.

– Иҭабуп, ас гәахәарала сахьшәыдышәкылаз, – лҳәеит Ливук ииҳәаз ажәа аҭакс Ҭинагьы. Уи акәхеит, Ҭина лчамадани лсумкеи аалымырхын рҽынархеит. Рмашьына ахьгылаз инеин, абагаж ашә аартны, рыматәақәа нҭартцеит. Зегьы амашьына ианақәтәа, Ливук имашьына аус ааирун, аҽынаирхеит. Саатбжак ашьтахь, Стефараа ргәашә инадгылт. Марҭа амашьына длыбаан, днеины, агәашә аалыртит. Амашьына агәашә аартны инҭалеит. Зегьы ллыбааит. Ливук имашьына, зышә аартыз агараж, иныҭаиргылт. Ливук изҧшны игылан. Ливук данааи, зегьы еицны, асасааирҭахь иѡхалеит. Стефа, иаразнак, лысасцәа рхәы аҟатцарахь дниасит. Ҭина лчамадани лсумкеи рахь лнапы налырххеит, Марҭа лхы налықәкны:

– Ана иҭақәоу, арыжәтәи ашәырқәеи роуп. Урҭ стиразы иаазымгазеит. Шәара шәзоуп изаазгаз, – лҳәеит. Марҭа дгәыргьатцәа днеин, ашәыр аатыхны аваза азна аақалтцан, астол инықәлыргылт. Алитра азна ажьағьтәуат-

ка, урҭ инрывалыргылт. Жәа-литрак зкуаз апластмасстә уалыр аатылхын, ауада агәҭахьшәа инкҽалыргылеит. Ашәырқәа зҭаз, иахылхша, ахылххьан усгьы. Иахьгылаз, иаашьтыхны ауалыр хәыҷы ахьгылаз, инаганы инавалыргылт.

Али-ԥси рыбжьара Стефа абысҭа уны, астол иаақәлыргылт. Асыҙбал, акәтыжь, ашә ҟәаҟәаса ачанахққәа ирынҵаны инарывалыргылт. Астол ахьлырхиоз Марҭагьы длыцхраауан. Аԥсуаҵастцәкьа астол дырхиеит. Ари Ҭина уамашәа илбан:

– Аԥсны сыҟоушәа збоит, Стефа. Араагьы абысҭа жәуама?

– Абысҭа шԥаҳамуеи? Акәтыжьи аԥсыҙи быстада рыфара схаҽы исзаагом, – лҳәеит Стефа.

– Марҭагьы баргьы ишәфашт, аха Ливук изыфуоу?- дҭааит Ҭина.

– Ливук инацәаҟәа адкыланы имфааити? Уи иаҟара абысҭа бзиа избода? – аҭак ҟалҵеит Стефа.

– Сынтәатәиала, макьана, ацитурстә шәырқәа ҟамлацт, аха атцәахырҭа шәымазаап, – иҳәеит Ливук, аваза ианыз мандарина цырак аахыхуа.

– Ааи, аҵәахырҭа ҳамоуп, – лҳәеит, Ҭина…

Абас ишынеицәажәа-ааицәажәоз акрырфеит, акгьы инахәеит. Аҵх акыр инаганы ауп дара шышьҭалаз.

Ҭина ари аҭаацәараҽы данааи, ԥшьашан. Амҿыша, асаат хәба рзы акәын аѽныҟа дхынҳәраны данықаз.

Уи аҟнытә, ахәашеи асабшеи Шиаулиаиҟа дрыманы ицеит. Аҭып ԥшҙарақәа рацәаны илдырбеит. Аресторан ахь днарԥхьеит. Ларгьы акыр дыхәҳахәҭит. Иаалхәақәаз зегьы лсумкақәа ирҭаҵаны иҟалҵеит. Адәыҷба аангылартатә вокзал, дара ахьынхоз, даарак иацәыхарамызт. Ихаразаргьы ууанҙа днарымго иҟазма? Аха рыцҳарак ҟалеит. Ливук аус ицызуаз иѽыза бзиак машәырла дҭахеит. Уи дыштахаз ала иѽызак дааин, иеиҳәеит. Ишпаиурыз Ливук? Ҭина заа днаганы авокзал аҽы дизыртәомызт, арахь, Стефеи иареи аԥсрахьы имцар ҟаломызт.

– Псыхәа зламоу ала, адәыҕба ақәтцра саатк аҟара шагу ҳаауеит, – рҳәеит, Ливуки Стефеи.

– Иатахзам, шәара шәахьцо, шәымццакын, Марта снаскьалгап, – лҳәеит Тина. Уи акәхеит Стефеи Ливуки апсрахьы ицеит. Тинеи Мартеи аѡны иаанхеит, даҽеа пшьба-хәба саат аѡны иҟазар ауп. Нас ауп авокзал ахь ианцо. Мартеи Тинеи рымала аѡны ианааанха, Марта Тина лапхьа длатәан, лоунытә даақәпсычҳаны, ус лҳәеит:

– Тина, асалам шәҟәы ибзызѡыз бгәаламшәои?

– Ааи, ишпасгәаламшәои? – атак ҟалтцеит Тина.

– Убасҟан сгәы шыҟаз ауп иахьагьы ишыҟоу. Истахым ара, сга аѡныҟа, сыбтахызар. Сбымгар, иҟастцо сара издыруеит.

– Ус бымҳәан, Марта. Бара бхәыҷзам, бгазазам, ибҳәо шиашам шпабзымдыруеи? Устцәкьа бгәы иантаз, дара ахьынзаҟаз ибымҳәоз. Бара анҧыбымт, анкьа зны ак бҳәан ҳәа сара исызцәырымгеит. Ицәырзгаратәгьы изымбеит. Сахьшәыхәапшуаз, напы еикәыршала шәеибабоит. Нас сара ацәгьа злашәыбжьысҳәарызеи? Заа ибҳәар, сырмацәажәарызи, ушьта ишпаҟахтцои?

– Сбыццоит, уаҳа ишпаҟахтцои?

– Ус иҟалазом. Имҳәакәа сара бсызгазом. Иаанза сара сзаангылон, аха адәыҕба сагхар, адырѡаҽены аблет сауэуам. Заа аблет ааухәароуп. Исымоу аблет пхастахар, даҽеа мызкы, аблет смоур ҟалоит. Нас мыз дуззак ара сызлатәарызеи, базхәыци, Марта? Иатаххар, даҽеазны саауеит. Усҟан, мызкы аҟара ҳәа брымхны бызгоит, нас аамта иаҳнарбоит, баб иҧы баангылуоу, ма арахь баауоу. Ҽеишәа бхәыц, сбыкәыхшоуп, Марта, – лҳәеит, Тина.

– Ибзиоуп, нас, бара саб иаҳәшьа сбывасны акгьы сҳәом, – лҳәан, уи ала иеинаалеит.

Асаат хпа аныҟала, Тинеи Мартеи рсумкақәа аашьтыхны амѡа иқәлеит. Акыр изаацәан, аха заа ицар, Марта лоуп изгәапхаз. «Багхар атцкьыс, заа бнеир, еиҳа еи гьзами», – лҳәан. Тинагьы уи дазыразхеит. Авокзал аҧы заа инеит Тинеи Мартеи. Алимонад ллыржәит, аршәы лҧалтцеит.

Асумкақәа атәарҭа аԥхьа иргыланы, дара уа илатәеит. Уа итәан акраамҭа. Атәара ргәы анԥнатцәа, асумкақәа уа изгылаз, уи ааигәа-сигәа аллеи-ҩеира иалагеит. Адәыԥба ааимҭаз, еиҭа иахьтәаз, илатәахит.

Цытрак уа итәан. Адәыԥба артцәааҳәа аҳәҳәабжь аагеит, акыр инахараны. Апасаԥьырцәа зегьы рыматәакәа аашьҭыхны, иара ахьаадгылоз, аперрон ахь еиханы рҿынархеит. Ҭинеи Марҭеи рсумкақәа аашьҭыхны урҭгьы зегьы ахьцоз, инарышьҭалеит. Апассԥьырцәа зегь реиԥш, урҭгьы рсумкақәа надыргылеит. Ус адәыԥба ҳәазо, иаарывалеит. Аныҟәашәа иагырхо, ашьшьыҳәа иааиуан.

Ус ишааиуаз иаангылеит. Адәыԥба анаангыла, авагонмҩаԥгаҩцәа рвагонқәа рышәқәа аадыртын, иллыбааны, доусы рмардуанқәа раԥхьа иаангылеит. Илыбаашаз лыбааит, агәаран игыланы. Авагонқәа рҭалара иалагеит апассаԥьырцәа. Ҭинагьы Марҭагьы агәаран инагылеит. Авагонмҩаԥгаҩ иаԥхьа ианааи, Ҭина лблеҭ аацәырганы инаилырбеит.

– Ари саб иаҳәшьа лоуп, слыцхраауеит, слыцҭаларц сшәыҳәоит, – лҳәеит Марҭа. Авагонмҩаԥгаҩ иахь лхы нарханы.

– Бара ахәыҷы ибҳәаз, сара мап сзацәкуам, блыцхраа, азин быстоит, – иҳәеит авагонмҩаԥгаҩ, Марҭа длыхәаԥшуа. Уи акәхеит Ҭинеи Марҭеи еицхырааны авагон иҩыхәнеит. Рсумкақәа еимакы-еиҷакны икны авагон абжьара ибжьаланы рҿынархеит. Ус ишнеиуаз, инадгылеит лкупе. Акупе ашә аартны иныҩналеит. Лҭып аагәалҭеит. Рсумкақәагьы рҭыпқәа аарзырԥшааит. Иҭацәын макьана акупе. Илатәеит рҩыцьагьы. Акыр еидтәаланы иеицәажәон арҭ рҩыцьагьы. Адәыԥба адәықәлара хәбаҟа минуҭ шагыз, – «сара шьҭа сцоит» – лҳәан, Марҭа Ҭина аԥсшәа аалаҳәаны, длыбаарц лҷыналхеит. Ҭина сгылоит ҳәа далагеит, аха Марҭа илымуит.

– Сара сцоит, бара бымгылан, ара бтәаз, – лҳәан.

– Ибзиоуп, баб иаҳәшьа дбыкәыхшоуп, машәырк ҟабымҭан, – лҳәан, излалдыруаз ала длылабжьеит Ҭина.

– Абзиараз, – Ҭинагьы аҭак ааҟалтцеит. Ҭина дахьтәаз,

илзымчҳазт дҽагылан, акупе дындәылтцын, ахышә дынкылпшит, аха Марҭа длымбаʒеит. Иаразнак дыш-цацеи? Ма ауаа рыжәпара дысзалымбаау?, – аалгәахәт Ҭина.

Ҭина лымҽанызак дааин, лҭып аҽы длатәеит, лыматәаҟәа напхьакны. Лыпсы лгәы икылаханы дыҟан уи. Данылатәа акыр лыпсы ааиҭалкит.

– Акгьы аасыгымхеит сагхарц, – лхәеит лара. Абри шаалҳәаз еипш, адәыцбагьы хәар-чар арган, зны пхьала, нас шьҭахьла инеиха-ааихеит. Атцыхәтәан пхьаҟа инеихан, аҽынанахеит. Литватәи Апснықа ахы рханы иаауеит адәыцба. Есааира адәыцба Апсны иазааигәахошәа лбон Ҭина.

Ус жәабаҟа минуҭ адәыцба нықәахьан еипш, Ҭина лымҽалеи лареи еицәажәо иштәаз, ашьшьыҳәа акупе ашә аартны дааҽнашылт Марҭа. Ҭина Марҭа данаалҷапш, иҟалаз лзымдырит, дшанханы даанхеит. Апхыʒ далоу ццылшьеит Ҭина азнык азы, нас даахәыцшәа лун, ус лхәеит:

– Бабаҟаз Марҭа? Иҟабцазеи? Сзыбжьазеи? Сымцар зуам бҳәар, бан илаҳамҳәози? Уи илаххәар, мап лкуеит ҳәа сыҟамызт. Апату сыцәыртцеит, ҭынха дук леипш, арахь бгъычны баазгазшәа иҟалеит. Ишпазуеи, шьҭа? – лхәан, даагьатцәы-гьатцәит Ҭина дахьтәаз.

– Бара сбымгозар, сара уаҳа Литва саангылаʒом, иахьцалак, сара Апснықа сцоит. Уа сыпсааит, уоуп сара сыпсадгьыл, Литва акәʒам, – Марҭа дцәажәон дунаʒак иеипш.

– Унан, Марҭа. Бара хәчынʒара, апсра аʒбахә шпабҳәо, – лхәан, илҳәаз лажәақәа рхьаршшаара далагеит.

– Сара Литва стахʒам, Апсноуп истаху. Алитов быз-шәала атцара стоуп, исызтцаʒом. Зегьы сара сыртахʒам…

– Ас анбгәиҭаз, уа саныҟаз ибҳәар, ак ҟасымцози.

– Ибҭаху сызу, аха сара Апснықа сымцар зуʒуам, – лхәахт Марҭа. Ҭина лымҽалаҽ, апсшәа лзеилкаауамызт, аха арҭ рыбжьара иҟаз еилылкааит. Марҭа лхы налыкәылкын, абас даацәажәеит:

– Дызлабзыкои, бзацәажәо?

– Саб иаҳәшьа лоуп, – лҳәеит Марҭа аԥҳәыс дылԥаԥшуа.

– Бахьыќоу абыкәу, бызхаќоузеи уа? – дҭааит амѡалаѡ.

– Сан лҽоуп сахьыќоу? Саб дкажьны, сара саныхәычҳыз, Литваќа саалган, уа слааҙеит. Хаҭагьы дцеит. Саб сан хаҭа дызцаз анидыр, иаргьы ԥҳәыс дааигеит. Ѡыцьа сашьцәа ыќоуп. Сара саби сашьцәеи ахьыќоу, сыќазар ҫтахуп. Ауаѡы иԥсадгьыл аҽы дыќазар акәҙами? – Марҭа илацәажәоз аԥҳәыс лахь азҭаара ќалтцеит.

– Быԥсадгьыл ибзааигәоу ахьынхо ауми? Нас бан лаќара ибзааигәада бара?

– Иашоуп, сан зегь реиҳа дысзааигәоуп, аха сабгьы дысцәыхараҙам. Ара сара исзааигәаны инхо сан лымала лоуп. Аԥсадгьыл захьҙу, ауаѡы дахьиз, дахьааҙаз, иуацәа ахьиз, иахьааҙаз, дызхылтцыз иабшьҭра анышә иахьамадоу ауп. Уи ҳара ашкол аҽы ҳахысхьеит, издыруеит. Аԥсноуп сара сыԥсадгьыл. – Амѡалаѡ дылҽагыланы ацәажәара даҽын Марҭа.

– Иахцалак, бҭаар акәын, бахьнеиуа, быртахымхар, ишԥабуеи? – Амѡалаѡ Марҭа дышиашам леиллыркаауан.

– Аҙәы симбаргьы, аҙәы сибап. Сара исзааигәоу сзыртаху здыруеит. Издыруада, шәара ишышәҳәаз еиԥш, зегьы сырҭахымхар, иќастцо сара издыруеит…

– Ус бымцәажәан, Марҭа. Ҳара ҳнапы быцәыргылан баабоит, аха бани бабԥсеи ҳаргәааит. Иабаҭахыз урҭ рыргәаара. Сара саннеи, ишспылаз, пату шсыцәырҭаз, бымбаҙеи? Ушьта, ҳапҳа дгьычны дылгеит ҳәа амилициацәа ҽеир, ирасҳәои сара? Бымшала ҫтаркыргьы алымшаҙои?

– Амилициацәа ҽеир, ирасҳәо сара издыруеит, – лҳәеит Марҭа, лҽаарҷәгәашәа.

Аҭыхәтәан, Ҭина ус лҳәеит:

– Адәыԥба ахьаангыло, ҳлыбаап, ҳгьежьны ҳцап. Ираҳҳәап. Ус еиҳа еиԥуп.

– Мамоу, Ҭина, ибҭахызар, бара бгьежьы, сара Аҧсныҟа сцоит, – лҳәан, иаҿаршәны илҳәац лҳәон, Марҭа.

– Ус акәзар сҭаркыргьы сҭаркааит, бызгоит, аха аблеҭ бымазам. Адәыҕба банакәтәоз «Саб иаҳәшьа лҭып аҿы днаганы саауеит» ҳәа ауп амҩаԥгаҩ ишиабҳәаз, сцаны сиацәажәап, иуазар, ҟәрышьҟәак исҭоит» – лҳәан, Ҭина дҩагыланы акәупе дындәылтҵт. Амҩалаҩи Марҭеи ааизынхеит. Адәыҕба ыкәҳа Аҧсынҟа ацара иаҿуп. Ҷымтроуп акәупе аҩнуҵаҟа иҟоу. Ус амҩалаҩ аҭынчра еилаго даацәажәеит:

– Ишԥашәԥсыхәоу, амҩаԥгаҩ бгара мап ацәикыр?

Марҭа ҿылымҵзеит. Адәыҕба шцац ицоит.

– Ус сҳәеит, аха бымшәан, аблеҭ ахә атҟьыс инеиҳаны аштраф шәымырхуеит ауп, былбааганы бкарыжьуам усгьы. Иахьцалак, бцоит быԥсадгьыл ахь. Шәахьнеиша шәаннеилак, амилициацәа ҩеиуеит, бани бабԥсеи уахь адырра ҟарҵашт. Амилициацәа раԥхьа бара бакәхоит изызҵааua. Аиаша бымҳәар, усҟан баб иаҳәшьа дҭабкит ауп. Убас лускәа цәгьахоит. Аиаша бҳәар акгьы лыхьуам. Саргьы сшәыцхраауеит, шаҳатра шәзызуеит. Баҳәшьаду дааир, ҳадресҟәа еимаадап, – лҳәеит.

– Ибзиуоп, ҳадресҟәа еимаадап, аха сара исҳәо, сара издыруеит. Саҳәшьаду ишылхарасымтәуа агәра шәсыргоит. Уи азы шәгәы шәырҭынч.

Абас Марҭеи амҩалаҩи шеицәажәоз, Ҭина дааит амҩаԥгаҩ иҿынтә. «Амҩаԥагаҩ иихәазеи» ҳәа Марҭа игәаҧыны дзымҵааит.

– Нас амҩаԥгаҩ иихәазеи? – Амҩалаҩ дҵааит Ҭина лахь лхы нарханы.

– Иихәахуеи? Аревизор иамҳәакәа ҟәрышьҟәак истап ҳәа салаган, аха имуит. Аревизор дыԥшааны иаииаиҳәа, ахынтәхә сиршәеит, штраф ҳасабла.

– Аштраф злаибҭаз акәтанциа биҭоу? – дҵааит, амҩалаҩ.

– Ааи, иситеит, – аҭак ҟалҵеит Ҭина.

– Ибмырҙын, уи акәтанциа. Аҩны шәнеиаанҙа амилициацәа ҩеир алшоит. Акәтанциа дбырбар, ԥьара ибыхәозар ббап, бара бааиааанҙа Марԥа иласҳәон, амилициацәа анҩеиуа, аиаша лҳәароуп. Садрес шәыстоит, адырра сышәтар, сара шаҳатра шәзызуеит. Шәачоуп сахьынхо, – лҳәан, лԥаратра аҿы аалыртын, иԥшҙаҙа адаԛ хәычы ацырҳәаны ҩыгаки блокнотки аатылган, аблокнот бгьыцк аанжәаны, ладрес антԥаны Ҭина иныллыркит.

– Ҳаибадыруазааит, саргьы Гәдоуԥатәуп, – лҳәан, лҩыгеи лблакноти аалымылхын, абгьыц ладрес антԥаны, лыблокнот ыргьежьны, шьҭахьла иналлыркит. Аимҩалаҩцәа аицәажәара иаҿуп. Адәыԥба ыкәҳа ацара иаҿуп.

Аимҩалаҩцәа амла ианаклак акы инацҳауеит, ҙык инахәоит. Акыр иныкәеит. Акырынтә ицәеит, акырынтә иаапшит. Абар, иааит Шәача. Рымҩалаҩ лыматәеилҩыҭәеи дааидкыланы, апсшәа лаҳәаны днаурыжьит. Дара амҩа иныкәлахт. Дара аицәажәара иаҿуп. Ицәеит, иаапшит Адәыԥба ыкәҳа ацара иаҿуп.

– Марԥа, ушьҭа ацәара ҟалаҙом. Ҳацәар ҳавнагар алшоит. Гагра ҳааины ҳаҟоуп, маԛк ауп иҳагу, – лҳәеит, Ҭина. Уаҳа ицәом, аицәажәара иаҿуп. Адәыԥба ыкәҳа ацара иаҿуп. «Маԛк ауп ибжьоу, ушьҭа ҳааит лымҳәази, ишпахароу?» – ҳәа Марԥа дхәыцуеит. Нас Марԥа лаҳәшьадуи лареи аицәажәара иналагоит. Аицәажәара иаҿуп. Адәыԥба ыкәҳа ацара иаҿуп.

– Бгыл, Марԥа, ушьҭа ҳааит, ҳееидаҳкылап. Уажәы иахьаангыло ауп Гәдоуԥа, – лҳәеит Ҭина. Рсумкақәа аашьҭырхын алыбаарԥа ашә апхьа атамбур иныкәгылт. Аицәажәара иаҿуп. Адәыԥба ыкәҳа ацара иаҿуп.

– Ишԥахароу? – лҳәоит, Марԥа.

– Ушьҭа ииаигәоуп, – лҳәоит Ҭина. Ацәажәара иаԟәытцит. Адәыԥба ыкәҳа ацара иаҿуп, аха изнеиуам. Адәыԥба итцегь иццакыр рԥахуп, аха уаҳа изыццакуам. иара ус Гәдоуԥатәи авокзал иаадгылт. Иаагәырԥьеит Ҭинеи Марԥеи. Еиҳа дгәыргьеит Марԥа. Адәыԥба иллыба-

аит. Марҭа лыпсадгьыл лшьапы нықәлыргылт. Дааччеит, нас даақәпсычҳаит. Апснытәи аҳауа цқьа иллыбаалдаз, лцәа-лжьы иалаланы дааимнадеит. Даҽеак ала лшьа аусура иналагазшәа лбеит, мҵәыжәԥада дыпрышашәа лхы лбо даақалеит. Ҭина Гәдоуҭа дынхоит, аха уажәы уахь дымнеиҙакәа ақытахь дылгарц иақәылкит. Авокзал аҿы иахьыллыбаатцәкьо атаксиқәа уауеит. Уа илеин, иаапшит Ҭинеи Марҭеи. Атаксиқәа ахьаангылоз, зегь раԥхьа дара леит. Урҭ ирышьҭаланы илеиқәаз рацәаԥуп. Раԥхьа иаа-из атакси дара ԥақәтәан, иахьцоз анырҳәа, иаақәтцәин, иахьырҳәаз, ақытахь аҿыԥанахеит.

Харак имгакәа Ҭинеи Марҭеи Захар игәашә илагылан. Аагапса наирҭан, иллыбааит. Атаксигьы ықәланы ицеит.

Ахәбатәи ахы

Марҭа лаб иԥоны дыҟаижьҭеи мчыбжьык изынаӄшуеит. Макьана агәара дықәтцны цьаргьы дымцаҙацызт.

Кәасҭа ихы, ихшаара, Цыр, Мина зегьы ҭаацәала Захар «исасцәоуп». Агәылацәа ракәзар, уа иштәоу итәаҙоуп. Марҭа лаара зегьы еигәыргьоит, рызхара дрызбом. Цьоукы цеит шуҳәо, даҽеа цьоукы аауеит. Захар иԥшәма ԥҳәыс дықәгьежьаауа «лысасцәеи», ицо-иаауа ибжьоу, ргәылацәеи рхәы ақәыргылареи ақәхреи дырҿуп. Уи ус дыҟан, лаб иԥоны даныҟазгьы – ара дахьааизгьы. Лхаан гәамҭра ззымдыруаз ԥҳәысын.

Марҭеи лареи анааиқәшәа инаркны, бзиа еибабо, пату еиқәыртцо, иалагеит. «Сыҷкәынцәа раҳәшьа лоуми, пату лықәстцар, саргьы исықәылтцоит, сыԥҳа леиԥш дызбалап» ҳәа дхәыцуан Света. «Ушьҭа анацәа ԥыцьа сымоуп сызхылтцтцәкьаз сан Литва дыҟоуп, аха уахь сан дызбаразы сымцалозар, зынҙа ҳәа уахь сара сцом. Апсны сыҟазароуп, Апсны сыпсыроуп. Ус анакәха, сантцәкьа латцкьыс Света пату лықәстцароуп. Уи дызлазбо ала

апатуқәҵара даԥсоуп», ҳәа дхәыцуан Марҭагьы. Агәылацәа ракәзар, «ани аԥҳаи реиԥш, пату еиқәыртцо иҟаландаз» ҳәа акәын гәаныла ирҳәоз.

Минагьы арҭ рпатуеиқәҵашьа даара лгәы иаахәон. Ус акәымкәа, еинымаало иҟаларгьы, Марҭа лара лыԥсы датҵатҵаны дылбон, аха лаб иҩны дыҟазар, еиҳа еиґьалшьон. Усҟан, абзҳәацәа, ҩ-лак еибазырфогьы, ирҳәо рмауа иқәхон.

Марҭа лаб иҩны дааижьҭеи Ҷыри Кәасҭеи рыҩны дымнеицызт. Лаб иҩнгьы лара лыхьӡала, ҷыдала лхәы ҟатҵаны, ҭаацәашәала имеидтәалацызт. Иахьа уатҵәы шырҳәоз, русқәа ирхамшәалакәа иахьанӡа ииаит. Иахьа ашьыбжьон еиԥш, астол еитҵҳәа ду иахатәаны акрыфаны ианаалга, ашьашәыр аҿы илатәеит. Ажәақәа неимдаааимдо, еицәажәо. Ус акыр итәан, нас Марҭа даацәажәан, ус лҳәеит:

– Сыҩны-сгәара зегьы сызхара избеит. Кәасҭеи Ҷыри рынхарҭақәа сынрықәԥшырц даара сгәы азыҳәоит. Уи ашьҭахь, саныхәыҷыз, Ҷыр аԥсабарахь сахьигалоз, ашәҭқәа сгәыдыҳәҳәала иҟәшәаны, иахьаагалоз, рбара даара сазхьаауеит.

Света ҳхәыҟатҵара дшаҿыз амцхә дҳарааԥсацәеит. Уаха сара уаххьафарахь шәнаспҳьоит, – лхәеит Мина. Уатҵәауха, хәыҷыкгьы ихароуп, аха Лиолиа ҳабҭоуп, – лҳәеит. Лиолиа ҳәа Мина иззылҳәоз, лҭаца еиҳаба лакәын, лԥа еиҳаба Кәасҭа иԥҳәыс.

– Уаха сара шәызгап ҳәа акәын, аха ушьҭа исҳәозеи, еиҳабак илҳәаз шәаҳауеит. Уатҵәауха сара шәыстоуп, – лхәеит Лиолиа.

– Ҳаанӡа нанду ҳхәы ҟалтцоит. Ҷыр ара дыҟоуп. Ализеи Раулии, Анжелеи ара шәыҟоуп, шәаала аԥсабарахь ныҟәара ҳцап, заҟа игәхьаазго жәдыруандаз, – лҳәеит, Марҭа.

– Ҳцап, ҳныҟәаны ҳанааилак, еиҳагьы акрыфара ҳгәаԥхо ҳҟалоит. Шәанду ишәызлырхиашагьы анцәа идырп, – иҳәеит, Ҷыр.

– Аԥсабарахь ныӄәара ҳга, – рҳәан, ахәыҷқәа зегьы Ҷыр аҳәара ирҭеит.

– Ибзиоуп, аԥсабарахь ныӄәара шәзызымгои, – иҳәан, ахәыҷқәа иӄарҵаз аҳәара дазыразхеит Ҷыр. Ҷыр дазыразхашәа анырба, а҆ееиқәыршәара иалагеит. Минуҭқәак рышьҭахь:

– Ҳаиқәшәоуп, уаала, – рҳәан, иааины Ҷыр дахьтәаз иааихагылт. Зегьы макәанк-макәанк ркуп.

– Ибзиоуп нас, – иҳәан, ахәыҷқәа ирҳәаз дазыразхан, дцарц дѡагылеит. Ахәыҷқәа ааикәшеит.

– Ахьам҆еыӷқәа акаԥсара иалагазар ахәҭоуп, – рҳәеит дара.

– Сан, ҳара ҳцеит. Арҭ ирҳәаз рҳәеит, срымгар руам. Ҳаѡнала ҳааиуеит. Ҳанааua ахьагьы аагоит, – иҳәан, иҽынеихеит. Ахәыҷқәагьы уи инаишьҭалеит. Агәашә ианыҥтытц, амѡаду инангылеит. Амѡаду ианыланы хышәҟа метра ицеит. Нас иааҳәны иахьылҭалаз, Ҷыр дахьынхоз акәын. Ҷыр игәашә инавсны, иутра азганк ала хылаҕьараны иахьыӄаз, илҭалеит. Ишиашаз акәара҆ҽы илкылсит. Усҟан, ҭагалара аналагамҭа акәын. Аҳәыкѡыцьакгьы ацьыԥәреиқәагьы рҽыхрақәа иналагахьан.

Рҽышәаны анхацәа аӄәыд а҆ҽыхра акәын изҽыз. Атцлақәа рымахәқәа ирҽаз рбыҕьқәагьы еилшәшәа-ааилшәшәон. Шықәсҟәак раԥхьа ныӄәара дахьаалоз, атцлақәа рыхьҙқәа Марҭа Ҷыр иахьлеиҳәалоз, иааины игылоуп. Марҭа даазҭагылаз, атцлақәа дрыхәапшуеит, шықәсҟәак рышьҭахь изаӄараз атцкьыс изеиҳахаз гәалҭоит. Ашәтқәа рҟәшәоит. Ус ишѡеиуаз, жәабаҟа метра аҳаракыра аманы, аҙы лбаа҆е҆ео иахьлеиуаз, инатцагылеит. Уи аган а҆ҽы амардуан асахьа аҭаны, аць ду иа҆ҽагылаз адац ала акырынтә Ҷыри Марҭеи ара иԥәнахьан? Уажәгьы дыԥәнарц лҭаххеит. Ара дахьыѡԥәногьы кәароуп иӄоу. Аха лахьхьынтәи изҭаланы иаауаз акәара атцкьыс, иҭбаауп. Аҙыхь бзиагьы ытцҵуеит араҟа. Ара итцҵуа аҙоуп, адацқәа ирхьынҳаланы иахьыԥәноз, аҳхы-е҆еарагьы ҟазҭаз. Иара атцкьыс еитцақәоу акәараҷҷақәа

нацла-аацло, жәытә-аахыс илеиуа аҙышьҭрагьы ҭҭәыхаа иҟазҭаз. Ара, ари аҙыхь ахьытҭуа абахә ашьапы ҩбаҟа метра иҳаракыроуп. Амҩа ырнааны иаҿгоуп. Уи амҩа уаныланы, хыхь уанҩыкәлалак, гектарк аҟара ҟьаҟьароуп. Ашәаԥыцьаԥ рацәаны игылоуп. Урҭ ирылагылоуп ахьаҟәа рацәаны. Ахьаҟәа уажәоуп аҟалара ианаҿу, аха ирацәаны иахьыҡоу аҟнытә, саатқгьы иадымхалакәа, ирымаз рмакәанкәа зегьы дыртәит. Абас ала аԥсабарагьы рбеит, ахьагьы рыҟәшәеит. Итҵегь аҩада ицашазаргьы, ашәаԥыцьаԥра ара инҵәоит. Ахахьы иҟоу дәқәоуп, ҳәҭақәоуп. Уажәы, иеицыз зегьы латәан, рыԥсы ршьеит. Цыр фархьқәак ааидикылан, амца еиқәитҵеит. Амца анеиқәитҵа ашьҭахь, ишәпақәаз амҿҩақәа ԥшааны, иааиган, амца инақәитҵеит. Ахьа цырақәа амца инҿеҳәаԥсо, иҙны афара иналагеит. Рызхарақәа ахьа рфеит, рыԥсгьы ршьеит. Амца иақәыз амҿқәа, маҷ-саҷқәак ракәымзар, ибылхьан. Цыр амҿқәа иаанхаз, ахәышҭаара иааҿеҳәыхны, еидкьымсло илышьҭатҵаны даҕрагыланы ирԥсит. Ушьҭа машәырк аҟалара дацәшәо ҳәа дыҟамызт Цыр. Ахьа ирҟәшәақәаз зҭақәаз рмакәзанкәа аашьҭырхын, излааз ала рҽынархеит. Хԥа-ԥшьба саат инареиҳаны арҭ акәарахь иҟан. Аҳауа цқьа ирфази, аҭып ԥшҙарақәа ирбази агәалаҟазаара бзиа рнаҭан, игьежьны ианаауаз аҵкьыс, зегьы, еиҳа алахҿыхра рҽықәны акәын ишыҟаз. Инеицәхас-ааицәхасуа, ихәмаруа иаауан.

Цыргьы урҭ раԥхьа дгылан. Ирзымдыруаз аҵлақәеи аҵиаақәеи, ашәҭқәеи уҳәа рыхьҙқәа реиҳәон. Қәралеи дырралеи урҭ дреиҳан, аха дара драҟароушәа дрыцын, иашьцәа рхәычқәа. Ус, ажьа ахьытҟьаз иаауеит ҳәа, излааз ала амҩа ишыҟәыз, Цыр инхарҭа акалҭ иаадгылт. Агәара ала имнеикәа, Цыр ибаҳча акалҭ аҿы ахҭыста аман. Уи ахҭыста инхытцын, ибаҳча иныҵалеит.

Марҭа зегьы гәцаракны дрыхәаԥушан. Лара даныхәычыз, зышқәсан лан Литваҟа дылгаз ашыкәсан иеитеиҳаз ишәыр шьапкәа заҟа иазҳаз дреигәыргьаны дрыхәаԥшуан. Уамашәа илбон шаҟа ирызҳаз.

Ус абаҳчара иҩытцсын, агәашә хәыҷы иҿаз аартны Цыр игәара иааҭалеит. Агәара рацәак иҭбаамызт, аха иахьыҡаз, аҧшҙара иакны иаго акәын ишыҡаз. Ауарҳал иатцәа каршәушәа ииатцәаҙа иҡан. Агәара зегьы цқьан. Иатәымз акы цьара икаршәны иубомызт. Цыр ахәыҷқәа ицны, агәара ианааҭала «уаҡьан-чаҡьан» ҳәа рбыжьқәа анаага, Мина амаҭурҭа дааҩнытцын, ацәыкәбар дааҭашылт.

– Шәара шәоума, шәанду дшәыкәыхшааит, – лҳәан, лмоҭацәа даареигәыргьан, лаҧшы хаала даарылаҧшит Мина.

– Нанду, Цыргьы бмаҭа иоума? – лҳәеит Марҭа дыччо, ланду алаф аалылхны.

– Уи сыҷкәын иоуми, иан дикәыхшааит, – лҳәеит, Мина, лыҷкәын диеигәыргьо. Ахәыҷқәа зегьы ааибарччеит.

– Сан, ҳанцоз ишаҳҳәаз еиҧш, ҳхәы бырхиазар акәхап, ҳаззегь амла ҳаҧсуа ҳааит. Ахьа аҙа, ахьа ҷиа ҳфеит, аха иаҳмыхәеит. Иаҳ҆әшәаз ббоу? Ахьақәа макьана ҽеишәа иҡамлацызт, уажәоуп, анеилшәшәа-ааилшәшәара иана҆ҩу, аха имаҷымкәа ирытцажьуп.

– Ахьа ус ирацәазар, аҙынрагьы ҕәҕәахоит. Ус рҳәон ажәытә уаа. Асы рацәаны илеир ҡалап. Аамаҭа алпха зауша, нан, – шәыхәгьы хиоуп, аха зегьы ҳаиқәымшәакәа атәара азин шәысҭом. Сыҷкәынцәеи смаҭацәеи зегьы ааироуп. Излархәо ала урҭгьы шьҭа рацәак инхашам, иааиуеит. Шәаргьы ашьашәыр а҆ҷы маҷк шәаатәақәа, шәыпсҟәа ааиҭашәкы, – лҳәеит, Мина.

– Аиеи, аха, – иҳәеит, Цыр игәы мнаҙо.

– Нанду, сара амла сзычҳаҙуам, егьырҭ изабҳәо, сара срыламзааит. Ус ауми? – лҳәеит Марҭа, дыхәмаршәа.

– Бзиоуп, банду дбыкәыхшоуп, бзиоуп. Бара бзоуми зегьы зыҡаст҆а, бахызбаауада? Аха зегь ааип ҳәа акәын. Уаҭәы ауха Лиолиа ҳҳәы ҡалтцоит. Уи илбароуп сара иҡаст҆аз, мамзар, бара баҭкьыс сара рхәы ҡаст҆еит ҳәа лҳәар ҳәа сшәоит, – лҳәеит, Мина дыччо, лыҷкәынцәеи

лматацәеи дреигәыргьо, алаф рыххәааua. Ус ишцәажәоз, агәашә ахь данԥшы:

– Абан, иахьааua, сызкәыхшаша, абан. Зегь мазеиуп. Дара шааилак еиԥш, ҳбыста аанаҳтцоит. Нас ҳлатәоит ауп, сшәыкәыхшааит. Амала, Лиолиа иаалмырбакәа шәсыртәом, – лҳәахт, дыхәмаруа. Мина лыԥкәынцәеи лмоԥацәеи лԥацацәеи еицырхашьшьы агәара иааԥалт. Иааины иаарыдгылт Минеи Цыри ахәыԥқәа рыцны иахьгылаз.

– Шәара шәтәы сыздыруам, аха Цыр икомандеи иареи даара амла иакуа иҟоуп, иахьак акәара иҭоуп ныҟәара ҳәа ицан. Ахьагьы рацәаны ирҟәшәеит. Шәара шәааиааԥза исыртәон, аха ушьҭан Лиолиа слеицәахар ҳәа сшәоит. Иҟастцаз даахәаԥшыр стахуп, – лҳәеит, Мина дгәыргьатцәа, дыхәмаруа, Лиолиа лахь дыԥшуа.

– Иаабап, аха сара шәара сызшәацлабуам, шәеиҳабуп, шәсырԥхашьом, – лҳәеит, Лиолиагьы дгәыргьатцәа.

– Шәааи, шәнапқәа шәыԥәԥәа, сара абыста анҵара салагоит, – лҳәан, Мина аматцурҭахь лҷыналхауаны еиԥш, ргәашә машьынак аадгылеит. Уи зегьы раԥхьа Мина лылаԥш нақәшәеит. Мина агәараҷы, зегь ахьеидгылаз дааин, даарылагылеит. Кәастеи, Захари, Цыри агәашә ахь рҷынархеит. Агәашә иадгылаз амашьына иааҭытцит ѡыцьа ахацәа, милиция маҭәала иеилаҳәаз. Арҭ ахацәа амашьына ишааҭытцыз еиԥш, агәашә аартны, агәара иааԥалеит. Аԥшәмацәеи асасцәеи агәара агәҭаны иааиқәшәеит.

– Бзиала шәаабеит, – иҳәан, раԥхьа Кәаста днарԥылан, рнапқәа аарымихит. Нас Захари Цыри асасцәа рнапқәа аарымырхит. Урҭгьы аԥшәмацәа ишыруалу еиԥш, «бзиала шәаабеит», – рҳәан.

– Бзиара жәбааит, бзиара жәбааит, – рҳәеит асасцәагьы.

– Шәааи арахь, – иҳәан, Кәаста дааҳәын, аѡныҟа ихы рханы иҷынеихеит.

– Уахь ҳнеиуам ххәом, ҳнеиразоуп, ххы азкны

ҳзааз. Ус еилкаатәык ҳамоуп, еилаҳкаароуп. Амала, заа ишәаҳҳәоит, шәзыцәшәо ҳәа акгьы шыҟамло, ҳазхааз, шәара шәцәа иалашәахьазаргьы ҟалап, аха ҳара ҳашәцырхагахом. Излеилаҳкаахьоу ала, аус ҟалоит шәара ишышәҭаху еиԥш, – иҳәеит, амилициацәа руаҙәы.

– Аа, ахәыҷы лзы акәзар, абар ларгьы дахьгылоу, шәлацәажәа, – иҳәеит Цыр амилициацәа ихы нарыҟәикын.

– Шәхәыҷы даазгаз, шәаҳәшьа ҳлацәажәахьеит. Уи ишылҳәо ҭабыргызар, шәызцәшәо ҳәа акгьы ыҟам, иагьыҟалом. Ҳаргьы ҳаԥсыуааун, иаҳҳәашагьы шԥаҳзымдыруеи? – иҳәеит, егьи амилиционер. Минагьы днарԥылан иаагәыдылкылеит асасцәа.

– Ахәыҷы лзы акәзаап шәзааз, шәлацәажәа, нан, аха иахьак аѳны иҟамызт, «саныхәыҷыз, ашәҭқәа ахьыскҟәшәалоз, аҭыԥқәа гәхьаазгоит, сыжәгароуп, – лҳәан, иахьак акәара иҭоуп. Ѳымз ирзынаҧшуеит дааижьҭеи, нан, аха аѳныҟа даҳзаамгацызт. Иахьа, схәыҷқәа зегьы ааидкыланы рхәы ҟастцан, аишәа рхианы игылоуп. Абыста антцарахьы сҷынасхуаны еиԥш, шәара шәанызба саангылеит. Уажәы снеины, сбыста ааныстцоит. Шәара шәнапқәа зык нарыҟәшәҭәа, – лҳәан, лҷыналхеит.

– Ди, шәыххьа згеит, зны ҳаззааз еилаҳкаароуп, насгьы ҳара аус аауеит, ачеиҵьыка ашҟа ус ҳамазам, – иҳәеит ууанза ицәажәоз амилиционер.

– Бзиоуп, уажәтәиала ачеиҵьыка азбахә ххәом. Иззааиз рус атып иқәыртцааит. Уи ауп актәи азтцаара. Ачеиҵьыка, уажәы ҳтагылазаашьақәа зеиԥшрақәоу рыла, аѳбатәи зтцаарахоит. Уи, нас ҳахәаԥшып. Сан, абыста антцара бахымццакын, – иҳәан Кәаста ибжьы Мина иналхьигзеит. Амилициа ахәыҷқәа ианаарыдгыла рнапқәа аанкыло, аԥсшәақәа рарҳәеит.

– Шаҟа итып ԥшзароузеи, шәахьынхо? Ашьхақәа шәрықәԥшуа, амшын агәы шәхыԥшыло, – иҳәан, аԥсабара изхара изымбо, днаԥшы-ааԥшуан ицәажәац амилиционер.

– Уи ауми ишԥаԥшҙаратԥәҟьоу, – иҳәеит, ууанҙа ҿызымтуаз, амилиционергьы.

Мина асасцәа шааиз анылба, акәты аца атԥаҟа итакны илымаз аатылган, азҿымтыртә амтԥәыжәѽаҟәеи ахәцәи еидкыланы ишылкыз аатрантә лыбжьы аалыргеит:

– Цыр, аранҙа ууаишь. – Цыр иан лыбжьы ахьгаз днеит. Акәти аҳәызбеи еидкыланы илкуп Мина.

– Абри сзушьроуп. Пхашьароуп, исасцәоуп, дара рзы ҷыдак ҟамтакәа.

– Ибзиоуп, – иҳәан, Мина лыкәти лаҳәызбеи аалымихын, ахәда хтәааны илкаиршәит. Зыхәда хитәааз акәты акыр аԥара иаҿын, аха, нас, ашьапқәа ааитнахын, аҿааиқәнакит.

Мина еснагь ѽба-хпа кәты ашьразы итакны илыман. Шәишәиума, кәтума жәохә, ѽажәамш итәалымккәа илшьҙуамызт. Асас данаааиуа, акәты акра дашьталомызт. Адәы ишықәу акәты аанкыланы, илшьуамызт, ус ашьра ихәымгоуп ҳәа илԥхьаҙон. Цыр акәты анишь агәарахь днеит.

– Столк ахьгылоу, уадак ҳашәт, ахәыҷы лҿахәы илҿаҳҳуа, ааѽыроуп, – иҳәеит амилиционер.

– Аа, шәааи арахь, – иҳәан, Цыр дынрапысын иҿынеихеит. Амилиционерцәагьы уи инаишьталеит.

– Ауада шәакуазар, адуқәа шәааир ҟалоит, – иҳәахт, ицәажәац амилиционер.

– Цыр дыҟами, иазхоит. Шәара шәапсыуааун, ҳара ҳапсыуааун, ҳагәра еибамго ҳаҟоума? Лара илҳәо ауп ианышәтцо, ҳара ҳабатаху, – иҳәеит Кәастә.

– Шәлеи шәыххьа згеит, – иҳәан, абартца иахьыѽқәназ, рапхьатәи ауада ашә ааиртын, илеирц нарабжьигеит Цыр.

– Уара уапшәымоуп, уапхьа ҳашпалеиуеи? – рҳәеит амилиционерцәа рыѽцьагьы.

– Ибзиоуп, нас, слеип, – иҳәан, Цыр ауада дныѽналт. Даргьы уи ишьталаны иныѽналт. Урт рашьтахь дныѽналеит Марта. Ауада агәтаны астол гьежь гылоуп,

аскамқәа аваҕҕаа иадгылоуп. Ауада ҷыгәҙа еилыргаҙы, иахәҭоу аѳныматәа ѳнаргыланы, ицқьакәакәараҙа иҟоуп. Аскамқәа иаарыхан, астол иакәшаны илатәеит, Марҭа лыда. Марҭа ус дышгылац дгылоуп. Минуҭк аҟара ҷымҭҙакәа итәан, нас амилиционер даацәажәан:

– Аҧсшәа лдыруоу? – амилиционер Цыр диазҭааит.

– Аҧсшәа ҳзымдыркәа, саҧсыуами, – аҭак ааҟалҭеит Марҭа, Цыр аҭак имырҟаҭакәа.

– Ара бааины блатәеишь, ак басҳәақәар сҭахуп. – Марҭа дахьгылаз дааиҭаҭын, илацәажәоз иахь шьаҷақәак ааҟалҭан:

– Сышәзыҙырѳуеит, ишәҭаху шәхәа, – лҳәеит.

– Зны блатәа, – иҳәахт, илацәажәоз амилиционер.

– Сара сышҧатәои, шәара шәҷаҧхьа? Ус сыхәҭоума, мамзаргьы?

– Ус акәзар, ибзиоуп. Бара баҧсыуа ҭыпҳа цқьазаап. Марҭа сара ибысҭо азҭаарақәа ииашаны рҭак ҟаҵала. Ус иҟабҭар, бара ишыбҭаху бус еилҳаргоит.

– Сара ишыстаху сусқәа ҟамлакәа, нас даҽеаҙәы ишиҭаху аума сара сусқәа шыҟало?

– Уи ҳаҟәытҧ. Шәанбааи, Литвантәи?

– Ѳымз ирықәуп.

– Зҷы быҟадаз?

– Сани сареи раҧхьа санду лҷы ҳаҟан. Нас сан хаҵа данца, сабҧса иҷы сыҟан.

– Бгәы ндырхахьазма, бани бабҧсеи?

– Сдунеи ахаангьы.

– Нас Литвантәи арахь баазгада?

– Саҳәшьаду Ҭина саалгеит

– Уи шҧаҟалеи?

– Уи шыҟалаз абас ауп. Саб иаҳәшьа, ҳара ҳҷы дааит. Мышқәак дыҟан. Данаауаз, сани саби днаскьаргартә еиҧш, рҭагылазаашьа ҟамлеит. Ҧсрак ахь имцар ҟаломызт, ицеит. Саб иаҳәшьа Ҭина лынаскьагара сара азин сырҭеит. Авокзал аҷыҙа слыццеит. Адәыҕба анааи, «бҭып аҷы бнаганы быҥтасыртәароуп», – сҳәан,

ҳаицхырааны лыматәакәа ҳаманы акәупе аҽы ҳнеит. Адәыҕба ацамҭаз, апсшәакәа ааибаҳҳәан, слыбаарц сҽынасхеит. Сҽынасхеит, аха лара слымбазакәа, ашьашьма сҭаланы ашә асыркит. Адәыҕба дәықәлеит. Хыцьара раҟара иаангылахьаны еипш, Ҭина дахьыҟаз акәупе ашә аартны слыԥнашылт. Ҭина санылба, уамашәа илбеит. Дгәааит. Ашьҭахь исалҳәеит, рапхьа адәыҕба ахьаангыло, ҳлыбааны Шиаулиаи авокзал аҽы сааныжьны, лара даҽеа дәыҕбак дҭаланы даарц, аблеҭ лауазар. Аблеҭ лмаур, ма Стефараа рҽы даангыларц, аблеҭ лауааҵа, аха уи сара изымуит. Акыр дсыдхалеит, дтцәыуит. «Бымшала сҭаркуеит», – лҳәеит, аха изымуит. Ҭина илҳәаз сара ишызымуаз агәра анылга, амԥаҵгаԥ дылпшаан, нас уи длыманы аревизор иҽы дцан, дзыкәшәаз лҳәеит, цытрак анҵы, дааит.

– Илеиҳәазеи, аревизор?

– Ҭина изласалҳәаз ала иҕәҕәаны длацәҳазаап, абилеҭ зыпсаз атцкьыс акырынтә еиҳаны аштраф лдыршәазаап.

– Нас бара ус ҟабымтцар Ҭина аштраф лиршәаҵомызт, ус ауми?

– Ааи, усоуп.

– Нас изхарада?

– Сара исхароуп.

– Баб иаҳәшьа дҭаркыргьы бара бакәҵамзи изхараз?

– Ааи, саб иаҳәшьа Ҭина дҭаркыргьы сара сакәын изхараз, аха дызхаҭаркраны иҟоузеи?

– Бахьаалгаз азы.

– Сшаалгаз атәы шәасымҳәеи? Гәыбҕанк злалоуша ҳәа иҟоузеи?

Ииашаны амилиционер, «Ҭина диашам» ҳәа ишәҳәартә еипш, имбеит. Нас Марҭа аара лыдитцошәа ацәажәара дналагеит:

– Ибзиоуп, Ҭина акгьы лхарамзааит, аха бара бан дзыбҭахымхазеи?

– Изҳәада, сан дыстахым ҳәа.

– Дыбҭахызар, бан лҽы быҟамзаауази, арахь бзааи?

– Сан, ларгьы лыԥсадгьыл лызкамыжьит. Уи азоуп, саб дызилтцызгьы. Сара сыԥсадгьыл касыжьраны сзыҟоузеи? Ауаҩы иԥсадгьыл аҽы диит, уа дынхароуп. Иаҭаххар ихгьы ақәиҭароуп.

– Ашәҟәы ҩны Шиулиаитәи аорган ахь иҳашьҭыроуп, ианаҳҭозеи, уи ашәҟәы?

– Сан дыстахуп, дкасыжьзуам, сызҳар дызбалоит, аха уаанза саб иҽы сыҟазаауеит. Сара сыԥсадгьыл сызкажьуам. Саб иаҳәшьа Ҭина гәыбга шәызлытаҙом. Избанзар, сара исгәаԥханы, Апсныҟа сааит. Уи атәы шәасҳәахьеит, ишшәасҳәаз еиԥш ижәҩы.

– Ибзиоуп, Марҭа, ишыбҳәаз еиԥш иааҩит, бнапы анҭа, – иҳәан, лнапы ахьанылҭашаз лирбеит. Иифыз даапхьан, иахьылирбатцәкьаз лнапы натцалҩит. Марҭа лнапы анатцалҩы, амилиционер дааччан:

– Ибзиоуп, Марҭа, бхы бақәиҭуп, адәахьы бцар ҟалоит.

– Иҭабуп, – лҳәан, Марҭа адәахьы дцеит. Дыҩны лҩызцәа «иҟаларызеишь» ҳәа иԥшны иахьтәаз, днеит. Ҷыр ахышә дадгыланы дахьԥшуаз ибон, Марҭа лнапқәа ҟьо, лҩызцәа акы шралхәоз. Ҳәарада, уи иралхәоз, амилиционери лареи реицәажәара атәы акәхарын.

– Илоуҳәараны иҟоузеи? Ишылхәазтцәкьа изҩит, – иҳәеит амилиционер,Ҷыр дниҽаԥшын:

– Уи ауми, – иҳәеит Ҷыр, уаҳа ажәак ахымҳәаакәа.

– Уи ала Ҭина лус далтцит. Ушьҭа, уаҳа шәара шәзыцәшәо ҳәа акгьы ыҟам. Амала, ашшыпхьыҙқәа алалтцар, еиҭа еилыргатәхоит. Усҟангьы, уажәеиԥш аҭак ҟалтцар, усҟан наунагҙа аҙгаб шәара дышәтәхоит. Амала, аҙгаб лыгәшәымшәа шәҳәаларoуп. Дахьынзахәыҷу лан лахь дшәымшьҭлароуп, дшәыцәхылхыр алшоит, – иҳәан амилиционер, дцарц дҩагылеит. Иҩагылеит уи иҩызагьы, Ҷыргьы. Еицны индәылтцит. Арҭ рышьҭыбжь заҳаз Мина аматцурҭа даадәылтцын, даарыдгылт.

– Сшәыкәыхшааит, шәхәы мазеины иқәгылоуп, акы

шәнамыцҳакәа, фырԥьанк мкыкәа шәоусыжьуам, – лҳәан, ацара зҽазызкыз, раԥхьа днеины днарԥырагылеит.

– Ус шәышԥацои? Ус ҟалашьа амаҙам, – иҳәеит Цыргьы.

– Ҳара аусура ҳәа ауп ара ҳшааиз, ҳаиҳабыра иаараҳар, ҳпартбилеҭқәа ҳцәыҙуеит, – рҳәеит амилиционерцәа рҩыцьагьы, хҭак еицҭадыршәызшәа.

– Уи зҳәо ҳәа ара аҙәгьы дшыҟам сара агәра шәсыргоит. ианбыкәыз, аԥсуа ихьурҙы шхшьу, уи аҳаҭыр мбаҙакәа, ламыс змоу аԥсуа хаҵа данцахьоу. Ижәдыруеит аԥсуа игәараҭаҷ шәшыҟоу, – иҳәан Цыр иҿырҷәҷәаны аԥшәмара ааникылт.

– Ахьурҙы хшьны акәым, сыҷкәынцәа рыхҭҙак ааидкыланы, ирзааз раҳәшьа хәыҷы лыхьҙала шәишәи арбаҷьк шьны астол ҳлахатәоны еиԥш ауп, шәара шәшааиз, шәус аилыргара шәналагеит. Ҳара ҳҳәы иҟаҳҵаз шәалазгҙом, – сҳәан, арбаҷьк ахысшьалан, уигьы, чаԥаны иқәгылоуп. нан дшәыкәыхшоуп, шәааироуп, – лҳәан, асасцәа анылк, мап рзымҳәеит, иаагьежьны, иаатгылеит. Анапырҙәҙәага ахькнаҳаз, ахь рҽынархеит рыхҩыкгьы. Асасааирҭаҷ рысасцәа рхәы ҟаҵаны иқәгылан. Раԥхьа Цыр инапы ааизәҙәан, нас асасцәа рнапқәа ааржәҙәеит. Асасааирҭа илыҩналеит. Еибарԥшны, доусы иахьырҭыԥкәаз илатәеит. Аматцурҭа аҽынтә ахәыҷқәа рышьҭыбжь ааҩуан.

– Шәара, ҭаацәала шәлеидтәалон, аха ҳара иҳамуит, ҳашәԥырхагахеит, – рҳәеит асасцәа.

– Асас дԥырхаганы, аԥшәма изыҳәан дҟамлазацт. Асас иааира, аԥшәма изыҳәан, игәадуроуп, – иҳәан, ишылатәаз еиԥш, ҽаҵақәак рхәы ианаамырх, Цыр ифырԥьан аақәихын, дныҳәа-ныԥхьаны, ижәит. Асасцәагьы Цыр иихәаз афырԥьанқәа аақәырхын, иржәит, имццакҙакәа. Цыр исасцәеи иареи, ихамырҟьазакәа рқьафқәа ҟартцан, аҩыжәра еимамкҙакәа иааидытцит. Ахәыҷы лҽахәы илҽырхыз Шиаулиаиҟа иршьҭуазар акәхап. Ахәыҷы дызааиз ргәы ҭынчуп, уи лан дышрыцҳаршьогьы. Ахәыҷы лан дыгәхьааганы, сымцар ҟалом ҳәа дгылар,

иҟа-рҭараны иҟази! Аха ус лымҳәеит ахәыҷы. Сангьы дыстахуп, аха сыпсадгьыл сызкажьуам, – лҳәеит. Лызҳар лангьы дылбалап, уи мап ацәызкуада? Лыпсадгьыл аҿы дыҟоуп. Игәыргьааит, иахьа, уи дыззаааиз, ахҭаацәарак, агәыргьара рыгымхааит азҳара раууаит.

Афбатәи ахы

Марҭа Литвантәи аѡны данааи, иаразнак ала ашкол ахь дырзымшьҭзеит Светеи Захари. Уи лбара ҳәа акатаҳәа агәылацәа ааира иаҿын. Ашкол ахь Марҭа дрызѡамгазакәа даанхеит. Насгьы урҭ раҧхьаҟа иҟалоз рыздыруамызт. Марҭа лан дааины дылгозу, ма ара лаб иҿы даанхозу. Мчыбжьык ашьҭахь ауп Света Марҭа длыманы, ашкол ахь даннеи. Света Марҭа ашкол аҿы дѡалгаанҙа, Цыр игәы итан Марҭа дара рҿы даанкыланы, дахьҧсыҿу аматәарқәа рҿы ацхыраара литаларц, Цыр игәы иҭаз ҽенак иани иареи ашьашәыр аҿы итәаны ишеицәажәоз, имхаҳәеит.

– Уан дукәхшоуп, Цыр, ус умҳәан, Марҭа лаб дбаҧьаҙа дынхоит. Уара ус уҳәар иара игәы иалсыргьы ҟалоит, – лҳәеит, Цыр иан Мина.

– Акрыздыруоу, Марҭа ланҧсеи лареи еинымаалар ҳәа сшәоит азоуми абас зысҳәо, – иҳәеит Цыр. Ииҳәаз иажәақәа дрыхьхәны.

– Ус иҟалап ҳәа сара сгәы иаанагом. Света сызкәыхшоу, даара дҟәыҧа баапҧуп, дгәыблѡуп. Ауаѡы дизааигәоуп, ауаѡы дылҭахуп. Насгьы лара лыѡпҧацәа ыҟоуп, аҧҳа длымазам. Убри аҟнытә, лхатә ҧҳаклеиҧш, дыҧхьазаны, дылбоит ҳәа сгәы иаанагоит.

– Усгьы анцәа иҟаиҵааит. Уи ауми абзиа, – иҳәан Цыр, уаҳа ажәакгьы ацымҵакәа иҽааникылт. Ани аҧеи ашьашәыр аҿы итәаны, ас ишеицәажәоз ианҧшы, таксик агәашә аҧхьа иааин иаангылеит. Уи атаксии дыллылбааит Ҭина, Цыр иаҳәшьа. Ҭина лаагаҧсахә

анықәцаѡ инаилҭан, лара агәашә аартны, дынҭалан, аѡныҟа лхы рханы, лҷаалхеит. Атаксист дызлааз амѡала иҷылеихеит.

Минеи Џыри Ҭина данырба, иахьтәаз иѡагылан, лара дааназа ҳәа имҧшыкәа илҧыларц уахь рҷынархеит. Ҭина агәарбжа дааиуан еиҧш, дара уахь ишнеиуаз, иааиҧылеит. Аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Нас иеицны Минеи Џыри ахьтәаз, ашьашәыр аҷы иааин, илатәеит. Акраамҭа аҳәгьы ҷиҭуамызт, ҭынчран, нас Мина аҭынчра ааилалгеит:

– Уажәы, абра баааианаза, ҳазлацәажәоз бдыруоу, Ҭина, – Мина Ҭина днылҷаҧшны ҷаалҭит:

– Шәызлацәажәозеи? – Ҭина лан дналазҵааит.

– Марҭа лакәын ҳазлацәажәоз. Џыр иҭахын Марҭа ҳара ҳҷы дыҟазарц, дахькәадацәоу, лымкаала длыцхраарц, илыгу, илыбзоу ҳәа зегьы ҳара ҳахәда иқәаҳҵарц. Аха Џыр ибзиоуп ҳәа иизбаз, сара сазыразымхеит. «Уи лаб иѡны дыҟазааит». Ҳара ҳҷы дыҟазааит ххәар Захари Светеи ргәы иалсуеит. Урҭ ргәы алсра адагьы, абзҳәацәа аҳәатәы рауеит. Уи аҵкыс, иахьлыхәҭоу, лаб иѡны дыҟазааит ҳәа Џыр иасҳәеит. Бара бгәы ишҧаанагои? – лҳәан, Мина лыҧҳа длазҵааит.

– Сара сгәы ишҧаанагахо, Џыр диашам. Сан, бара ибҳәаз ауп ииашоу. Аҳҧаб лаб иҟны дыҟазароуп, аҧсуа ҵасла, ус ауп ишахәҭоу. Сара ақалақь аҷы сынхоит. Уа Марҭа ашкол дҭасҵап ҳәа сгәы иаанаган, аха сахьхәит. Сахьхәит избанзар, лаби ланҧсеи ахәыҷы дырҭахзам. Ланду лҷы, ма лаҳәшьаду лҷы ауп дахьыҟоу ҳәа лан дашшыр, еиҳа азакәан лара илыдгылоит, – лҳәеит Ҭина. Абас Ҭина лгәы иҭаз ҳәаны даналга, Минеи Џыри рахь лхы налырхан, деиҭатҵаахт:

– Марҭа ашкол ахь днажәгахьоу?

– Ааи, Света Марҭа длыманы, иахьа ашкол ахь дцеит. Амала, уи дрыдыркылоу, дрыдрымкылоу сыздыруам, аха… – лҳәеит Мина.

– Шәҟәыда ашкол ахь дрыдрымкыларгьы алшоит. Уи

Литва ашкол дызлаҭаз ала изакәызаалак шәҟәык лыцӡам. Стефа дгәааны дыҟоуп, душьуазаргьы дара рышкол аҿы днеины, иаҭахқәоу ашәҟәқәа рымхны, ииалышьҭраны дыҟазам. Амала, Шиаулиаинтәи РОНО ахь ашәҟәы ѡны идәыцәҭазар иаарышьҭыр рыхәҭоуп – лҳәеит Ҭина, Марҭа ашкол лҭалараз дахьеиҟәшәам лгәы иаланы.

Света Марҭа длыманы ашкол аҿы данѡеи, артԥаѡцәа рҭыҧ аҿы длыманы данышѡнала, зегьы даара ргәы иаахәаны илҧылеит. Марҭа лан Литваҟа данылгоз, лара ара ашкол дҭан, актәи акласс аҿы аҵара лҭон. Марҭа ашкол дҭалаанӡагьы аѡышьеи аҧхьашьеи Цыр илирҭахьан азы, ашкол данҭала, ибзианы аҵара лҭон. Убри аҟнытә, зегьы ибзианы дыргәалашәон, дшазҳаз уамашәа ирбон. Марҭа лхатәы бызшәа аҧсшәа лхамышҭкәа аҧҳаҳәа иахьылхәоз, Марҭа илеигәырҧьаны зегьы лара ишлацәажәоз, ус аккаҳәа аҵәҵәабжьы ааган, артԥаѡцәа зегьы ѡагылан, доусы ржурналқәа аақәхны, аклассқәа рахь ицеит. Ара иааизынхеит аҵараҟәша аиҳаби дареи. Уааӡа илмацәажәацыз зегьы деимакны иахьлацәажәоз аҟнытә, уажәы артԥаѡцәа зегьы рыклассқәа рахь ианца, аҵараҟәша еиҳабы арҭ днарҿаҧшын, даацәажәеит.

– Ари аҭыҧха , ара ашкол дҭаҳҵар шәҭахызар акәхап. Уи ихаҿы ихаччон данцәажәоз, «шьыри абри еснагь дцәажәаландаз» угәахәон, уи изыӡырѡуазаалак. Убас дхаан иара иҟазшьалагьы.

– Ааи, ус ауп, аха…

– Шаҟа рҿы дтәоу аҵара шылҵо, уҳәа ртәы зҳәо ршаҳаҭгақәас акыр лыцу? – ҳәа Света длазҵааит аҵара аҟәша аиҳабы Никәала Аҳмеҭ-иҧа.

– Афбатәи акласс аҿы дыштәоу аадыруеит ауп, уаҳа иарбанызаалак, ршаҳаҭгак лыцым, – лҳәеит лгәы еиқәышьшьы Света дахьтәаз.

– Ҳара ҳҿоуп уи раҧхьа ашкол дахьҭалаз, афбатәи акласс аҿы дыштәоу, ҳаргьы иаадыруеит. Ахәыҷы ашкол дҭамлакәа ҟалашьа амам, аха рыцхарас иҟалаз, ршаҳаҭга шәҟәык лыцымкәа ажурнал даҳзанҵом. Ахәыҷы ажурнал данызароуп. Уи сҳәеит ҳәа ршаҳаҭгашәҟәы лмоуӡаргьы,

ашкол дҭамҵакәа даанҳажьуама? Пҳсыхәа змам ҳәа акрыԥоума, мамзаргьы, Ҳара зегьы ҳаздыруам акәымзар. Уи пҳсыхәас иамоу пҳшаатәуп, апҳшаара аҭахуп.

– Ус макьана даалааит, ҽеишәа лҩызцәеи лареи еибадырп, еишьцылап. Аҩны дтәазар дрыцҳауп, – иҳәеит аҭараԥәша аиҳабы Никәала Арзамеҭ–ипҳа.

– Аранҙа шәанаа, ашкол адиректоргьы шәнаиазҵаа, уи икабинет аҷы дыԥоуп, актәи аҭатәхәы имаҙам.

– Ибзиоуп, шәара ишәҳәан еипҳш, еиҳараҙак уи иоуп аус злоу, ҳнаиазҵаап, ииҳәо ҳаҳап, итабуп амҩа ҳахьыԥәшәҵаз азы. «Абзиараз», – лҳәан Света Марҭа лнапы кны, арҵаҩцәа рҭыпҳ дныҩнытцын, адиректор икабинет ашә днылагылеит. Света аҧыгә-ҧыгә ҳәа адиректор ишә днас-насит.

– «Даа» – иҳәеит урысшәала адиректор. Света адиректор икабинет ашә аалыртын, ашәхамс даалагылан: «ҳлеир ҟалома?» – лҳәеит.

– Шәааир шпҳаҟамлои? Ари Захар ипҳҳа лакәзаап, Ҭина имҵарсны иаалгаз, – иҳәеит адиректор дыччо дҩагылан.

– Шәтәа шәызгылоузеи? – лҳәеит Света дыпҳхашьапҳхаҵо.

Адиректор итыпҳ аҷы длатәеит. Лара дахьтәашазгьы аскамҟәа ахьгылаз ахь инапы наирххеит, аха лара дымтәеит.

– Ааи, лара лоуп, – лҳәеит Света.

– Апҳсышәала дызцәажәоу? – дҵааит адиректор.

– Ааи, апҳсышәалагьы дцәажәоит, аҭак ҟалҵеит Света.

– Идыруп, ршаҳаҭга шәҟәык лыцым, аха пҳсыхәак аҳҭап. Аршаҳаҭга шәҟәы лыцым ҳәа даанҳажьуам.

– Апҳсышәала бызцәажәоу? Адиректор Марҭа лахь ихы наирхан, длазҵааит.

– Ааи, сцәажәоит, – лҳәеит, Марҭа.

– Блеишәа бзиоу? Адиректор дыччо, длазҵааит, Марҭа ари азҵаара аҭак аҟаҵара ацымхәрас дааччан, лхы лалырҟәит.

– Ашкол ахь баала, уаҵәы инаркны. Ибҭахызар иахьа-

гьы быԥаз. Ҳаицны акласс аҽы ҳнеип. Бѡызцәеи бареи шәеибасырдырп, – иҳәеит адиректор.

– Исҭахуп, – лҳәеит Марҭа, адиректор иихәаз лгәы иаахәаны.

– Ашәԥәқәа рыцымзаргьы, ус ҧытѡык ҳамандаз, ашәԥәқәа еиқәҳаршәарын, – иҳәан, адиректор дызхатәаз астол дѡахытцын, ашә шыԥаз иҽынеихеит. Светагьы Марҭа лнапы кны, адиректор днаишьҭалеит. Урҭ анындәылтц ашә нкыдижьлеит, ацаҧха амыркʒакәа. Урҭ иеицны афбатәи акласс ашә инылагылеит. Адиректор ашә днас-насын, иаартны, Марҭа лнапы кны, раҧхьа дныѡнашылт, нас – Света.

Арҭ шыныѡнашылаз еиҧш, аҭаѡцәа зегьы адруҳәа, иѡагылеит. Артцаѡы акласс ҕәы дадгыланы аѡра дызҽыз дааԥәытцны, аҭʒамц лашьҭахь надтцаны, даагылеит, иааиз рахь дыҧшуа.

– Шьыжьбзиаҟәа, ахәычқәа, – иҳәеит, адиректор.

– Бзиара жәбааит, – рҳәан, аҭаѡцәа аҭак ааԥартцеит. Рыртцаѡы Асҭанда Ладикәа-иҧха дыҧхашьа ҧхатцо дрыхәаҧшуа дгылан.

– Шәтәаҟәа, ахәычқәа, – иҳәан адиректор, ахәычқәа латәеит.

– Абри аҭаѡ ҽыц абра дтәааит, ари имала иоуп ара итәоу, аҭыҧ ҭацәуп. Ара дтәар уара уазыразу? – иҳәан, уа итәаз ахәычы ихы инапы аакәишьит адиректор.

– Сышҧазыразым, еиҳагьы еиҧьасшьоит, – ихәеит уи ахәычы.

– Ушьҭа шәеибадыр, шәыхьʒқәа, еибышәхәа.

– Алхас сыхьʒуп, – иҳәеит уа итәаз ахәычы дгәырҧьатцәа иѡыза ҽыц длыхәаҧшуа.

– Марҭа сыхьʒуп, – лҳәеит Марҭагьы.

– Ишәаҳау ахәычқәа, ари аҭаѡ ҽыц иаҳзааиз Марҭа лыхьʒуп, дыжәдыруаз, – иҳәеит адиректор, ахәычқәа лаҧшы хаала дрыхәаҧшуа. Ахәычқәа зегьы гәырҧьатцәа Марҭа илыхәаҧшуан. Уи Марҭа илбон азы, лара лҽырҧшʒаны дгылан.

– Бызгылоузеи, Марҭа? Бҭыҧ аҿы бнеины бтәа. Артцаҩы Марҭа лахь лхы налырхан, даацәажәеит. Марҭа днеин, днатәеит адиректор иахьлирбаз аҭыҧ аҿы.

– Шәҭатәхәы иацышәҭа, ҳаҭамыз маҷк аҟара ҳашәҧырхагахазар. Ушьҭа уаҳа ҳара ҳашәҧырхагахом, иҳәан, адиректор ашә шыҟаз иҿынеихеит. «Ҳаҭамзааит», – лҳәан, Светагьы адиректор дынишьҭалеит. Урҭ иеицны адиректор икабинет ашә аҧхьанӡа инеит.

– Иҭабуп, абзиара шәзыҟалааит, агәхьаа шәаҳаргеит, аха, – лҳәеит Света, адиректор дынидцны амардуан данынаҿала.

– Иарбан гәхьаау ҳара ҳазго, ҳара ара ҳзыҟоу ахәычқәа рзоуп. Ҳара ҳуал излаҳалшо ала инаҳагӡоит, аха шәаргьы зны-зынла, шәааҳхылаҧшла, – иҳәан икабинет ашә аартны дныҩналеит.

Ашкол ашҭа дныкәсны, амҩа данылаы лҿыналхеит Света. Уи саатбжак ашьҭахь, ргәашә аартны, ргәара дынҭалеит. Ргәараҿы аҧслымӡ икаҧсаз илатәаны ихәмаруан Баграти Бадреи. Урҭ ран агәашә дшааҭалаз, даагәарҭан, иҩны иналҧылеит.

– Мама, Марҭа дабаҟоу? – ҳәа илазҭаауан Света лыҷкәынцәа рҩыцьегьы.

– Уи ашкол дҭалеит, – лҳәеит Света.

Ахәычқәа ран иралхәаз аарцәымыҳан, ран илыхәаҧшуа, иаангылеит. Ҳәарада, дара ирҭахымхеит раҳәшьа ашкол аҿы дааныжьны, ран аҩныҟа дахьааз.

– Бара аҩныҟа банаауаз, Марҭа дзаабымгеи? – дцааит Бадра.

– Ҳара иаҳҭахӡам Марҭа ашкол дҭалар, – иҳәеит Багратгьы.

– Сыҷкәынцәа, изышәҭахыми Марҭа ашкол дҭалар? Света абас азҭаара рылҭеит.

– Дыгәхьааҳгоит азы, – иҳәеит Бадра.

– Дыгәхьаажәгозар, шьыбжьон еиҧш даауеит.

– Ҳара еснагь дҳацзар ҳҭахуп, – Багратгьы ҿааиҭит.

– Лара ддууп ашкол дҭамлар ҟалаӡом, даҽа шыҟәсҟәак

роуп, нас шәаргьы шәдухоит. Усҟан шәаҳәшьа шәыгәҭа дыбжьаргылан, ашкол ахь шәцалап, шәаала шәан дшәыкәыхшоуп, – лҳәеит Света.

– Уааҙа маҷ бжьоума, ус ҳара иаҳҭахҙам, – иҳәан Бадра аҧслымҙ инапқәа алшьуа ахәмарра дналагеит. Багратгьы дааҳәын, уи днаидтәалеит. Аҷыр-ҷырҳәа еицәажәо, арҭ ахәыҷқәа ахәмарра иаҷын.

Света аматцурҭа дныҩналан, Марҭа ашкол аҷынтә дааиааҙа, лашьцәеи лареи ирфаша ҳәа ачамчымытақәа рзылҙырц акҷыҩра дныкҷалеит. Ачашыла зҭаз акаструлиа аақәылхын, акәаҳара дналагеит. Минуҭқәак рышьҭахь амажәа кәаҳаны далгахьан.

Света днеин, атҙамц аҷы икнаҳаз асаат днахәаҧшит. «Уажәоуп ахҧатәи атцатәхәы ианалага, макьана ачамчамытақәа рыҙра заацәоуп, аалгәахәын», днеины, адиван дныкәтәеит. Ус ахәыцра дынтанагалеит. «Сара сгәы итан ахшаара рацәа рааҙара. Ҩыцьа аҧацәа схылтцит. Урҭ рашьҭахь уаҳа шысхылымтцуаз аныздыр, даара сгәы сыхьит, аха изурызи? Ҩыцьа апҧацәамоу, аҙә ида змамгьы ыҟоуп. Иҟоуп убас, зынҙа хылтц дызмаҙамгьы. Урҭ ратцкьыс сара сабанҙеиҧьу… Арҭ аҩыцьа сааҙар, аҳәсақәа ааргар, рыҳәсақәа иаарго, сыҧҳацәа ракәымхои шысҳәоз, сашьцылеит. Анцәа иҳәар, урҭ азҳара роур, уаҳа истахузеи шысҳәоз, сгәы сҷеанҙамкәа агәырҧьара ду сауит. Дааҙа–дыхьча дсымам ҳәа сзыргәаҟуаз аҧҳагьы дсоуит. Уи пату лыкәтцаны дсызбар, дсыҧҳами! Лашьцәа хәыҷқәа леигәырҧьаны иҧсуеит, ҷенак акәым, саатк дрымбар, дырзычҳауам. Ларгьы убас дырзыҟоуп, лашьцәа хәыҷқәа. Ари еиҳау гәырҧьара абаҟоу, сыпшәмеи сареи ҳзы?» Света абас дышхәыцуаз, ус ачараҳәа ашә аартны дааҩналеит лыҧшәма Захар. Захар ашьыжь данышагыла, архаҟа рцьыкәреи ахьылаз дцан, ибаны дааит.

– Уахьыҟаз иҟоузеи, ҳаағсара хҧылап угәахәуоу? – лҳәан Света Захар диазтцааит.

– Даара ҳҷаҩра бзиахеит, ууаигәырҧьаратәы иҟоуп. Ҩба-ҩбала, хҧа-хҧала, ирҷоуп аџьыкәреи алапҟьақәа.

Амала, ҳамхы ахықәахьшәа аҟәраанқәа ҧхасҭа ҧытк ҟартцеит, аҧсра иагандаз, урҭ аҟәраанқәа. Аха дара ирхароузеи? Сара соуп изхароу. Амхы аҽалара иаанагоз, мчыбжьык аҟара акәын ахьчара анаҭахыз. Усҟан иаасзыхьчазҭгьы, иахьа сымхы иамоу аҧхасҭа аиоураны иҟамызт, аха иуадаҩым, иаанхаз ҳара иҳазхоит, гәырҧьарала инаҳхааит.

– Уара уахьааиуаз ахәыцқәа аҧслымзаҽы ихәмаруазу?

– Ааи, уа ихәмаруеит. Урҭ уа аҧслымзра илтцны цьаракыр ицар ҳәа бшәома?

– Аиашатцәкьа ҟаутцеит уара уа аҧслымз ааганы иахькоуҧсаз. Аҧслымз ааганы агәараҽы ианкоуҧса, сара изааугазеи? – сҳәеит, аха уара уазхәыци, усҟан ахәыцқәа рбара заҟа иуадаҩыз. Уажәы, иаҳҧырхагазам, рымала рыхқәа рыжьжьоит.

– Уажәшьҭа сара исгәиҭоу бдыруоу?

– Иугәиҭеи?

– Абна аҧслымз ахькаҧсоу, атурник рзыҟастцоит. Абни аца амахә аҽы, ауаргьала рзыкнасҳауеит. Урҭ уажәраанзагьы иҟатцазар акәын, аха исзыҟамтцеит, сахьеилахаз азы.

– Урҭ анырзыҟастца зынзаск иаҳҧырхагахом. Ампыл рзааҳҳәароуп. Зынзак ҳара ҳиашам, иахьа уажәраанза ҳхәыцқәа ампыл ахьрымам... Хатцеи ҧхәыси абас ишеицәажәоз, аамҭа акыр цеит. Света атҳамц икыдыз асаат днахәаҧшыхт.

– Уу, аамҭа цеит, ушьҭа счамчамытақәа зҳлароуп, Марҭа лассы дауеит. Баграти Бадреи амла иамкуа иҟам, – лҳәан, дҩагылан, агаз аалыркын, аҧлакь нақәлыргылеит. Аҧлакь анааш, ахәша нанылтәалан, амажәа зныз асаан ахьықәгылаз, ачамсҟәыл ала, ирмаҷ-маҷны аҧлакь амажәа анылтцо далагеит. Аҧлакь амажәа ахьанылтцоз, «чффы» ҳәа аҧлакь аҽынтә ахәша аныҧаны ицон. Ачамчамытақәа цаҧаны иҟамзи, ирласны изуан. Света митәык дадымхалакәа асаан азна ачамчамытақәа

лҙит. Ачамчамытақәа илҙуаз асаан аҽы еиватҵа–еиватҵа ианылтҵон, ашьҭахь ашьақар ақәырҳәҳә иҟалтҵон, нас еиҵа хыхь ачамчамыта ақәылтҵон. Убас мацара асаан азна ачамчамыта лҙит. Нас даалаган акакао ршны астол иныкәлыргылеит шьыбжьхьа ҳәа. Абас лассы-лассы иҟалтҵалон Света. Уи даара бзиа илбон Марҵа. Убас ари афатә хкы, бзиа ирбон Баграти Бадреи. Марҵа дааиҙа Света Баграти Бадреи акрырҿалтҵарц лыҙбан:

– Арахь шәааи, ачамчамыта шәзыззит, акакао шәызсыршит – лҳәан, аматҵурҵа дааѡнытцын, лыбжьы нрыкәлыргеит Света лыҷкәынцәа.

– Марҵа дмаакәа ҳара акраҳфаҙом, Марҵа даар, ларгьы ҳаргьы акреицаҳфоит – рҳәеит, арҵ ахәыҷкәа рѡыцьагьы. Усҟан дара аҧслымҙ аҽы ихәмаруамызт, иѡуа агәар иқәын, кьаанц ҟатцо.

– Ахәыҷкәа ирҳәо уаҳауоу, уара? «Марҵа дмаакәа ҳара акраҳфом» – рҳәеит, абантҵәҟьа урыхәарҭам.

– Уи ауми, цәгьалатҵәҟьа раҳәшьа дырҵахуп ҳаҷкәынцәа. Ларгьы, убас дрышьҭоуп, «ихәыҷкәоуп» – ҳхәеит аха, урҵгьы изҵаху дырдыруеит. Ҳара ҳзын уи насыҧ дууп, урҵ бзиа иеибабо, иаҳзааҙар.

– Бзиа иеибабо иаҳзымааҙар ҟалома? Ҳхәыҷкәа бзиа иеибабо, пату еиқәырҵцо иҳаазароуп. Ус ианҳзымааҙа, иҳаазеит ахьҙума? Ҳархымгәамтцкәа амѳа иаша ианаҳҵароуп.

Светеи Захари ас ишцәажәоз, ачараҳәа агәашә абжьы аагеит. Света адәахьы дындәылтцын, агәашә ахь днапҧшит. Света Марҵа дахьааиуаз, лылапҧш налыкәшәеит. Лара агәара агәҭаны лышәҟәкәа кны дааиуан. Баграти Бадреи Марҵа дшааиуаз анырба, изҿыз рыхәмарра аанрыжьын, иѡны Марҵа иналпҧылеит.

– Ибызҵада, арҵ ибку ашәҟәкәа? – рҳәан, Марҵа илкыз ашәҟәкәа лымырхырц иалагеит. Баграти Бадреи Марҵа илымпытцасуа ианалага, «исыцәкарыжьыр атцкыс», – лҳәан, Марҵа илкыз ашәҟәкәа шаны Баграти Бадреи инадлыркит. Баграти Бадреи Марҵа илкыз ашәҟәкәа анаалымырх, ишиашаз аѡны аматҵурҵа иѡытцаххит.

– Арҭ ббоу, мама? Иахьа ашкол аҿы Марҭа ашәҟәқәа лырҭеит. Ҳаргьы ашкол ҳҭазар, ашәҟәқәа ҳарымҭози – рҳәан, иҧьатцәы-ҧьатцәуа ран илыхәаҧшуа иаангылеит Баграти Бадреи.

– Шәарҭ макьана шәхәыҷқәоуп азы, ашкол шәҭарҭцаӡом. Ашкол иҭам, ашәҟәқәа рырҭаӡом. Ашкол шәанҭалалак, шәаргьы Марҭа леиҧш, ашәҟәқәа шәырҭоит, ҧшӡала изызҳаша, сыҷкәынцәа, – лҳәан Света, лыҷкәынцәа аалырҿхәан, лнапала рыхқәа аалшьышьит. Нас Марҭа лхы нылзылышьтын ҿаалҭит:

– Марҭа ашәҟәқәагьы бырҭеит, Шиаулиаинтә аршаҳатра шәҟәқәа бмоургьы ашкол быштартцо, ажурнал бшанырҭцо, шьҭа еилкааун. Артцага шәҟәқәа зегь бырҭоушь? – лҳәан, Марҭа длазҭаанит аҭыхәтәан.

– Мамоу, зегь сырымҭацт макьана. Избанзар, зегьы ыҟаӡам ашколтә библиотекаҿ, Гәдоуҭа РОНО-аа рҿы иаагаңы иҟазаап, аха макьана арахь иаарымгацт. Ианаагалак, зегь раҧхьа бара ибыстоит ҳәа салҳәеит абиблиотека аиҳабы, – лҳәеит Марҭа.

– Анцәа илҧха лауааит уи абиблиотека аиҳабы ус зҳәаз. Ашәҟәқәа бырҭап, Марҭа, бара аҭара бзианы ибҭаларуп. Адунеи аҿы ҭароуп иҟоу, уаҳа акрыҟоу ҷьыбшьоума, Марҭа?

– Аҭара шҧасымҭои, ибзианы аҭара стцалоит. Сани саби шәсырҧхашьар ҳәа шәымшәан.

– Уи ауми абзиа. Бара аҭара бзианы ибҭалар, ибзиангьы беилаххәоит. Макьана башьцәа хәыҷқәоуп, ҧарала ҳаихьымзо ҳалагар, ачкәынцәа хьҭакы иамкратә иеилаххәоит ауп, аматәа мыцхәы иалархи иахьынӡахәчу. Бара ҳбышьтазаауеит баби сареи.

– Мамоу, мама, ус сара истахӡам. Зны ахәычқәа еилашәхәа, урҭ акыр рхашәалар, сара сеилашәхәап, – лҳәеит Марҭа лгәы ҟьаҟьаӡа иаартны, иарбанызаалак ҷьара маӡак амаӡамкәа.

– Урҭ сцәымҧны акәу ҷьыбшьома, сара ас зысҳәо, аӡҧабцәа еиҳа иеиҧьны иеиларҳәоит ианакәызаалак,

ауқәынцәа раасҭа. Ашкол ахь банцалак, бѡызцәа брылаԥши, ус акәымзар ббап.

– Ус акәзаргьы сара ус сзыӄатцагәышьом. Сашьцәа хәыцқәа рылымкаа сара сҽысзеилаҳәом, амала сашьцәа сара исеиҳабацәазар, усҟан даҽеакын. Дара среиԥьны сеилаҳәазаргьы ҟалон, аха…

– Ус зысҳәо, ҳаагарҭа маҷхар, ԥарала ҳаихьымзар ҳәа ауп. Ус адагьы ԥсыхәа амаҙам, усҟан. Аха ҳара устцәкьа ҳӄалап ҳәа сыӄам. Шәара шәыхѡыкгьы шәеилаҳәаны, нас ҳаргьы ҳхазы акы ааҳҳәо ҳӄалап ҳәа сыӄоуп.

– Убри ауми аиаша, аха уаҳа ҳаѡны иагу иабзоу ҳәа акгьы ыӄаҙами?

– Ҳаѡны иагу-иабзоу шԥаӄахым, аха уи рапҳьа иҳаргыло зтцаарам, рапҳьа иҳаргыло азтцаара уи бара беилаҳәароуп. Егьырҭ азтцаарақәа анаѡстәи зтцаарақәоуп. Светеи Марҭеи абас еицәажәон. Марҭа лцәажәашьа ду наҙак иеиԥш акәын ишыӄаз. Убас дутцас дхәыцуан лара. Ԥсабарала даара дӄәыԥаны дшан. Светеи Марҭеи реицәажәара Захаргьы ихы налеитцеит. Ҳара уаҳа ҳалымшаргьы шәара шәыхѡык шәеилаҳәара иазхаша аӄара апҳара ҳауеит. Шәыхѡыкгьы ибзианы шәеилаҳҳәоит.

Захар ииҳәаз Марҭа лгәы иаахәан, лаб иапҳьа даагылеит. Лаб ихәда лнапы аахылшьын, даагәыдылкылан, даалгәҙит. Захар агәырҧьара имаз аӄара нацлан дгәырҧьаҭәа мцәыжәѡада дыпҳрыртә еиԥш, дааӄалеит.

– Марҭа шьҭа иҳаҳәи, иахьа ашкол аҿы бѡызцәеи бареи шәшеибадырыз, баамҭа шыбхыбгаз уҳәа ртәы?

Ас Захар ианиҳәа, Марҭа лаб ишьамхы дахьыӄәтәаз, даақәтцын маҷк аӄара днаскьаны днагылан, иахьа ашкол аҿы дахьѡеиз, илаҳаз дышрыдыркылаз уҳәа акы аанмыжькәа зегьы лаб иалҳәеит.

– Уи бзиоуп, Марҭа, рапҳьатәи бшьаҿа бзианы иахьеихыбгаз, даара сгәы иаахәеит. Убас зегьы пату быӄәыртцо, зегьы быртаххаратәы бҿыӄабтцар, ибзеилымкаауа азы, быпҳамшьакәа бырцаѡцәеи бѡызцәеи брызтцааларoуп.

Бизҭааларoуп иара убас Цыргьы. Уи бызиазҭаалак , шамахамзар амаҭәарқәа зегьы рҽы ииашан рҭакқәа биҭартә аҟара адырра имоуп. Ихгьы дацәымаашьакәа рҭакқәа биҭоит. Иара ҳаргьы бызҭаарақәа рҭакқәа рыҟатцара ахьҳалшақәо ыҟоуп. Аус злоу бара боуп, Марҭа. Быҧхамшьароуп, бмаашьароуп.

– Дыҧхашьар, даашьар, ҟалома. Усҟан лара атцара лзымтцеит ауп. Атцараҽы дыҧхамшьар дмаашьар, ҳәарас иаҭахузеи, атцара бзианы изтцақәо дреиҧшны дҟалоит – лҳәеит Света. Нас илҳәаз лажәа инацылтцеит:

– Ҳшеицәажәоз амлагьы ҳакит, ус ауми, – лҳәан зегьы лаҧшы хаала днарылаҧшит Света.

– Амла ҳашҧамк, ҳара амла ҳакижьҭеи уажәы аума? Аха Марҭа даанҙа ҳәа ҳалзыҧшын акәымзар, – иҳәеит Бадра икрыфара аамҭа ахьцаз игәы иаланы.

– Марҭа ҳазлзыҧшыз данааи, ацәажәара шәналаган… – иихәарц иитахыз атцыхәтәанынҙа имҳәакәа даангылан, иан днылҷаҧшит Баграт.

– Арҭ амла исшьит, «исзашшуагьы» иалагеит, умбои, уара иуҳәози? – лҳәан Света, Захар диазҭааит.

– Исҳәахои, ицәгьарахар, сыҷкәынцәа срыдымгылар, уаҳа сзыдгылода, – иҳәан, аччара дналагеит Захар.

– Иахьа шьыбжьон ҳәа исылшаз ачамчамытақәеи акакауеи роуп, – лҳәеит, ачамчамытақәа зныз асаан аалган, астол иаақәлыргылан, нас днеины ачанахҟәа аалгеит. Ачанахҟәа инырнылтцеит ачамчамытақәа. Атцәцақәа рҭәны акакао аҭаацәа зегьы ахьтәақәаз раҧхьа инықәлыргылеит. Хәыҷгьы дугьы зегьы неины анапыҙәҙәарҭаҽы рнапқәа зәҙәаны, астол инахатәеит. Гәахәала зегьы акрырфеит. Акранырфа ашьҭахь, Баграти Бадреи адәахьы ицан, аҧслымзраҽы, ахәмарра иналагеит. Усҟан, Света ачанахҟәеи атцәцақәеи рыҙәҙәара даҽын, аха Марҭа илымукәа, Света лыжәҩа кны даахан, лара ачанахҟәеи атцәцақәеи рыҙәҙәара дналагеит.

– Ус акәзар, ҳара мандарина ҭаара ҳцап, – лҳәеит Света Захариареимандаринаҭаараҳәаамандаринаҭрахьиеиц-

ны ицеит. Марҭа ачанахқәеи аҭәцақәеи зәзәаны, мпахьшьы цқьала ирбаны, доусы рҭыҧқәа рҽы иныкалтцан, астол зладрыцқьоз ҳәа ирымаз ампахьшьчыдала астол аалрыцқьеит. Нас уаҳа дымҧшзакәа ларгьы лсикатори лведреи аашьҭылхын, Светеи Захари ахьцаз, амандаринаҭрахь дцеит. Марҭа ауҭрахь дышцаз аныр-ба, Баграти Бадреи иҩны лара иналышьҭалеит. Захари Светеи амандарина ахьырҭаауаз, рхәычқәа зегьы неины инарыдгылеит.

– Марҭа, бара амандарина ҭаала ҳәа баҳамҳәаҙеит. Бара бус аҭароуп. Нас Света Баграти Бадреи рахь лхы налырхеит:

– Шәара шәус ахәмарроуп, шәца, шәыхәмарла.

– Сара иахьатәи сҭатәхәқәа мариоуп. Уахеи уаҭәы ашьыжьи исзымҭо ҳәа акгьы ыкаҙам. Сара хәычык сшәыцхраар сҭахуп, мама, быспҧырхагамхан, –лҳәеит Марҭа. Нас Марҭа ахәычқәа рахь лхы налырхан:

– Сара сышәҭахызар, мама илҳәаз аахаҭаны, агәарахь шәцаны, шәыхәмарла.

– Марҭа, изҳәада бара баҳҭахым ҳәа, – иҳәеит Баграт.

– Бара зегь реиҳа быстахуп, – иҳәеит Бадра.

– Ус сышәҭахызар, исҳәо хашәҭа, – лҳәан Марҭа лашьцәа лыбжьы нарыкәлыргеит. Марҭа ас анылҳәа, Баграти Бадреи изҽыз иааҟәытцын, агәарахь хәмарра ицеит. Дара шеицыз ҧытк аныртаа, Захар аведра дуқәа рыла, еилыхны асумкақәа ртаҧсара дналагеит. Захар имаз асумкақәа зегьы иртәит. Арҭ асумкақәа имашьынагьы дырҭәуан, уи идыруан Захар.

– Ушьҭа иаҳҭааз азхоит, ҳсумкақәа зегьы рҭәны амашьына иакәыстцеит. Даҽеазны, ҳанцо иҽаҳхып.

– Аҽыц ҽыхра еиҳа иаархәоит, аха мшык аацәгьаханы, кырцхк аалеир, ҳмандаринакәа ҳцәыҧхасҭахоит, – лҳәеит Света. Амандарина аҭаара ишаҽу, итцегь ҽырхыр лҭахын. Аха Захар Света илҳәаз дадымгылашәа анылба, уаҳа ҽылымхҙеит.

– Уажәшьҭа ҳаҟәытцп ҳара имыцхәны иҽаҳхыз цьара икаҳаҧсап, – лҳәан Света, дара агәарахь иахь-

цоз, рведрақәа ирҭаз, рыманы ицеит. Захар иааигоз асумкақәа ирцәымцхәхаз ахьКеиҧсаз, Светеи Марҭеи иааргақәаз уа инадрыҧсалеит.

Ушьҭа еиқәшәоуп. Захар имашьына аус аруны, агәашә анҭҟьара ауп уаҳа ус рымам.

Усҟан амра аӡы инӡаалон. Света уаххьа архиара дналагеит. Дук мыртцыкәа лыстол аалырхиан, ҭаацәала акрыфара иналагеит. Шьыбжьон илӡыз лчамчамытақәа ирцәынхаз мачхәызма, манка қашьк рзылун, ирфеит. Ҭаацәала итәаны ателевизор иахәаҧшит, аханытә аҧсуа телехәаҧшра иахәаҧшуан. Адырратара «шьышь нани» ашьҭахь Баграти Бадреи цаны иИеит. Марҭа лтцатәхәқәа ҟалтцон.

– Марҭа, даҽеазны ас ҟабымтцароуп. Раҧхьа бтцатәхәқәа ҟабтцалароуп, – иҳәеит Захар.

– Иахьатәи атцатәхәқәа мариоуп азоуп сара стцатәхәқәа ас ихьшәаны рыҟатцара сшалагаз, – лҳәеит Марҭа, лтцатәхәқәа уамак дрыдымхалакәа дрылгеит. Ахәычқәа усгьы ишьҭалахьан.

– Ҳаргьы заа ҳашьҭалап, асаат хәба реиҧш амҩа ҳақәлоит. Усҟан бара ахәычқәа ахьиоу баархылаҧшла, ашкол ахь бцаанӡа ҳаауеит. Издыруада, маҷк аҟара ҳаанхаргьы, бара ашкол бҽагбмырхакәа, бца. Ахәычқәа заа ацәа иалтцуам. Урҭ зыцәоу ҳара ҳаауеит. Ҳара ҳаанӡа дара ҽыхаргьы, иуадаҩым. Ара икаҧсоу аҧслымӡ инылатәаны, ихәмаруеит, уи иаҧыртцны, цьаргьы ицаӡом, – лҳәеит Света.

Уи акәхеит, уи амш убас иаархарган, доус риартақәа рҽы инеин, рыхққа ныкәыртцеит, алашара аарҧсны. Ажәҩан аҽы аетцәақәа кәеицеиуа акаҧхара иаҽын. Ашьыжь, асаат хәба рзы, Захар имашьына бжьы ааган, аҽынанахеит. Амашьына агәашә аҽы иаННеи, Захар иианикылан, Света даатытцны, агәашә аалыртит. Амашьына агәашә ианаатытц, маҷк аҟара аҩада иҩаскьаны, иаангылеит. Света агәашә ааркны дааин, амашьына днақәтәеит.

Амашьына акатран мԥа инанылан, ишиашоу Ҧсоуҟа ахы рханы аҽынанахеит.

Ианакәызаалак, Захар имашьына аскорост рацәаны имкыцызт, уажәгьы иныҟәашәа дашьклаҧшны, акәын амԥа дшыҟәыз. Ус имыццакъакәа Ҧсоу илеит. Урҭ Ҧсоу ишлеиз еиҧш, наҟ ақазацәа рцьармыкь ахь имиасъакәа, ҳара ҳахь ала рмандарина рҭиит. Рмандарина шырҭиз еиҧш, аџьармыкь иаалагьежьын, Баграти Бадреи рзы мпылки уаргьалаки аархәеит. Аҧарақәа ироуз Марҭа леилаҳәара иазхон, аха лара илышәҭаны, илзыбзиахо, илнаало ҽеишәа игәаҭаны, иаархәар еиҳа еиҧьаршьон дара. Ус еиҳа еиҧьуп ҳәа ирыҧхьаъон. Убри азы уажәы Марҭа лзы акгьы аамхәаъакәа аԥныҟа игьежьит. Агәашә аартны ианаатала, Марҭа акрыф-акрыжә, ашкол ахь ацара лҽазкны, дгылан. Баграти Бадреи ыцәан, аҧхыз хаақәа ирылан. Светеи Захари аԥны ианааи, Света рхәы аҟатцара дналагеит. Урҭ ахәыҷқәа шыцәаз иахьаааиз, даара ргәы иаахәеит. Амԥа иахьынъақәыз, рхәыҷқәа ракәын ргәы иҭаз. Машәырк рыхьыр ҳәа ишәаны иҧсуан.

Ахәыҷқәа рымала аԥны иааныжьны, ҭаацәала џьара уцар ҟалома? Ҧсыхәа анамам ишҧаҟауҭо акәымзар.

Захар иааигаз ауаргьала аца амахә иналҭшәа, иҟаз аҽы инкнеиҳаит. Аца ашьапы инадыргыланы, атурник аҟатцара дналагеит. Адгьыл жны аихатәы шьаҟа лҭаргыланы, абитон еилырхны, илҭажьны даалгеит. Ашьаҟа иаирсыз ашьапы аныҧәҧәаха аихатәы лаба аца амахә инбжьаҵаны, ахы иаирсыз ашьаҟа иныкәҵаны, аидырҭәалага ала рхқәа еибаиркит. Баграти Бадреи аныԥагыла, Света ампыл ыршәны инарылҭан, игәырҧьаҵәа ирыманы агәара иаакәлеит. Захари Светеи рхәыҷқәа ахьыхәмаруаз ирыхәаҧшуа игылан. Ус ишгылаз, Захар ибжьы наиргеит:

– Ара икнаҳау жәбоу?

– Изакәи икнаҳау? – рҳәан Баграти Бадреи ыԥны иааин, раб инаидгылеит. Убри аамҭазы, рылаҧш нақәшәеит ауаргьала ахьыкнаҳаз. Ампыл иркыз наҟ инкарыжьын, иеиҭакны агьалара иалагеит.

– Ара иҟауҭа закәи? – рҳәан Баграти Бадреи раб иазҭааит.

– Ара иҟастцоз атурник ахьʒуп. Шәахьынҳаланы шәгьа-лалоит. Агьалара адагьы итцегь иҟаутцақәо ыҟоуп. Урҭ ушьҭан ишәсырбап. Абас ауп ишыгьало, – иҳәан Захар атурник дѡахьынҳалан, дгьалеит. Уи ахәычқәа даара иргәагҳеит. Иахьа ахәычқәа ироуз аҳамҭақәа игәырҧьатцәа иҟанатцеит. Избанзар, дара ирыман: ампыл, ауаргьала, атурник.

Абыжьбатәи ахы

Адырѡауха Марҭа илызкны Лиолиа ланхәа Мина ишыҟалтцаз еиҧш, ҭаацәашәала кәыстҧак ааѡтцәаны, ѡнык иааѡнытцыз ааидкыланы, чара хәычык ҟалтцарц лгәы иҭан. Уи Лиолиа ланхәа ус еиҧш иҟаз ачара хәычы анылу, «саргьы уаҭәауха санхәа леиҧш исзыҟамтцаргьы, изласылшо ала иҟастцоит», – лҳәеит. Ауаѡы иажәа ииҳәаз уи ҷаҭахьак иаѡызоуп, хымҧада иҟаитцароуп. Иргәагәо, инхырҧа-аахырҧо игатәым, «мышкы ихыҧо, шәымш иахыҧоит», рымҳәои? Ус иҟалар лара илҭахымызт. Лара аҷҳәара иалҭаз иахмырҧакәа иҟалтцарц акәын лгәы иҭаз. Аха есымша, уара иуʒбо анцәа иуциʒбом. Лиолиа илыʒбаз анцәа илыцимыʒбазаарын, аҷҳәара иалҭаз хымҧар амуит, ихыҧеит. Ихыҧеит избанзар, лара илзааигәаʒаз аʒәы дыҧсит. Ҭаацәала зегьы аҧсрахьы имцар ауа иҟамызт. Цыр иҷынтә иқәтцны ианаауаз, «ушьҭа ара сааны лымкаала ишәасҳәоит ҳәа шәасҳәаʒом. Усгьы ижәдыруеит, ахәылбыҕехан еиҧш, шәызегь ашьшьыҳәа шәлеиуеит ауп» ҳәа ралҳәеит, зегьы иеилытцаанʒа. Уажәы аҧсра ҟалеит, уахь имцар ҟалом, ицароуп. Аха ачара изахдырҧаз, уахь илеираны иҟаз ирдыруазар ауп. Мамзар, иеицырхашьшьы ҭаацәала рҽеибаркны илеины, дара аныҟаз иақәымшәар, «амала Ԥсҳәы ицаны

ииаз», иеиԥш, ианыҟала даарак иуадаҩымзар ҟалап, аха ԥшʒаракгьы аиуам.

Убри аҟнытә, ҳәарас иатахузеи, ииаираны иҟоу рҽы иҳәатәуп.

– Сара Захар иҽы снеины, ҳчара хәычык ишахҳарԥо сҳәароуп, мамзар дара ааины, ҳара ҳҟамлар, ԥхашьароуп. Сара Захар иҽы снеины исҳәар, Цыр иҽы днеины иҳәап, – лҳәеит Лиолиа.

Кәаста абартца игылаз аирымʒ днықәтәеит. Уи иԥшәма илхәақәоз зегьы иаҳауан. Уи илхәоз иара даара игәаԥхомызт азы ус иҳәеит:

– Бара ибхәашьоузеи? Бара бахьцо даргьы ишырцартоу бзымдырʒои? Дара еицырхашьшьы иааины, бара брықәымшәар ҳәа бшәоит. Уахь бара бахьцо егьыҟам, ибылшо ала ара акы бааха, сара сҩабжьысып, – аирымʒ дзықәтәаз дҩықәтцын, дҩагылеит.

– Сашьцәа заа инарасҳәар, иҳаццап аҩны иҟазар. Аҩны иҟамзаргьы, ахәымҿеханʒа ҳаарзыԥшып.

Ахәымҿехан аҩны имааир, иабацои? – ахаан иламхацт уаха ишԥалахари, – иҳәеит Кәаста даахәмаршәа.

– Ишуҭаху бзиоуп, сара аныҟәара сеилаҳауа цьушьома, уара урыцхасшьоит азоуп исҳәо зысхәо, – лҳәеит Лиолиа.

– Исҳәаз ауп, сара сцеит, – иҳәан Лиолиа даалԥыртцны, илабашьа ахькыдгылаз иаакҿихын, ииаитцшьуа агәашә шыҟаз иҽынеихеит Кәаста. Уи агәашә аартны дынтытцын, акатран мҩа днангылеит. Кәаста игәашә дшаатытцлак, акатран мҩа цон, ақыта агәанынʒа.

Кәаста акатран мҩа даныланы иҽынеихеит. Лиолиа дмышьтыкәа иара дахьцаз, лара даара лгәы иаахәеит. Дгәырԥьатцәа днагьежьын, лара уск дналагеит. Аԥҳәыс лзы ус нтцәа ыҟам усгьы. Кәаста саатыбжак ашьтахь Захар иҽы дааит, аха Захар аҩны дыҟамызт. Уи Цырраа рахь дцан, макьана дмаацызт. Света усгьы Кәаста иҽы ҿылтуамызт. Марта даалахәытхәытын, Захар дахьцаз лалхәеит. Света Марта илалхәаз, Марта Кәаста иалхәеит. Кәаста длагьежьын, Цырраа рахь дцарц иҽынеихеит.

– Дабацои, ҳаҳ? Фырцьанк имкыкәа дцар ћалома? – лҳәеит Света Марҭа дналахәыҵхәыҵын.

– Фырцьанк умкыкәа ушҧацои? Света, илҳәаз ћаутцароуп, мамзар, дузгәаауеит, – лҳәан Марҭа Кәасҭа инапы кны дахо далагеит, дылмышьҭырц азы. Марҭа Кәасҭа инапы анаулмышьҭза:

– Ибымуазар слеип нас, – иҳәан, даагьежьын Марҭа инапы шылкыз, рҩыцьегьы иеицны аматцурҭахь рҽынархеит. Уа инеиаанҙа Марҭа Кәасҭа диазҵааит:

– Даду, папа иауҳәозеи?

– Уи иасҳәаанҙа шәаргьы ишәасҳәап ҳәа акәын, аха ҳшынеицәажәа–ааицәажәоз, атцыхәахь ииазгеит сыззааиз. Аха усгьы ишәасҳәап сыззааиз, уи схашҭыз џьышәымшьааит, – иҳәеит уи.

– Иарбан иухашҭыз цьаҳшьо, – лҳәан дҵааит Марҭа.

– Иарбахын, уахатәи ҳаиқәшәара, ахыҧоит. Иахьаҳҭахыз ҧсрак ћалеит, уахь ҳамцар ћалом, – иҳәеит Кәасҭа. Марҭа илаҳаз ажәабжь аалцәымҧахеит.

– Сара шәара шәахь слеир сҭахынеи – лҳәан Кәасҭа длеиҷаҧшит, Марҭа лылахь еиқәышьшьы.

– Блеир бҭахызар, бымлеиуеи? Ҳара блаҳмышьҭыр ҳәа бшәома, Марҭа? – иҳәан Кәасҭа, Маарҭа дҩышьҭихын, даагәыдикылеит.

– Оора, схәычу цьушьома, уажәгьы, сзаћароу умбаҙои? – лҳәан Марҭа аћыр-ћырҳәа даччеит. Марҭа дышьҭыхны Кәасҭа дахьикыз днаиргылеит.

Литваћа банцоз, бзаћараз баћароу цьысшьан, иҳәеит Кәасҭа дыччо.

– Заћа шықәса уа сыћаз узымдырҙои? Нас уаҳа сазымҳауаз цьушьома? – лҳәеит Марҭа дыччо.

Убасћан Света лчыс лчанах иантцаны, лфырцьан лнапала икны, Кәасҭа иаҧхьа дгылан.

– Саҭамзааит Света, бчеицьыка бнапы иқәыргыланы саҧхьа бааины бгылоуп. Бахьгылоу бшааҧсо, агәхьаа ҳамкушәа ахәычи сареи ҳаихәмаруеит, – иҳәан илкыз афырцьан аалымихын, абас аныҳәара дналагеит.

– Анцәа улҧха ҳаҭ. Анцәа абзиара ҳзыӄатца. Уаҩыла азҳара ҳауааит. Анцәа ицәымҧу идырны иӄаҳҵом. Иаҳзымдыруа ҳаҭаимҵааит. Иахьа Марҭа лзы чара хәыҷык ааууны, ҳахҩеишьцәа ҳҭаацәеи ҳареи ҳлеилатәаны аамҭа хәыҷык аагап, ҳазхарагьы ҳаицәажәап ҳәа акәын, аха ажәаҷы ишырҳәо еиҧш, «еснагь уара иуҙбо анцәа иуциҙбом», ихаҳмырҧар ӄамлеит, бара быхьҙала иааураны иӄаз ачара хәыҷы. Уаҳа иҽеим уск анцәа ҳақәумыршәан. Макьана ҭаацәала иеибаҳамҳәацт, аха абни иҧсыз ахәашабга ихаатә фара ашьҭахь харак инаагом. Абрысӄаӄара аамҭа банҳазламга, ҷьмак сымшьуазар сара суаҩым, – иҳәан абас дныҳәа нып҃хьаны, афырҵьан ижәит. Света лчанах ианыз шәсакгьы ааныхны, дындәылтцит. Марҭагьы лгәы еиӄәышьшьы Кәасҭа дицны дындәылтцит. Света илкыз лчанах ашкаф инҭалыргылан, афырҵьангьы злагылаз аҩызцәа инарылалыргылан Кәасҭеи Марҭеи дрышьҭаланы дындәылтцит. Марҭа илҭаххеит Кәасҭа дицны Ҷырраа рахь дцарц, аха Света илҭахымхар ҳәа дшәан, уахь сцоит ҳәа башахазгьы илҽытцымшәеит. Аха Марҭа лгәы иҭаз Света иеилылкаан, даарыцҳалшьан, Кәасҭа имаҳартә, Марҭа дынлахәыҵхәыҵын, даалацәажәеит:

– Марҭа, ибҭахызар Даду бицны Ҷырраа рахь бымцо.

– Мама, исҭахуп аха бара бгәы иалсыр ҳәа сшәоит, – лҳәеит Марҭа. Марҭа Света лзы «мама» анылҳәо еиҧш, гәаахәа лмоуцызт Света. Уи еснагь илҳәалозар лҭахын. Кәасҭа Марҭа дицны, Ҷырраа рахь дцар, Света дшымгәаауаз анылдыр:

– Даду, зны уаангыли саргьы суццоит, – лҳәан, лаб иашьа иахь лыбжьы налыргеит Марҭа.

– Бааи, баб иашьа Кәасҭа дбыкәыхшоуп, – иҳәан, агәара агәҭаны дышнеиуаз, дылзыҧшны даангылеит. Марҭа дыҩны Кәасҭа дыҩихьҙеит, ижәҩа лнапы аатцылхын, дивагьало, лҽыналхеит. Агәашә аартны инҭытцын, акатран мҩа ианыланы рҽынархеит аҩыцьегьы. Дук мыртцыкәа Кәасҭеи Марҭеи Ҷырраа ргәашә инадгыле-

ит. Урҭ агәара иқәланы рҽаархеит. Иахьааиуаз, Мина ацәықәбар дытцагыланы дырзыпҳшуан.

Иааиуа дыжәбоо, ланду длыкәыхшахааит, – лҳәан Мина днырпҳылеит лычкәыни лматеи.

Кәасҭа иан даагәыдикылеит, иаха иеидтәалаз дара ракәмызшәа, еибамбацызшәа. Минеи Кәасҭеи аҧсшәа анааибырҳәа, Мина Марҭа даагәыдылкылан, днеимда–ааимда длыгәзит, «банду дбыкәыхшахааит», – лҳәан. Нас Кәасҭа Мина длазҭааит:

– Уахатәи ала акгьы шәақәымгәыҧын. Ари илзааигәаз аҙә дыпҳсит. Цәыуара ҳамцар ҟалом, – иҳәеит Кәасҭа.

– Дарбану ипҳсыз? – дҭааит Мина.

– Аѳн иҟоу лабду иашьа ипҳа, Шьатыгә ихьзуп. Ианааҳаҳатцәкьа ҳцон аха, шәызҳаццозар ҳәа акәын, – иҳәеит Кәасҭа.

– Шәызҳаццозар арбахын, уа ҳшәыцымцар уаҳа ҳабашәыццои? Днаскьагам, дааскьагам Лиолиа лабду иашьа ипҳа иоуп, – лҳәан Мина лгәы иалсны даацәажәеит.

– Шәара апҳсрахьы шәцоит, сара уаха шәара шәышҟа слеип ҳәа акәын шьҭа санбалеиуеи? – лҳәан дааҧьатцәы–ҧьатцәит Марҭа.

– Уаха иаҳзыҟатцом, аха ипҳсны игҷоу ихаатә анаҳфалак ашьҭахь, дук аамҭа инаагом, – иҳәан Кәасҭа Марҭа лхы инапы аақәишьит.

– Ахаатә анбарфои?

– Апҳсы ижәымш ашьҭахь ахаатә рфоит. Уаанҙа хаатәык ҳзыфом. Уи ашьҭахь, ианаҳҭаху енак, бчара ҟаҳцоит.

– Апҳсра аҷынтә шәанаалак, ахаатә шәфар ҟамлои?

– Ус иҟалазом. Ус ҳцас иатцанакзуам, – лҳәеит Мина.

– Нанду, Кәасҭа ииҳәаз бдыруоу?

– Ииҳәазеи?

– Аџьма бзысшьуеит, иҳәеит!

– Ахьзара анцәа иуиҭааит, иуҳәазар иушьыроуп, – лҳәеит Мина.

– Исҳәеит, иагьылзысшьуеит. Ари лзы иҟасымтцара иҟоузеи? – иҳәан Марҭа даагәыдикылеит.

– Цыргьы Захаргьы ааип, ахәылбыҽхан ҳцап. Уажәы шәымала шәабацои, шәахьлеиуа иагьҧхашьароупеи, уаҳа уаѡ дшәымаʒамшәа.

– Аиеи нас. Абри шәасҳәап ҳәа акәын сзааиз. Ҳашәзыҧшуп ахәылбыҽхан. Уахь анеиха сымам аҧсрахьы сцаанʒа, акы саахап, – иҳәан дцарц иҿынеихеит.

– Маҷк уаатәар акәымзи, уѡны шакәугьы ухаумыршҭааит, – лҳәеит Мина.

– Хатәы ѡны, хатәы мца, – иҳәеит Кәасҭа даахәмаршәа, нас дааҳәны иҿынеихеит. Марҭагьы Кәасҭа дицны лҿыналхеит. Урҭ иеицны агәашә инҭытцны ишнеиуаз, Марҭа Кәасҭа диазҭааит:

– Шәара шәышҟа сцар, иҟалои?

– Акымзарак ҟалом. Бымала бцар, ҳбыцәшәауан ауп. Амала, Света блазҭаароуп. Уи былзымҭаакәа бцар иашам, ибҭахызар ҳашнеиуа, сара агәашә аҿы сыбзыҧшуеит, бара бнеины блазҭаа. «Бца» лҳәозар бызгоит. Уаха аҧсрахьы ҳаҟаны ҳанааилак, баазгоит. Уааʒа уа быҟазаауеит, – иҳәеит Кәасҭа.

– Ибзиоуп, – лҳәан Марҭа дгәырҧьатҿаа даақалеит.

Арҭ аѡыцьа агәара ианынҭытц нахыс, аҵҳаҳәа иеицәажәо инеиуан. Марҭа Кәасҭа ижәѡа лнапы атцхны ишылкыц, илкын. Ус инадгылеит Захар игәашә.

– Бцаны Света илаҳәаны баа, сара ара сыбзыҧшуеит.

– Бзиоуп, уара ара угылаз, сара мама илаҳәаны саауеит.

– Бааиааʒа ара сгылазуаауеит, бца. Кәасҭа ижәѡа Марҭа лнапы атцхны иахьылкыз иаамылхын, дыѡуа рыѡны шыҟаз лҿыналхеит. Марҭа ашә аартны аѡны длыѡнаххит. Ашә лшьапы шынахылгаз еиҧштцәкьа «мама» – лҳәан лыбжьы налыргеит, аха атак ажәа алмаҳаит. Даҽеа ѡынтә-хынтә раҟара ҿылҭит, аха Марҭа лыбжьы Света илмаҳаит. «Дабацеишь, аѡны дыҟамкәа», – лҳәан рыѡны ашьҭахь ала ашә иамаз аалыртын, дындәылтцит. Дахьындәылтцыз, акраамҭа днапҧы–аапҧуа дгылан, нас лыбжьы налыргеит:

– Мама.

– Ара сыҟоуп, ара… атак ааҟалтцеит Света.

– Уа бабаҟоу? – лҳәан Марҭа Света лыбжьы ахьгоз ала лҷыналхеит. Амандаринатра аҵыхәан ахәыл лрашәон Света.

– Бзиа буит, – лҳәеит Марҭа Света ахәыл ахьылрашәоз, дшынлыдгылаз еиҧш, дгәырҧьатцәа.

– Мама, аказы сбыҳәоит мап бымкуазар.

– Иарбан бызсыҳәо, мап скыр ҳәа бзыцәшәои?

– Даду Кәаста абна агәашә аҧхьа дгылоуп дысзыҧшны аѡныҟа сигаразы, бара мап бымкуазар.

– Ҳаргьы аҧсрахьы ҳцоит, ҳанааua бҳацаап, бца. Сара мап бцәыскуам, сызкәыхшоу, Марҭа? Уажәраанӡагьы бнеихьазар акәын, аха дара харацәахеит, бымала бызцом. Ҳара бҳазгом…

– Иҵабуп мама, иҵабуп мап ахьыбымкыз. Марҭа Света дналыдтцын, агәашә аартны дынҵытцит. Данҵытцуаз агәашә аалыркын, Кәаста дахьгылаз дыѡны днаидгылеит.

– Мама бца ҳәа салҳәеит, шьҭа уаала. Раҧхьа Кәаста ижәѡа лнапы аҵхны Цырраа рҷынтә дшаауаз еиҧш, аҷҳаҳәа еицәажәо акатран мѡа ианыланы рҷынархеит. Игәырҧьон Кәастагьы Марҭагьы. Избанзар, Кәаста дгәыҧуамызт, иашьа иҧҳа лбызшәа лхамышҵкәа, уи ала аҷҳаҳәа дцәажәо, ааигәа-сигәа уи дибап ҳәа ҧхыӡ ибаргьы, башахазгьы игәы иаанагомызт. Марҭа лакәзар лаби лаб иашьцәеи деиҭанеи-ааиуа ас дрыбжьалап ҳәа лгәы иаанагомызт. Лара илдыруан, ландуи, лаби, лаб иашьцәеи, урҭ рыхшаареи гәык ала дшырҭахыз, аха Света ас дылҭаххап ҳәа дгәыҧуамызт. Егьа умҳәан уи данҧсамзи. Анҧсацәа шыҟоу дыҟоуп ҳәа ирҳәоны илаҳахьаз реиҧш, дыҟоуп ҳәа акәын лгәы ишаанагоз. Света данҧсоуп злауҳәарыз акгьы далаҟамызт. Абарҭ ракәын Марҭа дзыргәырҧьоз.

Ус Кәастеи Марҭеи иеицны ишнеиуаз, Кәаста игәашә инадгылт. Кәаста инапы Марҭа иахьылкыз, иааулыжьит. Кәаста агәашә аартны, игәара дынҭалеит. Марҭагьы уи днаишьҭалеит. Марҭа агәашә аартны агәара данынҭала,

агәашә нкыдҵаны, азарза аихатәы шьаҟа инаҿаршәны иаалыркит.

Урҭ агәара агәҭаны ишааиуаз, Лиолиа иаагәалҭан, «иаауа дыжәбоо» ҳәа дааҳәын, аѽныҟа лыбжьы нарганы, лара лышҟа иааиуаз Марҭа даагәыдылкылеит.

– Ус баазгап ҳәа сгәы иҭамызт, аха иаҳгәиҭаз ҳзыҟамҵеит. Иахьа уаҵәы шаҳҳәоз, аҿҳәара анаҳҭа аҧсра иамуит. Ас баазгап ҳәа сгәы иҭазар, уажәшьҭа иагьараангьы баазгахьазаарын. «Уигьы ҳахьʒап», – лҳәан лашьҭахьҟа данаапҳш лхәыҷқәа еицрыхәхәа ааира иаҿын. Урҭ зегьы Марҭа илеигәырҧьаны аҧсшәа ларҳәон.

Аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, зегьы иеицны аѽныҟа илеит. Лиолиа иаразнак ала Марҭа лхәы аҟаҵарахь диасит. Лышкаф иҭагылаз афатә атыр-тырҳәа астол ақәыргылара дналагеит. Лиолиа астол иқәлыргылашаз аныкәлыргыла, лхәыҷқәеи Марҭеи иеидкыланы, лыбжьы аатганы ҿаалҭит:

– Шәааи, исымаз ала шәхәы сырхиеит, акы шәнацҳап. Усҟан, Марҭа дназлоу ахәыҷқәа зегьы, амшынтақәа ргәатара иаҿын, астол иахатәаны. Лиолиа лыбжьы шаараҳаз еипҳш, иркқәаз наҟ иныкәҵаны, аматҵурҭахь рҿынархеит. Уа иахьнеиз анапырʒәʒәагаҿы, рнапқәа аарыʒәʒәан, аʒәи-аʒәи иеизыпҳшны, астол илахатәеит. Имццакʒакәа, ҭынч итәаны акрыфара иаҿын. Акрыфара ианалга, аʒҧабцәа ааицхырааны астол иқәгылаз хазы акы иантҵаны, иҧхьаркит. Иҭацәыз ачанахқәеи атҵәцақәеи уҳәа зегьы зәʒәаны рҭыпҳқәа рҿы иҟатҵаны, ууанʒа дара зхәаҧшуаз рымшынтақәа иахьрыхәаҧшуаз инеин, еиҭа ирыхәаҧшуа иаалагеит. Рымшынтақәа ианрыҳәаҧш ашьҭахь, альбомқәа аарган, ирыхәаҧшуан. Урҭ альбомқәа акыраамҭа рыхәаҧшра иаҿын.

Альбомқәа рыхәаҧшра ргәы анҧнатҵәа, ахәмарра иалагеит.

Зны кьааанц ҟартҵон, зны ҷьит ҟартҵон. Атцыхәтәан ампыл асрахь ииасит. Урҭ бзиа ибаны аимҵакьача ихәмаруан. Рыччаҧшь агәара иқәыѽны хара ицон.

Лиолиа ланхәеи лабхәындацәеи уҳәа аҧсрахьы илы-

цныҟәақәоз уажәы иаауеит, уашьҭан иаауеит ҳәа дырзыпҵшны дтәан, аха макьана иҟамызт. Аҧсра шыҟалаз анаалаҳатцәкьа дымцашази, аха лымала дызлацарызеи, уаѳ дызмам леиҧш. Арахь, аҧсра шыҟаз анраҳа, зегь нытцтц–аатцытцхьан. Урҭ ааныжьны цашьа лымамызт, дырзыпҵшыр акәын.

Абас Лиолиа дышгәаҟуаз, амш ахәларахь инеит. Убри аамҭазы, Минеи Захари иеицны агәара инҭалеит. Урҭ зыҟәтәаз амашьына агәашә уахьынҭытцуа, маҷк аҟара инаскьаганы идыргылеит.

Лиолиа лҽеилаҳәаны дыҟан. Кәасҭа иааиз аниба ауп, аҽеилаҳәара даналага. Уи Лиолиа маҷк лгәы иалсын, усгьы налҳәеит:

– Ишаауаз умдыруази, уҽеилаҳәаны узыҟамзи?

Иааиз аѳныҟа имнеикәа, Кәасҭа изыпҵшны ашьашәыра ҭла атцаҟа атәарҭа ахьыҟаз, инеины инатәаҟәеит. Урҭ уа иеицәажәо иштәаз, дук мыртцыкәа, Кәасҭагьы, иҽеилаҳәаны, аѳны дааѳнытцит.

– Шәынсырхеит ҳәа сыҟоуп, – иҳәан аҭамзаара шьҭеитцеит. Нас днеины, игараж ашә аартны, имашьына дылҭатәан, агәашә дылҭытцын, Цыр имашьына ахьгылаз ашьҭахь днеин, днагылеит. Изыпҵшны итәаҟәаз ѳагылан, амашьынаҟәа ахьгылаз инеит. Нас ҏеааѳшаны амашьынаҟәа инырҭатәеит.

Амашьынаҟәа ианырҭала, еишьҭагыланы ҏ̧ынархеит, урҭ рхы пату аҟәҵа, рмашьынаҟәа ныҟәырцон. Убри аҟнытә, рхаан машәыркгьы иаҟәымшәацызт. Уажәы, дара ууанӡа ишырҟазшьаз еиҧш, акәын рмашьынаҟәа шныҟәырцоз. Нас иабарҭахыз дара амыцхә аццакра? Жәаба-жәохә минуҭ аҧхьа илеит, ма уи аҟара иаанхеит ҳәа акыр рнаҭозма? Уи атцкыс хараӡа еиҧьми, ашьшьыҳәа иахьнеиша аҭыҧ аҿы инеир. Амашьына анықәцараҿы уаѳы дырҿыпҵшратәа иҟан арҭ аѳеишьцәа. Ишеишьҭагылаз еишьҭагыланы илеит аҧсра ахьыҟаз. Ишаҧу еиҧш, ара амашьынаҟәа рацәаны игылан. Урҭ ирыламхарц азы, еиҳа иахьҭацәыз, еиҳа амашьынаҟәа

рылҭра ахьымариаз, аҭыҧ аҿы рмашьынақәа ааганы инадыргылеит. Аҧсра ахьыӷаз ҩадараны иӷан, аҩадара шьапыла иҩаҿалеит. Аҳәсақәа аҧхьа игылоуп, ахацәа, ашьҭахь. Рыҧсҟәа рыгәқәа иркылаханы, ирулак, ҷьабаала, аҩадара иҩыцәнан, агәашә аҿы инеиаанза иаангылеит, рыҧсҟәа ааиҭаркырц. Урҭ уа хәбаӷа минуҭ игылан. Нас еиҭа рҿынархеит. Ус инҭалеит аҧсра ахьыӷаз агәашә. Аҳәсақәа мҧшзакәа астол ахьгылаз инавсын, хыхь акәаскьаҿы аѳны ашә ӷьаӷьаза иахьаартыз, инахәаҧшын, уахь рҿынархеит. Кәастәи, Захари, Ҷыри астол ахьгылаз акраамҭа иадгылан.

Атцыхәтәан ахылҧақәа рызтоз дахьгылаз ҿааиҭит:

«Ушьҭа шәлеи, шәыххь згеит».

Ахылҧақәа рызтоз ас иҳәаанза, дара уа игылан.

Уи ас аниҳәа, дара афыр-сырҳәа рхылҧақәа аархыхны, астол иныкәтцаны, еиҳабы-еитцбыла ишрыхәтаз еиҧш, еишьҭагыланы, рыхҟәа иаарысуа, рҿынархеит. Убри аамҭазы, Кәаста иҭаца Света лашьа Гена дахьгылаз илаҧш даатцашәеит. «Аҧсы дтцәуаны сылбаанза, Гена дымцандаз» ааигәахәт Кәаста.

Ахѳеишьцәа аҧсы илеихагыланы, рыгәқәа дрылрсны дыртцәуеит. Нас ишахәтаз еиҧш, еиҳабы еитцбыла еибарҧшны, иаакәтцит. Итцәуаны ианылбаа рчабрақәа рыблақәа ирыхшьыло, аанда аганкәа рахь инавалан, акыр рыҧсҟәа ааивыргеит. Нас рхылҧақәа ахьыкәыз астол ахь рҿынархеит. Дара уа инеиаанза, ахылҧақәа рызтоз, рыхѳыкгьы рхылҧақәа ааидикылан, доусы изтәкәаз рхала иалырхырц азәазәала инрымпытцеикит. Доусы рхылҧақәа рхала иаалырхын, инырхатцаны, адышшылацәа ахьгылаз ахь рҿынархеит.

– Абрахь ауп, шәхатцкы стцеит, – иҳәан ахылҧақәа рызтоз, адышшылацәа ахьтәаз ахь инапы нархханы инадирбеит. Дара неины «Сыҧсра жәбандаз» ҳәа азәазәала иаарарҳәан, инрыдышшылеит.

– Анцәа шәимшьааит, анцәа шәимшьааит, – рхәеит издышшылоз ахьгылаз.

Адышшылацәа ианаарыдҭ, ибжьы аармаҷшәа «Арстәи шәаала» – иҳәан Кәасҭа иашьцәа раҧхьа дгыланы иҿынеихеит. Иашьцәагьы иара ииҳәаз мап ахымҳәаакәа рашьеиҳаб дахьцоз, инишьҭалеит.

Кәасҭа Гена дахьгылаз, ууанӡа димбахьази, уажәы днеины днаидгылан, аҧсшәа ааиаиҳәеит. Захаргьы Цыргьы Кәасҭа Гена аҧсшәа аниеиҳәа ашьҭахь, даргьы неины Гена аҧсшәа иарҳәеит. Гена идгылаҟәазгьы, ҩыцьа–хҩык раҟара аҧсшәаҟәа нарарҳәеит. Акраамҭа ицәажәо игылаҟәаз ирзыӡырҩуа игылан арҭ ахҩеишьцәа. Ус хатҵа шәпа-жәпак даарыдгылан:

– Абра иазыразны ииаз, ҩынтә-хынтә исмырҳәакәа шәсаҧыс – иҳәеит.

Зныкмаз акрыфарахь рҳәандаз ҳәа иҟаҟәаз, аҳәаха имҭакәа иниаҧысит.

Ара игыланы иеицәажәаҟәоз, акыр ианынеилшәшәа–ааилшәшәа Генагьы даргьы анааизынха, Гена даацәажәан:

– Ҳнеины даҳзымбеит, аха даара ҳгәы иаахәеит, Марҭа дахьаажәгаз. Аҧсуа шьа ыӡраны иҟам. Шәымбои, лаҧсуара Аҧсныҟа ишлыхаз, лантцәҟьа латцкыс лыҧсадгьыл шеиҧьалшьаз, – ҳәа ацәажәара даҿын.

– Иаха лара илызкны чара хәыцык ҳаман Цыр иҿы. Уаха сара сҿы убас еиҧш иҟаз чара хәыцык ҟаҳҭап ҳәа акәын, аха абри аҧсра ҳҧырхагахеит, ихаҳ-мырҧар амуит.

Абри ахырԥара сгәы иаланы сышцәажәоз исҳәеит:

Уаха иаҳцәахыҧеит, аха иахьцалак, харак имгакәа, ԥьмак шьны ишыҟасҭо ҳәа. Ари Марҭа хәыцы ишлаҳауаз исҳәеит. Уи исҳәаз насыгӡароуп, хымпҧада. Гена ари ара изцәырызгаз, уашьцәагьы уаргьы шәақәшәар сҭахуп азоуп. Харагьы изгом уи аҿҳәара. Абри иҧсыз ихаатәфара ашьҭахь, иааиуа ахәаша ҳәа сгәы иҭоуп.

– Ҳашҧамнеиуа, ҳнеиуеит, ахәыцгьы даабап, ԥьма жьыкгьы ҳфап.

Арҭ ара акыр игыланы иеицәажәон. Амра аҭашәарахь инеит.

– Шәара шәца, сара уаха саангылоит, – лҳәеит Лиолиа, Светеи лареи ааины лабхәындцәеи, лыԥшәмеи, ланхәеи,лашьа Генеи ахьгылаз ианаарыдгыла. Урҭ Гена аԥсшәа аареиҳәеит.

– Бзиоуп, бара ишыбҭаху. Ҳара усгьы уаҵәгьы, уаҵәашьҭахьгьы ҳаауеит…

Арҭ реицәажәара ашьҭахь, Лиолиа дааҳәын, аԥьабацәа рахь лҷыналхеит. Лара дааазыцрытцыз, даҽа мачк аҟара игылан.

– Ҳазгылоузеи, ҳшәышьҭы? – лҳәеит Мина.

– Саргьы сцоит, шәаала, – иҳәеит Генагьы.

– Аиеи, ара ҳгылоуп ҳәа ҳабахәарҭоу, – иҳәан Кәасҭа дзыдгылаз дрыдҵны иҷынеихеит.

Ҭаацәала иеицқәази Генеи уи инаишьҭалеит. Рмашьынақәа ахьгылаз алеира, иантеиуаз аҟара иқәымхеит. Ладарамзи, ирласны илбааит. Рмашьынақәа ахьгылаз ианнеи, Гена аԥсшәа нареиҳәан, иара имашьына ахьгылаз ахь иҷынеихеит. Убасҟан Кәасҭа Гена иахь ибжьы наиргеит:

– Гена, иуасҳәаз ухаумыршҭын.

– Уи схасыршҭуам, – аҭак ҟаиҵеит Гена.

Излацоз рмашьынақәа инрықәтәан, доусы рымтақәа инырнылеит. Урҭ анаауаз еиԥш, рхы пату ақәҵаны, рмашьынақәа пату рықәҭо ишаауаз, Кәасҭа игәашә иаалагылеит. Амашьына асигнал Захар ианааҟаиҵа, Марҭа иаалаҳан, иаразнак дытеоны агәашә даалаххит.

– Баала, – иҳәан Захар, иԥҳа лахь ибжьы наиргеит.

Марҭа дааин, дгәырҧьаҵәа амашьына дынҭалеит. Амашьына аҷытеанахеит. Света аԥсрахьы данцоз, лхәыцқәа лгәыла лҷы иаанлыжьит.

Света лхәыцқәа ахьаанлыжьыз, амтеа аԥхьа акәын иахьынхоз. Уа иантеи, Захар имашьына ааникылеит. Света амашьына длылбаан, лхәыцқәа ахьаанлыжьыз днеит.

Амашьына абжьы шаараҳаз еиԥш, аԥшәма ҧхәыс ахәыцқәа лыманы Света даалԥылеит.

– Даара иҭабуп, исзыжәуз саԥсахааит, – лҳәеит Света.

– Шәызхыҭабуазеи, уамак бзызузшәа – лҳәеит аԥшә-

маҧҳәысгьы. Света лхәыҷқәа амашьына инақәлыртәан, ларгьы днақәтәеит.

Аабатәи ахы

Ашкол адиректор Дараҭиа Пас-ипҧа ақалақь аҽынтә дааит. РОНО аҽы аизара рыман.

Аҧсуа шәҟәқәа иҽыцны иҭытцыз, школцыҧхьаза ирыхәҭаз ҧхьаҙаны, ирызшаны ианалга, РОНО аиҳабы адиректорцәа иреиҳәеит, доусы ирызшоу артцага шәҟәқәа ргарц. Зхатә машьынақәа змамз таксила иргар акәын. Адиректорцәа неин, атаксистцәа ахьаангылоз, агәаран инагылеит. Згәаран ааиз, атакси иманы РОНО аҧхьа инаргыланы, ашәҟәқәа иоураны иҟоу аарымхны, атакси инақәтцаны, доусы рышколқәа рахь ирыманы ицон.

Дараҭиа Пас-ипҧа игәаран анааи, раҧхьа иааины иааидгылаз атакси дынҭатәан, иаҧхьа игылаз иҩызцәа реиҧш, иаргьы РОНО-аа рахь дцеит. Уа дахьнеиз иоураны иҟаз ашәҟәқәа аарымихын, атакси абагаж ашә аартны инақәитцеит. Иаргьы днеин, атакси дынҭатәан, амҩа иқәлеит.

Дук мыртцыкәа ашкол агәашә иааины иаалагылеит ари атакси. Ашкол аҧхьа атакси анаангыла, Дараҭиа Пас-ипҧа атакси длылбаан, ашьҭахь днеины днагылеит, атакси аныҟәцаҩ иааира дазыпҧшны. Атакси ныҟәцаҩ дааин, абагаж ааиртын, ашәҟәқәа аатигеит. Дараҭиа Пас-ипҧа иаагаҧсахә атакси ныҟәцаҩ инаиитеит, Гәдоуҭаҟа ицоз цьоукы уа игылан. Урҭ ари атакси ҭацәушәа анырба иааины, «Гәдоуҭанза ҳаугома?» – ҳәа атакси ныҟәцаҩ инаиарҳәан, уи даназыразха, инеины инақәтәеит. Уи акәхеит, иманы дцеит.

Дараҭиа Пас-ипҧа артцага шәҟәқәа ааигазшәа анырба, ҭаҩцәақәак ааины, ашәҟәқәа аашьҭырхын, ирыманы ашкол ахь рҽынархеит.

– Абиблиотека аиҳабы дцахьазар ҟалап, шәышиашоу

артцаҩцәа рҭыҧ аҿы иҩажәга. Абиблиотека аиҳабы уатцәы даар, акласс анапхгаҩцәеи лареи еицхырааны, ишаны артцаҩцәа ирырҭап, – иҳәеит Дараҭиа Пас-ипҵа. Ашәҟәқәа згаз атцаҩцәа днарышьҭалеит ашкол адиректор. Уи дахьҩеиз, аҩныҟа имцацкәа итәаз атцараҟәша аиҳаби, аклассныҭцтәи аусҿа реиҿкааҩи ракәын. Артцаҩцәа зегьы цахьан рыҩныҟақәа рахь. Дараҭиа Пас-ипҵа ашәҟә ҿыцқәа ахьааигаз, арҭ рҩыцьегьы даара ргәы иаахәеит. Избанзар, атцаҩцәа ирымақәаз ашәҟәқәа ажәхьан, аҙәы инапы иакуа иҟамызт.

– Арҭ ашәҟәқәа қәнагала ишаны атцаҩцәа ираҳҭароуп, ҳрылабжьароуп, ашәҟәқәа пату шрықәтцатәу раҳҳәароуп, – иҳәеит, акласси аклассныҭцтәи аусҿа реиҿкааҩ Кәаҙ Дауҭ-ипҵа.

– Аиаша уҳәеит Кәаҙ Дауҭ-ипҵа. Ус иҟаутцароуп. Уара уоуп зегь реиҳа уи зусу, – иҳәеит атцараҟәша аиҳабы Никәала Арзамеҭ-ипҵа.

– Ааи, уа уоуп уи зусу, аха ҳара уи ҳазыҧшны ҳазтәарым. Зегьы иаҳусуп ари аус. Зегьы ҳматәарқәа рзы ишҳалшо ала ҳақәпҵароуп ашәҟәқәа пату рыкәыртцаратә, ахәычқәа ҳрылабжьароуп, – иҳәеит ашкол адиректор.

– Аиеи, ҷьушьҭ, уи ҳара иахьа иҳамбеит, иаҳҳәац ауп, аха уара уахьыҟаз иҟоузеи? – иҳәан дцааит ашкол атцараҟәша аиҳабы Никәала Арзамеҭ-ипҵа.

– Сара сахьыҟаз даара уамашәа иубаша, аусқәа ирылацәажәон. Блыбааратәи ашкол адиректор ихатәгәаҧхарала акәытқәа анитцеит. Ртцаҩык кәтыхьчас дҟаитцеит. Акәытқәеи акәтаҧьқәеи ҭины, ашкол иагқәоу ҟаитцарц, ахыдтца игеит. Уи ахыдтца иигаз шынаигҙо ала ажәа ритеит аизара иалахәыз зегьы. Ари аизара иалахәын Раикомааи Обкомааи, атцара аминистрра аҿынтә рхатарнакцәеи. Урҭ зегьы рыкәгыларақәа рҿы, ари адиректор иқәгылара даара ахәшьара бзиа артеит.

Уи еиҿыркааижьтеи шьта шыкәсык тцуан. Шыкәсык ала аихьҙарақәа бзиақәа иҟартцаз азы, зегь рыкәгыларақәа рҿы, ахәшьара бзиақәа ато иахцәажәон. Ари Қарҭаа

ианраҳа, даара ргәы иаахәеит. Абри еиҧш иҟаз алагалазы, Блыбааратәи ашкол акәтыхьча Қырҭтәылатәи ССР – зҽаҧсазтәыз арҵаѡы ҳәа ахьӡ ихырҵеит. Абри аус зегьы рхаҷы иааргарц, даргьы ирылшо акы ҟарҵарц алабжьараҟәа ҟарҵон аиҳабыра, – ҳәа ашкол адиректор дышцәажәоз, дааѡнашылт Цыр.

– Уабаҟаз, Цыр уара иахьа аҵатәхәқәа умаӡамеи? – иҳәан дҭааит ашкол аҵараҟәша аиҳабы Никәала Арзамеҭ-ипҳа.

– Икәадақәоу ҵаѡцәаҟәак азыҟасҵон, – иҳәеит Цыр Иаша-ипҳа. Цыр Иаша-ипҳа Дараҭиа Пас-ипҳа ииҳәаз зегьы иаҳаит арҵаѡцәа рҭыҧ данааѡнала.

– Акәтыхьча «Зҽаҧсазтәыз арҵаѡы» ҳәа аҳаҭыртә хьӡы ирҭама? Иауеи? «Зҽаҧсазтәыз акәтыхьча» ҳәа аҳаҭыртә хьӡы ирҭар, еиҳа еиҧьымзи? – иҳәеит уи.

– Уара зны уаамыццакыни? – иҳәеит Дараҭиа Пас-ипҳа.

– Ҳара аус ҳалацәажәоит, уара аҵәы ҳалаурҵоит, уара уеиҧш иҟоу апартиа далаҵатәӡамзт. Зегьы ҳазхәаҧшуа Қырҭтәыла хазына иаӡбаз, уи арҵаѡы дазыкәпҳоит анагӡара… Арахь ари акоммунист ииҳәо шәаҳауеит, – иҳәеит Кәаӡ Дауҭ-ипҳа. Абас иҟоу роуп ҳара ҳкомпартиа еилазго. Блыбааратәи абжьаратә школ арҵаѡы иахәҭаҵәҟьаны Қырҭтәылатәи СССР зҽаҧсазтәыз арҵаѡы ҳәа ахьӡ изҭаз рхаҵкы сара сцааит, урҭ аиашаҵәҟьа ҟарҵеит. Ақыртуа жәлар дуӡӡа рхаҭарнакцәа ирҳәо рзымдыруа иҟоума, мамзаргьы?

Абри азҵаара ықәыргыланы ҳаргьы ҳалацәажәароуп. Акәытқәа ҳзымааӡаргьы, егьырахь иҟаҳҵаша маҷымкәа иҟоуп, иҟаҳҵар ҳҭахызар. Уажәытцәкьа апартиа аизара аакаҵаны ҳаламцәажәар ада ҧсыхәа ҳамаӡам. Акәытқәа рааӡара ҳаргьы ҳалагоит. Ыы, Блыбааратәи арҵаѡцәа раҵкыс ҳара ҳаицәома? Угәы ишҧаанагои, аѡыза Дараҭиа Пас-ипҳа?

Дараҭиа Пас-ипҳа иахьа аизараҷы сахьыҟаз исаҳаз ҳәа иѡызцәа рҷы ииҳәаз, даара дахьхәны дыҟан. «Абри анысҳәоз, сҷы ахы ҭашәарауааз», – иҳәон гәаныла.

Уажәы Кәаҙ Дауҭ-иҧа, уи дидымгылар ада уаҳа ҧсыхәа имамызт.

– Ибзиоуп Кәаҙ Дауҭ-иҧа. Уара ишуҭаху ауп. Уара уоуп акласси акласс нҭытцтәи аусҟәа реиҽкааҩ, уара уоуп ашкол аҿы аитцбыраҙатәи апартиа амаҙаныҟәгаҩ. Ус анакәха, уара ухаҭарнаки уареи, шәхала шәааицәажәаны, шәара ишәҭаху азтцаара ыҟәшәыргыл, ҽеила иҭтцааны шәалацәажәа, нас егьырҭ акоммунистцәагьы ирҳәо раҳап.

– Ибзиоуп, Дараҭиа Пас-иҧа иуҳәаз саҳаит сара абыржәытцәҟьа, изѡуеит алаҳәара – иҳәан Кәаҙ Дауҭ-иҧа дызхатәаз астол амгәа ааиртын, қьаад бҧьыцк аатигеит. Иаҧхьа иқәыз иѡыга аақәихын, алаҳәара аѡра дналагеит уи иѡырц иитахыз. Иара ииѡыз ақьаад ахьҭихыз, астол амгәа ааиртыхын, иааҭигеит кәалаҧ хәыҷык. Уи акәалаҧ хәыҷы акнопкаҟәа зҭоу ауп. Ѡ-кнопка цырак аатихын, ииѡыз алаҳәара атҙамц аҿы икыдыз, афанера иалхыз «Алаҳәарақәа» ҳәа зныз аҿы инкыдитцеит. Акнопка наҟ-ааҟ ахқәа рҿы иналатцаны. Ара итәаҟәаз ашкол атцара аҟәша аиҳабы Никәала Арзамет-иҧеи, ашкол адиректор Дараҭиа Пас-иҧеи инзхәаҧшыз алаҳәара ианын зтцаарак.

«Аҭаҭын афлыҷ цырак ҧхастамтәкәа аҭагалара» ҳәа. (Ажәахәҟатцаѡ, аитцбыраҙатәи апартиатә организациа амаҙаныҟәгаҩ Кәаҙ Дауҭ-иҧа.)

Арҭ аѡ-хацәак назхәаҧшыз алаҳәара зынҙак иргәампҳеит, ари азтцаара иқәгылоу, аха аитцбыраҙатәи апартиатә организациа амаҙаныҟәгаҩ иѡны икыдитцаз ажәакгьы рзахымҳәааит иаҧхьаз аѡыцьагьы.

Дара ирҭахы-ирҭахым, уи зѡыз изивамсит.

– Ари икыду алаҳәара шәара ижәбеит, шәаҧхьеит, ибзиангьы ижәдыруеит. Егьырҭ акомунистцәагьы, уатцәы иааиуеит, ирбап, иаҧхьап, – иҳәеит иара.

Абас ала, уаҳа ажәак мҳәаҙакәа, инадтцны ицеит иахәаҧшыз рѡыцьагьы.

Адырѡаҽены ашьыжь, артцаѡцәа анааи, икыдыз алаҳәара иаҧхьеит. Иаҧхьан ианаалга, «даҽеа уск ҳалаижьит» – рҳәеит иаҧхьаз зегьы.

Дара даара ирцәымҧахеит ари аус. Адырԥаҽены атцатәхәқәа зегьы рышьтахь артцаԥцәа рыԥныкақәа ицеит, апартиа иалақәаз рыда.

Кәаз Дауҭ-ипҧа днеин, икыдыз алаҳәара аакыдихын, иапҧхьа инаганы иныкәитцан, иара астол днахагылеит.

– Аизара ҳалагеит, уажәшьта далхтәуп аизара мԥаҧызгаша ахантәаԥы, – иҳәеит иара.

Аҳәы инапы ԥышьтихит.

– Ажәа умоуп, – иҳәеит ашкол аитцбыраҳатәи апартиа амазаныкәгаԥ знапы иԥахаз иахь днапҧшуа.

– Сара аизара ахантәаԥыс дыкәазар стахуп, аԥыза Кәаз Дауҭ-ипҧа. Уаҳа аҳәгьы ҷимтҳеит.

– Ус анакәха, аԥыза Кәаз Дауҭ-ипҧа иахьатәи ҳаизара хантәаԥыс дкәалар зтаху шәнапы шәԥаха, – иҳәеит. Зегьы рнапқәа ирԥахеит.

– Ибзиоуп нас, сара соуп иахьатәи аизара мԥаҧызго, – иҳәан алаҳәара ааникылан:

– Амаҳаныкәгаԥ далхтәуп, – иҳәеит иара, акоммунистцәа илапҧш нарыхго. Рапҧхьа аизара хантәаԥыс, иара икандидатура назышьтыз дахьтәаз, инапы дԥахеит. Уаҳа аҳәгьы ажәа данамыҳәа, амаҳаныкәгаԥ икандидатура аашьтаразы знапы иԥахаз ажәа иитҽеит.

– Сара аизара маҳаныкәгаԥыс дыкәазар стахуп Дараҭиа Пас-ипҧа, – иҳәан дааҳәны итыҧ аҷы длатәеит.

– Шәазыразума? Шәазыразызар, шәнапқәа шәырԥахеи? Аҳәк иеипҧш зегьы рнапқәа ирԥахеит.

Дараҭиа Пас-ипҧа аԥыгеи, ԥбаны еимаз қьаад бҧьыцк аанкыланы, днеины астол днахатәеит.

Ус анкәха, сара соуп ажәахә змоу, шәааҳырԥы сажәахә салагоит, – иҳәан ацәажәара дналагеит.

– Аԥызцәа, акоммунистцәа шәа ишыжәбо еипҧш, иахьа, ҳаамта тыпҧк аҷы игылом. Иахьа иќоу уатцәы иќам, уатцәы иќоу – уатцәашьтахь. Ишыжәбо еипҧш аамта ҧхьаќа ицоит, ҳара ҳаанымхарц азы, мачк иадамхаргьы ҳаақәацқәацароуп, иќоу-иану аабароуп. Шәымбои, Блыбааратәи артцаԥцәа иќартцаз. Акәытқәа рантцара

аҙәы иакәҙам изыбзоуроу. Арҭаԥцәа реилазаареи анапхгаԥцәеи роуп изыбзоуроу. Дара акәытқәа ианырҭаз рыла ашкол иагыз ҟарҭеит. Абуфеҭ уи ала аус ауеит. Зегьы акәытқәа ҳмааҙар ада ҧсыхәа ҟамло ҳаҟоума? Даҽеа уск аҧшаара уамак аҭахны избом. Уи ала аҧара рҳаны, акәытқәа ааҳҳәоит. Нас ҳаргьы акәытқәа рааҙара ҳалагоит. Аха уи уашьҭантәи усуп. Уи маҙам, шәаргьы ижәбоит. Аколнхацәа рымч азхом аҭаҭын афлыҷ аингалара, рымхқәа ирҭоуп, аџьыкәреи аҽыхра иаҽуп. Раикомаа ианаардыр, аколнхацәа аџьыкәреи аҽыхрахь макьана инарышьҭуам. Уи атқыс ҳара афлыҷ еидаҳкылоит. Ииашоуп, уи арыҧхра даара иуадаԥуп, аха сара изласыҙбаз ала еиҳа еиҧьуп, шәеидгылар, иҳалшоит.

– Уара ишҧоуҙбеи? – дҭааит Цыр иҭыҧ аҽы дыштәаз.

– Шәымбои, уажәнатә аҭәы алатцара дшалагаз, – иҳәеит ажәахәҟатцаԥ, Цыр иахь ихы рханы. Цыр уаҳа ажәакгьы имҳәеит, Кәаҙ Дауҭ-иҧа дналагахт ииҳәоз иажәахә инацҭаны:

– Еиҳа еиҧьуп афлыҷ змоу амахәқәа аказармақәа рҽы икнаҳҳар. Уа ирласны иԥауеит.

Ианԥалак, мшык аныцәгьоу инақәыршәаны, иахьыхшьу илылбааганы, абҧьыцқәа ааҽыхны, аиашьыкьқәа ларгыланы, иара уаҭәкьа илҭапҧсаны, иҟны, иҽаҳҳәоит. Убри аҿенытцәкьа амашьына илақәтцаны, аҳәынҭқарра иалаагалоит.

Шәара шәазхәыц, ахәбатәи акласс инаркны, шәԥык усура иантытц, заҟа ҟарҭо. Ҩнак азә уаҳа изыҟамтцаргьы, хкьылак ҟаитцоит.

Ус анакәха ҩнак ала еиҳа ианеитцоу, хышә кыла афлыҷ еидаҳкылоит. Ԥажәамш аус ааур, заҟа кьыла ҟало. Уи иреитцаҙоу ахә ала иаҳҧхьаҙар, заҟа маат агҧара ҳауа.

Абри сара абас исыҙбеит. Шәара шәадгылар, ахашәалахә ду ҳауеит. Ҳбуфеҭгьы иазхоит, ҳашкол иагугьы ҟанатцоит. Иаҧсоуп шәгәахәозар, акәытқәагьы алааҳхәоит. Рагҧхьатәи амшқәа рзы ирызхаша рыхәгьы алаа-

ҳхәоит. Нас дара рхәы дара иаарго, ахашәалахәгьы ҳауа ҳалагоит. Абри ауп сара ишәасҳәарц иҵахыз, аҙәыр ишәзеилымкааз ыҟоума?

– Ишәзелымкааз ыҟазар азҵаарақәа сышәҵ, изласылшо ала аҵакқәа шәыҫҵоит. Азҵаара шәымамзар, ахцәажәарахь ҳаиасуеит, – иҳәеит Кәаҙ Дауҵ-ипҳа, азҵаарақәа ирҵар зынзак иҵахҙамкәа, итәаз зегьы лаҧшыла иааимидан.

– Абри мчыла аҙәыр иҳадиҵоу, мамзар уара ухала иуҙбоу? – дҵааит Цыр Иаша-ипҳа

– Азҵаара шәымоума анысхәа, ҿумҵзеит. Нас ахцәажәарахь ҳаиасит, уажәы уара ууаҳәын, азҵаара суҵоит. Ус акәзаргьы узҵаара аҵак ҟасҵоит. Ҳара ус ҳашьцылеит, аиҳабыра иҳадрымҵакәа ҳара ҳхала акгьы ҳзыҟамҵо. Аиҳабыра раҵкыс ҳара ҳаицәоума? Ҳреицәоушәа ҟаҵаны ҳзыҟоузеи? Абас аҵак ааҟаитҵеит ажәахәҟаҵаѡ Кәаҙ Дауҵ-ипҳа.

– Сынтәантәарак ахәыҷқәа ҳаманы аҳәыҫтақәа ҳархуп, аиҳабыра адҵа иҳарҵаз ала. Аиҳабыра ргәы иаахәо ҟаҳҵоит ҳәа уажәы, ҳара ҳхала ҳашҧалагои, аҵаҵын афлыч аҿыхра? Ианбыкәыз афлыч анҿаҳхьаз. Уи зыҿҳархуа рҵаацәа ирҳәои? Рҵаацәа ргәы иаанагари? Арҵ азҵаарақәа зныкыр уара урызхәыцхьоу? – иҳәеит Дараҵиа Пас-ипҳа дахьтәаз иҿизнымкылакәа.

– Аҵаацәара ара усс ирымеи? Урҵ аус ахьрымоу рхәыҷқәа рыѡны ианыҟоу ауп. Уа дара ишырҵаху рхәыҷқәа ирхылаҧшлааит. Ҳара ҳусс ирылоузеи? Аха ари ашкол аҿы, абарҵ зегьы зусу, ҳара артаѡцәа ҳауп. Ҳара зегьы ҳаҵкыс, раҧхьа иргыланы, аҵакҧхыкәра зду ашкол адиректор иоуп, аха уара еиҿукаауа акәым, аҙәы акы еиҿыскааyеит ҳәа далагаргьы, уипҧырхагахоит.

– Ус умҳәан, ус. Ҳара ҳдиректор макьана аҙәы дипҧырхагаханы, ҳара дҳамбаҙацт. Иара ицхыраара ду зегьы ирыдуп. Уи дырны пату икәзымҵо ҳәа ҳара аҙәгьы дҳаздырҙуам, уара уакәымзар. Ииашамкәа, дарбанзаалак, аҙәгьы диҿамгылацт, – иҳәеит коммунистк дахьтәаз.

– Шәара шәышхәыцуа акәзам ахәыцра шаҭаху. Политикалоуп ахәыцра шаҭаху, аха рыцхарас иҟалаз, аполтика шәашьҭам, ма ишәзелкаауам. Аполтика иашьҭоу, иеилызкааua иоуп зегьы пату зқәыртцо, ауаагьы пату рыцәызтцо. Шьҭа ҳазтцаарақәа ҳарҟәатцны, ҳаиасып ахцәажәарахь. Шәахцәажәа изҭаху. Амала, Қырҭтәыла аҭаҭын иаланагалаз азхоит, уаҳа аҭахзам шәымхәан, ҧхашьароуп, ус шәхәар, – иҳәан Кәаз Дауҭипҧа изтцаарақәа дрыцәшәаны, азтцаарақәа ирҟәатцырц нарабжьаиган, ахцәажәарахь диасит. Уа ирхәашаз ҳәа ахшыѡ дыртцаны амѡа иныцәитцан, даацәажәахт.

– Изҭахыда, иахцәажәарц?

– Азтцаарақәа иҟартцақәаз рыла ҳара иаабоит аҭаҭын афлыҷқәа реингалара аҙәгьы ишиҭахым, нас уара уааҟәымтҙакәа, убри узахьынҳалазеи? «Афлыҷ ҿышәх» ҳәа аҙәгьы имҳәаҙеит. Насгьы уара иудыруазар ухәҭоуп ахәыҷқәа аплангьы шрыцәу, – иҳәеит коммунистк дахьтәаз.

Уаҳа акыр зхәар зҭаху аҙәыр шәыҟоума? Ус аҙәгьы шәыҟамзар, анапышьтыхра ҟаҳтцап, – иҳәан иҽааирҧәҧәеит Кәаз Дауҭ-ипҧа.

– Сшәыхәоит, сара ажәалагала иҟастцаз иадгыло шәнапқәа шәырѡахарц, – иҳәан иара инапгьы дѡахеит, аха иара аҙәгьы дидымгылеит. Зегьы дынрылапҧш-аарылапҧшит, инапы шьҭыхны ишикыз. Иара ида аҙәгьы инапы шьҭимхуашәа аниба, дгәааит. «Шәхантәаѡра шәара ишәымаз. Сара уаҳа арахь сыжәбом, – иҳәан дымтәаҙакәа ишәҟәқәа аашьҭихын, ашә агәараҳәа, инкыдыжьланы, дындәылтцны дцеит.

– Ари даҳзымашшуазар жәбап, – иҳәеит Дараҭиа Пасипҧа, Кәаз Дауҭ-ипҧа дгәааны данца ашьҭахь.

– Дашшып, аха нас дабацои? Аусура даҟәытцуама? – иҳәеит Цыр ипҧсахы ҧыжәжәо.

– Имур иқыта зегьы адгаланы, аизара ҟаҳтцап. Ас ҳара ххәыҷқәа ҳзымаазеит. Қартаа ҳрыцәшәару, Аҟәаа ҳрыцәшәару, Гәдоутаа ҳрыцәшәару? Ҳара ҳзыцәшәо

ҳзымдыруа, ажьеиҧш зегьы ҳрыцәшәо ҳаҟоуп. Урҭ зегьы ҳарҟәаҭып, уажәшьҭа ҳахгьы ҳацәшәо ҳалагеит, – иҳәеит даҽа коммунистк дѡагылан. Зегьы ахьтәаз «ауу» ааилдыргеит. «Уаҳа аҭаҭын ашҟа ҳазнеиуам, ҳҭаѡцәа ҳзыҧхаҫтатәуам, ҳаргьы ҳахқәа ҳзыҧхаҫтатәуам». Зегьы ахьтәаз рыгәқәа ҧыжәжәо, ргәалақәа рҳәон.

– Акгьы хьаас иҟашәымҭан, аус злоу шәара шәоуп. Шәара ишышәҭаху еиҧш иамур, ақыҭа уаа еизаагап. Ажәлар ҳадгылар бзиоуп, дара рхәыҷқәа роуп, иҳаман аҳәыстақәа ҳархызаап, – иҳәеит Дараҭиа Пас-иҧа, иѡызцәа даарылабжьан.

– Кәаз Дауҭ-иҧа ашшра дымцакәа, аѡныҟа дцазаргьы ҳаздыруам, ҳаргьы амцхә ҳшәоит, амцхә ашәара ҳамоуп, – иҳәеит даҽа коммунистк. Насгьы ижәдыруаз ҳара акоммунистцәа иаҳазбо мацара ҳколлектив зегьы шадымгыло, даргьы ишрымоу рхатәы гәаанагара, рхатәы дунеи. Урҭ макьана ус иааиуеит, аха «Ахаҳә уршыр иҧжәоит» ҳәа шырҳәо еиҧш, ажәлар ҳмыршыроуп. Урҭ рычҳара анхытҵ, ҳара акгьы шҳалымшо агәра згоит, – иҳәеит ицәажәоз аккомунист. – Шәаала досу ҳаѡныҟақәа рахь ҳцап. Ас аколлектив ду ахьыҟоу, аимак-аиҽак ҟаргьы уамашәа ибатәзам. Аҭаацәа бзиагьы мрик дрылашәар алшоит, – рҳәоит ажәлар. Уи итәы уадаѡым, – иҳәан Дараҭиа Пас-иҧа иѡызцәа раҧхьа дѡагылан, ашә аартны дындәылтцит. Уа итәақәаз зегьы уи ишьҭагыланы индәылтцын, рыѡнқәа рахь амѡа иқәлеит. Арҭ зегьы рыѡнқәа рҽы ианнеигьы, иахьатәи реизара акәын хьаас ирымаз, зегьы рыгәқәа ирҭымтцәо акәын ишыҟаз реизара. Знык иаахәланы, ишандаз, иҟало аабап ҳәа иҧшуан арҭ артцаѡцәа, акоммунистцәа. Дара зызгәаҟуаз ахәлареи ашареи аҧсабара азакәанқәа еиламгакәа имѡаҧысит.

Артцаѡцәа шцалац еиҧш адырѡаҽены шьыжьымҭан зегьы ашкол аҽы иѡеит. Раамҭа анааи, ишыҟартцалац еиҧш, доусы рыклассқәа рахь ицеит. Уи аҽены иманшәаланы рҭатәхәқәа ирылгеит. Артцаѡцәа аҷаҧшьацәа рнапқәа ирхаз аҟаҧшьқәа аарымырхын, акласси аклассҥытцтәи

аусҟәа реиҽкааҩ Кәаз Дауҭ-ипҳа дахьтәалоз, иҭыҧ аҿы иқәырҧсеит. Ушьҭа доусы рыҩныҟаҟәа рахь ицарц рҿынархоны еиҧш, ҩмашьынак еишьҭагыланы агәашә иаадгылт. Рапҳьа агәашә иаадгылаз амашьына араион атҵара аҟәша аиҳабы Дарафеи Дарыҟәа-ипҳа имашьына акәын.

Аҩбатәи амашьына даатытцит Гәдоуҭатәи араиком аҩбатәи амаҳаныҟәгаҩ Гелашвили Биҳико Илиа-ипҳа. Агәашә аартны ашкол ашҭа иҭаланы ишааиуаз, Дараҭиа Пас-ипҳа машәыршәа ахышә дынкылпҳшит. Уи ибеит иааиуаз зегьы.

– Ааит, ипҳсцәа еиҭеигааит, дахьаҳзашш жәбоу, уара? – иҳәан Дараҭиа Пас-ипҳа иҩызцәа даарылаҧшит.

– Ушьҭа аҩныҟа ацара иаамҭоуп, уи азы аҳәгьы гәыбҕан ҳаиҭом. Уаҳа ҿымҭҳакәа шәсышьҭаланы шәҿаашәха, – иҳәан ашә дынхытцит. Иара иҩызцәа ишьҭаланы рҿынархеит.

Убри аамҭазы, иааиуаз асасцәа ашкол аҩбатәи аихагыла амардуан иаҿаланы иҩеиуан. Убасҟан Дараҭиа Пас-ипҳа ибжьы аагеит:

– Шәабаҟаз шәыхәцәы азҳааит, аусура антҵәамҭаз, – иҳәан рапҳьа иҩқәназ араион атҵара аҟәша аиҳабы Дарафеи Дарыҟәа-ипҳа инапы ааимихит. Уи Дараҭиа Пас-ипҳа данынеиҿаҧш, уаҳа ажәак мҳәаҳакәа дааиалацәкәеит. Уи ишьҭагыланы иааиуаз Гелашвили Биҳико Илиа-ипҳа инапы ааимихит «Добро пожаловать дорогои Гелашвили Бичико Илич», – иҳәан.

– Артҵаҩцәа зегьы ааргьежьны хәминуҭк раҟара ҳаилацәажәароуп, иҳәеит РОНО аиҳабы Дарафеи Дарыҟәа-ипҳа.

Артҵаҩцәа зегьы аангылт ашкол абартҵа. Ашкол адиректори, иаази, артҵаҩцәа рҭыҧ ахь илеит. Аиҳабыра рҭыҧқәа аанкыланы ианнылатәа ашьҭахь, артҵаҩцәагьы аагьежьын, артҵаҩцәа рҭыҧ илыҩналан, ауасақәа аншәалак, ишааикәагыло еиҧш, иааикәагылеит.

– Цьоукы шәтыҧқәа аагазар ҟалап, доусы шәахьақәшәо шәлатәақәа, рацәак аамҭа шәцәаагом, – иҳәеит

араион атцараҟәша аиҳабы Дарафеи Дарыҟәа-ипҵа. Атыпҵқәа ахьыҟақәаз зегьы латәақәеит. Иашшыз итҧыпҵ аҷы Дарафеи Дарыҟәа-ипҵа дтәан, уи ивагылан даҽа сқамк. Уск атцыхәала азә данааилуаз дахьтәоз. Уа длатәеит ашкол адиректор Дараҧиа Пас-ипҵа.

Араион аҩбатәи амазаныҟәгаҩ Гелашвили Бизико Илиа-ипҵа имырбакәа, араион атцараҟәша аиҳабы Дараҧиа Пас-ипҵа дааиалацәҟәит. «Умшәан уҽырҧәҧәа», – ҳәа аанарго. Дараҧиа Пас-ипҵа иара усгьы сшәап ҳәа игәы итазамызт. Дзыцәшәараны иҟази, ахәычқәа дрыдгылазар? Иаргьы иҩызцәа зегьы рҧыпҵқәа аанкыланы ианылатәа араион атцараҟәша аиҳабы дҩагылан, днавала-аавало акәымкәа, иаразнак, иззааиз аус ала ацәажәара дналагеит.

– Аҩызцәа, ҳара ҳнапы иану ахәычқәа атцара дыртцара мацара акәзам. Атцара дыртцара еипҵш, ҳара ҳнапы ианур урҧ раазарагьы. Ус анакәха атцара инаргыланы, аџьа усгьы рылаҳаазароуп коммунист тцасла. Уи ада ҧсыхәа рымазам, дара анрызҳалак.

Убри дырны ауп, ҳара ҳаиҳабыра, Қарҧаа рапҳьа инаргыланы, аџьа ҳатыр ақәтцаны, атцарагьы тцо, аусгьы шыдҳаруа. Ари иашаны иеилызкаауа рацәаҩуп ҳара ҳ-Қырҧтәыла. Аха иҟоуп иззеилымкааугьы. Иара убас еилызкаауа, аха цасҳәа, ирзелымкаашәа ҟазтцогьы. Убас иҟоу ҟалеит, цас иауазшәа шәара шәышкол аҷгьы. Апҳстазаара ҧхьаҟа ицоит, аха шәара ижәуам. Даара шәиеипҵшуп, аҧба амшын еиҩрссо ихыланы ицо, «Сцом» ҳәа амызгәыҧ иахьынҳало. Ус ххәеит ҳәа шәара шәҷы дыҟоуп амцапҵшь иаҩызоу атцеи, акласси акласс нҧытцтәи аусҟәа назыгзо, аитцбыразатәи апартиатә организациа амазаныҟәгаҩ Кәаз Дауҧ-ипҵа. Аха рыцҳарас иҟалаз, уи ицхрааua, идгыло, уаҩ димам. Ишәзеилкаауам ххәар, ҳиашам. Иеилышәкаауеит, аха ишәыхьыз, ишәыҧцалаз сзеилкаауам. Шәидгылароуп Кәаз Дауҧ-ипҵа. Абри ауп сара ишәасҳәо, – иҳәан иажәа даалгеит, араион атцараҟәша аиҳабы. Уи ажәа иитоит араион аҩбатәи

амаҙанықәгаҩ аҩыза Гелашвили Биҙико Илиа-ипҳа. Уи дҩагылан, ацәажәара дналагеит.

– Сара аҧсышәала сызцәажәом аха, ҳазҭаара иқәгылоу сазхәыцны, аҩыза Дарафеи Дарықәа-ипҳа иажәақәа ицәажәашьа, санрызхәыцлак, ҧшьынҩажәеижәаба процент рҽынҙа еилыскаауеит иихәаз. Сара исҳәогьы уи ауп. Убри акнытә, сшәыҳәоит шәицхраа шәтцеи Кәаҙ Дауҭ-ипҳа. Зегьы рымхқәа ирхуп, аҧьыкәреи ҿырхуеит. Ҳара Қырҭтәылантә адҭа ҳамоуп, аҭаҭын бҕьыцк аанмы-жьқәа, ҳалымгакәа аҧьыкәреи аҿыхра ҳаламгарц. Аха ҳара шәрыцҳаҳшьеит.

Аколнхацәа рымхқәа ишрылоу, ҳзымдыруа ҷьышәшьома? Кәаҙ Дауҭ-ипҳа излаиҳәо ала, иара шәидгылар, шәыплан ишәыдыз тоннак ацышәҭахьеит. Инханы иҟоу афлыҷ қәнагала иеидышәкылар, даҿа х-тоннак инареиҳаны шәыплан иацышәҭоит. Аҩызцәа, шәара ижәдыруазааит уи цхыраара дууп Қырҭтәылазы, Апҳсназы, ҳраион азы, ҳқыҭазы, иара убас шәхазгьы. Шәидгыл шәтцеи лаша, Кәаҙ Дауҭ-ипҳа. Ара зегьы шәахьцәажәо, аимак, аиҿак аҭаны иҟаҳамҭап. Иахьа шәхәыҷқәа аушәыжьхьеит. Ушьҭа урҭ шәрылаланы иахьеидышәкыло егьыҟам, аха уаҭцәы шәҭатәхәқәа аныҟашәҭалак ашьҭахь, иааидкыланы ирашәҳәа, ҩымшҟа-хымшҟа аколнхара ҳацымхыраар ҟалом ҳәа. Абас аусура шәалагар, иара аус ахаҭа, ишәнарбоит, заҟа мшы аус утәу. Уаҭцәы шәшааилак еипҳш усура шәцоит ҳәа шәхәоны атдаҩцәа рлымҳа иаатасыр, усурагьы шәызцом, шәҭатәхәқәагьы шәзыҟатцом. Убри ауп сара ишәасҳәо. Уаҭцәашьтахь шәцароуп усура. Ҳара, еснагь ҳзышәхылаҧшуам, аха раҧхьатәи амш аан, дшәыцхраарц дышәзааҳашьтуеит араиком ахаҭарнак. Акәҿиара дуқәа шәзеҧьасшьоит, аҩызцәа, – иҳәан акәаҿыҳәа иҭыҧ аҿы днатәеит.

– Аҭаҭын ҭагалара сынтәантәарак ҳаҿуп, ҳапрограмма хьҙашьас иҟаҳҭоит? Ахаангьы афлыҷ аҿыхра азәгьы иҳадимгалацызт. Сынтәа иҟалазеи? – дҭааит Ҷыр.

Абас азҵаара ҟазҵаз Џыр шуакәыз иеилыскааит ушысымбацызгьы. Иудыруаз Џыр, артҵаѡ бзиа ипрограмма ахьӡашьа дақәшәоит. Шәара зегьы шәыртҵаѡцәа бзиақәоуп ҳәа ауп ҳара ишаадыруа акәымзар, ахәычқәа рааӡарахь шәааҳашьҭуазма? – иҳәеит араиком аѡбатәи амаӡаныҟәгаѡ Гелашвили Биӡико Илиа-ипҵа. Убри ашьҭахь уаҳа аӡәгьы ажәак сҳәоит ҳәа даламгеит артҵаѡцәа реилазаара аҟнытә. Амала атцыхәтәан Дараҭиа Пас-ипҵа дѡагылан, иҳәеит:

«Уатҵәы ҳҵатәхәқәа рышьҭахь атҵаѡцәа ираҳҳәоит, рыматәа ажәқәа рышәҵаны ишааша». Абас иажәа ааиркьаҽит уи.

Зегьы ѡагылан, индәылтцит. Араиком аѡбатәи амаӡаныҟәгаѡи араион атҵара аҟәша аиҳаби ирыцны илбааит Дараҭиа Пас-ипҵеи, Кәаӡ Дауҭ-ипҵеи.

Асасцәа шиашаз рмашьынақәа ахьгылаз инеит. Дараҭиа Пас-ипҵеи Кәаӡ Дауҭ-ипҵеи асасцәа чеицьыкак рзыҟартцарц рҵаххан, аха иззыҟартцоз ирымуит. Дара рмашьынақәа ианыныртҵалоз, «Ишшәаҳҳәаз ауп» рҳәан рнапқәа ѡышьҭырхын, излааз рмашьынақәа еишьҭагыланы рҽынархеит.

– Ирҳәаз шәаҳаит, урҭ ҳрывасны ҳара мчы ҳамам, – иҳәеит Дараҭиа Пас-ипҵа дахьгылаз, артҵаѡцәа зегьы ааины ианааидгыла.

– Ус ауп, ус, иҳәеит Кәаӡ Дауҭ-ипҵа дахьгылазгьы. Артҵаѡцәа зегьы рыгәқәа еиқәышьшьы иааидытцын, доусы рыѡныҟақәа рахь рҽынархеит. Зегьы игәаҧ рыман ҧсахѡык иеипҵш дырҧхьаӡон Кәаӡ Дауҭ-ипҵа. Иара дахьгылаз иҵыпҵ аҽы дгылан. «Зегьы шәеидгылан, аха шәара шәатцкыс сара сиааит» ҳәа игәы дҭахәыцуан. Асакара иқәгылоу атҵла заҵә еипҵш, артҵаѡцәа иеицны иахьлеиуаз дрыхәаҧшуан. Игәы иҵоу зеиҳәаша ҳәа аӡәгьы димбакәа, имала, дахьгылац дгылан.

Ажәбатәи ахы

Ливуки Стефеи аҧсраҽынтә аѡны ианааи, Ҭинагьы дыҟамызт, Марҭагьы дыҟамызт. Аха уи даарак хьаас иҟарымҵеит Ливуки Стефеи. Избанзар, дара ирдыруан, Ҭина иахьа, Апҧсныҟа дышцоз. Марҭа уи днаскьалгозаап, – рҳәеит. Ус иагьыҟан, аха Марҭа Апҧсныҟа дышцаз, арҭ ҧхыҵ ирбаргьы ихарҵо ҳәа иҟамызт. Ҭина уи лхы иақәналыргомызт, уи ибзианы ирдыруан Стефеи Ливуки. Марҭа лакәзар, Апҧсныҟа дцарц илыҵбаз, башахазгьы Ливуки Стефеи рхаҽы ирзаагомызт. Марҭа лаҳәшьаду днаскьалгозар, «даап» ргәахәын, иҭынчҳа иаатәеит.

Аамҭа акыр цеит, аха дыҟам, амала, агәыҧра рымоуп, ҷьара лѡызак лҽы дыҟазар, даап ҳәа. Ипҧшит, ипҧшит, еиҭапҧшит, аха дыҟам.

Амш алашара ацәмаҷхо, ҧшьаала алашьцара иалагеит. Стефагьы есааира илылсуа далагеит Марҭа лыҟамзаара, аха иҟалҵои, дабацои, Стефа? Ливукгьы игәы иалоуп Марҭа лыҟамзаара, аха егьаумҳәан дхаҵами, уи игәы алашьа хазуп, Стефа лгәы алашьа аасҭа.

– Бара, Стефа, Марҭа лѡыза Маша лышҟа дцазар? – иҳәан Ливук, Стефа длазҵааит. Стефа илҳәара лзымдыруа, даақәхеит.

Ус ҟалҵазаргьы ҟалап, аха дымҵаакәа дышҧацоз. Ус ахаангьы лара иҟалҵахьазма, мамзаргьы.

– Ахаангьы иҟалымҵацызт аиашаз, аха уажәы, иҟалҵазар ҟамлои? – иҳәеит Ливук Стефа дылҷаҧшуа.

– Ааи, усгьы ҟалар алшоит, – лҳәеит аҭакс Стефагьы.

– Ус анакәха, иаарласны Маша лахь ацара аҭахуп, – иҳәан Ливук, Стефа лнапы кны длахан, иҷынеихеит. Стефагьы уи днаишьҭалеит. Урҭ шиашаз ргәара инҭытцын, автобусҟәа ахьаангылоз ахь, рхқәа рханы рҷынархеит.

Автобус ахьаангылоз ианнеи, жәабаҟа минуҭ азпҧшра рыцәшәеит. Нас иааит автобус. Ливуки Стефеи иѡакәтәан саатбжак ашьҭахь, Машараа ргәара инҭалан, урҭ иаарпҧылаз Дариеи Машеи рыла иеилыркааит Маша лҽы

Марҭа дшымнеиз. Марҭа Маша лыда уаҳа ҩыза дышлымамыз, усгьы дара ирдыруан.

Аҭыхәтәан Маша лан Дариа даахәыцын, ус ҷаалҭит:

– Аиаша шәасҳәап уи лаҳәшьаду длыццазар акәхап. Лаҳәшьаду ус ԥалҭом ҳәа шәара ишәҳәоит, лыгәра жәгоит, аха иабажәдыруеи, лара лгәы иҭоу? Иаҳҳәап лаҳәшьа ду ус лгәы иҭамзаргьы, адәыԥба даналҭа, Марҭа длымбаазакәа ҷьара лхы авалкызар, ашьҭахь лаҳәшьаду лкупе усгьы лара илдыруан, уа днеизар, саб иахь сбыцымцар зуам ҳәа лҳәаазар, ушьҭа иаҳҳәап, лаҳәшьаду иԥалтцараны иԥоузеи, – лҳәеит Дариа, аҭабырг иаԥыршәаны иԥоу, шыԥоу зегьы лара илдыруашәа.

– Ус анакәха, ишҧаԥаҳҭцои? – лҳәан дҭааит Стефа.

– Иԥашәҭахои? – Амилициа рахь адырра ԥашәҭа, уаҳа ҧсыхәа аманы сара избом, – лҳәеит уи.

– Ҳәарас иаҭахузеи, ишәҳәаз иашоуп, – иҳәеит Ливукгьы.

– Уи Аҧсныԥа дцазар, уаҳа арахь дмаазои? – дҭааит Марҭа лҩыза Маша лылаҧырҙ лҷашы дахьгылаз.

– Дышҧамаауеи, дауеит, – лҳәеит Маша лан Дариа, лыҧҳа лхы лнапы аақәшьуа.

– Ус акәзар зыҧшрак аҭахҙам. Иаарласны Аҧсныԥа адырра ԥаҳҭоит, ҳдәыцәҭа амилициа рахь, – лҳәан Стефа, Ливук инапы кны даахан, дзацәажәоз аҧҳәыс «ҳаҭамзааит» ҳәа налалҳәан, лҷыналхеит. Ливукгьы «ҳаҭамзааит» – иҳәан, дыздгылаз дынрыдтцны иҷынеихеит.

Амилициа ахьыԥаз автобус ала ацара аҭахымызт азы, убри аԥнытә, шьапыла инеирц рызбеит. Ус иагьыԥартцеит. Имццакҙакәа ҭынч амҩа иаными рҷаархеит. Харак имцакәа, ишнеиуаз, амилициа рышә инылагылт. Уаҳа аҙәгьы изымтцаазакәа, ишиашаз, амилициа аначальник иҷы инеит. Уа иахьнеиз, ирҳәеит иԥаз-ианыз зегьы, акы агмыжькәа, акы ацымтцакәа. Ливуки Стефеи ирҳәоз аниаҳа, аначальник ҭынч дмыццакҙакәа, иара ишиԥазшьаз еиҧш, ус иҳәеит:

– Шәара шәыҧҳа дызгеит зышәгәахәуа лаб иаҳәшьа ладрес шәымазар иҳашәҭар, реиҳа ианеиҳау мчыбжьык ахы-аҵыхәала уахь дылгоу-длымгоу еилкааны ишәаҳҳәоит. Лара ахәыҷгьы илҳәо лҷахәы лҷаҳҳуеит. Иҟалап уи дазыразны, уахь дцазар, аха ушьҭа дахьхәхьазар. «Сан лышҟа сымцар ҟалом ҳәа дгылазар». Урҭ зегьы еилкааны, нас ишеилкаахалак, иашала амҩа иқәцатәхоит. Уи шыҟало ҳәа сара абра ишәасҳәоит сҳәар, шәызжьеит. Уи ҳәарас иаҭахузеи, аамҭа аҭахуп, аамҭа иаҳнарбоит. Уажәы шәара сара сыхьʒала арзаҳал ҩны иааншәыжь, иҟоу ишыҟоу излажәдыруа ала, аиаша антцаны. Нас сара уи аʒәы идсҵоит. Уи идҵа шынаигʒо сацклаҧшуеит, аамҭала илшо исырҟатцоит. Абас иҟоуп ҳара ҳусушьа. Убри ауп сара исылшогьы, – иҳәан дааҳәны, иусҟәа днарылагеит.

– Абри аҩыгеи ақьаади згар ҟалома? – дҵааит Ливук.

– Ишҧаҟамлои, ига, – иҳәеит аначальник.

Ливук ақьаади аҩыгеи аақәихын, иҭацәыз сқамк аҷы даатәан амилициа аначальник ихьʒ ала арзаҳал ҩны иапҳьа инықәиҵеит.

Иара ихьʒала иҩыз арзаҳал илаҧш нахиган:

– Ушьҭа шәца, атак Аҧснынтәи иаауеит, ианаалак аҷенытцәкьа ишәаҳҳәоит. Ус акәымкәа арахь ак лыхьзар ҳара иаҳмаҳар ада ҧсыхәа ыҟаʒам. Ус акыр ҳаҳаны ҳҟалар, шәара ишәаҳҳәоит, – иҳәеит амилициа аначальник.

– Даара иҭабуп, иаҳзыжәуз агәцаракразы, – иҳәеит Ливук аначальник икабинет ааныжьны дандәылтцуаз.

Ууанʒа ҷымҭкәа Ливук ивагылаз Стефагьы данындәылтцуаз, лылаҧырʒқәа лгәы иқәыжжуа, мчыла даацәажәеит:

– Даара иҭабуп, ҳшәыцәгәыҧуеит, абзиара шәзыҟалааит, – лҳәан Ливук иашьҭахь дгыланы лҷыналхеит.

– Абзиара шәымаз, лыбзиа ʒбахә шәаҳааит, – иҳәеит амилициа аначальник икабинет аҷынтә иандәылтц, маҷк аҟара иааҭгылеит, иахьыллыбааз. Уажәы Ливук игәы иаанагон, Стефа лгәы ҧжәо дыҟоуп. Убри аҟнытә маҷк

иадымхаргьы, лгәы ааитцызхша, лгәы ҟазтцаша, дзырлахҿыхша, цьара акы ихәыцырц. Акраамта дхәыцуан Ливук. Атцыхәтәан, дазаатгылеит зегь реиҳа еиҧьуп ҳәа иипҧхьаӡоз акы. Уи ацирк ахь лгара акәын. Аха ацирк Мартагьы ларгьы ааигәа идирбахьан азы, мап лкыр ҳәа дшәеит. Киносахьак лирбар, издыруада, маҷк иадамхаргьы лгәы аалхаштып, ааигәахәит.

– Стефа, маҷк аҟара акәзаргьы бҿеыҟажа, бҿеырҧәҧәа, Марта былцәымшәан, уи акгьы лыхьуам. Ҳәарада, уи лаб иаҳәшьа дылгеит. Уртгьы дыртәыми ҳара дшаҳтәу еиҧш. Уртгьы дыртахыми ҳара дшаҳтаху еиҧш. Акыр лыхьыр ҳәа бымшәан. Уи хьаас дҟабымтан, сбыҳәоит.

– Иуҳәо иашоуп, Ливук. Уахь дыҟазар акгьы шылмыхьуа здыруеит. Аха уахь дымцакәа арахь акы лыхьзар, ишҧаауеи? Иаҳачҳагәышьап. Иаҳмычҳаргьы ҳабацо, мчыс иҳамоузеи? Иахьцалак арт аѡымшк адырра ҳауеит, – лҳәеит Стефа.

– Ус ауп, ҳәарас иатахузеи? Ари аѡымшк адырра ҳауеит Апҧснынтә ҳәа сгәы иаанагоит Стефа, бгәы иацәымҧымзар киносахьак ҳахәапҧшыр, ҳагәқәа ааҳҳаҳаршҭуан…

– Мап, Ливук киносахьак сахәапҧшит ҳәа сгәы схашҭны сҟалаӡом. Сыпҧха дысхазыршҭуа ҳәа адунеи аҟны акгьы ҟалоит ҳәа сыҟам. Амала, акрыфароуп уаѡ изымычҳауа. Ауаѡы зыцкәын дыпҧсызгьы, ицкәын дшыкҿоу акрифоит. Акримфар ишҧаиуеи? Иаргьы дыпҧсуеит. Ливук ҳцап аѡныҟа. Уа ҳнеир акгьы ҳнацхап.

– Ииашоуп ибҳәо, Стефа, аха аѡны ҳнеиаанӡа ара акы ҳнацхар ҟамлаӡои? Крыфартак аҿы акраҳфап. – Стефа иналабжьеигеит Ливук.

– Ус уара иануҭахха, акгьы ҳнацхап ари абжьарак уаѡцас акыр ҳамфацт, – лҳәеит Стефа. Ас ианааицәажәа ашьҭахь, ишнеиуаз ианыпҧшы «акрыфарта» ҳәа иахьаныз рыбла накәшәеит.

– Абра ҳнеип, – иҳәеит Ливук.

– Азамана, – лҳәеит Стефагьы, рѡыцьегь иеицны акрыфарта ашә адыртын, илыѡнашылеит. Нас ҧшьаала

ишаркыз еиԥш иаадыркын, столк ахьҭацәыз аскамкәа иаарыхан, инеины инатәеит. Урҭ шынатәаз еиԥш «аминиу» ахьықәыз иаақәылхын, ахәаԥшра дналагеит Стефа. Уи Стефа ишылкыз, днахәаԥшит Ливукгьы. Иаҳфаша ҳәа рҩыцьагьы ааизыразны, ирҭахқәаз афатәқәа аалырхит. Урҭ ара иштәаз анылба, афицинат ԥҳәызбагьы, афырҳәа, дааин, арҭ ахьтәаз, дынрыдгылеит.

– Абарҭ ҳзаага, – лҳәан Стефа афициант ԥҳәызба иаалгашаз ахьаныз, Стефа лнацәа нақәкны иналлырбеит. Афициант ԥҳәызба уаҳа ажәак мҳәаҙакәа Стефа лнацәкьарақәа рыла иллырбаз аалгарц лҷыналхеит. Убри аамҭазы, Ливук ибжьы афициант ԥҳәызба иналықәиргеит.

– Шәкы, шәкы наҵшәҵа.

– Изаманоуп, ишәҳәаз саҳаит, – лҳәан афицинат ԥҳәызба, дахьцоз дцеит. Дара тәан ҷымҭзакәа, дара рҩыцьегьы зызхәыцуаз, афицинат ԥҳәызба иааргоз, ирфашаз рхәы акәзамызт, – Марҭа лакәын.

Аамҭа митәык мгаҙакәа, асаан ианыргыланы ирфашази, шәкы-шәкы грамм аконiаки ааганы, дара ахьтәаз астол инықәыргылан, лара днырԥыртцны, дцеит. Афицинат ԥҳәызба дшынырԥыртцыз еиԥш, Ливук афырцьан аақәихын, абас аныҳәара дналагеит:

– Марҭа ирласны лыҙбахә ҳаҳауа, дахьыҡазаалак, лгәы бзиа, лхы бзиа анцәа иҡаитцааит ҳәа данныҳәа, аха ижәаанҙа, Стефагьы лфырцьан аақәылхын:

– Ливук иуҳәаз анцәа иҡаитцааит – лҳәан, илтыркәкәаны илжәит. Ливук иикыз ифырцьан ҭарцәны, Стефа лфырцьан ахьықәгылаз инаваиргылеит. Рфырцьанқәа аныржә ашьтахь, имццакҙакәа акрыфара иалагеит.

– Даҽа шәкы-шәкы – иҳәеит Ливук, аха Стефа илымуит. Арҭ акрыфара ишалгаз збаз, афицинат ԥҳәызба, иаразнак лыԥхьаҙага кны, дааины рыстол ахьҭацәыз инықәылтцан «чах», «сах» ҳәа днарысын, шаҡа шәатәыз наралҳәеит. Ливук ицьыба дынҭалан, шаҡа аҭахыз аҡара аԥарақәа аатыхны, афицинат ԥҳәызба иналиркит. Дар-

гьы ҩагылан индәылҭны ицеит. Аҩны ианнеи, рпочта инҭаҧшызар, напылаҩыра бҕьыцк ҩны иҭоуп. Ари Стефа иааҭылхын лылаҧш нахылгеит. Уи ус анын: «Аҧснынтәи ателеграмма бзаан, са сҟны иҟоуп. Аҩны уаҩы шәсымбазт азы, уа исзаанмыжьит, ахәылҧаз ишәызназгоит».

Аҭаҟа иануп «апочтаныҟәгаҩ» хәа иара инапы аҭаҩны. Апочтаныҟәгаҩ дахьынхоз, дара ирцәыхарамызт. Дара ибзианы ирдыруан.

– Сара апочтаныҟәгаҩ дахьынхо, ибзианы издыруеит, ирласны саауеит, – иҳәан Ливук уахь иҷынеихеит.

– Сымала ара схы сзыҟәкуам, саргьы суццоит угәы иацәымҕымзар, – лҳәан Стефа Ливук днаишьҭалеит. Ливук агәашә дахьынҭытцыз, даалзыпҳшит. Уа Стефа данааи, рҩыцьегьы еицәажәо рҷынархеит. Амҩа уамак иҟәымхакәа инеит апочтаныҟәгаҩ иҩны. Урҭ агәашә ишнадгылаз еипҳш, рыбжьы аргаха рымҭакәа, иара ибжьы ааиргеит: – «уа снеиуеит, уа».

Нас аҩны длыҩнаххын, аха афырҳәа даадәылҭит. Ливуки Стефеи агәашә апҳхьа иахьгылаз, днеины, днарыдгылеит, акыр зыҟәра неихьоу апчтаныҟәгаҩ. Уи Стефеи Ливуки дшынарыдгылаз еипҳш, ателеграмма иикыз Стефа иналиркит. Нас ара бнапы антца иҳәеит – апочтаныҟәгаҩ. Ателеграмма лнапаҷы ишлоуз ала.

Аха лнапы анылҭаанҙа апҳхьара дналагеит: «Стефа бысзымгәаан, ҳаашьа ус иҟалеит. Акгьы схарам. Сеилыбкаар, бсызгәааҙом». Стефа ари ателеграмма дапҳхьан данаалга, Ливук дапҳхьарц иара иахь иналырххеит. Лара апочтаныҟәгаҩ атетрад ааимылхын, лнапы натцалҩит. Гәырҧьаҷҳәашас ҧарақәак апочтаныҟәгаҩ инаилҭеит.

Ливуки Стефеи агәашә аҷы ишгылаз, «абзиараз» иҳәан апочтаныҟәгаҩ даагьежьын, аҩныҟа иҷынеихеит. Даргьы аагьежьын, излааз амҩа инанылан, акатран мҩа иҟәышьшь рыҩныҟа рҷынархеит. Иааит аҩны, ҧыхьа аасҵа еиҳа ргәалаҟазаарақәа бзианы. Стефа ателевизор наҷалкын, артцәига дналагеит. Аконцерт ахьцоз, аалырҧшын, уа иаанылкылеит. Лысҟам днахан ателе-

визор дазыҙырҩуа длатәеит. Ливукгьы лган аҽы дааины длатәеит. Арҭ аҩыцьагьы тәаны, ателевизор рыхшыҩ азышьҭны иахәаҧшуан. Ус изхәаҧшуаз аконцерт иана-алга, рҩыцьагьы иааибыҳәаны идырҧсит. Ливук ууанҙа аҧхьара дызҽыз ашәҟәы, уажә аҧхьара дналагеит. Лара дааҳәын, лыҩн усҟәа днарылагеит. Ус ахәларагьа иналагеит. Ливук ашәҟәы аҧхьара даҽуп ихы адцаланы. «Сара сцап, Марҭа слызхәыцлап. Хшыҩла сыблақәа даахыргыланы, ҽеишәа дызбап. Издыруада Марҭа ҧхызрыла дызбозар, ҧхызрыла исалҳәар, сзыхлырҟьаз, скажьны дызхацаз? – «лҳәан гәаныла, лиарҭаҽы днеины, лҽееаилыхны днаиеит. Лара диааанҙа ишылҳәаз еиҧш, даныҩаиа инаркны, Марҭа лызхәыцра дналагеит.» Сара лан соуп.

Ахшаара рзы иҟада ан лаасҭа иааигәоу? Мап, ан латцкыс ахшаара ирзааигәоу аҙәгьы дыҟам. Уи азоуп ан зегьы дызреиҧьаршьо ахшаара.

Нас сара сыҧҳа затцә ус дзыҟамлазеи? Сара сзылцәымҧхазеи? Сара сыҧсы нлыхҭынтцо слышьҭоупеи лара»? – дхәыцуан Стефа. Егьа лундазгьы Стефа лгәы Марҭа даатытцны дзыҟамлеит. Стефа лгәы Марҭа дыштаз, дҭоуп, дышлызхәыцуаз длызхәыцуеит лыҧҳа. Сара исхарақәоугьы ыҟоуп. Марҭа лаб дкажьны арахь смаар акәын. Дызхакасыжьуаз ҳәа акыр ыҟазар, усҟан сыҧҳа иласҳәозгьы сымдыруази, аха… Дызхакасыжьуа ҳәа акгьы ыҟам. Сара хатца сцаанҙа, иара ҧҳәыс дааимгеит. Уи иаанагоз, хатца сцаанҙа снеир, сидикылон ҳәа ауп. Аха сара усгьы сзыҟамҭеит. Урҭ рыдагьы ашкол дахьҭазгьы лыртцаҩцәеи лҩызцәеи цьара ҭыҧк аалырымҭеит. Лара лыҩны дыҟазар, исыбаргузеи, сара? Илыбаргәузеи, лара лхатагьы. Лаб иҟазшьа бзиан, лыртцаҩцәа ракәзар урҭгьы «Аҧсны быҧсадгьыл акәзам» ҳәо лазҳәоз уаҩы дыҟазамызт. «Ҳанхон ҳантцуан, ҳҭаацәара бзиан, ҳгәы ишатахыз ҳаҟазааун». Абас дышхәыцуаз Стефа ацәа дынҭанагалеит. Уи лылацәақәа шынтааз еиҧш, Марҭа лаҧхьа дааин даагылеит.

«Сан, сылашара, бара быстахым цьыбымшьааит. Сара

быстахуп, бара ибеиҧьасшьогьы дсымазам. Аха бара бҽы Литва, сара сзаҵәуп. Литва бара бахьиз бахьааз быҧсадгьыл ауп, аха уи сара исыҧсадгьылзам. Бара ибымдыруеи Аҧсны сара заҟаҩы аҭынхацәа сымоу. Саб иашьцәа, урҭ рыхшаара. Анцәа ишиҳәара иҟоуп. Урҭ рыдагьы аижәлантәқәа зегьы еишьцәаҵас иеибабоит, рыжьрацәара ҭбааупҧшзоуп. Аҧсны ҧшзоуп, уа амра рацәаны иҧхоит. Уаатәи ашәаҧыцьаҧ, ашьхара амшын уҳәа рыла адунеи аҽы иҟоу аҭыҧ ҧшзарақәа зегьы иреиҧьуп сара сзыҳәан. Бара хаҵа бцаанза иара ҧҳәыс дааимгазеит. Хаҵа банца ашьҭахь ауп, саб ҧҳәыс данааига, уахь сбыманы бнеиуазар ҳәа дыбзыпҧшын саб. Аха бара банымнеиза ҧҳәыс дааигеит. Ҩыцьа аҧацәагьы имоуп. Урҭ схатәы еишьцәа роуп. Сан сбыҳәоит сара Аҧсныҟа саара Ҭина илхароу цьыбымшьан. Уи илхаратәны былзымгәаан. Бара бымацара бсышьҭуам, адәыҷба аанкыларҭа астанциа аҽынза бҩазгоит ҳәа ласҳәан, лара адәыҷба данақәсыртәа, сара снеин, ашьышьма сҭаланы сҽыстҵәахит. Адәыҷба ҧшьба-хәба аанҽасырҭа иана-хыс ауп, сара саҳәшьа ду лҽы саннеиз. Уи сара иҟастцаз уамашәа илбеит, дгәааит, дцәуит «ҳгьежьып» – лҳәеит, аха сара изымуит. Лара дыштцәуоз мацара слыцны сцеит.» Абри лҳәеит, уаҳа дахьцаз дахьааз лымбакәа Марҭа днытцшәкәа дцеит. Стефа заҟа илҭахызеи, абри аҧхыз абра иааҽахылмтцәарц. Издыруада, сылацәақәа неиқәыспҧсар, сылацәа нҭаар, ари аҧхыз сеиҭаналалар ҳәа Стефа лгәы дынҭахәыцит, нас ус егьыҟалтцеит. Стефа лылацәақәа мчыла инеиқәылыҧсеит, дыцәарц азы, аха зынзаскгьы лара дызмыцәеит, ус мчыла лылацәақәа хҩаны диан. Ушаапҧшуа ҧхыз убом, амала ухәыцыр алшоит. Уазхәыцуеит еиҳа угәы иаахәаз, ма еиҳа угәы иалсыз хҭыск. Ус еипҧш иҟоу хҭысқәак Стефа илымазлыҧҳа Марҭа лыхҭысқәа ракәын. Ус Стефа Марҭа дышлызхәыцуаз, Марҭа лаҳәшьаду Ҭина лхаҽы дааит, лара Аҧсныҟа лцаразы. Убригьы хаутцаратәы иҟоуп, избанзар, Стефа Аҧсны дахьынзаҟаз, лара данааргa инаркны, иарбанзаа-

лак, цьара иҽеимыз акы ала дылгәалашәо дыҟамызт Ҭина. Ҭина лыҧсы нылхҭынтцо Стефа бзиа дылбон. Ақалақь аҽынтә ақыҭахь данаауаз, лнапқәа ҭарцәны даауамызт, деикәаҳәы-еикәаҧса акәын дшылзаауаз. Абас уи илыгуилыбзоу дырны дылзыхәҳахәҭлауан. Аҧсшьарамшқәа раан данаалак, аҭаҭын аҽыхра арыҧхра, аҟәыд аҽыхра, агәылхра уҳәа, еиҳа дахьеилахаз аусқәа рҽы хеигҙара ҟамцакәа длыцхраалон. Арҭ зегьы уажәы Стефа дахьиаз, илгәалалыршәон. Афырҳәа, Стефа дахьиаз лхы дҩахан, дцәырҳаны лиарҭа дҩықәтәеит. Ус акраамҭа лиарҭа дықәтәан лыҩнапык лхы иаҭаргәаны икны.

Акрынтцы ашьҭахь, ашьшьыҳәа дыччо, лхы ныкәылтцеит. Усҟан Ҭина длызхәыцуан Стефа.

Абас сара пату сыкәызтцоз, сыҧха дҕьычны дшылымгоз, зысзымдырзеи? Уи лгара акала ишыҟалаз зысзымдыруазеи? Дзакәытә ҧҳәыс аҳкәажәыз санхәа. Сабхәындцәа ракәзар изакәытә уаа бзиақәазеи! Урҭ рыҧхацәа, рычкәынцәа, рыуа, рҭынха, ишҧабзиақәаз, ишҧасзыразыз сара.

Абарҭ зегьы кажьны арахь санаауаз, аиашаз схы стәымызт. Ааи, усҟан сара арахь саазгаз, сан лыбзиабароуп. Ан лыбзиабара еиҳау иҟеи, аҧстазаараҽы. Уи данҧсы, лцәымза азыркуадаз, сара иасмыркыр. Насгьы Марҭа данызымба, сзырццакзеи, иаразнак ала амилициа рахь адырра зыҟастцазеи? Аҭел самысуаз, ма ателеграмма ҟасымтцооз Ҭина, санхәа, ма сабхәындцәа уҳәа рыхьҙала.

Ари акәымзи аиаша, абри акәымзи аҧшҙа, абри акәымзи, аламыс, апату. Уажәгьы абырсҟаҟара сгәаҟрымызт, ашьшьыҳәа аҳаирплан сынҭалар, ҽенак ала уа сҟамлоз, иҟоу-иану еилысымкаауаз? Сара сҽеимхеит, аха дара ҽеиуп.

Аамҭак шаасоулак еиԥш, сцап Аҧснықа, сыҧха лахь, уа хымпҧада, срыдыркылоит, игәырҧьатцәа испҧылоит, иара уаатәи ҳгәылацәеи ҳҭынхацәеи.

Ливук дзыҧхьоз ашәҟәы алгарахь днеихьан, «Абри салымгакәа» шиҳәоз атцх акыр инеит. Ашәҟәы

афырхацәа ихы иҭагьежьуа ишҭаз, дыцәарц ауада дныԥнашылт, дызҿыз аҧхьара даалганы. Усҟан Стефа дмыцәаҙацызт. Ливук Стефа дышмыцәацыз идыруан, аха хырԥаа лзимуашәа ҟаҵаны, иҿееилыхны, иаргьы ихы ныԛәиҵеит. Атҳ ашарахь инеихон, Стефа лылацәа нҭааит. Акрантцы ашьҭахь, арҵәааҳәа дыҳәҳәаны, лиарҭа дԥыԛәтәеит Стефа, иҟалтцо ҳәа акгьы лзымдыруа, Ливукгьы ацәа даалтцит.

– Ибыхьи, Стефа, бзыршәазеи? Ҧхыҙ баапҧсык бымбакәа быҟам, – иҳәан Стефа длазҵааит, аха Ливук ииҳәаз аҭак ҟалымҵеит Стефа. Лара дқьыз-қьызуа атәыуара даҿын.

– Ҧхыҙ баапҧсык ббазар акәхап, Стефа, аха ҧхыҙуп бацәымшәан. Уи акгьы аанагаҙом. Бара Марҭа бахьлызхәыцуа, бнервқәа еибакны, бахьыҟаз ауп, ус апҧхыҙ баапҧсҟәа бзырбо, – иҳәеит Ливук, аха лара дқьыз–қьызуа атәуара дшаҿыц, даҿын, уаҳа даҟәымҵуа. Ливук дгыланы иҿеилеиҳәеит. Ахәшәи аҙи еидкыланы иааиган, Стефа лыгәшәа-мшәа ҳәо илиржәит. Стефа убас лыпҧсы еибакны дыҟан, аҙытцәкьа лыхәда имылбаауа. Ахәшә анылжәы Стефа маҷк аҟара лҿааиқәылкит. Лхаҿы лыхшыԥ ааит, уҳәаратәы дааҟалеит. Лыбла ҭраа Ливук диҿапҧшуан. Иаргьы даарыцҳаишьан, лхахәы ааишьышьит. Стефа апҧхыҙ баапҧсы баны, дшыҳәҳәаз идыруан Ливук аха «ибыхьзеи?» ҳәа дылмазҵааит уи. Избанзар, уи иҭахымызт илбаз апҧхыҙ баапҧсы, лгәалаиршәар. Иара иҭахын Стефа ацәгьа-мыцәгьақәа лхашҭырц, уи алагьы лгәы ирҭынчырц, лгәабзиара еиҧьхарц. Ливук ҿымҭзакәа акраамҭа Стефа длыдтәалан. Стефа уажәшьҭа дқьыз-қьызуа дҵәуамызт, аха лылаҧырҙқәа шаац иаауан. Лылацәаҟәаҭыҟапҧшьааҙаиҟан. Услараафырҳәадԥагылан, лхалаҭа лыжәԥа иҭарпҧаны, аматцурҭа дныԥналеит. Абуфет ахьгылаз днеин, акониак ачаи аҵәца азна лҭалтәан дԥатцашьшь илжәит. Убри аамҭазы, Ливук дԥагылан дынлыдгылеит. Усҟан аҵәца ҭарцәны иқәлыргылахьан. Азнык азы Ливук изеилымкааит шаҟа лжәыз, аха илжәыз зхыл-

хыз азна шыҟаз идыруан. Уажәы, данахәаҧш идырт Стефа ачаи жәыга, атҿаца азна акониак шылжәыз. Стефа лхала арыжәтә лымжәыцызт лхаан. Аныҳәақәа раан илжәуан, аха усҟангьы, фырцьанк еиҳаны илымжәыцызт. Уажәы, иҟалҭаз Ливук иааицәымҧахеит, уамашәагьы ибеит, аха иҟаиҭозии.

Абжьаагьны акәзар, ҳәарада Ливук Стефа длацәҳауан, уажәы лҭагылазаашьақәа зеҧшрақәоу рыла илеиҳәагәышьозеи акәымзар.

Ливук Стефа лыгәшәымшәа ҳәаны, ииулак лиартаҿы дышьҭеитцеит. Акраамта ҿылҭуамызт Стефа. Ҿиҭуамызт Ливук ихаҭагьы.

Ашара иазааигәахон атцх, алашара хыгагааза адунеи иаақәҧхеит. Стефа дҭаҳәахаа дыцәан. Ливук дааҧшуа, диан, аҿены ҧсшьара мшын, агылара дахыццакуамызт. Дхәыцуа диан иаргьы. Длызхәыцуан Марта, длызхәыцуан Стефа. Иашоуп Марта иара иҧҳаҧса лакәын, дихатәымызт, аха иара ихатәу ҳәа азәгьы димамызт. Убри аҟнытә, хатәы ҧҳак леиҧш, бзиа дибон, дагьылхылаҧшуан.

Стефа леиҧш, иаргьы игәы иалан Марта лцәызра, аха мчы ҳәа акгьы имамызт акәымзар. Стефа димаиы Аҧсныҟа дцар, иҟоу еиликаар, издыруада данаауа, длыцны даар? Усгьы ҟалоит, аха аццакра аҭахымшәа иҧхьазоит. Амилициа рахь адырра иҟартцаз аҭак дазыҧшыр, еиҳа еиҧьушәа ибеит. Уи аҭакгьы лассы иаап ҳәа игәы иаанагеит. Ус дааҿыхеит Стефа. Илжәыз акониак афѡы ааиҿасит Ливук. Ларгьы лгәы ааилахынҳәит, лыблахатц ааилагьежьит.

– Ливук азы сзааг, сбылны сцоит, – лҳәеит Стефа аарлаҳәа.

–Уажәытцәкьа,–иҳәанЛивук,аматцурҭахьиҿынеихеит. Архьшәашәага ашә ааиртын аминералтә зы зҭаз абутилка аатиган, ашә ааиркит. Нас астол иқәгылаз Стефа акониак злалжәыз, ачаи-тцәыца ахьыҟәгылаз иаақәылхын, азы нтыршаны, инкаиҭәеит.

Абутилка ахы ларханы, атԥаца азна аминералтә зы аақатцаны, Стефа иналиркит. Стефа лгәы иаахәаны, илжәит. Илжәыз лзеиҧьхазшәа лгәы иабан.

– Ливук, изжәыз аминиралтә зы сзеиҧьхеит. Сгәы кеикеиуа иҟанатцеит – лҳәеит Стефа.

– Аиеи, ибзеиҧьхашәа ббоит, аха. Иихәарц иитахыз аҳәара ааицәымҧхеит Ливук.

– Ливук, уара иуҳәарц иутаху еилыскааит. Иҟастцаз шиашам здыруеит, аха уаҳа ус ҟастцом, уажәтәи ала усзым-гәаакәа усыцхраа, – лҳәеит Стефа, дҧьатцәыҧьатцәуа, Ливук дниҽапҧшит.

– Сбыцхрааует, Стефа, сбыцхрааует. Ахаан иҟабымтцацыз ҟабтцеит. Ари ҧхашьара дууп, ишҽеим бхала иеилыбкааит. Уи даара ибзиоуп, саргьы сбыҟәгәыҧуеит, ҽазны иҟабтцарым ҳәа. Аха ус егьа иҟазаргьы, ибжәыз бхырпҧсааразы фырцьанк иадамхаргьы уажәы ибжәыроуп. Уи ала бҽеыбхәышәтәыроуп, алкогольцәа рыҽшырхәышәтәуа ус ауп.

– Ливук, саргьы салкаголикхама, нас?

– Бара мап, макьана балкаголикзам, аха…

– Ус сҟалар атцкыс, сыҧсыр еиҳа исзеиҧьуп.

– Уи бара бнапы иануп. Уажәтәи ала абри ыжә, – иҳәан кониак хәычык афырцьан илтатәаны Стефа инлиркит. Стефа афырцьан ахьылкыз лнапҟәа қыць-қыцьуан, лгәы хынҳәуан «исзеиҧьхозар», – лҳәан ишылтахымыз, мчыла илжәын, афырцьан ҭарцәны астол иныҟәлыргылеит.

Ҧытрак ашьтахь, маҷк аҟара Стефа деиҧьхашәа лхы лбеит, аха иахьцалак, лгәы шыхынҳәыц ихынҳәуан. Ливук илзеиҧьуп иҳәан ачаи ршны илиржәит, аха уи аҽенытәиала илзеҧьханы лымбеит. Адырфаҽены ашьыжь еипҧш, хар лымамкәа даалшәеит. Стефа акыр илхыпҧсааит, илжәыз арыжәтә цьбара.

– Ливук угәы иацәымҧымзар, амилициа рахь ҳныҟәлап, урт ирҳәо ҳаҳап, саргьы уажәшьта хар сымамшәа схы збоит, – лҳәеит Стефа.

– Мап, Стефа бара бгәы бзиахеит, аха сара сыблахатц гьежьуеит, акалашәа сыҟоуп, – иҳәеит Ливук.

– Ус акәзар, ахәылпҧаз еипҧш, ҳцап, – лҳәеит Стефа, ашшыпҧхьаҙ иаларгалаз аҭак аилкаара дахыццакуа.

– Ахәылпҧазгьы ацара иаҧсам, избанзар, усҟангьы иҳалымшар ҟалоит, хәычык ҳаҧсҟәа ааиваҳгап. Насгьы иҳакәымшәо ҟалар алшоит. Еиҳа еиҧьуп уаҵәы ашьыжь ҳцар, – иҳәеит Ливук, Стефа илҳәаришь ҳәа длыхәаҧшуа.

Ливук иблахаҵ гьежьуамызт, акалашәагьы ихы ибомызт, игәы бзиа, ихы бзиа, анцәа ишиҳәара дыҟан агәабзиараз. Аха Стефа аконiак илжәыз афѡы лхын. Уи арыжәтә афѡы шылхыз, амилициацәа рахь дигар иҭахымызт, иҧхеишьон. Уаҵәы шьыжьымҭанынҙа ишҧалхымҧсаари ҳәа игәы иаанарган ауп, а‹ены уахь ацара шахирҧаз. Стефа ахәылпҧаз еипҧш хәычык акы днацҳаит, чаик лжәит, нас дынҭаҳангьы дыцәеит. Адырѡа‹ены шьыжьымҭангьы заа дгыланы рхәы ҟалҵеит. Рѡыцьегьы леидтәаланы, акрырфеит. Ада ҧа бҧьы ршны илиржәит, аконiак афѡы лыхнахуеит ҳәа. Нас рѡыцьагьы иеицны амилициа рҽы иааит. Ашә ишынхытцыз еипҧш: «Ливук Стефа арахь шәааи. Ашшыпҧхьыз ѡны шәыхьҙала Аҧсныҟа иаҳашьҭыз, аҭак ааит. Шәааи, шәасырҧхьоит!» – иҳәеит усҟан изацәажәаз амилициа. Стефеи Ливуки ныѡнашылеит. Иара иаацәыригеит адокументқәа чаҟәаҙа.

Ҭина, Марҭа, Цыр, Кәаста иара убас Марҭеи Ҭинеи Шиаулиаинтәи ианаауаз амѡан ирыцәшәаз Шәачатәи аҧхәыс, агәылацәа уҳәа аҙәырѡы ирҽырхыз рҽахәқәа. Урҭ зегьы акакала дырзаҧхьеит. Аха иарбанызаалак цьара иаҳәомызт Ҭина дызкышаз аус.

Рыѡны, рынхашьеи рынтцышьеи зегьы иашаны ишыҟаз ианыртцеит.

Стефеи Ливуки а‹ахәқәа ирыҧхьаны ианалга, ирҳәарыз рзымдыркәа акраамҭа ҽымҭзакәа игылан, ирҳәаша рҽашәомызт. Убасҟан ашәҟәқәа дзырбаз амилициа рѡыцьагьы рыцхашьаны дынрыхәаҧшит.

– Уажәшьҭа шәыгәқәа тынчхоу?

– Ааи, ҳагәқәа ҭынчуп.

– Уи шәара шәкалыжьуам, ддухар, шәылбалоит, шәара шәылбартә шәхы шәзымԥаҧгар.

– Иҟало аабап, ҳаҭамыз, аџьабаа ду ахьшәҳарбаз, – рҳәан изацәажәоз инидцны рҽынархеит Стефеи Ливуки.

– Абзиара шәзыҟалааит, абзиара шәақәшәааит, – иҳәеит амилиционер Стефеи Ливуки амилициа рҽы ишааԥнытцыз еиҧш, уаҳа ҿымҭзакәа ишиашаз аԥныҟа иқәланы ицеит.

Ажәабатәи ахы

Стефа амилициа рҽы дыҟан, данаа ашьҭахь, ҵыхьақәа реиҧш акәымкәа, уашьҭа акыр лҽеиқәылкуа далагеит. «Диашоуп Марҭа. Сара сиашамра еилылкааит. Нас ларгьы сара сеиҧш, ииашам амԥа данылозма? Ҳәарас иаҭахузеи, ус ҟалар диашахомызт Марҭа. Усҟан илцәыӡуан уаԥыла ибеиаз, лаби лаб иашьцәа зегьи. Иара убас, илцәыӡуан лыҧсадгьыл – Аҧсны. Уажәы лара Аҧсныҟа дахьцаз, аиаша ҟалтцеит. Марҭа слызгәаар сиашахом сара. Амала сынтәа ашкол дызҭамлакәа даанхар, дрыцҳами, баша шықәсык лцәыбжьахоит. Лара раҧхьа ашкол дахьҭалазгьы, дахьиз, дахьааӡаз, акәын. Марҭа ашкол дҭалаанӡагьы Ҷыр дицны лассы-лассы ашкол ахь дцалон. Ашкол аҽы аԥызцәа лыман. Аԥызцәа лыман иара убас дахьынхоз, агәыларагьы. Урҭ зегьы Марҭа ибзианы, илгәалашәоит. Иҟалап даргьы лара дыргәалашәозар. Урҭ лԥызцәа дрыцны ашкол далгозар бзиан, аха заҟа рҽы дтәаз ҳәа изыртцабыргуа ашәҟәы ҳәа акы лыцым. Убри ашәҟәы абра лара дахьҭаз ашкол аҽы ирымхны ишьҭызар, еиҳа иеиҧьуп, слызгәааӡар атцкыс. Насгьы Ҭина, ҧыхьатәи сара санхәыҧҳа пату шсықәылтцоз, сшылҭахыз аасгәалашәар, Марҭа дӡаны дшылымгазгьы здыруан, амилициа рахьгьы адырра ҟастцомызт, аха исыхьыз лара исаналыжьып ҳәа сгәы иаанагоит. Уи лыдагьы егьырҭгьы сатарцарым. Захар, уи иуацәеи итынхацәеи,

игәылацәеи, иҩызцәеи уҳәа сыздыруа зегьы. Ааи, хымҧада, ашкол аҽы сцаны ашәҟәқәа рымсхроуп», абас дхәыцуан Стефа. Уажәы Ливук иасҳәар, ииҳәо саҳап, – лҳәан Ливук иахь Стефа лыбжьы налыргеит:

– Ливук, уабаҟоу?

– Ара сыҟами, – иҳәан егьи иуада аҽынтә ибжьы ааиргеит.

– Арааҙа уааи, ак уасҳәоит.

– Уажәытцәкьа снеиуеит.

Усҟан Стефа Ливук дахьиҧхьаз даахьхәын «Ливук аранҙа дзаазгои, сара иара иҽы сымнеиуеи» аалгәахәын, Ливук ашәҟәы даҧхьо дахьтәаз, днаидтәалан, дааиацәажәеит:

– Ливук, сара исхәыцуаз удыруоу?

– Мап, исыздыруам.

– Марҭа лзы сахьгәааз сиашам, сиашам иара убас «Ҭина Марҭа дҧьычны дылгеит» ҳәа амилициа рахь адырра ахьыҟастцазгьы.

Уа агха ҕәҕәа сыхьит. Уажәы Марҭа ашкол дҭартцар рҭаххашт, аха адокументқәа рымаҙам. Адокументқәа арантәи илмоуҙар, уаагьы иҟартцар алшоит, аха ара ашкол аҽы иаарымхны ишьҭызар, еиҳа еиҧьуп ҳәа сгәы иааанагоит. Уара угәы ишҧаанагои? – лҳәеит Ливук иҽаҧхьа азтцаара нықәлыргылан Стефа.

– Ҳәарас иаҭахузеи, бара биашоуп Стефа. Убас ҟаҳтцар, ҳаццакцәарагьы цьара иаахнаҩауеит.

– Ашкол ахь сара сцоит, бара бсышьҭуам. Избанзар, сара издыруеит уи ашкол ахь ацара бара ишыбҭахым – иҳәеит аҧхьара дызҟәатцыз Ливук ишәҟәы иаҧхьа астол иныкәтцо.

– Ливук, ашкол ахь ацаразы, сцоит аха, уара иудыруоу сара ашкол ахь ацара зыстахым?

– Ааи, ҧытқәак здыруеит, аха зегьытцәкьа сыздыруам, – иҳәеит Ливук ииааркьаҽены.

– Адирктори Марҭа лыкласс анапхгаҩи сзырҿаҧшуам. Урҭ иуаа бзиақәаҙам, ахәычқәа еилырхуеит.

– Бара бакәым, излоу реилазаарагьы иртахҙам ҳәа рҳәоит. Марта лыкласс анапхгаҩы ашшцәа рацәаҩны иоун, акласс анапхгара аҟнытә ихы дақәыитыртәит ҳәа саҳаит. Исаҳаижьтегьы шьта хымшҟа тцуеит, аха бара бҧы исзымҳәеит акәымзар.

– Иухьи Ливук сгәалаҟазаара зеиҧшроу умбаҙои? Исауҳәар сгәалаҟазаара бзиахар ҳәа ушәама? Адиректори иареи ирхароу рацәоушәа збоит Марта Аҧснытка лцара.

– Ҳәарас иатахузеи, ус акәзаргьы ҟалоит. Уи акласс анапхгаҩы иеиҧш адиректоргьы иамхра азтцаара ыкәгылоушәа рҳәоит, – иҳәан Ливук иааиҧытцҟьеит. Ливук ари ажәа иҧытцҟьаз даара ицәымыҧахеит, избанзар уи макьана, ииашоу, ииашаму еилкааны имаҙамызт.

Ливук еснагь ҟазшьас иман цқьа еилкаамкәа изымдыруа цьара амҳәара. Ари аҟазшьа иара даара ҳатыргьы ақәитцон. Цьара аҳәара акәым, бзиа иибо иҧшәма лҧытцәкьа аҳәара иаҧсам ҳәа иҧхьаҙон, дыҧҳәысми, аҳәса агәтакы рымам. Аҧҳәыс лҧы иуҳәаз агазет ианутцаз иаҩызоуп.

– Убригьы дамырхуа анцәа иҳәааит, – лҳәан Стефа илаҳаз ажәабжь лгәы ишаахәаз удырратәы лхы-лҧы иааныҧшит. Уи лхы-лҧы аччара иаақәыххыз, Ливук илаҧш аннақәшәа, иаргьы игәы иаахәан, «уажәраанҙа исҳәар акәымзи» ааигәахәит, аха игәы иаанагоз, Стефа лҧы акгьы имҳәеит. Стефа лгәы иаахәозар иҳәан Ливук ашкол ахь ацара зынҙак ишитахымызгьы ус иҳәеит:

– Стефа, ибтахызар саргьы сбыццап, ашкол ахь бахьцо.

– Ушәҟәы узыҧхьо иугәаҧханы уаҧхьоит. Уи аҧхьара ушаҧу уалгар, еиҧьушәа збоит, уалга узыҧхьо. Марта лдокументқәа раагаразы, ҳҩыцьагьы ҳатахымхаргьы ҟалап, – лҳәеит Стефа.

– Ибзиоуп, нас бца, ашкол ахь. Иаага Марта лдокументқәа. Бара ишыбҳәаз еиҧш, бныҟәа, Марта лдокументқәа лыкәшәар, лгәы иаахәап, ргәы иаахәап лара дзаазо атаацәара. Пату ақәыртцап, уаатәи артцаҩцәагьы, – иҳәан Ливук, абжьааҧны еиҧш, уажәгьы дҟәыҧаны даацәажәеит.

– Аиеи, сцап. Ус еиҳа иеҕьуп, – лҳәан егьи ауада дныԥналан аҽеилаҳәара дналагеит.

Лҽеилаҳәара митәык дадымхалеит. Стефа иаарласны, лҽеилаҳәаны, ауада дааԥнытцит. Усҟан Ливук ашәҟәы аҧхьара даҿын.

– Сара сцеит, – лҳәеит Стефа, Ливук лхы наиқәкны.

– Бца, – иҳәеит Ливук ишиҟазшьаз еиҧш, иажәа аркьаҿны.

Стефа данындәылтц Ливук длызхәыцуан: «Изакәытә лаҕырӡузеи уи лыҧҳа лзын икалтәаз, аиашаз, уи агәыхь илызнарцысыз дагоит, ма дархагахоит ҳәа акәын са сгәы ишаанагоз, аха лыҧсгьы еиқәхеит, уи агәырԥа хьамҭа илтааз. Лҽамылхит, избанзар дҟәыҧан. Ҟәыҧарыла аныҟәара, еснагь ауаԥы деиқәнархоит. Ҳәарада, ушьҭа Стефа акгьы лыхьуам, уи лиашара деиқәнархоит».

Стефа агәашә дшынҭытцыз еиҧш, Ливук иԥызак машьынала дааиуан. Уи Стефа даниба, даангылан, ибжьы наиргеит:

– Бабацои, Стефа? Стефа дахьцоз лҳәеит.

– Бааины бақәтәа, устәиалоуп сара сышцо. Стефа лшьаҿақәа аалырццакын, иаангылаз амашьынахь, лхы рханы лҿыналхеит. Амашьына даннадыххыла, аныҟәцаԥ ашә аартны, «бааины бҭал», – иҳәеит. Стефа дааццакны зышә аатыз амашьына днақәтәеит, дышнақәтәаз еиҧш, амашьына аҿынанахеит. Ари Ливук изааигәаз ԥызан аҟнытә, уажә ааигәа, Ливуки иареи анеиқәшәа иаиҳәеит Марҭа Аҧсныҟа дышцаз, уи лзы ируз-ирҳәаз зегьы. Ажәак ала иуҳәозар, уи идыруан Марҭа лҭоурых акы аанмыжькәа. Уи аҟнытә иара Стефа длазҵааит:

– Стефа, Марҭа лдокументқәа рзы акәхап бзааua?

– Ааи, Марҭа лдокументқәа рзы ауп, сара арахь сзааua. Уара ишудыруа здыруеит, Марҭа лҭоурых бзианы. Избанзар уажә ааигәа Ливуки уареи шәанеиқәшәа ишуеиҳәаз саиҳәеит, – лҳәеит Стефа, лара илзааигәаӡоу аӡә иеиҧш дыҧхьаӡаны.

– Ааи, ибзианы издыруеит Марҭа лҭоурых. Избанзар

уи сара исеиҳәахьеит Ливук. Уажәы бара адокументқәа ахьыбышьҭуа биашоуп. Убас иашала бныҟәар, быҧхагьы, лара дзызцазгьы беилыркааует. Аҧстазаараҽы еилибакаароуп иҟоу, уаҳа акгьы ыҟам. Изеилибакааз рыбжьара, ахаангьы рыцхара ҟалом, – иҳәеит амашьына ныҟәцаѡ. Стефеи аныҟәцаѡи еицәажәо ус ишнеиуаз, ашкол агәашә инавсны, иаангылеит амашьына. Стефа амашьына ашә аалыртаанза аныҟәцаѡ ус иҳәеит: – Марҭа дагьсуоуп. Аҧсуаа даара имилаҭ маҷны аҭоурых ду змоу милаҭуп. Ақәра ду ирымоу иабзоураны, акультура ду рымоуп, урҭ рыҧсадгьыл иапатриотцәоуп. Урҭ рҭас, рыламыс адунеи ахьынзаназаазо, даҽеа милатк ирыламѡашьо иҟоуп. Аҳәырѡы рыѡнқәагьы снеихьеит. Урҭ сара ибзианы издыруеит.»

Стефа амашьына ашә аалыртын дыллыбааит.

– Абзиараз, Стефа, Ливук сысалам иҭ, – иҳәеит иара, Стефа «ҭабуп» лҳәаанза.

«Абзиара узыҟалааит, иҭабуп сахьааугаз, иҭабуп Ливук асалам ахьизуҭиуа. Хымҧада уи иасҳәоит уаргьы саргьы ҳшеиқәшәаз, усаламгьы исҭоит», – лҳәан Стефа амашьына дыѡлыбаан, ашкол агәашә ахь лҷыналхеит. Лара амашьына дшылылбааз аныҟәцаѡ асигнал абжьы наирган, аҷынанахеит. Лара ашкол агәашә аартны дынҭалеит. Усҟан аҧсшьара ду ыҟан. Уажәоуп аҭатәхәы аҷынтә аҭәтцәа аныҟала. Ашьхымза аҭра ашьхақәа анҭыппуа еиҧш, аҭаѡцәа рыклассқәа ирыѡныппны, ашкол ашҭа ақәлара иаҷын. Стефа ус дышнеиуаз, Маша даалҧылеит. Маша иаразнак, – Стефа! – лҳәан лнапқәа ааитцыхны иѡышьҭылхын, дыѡуа, дааин Стефа лҷынылгәыдлыжьлеит.

Стефа лыҧҳа дылбазар аҟара Маша даалеигәырҧьан, дѡышьҭылхын далгәыдкыланы, днеимда-ааимдо даалыгәзит, аха ирласны ҵаҟа длыргылеит. Уи лнапқәа Маша дырзышьҭымхит. Дхәычума Маша. Уи аҭыҧҳаназа длаҟарахарц уамак лыгзам. Стефа Марҭа даалгәалашәан, лҧаратра аҷы аалыртын, ҟәрышьқәак Маша иналлыркит..

– Ари уамак ыҟам, аха иахьа ибызхоит, – лҳәеит Стефа Маша длыхәаҧшуа.

– Сара исфаша сымоуп, исҭахуам, – лҳәеит Маша Стефа илылҭаз аҧарақәа мап рыцәкуа.

– Ус бҳәар, сбыргәаауеит, сара Марҭа леиҧш быҧхьаӡаны ауп, арҭ аҧарақәа збысҭо – анылҳәа, «иҭабуп» лҳәан Маша Стефа илылҭоз аҧарақәа аалымылхит. Маша Стефа аҧарақәа гәык-ҧсык ала ишлылҭаз иеилылкааит. Даалгәалашәеит Марҭа. Стефа даарыцҳалшьан, лылақәа ҭырхаха дѡалҽаҧшит, нас Стефа лгәы иаахәап, – лҳәан Маша даацәажәеит.

– Шәара ижәдыруоу ҳакласс анапхгаѡы дшамырхыз? Уажәы акласс напхгаѡыс иҳарҭаз дшыбзиоу шәдыруоу, шьыри адиректоргьы дамырхуандаз! – лҳәеит Маша, лыбжьы аӡәы иаҳар ҳәа дшәо, иаархәыҷны.

– Ус бара ибымҳәан, бхәыҷуп, макьана ибыздыруам уи акласс анапхгаѡ ҽыц дзеиҧшрахо. «Аѡымсаг ахьынӡаҽыцу аѡны бзианы иаҧссоит» – рҳәоит.

– Сара бара бҽоуп, уаҳа ҷьаргьы исҳәаӡом. Бара бгәы ишахәоз здыруан ауп, изысҳәаз. Шьыри, уи Марҭа илдыруандаз, лгәы ишҧахәарыз – лҳәахт Маша, Марҭа дшыгәхьаалго удырратәы.

– Маша ушьҭа бца, бымбои бѡызцәа зегьы цахьеит, ари аҧсшьара ду ауп. Акрыфара бҽагбмырхан, – лҳәан ҧыхьа еиҧш, дѡышьҭыхны акәымкәа, даалаҟәын Стефа Маша дналыгәӡит. Маша дыѡуа, лѡызцәа злацаз ала лхы рханы лҽыналхеит. Стефа Маша дахьнеиуаз длыхәаҧшуа дгылан. «Марҭа ари ашкол дҭазар, уажәы рѡыцьагьы иеицны имнеиуази» ҳәа дхәыцуан. Стефа Маша акрыфарҭа ашә аартны данынаѡналагьы, Стефа дахьгылац дгылан, иҧәҧәаны иарсу аҭәѡан еиҧш, дымҭысуа. Лара илзымчҳазт лылаҧырӡкәагьы аахыҳәҳәылеит. Стефа дахьгылаз: «аӡәы сибар ҧхашьароуп» – аалгәахәын ашьшьыҳәа артцаѡцәа рҭып ахь лҽыналхеит. Уа ашә дылагылан аѡнып ҧссаѡ аҷапшьаѡ ҧҳәыс, лнапқәа аҟапҧшь рхатцаны. Уи Стефа даанылкылан, длазҭааит:

– Ишәтахыда, шәара?

– Сара дыстахуп, афбатәи акласс анапхгаҩы, – лҳәеит Стефа.

Афбатәи акласс анапхгаҩы шәара шәанаааиуаз, дышәывсит. Акрыфараз, акрыфартахь дцеит. Ахпҧатәи атцатәхәоуп уажәы интцәаз, лара апҧшьбатәи атцатәхәы лымазам, – лҳәеит аҷапҧшьаҩ-аҩныпҧссаҩ.

– Шәара шәызҿу дыпҧхәысуп, афбатәи анапхгаҩы дхатцоуп, – лҳәеит Стефа, ахатца ҳәа лара дызҿу дшамырххьаз лмаҳацызшәа.

– Шәара шәызҿу ахатца, адиректори иареи ус хәымгақәак ҟартцан, азы аус иаман.

«Уи ҟазтцаз сара соуп» – иҳәан, афбатәи акласс анапхгаҩы ихы аитан, аусура дамырхит. Аха аус хәымга ицҟазтцаз адиректор дизыхьчоз цьишьан, аха дизымхьчеит. Уигьы итцырдырааит, иус ҟьашьуп, иматцура амхрала деиқәхар «итабуп» иҳәап, аха уи ала дзеиқәхом ҳәа ауп ауаа ирҳәо. Урт изларҳәо ала аус азбарта иартаргьы ҟалап, иҟало аабап. Уи дамырхыр, иҟало даара дыбзиоуп, дҟәышуп, ламыс змоу азә иоуп иара. Уаҳа сҳәом бара быгәра згоит азоуп, ари амаза збасҳәо», – лҳәеит ари аҧссаҩ аҷапҧшьаҩ, уи лыгәра лгартә еипҧш, илзааигәазоу азә леипҧш дыпҧхьазаны.

– Уи сара иабасҳәо, насгьы иҳәатәым зҳәақәо среиуазам сара. Уи азы шәгәы шәыртынч, – лҳәеит Стефа аҩныпҧссаҩ аҷапҧшьаҩ лгәы лыртынчырц азы. Абас абарт реицәажәара ашьтахь Стефа акыр инаскьаганы игылаз атцаа тцла иатцаҟатцаз атәартаҷы днеин днатәеит. Дтәоуп, дхәыцуа Стефа. Дзызхәыцуа лыпҧҳа Марта лоуп. Уи ара ашкол дтахуп. Адиректор икабинет ашә аартны даадәылтцхт, лылаҕырзқәа лҷашы.

Ари ашкол бантаҳтцоз агха ду ҳахьит, бара ҳашкол бтаҳамтцар акәын. Ҳара бара ҳашкол бызтаҳтцаз ибзианы атцара зтцо азә бакәыз цьаҳшьан азоуп. Атцараҷы зынза бкәадазаап. Бҷы еилганы акагьы бымҳәозаап акласс аҷы. Ус иҟақәоу ҳаргьы иҳамоуп, бара бабаҳтахыз – иҳәахт уи адиректор. Марта ашкол ашта дыкәсны аҩныҟа дцарц

днеихуан. Атцаԥцәеи артцаԥцәеи еилагыланы ашкол ашә инхытцхт». Хәбаҟа минут анаатц, аккаҳәа атцатәхәқәа рахь атцәтцәа ааҟалеит.Ари атцәтцәабжьы Стефа лхәыцра даалнахит.

Аҧссаԥ–аҷапҧшьаԥдахьгылаз, Стефа лахь лҷыналхеит иаарласны, уи дахьгылаз Стефа днеины дналывагылеит.

Стефа атцааха лымтазакәа апсаԥ-аҷапҧшьаԥ Стефа лахь лыбжьы налыргеит:

– Афбатәи акласс анапхгаԥы абыржәы шәара даашәывсын, артцаԥцәа ртыпҧ ахь лҷыналхеит. Лымацара затцәык артцаԥцәа ртыпҧ аҷы даанхеит, маҷк шәаапҧшы, уажәытцәкьа атцаԥцәеи артцаԥцәеи еилысуа еилоуп, – лҳәеит апҧссаԥ-аҷапҧшьаԥ. Стефа илаҳаз хатцаны, дыпҧшны даангылеит. Ицеит ԥбаҟа минут, хабалак, иаатынчрахеит.

«Соулыжьыр ахәтоуп» ҳәа аалгәахәт Стефа.

– Блеир ҟалоит, ушьта блеи, лымала лоуп артцаԥцәа ртыпҧ аҷы иҟоу, атетрадқәа лыриашозар акәхап. Ус акәзаргьы бара быззааиз азы мап бцәызкуа лакәзам, – лҳәан апҧссаԥ-аҷапҧшьаԥ амардуан Стефа даҷаланы дахьԥеиуаз, лыбжьы налхьылыгзеит. Стефа иаарццакны лҷыналхеит, амардуан дԥыцәнан артцаԥцәа ртыпҧ ашә днылагылеит. Ашә днаснасын, дзырԥуа, ашә даалагылеит.

– Шәлеи! – ҳәа артцаԥцәа ртыпҧ аҷынтә ҧҳәыс бжьык аагеит. Стефа ашә днагәтасын, аҷараҳәа иаалыртын, дныԥналеит.

– Мшыбзиақәа! – лҳәеит Стефа, дшынԥнашылаз еипҧш, итәаз аҧҳәызба ҷа лхы налыцәкны.

– Бзиара жәбааит, шәлеи арахь ишәтахыдаз? – дтцааит итәаз аҧҳәыс ҷа.

– Шәара шәоуп истаху. Сара излеилыскааз ала шәара шәоуп афбатәи акласс анапхгаԥы.

– Ус ауп, сара соуп афбатәи акласс анапхгаԥы акыр азы сышәтахызар, сышәзызырԥуеит, шәыматц аура сазхиоуп.

– Ааи, шәыстахуп, шәара шәыцхыраара стахуп. Сара

Марҭа лан соуп. Стефа лажәа нагӡаны аҳәаха лымҭазакәа артцаҩ ҿа даацәажәеит:

– Марҭа иӈьычны Аӈсныҟа иргаз лан шәоума? Уи лымшала заҟа гәырҩа шәхажәгахьоузеи? Шәрыцҳашьаны заҟаҩы шәылацәажәо саҳахьоузеи, – ҳәа Стефа дрыцҳашьаны, даалыхцәажәеит артцаҩы ҿа.

– Мап, уи длымӈьычӡеит, дырӈьычит ҳәа сара соуп ауаа ирылазҭаз. Сара соуп, аха уи гха дуны исыхьит. Анцәа сатеимҭааит агха иҟастцаз азы. Уи адагьы сара егьа гәнаҳа ҟастцахьеит. Сара сыдагьы гәнаҳара ҟазымҭацда. Ари ҳдунеи ду гәнаҳала итәыми? Ари шыҟалаз абас ауп. «Марҭа лаҳәшьа ду сара сҿы дыҟан. Сыпҵшәмеи сареи аҿены ӈсрак ахьҳамцара ҟамлазт, ҳцеит. Марҭа лаҳәшьаду днаскьалгон, адәыӷба даналҭа, лара длыбаауашәа ааҟалтцан, лҿылтцәахит. Хпҳа-ҵшьба аанҿасырҭа ианырхыс, Марҭа даацәыртцын лаҳәшьа ду лкупе аҿы днеит, ушьҭа дабалгоз, ҳара арахь данаҳамба, Аӈсныҟа адырра ҟаҳҭеит. Уа дыҟоуп. Уа ашкол дҭаларазы адокументқәа сҭахуп, уи азоуп сзааз, агәхьаа шәасыргоит, аха, – лҳәеит Стефа.

– Ҳәарада, аҳәыҷы лдокументқәа лҭахуп, аха ус адокументқәа шәыҭара ҳара азин ҳамаӡам. Лара дахьцаз, ашкол аҿы, дызларыдыркылаз ала ашәҟәы аагатәуп. Нас убри ашәҟәы ала адокументқәа шәаҳҭоит, – лҳәеит афбатәи акласс анапхгаҩы.

– Унан, абритцәкьа шҵаҳзымдыруеи, сыпҵшәмеи сареи. Ус сҳәеит, аха акы еилаҳамкааyа, ҳхәыҷны ҳаҩны ҳаҩнома, ҳахқәа ҳтәзамкәа ауп аҩны ҳшыҩноу. Ҳара ҳаҩны ҳшыҩноу еиҵш, иҳақәшәира аҩны дыҩналаргьы сҭахым, – лҳәеит Стефа, илыхьыз ҵхашьаны.

– Ииашоуп ишәҳәо, сара шәара шәыӡбахә саҳахьеит акласс ансыдыскылоз. Усҟан сара иеилыскааит уи. Артцаҩцәа ргәы ишалаз шәара шәзықәшәаз азы, шәрыцхаршьоит зегьы. Ҧыхьатәи афбатәи акласс анапхгаҩи ашкол адиректори рыда. Урҭ уаа гәатцәа жәпақәоуп. Ирҳәоит ахәыҷқәа еилыхны ирбоит ҳәа. Марҭагьы дыгҿацаланы

дрыман, атцара лгәы ахдыршәеит ҳәа. Ажәак ала, ашкол аҽы аусура дара иртәым, – ҳәа рзырҳәон ауаа.

– Иҭабуп схәыцгьы саргьы ҳахьеилышәкааз. Ахәыцы илзымдыруа абызшәала атцара лыртцара ауам. «Аҧсуа» «аҧсуа» ҳәа илхыччон, дымцакәа. Уи иалаҳхи иҳамсхьоу аус. Адокументқәа рзы ишәҳәо иашоуп. Уи дызлары-дыркылаз ала ашәкәы аарышьҭуазар аабап. Абыржәы, сышиашоу аҧошьҭаҽы снеины, ателеграмма ҟастцоит, – лҳәан Стефа дыццакны дмагылеит.

– Сатамзааит шәыззааиз аус азы, ацхыраара ахьсыз-шәымҭаз. Избанзар, уи изымуа усуп.

– Ибҳәо иашоуп. Сара сбызгәааҙауам, иатахыз ашәкәқәа шәырмоны, шәнапқәа нантцаны ҳәа иаасырмариан, аха – лҳәеит Стефа. Нас абзиара шәзыкалааит лҳәан ашә аартны днымонытцит. Дук мыртцыкәа, ашкол ашта днықәсын, агәашә аартны дынҭытцын, автобусқәа ахьаангыло ахь лҽыналхеит Стефа. Лара автобусқәа ахьаанкыло дышнеиз еиҧш, апочтахь ицоз автобус ааин, дмыхәнан, иахьҭацәыз тәарҭак аҽы днеины днатәеит. Дук мыртцыкәа лавтобус аҽынанахеит. Амбатәи аанҽасырҭаҽ акәын апочта ахьыказ.

Уа автобус анаанҽас, Стефа афырҳәа длылбааит. Дышиашаз апочта длымоналеит. Адахҭа днадгылан, абҧыц аақәылхын, илҭахыз нантцаны, иныкәлыршәит. Ателефонистка абҧыц аақәылхын, ианыз ажәақәа аапҳьаҙаны «абрысқаҟара бшәароуп», – лҳәан, шаҟа лшәоз лалҳәеит. Стефа лҧаратра аҽы аалыртын шаҟа шәатәыз аҟара налылтеит. Стефа аҧара злалшәаз ала аквитанциа моны иналылтеит. Стефа аквитанциа аақәылхын лҧаратра инталцан, лыматц зуз ателефонистка «ҭабуп» ҳәа лаҳәаны дындәылтцны дцеит. Апочта аҟнытә Дариа дахьынхоз рацәак бжьамызт, шьапыла днеиратәы иҟан. Уажәы, Стефа илызбеит Дариа лҽы днеины, Машагьы лызхара дбаны, Дариагьы длацәажәарц. Уи алагьы лгәырмоақәа лхалыршҭырц. Ус иагьыкалтцеит Стефа. Минуҭқәак рышьҭахь Стефеи Дариеи еицәажәо, Дариа

луадаҽы итәан. Стефа раҧхьа иаацәырылгеит Марҭараа рыкласс анапхгаҩы дшамырхыз, адиректоргьы иусҟәа даарак ишҽеим. Изларҳәо ала рҩыцьагьы иҽеимыз уск мҩаҧыргеит. Иҽеимкәагьы ауаа рылацәажәоит. Ари Дариагьы илаҳахьан, аха Стефа лҽы днеины, илзымҳәацызт акәымзар. Ус Дариа илзыҟатцазтгьы Стефа заҟа дгәырҧьарызеи? Марҭа лзы заҟа лгәы лыхьыз, заҟа лаҧырҙы калтәаз аҟара калтәомызт. Уи агәыхь илымаз акыр ихнаҩауан, Аха Дариа илзымҳәеит. Лара Дариагьы заҟа илтахызеи Стефа лҽы днеины илҳәар…

Уажәы, Стефа ианцәырылга ауп уажәраанҙа Дариа ишылдыруазгьы анылҳәа. Дариа Стефа иахьлызламҳәацыз, Дариа Стефа лҽаҧхьа аҭамзаара шьҭалтцеит. Уажәы дара анцәа иҳәон, урҭ рматцурақәа рамхра адагьы, аҭакрагьы рыцәшәарц. Стефа Дариа илалҳәеит Марҭа лдокументқәа аарышьтырц ателеграмма шылшьтыз. Адокументқәа ааны ианыҟала апочтала имышьҭзакәа, лара лхаҭа дцарц, лхәычгьы арахь дылзаагозар, даалгарц, дылзаамгозаргьы лҽырбзианы дыҟазарц азы длылабжьарц, насгьы лара лызхара дылбарц лгәы иштоу. Дариа даалаган, акофе лыршит. Илеидтәаланы иржәит. Рызхара ианеибаба, аамҭа анырга ашьтахь, иааидытцит арҭ аҳәсақәа. Стефа дахьынаиааиз акыр лгәы лхашҭшәа дааҟалеит. Аха аҩны данааи нахыс лыҧҳа еиҳа лгәы дытцхо далагеит. Лара дтәан лыҧҳа длызхәыцуа.

Арантә Марҭа Аҧсныҟа данцоз аҩны илшәқәаз рылоуп дышцаз. Уа дахьнеиз, лыматәақәа илшәылтцо ҳәа илымоузеи? Аҧснынтәи Литваҟа лара данцоз, уа Аҧсны лыматәақәа рацәаны инхеит, аха усҟан лара дхәычын. Уи аахыс дазҳаит, афбатәи акласс аҿы дтәоуп. Усҟантәи лыматәақәа уажәы илзыбзиахома? Иагьа лтахызаргьы аматәақәа ара иҟоуп. Иагьа ҧшҙа рбаргьы Ливуки Стефеи лара илзаархәон. Уажәы лара иабалыхәарҭоу акәымзар.

Ҭина Марҭа Литвантә данаалга, мчыбжьык аҟара анаатц, Аҟәаҟа длыманы дцан, ҩынтә лҽызлеиталкшаз аматәақәа лзаахәаны илзаалгеит. Захари Светеи усҟан еиҧшымызт азы.

Уи нахыс, Захари Светеи аҟәрышьқәа аидкылара иаҿын Марҭа илзыхәҳахәҭырц азы. Ицәгьамкәа аҧара еидыркылеит урҭ. Уи иахьа акәзаарын ҿӷәарасгьы иамаз, иарбанызаалак ҭитәык мгазакәа Светеи Захари Марҭа дрыманы Адлерҟа ицеит хәҳахәтра ҳәа. Адлер имццакзакәа илалаҧшны ихәаахәҭырц азы. Уа ирҭахқәаз рмоур, уаантә дара ргәы иҭан Шәачаҟа ицарц. Шәачаҟа имцакәа Адлер ирҭахыз шроуаз агәра ргон. Ус иагьыҟалеит, Марҭа илҭахқәаз зегьы араҟа ироуит, нас дара аханы Шәачаҟа изцарызеи!

Кәасҭа нхарала Захар дахьынхоз акыр дацәыхаран аҟнытә, иахьа уажәраанза Марҭа иара ишҟа днеимҧхьазацызт. Амала, ахәыҷкәа ашкол аҿы иеиқәшәалон, уа иеибабалон. Ус акәымкәа иҟазтгьы Марҭа иагьарааны Кәасҭараа рҿы днеихьазаарын. Аха ус иҟам ишыжәбо. Ари амчыбжь азы Марҭа, хаз ҷыдала лхәы ҟатҵаны, лҩызцәа лыдкыланы длеигарц игәы иҭан. Уи рдыруан Захари Светеи. Ҭина илзаалхәақәаз аматәақәа маҷхәызма, аха Захари Светеи Ҭина илзаалхәақәаз аматәақәа ракәымкәа, дара илзаархәақәаз лышәҵаны Кәасҭа иҿы дларгарц акәын ргәы иҭаз. Убри азы акәын Марҭа урҭ дрыманы Адлерҟа изцазгьы. Усҟан Адлер «Азверинец» ааны иҟан. Дара неины ирбеит. Акинотеатр аҿы акиносахьа иахәаҧшит. Адлер аҭыҧ ҧшзарақәа акыр рбеит. Стефеи Захари Марҭа рыгәҭа дыбжьаргыланы рпатретқәа ҭырхит. Аҵыхәтәан, акрыфарҭаҿы инеин, акрырфеит акрыржәит. Акрыфарҭа ишаадәылтцыз еиҧш, Ҧсоуҟа ицоз автобусҟәа ахьаангылоз инеин, раҧхьа иааиз втобуск инҭалан Ҧсоу ииаит. Араҟагьы акраазхәо ҷьоук ракәу ҷьушьап ашәыр зҵиқәо инрызҵаа-аарызҵаауа, акраамҭа ирылан. Абарҭ абас Ҧсоу ианыҟаз хымш раҧхьа, нахьхьи, Литвагьы Марҭа лани лабҧсеи гәытҳарҭас ирымаз Марҭа лакәын.

Стефа апочтаҿы дыҟан аѡны данааи, Ливук дыҟамызт. Стефа аҽны дахьыҟақәаз рҟнытә, дааҧсаха аѡны дааин, лҽааиҭакны лиарҭахь днеины, лхы нықәылтцеит. Ҽеишәа аҧсшьаха лоуаанза азәы ибжьы аагеит. Уи зыбжьыз

дылзеилымкааит Стефа. Аҩынтә абжьы анаага, Стефа абжьы игаз зыбжьыз деилылкааит. Уи аҧочтанықәгаҩ ибжьы акәын. «Ажәабжьс иаҳзааигазеи» ҳәа дхәыцуа, аҩны дныҩнытцны, днеиҧылеит. Конвертк «Заказное» ҳәа ақәыҩны амҳәыр аарханы, Стефа иналиркит апочтанықәгаҩ. Ари злалоуз алагьы лнапы нанылтцеит, апочтанықәгаҩ азеиҧштә тетрад ҷыда имаз аҿы. Стефа Аҧсны дахьықаз, илтцаз «Арахь умҩахтц» уажәы, лара илтцааз иалхәеит, аха иаргьы Аҧсны дааҙазшәа – «Ҭабуп!» «Сыццакуеит» – иҳәан дааҳәны, иҿынеихеит. Стефа дыццакы-ццакуа аконверт аалыртит. Абар, Марта ашкол дахьтоу ақнытә ауп ашәкәы ахьааз. Ашкол адирекциа аҳәара шықанатцо Марта лдокументқәа нарышьтрацы, дара рышкол дахырҧхьаҙарац азы. Уажәытцәкьа, лҿааилалхәан ашкол ахь дцаны, Марта лдокументқәа рымхны, Аҧсныка амҩа дыкәлон, аха Ливук аҩны дыкамызт, уи диазымтцаакәа цашьа лымамызт. Ливук дааҧа дизыпҧшыр акәын, дагьизыпҧшит. Ахәылпҧаз Ливук дааит аҩны, Стефа лгәалақазаара бзианы, Ливук дахьибаз игәы иаахәеит.

– Иахьа даара сгәы баахәоит, Стефа. Убас ауп ақәыцәа ихы шымҩапҧиго. Агәырҩа баапҧс зҿазтаз дагоит. Уи иаҿагыланы иқәпҧаз аиааира игоит, апҧстазаарахь деихоит, – иҳәеит Ливук.

– Ливук, уара иудыруоу, иахьа сара абас сгәалақазаара бзианы сқазцаз, – лҳәан Стефа, Ливук азцаара илтеит.

– Мап, исыздырҙауам, – иҳәеит Ливук.

Стефа лгәалақазаара зеиҧшроу издыруам. Амала, ибоит лгәалақазаара шбзиоу. Цкьа даназхәыц, Марта лхабарк лаҳазаап игәахәын.

– Марта лхабарк баҳазаап, – иҳәеит.

– Уақәшәеит, Ливук уақәшәеит, – Марта дахьҩеиз ашкол дтартцеит. Ашкол аҿынтә ашәкәы ааит. Уи ааганы апочтанықәгаҩ иситеит. Уи ада ҧсыхәа шҳамам уаргьы саргьы иаадырыр акәын. Аха уи аума аус злоу. Аус злоу Марта лдокументқәа зларымаҳхыша ашәкәы ҳауит.

Заа адырра ҟатцатәын. Ҳара адырра аныҟаҳҭа, иаҳзаарышьҭит.

– Ааи, ииашатцәҟьаны, уи аадырыр акәын, аха ҳзымхәыцит. Ҳҭагылазаашьа усшәа иҟалеит, – иҳәеит Ливук.

– Ус егьа ҳагхахьеит, егьагьы ҳагхараны ҳаҟоуп, аха уи агәхьаа зкыда? Уи усҟаҟара азхәыцра аҭахым. Уажәы азхәыцра зҭаху иаарласны Марҭа лдокументқәа лара ашкол дахьҭоу рыкәыршәара ауп. Ашкол аҷы снеины, иаарласны, почтала исшьҭыргьы ҟалоит, аха схаҭа изгар сҭахуп, Марҭагьы дызбап. Дысзыгәыкны, дсышьҭалозаргьы сыздыруам, уара угәы иацәымҧымзар, сцон, – лҳәеит Стефа.

– Бца. Уи сара сгәы иалсʒуам, – аҭак ҟаитцеит Ливук.

– Ус акәзар макьана, ахәыцқәа ашкол иаурыжьуам. Ашкол ахь сцоит, Марҭа лдокументқәа рымысхырц – лҳәан, дѡагылеит Стефа.

– Бца, иҳәеит Ливук.

Стефа дааццакны, лҿааилалҳәан, ашкол ахь лҷыналхеит, Аҧснынтәи инеиз ашәҟәы лыманы. Стефа ашкол аҷы дѡеит. Афбатәи акласс анапхгаѡы длыҧшаан, илҭахыз ашәҟәқәа ааиқәлыршәан, Стефа лышҟа иналырххеит.

– Адиректор инапы анҵатәуп, иаргьы икабинет аҷы дыҟоуп, – лҳәеит акласс анапхгаѡы.

– Сбыҳәоит бшаҷу бара исзыҟабҵарц, уи адиректор сиҷаҧшыр сҭахʒам, – лҳәеит Стефа.

– Ибзиоуп, бара ус ианыбҭахха, – лҳәан даапҧышәырччан, дѡагыланы адиректор икабинет ахь лҷыналхеит акласс анапхгаѡы. Лара рацәак даанымхакәа дааит.

– Зегьы еиқәшәоуп, – лҳәеит адокументқәа аныналлыркуаз.

– Даара иҭабуп, абзиараз, – лҳәан Стефа дындәылҵит.

– Бызхаҭабуеи, уи сара сус ауп, – лҳәеит акласс анапхгаѡы, деихаччо.

Стефа иаарласны аѡны дааит. Ливуки лареи ааицәа-

жәан, авиакассахь ицеит. Адырԥаҽены ашьыжь асаат фба рзы, аҳаирплан Адлерҟа иҧырраны иҟан. Лара лзы итәаахызшәа тыҧк тацәны иҟан. Аблеҭ аахәҳаны аԥныҟа иааит.

Стефа ауха лзыршомызт. Зныкишандаз ҳәа дышгәаҟуаз, аацәылашеит. Афырҳәа дԥагылан, агәара дынтытцит. Ливук длыцны дцон, аха аблеҭ ыҟазамызт. Ԥблеҭк рҭахызар, даҽеа мшқәак иаагҧшыр акәын.

Стефа дахьынҭытцыз, таксик аанкыланы дԥақәтәан, аерапорт ахь дцеит.

Стефа дзықәтәаз аҳаирплан ажәԥан иалаланы инеиуан Адлерҟа ахы рханы.

Светеи Захари Марҭа дрыманы Ҧсоу ианааи, аџьармыкьа ишалаз аамҭа ҧытқ цеит. Нас иццакны, Ҧсоу аҳәаахьы идәықәлеит, аԥныҟа иаарц. Ҧсоу иахьааиз ԥбаҟа саат игылан, ауаа ахьырацәаз аҟнытә, рылсра уадаԥын, аха ирулак, ирылсуаны еиҧш, Марҭа ллымҳа бжьык ааҭаԥит «Марҭаа» – ҳәа. Марҭа иаразнак лышьҭахьҟа дынхьаҧшит, аха уаҳа бжьы лмаҳаит. – Мама, – лҳәеит Марҭа, лаҧхьа игыланы инеиуаз Света лнапы днакьысны.

– Изакәызеи?

– Марҭа ҳәа бжьык саҳаит.

– Марҭа ҳәа бара быда заҟаԥ ыҟоу, бдыруоу?

– Сан лыбжьы еиҧшшәа саҳаит.

– Усшәа баҳаит ауп.

Арҭ рыхԥыкгьы ирулак, агәаран иаалтцын, ашыршырҳәа амԥа ианыланы инеиуан.

Итцабыргытцәыҟьаны, Марҭа илаҳаз Стефа лыбжьы акәын. Уи уажәы акәын аҳәааҽы дааины, агәаран данныкәгылоз. Данҧшы, дылбеит Марҭа, иагьлызҽылҭит. Аха Марҭа аҭак анықалымҭа, «дысцәԥашьазаап» лҳәеит.

Стефа аҳәаа данахытцуаз, аҭх акыр инеихьан, аха уа дзаанымгылеит. Гәдоуҭаҟа ицоз втобуск длақәтәан Гәдоуҭа дааит. Уи ауха Стефа илыршеит Гәдоуҭа авокзал аҽы. Светеи, Захари, Марҭеи, дара ргәы ишаанагоз аҭкьысгьы ихәҳахәҭны иааит. Марҭа лзы иаархәарц ргәы

иҭаз атцкьысгьы, илзыхәаахәҭит. Марҭа лыдагьы Баграти Бадреи рызгьы имаҷымкәа ихәҳахәҭит.

Акы заҭәык урҭ аныгьежьуаз ргәы иалаз Баграти Бадреи ахьаарымгаз акәын. Урҭ ааргар, ацирк ддмырбози.

Ажәеизатәи ахы

Аҭаҭын афлыҷқәа хытцәтцәаны аказармақәа рҽы икнаҳаны, аҳәынҭқарра иаларгаларц, ирыʒбыз, мшқәак иахыҧазаргьы иахьакәын уи ҽҳәарас иамаз. Ахәыҷқәа зегьы ашкол ахь рсикатрқәа кны ицеит. Уаантәи рыртцаҩцәа рыцны ицеит аҭаҭын плантациақәа рахь Урҭ иркыз ацикаторқәа рыла, аҭаҭын ашьапқәа рымахәқәа хыртцәон, нас ахықәцәақәа рҽы ашәҭқәа ирымоу хытцәтцәаны икарҧсон. Ашәҭқәа хытцәтцәаны ианкарыҧсоз, амахәқәа злакнарҳашаз, ацқәа азынрыжьуан. Уи ала аказармаҽы икнарҳауан, ашашәақәа ахыб атцаҟа иаркны иҟартцақәоз рҽы. Ишаҳҳәахьоу еиҧш, атцаҩцәа ирыцын урҭ атцара дзыртцоз рыртцаҩцәа зегьы. Урҭгьы ртцаҩцәа ирывагыланы аус руан. Аҭаҭын амахәқәа ихыртцәтцәоз ҽаҳәаны рҟәаҟәа иқәыжьны ҷьоукы аказармақәа рахь ирыманы ицон. Аказармақәа рҽы ҷьоукы асаара игыланы аҽаҳәарақәа ҟартцон. Ҷьоукы хыхь иқәгыланы аҽаҳәарақәа иҟартцоз рымхны, ашашәақәа рҽы ихыршьуан.

Абас мацара, цәгьаҧсышьала атцаҩцәеи артцаҩцәеи еилагыланы аус руан. Анацәеи абацәеи зегьы ашәира иаҽын, ари аус зымшала иалагаз рзы. Избанзар, сынтәантәарак ашкол иаужьны аҭаҭын аҽыхреи арыҧхреи ирҽын. Схы ҭызгоит ҳәа, афлыҷгьы ҽаҳамхыр ҟалом ҳәа дықәгылеит акласси акласс нҭытцтәи аусқәа реиҽкааҩ Кәаҕ Дауҭ-ипҳа. Абарҭ рус изҽыз қәҽиарак аиуеит ҳәа аʒәгьы игәы иаанагомызт, аха иаҽагылашаз уаҩы дҟамлеит. Уи иадгылеит аиҳабыра. Убри абжьазгаз иаҳатра шьҭнахып ҳәа ауп, араиком аҩбатәи амаʒа-

ныҟәгашәи, араион атцара аҟәша аиҳаби арҭ рышкол аҽы иааны, аусура иантытцшазгьы аҽҳәара аҭаны ишцаз. Ауашәы игәы иҭоу аахтны, аргама аҳәара азин иманы дыҟазар, ҳәарас иаҭахузеи, ари ашкол аҽы аус зуаз анапхгара аҙәызаҭцәык ида егьырҭ зегьы мап ацәыркуан, мап зцәыркуаз аҭаҭын афлыч аингалара заҭцәык акәзамызт. Урҭ мап ацәыркуан есышықәса аҭаҭын аингалараз атцашәцәа аусурахь рынашьтра. Усҟан ахәычқәа итцегь еиҧьны атцара ртцо иҟарҭон. Убасҟан, атцашәцәеи арҭцашәцәеи ргәабзиарагьы итцегь еиҧьхон. Заҟа чымазара аҭаҭын ауаа иднархьхьеи. Уи аҳақьымцәа излархәоз ала, аҭаҭын иахо иреитцамкәа аҭаҭын аарыхра знапы алаку зегьы ргәабзиара тцнашәаауан. Уажәы, аҭаҭын ауп ҳазлацәажәо, аха изакәытә гәамузеи иацрытцуа аҟанҵ ааҙара. Убригьы атцашәцәеи арҭцашәцәеи аҽҙами, есҧхынра аклассқәа ирышәнатцаны ааҙара. Уамашәа иубаша, абас атцара ахаҭыҧан, ицәгьоу аусурахь ахәычқәа рнагара, дара зхылтцыз аҭаацәарагьы мап ахырҳәааауамызт. Избанзар, урҭ ацәшәахьан шәажәижәибыжьтәи ашықәс еиқәатцәақәа. Уи иацәшәаны ишааиуаз, маҵ-маҵ, иашьцылеит. Атцара ааҙаратә ус аҽы, уи ада ихәарҭамшәа еилыркааua иалагеит аҙәык шәыцьак ракәымзар. Ус иашьцылеит зегьы. «Ауашәы цьаҳанымгьы дашьцылоит» ҳәа баша ирымҳәозаап…

Ҳара хыхь ишаҳҳәахьоу еиҧш, Стефа Адлернтәи Гәдоуҭа данааи, уи ауха Абгарышҭаҟа ацара иаҧсам ҳәа илыҧхьаҙоит Избанзар, атцх агәҭа еишәнашахьеит. Авокзал ашәнутцаҟа ипҳаҵҵараҙа иҟоуп. Аҧхынра еиҧштцәкьа уаала итәымзаргьы, аха иахьцалак, макьана ицо-иааua, аҧсшьацәа ыҟоуп. Ацьцьаҳәа, ацәажәабжьқәа шәнышәуеит. Гәыпҧ-гәыпҧла итәаны ашәақәа рҳәоит.

Ажәак ала, иаҳҳәозар, Стефа уи ауха араҟа илыршеит. Ианаашаркка, лара дзыдтәалаз агәыпҧ «Абзиараз» ҳәа наралҳәан, Марҭа лыматәақәа зҭаз лсумка аашьтылхын, авокзал ашә аартны днышәнытцын, ашә нкыдҳалеит. Ашә ахьынкыдҳалаз, агәараҳәа абжьы аагеит.

Стефа аҕхара аҽынтә адәахьы данаадәылтц, ауп уи иа-нылдыр, шьҭа ахьҭахара ишалагаз. Имаҷзаны акәзаргьы ашьха асы аақәнаршәшәон, уи ахьшәашәара арахьгьы иаанамгар амуит.

Стефа авокзал аҕхьатәи ашә алоуп дшындәылтцыз. Усҟан ус илзбеит, хыхь амҩаҽы дыҩкылсыр, дызго ак ҟалар, далацарц, ма автобус анаииуанза даанхар, уи ала дцарц. Аха лара агәыҕра лыман Абгарыҩтаҟа ицо авто-бус ааназа, дызго акы лоушашәа. Атаксиқәагьы ара еиҳа илоушашәа лгәы иабон.

Стефа авокзал данааҩнытц, акыр длак-ҩакуа дгы-лан. Нас атаксиқәа раангыларҭахь дцарц еиҕьушәа иаалыҕхьазан, уаҳа авокзал дыҩнамлакәа, уи аган ала алыбаарҭа амардуан шыҟаз лҽыналхеит. Амардуан длыл-бааны, уахь лҽыналхеит. Ҩажәаҟа метра акәын ирыб-жьаз амардуан дахьлылбаази, атаксиқәа ахьаангылози. Атаксиқәа ахьаангылоз днеин, лсумка лыжәҩа ихшьыз аахыхны илалыргылеит. Уа акраамҭа дгылан Стефа. Нас иааит зыҟәра акыр инеихьаз хатцаки ҧхәыски жәабаҟа шыҟәса зхытцуаз зҕабк дрыцны. Урҭ Стефа лашьҭахь инагылеит, агылара рылымшо. Атцыхәтәан таксик ааины иаангылеит.

– Анцәа иџьшьоуп ари атакси ахьааиз, ушьҭа даҽеа так-сик ааир, ҳара иаҳтәуп, – лҳәеит зыҟәра ыҟаз аҕҳәыс.

– Уигьы ааип, – иҳәеит ахатца.

– Сара ахьҭа сакит, – лҳәеит жәабаҟа шыҟәса зхытцуаз азҕаб хәычы.

– Ари атакси ала шәара шәца, – лҳәеит Стефа аҕсышәала.

– Мамоу, ус ҟалом, –иҳәеит ахатца.

– Бхатцкы сара сцааит, даара итабуп, лҳәан азҕаб ҳәҷы лыжәҩа ааникыланы, ашьҭахьтәи ашә днадгылеит, зыҟәра ыҟаз аҕҳәыс.

– Шәҭалозар шәҭал, жәымбои, аҕҳәызба лгәаран шәылҭеит. Сара шәара шәыдагьы иахьа азәырҩы рыматц зураны сыҟоуп – иҳәеит аныҟәцаҩ. Азҕаб хәычи аҕҳәыси

ашә иахьаадгылаз, иаартны инҭалеит. Ахаҭагьы атакси аҧхьатәи ашә аартны дынҭалеит.

– Иҭабуп дад, быҧсынҭры духааит. Аиҳабыреи аитҵбыреи бзыбзиахалааит – ҳәа дныҳәа-нып ҳьаны ахаҭа атакси днақәтәарц иҿынеихеит. Арҭ зегьы шақәтәаз аниба, аныҟәцаѡ итакси аҿынаирхеит, ҳахьцо ҳәа ахаҭа излаиеиҳәаз ала. Рацәаамҭак атакси аангыларҭаҿ даанымхеит Стефагьы. Жәабаҟа минуҭ анаатҵ, иааины лаҧхьа иаангылеит таксик. Усҟан хѡы-ҧшьѡы раҟара лашьҭахь иааины игылахьан. Атакси ааиааанӡа аҷкәынцәа аӡә ус иҳәеит:

– Уажәы, атакси анааилак, шәара шәақәтәаны шәца. Шәимгар ҳәа шәшәоу атаксист? Ара ҳара иаҳзымдыруа иҟада? Шәара шәцар, сара слацәажәоит, снапаҿгьы даазгоит, дызлазбо ала.

– Ибзиоуп, – рҳәеит иѡызцәа. Аха атакси шаанкылаз еиҧш, Стефа лсумка аашьҭыхны атакси ныҟәцаѡ иапҳьа днагылеит.

Сара соуп агәаран зтәу. Арҭ ақәшәмыртәан, уажә иааиуа атакси ала шәара шәца, нас ари снапаҿы даазгоит ҳәа реиҳәеит, – лҳәеит Стефа аҧсышәала.

– Шәызҿқәоу закәузеи, уара? Шәаҳәшьцәагьы ус рзышәҳәома. Ҧхашьарак, шәарак ҳәа ублақәа изырхымлозеи ҳәа атаксиныҟәцаѡ ибжьы наиргеит, аҭыхәан игылаз арҧыс ихы наиқәкны. Атаксиныҟәцаѡ арҭ ибзианы идыруан. Атаксиныҟәцаѡ урҭ ацәгьауаа баны даангыломызт, даарагьы ицәымҧын. Даргьы ибзианы ирдыруан, иагьицәшәон. Атаксиныҟәцаѡ дахьҭатәаз дыѡтытцын, Стефа лсумка аалымхны, абагаж инҭатҵаны ашә ааиркит. Лара днеин, ашьҭахьтәи атәарҭаҿы дынҭатәеит. Атаксиныҟәцаѡ иҭыҧ аҿы дшылатәаз еиҧштҵәкьа, Стефа ҿаалҭит:

– Абгарыѡҭанӡоуп сахьцо, ухаҭкы сцеит.

Атаксиныҟәцаѡ ипасажьыр илҳәаз ала Абгарыѡҭаҟа ихы рханы иҿынеихеит. Убри аамҭазы, ҧҳәыск лнапы аалҟьеит. Ари иара игәеиҭан даанҿасит.

– Аҭыҧ умазар Аҧшьдәанынӡа сцон, даара сыццакуеит, ухаҭкы сцеит, – лхәеит аҧхәыс.

– Бгәы иацәымҧымзар, усгьы устәиала ҳцоит, даагап абри аҧхәыс, – иҳәеит атаксиныӄәцаѡ Стефа лахь даахьаҳәын.

– Дыжәга, дрыцҳами, дыццакуазар акәхап, – лхәеит Стефа атаксиныӄәцаѡ иажәа аҭакс. Атаксиныӄәцаѡ даангылеит. Атакси аанызкылаз, аҧхәыс дааины, ашә аартны дынҭатәеит раҧхьатәи аҭыҧ, атаксиныӄәцаѡ ивараҷы, иҷынеихеит атаксиныӄәцаѡ. Уи амѳа иқәыршәны дцоит. Аамҭа рацәак мцацкәа Хыҧсҭа ацҳа ианнықәс, мрагылара раҧхьатәи архәараҷ ианааи, «абра усзаангыл», – лхәан лыбжьы аалыргеит аҧхәыс. Атаксиныӄәцаѡ аҧхәыс иахьылҳәаҭәӄьаз даангылт. Аагаҧсахә наиҭаны, длылбаа-ит. Иҷынеихеит атаксист. Абгарыѿтаӄа ихы рханы.

– Сара ашкол аҷынӡа сугоит, ухаҭкы сцааит, – лхәеит Стефа. Уахь анеира даҷеа километрак инреиҳаны ишыбжьазгьы.

– Ибзиоуп, – иҳәеит атаксиныӄәцаѡ, иажәа ааркьаҷены. Уи дышцац дцон. Днеит ашкол аҧхьа ҳәа лара иахьылҳәаз. Атакси аақәыртәаины, дызлааз ала ихы рханы даангылеит иара. Нас атакси дынҭытцын, абагаж ашә аартны, лсумка аатиган, инаиргылеит. Стефа арааӡа ааразы шаӄа шәатәыз лзымдыруа дыӄазма. Заӄараан таксила даахьази. Лаагаҧсахә лнапы ианыцьгәалан илкын лара. Уи атаксиныӄәцаѡ иахь иналырххеит. Иара иаалымихын, аҧырга ааиҧхьаӡан, «иҭабуп» ҳәаны инидҵхьаз аҧхәыс лахь иҷынеихеит.

– Баагьежьы, бхаҭкы сцеит, – ига, аҧырга.

– Аҧырга аҭахӡам, арааӡа сара смаац цьушьоу? Капеикгьы ацҵан иусымҭаӡеит, – лхәеит лара.

– Иашоуп, бара аҧара исыбҭаз, баагаҧсыхә ауп. Аха Аҧшьдәанынӡа иаазгаз, илымсхыз аҧара ахысхит, – иҳәеит иара.

– Уи ахыхра аҭахӡам, – лхәеит, уаҳа иара иахь дхьамҧшӡакәа агәашә шыӄаз, дышнеиц, днеиуан.

– Абра икасҧсеит, ибҭахызар ишьҭых, ибҭахызар ишьҭыбымхын, – иҳәан атаксиныҟәцаԥ аҧарақәа нкеиҧсан, иара итакси дызлааз ала ахы рханы, иҿынеихеит. Атакси анца ашьҭахь, Стефа даахьаҧшын, аҧарақәа каҧсан.

– Изыстаз имгеит, баша изкасыҧсари. Изакәытә ламысузеи имоу, ари атаксиныҟәцаԥ, – лҳәан, аҧарақәа аашьҭылхит Стефа. Нас ашьшьыҳәа днеин, ашкол агәашә аартны дынҭалеит.

Дныкәпҧш-аақәыпҧшит ари ашкол ашҭа. Хабалак, шаҟа иҧшҙароузеи, Абгарыԥҭаа рышкол ахьыкәгылоу аҭыпҵ? Пҧшьымԥакны еихагылоуп. Арҭ амԥақәа ахьеихагалоу, рханыҭәҟьа, ахәкәапҧраҿ ашкол шашаҙа иқәгылоуп, амшын ахь ахы рханы. Шамахамзар, аԥнқәа рхыбқәа арантәи зегьы урыкәпҧшуеит. Аԥада уҧшыр, зыкәцәақәа ажәԥан иалоу ашьхақәа уныргәыдҧшылоит, рыхқәа ҟәаш-ҟәашҙа, ркалҭахь аиаҭәара иарганы шәапҧыцьапҧла иҭаҳәҳәаны, амшын агәы ихыҧшыло, иҧагьаҙа иахьгылоу. «Шаҟа иҧшҙароузеи сыҧҳа заҭә Марҭа рапҧхьа ашкол дахьҭалаз. Рапҧхьа лнапы кны дахьаалгаз, нас лыҿзаны дыззааз. Уи лантәҟьа дылхазыршҭыз лыҧсадгьыл «Сара агха сыхьит абри еиҧш аҭыпҵ ҧшҙа кажьны сахьцаз» ҳәа дхәыцуан, Стефа дахьгылаз. Лара уамашәа илбон ашкол ашҭа аҙәгьы дахьыкәлымбааузаз. Аҭатәхәы рымазар акәхап. Аҭәтәа ааҟалар, аҭаԥцәа ршыкь бжьы уқәнамыргыло, иаақәԥышт аха…

Стефа лсумка кны, ашкол ашҭа дахьааҭалаз акыр иҧхалшьеит, аха уаҳа иабалгари. Стефа лсумка ус ишылкыз, лҿыналхан, аԥбатәи аихагыла дыԥхалеит.

Лара хыхь дахьыԥхалаз, амардуан иамариашаны ашә ҿан. Ашә аханы атрафорет икыдыз ианын: «Арҭаԥцәа рҭыпҵ» ҳәа аԥыра. Стефа лсумка лыхәда ихшьыз аахылхын аҙәы иҧырхагамхартә еиҧш аҭзамц инадлыргылеит. Лара дааҳәын, ларма напала ашә амаа ааникылаы, ларҧьа напала ашә днас-насит. «Шәлеи» ҳәа бжьык аагеит арҭаԥцәа рҭыпҵ аԥнутҟала Стефа ашә аалыртын, дныԥналеит. Афырҳәа дԥагылеит, астол иахатәаны

атетрадқәа рыриашара иаҽыз Клава Констонтин-иԥха. Арҭ аѡҳәсак акраамҭа еиҽаԥшуа, арбаҕь ҷышьқәа реиԥш, игылан. Нас рѡыцьагьы иахьгылақәаз рҽынтә иѡны рҽаархеит. Ианынеидыххыла, рҽынеигәыдрыжьлан аибагәзра иалагеит. Урҭ акраамҭа рнапқәа еикәыршаны игылан, нас рнапқәа иеикәыршаз ааурыжьит. Аиҭа рнапқәа ааикәдыршахит. Акыр ус игылан, нас рнапқәа анааурыжь Клава Констонтин-иԥха даацәажәеит: – Бтәа, Стефа, Марта дыббарц азы баазар акәхап Марта лаашьа уаазхәыцыр, уамашәа иҟалеит. Уи Ҭина дымҭарсны даалгазшәа угәы иаанагоит, аха уи ус зынзак иҟазам. Ҭина излалхәо ала, лара адәыԥба данҭала быматәақәа быстасҵоит ҳәа адәыԥба длыцҭалеит. Ҭина лҭыԥ аҽы днаганы даныналыртәа, лара днеины ашьшьыхәа лҽылтцәахит, ашьышьма дҭаланы, адәыԥба ацамҭазы, хԥа-ԥшьба аангыларҭа ианырхыс ауп, Марҭа ашьышьма даатытцны Ҭина дахьтәаз, акупе ашә аартны данынѡнала…

Абас ауп Марҭа арахь аашьас ҳәа иҟалҵаз, – лҳәеит Клава Констонтин-иԥха. Стефа даҽеакала Ҭина длымԥхьазарц азы. Абас, иҟаз шыҟаз еиԥш Стефа илалхәеит азәгьы длыдымгылазакәа. Клафа Канстантин-иԥха луаѡра, лиашара пату ақәҵо, Стефа даацәажәеит:

– Урҭ зегьы сара ибзианы издыруеит, Клава Констаптин-иԥха, Ҭина ҳәа бара бзышьҭоу, анхәыԥхак леиԥш акәмызт сара дшысыԥхьазоз, иаҳәшьа гәакьак леиԥш акәын. Иахьагьы ус сылзыҟоуп сара. Ларгьы ус дыҟазар ҳәа сгәы иаанагоит. Агха зыхьыз сара соуп, Захар иҭаацәеи иареи ракәзам. Сыгха исыхьыз ауп сыԥхагьы лгәы сцәыԥсны, арахь дықәланы дзааз. Анцәа дыҟоуп Клава Констаптин-иԥха. Уи сара ииашаны сахьирхәит, – лҳәеит Стефа, длатәауа. Клава Констаптин-иԥхагьы, ашьшьыхәа лҭыԥ аҽы длатәеит.

– Клава Констаптин-иԥха, бара ишыбҳәаз еиԥш, сара арахь саара зыхҟьаз Марҭа лыгәхьаагарагьы ауп, ҳәарас иатахузеи, аха еиҳарак, сара арахь саара зыхҟьаз Марҭа лдокументқәа роуп. Урҭ баша раашьҭра атцкыс, схаҭа иа-

азгар еиҳа еиӈьуп ҳәа исыӈхьаҙан, иаазгеит. Урҭ адокументқәа ана ссумка иҭоуп, уажәытцәкьа иаазгоит, – лҳәан дҽагылан днеин лсумка ахьгылаз иааҭылган, Клава Константин-иӈҳа дахьтәаз, лаӈхьа иныкәылтцеит.

– Клава Константин-иӈҳа, сшәыҳәоит абарҭ адокументқәа адиректор ихаҭа ишәҭарц, – лҳәеит.

– Ишӈаисымҭо, истоит, – Стефа, – лҳәан Клава Константин-иӈҳа, лаӈхьа иқәыз адокументқәа аакәылхын, дызхатәаз астол амгәа аартны, инҭалтцеит. Стефа илҳәоз лтема дааҟәытцын, даҽеа темак ахь дниасит.

– Клава Константин-иӈҳа, ишӈагӈшҙароу шәышкол ахьгылоу, акәша-мыкәша, иагьшӈатынчроу араҟа. Ажәа ишалоу еиӈш, амҭ ӈыруазар абжьы уаҳауеит, – лҳәеит Стефа, ара аҳра зуа аҭынчра уамашәа ибо. Усҟан Клава Константин-иӈҳа дааччан, иахьа ахәычқәа шамыӈхьоз, Стефа ишылзымдыруаз еилылкаан, ус лҳәеит:

– Стефа, ҳашкол аҷы, иахьа ахәычқәа аӈхьаҙом, ҭаҭын ҷыхра иҟоуп. Урҭ аӈхьозар ашьхымза аиҷытцымҭаз ашьхымзаҭра аҩнуҵаҟа абжьы шго еиӈш акәын акласскәа рыҩнуҵаҟа атцаҩцәа рыбжьы шыҩныҩуаз. Сынтәантәарак аҭаҭын аҷыхреи арыӈхреи рзы ашкол ҳаужьын. Аҭаҭынтрақәа ҳнырхаҳауа ҳархын ҳҵаҩцәеи ҳареи. «Ух гәышьа» ҳәа ҳҵаҭын ақәцәақәа ҷыхны ҳанаалга «афлычқәа» ҷаҳхроуп, Қырҵтәыла аҭаҭын аплан азынамыгҙеит рхәар, ӈхашьароуп, – иҳәан ҳҩызак Қырҵтәыла апатриот иашан даақәгылт, раикомаагьы наидгылан, ҳааҳәны аҭаҭынтрақәа ҳнархылеит. Атцаҩцәеи артцаҩцәеи иеицны, имида-гәидаха аҳәыстақәа ирхуп. Урҭ Марҭагьы дрыцуп. Марҭа дызлоу агәыӈ ахәбатәи абригадахь иргеит. Уи абригада ыҟоуп, ҳқыҵа зда царҭа амам аҳәааҷы. Арахь ааигәа-сигәа ҷьара дыҟазар, бсыманы сцон аха, лҳәеит Клава Константин-иӈҳа.

– Сара исзеилымкааит араҟа ас ҭынчроушәа анызба, уамашәа избеит, артцаҩцәа ҕәҕәақәа ыҟазаап, алеишәа бзианы иркызаап ҳәа сгәы иаанаган, – лҳәеит Стефа.

Артцаҩцәа бзиақәоуп, аха иагьа иумақәазаргьы шьҭы-

бжьык мго ҟалашьа амамызт, лҳәеит Клава Констонтин-ипҳа.

– Бара бтетрадқәа рыриашара баҷын, сара сыбпырхагахеит, аха Марҭа дааназа ара исычҳароуп, нас Гәдоуҭаҟа сцар, асасааирҭаҷы сыршап, – лҳәеит Стефа.

– Ҳара ара ҳшынхо, бара асасааирҭахь бышпаҳашьҭуеи, ажәытә быԥнаҷы бнеиргьы бназмышьҭуа лакәзам Света, ҧыхьатәи быпҧшәма иҧҳәыс. Игәаҧьны уа бзымнеиуазаргьы, ҧыхьатәи банхәа макьана лыпҧсы ҭоуп. Урҭ ирҷыцны инхо Кәаста уҳәа, бара бахьнеилак, бахьрыдрымкыло ҳәа егьыҟазам. Еиҳагьы даара ргәы иахәоит. Шьыбжьоншьҭахь иаауеит ашколчкәынцәа. Марҭа ихараны дызгаз Цыр иоуп. Иара уахь данырышьҭ, «Сара сахьыҟоу Марҭагьы дыҟазааит» – игәахәын, иара дахьцоз, Марҭагьы диман дцеит. Изхысҳәааува, Цыр данааува Марҭагьы диманы дауеит, ара шәеиқәымшәар ҟалазом. Аԥныҟа бымгакәа асасааирҭахь бшимышьҭуа ала агәра бсыргоит.

– Ус сара сыпҧхашьоит.

– Быпҧхашьа-быпҧхамшьа, мчыла акәзаргьы бимгар иузуам, – лҳәеит Клава Константин-ипҧҳа.

– Уаанзагьы Ҭина ибзианы Марҭа деилалҳәахьан. Ԥынтә-хынтә лҷызлалыпҧсахуа лзаалхәахьан. Иацы Светеи Захари Адлерҟа дрыманы ицан, ибзианы илзыхәҳахәҭит, иагьаҵьара маҭәа ҧшзақәас иҟоу зегьы лзаалхәеит. Амала, урҭ лышәҵаны ҳара макьана дҳамбазацт. Дабаабои, урҭ иацоуп ианылзаархәа. Бара ара баныҟаз, ибыцәхәыҷхақәаз быматәақәа лышәҵаноуп иахьа ҭаҭынҷыхра дышцаз. Клава Константин-ипҧҳа Стефа ажәабжь илалҳәаз даарччеит.

– Дзеипҧшроугьы анцәа идырп, лытцкы хәхәаза ишьҭарҳәазо, лԥызцәа дрылазар акәхап.

– Ҳәарас иаҭахузеи, Стефа? Уи ҧҳәызба наҙак леипҧш дыҟоуп. Лара илшәу лыматәақәа дыргәылҷҷаауеит. Клава Константин-ипҧҳаи Стефеи абас ишынеицәажәа–ааицәажәоз, аамҭа акыр инеит. Клава Констонтин–ипҧҳа лсаат днахәапҧшын:

– Ушьҭа ирласны иаауеит, асаат хҧа ҟалеит, урҭ ааиҙа ԥьаргьы сызцом, – лҳәеит.

Убри аамҭазы, ақыҭа анаҙара, аҳәааҿы, аҭаҭын афлыҵқәа рҿыхра, аизгара иаҿыз атцәацәа дрылан Марҭа. Ԥыр дахьгылаз акыр иацәыхаран, дара. Урҭ рахь ихы наирхан, Ԥыр рызҿитит:

– Ишәкқәоу шәаарылгар, уаҳа хышәымтҷаан, иахьатәи ала иазхоуп, иҟаҳҭаз. Уатцәы усгьы ҳаауеит, иахьа иаҳцәынхаз ала ҳалагоит, уатцәы усура ҳанааилак.

Исҳәаз шәаҳазар арахь шәааи!

– Алхас, ирласны ҳалгап. Ԥыр ѡахьхьи дгыланы дыҧшуеит. Иркқәоу ирылгаз, иара дахьгылоу аҿеидкылара иаҿуп, уахь ҳцароуп ҳаргьы, – лҳәеит Марҭа.

– Уахь ацара сара истахҙам. Уаха абра ҳаҟазар еиҳа иеиҧьасшьоит, – иҳәеит Алхас дыччо.

– Избан? – дцаамит Марҭа илаҳаз лзеилымкаазшәа.

– Избанзар, бзиа бызбоит, ҳаицуп.

– Бзиа иубо сыздыруам аха, суҿасуеит, – лҳәеит лара, илкыз аҭаҭын амахә лкаршәны, Ԥыр дахьгылаз ахь дыццакны, лҿыналхеит. Ԥыр иахь лхы рханы дахьѡеиуаз, лгәы тыччааува дгәырҧьатцәа акәын дышѡеиуаз Марҭа. Марҭа Литвантәи данаа ашьтахь, Светеи ашкол адиректор Дараҭиа Пас-ипҧеи, Марҭа дрыманы афбатәи акласс ашә аартны иануыѡнашыла раҧхьа зылаҧшқәа неиқәшәаз Алхаси Марҭеи роуп.

Убри аахыс ашкол аҿы аума, амѡан аума, дара рылаҧшқәа еиҳа инеиқәшәалон, аха изакәыз, дара рхаҭақәагьы ҽеишәа ирыздыруамызт. Амала, абзиабара аҭыхәала макьана ажәакгьы еибырымҳәацызт. Иахьа, Алхас изымдырҙакәа ианааиҿытҷьа, ицәымыҷхеит. Марҭа лакәзар, «суҿасуеит» ҳәа илҳәаз дахьхәит акәымзар, башахазгьы, уи лгәы акгьы алымсит, аха уи Алхас иабаидыруа. «Сажәа исҳәаз Марҭа Ԥыр иалҳәар ишҧазуеи?» ҳәа акәын уажәы, иара дышхәыцуаз. «Ԥыр исеиҳәалак, сеиҳәааит, исычҳап» ҳәа дхәыцуа ауп Алхас иѡызцәа рҽахьеидыркылоз ахь дышнеиуаз. Алхас иѡызцәа ахь-

гылаз, днеины, деиқәышьшьы днарылагылеит. Зегьы ирбон уи игәы шеиқәыз, аха ихьыз ҳәа рыздыруамызт, «Даапҧсаны дыҟоуп» ҳәа акәын урҭ ргәы ишаанагоз.Зегьы ҏеанааидыркыла, Цыр асиа дапҧхьеит. Зегьы ыҟан.

– Иҟам азәыр шәыҟазар, шәнапқәа шәырҩах, – иҳәеит Цыр илафны, ахәычқәа сырччап ҳәа. Цыр илаф заҳаз зегьы ааибарччеит.

– Иҟам инапқәа злашьҭихгәышьоузеи? – дҭааит тҵаҩык.

Цыр илаф шлафыз изеилымкаакәа.

– Оора, ари дыхәмарны исырччап ҳәа иҳәеит, ахәмарра уара иузеилымкааҙои? – дҭааит иҩызак. Ас зҳәаз иаҳаз шлафыз анеиликаа, уаҳа ажәак мҳәаҙакәа, дҭынчза иҽааникылт.

– Шьҭа шәаала, – иҳәан, Цыр рапҧхьа днагыланы иҽынеихеит. Ашьхымзақәа анеиҽытҵуа ран иашьҭаланы ишцо еипҧш, Цыр итҵаҩцәа ишьҭаланы инеиуан.

– Цыр итҵаҩцәа акыр ицәшәон, ицәыҧхашьон, аха иагьаумҳәан, ихәычқәамзи, еицәхасуа, еибарччо, инеиуан. Ирҳәо-ируа иара имбошәа ҟатҵаны, Цыр рапҧхьа дгыланы дышнеиц днеиуан. Ус саатқи бжаки рышьҭахь ашкол агәашә апҧхьа ианааи, даатгылеит Цыр. Иаатгылеит Цыр ицыз итҵаҩцәагьы.

Араҟа акәын атҵаҩцәа зегьы ахьеицрытҵуаз. Ииашоуп, ара иааиаанҙагьы, атҵаҩцәа зыҩнқәа ирывсны иаақәоз аҙәаҙәала ирыцрытцны, рыҩныҟақәа рахь иҩеиуан, аха урҭ рхыпҧхьаҙара усҟаҟара ирацәамызт. Урҭ рҧырак ахьыҟаз, аброуп, аброуп, урҭ ахьеицрытҵуагьы.

– Шәца, доусы шәыҩныҟақәа рахь, шәыпҧсқәа шәшьа, иахьа шәшааз еипҧш, уатҵәгьы шәаа, ишпҧаҳаури ҳаиҳа зымчу иҳадыртцеит, урҭ иҳадыртцо наҳагҙаларoуп, – иҳәеит Цыр, атҵаҩцәа еидытцны доусы рыҩныҟақәа рахь рымҩақәа ианрыкәлоз. «Абзиаразы, уатҵәынҙа» – рҳәон зҩызцәа инрыцрытцны зҽыназхалак.

– Абзиаразы, – атак ааҟартцон, уа иаанхақәоз.Уа иаанхеит Цыр имҩалацәа. Егьырҭ зегьы доусы рымҩақәа

ианрыԛәла, Ԥыр имҩалацәеи иареи рымҩа иԛәлаанҙа, Клава Константин-иԥҳа ашкол ахышә аалыртын лыбжьы налыргеит:

– Ԥыр, минуҭ аҟара Марҭа дыстахуп. Аранҙа дҩеиааит. Саргьы ирласны аҩныҟа сцоит, санлеиуа дсыманы слеуеит.

– Марҭа, Клава Константин-иԥҳа дбыԥхьоит артцаҩцәа рҭыԥ аҷы, уа бҩеи. Нас ларгьы баргьы шәеицлеиуеит, усгьы шәара дшәывсны ауп дышцо – иҳәан иара, иаанхаз атцаҩцәеи иареи рҷынархеит.

Клава Константин-иԥҳа Марҭа данлыԥхьоз, Ԥыргьы диԥхьарц лҭаххан, аха Стефа илҭахымхеит, Ԥыр иҷы дыԥхашьон азы. Марҭа илура лзымдыруа, маҷк аҟара амҩа даанхалеит, нас артцаҩцәа рҭыԥ ахь лҷыналхеит. Алхасгьы Марҭа дахьцаз, итахҙамкәа Ԥыр дицны иҷынеихеит. Ԥыр имырбаҙакәа Алхас инапы ааиҟьеит, «Абзиараз» ҳәа аанарго. Уи Марҭа илбеит, аха илымбазшәа аакалтцан, ашкол агәашә дынҭалеит. Марҭа днеит ашкол актәи аихагыла ашә ахьҷаз ахь. Стефеи Клава Канстантин-иԥҳаи хыхь иахьыԛәгылаз зегьы рбарҭан. Марҭа лзефыр маҭәаҟәа лышәцаны, хыхь артцаҩцәа рҭыԥ аҷы даныҩхәна, ашә днадгылан, аҷыгә–ҷыгә ҳәа днасит.

«Быҩнал, Марҭа», – лҳәеит Клава Константин-иԥҳа. Марҭа ашә аалыртын, артцаҩцәа рҭыԥ дныҩналеит. Дшыҩналаз еиԥштцәкьа: «Мама», – лҳәан Марҭа лан лахь дыҳәҳәаны лҷыналхеит. Стефагьы «Сыԥҳа» – лҳәан Марҭа днылпҧылеит. Еизгәыкны иааигәыдеибаҳәҳәалеит. Клава Константин-иԥҳа лгәы ԥшааны, лылаҧырзԛәа лҷашны дгыланы, ани аԥҳаи гәыдеибакыланы иахьгылаз дрыхәаҧшуан. Нас иаауибажьын, Стефа лылаҧырзԛәа лҷашы, Марҭа длыхәаҧшуа днагылеит.

– Ибшәԛәоу закәи бара. Ари ибшәу сытцкы ауп ҳәа сыҟоуп.

– Ааи, ари исшәу бара бытцкы ауп. Бытцкы акәымкәа уаҳа иарбану зыбгәахәыз.

– Акыр здыруоу? – лҳәеит Стефа.

– Скажьны бахьааз еиҳа еиӈьу, Марҭа, сыбҭахымкәа бахьааз. Стефа илҳәарц илҭахыз лҷы илзарҳәомызт.

– Сара бара быстахымкәа смаазеит. Бара ибеиӈьасшьо сара уаҩ дсымазам, аха сыӈсадгьыл ахь сааит. Бгәы иалбмырсын, аха сыӈсадгьыли бареи шәысзеиҩыхуам, бара батцкыс сыӈсадгьыл еиӈьасшьоит. Избанзар, сашьцәа саҳәшьцәа зегьы абра иҟоуп. Саб иааигаз Света лыхьзуп. Убригьы бара сшыбҭаху еиҧштцәкьа сылҭахуп. Литва исзааигәоу исымаз бара затцәык бакәын, Ливукгьы сабтцәкьа иеиҧштцәкьа сибон, убас патугьы сыкәшәтцон, аха сабтцәкьа еиҳа дыстахуп. Бгәы иалбмырсын аха, саб акгьы ихаразам, – лҳәан лан дгәыдкыланы, дкьызкьызуа атцәуара дналагеит Марҭа. Дкьыз-кьызуа дтцәыуон Стефагьы. Клава Константин-иӈҳа ани аӈҳаи ахьтцәуоз илзымчҳакәа атцәуара даҷын.

Ани аӈҳаи раӈхьа лара атцәуара дааҟәытцын, рылабжьара дналагеит.

– Ушьҭа атцәуара шәааҟәытци. Шәахьеиқәшәаз шәгәырӷьарц ауп ишәыхәтоу. Ларгьы днеилап, баргьы баалап. Ас шәара шәеиӈш иагьаҩ ақәшәахьеит, – лҳәеит Клава Константин-иӈҳа. Азҳара митәык атахзам мышқәак роуп, нас Мартагьы хатца дцап. Марҭа бара бҷы дыҟазаргьы хатца дцот. Усҟан, дшыбычҳауа еиӈш, иахьагьы дычҳа, лызҳаны хатца дцазшәа дыӈхьаза, Стефа длылабжьон Клава Константин-иӈҳа.

Азы шны ианхытцлак, ишеиқәтәо еиӈш, иааиқәтәеит ани аӈҳаи. Клава Константин-иӈҳагьы лҧышә аччаӈшь аақәыххит. Рыхҩыкгьы неиҷаӈшын, иааибарччеит.

Арҭ акраамта иеицәажәо, иеидгылан. Клава Константин-иӈҳа Захар иааигаз Света даақәымтцзакәа лырҽхәара даҷын. Нас Марҭа Стефа лхы налыкәылкын:

– Ара ҳшааиз еиӈш, саҳәшьаду Ҭина Аҟәаҟа сылган, – хынтә исшәыстцашаз аматәакәа сзаалгеит – лҳәеит Марҭа. Марҭа днылпҧыҩлан, Клава Константин–иӈҳа инацылтцеит.

– Марҭа есҽны дчыгәза, дыӈшзаза, деилахәа-еилаца дааиуеит.

– Иацы Адлерҟа срыманы ицан, заҟа сзаархәазгьы сыздыруам. Асумка азнатцәкьа аматәаҟәа сзааргеит, – лҳәеит Марта дгәырҧьатцәа.

– Иацы Адлер шәыҟазма? – лҳәан иџьашьаны дтцааит Стефа.

– Ааи, иацы Адлер ҳаҟан.

– Асаат заҟа рзы аҳәааҷы шәыҟази? Деитатцааит Стефа.

– Асаат хҧа реиҧш, – лҳәеит Марта.

– Усҟан сызхәаҧшыз бара бакәын. Банызба, быхьз ҳәаны ҷыстит. Усҟан бзыҧәза баангылан, ишәаз ақәасаб еиҧш, бааҙырԥит. Нас бҷынабхеит, ауаа рацәа бнарылашьшь бцеит. «Сыла сажьазаап», – сҳәан саргьы уаҳа ҷысымтит.

– Аиаша басҳәап, мама. Саргьы быбжьы саҳаит, ишыбҳәаз еиҧш, быбжьы анаасаҳа, саатгыланы, сзырԥит, аха уаҳа быбжьы смаҳаит. Сан лыбжьеиҧш бжьык саҳаит анысҳәа ихарымтцеит, «бан блызхәыцуазаарын», – рҳәеит рԥыџьагьы. Аха усҟан, бара сбызхәыцуамызт сан. Сгәырҧьатцәа сзызхәыцуаз исзаархәаз сыматәаҟәа ракәын, – лҳәеит Марта, дыччо.

Абас акраамта ицәажәо, араҟа, итәан арт ахԥыкгьы.

– Автобус заҟа рзы иаауеи? – лҳәан дтцааит Стефа. Клава Константин-иҧха атзамц икыдыз асаат днахәаҧшын:

– Даҷеа саатбжак агуп, – изыбтахузеи? – дтцааит Клава Константин-иҧха.

– Гәдоутаҟа сцоит асасааирташ ашьпҧ шҧаҟамлари? Уа ашьпҧ ҟамлар Ҭина лҷы саангылап, слыдылкылар, – лҳәеит Стефа.

– Ҭина бышҧалыдлымкыло, дгәырҧьатцәа ауп бышлыдылкыло, ус бызцәажәои, мама? – лҳәеит Марта, Стефа лцәажәашьа лгәампҧхакәа.

– Сыпҧхашьоит азоуп, амилициа рахь адырра ҟасымтцар акәын, аха усҟан иҟастцоз здыруазма?

– Уа биашоуп, Мама, амилициа атахзамызт, аха усгьы саҳәшьа ду Ҭина бара баталтцом, – лҳәан Марта лаҳәшьаду Ҭина даалырҷхәеит.

– Уахатәи ала џьаргьы бцаҙом. Ҭина лҷы бнеиргьы блыдылкылоит, аха арахь бахьрыдрымкыло ыҟаҙам. Аха сара џьаргьы бсышьҭуам, сара сҷы быҟазаауеит, – лҳәеит Клава Константин-иҧха.

– Иҭабуп ас ахьыбҳәаз, аха уахь сызбыццом, – лҳәеит Стефа.

– Уаха саб иашьа Кәасҭа аџьма сзишьуеит, Литвантә сааижьҭеи Кәасҭараа рҷы сымнеиҙацт. Нанду ҭаацәала ҳаидыртәаланы ачара анаҳзылу ашьҭахь, Лиолиагьы илурц лҷазыҟаҵаны дыҟан, аха иахьылзааигәаз, ҧсрак ҟалан, – иахыҧеит. Аҧсра аҷынтә данааигьы, акраамҭа ачара анылзыму Кәасҭа «сара аџьма лзысшьуеит, абрысҡаҡара ианахыҧа», – иҳәан аџьма аахәаны иааит. Уаха акәхап уи аҷҳәарагьы. Кәасҭеи Лиолиеи аѽны иѽеиуан, уа ҳаибабон, егьырҭи сареи ашкол аҷы ҳаибабон аҡнытә, уахь сзымлецызт, – лҳәеит Марҭа.

– Ус Кәасҭа аҷаҭахьы иқәитҵаз здыруан, аха уаха ишыҟаитҵоз сыздыруамызт, – лҳәеит Клава Константин-иҧха. Нас дааҳәын, Стефа дылҷаҧшуа инацылтҵахт:

– Уаха аџьмажьы ҳфоит, сыбшьуазаргьы џьаргьы бсышьҭуам.

– Бцозар, саҳәшьаду Ҭина лахь бца, асасааирҭахь банца, сара бсануп ҳәа уаҳа бызбом, – лҳәеит Марҭа.

Стефа уаҳа ажәак лзымҳәеит.

Дук мыртцыкәа автобус абжьы аагеит. Иѽагылан ахышә инадгылеит урҭ ахѽыкгьы. Рыблақәа ирымжьеит, зыбжьы газ рқыҭан ибжьаз автобус акәын. Уи еихо аѽадара икыдланы иѽеиуан. Хыхь ианыѽқәна, ашьшьыҳәа иаангылеит. Ѳ-ҷык змоу ашьхымзаҭра ашьха-қәа анҭытцуа еиҧш, аѽ-шәык рыла ауаа аҭытцра иналагеит. Дук мыртцыкәа, иҭытцшаз анҭытц, «Абрысҡаҡара абри автобус излаанагазеи?» уҳәаратәа, ауаа рацәа еилагылан. Нас маҷ-маҷла аилытцра иналагеит. Даҽа хәѽык– фѽык раҡара автобус аҷы иаанхаз аманы, аиашарҭа иахьықәгылаз, иаақәтцын, аладара инҭалеит.

– Ушьҭа шәаала, уа иахьцо, рацәак иаанхом, инеит,

иаразнак иаагьежьит ауп, – лҳәан Клава Константин-ипҳа, ашә шыҟаз лҷы налырхеит. Стефагьы Марҭагьы уи иналышьҭалеит. Ус индәылтцит рыхѡыкгьы шеицыз еишьҭагыланы. Клава Константин-ипҳа ашә цаҧхала иаалыркын, ацаҧха аҭәахырҭаҷы инаган иаалтцәахит. Иллыбаан, амѡан инеины, автобус ааира иазыҧшны иаангылеит. Стефа лсумка лкын. Дук мыртцыкәа автобус ааины иаангылеит. Автобус инаҟәтәеит иеицыз рыхѡыкгьы. Аҷынанахеит автобус. Стефа илкыз лсумка лаҧхьа иналыргылеит. Автобус шнеиуаз, Захар игәашә аҧхьа иаангылеит. Марҭа лылаҧырзқәа хыжжыла лан лаҧхьа иахьгылаз, иаашьҭылхыз лсумка аалымылхын, ус лҳәеит:

– Мама, арахь бмааиуазаргьы, ма Кәасҭараа рахь бнеи!

– Марҭа, бан сара аѡныҟа дызгоит, нас уаха уахь дсыманы снеиуеит, – лҳәеит Клава Константин-ипҳа, Марҭа лылаҧырзқәа лҷашы автобус длалбаан, агәашә аартны, ргәара дынҭалеит. Клава Константин-ипҳа, лара ишылҳәаз еиҧш, автобус дара раҧхьа ианнеи, иааныл-кылан, раагаҧсахә налшәан, рѡыцьагьгьы ллыбааит.

Марҭа аѡны данааи, Света ачыс аҟатцара даҷын.

– Ари асумка ибку закәызеи? – дтцаит Света.

– Сан ашкол аҷы дыҟан. Арантә адокументқәа рзы ашәҟәқәа ишәышьҭыз анрықәшәа, сдокументқәа лхала илыманы даарц лызбан, илызбаз налыгзеит. Дахьаауаз, сыматәақәагьы аалгеит.

– Дабаҟоу, арахь дзаабымгеи? – лҳәан Света даатцҟьеит.

– Дыҧхашьоит. Арахь акәым, саҳәшьаду Ҭина лҷытцәҟьа анеира дацәыҧхашьоит.

– Нас уаха дабацо?

– Клава Канстантин-ипҳа дылгеит.

Уаха Кәасҭа иахь дназгоит, – лҳәеит, иҟалтцо сыздыруам, аха…

– Шьыри, даалгондаз, – лҳәеит Света.

– Бара бызҷеузеи?

– Сара сызҷеу Лиолиараа рахь иаагап ҳәа ауп, ҳнапқәа

тарцәны ҳазлацауазеи. Бара бнеины акрыф, нас бԥыкәаба, аҧхʒы былтцны быԥоуп, – лҳәеит Света.

– Уи ауп саргьы сгәы иҭоу, – лҳәан Марҭа, лнапқәа ʒәʒәаны, лхәы цәырганы акрыфара дналагеит. Марҭа акранылфа ашьҭахь, абана дҭалан лԥеылкәабеит. Иацы илзаархәаз лыматәақәа, еиҳа илгәаҧхоз рыла лԥееилалҳәеит. Аимаа ҧыцқәа лышьалтцеит. Ахәылбыԥхан Захари Светеи рхәычқәа рыхѡык рыманы Кәастараа ргәара инҭалеит. Урҭ уа ианнеи, ашьтәа ршьхьан, уажәы, ажәра иаҧын. Шәишәики кәытқәаки аҳәсақәа иршьхьан, урҭгьы ажәра иаҧын. Кәасҭа Света лашьцәа иреиҳәан, урҭгьы ааихьан.

Захар иҭаацәа ицны дахьаааиз, Кәасҭа игәы иаахәаны дырҧылеит. Раҧхьа Марҭа аҧсшәа леиҳәеит. Нас Светеи, Захари, ахәычқәеи.

– Аԥьма анысшьуаз, бадыргыланы бысныҳәар акәын, аха иуадаѡым. Усгьы агәатцәа кны бысныҳәоит. Иахьа шәаҧхьоз ԥьысшьон, аҧҳәара анасҭоз. Атцатәхәқәа рышьҭахь қәнагала ҳахьʒон, аха иуадаѡым, – иҳәеит Кәасҭа. Аҧсшәақәа анааибырҳәа, ашьҭахь Марҭа даацәажәан:

– Сашьаду, иаҳҭоу дудыруоу?

– Дарбан, иаҳҭоу? – иаргьы Марҭа длазтцаит.

– Сан дааит. Арахь дыҧхашьаны дзымааит, Клава Константин-иҧҳа лахь дцеит. Уаха уа даангылоит.

– Аиаша бҳәома? Кәасҭа иаҳаз хамтцакәа Марҭа длазтцаит.

– Ааи, аиаша сҳәоит. Аиаша сымҳәакәа, нас уара узжьома?

– Ус акәзар бзиоуп, – иҳәан даагәырҧьеит Кәасҭа. Дызҧқәаз данаарылга «Сара уажәытцәкьа саауеит» иҳәан агәара дынҭытцит.

Клава Константин-иҧҳаи Стефеи акрыфаны, иааилгоны еиҧш, Кәасҭа ибжьы Клава иаалықәиргеит, Клава аҧыҭбжьы анлаҳа, дыѡдәылтцит. Кәасҭа Клава даагәыдикылеит, нас лаҧхьа дгыланы, аѡны дныѡналгалеит.

Уаҳа ажәак мҳәаҙакәа Стефа даагәыдикылеит. Нас ус иҳәеит:

– Уаха «компаниа» хәыҷык сымоуп Марҭа лзы. Бақәшәароуп. Уаҳа басҳәом Клава блыцны бнеироуп. Нас Клава лахь даахьаҳәын:

– Бара быҟамызт, аха ишәаҳәоуп хәыҷгьы-дугьы, – иҳәан дындәылҭит Кәасҭа.

Кәасҭа аҩны дахьнеиз, зегьы иреиҳәеит дахьыҟаз, Стефа аалҧхьара шлиҭаз. Уи зеиҳәаз ргәы иаахәеит. Лгәы иаахәеит Светагьы, нас уи лашьцәагьы. Агәара агәҭаны астол чысла ирҭәны Кәасҭа Марҭа диныҳәеит. Иақәшәаз уа астол аҿы ҭәыцак-ҭәыцак диржәит. Ахәылҧаз агәыла-азла изаҳәаҟәаз зегьы ааин, илатәан, акрырфеит акрыржәит. Стефа агәылацәеи аҧшәмацәеи рызхара дрызбомызт, аха лара лгәы еиқәын. «Абарҭ реиҧш иҟаз ауаа срылҭны сабацоз? Иашоуп Ливук дыбзиоуп, аха имала иоуп иҟоу», – ҳәа дхәыцуан Стефа. Лан лыҧсра амшала икалыжьыз лгәырҩон, лгәы еиқәышьшьы дыҟан. Ара Ҭинагьы дыҟан. Уи адырҩаҿны аҩныҟа дымцар ҟаломызт, данцоз, Стефагьы Марҭагьы лыманы дцеит.

Клава Канстантин-иҧҳа Марҭа лан дахьынзаҟоу, Марҭа хәдықәҭара лзыуны, дшаулыжьуа, агәра ллырган, лара дгәырҧьатәа лан длыцны Гәдоуҭаҟа дцеит.

Ажәаҩатәи ахы

Стефа араҟа акыр даангыларгьы ҟалон, аха дыҧхашьон. Изыхҟьозаалакгьы, лара лыҩны ааныжьны хатҵа дцахьан, убри аҟнытә, ара ушьҭа уаҳа аангылашьа лымамызт. Лара лыламыс ишатҵанакуаз ала, избаны илыман ара дахьынзаҟоу асасааирҭаҿы даангыларц, аха ус иҟамлеит. Клава Константин-иҧҳа лыбзоурала.

Стефа лгәы ҭынчын Марҭа лзы. Уи азы Кәасҭа ииуз ачара хәыҷгьы иуанаҳәоз рацәан. Цыр иҩнаҿгьы, абас, ачара шылзыруз, Марҭа лан илалҳәеит. Убригьы Стефа

лгәахәара иацнатцеит. Ҭинеи, Стефеи, Марҭеи иеицны Ҭина лыԥны ианааи, акыр рыԥсы аныршьа ашьҭахь, авокзал ахь ицеит рыхԥыкгьы иеицны, Стефа лзы аблеҭ аархәарц.

Стефа иахьатцәкьагьы, аблеҭ лаур, дцон лыԥныка, аха рыцхарас иҟалаз, ус изыҟамлеит. Хымш рышьҭахь акәхеит аблеҭ анлоуз, насгьы цхагәҭанхеит, арантә ицоз адәыҕба Шиаулиаи ианнеиуаз ҳәа илҧхьаӡеит Стефа. Избанзар, Ливук аҭел дизасыр хымпҳада, дшылпҳылоз дылдыруан лара. Ҭина акассир ибзиан дылдыруан. Уи азы акәзаргьы ҟалап аблеҭ шлоуз. Ҭина лоуп раҧхьа акасса днадгыланы итцааз. Акассири лареи аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь ауп, аблеҭ аӡбахә анцәырылга. Акассир аблеҭ ыҟоуп анылхәа, афырҳәа лҧаратраҷы, аҧара шаҟа аҭахыз аҟара ҧхьаӡаны иааҭылхын, акассир лапҳьа иныкәлыҧсеит. Ҭина акассир «ҭабуп» ҳәа налалхәеит, акассир аблеҭ анаалылҭа. Ари Стефа ианылба, лблеҭ ахә лара илшәарц далагеит, аха Ҭина илымуит. Ҭина Стефа лзы аблеҭ ахьаалхәаз Марҭа даара лгәы иаахәеит. Стефа лблеҭ ахә лара илшәарц даналага.

– Ишакәхалак, сҭаца бауми, ус зыбҳәозеи? – лхәеит Ҭина Стефа илхәаз лгәы иалсны.

– Бҭаца сакәын, аха саҧсамхеит, – аҭак ааҟалтцеит Стефа.

– Уи ҳаҟәытцп, иҟалаз ҟалеит, – лхәан Ҭина раҧхьа дгыланы лҷыналхеит. Ани аҧхаи лара иналышьҭалеит. Ус авокзал амардуан илалбаан, атаксиқәа ахьаангылоз ахь рҷынархеит рыхԥыкгьы.

– Ҭина бгәы иацәымҧымзар, ашьшьыхәа шьапыла хцап, сызхара избап Гәдоуҭа. Арахь уаҳа сзымаагьы ҟалоит, – лхәеит Стефа. Марҭа лылақәа ҭырхаха лан днылҷапҳшит.

– Иҟалазеи, Стефа, ҳара ҳахь уаҳа бзымаакәа? Бара бзын, еснагь ҳашәқәа ҟьаҟьаӡа ишаарту бдыруазааит. Бхала бакәым, бхатцагьы баргьы шәеицааларгьы, шәҳадаҳкылоит. Дыббоу, баргьы ҳаргьы ҳабжьара ибжьагы-

лоу аҭыҧха дзаҟароу. Уи лаҳаҭыр аабап, баргьы ҳаргьы. Марҭа даҽеа маҷк аҟара ддухар, уахьгьы днаҳашьҭлауеит.

– Иҭабуп, Ҭина. Сара саҧсамхеит, аха ус шыҟашәҵо агәра згоит, – лҳәеит Стефа, лылаҧырзқәа лҷашы, лҟырҟы еибакны, дзымцәажәо.

– Бзиоуп Стефа, бара ишыбҭаху еиҧш, ҳцап шьапыла, – лҳәан, Ҭина раҧхьа лҷыналхеит. Лара лшьапқәа лыхьуан, аныҟәара лцәыуадаҩын, аха ажәак лымҳәаҙеит, Стефа лаҳаҭыр азы. Арҭ ахҩык шеицыз аҧды-мдыҳәа иеицәажәо ақалақь иалаланы инеиуан. Дара ус ишнеиуаз, Захаррааа ргәылак даарҧылеит. Урҭ аҧсшәақәа ааибырҳәан, инеицрытцит. Урҭ ргәыла маҷк аҟара дҩеихьаны еиҧш, Ҭина даахьаҳәын лыбжьы налыргеит:

– Сукәыхшоуп Гарик. Ушнеиуа Захар иҷы убжьы нарганы акәзаргьы иҳәа, Стефа лзы аблеҭ ааҳҳәеит, арыцхә жәохә рзы адәыҧба дҭалоит ҳәа.

– Ибзиоуп Ҭина, ибҳәаз саҳаит, – иҳәеит Гарик даахьаҳәны. Нас доусы рымҩақәа ирныланы рҷынархеит. Гарик иусҟәа имаз анықаитца, рацәак ақалақь даламхакәа, аҩныҟа дааит. Ҭина ишиалҳәаз еиҧш, Гарик Захар игәашә днадгылан, иаиҳәеит Стефа лзы аблеҭ шырхәҳаз, арыцхә жәохә рзы адәыҧба дышҭалоз. Захар Гарик иаиҳәеит аҩныҟа дымҩахытцрац, – «сыццакуеит» иҳәан, иҩныҟа днаидҭны дцеит.

Ҭинеи, Стефеи, Марҭеи иеицны акыр иныҟәеит, Аҧсшьарҭа ҭыҧқәа «Волгеи» «Скороходи» рааигәасигәа, илеиҩеиуа, акыр аамҭа рхыргеит. Нас Нестор Лакоба имҩа инанылан, рҷынархеит. Ишҩеиуаз апарк иҩыҭцалан, ишиашаз ахаҷы иҩеит. Арантә амшын ахь рыхқәа рханы рҷылархеит. Ҩбаҟа квартал ианырхыс ишиашаз инадгылеит акинотиатр «Аиҩызара». Уажәы акиносахьа иахәапҧшқәуаз азал аҩныҭра иаҷын.

– Акиносахьа ҳахәапҧшып шәтахызар, – лҳәан Ҭина, Марҭеи Стефеи днырҷапҧшит, киносахьас ицо ҳәа дазымҭцаазакәа.

– Саҧхьа ак бауеит, убри сара исҳәап ҳәа акәын, аха

сара сагҳьа бара ибҳәеит, шәааи, ҳахәагҧшып акиносахьа, – лҳәан Стефа, аблеҭ аалхәарц акассахь лҷыналхеит.

– Бҽааанкыл, Стефа, бара бсасуп, – лҳәан Ҭина Стефа лыжәѽа кны даалыхан, агәаран днагылеит. Аблеҭқәа аахәаны данбааиуеи ҳәа иҧшны игылан Стефеи Марҭеи. Аҧхынра ишыҟалалоз еиҧш, Ҭина уамак агәаран дықәымгылеит, аблеҭқәа амхны дааит. Акиносахьа алагара жәохәҟа минуҭ агын. Иахьантәарак шьапыла иахьныҟәоз аҟнытә, иаагьсаны иҟан, ирзааигәаз тәарҭак аҷы илатәақәеит рыхѽыкгьы. Араҟа акыр итәан, рыҧсқәа аныршьа иѽагылан, акинотеатр илыѽналеит. Рҭыҧқәа рыҧшаан, илатәақәеит. Ҧытраамҭак ус ицәажәо итәан. Аамҭа анааи, абжьаагьны еиҧш, рагҳьа акиножурнал ала иалагеит. Ари Аҧсны аҧсабара акәын иунарбоз, шамахамзар изыҟамлеит Аҧсны ҭыҧ ҧшʒарак бжьаханы, иблахкыгаха акәын Аҧсны аҧсабара урҭ рыблаҷы ишааиуаз. Иахьантәарак урҭ леи-ѽеиуа Гәдоуҭа иахьалаз, уи аҧшʒара рыгәқәа ирҭымҭәо акәын ишыҟаз. Аха ари акино-журнал ианахәагҧш, еиҳагьы иҧшʒахеит, изакәытә тәылоузеи Аҧсны. «Ас еиҧш атәыла ҷьаргьы иҟамзар ҟалап» ҳәа рыгәқәа иаанагартә иҟан ахәаҧшцәа ҳәарада, ари акино-журнал иахәаҧшуаз, дарбанзаалак лассаамҭа иблақәа ирхымҭуа, игәатҵа итымҭо, иаанхон. Ус иаантҽеит ари акиножурнал иахәаҧшуаз Аҧсны асахьақәа рыблақәа ишхыз ахәаҧшцәа атʒамц ишкыдыҧшылоз, иаацәыртцит Гьаргь Гәлиа иѽымҭа «Сакьан аагьынра». Ари акиносахьа иунарбон аҧсуа қыҭа Сакьан аҧсабара, уи аҧшʒара иагәылатҽахны ицоз ахҭысқәа. Зегьы гәырҧьатҽа иахәаҧшуан ари асахьа. Аха Стефа ус дахәаҧшуамызт. Иахьантәарак Гәдоуҭа ақалақь аҧшʒарақәа илбози, Аҧсны иазкны акиносахьа дызхәаҧшызи киносахьан изыҟамлеит. Ари акиносахьа атцкыс еиҧьыз, даҽа сахьақәак лагьхьа ииасуа иалагеит. Уи Захари лареи рагҳьа ианеиқәшәаз акәын. Урҭ асахьақәа ракәын уажәы Стефа лыблақәа иаархымтцкәа ирыхгылаз, Сакьантәи аагьынра акәʒамызт.

Захар ақалақь ахь шамахамзар даалаҙомызт, данычкәыназ инаркны, иахьа уажәраанҙагьы.

Уск анимаз акәын уи ақалақь ахь данаалоз, цьоукы–цьоукы реиҧш, ақалақь дналаҳауа уаҩы димбацызт. Захар уажәы ааигәа машьынак иауит акәымзар, автобус ала акәын иара дышнықәалоз. Автобус ашьыжь даанагон, нас асаат хҧа рзы акәын ианцоз. Уи дыззааиз иусҟәа аныманшәалахалак, абри акинотеатр аҿы дааины, киносахьак мбакәа дцаломызт. Уи даара бзиа ибон акиносахьақәа рыхәагьшра.

Убас, ҽенак зны, Захар ақалақь ахь данаа, акиносахьа ибарц агәаран дшықәгылаз ауп Стефа лҩызцәеи лареи иеицны акасса ишаадгылаз. Убри инаркны Стефа дахьтәаз, Захар дылгәалашәон. Захар иааины иаагылаз аҭыҧҳацәа дрыхәагьшит. Иаразнак ала далихит Стефа. Стефа лҩызцәа даҽа ҩыцьа ықан, зегьы хҩык еицын, «исыхьлак, сыхьааит» – иҳәан Захар, ҧшьблеҭк ааихәеит. Ас ихаан иҟаимҭацызт Захар. Иара ус аҽекажьра издыруамызт, еснагь аҧара деиҵаҳауан. Иахьа ас дҟазҭаз ираз̀ы акәзаарын. «Ураз̀ы уахыҧаны цьаргьы узцом» ҳәа иҟами аҧсуа жәаҧ̀ка. Убас ихьт Захар агәаран иқәгылаз данаарылагыла, иааихәаз аблеҭқәа Стефа иналиркит. Стефа илҳәара лзымдыруа уа даақәхеит. Лҩызцәа рылақәа ҭырхаха лара илыхәагьшуан.

– Исзеилымкааит, ари змааноузеи, сабаудыруеи? – лҳәан Стефа Захар днаиазҭааит.

– Бсыздыруам, аха ҳаибадырырц ауп, – иҳәан Стефа лахь инапы наирххеит:

– Захар сыхьҙуп, – иҳәеит иара.

– Стефа сыхьҙуп, – лҳәеит ларгьы.

– Аҭамзаара ду шьҭаҭаны сбыҳәоит, абарҭ бҩызцәагьы сбырдырырц, – иҳәеит Захар.

Дара рыхьҙкәа дмырҳәакәа, лҩызцәа лнапқәа нарыкәылкуа, лара даацәажәеит.

– Ари Марина лыхьҙуп, ари Светлана лыхьҙуп.

– Даара ихьҙы бзиоуп шәыхьҙкәа, – иҳәан зегьы ааидкыланы иааирҽхәеит.

– Маԥк ҳаалеиԥеир ҟамлаҙари? – Захар аҭыԥҳацәа днаразтцааит.

– Иаԥсамзар ҟалап ушьҭа ирласны акиносахьа иалагоит, – лҳәеит Стефа, лара лаԥхьа аҭак аҙәы илҳәар ҳәа дшәаны, лԥызцәагьы ахьгылаз:

– Уи даҽазны, уажәтәиала акиносахьа ҳагхоит, – рҳәеит еицҿакны.

Уи акәхеит Захар арҭ аҵҕабцәа иаԥхьа инаиргылан, акинотеатр азал иныԥналт. Еицрыхәхәа ариад ибжьаланы ишнеиуаз, дара рҭыԥқәа ахьыҟаз инадгылеит. Ариад анаҙара итәан ԥыцьа ачкәынцәа. Уи ариад раԥхьа иныбжьалеит Маринеи Светланеи. Урҭ инарышьҭалеит Захари Стефеи. Уи акәхеит арҭ аԥшьԥык рҭыԥ аанкыланы илатәеит.

– Ҳара дара ҳрышьҭаҙамкәа, дара рхала иахьааз, убоу? – иҳәеит ачкәынцәа руаҙәы ара итәаз.

– Ҳанаауаз, амышьҭабзиа даҳԥылеит. Амышьҭа ыҟам рҳәахуеит. Амышьҭ ыҟахгьы «афаст» ҳәа уаҳаит, инацитцахт егьи ачкәынгьы.

– Нас даааҳәын, Захар иахь ихы мырхакәа, аха ибжьы иаҳартә ҿааиҭит:

– Аԥыза, арҭ ҳанрацәажәар, угәы иалсуама?

Убасҟан, иган аҿы итәаз иԥыза даацәажәан – игәы ишԥалсуеи? Иара игәы иахәароуп амаҳәылацәа ҳиоуазар, ус акәҙами – дцәаит иара.

– Ус ауп, ус. Ҳаимаҳәылацәаз. Арҭ сара даарак издыруа ԥьушьома? Шәара шәеиԥш саргьы уажәоуп ианыздыр, – иҳәеит Захар.

– Ус акәзар, ҳара иаабап. Уара уи улацәажәала, – рҳәан дара ирыдтәалакәаз рацәажәара иалагеит. Изхәаԥшырц иааиз акиносахьа агәхьаа ркуазма дара. Дара злацәажәоз атема зынҙа ихазын. Урҭ иеицәажәо ишнеиуаз, иҟан ианааибарччозгьы.

– Шәымцәажәан, шәаҳԥырхагоуп ҳәа раԥхьеи рышьҭахьи итәаҟәаз заҟантәы ирҳәахьази, аха зегь акакәын ишцәажәац ицәажәон.

Убри аамҭазы, иҷыгәҙа итәаны акиносахьа иахәаҧшуан Захари Стефеи. Акиносахьа анаантцәа, ара ахәаҧшцәа итәаз зегьы реиҧш, даргьы ауаа ишрылагылаз, адәахьы идәылтцны ицеит. Урҭ ахьындәылтцыз аршәы рҭиуан. Захар днеин, ҩ-ршәык ааихәан, акы Стефа иналиркит, егьи иара. Арҭ рҩыцьагь ҟәба-ҟәшәо рҿынархеит. Арҭ акыр инеи-ааиуа иеицны апарк итцан. «Автобус сагхара сыҟоуп» ҳәа игәы иааҭиҳәааан исаат днахәаҧшит Захар. Уи иқытахь ицоз автобус ақәтцра ицқьаны даҽа саатбжак агын.

– Сатамзааит, аха уажәтәи ала сыццакуеит. Автобус ақәтцра саатыбжак роуп иагу. Баргьы саргьы ҳаиқәшәалар стахуп, ҳабеиқәшәои? – Захар Стефа длазтцааит.

– Сара сахьыҩноу автобусҟәа ахьаангыло, ааигәара ауп, уаала унаскьазгоит, – лҳәеит дааччан, автостанциа шыҟаз рыхҟәа рханы рҿынархеит. Дара шеицыз инеит лара дзыҩназ аҩны аҧхьа.

– Ҳара ҳаиқәшәалар уҭахызар, абра ҳаиқәшәалап ианухаху. Абни аҧса шьап ахьгылоу, умбои? Абни аҧхьа ууаир, ҳаиқәшәоит. Амала, уанаааиуа заа издыруазар ауп ҳәа нацылтцеит. Ари реиқәшәарҭа аҭыҧ ҳәа Стефа иахьылҳәаз, иара игәаҧхеит. Избанзар иҧхьакырҭан, автобусҟәа раагыларҭахь ицо ауаа рҿынтә.

– Ибзиоуп, асаат жәеиза рзы уатцәы ашьтахь, – иҳәан Стефа лнапы аалымихын, иара автобусҟәа ахьаангыло ахь ихы рханы иҿынеихеит. Лара агәашә аартны дынҭалеит.

Усҟан Стефеи Захари ахьтәазгьы, уажәы иахьтәоу акәша-мыкәша акәын. Акиносахьа аантцәаны, ауаа агәгәаҳәа ианааилала, урҭ ршыкьбжьы азал атҙамцкәа изрылымскәа ианааиҩнагьежь ауп Стефа ацәа далазшәа ахәыцра даналтц. Уи илхәыцшаз маҷызма, адунеи азна ыҟан. Ҭинеи Марҭеи аныҩагыла, Стефагьы дҩагылеит. Еицны адәахьы индәылтцит.

Уамак иаламхакәа, аҩныҟа иқәланы иааит. Стефа араҟа аҟазааразда ҽа ҩымш роуп илзынхаз, ахҧатәи амш, уи

данцо ауп. Арҭ аҩымш Марҭеи лареи еицны илеи-ҩеиуа, ақалақь иалан. Ҭина урҭ уаҳа дрыцыцмныҟәеит лшьапқәа лыхьуан, насгьы аҩны усқәа дынрыха-аарыхон аҟнытә, Ҭина лгәылаҧҳәыс ус лалҳәеит:

– Бара Ҭина, Марҭа лан длыцҵаны дынбыжьуеит, бара Марҭа дшаабгаз еиҧш, ларгьы дылгар ишҧабуеи?

– Сара Марҭа дҕьычны даазымгазеит. Уи Стефагьы иеилылкаахьеит, ибзиангьы илдыруеит. Стефа Марҭа дзаны дзылгараны дыҟоузеи? Ус дылгозар, длызымҭода? Сара мап скуама, ан лхәыҷы дылгозар? – лҳәеит Ҭина лгәыла ҧҳәыс илҳәаз даарак лгәы ишамыхәаз удырратәы.

– Аиаша бҳәеит, Ҭина, сара сымхәыцзакәа исымхаҳәеит. Агәылаҧҳәыс Ҭина лҩаҧхьа абас аҭамзаара шьҭалтцеит.

Стефа арыцхә жәохә рзы адәыҧба дышҭалоз, Гарик Захар иаиеиҳәа, Захар Света илеиҳәеит. Света ланхәа илалҳәеит. Ари Мина ианаалаҳа, ус лҳәеит:

– Унан, ҳазхара дҳамбазакәа дышҧацои? Анцәа иҩынтә итцасым нан, ларгьы ҳаргьы аҭыпҳа замана дҳабжьагылоуп, данцо, дыхьшәашәаза даҳмышьҭып, амҩахь илфаша хәык лзыҟаҵа. Саргьы исымоу ала ҷьоукы неидыскылақәап. Захари бареи адәыҧба дақәыртәаны ддәықәышәҵа, ахәыҷқәа сара избоит.

– Ишәҳәо иашоуп, ус ҟаҳҵароуп. Ус ҟаҳҵар Марҭа лгәы иаамыхәои? – лҳәеит Света.

Мина илҳәаз Света дахьадгылаз, Мина лгәы иаахәеит.

– Убас ауп, убас, ауаҩра шыҟоу. Быуаҩра сакәыхшахааит сышҧаилыбкаауа. Сыззеилымкаауа ҭацак дсықәшәар, ишҧазурыз? Сара акыр сықәын ауп бара бызсықәшәаз. Сара сцеит, нан, – лҳәан Мина лыҩныҟа лҩыналхеит.

– Шәымццакын, макьана шәыҟаз, – лҳәеит Света, аха Мина илымуит, даахәны аҩныҟа лҩыналхеит.

– Стефа данцо, саргьы саауеит, исымоу ала ҷьоукы неидкыланы, – лҳәахт Мина илымҳәац ҷьшьа. Ус Мина агәара дынҭытцны дцеит.

Аҩҳәара змоу ирласны иааиуеит. Убас иааит Стефа адәыҧба данҭалоз арыцхә жәохә. Уаанза ишылҳәахьаз

еипҧш, илымақәаз неидкыла-ааидкыланы, илыманы Захар иҽы дааит. Уи иаалгеит амандарина, алимон, ашәеилатца, ашәаҙа, араса. Ара дахьааизгьы Света баша дтәамызт, ачашә аҙра даҽын. Света дызҽыз Мина ианылба, лгәы иахәеит.

– Захар уан дукәыхшоуп, Света иҟалтцақәази сара иаазгази Стефа илзугароуп, дагьынаскьаугароуп. Иудырааит сгәы ишалсуа, мап анук – лҳәеит Мина Света ишлаҳауаз.

– Мап икын, аха сара измуҙеит, дышҧанаскьеимго, днаскьеигароуп, – лҳәеит Светагьы. Захар ҽымҭзакәа атцәҩан еипҧш, дгылан.

– Зҽумҭуазеи? Уан илҳәаз акгьы захумҳәаауазеи? Уи лҽынтә упҳа дыҟоуп, уи лаҳаҭыр батәзами, мамзар, сара сгәаар ҳәа ушәома?

– Аиеи нас сцап сани бареи ианышәҭахха, – иҳәеит Захар игәаҧьны.

Света Стефа лзы лымҩаныфа даналагоз, «Иҟабымтцан сара изгом, дагьнаскьазгом» ҳәа леиҳәеит.

– Уан ус илҭаххеит, иагьахәҭоуп. Уан лаҳаҭыраз уцароуп, – лҳәеит Света.

Света дызҽқәаз данаарылга, ланхәа иаалгақәази, лара иҭалтцақәази неицылтцан, ҩ-сумкак рҭәны иналыргылеит. Лара уаҳа ажәак лымҳәеит.

Захар имашьына аус ааирун, изхәытцагылаз агараж иаахәытцихын, агәашә ахь ахы рханы инаиргылеит. Амашьына аус шауаз, иара аҩныҟа длеит, иматәаақәа уанҭаны асқам иахшьын. Иеимаақәа иқлапҧадқәа рҭапҧсаны, аскам апҧхьа игылан. Захар цьара данцо, Света, еснагь ус ҟалтцалон, уажәгьы ус иҟалтцеит. Захар дааццакны иҽеилеиҳәеит. Имазеиз асумкақәа иманы днеин, Света илзқәаз ачашәқәеи, акәти абагаж инҭеитцеит. Убри аамҭазы, Света даҽеа сумкак лыманы дааин, Захар иапҧхьа иналыргылеит.

– Ари закәызеи? – иҳәеит Захар Света иҟалтцаз пату ақәымтцашәа, аха игәы иаахәаны.

– Мама иҟалҭаз акгьы ацҳамҭар анцәа игәы иаахәом. Араҟа иҟоуп: ахәырма ԥа, аҭәарԥа, алаҳарԥа, аџьанџьыхәа. Захар ари асумкагьы аашьҭихын, абагаж инҭаиргылеит. Нас Света лахь дааҳәын дыхәмаршәа ус иҳәеит:

– Анцәеиныс Ҧсоу инаганы ишыҫтиуа, ҧара ҧытк снаҭон. Света дахьгылаз дааччеит.

– Сцап, нас сымцар банхәеи бареи ижәуам, снала-цәажәаны даазгар шәахьхәып, – иҳәан имашьына дынҭаларц иҷынеихеит.

– Дааугаргьы ҟалоит, ԥыцьа аҳәсаҟәа змоу дыҟам џьушьома? – лҳәеит Света дыхәмаршәа, Захар имашьынахь иҷанынеихоз. Света афырҳәа дыниаҧысын, агәашә аалыртит, иара имашьына аус аируаанҙа, шамахамзар еснагь, Света ус ҟалҭалон. Захар џьара данцало, агәашә артреи аркреи лара илуалушәа, иҟалҭалон. Света агәашә аартны, аркразы дыхианы дгылан. Захар имашьына абжьы аарганы данынлывс, лара агәашә аалыркын, аԥныҟа лҷыналхеит.

Захар Ҭина лҷы днеит ианаамҭаз, Стефеи Марҭеи Захар изыҧшны итәан. Ҭина Стефа лынаскьагара лҷазыҟалымҭеит, лара дымцхәызшәа ҟалҭеит. Лара лакәым Марҭагьы дрыцымцарц лҭаххеит, аха уи даанукылара уҟоуп. Стефа лцамҭаз Ҭинеи лареи гәыдеибакылеит, ихыдеибакылеит. Ԥԥыцьагьы рылаҧырҙқәа ԥарҷашын, рылацәқәа аҙаԥа ҧсыз еиҧш, иҭыҟаҧшьааҙа иааҟалеит. Абас иштәуоз, Стефа днеины Захар иҭыҧ аваракҷ днатәеит. Марҭа амашьына ашьҭахьтәи аҭыҧ аҷы. Аҭыхәтәан, Захар амашьына ашә ааиртын дынҭатәан, аус аирун, иҷынеихеит. Ҭина даагьежьны, аԥныҟа длеит. Хәбаҟа минуҭ роуп адәыџба аангыларҭа авокзал аҷынҙа амԥа ианықәха. Авокзал аҷы ианнеи, амардуан аҧхьатцәкьа иаангылан, абагаж ашә аартны, Стефа лзы иҭагылақәаз аатырган, амԥасцәа ирпҧырхагамхартә, иаҷаҕҭаа амардуан инаҷадыргылеит. Нас акакала Стефеи Захари иеицхырааны аперрон ахь иԥхаргалеит.

Ишиашаз, Аҟәантәи иаауаз адәыҧба знылоз амҩа аԥхьа, инаганы инадыргылеит.

Аԥхын еиԥш, уажәы ауаа рацәаҩымызт, аха усгьы имаҷуп ҳәа узҳәомызт. Адәыҧба иазԥшқәаз гәыԥгәыԥлаиеилагыланы,еицәажәон,ашәарҳәон,ихәмаруан, иччон. Зыгәқәа еиқәны араҟа иубоз: Марҭеи, Стефеи, Захари ракәын. Арҭ ҷымҭзакәа ус итәан. Акрантцы ашьҭахь, Марҭа лҩызцәақәак ахьгылаз, днырзыԥшит. Урҭ ҧсшьаҩцәақәак наскьаргон:

– Сара сҩызцәа рышҟа сцоит, ирласны саауеит, – лҳәан Марҭа лани лаби дынрызтцааит.

– Бца, аха ирласны баа. Адәыҧба ааира жәохә минуҭ роуп иагу, – лҳәеит Стефа.

– Бан баалыдымтәало, уажәы уахь бымцар ҟамлаʒои, – иҳәеит Захар.

– Ирласны саауеит, папа, – лҳәеит Марҭа, лҩызцәа ахьгылаз ахь лҷыналхеит. Иааизынхеит Захари Стефеи. Ара дааижьҭеи уажәеиԥш, ас еизааигәаны иааиқәымшәацызт Стефеи Захари. Урҭ рҩыцьагьы аҳәатәы рыман, аха раҧхьа иаацәырганы аҳәара дара ирцәуадаҩхеит. Рҩыцьагьы ирҳәашаз ражәақәа уажәыуажә иҩырҷаххуеит, аха рцәыргара урҭ ирзыгәаҧьуамызт. Атцыхәтәан, игәаҧьра аиааира агеит Захар.

– Иаҳзыбузеи, Стефа, ҳкажьны быша̧ацоз? – иҳәеит.

– Ус иаҳлахьынтцан, – аҭак аакалтцеит Стефа.

Итцегь азтцаарақәа рыла дыхҭеикыр ҳәа дшәан, Стефа лажәа нахылгеит. Убри аамҭазы, Марҭа лани лаби ахьтәаз ахь даапшит. Стефа ианылба, «Арахь бааи» ҳәа лыбжьы налыргеит. Стефа лыбжьы Марҭа илаҳау илмаҳау аилкаара уадаҩхеит. Ауаа ршыкь бжьы иналаʒ ицеит.

Убри аамҭазы, арадио ала абжьы аагеит. «Адәыҧба аномер 170 саатк иагхоит» ҳәа. Ари Стефа иаалцәымҧахеит. «Марҭа арахь бааи» ҳәа уаҳагьы ҷылымҭит. Захар игәы ҟалтцарц ахырқьиара далагеит Стефа.

«Захар сара издыруеит уаргьы саргьы ҳаилытцра зегьы сара ишысхароу, ҳаҧҳа дсыманы сцар, уаргьы уахь

ушҧамнеири ҳәа сгәы иаанагон, аха ишубо, сгәы сажьеит. Уара уахь умнеизеит. Ухатцан, ухатцара наугзеит. Анцәагьы уара дудгылеит. Сара хатца санца, ашьтахь, уаргьы ҧхәыс дааугеит. Уара ишудыруа еипҧш, сара уаҳа ахшаа дсоузуамызт. Иҟаларын, сара хатца сымцазтгьы уаргьы ҧхәыс дааумгар. Ԝыцьа аҧацәагьы лхылтцхьеит. Убраҟагьы уара анцәа дудгылеит. Ганкахьала, ари сара сзынгьы гәырҧьароуп. Избанзар, сыпҳа ԝыцьа аиашьцәа лымоуп. Сара издыруеит, Ливук иҽы насыҧ бзиак шысмауа, иара ихы сыхтынтцо дышсышьтогьы. Ихатәы ҧхак леипҧш, патулыкәитцон Марта. Уи сара сигаанзагьы ԝыцьа аҳәсакәа ааигахьан, аха ахшаа дырмаузеит. Сара сзигазгьы Марта лзоуп. Уи гәык-ҧсык ала итахын, Марта бзиа дбаны лаазара, ихатәы ҧхак леипҧш, иара данҧсуагьы дылбарц. Аха Марта лашьцәа рҽы лыҟазаара, мышкы зны, лара илзеиҧьхоит. Убри азоуп сара Марта слылабжьо, Литваҟа дызгарц сызлышьтам. Ус слышьталаргьы дсызгазом. Сара анцәа сахьирхәхьеит. Амала, Аҧсны ахахьы, ма атцыхәахь цьара сыҟаны, уара уаасхылаҧшуа, узыҟалар, Ливукгьы игәхьаа скуамызт, аха уара угәы иаанаго сыздыруам акәымзар»... Абас Стефа лгәы итаз аацәырганы илҳәеит. Стефа лгәы итаз анылҳәа, иаалцәымыҧхан, лылакәа тырхаха Захар днеиҽаҧшит. Аперрон аҽы иҟоу азәгьы игәхьаа мкзакәа, днеимда-ааимда, дырҧәҧәаны даагәыдкыланы, длыгәзырц иара иахь лара лхы днахеит, аха Захар имузеит.

– Стефа бҽыбмыргазан. Ушьта уи ҧсыхәа шамам еилкаа. Уаанза схы сзыларҟәуам. Амала баала ҳаҧҳа дбала. Уи Светеи, сареи, сани, сашьцәеи уҳәа мап ацәаҳкзуам. Марта, хатца дцап. Усҟантәи аус, уи ҧхьаҟатәи усуп. Иахьатәи ала, цәымҧас бызлалкша, иарбанызаалак, ҳара акгьы шлаҳамҳәо ала, сара агәра бсыргоит, – иҳәеит Захар.

Убри аамтазы, Марта лԝызцәа даарыцрытцын лани лаби ахьтәаз ахь дааит.

«Ишәыхьи, шәԝыцьагьы шәылакәа тыҟаҧшьааза,

асҭаҟьа бзиа шәанеибабоз, шәзеилытҵзеи?» – лҳәан лани лаби рапҳьа азҭаара ныҟәлыргылеит Марҭа.

Уи лызҭаара аҭак рзахымҳәааҙеит Марҭа лани лаби. Марҭа лани лаби аҙәгьы далымхкәа, рҩыцьагьы рыцҳалшьон, рҩыцьагьы бзиа илбон. Аха Литваҟа наҙаҙа лцара башахазҭгьы лгәы иҭашәомызт. Амала, Марҭа лызҳар, лани лабпҳсеи рбаразы лассы-лассы дцаларацы еснагь лгәаҭа иҭан, еснагь дазхәыцуан. Абри ҵәахышьа амамызт.

Марҭа лан лхы налыҟәкны ус лҳәеит:

Мама, баала бцала сара сыбҭахызар. Бымбои, уажәы бсахьааз, аҙәыр бгәы нирхазар. Сара сызҳар бара бкасыжьуам, бызбалоит. Абри бдыруазааит мама.

Марҭа илҳәаз Стефа лгәы иаахәан, ус лҳәеит: – «Марҭа, бара башьцәа рҿы бахьыҟоу, бапҳьаҟатәи быпҳҭазааразы, даара ибзиоуп. Бара бызлоу рхылтҵшьҭра даара ибзиоуп. Урҭ рзы иҿеим ажәак зҳәо ахаангьы дзыҟалом. Бара урҭ рҳәатәы хатцала. Рҳәатәы хабҵалар, хымпҳада бышбзиахо, сара агәра згоит. Бара ишыбҳәаз еипҳш, саргьы сцалоит, саалоит. Бара быда сара аҙәгьы дсымам…». Ус Стефа дышцәажәоз адәыҕба абжьы аагеит. Уи иазыпҳшҟәаз апасаҵьирцәа реидараҟәа кны, уи ахьаадгылоз аҭыпҳ ахь рҿынархеит. Захари Стефеи рсумкаҟәа аашьҭыхны, урҭгьы зегьы ахьцоз ахь рҿынархеит. Адәыҕба ааины, иаангылеит. Адәыҕба ахьаангылаз, авагон дара азыпҳшны иахьгылаз апҳьа акәхеит, ашәгьы дара ахьгылатҵәҟьаз рапҳьа иакәшәеит. Ари авагон аҿы адәыҕба иҭалоз Стефа лыда аҙәгьы дыҟамызт. Амҩапгаҩ авагон длылбааны, данаангыла, Стефа днаидгылан, лблеҭ наилырбеит.

«Бҭал», – иҳәеит иара иааркьаҿны.

Стефа авагон дҩыцәнан, атамбур аҿы лҿаанылкылт.

– Ушьҭа ссумкаҟәа сышәҭала, – лҳәеит Стефа, Захар иахь лхы налырхан. Захар акакала лсумкаҟәа рыхпҳагьы нылиркит. Урҭ асумкаҟәа атамбур аҿы иныҟәлыргылеит. Авагон амаа ааНкыланы, амардуан дҩаҿалан, атамбур дҩыцәгылеит Захар. Нас Стефеи иареи иеицхыраа-

ны асумкақәа Стефа лкупе ахь инаргеит. Захар авагон даныԥқәна, Марҭагьы сыхәноит ҳәа далаган, аха авагон амԥаҕгаԥ дааникылеит.

«Бара баша бырҕырхагахоит, арахь бгьежьы», – иҳәан. Марҭа ашьшьыҳәа лҽааныл кылт авагон амԥаҕгаԥ иихәаз хатҵаны. Стефеи Захари рсумкақәа рҭыҧқәа рҿы ианыҟарҵа, «абзиараз» ҳәа ианааидыҵуаз Стефеи Захари аагәыдеибакылт, ииаибагәзын. Уаҳа ажәак мҳәаҙакәа Захар шьҭахьҟа иҿааихеит. Стефагьы излақәназ атамбур аҿынза днаскьалгеит. Захар амардуан амаа кны дыллыбааит, Марҭа дахьгылаз лаҧхьа.

– Папа, уа ушыҟаз, адәыҧба дәықәлар ҳәа сшәан, – лҳәеит Марҭа лаб диҿаҧшуа.

– Сабанзагап зыбгәахәуаз, уа сшақәтәаз адәыҧба дәықәларгьы, Гагра слеир, сгьежьны саауан, – Захар иҧҳа лхы ааишьышьит.

– Сара Литвантә сшааз еиҧш, уцар ҳәа сшәоит, – лҳәеит Марҭа дааччан.

– Бара Литвантә баазар, быҧсадгьыл ахь бааит, аха сара сабацои, сыҧсадгьыл кажьны, – Захар иҧҳа абас налеиҳәеит.

– Папа, иуҳәо иашоуп, сара сыԥсадгьыл ахь сааит, сашьцәа рҿы сыҟоуп, – лҳәеит Марҭа дааччан.

Убри аамҭазы, адәыҧба «арҵәаа» ҳәа ииаҳәҳәеит. Ашьшьыҳәа, иҳәазо аҿынанахеит.

Стефа лыҧсы аҵкыс иеиҧьалшьоз лыҧҳаи, ҧыхьатәи лхатцеи ааныжьны дкьыз-қьызуа авагон ахышә лнапы кылырҳәҳәаны илҟьон. Марҭа лан дҵәыуозшәа анылба, ларгьы ақьыз-қьызра далагеит. Захаргьы дахьгылаз игәы аапҧшаан илаҧырзқәа рҿаархеит. Рнапқәа шырҟьоз мацара, адәыҧба архәара инавалеит. Марҭеи Захари авагон архәара иавалаанза иахәапҧшуа, аперрон иқәгылан, уахь иҧшуа. Ҧытрак ашьҭахь, рыхқәа ианаарԥаха, дара рыда аперон аҿы уаҳа азәгьы дыҟамызт. Адәыҧба иагоз агеит. Иаанхаз рыԥныҟақәа рахь ицеит. Марҭеи Захари ракәзар, урҭгьы аперрон иқәсны рҿынархеит. Урҭ злақәназ амардуан аҿы ианнеи, агәыдыҳәа, илылбаан,

Захар имашьына ахьгылаз инадгылеит. Нас иаарласны, амашьына инақәтәан, аҩныҟа рҽынархеит.

Захар, ашьшьыҳәа дцон. Архәара ианаавала, иаҧхьа иааиуаз амашьына лас «жигули» ҕәҕәала диаахеит. Захар инапы ҧҵцәеит, дхәахәеит Марҭагьы маҷк, дхәахәеит, аха дуадаҩымхеит. Ари иҟалаз збаз ҟалеит, изымбазгьы ираҳаит. Иаразнак ала ауаа еизеит, ГАИ ааит. Захар ахәшәтәыртахь дыргеит. Захар иаахаз ирласны даауан, ижәны дыҟан. Захар ижәны дыҟамызт, аҧҟарагьы еилеимгазеит. Захар акгьы ихарамызт. Зегьы зхараз дзаахаз иакәын. Захар дзаахаз иара иқыҭа датәын. Еиуарак рыбжьамызт, аха аҧсшәа рзеилан, ҭаацәала. Аинспекторцәа аҳәи, Захар иаахази еиуацәан. Захар дзаахаз, амашьына ддырҵәахит, аинспекциа аиҳабы даацәажәан, ус иҳәеит:

– Рмашьынақәа ҧҽеит ауп, уаҳа акгьы ҟамлеит. Доусы рмашьынақәа ҟарҵар, уаҳа ус рымам. Егьырахь, излаҳалшо ала ҳара ҳрыцхраап. Амҵ алым алҳамхып, рхала еинаалаайт. Дара пату еиқәызҵо уааупп. Анцәа ибзоурала ҧсыҵбара ҟамлеит.

– Ус ауп ус, – рҳәеит иақәшәаз реиҳараҩык.

– Уара, ус ауп, ус шәҳәоит, аха ахәшәтәыртахь ижәгаз акгьы ихараҳам. Дара рмашьынақәа шгылоу гәашәҭи, насгьы иара дышгылоу гәашәҭи дыбҕаҕо, ишьапқәа дызрыцәымгыло, – иҳәеит иақәшәаз аҳәы.

– Ҳара еинҳраалоит ҳәа ҳаҷуп, арахь аичырчаҩцәа цәырҵуеит. Ҳара иҟаҳҵо ҳара иаадыруеит – иҳәан ишихәҭамз ала ибжьы ҩардуны даацәажәеит аинспектор аиҳабы. Аҳәык-ҩыцьак рыда зегьы еимпит. Аинспекциа ирҩыз ашәҟәы, дара ирдыруаз цьоукы рнапқәа радрынтеит. Захар иаахаз аныҟәцаҩ аинспектор еиҳабы имашьына днақәиртәан диманы дцеит.

– Иаххәаргьы иааҳаргьы ижәны уҟоуп ус ауми – дҵааит аинспектор еиҳабы.

– Уи иаш-иашоуп, ах аха маҷҷк ауупп изжәыз, – иҳәеит аныҟәцаҩ.

– Маҷк ауп иужәыз, аха сара судыруоу? – дҭааит аинспектор еиҳабы.

– Уш-шҧасзымдыруа, аиинсспектор уоуми?

– Уҭакызар акәын, аха уҟаз, уабхәа иаҳатыр азы суцхрааyеит ҳәа саҿуп.

– Ууаҿыз, ууаҿыз… уареи сареи ҳазлеиуацәеи? – дҭааит аныҟәцаѡ.

– Анцәеиныс унаганы ушҭаскуа, уара ацхыраара уаҧсазам.

– Ссаҧсоуп, усыцхраа, уаҳа ҿыстуам, – иҳәан иҿы ааихеикит. Иара уахь днамгазакәа аинспектор аҳақьым иахь дыѡхалан, иара ишиҭахыз ала ашәҟәы иѡит. Нас иара днаган аѡны даанижьит.

Ари иҟалаз Ҷыр иаиаҳа, дышиашаз ахәышәтәыртахь дцеит. Уа дахьнеиз Захар инапы ахьыпҵәаз еиқәыршәаны, агьыпҧс иҭатҵаны иҟартцахьан, Марҭа дҭәыуо дидтәалан.

– Ушҧаҟоу Захар, унапы иптцәаз акәу итцегь ухәахәоу? Бара хьаа бымоума? – иҳәан Ҷыр абас рѡыцьагьы дразтцааит.

– Сара иарбанызаалак, хьаа ҳәа акгьы сымазам, – лҳәеит Марҭа.

– Сара снапоуп хьаас исымаз. Уи еиқәыршәоуп, хьаа сымазам, – иҳәеит Захаргьы.

– Аинспекторцәа ирҳәои? – дҭааит Ҷыр.

– Урҭ неиаанза сара арахь сааргеит. Узаахаз ҳәа ирҳәои, ҳареи аҧсшәа ҳабжьоуп. Уи амашьына иақәтәаз изларҳәо ала, сара акгьы схаразам.

Аишьцәа ус ишеицәажәоз аинспекторцәа ааит. Захар иацәажәеит, дшизамышшуаз иҳәеит. Урҭ ашәҟәы ирѡыз изаҧхьеит. Захар инапы анитцеит.

Аинспекторцәа анца ашьҭахь, Захар инапы ҿазҳәаз, аҳақьым-ахьирург дааит. Ҷыри иареи иеибадыруан, аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Аҧсшәақәа анааибырҳәа ашьҭахь, аҳақьым даацәажәеит:

– Арҭ злақәшәақәаз ала акгьы рмыхьҙеит, инапы аҧҭцәара акәзар, иманшәаланы еиқәҳаршәеит. Амала, ихы пату ақәитцароуп. Ихы пату изақәтцар, ибзиахоит. Ахәычгьы анцәа дихьчеит.

– Ааи, ус ауп, – иҳәеит Цыргьы.

– Хьаа ҳәа акгьы сымаҙам – иҳәеит Захар.

– Ус анакәха ари ахәышәтәыртаҷы иаанкылара иаҧсамзар ҟалап, – иҳәеит аҳақьым.

– Хьаа имамзар аѳныҟа дызгоит – иҳәеит Цыр.

– Ибзиоуп, ашәҟәқәа еиқәсыршәап, – иҳәан аҳақьым дындәылтцит. Цыр аҳақьым иҷы днеины, аҳақьым иисѳыз ашәҟәы ааимхны, Захари Марҭеи Цыр имашьына илтаиртәан, Ҭина лҷы инеит. Уи иҟалаз налаҳәаны, аѳныҟа ицеит.

Арҭ аѳны иааныжьны Цыр Захар имашьына ахьдыргылаз ахь дцеит.

Мызкы аҟара анҵы, Захар дзаахаз, усҟан ирѳыз ашәҟәқәа ааиқәдыршәан, иѳызцәа назикын, ѳынѳажәеи-жәаба нызқь ишәарц идыртцеит Захар.

– Сара Захар силабжьон, иуаахаз аус даумҭан, дҭаркыр алшоит. Уара умашьына уара иҟаҵа ҳәа. Уажәы ишәҳәо ламысдароуп, – иҳәеит Цыр.

– Иҟалаз, шыҟалаз, ани аинспектор ирҽеит. Изыхьыз рнапқәа анырцеит. Ҳара ишаҳҳәаз шәазыразымзар аҙбарҭа иаҳҭоит анырҳәа, Захар иамҳәаҙакәа ѳынѳажәеижәаба нызқь маатҭ аламысдақәа ириҭан, ирыман ицеит.

Цыр ас ҟаитцеит. Захар акгьы шихарамыз шидыруа, ирымеимкит. Избанзар, дара Захар ихароуп ҳәа ашәҟәқәа еиқәыршәаны рнапаҷы иркын.

Захар апротокол инапы ананитцоз, ирҳәаз хатцаны, дамыпхьаҙакәа инапы анитцеит.

Ажәахатәи ахы

Стефа Захари Марҭеи адәыҕба даҭаны рҽаныларха лылаҕырзқәа ҭыԥрны зҽаазхаз, акраамҭа илҿыкьаса илеиуан. Лыҧсы лгәы икылачны, уажәы-уажәы дахәаҽуа аҽынза инеиуан. Лыҧхазаҵә лара мап лцәылкит. Уи адагьы лара илҭахи лгәы ҧызжәара. Аха уи атцкьыс ихьаа дуны илзынхеит Захари уи иҭаацәеи рцәызра. Стефа ушьҭа еилылкааит наҙаҙа урҭ шылцәызыз. Избанзар, Захар иаагьҭцәаны илеиҳәеит, даара дышрыцҳаишьо, аха ушьҭа иара иахь агьежьра шзалымшо, устцәкьа ихы шизыламырҟәуа.

Уажәы, Стефа лыбла иаахгылеит Захари лареи рагьхьа ианеибадыруаз амш. Еиқәшәарц ахьеибырҳәаз аҭыҧ. Убри аамҭазы, лаб иԥызцәак ишиарҳәаз, «Аҧша-лас» аҽы ишеиҧьыз. Лаби лареи уахь ишиасыз. Аҧсшьарҭа ԥны «Аҧша-лас» ааигәара ауада шамырхыз, уҳәа дрызхәыцуан уажәы.

«Аҧша-лас» ааигәара ауада анамаҳҳ, саби сареи ҳаицны, амшын аҟнытә ҳаауан.

Аҧсшьацәа злаԥеиуаз рагьхьа аирымз аҽы дтәан Захар. Саби сареи ҳивсит, ҳаныԥеивс, сара дызбеит, аха дзымбазшәа ҟастцеит. Захаргьы илаҧш ҳаатцашәеит, аха саб дахьсыцыз азы иҽеирҧсит, ахаан симбазацызшәа ҟаитцеит. Саби сареи акыр ҳаныԥаскьа, саб имбартә еиҧш Захар снапы изыскьеит: «Ара уҟаз ирласны саауеит» ҳәа аанарго. Уи иара иеиликааит, дагьсызҧшит. Саби сареи ҳахьыԥназ ҳаннеи, ихы нықәитцан, дыцәеит саб. Уи даныцәалак, ԥба-хҧа саат даагьшзуамызт. Уи бзианы издыруан сара. Саб дшыцәаз еиҧш, иаразнак ала, Захар дахьтәаз ахь сцеит. Уа саннеи, аҧсшәа анааибаҳҳәа ашьҭахь, Захар дыччо, ус сеиҳәеит:

– Стефа, ҳара ҳахьеиқәшәо ҳәа саҳәаны, бара арахь бааит. Ара ҳаиқәшәалап бҳәар, еиҳагьы исзааигәамзи, еиҳагьы исзеиҧьымзи?

– Узжьап ҳәа сгәы иҭамызт, аха сара сҭагылазаашьа

ус иҟалеит, Захар. Саб иидыруаз цьоукы иқәшәан: «Ара атцкыс уа еиҧуп» ҳәа иарҳәан, ара ҳааит. Итцабыргны, ара еиҳа еиҧуп. Уара ухала уааy, мамзар аҙәыр акыр уалхәоу? – стцааит сара.

– Ҳара иахьеибаҳҳәаз атыҧ аҿы сызгылаз ҧҳәыс ҿак сылбан, сара сахь лҿаалхеит лыҩны дааҩнытцны. Аха уи аҧҳәыс ҿа сара сзы дауеит ҳәа сыҟамызт. «Ҳгәашә аҧхьа ууаины узгылоузеи, иуҭахыда?» ҳәа дсазцаар ҳәа сшәан, сымҩасҩушәа сҿынасхеит. Нас лара лыбжьы аалыргеит:

– Захар, сара уара узоуп сзааyа, маҷк уаанҿаси?

Сара саангылеит, сыхьӡ ҳәаны ҿызтыз, дзустада сабалдыруеи ҳәа сгәы стахәыцуа, ус даасыдгылеит уи аҧҳәыс ҿа.

– Сара сануба, умҩасҩушәа ҟаутцеит, аха уара Стефа лзоума узгылоу? – дсазцааит лара.

– Ааи, сҳәеит сара.

– Уи лаб иҩызцәақәак иқәшәан аҧсшьарҭа ҩны «Аҧша-лас» ааигәара имадырҿхәан, иҧҳа диманы уахь дцеит. Убрахь уцар, – дуҧшаауеит, – лхәеит лара.

– «Итабуп», – сҳәан сааит арахь. Иахьа ашьыжь инаркны сбышьтоуп, – иҳәеит Захар.

– Уи уадаҩым, иахьцалак, ҳаиқәшәеит, – сҳәеит сара.

Абас ҳаиқәшәара ашьтахь, ҳаиқәшәалон ҳара. Хымшҟа тцхьаны еиҧш, Захар иҩызаки иареи шеицәажәоз, саби сареи ҳнарыдгылеит. Саб акыр амшын агәы дхыҧшылауа дгылан. Нас аҧкәынцәа днарацәажәар итаххан, днеины рган аҿы днатәеит, саргьы уи снаидтәалеит.

– Шәара аратәқәоума? – аҧкәынцәа дразцааит саб.

– Ааи, аратәқәоуп, – рҳәеит Захар иҩызеи иареи.

– Сара сыҧхаи сареи Г әдоуҭа ҳаҧсы ҳшьон, ҩымчыбжьа раахыс. Сҩызцәақәак сықәшәан аҧсшьарҭа ҩны «Аҧша-лас» ахь уиасыр, еиҳа еиҧуп – рҳәан сааит. Гәдоуҭагьы бзиоуп, аха ауаа рацәоуп. Ара еиҳа итынчроуп, даара исгәаҧхоит. Сымҧсыкәа сҟалар, есышықәса саалап ҳәа сгәы итоуп, дцәажәон саб.

– Сара сцеит, иҳәан, ууанҙа Захар иацәажәоз дѡагыланы дцеит, саб иажәа аҳәаха имҭакәа. Ари саб иааицәымҧахеит.

– Ахьҙара анцәа ҳазшаз иуиҭааит, – иҳәеит Захар.

– Уара уаҧсуами?

– Аа, саҧсуоуп.

– Аҧсуаа адунеи иакәлоу милатуп. Дара раҟара аиҳабыреи аитцбыреи пату ақәызтцо, иныҟәызго, уаѡ дыҟам адунеи аҷы. Урҭ рыламыс ҧәҧәоуп, – дцәажәон саб.

– Ус рҳәоит ауаа. Усгьы акәхап, – иҳәеит Захар.

– Акәхап ҳәа акәым, аха акәҭәҟьоуп. Уи еилкааун, итҭааун наукала. Уи азын ауп ауаа шәмилаҭ пату заҟәыртцо.

– Шәара хаҭала шәышҧарзыҟоу, аҧсуаа пату рыҟәышәтцоу?

– Сара аҧсуаа уаҳа аҭахымкәа пату рыцәыстцоит, амала аҧсыуак игәара сҭамлацт, аиаша уасҳәап. Сара урҭ пату зрыцәыстцо, рызбахә зласаҳауа мацарала ауп – Шәара ишәҭахызар аҧсуа қыҭа шәналс-аалсны абара, уи сара исылшоит, аус анызымуа аамҭа иаҳзақәыршәар, – иҳәеит Захар.

– Уи сара ишҧасҭахым, аха сымѡаҧызго дыстахуп. Истахым сыҧхаи сареи ҳамала, иаҳзымдыруа ақыҭа ҳналаҳауа, рлақәа ршуа, рылалара. Уара ишуҳәаз еиҧш, иулшозар, сара мап сҳәаҙом. Аамҭа уманы уҟалозар – иҳәан саб Захар иҟәаҟәа днас-насит, наџьнатә иидыруа аҙә иакәушәа.

– Уатцәы аҧсшьара сымоуп. Шәара шәақәшәозар, сышәзаауеит, – иҳәеит Захар. Иихәарызеи, ҳәа саб диҷаҧшуа.

– Уара уақәшәозар, сара сышҧақәымшәои, сара ҧсшьара сыҟоуп, сыжә сҳәом, сҳәыс. Уареи сареи акыр ҳаицәажәеит, ҳаизааигәахеит, аицныҟәараз аиқәшаҳатра ҳабжьаҳцеит. Ушьта иаамҭоуп ҳәа сгәы иаанагоит ҳаибадырра. Ари исыцу сыҧха лоуп, илыхьзуп Стефа. Сара слитовуп, аха аурыс хьзы сыхьзуп, Алексеи ҳәа

исышьҭоуп, – иҳәан Алексеи Захар инапы ааимихит. Нас Захар дааины сара снапы аасымихит, ахаан симбацызшәа, Захар сыхьʒуп, – иҳәеит аҵыхәтәан.

Акраамҭа ҭынчран, нас Захар даацәажәан:

– Иахьатәи ҳаибадырра аҳаҭыр азы шәхы саҭәашәшьозар акинотеатр ахь сшәыпҳьоит асаат жәба рзы.

– Ҳхы уаҭәаҳамшьартә иаауазеи? Ҳаргьы ҳуаауп, уаргьы ууаԥуп. Акинотеатр ахь ҳнапҳьара, ҳара «ҭабуп» ҳәа ахаҳҳәааует, ҳаргьы џьара ҳапҳсахап, – иҳәеит саб.

– Иҭабуп, сара, аҳәара ишәыстаз, мап ахьацәышәымкыз, сапҳшәмара сахьахышәымбааз, – иҳәеит Захар.

Саби сареи Захар акинотеатр ахь аапҳьара ахьҳаиҭаз саб игәы иахәаны даацәажәеит:

– Абра уаҳзыпҳшы, иаарласны ҳаауеит. Аамҭалагьы рацәак аагаʒом, – иҳәан саб, иҷанынеиха, саргьы снаишьҭалеит.

– Ара сшәымбар акинотиатр апҳьа сышәзыпҳшуп, уа шәлеи, – иҳәеит Захар.

– Уара ишуҭаху, – иҳәан саб, Захар иахь даапҳшын иҷыԥаихеит. Уи саргьы снаишьҭалеит. Саби сареи ҳаицны ҳԥеиуан, даара агәалаҟазаара бзиа иман. Саб иатҟыс сара сгәырҧьатцәа сыҡан. Уажәы-уажәы сышьҭахьҡа сыпҳшуан Захар дызбозар ҳәа. Иаргьы ҳара ҳахьцоз, дҳашьклапҳшуан. Ус архәара ҳаннаватцәи нахыс, ҳаибамбеит. Ҳеааиҭакны, иахьеибаҳҳәаз аҭыпҳ ахь ҳҷынаҳҳеит саби сареи. Аха Захар уа дыҡамызт. Ҳара иаадырит акинотеатр апҳьа дызҳзыпҳшыз. Уаҳа лак-ԥакрак ҡамҵакәа саби сареи уахь ҳҷынаҳҳеит.

Акинотеатр апҳьа ҳаннеи Захар аблеҵқәа аахәаны даҳзыпҳшны дгылан. Акиносахьа алагара хәбаҡа минуҭ ракәын иагыз.

– Ушьҭа акиносахьа иалагоит, шәааи ҳлеип, – иҳәеит Захар.

– Азамана, – иҳәан саб дынҳапҳасны иҷынеихеит. Ашә апҳьа ҳаннеи, Захар аблеҵқәа аацәыриган аблеҵқәа

гәазҭоз иналирбан, ҳҭыҧқәа рҽы ҳнатәеит. Ус акиносахьа иналагеит, акиносахьа ҳара ҳахәаҧшуа, ҳтәан. Саб ихы азышьҭны акиносахьа ахәаҧшра даҽын. Захари сареи ҳахәаҧшуашәа ҟаҳцон, аха ҳара ҳхы ахьыҟаз хазын, уи азхәыцха ҳазҭодаз? Ҳаԝнутцаҟа мцабзк ҳаҧралан абылра ҳаҽын. Захар снапы кны днахан, ишьамхы илықәитцан, инапы нақәтцаны иааникылеит. Сара афырҳәа, снапы снахеит. Аха Захар инапы аҽааирхан, иикыц снапы аанкыланы ишьамхы илықәтцаны инапы нақәитцахт. Уаҳа снапы сымнахазеит. Ус снапы икын Захар. Акрынтцы ашьҭахь, Захар инацәкьарақәа, сара снацәкьарақәа неибжьеиҧсан, ирҧәҧәаны иааникылеит. Уи сара даарак сгәы иаамыхәеит, аха ҽысымҭит. Акиносахьа ҧыҭк цахьан еиҧш:

– Ари акиносахьа сара избахьеит, амала суҳәоит сыҧҳа ара лымала даанумыжькәа ауада ахьҳамоу агәашә аҽынза дԝаскьага, – иҳәан Захар иахь ибжьы наиргеит саб.

– Уи сара избап, – иҳәеит Захар дгәырҧьатцәа. Сара саб иихәаз смаҳазшәа, дахьцазгьы сымбазшәа сҽырҧсны стәан. Амала, саб ас аниҳәа, Захари сареи еибакыз ҳнапқәа аауҳажьит. Захари сареи зынзагьы ҳаикьымсзазшәа, ҳнаскьа-ааскьаны ҳнатәеит, ҳара дшаабоз, саб акинотеатр ашә аартны дныԝнытцит. Захар снапы даахан, ишьамхы илықәитцан, инапы лақәтцаны, иқәырҧәҧәаны иааникылеит.

– Захар, суҳәоит снапқәа ажь, сара ус сашьцылазам, – сҳәеит сара, Захар сиҳәо, сыблақәа ҭырхаха сиҽапҧшуа. Захар, исҳәаз хатцаны снапқәа ааужьит.

Акиносахьа аантцәаанза уаҳа снапқәа имкит Захар. Акиносахьа анаантцәа сыжәԝа ааникылан, ашә икылеибаҳәа инеиуаз, акиносахьа ахәаҧшцәа ҳанрылаланы, ҳанрылтцит. Алашарақәа каххаа иахьаркыз, амԝа ҳанымлакәа, алашьцара ахаҧаны иҟаз амԝахәасҭа ҳаныланы ҳҽынаҳхеит.

– Захар, арыстәи сзааугеи? Алашара ахьыҟоу ала ҳцар еиҳа еиҧьзами? – сҳәеит сара сыбжьы ашәара ахыԝуа.

– Мап, Стефа, арыстәи еиҳа еиҧьуп, избанзар еиҳа иааигәоуп, насгьы илашьцароуп, – иҳәан сааигәыдҳәҳәала, сааигәҙит.

– Ус сзумун, Захар. Иудыруазааит уара унапада напы шыскьымсыц, уқьышә ада қьышә сқьышә ишакьымсыц, – сҳәеит сара.

– Саргьы убастцәкьоуп, Стефа – иҳәеит иара.

– Уи сызхатцом. Уара аҙҧабцәа урылажьуп. Уҵкәына пшҙоуп. Уара иумуазаргьы мчыла знапаҷы уаазгақәогьы аҙҧабцәа шыкоу здыруеит.

– Аҙәгьы слыцымныкәацт ҳәа басҳәом, аха агәра бсыргоит аҙәгьы дшысымгәзыц ала .

– Уи сара исызхатцом.

– Ихатца. Адунеи аҷы, аиаша зҳәо ҳәа аҙәыр ыказар, уи сара соуп.

– Уанлыцныкәа, ас ацәылашьцара мҩала данымҩаскьаугоз дымгәзыкәа дышпаҩаскьаугоз, дзумгәзи уи?

– Сыпҧхашьон.

– Ыы, нас сара соума узцәыпҧхамшьо, – сҳәан сааччеит сара.

– Ибҳәо иашоуп, бара боуп сызцәыпҧхамшьо. Иззакәу сыздыруам, аха, – иҳәан сеитаагәыдикылахт. Убри аамтазы, сара исҳәо изуа, сзымдыруа сааҡалеит. Убри сцәа-сжьы иааилашыз амч ала сара схала Захар снапқәа ааикәсыршан, даагәыдкыланы, даазгәзит. Уи нахыс сахьыказ, сахьаныз сзымдыруа сааҡалеит.

Сыхдырра саналтц, ашьац етцәараҷ сара сышьтан, Захар иикәа ишьатцара даҷын. Убасҡан ауп сара исыхьыз закәу анеилыскаа, аха сымгәаазеит Захар изы. Сагьахьымхәзеит исыхьыз, избанзар, иеилыскааит Захар рапҧхьатәи ибзиабара шиааиз. Сцәа иалашәеит сара сиццозар, иара мап шимхәоз. Цьоукы ирҳәоит абзиабара цқьа аамта атахушәа. Даарак уи иашамзар ҡалап. Рапҧхьатәи абзиабара аҡара мчы змоу зыҡалом. Захар уаҳа сара сахь умааиргьы сара уи абзиабара исзымдырзакәа исауз ахаангьы исхаштуам ҳәа схәыцуан сара. Сара санымҩагыла, Захар дынсыдгылан аита саагәыдикылеит:

– Стефа, сатабымтцан, исыхьыз закәу сыздыруам бразҟыдастәыр стахым, бсыццозар бызгоит – иҳәеит иара игәы тыҧьҧьаа. Ари ииҳәаз сара саргәырҧьеит. Сара схәыцрақәеи иара ихәыцреи ахьеиқәшәаз азы. «Разҟык сымазаап, ари иеиҧш, ачкәын хазына ажәа анснитца», ҳәа схәыцуан сара.

Ҳɷыцьагь ҳгәырҧьатцәа апарк лашьца илганы игаз амɷа ҳаныланы ҳнеиуан. Амɷа лашьца ҳанытцын иҟьаҟьаҙа иҟаз амɷаду ҳнанылеит. Уи аган ахь акәын ҳара ҳахьынхоз. Уажәы амɷа аханытә алада ҳахқәа рханы акәын ҳашцоз. Алашара каххаа иаркын. Амɷаду наҟ-ааҟ атцарауааи ашәҟәыɷɷцәеи рбиустқәа гылан. Ашәтқәа рыла италаҳаны иҟан ари амɷаду. Атцыхәтәан агәашә ҷан. Агәашә аартны ҳантысын аҧсшьарта ɷны «Аҧшалас» интыганы иҟаз амɷаду ҳнанылеит. Уаантәи акыр ҳанынаскьа, ɷадараны ҳɷаҷалеит. Усҟан саб амчамдыр атцаҟа дтәаны дысзыпҧшын. Саб дахьтәаз сылаҧш наиқәшәеит. Захари сареи ҳанеиҧыртцуаз сигәҙыр ҳәа сшәаны сыҟан. Избанзар, саб ҳаибон. Аха Захар симгәҙит. Уи саб дахьтәаз ибазар акәхап.

– Абзиараз ҳәа аҧсшәақәа ааибыҳәаны, ҳнеиҧыртцит Захари сареи.

– Захар бааскьеигоу? – дтцааит саб.

– Ааи, агәашә аҷынҙа сааигеит.

– Уи бзиоуп, – иҳәеит саб.

Сара саб дахьтәаз, снавсын, снеины, сиартаҷы снаиеит. Дук мыртцыкәа сабгьы днеины ииартаҷы днаиеит. Макьана имааицызт ҳара иҳацышьталоз хатцагьы пҳәысгьы. Урт атцх акыр инаганоуп изааз…

Атцхагәтаны Захар аɷны данааи, дышиашаз иуада длыɷналан, днеины ииартаҷы днаиеит. Аҷенынтәарак аус зуаз аҙә иеиҧш, Захар даапҳсаны дыҟан, дахьыɷаиаз дынтаҳәахаа дыцәеит. Адырɷаҷены иара аҧсшьара иман, аус иуҙомызт. Уатцәы аɷны изуша ҳәа апланқәа заа иҟаитцахьан, аха акгьы агәхьаа мкҙакәа, – «ҷьара сымцар ѣалом. Уатцәы ахәылпҧаз санааua, сасцәақәак аазгоит» –

ҳәа иан иналаҳәаны, акы днацҳаны, агәара дынҭытцны дцеит Захар. Дук мыртцыкәа Захар днеит Стефа лаби лареи ахьиқәшәаз аҭыҧ аҽы. Уи уа дышгылаз Стефа лаби лареи наидгылеит. Усҟан урҭ амшын иҭаланы иаиуан. Алексеии Захари рнапқәа ааимданы, аҧсшәақәа ааибырҳәеит.

Стефа дыҧхашьаны, акыр днаскьаны дгылан..

«Захар ҳара акы ҳнацҳаны, ҳәааиҭакны ҳааиуеит, ҳаанʒа уара ара уаҳзыҧшыз, иахьаҳҳәаз амҩа ҳақәлоит», – иҳәан Алексеи дааццакны, иҽынеихеит. Стефа Захар дицрытцны дахьцоз, зынʒаск илҭахымкәа, ашьшьыҳәа лаб днаишьҭалеит. Дара акыр ианыҩаскьа архәара инавалеит. Дара ахьҩеиуаз дрыхәаҧшуа дгылан Захар. Стефа иара иахь дшааҳәыз аниба, Захар дааччан, инапы дҩахеит. Ларгьы лнапы ҩышьтылхит, лаб имырбакәа.

Стефа лаби лареи аҩны ианааи, рнапқәа ааʒәʒәаны, акы инацҳаит, нас рҽааилаҳәаны Захар дахьырзыҧшыз аҭыҧ аҽы илылбааит. Уа ианлеи, Захар дгылан.

– Адәқьан ала ҳнеип, амла ҳакыр иаҳфаша ааҳхәап, – иҳәеит Алексеи.

– Аҧсуаа рыгәҭа уалсны уанцо, амла ушҧакуа. Цьара ҳанкыдгылар акы ҳнацҳауеит, – иҳәеит Захар.

– Уи шҧыкәу? – иаацьеишьеит Алексеи.

– Аҧсуа иҩнаҭа имҩахытцыз ихәы еснагь ихиоуп.

– Дузымдыруазаргьу?

– Ааи, дузымдыруазаргьы. Амала, ирзымдыруа дахьымҩахытцуа, аҧшәма ҧҳәыс рхәы ахьынʒаҡалтцо, аҧшәмеи асаси иеибадыруеит. Урҭ еицәажәо иштәоу, аҧшәма ҧҳәыс рхәы лырхиоит, нас ачеицьыкахь ииасуеит.

– Иахьысзымдыруа сызнеиуам, – иҳәеит Алексеи.

– Унеир акгьы амаʒам. Аҧшәма дзынхо асас изоуп. Асас бзиа аҧсуа иҽы днеир, аҧшәма изы игәадуроуп.

– Ишакәызаалак, сызнеиуам.

– Сара сҽгьы умнеиʒои?

– Уара уҽы снеиуеит.

– Ус акәзар, шәаала, – иҳәан Захар раҧхьа дгыланы иҽынеихеит.

Аби аҧҳаи Захар дахьцоз, иашьтахь игыланы инеиуан. Захар дгәырҧьатцәа дыҟан. Уи ихылпҧа атцыс тахәуан.

Раҧхьатәи абзиабаратә мцабз иҩаицрасыз абылра иаҽын. «Абри дсынасыҧхондаз, уаҳа истахызеи?» – иҳәошәа лаҳауан Стефагьы дахьнеиуаз.

Урт иаарласны инеит Зыхәашь амшын иахьалалоз. Урт аӡиас ианынхыҟәгылагьы аӡы хәашьӡа иҟан. Ари аӡиас шамахамзар, ианыхәашьымыз ыҟаӡамызт.

Аби ҧҳаи Захар иҳәеит, ари аӡиас ахьӡ раиҳәарц, насгьы уи хьӡыс изхаиауз.

Ари аӡиас ашьха ахраҟәа иргәылсны иаауан. Уи згәылсуаз ахра аҳаш аман.

Аҳаш змаз ахра ҧганы аӡиас ианалаҳалак, аӡиас хәашьуан. Ари ахра абгара азымариан. Мшык аацәгьахацыпҧхьаӡа ибгалон. Убри аҟнытә, абри аӡиас, Зыхәашь ҳәа иашьтан. Захар ишыҟатцәкьаз рзеитеиҳәеит.

Арт ахҩыкгьы ара акраамта игылан, нас идәыкәлеит Зыхәашь аҧшаҳәала иавганы игаз амҩа ианыланы. Акыр ианыҩаскьа ашьтахь, инымҩахытцын, аккарра итцаланы рҽынархеит. Ус акыр ицеит. Ргәкәа шьтнахуан аҧсабара аҧшӡара, рлымҳакәа иртысуан аҧсаатә рашәаҳәабжь.

Акыр ианыҩаскьа, изтцаз аккарра аантцәеит, инрылалеит ауаа ахьынхоз. Ауаа ҳабла-ҳаблала инхон. Захар ирзеитеиҳәон, урт аҳаблакәа рыхьыӡкәа, насгьы уа инхоз ауаа рыжәлакәа. Ҳаблацыҧхьаӡа жәлак, ма ҩ-жәлак ракәын инхоз. Убри Алексеи даара ицьашьаны, тцарауаҩык, иеиҧш акәын, аинтерес кны, урт ажәлакәа дышрыхәапҧшуаз.

Амра шьыбжьон лхыҳәҳәоны еиҧш, Захар ицны аби аҧҳаи игәаратә инталеит.

Усҟан, Захар хаз нхара ҳәа дымцацызт. Амала, хазы аҩны иргылахьан.

Нхаҩык, иеиҧш, ица икәтыршәшәара зегь ҟатцан. Игәара ааида кын. Иутра ашәыр тыртәааны еитаҳан. Ма-

кьана Цыри иареи еицынхон. Урҭ рангьы дыҟан. Мина лыхьӡын.

Асасцәа Мина дырҧыланы, игәыдылкылеит, аҧсшәа ралхәеит.

– Макьана ара шәыҟаз уажәы саауеит, – лҳәан ашьашәыр ианаатцагыла лара дылрапҧысын, аҩны длыҩналан, рыцыпҧхьаӡа аскамкәа аалган, ашьашәыр аҿы иналыргылт.

– Шәтәаҟәа, шәхатцкы сцеит, – лҳәан Мина, лысасцәа налыртәеит. Урҭ даарыдтәалеит Захаргьы. Мина лысасцәа анылалыртәа, лара даагьежьын аматцурҭа длыҩналеит. Мина лысасцәа рхәы ҟалтцеит. Астол ахь дрыҧхьеит. Дара ҩагылан уахь рҿынархеит. Дара ашьашәыр аҿы иахьтәази, аматцурҭахь ианнеиуази изхәаҧшуаз, еиҿкааны рутра итагылаз ашәыр хкҟәеи рбаҳчеи ракәын.

Захар аҧшәмара ааанкылан, рапҧхьа иара инапкәа иӡәӡәеит, нас асасцәа еиҳабы-еитцбыла. Ари аҧсуа тцас акәын. Захар исасцәеи иареи ашьашәыртцаҿ иантәази, дара астол ианахатәози, аҧсуа тцас еиламгакәа, Захар аханы дтәеит. Иара иашьтахь Алексеи диртәеит, урҭ рышьтахь Стефа. Астол рхиан аҧсуа чыс мацарала. Алексеии Стефеи ахаан ирымфацыз аҟәыди абыстеи ргәы иаахәаны ирфеит. Ашә абыста иалатцангьы даара иргәаҧхеит.

Акәтыжьи асыӡбали еилаҳаны ирфеит. Рапҧхьа ианылатәа шәкы-шәкы грамм ажьаҧь уатка ржәит Алексеии Захари. Нас аҧсуатцас аныҳәаҿакәа аҧтцо, аҩыжәра иалагеит. Стефа лзы, хаз ҷыдала, Мина аҩызла аалгеит. Ҩбаҟа атцәыца аҩызла Стефа илжәит.

Амра тцлакы ашәара аҟара агын аташәара. Убасҟан ауп дара ангыла. Даара рҟьаф ҟатцаны игылеит Захари Алексеии. Мина Стефа дылгәаҧханы длыхәаҧшуан. «Шьыри тацас дызмазаалак», – лҳәеит урысбызшәала. Стефа ари анлаҳа, дааччеит. Захар иан илҳәаз имаҳазшәа, ихы ларҟәны дтәан».

Ус аҧараҳәа Стефа дахьтәаз акупе ашә аатит. Авагон мҩаҧгаҩи аревизори иеицны иааҩнашылт – сшәыҳәоит шәблеҭқәа сшәырбарц, – иҳәеит аревезор. Ари акупе аҷы хҩык ракәын иҟаз. Урҭ рблеҭқәа наидырбеит. Аревизор рблеҭқәа аниба, – «Гьшʒала шәахьцо шәнеиааит. Амҩа алпҳа шәауааит», – рҳәан индәылтцит авагон мҩаҧгаҩи аревизори. Абарҭ раҧхьа ианаа ҩнашылоз, лара дызлаз лхәыцрақәа дназлытцыз, дара анца ашьтахь деиҭаналалахт, уи ахәыцра зегь реиҳа ихьанҭаз хәыцран.

«Стефа лаби лареи руада иааҩнытцын, рҷаархеит. Аха ашә шаиркрыз ихашҭын, лаб днагьежьит. Уи даанʒа дизымпҳшкәа днеиуан Стефа. Ус дышлеиуаз днапшызар, Захар дахьтәалац амардуан аҧхьа атәарҭаҷы дтәан. Иара Стефа даниба, дгәырҧьатцәа даақалеит. Афырҳәа дҩагылан, лнапы аалымихит, нас длазҵааит:

– Алексеи дабаҟоу ?

– Дсышьҭагыланы дауеит, – лҳәан аҭак аақалтцеит.

– Уи даар, ҳзеицәажәаʒом, ак басҳәар сҭахын.

– Исоуҳәои?

– Бара ибдыруеит бзиа бшызбо, баргьы сара бзиа сыббоит ҳәа сгәы иаанагоит. Ус анакәха, бзиа ҳаибабоит. Бзиа иеибабо аҧкәыни аʒҧаби ирыхәҭоузеи?

– Сыздыруам.

– Ибдыруеит, аха ибҳәом.

– Сара ибасҳәап.

– Аиеи, исаҳәа.

– Бзиа иеибабо аҧкәыни аʒҧаби хатцеи ҧҳәыси ҳәа иеибагоит.

– Усхыччома Захар?

– Мап, сыбхыччаʒом, сара аиаша басҳәоит, Захар иихәаз штцабыргыз Стефа иеилылкааит, дгәырҧьатцәа лара лажәа инацылтцеит:

– Саб иамҳәаʒакәоу?

– Баб иабҳәар ацҭәы ҟаитцар ҟалоит. Уи атцкыс баб иамҳәаʒакәа еиҳа еиҧьушәа збоит сгәанала.

– Дгәааны, дҳашьҭалар ишҧаауеи?

– Дгәааны дҳашьҭаларгьы бара боуп аус злоу «сахьааиз сыԥоуп» бҳәар акгьы иҳәом ҳәа сгәы иаанагоит.

– Саби сареи ныԥҳәара ҳануга ашьҭахь мышкы ыԥам уара урҿхәаҧхьыӡ анимҳәо, имҳәац цьашьа, ҿенак хынтәҧшьынтә уӡбахә анимҳәо ыԥаҙам. Ус уирҿхәоит, аха сугатәԥҟьар ииҳәо сыздыруам.

– Сишьып бгәахәома, Стефа бгәы ишҧаанагои?

– Ашьразы уишьрым, аха «ас иаарласны бзиа иеибабашьас иԥашәтцазеи?» – иҳәашт иара.

– Раҧхьатәи абзиабара аӡбахә зынӡаск иара имаҳацт ҳәа бгәы иаанагома?

– Сыздыруам.

Захар данҧшы, Стефа лаб Алексеи амардуан даҽалан длеиуан. Стефа лаби лареи рцара даҿа хымшԥа роуп иаанхаз. Уажәы аҽҳәара рзамҭар, ус иаанхар ҟалоит. Уи азы Захар Стефа длазҵааит:

– Шәара ааигәа шәышцо здыруеит. Шәцара даҿа мышқәак роуп инхаз. Уажәы аҽҳәара аҳамҭар, уаҳа ианбаҳҭо? Уатцәы ауха асаат ѽба реиҧш, сѽызцәа сыманы сааиуеит. Абра сыбзыҧшуп. Амала, баб ихьӡала бђьыцк ѽны изааныжь «Абри ауаѽ сиццеит» ҳәа антцаны. Ҳара ҳахьынхо, усгьы иара ибзианы идыруеит, иҭахызар уахь дѽеиааит, еиҭасҳәахуеит, аус злоу бара боуп.

– Баб дааиааныӡа ажәа сыҭ. Бара бразҟыданы сара бҟасцом адунеи сыцәнатцы.

– Ибзиоуп, сазыразуп иуҳәаз, амала, сумжьааит.

– Бышҧажьоы, сылашара? Сара бшысымжьарыз бара сбымжьааит.

– Саргьы узжьом.

– Бқәи сшыбымжьо ала?

– Уара упҧсааит.

– Иаҳҳәаз ауп ус амуи?

– Ааи, ус ауп.

– Уаҳа сҳәом…

Абас ала арҭ рразҟы аилатцара аҽҳәара арҭеит. Захари Стефеи шеицәажәоз Алексеи амардуан дахьлыбаауаз

ибон, аха ҧхыʒ ибаргьы ихаитцомызт арҭ аҩыцьа рразкьы аилатцара уатцәы ауха, асаат ҩба рзы ҿҳәарас ишамаз. Ус днарыдгылеит Алексеи, Захари Стефеи.

– Шьыжьбзиа, – иҳәан Алексеи Захар аҧсшәа иеиҳәеит.

– Бзиара жәбааит, – иҳәан Захар, аҭак ҟаитцеит.

– Стефа, баала шьыжьхьафара, – иҳәан иҿынеихеит Алексеи.

– Бзиоуп, – лҳәан лара лаб днаишьҭалеит.

– Ишаҳҳәаз ауп, – иҳәеит Захар, Стефа лаб имаҳаратәы. Лара «бзиоуп» ацынхәрас лхы аалыртцысит дгәырҧьатцәа. Захаргьы ихылпҧа атцыс ҭаҳәуан. Акраамҭа Захар дахьгылац дгылан, Стефа лаби лареи анца, – ашьҭахьгьы. Аха дара ааиааиʒа иара ара дзаанымгылеит. Стефеи иареи рымаʒа лаб ирытцихыр ҳәа дшәан.

Убри аҟнытә, ҧшьаала, лаби лареи акинотеатр аҟнытә ианаауаз излаауаз амҩала иҿынеихеит. Иара аҧсшьарҭа ҩны «Аҧша–лас» длытцсын, аҧсшьацәа амшын ахь излалеиуаз агәашә дынҭалан, амшын аҟәарахьы илыбаауаз, излалыбаауаз амардуан аҧхьа атәарҭақәа игылаз руак аҿы днеины днатәеит Захар. Уа акраамҭа дтәан. Нас дҩагылан, аҩныҟа ихы рханы иҿынеихеит. Иара дахьынхози, аҧсшьарҭа аҩны «Аҧша-ласи» хҧаҟа километра инеиҳаны ирыбжьан. Шьапыла сдәықәлап амҩан машьынак сыхьʒар салацап, исхьымʒаргьы ишҧазури. Ус сцар акәхоит, – иҳәан иҿааихеит Захар. Ишиҳәаз еиҧш, акыр дҩеихьаны машьынак ихьʒан, уи ала агәашә аҿынʒа днеигеит. Аҩны данҩеи, усгьы иан аҩны дыҟан, дабацоз, Цыр иакәын усура иҟаз. Мина лыцкәын данааи, дихәаҧшызар, иҟазшьа лгәампҧхеит, аха акгьы иалымҳәеит.

Иуадаҿы днеин, ихы нықәитцеит. Уа дхәыцуа акраамҭа диан. Ус дышиаз Захар цәажәабжьқәак иаҳаит. Ҽеишәа дʒырҩызар Цыр иакәын. Уи усурантә дааин, иани иареи иеицәажәон. Иуада дааҩнытцын Цыр иани иареи ахьеицәажәоз ашә ихы нкылеикын, ибжьы наиргеит.

– Џыр, ара уаадәылтци, ак уасҳәар ҭахуп.

– Исауҳәозеи? – иҳәан Џыр дындәылтцит.

– Ара усышьҭаланы уаалеи, – иҳәан Захар аҩны дныҩнытцын, арасаҭрахь иҷынеихеит. Џыргьы уи дишьҭаланы днеиуан. Ашьац қашәқашәо, ииаҭәкаҡараҙа иҡаз днылатәеит Захар.

– Уаргьы абра утәа, – иҳәан Џыргьы дтәарц наидитцеит.

– Ибзиоуп стәап, аха бзиароу исауҳәо – иҳәеит Џыр дыччо.

– Сара сзы бзиароуп, аха сани уареи шәзы сыздыруам – иҳәеит Захар.

– Уара узы ибзиароу, ҳара ҳзы ибзиарам ҳәа ҡалашьас иамоузеи?

– Пҳәыс даазгоит уаха, ҳан илаҳәа. Шәара мап шәкыргьы, сара дызгоит. Уи лымгашьа сымаҙам, сара дысгәаҕьхеит…

– Уара иугәаҕьхаз ҳаргьы даҳгәаҕьхоит, аха акызаҭәык сара сгәы зымнаҙо, «Уахаҭәкьа пҳәыс даазгоит», ҳәа аҙәыр иаҳахьома? Ачара зуа, рыҩны-ргәара маҷк инаха–аахоит. Ус акәзами, Захар?

– Ус ауп, аха уи аҡара аамҭа сара исымаҙам. Уаҭәашьҭахь адәыҕба иҭалоит, Литваҡа ицоит. Лаби лареи иеицуп. Нас Литва сцаны дызлаазгои, уажәы даазымгар ҡалом. Уаха асаат ҩба рзы ҳәа ласҳәеит, дысзыҕшуп, – иҳәеит Захар.

– Ус акәзар, ҳан иласҳәоит. Уи даназыразымха, угәы иалумырсын, аха саргьы сызудгылом.

– Уи мап лкуеит ҳәа сыҡам, ларгьы дылдыруеит. Уажәы ааигәа лаби лареи аҩны иҡан.

– Ус акәзар ҳан мап лкуеит ҳәа сыҡам, лыҕшра лсахьаҳәа шаҡа длырҿхәази!

– Мап лкы, илымкы, илаҳәа, – иҳәеит Захар.

– Уи сара избап, – иҳәан Џыр дҩагыланы дцеит, Мина аматцурҭа дахьыҩназ, Џыр днеин:

– Сан, бгәы иаахәара ажәабжь басҳәоит.

– Исоуҳәоузеи, уан дукәыхшоуп.

– Мап кышьа амаҙам. Уаха Захар ҧҳәыс дааигоит.

– Сужьоу, аиаша уҳәоу? Дааины лыҷкәын дгәыдылкылоит.

– Бызжьаҙом. Иашоуп, иааигогьы бара дыбдыруеит. Жәаха заб дзыцны ибҭаз лоуп.

– Дида, уи ҳара дҳазныҟәгома? Уи леиҧш иҟоу аҭыҧҳа ҳгәара данҭала, уаҳа иаҳҭахузеи? Аха уахатәҟьа уи лаагара акалашәа иҟалоит. Иеицҭаны ҷьара ишьҭызар акәын, сымаҳә иахь дыбжьаагап, нас арахь даагап, маҷк аҟара акәзаргьы, ҳәааиҽаҳкаашәа ааҟаҳҭар.

– Азамана. Сан, бара ибҳәаз Захар иасҳәоит, уаҳа аҭахҙам, – иҳәан Ҷыр иан дналҧыртцны дцеит. Уи Захар дахьтәаз, днеин, ран илҳәатәҟьаз ажәакгьы ацымҭакәа, ажәакгьы агмырхакәа, иеиҳәеит. Захар иаҳаз игәы иаахәан, ус иҳәеит:

– Ҷыр, машьынаки, ѡыцьа аҷкәынцәеи уҧшааројуп. Амцхәгьы аҭахҙам.

– Уи сара избап, амала мап лымкааит.

– Уи мап зкуа лакәҙам.

– Ус акәзар амашьына сашьҭалоит. Уажәоуп усурантәи санааи, амла сакны сыҟоуп, акы снаҵҳаны, амашьына сыҧшаауеит, – иҳәеит Ҷыр. Захар дыниҧыртцны дцеит. Захар иакәзар иан дылбар ҳәа дшәан, агәарахь дымнеиҙакәа ааида иҽынахыѡрны дцеит, дахьцаз анцәа идырп.

Саатк ашьҭахь, Ҷыр аѡны дааит, аҭаца дызлаарго амашьынеи аҭацаагацәеи ҧшааны. Уи иан илеиҳәеит. Мина илаҳаз ажәабжь даара лгәы иаахәеит.

Амш шылашьцара илашьцахьаны еиҧш, Ҷырраа ргәара иааҭалеит амашьына лас «Волга». Уи зтәыз Ҷыр иѡыза бзиа Сергеи иакәын.

Егьи иааигаз Захар диѡызан, Вова ихьҙын. Арҭ агәара ианааҭала, Мина дгәырҧьатцәа дырҧылеит. Иаираны иҟаз лҭаца длыдырныҳәалеит, даргьы разҟыла еиқәшәарц илныҳәа-нып ҳьеит.

Цыр иҩызцәеи иареи ашьашәыр аҽы илатәеит иеицәажәо, Мина урҭ рхәы аҟаҵара даҽын

Рацәак дадымхалеит Мина лысасцәа рхәы аҟаҵара, аҩныҟа дрыҧхьеит. Даргьы мап мҳәаҙакәа, ацәыкәбар аҽы рнапқәа ааҙәҙәаны, аҩныҟа илеит. Астол бзианы ирхианы иҟан. Ашәишәи арбаҧь шьны ачанахқәа ирынҵаны иқәгылан, ажьҵаа, ачашә, ахышәҭ-мышәҭ, ашәыр, аҩы, ауатка.

Арҭ ахҩык латәан акрырфеит, рқьафқәагьы ҟарҵеит. Асаат жәаба реиҧш, иҩагылан, рмашьына инҭаланы ицеит. Уа иахьнеиз Захар дрықәшәеит. Ишырҳәаз еиҧш иахьеибырҳәаз аҭыҧ аҽы асаат ҩба рзы Стефа днеит. Цыр иҩызцәеи иареи неин аҧсшәа ларҳәан:

– Бымшәакәа бҳацаала, сара Захар еиҵба соуп, арҭгьы ҳара иаҳҭәқәоуп, – иҳәан агәашәнҭыҵ амашьына ахьгылаз ахь рҽынархеит. Уа ианнеи, Захар уа дгылан. Стефа амашьына аныҟәцаҩ днаивадыртәеит. Егьырҭ ахҩык неин, ашьҭахьтәи аҭыҧқәа рҽы инҭатәеит, амашьынагьы аҽынанахеит. Захарраа рахь ицо амҩа инавсны, аҽыҩанахеит.

– Арахь сабажәго дҵааит? – лара дахьтәаз.

– Макьана ачара аура ҳазыҟаҵам, мызкы аҟара ҳҭынхацәа рҽы шәаанҳажьуеит Захари бареи. Ҳара ҳаҩныҟа акы ҳнаха-аахақәап. Нас ачара уны шәааҳгоит, – иҳәеит Цыр, .

Лара ихы налықәкны лара лабхәында иҽынтәи ианеилылкаа, уаҳа ажәак мҳәаҙакәа дтәан. Стефа дахьыргоз даҽеа қытан. Саатк аҟара ауп амҩа иахьықәха. Зыҟны инеирц ахьырҭахыз рмашьына агәашә инылагылеит.

– Уа аҧшәма, – иҳәан Цыр ибжьы наиргеит.

– Ҳаи, иҳәеит аҧшәма.

– Аҩны уҟоума?

– Аҩны сыҟамкәа изуеи, аха сышьҭалахьеит, сҩагылоит уажәытцәкьа.

– Умгылан ҳәагьы уаҳҳәом, асасцәа уҭоуп.

– Бзиала шәаабеит.

Мсас иҽааилаҳәаны, дындәылтцит. Днеит абжьы ахьгаз агәашә аҿы.

– Аҭаца дҳаманы ҳааит, ҳусасуп ҳудукылозар, – иҳәеит Захар иҩыза.

– Ҳара ҳзынхо асас изоуп. Уи ҳҳәеит ҳәа ҳара иаабалакгьы ҳадаҳкылаҙом, амашьына дыҩтыганы дысшәырбароуп иааҽәгаз, – иҳәеит Мсас. Цыр дааин, Стефа лыжәҩа кны дыҩтигеит. Аҧшәма дналыхәаҧшит.

– Даазгада ари, – дҵааит Мсас

– Захар иоуп, Мина лыҷкәын.

– Ахазына дааигеит, ахазына, нас дааҳәны иҧшәма лахь ибжьы наиргеит.

– О, бара бгыл, уажәгьы уа биоума? Баҳәшьаҧа ҧҳәыс диманы дааит. Мсас иҧшәмагьы дҩагыланы, дааины даарыдгылеит. Мсас дааин, аҭаца аҧсшәа налаиҳәеит. Нас уи иҧшәмагьы лнапы ыргьежьуа, даагәыдылкылеит. Акәаскьа дыҩхаргалан, агҿаҩра дынгҿадыргылеит.

Мсас днеин ишәаҟь аакҿиган, иаанкылан, бжьынтәы–аантәы раҟара еиқәырццакны дхысит.

– Иҟалазеи? – ҳәа зыбжьқәа зыргақәаз ҟалеит, ахысбыжьқәа заҳаз.

– Ачара сымоуп, ачара инеибыҳәа-ааибыҳәаны арахь шәааи, – иҳәеит Мсас. Мсас ибжьы еилызкаақәазгьы, изеилымкаазгьы ыҟоуп. Аха изакәызаалак, ак шыҟоу дырны, агәылацәа ааизыҩоит

Ушьҭа еилыркааит иҟалаз закәу. Зегьы акәаскьа иҩыҷкәнаны аҭаца аҧсшәа наларҳәеит. Лара аҧсшәа лаҳәаны ианылбаа, агәара агәҭаны иааилагылеит зегьы, убасҟан агәылацәа рыгәҭаны Мсас даагылан, зегьы аарҙырҩны даацәажәеит:

– Дадраа, ишыжәбо еиҧш, иахьа сара дыстааит сҭакәажә лаҳәшьаҧа. Сара саҧсуоуп. Ус анакәха, аҧсуара ишатҵанкуа еиҧш, сымҩаҧыжәгароуп.

Иарбанызаалак, акы аасхәом: сҩы, суатка, сшыла, сышьтәа, сыкәтқәа, сшәишәиқәа уҳәа ҳамоуп. Ҳгәылацәа ааизганы чара хымпыҷк ҳзыжәуроуп. Атцыхгьы акыр

инеихьеит. Уаха аҩныҟа шәымцаҙакәа, уажәнатә шәалагароуп.

– Ибзиоуп, ҳхы уцәаҳшаҭом – рҳәан иреиӈьу цәык арахә иаарылхны иршьын, ацәа ахыхра иналагеит. Убас, доусы змараз аусҟәа инрылаган, ашьыжь асаат жәаба реиӈш, атәара иналагеит. Агәылацәа хәыҷгьы-дугьы зегьы ақәшәеит ари ачара. Убри аамҭазы, аӈсшьарҭа ҩны «Аӈша-лас» ааигәара уадак амхны зыӈсы зшьоз Стефа лаб хаҵа дышцаз зҳәоз, лара лнапала илҩыз ашәҟәы аниба, зны длышьҭаланы днеирц ааиҙбазаарын, аха дахьхәын, аҽенытҷәкьа имаҭәаҟәа аашьҭыхны Литваҟа дцеит. Алексеи Литва даннеи, мызкы аҟара дыҟан, нас игәы аангылан, дыпсит, аха Стефа лахь адырра рзыҟамҵеит. Лан даныпсы ауп лаб дшыпсыз анеилылкаа, лара дахьнаргаз ицқьаны шыҟәсык дыҟан. Убри аамҭа иалагҙаны Цырраа рҽынеиҷыркаа-ааиҷыркаақәеит. Ачара иаҭахҟәаз зегьы еиҟәдыршәеит. Рыҩны-ргәара, ирыгыз, ирыбзаз ҟартцеит.

Мсас игәараҭа ауп лара дахьдәылыргаз, аиҭа ачара уны, аҭацаагацәа дрыҵаны Захар иҩнахьы дыргеит. Ара ҩ-чарак уны, Захар игәараҭаҷгьы цәдук ҩеигеит Мсас. Иӈшәма лакәзар, ҧҳәыск ишлаҭәаз акы датцамхеит.

Стефа адәыӷба дҵаланы Гәдоуҭантә дандәыкәла инаркны Шаулиаи днеиаанҙа абарҭ ахыҵысҟәа лара дрызхәыцуан, дышрызхәыцуаз ауп Шаулиаи дышнеиз. Стефа лсумкақәа лыманы атамбур данаакәгыла, днаӈшызар, Ливук ашәҵқәа кны дахьгылаз, лбеит. Стефа дахьыкәгылаз аҟнытә, Ливук данынаитцагыла, акакала лсумкақәа нилыркит, ларгьы длылбааит.

– Марҭагьы даабгоз ҷьысшьон, – иҳәеит Ливук илаҕырзқәа хыжжыла.

Ажәиԥшьтәи ахы

Стефа адәыҕба данлыбаа, Ливук иикыз ашәҭқәа нылиркын, даагәыдкыланы дааигәҙит. Нас асумкақәа еимакы-еиҿакны, ирыманы рҿынархеит. Зны авокзал аҿынтә, узлалбааua, амардуан аҿынҙа инаргеит. Нас уаантә, амардуан ала илыбааргеит. Асумкақәа ахьыллыбааргазтцәкьа Ливук имашьына гылан. Асумкақәа амашьына инақәтцаны, даргьы нақәтәаны, ишиашаз рыԥныкьа ицеит. Аԥны иахьнеиз, Стефа дыццакны, лҿаа-иҭалкит. Илшәылтцеит лыԥнымаҭәақәа. Уааҙа илшәқәаз наѣ иҧхьалкит. Ливук азтцаарақәа литон, лара урҭ рҭакқәа ѣалтцон. Иѣамызт Ливук иѣаитцоз азтцаарақәа лара аҭак зылзыкамтцоз.

Ишдыру еиҧш, Ливук ахшаара имамызт. Уи даара ахшаара идыргәаѣуаз аҙә иакәын.

Стефа иара данигозгьы, иѣаларын лыҧха длымамзар димгаргьы. Избанзар, иара хара дхәыцуан. Ибзианы идыруан иара ахшаа дшимоуаз, ахшаа димоур, иажәра шыцәгьахоз. Убри аѣнытә акәын, Ливук Марҭа пату лыкәтцаны дшибоз, Литвантә Аҧсныѣа данцагьы, Стефа латцкысгьы иара игәы далсны дыѣан. Ливук иагьа зтцаара ѣаитцаргьы, Стефа лҿынтә имаҳаит Марҭа Литваѣа дзырхынҳәышаз, ма лырхынҳәраз дзыргәыҧша ажәак. Абри акәын зегь реиҳа хьаас имаз Ливук. Убри азоуп Ливук абас азтцаарагьы шлиҭоз.

– Стефа Марҭа зынҙа гәыҧракгьы былымҭазеи, арахь Литваѣа лааразы?

– Мап Ливук, уи арахь Литваѣа уаҳа даазуам. Лара лтәқәа ахьыѣаз дцеит. Уи уаҳа арахь дааны уаргьы саргьы дҳадтәалом. Амала, ддухар, ҳкалыжьуам, ҳалбалоит, лара излалҳәаз ала.

– Нас баргьы саргьы абас ҳаҧсаанҙа ҳаидтәалазаауама, ишҧааури бгәанала?

– Ишҧаҳаухуеи? Ус анцәа иҳақәитцазар, ишҧаҳаури уаҳа?

– Ус ауп ус. Анцәа иуқәитцаз уахысны цашьа умам, аха изакәытә разҟузеи урҭ ирымоу, ахәычқәа еитцаҩоы измоу. Стефа даақәгьсычҳан, Ливук наҟ днеиҧыртцит.

Ливук уаҳа мҳәакәадҩагылан, адәахьыдцеит. Акраамҭа адәахьы дыҟан. Ус аҩны дааҩнаххын ус иҳәеит:

– Стефа, бара быҟамызт, аха ҳҩыцьагьы аагьхьара ҳаитеит сҩыза Гриша. Уи баргьы дыбдыруеит, ибгәалашәоу автобусқәа раангыларта҂ ҳангылаз, иааины, аҧсшәа ҳазҳәаз, автобус ҳанақәтәагьы аблеҭқәа ҳзамихит.

– Ааи, доурысуп, аха ҧыҵҩык алитовцәа дрыҧсоуп. Убас иҟазшьа ыҟоуп, даамсҭашәоуп ихы инаркны ишьапа҂ынза. Изхысҳәааua, уи имшира уахоуп ианыҟоу, баргьы саргьы хаицны ҳцар сҭахуп, бгәы иацәымҧымзар.

– Ливук угәы иалумырсын, аха уахь ацара сара исылшом. Уи сылшартә еиҧш, агәалаҟазаара сымазам.

– Ибзиоуп, нас саргьы сцарым. Сара еиҳа агәалаҟазаара бзиа сымоу цьыбшьоума, Стефа? Баргьы саргьы ҳгәала акоуп. Ҳагьҳа заҵә даҳцәызит. Уаҳа азәы дҳауп ҳазҳәазом, аха ишҧаҳаури, ҳгәырҩа хьамҭа ҳеаҳҭазар иашам.

Цьара ҳнеироуп, цьара ҳааироуп. Ус ауп аҧсҭазаара шыҟоу. Ауаҩы иагьа гәырҩацәгьа дақәшәаргьы иҽаҵамырхакәа, аҽацәгашьа ихы ақәиршәароуп.

– Ус ауп, аха сара исылшом Марҭа лыгәхьаагара адагьы саагьсаха сыҟоуп. Иумдыруеи, адәыҧба ушараагьсо, ункыдҟьа-аакыдҟьо уаманы ианааua.

– Изымдыркәа, адәыҧба иахьа избама, ма уи сақәымтәацкәа сыҟоума? – иҳәеит Ливук, маҷк аҟара Стефа игәы аалзынханы.

– Ливук угәы иалымсааит уҩыза имширахь сызцом ахьысҳәаз, суҳәоит сеилукаарц. Уара санузеилымкаа, уаҳа сеилызкаараны иҟада? – лҳәан Стефа, лылаҧырзкәа аахажжылеит.

– Бара бзымцозаргьы егьаурым, аха сара сцароуп, уи дҩыза бзиоуп, дсызкажьуам. Уажәы схы ныкәҵаны сыҧсы ааиҵаскроуп, – иҳәан дҩагыланы, ииарҵахь дцеит.

Ливук диаанҙа ус игәы иаанагон, дышиалак, дынҭаҳәахаа дыцәоит ҳәа. Избанзар, иахагьы ҽеишәа дызмыцәеит Стефеи Марҭеи дышрызхәыцуаз. Диан, ус днаҳәы-ааҳәуа Ливук, нас ахәыцра дынҭанагалеит.

«Сара схаҭазаҭәуп, сҧа дыҟам, сыҧҳа дыҟам. Аиашьеи аиаҳәшьеи усгьы исымам, ас есымша сыҷкәынаны, сгәы бзианы, сыҟазар, ма сшыҷкәыноу сыгҷамхакәа, иаасыҷкәшәан, сыҧсыр бзиоуп, аха ус акәымкәа, сычмазаѡханы, ма сажәны аиарҭа саҧрахар ишҧазури? Марҭа сара дысхылымҭит, аха слыҷәгәыҧуан иансылымшо сылбап ҳәа. Стефа излалҳәоз ала, уи ддухар, даалашт, дцалашт, аха уи сара сылбо дзыҟалом. Стефа дылбарц алшоит аха… Уи атҷкыс еиҧьуп аҙә дҳааҙар Стефа илуазар. Уи слацәажәароуп, уи ада ҧсыхәа ҳаманы избом». Абас дышхәыцуаз, Ливук ацәа дынҭанагалеит. Стефа ашә аалыртын, днаҧшит, аха Ливук дыцәоушәа анылба, даамырҧшҙакәа, ашьшьыҳәа шьҭахьҟа днагьежьит. Ливук дахьыцәаз, ус ҧхыҙк дналалеит:

«Иара дцараны дахьыҟаз иѡыза имшираҷ акәхуп. Астол бзианы ирхианы дахатәахуп. Акыр рфоит акыр ржәуеит, ишәаҳәоит, икәашоит. Гриша аханы дтәахуп. Гриша иааигәара дтәахуп ҧҳәыск ѡажәеихәбаҟа шыҷкәса ирҭагылоу. Уи Ливук иахь дыҧшыхуеит, аха уи длыхәаҧшыр иҭахыхым. Избанзар, игәы иҭахуп Стефеи Марҭеи. Атцыхәтәан ихәаҧшуаз аҧҳәыс иаҧхьа дааихын дааиеихырхәан, длыцкәашарц инапы кны даахеит. Иара иҭахҙамкәа дѡагылан, длыцкәашахт». Ливук акәашара дшаҷыз дааҷыхеит. Данааҷыха, иара игәы еиҷәын, игәы еиҷәын иҭегь дахьылмыцкәашаз азы. Ливук иҷыхара иаҷәыршәаны дааѡналеит Стефа Ливук иѡыза имширахь дахьцо, иигаша сумка ҧшҙак иҭаҵаны изыҟалҭеит. Стефа Аҧснынтәи данаауаз, иаалгаз амандаринеи, алимони, ауаткеи, аѡи, арасеи. Стефа урҭ инарыцылҭеит шампантәи бутилкакгьы.

Ливук дѡагылан, иматәа ҷыцқәа ашафинер иаатихын, иҽааилеиҳәеит. Иеимаа ҷыцқәагьы наишьаитҭеит, игал-

стук ихәда инаиҭеит. Ишлиапа наихеиҵеит, Ливук амҩа иқәламҭаз Стефа лахь ихы наирхан:

– Стефа, сызцом бҳәан, аха усҟантәи бгәаанагара быԥсахзар, ҳаиццар, уи сара даара сгәы иаахәон.

– Мап, Ливук, суҳәоит усыдымхалан.

– Ибзиоуп, нас схала сцап.

– Уахьцо, унапқәа ҭарцәны уцома?

– Сышнеиуа, агастраном аҷы бутилкак ашампантә аасхәап.

– Уахь уахьцо, абарҭ га, – лҳәан Стефа асумка ааганы Ливук иаԥхьа иналыргылеит. Ари Ливук ианиба, даара игәы иаахәеит, уамашәагьы ибеит.

– Абарҭ зегьы уахь изгома? – дҵааит Ливук уамашәа ибаны.

– Ааи, ига. Ус ауп, нахьхьи, аԥсуаа ишьҟарҵо. Ареиԥш бутилкак ауатка, ма бутилкак шампан-ҩы рыман инеиҙом.

– Ус акәзар, аԥсуаҵас сцап, – иҳәан Ливук дааччан, асумка аалымхны, имашьына ахьгылаз агараж ахь иҷынеихеит. Агараж ашә аартны иаатҵиган, имашьына днақәтәан, игәашә дынҭкъеит. Агәашә алыркразы уа дгылан Стефа. Ливук агәашә дшынҭытцыз еиԥш, Стефа агәашә ааркны, аҩныҟа лҷыналхеит. Ливук дышиашаз, ашәҭқәа ахьырҭиуаз днеит. Ашәҭ шьыҵәрақәа ааихәан, абагаж иҭамҵакәа, иара иаԥхьа атәарҭаҷы инықәиҵан, имашьына аус аруны, иҷынеихеит.

Дук мырҵыкәа Ливук днадгылеит, зымширахь дцоз иҩыза Гриша игәашә. Иаараны иҟаз Гриша иҩызцәа зегьы ааихьан, Ливук иакәын иззыԥшыз. Ливук дышнеиз анырба, иҩызцәа зегьы даара иеигәырҧьеит. Ливук ишәҭ шьыҵәрақәа аатихын, изнапык ала иааникылеит. Уи шикыз имашьына ашьҭахь днеин, абагаж иҭагылаз асумка аатиган илаиргылан, абагаж шаркыз еиԥш, иааиркит. Нас асумка аашьҭыхны, Гриша иаԥхьа данааи, исумка ларгыланы, ашәҭқәа наииркит имшира идныҳәало. Асумкахь Ливук инапы наирххан, ҷаааиҭит:

– Абри асумка уара иутәуп. Уи иҭоу ашәыр аагоуп

Аҧснынтәи. Стефа Аҧсныҟа дыҟан. Уаантә иаалгеит, лара дзымааит, дааҧсаха дыҟан азы. Сара аҩынтә иаазгеит. Ушьҭа уара аҩныҟа инаганы упҧшәма илыҭ. Астол инықәылтцааит, нас ҳантәо, иаабап уа иҟақәоу. Гриша иҩызцәа уамашәа ирбон Стефа иаалышьҭыз «арысҡаҡара цьара инарго ҳҳаан иҳамбацт», – рҳәон уа игылаз зегьы.

– Ливук иакәын ҳаззыпҧшыз, ушьҭа изасҳәаз зегьы ара шәыҟоуп, шәааи арахь – иҳәан Гриша иҩызцәа раҧхьа днагыланы, иҿынеихеит. Доусы рыҳәсақәа рыжәҩа рнапқәа натцхны инаишьҭалеит. Гриша днеины аханы днатәеит, егьырҭ ишақәшәаз еиҧш, рыҳәсақәа иаарыдтәаланы, илатәақәеит.

Гриша иҧшәмаҧҳәыси, лара лҩызаки ракәын рхәы зырхиауаз. Гриша иҧшәма лҩыза, лара лхала дыҟан, уи лыпҧшәма ҩышықәса уажәаҧхьа иҧсҭазаара далтцхьан, ақьыба чымазара иахҟьаны, ҩыцьа ахәычқәа аҧеи аҧҳаи аалызныжьны.

Зегьы анылатәа, Гриша иҧшәма ҧҳәыс лхатца днаидтәалеит, лара лҩыза егьи лган ала дналыртәеит. Астол аҧшәмацәа иқәдыргылаз адагьы иқәгылан аҧсуа ажьаҧь уатка, аҧсуа ҩы еиқәатцәа, араса, ацьынцьыхәа амандарина. Арҭ астол иахатәаз уамашәа ирбон. Дара ртцас ишатцанкуаз ала, атцәцақәа куа, акрыфара иаҿын. Акыр рқьафқәа анықартца ашьтахь, ашәаҳәара иалагеит итәаз зегьы. Ирҳәон алитов ашәақәа, убас ирҳәон аҧсуа шәақәагьы. Атцыхәтәан акәашарагьы иалагеит. Ливук аҳәсақәа итәақәаз зегьы азәзәала иркәашеит. Атцыхәтәан диркәашеит аҧҳәыс еибагьы.

Атцх акыр инаганы игылеит ара итәақәаз зегьы. Аҧҳәыс еиба илыхьзын Светлана. Лыхшаара ушьҭа ихәычқәазамызт. Аиҳабы аабатәи акласс аҿы дтәан, аитцбы афбатәи акласс аҿы дтәан. Аха ус егьа иҟазаргьы, арахь данаауаз, лгәыла ҧҳәыс лнапы ианылтцеит лхәычқәа дырхылаҧшларц. Гриша иҧшәмаҧҳәыс Груниеи лареи еиҩызцәа бзиақәан. Реиҩызара адагьы иагьеиуацәан, ранацәа еиҳәшьцәан. Уи азоуп Груниа

лыҧшәма имширахь Светлана дзаарыҧхьаз. Гришеи Груниеи ахәы ахьыҟартцо, дрыцхраарц даарыҧхьеит. Усҟан Груниа Светлана ажәа лылҭеит аѡныҟа данаауа, лыҧшәма Гриша аѡнынҵа дигарц. Светлана дахьынхоз лыѡны давсны акәын иѡныҟа дышцоз Ливук. Уи аҟнытә, Груниа илыҵбеит лыҧшәма аџьабаа илмырбарц. Зегьы аҧшәмацәа аҧсшәа раҳәаны, ацара иаҿын. Атцыхәтәанынҵа даанхеит Ливук. Груниа Ливук днаидгылан:

– Ливук, абри аҧҳәыс сара дысѡызоуп, дагьсыуоуп. Ацхыраараз даасыпхьеит, уаха Гриша имашьынала лыѡныҟа дигарц дыҟоуп. Ишубо еиҧш, Гриша ижәны дыҟоуп. Усгьы уара устәиала уцоит, уахьцо дугарц суҳәоит, угәы иацәымҧымзар.

– Усҟак аҳәара атахҵам, «бара дга» ҳәа ансабҳәа, уаҳа атахҵам. Дзысымгои лара сара сызлацо ала дцозар, лара лыѡны ахьгылоу, лара илдыруеит усгьы. Уаангыл ахьылҳәо саангылоит, – иҳәеит Ливук. Светлана Груниа лахь днаҳәын:

– Гриша дызсыраапҳсозеи, Ливук аҵкәын замана сигозар. Иара усгьы уахь дцоит, аҵәгьы дицым, аҿакым – лҳәан цәык Ливук инаилылхт Светлана.

– Аҵәгьы дицым, аха аҧҳәыс замана димоуп. Уи уаха дзааимга сыздырам аха – лҳәеит Груниа.

– Иахьоуп Аҧснынтәи данаа, уи даара даапҳсаны дыҟан азоуп, – иҳәеит Ливук Стефа лыҵбахә Груниа ианылҳәа.

– Умшәан, ус акәзар сара сышәҧырхагахом, – лҳәеит Светлана, илафшәа илафымшәа. Ливук Светлана илҳәаз хырѡаа азимушәа ааҟаитцеит.

– Баала, Светлана, – иҳәан имашьына ахьгылаз ахь дааццакны иҿынеихеит Ливук. Светланагьы Ливук днаишьҭалеит. Ливук имашьына данынҭатәа, Светланагьы днеин днаиватәеит. Ливук имашьына аус ааирун, иҿынеихеит. Ахышә ихы аахирҳәҳәан, зыѡныҟа имцацкәа иҟаз «абзиараз» ҳәа нараҳәаны, днеиуан уи

аԥныҟа ихы рханы, акатран мԥа данылаҵы. Абжьаагъны еиԥш даарак аццакра икҙамызт Ливук иахьагьы. Светлана дахьтәаз аҭыԥ лзымхошәа дыҳәцы-мыцуан лыҷеивалырҕәҕәон дахьтәаз. Ливук архәарақәа данрывсуаз, лыҷелызнымкылошәа ҟатцаны лыҷеигәыдлыжьлон. Иара иеиликааит Светлана илҭахыз, аха ихы аԥшнымҵашәа дцон, акатран мԥа ианыршәланы. Светлана ишылҭахыз Ливук дныҟәар, Стефа илаҳар ҳәа дшәон. Уи иара иҭахҙамызт. Иабеиҭахыз, нас иԥны ацтәы ҟалар, иара Стефа пату лыҚәиҵон. Аха ус егьа иҟазаргьы дхатцамзи, Ливук? Лара лҷеигәыдыжьлара данаҟәымҵҙа «ари мап зкуа лакәҙам исцәалаҙуеи Стефа иабалаҳари», – иҳәан Светлана длазҵааит:

– Бара бахьынхо, акыр ихароу, Светлана?

– Митәык бжьам ушьҭа ҳнеиуеит, абна ҳахьаахатҵәиуа ауп, – лҳәеит.

– Ус акәзар абра ҷьара ҳаангылап, – иҳәеит Ливук. Светлана ҿылымҵҙеит. Ашьшьыҳәа амашьына нымԥахытцит. Атцаатцлақәа ахьгылаз ахь. Акыр данынаскьа Ливук имашьына ааникылеит. Ливук инапы аҿынеирхан, Светлана иаалыкәиршан, иҕәҕәаны дааникылан, ашьшьыҳәа, лҧышә ипҧышә инақәитцеит. Светлана мчыла лхы днахан:

– Араҟа иманшәалаҙам, – лҳәеит аарлашәа. Аха Ливук уи илҳәаз имаҳаҙазшәа ҟатцаны, инапқәа лыкәыршаны Светлана лыгәзра даҿын. Аамҭа акыр анца, Светлана ишылҳәаз еиԥш, араҟа ишыманшәаламыз Ливук ианеиликаа:

– Светлана, еиҳа иахьыманшәалоу ҳнеип, – иҳәан Ливук, амашьына ашьҭахьтәи атәарҭахь ииасит. Аашаркконы еиԥш аан ауп Ливук имашьына Светлана лыԥны ашә апҧхьа ианаангыла. – Светлана даҷеазны ҳанеиқәшәо абра саалоит, – иҳәеит Ливук.

Ара аара аҭахҙам. Ҳаиқәшәара уҭахызар уаха ҳахьыҟаз атцлақәа рымтца унеи. Сара аԥнынтә ибзианы избарҭоуп. Амала, издыруазааит уара уа уанааило аамҭа. Зегьы иреиҧьу асаат хҧа реиԥш уахынла, схәычқәа аныцәалак, хабалак анҭынчроу. Уара угәы ишҧаанагои?

– Ҳара ҳахьеиқәшәо егьараан еитаҳкып, аха бара ишыбҳәаз еипҧш, уатцәы ауха саауеит. Ушьта бца сылашара. Бца атцх алыпҧха бауааит.

Светлана лыԥныҟа лҷыналхеит. Ливукгьы имашьына аақәиртцәин, иԥныҟа ихы рханы иҷынеихеит. Ливук иԥны днеит. Имашьына агараж иныцаиргылан, ашә ааиркит. Иара, ашьшьыҳәа агәара дынтысын, аԥны ашә ааиртын дныԥналеит. Стефа даапҧшыр ҳәа дшәаны, ишьапқәа цыркьакьаны, ииарцаҷ днеины, днаиеит. Иқьафгьы цәгьамкәа иҟатцаны дыҟан. Ливук ихы ахьнықәитцаз, дук аамта цаанза дылтаҳәахаа дыцәеит.

Ливук ашьыжь данаапҧш, амра тцлакы ашәара аҟара иԥеихьан. Стефа Марта дыгәхьааганы лхы ахьылгара лзымдыруа дыҟан. Уажәы, илзбеит Марта ашкол илыцтаз лԥыза Маша лышҟа дцарц. Маша лан Дариа Стефа дылдыруан. Лара илтахын уи дынлацәажәарц, нас Машагьы лызхара дылбарц. Избанзар, Стефа Марта лцәаԥа лхылбаауан Маша. Ливук дгылаанза, рхәы аармазеины инықәлыргылеит. Ливук дангыла, Стефеи иареи латәаны акреицырфеит. Урт акранырфа ашьтахь, Стефа даацәажәан:

– Ливук иаха уахьыҟаз, иубаз иуаҳаз ҳәа акгьы аасоуҳәомеи? Ишҧамԥаҧыси амшира амш?

– Сԥыза имшира амш зынза ибзианы имԥаҧысит. Иарбанзаалак акы агны ҳәа иҟамызт. Ирзыбтиқәаз даара ргәы иаахәеит, аҧшәмацәа реипҧш асасцәагьы даара ргәы иахәеит. Урт даара пату ақәыртцеит. Ауаа рацәаԥны иҟан. Ирзынабтиз зегьы уамашәа ирбеит «Арысҟаҟара цьара инаргома», – рхәеит. Амала, бара бахьыҟамыз аҧшәмацәа ргәы инанамгеит. Сара ирасҳәеит бара бымнеира зыхҟьаз, Аҧснынтәи быҟаны банааз, амш ишақәшәаз. Гриша имшира бара баапҧсаны бахьыҟаз азы шакәу, бахьсыцымз зыхҟьаз.

– Иахьа сара исызбеит Маша лахь сцарц. Уи лани сареи ибзианы ҳаибадыруеит, ҳнеицәажәақәар, стахын. Сара Маша санлацәажәо, Марта слацәажәошәа сгәы

иабоит. Уажәоуп Аҧснынтәи санаа, аха Марҭа дсымбеижьҭеи уамаамҭа цахьоушәа сгәы иаанагоит. Маша сналыхәаҧшыр, Марҭа дызбазшәа сҟалоит, Маҷк аҟара сыҧсы ааивызгарашәа сҟалоит. Насгьы аинтерес ду сымоуп Марҭа лыкласс анапхгаҩи ашкол адиректори русҟәа шыҟоу. Урҭ реиҷымкаашьа акәушәа сгәы иабоит Марҭа лцара зыхҟьазгьы. Ажәак ала иуҳәозар сара исҭахуп Маша лахь ацара. Иахьа уара аҩны уҟоуп усгьы.

– Ааи, сара иахьа аҩны сыҟоуп, насгьы схы кылжәаны ицоит, џьара сцо сабаҟоу. Амала, сара исылшоит бара бахьцо бганы саар.

– Мамоу Ливук, уара уҧсы шьа, уныкәиа, уаакәтәа, ананҙа аҩеира закәи, ууанҙа сымацара сзымцозар, сзыпҳсахи?

– Ааи, нас, ашьшьыҳәа, бца. Бҩызеи бареи иахьынҙашәҭаху шәеицәажәа. Машагьы бызхара дыббап. Бара ибҳәан еипҳш, Марҭа дыббазшәагьы ибыпҳхьаҙап, – иҳәеит Ливук.

Ливуки Стефеи абас реицәажәара ашьҭахь, Стефа ара рацәак даанымхеит, амҩа дыкәлеит. Саатк ала днеит, лара дахьнеишаз, ара гәахәала дылпҳылеит Маша лан Дариа.

– Стефа аҩныҟа бааи, Машагьы ашкол ахьынтә ирласны дауеит. Уи лацәажәара шыбҭаху здыруеит.

– Ааи, Дариа бара аиаша бҳәеит, сара Маша санлацәажәо, маҷк аҟара акәзаргьы сыҧсы ааивызгоит.

Стефеи Дариеи абас ишеицәажәоз Дариа ачаилыршын, аҭәацақәа ирҭатәаны иаалган, астол иныкәлыргылеит. Аконфеҭқәа зҭаз аконфеҭтра навалыргылеит. Аконфеҭ инацҳауа, ачаи инахәо иеицәажәо, акраамҭа итәан Стефеи Дариеи.

– Бара Дариа, Сара Аҧсныҟа санцоз, ашкол адиректор дамырхуеит ҳәа рҳәоны исаҳаит, иашоума? Бара ибаҳахьоума?

– Ааи, ииашоуп. Ус рҳәан, аха макьана аус иуеит. Иамырхыз афбатәи акласс анапхгаҩы иоуп. Уи иаби ашкол адиректори еиҩызцәа бзиақәан. Аибашьраан иеидгыланы, рыжәлар рҭиуан. Убри азы, ашкол адиректор

афбатәи акласс анапхгаҩы пату иқәитцон. Рыгәрақәа иеибаганы еицҧыычуан. Ианрытцырх, афбатәи акласс анапхгаҩы «иҧьычыз сара соуп» ҳәа ихы аитан, дтаркит. Ашкол адиректор макьана дыҟоуп, аха иаргьы дамырхуеит ҳәа ауп ирҳәо, иҟало аабап. Иамырхыз ицынхәра дықәдыргылеит. Уи даара дыбзиоуп ҳәа рҳәоит.

– Ушьта Марта лзы зегь акоуп, акласс напхгаҩыс иартазаалак, аха Маша лзы зегь акакәзам. Ибзиоу акласс анапхгаҩы, атцаҩцәа рзы акыр дапҳсоуп.

– Исыздыруам ибасҳәара, сара хатала лара дсымбацт, аха лызбахә шсаҳауа акәзар, дыбзиоуп. Машагьы дылгәапҳаны, еснагь лырҿехәара даҿуп.

– Ус акәны анцәа иҟаитцааит, аха аҩымсаг ҿыц ибзианы иапҳссоит – рҳәоит.

– Ааи, усгьы ажәапҳқа ыҟоуп, аха ус акәны анцәа иҟаитцааит.

Абас, иеицәажәо Стефеи Дариеи ачаи шыржәуаз даает Маша. Маша Стефа дшылбаз еипҳш, лышәҟәқәа аскам инықәтцаны, Стефа лахь, дыҩны лҿыналхеит. Стефа Маша дшылбаз еипҳш дҩалхатцгылан, Маша дналпҳылеит. Рҩыцьагьы ани апҳҳаи реипҳш рҿынеигәыдрыжьлан, иааигәыдеибакылан, иааибагәзит. Нас Стефа лтыпҳ аҿы днеины днатәеит. Маша днеин Стефа лыбҧа лнапы аакәыршаны даангылеит. Стефеи Дариеи аицәажәара иаҿын, аха адуцәа анцәажәо урпҳыҩланы ацәажәара шиашам шылдыруазгьы Маша урт реицәажәара агәхьаа мкзакәа Стефа длазтцааит:

– Апҳсныҟа шәыҟан ҳәа саҳаит, Марта дышпҳаҟоу? Лгәы бзиоу. Сара Марта дыгәхьааганы, сыпҳсуеит. Сара сакәым акласс аҿы илыцтәақәаз зегьы дыгәхьааргоит. Цьоукгьы илзырҳәақәоз ирыхьхәны иҟоуп.

– Даныҟаз уртгьы тыпҳ лыртазомызт.

– Ааи, аха… «Урт зегьы зхароу ҳакласс анапхгаҩы иакәын», – рҳәоит. Маша ас дызцәажәоз лышәҟәтра асқам иахьықәылтцаз, иаақәылхын, лара луадахь дцеит.

– Бызгылоузеи, бара Стефа. Арраҿоуп ус аихатцгылара

ахьыҟоу ҳәа рҳәоит. Уаагьы изхатцгыло аиҳабыра роуп, асолдат ихатцгылазом.

– Сара аихатцгылара сашьцылеит Апҵсны. Апҵсуаа хәычгьы дугьы еихатцгылоит, ус иҟоуп дара ртцас. Уи дара ртәала пату еиқәтцарауп иааназо. Сара стәалагьы зынза ииашоуп, – лҳәан Стефа длатәеит.

– Ибҳәо иашоуп Стефа, – лҳәеит. Дариа Стефа илҳәаз аалымырхәаны.

Убри аамтазы, Маша лҟеааитакны луада дааҩнытцны дааин, Стефа дахьтәаз лнапы лҟәаҟәа иныкәкны ус лҳәеит:

– Илҳәои, Марта? Сызбахә лҳәалоу? Сара дшыгәхьаазго еипҵш, ларгьы сыгәхьаалгоушь? Маша ас ацәажәара дахьаҿыз, Стефа лгәы лырпҵшаан, лылаҧырзқәа лылҿашит. Нас Стефа Маша лхы дааҩахан, ииалгәыдкыданы днагәзит. Стефа Маша лхы дахьынагәзыз, Марта лакәушәа аалыпҳхьазан, убас гәыбылрак гәыбзыҧрак, Стефа лцәа лжьы ааимнадеит, лыпҳа лахь илымаз агәыбылра атцкыс инеиҳаума уҳәаратәа еипҵш. Стефа агәырҧьара иаалнатаз еипҵш, гәырҧьара ахаан илмоуцт уҳәаратәы даақалеит.

– Маша, бара Марта даара дыгәхьаабгоит. Сара уа сахьынзаҟаз бара бызбахә анылымҳәоз ҳәа ҿенак ыҟамызт. Изыхлырҟьазаалак, бара дбылацәажәон, даара брыцҳалшьон, алитов бызшәа ахьыбзымдыруаз азы, быхтацаланы бахьрымаз азы.

Марта илыбарги дышнеиз еипҵш деиларҳәеит, лаб иашьцәа ачара хымпыҿқәа лзыруит. Риашьара дууп, итбаауп. Апҵсуаа ртцас изларыднатцо ала, реижәлантәқәа зегьы еишьцәак реипҵш иҟоуп, убас патугьы еиқәыртцоит дара. Урытцашьыцратәы иҟоуп аижәлантәқәа зегьы, аишьцәа реипҵш иахьеибабо. Егьырт амилатқәа зегьы урт ирҿыпҵшрацы рыхәтоуп. Марта дхыхны арахь лаагара сагьаламцәажәеит. Уи салацәажәаргьы иапҵсаны избомызт. Сара сзышьтоу, лара илзеиҧьу ауп, сара исзеиҧьу акәзам. Ус анакәха, лара дахьыҟоу еипҵш, иахьылзеиҧьу ҳәа цьаргьы иҟазам. Амала, мышкы зны, сыҩны натины,

уахь сцоит Ливук дсыманы. Марҭа лассы-лассы дызбаларц азы. Насгьы сара ибзианы агәра згоит, ус ҟастцар, ларгьы сшылбало. Сара даҽеазны Аҧснықа санцо, баргьы бызгоит, сара даара истахуп Марҭеи бареи наӡаӡа шәеиҩызцәаны шәаанхарц.

Сара сынтәа хышықәсоуп Аҧснықа ҧсшьара ҳәа сцалоижьҭеи. Сара ҧсшьара ҳәа сахьцахьоу зегьы иреиҧьасшьоит Аҧсны. Уажә иааиуа аҧхынрагьы уахь сцарц сгәы иҭоуп. Санцо, баргьы бызгоит, Маша, – лҳәеит Дариа лыпҳа лгәалаҟазаара шьҭылхырц. Ахышықәсагьы сара сыпҳсы ахьысшьало Аҟәа ауп. Аха сынтәа Гәдоуҭаҟа ҧсшьара сцарц сгәы иҭоуп. Гәдоуҭа иазааигәоуп Марҭа дахьынхо ақыҭагьы. Насгьы Марҭа лаҳәшьаду уа дынхозар, Марҭа уа длеилозар акәхап. Уа шәеиқәшәалап шәызхарагьы шәеибабап.

– Марҭа лаҳәшьаду шәылбар, лара лҷы шәааныылкыларгьы ҟалоит. Амала, уи аҭынхацәа рацәаҩны илымоуп. Шамахамзар луадақәа ҭацәны иҟамлацт акәымзар.

– Ус аӡәгьы агәхьаа даласцар стахӡам, – лҳәеит Дариа. Абас Стефеи Дариеи шеицәажәоз аамҭа рацәаны ицеит. Ушьҭа Стефа лыҩныҟа лцара аамҭа ааит. Уи Маша цәаныррала илдырит, лыгәгьы иалсит, лара илҭахын, Стефа дара рҷы итцегь дыҟазарц. Марҭа лыӡбахә итцегь инеитцыхны, далацәажәаларц. Лара Стефа лхаҭагьы уи лҭахын, аха аҩныҟа дымцар ҟаломызт аҟнытә, дҩагылеит. Дариагьы дҩагылеит Стефа днаскьалгарц азы. Стефа дцарц данығагыла, Маша даагәыдкыланы, дналыгәӡит. Ус рыхҩыкгьы иеицны индәылтцит.

– Ушьҭа сара сцоит, шәара ара шәыҟаз, – лҳәеит Стефа.

– Маҷк шәнаскьаагар иҟалозеи? – лҳәеит Дариа. Стефа дахьыҟаз, аҧшәмацәа «Абзиараз» ҳәа наралҳәан агәашә аартны, дынҭытцит.

– Ари уаҳа днаскьаагар луам, ҳгьежьып, Маша, – лҳәан Дариа даагьежьит. Маша лан дгьежьызшәа анылба, лар-

гьы даагьежьит. Стефа Дариеи Машеи данаарҧыртц дышиашаз автобусқәа раанкылартахь дыццакны лҽыналхеит. Дариеи Машеи Стефа днаскьаганы ианаагьежь, рыѽныҟа илеит. Стефа автобусқәа ахьаангылоз дышнеитцәкьаз еиҧш, автобус ааин, дыѽталеит. Дук мыртцыкәа Стефа аѽны днеит. Стефа аѽны даннеи, Ливук дыҟан. Уи макьана цьаргьы дымцацызт.

Бахьыҟаз иҟази? Ибмаҳацыз ибаҳаи, – иҳәан Ливук Стефа длазтцааит.

– Сахьѽеиз Дариа дсықәшәеит. Дариеи сареи ҳшеицәажәоз, ашкол аҽынтә дааит Маша. Уаанӡа ишысҳәахьаз еиҧш, Маша данызба, Марта дызбазшәа сгәы иаанагеит. Уи дгәыдыскылеит, дхыдыскылеит. Ларгьы убастцәкьа сбара деигәырҧьеит. Сара Маша иласҳәеит Аҧсныҟа санцо, ларгьы уахь дшызго. Ус сҳәазшәа анылба, лангьы илалхәеит. Иааиуа аҧхынра лара Аҧсныҟа ҧсшьара дышцо, уахь дшылго. Марта лаҳәшьаду лҽы, ма лааигәара цьара ауада шамылхуа.

Ливук иаҳаз ажәабжь даара игәы иаахәеит. Стефа илхәаз лажәақәа инарыцтцаны, итцегьы лхәалар итахын. Аха уи зегь ратцкыс дзыргәаҟтцәкьоз Светлана лбара акәын. «Уатцәы ауха ҳаиқәшәап» ҳәа иеибырҳәахьаз аамта ааит. Уи уахоуп. Хымпҧада, уахь дцароуп Ливук…

Ливук имашьына агараж иахьытцагылаз иаатциган, маҷ-саққәак иагқәаз рыҟатцара дналагеит. Урт рыҟатцара Ливук иахьатәила иплан иаламызт, аха урт ҟаимтцар ада ҧсыхәа имамызшәа даҽын. Уи итахын уи ала аамта игарц. Нас аамта инарбон Светлана лахь ацара аҽытцга шиҧшаашазгьы, Ливук имашьына иагыз, иабзаз ҟаитцеит. Нас имашьына дақәтәаны, агәара дынтытцны дцеит. Ҧытраамтак уахь дыҟан. Нас аѽныҟа дааит.

Ливук уи аҽены, иѽны-игәара дакуамызт. Аамта аныҟәашәа иагын. Асекундқәа саатхеит, асаатқәа мышхеит. Аха уи амш иагьа идузаргьы цыхәтәак аман, ицеит ииасны. Лашьцеит, атцх цыхныҟәара амѽа инықәлеит. Асаат

хҧа рахь аус ауеит. Стефа лхәыцра хьамҭақәа шылхажьыз дынҭаҳәахаа дыцәеит. Ууанӡа хынтә-ҧшьынтә раҟара Стефа дахьиаз длыхәапҧшхьан, аха дышмыцәацыз анибалак, ашьшьыҳәа ихы ахчы илылаижьуан. Ужәы Стефа дыцәоушәа аниба, афырҳәа дѡагылан, иҿааилаҳәаны, амашьына агараж иаатҵганы дѡақәтәан, агәара дынҭытцны дцеит, аамҭагьы уамак мцацкәаны, атцаатцлакәа рытцаҟа имашьына неины иаангылт. Ууанӡа Светлана илдыруан Ливук арахь асаат заҟа рзы дааиуаз. Насгьы лара игәра лгон, уи дшимжьоз, ианаамҭоу, дшааиуаз. Светлана аамҭа рацәак мгакәа дааит Ливуки лареи еиқәшәарц иахьеибырҳәахьаз атыпҧ ахь – атцаатцлакәа рытцаҟа.

Ливук даниба инапқәа цацӓа иѡышьҭыхны, дылпҧылеит. Ларгьы хәбаҟа-фбаҟа метра данизааигәаха лнапқәа ѡышьҭыхны Ливук ишҟа лхы рханы, лҷаалхеит. Иааипҧылеит рѡыцьегьы. Урҭ шааипҧылаз еипҧш, рнапқәа ааикәдыршан, еивиааны изызҳаз ѡ-тцлак реипҧш, еигәдибаҳәҳәала, иаагылеит. Нас инеины, амашьына ашьтахьтәи атәарҭа инҭалеит…

Уи ауха, Ливук аѡныҟа дхынҳәит ацәылашамҭаз.

Стефа, дахьиаз, данааҷыха, Ливук длымбеит. Акраамҭа данылымба «Абри дабацеишь» ҳәа лгәы иаанаган, дѡагыланы днаишьҭапҧшыр лҭаххан, аха уажә дааип ушьҭан дааип шылҳәоз ацәа дынҭанагалеит. Ашьыжь Стефа данааапҧш, Ливук ииарҭаҷы диан, уаҳа акгьы лызиамҳәеит. Ацәа дахьалаз аҟнытә, илзеилымкаазшәа лыпҧхьаӡеит лара.

Абри ахҭыс ашьҭахь, даҿа хынтә-ҧшьынтә раҟара ас еиқәшәахьаны еипҧш, Светлана маҷ-маҷ лхәычқәа азыҟалтцо, иреиллыркааит лара аѡыза бзиа дышлымоу. Уи лѡыза лыѡныҟа даалыпҧхьарц шылҭаху. Ус иагьыҟалтцеит лара. Мызкы аҟара анаабжьыс ашьҭахь, Светланеи Ливуки ихәы бзианы иҟалтцеит. Светлана Ливук лыѡныҟа данаалыпҧхьоз, аамҭа иҿагмырхакәа дааит.

Усгьы араҟа астол рхианы иҟан. Ливук данаауаз, ахәычқәа аҳамҭақәа рзааигеит. Ливуки Светланеи ахәы-

ҷқәеи, леидтәаланы акрырфеит. Акрыфара ианнал-гоз Светлана Ливук шәкы-шәкы грамм акониак ржәит. Ахәыҷқәа акранырфа ицаны ииеит. Иааизынхеит Светланеи Ливуки. Шәкы-шәкы грамм акониак иржәыз, шампантәи аҩы ала ацҭара иналагеит. Атҳ агәы ааиҩнашаанҳа ишыржәуаз астол иахатәан. Ацх агәы ааиҩнашоны еиҧш, иҩагылан, Светлана луадахь инеит. Урҭ хатцаки ҧхәыски реиҧш, рҿааилыхны инаиеит. Иани-ауаз, рышьҭыбжьқәа лыҷкәын иаҳан, дҩагыланы Светлана луада ашә кны данааха, изамыртит, ашә ацыҧха ҭыҧ ала дынкылыҧшын, ибеит иани рысаси рнапқәа еикәыршаны ишиаз. Ахәыҷы дгәаан, ашә ирхыц-хыцуа, далагеит, аха дара рыҿдырҧсит.

Ашьыжь ахәыҷқәа ангыла, Ливук аҩныӄа дцахьан. Аҷкәын дгәаан илахь ҭырхәны иан длыхәаҧшуан Атцыхәтәан, иан лзы, ус иҳәеит:

– Быҧхамшьаҳои, бҩыза иаха бахьикәааиаз?

– Уара ухәыҷуп макьана. Ус иӄоу азҭаарақәа рылацәажәара сара азин устаҳом. Уаб дыҧсит сара сымала шәара шәысзааҳаҳом. Аҳамҭақәа ишәзааигаз умбои? Абас есымша дҳацхраалоит уи. Уи уара дабаугьырхагоу? Уара иуусу атцара ауп. Атцара ҭала. Уаҳәшьагьы ууалылабжьала – лҳәеит Светлана.

Аҷкәын уаҳа ҿимтҳеит. Уи иҿымтра зыхӄьаз, «ус иахәҭоуп» ҳәа акәу здырхуада? Иаҳәшьагьы акгьы ахылымҳәааит, «ус иахәҭоуп», – ҳәа лгәы иаанагазар акәхап, уи дхәыҷыми, аҧстазаара азакәанқәа макьана иабалдыруеи?

– Уи нахыс, лассы-лассы, арахь дааилон Ливук. Ливук арахь дааицыҧхьаҳа, ахаа-мыхаақәа ахәыҷқәа ирзааигалон. Аҳҧаб хәыҷы лзы ахәмаргақәа ааигалон. Ливук иааигахьоу ахәмаргақәа зегьы иреиҧьалшьон амшә шкәакәа. Уи лара даара бзиа илбон.

Аҷкәын еиҳабы дхәыҷҳамызт, аабатәи акласс аҿы дтәан, атцара бзианы итцон. Ливук ихы зцәихьчоз еиҳарак уи иакәын. Иан длыцәшәон акәымзар, ддәылицон…

Ажәохәтәи ахы

Аҭаҭын афлыҷқәа реидкылара ахы анадыркуаз ибзианы аус руазшәа ргәы иаанагон артҵаԥцәа реилазаара зегьы. Еиҳараҙак ус игәы иаанагон акласси аклассҵытцтәи аусқәа реиҷкааԥ Кәаҙ Дауҭ-ипҳа. Ишаҳҳәахьоу еипҳш иара иоуп ари аус рагҳхьаҙа ашьаҭа зкыз. Уааҵа атҵаԥцәеи артҵаԥцәеи ирухьаз аус аламтҵакәа, иара ибзоуралатҵәҟьа ԥажәамш атҵаԥцәа атҵара иаҟәыхны, аҭаҭынтрақәа инырхаҳало ирхын. Иҟартҵаз акыр ыҟоушәа ирыҧхьаҙон. Аха ԥажәамш иҟартҵоз зегьы анеидыркыла, рацәак зыҟамлеит. Кәаҙ Дауҭ-ипҳа адунеи даакәлеижьҭеи ҭаҭын шьапык имрашәацызт.

Агәыр азна аҭаҭын имрыҧхцызт. Дырқьынцыцны аҭаацәа драаҙон, даныхәычҙаз аахыс. Иара иаб аибашьра данырго з, иара дмаҷмызт, иаб аибашьра дҭахеит. Зхаан уск зымуцыз, дахьхәыцуаз зегьы изымариоушәа ибон. Ҳәарас иаҭахузеи, уи азоуп хаала-мчыла атҵаԥцәеи артҵаԥцәеи еидкыланы аҭаҭын афлыҷқәа реидкылара ишалагаз. Афлыҷқәа аказармақәа рыԥнытҵқа икнаҳаны иҟартҵаз атҵаа аныҟала иденгны аҳәынтқарра иаларгалаз, хәденг затҵәык роуп иалтцыз. Рыхәденгкгьы аныркапан хынԥажәа килограмм роуп иҟалаз. Ари ихы иасит, зынҙа деиланагеит Кәаҙ Дауҭ-ипҳа. Х-тоннак иреиҵамкәа аҭаҭын ҳаплан иацаҳҵоит ҳәа араиком аԥбатәи амаҙаныҟәгаԥ Гелашвили Биҙико Илиа-ипҳа ажәа иитахьан. Ушьҭа уи иеиҳәозеи, иара? Хҷыхшьас имоузеи, ҳәарас иаҭахузеи, ак хәыцтәуп.

Ари аус аҙәы иджьылатәуп, аха дарбан уи зыдижьло. Убри ауп аус. Ҳәарас иаҭахузеи, адиректор иоуп уаҳа издужьлода, иара зынҙа иитахытҵәҟьам Ҷыр иоуп, аха уи идижьлартә дыҟам, ари аус Ҷыр идижьларгьы митәык дизахьырхәуам. Уи атцкыс адиректор Дараҭиа Пас-ипҳа идижьлар еиҳа аус алтцуеит. Егьа умҳәан уи артҵаԥцәа реилазаара деиҳабуп, аҭакпҳыцәрагьы еиҳа имами? Убри аҟнытә, адиректорра дамырхыргьы алшоит. Иди-

ректорра дамрымхыргьы лахь ҕәҕәа ирҭар, иара изын акыр иаҧсаны иҟалоит. Дыпҳсыҽымхози, Дараҭиа Пасиҧа? Абарҭқәа дрызхәыцуа дашьҭалеит Дараҭиа Пасиҧа игхақәа реилкаара. Рапҳьа уи дашьҭалеит афлыҵқәа анеидыркылоз, аҵаԝцәеи арҵаԝцәеи ԝажәамш рыла шаҟа мшы иагхақәаз реилкаара. Егьырҭ ашколқәа рҽынтә аҵаԝцәа кәадақәа, аҵаԝцәа леишәацәгьақәа шидикылоз уҳәа убас, ашкол иагу зегьы Дараҭиа Пасиҧа ихаратәра. Абарҭқәа зегьы хырԝаа рзуны ауп, Кәаҙ Дауҭ-иҧа ашьыжь ашкол аҽы данааи, рапҳьа иусура дызлалагазгьы.

Аҵатәхәқәа рахь аҵәҵәа ҟалаанҙа Кәаҙ Дауҭ-иҧа иҭыҧ аҽы дахьтәаз дԝагылан, ибжьы ҽацаҙа итәақәаз зегьы инарықәиргеит:

– Аԝызцәа, арҵаԝцәа, шәааҙырԝи зны, акы шәыласхәоит. Ҧыҭԝык арҵаԝцәа аҙырԝра иалагеит, аха ҷьоукы, игәхьаа рымку ма ирмаҳау здырхуада, аха ишцәажәац ицәажәон, дара ахьтәақәаз. Акраамҭа иара дгыланы дырзыҙырԝуан. Дара шцәажәац ицәажәон. Ацәажәара ианаҟәыҵ, аҧыхьа ааста ибжьы ацҵаны Ҷыр ихы наиқәикын ҽааҭит:

– Ҷыр, сара исҳәаазеи уажәы?

– Иалздрааи, иуҳәаз, – иҳәеит Ҷыр Кәаҙ Дауҭ-иҧа изҵаара аҭакс. Ари иара даргәааҙан итцегь ибжьы рдуззан, аҳаҧшьа дҭаҟаауашәа ибжьы ҽацаҙа игәыҭшьаагаха ҽааиҭит:

– Шәааҙырԝы сымҳәеи, шәдагәахама, шәыззегь, ибжьы нарылаиргахт арҵаԝцәа реилазаара зегьы ахьтәаз. Усҟан ашкол адиректор дахьгылаз, «Ари цтәык ҟаиҵахоит» – ааигәахәын, ибжьы рдуны ҽааиҭит:

– Кәаҙ Дауҭ-иҧа, Никәала Арзамеҭ-иҧа арҵаԝцәа русуратә планқәа гәеиҭоит ауп, уара иуҳәаз аҙәгьы ишимаҳаз. Уаарҧеиҧш, ҧытраамҭак – иҳәеит иара.

– Уаргьы ҵәык налаҵах, Дараҭиа Пас-иҧа. Уара усыцхраар ухәҭоуп, аха сыцхыраара ацымхәрас успҧырхагоуп, – иҳәан Кәаҙ Дауҭ-иҧа идиректор иахь днахьаҳәит.

– Ҳзырԥуеит, ҳзырԥуеит, аҭамзаара шьҭаҳҵоит Никәала Арзамеҭ-ипҳа ҳусуратә планқәа гәеиҭон, ҳаилахашәа ҳ‍ҟалан ауп – рҳәан ууанҙа имҙырԥқәозои, иҙырԥқәозои џьоукы рыбжьқәа хырвырҙа инеиларҧсеит.

Иара акраамҭа дҙырԥуа дгылан, нас дналагахт:

– Ушьҭан иаҳмаҳаит шәымҳәааит уаҵәы шәанаауа ԥажәамш шәахьынҙаушьҭыз шәҵаԥцәа заҟа-заҟа мшы аусура иагхаз, насгьы дара зуҫҭәоу рыхьзқәеи рыжәлақәеи рсиа ҟаҵаны, абра саҧхьа астол иқәышәҵароуп. Ишәаҳама зегьы, сара исҳәаз? – ибжьы рдуны дынрылаҳәҳәеит.

– Ааи, иҳаҳаит иуҳәаз.

– Ишәхашәмырштааит аҙәгьы…

– Иаҳҳашҭуам аҙәгьы.

Абас Кәаҙ Дауҭ-ипҳеи артаԥцәеи реицәажәара ашьҭахь, аккаҳәа, аҵәҵәабжьы аагеит. Артаԥцәа зегьы раҧхьа Кәаҙ Дауҭ-ипҳа ажурнал ахьықәыз иаақәихын, иара дцараны дахьыҟаз акласс ахь иҿынеихеит. Иара ашә данынхытҵ «ишәырлас-ишәырлас», – иҳәан ишьҭахьҟа ашә ихы аакылирҳәҳәан, ибжьы наиргеит. Иара имҳәаргьы рыклассқәа рахь ицон. Аха иара ихы иаџьишьон, дцараны дахьыҟаз, иҿырҧагьаны, иҿынеихеит.

Иара акласс ашә данынхытҵ, ишьҭахьҟа днаҧшын иаауаз аҵаԥцәа ибжьы нарықәиргеит: «Ишәырлас-ишәырлас». Усҟан Дараҭиа Пас-ипҳа аҵатәхәы имамызт.

Артаԥцәа рҵыҧ ааныжьны адәахьы иҿынеихеит. Ҭагалан аҵыхәтәантәи амшқәа руакы акәын ари амш. Ашьха ақәцә асы ықәнарҳәҳәахьан, иҿыцаҳәцаҳәуа, ахьҭагьы аҿалахьан. Дараҭиа Пас-ипҳа ашьхаҟа ихы рханы дыпҳшуан, дышгылаз ҵаԥы леишәацәгьак дынивсит, ус дук знапы иану аҙә иакәушәа днаскьаны даангылеит. Ари Дараҭиа Пас-ипҳа ибон, аха имбошәа ҟаҵаны, дышгылац дгылан, ашьхаҟа дыпҳшуа. Ус актәи акласс аҿы итәаз ҵаԥык ашьышьма ахьгылаз ахь ихы рханы иҿынеихеит.

– Ара ууаи, уара ахәыҷы, – иҳәан аҵаԥы леишәацәгьа

ахәыҷы ибжьы наиқәиргеит. Атцаԥы хәыҷы дыԥны, ацаԥы леишәацәгьа дахьгылаз днеины, днаидгылеит. Уи дшынидгылаз еиҧш, аҽацаҳәа ахәыҷы диҽасит. Атцаԥы хәыҷы ашьа леиҽашәит. Дқьыз-қьызуа атцәыура дналагеит уи.

– Сара ишызбо, акласс ахь уца, – иҳәан атцаԥы хәыҷы акласс ахь иҽынеиирхеит. Аха иара акласс ахь дымцаҙакәа дааҳәын, ашкол агәашә дтытцны иԥныҟа ихы рханы иҽынеихеит. Ари иҟалаз акгьы аанмыжькәа, ибзианы ибон Дараҭиа Пас-иҧа дахьгылаз, аха атцаԥы хәыҷы диргьежьратәа изыҟамлеит. Ашкол данаавс, дшыҳәҳәоз мацара, дыԥны аԥныҟа дцеит. Дараҭиа Пас-иҧа, уи атцаԥы дишьҭаргьы дшихьымҙоз идыруан азы, ашьшьыҳәа иҽааникылеит.

Атцаԥы леишәацәгьа дгәырҧьатцәа дахьгылац дгылан бзиара дук ҟазтцаз аҙә иеиҧш ихы ҧхьаҙаны. Дараҭиа Пас-иҧа уи дахьгылаз дихәагъшуан уамашәа дбаны, ибжьы наиқәиргеит:

– Арааҙа ууаии, уара

Атцаԥы леишәацәгьа дааины дааидгылеит Дараҭиа Пас-иҧа ажәак иҳәааҙа атцаԥы леишәацәгьа иҽырпаҧәны диҽагъшуан.

– Ишәтахузеи? – иҳәеит.

– Дзыхурҟьазеи уара ани ахәыҷы, зқьышә ашьа ҭухыз?

– Уи ахәыҷы ус иқәнагоуп. Акласс аҿы дзыҟамзеи? – иҳәеит атцаԥы леишәацәгьа. Иарбанзаалак шәарак, ма ҧхашьарак илақәа ирхумбаало, ашкол адиректор диҽагъшуан.

– Ишызбо акласс аҿы унеины, ушәҟәқәа аашьҭыхны, уқәланы аԥныҟа уца. Уаб дааумгакәан ашкол ахь умааин, – иҳәеит адиректор.

– Сзымцои, сгәырҧьатцәа сцоит, амалагьы ара сахьыҟоу стахҙамызт. Амала, саб даар иуеиҳәо уаҳәап – иҳәеит атцаԥ леишәацәгьа. Ари атцаԥы ицәажәашьа уамашәа ибаны, дшанханы, дихәагъшуан. Ари атцаԥы

леишәацәгьа аабатәи акласс аҽы дтәан. Иара дахьынхози, ашколи ирыбжьан зынӡа ҩышә метра. Рапҳьа ашкол данҭалоз, ара дҭалеит, аха мызкы инареиҳаны араҟа атҵара изымтҵеит. «Ирҭаҩы дыбзиам» – лҳәан иан, лхатҵа ихы дылҭалан, даҽа школк ахь диаргеит. Уа иани иаби зихылапҳшуамызт. Иара зҽы дыҟаз ҳәсақәан, насгьы акы рҳәар иҭаацәа гәаар ҳәа ишәаны, иқәҽыртуамызт. Аашықәса атәым ҩны аҽы дыҟан, иани иаби ражәа ҧхак ма ражәа ҧьеҩк имаҳацызт, иара иитахыз ада акгьы ахаан имҳәацызт. Иҟаитҵо, иихәо зегьы дрықәитны изҳауан. Абас дыпҳастахеит ари ауқәын. «Атҵаҩы леишәацәгьа» ҳәагьы ахьӡ ҷыда наиртеит. Иара ихьӡтҿьа Алмас акәын, аха абас ихьӡ рыпҳсахит. Нас Алмас ҳәа, абри иеипҳш иҟоу атҵаҩы изы излоуҳәарызеи. Аиашатҿьа ҟартҵеит уи ихьӡ зыпҳсахыз. Иара ари ашкол данҭартҵоз , Кәаз Дауҭ-ипҳа ашкол адиректор Дараҭиа Пас-ипҳа иеиҳәеит:

– Ари ауқәын, уаҩ дызмыхәо азә иоуп. Ҳашкол аҽы мызкы аҟара атҵара итҵон, нас даатыганы «Ашкол бзиахь» дырган, ишаабо еипҳш «Дыбзиан» драаӡеит. Дахьыраазаз дыҟазааит, – аха Дараҭиа Пас-ипҳа дидикылеит.

– Ари ауқәын ҳқыҭа датәуп, дҭахҵом ҳәа ҳалагаргьы ҳиашам. Иагьа дуаҩы ҧсыҿзаргьы ҷьара акаҽы дышпаҳазкылымгари ҳәа игәы иааанагон Дараҭиа Пас-ипҳа. Аха иахьа дшибаз еипҳш, дыҟоуп ҳәа иара ахаангьы игәы иҭамшәацызт. Абас иҟоу атҵаҩы, атҵатәхәқәа анцо аамҭазы, доужьны адәы иқәтҵара, ҳәарас иатахузеи, зынӡак ииашам. Кәаз Дауҭ-ипҳа ус ҟаимтҵар акәын аха доуижьит.

Ус ххәеит, аха ихала ддәылтҵзаргьы алшоит. «Ари акласс аҽы дтәаны дарбан ртҵаҩызаалак, итҵатәхәы аҽы қәкыс имоу изынагӡараны дыҟам», – ҳәа дхәыцуа артҵаҩцәа рҭыпҳ ахь дыҩхалеит Дараҭиа Пас-ипҳа. Кәаз Дауҭ-ипҳа икабинет аҽы дипҳхьан, рҩыцьегьы рымацара еицәажәо итәан. Дараҭиа Пас-ипҳа иҳәеит атҵатәхәқәа анцоз аамҭазы, дындәылтҵны ашкол аштаҽы дышгылаз, хәычык ашьышьмахьы дышцоз, «Атҵаҩы леишәацәгьа»

дааипҳьан, иара иҽы днаганы, диҽасит, иқьышә ашьа ҭихит. Дараҭиа Пас-ипҳа ус зыӄауҭазеи? – ҳәа аниеиҳәа «Уара уус алам, сара иӄасҵо сара избап» ҳәа шиеиҳәаз, иҳәеит.

Убри азы, уаб дааумгакәа умун ҳәа наиасҳәан аѡныӄа дындәықәыстцеит. «Саб даар, иуаиҳәогьы убап», – ҳәа шиеиҳәазгьы иҳәеит. Дараҭиа Пас-ипҳа, абас данцәажәоз, дзырѡуа дтәан Кәаз Дауҭ-ипҳа. Уажәы, Дараҭиа Пас-ипҳа ацәажәара данаалга, иара ацәажәара дналагеит. «Уи иҳәеит «аҭаѡ леишәацәгьа» уаѡы димыхәауа дшыӄоу.

Убри аӄнытә, иара аҭатәхәы анимоу, адәахьы дшауижьуа. Адәы иқәны иибо имч зықәхо, ипӄаларц дҭас иманы. Ус ӄаимҵар адагьы ҧсыхәа шимамыз. Избанзар, аҭатәхәқәа раан аҭаѡцәа ирацәаѡны адәы ишықәло. Ари аҧышәа ихы иаирхәо даналага, ашьҭахь ишымдәылтцуаз. Кәаз Дауҭ-ипҳа, ацәажәара абас дшаҷыз, Дараҭиа Пас-ипҳа днипҳыѡлан:

– Кәаз Дауҭ-ипҳа уара угәы ишҧаанагои, убри азы уи-ашоума?

– Сиашамкәа изуеи, уи сҧышәа ала аҭатәхәқәа анцо аамҵазы, адәахьы ицақәо рхыпҳьаҙара, акырҙа еитцахеит. Уи шҧоубо уара?

– Уара упҳышәа зынҙаск иҽеиу ҧышәаҙам. Ари иадгыло аҙәгьы дӄалоит ҳәа сгәы иаанагом. Ара ҳара ҳауп иӄоу, аха «сҧышәа иӄасҵаз», – ҳәа аҙәы иҽы иумҳәааит уарҧхашьоит уара. Макьана уҷкәыноуп, узырҧхашьо зыӄаутцарызеи?

– Сара иӄасҵо сара избап, уара уус алам, иуаҳау исҳәаз, – иҳәеит Кәаз Дауҭ-ипҳа. Адиректор Дараҭиа Пас ипҳа ихы наиқәкны. Уамашәа дизгәааны ауп ас аҳәара дшалагаз. Ари Дараҭиа Пас-ипҳа ианеиликаа, иажәақәа хьарҧссо, игәшәымшә аҳәара дналагеит, аха Кәаз Дауҭ-ипҳа ҷьара хьатрак игәы итазамызт. Дцәажәацыҧхьаҙа еиҳа еицәоу ажәақәа игәыдижьлон. Ус иажәақәа рҽыцны рҽааирхеит адиректор иахь:

– Уара уакәымзар, аҭаҭын афлыҷ рѡаны аҳәынҵқарра

иалаагаларц ахыдҭа иаҳгаз ҳзынамгъаргьы, акыр ҳазааигәахон.

– Сара исхароузеи, изласылшоз ала смахәҽа еилҳәаны сшәывагыланеи, ус акәзами, цқьа ухәыци?

– Уҳавагылоушәа ҟаутцон, аха уаҳгьырхаган. Атцаҩцәа аус зуша ауужьуан, нас ҳара иаҳҳәаз зланаҳагъарызиз? Маиа заҟа мшы дагхеи? Ус заҟаҩы ыҟада? Абарҭ иагхақәаз зегьы уара уакәзами иаузыжьыз? Нас иҳәеи адиректор ухатцкы?

Абас иаахтны Дараҭеи Пас-ипҵа диҽагылеит, зажәа ада ихәарҭоу уск аҽы макьана уаҩы ибартә акгьы злымшац Кәаз Дауҭ-ипҵа. Ари ихьатцуа азә шиакәым анидыр «Изауҳәо змаҳауа, изҭаутәо зкылсуа» ҳәа ззырҳәо шиакәыз анеиликаа Дараҭиа Пас-ипҵа Кәаз Дауҭ-ипҵа иацәажәара даақәытцын, ашьшьыҳәадҩагыланы, адәахьы дындәылтцит. Уи дишьҭаланы дындәылтцит Кәаз Дауҭипҵагьы. Ус рҩыцьегьы иеишьҭагыланы, артцаҩцәа рҭыҧ иныҩналеит. Дараҭиа Пас-ипҵа дгәааны дшыҟазгьы, игәаара азәы изеилымкааратәа ихәытцатцаны итцәахит. Нас иабеиҭахыз иара игәы иалоу, зегьы гәаланы рытара. Агәала зуҭаз игәалаҟазаара абжьыхра ауми иаанаго. Уи башахазгьы иҭахзамызт Дараҭиа Пас-ипҵа.

Кәаз Дауҭ-ипҵа Дараҭиа Пас-ипҵа ихәыцшьа ихәыцшьамызт. Деимахәланы артцаҩцәа рҭыҧ дааҩналеит. Арҭ ахьааҩналаз азәгьы дыҟамызт, зегьы рыҩныҟақәа рахь ицахьан. Уи аҿены акласс нҭытцтәи аусура ҳәа акгьы рымамзар акәхарын. Арҭ рҩыцьагьы ара ианааизынха, Дараҭиа Пас-ипҵа раҧхьа дындәылтцын, амардуан даҽаланы иҽынеихеит. Кәаз Дауҭ-ипҵа артцаҩцәа рҭыҧ ашә ааиркын, ацаҧхақәа ырхьархьаруа инеиган атцәахырҭаҽы инеитцәахит. Нас иаргьы амардуан длылбаан, агәашә шыҟаз, дааццакны иҽынеихеит. Дараҭиа Пас-ипҵа уи аҿены астаршна дипҳьан аусҳәарҭахь ихы рханы днеиуан. Кәаз Дауҭ-ипҵагьы уи дишьҭан. Убри аамҭазы «Атцаҩы леишәацәгьа» иипҟаз ахәыцы иан инапы кны, ашкол аҽы ишәыз аматәақәа ракәымкәа, даҿа

маҭәақәак ишәҭаны длыманы дааиуан. Арҭ амҩан иааиқәшәеит, Кәаҙ Дауҭ-иҧа иааицәымыҷхеит, ахәыҷы инапы кны длыманы дшааиуаз данааиҧыла. Аха иара акгьы изымдыруашәа иҿаақаиҭан, аҧсшәа лаҳәаны длывсырц иҿынеихеит. Убри аамҭазы, ан даацәажәан:

– Саҭамзааит, аха ак уасҳәар ҭахын.

– Изакәызеи исашәҳәо, сҙырҩуеит, – иҳәеимт Кәаҙ Дауҭ-иҧа.

– Уаргьы иумаҳацкәа уҟам абри ахәыҷы ашьа иҿашәы аҩныҟа дысзылашәышьҭит. Идуз ҭаҩык иоуп изызуз. Уи ус анизиуаз, ашкол адиректор ибон…

– Узыхирҟьеи, узыпҟаз? Кәаҙ Дауҭ-иҧа атцаҩы диазҭааит, аха атцаҩы ҿимҭзеит.

Усҟан ан даацәажәан:

– Артцаҩы иҿелымхны, ҙык нкеиҭәарц ашьышьматрахьы дышцоз. «Ара ууаи» – иҳәан иапҳьа днагыланы, диҿасит, иқьышәгьы ашьа лҭашит. Ахәыҷы дыштцәуоз аҩны длеит, ашьа игәыдшыла. Уи акәындаз иуҳәаша ахәыҷы ииқәагьы иирҟьашьит. Уи даншәа ихьзаап. Абри еилыскаап ҳәа ауп сшааз. Абри аус абра ианшәзеилымкаа, сышиашоу раикомаа рҿы сцаны сашшуеит, мамзар ара еилышәкаароуп, – лҳәеит ан.

– Раикомаа рҿы бцаны бахьашшуа егьыҟам, ус ҧхашьароуп. Амҭ акамбашь алухыр акыр иапҳсоума? Уи атцкыс аҩныҟа ашьшьыхәа бца. Сара сымч ақәхоит ари аус. Бара бхәыҷы дзыпҟаз деилкааны ихәҭоу сара дақәсыршәоит, – иҳәеит Кәаҙ Дауҭ-иҧа.

– Сыҷкәын дзыпҟаз деилкааруп, иҧшаара заҭахузеи? Дараҭиа Пас-иҧа ишибоз ауп дшипҟазгьы, – лҳәеит ахәыҷы иан.

– Уи абнахь, аусҳәарҭахь дцеит. Дыбҭахызар уи ида царҭа бымамзар, уа дыббоит. Сара маҷк аҟара сыццакуеит. Аҩны снеины, акы снацҳаны, раикомаа рахь сымцар ҟалом автобус сахьҙароуп, – иҳәан ахәыҷи иани дрыдтцны, аҩныҟа иҿынеихеит Кәаҙ Дауҭ-иҧа.

– Аусҳәарҭаҿы дыҟазар ауми еиҳагьы сара истаху, – лҳәан ан лхәыҷы инапы данкны, уахь лҿыналхеит. Ан

лхәыҷы длыманы аусҳәарҭахь лҷанылалха Кәаз Дауҭ–ипҳа иааицәымыӷхан, ибжьы налыкәиргеит!

– Уахь ацара зынзаск иаҭахзам. Уи аус сара сымч ақәхоит ҳәа басымҳәази.

«Араанза санааи, Дараҭиа Пас-ипҳа аусҳәарҭаҷы дыҟазар, уи ишибоз, иҟалаз асҭаршна ишиаҳауагьы иасҳәап. Иара ихаҭа иҟалаз иахиҳәаауагьы збап». Абас дхәыцуа ан лхәыҷы инапы кны амҩа данылаы аусҳәарҭахь ацара даҷын. Кәаз Дауҭ-ипҳа иакәзар, ари аус даара ицәымӷхан, дазхәыцуа аҩныҟа дцон.

Избанзар, иара ибзианы идыруан, ари аус азы цҭәак анықала, зегьы иара ишихарахоз. Дараҭиа Пас-ипҳа ишибоз иҟалеит, аха «ас ҟаҵала» ҳәа иара дауиргылах. Уи дазкны дзыргылаз иара иоуп. Ус анакәха, аҭакӷхыкәрагь здыло иара иакәхоит. Сара сакәзам, – ҳәа мап икып ҳәа игәы иҭоуп.

Иара шиакәыз Дараҭиа Пас-ипҳа иаиҳәахьеит. Аха ашәақь агәыцә иҭҟаз еипҳшуп иҟанаҵашаз ҟанаҵахьеит ииҳәаз иажәа. Убри дшазхәыцуаз аҩны дааит. Акы днацҳаны, автобус, ааира иҷеақәыршәаны, араиком аҩбатәи амазаныҟәгаҩ иҷы анеира ихы азкны, агәара дынҭытцит Кәаз Дауҭ-ипҳа.

Убри аамҭазы, Дараҭиа Пас-ипҳеи астаршинеи еицәажәо, акабинет аҷы итәан, иалаҵәажәон адгьыл еимакны, аисразы еидыххылаз аигәылаҵәа рус збашьас иарҭашаз азы.

Ашәгьы дамысзакәа ашьшьыхәа, иаартны дынкылпҳшит зхәыҷы дрыпҟаз ан. Астаршнеи ашкол адиректор Дараҭиа Пас-ипҳеи еидтәаланы ишеицәажәоз лбеит. Уи акәын ларгьы илҭахыз. Итҩрааны маҷк ашә аалыртит. Лхәыҷы лаҧхьа дналыргылан, лнапала аҧхьаҟа днаигәытцасын, дишьҭаланы ларгьы днықналеит. Аҧсышәакгьы мҳәазакәа иаразнак, лара даацәажәан:

– Дараҭиа Пас-ипҳа, уара уакәын сара исҭахыз, аха ара шәҩыцьагьы шәахьызбаз, еиҳагьы еиҧьуп. Араҟа сара акгьы сҳәазом. Иҟоу шыҟоу избаз иоуп издыруа.

Уи иеиҳа издыруа ҳәа аҙәгьы ҟалашьа имаҙам. Ус иҟоу Дараҭиа Пас-иҧа иоуп. Уара иауҳәап асҭаршынгьы, Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа, лҳәан ажәа наилҭеит Дараҭиа Пас-иҧа. Арҭ аҩхацәак, лара дшааҩнашылаз еиҧш, иҩалхатцгылеит. Усҟан ишыҩалхатцгылаз еиҧш, атәашьа иаҟәымшәо акыраамҭа иқәацә-қәацәҙа игылан.

– Бтәа Малица, – иҳәеит аамҭа акыр аныбжьыс ашьҭахь, Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа зхәыцы инапы кны иааҩнашылаз, Малица ихы налыкәикын.

– Мамоу, сгылазааит сукәыхшоуп, – лҳәеит Малица, Дараҭиа Пас-иҧа ииҳәо иеилылкаарц дышихәапҧшуаз. Дараҭиа Пас-иҧа ацәҟьа иаҷашәаз иеиҧш дахьгылаз, дзеиҭамҭуа, ииҳәо иҷамшәо, даанхеит. Иибаз шибаз, иаҳаз шиаҳаз, имҳәар ада ҧсыхәа имоуит. Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа иахь ихы наирхан, даацәажәеит:

– Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа, ишубо еиҧш, Малица лхәыцы инапы кны ҳара ҳахьыҟаз длыманы дааит. Лара ас зыҟалтцазеи? Ас аҟатцара лыхәҭамызт ҳәа ламыс змоу аҙәгьы игәы иаанагаҙом. Сара сакәзаргьы Малица иҟалтцаз ҟастцон. Сара ари аныҟалоз, атцатәхәы сымамызт. Ашкол ашҭа снықәлап, иҟоу-иану збап ҳәа сындәылтцит. Санықҧшы «Атцаҩы леишәацәгьа» ҳәа ахьҙ ҷыда змоу, днаскьаны, дгылан имацара. Уи снаилабжьар сҭаххеит.

– Ара узгылоузеи? – сҳәан снаиазҭааит. Аха сара исҳәаз имаҳаҙазшәа аакаитцан, ашьышьма ашҟа инеиуаз ихы наиқәкны ҷааитит:

– Алик, ара ууаии.

Алик дыҩуа днеины, иаҧхьа днагылеит. Уи иаҧхьа дшынагылаз еиҧш, аҷаца ааиҷытциргеит, ашьагьы неиҷашәит. Алик, дкьыз-қьызуа дыштәуоз ашкол даавагьежьын, аҩныҟа ихы рханы иҷынеихеит. Сара ахәыцы сишьҭаларгьы сихьҙомызт. Атцаҩы леишәацәгьа сахьгылаз, сыбжьы наиқәсыргеит.

– Араанҙа ууаи, сынуацәажәар сҭахуп.

– Сара усацәажәар уҭахуп, аха сара суацәажәар

сҭахҙам, сара усацәажәар уҭахызар, сара сҷы ууаи. Ишҧазурыз саргьы снеины, иара дахьгылаз снаидгылеит.

– Дзыхурҟьозеи уара ани иупҟаз, – сҳәан сиазҵааит.

– Акласс ахь дахьыҟамыз дахсырҟьеит.

– Уара узыҟами акласс аҷы?

– Уи уара иуусым.

– Убыржәыцәкьа ушәкәқәа аашьҭыхны, аҩныҟа уца анысҳәа.

– «Уи еиҳагьы еиҧьасшьоит», – иҳәан ишәкәқәа иманы аҩныҟа дцеит. Дараҭиа Пас-ипҧа акгьы ацимҵеит. Кәаҙ Дауҭ-ипҧа ибзоурала дышгылаз имҳәаҙеит.

Уи аҳәара иапҧсам ҳәа ипҧхьаҙеит Дараҭиа Пас-ипҧа. Уи адагьы Кәаҙ Дауҭ-ипҧа ихымҩапҧгашьақәа ртәы ажәакгьы имҳәеит. Ианакәызаалак, ашкол ашҭаҷы имҩапҧысуаз аус бзиақәа ҩыцьа ахьааидгыло, раҟара рыцҵаны иҳәалон, аха иҷеим уск ашкол ашҭаҷ иааҟалар, ахаан цьара имҳәацызт. Избанзар, ашкол иара иҩны еипҧш ипҧхьаҙон. Нас иабеиҭахыз иҩны иамоу аусҷәа, ицәыр-ганы ауаа дырбара? Ус иҟоу изытцәахуазар, ипҧсы атцатцан итцәахуан.

– Иҟаз, шыҟаз, уҳәеит, аха атцаҩы леишәацәгьа ҳәа унеиргьы-ууаиргьы аҳәара уаҷын, ихьыз нытҟаааны изумҳәазеи?– лҳәеит Малица. Адиректор лыцкәын дзыпҟаз ихьз ахьимҳәаз лгәы иаланы. Усҟан иара дааччан:

– Алмас ихьзуп, аха уи изы Алмас злоуҳәари – иҳәеит Дараҭиа Пас-ипҧа.

«Атцаҩы леишәацәгьа», – ҳәа ауп уи изы зегьы ишырҳәо, – иҳәеит Быцьгәа Ҳаҵьараҭ-ипҧа. Ари заҳаз ара итәақәаз зегьы, ркьатеи ахқәа ҧытцәтцәо, иааибарччеит.

Абас Дараҭиа Пас-ипҧа, ацәажәара дахьынзаҷыз, иҙырҩуа итәан Быцьгәа Ҳаҵьараҭ-ипҧеи Малицеи, нас лыцкәын хәчы Алики. Алик хәычы иара ишилацәажәоз дырны, ицәажәалак, илақәа тырхаха дырҷапҧшуан. Дараҭиа Пас-ипҧа ибзианы идыруан ахәычы иахьиаҳауа иакәым шҳәатәымыз. Убри аҟнытә, иихәоз иажәақәа раҙаны, иара ишилшоз ала дрызхәыцны акәын дыш-

цәажәоз. Аха Малица азҵаара анилҭа, иара аҭак шыҟаитҵоз, ихаҭа игәампҳеит, иҧхеишьеит ахәыҷы иахьиаҳауаз ажәа иихәаз, аха ажәа ажәоуп, ахы иаԥызан, иани҃ытцшәа, ахы шцарыз, цеит. Дараҭиа Пас-иҧа ацәажәара дшааҟәытцыз еиҧш Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа ацәажәара и҃еналаирхәын, Алик ихы наиқәикит.

– Алик, Алмас ду҃асратәа цәгьарас иҟаутцеи, уара?. Алик иан лы҃еиварҧәҧәа дахьлыватәаз дԥагылан:

– Акымзарак ҟасымҵаҙеит «Ара ууаи» иҳәан саннеи, дыс҃асит.

– Уаанҙа акыр иауҳәахьазма, акыр изуухьазма? Деиҭаизҵааит Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа ди҃еаҧшуа. Нас Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа Дараҭиа Пас-иҧеи Малицеи ихы нырзишьҭын:

– Ҳәарас иаҭахузеи, ашкол а҃ы Алмас д҃ееимкәа дыҟоуп, аха иауҳәарызеи. Анс иҟоу и҃ы ухы аннауга, иакәым улихуеит, ак иамҳәаҙакәагьы узлатәарызеи. Алмас иаб дааганы ҳиацәажәап. Акгьы рымҳәаҙеит рҳәо иҟаҳамҵап. Аиашаз, анс иҟоу ашкол дытцатәуп, аха ашкол дҵуцар, дабаргои? Уи ауп иуҳәаша, дахьугалак, цәгьарамзар бзиара ҟазҵо аҙә иакәзам. Ашкол дахьынҙаҭоу дахьчоит, аха, нас абахҭахь ихы хоит ауп, уаҳа ҷьара бзиарак ахь ихы ханы ахаангьы дзыҟалом.

– Хыхь ишысҳәаз еиҧш, Алмас иаб дааганы, ҳиацәажәап. Артаԥцәа зегьы ргәы р҃еанаҳҵап. Алмас акласс а҃ынтәи даурмыжьларатә иҟаҳҵап. Уаҳа исҳәо сыздыруам, – иҳәеит Быцьгәа Ҳаџьараҭ-иҧа иҧсы ҧыжәжәо.

– Сара исҳәагәышьои, шәара сшәывсны ҷьаргьы исҳәарым аха шәара ишәамҳәаҙакәа сзымычҳаит. Сангәаа, раикомаа рахь сцаны исҳәоит сҳәазаргьы, саҭашәымҵан, – лҳәеит Малица. Малица абригьы лҳәеит лхәыҷы инапы данкны длыманы дцарц л҃ыналхоны еиҧш, ашә ачыгәчыгәҳәа аҙәы даасит. Дарбану, ашә иасуа хәа дыҧшызар, даа԰налеит Алмас иаб Хабыгә.

– Мшыбзиақәа, бзиа шәҳәеит, – иҳәеит дшаа԰нашылаз еиҧш.

– Бзиара убааит, – рҳәеит ара иҟақәаз зегьы Малица-гьы дналатцаны. Иԥихатцгылан, илатәеит.

– Бзиара убааит, бзиала уаабеит Хабагә, ҳара ушаҳтахызтцәкьаз ууаит, – иҳәахт Баџьгәа Ҳаџьарат-ипҵа, Хабыгә иааира итахытцәкьаны.

– Сышәтахы, сышәтахым сааит. Сара џьара снеиуа сыҟоума. Заҟа ус сымоу сара сакәым анцәагьы издыруам, аха сусҟәа зегьы рыгәхьаа мкҙакәа, урт зегьы зымԥа илышьтатцаны сааит. Сара ара сааиаанҙа, ашкол аҿы снеит, аха уа дарбанызаалак, аҙәгьы дыҟам аԥныҵссаԥ лыда. Аиаша ҳҳәозар, убри аԥныҵссаԥ лакәын ашкол адиректорра зыхәтазгьы Дараҭиа Пас-ипҵа иакәмызт аха – иҳәеит Хабыгә. Дараҭиа Пас-ипҵа игәы иалсып ҳәа дымхәыцҙакәа, иааиҿытцашәалак, иҿы иарҳәо дцәажәон Хабыгә.

Дараҭиа Пас-ипҵа иҿизнымкылакәа, дытцҟьар ҳәа дшәаны Быџьгәа Ҳаџьарат-ипҵа Дараҭиа Пас-ипҵа днеиҿаҵшит иблаҟәа ҭырхаха, нас днаиалацәҟәит. Уи иаанагоз «ари иҟны ухы наумган», ҳәа акәын. Уи бзианы иеиликааит Дараҭиа Пас-ипҵа. Уи дымлацәҟәыргьы Дараҭиа Хабыгә иҿы ихы шнеимгоз идыруан иара. Дараҭиа Пас-ипҵа Хабыгә иихәоз иажәа ацкы имҳәеит, мчыла иҿеникылеит, иҟәыҧара ду ицәеижь иалаз абзоурала. Аха Хабыгә иажәа гәымхаҟәа рыцкы иара иҳәар атцкыс, акырынтә еиҳаны иҳәеит Быџьгәа Ҳаџьарат–ипҵа. Уи ипҵсахы еибакны дтәан. Атцыхәтәан, Хабыгә иихәаҟәоз изымчҳазт, даатцҟьеит

– Иууеи, Хабыгә ухатцкы. Уҿы уапҵшны узымцәажәои? Уара зцәа зхыхны узыхцәажәо дудыруоу? Уи ҳҟыҭа иамоу атцеицәа иреиҧьу, рапҵхьа игылоу иоуп. Аиаша ҳҳәозар, уи дагьреиҧьуп, ауаԥ ҟәыш ҳәа дыпҵхьаҙоуп. Ҳҟыҭа анаҙара ԥыцьа ргәы ааибагар, иара дҳацымкәа иаҳзеинраалаҙом, Ҳара ҳҟыҭаҿы мацара акәым, уи ус дахьыҟоу, ҳраион аҿы зегьы «унеишь-ууаишь» ҳәа иарҳәоит. Уи иажәа хәшәуп ҳәа ауаа дрыпҵхьаҙоит, ус дагьыҟоуп. Уара уеиҧш, ахәыштаара дыҕеҳәажьу џьушьома? Уара суаԥуп ҳәа

адәы уқәуп, арахь уаҩра улаҙам, ауаҩра улазар, уҵкәын думааҙози. Уҵкәын заҵә дузымааҙеит, аиаша уасҳәоит.

– Изуеи сыҵкәын заҵә дысзымааҙакәа! Зныкыр уара акриҽаутцахьоума, ыы?

– Акрыфареи аҽеилаҳәареи роума аус злоу. Аус злоу ааҙароуп. Уара уҵкәын дааҙазар, акласс ахь дымнеикәа ашкол ашҵа дықәуп. Дызиаақәо, иибақәо зегьы лкажьны, ипҟоит. Уи азоума Хабыгә, уҵкәын ашкол ахь дзынаушьҭуа? Иудырааит уҵкәыни уареи ишәеиҧшу аҙәы диқәшәар уҵкәын дшишьуа…

– Ыы, ус иизырҟаҵо сара соума, сара сакәым, аха шәара шәоуп. Сара сыҵкәын акы изҵозар ҳәа ауаа зегьы ишы-ҟартцо еиҧш, ашкол ахь дсышьҭуеит, шәара акласс аҽы дмыртәаҙакәа, адәы дықәтцаны дшәымоуп, ахәыҵқәа ишәырпҟоит.

Хабыгә иихәаз Дараҭиа Пас-ипҧа изымчхазт, даатцҟьеит:

– Хабыгә, уара излоуҳәо ала Алмас сара соуп ахәыҵқәа изырпҟо. Ус акәзами изуҳәаз?

– Уара уоуп сымхәеит, аха сара изҙазом Кәаз Дауҭ–ипҧа иоуп ахәыҵқәа ашкол ашҵа иқәны иубо пҟала ҳәа днаганы дзыргылаз. Иара сыртцаҩы иҳәатәы хасҵоит ҳәа даҽуп, арахь, иҵкәын дизымааҙеит ҳәа шәара шәысҽагылоуп. Убри аамҭазы, Малица ашырҳәа даатцҟьаны:

– Кәаз Дауҭ-ипҧа иҳәеит ҳәа сыҵкәын дишьыр ҟалома? Сыҵкәын иқьышә зчу шәихәаҧши? Алмас сыҵкәын дахьиҽасыз ауп, ас иқьышә кылчаа дҟазтцаз. Абас ажәақәа неимда-ааимдо ишцәажәоз акыр аамҭа цеит. Ашкол аҽы имҩасҟәоз ахҭысҟәа Быцьгәа Ҳаџьарат-ипҧа уамашәа ибон. Баша ирымхәозаап «Ауаҩы ихатәы цәгьа иара иаҳазом» ҳәа. Дараҭиа Пас-ипҧа иакәзар ашкол аҩнуҵаҟа имҩаҧысуа ахҭысҟәа идыруеит, аха итцәахуеит, ушьҭа тцәахышьа аимур ҟалап. Абырсҟаҟара аус хьамҭақәа мҩаҧызго асабрада иҽатцаны иргылогьы, ихала ихы цәыримгар ада уаҳа ҧсыхәак имамкәа даақәгылт. Быцьгәа Ҳаџьарат-ипҧа ари аус амцхә ауаа ирыламтцакәа,

ишаанкылатәу дазхәыцит. Убри аҟнытә, Хабыгәгьы Малицагьы рыгәшәымшәа аҳәарахьы диасит. Уи дидгылеит Дараҭиа Пас-ипҳагьы. Аха мариала иҿериҭомызт Хабыгә. Уи иихәоз иажәаҟәа артцабыргра иҭаххан, афырҳәа дѡагылан ашә аартны ихы нкылырҳәҳәаны, ҿааиҭит:

– Алмас, ара ууаи уара? Али-ҧси рыбжьара Алмас даасѡнашылеит. Хабыгә иҷкәын ихы наиҟәкны ҿааиҭит:

– Алмас, абарҭ рҿы упҳамшьакәа иҳәеи.

– Кәаз Дауҭ-ипҳа иҿынтә уара дцас иумаз?

– Кәаз Дауҭ-ипҳа иҿынтә сара дцас исыман аҭатәхәҟәа анцо адәахьы иҟәны избо зегьы рыпҟара. Уи исыдиҵаз сара инасыгзон. Алмас иажәа алгаха имҭакәа, Хабыгә ипҳа дааникыларц ҿааиҭит:

– Иазхоуп, Алмас шьҭа удәылтц. Алмас иаб иҳәатәы хатцаны дындәылтцит. Быцьгәа Ҳаџьарат-ипҳеи Дараҭиа Пас-ипҳеи Хабыгәи Малицеи рыгәшәымшә ҳәаны аѡныҟа иаурышьҭит, аҭыхәтәан, урҭ ирарҳәеит рус ирымаз, дара ахәамҧшыкәа ишаанырмыжьуа.

Малицеи Хабыгәи аѡныҟа ианца ашьҭахь, урҭ аѡ-хацәак акраамҭа араҟа итәаны иеицәажәон. Нас доусы рыѡныҟаҟәа рахь ицеит. Абри ашьҭахь мчыбжьык аатцаанза Дараҭиа Пас-ипҳа араиком абиуро аилатәарахь ипҳьеит. Иара иҿемырххакәа иахьипҳьаз, ианипҳьаз аамҭазы, дцеит. Абиуро аилатәараҷы рапҳьатәи зцаарас иҟәгылаз Дараҭиа Пас-ипҳа изцаара акәын. Уи адагьы итцегь азцаарақәа ыҟан, уи аҿены изхәапҳышшаз, аха рапҳьа иалагеит Дараҭиа Пас-ипҳа изцаара. Мамзар иара изцаара ашьҭахьҟа ииаргар, егьырҭ азцаарақәа ианрылацәажәо, иаргьы уа дтәазар акәхон. Уи иашам ҳәа иазыпҳьаза ны ауп, иара изцаара рапҳьа ишалацәажәоз.

Апартиа араиком актәи амазаныҟәгаѡ абиуро аилатәара ааиртит. Абиуро аҷы актәи азцаара алацәажәараз ажәа иитеит араиком аѡбатәи амазаныҟәгаѡ аѡыза Гьелиашвили Биҷико Илиа-ипҳа. Уи дѡагылан еилаҟәаҟәо иѡны имаз иажәахә апҳьара дналагеит.

Аҩызцәа, абиуро алахәылацәа, шәара ишыжәдыруа еиҧш, сынтәа аҭаҭын аингалараҿ аколнхарақәа аитҵахара рыман. Амшцәгьа баагъсҟәа рацәаны иахьыҡаз иахҟьаны. Есышықәса еиҧш, сынтәагьы ҳҳы иаҳмырхәар ҟамлеит ахәыҷқәа. Урҭ рыбзоурала ҧхастада аҭаҭын ашьапы инаркны ақәцәынза ҧхастада иҭаагалеит. Аха ақәақәа рацәаны иахьлеиуаз иахҟьаны, аҭаҭын ақәцә атҟыс хараза еиҧьхеит афлыч. Шамахамзар афлыч ҿырымхзеит. Афлыч ас ишыбзиахаз збаз артҵаҩы аклаасси акласс нҭытцтәи аусҟәа реиҿкааҩ, аитҵбыразатәи апартиа амазаныҡәгаҩ, Қырҭтәылеи Аҧсынтәылеи рҭеи иаша, Кәаз Дауҭ-иҧа азтҵаара ыҡәиргылеит, хатәгәаҧхарала аҭаҭын афлыҷқәа реингалара иалагарц, уи ала Қырҭтәыла иақәу аплан иацтцаны инарыгзарц. Ари азтҵаара анрыдыркылоз, артҵаҩцәа зегьы ақәшаҳатны, гәахәарала ирыдыркылеит.

Ҳәарас иатахузеи, ашкол артҵаҩцәа зегьы ҳара иаҳҿагылозма, ари аус аҿы? Ҳара дызлаадыруаз ала, ари ашкол адиректор Дараҭиа Пас-иҧа инапы иану аус гәык-ҧсык ала инаигзалон ҳәа акәын, аха уажәы ус изыҡамлеит. Уи инапы ианыз, гәык-ҧсык ала анагзара ацынхәрас, иара дапҧырхагахон.

Атҵаҩцәа аҙәырҩы аус дмырукәа иауижьуан, иаҳҳәап: убас иоуижьқәаз иреиуоуп: Марҭа, Маиа, Ниура уҳәа убас ирацәаҩны. Ашкол адиректор ихарала х-тоннак еитцамкәа афлыч артарц ахыдҵа иргаз ахатыҧан дара иарҭаз хынҩажәа килограмм затҙәык роуп. Абри ауп сара ишәасҳәарц истахыз», – иҳәан длатәеит ажәахәҟатҵаҩ. Дҩагылеит абиуро аилатәара мҩапҧызгоз актәи амазаныҡәгаҩ Гәрамга Фазылбеи Самҧал-иҧа. Уи иҳәеит:

– Аҩыза Дараҭиа Пас-иҧа, иколлектив аус бзиа иапҧьаргаз, дахьапҧырхагаз азы, атцыхәтәантәи лахь ҕәҕәа итазарц азбит, абиуро иазыразу шәнапқәа шәырҩахеи?

Абиуро алахәылацәа зегьы рнапқәа ирҩахеит.

– Иазыразым аҙәыр шәыҡоума? Азтҵаара ыҡәиргылт

актәи амаҙаныҟәгаҩ Гәрамга Фазылбеи Самҧал-иҧа. Ус иҟоу аҙәыр шәыҟазар, шәнапқәа шәырҩахеи? Аҙәы инапы дымҩахеит, зегьы еиқәышаҳаҵхеит.

– Ажәа саҳәоит, иҳәан дҩагылеит Дараҵиа Пас-иҧа.

– Уус ҳахәаҧшхьеит, ажәа уаҳҵаргьы иабаухәарҵоу, – иҳәеит актәи амаҙаныҟәгаҩ аҩыза Гәрамга Фазылбеи Самҧал-иҧа.

Актәи амаҙаныҟәгаҩ иихәаз, ишиҳәаз еиҧштцәҟьа иааиҵеиҳәеит аҩбатәигьы амаҙаныҟәгаҩ Гьелашвили Биҷико Илиа-иҧагьы.

– Сара ажәа саҳәоит...

– Ухы уақәиҵу, иаххәо... умаҳаҙои? – иҳәеит Биҷико Илиа-иҧа.

– Сара схы сақәиҵуп, аха уара уоуп зхы иақәиҵым – иҳәан ашә нкыдыжьланы, дындәылтцит Дараҵиа Пас-иҧа. Уи дшындәылтцыз еиҧш, таксик ааиуан, иааникылан, аҩныҟа дымнеиҙакәа, дышиашаз ашкол ахь дцеит. Убри аамҭазы, артцаҩцәа рҭыҧ аҿы еидтәаланы еицәажәон Кәаҙ Дауҭ-иҧеи Никәала Арзамеҭ-иҧеи. Урҭ еидтәаланы ишеицәажәоз, Дараҵиа Пас-иҧа ашә аартны дааҩнашылеит. Уи дныҩнашылазшәа аниба ажәакгьы мҳәаҙакәа, ашьшьыҳәа днаивсны дҩагылан, дындәылтцны дцеит Кәаҙ Дауҭ-иҧа. Никәала Арзамеҭ-иҧа дҩагылан дызхатәаз астол дҩахытцын, днеиҧыланы инапы ааимихит, апҳшәа иеиҳәеит Дараҵиа Пас-иҧа.

– Идәылтцны ицаз дызхасмацәажәо ҳәа акыр удыруама? – дцааит адиректор.

– Дахьузашшыз, ҧхеишьазаап.

– Цира алаба ҟьаны дцәуон ҳәа иара дашшит, иара дгәааит, иаҵанкуазеи ари?

– Газароуп иаҵанакуа, уаҳа иаҵанакуазеи, аха уи хьаас дҟаумтцан, ара уаҳа дубом. Дараҵиа Пас-иҧа аус сызицуам, – иҳәан дцеит.

Ус акәзар Кәаҙ Дауҭ-иҧа макьана ламыс хәыцык изынханы иҟазар ҟалап, – иҳәан дааҳәны, икабинет ахь иҿынеихеит Дараҵиа Пас-иҧа. Уи аҿены иара даара

игәы ҧжәаны дыҟан. Дарбанызаалак, аҙәы иацәажәара иҭахымызт. Раикомаа рҽы длаганы, аҭыхәтәантәи лахьы ҕәҕәа иҭаны дахьаурыжьыз игәы иалан. Ихәҭамыз аҙәы иҽы иҳәаны, игәы нирхар ҳәа дшәон. Уи азоуп артцаԥцәа рҭыҧ аҽы иаанхаз Никәала Арзамеҭ-иҧагьы изиеимҳәаз Дараҭиа Пас-иҧа агәала имазгьы.

Никәала Арзамеҭ-иҧа идиректор дшынеиҽаҧшыз еиҧштцәкьа идырит, гәала ҕәҕәак шимаз. Уи аҟнытә, ихала дааниҗьит, иҧсы ишьарц. Нас иара иҽы днеины, икабинет ашә аркны, дындәылтцны аԥныҟа дцеит. Уи данца ашьҭахь, Никәала Арзамеҭ-иҧагьы рацәак даанымхакәа, артцаԥцәа рҭыҧ ашә аркны иаргьы дцеит.

Жәафтәи ахы

Марҭеи Машеи реиԥызара дмырҙит. Марҭа Литвантә Аҧсныҟа данаа аҽенытцәкьа, Маша лзы илԥит асалам шәкәы. Ари асалам шәкәы Маша ианлоу, ларгьы длатәаны аҭак лԥит. Убри инаркны арҭ аҙҕабцәа иааиҧмырҟьаҙакәа асалам шәкәқәа рыбжьан.

Мызкы ала, акы ҩба салам шәкәы анрыбжьымсуаз ыҟамызт. Уахь ажәабжь иҟоу Маша илыԥуан, арахь ажәабыжьс иҟоу – Марҭа.

Ус, уажә ааигәа Маша лҟынтә Марҭа илоуз асалам шәкәы, лышәкәы ишагәылаз Алхас ибеит. Алхас иҭаххеит Маша асалам шәкәы лзиԥырц, аха адрес ахԥылаара далагар, аҙәы дибар ҳәа дшәан, ус игәникылеит. Нас аԥны данааи қьаад бҕьыцк аҽы иԥит. Уашьҭа адрес имоуп, Маша лзы, асалам шәкәы иԥыргьы ҟалоит, аха илеиҳәои, изымдыруа аҙҕаб. Алхас иҙбеит Маша илеиҳәашаз. Уи баша ажәала ишәасҳәар аҵкыс еиҳа еиҧьуп, иара ахаҭа шәаҧхьар. Абар иара ихаҭагьы:

«Аԥыза, Маша, сара бара бсыздыруам, бара сара сшыбзымдыруа еиҧш, аха сара издыруеит бара Марҭа бшылԥыза бзиоу. Сара иаахтны ибасҳәоит сара Марҭа

дшысгәаҧхо. Аха рыцҳарас иҟалаз, быcгәаҧхоит ҳәа анласҳәа, дысҷасит. Уи аахыс уаҳа ажәакгьы ласымҳәацт, слыцәшәоит аиҭа дысҷасыр ҳәа. Убри аҟнытә, сбыҳәоит бараисызлабҳәарц, бзиадшызбо. Иараубасисызлабҳәарц, бзиа дшызбо ласҳәаргьы уаҳа дысҷамсырц. Сбыҳәоит исызлабҳәарц сара сыда даҽеаҙә бзиа длымбарц. Абзиара бзыҟалааит, Маша».

Абас анын, иахьа Маша Аҧснынтәи илоуз асалам шәҟәы. Ари Маша лан иллырбар лҭаххан, аха илзымгәаҧьит. Стефеи лареи еиҩызцәоуп, даара пату еиқәыртцоит, илымхаҳәар ҳәа дшәоит.

Убри аамҭазы, Дариа ахәыцра дҭанагаланы даман. Маша ашкол аҷынтә дааит, афбатәи акласс дызлалгаз атабель лыманы. Маша башахазгьы лгәы иҭашәомызт, ас ахәшьара бзиақәа лыманы акласс далгоит ҳәа, аха далгеит. Ҳәарас иатахузеи, «ибзиоуп» ҳәа дзалымгеит, аха ҩ-хҧак роуп илызцаз, егьырҭ лыхәшьарақәа зегьы ҧшьбақәоуп. Урҭ ахҧақәагьы ҳаҧхьаҟа исырҽеиуеит ҳәа лгәы иҭоуп. Уажәы, уи лгәы дҭоуп лҩыза Марҭагьы. Марҭа ахәшьара бзиақәа лызцон ара дыҟазҭгьы. Лара леиҧш, артцаҩ ҷыц Марҭагьы бзиа дылбон, ҳәарада. Аха уи Марҭа лразҟы даламшәеит.

Маша ашкол аҷынтә аҩны данааилак, Дариа лыҧҳа длазҭаалон:

– Иахьа хәшьарас ибоуқәазеи? – ҳәа.

Маша хәшьарақәас илоуқәаз анылҳәалак, лымшынҵа аалымхны, днахәаҧшуан. Дырҽехәатәызар, длырҽехәон. Дырцьатәызар длырцьон. Ус акәын цасс илымаз Дариа.

Аха уажәы Маша дгәырҧьатцәа афбатәи акласс дшалгоз ала атабель кны дшааизгьы лызгәамҭеит, лхәамц акәын ара иҟаз, лыхшыҩ Аҧсны иҟан азы.

Дариа цыпҳ лыпҧсы ахьылшьоз, сынтәа Маша длыманы дцарц лгәы иҭан. Цыпҳ дахьыҩназгьы дыҩналаргьы лҭахын. Уи зыҩны дыҩназ ақыртуа ҧҳәыс ауаа дреиҧьымызт, аха лыҩны амшын аҟәара иқәгылан. Руставели имҩаду иавагылан. Амардуан даалбааны, амҩа ааиҩы-

лтҵәар, амшын аҟәара дныҚәгылон. Убас иааигәан. Егьирахь апҳшәма дшыҟоу дшану лара иабалусу, ауада иаҚәу ахә лшәон.

Уажәы, Дариа илхәыцуаз ҭыпҳх лара зыҽны дыҽназ лыпҳшәма ҧҳәыс аҭел дылзасны, иеилылкаарц акәын луада анҭацәуа. Ауада ахә лшәон. Маша ашкол аҿынтә аҽны данааи Дариа апочтаҿы дцаны, аҭел дасырц лгәы иҭан. Аамҭа акыр анҭцы ашьҭахь ауп, Дариа Маша ашкол аҿынтә дшааиз анылба, Маша лтабель уажәгьы илкын.

Нас ишҧаҟоу бтабель, исырбеишь, арахь, – лҳәан Маша илкыз атабель ианыз ахәшьарақәа лгәапҳхеит Дариа. Маша лыхәшьарақәа даара иҧәҧәамызт, аха ҧыхьа ишыҟаз иаҿырҧшны уахәапҳшуазар, ууаигәырҧьаратә иҟан. Ҳәарас иаҭахузеи, Дариа лыпҳҳа леихьʒарақәа даара лгәы иаахәеит, дгәырҧьатҵәа убасгьы лҳәеит.

– Маша, даара сбыргәырҧьеит. Убри аҟнытә, саргьы бсыргәырҧьарц сгәы иҭоуп.

– Сызлабыргәырҧьои, акыр сзаабхәама?

– Мап, акгьы бзаасхәаʒом.

– Нас сызлабыргәырҧьозеи?

– Апҳсныҟа пҳсшьара сахьцо бызгоит.

– Иабыкәу, Аҟәоу?

– Ааи, Аҟәа.

– Гәдоуҭа ҳаангылар, ҟамлаʒои?

– Уигьы ҳахәапҳшып.

Маша лгәы лҽанʒамкәа иаалызцәыртцыз лгәырҧьара ҳәаа амамызт. Мҵәыжәԝада дыпҳрыртә еипҳш, агәалаҟара бзиа лыман. Маша асалам шәҟәы илауз, изԝыз иахьи Марҭа лахьи, аҭак лԝырц лгәы иҭан, аха ушьҭа аԝра даҟәытцит. Асалам шәҟәқәа рыԝра зылҭахузеи иаарласны уахь дцозар. Уа дахьнеиуа Марҭеи лареи, еиқәшәоит. Иллырбоит ари асалам шәҟәы. Марҭа илҭаххар, Алхаси лареи еибалырдырыргьы алшоит. Шаҟа дгәырҧьозеи, Маша. Уи иахьеипҳш, ахаангьы дымгәырҧьацызт. Ԛ-гәырҧьарак лымоуп иахьа. Акы, афбатәи акласс дахьалгаз. Ԛба Апҳсныҟа бызгоит пҳсшьара ҳәа лан иахьлалҳәаз. Маша агәырҧьара ду илымаз Дариа илбон, уи лыпҳҳа ас

дахьгәырҧьоз, ларгьы даргәырҧьон. Уи илҭаххеит иҭегьгьы длыргәырҧьарц. Убри аҟнытә ауп, уажәгьы лыҧҳа дызлызҭааз.

– Маша, бааҧсацәаны быҟамзар, ибҭахызар, баала аҧочта аҿынӡа ҳцап, Аҧсныҟа аҭел ҳасып, ҭыҧх ауада ахьсымаз сынтәа иҭацәу, иҭацәыму, еилаҳкаап. Иҭацәызар, аҭел ҳанасуа аҿены инаркны ахә ҳшәалоит, ҳара уа ҳаԥналаанӡа азәгьы дыԥналымҭарц.

– Сааҧсаны сыҟазам, сбыццоит апочтахь. Иахьа ауада ҭацәуп, – лҳәар уатцәы Аҧсныҟа амԥа ҳақәлома, – ҳзықәымлари амԥа?

– Ҭыҧх бахьыԥназ иҭацәымзаргьы, Марҭа лышҟа аҭел басып. Урҭгьы амшын ааигәара ауп иахьынхо Марҭа лаҳәшьаду дыҟоуп. Гәдоуҭа дынхоит. Уи лҿы ҳнеиргьы ҳлыдылкылоит, Марҭа излалҳәо ала.

Заҟа истахузеи, Марҭа дахьынхо ақытаҿы, мамзаргьы Марҭа лаҳәшьаду лҿы аангылара.

– Шәара ахәычқәа шәеибадыруеит ҳәа адуқәа ҳрыдыркылома, аха усгьы иаҳцәыӡуеи. Ҳрызцаап урҭгьы. Изакәхалак Аҧсны ҳнеины хытцакырҭак ҳмоукәа ҳаанхарым, усгьы. Баала ҳцап иахьаҳҳәаз, – лҳәан Марҭа лахь лыбжьы налыргеит Дариа.

– Баала, – лҳәеит Машагьы.

Рыԥны ацыҧхақәа аадыркын, иеицны агәара инҭыҭцит. Иԥеит апочтаҿы.

– Бара ара бгылаз, сара аҭел сасуеит, – лҳәан Дариа уа аус зуаз аҧҳәызба ҧшӡа дналацәажәан, иахәҭаз ҟәрышьқәакгьы налшәан, аҭел асырҭатә буткақәа игылаз руакы ахь иахьлыҧхьаз дныԥналеит. Хәбаҟа минут уа дыԥнан, нас дыччо, дааԥнытцит.

– Еилыбкааи, аҭел бахьасыз, – лҳәан Маша лан длазцааит.

– Иахьа инаркны ауада ахә бшәозар, ибызныскылоит. Убыржәытцәкьа цьоукы ааираны иҟоуп. Иахьа инаркны ахә бзымшәозар, урҭ иааиуа, ԥнастцоит, – лҳәеит. Ҭыҧх сара зыԥны сыԥназ ақырҭуа ҧҳәыс.

– Нас илабҳәеи? – дцааит Маша.

– Уаха инаркны ахә сшәоит ҳәа сҳәан, ҩ-иарак ныскылеит. Ус иагьысшәароуп. Уа ҳнеины ауада сашьҭало сабаҧу, – лҳәеит Дариа.

– Уаҵәы ҳдәықәлома? – дҵааит Маша

– Ҳандәықәло сыздырӡуам. Аблеҭқәа ҳаур ҳаздәықәымлои, аха…

– Аблеҭқәа жәамш иаҳмоургьы убрысҟаҟара мшы ахә ҳшәома?

– Иаҳшәароуп, ҳшеилаӡаз еиҧш. Баала ушьҭа аихамҩа авокзал ахь ҳцап. Уаҵәы инаркны аблеҭқәа анҳауа, иааҳхәоит. Издыруада, уаҵәы иҳаургьы. Уаҵәытцәкьа амҩа ҳақәлоит. Ҳәарас иаҭахузеи, иҳаур, еиҳа еиҧьуп. Иҟало аабап, – лҳәан Дариа лыпҳа длыманы лҧыналхеит. Аҭел асырҭеи аихамҩатә вокзали митәык рыбжьамызт аҟнытә, автобусгьы иазымпҳшӡакәа, ашьшьыҳәа шьапыла иҩеит. Ани аҧҳаи ишиашаз акасса инадгылт.

– Аҟәаҟа уаҵәы ицо адәыҧба ҩ-блеҭк сҭахын, иҟоума?

– Акоуп иҟоу, шәара ҩ-блеҭк шәҭахызар, уаҵәашьҭахь азы иҟоуп, – лҳәеит акассир.

– Ус акәзар уаҵәашьҭахь ицо аҧы ҩ-блеҭк сышәҭ, – лҳәеит Дариа.

Акассир пҳәызбеи Дариеи ахьеицәажәоз Маша илаҳауан, илызхаҵомызт лани лареи уаҵәашьҭахь Аҟәаҟа амҩа иқәлоит ҳәа.

Дариа лпҳараҭра аҧы аалырҭын, ҩ-блеҭк рыхә апҳара аатылхын, – аҧхышә иныкәылҵеит. Акассир пҳәызба апҳарақәа аакәылхын, лкасса инҭалҵеит. Нас аблеҭқәа ҩны Дариа иналлыркит.

– Даараӡа итабуп, – лҳәан Дариа акасса днадҵны лҧыналхеит. Уи илызпҳшны игылаз лыпҳа Маша дналышьҭалеит. Ани пҳаи иеицны амагазинқәа рахь ицеит. Апҳын иршәыртцақәаша маҭәа ҧыцқәак, амшын иантало иршәыртцақәашаз уҳәа маҭәақәак аахәаны аҩныҟа игьежьит. Аҩны иахьааиз уаҵәашьҭахь ааира иаазы-пҳшны илатәеит ани пҳаи. Рапҳьатәи амш еиҳарак цахьан, аблеҭқәа анамырхуаз. Убри аҟнытә, митәык иа-мыргәамҵит. Аха

аѡбатәи амш акәын имхәлаҙоз. Ани аҧҳаи рзыҳәан ари амш шықәысык иаҟаразшәа акәын ишырҧхьаҙоз, ирулак, дырхәлеит. Атцхгьы шомызт, амш атцкыс еиҳаума уҳәо иҟалеит, аха иахьцалак, шеит, иагьа идузаргьы рымшқәеи рытцхқәеи. Иааит дара ззыпҧшыз амшгьы.

Уажәы, ани ҧҳаи адәыҧба иазпҧшны игылоуп авокзал аҷы. Акрантцы ашьтахь ииаит иззыпҧшыз адәыҧба.

Арадио ала ирылархәеит адәыцба ааираны ишыҟаз. Дариеи Машеи ирацәаны аидара рымамызт. Сумкак, сумкак ракәын ирымаз. Рблеҭқәа ирныз рвагон аномер инахәаҧшын, рвагон аангылоит ҳәа ргәы иахьаанагоз, рсумкақәа ларгыланы даргьы уа иаангылеит.

Дара ахьгылаз инаркны хәбаҟа-фбаҟа метра иѡавсны иаангылеит. Ани ҧҳаи рсумкақәа аашьтыхны уахь рҷынархеит. Авагонмѡаҧгаѡ аблеҭқәа нилырбеит Дариа. Иара иаалымхны днахәаҧшит, днарыхәаҧшит ипасацьырцәагьы. Нас аблеҭқәа шьтахьла иргьежьны Дариа иналиркит.

– Шәҭал, – иҳәеит авагонмѡаҧгаѡ иажәа ааркьаҷны.

– Иҭабуп, – рҳәеит ани ҧҳаи инеицҷакны. Нас доусы рсумкақәа аашьтыхны амардуан амаа кны иѡаҷалан, атамбур иныкәгылеит. Уаантәи авагон инҭаланы рҷынархеит рсумкақәа рыжәѡахыр ихшьны.Авагон ҭацәын, уажәы акәын, зегьы ақәтәара ианаҷыз. Ани ҧҳаи авагон иантҭалоз аҙәык-ѡыцьак ракәын иҭалахьаз. Макьана, ҷеишәа рҭыпҧқәа ылрымхыцызт – рылхра иаҷын. Ани ҧҳаи рапҧхьа иақәтәахьаз, инрывсуа ишнеиуаз, инадгылеит дара ркупе.

Рѡыцьагьы уахь иныѡналеит. Иахьыныѡналаз, ҭаҟатәи аиартақәа дара иртәын. Рсумкақәа уа иныкәтцаны, астол хәычы аҭзамц иадҟатцаланы иҟаз, наҟ-ааҟ, инахатәеит ани-ҧҳаи. Адәыцба адәыкәлара даҷеа саатыбжак агын. Дариа дѡагылан:

– Маша, бара ара быҟаз. Сара сынлыбааны, газеҭқәаки амѡан иаҳфашеи аасхәоит. Ҳагхар ҳәа ҳшәаны, акыр, заа ҳақәтәеит, аха иуадаѡым.

– Аиеи, сара ара сыҟоуп. Иаҳфогьы бзиоуп, аха лимонадқәакгьы аага амҩа ҳахьықәу аҙыша ҳакуеит, аҵааршәгьы бхабмыршҭын, – лҳәеит Маша.

– Ибзиоуп, урҭ акгьы сара исхасыршҭуам, – лҳәан Дариа дцеит. Дариа даанҙа Маша ахәыцра дынҭанагалеит. Ус дышхәыцуаз, лылацәақәа нҭааит, аҧхыҙ дналалеит. «Дариа дааит афатәқәеи, арыжәтәи, агазеҭқәеи лыманы. Иаарласны адәыҧба дәыкәлеит. Есааира аццакра иацҵо мацара ишнеиуаз, адгьыл иҩаҟәытцын, ажәҩан иҩалалеит. Адәыҧба неиуан, аҧҵа еилачқәа ирхысны. Аҧҵақәа ахьхымыз рытцаҟа иубон ақыҵақәеи ақалақьқәеи иара убас иубон амҩақәагьы. Ус инеихт Гәдоуҵа.

Адәыҧба хәхәаҙа ажәҩан иалахуп. Аха Гәдоуҵа ианнеи илаҟәуа-илаҟәуа мацара, аихамҩа инангылеит. Маша данығшы, Марҭа лнапқәа шьҭыхны, Маша илымариашаны дааихуеит. Абар-абар ҏеааигәыдрыжьлоны еиҧш…». Дариа ирфашази иржәшази изыҧхьашаз агазеҭқәеи лыманы дааин, астол хәыҷы иныкәылтцеит. Алимонаҭи аменералтә рыжәтәи астол хәыҷы аҵаҟа Дариа ианлыргылоз, рыхқәа анаааинкьа, абжьы иаархылтцыз Маша ацәа даалнахит. Маша ацәа данаалтц, даара лгәалаҟазаара бзиан. Пҳыҙырыла илбоз лыблақәа иаархымтцуа ирхын. Урҭ ракәын лара лгәалаҟазаара шьҭызхуазгьы, «Шьыри избаз аҧхыҙ еиҭазбандаз» – лгәахәон Маша дахьтәаз.

Аҧсныаҟа ацара шыбхәыцуаз, ҩаха-ҩымш бызмыцәеит. Уажәы, Аҧсныҟа амҩа ҳанықәла, бгәы ҭынчхазаап, бҭахәхәа быцәеит, – лҳәеит Дариа лыҧҳа длеигәырҧьаны, длыхәаҧшуа.

– Ааи, ибзианы сыцәеит сара. Ибзиоу, ицәгьоу сыздыруам, аха аҧхыҙгьы збеит. Бааҙырҩи зны, избаз аҧхыҙ басҳәар стахуп. Уи иатцанкуагьы сабҳәап, бара ишеилыбкаауа ала, – лҳәан Маша аҧхыҙ илбаз дмыццакҙакәа, акгьы аанмыжькәа, лан илалхәеит.

– Уи ҧхыҙ бзиоуп. Игәы ҳаракыроуп ажәҩан балаланы, бҧыруа, иббазар, – лҳәан Дариа лыҧҳа лгәы ааҟалтцеит.

Ус адәыҧба ақәтцра иагыз асаатбжагьы аантцәазаап.

Адәыҧба леиха-ҩеихан, ихәар-чаруа, ашьшьыҳәа, аҿынанахеит. Маҷ-маҷ аныҟәашәа иацҭо-иацҭо ишнеиуаз, «зныкАҧсны снеиндаз» аҳәозшәа ирласны идәыкәлеит. Адәыҧба цон Аҧсныҟа ахы рханы, ақалақьқәеи ақыҭақәеи, адәкаршәрақәеи ашьҭахьҟа иааныжьны. Ашьыжьмҭан адәыҧба иҭалаз хәылпҧазынӡа дмаағьсаӡакәа ахышә лхы кылакны, икны, дыпҧшуан Маша. Уи даара аинтерес лыманы, аҧсабара дахәаҧшуан. Аха дызхәаҧшуаз аҭыпҧқәа ҿеишәа илбаанӡа, днарывганы, дагон дзыкәтәаз адәыҧба. Урҭ ҿеишәа иахьылзымбоз лгәы иалан Маша. Уи адәыҧба ҩаха-ҩымш рыла Адлер иааит.

Дариа лыҧҳаи лареи адәыҧба иллылбаан, ишиашаз атаксиқәа ахьаангылоз иҩеин, агәаран инагылеит. Хәҩы-фҩы дара раҧхьа игылан, аха иааиқәырццакны, атаксиқәа иааиқәаз рыбзоурала, иаарласны дара ргәарангьы ааит, Раҧхьа игылаз нзыкәтәаз атакси шыннықәтцыз еиҧш, даҿа таксик ааины иаангылеит. Атакси ныҟәцаҩ атакси дынҭытцын, аидарақәа ахьҭартцо днеин, ашә ааиртын рсумкақәа нҭеитцеит. Ипасаҵьирцәа аннақәтәа, иаргьы иҭыпҧ аҿы днеины, аҧсҁы ааныкыланы, Аҟәаҟа ихы рханы иҿынеихеит. Дариеи Машеи гәырҧьатцәа аҧсабара аҧшӡара иахәаҧшуа, Аҧсны иалсны Аҟәаҟа ицон.

Акыр амҩа иқәхазаргьы Аҟәа иҩеит. Дариа цыпҧх дахьыҩназ агәашә инылагылеит. Атаксинықәцаҩ иааиқәырццакны хынтә-ҧшьынтә раҟара амашьына абжьы ааиргеит. Амашьына абжьы шаагаз еиҧш Цицико дыҩны агәашә даадыххылеит. Усҁан, Дариеи Машеи рсумкақәа амашьына аидарақәа ахьҭартцо аҭыгара иаҿын. Дариеи Машеи рсумкақәа маҷк аҟара наҟ инаскьаганы иларгыланы раагаҧсахә аныҟәцаҩ инаирҭеит. Иара атакси дынҭалан, «Абзиараз» наҳәаны, дызлааз имҩа днанылаланы иҿынеихеит.

Цицико дааин, Дариа дгәыдылкылеит, дхыдылкылеит. Дариа аҧсшәа анлалҳәа ашьҭахь, Маша лахь днаҧшын:

– Дышҧагҧшʒоу, бара дшыбтәу ҩашьом, – лҳәан Машагьы аҧсшәа аалалҳәеит. Нас Цицико Дариа лахь дыҧшны ҿаалҭит:

– Ҳаҧкәынцәа еилалгашт ари дшыҧшʒоу ала.

– Аҧкәынцәа рахь макьана дабаҟоу? Дхәыҷуп афбатәи акласс уажәоуп даналга, – лҳәеит Дариа. Нас рыхҩыкгьы, иеицны агәашә аартны, агәара инҭалеит. Ишиашаз, илыманы днеин риарҭаҟәа ахьыҟаз ауада илыҩналеит. Цыҧх каруаҭ заҵәык акәын араҟа игылаз. Дариа дзыҟәиаз акәын, уажәы хкаруаҭк лыргылеит.

– Абас иҟоуп шәахьтәо, шәахьгыло, шәахьынхо, – лҳәан Цицико Машеи Дариеи ирылҭаз ауада лырҿхәо далагеит. Ицәгьамызт аиашаз, акаруаҭқәа амцхә гыламзар, ҩыцьа рзын «Уаҳа зҭахым» акәын, аха ара игылан хкаруаҭк. Убри аҟнытә аҧшәма ҧхәыс ишлырҿхәо иҟамызт. Дариа еиҳарак изылгәаҧхоз амшын иахьазааигәаз азы акәын. Итҵегь днеимда-ааимдар, ҳәарас иаҭахузеи, еиҳа имарианы ауада лауан, аха агәхьаа лкымызт амцхә аҧара илшәо.

Цицико лҿыргәыбзыҧʒаны Дариа длацәажәон. Зхы шьҭыхны илзыʒырҩуа иеилимкаар залшомызт, уи лыҩнутҵаҟа акы дшаргәаҭеиуаз, акы цәырылгар шылҭахыз. Аха агәаҧьра лцәыуадаҩын, уи агәаҧьра иагьа илцәыуадаҩзаргьы игәаҧьны абас ҿаалҭит:

– Дариа, бара мап шыбымҳәо здыруеит, ак басҳәар сҭахуп, сара сацәыҧхашьоит.

– Изакәи, бызцәыҧхашьо, ара ҧхашьара аҭахʒам еилаʒароуп иҟоу, ҳшеилаʒо еиҧш акәхоит аусҷәа шыҟало.

– Шәара ҩыцьа шәыҟоуп, ишыббо еиҧш, ара х-каруаҭк ыҟоуп. Ус анакәха, хҩык рҭыҧ ахә бшәароуп. Усҟаҟара бымсымхып ҳәа акәын, аха аҧара даара саргәаҟуеит. Ауалҟәа сыхәцә рылмыҳәҳәо исыҟәуп. Урҭ суалҟәа исыҟәқәоу, ракәымзар, усҟаҟара бымысхуамызт. Еснагьгьы ас аилахара аусаухуа. Исыҟәу суалҟәа сшәап. Усҟан баргьы саабыхәаҧшып, сынтәада уаҳа арахь баумаахуа – лҳәан Цицико аҟыр-ҟырҳәа дааччеит, лыччаҧшь хаарак атҵамкәа.

Дариа илаҳаз ажәа даара дархәыцит. Уамашәа илбеит. Азныказ илҳәара, илура лзымдыруа, даақәнархеит. Аха атцыхәтәан, даагъхашьан Цицико илҳәаз аҽы даанагеит, лыламыс илытцанаҳәаз ажәақәа рыбзоурала.

– Ибзиоуп исшәоит хѡык иршәараны иҟоу. Агъара азын шәгәы шгъансырхо. Гъарамзар акгьы ыҟаҙам ҳәа згәы иаанаго среиуаҙам сара. Уи баргьы ибдыруазар быхәтоуп. Ҳара иахьа ҳаибамбеит, – лҳәеит Дариа агъшәма илҳәаз азы лгәы наҙоу имнаҙоу узеилымкааua.

– Усгьы ибшәараны быҟоуп, бгәыҧшәа бгъарақәа бымханыхыр атцкыс бгәы иацәымҧымзар уажәы исыт, – лҳәеит Цицико, абгахәычы агызмалра лыгызмалны, лылацәақәа цеицеиуа Дариа дылҿагъшуа.

Агъшәма ҕҳәыс илҳәаз мап ахымҳәааҙакәа Дариа лгъаратра аартны иаатылхын заҟа лҳәаз аҟара налылтеит. Агъарақәа анлылтауаз даацәажәан:

– Бысҭ, – лҳәеит хаарак атцаҙамкәа, Дариа лгәы иахәомызт Цицико лхымѡагъгашьа.

– Итабуп сызкәыхшоу Дариа, – лҳәан Цицико дгәырҧьатцәа днылпъыртцны дцеит. Абас ала, Дариа лыпъҳаи лареи рыпъсшьара мшқәа ара ирхыргарц збаны, иаангылеит. Дариа лыпъҳаи лареи ашьыжь игыланы ицон, уаха зны иаауан. Ус хымш рышьтахь ахәылпъаз, Дариа лыпъҳагьы ларгьы руадаҿ ианааи, уа итәоуп хѡык ақыртуа ҷкәынцәа, ауада уажәы ирзымдырҙо цьоукы ѡноуп. Дариа лыпъҳаи лареи ирҳәара ирыура рзымдруа, иҳашҳатәараха иаақәхеит. Дариа лыпъсы анааивылга, даатцҟьан:

– Шәара шәызустацәада, насгьы азин шәызтада сыпъҳаи сареи ҳуадаҿы ааира.

– Ҳара Қыртәылантәи ҳааит, Цицико ҳлыуацәоуп, лара лоуп ара ҳаѡназтцаз, лара ари ауада ҳаныѡналтцоз илҳәеит, ари ауада шәара шәшыѡноу, аха урт сара стәқәа роуп, даҽа уадак рыстоит, – лҳәан, ҳаинаалан, абра ҳаѡналтцеит. Шәыматәақәа уахь илгеит. Абна дыҟоуп, шәнеины шәлазтцаа шәтахызар.

Арҭ рцәажәабжь анлаҳа, Цицико дааин даарыдгылан, лажәақәа мчыла ирхаауа, даацәажәеит:

– Арҭ акгьы рхараҙам, сымыш Дариа. Ара иаагаҙы иҩназтцаз сара соуп. Сара стәқәа шәоуп сҳәан, – саашәыцәгәыгны шәыматәақәа зегьы наган, шәуадаҽы иҟастцеит. Акгьы шәацәымшәан зегьы еибганы иҟоуп.

– Шәҳақәгәыҧт, аха ас иҟалома? – Илҳәарц илҭахыз мҳәакәа мчыла лҽаанылкылеит Дариа.

– Ара ҩ-каруатк роуп игылоу, иалашәхи ахпҧатәи ахә шәшәо, – сҳәан ус иҟастцеит шәара еиҳа ишәзеиҧьхап ҳәа базхәыци, сеилыбымкаауазар, ббап…

Цицико илҳәақәоз Дариа илҭахымызт, аха ишҧалуаз, илҭахызшәа ҟалтцон лҽанлырнаалон. Рыматәақәа еиҽкааны, иқәылтцеит, нас лыҧҳаи лареи агәара инҭытцны дара акрахьырфалоз, акрыфарҭахь ицеит. Ирҭахқәаз фатәқәак аарган ирфеит. Ани аҧҳаи кранырфа ашьҭахь, амшын аҟәарахьы илеин, рапҧхьа тәарҭак ахьырбаз илатәеит. Ани аҧҳаи иахьа агәалаҟазаара бзиа рымамызт. Аҧсабара аҧшҙара иаарыкәыршан иҟоу, акгьы ргәаҧхомызт, рыпҧшәма ҧҳәыс лцәаара ахырбаауан. Ишдыру еипҧш, ани аҧҳаи иахьа абас агәалаҟазаара рызымҭаз, рыпҧшәма ҧҳәыс Цицико лакәын.

Уи лгәара анҭапҧшра ртахҙамызт, ҧсрак-ҙрак еипҧш, ирыпҧхьаҙон, аха ишҧарурыз. Ус акраамҭа рҩыцьагьы хәыцуа итәан, рапҧхьа иахьылатәаз, аҭып аҿы.

Усҟан Дариа лгәы иааҭашәеит, зыҟны иҟоу лыпҧшәма ҧҳәыс дааныжьны, рҩыцьагьы царц. Уи лыпҧҳа лҿы ианылҳәа, Маша лгәы иаахәаны, ус аҭак ҟалтцеит:

– Ҳцап Гәдоуҭаҟа, Марҭа лышҟа. Уантә ҳанаауа ауада ҳашьҭалап, Марҭа дшыгәхьаазго бдыруоу. Знык дызбанда ҳәа ауп сшыҟоу.

– Ибзиоуп бара ус ианыбтахха, ҳцап Гәдоуҭаҟа. Издыруада, уа еиҳа иаҳгәаҧханы, ҳаангыларгьы. Уи аҙәыр имуа дыҟоума.

– Марҭа лаб иаҳәшьа Гәдоуҭа инхо, есҧхынра аҧсшьацәа лзаауеит. Издыруада луадақәа ҭацәны иҟазар,

усҟан хымҧада, ҳлыдылкылоит. Лара луадақәа ҭацәны иҟамзар, џьара уада ҭацәык ахьыҟоу, ҳзылыҧшаауеит. Ҳцап, убрахь ҳәа Маша лан лыҳәара даҽын.

– Ибзиоуп, Маша, ҳцап Гәдоуҭаҟа. Ҳгәалаҟазаара баапҳсы иҳауз шьҭытцуазаргьы аабап, – лҳәан дѡагылеит Дариа, Машагьы лан длышьҭахх дѡагылеит. Урҭ иеицны автостанциахь идәыкәлеит. Автостанциахь ишнеиуаз Гәдоуҭаҟа ицоз автобус ыкәҭхьан, амѡан иаарҧылеит. Рѡыцьагьы рнапқәа рҟьо ианалага, аныҟәцаѡ илаҧш иаатцашәеит. «Арҭ иццакқәо џьоук ракәхап», иҳәан дырзаангылеит. Дариеи Машеи ыѡны автобус ашә ианнадыххыла, наҟ-ааҟ ашәқәа аатит. Рѡыцьагьы автобус иѡыкәнан, иаргьы аҽынанахеит. Автобус атәарҭақәа зегьы ҭәын, абжьарагьы ҧытѡык бжьагылан. Дариа дахьгылаз ааигәара жәохәҟа шыкәса зхытцуаз ҷкәынак дтәан. Афырҳәа дѡагылан итып аҽы Дариа диртәеит. Иара Маша дахьгылаз дынлывагылеит. Автобус Гәдоуҭаҟа ахы рханы инеиуан. Ус Гәымсҭа ацҳа иқәсын, аѡадара иаваланы аҽынанахеит, автобус ашьха анаара иаҽаланы иѡеиуан. Дариа дзыртәаз ачкәын диазтцаит:

– Узмилатда, уара ачкәын?

– Милатла, саҧсуоуп.

– Уабанхо?

– Гәдоуҭа.

– Уара иудыруама акомҽар рымѡа ахьыҟоу?

– Изымдыркәа, уоуми сахьынхо.

– Гәдоуҭа ақалақь хәычуп, шамахамзар зегьы шәеибадыруазар шәыхәҭоуп. Еиҳаракгьы мѡак аҽы иеицынхо, издыруада уара дудыруазар Ҟәыш-ҧҳа Ҭина? Убри лахь ауп ҳахьцо. Ҭина лашьа иҧҳа Марҭа ҳәа дыҟоуп, уи сыҧҳа дылѡызоуп. Амала, Марҭа ақытаҽоуп дахьынхо.

– Дыздыруеит Ҟәыш-ҧҳа Ҭина, алаба зку маҷк ицыркьуа лами.

Дариа илҳәара лзымдыруа даанхеит. Избанзар лара илыздыруамызт Ҟәыш–ҧҳа Ҭина алаба лкызу илкымзу аҟынтә, «ааигьы» лзымҳәеит, «мапгьы» лзымҳәеит.

– Уи лара лакәхап уаҳа дарбану. Ҭина Ҟәыш-ԥҳа ҳәа уи амҩаҷ лара лыда даҽаазәы дынхазом. Уа сара шәызгоит, – иҳәеит аԥкәын.

– Иҭабуп, рҳәеит, ангьы аԥҳагьы. Аԥкәын Маша лыбжьы илымҳа инҭасыз дааиланагеит. Уи еиԥш бжьы хаа, бжьы гәыкы, иара ахаангьы имаҳацызт. Даҽа ажәазатцәык ҩылҷытцшәандаз ҳәа дзырҩуан уи аԥкәын, аха лара уаҳа ажәак аалҷымшәеит. Убасҟан, иара илакәа ҭырхаха, лара лышҟа днаԥшит. Убри аамҭазы, ларгьы иара ишҟа даахьаԥшит. Рҩыцьагьы рылаԥшқәа ааиқәшәеит. Абраҟагьы илаԥш лзиҟәымго, даашанхеит аԥкәын. Аԥкәын ихьыз Маша, иеилылкаан дыԥхашьаны, лхы лалырҟәит.

Автобус цон ишцац, аҩадара иаҷаланы, аидара иамоу ишацәымыцхәу удырратәы иқьуа, иҧызуа.

– Ҳара ҳзызцо Ҭина лҷы лассы-лассы днеилоит, лашьа иԥҳа Марҭа лыхьзуп, сара исыԥәлоу зҕабк. Уии сареи класск аҷы ҳаицтәан Литва даныҟаз, уи дузымдырзои? – дтцааит Маша, иара длацәажәар шиҭахыз, аха дшыԥхашьоз лбон азыхәан ацәажәара дналалыргарц лтахны.

– Марҭа дышԥасзымдыруеи? Уи мчыбжьык аахыс Ҭина лҷы дыҟан, иахьа ашьыжь ауп аҩныҟа данца.

Аԥкәын ас аниҳәа, Маша дгәырҧьатцәа дааҟалеит, нас лан лахь лхы аалырхан, илаҳаратәы лыбжьы ҩытганы ҷаалтит:

– Исҳәо баҳауоу, Ҭина дцыркьуазаап, алабагьы лкызаап. Мчыбжьык аахыс Марҭа Ҭина лҷы дыҟазаарын, иахьоуп ақытахь данца. Литвантә ҳанааи, ҳашиашоу Гәдоуҭа ҳааир дҳақәшәон.

– Марҭа лаҳәшьаду ас имарианы, данаҳҧшаа, лара лыԥшаара усҟак иуадаҩхом, – лхәеит Дариа дахьтәаз.

Автобус Афон Ҷыц ианнеи, ҧытҩык албаарҭаҷы илбааит, автобус абжьара ибжьагылақәаз зегьы тәеит, даҽа ҩтыԥкгьы аанхеит.

– Ана, бнеины бтәа, – иҳәеит аԥкәын Маша лзы. Лара днеины днатәеит. Автобус илбаашаз анылбаа ашьҭахь,

ҭацѡцәаҟәак ѡаҟәтәеит, аха урҭ аҳәгьы дымтәеит, ааигәа илбаауан азы, ашә илагылан, Маша дахьтәаз аҭыҧ шҭацәыц иҭацәын. Аҧкәын дыҧхашьаны дтәом. Ахәычқәа анакәтәа, автобус дәыҟәлеит. Уи акыр иаынаскьа, Маша аҧкәын иахь даапҧшит. Усҟан, иаргьы лара лахь даапҧшуан. Рѡыцьагьы рылапҧшқәа ааиқәшәахт, иаибарччеит. Нас Маша ҷымҭзакәа лнапы аалҟьеит. «Ара уааины усыватәа» ҳәа аанарго.

Маша лнапы шылҟьаз аниба, али-ҧси рыбжьара аҧкәын Маша днеины дналыватәеит. Уи нахыс арҭ аѡыцьа еицәажәо ицон амѡа иахьынзакәыз.

Дариа лыҧҳа дахьгылаз ахь днапҧшит, аха длымбеит, лыбжьы ахьгоз ахь днапҧшызар, аҧкәыни лыҧҳаи шракәыз иеилылкааит «шьири дзакәытә ҷкәына бзиоузеи. Убас ҧак дсымандаз – ҳәа лгәы иаатылҳәааит Дариа.

Гәдоуҭа автобусқәа раангыларҭаҷ иаННеи, ари автобус уааназа иахьаангылоз, аҭыҧ аҷы иаангылеит. Аҧхьа итәаҟәаз албаара иаҷын. Аҧкәын аныҟәцаѡ иапҧхьа днеин, иара иблеҭ наирбаны, даҽа ѡблеҭк рыхә аҧара наиитеит.

– Сара аблеҭ сымоуп, даҽа ѡыцьа сышьҭахь иааиқәо ирхысшәаауеит, – иҳәан, нас ишьҭахьҟа иааиуаз рахь ибжьы наиргахт:

– Шәара шәаагаҧсахә, сара исшәеит, – иҳәеит аҧкәын.

– Иҭабуп, ҳабаудыруеи, – лҳәеит Дариа.

– Шәара зыҟны шәцои сареи ҳаиуацәоуп, насгьы шәара Гәдоуҭаа шәҳасасуп. Гәдоуҭаа бзиа иаабоит асасцәа, насгьы патугьы рыкәаҳҵоит, – иҳәан дааччеит аҧкәын автобус ианлылбаа, арҭ ахѡык иеицны акомҷараа рымѡа инанылеит. Ушьҭа митәык бжьам, Ҟәыш–ҧҳа Ҭина дахьынхо, аха макьана имнеицт, уахь амѡа иқәуп.

– Абрауп дахьынхо, шәара шәзышьҭоу Ҟәыш-ҧҳа Ҭина – иҳәеит уи лгәашә иаННадгыла.

Иара инацәкьарақәа аартҵәины агәашә днас-насит.

– Уарбану, агәашә иасуа, уҭал. – Ауада аҩнуҵаҟантә лыбжьы аагеит Ҭина Ҟәыш-ҧҳа.

– Асасцәа шәҭоуп Ҭина, шәырҧыл, – иҳәеит аҿкәын.

Ҭина «изусҵәада исзааз» аалгәахәын, дыҩдәылҵит. Иаазгаз лгәыла ҿкәын Зурик иакәын. Илзымдыруаз зыҟәра акыр инеихьаз ҧҳәыски, иҟәыҧшҙаз зҧаб ҧшҙаки лаҧхьа игылан. Ҧсшьаҩцәаҟәак ауада рҭахны иааигаз ҷьашьа даацәажәеит.

– Ҧсшьацәазар акәхап, ауада рҭахызаап, аха исызсыдкылаҙом Урыстәылантәи ҳҭынхацәаҟәак ааранаы иҟоуп. Аха ус иаумыжькәа, агәылацәа уҩрылаланы уадак рзыпҧшаа, – лҳәеит.

– Арҭ ус ҧсшьаҩцәаҙам, бара бдырны иааит, ани аҙҧаб хәыҷы Марҭа класск аҿы илыцтәаз лоуп…

– Маша боума?, – лҳәеит Ҭина артцәааҳәа дыҳәҳәаны. Машеи Дариеи ирҳәо рзымдыруа, Ҭина илыхәапҧшуа игылан.

– Ааи, Маша соуп, – лҳәеит Маша.

Ҭина днеины дгәыдылкылеит. Акраамҭа дылгәыдкыланы дгылан. Нас Маша дааулыжьҭын Дариа лахь днапҧшит:

– Ари Маша анлакәха, бара Дариа боуп, ус ауми?

– Ааи, ус ауп, – лҳәеит Дариа, дыччо дахьгылаз.

Ҭина лнапқәа ҩышьҭыхны Дариа лахь лҿыналхеит. Рҿынеигәыджьыланы, иаагәыдеибаҳәҳәалан, иааибагәҙит.

– Марҭа еснагь шәыҙбахә лҳәалоит. Уи ала шәыздыруеит, – лҳәеит Ҭина, мчыбжьык аахыс сара сҿы дыҟан, иахьа ашьыжь ауп данца, издырыр дсышьҭуазма, – лҳәан даацәажәахт.

– Шәааи аҩныҟа, – лҳәан Ҭина раҧхьа днагыланы лҿаалхеит. Дариагьы Машагьы гәырҧьатцәа уи иналышьҭалеит. Ҭина агәашә аалыртын, раҧхьа дынҭалеит. Дариагьы Машагьы лышьҭаланы инҭалеит. Агәашә ианы-нҭалоз, хҩык ахацәа рыҳәсақәа рыцны инрывсын, амҩа инанылеит.

– Анҭ иҳавсыз ҧсшьацәоуп сара исуацәоуп, хымш ҭуеит ара иҟоуижьҭеи, даара иуаа бзиаҟәоуп. Рхы пату ақәырҵоит , – лҳәеит Ҭина.

Ҭина лысасцәеи лареи еицны асасааирҭаҷы инатәеит. Нас дѡагылан амла шәакуазаргьы ҟалап, «шәхәы ҟастҵоит», – лҳәан акҷыѡра днықҷалеит.

– Ҳара саатк аҧхьа акраҳфеит, макьана акгьы ҳҭахзам – лҳәеит Дариа.

– Ус иагьа иҟазаргьы исымоу ала акы шәнасырцҳароуп. Аҧсуа игәара иҭалаз ичеиҷьыка агьама имбакәа ҟалашьа амазам, – лҳәеит Ҭина Дариа илҳәаз лмырҳазакәа лысасцәа рхәы аҟатцара даҷын.

Минуҭкәак рышьтахь, Ҭина илымаз ала лысасцәа рхәы аалырхиан, илеидтәалеит рыхѡыкгьы.

Акрыфара иаҷын Ҭина лысасцәеи лареи.

– Шәара Аҟәа шәыҧсы шәшьозар ҟалап, – лҳәан Ҭина лысасцәа дразҵааит.

– Ааи, Аҟәа ҳаҧсы ҳшьоит, аха ҳаҧшәма рацәак даҳгәаҧхом, – лҳәан Дариа, лыҧшәма ҧҳәыс ирзылуз лгәы иаламзи, ак аанмыжькәа зегьы лалҳәеит.

Уахатәи ала акгьы лзеиҷкаауам, аха уатцәы ашьыжь инаркны уадак дашьҭаларц лгәы иштазгьы лымзеит. Дариа илҳәеит, цыпҳ лара лҷы дшыҟаз, аха иҽеимз ҳәа акгьы шлыдлымбалаз.

Сынтәа раҧхьа лыпҳаи лареи ааназа амш инаркны, лыҧшәма ҧҳәыс лхымѡаҧгашьа шылгәампҳаз, лҳәеит Дариа.

– Аҟәа еиҳа ишәгәаҧхома? Гәдоуҭагьы аҧсшьаразы ицәгьазам. Гәдоуҭа шәаанымгыло, – лҳәеит Ҭина, гәык–ҧсык ала лара лҷы иаанхарц шылҭаху дырдыруа .

– Сара Гәдоуҭоуп истаху, Аҟәа стахзам, ара сыҟазар, Марҭагьы дызбалон, ҳаангылап ара.

– Ус шәҭахызар шәаангыл ара сара сҷы, шәара ианышәҭахугьы ақытахьгьы шәцап. Марҭеи бареи шәызхарагьы шәеибабап. Ианышәҭаху, арахьгьы шәаалап, амшын шәҭахызар, уаҟагьы иҟоуп, – лҳәеит Ҭина.

– Иҭабуп ишәҳәаз, ус акәзар иҭацәу ауада шәымазар иахәҭоу ахәгьы ҳшәап.

– Ауадақәа сымоуп аҧсшьацәагьы сыдыскылоит, аҧарагьы рымысхуеит, аха сара сыуацәа аҧара шҧарымысхуеи. Егьаԥы ирымысхыргьы сашьа иҧҳа лԥыза аҧара шҧалымысхуеи? – лҳәеит Ҭина Маша лхы налыкәкны. Ҭина лцәажәашьа Машеи Дариеи ргәы иаахәеит. «Ҭина дзакәытә ҧҳәыс бзиоузеи», – аргәаахәит.

– Шәыҟаз ҳара ҳҽы, шәҳасасыз, Маша Марҭа лыхьӡ заҟантәы илҳәо исаҳахьоузеи. Уажәы, Маша ара дшыҟоу лаҳар, ақытаҽы днукылараны дыҟоума. Иаразнак ала арахь дауан. Уаха ара шәаангыл. Уатцәы ашьыжь шәцаны, шәыматәақәа шәыманы шәаа, – ҳәа нарыдылтцеит Ҭина лысасцәа.

– Ибзиоуп ус анаҳзыжәу, саргьы мышкы зны акы саҧсахап, – лҳәеит Дариа.

Акранырфа ашьҭахь, ани аҧҳаи Ҭина дрыцны Гәдоуҭа аҭыҧ ҧшӡарақәа акыр рбеит. Ахәыԥхан амшын иҭалеит. Даара иргәаҧхеит араатәи аҭыҧ ҧшӡарақәеи амшын аҟәареи. Ахәыԥхан, аблеҭқәа аамхны акинотеатр «Аиԥызараҽы» Ҭина лысасцәа акиносахьа длырбеит. Адырԥаҽены шьыжьымҭан иԥагылан ани аҧҳаи Аҟәаҟа ицарц рҽынархеит, аха Ҭина акы инамырцҳакәа иаулмыжьит.

Ҭина лҽы акы ианнацҳа, Дариеи Машеи Аҟәаҟа ицеит. Уа иахьыԥназ Цицикои Дариеи иеинымаалеит.

– Сара ибыстаз буадақәа бгәамҧхозар, иахьыбҭаху бца. Бгьарақәа ҳәа акгьы шыбмауа дыр. Шәара аурысқәа Қырҭтәыла шәааны, ишәҭаху ҟашәҵо, ишәҭаху шәҳәо, анцәа имҳәааит.

– Сара иахьынӡаздыруа, баргьы саргьы ҳзықәгылоу адгьыл Жәыргьыҭ, Қәтешь надкыланы – Аҧсынроуп. Сара ҧсшьара сааит, сыҧсы сшьар сцоит. Сара сеиҧш, шәаргьы шәцо анцәа шәҟаитцааит, – лҳәеит Дариа агәара данынҭытцуаз.

– Џьаҳанымҟа бцааит, арахь уаҳа бзымбароуп ҳәа аҳәҳәара даҽын Цицико…

Ашьыбжьон лхыҳәҳәон еиҧш, Дариеи Машеи Гәдоуҭа, Ҭина лҽы иааит. Иахьыҟаз, изқәшәақәаз акгьы аанмыжькәа, Ҭина иларҳәеит.

Ҭина урҭ рҟазшьақәа дрышьцылан азы аччара далагеит. Ҭина лысасцәа анаауаз ҳәа лгәы ианаанагоз, рхәы рхианы иҟалҭеит.

Уажәы, ишааиз еиҧш, иҟалҭахьаз рхәы аацәырылган, илартәаны акрырҽалҭеит. Нас иеицны, атаксиқәа ахьаангылоз ахь ицеит. Уа иахьнеиз агәаран иҩагылеит. Аҧхьа игылақәази Ҭинеи иеибадыруан аҟнытә, аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Рацәак аамҭа мцакәа таксик ааины аҭыҧ аҽы иаангылеит. Агәаран зтәыз ирымуит, Ҭина лҩызцәеи лареи аҧхьа идәықәрымҭар.

Ус акәхеит, Ҭина лысасцәеи лареи зықәтәаз атакси Захар игәашә инылагылеит.

Раагаҧсахә Дариа илшәарц далаган, аха Ҭина илымуит. Заа лҧаратра иҭыхны лнапы ианыцьгәаланы илкыз атаксист инаилҭеит. Атаксист итәы аниоу, дықәланы дызлааз амҩала дцеит.

Ҭина лысасцәеи лареи агәашә аартны инҭалаанҙа Марҭа атакси абжьы анлаҳа, аматцурҭа лхы аакыллырҳәҳәан днаҧшызар, иааиуаз днарыхәаҧшит. Аха иаразнак иааиқәаз лзеилымкааит акыр ныбжьан аҟнытә. Акыр ианааигәаха Ҭина илыцу Маша дышҧалеиҧшу аалгәахәт Марҭа, аха лыла дажьазшәа лгәы иабан, акраамҭа дрыхәаҧшуа дгылан. Изакәызеи мшәан, Маша дышҧалеиҧшу издыруада «сыла сажьозар» аалгәахәит, лылахь лнапы надкыланы днаҧшит. Усҟан, акыр иааигәахахьан. Марҭа иеилылкааит лыла дшамжьаз «Маша», – лҳәан дыҩны даалҧылеит. Машагьы дыҩны лҽыналхеит. Рҩыцьагьы анааиҧыла иаагәыдеибакылеит, иагьааибагәзит. Урҭ акраамҭа игылан, рнапқәа еикәыршаны. Марҭа Маша аҧсшәа лаҳәаны, Дариа лышҟа лҽыналхеит. Марҭа Ҭинагьы аҧсшәа лалҳәеит.

Арҭ рышьтыбжь заҳаз Светагьы аутра дахьҭаз даатыцын, иааиқәаз рысасцәа аҧсшәа ралҳәеит. Аҧшәмацәа рыҧсшәаҳәашьа уамашәа ибаны, дгыланы, дрыхәаҧшуан Дариа. Зегьы шеицыз аѡныҟа илеит. Асасааирҭаҷы илеиз зегьы рҭыҧқәа ылхны илатәеит. Света урҭ ҧытраамҭак дрыдтәалан. Еилылкааит арҭ зустцәақәаз. Марҭа лѡыза Машеи уи лан Дариеи шракәыз Марҭа Света ианлалҳәа, ианааиз аҧсшәа шралҳәазгьы, аиҭа аҧсшәа ралҳәахт, игәыдкыланы. Аҟәа ҧсшьара ҳәа иахьыҟаз аҟнытә, Ҭина лахь ишааз, нас уаантәи Ҭина арахь ишаалгаз зегьы Дариа Света илалҳәеит. Дариа илҳәаз Света ианеилылкаа ус лҳәеит:

– Аҟәа шәыпҳсы ахьышәшьозгьы, Ҭина лахьгьы, сара уаҳа шәсышьҭзуам. Аѡныҟа шәцаанҵа ара шәыҟазароуп. Ара аҳауа еиҳагьы ицкьоуп, маҷк ихаразаргьы, араҟагьы иҳамоуп амшын. Шьапыла шәлеир еиҳагьы ишәзеиҧьуп…

Света лажәақәа лхы рзышьҭны дырзыҵырѡуан Дариа. Машеи Марҭеи реиҳабацәа ирҳәо даара хьаас имкҵакәа еидтәаланы, рыхшыѡ еизышьҭны, еицәажәон. Захаргьы исасцәа аҧсшәа реиҳәан дынрыдтәалеит. Урҭ еицәажәо иштәаз Света аматцурҭа аҟнытә ашә аатцрааны, лхы нкыллырҳәҳәан, лыбжьы аалыргеит, «арааанҵа ууаишь»:

– Уажәытцәкьа, – иҳәан Захар иҧшәма лажәа ѡбамтәкәа дѡагылан, иҧшәма дәахьиҧхьаз ахь днеит. Сасык данааруа ҳәа итакны илымаз ашәишәи арбаҧь ацымхәра нҭакны, иара аалган аҳәызба надкыланы Захар инаилыркит.

Ашәишәи арбаҧь ашьапқәеи амцәыжәѡақәеи ааидкыланы илышьҭаитцеит, амцәыжәѡақәеи ашьапқәеи дынрыҧрагылан, аныҳәара дналагеит.

«Ҳгәарата асас дагымхо, ирзаҳшьра, ирҷаҳцара ҳауа, абзиара ҳаманы анцәа ҳҟаитцааит», – иҳәан ашәишәи ахәда аҳәызба натцишьын, ахы хтцәаны инкаижьын, ашьапқәеи амцәыжәѡақәеи дахьрыҧрагылаз даақәтцит. Зыхәда хитцәаз ашәишәи арбаҧь акраамта, аҷемыртцысҵакәа икажьын. Нас апат-патра иналагеит

акраамҭа апаҭ-патра иаҷын, иара дахәапҧшуа дгылан, «лассы аамҭа сыпҧсуам» ҳәа Захар игәы иааҭиҳәааит. Ауафы ѡнатә ҧсаатәк ахәда анхитҷаалак, акыр апаҭ-патра иаҷызар, уи ахәда хызтҷәаз лассы дыпҧсзуам ҳәа ауаа ажәа рҳәо иаҳахьан.

Захар ишәишәи зыхәда хитҷәаз ахьышьҭаз, Света саан дук кны дааин, ашәишәи арбаҧь лантҷаны, илыманы афныҡа дцеит. Захар исасцәа ахьтәаз днеины днарыдтәалеит. Уи исасцәеи иареи иеицәажо итәан. Света рацәак ашәишәи арбаҧь дадымхалакәа ахәы ахыхны, ирыцкьаны, ижәны, иахәҭаз аҷыкҭәаҭәа аҭаны, ачанахҟәа ирынтҷаны, астол иныкәлыргылеит. Абҳәаса сызбал, абыстақәа зынкәаз ачанахҟәа инрывалыргылеит, ачашәқәа хны, ҳыцьара-ҧшьыцьара иныкәлыргылеит. Убас ахаа-мыхаакәагьы ныкәлыргылеит. Афы ауатка агханы иҡалозма, урҭ ыҡан.

Ажәак ала иуҳәозар, астол бзианы ирхианы, саси апҧшәымеи нахатәеит. Акрырфеит, акрыржәит, иахьынзарҭахыз. Ахәылпҧаз, иеицны иаакәаз Марҭа днарыдкыланы, Захар Гәдоуҭаҡа игеит.

Дариеи Машеи рыфны иҡоушәа ишырҭахыз иҡан. Ианырҭахыз ақалакь аҷы иҡан, ианырҭахыз, ақытаҷы. Урҭ ахьцо-иахьааува Марҭа дрыцын. Марҭеи Машеи еицымкәа рзычҳауама, мамзаргьы.

Ақалакь аҷы амшын еиҳа ирзааигәан, ақытаҷы ааста, аха уаанза Света ишылҳәахьаз еипҧш, араҡа ршьапқәагьы ҧытк инеитцырхуан

Ақалакьи ақытеи рахь ианцо, ианаауа, зегьы ихы иадитцан, иара иакәын изгалоз, иаазгалоз. Машеи Дариеи ахьынзаҡаз ишаҳҳәахьоу еипҧш, Марҭа еснагь дрыцын. Цыр имашьына ала Аҧсны аҭыпҧ ҧшзарақәа шамахамзар зегьы дирбеит. Екскәрсиа мфапҧгафыс иара иакәын иҡаз. Цыр Аҧсны аҭоурых бзианы идыруан.

Дариеи Машеи анцоз, рцара аамҭа ааиаанза иааихәахьаз рблеҭқәа аадыркны, апҧсшәақәа нараҳәауа, Гәдоуҭа илеиган, адәыҧба инақәиртәеит Цыр.

Аҟәа ақыртуа ҧхәыс ишлыдылкылази Ҭинеи Захар иҭаацәеи шрызныҟәази уамашәа ирбон Дариеи Машеи. Урҭ ахаан ирхамшҭуа ргәаҭаҷы, наунагӡа иаанхеит.

Жәибыжьтәи ахы

Дариа лыпҳаи лареи Аҧснынтәи Литваҟа ицеижьҭеи мчыбжьык аҟара акәын иҭуаз. Макьанагьы Стефеи Дариеи еиқәымшәацызт. Дариа Аҧснынтәи Литва даннеи, убри аҿенытцәҟьа, заҟа илҭахызеи, Стефа лҷы днеины, Аҧсны дахьыҟаз, илбаз, илаҳаз уҳәа акгьы аанмыжькәа Стефа зегьы лалҳәарц, аха ус лара илзымҳәеит. «Иахьа сцап, уаҭәы сцап», – шылҳәоз, илымбаӡакәа уи амчыбжь лывсны илҭакәкәа ицеит.

Уажәгьы, Дариа Стефа лахь дзымцар ҟаларын, уажә ааигәа Ливук дшылбаз еиҧш длымбазҭгьы. Аха Дариа, Ливук дшылбаз, Стефа лҷы илымҳәакәа лара илзымычҳаит, Стефа лара илзааигәаз лҩыза бзиа злалакәыз ала. «Ажәа ахы мҳәакәа, аҭыхәа узҳәом», – рҳәоит ажәлар. Убри аҟнытә еиҳа еиҧуп ҳәа сгәы иаанагоит Дариа Ливук дшылбаз ҳәа лара ишылҳәаҭәҟьаз, зынӡакгьы ҷьара ҧсахрак амҭакәа, ишсаҳаз еиҧш, сара сҷынтә ишәаҳарц.

Ҩнак зны, Дариа лусмка аашьҭыхны аҷьармыкьахь дцеит, лыпҳаи лареи мчыбжьык аҟара ирфашеи иржәшеи аалхәарц азы. Уа дахьнеиз, илҭахқәаз зегьы аахәаны, аҩныҟа дцаразы, аҷьармыкьа агәашә даатытцуаны еиҧш, даалҷаҳаит Ливук Светлана лыжәҩа инапы атцхны дшааиуаз. Дариа азнык азы ихалымтцеит лара лабҷаба илбаз. Ашьҭахь цқьа данихәаҧш, ихалтцеит. Избанзар, иара иакәын, Дариа Ливук дылзымдыруа дыҟазма. Лара дыпҳашьан, лхы ларҟәны, илымбазшәа днарывсит. Ливукгьы иааицәымҧхан, Дариа димбазшәа ааҟаитцан, дынлывсит. «Ари аҧҳәыс еиба Ливук дабеиҧыхьашәеи»

ҳәа дхәыцуа, днеиуан Дариа. Иаразнак ала Стефа лрыцҳашьара ихыкәлааны, Дариа лгәы инасит. Стефа лыҧҳа заҵә дылхытцны Аҧснықа дцеит. Уи нахыс, иааизынхеит Стефа лыҧшәмеи лареи рымацара. Макьана ҽеишәа имҧьацызт Стефа лыҧҳа лҧынтә илауз ахәра ҕәҕәа. Уажәы лыҧшәмагьы дылцәыӡшама? Ус еиҧш, уажәгьы иануқала, нас илыҧсыхәоузеи, Стефа рыцҳа? Ҳәарада, илызхыго усхом ари аус. Ус иқалом ҳәа злоуҳәарызеи, Ливук атәым ҧҳәыс лыжәҩа инапы аҵхны дылбазар. Уҳәан-сҳәанны илаҳама, Дариа. Уи лыблалоуп ишылбаз, лыблала илбаз хамҵашьас иамоузеи. Дариа Стефа иаҳәшьак леиҧш, дрыцҳалшьон. Уи лара лхы данылшьалон. Убри ақнытә, Дариа илыӡбеит агәашә дахьынҵытцуаз лсумкақәа ларгыланы, даағҧшырц. Издыруада, Ливуки Светланеи игьежьны ианаауа, дрықәшәозар ҳәа агәыҧра лыманы. Дариа лсумкақәа ахьлыргылаз, акраамҵа уа игылан, ларгьы деиҵамҵӡакәа урҵ дырхагылан. «Ушьҵа сцап, урҵ цәгьаҧсышьа зауша, шьҵа иахьызбо, акгьы ақам, аха», – лҳәан даалақәны лсумкақәа аашьҭылхуаны еиҧш, Ливук сумка дук икуп, Светлана ижәҩа кны дивагьало, лыҽиварҧәҕәа днеиуеит. Урҵ Дариа иҩалывсит, аха дара Дариа дрымбаӡеит. Урҵ деиҵарықәшәар ҳәа дшәан, Дариа дахьгылаз акыр лҽаанылкылеит, нас ҧытрак ашьҵахь, лсумкақәа аашьҵхны лҷыналхеит, автобусқәа раангыларҵахь лхы рханы, лара уахь дышнеиуаз, уа днеиааиӡа даангылан, лсумкақәа лалыргылеит, митәык бжьаӡам автобусқәа ахьаангылои, Дариа дахьгылои. Дариа дахьынағҧшуаз, илбон Ливуки Светланеи рнапқәа еикәыршаны, автобусқәа раангыларҵаҷ ишгылаз. Ус автобус ааины раҧхьа иаангылеит. Автобус анаангыла, рыҩцьагьы неины инҵалеит. Урҵ зықәтәаз автобус аҷынанахеит. Дариагьы лсумкақәа аашьҭыхны, автобусқәа ахьаангыло ахь, лҷыналхеит. Дариа акраамҵа дгылан автобус дазҧшны. Автобус ааигәа иқәцын ақынтә лассы имааит. Автобус анааи, Дариа лсумкақәа лыманы дынҵалеит, дааит

аԥны. Усҟан Маша ашәҟәы дақьхьо дтәан. Дариеи Машеи Аԥснынтәи иааижьҭеи киносахьак рымбацызт. Уаха Дариа лыҧҳаи лареи киносахьак рбарц, лгәы иааҭашәеит. «Убри сыҧҳа иласҳәар, лгәы иаахәап», – лҳәан Дариа ҷаалҭит:

– Маша, киносахьак ҳамбеижьҭеи акраатцуеит, уаха ҳцап акинотеатр ахь.

– Ибзиоуп, ҳцап, Аԥснынтә, ҳааижьҭеи киносахьакгьы ҳамбацт, – лҳәан Маша дгәырҧьатцәа дԥагылеит, дзыҧхьоз лышәҟәы агәлатца нагәылатцаны, астол иныҟәылтцан:

– Атцыхәтәантәи асеанс азы ҳцап. Ууанҙа сара усҟәак сымоуп, иҟастцап. Баргьы бзыҧхьо, бышәҟәы баҧхьала.

– Иахьантәарак ашәҟәы аҧхьара саҷуп. Ушьҭа сыҧсы сшьоит. Уаха акинотеатр ахь ҳцап..

Дариа дызҿқәаз лусҟәа дрылагеит. Маша ашәҟәыҧхьара данаҟәытц, агәашә дынҭытцын, лԥызцәа еицәажәо иахьтәаз днеины, днатәеит. Маша акраамҭа дтынчҙа дтәан. Лԥызцәа злацәажәоз лхы азышьҭны, дырзыҙырԥуан. Урҭ злацәажәоз цқьа ианеилылкаа, ларгьы лажәақәа нарылатцо, ацәажәара дналагеит, иахьатахыз ажәагьы нарымакуа, днырҷагылон. Маша лԥызцәеи лареи шеицәажәоз, Дариа лсуқәа данрылга, дындәылтцын, лыбжьы налыргеит:

– Маша, ушьҭа арахь бааи, иахьаҳәаз ҳцоит.

Ахәылбыҿехан, хәыҷыкгьы ҳныҟәап, ҳшьапқәагьы неитцаҳхып.

– Ибзиоуп, уажәытцәкьа снеиуеит, – лҳәан Маша дԥагыланы аԥныҟа лҷыналхеит. Маша аԥны даннеи, Дариа аҿеилаҳәара даҷын. Маша луада дныԥналеит лҿеилалҳәарц.

Минуҭқәак рышьтахь ани ҧҳаи рҿеилаҳәа-рҿеилаца, рыԥны ашә цаҧхала инаркны, агәара инҭытцит. Автобус инҭалан, акинотеатр аҧхьа иахьаангылаз, иллыбааит. Уаантәи ишиашаз инеин, акассаҷы агәаран инагылеит. Ргәаран анааи, аблеҭқәа аамырхит. Акиносахьа иал-

гаанҙа, уаанҙа ишырҳәахьаз еиҧш, акыр илеи-ԝеиуан. Акиносахьа алагара жәабаҟа минуҵ шагыз ани-ҧҳаи неины, рҵыҧқәа рҽы инатәеит. Урҵ уа итәан иеицәажәо. Ус Ливук Светлана лыжәԝа кны, акинозал иааԝналеит. Урҵ акинозал ишааԝналаз еиҧш, Дариа лылаҧш нарықәшәеит, аха илымбошәа ааҟалҵеит. Дариа лыҧҳа илымбарц азы, зымԝа дынхьарҧшны длацәажәон. Ус Ливуки Светланеи рҵыҧқәа рҽы инеины, инатәеит. Дариа лыҧҳаи лареи ахьтәаз аҽынтә ахҧатәи ариад акәын дара ахьтәаз. Урҵ Маша илымбарц Дариа илҵахын. Убри аҟнытә, Маша зымԝакы дхьарҧшуа, ацәажәара даҽын Дариа.

Ус акиносахьа иналагеит. Ашьхыцқәа ангыло еиҧш, «ауу» ҳәа зшыкьбжьы узмыргылоз ааиқәтәеит. Уи нахыс, амҵ ҧыруазар иуаҳаратәы ҭынчран азал аҽы. Аамҭа анааи, акиносахьа иалгеит. Акиносахьа иалагаанҙа ахәаҧшцәа ршыкь бжьы шгоз, еиҳаны агара иналагеит. Акиносахьа иахәаҧшуаз зегьы акинозал аԝнытҵра иаҽын.

– Маша, макьана бтәаз, – лҳәан Дариа, Маша дымгыларц налабжьалгеит.

– Ибзиоуп, зны ҧытԝык дәылҵааит, нас ҳара ҳдәылҵп, – лҳәеит Маша.

Дариа Ливуки Светланеи лылаҧш нырхымгакәа дрыхәаҧшуан. Ливуки Светланеи рнапқәа еикәыршаны иштәаз еиҧш, ус иагьындәылҵит.

– Баала, Маша, ушьҭа ҳаргьы ҳдәылҵып. Аиҳараԝык дәылҵхьеит, – лҳәан дԝагылеит Дариа.

– Бзиоуп, – лҳәан деитцамхакәа дԝагылеит Машагьы. Маша лан лыжәԝа аанылкылан, длывагыланы, лҽыналхеит. Ус ани ҧҳаи иеицны адәахьы индәылҵит, Дариа илҵахын арҵ шеицыз, итцегь илбарц, аха уаҳа илымбеит, ауаа рыжәпара иналаҙ ицахьан.

Дариа лыҧҳаи лареи атцх акыр инеихьан, аԝны ианааи. Акы инацҳаны, инеины, риартақәа рҽы инаиеит. Маша дшыԝаиаз еиҧш, дҵахәхәа дыцәеит, аха Дариа

дзыцәомызт, ахәыцра дҭанагаланы даман, дрыцҳалшьон Стефа. Уаанӡа ишаҳҳәахьоу еиҧш, Стефа лыҧҳа дылцәыӡхьан, уи лаб иахь данца, амш инаркны. Уажәы, Ливук дылцәыӡуеит, нас ишҧалыҧсыхәоу Стефа рыцҳа? Абас, Дариа Стефа дрыцҳалшьон, аха ишылхаразгьы лдыруан. Убри аҟнытә, Дариа абас лҳәон: «Зегьы зхароу лара лоуп». Аҧсны ҧшӡа, Аҧсны какаҷ аҿы аразҟы лаун, аҷкәын хазына, анцәа дылзишан, уи иҿынтә аҧҳа длыман, аха аҩсҭаацәа дырфеит. Иауеи, аҩсҭаацәа дзырфаз Стефа лан данҧсы, дахьааиз, дзаангылазеи, лан лыҟә-лтцас ашьҭахь дзымцеи? Ливук дызиццазеи? Лара раҧхьатәи лыҧшәма Захар дыҧхашьа-ҧхатцо, дзакәытә аргҧысузеи? Абас иҟаз азҭаарақәа ддыргәаҭеиуан Дариа дахьиаз.

Ашаргҧазшәа ауп Дариа ацәа данынҭанагала. Дариа Стефа дахьлызхәыцуаз акәхап, лаҧхьа дшашаӡа даагылахт ҧхыӡрыла. Нас усгьы лҳәахт:

– «Дариа, бара исцәыбҭәахуа ус маӡак ҟалоит ҳәа сыҟамызт, аха иҟалеит. Избан, сара изсабымҳәаз Ливук Светлана длыцны даныббаз? Уи сара аамҭала исаҳазҭгьы, исылсыршон ирхынҳәра. Аха ушьҭа уи ирхынҳәра алшоны збом. Иахьа нахыс сара сразҟыданы, ари адунеи ҧшӡа санхалеит. Уи атцкьыс сҿысшьыр, еиҳа исзеиҧьуп», – лҳәахт Стефа.

« – Ус шҧабҳәои, Стефа? – лҳәахын Дариа артәаа ҳәа дыҳәҳәаны, Стефа лышҟа лҿыналхеит, лҿыналгәыджьыланы,даагәыдылкыларц”.Убриаамҭазы,дцәырҳаны дааҿыхеит Дариа. Лылацәақәа лнапы нхылшьылан, иаалрыцкьеит. Афырҳәа лиарҭа дѽықәтәеит, уи лыҧхыӡ илбаз дазхәыцуа. «Изызҳәахари, сара аҧхыӡ избаз, ҳәарада, ишҧхыӡ бзиам усгьы идыруп. Стефа рыцҳа илкәашьхараны иҟозеи?» – дхәыцуан лиарҭа дахьылатәаз Дариа.

Дариа дѽагыланы лҿеилалҳәеит. Аматцурҭа дааѽналан, лыҧҳаи лареи ирфашаз рхәы рхианы астол инықәлыргылт. Убри аамҭазы, Машагьы дгыланы, анапы-

рзәзәага аҽынтә лҽи лнапи зәзәаны дааин, лхәы рхианы иахьықәгылаз, аскам даахан, еиҳа ишламараз ала астол длахатәеит. Уи акрыфара дналагоны еиҧш, Дариагьы лнапқәа зәзәны, дааины, лыҧҳа дналыдтәалеит. Рԝыцьагьы ргәы иаахәаны акрыфара иаҽын. Акрыфаны ианалга, иԝагылан, иеицхырааны, рыстол аилыргара иналагеит.

Нас Дариа илыʒбеит Стефа лышҟа дцарц.

– Маша, бара аԝны быҟаз, сара Стефа лҽы сцаны, саауеит. Аҧснынтәи ҳааижьтеи лхабаргьы ҳамбацт. Аҧснынтәи ҳанааитцәкьа, Стефа лҽы ҳнеины, иаабаз, иҳаҳаз, ҳахьнеиз, ҳахьааиз уҳәа зегьы лаххәар акәын, аха иахьа уажәраанʒа ҳзымнеит. Сымнеиʒар атцкьыс хараʒа еиҧьуп ихьшәаны сахьнеиуа, – лҳәан Дариа лыҧҳа дналылабжьан, агәара дынтытцны, амԝа днангылеит. Саатбжак ашьтахь, Дариа Стефа лҽы днеины, еицәажәо, еидтәалан.

Дариа Стефа илалҳәеит Аҟәа лыҧсы анылшьоз, ақыртуа ҧхәыси, лареи реиванагалара атәы. Нас Маша лԝыза Марта лаб иаҳәшьа Тина лахь раара. Уантәи Тина лашьа Захар иахь рцара. Захар иҧшәма Светеи иареи заҟа пату рыцәыртцаз. Урт деитанаиааиуа дышрыбжьаз. Уантәи лгәалаҟазаара бзианы Литваҟа дшааз.

Даҽеазны ҧсшьара ҳәа Аҧсныҟа данаауа, дара рҽы ада даҽеаԥьара дцар, ргәы ишалсуа ларҳәеит. Арт реиҧш иҟоу амилат адунеи аҽы ԥьаргьы иҟам ҳәа лгәы ишаанаго, уҳәа рыбзиаʒбахә ада даҽеакы лзымхәо, ацәажәара даҽын. Дариа дцәажәонатцы Стефа лгәы еиқәышьшьы аʒырԝра даҽын. Дариа ацәажәара данааҟәытц, Стефа даацәажәеит:

– Ииашоуп, Дариа ибҳәо ажәақәа зегьы. Бара мызкы ала аҧсуааи ақыртқәеи рҟазшьақәа бзианы иеилыбкааит. Сара заҟа шықәса уа сыҟаз, аха исзеилымкааит. Сара иеилыскаазар, схатца силтцны арахь сауазма? Насгьы ара хатца сцозма? Аха сара уажәы ус сҳәеит ҳәа разҟуп иҟоу. Ус исразҟын, сразҟы сзахымҧеит. Амала, аԝбатәи сразҟы

ҳәа исоузгьы дыцәгьам, дыбзиоуп. Пату сықәтцаны, сныкәигоит. Марҭа ара дахьынзаҟазгьы, ихатә ҧҳак леиҧш, пату лықәтцаны дибон, «ҳаҧсыр анышә ҳалҭоит» ҳәа длықәгәырҧьон. «Ушьҭа ишҧаауеи, баргьы саргьы ҳамала абас ҳаидтәалазаауама?» – иҳәалон уи зны–зынла…

Стефа лажәа Дариа днапҧыҷлеит:

– Стефа, Ливук бара бигаанза уаҷы димазамзи, ихылтц-ҧылтц ҳәа имада?

– Ус азәгьы димазам, иара хылтц диоузуам. Убри азоуп Марҭа бзиа дбаны дзиаазоз.

– Уу, уи аупеи иҟала ҳәа аалымхаҳәеит Дариа. Нас иаалцәымҧахан, лҷеанылкылеит. Дариа лҳәашьа Стефа илгәамҧхеит. «Уу, уи аупеи, иҟалаз» – ҳәа Дариа изхылҳәаараны иҟази? Ари акы иазҳәоуп хымҧада, лгәахәын Стефа, Дариа длызцааит:

– «Уу, уи аупеи иҟалаз» – ҳәа зхыбҳәаазеи, – Дариа?

Дариа иаалцәымҧахан, лҷеанылкылеит. Ари азцаара аҭак Дариа илымҳәарц иақәылкын, аха илҳәеит. Мҳәашьасгьы илымазеи, иаҳәшьак леиҧш илыҧхьазоз аҧҳәыс лҷы. Насгьы уи лҳәаразоуми дзааз, илымҳәар, иашамызт.

– Стефа, сара бара бҷы сзааиз машәыршәа, ма уҳәансҳәанны исаҳаз акы хацаны акәзам. Сара сыла иабаз басҳәарц ауп.

– Дариа, бара была иабеи? Исабымҳәо, бызпҧшузеи? Стефа лгәы хыҵ-хытуа, Дариа длазцааит:

–Ианцәырзга, цәахышьа амам, исҳәароуп.

–Иҳәа, сбыкәыхшоуп, Дариа, дҧьацәы-ҧьацәуан, Стефа дахьтәаз.

“Уажәы ааигәа, фатәҟәак аасхәарц азы, аџьармыкьахь сцеит. Уа Ливуки Светланеи шеицыз збеит. Аџьармыкьа агәашә ианталоз Ливук Светлана лнапы икын, иантыцуаз, Ливук изнапык ала сумка дук икын, лара Ливук инапы лкын. Сара сышрыхәапҧшуаз, инсывсны ицеит. Ари избаз сааивнагеит. Исҳәарц иақәскит, аха исзым-

гәаҕьит. Ус сааиуан. Иацы Машеи сареи киносахьак аабарц, акинотеатр ахь ҳцеит. Акиносахьа алагамҭаз, ҳара ҳнеины, ҳҭыҧқәа рҽы ҳтәахьан. Ҳаштәаз, Ливуки Светланеи рнапқәа еикәыршаны иааѳнашылт. Инеины, рҭыҧқәа рҽы инатәеит. Дара рҭыҧқәа рҽы иахьтәазгьы, рнапқәа еикәыршаны итәан. Акиносахьа ианалгагьы, рнапқәа шеикәыршаз, инарылтцны ицеит.

Ари басымҳәаргьы ҟалон, аха ибамҳәакәагьы исзымычҳаит. Ибасымҳәаргьы сиашоуп ҳәа сгәы иаанагомызт", – лҳәан Дариа Стефа дылҿаҧшуан, илҳәарызеи ҳәа. Стефа Дариа дцәажәонатцы ҽымҭзакәа, дзырѳуа, дтәан.

Дариа лажәа дшаалгаз еиҧш, Стефа дқьызқьызуа атцәыуара дналагеит. Дариа Стефа лыҽелырҧәҧәарц длылабжьон, тцәыуарала акгьы шылзыҟамтцоз лалҳәон. Уи атцкьыс, лгәы рҧәҧәаны, ҟәышрала, Ливук диацәажәарц. Лнапаҽы даалгарц акәын Дариа Стефа илалҳәоз.

Стефа дѳагылан, абуфет итагылаз аурыс уатка аалган, астол илықәлыргылт. Уи инавалыргылт ѳ-фырцьанк. Урҭ аурыс уаткала иаалырҭәын, хыжәлақәас ҳәа аколбаси, ашәи, ачеи ачанахқәа ирынтцаны инықәлыргылт. Фырцьанк, фырцьанк ауатка ржәит. Урҭ ирымтцаз ала акгьы инацҳаит. Абас ишеидтәалаз, аамта акыр ргеит. Атцыхәтәан Стефа дѳагылан акаҳуа ршны, акружка хәычқәа ртәны раҧхьа иаақәлыргылт. Аконфеттра азна еиуеиҧшым аконфетқәа антцаны, уаҟа инавалыргылт. Акаҳуа инахәо, конфетк инацҳауа, акраамта иеицәажәо итәан арҭ аҳәсақәа.

Аамта акыр инаганы иѳагылеит. Урҭ шыѳагылаз еиҧш, аҧсшәақәа ааибырҳәан, нас Дариа дындәылтцны лыѳныҟа дцеит. Дариа данца ашьтахьгьы, Стефа акраамта атцәыуара даҽын. Ус Стефа дыштцәыуоз, ашә аартны Ливук дааѳнашылт. Ливук Стефа дтцәыуашәа аниба, иҟалаз изымдырт. Иара имазақәа, макьана аҳәы идыруеит ҳәа дыҟамызт. Уи азын игәы тынчын иара. Ливук игәы иаанагеит Марта дыгәхьааганы, ма Марта

лҽынтә иҽеимыз ажәабжьк лаҳаны дҭәыуеит ҳәа. Аха ус акәмызт, Стефа дызҭәыуаз лара Ливук дахьиҧсахыз азы акәын. Иара ахара имаз, Стефа илҭәыҭәахны, харак змаӡам аӡәы иеиҧш иҽыҟаҵаны, Стефа длызҭааит:

– Ибыхьи, Стефа, бзыртҭәыуазеи?

– Уара сахьыуҧсахыз азы…

– Сара бара бсымҧсахӡацт макьана.

– Суҧсахит, Ливук, суҧсахит. Уажәы ааигәа аҧьармыкьаҽы узыцныҟәоз аҧҳәыси уареи шәшеицыз шәырбеит…

– Уи азоума быҙҭәыуо? Уи атәы басҳәоит ибҭахызар. Аҧьармыкьа аѡнуҵаҟа сѡызак аус иуеит. Уи аказы дзымбар ҟаломызт азы, снеит иара иҽы.

Иаргьы саргьы ҳшеицәажәоз, иҧҳәыс даахадгылеит. Исҭахыз аниасҳәа ашьҭахь, аҧсшәа наиаҳәаны, сҽанынасха, иҧҳәысгьы «ушьҭа сцалап», – лҳәан лхаҵа днаидҭцны лҽыналхеит.

Уи сара данызба, лхаҵа ишибоз, илкыз асумка аалымсхит. Сара ламыск аҟаҵара азин сымаӡами?

– Лсумка аалымухит, аха ужәѡа кны душьҭамлар ҟамлаӡози?

– Сара сыжәѡа зынӡакгьы илымкӡеит.

– Нас убри ужәѡа зкыз аҧҳәыс улыцны иацы акинотеатр аҽы акиносахьа умбаӡози?

–Сароу?

– Ааи, уара

– Сара иацтәила акиносахьа збоит ҳәа шьаҽакгьы ҟасымҵеит. Акиносахьа збар сҭахызар, бара бзымгози? Бара бымгаӡакәа зныкыр акиносахьа збоит ҳәа сцахьоума?

–Умцацызт, аха уцеит. Уи ҵәахышьа амаӡам, баша атәаахра уҽазумкын, Ливук.

– Ашаҳаҭ дбымоума? Шаҳаҭ дбымамкәа ус бызҳәомызт. Ҳәарада, аӡәы былжьеит.

–Иаҭаххаргьы ашаҳаҭ дсыҧшаауеит.

– Бҽеиқәк, Стефа, сара бызлазбо ала аӡәы былжьеит. Быгәнаҳа лыкәшәааит. Ливук ишилшоз ала Стефа лыгә-

шәымшә иҳәон. Аиашаз, Ливук Стефа дагьрыцҳаишьон, аха наӡаӡа лара длыцынхартә дзыҟаломызт. Избанзар, иара ахшаа димамызт, диоурангьы дыҟамызт. Иара дзыҟәгәыӷуаз Марҭа лакәын. Ушьҭа Марҭа Аӈсныҟа дцеит. Уи уаҳа арахь дшымаауаз анидыр, насгьы ѡыцьа ахәыҷқәа змаз аӈхәыс даниднагала, уахь дцеит.

Ӈшра-сахьала, уаѡышьала Стефа лҷынӡа Светлана дзыҟамызгьы, лхәыҷқәа сааӡар, санӈсуа, нышәк сарҭап, – иҳәон, гәаныла Ливук.

Ливук аинтерес ду иман, Светлана дышлыцыз, Стефа илазҳәаз, аха уи Стефа илымҳәозар, уаҳа иара иазҳәараны иҟадаз. Уи илҳәомызт. Уи шылымҳәоз иара ибзианы идыруан. Ус анакәха, уи аилкаара а҆еазкра иаӈсоуп ҳәа иара зынӡакгьы иӈхьаӡаӡомызт азы, азхәыцрагьы даҟәытцит. Ливук Светлана дигарц шиҭахыз, заа иӡбахьан. Уи Стефа илеиҳәарцгьы игәы иҭан, аха иаахәжәаны илеиҳәар атцкьыс, маҷ-маҷ дашьырцыланы иҳәарц игәы иҭан. Уи азы акәын мап зикуаз. Ливуки Стефеи акыр ианеицәажәа ашьҭахь иӡбеит ӆытрак аҟара дылпӆыртцырц. Убри аҟнытә, и҆еыргәыбзыӷны, даацәажәеит:

“Стефа, хәыҷык ишыбдыруа, бҩаарҭынч, саргьы снытцытцуеит.” Абас аниҳәа дындәылтцит. Ахәылпӆаз ауп Ливук аѡныҟа даныхынҳә. Усҟан, Стефа акыр лы҆елыртынчхьан, аха дахьтцәыуоз, ллакытцақәа ытцчаа иҟаз, макьана дара ҳәа акгьы рымамызт, итцчаа ишыҟаз иҟан. Ус дшыҟазгьы фатәы хаала рхәы ҟалтцан, Ливукгьы ларгьы леидтәаланы акрырфеит.

Абри ашьҭахь, итцит да҆еа мызкы иазынаӆшуа. Уахык зны, акрыфаны ианышьҭала ашьҭахь, Ливук Стефа лахь ихы наирхан:

– Стефа, – иҳәеит уи.

– Сӡырѡуеит, – аҭак ҟалтцеит лара.

– Исҳәар бгәы иалсыр ҳәа сшәоит, аха исымҳәаргьы иашам. Ҳѡыцьагьы ҳлеидтәаланы, ҭеишәа ххәыцны, ххқәа ирзеиӷьу акы алаххыр еиҳа еиӷьӡами?

– Ишҧеиҧьым, еиҧьуп, ҳәарада.

– Ус анакәха, бара макьана хатца бцарц былшоит, ахылтцгьы дбауеит. Уи дбааҙар, банҧсуагьы нышәк баитап, быҧсаанҙагьы бибап. Саргьы хәычқәак змоу ҧҳәыск дысзыҧшаар, урт сааҙар, саныҧсуа, нышәк сышҧарымтари?..

– Абри аума «ҳахқәа ирзеиҧьу акы алҳхыр зуҳәо», – лҳәан Стефа, лнаргәытца рҟьаҡьаны Ливук аҿаца ааиҿытцлыргеит, аха иара иҿеимыртцысит.

– Итабуп, Стефа, – иҳәан ашьшьыҳәа дѡагылан, дындәылтцны дцеит. Стефа лымала аѡны дааѡнахеит. Аухантәарак, даақәымтцзакәа цәыуаран дызҿыз Стефа. «Сара Ливук сышҧеиҿасуаз. Иҡастцаз иашам, сара абри санисуаз, снапқәа ҿѡаандаз», – лҳәон гәаныла. Аха иахцалак, агәыҧра лыман Стефа, Ливук лара лахь дгьежьны дарауеит ҳәа, аха уаҳа умҧсит, уи уаҳа Стефа лахь дымхынҳәит. Мышкы цеит, ѡымш цеит. Стефа гәырѡала лыѡны дыѡноуп. Гәыхҿыгас аурыс уатка, ачаи цәыца илтатәаны илжәуан. Ливук Стефа лыѡны дандәылтц ауха дышиашаз, Светлана лахь дцеит. Уа дахьнеиз, иҡаз, ианыз зегьы анлеиҳәа, еиҳагьы лгәы иаахәеит. Уи лгәахәара адыргас Ливук иқьышәгьы днагәзит. Иаргьы дгәырҧьатцәа даақалеит. Нас Светлана Ливук дихәлаччо, даацәажәеит:

– Ушьта ишҧаҡахцо, ҳчара аҿеҳәара ахтоума?

– Уи бара ишыбтаху ауп,– иҳәеит Ливук иааркьаҿеныы.

– Сара ишыстаху акәзар, ҳчара аҿеҳәара ахтоит уахатцәкьа. Аиаша уасҳәоит иуҿасыз аҧхәыс лахь ухынҳәны слыцынхоит ҳәа уалагар, уиашам. Уи даарак бзиа улбомызт ауп дзуҿасыз. Зхы пату ақәызтцоз ҧҳәыстцас бзиа улбозар, дуҿасраны дыҡазамызт. Сылашара, Ливук, сара адунеи ахаан ус ҡастцараны сыҡам, избанзар, бзиа узбоит.

– Ус бымцәажәан, Светлана. Сара ушьта Стефа лахь схынҳәуам. Сара уахь ушьта хынҳәышьа сымам. Ус шакәу баргьы аргама иббоит. Ачара аҿеҳәара атара акәзар, уахатцәкьагьы аҿеҳәара ахтап, уи сара мап ахысҳәаауам, сазы-

разуп. Амала, бгәы иалбмырсын, сара сԥызцәа ҳәа аҙәгьы исызиаҳәом. Ливук ас зиҳәаз, иԥызцәа ишиԥьырымшьоз идыруан Стефа дкажьны даҽеаҙәы лахь дахьцаз.

– Ус акәзар ибзиоуп, сара стәқәа ирасҳәап ҳчара рацәак идумзаргьы ҟалоит. Ҳхәыҷқәаны ҳара ҳауеиднагала. Амала, изаххәақәо рсиа ҟаҳҭароуп, уи хымпҩада, иаҭахуп, – лҳәан қьаад бҩьыцки ԥыгаки аалган, аԥра дналагеит. Ливуки Светланеи рчараҽы иааиқәоз ҳәа ргәы иаанагақәоз, ашәҟәы иананыртца, зегьы ԥажәаԥык ҟалеит. Уи аухатцәҟьа рчара аҽеҳәарагьы арҭеит. Уажә иааиуа амҽыша акәхеит уи. Уи амш аҽынҙа ибжьоуп даҽеа ҧшьымш.

Адырԥаҽены, ашьыжь, ианыԥагыла, ақалақь ахь ицан, аапҳьаратә шәҟәқәа аахәаны иааргеит Ливуки Светланеи. Урҭ рчарахь иаарпҳьоз, рыхьҙала аапҳьаратә шәҟәқәа харҭәааны иҟарҵан, зыхьҙала ирԥыз иганы ирырҭеит. Ливуки Светланеи ахәаша аҽены аџьармыкьахь ицан, афатәи арыжәтәи аахәаны иааргеит, амҽышазы ирмазеины иҟарҵеит.

Амҽыша аҽены изарҳәаз ааин, ирфеит, иржәит, ишәаҳәеит, икәашеит, ус идыршеит. Ачара бзианы ицеит. Ацәа рыгны, зегьы рқьафқәа ҟатцаны, ашьыжь иԥагыланы, доусы рыԥныҟақәа рахь иқәланы ицеит. Ливуки Светланеи, рхәыҷқәеи рымала иааизынхеит.

Ари Стефа илаҳаит, уи нахыс лара лгәырԥа илымаз, аригьы нылзацлан цәгьала лыԥны дааԥнахеит. Стефа даара игәнылгеит Ливук наҙаҙа дахьлыцәцаз. Марҭа данлыцәца атцкьысгьы, игәнылгон Ливук дахьлыцәцаз, избанзар, лыпҳа данлыцәца Ливук диқәгәыҧуан. Уажәы, дзықәгәыҧуа ҳәа аҙәгьы длымаҙамызт. Абри нахыс Стефа џьаргьы дымнеиуа, џьаргьы дмаааиуа, аԥны дааԥнахеит. Убраанҙа ирацәаны акәымзргьы арыжәтә ажәра иналагахьаз, убри нахыс, аԥны дтәаны, еиуыжьҙаны арыжәтә ажәра далагеит. Стефа мызкы ахы атцыхәала, убас илыгхеит, ууанҙа ибзианы дыздыруаз, уажәы, дибар дизымдыруа аҽынҙа.

Ливук Стефа лҽынтә ддәылтцны данцоз, иматәакәа ишәыз рыда уаҳа акгьы изымгеит. Уи иматәакәа игаразы, анеира итахижьтеи акраатцуан, аха уахь анеира ицәыуадаҩын, ҧсрак зрак аиҧш ипҧхьазон. Иара излеизбыз ала, Стефеи иареи, еиднагалеижьтеи, иеицыкартцаз ҳәа акгьы даҳәомызт, ус иҟоу акыр шыҟоугьы, иара дзыхәоз ишәцатәы матәакәа рымацара ракәын. Иара ибзианы идыруан, Стефа лҽы иматәакәа рзы анеира, лара агәырҩа цәгьа шылзаанагоз. Убри аҟынтә, иара уахь анеира итахымызт, аха дымнеир ада уаҳа ҧсыхәагьы имамызт. Хәынтә-фынтә иҽызлеитеикыша аматәа ҽыцкәа шимоу, адкьан аҽы аахәара апҧсоуп ҳәа ипҧхьазомызт. Мшәан, урт раахәарагьы ус имариоума? Ливук игәаҧьит Стефа лҽы анеира, уи имгәаҧьыр ада ҧсыхәа имамызт аҟнытә. Уахь даннеиуаз, заа избеит, Стефа егьа лхәаргьы ичҳарц, лара ажәа лымеимкырц, аха изгозар, иматәакәа игарц. Абри қәкыс иҟатцаны ауп, Ливук Стефа лгәашә аартны, лгәара дшынталаз. Ливук рапҳьа аматцурта дыҩнапшит, Стефа дибозар ҳәа. Ливук Стефа даарыцхаишьеит, лара астол дахатәаны дшыцәаз аниба. Уи илапҧш астол инахигеит. Стефа дызхатәаз астол иқәгылан: ча саки, колбас сақәаки, нас абатлыка абжа аурыс уаткеи. Иқәгылан, иара убас, «Аурыс уатка» зтаз бутилкакгьы тацәны.

Ливук Стефа ас даниба, уаҳа ибжьы мыргазакәа иматәакәа ахьыҟаз, ашә аартны дныҩнашылеит. Арахь, данаауаз, иааигаз, иаатцәа ду аацәыриган, иматәакәа еитцакәаҳаны илтеитцеит. Иџьаба аныцә шашәа аатихын, аатцәа ахы рҧәҧаны иааҽеиҳәеит. Ливук зхы ҽеиҳәаз иаатцәа иманы дындәылтцын, агәашә апҳьа иргыланы, иара даагьежьын, Стефа дахьыцәаз днеин,дааирҽыхеит. Стефа Ливук данылба даара дгәырҧьеит. Аиашаз, уи Ливук уаҳа дылбоит ҳәа дыҟамызт.

– Ливук, уаргьы саргьы акака еицаажәып, – лҳәан лбутилка афырцьан натцакны, ахы лалырхеит, аха акгьы млеит. Стефа абутилка штацәыз анылба, лнапы налырххан, Аурыс уатка зтаз, абутилка аалган, ҩ-фыр-

цьанк ртәны иныкәлыргылеит. Афырцьанкәа ртәны иқәлыргылаз, руакы аакәылхын, абас Ливук иныҳәара дналагеит:

«Анцәа уиныҳәааит, Ливук. Анцәа агәабзиара уитааит. Сара суҭахымкәа умцеит. Уара ҕәҕәала ахәычқәа уҭахын. Уи азы акәын Марҭа хатәы ҧхак леиҧш дыҧ-хьаҙаны, дшуааҙоз. Аха уи дызтәыз рахь данца, уара ахәычқәа змаз ҧхәыск дуҧшаан, дугеит. Шәеиҧымхааит ларгьы уаргьы, шәеидажәлааит».

Стефа лныҳәаҷа ашьҭахь, илжәааҧза ҳәа дымҧшҙакәа иаргьы ифырцьан аакәихын абас аныҳәара дналагеит:

“Иҭабуп, Стефа. Сара абзиарақәа исзеиҧьабшьаз жәантә еиҳаны абзиарақәа бзеиҧьасшьоит. Иҭабуп ҳәа басҳәоит, сахьеилыбкааз. Насгьы сбыҳәоит баргьы бхы бахәарц. Бара макьана бҷоуп, хатца бцар, ахылҭ дбауеит. Быгәнаҳа сыкәстцар стахым. Ибаҳау, Стефа”, Ливук илаҧырзқәа лиҷашит. Стефа Ливук илаҧырзқәа аазшәа анылба, ларгьы лылаҧырзқәа лыблақәа иаархшылеит. Рыҽцьагьы рфырцьанкәа аакәырхын, инеинҟьаны иржәит. Урҭ рфырцьанкәа ҭарцәны астол иныкәдыргылеит.

– Ливук, ари ҵыхәтәантәи гәзразааит, – лҳәан Стефа, Ливук ихәда лнапқәа аакәлыршан, иҧәҕәаны даагәыдылкылан, даалыгәзит. Иаргьы инапқәа аалыкәиршан, дааигәзын, наҟ днаскьаны днагылеит.

– Стефа, сара сыматәақәа рзы акәын сзааз. Сара санааи, бара астол бхы ыкәыжьны быцәан. Бара быцәоушәа анызба, бмырҷыхаҙакәа снеины, сыматәақәа аатцәа интатцаны, абна, агәашә аҷы иргыланы сааит, аҧсшәа баҳәаны сцарц. Бгәы иаанамгааит, сыматәақәа рҷыдахаз, даҷеакы згеит ҳәа, ибҭахызаргьы бнеины игәат.

– Ливук, уара ус зуҳәои? Сара уара усзымдыруа цьушьома? Уара ус шыҟаумҵо, қәнагала издыруеит, Ливук. Уара иугәаҧханы, сыҽны иҽноу зегьы ааҽныганы иугозаргьы, сара ажәак ахысҳәааҙом. Сара сыҟазшьа уара иузымдырзуеи? – лҳәан Стефа Ливук дизцааит.

– Издыруеит, Стефа, издыруеит, – иҳәеит Ливук, ихы ааирҭысын.

Ливук Стефа дааныжьны, ҧҳәыс дааганы, ачара иухьан акәымзар, Стефа лҷы даангыларгьы ҟаларын, аха уажәы, ус ҟаиҭо дыҟамызт.

– Стефа, сара сцоит бара бааныжьны, аха баргьы саабхылаҧшуеит, ацхыраарагьы бысталоит. Бара сахьеилыбкааз азы “иҭабуп” ҳәа басҳәоит, – иҳәан иҵьаба инапы нҭишьын, имаҷзамкәа аҧара аатихын, астол иныҟәиҭан, дындәылтцит.

Ливук данца ашьҭахь, Стефа астолгьы еилмыргазакәа, днеины, лиарҭаҷы днаиеит.

Лара лымала диан, ауада аҭзамцкәа дныркыдҧшылаааркыдыҧшылуа. Лара дахьиаз, дааҟәымҭзакәа аҭәыуара даҷын. Лара данаагҧш, лхы згәылаз лыхчы зегьы баазаза иҟан, Стефа лыхчы бааҙоушәа анылба, иаарҳәны илыхчнылтцеит. Уи ашьҭахьгьы акраамҭа диан. Стефа дахьынзаиаз, илымхәыцуаз ҳәа иарбан иҟаз. Уи лхәыцраҟәа рымацара ааидкыланы иҩызар, ицкьаны, зҷыгҳара дуу роман дук ҟалон, аха урҭ зегьы срылалом. Аҭыхәтәантәи лхәыцра ауп сара абра изҩырц истаху. Избанзар, аҭыхәтәантәи лхәыцра ашьҭа дынхыланы, акыр лыллыршеит, аха акгьы алымҭцит умҳәозар. Уи илхәыцыз абри ауп. «Ара сымала нхашьа сымам, Марҭа арахь уаҳа дауам. Сгәанала еиҳа еиҧьуп ҳәа исыҧхьазоит, сара сымҧшзакәа сыҩны ҭины Аҧсныҟа сцар, изеиҧшразаалак, уадак аахәаны сыҩналап. Ҟьамсар гаҩыс акәзаргьы, ҷьара аусура салагап. Марҭа данаақәхьаазгалакгьы, сцаны дызбалап. Сара сахьынхо, садрес ласҳәар, хымҧада, днеины ларгьы сылбалоит. Уи гхада сара агәра згоит. Захар сиҳәап даасхылаҧшларц. Анцәа иумҳәан сара уи иҭаацәара саҧырхагахозар. Иара иҧҳәыс дылкажьны сара сигозаргьы, изузуам. Избанзар, сара агәнаҳара стахзам. Сгазарала агәнаҳара изуз ауп, абас скыдҟьо сызмоу. Ишыздыруа, даҽа гәнаҳарак ҟастцахома. Мап, уаҳа гәнаҳара ҟастцом. Амала, ус Захар

даасхылаҧшуазар, дсыцхрааузар, сара мап скҙуам. Имаԛԝума, нас ԝыцьа аҳәсақәа змоу ахацәа».

Афырҳәа, Стефа длатәан, лыҧҳа лыхьҙала асалам шәҟәы аԝра далагеит.

Стефа хҧаҟа-ҧшьбаҟа цәаҳәа анылыԝ, илԝыз зымԝа инықәылтцан, Захар ихьҙала асалам шәҟәы аԝра дналагеит. Уи илԝыз асалам шәҟәы абас аҳәон: «Захар, уаргьы саргьы ицқьаны ажәа шықәса ҳаицынхон, ҟыҟдаҽыҟда. Сара схарала иахьа ҳаилытцны ҳтәоуп. Уара аҙәы дааугеит, сара аҙәы сиццеит. Аха сара аԝбатәи схатца скажьны ахәычқәа змаз дааигеит. Иара ахшаа диоуамызт, Марҭа лакәын дзықәгәыҧуаз. Сара сан данып҃сы, сахьааиз уаҳа сымгьежьит.

Иагьаусиҟазаргьы, сараиздыруеит, маԛкиадыМхаргьы сара сыбзиабара шумоу. Анцәа дшыҟоу удыруазар, аҳәара иусҭо мап ацәумкын. Марҭа дышҧаҟоу ҳәа сузтцаҙом. Избанзар, сара ибзианы издыруеит, уи ахылаҧшра бзиа шлымоу. Амала, атцаразы дшыҟоу сыздыруам. Ара даныҟаз, литов бызшәала атцара лтцон. Уа дахьнеиз, урысшәала атцара далагеит. Ҳәарас иатахузеи, уи атцара шылцәыуадаԝу, здыруеит.

Убарҭгьы, егьырҭгьы реилкааразы, сара Аҧсныҟа снеир стахуп. Зынзатцәык сынуацәажәаны сыпҧсындаз ҳәа сыҟоуп. Ҳазну амза ԝажәеи хәба рзы, Адлер сҟалоит, убра успҧыларц суҳәоит. Гәык ала иузыҟоу, ҧыхьатәи упҧшәма ҧҳәыс Стефа».

Абри асалам шәҟәы Стефа илԝыз аконверт инҭалтцан, адрес нақәылтцеит. Иаразнак апочтахь дцан, аусҳәарҭа агәараҽы, аць тцла ду игылаз, ашьапы «Почта» ҳәа анцаны, икыдыз аиашьык, илԝыз асалам шәҟәы нҭа-лыршәит Стефа. Убри ашьтахь, хымш нтцәаны аҧшьымш рзы, Стеф адәыҧбаангыларҭа вокзал днеин, адәыҧба дынҭалеит. Аамта ахьцаз лымбаҙакәа Адлер дааит. Лара дзықтәаз авагон аангылараны иахьыҟаз, иаангылеит. Лара дзықәтәаз авагон аҧхьа Захар дгылан. Авагон шаангылаз еиҧш, Стефа авагон амардуан дыллыбаан, Захар иахь

лхы рханы лҽыналхеит. Захаргьы Стефа лахь иҽааихеит. Рҩыцьагьы рнапқәа ааиқәыршаны, иааибагәзын, иҷыгәҷыгәза, маҷк-маҷк аҟара инаскьаны, нас иааҳәны авокзал ахь рхқәа рханы рҽынархеит, аҧды-мыды ҳәа иеицәажәо. Авокзал азал ду аҽы инеит. Уи уаала итҭәын, акәакьтахьшәа ҩбаҟа тәарҭақәа ҭацәын акәымзар. Захари Стефеи азал агәҭаны иаННеи, иаатгыланы, инаҧшыаапҧшит, итҭацәу еирымзк ахьгылоу рбозар ҳәа.

– Абна итҭацәуп, – иҳәеит Захар, азал акәакь ахь данынаҧш. Стефагьы илбеит азал акәакьтаҽы аирымз ҭацәны иахьгылаз. Рыҩцьагьы уахь рҽынархеит. Уа иаННеи, рыҩцьагьы леиватәеит рыгәқәа хыҵ-хыҵуа. Урҭ ирҳәашаз мачхәызма? Аҳәатәы рацәа рыман, аха урҭ ирымаз аҳәатәқәа рцәыргара убас ицәгьан, гәы ҕәҕәак змоу азә иакәымзар, гәы ҧшқак змоу азәы изымҳәартә еиҧш. арҭ аҩцьа араҟа итәан акраамҭа еиҽаҧшуа, аха азәгьы ацәажәара агәаҕьра иоуамызт.

Атцыхәтәан, Стефа ацәажәараз агәаҕьра лоун лыбжьы хәаҽза ҧшьаалашәа инытцакны ҿаалтит:

– Захар, иухьи, уҭынчцәахазшәа збоит. Уаргьы саргьы раҧхьа ҳанеибадыруаз, уеилҟьа-еилҧәыцәза, уаҩы думыхәо, мап зласкшаз ажәа сзымпҧшаауа, сара исзынархаз ажәақәа рывсшьа сымамкәа уцәажәон, уажәы, урҭ раҳаиҵ-ҟәиҵ цеит, иҟалазеи?

– Акыр здыруоу, Стефа, ббаашәит, схы итамкәа, сгәы итамкәа сылкажьны бцеит. Бан лыпҧсра сҳәеит, лыхатәфара сҳәеит, лҩынҩажәамш сҳәеит, лышықәс ашьтахь, ушьта дышҧамаари ҳәа сызпҧшуаз, исаҳаит хатца бышцаз ала ажәабжь. Уи стәуит, исхьит, акыраамҭа сцьабеит. Сара схала санызнымха, зҧабк мчыла сызтахқәаз слышьтаргалан, даазгеит. Анцәа илпҧха лоуааит, уи азҧаб. Зегьы рыла дыбзианы дсықәшәеит. Стцҩан шьапгьы лмырзит. Ҩыцьа аҧацәа срабуп уи лҟнытә. Баргьы саргьы ҳапҧха Марҭа лакәзар, дгәазырҳагаха ҳаҩны дыҩнагылоуп. Ланпҧсеи лареи пату еиқәыртцоит, ани ҧҳаитцәкьа пату шеиқәырымтцара еипҧш. Лашьцәа

ракәзар, ҽенак дрымбар рзычҳаҙом, ларгьы лашьцәа рзы убас дыҟоуп. Ус иагьа иҟазаргьы, бара сара сгәатҵа банҵам ҽена заҵәыкгьы ыҟаҙам, изааҙари, бзиа бызбоит уажәыгьы…

– Иуҳәаз уажәаҟәа даара сгәы иаахәеит, саргьы убасҵәҟьа бзиа узбоит, аха аҩсҭаацәа схалан, ҳҭаацәара бзиа хсырбгалеит. Уи хыбгалеит сара схарала. Сара соуп иагьззеицәахаз. Уара уи азы хәыцкгьы улымшәеит, иузеиҧьымзар, иузеицәамхеит. Уара ишудыруа еиҧш, сара Марҭа лыда хшаа дсымам. Ахара сымхәыцҙакәа иҟасҵаз, уара узы ибзиахеит, сара сзоуп изҽеимхаз акәымзар. Агәнаҳара иҟасҵаз, сара исхаҧеит, сыҧсҭазаара арцәгьеит. Сыҧҳа заҵә Марҭа сара сҷы даанымгылакәа, уара уахь дааит. Уара укажьны, сзыццазгьы, даасхытҵны, ахәычқәа змаз ҧҳәысс дигеит. Уи ахәычқәа иҧсы изрылымхуа бзиа ибон. Марҭа аҩны дсымазар, ҳәарада, Ливукгьы сара скажьны даҽеаҙә лахь дцаҙомызт. Захар, уара ишубо еиҧш, ари адунеи ду аҷы сымацара саанхеит, схы ахьызгара сзымдыруа. Уара азин суҭозар, Литва исымоу сыҩны ҭины, Аҧсны ҩнык аахәаны сыҩналон. Сыҧҳагьы лассы-лассы дызбалон, уаргьы уаасхылаҧшларын. Ҩыцьа аҳәсақәа змоу дыҟам ҷьушьома? – лҳәан, даччашәа лун, Захар днеиҷаҧшит Стефа, лылақәа ҭырхаха. Захар уааҙа Стефа илҳәақәоз ихы рзышьҭны дырзыҙырҩуан, аха Стефа атцыхәтәантәи лажәақәа даччашәа илҳәаз, иара дзамырччеит. Илахь ааиқәнатцеит, уи атакгьы абас иҟаитцеит:

– Стефа, сара издыруеит бара брыцҳара, аха ишҧазури. Аарҳәышьа змам аус ҳабжьалеит баргьы саргьы. Быпҳа дыббалозар, сара мап сҳәаҙом. Даҽеа маҷк аҟара Марҭа ҩлызҳар, бара бахь днеилап, ларгьы уи ауп илҳәо. Амала, бара хазы ҩнык аабхәеит ҳәа, уа быҩнатцаны, сара ҩыцьа аҳәсақәа сшәыбжьаны, амалахазгьы бақәсыргәыҧуам. Избанзар, усҟан, сара ҩжьак ирышьҭалаз сиеиҧшхар ҳәа сшәоит.

– Иуҳәо иашоуп, сатамзааит сара схарақәа рзы. Уара уҩны уҭаацәа узыпҧшуп. Уца уҩныҟа. Сара уаха ара

исыршап, уатцәы асаат жәаба рзы адәыҧба ыкәтцуеит, аблеҭ соур, уи ала сцоит. Аблеҭ смоур, аеропорт ахь сцап. Ууанҙа уадак сҧшаар, уахынла уа сыршалап. Ҽынла амшын сҭазаап, ақалақь салазаап. Ус саамҭа схызгалап.

–Ибзиоуп, уи бара ишыбҭаху ауп. Аха устцәкьагьы ҳзеицрытцуам, ана аресторан аҷы ҳнеир, акы ҳнацҳап.

– Ишуҭаху.

Стефеи Захари ахьтәаз иҩагылан, аресторан илыҩналан, иахьҭацәыз тыпҧк аҷы илатәеит. Аофициант пҳәызба арҭ ахьтәаз анылба, қьаад цқьаки лҩыгеи кны, дааины даархагылеит. Захар аминиу днахәапҧшын, Стефа илтахқәаз афатәқәа имдыруази, урҭ аалгарц аофициант пҳәызба дналыхәеит. Аофициант пҳәызба илеиҳәақәаз ашәкәы инанылтцеит, пытк данынаскьа, Захар ибжьы налыкәиргеит, «Шампантәи» ацҭа ҳәа. Адахҭа днадгылан, «Шампантәи» ҳәа лқьаад инанылтцеит. Нас дук мыртцыкәа Захар ииҳәақәаз зегьы лыманы дааин, аофициант пҳәызба, изхатәаз астол иныкәлыргылт.

Стефеи Захари рычхьыпҳқәа аашьтырхын акрырфеит рбуҭилка «Шампантәи» ааҭадырцәит. Арҭ акрыфа–акрыжә иҩагылеит. Амшгьы акыр илеихьан. Хәлар, Захар аҩныкә дзымцар ҳәа дшәан, Стефа даацәажәеит:

– Захар, иуҳәаз саҳаит, уара уапсуа хатцоуп, ус уагьаанхароуп. Аамҭа цар, аҩныкә ацара уцәыцәгьахоит, уи атцкьыс заа уца.

– Зны ара ҳнеины, аблеҭ ыкәазар иааҳхәап, ара икамзар, аеропорт ахь сцап. Ибгәаламшәои, баргьы саргьы Краснодарк ҳанцоз, уахык ҳахьаангылаз, бгәы иацәымҧымзар, уахагьы уа ҳаангылап.

Стефа дгәырҧьатцәа даакалеит, «иахьцалак, срыцхәишьоит», – лҳәеит лара гәаныла, Захар ииҳәаз ажәакгьы ахылымхәааит Стефа.

Иеицны акассаҷы инеит. Аха Литвакә ицоз адәыҧба ыкамызт. Уаантәи аеропорт ахь ицеит. Уахь иҧыруаз аҳаирплан ыкан. Уи пыруан ауха асаат жәаҩа рзы. Уи аилкааразы агәаран инагылаз, Захар иоуп.

– Стефа, бпаспорт сырбеи, – иҳәеит Захар.

Стефа лпаспорти аблеҭ ахә аҧарақәеи иеицҵаны инилыркит. Захар Стефа илҵаз аҧарақәеи апаспорти аалымихын, аҧарақәа шьҭахьла инаиргьежьит. Иара иҵьаба аҧарақәа аатыхны, акассир заќа лҳәаз аќара апаспорт инагәылеитцан, лаҧхьа адахҭа инықәитцеит. Апаспорт иаагәылхны, аҧарақәа ааҧхьаҙаны, акасса инҭалтцеит. Аблеҭ ишахәҭаз иаахартәааны Захар иаҧхьа адахҭа инықәылтцеит. Стефа лпаспорти лблеҭи Захар иаақәихын, агәаран дналтцны, Стефа дахьгылаз, дналыдгылан, аблеҭ нылиркит.

Аҳаирплан ақәтәаразы, алаҳәара ќартцаанҙа, Стефеи Захари еиҳа иахьҧхьакырҭаз тәарҭак аҷы иеицәажәо итәан. Аҳаирплан аҧырраз алаҳәара аныќартца, лара днеин, аҳаирплан аҭаларазы агәаран иахьгылаз днагылеит. Захар уа дгылан, Стефа дахьынҙеибоз. Аха, Стефа димбо наќ данынарылала игәы еиқәышьшьы даагьежьын, аҵьармыкьахь ицоз автобус ахьаангылоз днеины, агәаран днагылеит. Уантәи акы днақәтцуа, даҽеакы днақәтәо мацара Ҧсоу дааит. Уи шьапыла аҳәаа дынхытцын, Гәоуҭаќа ицоз автобус гылан. Ари автобус Захар иқыҭа иавсны акәын ишцоз. Уи ахьгылаз днеины, днақәтәеит. Иара илыбаарҭаҷы ианнеи, дыллыбаан, аѡныќа иҷынеихеит. Захар заа данзымаа, Света акыр дшәеит. Захар дшаалбаз еиҧш дизтцаанит:

– Ҳара ҳуцәшәаны ҳаќан, уабаќаз уажәрааанҙа?

Захар «абра сыќан» ҳәа иаахәжәаны имҳәакәа ҭынч-ҭынч лхы азышьҭны, илеиҳәеит акгьы аанмыжькәа зегьы.

– Захар, иуҳәаз хастцоит. Атцабырг ахьуҳәаз азы сузгәааҙом. Амала, Марҭа лышќа иумҳәан, уи лгәы арҧшаауеит, – лҳәеит Света дыччо.

Ажәаатәи ахы

Аамҭа ласны ицоит амацәыс еиҧш, ууаҳәны уаахьаҧшааны҂а. Иахьцаз убаҙом. Иацы ихәычқәаз, иахьа рызҳан, иарҧарцәахеит, иҭыҧҳацәахеит. Аҧышәарақәа қәҿиарала иҭины, ашкол иалгеит. Ушьҭа доусы ирҭахқәаз рзанаатқәа алырххьеит, усгьы. Урҭ иалырхыз рзанаатқәа рыла аҵарақәа ирҭалоит. Изҭалақәо қәҿиарала ианалгалак, доусы рзанаатқәа рыла аусурақәа ирылагашт. Русурақәа рыла рызҳаны, рыхьҙ, рыҧша шьҭытцны, рыжәлар иаарылагылашт! Уи бзиами! Уи гәырҧьарами! Уи зҳарами. Азҳара анцәа ириҭааит ахьыбҿар! Аҿар рызҳароуп ҧсҭазаарас иҟоу. Аҿар рызҳалааит, аҧсҭазаара ҧхьа ицалааит, иҿиалааит. Иахьа ашкол иалгаз, дыррала ишазҳаз еиҧш, ирызҳааит маха-шьахалагьы. Марҭа лакәзар, лҩызцәа зегьы реиҧш, ҧшралеи-сахьалеи, дырралеи лызҳаит. Лыҙҕы аҵәаҵәарақәа ҭыҟаҧшьааҙа, дыҧшҙаҙа дыҟоуп. Уи лаб иҿы дыҟоуп. Литавнтәи данаа ашықәс инаркны, лан лахь дызцомызт, аха лан данаалак, длыцны дцалон, иахьынҙалҭаху уа дыҟан, нас даалгалон. Марҭа лан длыцны дцалон аҧхынтә ҧсшьарамшқәа раан. Маша лани лареи Марҭараа рҿы ииаилуан. Марҭа Литва дахьынҙаҟоу, Машеи лареи еснагь иеицын, зны Марҭа Маша лҿы дыҟан, зны Маша Марҭа лҿы. Аҧхынтә ҧсшьарақәа раан, Маша лани лареи Гәдоуҭаҟа иаалуан. Араагьы Машеи Марҭеи еснагь иеицын. Ихарҭәааy абжьаратә школ иалгаразы, аҧышәарақәа рҿаназыҟарҵоз, амшқәа руакы аан акәын. Аҧсшьара ду аан, аҵаҩцәа зегьы адәахьы иҟан. Уи аҿены ҷаҧшьаҩыс акласс аҿы иҟаз Алхас иакәын. Алхас акласс аҿы дтәаны ашәкәы даҧхьон. Акласс даaҩнашылеит Марҭа. Алхаси Марҭеи афбатәи акласс аҿы иантәаз, Алхас Марҭа «бзиа бызбоит» ҳәа анлеиҳәа, лара «суҿасуеит» ҳәа аниалҳәа амш инаркны ауп Алхас Марҭа бзиа дибаҵәкьо даналагаз. Аха иара убасҟан илеиҳәаз ауп уаҳа ажәакгьы леимҳәацызт. Иара Марҭа дылцәыҧхашьон,

дагьлыцәшәон. Еснагь, хара-хара длывсуан. Амала, лара илмырбаҙакәа длыхәаҧшуан. Аиҳабыратә классқәа рахь даанеи, Алхас Марҭа данылалыхәаҧшлак, «мышкы разҟык соураны сыҟазар, абри лыда аҙәгьы дысмауааит» ҳәа иҳәалон. Алхас Марҭа данылаҷаҧшлак дааҟаҧшьхон. Ааигәа ашкол ралгамҭазы, Алхас итаххеит игәы иҭаз аатыганы Марҭа илеиҳәарц, аха ус ҷымҭҙакәа дааиуан лымариа дақәшәомызт, ус леиҳәартә еиҧш. Марҭа лымариа уажәоуп Алхас данақәшәа. Иҟалаз ҳәа изымдырҙакәа. Амацәыс еиҧш, иаразнак дѡагылан, ашә днеины днаҧырагылан, мыѡтәык ибжьы ҭымгацәакәа ҷааиҭит:

– Марҭа, ибгәалашәоу, афбатәи акласс аҷы ҳантәаз, ибасҳәаз. Убрижьҭеи бара быда аҙәгьы дысгәаҧхом. Ишыббо, иаарласны ашкол ҳалгоит. Убыржәытцәҟьа ажәа сыбҭарц сбыҳәоит.

– Алхас, афбатәи акласс аҷы ҳантәаз исоуҳәаз сгәалашәоит, аха сара иуасҳәаз ахьугәаламшәо ауп сгәы иалоу. Успҧырҭ уажәытцәҟьа, «суҷасуеит», – лҳәахт Марҭа. Алхас иааиқәшәеит, иахьбасҳәоз иҳәо дааҟалтцеит. Ашьшьыҳәа ашә днаҧыртцын, днагылеит. Ла-ра дынивсын дыѡны лҷыналхеит. Марҭа дыѡны дахьнеиуаз, ачча лҷықәыххы дыҟан. Ус аѡбатәи аихагыла аҷынтәи амардуан дыллыбаан, лѡызцәа рахь лҷыналхеит. Уахь лҷаныналхоз, ишылдыруаз, лыччара аанылкылеит. Мамзар, «бзырччозеи»? – ҳәа дыхҭаркыр алшон. Алхас акласс аҷы дыҟан, лѡызцәа акы ргәы иаанагар ҳәа дшәеит. Марҭа Алхас дивсны данца ашьтахь, иара днеины, иҭыҧ аҷы, днатәеит. Акыраамҭа дхәыцуа дтәан. Иара иааигәалашәеит, актәи аҵатәхәы аан, Марҭа ихәытцагәаны салам шәҟәык дшаҧхьоз, нас аконверт инҭатцаны лышәҟәтра ишынҭалтцаз. Алхас афырҳәа дѡагылан, Марҭа лышәҟәтра дынҭаҧшит. Имарианы иҧыхьашәеит ари ашәҟәы. Аконверт днахәаҧшны, Алхас иаагәникылеит Маша ладрес, нас афырҳәа, иахьҭаз инаганы инҭеитцеит. Иара днеины, иҭыҧ аҷы днатәеит.

Бҕьыц цқьак ааҭиган, дааццакны Маша ладрес нанитцеит. Уи шәҟәык иаагәыламҭакәа, иааикәаԥены ижакьет аҩнутцаҟатәи иџьаба инҭеитцеит. Ус апҳсшьара ду аамҭа ааин, иаанҭәеит. Аҭаҩцәа зегьы жәыланы рыкласскәа рахь рҽаархеит, зегьы рҭыпҳқәа рҽы инатәақәеит.

Акласскәа зегьы рцатәхәқәа инарылагеит. Акласс зегьы арҭаҩы изыҙырҩуа итәан. Алхас ида. Алхас игәы еиқәын, аҙырҩыха аамҭа имамызт. Уи амш цәгьала ихигеит. Аҭатәхәқәа рышьҭахь, Алхас ишәҟәқәа аашьҭихын, иҩызцәа дырзымпҳшҙакәа, дышиашаз аҩныҟа дцеит. Аҩны дахьлеиз, игәы шеиқәу итцырдыраар ҳәа дшәан, иҽееиҭакны дааин, длатәаны, акрифеит игәы ишамгоз. Нас «Сыдҭақәа ҟасҵоит», – иҳәан иуадахь дцеит. Бҕьыц цқьак ааиган длатәаны аҩра дналагеит. Иифуаз салам шәҟәын. Алхас акраамҭа аҩра дызҿыз даалгеит, нас ибжьы рдуны апҳьара дналагеит.

«Хаҭала исзымдыруа бахь асалам шәҟәы, Маша, бара ишыббо еипҳш, сара бсыздыруам, аха издыруеит, бара Марҭа бшылҩыза бзиоу, лассы-лассы асалам шәҟәқәагьы шшәыбжьоу. Марҭа Литва ашкол данҭаз, ларгьы баргьы шәеиҩызцәан, пату иеиқәышәҵон. Уаантәи арахь данаа ларгьы-саргьы партак ҳаицахадыртәеит рапҳьа данызба инаркны, бзиа дызбеит. Аха, лара лҿынтә исымаз абзиабара ицәырганы исызлаҳәомзт, акраамҭа. Аха ҽенак зны, ларгьы саргьы ҳамала ҳанааиқәшәа, игәаҕьны иласҳәеит бзиа дшызбоз, уи аҭакс сара исалхәеит, «суҿасуеит» ҳәа. Уи ашьҭахь, уаҳа ажәакгьы сызламҳәеит, иласҳәарц акырынтә сыҽешазыскхьазгьы. Уажәы, ишыбдыруа еипҳш, ашкол ҳалгоит. Аҙәыкҩыцьак роуп, усгьы, еиҳау аҭарахьы ирышьҭуа. Егьырҭ цьоукы училишьақәак ирылгоит, иаанхо, аколнхараҿ аусура иалагоит. Сара Марҭа лыда ҧсҭазаара сымам. Сара исҭахын ларгьы саргьы ҳапҳсҭазаара иеилаҳҵар. Уажәы ааигәа слацәажәарц иакәыскит. Рапҳьатәи сажәа шаасҿытцшәаз еипҳш, «иуасҳәахьоу ухаштма?» ҳәа аҭак сылҭеит. Уи уаҳа сызлаҳәом абзиабара атцыхәала. Маша

сбыҳәоит, сагьбыԛәгәыӷуеит бсызлацәажәарц. Насгьы илҳәо ажәа аҭак ѡны исзаабышьҭырц».

Алхас иифыз асалам шәԛәы данаӷхьа, дызхатәаз астол имашьхәылҭц лыԛәыргыланы, инаргәыҭа аԛьаԛьара ицламҳәа илатцаргыланы, «исышьҭру, исмышьҭру» ҳәа дхәыцуа акыр аамҭа астол дахатәан, аҭыхәтәан, «исышьҭып» ҳәа игәы иаатеикит. Уажәы ааигәа, апочҭаҷы данықаз, аконверҭ аахәаны иааигаз, дызхатәаз астол иахьатцеитцаз, иаатцихын адрес наԛәтцаны иаахифан, иаарҷапны, иџьаба инҭеитцеит, нас аӷышәараԛәа иҷырзыԛатцара дналагеит. Алхас хәылпӷазынʒа дтәаны аӷышәараԛәа рҷырзыԛатцара даҷын. Ахәылпӷаз ишәԛәԛәа даарԛәатцын, ирахә рахь дцарц дѡагылеит. Уи ирахә рахь данзымцо, зны-зынла ианаангылалозгьы ыԛан. Убри аԛнытә, иара ирахә анаауаз, дырӷылалон. Амѡан ирахә анипӷымлалак, иахьыԛазаалак, ипӷшааны иааицалар акәын. «Сшьапы неитцысхуеит, сырахә рызгьы сгәы сыртынчуеит», – иҳәон иара. Уажәыгь ус ԛаитцеит. Ирахә дырпӷыланы, иааицеит.

Адырѡаҷены дышцалац еипӷш, ашкол ахь дцеит. Ашкол аҷынтәи данаауаз, апочҭаҷы днеин, аиашьчыкь хәычы «Почта» ҳәа изныз ашә дѡахан, инҭаиршәит. Иара дааҳәын, аѡныԛа дцеит. Ари асалам шәԛәы Маша ианлоу дгәырӷьатцәа иаахлыртит. Уи лгәы ишаанагоз ала, Марҭа илѡит ҳәа акәын. Аха аӷхьара даналага, уамашәа илбеит. Еиҳагьы аинтерес атцатцаны даӷхьеит. «Сыззымдыруа, хара инхо ачкәын қьаӷьариас сԛаитцеит дсыԛәгәыӷны. Излазбо ала уи гәык-пҳсык ала Марҭа бзиа дибоит. Аха иара даӷсоу-даӷсаму, уи лара илдыруазар акәхап. Сара цхыраарас иԛастцараны иԛоузеи? – лҳәан Маша дхәыцуа длатәеит. Маша дтәаны акыр дхәыцит, дыччеит, дтцәыуеит, лѡыза Марҭа дыгәхьааганы. Аӷышәараԛәа ишаарылгалак еипӷш, сара Аӷснықа, Марҭа лахь сцоит. Усҟан иласҳәап, иагьылсырбап ари асалам шәԛәы. Ацхыраара аҭахны избар, слыцхраап, слылабжьап, – лҳәеит, гәаныла, аха асалам шәԛәы исоуз ҳәа лзызѡып Марҭа. «Уи акгьы

амам, – лҳәан, длатәаны Марҭа лзы асалам шәҟәы лҩит. Маша Марҭа лыхьз ала илҩыз асалам шәҟәы адырҩаҽенытцәҟьа апочта илҭалыршәит.

Ари ашьҭахь мышқәак цахьаны еиҧш, Марҭа лҩызцәеи лареи ашкол ахь иҟаны ишаауаз, есымша ишыҟарҵалац еиҧш, иахьагьы апочтаҿы инкыдгылеит. Маша Марҭа лыхьз ала илҩыз асалам шәҟәы лауит. Иаразнак, ихлыртын, аҧхьара дналагеит. Аха абжьааҧны илоуқәоз асалам шәҟәқәа иреиҧшмызт ари асалам шәҟәы. Аҵыхәтәанынза дамыҧхьазакәа лышәҟәытра инҭалтцеит Марҭа. Апочҭа иаадҵын, Марҭа лҩызцәеи лареи аҩныҟа рҿылархеит. Зегьы рыҩныҟақәа иццакуан, аха Марҭа леиҧштцәҟьа иццакуаз, арҭ азҧабцәа рҿынтә азәгьы дыҟамызт. Уи знык аҩны слеины, исоуз асалам шәҟәы саҧхьандаз ҳәа акәын дшыҟаз.

Марҭа аҩны дааит. Уи луадаҿы лышәҟәқәа рҭыҧ аҿы иныҟалтцан, лара лҿааиҭакны, иахьа илауз асалам шәҟәы аҧхьара дналагеит. Уи зыҩуаз, ишаҳҳәахьоу еиҧш, Маша лакәын. Зны гәаныла даҧхьеит Марҭа. Нас лыбжьы рдуны аҧхьара дналагеит.

Саҧхьаѳ, ухаҵкы! Сара исҭахуп Марҭа дзыҧхьо асалам шәҟәы, уара ухы аазышьҭны, уаазыҙырҩырц. Уи абас иалагон.

«Сыхаара, Марҭа! Сара бара ибзызыҩуа асалам шәҟәы, бара исзыбѳыз асалам шәҟәы аҭак акәзам. Уи зҭаку, партак аҿы ибыватәоу, бѳыза Алхас исзиҩыз асалам шәҟәы ауп. Уи излеиҩуа ала бара арантә уахь баннеи, зыҿны ашкол бҭалаз амш инаркны, бзиа бибоит. Уажәы, ааигәа ибеиҳәеит «бзиа бызбоит» ҳәа. Аха аҭакс бара иабҳәеит «суҿасуеит» ҳәа. Аха ушьҭа ииаит шәеиҧырҵра аамҭа, ашкол шәалгоит. Зегьы ҵьара-ҵьара шәцоит. Алхас игәы иҭоу аатыганы уажәы ибеимхәар, уаҳа ибеиҳәараны данбаҟоу? Игәаҧьит уи ажәа баҳәара. Бара аҭак ибҭеит, афбатәи акласс аҿы бантәаз, ари ажәа азы аҭак ибҭаз «суҿасуеит» ҳәа. Ари аҷкәын бара гәык-пҳсык ала бзиа бибоит. Амала быбзиабара имоу

дапҧсоу дапҧсаму сыздыруам, аха… Апҧышәарақәа ҳшаарылгалак, сани сареи уахь, Апҧсныҟа ҳшәызнеиуеит. Усҟан цқьа ҳалацәажәап. Амала, уажәтәи ала ибасҳәо уи ауп, «Бзиа бызбоит» ҳәа базҳәалак, зегьы бырҿасуа бҿаабхар, аҧкәынцәа рыхәтцәы кьашъа иаақәыбхуеит баргьы бразҟыдаха баақәхоит… Уажәшьта абзиараз. Гәык ала ибзыҟоу Маша».

Марта ари асалам шәҟәы дапҧхьаны данаалга, уамашәа ибаны, аҟыр-ҟыр ҳәа аччара дналагеит ахагацәа реипҧш, нас лхы астол инықәлыжьын, атәуара дналагеит. Дыштәуоз, Света илаҳар ҳәа дшәан, мчыла лҿаанылкылеит. Лылаҧырзқәа аалрыцқьан, луада даатнытцны, аматцуртахь длеит. Лхәы еиқәшәаны астол иқәгылан, длатәан, акрылфеит. Нас дтагылан, луадахь дцан, аҿены хәлаанъа апҧышәарақәа лҿырзыҟатцара даҿын. Аха дзыпҧхьоз даарак лхы италомызт. Избанзар, Алхас лапҧхьа дгылан, уи иакәын дызхәапҧшуаз, уи иакәын дзызхәыцуаз. Уажәы илгәалашәеит, рапҧхьаъа лара Литвантәи данаа, ашкол аҿы Света даныттналаз амш. Убас, лхаҿы иааит «бзиа бызбоит» ҳәа Алхас ианлеиҳәаз. Урт зегьы лара илычҳаратәы иҟоуп. Избанзар, усҟан Марта дхәыццәан, абзиабара закәу цқьа иеилкааны иабалдыруаз. Алхас иалҳәаз агәхьаа лкуамызт, аха уажәы ааигәа дара аныхәыцқәаз илеиҳәаз ажәа ахьиҳәахыз агәра лгаратәы иҟан. Аха уи агәхьаа ахьылымкыз акәын, Марта лгәы иалаз.

Алхас иҟазшьа имҧсахцызт ҧыхьа дшылзыҟаз акәын уажәыгьы дшылзыҟаз, дааракгьы лыкәҿитуамызт. Башахазгьы игәы иаанагомызт Маша Марта лыхьъала ашәҟәы аалышьтхьеит ҳәа. Избанзар, уи ишьтиижьтеи рацәак тцуамызт. Марта лакәзар, акыр лҿылыпҧсахит, лыгхақәа рырҿеира далагеит. Алхас данцәажәоз, цьара дыпҧшуашәа ҟатцаны, маъала дизыъырфуан. Еснагь дцәажәаландаз ҳәа лгәы иланаҳәалон. Ус, Апҧсны ашколқәа зегьы апҧышәарақәа тины иалгеит. Ушьта иаанхаз аттестатқәа раура ауп. Сынтәа ашкол иалгаз зегьы азпҧшуп

уи амш лаша. Марҭа лкласс ирыʒбеит аттестатқәа анроулак, ашьҭахь Ритцаҟа ицарц, фатәи-жәтәи рыла рҽеиқәыршәаны. Ииаит раттестатқәа анрауаз амшгьы. Ирауит раттестатқәа. Ушьҭа иаанхаз Ритцаҟа ацара акәын. Марҭа илҭахын ари амш Машагьы дақәшәарц. Аха Машагьы ларгьы класск аҽы еицтәан, рҩыцьагьы сынтәа ашкол иалгон. Маша Литвантәи даны, Ритцаҟа ианцоз дырхьымʒар ҳәа дшәон. Убри аҟынтә, Марҭа илҭахын лыкласс Ритцаҟа рцара амш, излауала, наҟ инахарц. Ус иагьыҟалтцеит лара. Ритцаҟа ицараны ианыҟаз, мчыбжьык наҟ инахеит. Ари ҟалеит Марҭа лыбзоурала. Лҩызцәа заа аҽҳәара иарҭаз азы, лара дақәымшәозшәа ҷытцгас иаҭаны.

Ритцаҟа рцара аҽҳәара анарҭа аҿены, Марҭа Маша лахь ателеграмма ҟалтцеит, абри амш аҿены аекскурсиа Ритцаҟа ҳцоит, ахәылпҧаз, Цыр иҩны ҳакласс зегьы ааганы, ачара рзиуеит, бзақәшәозар, ирласны бааи ҳәа антцаны.

Маша ателеграмма анлоу, дара раттестатқәа роухьан, ахәылпҧазгьы мҩаҧыргахьан. Мчыбжьык ашьҭахь, Маша лани лареи, Аҧсныҟа амҩа иқәларц ргәы иҭан. Аха мчыбжьык аҽынʒа амҩа иқәымлар, ари ахәылпҧаз Маша дақәшәомызт. Убри аҟнытә, адырҩаҿенытцәкьа амҩа иқәлеит Машеи Дариеи, Марҭа лыкласс уатцәашьҭахь ашьыжь, Ритцаҟа ицараны иҟазар, иахьеипҧш, Машеи Дариеи Ҭина лҽы иааит. Уи ауха Гәдоуҭатәи акультуратә хан аҽы иааны иқәгылон, аҳәсахәыцқәа рансамбль «Гәында». Зурик иани иаҳәшьеи иманы акультуратә хан ахь ицараны иҟан. Ус акы анықоу, иани иаҳәшьеи, есымша игалон. Урҭ анигоз, Ҭинагьы илеиҳәон, урҭ дрыцны дигалон. Уажәгьы Ҭина лҽы дааит, акультуратә хан ахь иани иаҳәшьеи ахьиго ларгьы дигарц. Зурик Ҭина лҽы даннеи, Дариеи Машеи тәан. Аха урҭ иара изымдырʒеит. Дариа зынʒакгьы дылгәаламшәаʒеит. Маша дылдырит, аха дыпҧхашьаны ҷылымҭʒеит.

Зурик ииҳәаз Ҭина ианлаҳа, афырҳәа апҧарақәа аалган, илҭарц, Зурик иахь иналырххеит.

– Зурик, сымала санықаз, есымша сблеҭ ааухәалон, аха уаха, арҭ сысасцәагьы згоит аҧара сымухроуп.

– Мамоу, Ҭина. Урҭ рблеҭқәагьы аасхәартәы сықоуп макьана, – иҳәан Ҭина идылгалаз аҧарақәа имгеит.

– Унан, издырыр, аконцерт ахь сызцом, асасцәа сҭоуп сымҳәози? – лҳәан лгәы лҽалыргеит. Нас Ҭина лысасцәа рахь лхы рханы ҿаалҭит:

– Ари дыжәдыруоу?

– Мамоу, дҳазырӡуам, – лҳәеит Дариа лхы аалырҭысын.

–Ари раҧхьа сара сҽы шәанаауаз, шәаазгаз аҷкәын иоуп, – лҳәеит Ҭина.

– Унан, дышҧасзымдыруаз, – лҳәеит Дариа дахьтәаз.

Маша лылақәақәа хааӡа иаахтны, Зурик дниҿаҧшын, лхы аалырҭысит, «Сара уздыруеит» – ҳәа аанарго, иаргьы днылҿаҧшит ибла разқәа рыла.

– Уажәтәиала абзиараз, – иҳәан дцеит Зурик.

Дышиашаз дцан, аблеҭқәа аахәаны, иааигеит. Ҭина лысасцәа рхәы аакалтцан, илеидтәаланы акрырфеит, нас Зурик иааира иазыҧшны илатәеит. Аконцерт алагара саатбжак акара шагыз, Ҭина лысасцәеи лареи еицәажәо иштәаз, ашә днас-насын, иааиртит. Ашныка дымнеиӡакәа ашә ихы нылеикын:

– Сани, саҳәшьеи, сареи абна аҧса атцака ҳшәызҧшуп, – иҳәан ашә нытцаны дцеит. Иани иаҳәшьеи ахьгылаз, днеин, дынрыдгылт. Ашбака-хҧака минуҭ иҧшын, нас иззыҧызгьы ааит. Урҭ ааины, ианаарыдгыла:

– Рахә шәзыҧшуп, шәынҳархеит шәызҳазыҧшыз, – лҳәеит Ҭина.

– Еицҳазҧшит, ҳабаццакуеи, – рҳәеит рыхшыкгьы.

Зурик раҧхьа дгыланы иҽынеихеит.

Егьырҭ ишьтахь игыланы, ҭынч еицәажәо инеиуан. Жәабака минуҭ рышьтахь инеит акультуратә хан аҽы, аконцерт алагарагьы уамак агӡамызт. Зурик дынрапысын, ашә илагылаз аблеҭқәа нылиркит. Лара аблеҭқәа акакала рыхқәа ҧжәжәаны, иргьежьны инаилтеит.

Зурик ицыз рапҳьа инауижьын, иара дрышьҭаланы иҿынеихеит. Урҭ неиуан ариадқәа ирыбжьаланы.

– Ара шәаангыл, абри ауп ҳариад, абра шәыбжьаланы, анаҙаранҙа шәцоит, – иҳәан ибжьаларц нарыдитцеит. Еиҳаба-еитцбала ишыбжьалоз, аҭыхәтәан ииаанхеит Машеи Зурики. Машагьы дыбжьаланы днатәеит. Аҭыхәтәан Зурик дрышьҭаланы иҿынеихан, Маша лган аҿы днатәеит. Арҭ ахьеидтәалаз, Зурик дыҧхашьон; иани, иаҳәшьеи, Ҭинеи рҿынтә. Аконцерт ахьынҙацоз, ажәакгьы Маша илеимҳәеит. Ус ҿымҙакәа, иҭынчҙа итәан, Зурик ицыз, егьырҭ иҩызцәагьы. Амала, рнапқәа анеиныркьоз даргьы еиныркьон. Ус иалгеит аконцерт. Ариад ишыбжьалаз еиҧш, имыццакҙакәа, абжьытцра иналагеит. Аҙәаҙәала иеицырхәхәа, ариад ибжьаланы иааиуан. Аконцерттә зал иныҩнытцын, ацәыкәбар иаатцагылт.

– Макьана цәыкьоуп, ишәҭахызар, апарк шәнытцс–аатцс, – иҳәеит Зурик.

– Аиеи, нан, ҳахьтәаз, ҳшьапқәагьы шьаҿызшәа иҡалеит, иагьынеитцаҳхп, ҙыкгьы ҳнахәап, – лҳәеит Зурик иан. Уи акәхеит, илҳәаз лажәа иахымпҧакәа, ишеицыз апарк инытцалеит. Зурик иан ишылҳәаз еиҧш, рапҳьа дгыланы Зурик дышнеиуаз, рапҳьа дынзыдгылаз, аҿхышә апҳьа даангылеит. Нас Зурик аҙы зҭиуаз лахь ихы нарханы, ҿааиҭит:

– Фатцәцак ҳазҭатәа. Аҙы зҭиуаз, атыр-тырҳәа, атцәцақәа аартәны, адахта инықәлыргылеит. Иеицыз акака аақәхны иржәит.

– Даҿа убри аҡара аршәгьы ҳәа налеиҳәан, урҭ рыхәгьы апҳара нацҭаны аҙы зҭиуаз лапҳьа инықәиҧсеит. Иеицыз зегьы, акака аақәырхын, ифо ишнеиуаз, аирымҙ ахьгылаз инеины инатәеит. Доусы иркқәаз рыршәқәа рфеит. Уи ашьтахьгьы, акыр иеицәажәо итәан. Нас иҩагылан, ишеицыз, апарк инытцалеит. Акраамта, иеицәажәо апарк итцан. Аамта акыр анырга ашьтахь, иҩагыланы рыҩныҡақәа рахь рыхқәа дырхеит. Дара

злааз амҩа ианыршәланы инеиуан. Ус инадгылеит Ҭина лгәашә. Ҭина рапҳьа даагылан:

– Шәымҩахытҵ аҩныҟа, шәыпҳсқәа ааиҵашәкып, каҳуакгьы ҳнахәап, – лҳәеит гәык-пҳсык ала лҩызцәа мҩахылгарц лҵахны, аха ирыцқәаз, «иҵабуп» – рҳәан рымҩа ишыцәыз рҽынархеит.

– Даараҙа иҵабуп, иаҳзыжәуз, ахарԥь шәаҳҵеит, – лҳәан лыбжьы нархьылыгҙеит Ҭина.

–Иҵабуп, абзиараз, – рҳәеит Дариагьы Машагьы.

– Ҭабуп зхышәҳәаауазеи? – рҳәеит Зурики, иани, иаҳәшьеи. Урҵ акыр ианынаскьа, Ҭина лысасцәа лыманы лгәара инҵалеит. Урҵ ацәа иаарымнахаанҙа, иеицәажәо итәан. Атҳ акыр ианнарга, Ҭина лысасцәа руада длырбан, инеины, инаиеит. Ларгьы луадаҽы днеин, лхы ныцәылтҷеит.

Зурик иани иаҳәшьеи ицны рҩызцәа ианаарыцрытҵ, Зурик иан Ҭина лырҿхәара даҽын. Уи заҟаҩы аҭынхацәа лзаауа, хәыда-пҳсада заҟаҩы нықәылго ҳәа. Ииашаҵәкьаны убарҵ зегьы дызларыхәои уҳәарын. Аха лара луадақәа қьырала ирыҩназ, иаарымылхуаз, лысасцәа инрықәырҙуа дааиуан. Амала, ларгьы аныҟәара бзиа илбон. Дара рахь данцозгьы, лара ирзылуаз даргьы илзыруазар, акәхарын.

Ҭина илдыруан Марҭараа аттестатқәа шроухьаз, иаарласны Ритцаҟа ицараны ишыҟаз, насгьы убри амш инақәыршәаны, аушьтымҭацәа ирызкны Цыр ахәылпҳаз иара иҽы иҟаиҵарц игәы ишҭаз, иара ихарԥь ала. Аха ианыҟатәкьоу аҽҳәара лыздыруамызт. Ахәылпҳаз аныҟарҵозаалак, лара илмаҳакәа ишыҟарымҵозгьы лдыруан Ҭина. Марҭа Ҭина лышҟа дмааижьҭеи акыр ҵуан, апҳышәарақәа ахьлымаз аҟнытә. Апҳышәарақәа анлымамыз, есс пҳсшьарамшы Ҭина лахь данымаауаз ыҟаҙамызт. Апҳхынтә пҳсшьарамшқәа раан, усгьы реиҳарак уа акәын лымшқәа ахьылхылгоз. Ҭина дахгәаҟуан, Марҭа латтестат абара. Аха ларгьы ақытахь ацара

аамҭа лауамызт. Аашар, лысасцәа лыманы уахь ацара акәын гәҭакыс илымаз.

Ҭина шарҧазы заа дгылан, лысасцәа рхәы ҟалтцеит. Иҟалтцаз рхәы астол иныкәыргыланы, лара дрызыпҧшны, длатәеит. Лысасцәа ангыла, рҽи рнапи зәзәаны ииаин, рхәы зыкәгылаз астол илахатәеит. Ҭинагьы лысасцәа зхатәаз, днарыцахатәеит. Акрырфеит, акрыржәит, нас ақыҭахь ицарц, иеицны агәара инҭытцын, амҩа инангылеит, таксик ааиуазар, ақыҭахь иалацарц азы. Хәбаҟа минуҭ ара игылан, нас иҭацәыз таксик ааиуан, иааныркылеит, иниацәажәан, инакәтәеит. Атакси ныҟәцаҩ арҭ ахьцоз ақыҭа изымдыруа дыҟазма? Лара Ҭина лхаҭатцәкьа заҟантәы дигахьази ари ақыҭахь. Ҭина атакси ныҟәцаҩ иалымхәац цьшьаны еиҭа иалхәеит ақыҭахь ишцо, насгьы иарбан қытоу.

Убасҟан атаксист даччан:

– Издыруеит, издыруеит, – иҳәеит.

Атакси ныҟәцаҩ Захар игәара аҧхьа даннеи, даангылан, иакәтәаз «иҭабуп», – рҳәан иллыбааит. Раагаҧсахә Ҭина атакси ныҟәцаҩ ианынилҭа иара дааҳәын, дызлааз амҩа днаныланы дцеит. Атакси иианагаз, шиашоу, аҷараҳәа, агәашә аартны Захар игәара инҭалт. Света дгәырҧьатцәа дырҧылеит илзааиз лысасцәа. Аҩны инеины ишынатәаз еиҧш, Ҭина илтаххеит Марҭа латтестат дахәаҧшырц. Света лахь лхы рханы лыбжьы налыкәлыргеит:

– Света, Марҭа латтестат ахьыббара иҟазар, ара исзаагишь, – снахәаҧшып, илызцаз лыхәшьарақәа збар сҭахуп.

–Уажәытцәкьа иаазгоит, – лҳәан Марҭа луадахь дцеит Света. Алеи-ҧси рыбжьара Света аттестат аалган, Ҭина лахь иналырххеит. Света Ҭина лахь ирханы илкыз аттестат аалымылхын, иаартны, днахәаҧшит. Ҭина дгәырҧьатцәа даақалеит, аттестат даннахәаҧш, ҩ-ҧшьбак ракәын ианыз, егьырҭ зегьы хәбақәан.

“Анацьалбеит, абас иҟоу аттестат кны, еиҳау атҵараиурҭа дышҧазымҭалари?” – аалгәахәит Ҭина. Нас Ҭи-на илкыз аттестат, ыргьежьны, Света иналылҭеит. Света аттестат ахьыҟаз аҭыҧ аҿы иныҟалҭан, дааит. Ашкол аушьҭымҭацәа адирекциа аҿаҧхьа аҳәара ҟартцеит, аушьҭымҭатә ахәылпҧаз Ритца имѡаҧыргарц. Аха уи мап ацәыркит артцаѡцәа реилазаара. Избанзар, Ритцаҟа иахьцо, артцаѡцәа зегьы, зрыццазом. Уи адагьы, аушьҭымҭацәа Ритца иганы, аушьҭымҭатә хәылпҧазы уа амѡаҧгара аҭаацәагьы азыразхомызт. Зегьы реиҳа уи даҿагылеит Цыр. Цыр артцаѡцәа рганахь алагьы, аҭаацәа рганахь алагьы абжьы иман. Уи ишиҭахыз еиҧш, иагьыҟалеит. Уи ишиҭахыз абас акәын. Ашьыжь асаат жәаба рзы, рымѡаныфақәа рыманы, ашкол аҿынтә иқәтцо. Ахәылбыҳан, асаат ааба рзы, иара иҿы иааиуа. Ахәылпҧаз иатаху афатә-ажәтә зегьы иара ихы иадитцеит. Ритцаҟа иахьцо, ѡыцьа артцаѡцәеи, аҭаацәаратә комитет иалоу аҙәи, аушьҭымҭацәа аапҳьара зыртази, Дариеи, Машеи, Зурики рыццо ҳәа Цыр ажәалагала иҟаитцаз, иадгылеит артцаѡцәа реилазаара зегьы.

Абас ала, артцаѡцәа реилазаара ишырыҙбаз еиҧш, автобус ѡажәеи ааѡык лақәыртәаны Ритцаҟа амѡа иқәлеит, доусы рымѡаныфақәа рыманы.

Автобус ашкол аҿынтә, аҿаныѡанаха нахыс, аушьҭымҭацәа ашәа аацәырганы, ишырҳәоз мацара, Бзыпҭатәи аѡхаа иѡыбжьалеит. Уаанҙа, шамахамзар, зегьы ирбахьан, рыбла хызкшаз акгьы ыҟамызт. Аха Ритцаҟа узлацо ажәытә цҳа инаркны, аѡхаа ианыныбжьала зегьы шанханы акәын, ирбоз аҧсабара ишахәаҧшуаз. Аѡхаа иѡыбжьалааанҙа ауп ашәа анырҳәоз, ушьҭа ашәа аҳәара иаҟәытцны, аҧсабара иахәаҧшуан. Абас аблахкыгаҧсабара цьашьауа ишахәаҧшуаз мацара, иѡеит Ритца амашьынақәа раангыларҭаҿ равтобус наргыланы, дара шьапыла иахьынҙазнеиуаз, Ритца иакәшаны ирбеит. Арҭ араҟа рыҿрыкәдыршәеит рқыҭа аҿынтәи ара аус зуқәуаз, ѡыцьа аҧсуа хацәа – Матуа Шамели Леиба Ромеи.

Еиҳа иахьыҧшҙарҭоу аҭыҧқәа рҽы, рпатреҭқәа ҭырхуан. Убас, аамҭа рацәаны иргеит. Матуа Шамел дѡеин, аглиссерқәа ирықәтәақәаз драцәажәеит, аглиссерқәа иахьынҙарҭаху ирықәтәарц, аҙәгьы акапеи рымрымхырц, ашьҭахь заҟа шәатәу ааидкыланы иара ишәарц. Акласс анапхгаѡы, аушьҭымҭацәа иманы, аглиссерқәа ирықәтәарц акасса ианнадгыла, акассир лыбжьы аалырган:

– Иеицу шәгәыҧ иахьынҙашәҭаху аглиссерқәа шәрықәтәа. Уи ахә ишәатәу, аҭыхәтәан, иааидкыланы ашәара ихы иадитцеит, шәқыҭа аҭеи, ара аус зуа, Матуа Шамел. Зегьы акасса инадтцит. Акассир ишралҳәаз еиҧш, аушьҭымҭацәа иахьынҙарҭахыз аглиссерқәа ирықәтәаны, Ритца агәы еиѡырссо ирхын.

Аглиссерқәа рықәтәара ианалга, Алхас Маша лымариа ааиҧшаан, абас леиҳәеит:

– Маша, Марҭеи бареи сшәыбжьагыланы спатреҭ ҭысхыр сҭахуп. Бара ибгәаҧхар иҟалоит, бсыцхраарц сбыҳәоит.

– Уи сара избап, – лҳәан Алхас аҭак илҭеит Маша. Маша днеин Марҭа дналацәажәеит. Афырҳәа Машеи Марҭеи ааин, Алхас иааидгылеит, убасҟан, Марҭа даацәажәѡан:

– Апатреҭ сыцҭыхра уҭахызар, сара исоумҳәоз, аҳәаанхыцҭәи ақьаҧьариа дабоуҭахыз?

– Акрыздыроу, бысҿасыр ҳәа сымшәеи.

– Умшәан, ус анысҳәа, саныхәыҷыз ауп.

– Иабаҟоу, ааигәагьы исабҳәеитеи.

– Ааигәа исҳәаз азы сатамыз… Аччара даҿын Марҭа.

Алхас ишиҳәахьаз еиҧш, Марҭеи Машеи дрыбжьагыланы, наҟ-ааҟ рыѡцьагьы рыжәѡақәа кны, хыцьара–ҧшьыцьара рпатреҭқәа ҭырхит.

Марҭа акыр даагҧхашьан, аха лгәы иҭаз мҳәакәа илзымычҳаит.

– Алхас, ак уасҳәар сҭахын…

– Ибымҳәо, ибҭаху.

– Уаргьы саргьы ҳамала…

– Уи ауми абзиа, – иҳәан рҩыцьагьы еивагыланы рпатреҭқәа ҭырхит.

Абас аамҭа анырга, амлагьы иакит. Ианаауаз иҙбаны ишрымаз ала, афатә-ажәтә ииаргаз рыманы, дәыҧшҙак аҿы илатәаны, акрырфарц акәын. Аха Леиба Рома имуит.

– Сара иахьысҳәо шәааларoуп, – иҳәан акрыфарҭахь инеиҧхьеит.

– Ибзиоуп, иаҳфо-иаажәуа усгьы ҳара иҳамоуп, – рҳәан акрыфарҭахь анеира иазыразхеит аушьҭымҭацәа ирыцыз реиҳабацәа.

Ааҧхьара зиҭаз зегьы шеицыз акрыфарҭа илыҩналеит. Астолқәа зегьы фатәы-жәтәыла ихиоуп. Дарбанзаалак, тәымк дыҡам, иҭацәуп. Аушьҭымҭацәа ииаргаз афатә–ажәтә астолқәа ирықәыртцар рҭаххеит, аха иахьықәыртцоз аҭыҧ рмоуит. Убри аамҭазы Рома рыгәҭа дҩагылан, ус иҳәеит:

– Издыруеит шәаргьы афатә-ажәтә шаажәгаз, аха сшәыхәоит, урҭ ара ицәыршәымгарц. Сара истахуп, счеицьыка шәҿастцарц.

Ус иагьыҡаитцеит Рома. Афатә астол иагымзт. Рыжәтәыс алимонад маҷхәызма. Аушьҭымҭацәа реиҳабацәа ирыцыз рзы акониаки шампантәи ыҡан. Имыццакҙакәа араагьы аамҭа акыр рхыргеит.

Абас қьаф уны, акрыфарҭа иааҩнытцит.

Уи ашьҭахьгьы акыр иныҡәо иаван Ритца аҧшаҳәа.

Атцыхәтәан, Ауадҳараҡа идәықәлеит. Уа иахьҩеиз, аҙцәтцәы ржәит, инаҧшы-ааҧшит, иблахкыгаха иҡаз аҭыҧ ҧшҙарақәа иргәылан аҿынытәарак. Зегьы акрыфа-акрыжә иҡоуп аҙәгьы амла дакҙуам, аха аушьҭымҭацәа ииаргаз кьысда иҡоуп, иабаргои? Шьҭахьла иргар, Цәымпыл ихьыз ҳәа ишихыччоз еиҧш, даргьы ирхыччар ҳәа ишәеит. Убри аҿынтә аушьҭымҭацәа ирыцқәаз реиҳабацәа ирыҙбеит, цьара ҭыҧ ҧшҙарак аҿы итәаны акрырфарц. Ус иагьыҡартцеит, ҭыҧ ҧшҙак рыҧшаан, иазыҡатцаны ирымаз рымпахьшьқәа лкаршәны рхәқәа

лықәыртцеит. Иахьтәаз ааигәара, аҧсшьаразы иҩеиз аҧсуааи, харантә ииаз милатқәаки рықәшәан, илеидтәаланы акрырфеит, ирыдтәалаз рқьафқәагьы ҟартцеит.

Асаатқ фба реиҧш, изгәылаз аҧсабара ҧшʒа ааныжьны, аҳаракырантә, алаҟәырахь алыбаарахь рхқәа дырхеит. Урт злааз рышьта ихыланы илеиуан Бзыҧ аҧшаҳәа иаваланы, Бзыҧ аʒиас иахьʒарцқ ртахушәа иццакны. Ус Бзыҧтатәи аҩхаақәа ааныжьны, Аҧсны иагәылсны ицо, акатран мҩа инанылеит.

Ушьта амҩа иаша ианыланы ицон, рыҩныҟақәа рахь рхқәа рханы. Ашәа шырҳәац ирҳәон. Ус Цыр дахьы-нхоз, ааигәара ианнеи, «Радеда» аацәырыргеит. Уи ашәа шырҳәоз, агәара инталеит, изықәтәаз автобус агәара агәтаны иаангылан зегьы ллыбааит. Иахьыллыбааз Цыр игәаратаҷеы ауп, игәылацәа зегьы еизаны иҟоуп. Артцаҩцәа Ритцаҟа имцақәази, агәылацәа атаҳмадацәа ара еиқәшәаз, «Радеда» ҳәо агәара иааталаз, «дабаҟоу, атаца иаажәгаз» ҳәа ҽехыртцаа ҟартцон.

Ашьаҧа ҟатцаны, ақәчагақәа ртәны, афатә ықәын, арыжәтә ықәгылан, абутилкақәа иртатәаны. Астол иагыз абыстеи акәаци ракәын. Акәац жәны ақәаб итан. Абыста «ҧшшы» ахга иқәгылан. Иаразнак абыста ахәара иаалган, антцарахьы ииасит аматцуцәа. Абыста аантцаны ишаалгаз еиҧш, атәарахь иеихеит. Раҧхьа артцаҩцәеи агәылацәеи рахьтә иҟаз, аиҳабацәеи рнапқәа дырʒәʒәаны идыртәеит. Нас урт ратцкьыс иеитцбацәаны иҟаз. Урт рашьтахь идыртәеит, иахьатәи ачара зызку сынтәатәи ашкол аушьтымтацәа. Абарт зегьы шылатәаз еиҧш, иҧхатцәыҧхатцәуа акәац жәны, ачанахқәа ирынтцаны, раҧхьа иаакәдыргылт. Абыстагьы ҽахра-ҽахра ачанахқәа ирынтцаны раҧхьа инықәыртцеит. «Анцәа улҧха ҳат», – рхәан зегьы рхәқәа рнапқәа надыркит. Ҩба-ҩба, хҧа-хҧа ҽатца рфахьаны еиҧш, Цыр ифырцьан аакәихит, зегьы афырсырхәа иаагылеит. Убасҟан, Цыр ибжьы аагеит:

«Анцәа ҳазшаз улҧха ҳат. Анцәа абзиара ҟатцала. Аҽар азҳара рауа, атцара дуқәа ирылго, Аҧсны дара

имԥапҵырго, дара рыда даҽеазәы аҳас дамоуа! Иахьа иаҳҳапҵаны иҟоу, игәырҧьо иԥны Апҵсныҟа ишааз еипҵш, итцәыуа, Апҵсны ааныжьны ртәылахь ицо анцәа ҳазшаз иҟаитцааит», – иҳәан ифырцьан итаз ижәит. Ари аныҳәаҷа адуцәа итәакәаз зегьы иржәит. Аушьтымтацәа реиҳабацәа ишырбоз, арыжәтә ржәуазма, урт алимонади аминералтә зи ракәын иржәуаз.

Итәакәаз ҿатцакәак анырфа ашьтахь, Цыр иапҳьа иқәгылаз атцәца аакәихын, аныҳәаҷа аҷәааирхеит:

– «Ари зныҳәаҷоу анцәа уиныҳәааит. Анцәа агәабзиара уитааит. Угәы итаукқәоу зегьы рҷы аманшәалара ууаааит. Ухьз сҳәом, ужәла сҳәом, – ҳәа даалафын, Дбар Заур анцәа уиныҳәааит», – иҳәан иатцәца лтыркәкәаны ижәит. Заур мап икит, изуам ҳәа далагеит, аха азәгьы дидымгылеит. Аԥы зжәуаз зегьы иныҳәаҷа анырк, мап изацәымкит. Ус ҧытрак анаатц, Заур аҽеаца-ҽеацаҳәа аныҳәаҷакәа рҷааирхеит, зегьы ԥагылеит изырԥуа.

Ҳаиҳа зымчу улҧха ҳат. Апҵсуа жәлари егьырт амилатқәа ҳара ҳзакәу еилкааны иҳацынхои, абзиара ҳзыҟатца. Ус акәымкәа, Апҵсны Қыртцәылоуп, Апҵсны ҳәа акгьы ыҟазам ҳәа иаҳҷагыло, ҳбызшәеи ҳадгьыли ҳамырхырц иқәпҵо, Апҵсны анхара иақәитумтәырц суҳәоит, сукәыхшоуп ҳаиҳа зымчу»... Ари аныҳәаҷагьы зегьы неизыпҳшны ууанза ишыркыз еипҵш, ратцәцакәа ркуан.

Цыр идтәалакәаз рахьтә еиҳа итаҳмадаз атцәца анаакәих, дааныҳәаны, ижәырц ианынеиҷеикуаз, акаԥҳәа «ура» аацәыригеит Цыр. Уи ицырҳәон итәаз зегьы. Уи нахыс, аныҳәаҷакәа зклак рзы «ура» рҳәон. Акраамта анцы ашьтахь, аҷар ԥагылеит, аха аиҳабацәа ахьтәаз, рааигәа иҟан, рымала иаанырмыжьит. Цыр иаацәыригеит аркәашага ашәа. Аҧу дырган зегьы иааицдырҧызит. Иалагеит анапеинҟьара. Аҷар, ууанза итәаны игылахьаз рахьтә зҧабки ҷкәынки акәашара иналагеит. Цыр ахапа ааимидан, аҳәара дналагеит Алхас. Цыр иашәа Алхас ианааимида, Цыр аҷкәыни азҧаби дынрыбжьаҧалан,

икәашоз аҳҧаб длывагьежьны акәашара дналагеит. Арҭ шыкәашоз. Марҭа даарыбжьаҧалан, Ҷыр ицкәашара дналагеит. Ууанҳа Ҷыр ицкәашоз даақәтцын, лҩызцәа дынрылагылеит. Ҷыри Марҭеи еивагьежьны, акраамҭа акәашара иаҿын. Урҭ даарыбжьаҧалеит Алхас. Алхаси Марҭеи еиҿырбаны, ишыкәашоз, иааҟәтцын, рҩызцәа инарылагылеит. Арҭ рышьтахьгьы, акраамҭа ашәаҳәареи акәашареи ирҿын. Шамахамзар, имкәашаз ҳәа аҳәгьы дыҟамызт аушьтымҭацәа рахьтә. Алхас Зурик дахьгылаз днеин днаихәаҧшит, нас Ҷыр ашәа анцәыриго ҳәа дыпҧшны даатәеит. Пҧытрак ашьтахь, атәыцақәак аник, Ҷыр еиҭа ашәа аатирҟьеит. Дпҧырны даақәлеит Алхас. Аха атыпҧхацәа аҳәгьы рыҿдмыртцысит.

Убри аамҭазы, ахьшь акәҷышь имҭасны ианаго еипҧш, Алхас аҳҧабцәа ахьгылаз, днарыласын, Маша даалихын, длыцкәашо, диманы даақәлеит. Ларгьы пҧсыуа тыпҧхак леипҧш, лхы пату ақәтцаны, дшыкәашоз, Алхаси лареи даарыбжьаҧалеит Зурик. Урҭгьы акрамҭа, иеицыкәашон. Зурикгьы патула Маша лҩызцәа ахьгылаз, рапҧхьа днаганы днауижьит. Иара дааҳәын, иҩызцәа днарылагылт. Абас, аҩыжәра митәык рҿамҭакәа, шәаҳәаралеи кәашаралеи аамҭа акыр инаргеит. Артцаҩцәеи агәылацәеи тәаны иангыла ашьтахьгьы, еицәажәо, акыр аамҭа ргеит. Ҷыр усгьы иҩны дыҟан. Артцаҩцәа рахьтә, аушьтымҭацәеи рыкласс анапхгаҩи, акласси акласс нтытцтәи аускәа реиҿкааҩ ҿыци аангылеит, егьырҭ зегьы рыҩныҟақәа рахь ицеит.

Аушьтымҭацәа аалаган, ирцәынхаз ачыскәа акалаҭ итатцаны иҟарҭеит. Акәац хазы итартцеит, ачанахҟәеи атцәцақәеи зегьы еидыркылеит. Ақәчагақәеи ақәтәагақәеи аанда автцан иганы цьоукы ишьтартцеит. Арматура иалхыз атцаргылақәагьы наганы, урҭ инарықәыртцеит. Ушьта иаанхаз, ачанахҟәеи, атцәцақәеи, ачуанқәа рызәзәареи, аҧәыматәеи ртыпҧ ахь рнагареи акәын. Урҭ Ҷыр игәылацәеи иареи уатцәазы ирзынрыжьит. Абарҭ аныҟартца ашьтахь, иргәалашәеит ачуанқәа аҳы

рҭаҭәаны ишааныжьтәыз. Уи ҟарымҭар, ушьҭан арыцкьара еиҳа ицәгьахон. Урҭгьы наганы акрант апҳхьа инадыргылан, рызна-рызна аӡы ааҟартцеит. Ушьта аӡәы акы рзиҳәо иҟам. Агәылацәа русқәа реиҳарак дара иҟартцеит. Есышықәса аушьтымҭацәа ирызкны ахәылпҳазқәа мҩапҳыргалон, аха иабыкәыз, ас аушьтымҭацәа иахьыҟартцахьаз. Артцаҩцәа ианраҳа даара ргәы иаахәеит. Артцаҩцәа ракәым, адырҩаҿены ацхырааразиааақәлаз агәылацәагьы уамашәа ирбеит, патугьы ақәыртцеит.

Цыр арыжәтә зжәуаз цьоукы-цьоукы реипҳш, уи иашьҭаз аӡәы иакәымызт. Аха иара иашьа ипҳҳа лҩызцәа лыдкыланы иахьааигаз, иара дызлапҳшәымаз ала ус иахәҭоуп ҳәа ипҳхьаӡеит. Цыр уи ауха аҩы шижәыз ақыта иаарылаҩит, аха аӡәгьы ихеимҭеит, алаф алырхырц, алафҳәаҩцәа ирҳәаазаап, – рҳәеит. Избанзар, цәгьароума, бзиароума, ма даҿеацьароума, дахьнеиуаз, дахьааиуаз, рыжәтәк ижәуа, ахаан аӡәгьы димбацызт. Аҭаацәа зегьы ыцәеит Ҭинагьы Дариагьы нарыдкыланы. Ҭинагьы Дариагьы аиарахь рхы андырхоз, Дариа ус лҳәеит:

– Ҭина, Маша слыцәшәоит, егьа бымҳәан, лара дтәым уаҩны дрылами.

– Дариа, иарбанзаалак, цьара шәарак ҟабымҭан, ус цәгьарак иалаҟоу, цәгьарак згәы иҭоу, араҟа, аӡәгьы дыҟаӡам. Ибымбои, Зурикгьы ара дыҟоуп. Уи иашьак иеипҳш длывагылоуп, – лҳәан Дариа лгәы аалырҧәҧәеит Ҭина.

– Ааи, аха, – лҳәеит Дариа, даарак лгәы шымнаӡоз удырратәы.

Цыр дшыҩаиаз еипҳш, дынҭаҳәахаа ацәа дынҭанагалеит. Ҭинеи Дариеи акраамҭа еицәажәо ииан, нас урҭгьы ацәа инҭанагалеит. Аушьтымҭацәа рашәаҳәабжь хааӡа ргәы иҟәыҩуан. Аха урҭгьы, акрантцы ашьтахь, рашәаҳәабжь ааиқәтәеит. Атцх ашарахьы инеихеит. Усҟан, ҿымҭӡакәа зегьы аатәеит. Аӡәгьы «иҟытбжьы» уаҳауамызт, хабалак, ҭынчран иҟаз. Аушьтымҭацәа

рашәаҳәабжьи рцәажәабжьи ирылыԥны иумаҳауазу, ма уааҙа ҽнамҭуазу здыруада, аха арҭ ҷымҭҙакәа, еиқәышьшьы, ианаатәа, аҟарматцыс абжьы хааҙа иаагеит. Аушьҭымҭацәа ҷымҭҙакәа ашара ианагьылоз, иара ашәа хаа рзаҳәон. Ашәа хаа ҳәо, амԥа иқәнатцон аҟарматцыс. Уи иеигәырҧьон, иахьа апҵстазаара аилашырахь зшьапқәа еихызгоз аушьҭымҭацәа. Уи ашәаҳәара ишаҷыз, иаацәылашеит. Марҭеи Машеи еидтәалан. Урҭ наҟ-ааҟ, ирыдтәалан Алхаси Зурики. Алхас уаԥы имаҳартә еипҧш, хәыҵ-хәыҵла ибжьы ныҵакны, Марҭа лахь ихы рханы ҷааиҵит:

– Марҭа, ак басҳәар сҭахын, азин сыбҭоума?

– Азин умоуп, Алхас, ишҧыкәу азин шумам.

– Зурик иҭахуп Машеи иареи иеиԥызцәа бзиақәаны иҟаларц. Урҭ цқьа иеибадырырц азы, уаҵәы, Аҟәаҟа дганы илирбарц иҭахуп.

– Зурик Маша Аҟәаҟа дганы илирбарц иҭахызар, дынлацәажәар, илҭахызар диццоит, илҭахымзар дицца҂ом. Уи уаргьы саргьы ҳусс иалоузеи?

Алхас Марҭа илеиҳәаз, зхалеиҳәаз дыруп. Зурик Маша Аҟәаҟа дигозар, лымацара дшылмышьҭуаз идыруан, ларгьы дрыццар акәхон. Лара урҭ данрыцца, иаргьы дрыццарц акәын, Алхас иитахыз.

Уи Марҭа ианеилылкаа, даччан, инацылҵеит:

– Издыруада, саргьы сшәыцзар уҭахызар? Алхас даагҧхашьеит. Азнык азы ииҳәара иҷамшәо даақалеит. Нас мчыла иҧхашьара иҷеералихын, даацәажәеит.

– Ааи, исҭахуп.

– Уи азы ирдыруазароуп Ҭинеи Дариеи.

– Нас ирашәымҳәо.

– Зурик Ҭина илеиҳәар ҧсыхәак азылуеит, аха уаҵәыҵәҟьа заацәоуп, – лҳәеит Марҭа дыччо, Алхас ииҳәаз лгәаҧхо.

– Уаҵәы заацәазар, уаҵәашьҭахь ыҟами?

– Уи акы иамусуп.

–Ҳаинаалама?

– Мап, Алхас. Макьана ҳаинымаалаҙацт. Ҭина илашәҳәа ҳәа уасымҳәеи?

– Ҭина сара исызлаҳәаҙом, аха Зурик илеиҳәап.

– Ааи, Зурик иоуп, уара излалоуҳәозеи? Усҟан Зурики Машеи иеицҵаны илзышьҭуам. Ҭина лара лхала илҳәаргьы алшоит «Марҭагьы дшәыцзааит» ҳәа. Ус лымҳәар, Маша дшәыцны лцара лҭахымзар, ибымуазар, «Марҭагьы дҳацзааит» ҳәа Ҭина илаиҳәар, дазыразхар алшоит. Уахатәи ала ҳаицәажәара азхазааит. «Абна алымҳа амоуп» рҳәоит ажәлар, – лҳәан Марҭа лажәа аахлыркәшеит.

– Ибзиоуп, Марҭа, ибҳәаз саҳаит, – иҳәан Алхас Марҭа дынлыдҵын, Зурик дахьтәаз днеины иацәажәара дналагеит. Аушьҭымҭацәа зегьы тәоуп, амра агылара иазыҧшуп. Зны-зынла рыбжьқәа нытцакны, ҷьоук неицәажәоит ауп, ҭынчроуп. Алхаси Зурики роуп рыбжьы нытцакны иааҟәымтҵакәа ацәажәара иаҿу. Урҭ амра агылара хыс ирымоума. Урҭ хыс ирымоу даҽеакуп. Ус «уроо» ҳәа быжьқәак аагеит. Алхаси Зурики, азнык азы иҟалаз ҳәа акгьы рзеилымкааит. «Ҳамра гылеит», «Ҳамра гылеит» – ҳәа абжьқәа анаага ауп, иҟалаз анырба. Усҟан амра абз ашьхара иаавҵыҳәҳәан, маҷ-маҷ, адунеи ақәыҧхара иналагеит. Аушьҭымҭацәа рбыжьқәа шгац игон. Алхаси Зурики зегьы ирҳәо рҳәан, даргьы рыбжьқәа нарылартцеит. «Ҳамра гылоит», «ҳамра гылоит». Ицәазгьы ҿыхеит, арҭ рбыжьқәа заҳауаз зегьы ирҳәон: «шәымра гылааит», «шәымра гылааит» ҳәа. Амра шгыларыз, игылеит. Аҧсабара иқәпҧсаз аҙаҙа еимхәыцқәа рбо, хыхь ахалара иаҿын амра, аушьҭымҭацәа рымра. Аушьҭымҭацәа гәырҧьо, игәыдибакыланы, аҧсшәа иеибыҳәо, аипҧыртцра иаҿын.

Азеижәтәи ахы

Машеи Марҭеи рымала заҭәык Цыр игәараҭаҷы иаанхеит. Абжьаагьнеиҧш, Цыргьы иахьа заа дзымгылаҙеит. Ажәра иашьцыламыз Цыр иаха иижәыз, ихы иҭагьежьуа иҭан, иҭууа иҟанаҵеит. Марҭеи Машеи неины, Ҭинеи Дариеи ахьиаз акәымкәа, даҽа уадак аҷы инаиеит. Урҭ аҧҵаҳәа, акраамҭа иеицәажәон. Ишеицәажәоз, Марҭа Маша илалҳәеит Алхас ииҳәаз. Уи Маша ианлаҳа, ѡнутҵ-ҟала даргәырҧьеит, аха лгәырҧьара лтцәахит, лѡызаҵәкьа лҷы «дысгәагьхоит» ҳәа иаахтны аргама илзымҳәеит.

Маша Зурик раҧхьаҙа данылба, амш инаркны, лгәы изцон. Уи нахыс, дылбацыҧхьаҙа, даҽа ҧсык аалыллазшәа, акалашәақәа, дҟалон. Аха урҭ Марҭа илалҳәозма? Лара илымаз Зурик иҷынтә абзиабара, акала иахылгарц Марҭа Маша длазҵааит:

– Марҭа, аиаша саҳәи. Бара Алхас бзиа дбымбаҙои?

Марҭа даагьышарччеит, аха ҷылымҵзеит.

– Зҷыбымҵуеи? Сара бҟазшьала избоит уи бзиа дшыббо, ус ауми?

– Ус акәзааит, нас.

– Уи баргьы бзиа бибоит. Шәѡыцьагьы шәыбзиабара ҧшҙоуп, шәагьеиқәнагоит. Уажәы ашкол шәалгеит, атцарақәа рахь шәцозар, акраамҭагьы шәеиқәымшәакәа шәаанхоит. Баргьы аҙәы дыббашт, иаргьы аҙәы дибашт, аха бара даҽаацьара бхы бмырхан, дбымҧсахын, иара бимҧсахуазар. Шәҵарақәа шәрылгар, шәыҧсҭазаара еилашәҵар, аразҟы бзиа шәауеит шәѡыцьагьы.

– Уи ҳаҧхьаҟатәи усуп, уажәнатә алацәажәара заацәоуп – даақәыҧсычҳаит Марҭа.

– Сара еиҭабасҳәоит, дбымҧсахын Алхас. Уи даара дыҷкәына бзиоуп. Акыргьы ҵуазар ҟалап шәара бзиа шәеибабоижьҭеи, ус ауми?

– Уи атәы сабымҳәан, уи акалашәақәа иҟоуп.

– Ишҧаҟоу?

– Маша, сара излазбо ала, бара зегьы еилыбкаатцәкьар,

бҭахуп. Ус анакәха, аханатә ибасҳәап. Сара Литвантәи санаа, харак имгақәа, исеиҳәеит: «Бзиа бызбоит» ҳәа.

– Нас иабҳәазеи, уи аҭакс?

– «Суҷасуеит» ҳәа иасҳәеит. Уаҳа ажәак сеимҳәеит. Сиҷасыр ҳәа дшәаҭәкьоу сыздыруам.

– Нас уажәоума «бзиа бызбоит» ҳәа анбеиҳәа?

– Уаанҙагьы исеиҳәахьан, уажәгьы исеиҳәеит.

– Нас иабҳәазеи?

– Иухашҭма, раҧхьа ус ансоуҳәаз, иуасҳәаз?

– Уажәыгь уи бҳәахома? – иҳәан даччеит Алхас.

– Нас уи нахыс.

– Уи нахыс ҳшыббо ҳаҟоуп, иззакәу сыздыруам, аха есымша дызбалар сҭахуп.

– Устәкьа дыббалар бҭахызар, бзиа дыббоит, иара мап бцәызкуа иакәзам.

– Ааи, аха ҳҭара…

– Шәҭарагьы шәахьзоит, макьана шәажәзам.

– Ибҳәо иашоуп, Маша иахьцалак, ҳара ажәакәак иеибаҳҳәо ҳалагеит. Ҳгәы иҭоу аахтытәкьаны, макьана цқьа иаҳзеибымҳәозаргьы, аха сара шәара шәоуп ирыцҳасшьо. Шәара, макьана шәыбзиабара атәы ажәакгьы шәымҳәацызшәа шәызбоит.

– Дарбан, иззыбҳәа, Марҭа, – дҭааит Маша.

– Зурики бареи шәоуп, исҳәо ззысҳәо, уаҳа дарбан.

– Ибазҳәада Зурики сареи бзиа ҳаибабоит ҳәа?

– Иара бзиа бибоит. Уи сара, ибзианы издыруеит.

Баргьы бзиа дбымбакәа быҟам, аха ибҳәом акәымзар.

– Сара макьана азәгьы бзиа дсымбазацт, аха иҟалаша сыздыруам, – лҳәеит Маша, лажәақәа аҩыстаара атцатцаны.

– Нас уатцәашьтахь Ҭинеи Дариеи азин ҳарҭар Аҟәаҟа ҳамцазои?

– Аҟәаҟа ҳзымцои, сара бара баҳаҭыр азы сцар алшоит, избанзар, сара сқьаҧьариоуп.

– Уи иашоуп. Бара акыр ҳаинбраалеит. Ушьта саргьы қьаҧьариара бзызуеит. Сгәы иаанагоит Зурик Ҭина иан-

леиҳәа, Аҟәаҟа ҳцаразы, лара даназыразха, агәра згоит мамагьы дшазыразхо. Ус анакәха, уатҵәашьҭахь ҳаицны Аҟәаҟа ҳцоит. Настәи аусҷәа шәнапы иануп.

– Иҟало аабап.

– Ушьҭа ҳацәап.

– Бзиоуп.

Ацәа зылацәаҟәа ирхыланы иҟаз арҭ аҭыҧҳацәа, минуҭҟәак рышьҭахь иҭахәхәа ицәан.

Ҷыр дангыла, амра акыр ихалахьан. Иара ашьыжь дгылалон, иани иареи иеицхырааны, рыжәҟәа рхьалон. Нас ашкол ахь дцаанҙа ирахә ҭицалон. Иахьа заа дзымгылеит, иара дангыла, Мина ажәҟәа хьаны иҭылцахьан. Уажәы Ҷыр дзызхәыцуаз, ақәчагақәеи, атәарҭақәеи ачуанҟәеи, уҳәа иахьааргаз рҭыҧ ахь ргара акәын. Убри аамҭазы, ҷкәынцәаҟәак уардынла иааин, Ҷыр инапы амыркҙакәа ирыманы ицеит. Урҭ анцоз, Ҷыр ибжьы аарыҟәиргеит:

– Урҭ ижәго рҭыҧ аҷы ианыҟашәҵалак, арахь шәмааикәа шәымун. Сшәызгъшуп ҳәа.

Ҷыр ишиҳәаз еиҧш, изеиҳәаз русҷәа ианрылга, иара иҷы иааит. Урҭ анааи, егьырҭ игәылацәагьы ааины, абысҵа уны, акәац рҧханы илатәеит. Ихамырҟьацәакәа рқьафқәагьы ҟарҵеит.

Ҭинеи Машеи Дариеи хәылҧазынҙа иҟан. Урҭ Ҷыр изымгеит ижәны дахьыҟаз азы. Аха ҷкәынак диҳәан, ишьҭит. Урҭ ахьцоз Марҭагьы дыргеит.

Ҭина лҷы Зурик днеины ус леиҳәеит:

–Ҭина, Марҭа акыр балҳәахьоума? Аинститут аҷы ҳнеины, ҳанкыдҵааларц иеибаҳҳәан.

– Ааи, исалҳәеит. Шәца, иеилышәкаа иҟоу иану. Шәыҩҧышәшәа, иҟало шәбап.

– Ҳахьцо, Машагьы дҳаццар, иҟалои?

– Шәахьцо, Маша дшәыццар, акымзарак ҟалом. Амала, лан илуазар. Лан ҳлазҵаап, уи илҳәо ҳаҳап, – лҳәан Ҭина, Дариа луадаҷы днеин, длазҵааит:

– Зурики Марҭеи Аҟәаҟа ицоит, аинститут аҷы инкыдҵааларц. Машагьы дыргар рҭахуп. Бара бгәы иаанагои?

– Сара Зурик сицәшәаҙом. Марҭагьы дыҟазар, дрыццааит лара илҭахызар. Аҟәагьы ҽеишәа илбап, – лҳәеит Дариа.

Уи акәхеит, Марҭеи Машеи ԥееилаҳәа-ԥееилаца минутқәак рышьҭахь руада иаадәылтцит. Агәараҷы игылаз аҧса аҭаҟа дырзыпҧшны дтәан Зурик. Арҭ аҳәсахәыцқәа ааины ианааидгыла, дѡагылан, аҧсшәақәа ааибырҳәеит. Нас иара раҧхьа дгыланы иҷынеихеит. Уи иҷанынеиха, даргьы наишьҭалеит, ѡажәа минут рышьҭахь иѡеит автобусқәа ахьаангылоз, уа дрызыпҧшны дгылан Алхас. Алхас арҭ иааиз аниба, аҧсшәа реиҳәеит игәыдкыланы. Раҧхьа Зурик дгәыдикылеит, нас Маша. Анҭ гәыдкыланы, аҧсшәа раҳәаны, Марҭа лнапы лымхны аҧсшәа леиҳәозма. Ма леихырхәара азирхозма? Егьырҭ иѡызцәа аҧсшәа шреиҳәаз еипҧш, Марҭагьы даагәыдкыланы, дагьааигәҙит. Алхас Марҭа дыгәҙны, аҧсшәа анлеиҳәа, лара амца ѡылыхҟьеит. «Ус ҟасымтцар акәын» ааигәахәит иара, аха иҟаитцашаз ҟаитцахьан, уи шьҭа уаҳа аарҳәышьа амамызт. Марҭеи Машеи ахьгылаз иааныжьны, Зурики Алхаси акассахь рҷынархеит. Акасса ианнадгыла, аблеҭқәа раахәаразы ажәа ааимаркит арҭ аиѡызцәа, аха Алхас Зурик иаҧхьа днеин, агәараан игылаз иашьҭахь днагылеит.

– Шәара шәоума, ашьҭахь игылоу? – дтцааит Алхас.

– Ааи, сара соуп ашьҭахь игылоу, – иҳәеит Алхас зашьҭахь днеины днагылаз ахатца. Алхас зышьҭахь дгылаз зегьы жәаѡык раҟара ыҟан. Акассир урҭ аблеҭқәа рытара рацәак дадымхалеит, аха аблеҭқәа ахьиоуз ашьҭахьтәи аҭыпҳқәа рҷоуп. Даҽа маҷк аҟара иаанхар, ари ареис аҷы аблеҭқәа рауамызт. Урҭ даҽа саатк аҟара азыпҧшра рыцәшәон. Алхас аблеҭқәа анамих ашьҭахь, Зурики иареи неины инарыдгылеит, Марҭеи Машеи ахьгылаз.

– Аблеҭқәа амаҳҳит, аха ашьҭахьтәи атәарҭақәа рҷоуп, аблеҭқәа ахьҳауз, уаҳа иамуит, – иҳәеит Алхас, ашьҭахьтәи атәарҭақәа рҷы аблеҭқәа иамихыз иатәамшьо.

– Ашьҭахьтәи аҭыпҳқәа рҷы акәзаргьы иуадаѡым, иаҳмоуҙар атцкьыс еиҧуп, – лҳәеит Маша.

Рыҧшьҩыкгьы иеицны автобус раҧхьатәи ашә иаатыз инадгылеит. Ашьҭахьтәи ашәқәа аркын, избанзар, аныҟәцаҩ аблеҭқәа гәеиҭон, апасаҷьырцәа анлыбааua, рблеҭқәа ргәаҭара еиҳа имариахон азы. Уаҟагьы агәараан игылан. Ргәараан анааи, Марҭеи Машеи раҧхьа иҩыхәнеит, нас Алхаси Зурики ҩыхәнеит. Доусы рҭыҧқәа рҿы инатәеит. Аҭыҧқәа дырҭәит, аха автобус макьана игылоуп, аҧхьатәи ашә шартыц иартуп. Аныҟәцаҩ имбошәа ҟаҵаны дтәан, акатаҳәа автобус аҭалара иаҿын. Автобус иҩхалаз ҷьоукы, аҭыҧ амамшәа анырбалак, шьҭахьла, иллыбаауан. Иццакуаз наскьаны инагылон. Убас мацара атәарҭақәа рыбжьара унацәа узрыламкуа иаабжьдырҭәааит. Аныҟәцаҩ иовтобус уаҳа амкуашәа аниба, ибжьы акыр иҩхацаланы, ҿааиҭит:

– Шәҿааидышәкыл, шәҿааидышәкыл, шәара шәеиҧш, арҭгьы цар шырҭаху шәзымдырӡои? – иҳәан ашә дҩахан, иааиркит, автобусгьы аҿынанахеит. Ари автобус Аҟәаҟа ахы рханы инеиуан. Харантә иааз аҧсшьаҩцәа, аҧсабара ҧшӡа рыҧсы рзалымхуа иахәаҧшуан, иахьцоз. Урҭ реиҧштцәкьа акәымзаргьы, арҭ аҧшьҩык иеицыз зныкҩынтә раҟара иаахьазаргьы, уаҳа Аҟәа имаацызт. Зурик ақалақь аҿы дынхон, дагьреиҳан аҟнытә, акырынтә Аҟәа даахьан, арҭ аҭыҧқәа ибла хыркхьан, уажәы даарак рыхәаҧшра аинтерес имамызт. Автобус аидара ҕәҕәаны иаман, еихо аарлаҳәа ицон. Аха Ешыра архәарақәа ираҩсны, аиашарҭа инықәлеит. Ишьҭхысаа Аҟәаҟа ахы рханы инеиуан. Ус Гәымсҭа ацҳа иныкәсын, акаршәра ианыланы ишнеиуаз, автовокзал инадгылт, ашьшьыҳәагьы, иаангылеит. Уи ашәқәа шаркыц иаркын. Аҧхьатәи ашәқәа аатит. Аблеҭқәа гәаҭо, апасаҷьырцәа роужьра даҿын аныҟәцаҩ. Ашьҭахьтәи ашәқәа шаркыц иаркын. «Ашьҭахьтәи ашәқәа аарты ҳәа ҷьоукы аҳәҳәара иаҿын. Аха аныҟәцаҩ иааиртуамызт, аблеҭ змақәамыз ицәцар ҳәа дшәаны. Ус зегь рышьҭахь иллыбааит: Машеи, Марҭеи, Алхаси, Зурики. Урҭ акраамҭа, инаҧшы–ааҧшуа, иахьыллыбааз игылан, нас амҩахь

иҩхалеит. Иахьыҩхалаз акәын авто-бусқәа ахьаангылоз. Рапҳьа иааиз, автобус инҭалан, ақалақь агәынҳа ицеит. Уа акәын иахьыҟаз, арҭаҩратә институти, амедицинатә училишьеи. Рапҳьа аучилишье аҿы иҩеит. Еилыркааит пҳышәарақәас ирҭиқәоз. Уа апҳышәарақәа ирҭиқәоз абарҭ аматәарқәа ракәын: 1. ахимиа – ҿырҳәала, 2. абиологиа – ҿырҳәала, аурыс бызшәа – ахҭҳәаа аҩра.

Апҳышәарақәа рыҭираз акы ҟарҭашазаргьы рыбҳа пҳызҭәоз апаспортқәа рымазар акәын, насгьы ҩышықәса иреиҭамкәа ааглыхрақәеи, аргыларақәеи, ма аколнхарақәеи рҿы уҳәа аус зларухьоу ала, ашәҟәы рымазар акәын. Сынтәа иалгози ибзиаҳаны ашкол иалгази, мамзаргьы ибзиаҳаны апҳышәарақәа ҭины иаднакылаз ракәын, апҳышәарақәа рышьтахь, апаспортқәа зыртоз. Зурик ҩышықәса аус иухьан. Уи апаспорт иман. Апҳышәарақәа ҭины, аконкурс аҿы дызиааир, дҭалон. Егьырҭ ибзиаҳаны апҳышәарақәа рзыҭир, иҭалон, аха уи аигәыҧра уадаҩын. Ажәак ала, иуҳәозар, аучилишьеи аинститути рҭалараз иатахқәаз зегьы иеилыркааит. Аха дара зҭалап ҳәа игәыҧуамызт. Избанзар, апҳсуаа, шамахамзар ирыдыркыломызт, аҳәык-ҩыцьак рыда. Урҭ бҳа ҧәҧәак змази, ма апҳара рацәаны измази ракәын. Апҳсуаа мацара ахьрыдыркылоз, апҳсуа бызшәеи алитературеи, аитҵбыратәи аклассқәа рыртаҩцәеи ахьазыҟартҵоз ракәын. Арҭ апҳшьҩык гәыҧра дук рымаҳамкәа аучилишьагьы, аинститутгьы ныжьны ицеит. Имидагәидаха инеиуан урҭ амҩа ианыланы, аха иахьцо рзымдыруа. Ус ишнеиуаз, Зурик даатгылан, иҩызцәа рапҳьа дгыланы ҿааиҭит:

–Иаҳҭии, иаҳзымҭи ҳдокуменқәа алаҳҵап, нас иҟало аабап.

–Ибзиоуп, – рҳәеит Алхаси Марҭеи. Зурик идокументқәа шрыдыркылоз усгьы ирдыруан.

– Шәаала амаамынқәа рпитомник ахь ҳцап.

– Ибзиоуп, – иҳәан Алхас, Зурик иихәаз даазыразхеит.

– Шәара ишышәҭаху, – рҳәеит Марҭагьы Машагьы.

Аиҩызцәа ас ианеизыразха, иеицны, амаамынкәа рпитомник ахь рҽынархеит. Дук мыртцыкәа апитомник ахь ахаларҭа инадгылеит. Уаҟа хҩы-ҧшьҩы раҟара аҭакәажәцәа тәаны азараҟьа ртиуан. Алхас раҧхьа дназыдгылаз аҭакәажә аҧара налиҭан:

– Абарҭ иеицу акака рыҭ, – иҳәеит.

Ҭакәажәык ақьаад рҳәырақәа ҟатцаны, азараҟьа тапҧсаны, асаан ҟьапҧс иантцаны, ирмазеины илымаз, иахьаныз иианыхны, иеицыз зегьы акака надлыркит. Аҭакәажә «иҭабуп» ҳәа наларҳәан, дара амаамынкәа рпитомник ахь ицарц амарда иаҽгаз амардуанкәа ирҽаланы рҽыҩархеит. Агәашә аҧхьа ианҩеи, амаамын ан ахәыцы ашьамхы иқәыртәаны, ахы ишалаҧшуаз, анҭ иҩеиуаз анаба, «азараҟьа сырҭоит» – ҳәа агәы иаанаган, аҧа хәыцы анапы кны, ааида иааины иаадгылеит. Уи иашьтархны, егьырҭ амаамынкәагьы ааин, аихатәы ааида рызнапык ала икны, егьи рнапы ааида инкылырҳәҳәаны иркын. Иеицыз аиҩызцәа ирмаҷ-рмаҷны азараҟьа рырҭон амаамынкәа. Дара ауаҩы иеиҧш, азараҟьа гәылхны, ацырақәа рҽы итапҧсо, ацәақәа наҟ инкапҧсо, афара иаҽын. Аиҩызцәа уамашәа ибаны, иччо, амаамынкәа ирыхәапҧшуан. Дара ишырхыччоз анырбалак, амаамын дуқәа рылақәа тцархәны, ирхыччоз инарыхәапҧшуан. Азараҟьа ирымаз анынтцәа, амаамынкәа еилыркаан, ицаны рҭыҧқәа рҽы инатәеит. Аиҩызцәа иеицыз шьтахьҟа иаагьежьит. Урҭ уаҳа ажәакгьы иеибымҳәаҙакәа, иеицны инеиуан, аҷҳаҳәа иеицәажәо. Ус ишнеиуаз аботаникатә баҳча инадгылт.

“Ҳанҭаланы иаабап”! – иҳәеит Зурик, рыҧшьҩыкгьы шеицыз агәашә аҧхьа ииаины, ианаадгыла. Аҙәгьы мап имҳәаҙеит. Зурики Машеи иеицны агәашә иан-ынҭала, Алхаси Марҭеи урҭ инарышьҭалеит. Апарк итцганы амҩақәа хабалак иган. Дара, хазы-хазы амҩа-қәа инарнылеит. Арҭ аиҩызцәа иеицыз, ари абаҳча инҭалаанҙа ирҳәоз, атцара ишҭалаша акәын. Аха уажәы

,абзиабарагьы нацыртцо иналагеит. Урҭ хазы-хазы, апарк итцгаз амҩақәа ирныланы, аботаникатә баҳча ҧшъа итцаланы ишнеиуаз, ишымгәыҧзуаз иеицәызит. Алхаси Марҭеи напҧшы-аапҧшит, аха рҩызцәа рымбеит.

– Арҭ цьара итәеит, ҳәарада, ҳаргьы цьара ҳтәап, бгәы иацәымҧымзар, – иҳәеит Алхас.

– Изаҭахи атәара, уаапҧсама, Алхас? – лҳәан Алхас азтцаара илҭеит Марҭа.

– Саапҧсазаргьы ҟалоит, – аҭак ҟаитцеит Алхас. Марҭа дааччеит. Ус ишнеиуаз, рапҧхьа инзыдгылаз аирымз ахь иҷынеихеит Алхас. Марҭагьы лыжәҩа ааникылан, ашьшьыҳәа уахь дналыхеит. Лара мап мкъакәа, Алхас дахьынлыхаз ахь лҷыналхеит. Рҩыцьгьы неин, инеиватәеит. Алхас Марҭа лнапы ахьааникылаз, длеилҧсаа дцеит. Акраамҭа ҷымҭазакәа итәан. Иихәо иҷашәомызт Алхас. Марҭа лакәзар, лгәы атҳара-тҳара ҳәа еисуа, иихәарызеишь ҳәа дзырҩуа дтәан, нас иҷааиҧсахын:

– Ибыхьи, Марҭа, зҷыбымҭуази? – иҳәеит Алхас.

Ҳауа изыхәҭада рапҧхьа ацәажәара?

–Усгьы апҟара ыҟоума?

–Акыр здыроу? – лҳәеит Марҭа лылақәа ҭырхаха Алхас дҩеиҷаапҧшын.

–Ус акәзар, рапҧхьа ацәажәара сара сакәхап изыхәҭоу, аха рапҧхьа сажәа ацәыргара сацәшәоит.

–Узыцәшәозеи?

–Бысҷасыр ҳәа.

–Сызхауҷасша ажәа уҳәар, суҷамсуеи.

– Афбатәи акласс аҷы ҳантәаз, ибасҳәаз ауп уажәгьы ибасҳәарц истаху. Усҟан «суҷасуеит» ҳәа сабҳәеит, уажәы ус сабҳәарыма?

– Усҟан, схәыцымзи, сгазан.

– Уажәы бҟәыҧамхеи. Марҭа илҳәаз лажәа ахы ахьцоз иеилылкаан, даапҧхашьан, лхы лалырҟәит. Алхас инапы неиган, Марҭа лнапы инақәитцеит. Акыр иҧсы ихәлашәаны дтәан. Иҧсы анааивига, ашьшьыҳәа даацәажәан:

– Ушьҭа иааҙо егьыӷам. Сара бара быда схәарҭам, исҳәо базыразума, Марҭа?

– Атцара ҳалымгакәоу?

– Мап, атцара ҳалгароуп, аха издыруазароуп, сара бзиа сызбо дышсымоу.

– Утцараҽы уи ухәарҭахап угәахәуоу?

– Ҳәарада, исыхәоит. Исразӷхода ҳәа аҳәсахәыӷқәа срышьклаҧшуа атцкыс, исразӷхо заа дыздыруазар, шҧасзеиҧьым.

– Саргьы исзеиҧьхару?

– Ҳәарада, ибзеиҧьхоит…

– Нас иаҳзеиҧьхо шаадыруа, мап кышьас иаҳҭоузеи?

– Сылашара, Марҭа, ари «ааи» ауп иатцанакуа, ус ауми?

– Ус акәзааит нас…

Алхас, убас дгәырҧьеит амтцәыжәԥақәа иманы ажәԥан датцакьысуа, дпҧыруа, дхоушәа еипҧш, изымдырҙакәа инапы аҽынаирхан, аха иҽааникылеит. Иӷаитцаз шиашам анеиликаа:

– «Сатамзааит, Марҭа», – иҳәан инапы иара иахь даахеит.

– Иуасҳәари, «суҽасааҧза» атамзаара шьҭоутцеит. Уажәтәи ала иуанасыжьуеит, – лҳәеит Марҭа.

Убри аамтазы, Зурики Машеи ахьтәазгьы абзиабара акәын излацәажәоз.

Арҭ араӷа ишылатәаз еипҧш, уаҳа ажәак мҳәаҙакәа Зурик Маша даагәыдикылан дааигәҙит.

– Маша, сара даара бзиа бызбоит. Бзиа бызбоижьҭеигьы акыр цуеит. Ихабцоу сыздыруам акәымзар, иҳәан Маша лхы игәы инадитцеит инапы ала.

–Ус, ӷоумцан, ус, – лҳәеит Маша, аха лхы Зурик игәы иадырҧәҧәала иахьикыз даамыхеит.

–Маша, бзиа бызбоит, – иҳәахт Зурик

– Зурик сумжьаҙои?

– Бышҧазжьо, сеилагама?

– Ус амц зҳәакәо рацәаԥуп.

– Аиаша зҳәаҟәо еиҳаԝуп.

– Уара уиашоуп, аха аиаша зҳәаҟәо рахь ҳара ҳаҵанакыр, аха…

– Ҳаҵанамкратәа ҳзыхҟьеи?

– Акрыздыроу? – лҳәеит Маша лгәы еиҟәышьшьы.

– Сара бысцәымшәан, абжьысра сгәы иҭаҳам. Сара сгәы иҭоу аҵареи анхареи роуп. Унхарц азыҳәан бзиа узбо, бзиа иубо, аҧҳәыс думазароуп. Ус иҟоу бара бакәзар сҵахуп.

– Ааи, аха сшәоит.

– Бзыршәои?

– Усҟан схәыҷын, ҳгәылак Аҧсны лыпҧсы лшьон. Қырҵуак бызгоит ҳәа джьаны, длыцныҟәон. Рчарагьы аҿҳәара арҵеит. Ҳаҧыхьа уажәааны ҧсшьара данаауа, акәхеит аҿҳәара, аха адырԝашыҟәсан данаа, уаҳа ихабар лымбаҳеит. Сыԝны ауп ҳәа иара илирбаз аҿы днеины дантцаа, дзазтцааз аҧҳәыс ус лалҳәеит:

– Уи, Қарҵтәын, усҟан, ара ҧсшьара ҳәа дааны дыҟан ауп, уи ара дышҧанхои? Уи дахьынхо Қарҵ ауп. Нас ишҧалурыз ари аҳҧаб рыцҳа, днагьежьны, дызлааз адәыҧба дынҵалан, лыԝныҟа дыҟәланы дцеит.

– Маша, бгәы ишҧаанагои, саргьы ус бзызур ҳәа бшәома?

– Ааи, Зурик, ус сшәаргьы ҟалоит.

– Бымшәан, Маша, бымшәан. Сара ус иҟоу ауаа среиуаҳам, ус иҟоу ауаа сара сраҧацәоуп.

– Зурик, изызҳои, саргьы уара бзиа узбоит. Уара уеиҧш, саргьы уара бзиа узбоижьҭеи акыр аамҭа ҭуеит. Раҧхьаҳа уаргьы саргьы ҳанеибаба, уара бзиа сануба, саргьы бзиа узбеит, аха ҳара ҳзымеицәажәеит акәымзар. Уара ишудыруа еиҧш, сара Москватәи амедицинатә институт аҿы аҧышәарақәа ҭины аҭалара сгәы иҭоуп. Сара арахь сзааз уара узоуп. Уара ишуҳәаз еиҧш, сара бзиа субаҵәҟьозар, ууаи, ҳаҿҧаҳшәап, Москватәи еиҳау аҵараиурҭақәа рҵалара. Уа иҟоуп аргыларатә институт. Ачкәын изы уи аинститут даара ибзиоуп. Уа ачкәынцәа

еиҳагьы ирыдыркылоит аҳҧабцәа раасҭа. Уара апаспорт умоуп. Ашкол уаналга ашьҭахь, ҩышықәса аргылараҽы аус уухьеит. Уи зыртцабыргуа ашәҟәгьы уцьыба иҭоуп. Ухәшьарақәа бзиоуп, лымкаала аматематика удыруеит, черчениеи асахьатыхреи рзы аҟыбаҩ бзиа улоуп. Сара сгәы иаанагоит, ари афакультет уҭалоит ҳәа. Зурик, азныказ иихәара-ииура изымдыруа даақәхеит. Ашьҭахь, цқьа данхәыц, Маша илҳәаз дадгылеит. «Дыбзиоуп Маша, адырра бзиа лымоуп. Лара сыҧсы еиҧш дысгәаҧхоит. Ҳара ҳҩыцьагьы иреиҳау аҭара ҳазҭалар бзиоуп, ма ҳуаҳәы ҳазҭаргьы, изҭамлаз даангыланы, аусура дцалап, иҭалаз аинститут ахь дцалап», – ааигәахәит иара.

Марҭеи Алхаси ахьтәаз иҩагылан, рҽынархеит. Урҭ неиуан аботаникатә баҳча итцганы игаз амҩақәа рахьтә акы ианыланы. Ус ишнеиуаз Машеи Зурики ыҟоуп ҳәа ргәы иахьтаҳамыз аҭыҧ аҽы итәаны ишеицәажәоз анырба:

– Угәы ишҧаанагои, иаанҳажьрыма, шьта, аботаникатә баҳча, ҳаҳҧабцәа амла иаҳаркит. Урҭ акы инаҳарцҳап, ҳаргьы акы ҳнацҳап. Ус еиҳа еиҧьзар ҳәа сгәы иаанагоит, – иҳәеит Алхас, Марҭеи иареи аанымгылаҳакәа, Зурики Машеи ахьтәаз, ирывсны иахьнеиуаз.

– Аиеи Алхас, уара аиаша уҳәоит, шьта иаанҳажьып аботаникатә баҳча. Цьара ҳнеины, акы ҳнацҳап, нас акатер ҳанҭаланы, амшын агәы ҳанхылап. Уи зегьы иреиҧьу ҧсшьароуп, ус ауми, иҳәан дҩагылеит. Уи ишьтархҳны дҩагылеит Машагьы.

– Ус ауп, ус, уи ушьтан ҳалацәажәап. Уажәы иахьаххәаз ҳцоит, – иҳәан ишцац еиҧш, Марҭеи Алхаси иеицны инеиуан. Акыр ианынаскьа, Алхас ишьтахьҟа даагҧшызар, Зурикгьы Машагьы рышьталаны иааиуан, «баангыл, анҭ ҳарзыҧшып», – иҳәеит Алхас Марта лахь днагҧшны. Марта даатгылеит. Урҭ ирыхьҙеит Зурики Машеи. Рыҧшьҩыкгьы шеицыз, аботаникатә баҳча агәашә инҭытцит. Уаанҙа ишырҳәахьаз еиҧш, рагьхьа инзыдгылаз крыфарҭак иныҩнылеит, Алхас агәаран днагылеит. Егьырҭ

иахьҭацәыз ҭыҧк аҽы инеины, инатәеит. Алхас игәаран анааи, иҩызцәа неины ачанахҟәа рҭәны ахәыҡатцаҩ адахҭа иқәиргылоз, акатаҳәа, иқәхны агара иаҽын. Аҭыхәтәан иара ихәы аақәхны, иманы, днеин иааигаз астол иныкәиргылеит. Даагьежьын, ачанах азна ачеи алимонадкәеи аайган, астол агәҭаны иныкәиргылеит. Акрыфара иналагеит. Акрыфара иаҽын, лассы-лассы алимонад инахәо. Ус акрыфаны иалгеит. Акәакьҭаҽы анапырзәзәага ахьыҡаз, инеин раҧхьа Марҭеи Машеи рнапқәа зык нақәыртәеит, нас Алхаси Зурики. Зегьы рнапқәа аныръзәзәа ашьҭахь, акрыфарҭа индәылтцын, аладаҡа игаз амҩа иаными рҽынархеит. Илеит амшын асқьалаҽы, дара шлеитцәкьаз еиҧш, акатер уаала иҭәны асқьала инадҭит. Акатер иазымгакәазгьы ҧыҭҩыкасқьала иқәгылан. Уи ахьцаз саатки бжаки амҩа иқәхон аҡнытә, иазҧшыр акәхеит. Акыр илеи-ҩеиуа аамҭа рхыргон. Нас Зурик днеин, аршәы ахьыртиуаз, аҽхышә днадгылеит. Рыцыҧхьаза аршәы ааихәан астол инахатәеит. Аршәы ыфо, акраамҭа итәан. Ус аамҭа ааизаап, акатер ааинт. Аҭыҧ аҽы инадгылеит. Аматросцәа ааин, ашаха шәпақәа рыла ирхханы инкыдырҳәалеит. Амшын ацәқәырҧақәа думызт, аха егьаумҳәан, акатер дыртцысуан. Матроск ҕәҡьаҡьак ааиган, акатери асқьалеи рҽы ахқәа ныкәитцеит. Нас аҙәаҙәала рыжәҩақәа куа мацара, акатер аҡнытә асқьалахьы рнагара дналагеит. Акатер ауаа рлыбаара акыр иадхалеит.

Урҭ акатер алыбаара иахьынзаҽыз, катерла амшын агәахьы ахылара згәы иҭаз аблеҭқәа амхны, агәаран игылан. Урҭ ирылан: Алхаси, Зурики, Машеи, Марҭеи. Акатер илыбаашаз, анлыбаа ашьҭахь ҿыц акатер иҭалозгьы, илыбааз реиҧш, аматрос аҙәаҙәала рнапқәа куа мацара, акатер рҭәны ауаа нақәиртәеит. Акатер иақәтәашаз анақәтәа ашьҭахь, аамҭа амцхә мгазакәа, радиола ишдәықәлоз нрыларҳәан, шахала изыдҽаҳәалаз агәашь аматорс иаапиртит. Амшын ацәқәырҧақәа акатер иадсылоз, ишаргазҽазуаз асқьала инадҭит.

Акатер цон амшын агәы иаханы. Уаантәи ибзианы Аҟәа рбон. Зегьы ргәы иаахәаны акәын Аҟәа ишалаҧшуаз, избанзар, Аҟәа унаргәытца иангылоушәа ахы-атцыхәа зегьы убон, цьоукы акатер аѡнутцаҟа италаны арыжәтә ржәуан, цьоукы, гәыпҧ-гәыпла, иеидгыланы ашәа рҳәон. Цьоукы рызҕабцәа рыбҕа рнапқәа акәыршаны, уажәы-уажәы рқьышәқәа инрыгәзуа, игылан. Арҭ Марҭа иахьылбоз дыҧхашьаны илымбозшәа ҟатцаны, зымѡакы дыҧшуа дгылан. Марҭа лѡызцәеи лареи акыр игылан, нас инеины рҭыҧқәа рҽы инатәақәеит. Ус итәан ашәа зҳәоз ирзыҙырѡуа.

Ашәа рҳәон, еиҳарак, қыртшәалеи урысшәалеи. Ашәаҳәара ианаҟәытцлак, амузыка аабжьаргалон. Уи амузыкагьы, ма иқыртшәан, ма иаурысшәан. Машәыршәа акәзаргьы, аҧсышәала ашәакгьы уаҳауамызт. Алхас изымчҳазт, ҿааиҭит:

– Аҧсышәала ашәак ашәырҳәеи, аҧсышәала.

– Аҧсышәала апластинка ҳамаҙам, ҳәа бжьык аарылаѡит, акатер иақәтәаз зегьы.

– Иаашәхәар, иҟалои?

– Цьаргьы ирҭиҙуам. Аҧсуаа ашәа рызҳәаҙом, апластинка злартиуеи. Убри аамҭазы, Алхас Зурик ихы наидикылан:

– Уааи, Зурик ашәак ҳҳәап.

– Ҳѡыцьа ҳамацароу?

– Ҳѡыцьа ҳхала, зны, ашәаҳәара ҳналагап, нас аҙәыр ҳадгылозар, аабап.

– Иҳадгыларыда, ара иҟоу зегьы аурысқәеи ақыртцәеи роуп.

– Иауазеи, аҧсуаа ҳаҟамкәа, исыцшәырҧыз, – иҳәан аркәашага аацәыригеит рган аҽы игылаз аҧсуа ҷкәын. Даргьы иааицдырҧызын, ашәа хааҙа ишырҳәоз, анапеинҟьра иналагеит. Афы исызшәа дкәашо даақәлеит Алхас. Уи иҿынеитцыхны акәашара илшо дыҟамызт. Ариадқәа рыбжьара, аҭыҧ ҭшәараҽы ишьапқәа рықәыргыларҭа аҭыҧ имоуа, акәашара даҽын. Урыс хатцак дѡагылан:

– Аҭыҧ рышәҭ, аҭыҧ ҳәа аҳәҳәара даҽын. Маҷмаҷ инаскьа-ааскьо мацара, излауаз ала, аҭыҧ рыҭара иналагеит. Ус дыкәҧрааны дкәашо даақәлеит Марҭа. Алхас диҧсахит урыс ҷкәынак, нас қыртуак, нас Зурик. Аҭыхәтәан, Марҭа даагҧсашәа анылба, Маша Марҭа даалыҧсахит. Зурики лареи акәашара иалагеит. Урҭ краамҭа иқәымтҵакәа иеивагьежьуа акәашара иаҽын. Рызхара иаыкәаша ашьҭахь иаақәтцит. Аамҭа ахьцаз рымбаҙакә акыр ицеит. Акатер асқьала, ашьшьыҳәа инадгылеит. Абри аҭыҧ аҽы ауаа акатер ианақәтәоз, иақәзыртәоз аматрос дааин, ашә даагҧырагылеит. Даҽеа матроск днеин, ишыҟаитцалац еиҧш, ашаха шәпала акатер агәашь инадиҳәалеит. Акатер шызазоз, аҕә ҟьаҟьа, акатери асқьалеи рыбжьара иныкәитцан, аҙәаҙәала рыкәгара дналагеит. Машәырда иҙхытцит зегьы. Ари агәыҧ иеицыз, ѡыцьа-ѡыцьала, хѡы-хѡыла асқьала ааныжьны ацара иаҽын. Асқьала ааирыжьит арҭ аҧшьѡыкгьы. Асқьала урҭ аныкәс, ауаа рыжәпара иналалан, авокзал ахь ицоз автобусқәа ахьаангылоз, ахь рҽынархеит. Уа ианнеи, рацәак ииаанымхакәа, автобус ааин, инақәтәеит. Урҭ зыкәтәаз автобус авокзал аҽы иѡеит. Ара иахьааиз, саҭбжак инеиҳаны автобус азҧшра рыкәшәеит. Алхас днеин, аблеҭқәа аамихын иҵьыба инҭеитцеит. Уи ашьҭахь, акыр илеии-ѡеиуан, авокзал аперрон аҽы, автобус ааины, аҭыҧ аҽы ианаангыла, даргьы неины инақәтәеит. Ари автобус аѡнутцаҟа аицәажәабжь гон. Аицәажәабжьқәа игоз рбыжьқәа рылыѡуан, ҳара ҳфырхацәа рцәажәабжьқәа. Ус аамҭа анааи, аныҟәцаѡ дааин, автобус аҧсҵы ааникыланы, иҭыҧ аҽы длатәаны, ипасаҵьырцәа днарылаҧшын, акыр ибжьы аардуны, иааиргеит:

– Зегьы шәыҟоума?

– Ааи, зегьы ҳаҟоуп.

Ус анакәха зегьы шәыҟоуп, ушьҭа ҳдәықәлап, – иҳәан аныҟәцаѡ автобус аус ааируит. Автобус ахьгылаз, ҧытраамҭак аус аура иаҽын. Амотор маҷк аҟара ианшы,

автобус аҽынаирхеит. Ус амҩаду аҽы автобус аннеи, Гәдоуҭаҟа иаақәиртцәин, нас ириашаны иҽынеихеит. Аҧсабра аҧшʒара иагәылаланы инеиуан автобус. Апаса-цьырцәа реиҳараҩык рганқәа рахь иҧшуан. Ҳәарас иаҭахузеи, урҭ Аҧснытәқәам, ма рацәак Аҟәа имаацыз цьоукы ракәын.

Марҭеи Машеи рган ахь акәын иахьыҧшуз. Урҭгьы зынʒа имаҷʒаны акәын ари амҩа ишанысхьаз. Амҩа ақәша-мықәша иҟаз аҧсабара аҧшʒареи, амшын казкази, ашьха ҕьазҕьазреи, рызхара ирзымбацызт. Алхаси Зурики изватәақәаз ианрацәажәоз ирарҳәақәоз ражәақәа рҭакқәа ҟарҭон акәымзар, дара ирҭахыз, рылаҧш аҟәымгаʒакәа аҧсабара ахәаҧшра акәын. Ус илеит Гәдоуҭа. Автобус аангыларҭаҽы ианаангыла, аныҟәцаҩ ишыҟаитцалац еиҧш, аҧхьатәи ашә ааиртын, аʒәаʒәала рблеҭқәа гәаҭо роужьра дналагеит. Аблеҭқәа змамыз рнапқәа ирныцьгәаланы иркқәаз раагаҧсахә аарымихуан. Иллыбааит автобус иақәтәаз зегьы. Алхаси Марҭеи еиҳа ашә иазааигәаны итәан азы раҧхьа иллыбааит. Урҭ ирышьҭагыланы Зурики Машеи лыбаар акәын, аха урҭ рашьҭахь атәарҭақәа ирыбжьаланы иааиқәоз, агәаран аҧҟарақәа ааиларган, Зурики Машеи алыбаара маҷк аҟара иадхалеит. Арҭ анынлыбаа, Алхаси Марҭеи рзыҧшны игылан, нас иеицны рҽынархеит. Ишиашаз Ҭина лҽы инеит. Уа ишнеиз еиҧш илатәеит. Урҭ акыр иаагьсаны ишыҟаз, рылақәа ирхубаалон.

– Шәаагьсаны шәыҟазар акәхап, уашьҭа аҧхын ааизар, втобусла аныҟәара, аҽеагакра атцкыс уараагьсоит, – лҳәеит Ҭина.

– Рацәакгьы ҳмаагьсаʒеит. Ҳаштәаз, ҳагьцеит, ҳагьааит ҳгыланы ацара ҳақәшәар акәын, ҳанкарахатцәкьоз, – иҳәан атак аакаитцеит Зурик.

– Шәахьцаз иеилышәкааи, – дтцаит Ҭина.

– Уахь ҳамцаргьы иҟаз аадыруан, аха ҳазҕабцәа амаамынқәа дҳарбеит, катерла иҳарныҟәеит, – иҳәеит Зурик. Алхас ҽымҭʒакәа, дхәыцуа дгылан. Ҭина Алхас дылзымдырызт дизтцаит:

– Зурик, ишәыцу аҧкәын дысзымдырит, сатамзааит, аха…

Убасҟан, Зурик Ҭина лызҵаара аҭак аҟатцаха имҭакәа, иара даацәажәеит:

– Сара, Марҭа класск аҧы илыцтәаз соуп, с– Алшәымбоуп. Алшәымба Едраҭ-ипҳа соуп.

– Алшәымба Едраҭ уҳәоу? Едраҭ аҧкәын бзиа димазаап. Едраҭи сареи класск аҧы ҳаицтәан. Даара аҟазшьа бзиа змаз, атцарагьы бзианы изҵоз аҳәы иакәын, аха ашкол дзылгаз ада, уаҳа акгьы изацымҵеит. Ашкол далымгар, аколнхараҧы дрыдрымкылозшәа, – лҳәан лоунытә даақәыпҳсычҳан, инацылтцеит:

– Ус зыхьқәаз иара имацара ауиакәху, аҧсуаа рызегь уи ауп есышықәсагьы ирыхьуа. Урҭ ақыртцәа акы ианнахааит, ара иҳаланатцы, аҧар бҩа еитцыхшьа шәырҭашам. Аҧсабараҧ зегьы ҭыхәтәак змам ыҟам, – рҳәоит. Урҭгьы ҭыхәтәак шҧармоури, – лҳәан Ҭина даарылапҳшит лысасцәа.

– Аиеи, усоуп, Аҧсны дара аҳцәоуп, ирҳәо ҟалоит. Қарҭ иҟоу атцараиурҭақәа рзымхошәа арахь иианы атцараиурҭақәа ирҭалоит. Урҭ атцара ишаалгалак еипҳш, рпортфелқәа кны, аусура иналагоит. Шықәсык ҵаанҳа ауадақәа роуеит. Уи нахыс рани раби инадыркны, рыуеи рҭынхеи аҳәа даанмыжькәа зегьы арахь ирыханы раагара иналагоит. Излазбо ала иахьагьы баша ҳаапҳсазшәа ауп ишызбо, – иҳәеит Алхас.

– Ара, Аҟәа аҧышәарақәа рахь унарышьҭуеит, аха ибзиаҳаны аҧышәарақәа уҭир ауп уанрыдыркыло. Ибзиаҳангьы иуҳәаргьы, ибзиаҳоу ахәшьара узҵода? Дара роуп хабалак иҟоу, – иҳәан Зурик ицәажәоз ихы нарылаирхәит.

– Уара уакә сакәзар, Урыстәылаҟа сцоит. Апаспорт умоуп, уаттестат бзиоуп. Ҩышықәса аргылараҧы аус ууан. Аус злаууаз ала ашәҟәы умоуп. Аргылараҧгьы аҧышәа умоуп. Уахь уцар еиҳау атцараиурҭа ууанахәаргьы алшоит. Сара ҩышықәса аус уны, нас иреиҳау атцараиурҭа

сҭаланы иҟастцо ҳәа акгьы ыҟамшәа сгәы иабоит, – иҳәеит Алхас игәы каҳаны.

– Агәкаҳара аҭахҙам, ишыдыдуа еиҧш, ақәа леиуам, – рҳәоит ажәлар. Шәара макьаны шәыцкәынцәоуп. Ижәжәыша аҙыхь ахы ытцнамхҙацт, ишәразҟхо адырра уадаҩуп аҧсҭазаара аҟәҧара аҭахуп, шәмаашьакәа шәыкәҧаларoуп. Уи ада ҧсыхәа ыҟаҙам, – лҳәеит Ҭина.

– Ус ауп, аха..

Абас акраамҭа иеицәажәон. Ашьҭахь, афырҳәа дҩагылеит Алхас.

–Ушьҭа сара сцара аамҭа ааит, ҳқыҭахь ицо автобус сагхар, нас ацара сцәыуадаҩхоит. Абзиара шәзыҟалааит, – иҳәан дцарц иҷынеихеит.

– Шәшааиз еиҧш, ацәажәара сналанагалан, амла шәакуазаргьы, акрыфара сымҳәеит, акрыжәра сымҳәеит. Зны уаангыл, сухәыхшоуп, исымоу ала акы аацәырызгоит, – лҳәан дҕьатцәы-ҕьатцәуа, Алхас дааидхалт Ҭина. Аха иара мап икит.

– Абарҭ шәразтцаа, ҳанаауаз аламҭалаз Аҟәа акраҳфеит. Иҭабуп даара, – иҳәан Ҭина илҳәаз аҧсшәа нахҳәааны иҷынеихеит.

– Абзиара узыҟалааит, – лҳәан Ҭина дахьгылаз лҽаанылкылеит, иҩызцәеи иареи акы неибырҳәар рҭахызар аалгәахәын. Ишылгәахәыз еиҧш, иҩызцәа ицны агәашә инҭытцит. Урҭ Алхас архәара дааватцәиаанҙа уа игыланы изыҧшуан, нас Марҭеи Машеи аҩныҟа инагьежьит.

– Саргьы сцап, абзиара шәзыҟалааит, – иҳәан дзыдгылаз днарыдтцны иҷынеихеит Зурикгьы.

– Уара узырццаки, – лҳәеит Марҭа даахьаҳәны. Зурик уаҳа ажәак мҳәаҙакәа дцеит. Зурик данцоз, Машагьы дааизхьаҧшын:

– Абзиараз, Зурик, – лҳәеит. Уи данца ашьҭахь, Марҭеи Машеи аҩныҟа илеит.

– Зурикгьы дцама? – лҳәеит Ҭина, Марҭеи Машеи гьежьны аҩны ианааи, Зурик дрыцымшәа анылба.

– Ааи, дцеит, – лҳәеит Марҭа.

– Шәԥызцәа цеит, аха шәара акы шәнацҳа, – лҳәан Ҭина Марҭеи Машеи даарыдхалт, аха дара ирымуит «акрыфан ҳаҟоуп», – рҳәан. Арҭ реицәажәабжь заҳаз Дариа дахьиаз, дԥагыланы дааит. Иахьа ашьыжь лыҧҳа лԥызцәа дрыцны Аҟәаҟа ианца, лара шәҟәык аақәхны, аҧхьара дналаган, шьыбжьонгьы, акгьы днамыцҳакәа, дааҟәымҭӡакәа ашәҟәы аҧхьара даҽын. Дариа дтәаны ашәҟәы дшаҧхьоз, дааҧсеит. «Сианы саҧхьалап», – лҳәан дианы ашәҟәы аҧхьара дналагеит. Дариа дианы ашәҟәы дшаҧхьоз, дамхацәеит. Лышәҟәы ахьылкыз иллымпытцԥрын, лгәы иныкәҳаит. Ус акраамҭа дыцәан. Ацәажәабжьқәа лгәы иқәыԥуан, аха ацәа алтцра лцәыуадаԥхеит, илулак, ацәа далтцны дԥыкәтәеит. Данԥыкәтәа, лгәы иқәыз ашәҟәы асаара илкаҳаит.

Дариа длаҟәын, ашәҟәы аашьтылхын, лаҧхьа астол игылаз иныкәҵаны, дындәылтцит. Дариа данындәылтц, зыбжьы гоз аҧкәынцәа цахьан. Ҭинеи, Марҭеи, Машеи ракәын иҟаз.

– Зыбжьы гоз аҧкәынцәа цахьоума? – дтцааит Дариа.

– Ааи, ицахьеит, – лҳәан аҵак ааҟалтцеит Маша.

– Шәахьыҟаз, иеилышәкааи?

– Иаҳзымдыруз ҳәа иеилаҳкааз маҷуп.

– Иаадыруаз ауп еиҳарак иҳарҳәаз. Уи азы уахь ацара аҧсамзаргьы ҟаларын, аха ҳцеит, – лҳәан даацәажәеит Марҭа дахьгылаз.

– Аҵара аган ахь ала ибҳәаз садгылоит, аха егьыс аамҭа бзианы ишәхыжәгоу?

– Ааи, раҧхьа иргыланы амаамынқәа аабеит. Катерла амшын агәахьы ҳцаны ҳааит, акраҳфеит, акраажәит, ҳкәашеит, ҳшәаҳәеит, – лҳәеит Маша.

– «Аконцерт» абамԥаҧыжәгоз? – дтцааит Дариа.

– «Аконцерт» мԥаҧаагон акатер аҷы. Нас асқьалаҷы. Ари Дариа уамашәа илбеит. Ашьтахь, Маша дымццакӡакәа даатгыла-аатгыло, уи аҿены рашәаҳәара зыхҟьаз акы аанмыжькәа зегьы Ҭинеи Дариеи иралҳәеит.

Ас еиҧш иҟоу ажәабжь заҳаз ааибарччеит. Ҭинеи

Дариеи аамҭа ишахыҧахьазгьы, шьыбжьон ҳәа акры рымфацызт. Урҭ акы инацҳарц азы Ҭина дѡагылан, ирфашаз аацәырылган, ҭынч астол инахатәеит. Марҭагьы Машагьы «шәааи» ҳәа рарҳәеит, аха дара ирымуит, «акрыфаны ҳаҟоуп» – рҳәан.

Ҭинеи Дариеи акрыфаны ианалга, иѡагылеит. Рѡыцьагьы еицхырааны астол ҭадырцәит. Ачанахҟәеи, атцәцаҟәеи, ачкьыҧқәеи рыҙәҙәан, рҭыҧқәа рҿы иныҟарҭеит. Нас ахәылбыехан, ҧшахьырсра ҳәа амшын ахь ицеит. Аалашьцаанҙа уахь иҟан. Аѡны ианааи, Ҭина лыѡн усҟәа днарылагеит, Дариа дызҿыз ашәҟәы аҧхьара. Атцх акыр иганы, чаик ыжәны инаиеит. Аамҭа ыкәха ацара иаҿын. Ус иааит Дариеи Машеи рыѡныҟа ацара аамҭа . Ари Маша Зурик иалҳәеит, Зурик – Алхас. Алхасгьы дааит Дариеи Машеи рынаскьагараз. Дариеи Машеи рыѡныҟа ианцоз, дәыҧбала акәмызт ишцоз, ҳаирпланла акәын. Аблеҭқәа Гәдоуҭа абаҧәазаҿы Дариа иамылххьан. Адлер ицаны, аҳаирплан иҭалар акәын. Уахь инаскьаргон, Зурики Марҭеи. Автобус аангыларҭаҿы ианнеи, Алхасгьы уа дырзыпҧшны дгылан. Алхас дыззыпҧшыз иѡызцәа ааиуазшә аниба, дара ааианҙа иара днеины агәаран днагылеит Адлерынҙа аблеҭқәа ааихәаразы. Дара Алхас агәаран дгылоушәа анырба, «уи имаҳкыргьы иуам», – рҳәан аҧсшәа наиаҳәаны, наҟ инаскьаны инагылеит. Алхас дахьгылаз игәаран анааи, хә-блеҭк аамихын, нас иѡызцәа ахьгылаз, днеины днарылагылеит. Уа акраамҭа арҭ еицәажәо игылан. Автобус акәтцра аамҭа анааи, дара ѡакәтәан Адлерҟа ицеит. Арҭ зыкәтәаз автобус ишиашоу аеропорт ахь ицоз акәын. Уи аҟнытә, цьабаа мбазакәа ишиашаз, аеропорт аҿы илеит. Автобус ишынлыбааз еиҧш, ашьашәыр ахьыҟаз еирымзк аҿы инеины илатәеит, Литваҟа ицоз аҳаирплан аҭалара аамҭа анааиуа ҳәа адиктор лыбжьы агара иазыҙырѡуа. Ус итәаны иеицәажәон. Саатбжак ашьтахь, адиктор лыбжьы аакәѡит аеропорт акәша-мыкәша.

Адиктор лыбжьы шаагаз еиҧш, уи аҳаирплан ааира иазыҧшқәаз зегьы, иахьтәақәаз, иааҳәыцы-мыцит.

Нас иаарласны зегьы ахьтәаҟәаз иҩагылан, ирымаз рсумкаҟәа аашьҭырхын, рҿынархеит. Убас иҩагылеит Дариеи Машеи. Урҭ рышьҭахь иҩагылеит ииаскьазгоз рҩызцәагьы. Дариеи Машеи рсумкаҟәа кны инеины агәаран инагылеит аҳаирплан ахьтәоу ахь ицаразы. Дариеи Машеи ааскьазгоз рҩызцәа аҧсшәа анрарҳәа ашьҭахь, урҭ рблеҭҟәа гәаҭаны иаартны иҟаз аихатә гәашә инҭалеит, раҧхьа игылаҟәаз рымҩалацәа инарышьҭаланы. Апасажьырцәа зегьы аихатә гәашә ишынҭалаз еиҧш, аҳараҳәа арҭ агәашәҟәа аадыркит. Машеи Марҭеи иахьынӡеибабоз рнапқәа рҟьон. Маша лани лареи уаҳа ирымбо, наҟ ианынҭала, урҭ наскьазгоз шеицыз, Гәдоуҭаҟа иаауаз автобус ахьаангылоз инеин, автобус иҩаҟәтәан Гәдоуҭаҟа иааит. Алхаси Зурики, Марҭа Ҭина лҿы днарган, дара аагьежьын, рыҩныҟаҟәа рахь рҿынархеит.

Ҩажәатәи ахы

Маша зыҕены Москва днеиз, аҕены инаркны, Москватәи амедицинатә институт аҭаларазы аҕазыҟатцара далагеит. Лара илдыруан Зурик Москватәи аргыларатә институт аҭалара ҩышыкәса раахыс, аусгьы уа, аҭалара аҕазыҟатцара дшаҿыз. Уи изы аинститут аҭалара еиҳа имариан, лара лзы аҭалара атцкьыс. Избанзар, иара иаҧхьаҟатәи изанаат ала аус иуан, уи бзианы идыруан. Ашкол далгеит ибзианы. «Ибзианы ашкол салгеит» ҳәа дымҧшыкәа, аҕазыҟатцара даҿын. Маша лакәзар, сынтәоуп ашкол даналга, лыхәшьарақәа бзиан, аинститут аҭаларазы, аха уажәоуп, аҕазыҟатцара даналага, цьаргьы аус лмузацт, уи ала бҧыцкгьы лыцӡам. Амала, уи лгәы иҭоуп амедицинатә институт дзымҭалар, амедицинатә училишье дҭаларц, уигьы иамур, изакәызаалак, усурҭак ҧшааны, аусура далагарц, нас ҳаҧыхьа иааиуа ашыҟәс азы амедицинатә институт аҿы дыҟәгыларц,

уи дҭамлакәа Москва далымҭырц. Абас лҿырҧәҧәаны, аҭара лхы азышьҭны ауп, уажәы аҿазыҟаҵара дшаҿу. Дариа уамашәа илбон, Маша еиҳау аҭара аҭалара лҿеаҟәшьны дахьаҿыз. Лара ашкол даналга, инаркны, амедицинатә институт аҭалара акәын хыҷәкыс илымаз, аха асҵәкьа амедицина бзиа илбоит ҳәа дыҟамызт.

– Маша, быпҳсы аашьала, маҷкгьы баалеи-ѡеи, алаѡеира бгәабзиара иазеиҧьуп, – лҳәалон Дариа зныз-ынла, аха Маша уи аҭак, абас иҟалҵон:

– Сан, быспҳырхагамхалан, сара исгәапҳаны аҿазыҟаҵара саҿуп. Ауаѡы игәапҳаны дызҿу ипҳырхагахараны дыҟаҳам, – лҳәалон лара.

Дариа ас анлаҳалак, Маша азҵаарақәа лыҵара даҟәыҵуан. Маша аҿазыҟаҵара дызҿыз еиҵа дналагон. Убас мацара лҿазыҟалҵон, Дариа Москваҟа длыманы дцаанҳа. Москваҟа ацаразы, Дариа заааблеҵқәа амылххьан. Урҵ Москва ианнеилак, апҳышәарақәа рыҵира ҧшьымш ракәын ианхоз, урҵ зҿы инеиуаз ауаѡы дрыман. Уи Дариа лаҳәшьа Даша лакәын. Дариеи Машеи рыпҳырра аҿеҳәара анааи, ипҳрит. Ишиашаз Даша лҿы инеит. Даша дреигәырҧьаны илыдылкылеит лаҳәшьеи лаҳәшьапҳаи. Гәык-пҳсык алагьы илыдылныҳәалеит, қәҿиарала амедицинатә институт дҭаларц. «Иҵабуп», ахырҳәааит Машеи Дариеи, Даша гәык-пҳсык ала адныҳәалара иҟалҵаз.

Машеи Дариеи Москва ианнеи аҿены, иахьымҳеит Маша лдокументқәа амедицинатә институт аҿы рыҵара. Избанзар, уи аҿены иахьҳартә еипҳш, заа изымнеит. Адырѡаҿены ашьжьымҵан иѡагылан, ишиашаз амедицинатә институт ахь ицеит. Дара уа ианнеи, ѡыцьа ракәын агәаран игылаз, адокументқәа арҵаразы, дара ахпҳатәиқәаны инагылеит. Аха макьана дмааицызт адокументқәа здызкылоз апҳҳәызба. Урҵ уа ишгылаз, жәабаҟа минутҭ анцы ашьҵахь, дааит уи апҳҳәызбагьы. Уи илышьҵархны иааит даҿа жәаѡык раҟарагьы здокументқәа азҵараны иҟақәаз. Дариеи Машеи рапҳьа игылақәаз рдокументқәа анарҵа ашьҵахь, Машагьы

лдокументқәа аҭаны данаагьежь, днаҧшызар, лышьҭахь агәаран игылаз уаа шәҩык иреиҵамзар ҟаларын. Убысҟаҟара ирацәаҩын, здокуменқәа азҭоз абитуриентцәа.

– Макьанатә шаҟа ирацәаҩу, аконкурс духар ҟалап, – лҳәеит Маша лгәы каҳаны.

– Аконкурс адура акәҙам ара аус злоу. Ара аус злоу адырреи, аразҟи роуп, – лҳәеит Дариа лыпҳа лгәы ҟалҵаразы.

– Нас, арҭ зегь реиҳа сара соума адырра змоу.

– Зегьы бара бықәлацәа роуп. Зегь реиҳа здыруа ҳәа макьана, аҙәгьы дыҟаҙам. Араагьы адырра адагьы, аразҟы ыҟоуп. Ибразҟызар бҭалап, аразҟы бзиа анцәа ибиҭааит.

– Иаабап разҟыс исымоу. Ара иамур аучилишье сҭалап, уа иамур, ҷьара аусура салагап.

– Уи бара ибусуп, ушьҭа бхәычҙам Маша. Маша лгәы лырҕәҕәарц длылабжьон Дариа. Дариеи Машеи ақалақь рҽаламырхакәа Даша лыҩны ииаит.

Уа ишааиз еипҧш рхәы мазеины астол иқәгылан, илатәан акрырфеит. Нас Дариеи Дашеи ақалақь иналаҧш–аалаҧшырц ицеит Маша аҩны дааныжьны.

– Маша, бара бтәаны апҧышәарақәа бҽеырзыҟаҵала, ҳара ақалақь ҳналс-аалсуеит, – лҳәеит Дариа. Дариа Москва пҧыҭ-чытқәак лсырбароуп, уи Москва зынҙа илыздырҙуам, – лҳәеит Даша.

– Аиеи, сан Москва лырба, уигьы лара лзы акыр иаҧсоуп, сара сҽазыҟастҵап еиҳа исзеиҧуп…

Абас еипҧш иҟаз аицәажәарақәа рышьҭахь, Дариеи Дашеи руада индәылтцны, ақалақь ахь ицеит. Маша лымацара аҩны дыҟан ишылҭахыз еипҧш, аҙәгьы дылпҧырхагамхакәа аҽазыҟаҵара даҽын. Убри амш еипҧш акәын, есымшагьы ишыҟартцалоз Дариеи Машеи. Ашьыжь шаанҙа индәылтцны ицон, ақалақь иалан, ианааҧсалак, паркк аҿы илатәаны рыпҧсы ршьон, амла ианаклак, акы инацҳауан, нас ахәылпҧаз иҟәба-ҟәшәоаеҳәшьцәа иеицны

аҩны иааиуан. Маша уаҩы дылпҧырхагамкәа, ишлылшоз ала аҿазыҟатцара даҽын. Аҿеҳәара змоу ирласны иааиуеит. Ус иааины иаарыдгылт, аҧышәарақәа анырҭиуаз амш. Агәырҧьарақәеи агәырҩақәеи абитуриентцәа ирзазгоз амш. Аҧышәарақәы рыҭира Маша данцоз, лымала дырмышьҭит, уахь илыццеит Дариеи Дашеи.

Анацәеи абацәеи, убас, ирзааигәоу, егьырҭ, рҭынхацәеи уҳәа рыла аинститут ашҭа ҭырҭәааны иқәын. Урҭ зегьы ргәқәа хыҵ-хыҵуа, иззааиз, аҧышәарақәа шырҭиуа иеилыркаарц, рдәылтцра иазпҧшны игылан. Аха аҧышәарақәа ҭины, идәылтцуаз абитуриентцәа, дара рхаҭақәагьы ирыздыруамызт хәшьарақәас ироуз. Урҭ заа ирарҳәахьан, ироуа ахәшьарақәа ҩны аҵзамц ишкыдырцоз. Амала, аҧышәарақәа ззымҭиқәаз, иара уаҵәкьа ирарҳәон, ишырзымҭиз. Ус еиҳа еиҧьын, мамзар иргәыҧуа баша иааныркылозма. Аҧышәарақәа ззымҭиқәаз, дара рхала ирдырратәы иҟан. Ҳаҧоу дгаҙахааит, дара азцаарақәа ирырҭоз аҭак шыҟартцоз рымдыруеи? Маша аҧышәара ҭины данаадәылҭ, хәшьарас ибоузеи ҳәа Дариеи Дашеи лзымцааҙеит. Азцаарақәа ибырҭақәаз рҭакқәа шҧаҟабцеи ҳәа ауп ишлазцаауаз. Ус лара ианлазцаа, лара абас аҭак ҟалцеит:

– Сара стәала «ҧшьба» ҳәа исырҭаз азцаарақәа рҭакқәа ҟастцеит, ҳәа сгәы иаанагоит. «Ҧшьба» смоургьы, ма «хҧа» соуп. «Ҩба» шысмоуз здыруеит. Уи агәра згоит сара.

– Аиеи, нас «ҩбатцәкьа» бмоузааит. – лҳәеит Дариа.

– «Ҩба» бмоукәа бызцар, нас аконкурс аҽы иҟало аабарын, – ҳгәыҧлап, имгәыҧкәа иҧсхьада, – лҳәеит Даша.

Ара митәык иаанымхакәа, Маша дрыманы аҩныҟа ицеит. Адырҩаҽны ашьыжь ианыҩагыла: «Бара ара быҟаз, рапҳьа иааиуа аҧышәара бҽазыҟцала, ҳара ҳцаны, ибоуз ахәшьара иеилкааны ҳаауеит", – рҳәеит Дариеи Дашеи. Аха Маша лгәы иамуит, урҭ ахьцоз дрыцы-

мцар. Урҭ ахьцоз дрыцымцакәа даангыларгьы, ҳәарас иаҭахузеи, усгьы акгьы дзаҧхьомызт аҟнытә, илыҙбеит ларгьы дрыццарц. Раҧхьа ирҳәаз ауп акәымзар, Дариеи Дашеи илыдымхалаҙеит. Иахьцоз рыхѡыкгьы иеицны ицеит. Аинститут ашә дара ныѡналаанҙа, даадәылҭит Зурик. Маша лани, лан лаҳәшьеи лареи шааиуаз Зурик днырҷаҧшит. Зурик афырҳәа даагьежьын, Маша лнапы кны даахеит. Машагьы Зурик днеиҷаҧшит. Маша лани, лан лаҳәшьеи рыгәхьаа мкҙакәа, инапқәа ааиҭихын, Маша даагәыдкыланы, дааигәҙит, ѡынтә-хынтә, нас дгәырҧьаҭәа даацәажәан:

– Маша, ибыдысныҳәалоит «хәба» боуит.

– Иалудырааи, исауз ахәшьара?

– Убыржәытҵәҟьа саҧхьаны сааит. Исҳәо хабымҭозар, абна аҭҙамц аҷы асиа кнаҳауп, шәнеир ижәбап, – иҳәан урҭгьы аҧсшәа нараҳәаны, ирыдиныҳәалан, раҧхьа дгыланы асиа ахькнаҳаз ахь иҷынеихеит. Даргьы уи ишьҭаланы инеиуан. Зурик Маша дахьигәҙыз ҧхеишьон, аха ииушаз иухьан. Зурик Маша илеиҳәаз ажәабжь убрысҟакара деигәырҧьеит илзымдырҙакәа ларгьы Зурик днеимда-аамдо, хынтәҟа-ҧшьынтәҟа даалыгәҙит. Ари Дариеи Дашеи иахьырбоз, даагҳашьеит Зурик. Дариеи Дашеи гыланы иҧшуан. Зурик афырҳәа днеин Дариагьы даагәыдикылеит, лыхгьы днагәҙит.

– Ишәыдысныҳәалоит актәи аҧышәараз «хәба» лоуит Маша, – иҳәеит Зурик.

– Ари ишәзааигәаҙоу азә иакәхап, аха сара дысзымдырҙеит. Дуа ҷыцзар акәхап, – лҳәеит Даша.

– Ари зҷы ҳаҧсы ҳшьоз Ҭина лгәыла иоуп. Маша дылѡыза бзиоуп, – лҳәеит Дариа. Нас Зурик иахь дааҳәын:

– Ари саҳәшьа лоуп, Москва дынхоит, – лҳәеит. Зурик афырҳәа днеин, Дашагьы даагәыдикылеит. Зурик ииҳәаз азырханы, иааҳәны, аѡныҟа ицомызт усгьы. Арааҙа ианаа дара рыблала ирбар акәын, ус егьыҟарҵеит. Уахь рҷынархеит, Зурикгьы днарышьҭалеит урҭ ахьнеиуаз, аха иара днаскьаны днагылеит. Маша илауз ахәшьара

аилкааразы агәаран иқәгылеит, аха уажәы уа агәаран иқәгылаз ауаа рхыҧхьаҙара рацәамызт, ирласны асиа ахьҟыдыз инеит. Маша «лыхәба» рыблала ирбеит. Уи иаадҭны рҽынархеит, Зурикгьы днарышьҭалеит. Маша заҟа илҭахызеи, Зурик хәшьарас иауз, лан диазҭаарц, аха дазымҭааит. Маша лара дымҭаазшәа анылба, лара дҭааит:

– Сара «ҧшьба» сауит, – аҭак ҟаитҷеит Зурик.

– Иудысныҳәалоит. Егьырҭ аҧышәарақәагьы еиҧьны иуҭиуа анцәа иҟатца, – лхәеит лара.

– Иҭабуп, Маша, иҭабуп. Иҟало аабап. Сара зегь реиҳа сзыцәшәоз абри акәын. Егьырҭ сҭиип ҳәа сгәы иаанагоит.

Дашагьы Дариагьы ааҳәын:

– Иудысныҳәалоит, егьырҭ аҧышәарақәагьы еиҧьны иуҭирц, – рҳәан Зурик идырныҳәалеит, ахәшьара иауз.

– Арҭ иахьидырныҳәалаз, игәы иахәаны:

– Иҭабуп, иҭабуп – иҳәеит.

Маша дахьгылаз, лара «хәба» ахьлоуз, Зурик «ҧшьба» ахьиоуз, маҷк аҟара лгәы иалан, аха хәшьарақәас ироулак, рҩыцьагьы аанахәоны иҟалондаз ҳәа анцәа диҳәон Маша. Маша лара даанамхәаргьы, иара даанахәондаз ҳәа агәаҳәара лыман. Усҟан, лара заа ишылыҙбахьаз еиҧш, иарбанзаалак, ҷьара усурак далаганы, Зурик лассы-лассы дылбаратәы лҷыҟалтцарын. Абри акәын Маша дахьгылаз лгәы итцхоз. Абри акәын Машеи Зурики Москва атцара иҭаларц анырыҙбоз инаркны, Маша лгәы иаатымҭуа иҭазгьы. Уажәы, Маша раҧхьатәи лҧышәаразы «хәба» ахьлоуз рыблала ианырба, аҩныҟа ицарц рҽынархеит. Дариа гәык-ҧсык ала илҭаххеит лаҳәшьа лахь Зурик днылыҧхьарц, ишихәҭоу патугьы иқәыртцарц, аха имуит. Машеи сареи аҧышәарақәа ахьаҳҭиуа, қәҽиарала иҭины, ҳанаанахәалак ауп, ҳара ҳанеиҭанаиааиуа, аҧсуа ҩы ҧхеи-ҧхеиуа, ианеицаажәуа. Макьана, изаацәоуп, – иҳәеит иара.

– Ус акәзар, стелефон аномер устоит, уасла, – лҳәан Даша лтелефон аномер илҭеит.

– Абзиараз, ԥаҧхьа ҳаиқәшәара аҿынӡа, – иҳәан днарыдҵны дцеит. Зурик урҭ днарыдҵны данца, ауаа рацәа дынрылалаанӡа, иара дахьнеиуаз, ишьклаҧшуа игылан, дынзыцрытцыз рыхԥыкгьы. Маша лакәзар, даҽеаҵьара дыҧшуашәа ҟалҵон, лани лан лаҳәшьеи иахьырбоз, аха дхәытцыҧшны, маӡала Зурик иакәын дызхәаҧшуаз. Зурик дрымбо, ауаа данрылала Даша даацәажәан, ус лҳәеит:

– Дзакәытә ҷкәына бзиоузеи? Иеилҟьашьа, ицәажәашьа, ихы пату ақәҵашьа, уҳәа зегь рыла деиқәшәоуп. Дариа абни аҷкәын иеиҧш иҟоу маҳәыс дбоур, бразҟы иакит.

– Бара, Даша бцәажәашьа зеиҧшроу ала, бтәым уаԥушәа ауп бышцәажәо. Сара амаҳә бзиа дсоуны, сразҟы ианакуа, бара бразҟы иамкуа быҟоума. Нас Маша лахь Даша дааҳәын, маҷк аҟара лыбжьы нароушәа ҿаалҵит:

– Маша, абри аҷкәын хазынеи бареи абзиабара атемала шәмеицәажәаӡаци, Аҧсны шәаныҟаз, шәара шәеибадыруеижьҭеи акыр шаацуа, сара исаҳахьеит, бара ибымҳәозаргьы.

– Ииашоуп, ҳара ҳаибадыруеижьҭеи акыргьы ҵуеит. Зурики сареи ҳагьеицәажәхьеит, ҳагьеицныҟәахьеит, аха ҵара усымзар, макьана акгьы иеибаҳамҳәацт. Зурики сареи иашьаки иаҳәшьаки реиҧш ауп пату шеиқәаҳҵо.

– Абзиабара цқьа ус ауп ахы шцәырнаго, – лҳәеит Даша дҽаҧха-ҽаччо.

– Уи аҟара сыздыруам, макьана сақәымшәацт, – лҳәан Маша дааччашәа луит.

– Абри аҷкәын сыҧҳа дигозар, мап сҳәом. Урҭ апҳсуаа ухы рыхҵныутцартә рыбзиабара иапҳсоуп. Маша ԥызак длымоуп Марҭа ҳәа аҳәы. Уи лаб иаҳәшьа Ҭинеи, лаб – Захари, ланҧса Светеи, ланду Минеи, лаб иашьа Цыри уҳәа реиҧш адунеи уаԥ дықәуп ҳәа сызҳәом, убас иуаа бзиақәоуп.

– Дариа, бара убарҭ зыӡбахә бымоу, убас иуаа бзиақәаны, дара зегьы иреиҧьны, дара рыда уаҳа адунеи

аҙәгьы данымшәа аҳәара иашам. Ус ҟалашьа амам. Урҭ рмилаҭ ҟазшьоуп ирымоу. Ибгәаламшәаҙои, ҳаб аҧсуаа дышрыхцәажәалоз, «Аҧсуа ҩызас данышьҭух, ахаан уиҧсахуам. Асас изы еснагь игәашә шаарту, аиарақәа ҟаҵаны, уахык аҙәы диҭаар, дахьириаша ҳәа ишимоу", уҳәа ҳаб ианҳаиҳәалоз.

– Ишҧасгәаламшәои, исгәалашәоит зегьы, аха уи ҳаб иихәақәоз роуп. Сара аҧсуак иҽы сымнеицызт, сыблала изымбацызт.

– Ҳәарас иаҭахузеи, уи иаанагаҙом, аҧсуаа зегьы, неиҩымсрада ибзиақәоуп, иҽеим аҙәгьы далашәом ҳәа. Амилаҭқәа зегьы рҽы иҟоуп ибзиақәои, ибзиақәами. Аха аҧсуаа реиҧш милаҭ ҟазшьа, бзиа змоу адунеи аҽы ҷьарагьы иҟам. Дара рмилаҭ ҟазшьеи рмилаҭ культуреи роуп ибзиақәоу. Уи нықәыргоит шамахамзар аҧсуаа зегьы, аҙәык-ҩыҷьак ракәымзар, ишырҳәо еиҧш, "аҭаацәара бзиагьы мрик дрылашәар алшоит", аха уи акәҙам аус злоу. Аус злоу, ишаҳҳәахьоу еиҧш амилаҭ ҟазшьеи амилаҭ культуреи роуп… Абас иеидгыланы иеицәажәон Дариеи Дашеи. Арҭ ус иеицәажәонаҵы Маша дырзыҙырҩуа дгылан, аха урҭ ирҳәо абжак лаҳауамызт. Лара лхы-лгәы изышьҭны дзызхәыцуаз Зурик иакәын.

– Ара ҳазгылоузеи, ушьҭа аҩныҟа ҳамцо, Маша иаалыдгылараны иҟоу аҧышәара лҽазыҟалҵароуп, – Даша лаҧхьаҟа шьаҽақәак нықалҵеит. Дариагьы Машагьы уи иналышьҭалеит. Урҭ автобусқәа раангылароҭахь инеирц амҩа ианангылаҭәкьа таксик раҧхьа иаангылан, аҙәы дыллыбааит. Дара неин, атакси инадыххылан, иниазҵааны, инҭалеит. Ҳахьугаша ҳәа аниарҳәа, иахьырҳәаз аҭыҧ аҽы минуҭқәак рышьҭахь инеигеит. Аагаҧсахә наироҭан, иллыбааит. Иара дышиашаз дцеит, дара рыҩныҟа инеит. Урҭ аҩны ишнеиз еиҧш, Даша рхәы аакалҵан, акрырфеит. Акранырфа ашьҭахь, ууанҙа Маша лҽахьазыҟалҵалоз ауадаҽы днеин, иаарласны иаалыдгылараны иҟаз аҧышәара аҽазыҟаҵара дналагеит. Дариеи Дашеи иеицәажәо итәан. Урҭ ус иеицәажәо

иантәалоз, иахьа мацара акәмызт. Ус иеицәажәо итәалон, Маша аҧышәарақәа лҽаназыҟалҭалоз, ани ҧҳаи Даша лҷы иахьынӡаҟаз. Рацҳьатәи аҧышәара аан, Зурик ишыҟаитҵаз еиҧш, иара иауз ахәшьара Маша илеи-ҳәарц, лара хәшьарас илоузгьы иеиликаарц, уаҳа уахь дымнеиӡеит. Иара Даша лҭел аномер иман, ҭелла илеиҳәон иоуз ахәшьарақәа, иара убас, иеиликаауан, Маша хәшьарас илоузгьы. Рҩыцьагьы ҷырҳәалатәи аҧышәарақәа«ҧшьба»,«ҧшьба»ҳәаирҭиит. Ирзаанханы иҟаз аурысшәа адиқтант аҩра акәын. Аҩра аҽазыҟатцара ҳәа уамак аҭахымшәа ирыҧхьаӡон Машеи Зурики. Адиқтант аҩра хымш рышьҭахь имҩаҧыргараны иҟан.

– «Сшьапгьы неиҵысхып, сыҧсгьы маҷк аҟара иааиҭаскып», иҳәан Зурик Даша лыҩны дааит. Ара дахьаааиз, дара ргәы иаахәаны иҧылеит. Иаразнак ала ихәы ҟартцеит. Дара акрышырфахьазгьы Зурик илаидтәаланы акрырфеит. Амала, арыжәтә цәыррымгеит, уажәтәила иаҧсам ҳәа иҧхьаӡаны. Зурики Машеи ргәы ишаанагоз ала аҩра аҧышәара аҭиразы аҽазыҟатцара аҭахӡам, ишаадыруа еиҧш иҳаҩуеит, ҳара киносахьак аабоит, Москва ҳналаланы ҳәа ргәааанагара ирымаз Даша ихлырбгалеит.

– Аҩрагьы аҽазыҟатцара аҭахуп, ҩымш-хымш рҷы шәанааи, шәмаашьароуп. Нас шәыпҵсы анышәшьаша, аамҭа шәымоуп, уажәтәила, итцегь аҽазыҟатцара аҭахуп, уи адиқтантқәа рыҩра ауп. Адиктантқәа шәырыҩра сара исылшартә сыҟоуп. Тәанчара сцаанӡа Москватәи бжьаратә школк напхгара асҭон, аурыс бызшәеи алитературеи дсыртцон. Нас уажәы шәара адиқтант шәырыҩра сылымшаӡои? – лҳәеит Даша дыччо. Насгьы убри амш инаркны, Зурик ҷьаргьы дымшьҭӡакәа, уахгьы-ҿынгьы, итәаны, Даша адиқтантқәа длырыҩуан Зурикгьы Машагьы. Аҧышәарақәа анааи, рыҩцьагьы «ҧшьба» роуит. Ушьҭа дара агәыҧра рыман аинститут ишаднакылоз ала. Аха ус егьа иҟазаргьы, зеиҧш ҟамло егьыҟам. Иаднамкылар ҳәа маҷк аҟара ашәарагьы рыман.

Убри азоуп, Зурик Аҧснықа иишьҭыз ателгаммаҿы аинститут саднакылеит ҳәа занимҭаз. Ателлеграмаҿы «ҧшьба» соуит ҳәа ауп ишанитҵаз. Хымш анаатҵ Машараа ҭаацәала зегь иеицны Зурикгьы дрыманы, рапҳьа аргыларатә институт аҿы, Зурик апҳышәарақәа ахьиҭиуаз инеит. Уа ианнеи, аинститут иаднакылақәаз ҳәа рсиа ахьқыдыз инахәапҳышзар, асиа агәҭа ашашараҿы ианын Зурик Цымцба ҳәа. Уа иадгылақәаз аҳәгьы игәхьаа мкҳакәа днеимда-ааимдо, Зурик игәҳра иаҿын Дариеи Дашеи. Аҵыхәтәан, Машагьы даагәыдкыланы, даалыгәҳит, амцапҳышгьы аҿыѽҳәа иѽалыхҟьеит, иаргьы даақапҳышхеит. Ари гәарҭеит Дариеи Дашеи, аха ирымбаҳазшәа ҟарҵеит. Машагьы аинститут даанахәеит ҳәа раҳазар аҵкьысгьы Дариеи Дашеи ргәы иаахәеит, Маша Зурик гәык–ҧсык ала ишидылныҳәалоз, насгьы иара Маша дшылзыҟаз анеилыркаа. Избанзар, урҭ ирбон Машеи Зурики рыбжьара абзиабара цқьа иины ишыҟаз.

Ушьҭа Зурик изы ргәы рҭынчны, ишеицыз амедицинатә институт ахь идәыцәлеит. Дук хара имгакәа инеит, амедицинатә институт аҿы. Араҟагьы ишеицыз, инеины инадгылеит асиа ахьқыдыз. Амш акыр иѽеихьан аҟнытә, абитуриентцәа ааины, игәарҭахьан, убри аҟнытә, агәаран ыҟамызт. Аргыларатә институт аҿы Зурик асиа дшаныз еиҧш, араҟгьы, асиа агәҭа ашашараҿы дануп Маша Оксанова ҳәа. Ара, рапҳьа дгәыдкыланы илыдиныҳәалеит Зурик, нас Дариеи Дашеи. Арҭ шеицыз, игәырҧьатҵәа, апочҭаҿы инеин, Аҧснықа ателеграмма ҟарҵеит Машеи Зурики аинститут ишҭалаз ала. Амала, Зурик жәамшқа уахь дышзымнеиуа, – рҳәеит, Москва бзианы идырбарц азы.

Зурик иаб ателеграмма аниау аҿенытцәкьа, иаргьы Дариа лыхьҳала ателеграмма ишьҭит. Зурик да-нааруа, даргьы ицны иаарц антцаны.

Москва Машеи Зурики апҳышәарақәа анырҭиуаз аамҭазоуп, Марҭеи Алхаси Аҟәа апҳышәарақәа анырҭиуазгьы.

Ишаҳҳәахьоу еиҧш, Марҭа амедицинатә училишье аҿы аҧышәарақәа лҭиуан. Марҭа аҧышәарақәа қәҿиарала иҭины, амедицинатә училишье даанахәеит. Алхасгьы артҷаҩратә институт аҭоурыхтә факультет аҿы аҧышәарақәа «ҧшьба» – «ҧшьба» ҳәа иҭиит, аха даанамхәеит. Уи дзаанамхәаз, иара иеиҧш, ахәшьарақәа зауз, аха аттестат аҿы хәшьарала иеиҧьқәаз ыҟан. Насгьы ҩышықәса аколнхараҿы аус зухьази иареи аҭыҧ реимакырҭан ҳәа ауп. Иҟаитҷагәышьози, дзықәшәаз ихы анираалеит Алхас. «Ҩышықәса аколнхараҿы аус зур, нас сҭалап», – иҳәеит иара. Алхас аинститут дахьзымҭалаз, даарак хьаас имкит. Марҭа амедицинатә училишье дахьҭалаз, даара игәы иаахәеит. Иара днеины, Марҭа илыдиныҳәалеит. Марҭа лгәы еиқәын, лыла акы або дыҟамызт, Алхас дахьызҭамлаз азы. Иара даарак хьаас имкит, аинститут дахьызҭамлаз, ҩышықәса аус уны, иҭегь иҿазыҟаҵаны, аҭалара акәын иара дзызхәыцуаз.

Зурик Даша лҿы жәохә мшы дыҟан. Нас зҿы дыҟаз, Дашеи, Дариеи, Машеи ицны Аҧсныҟа дааит. Зурик иаб Миша дгәырҧьатҷәа дыҟан, иҵкәын Москва аинститут дахьҭалаз азы. Дариеи Дашеи Зурик агәцаракра бзиа изыруз азы ауп, Миша иҵкәын изы ашьтәа шьны ачара анизиуаз, даргьы ааҧхьара зриҭаз. Машеи, Маша лан лаҳәшьеи лани, ицны аҩныданааи, Ҭиналҿоуп урт раҧхьа иахьнеиз. Уи Дариеи Машеи абжьааҧны ишлыдылкылоз еиҧш ауп, уажәгьы ишлыдылкылаз. Зурик иҭаххеит ишиашаз, иара иахь инеигарц, аха дара ирымуит. Жәохә мшы Зурик дара рҿы дыҟан ҳәа уажәы, дара рыуа жәытә илывсны Зурик иҭаацәа рахь изымцеит. Амала, уажәы дара ззааз Миша ааҧхьара ириҭаз азы ауп. Урт ачара ашьҭахь рацәакгьы иаангылом. Ианакәызаалак, аҿҳәара змоу ирласны иааиуеит. Зурик аинститут дахьҭалаз азы, иаб ачара изиуаз, аамҭа ааины иаарыдгылт. Уа иҟан Миша игәылацәеи, изааигәаз иуацәа гәакьақәеи. Гәылак иаҳасаб ала, ари ачара лаҳәан Ҭинагьы. Ҭина лысасцәеи лареи ачара аҿены иеицны инеит. Урт рнеира аҧшәма дара пату ақәиҵеит. Уи иҵкәын аинститут

данҭалоз, агәцаракра изыруз, пату ақәҭаны, игәылацәеи иҭынхацәеи идирҳаит. Зурик, лымкаала, Алхас иеиҳәеит, дизлеирц. Алхасгьы иаииаҳаз амш ихамыршҭзакәа, иҩыҷкәыршәны длеит.

Алхаси Марҭеи ирыбжьаз абзиабара, макьана дара рыда аҙәгьы издыруамызт. Марҭа Алхас данылба:

– Ани аҷкәын класск аҽы исыцтәаз иоуп, сыниацәажәоит, – лҳәан дзыдтәлақәаз днарыдҭын, Алхас иахь днеит.

Марҭа Алхас днаидгылан:

– Мшыбзиа, Алхас, – лҳәеит уи данынаидгыла.

– Бзиара ббааит, Марҭа, – иҳәеит иара.

– Зурик ачараз иуеиҳәама? – дҭааит Марҭа уаҳа илҳәашаз анылзымдыр. Лҳәашьагьы аалцәымҧахеит. «Иахьсарымҳәо снеиуама»? – иҳәеит Алхас Марҭа дгәаар ҳәа дацәшәаны, уаҳа имҳәеит. Ҧытк анаатҷ:

– Ааи, исеиҳәеит, даара сгәы иаахәеит Зурик аинститут дахьҭалаз.

Умшәан, уаргьы уҭалоит, Алхас. Сара уара улымкаа сахьҭалаз, схы ахызбааyеит…

– Сара бара бахьҭалаз, сеигәырҧьоит. Сара сахьзымҭалаз, хьаасгьы исымам ҩышыҷәса рышьҭахь сҭалоит. Уааҙа маҷк акәзаргьы сыҩны-сгәара снаха-аахауеит. Сара ахьаа ансоуаз, ҳҩыцьагьы ҳзымҭалар акәын. Марҭа ушьҭа бҩызцәа рахь бца. Арҭ асасцәа уатцәашьҭахь ицоит. Урҭ анцо, инаскьабгозар акәхап, саргьы уа сҟалоит. Ҽеишәа ҳаицәажәар сҭахуп.

– Азамана.

Абри аҟара анеибырҳәа, Марҭа Алхас днеиҧырҭцын, уааҙа дзыдтәалаз рахь дцеит.

– Алхас даара дыҷкәына бзиоуп. Дызбацыҧхьаза еиҳа дысгәаҧхоит, уааҙа дызласзымдыруаз абзиарақәа акыр цәыригоит, – лҳәеит Ҭина.

Марҭа Алхас дааидҭны лара дахьтәаз дааигәаны данаалыдтәала:

– Ааи, дыбзиоуп. Сара Литвантәи санаабга, адиректор

рапҳьа иара сынидиртәалеит. Иаргьы саргьы партак ҳшеицахатәаз ашкол ҳалгеит иарбазнаалак, џьара ажәа хәахәак сеимҳәаҙеит. Сара сакәым, џьоукы-џьоукы аҷкәынцәа реипҳш, дыҙҟабума, дыҷкәыноума, аҙәы игәы нирхеит ҳәа смаҳацт. Амала, дызрыцҳасшьо аинститут дахьыстамлаз ауп. Апҳышәарақәа зегьы «пҳшьба» – «пҳшьба» ҳәа итиит, аха конкурсла дзымцеит, – рҳәеит. «Уи агәхьаа скым, ѡышықәса аколнхараҷеы аус зур, ма арра сыҟаны сааир, сталап", – иҳәеит. Ус иагьыҟаитцоит иара дызлагаз аус, алгара бзиа ибоит, – лҳәеит Марта. Марта Алхас итцегь длырхәашан, аха бзиа дшылбо, лаҳәшьаду илытцылдыраар ҳәа дшәон, лҷеанылкылеит.

– Игәахәтәы дахьҙааит, – лҳәеит Тина атцыхәтәан, нас дзыдтәалақәаз акы ргәы иаанагар ҳәа дшәан, дааҳәын, дара рацәажәара дналагеит. Марта урт дырзыҙырѡуа дтәан, нас Дариеи, Дашеи, Машеи рахь лхы налырхан, дара Москваҟа ианцо, иеилылкаарц даацәажәан:

– Шәара Москваҟа шәанбацои?

– Уатцәашьтахь ҳцоит.

– Даҷеа маҷк шәаангылар ҟамлазои?

– Мамоу, Марта, уажәы аангылашьа ҳамазам. Сынтәатәиала арахь пҳсшьара ҳәа уаҳа ҳзымааргьы ҟалап, ишыббо еипҳш, Маша аинститут дталеит, баргьы аучилишье бталеит. Актәи акурс инаркны, шәыртцаѡцәа ибзиазаны шәхы дшәырбароуп. Ибзиазаны атцара шәтцарц азы ирацәаны ашәҟәқәа шәрыпҳхьароуп. Апҳышәарақәа бзианы ишәтиит, аха шәахькәадақәоугьы ыҟами. Урт шәара шәаҟара издыруада? Ус анакәха, шәара шәахькәадақәоу ҷеишәа иааилкааны, ибзианы, ишәцароуп. Аҳақьым изанаат ус имариазам. Зегьы нтырччааны, ибзианы, ижәдыруазароуп. Ус анакәымха, шәнапы иану ауаѡы ипҳстазаара шәартахоит. Ари атак ааҟалтцеит Марта дыхәмаршәа.

– Аҳақьым иус цәгьоушәа балацәажәоит, аха устцәкьа ицәгьазам, егьырт азанаатқәа ратцкьыс еиҳагьы иахьымариоу ыҟоуп.

– Ишҧацәгьам аҳақьым иус. Аҳақьым агха ихьыр ҟалома? Аҳақьым агха анихь…

– Асахьаҭыхҩы иуси аҳақьым иуси узеидкылом.

– Еиҳа ицәгьеи?

– Асахьаҭыхҩы иус.

– Мап, аҳақьым иус еиҳа имариоуп. Уи зыртцабыргуа, аиумор шәасҳәап шәҭахызар.

– Иҳаҳәеи нас, уи аиумор ҳәа быз҆ҿу. Марҭа илзы҆зырҩуа иаатәеит. Марҭа ус ацәажәара дналагеит:

– Дыҟан иеицырдыруаз сахьаҭыхҩы бзиак. Иҟәра акыр ианнеи, асахьаҭыхра даҟәытцын, аҳақьымрахь диасит.

– Ус зыҟаутцазеи, ҳәа уи иҩызак данизтцаа, иара абас аҭак ҟаитцеит:

– Асахьаҭыхра даара иуадаҩу занаатуп. Гхак ухьыр, зегьы ирбартоуп. Уаҳаҭыр ланарҟәыр алшоит. Аҳақьымра иаҳа имариоуп. Уа агха ухьыр, аҙәгьы ибаҙом, адгьыл ихнаҩоит.

– Аиаша бҳәеит, аиаша, – рҳәан итәақәаз зегьы ааибарччеит, Ҭина лыда. Ҭина дымччаҙеит. Уи Марҭа лзы лгәы нханы даацәажәеит:

–Устцәкьа бгәы иаанагозар, бызҭалаз бҭара баша бҭалеит. Ибҭахымзар, бҭытцыргьы былшоит. Убас иҟоу аҳақьымцәа роуп, амаҷ азы ачымазаҩ дызцәыҧсуа.

Марҭа илҳәаз аалцәымыҧхан, дыҧсыр еиҳа илзеиҧьызшәа лхы аалыҧхьаҙан:

– Ари иуморуп, сара уи бзиоуп сҳәама? – лҳәан лхы налганы даацәажәеит.

– Аиумор, иуморуп, аха уи еиҧш иҟоу аиумор, амедицина аусуҩы иҳәар иашам. Даара иҧхашьароуп, уи еиҧш иҟоу, аиумор зҳәаз изы. Аиумор аҳәашьа удыруазароуп. Уи аҳәашьа анузымдыр, иахьакәым умҩахҟьар алшоит, – лҳәеит Ҭина. Марҭа инацылтцеит:

– Саҳәшьаду, сатамзааит, цьаракыр агха сыхьзар, бара биашоуп, амедицина аусуҩы ишихәҭамыз сцәажәеит, – лҳәан даччан, лаҳәшьаду даагәыдылкылеит. Арҭ араҟа иеицәажәо иштәаз аамта акыр цеит. Амаҭуцәа

ыҟәгьежьааua, аматҵ аура иаҷын. Ашьаҧа аԥнутҵаҟа зегьы дырхиеит. Ари ачара хәычы аҷы иҟан нхаралагьы аҧшәма изааигәатҵәҟьақәоу игәылацәеи, Зурик иԥызцәеи, уаҳа аҙәгьы иаҳәамызт, итҵегь инеитцыхны ауаа раҳәара аҧсангьы иҟамызт.

Ақәчага аишәақәа андырхиа, фатәи-жәтәи анықәдыргыла, еиҳабык, ана-ара, гәыҧ-гәыҧла, игыланы иеицәажәақәоз, даарылагылан ибжьы нарықәиргеит:

– Ишыжәбо еиҧш, зегьы мазеиуп, анапыҙәҙәарахь шәнеи, аамҭа мгакәа, шәхатҵкы сцеит.

Аведра азна аҙы ҟаҵаны, зымпахьшьы знапы иахаршәны, агәыгәым кны игылаз, аҭыҧха лахь еиҳабык иҷынеихеит. Уи ишьҭархны, еиҳабы–еитцбыла иеизыҧшны, зегьы уахь инеихеит. Ҭина илыдтәалақәази лареи, хазы лымкаала, урысшәала иреиҳәеит анапыҙәҙәарахь инеирц. Урҭгьы ԥагылан, уахь рҷынархеит. Знапқәа зыҙәҙәаз зегьы атәара иаҷын. Аматҵ зуаз цьоукы рыда итәеит зегьы. Ҭина лԥызцәеи лареи ахьтәаз, «ҳасасцәа гәакьақәа» – иҳәан лымкаала аҧшәма пату рықәитцеит. Урҭ иналкааны аматцуцәа рыматҵ руан. Ԥба-ԥба, хҧа-хҧа тҷыца анырк ашьтахь, ашьаҧа иаатцыԥит аркәашага ашәа. Раҧхьа даақәлеит Зурик, нас рҽеиҭныҧсахло аҳәсахәычқәа ивагьежьуа икәашон. Лыҷелызнымкылеит Маша. Зурик дивагьежьуа даақәлеит. Алхас Зурики Машеи даарыбжьаҧалан, Маша лыцкәашара дналагеит. Зурик аҧхҙы иҷашы, иԥызцәа ахьгылаз днарылагылеит. Алхаси Машеи шеицыкәашоз «ари дысцәылгара дыҟоуп» ҳәа лгәы иаатҭашәазшәа Марҭа дҧырны икәашоз дынрыбжьаҧалан, акәашара дналагеит. Машагьы, днеины лҭыҧ аҷы днатәеит. Алхаси Марҭеи акраамҭа иеицыкәашон, нас лыжәԥа аанкыланы, дахьгылаз аҭыҧ аҷы днеиган, даагьежьит. Иаргьы днеины иҭыҧ аҷы днатәеит. Абас шәаҳәарала, кәашарала, қьафурала, ирхыргеит ари ачара. Ҭина лԥызцәеи лареи ангыла, инеилышәшәа-ааилышәшәо, агылара иналагеит аҙәырԥы. Дариараа анцоз аҧшәма иҭабуп ҳәа наиаҳәаны,

агәара иныкәҵит. Дара адырԥаҽены ианыԥагыла, агәара инҭытҵит. Шьыбжьонынӡа амшын аҟәарахьы иҟан, уа рыҧсы ршьон. Ашьыбжьон лхыҳәҳәоны еиҧш, игьежьны аԥны иааит. Дук мыртцыкәа, Зурик Ҭина лҷы дааит, аԥныҟа игарц. Дара мап ркит, аха имукәа игеит. Адырԥаҽены, еиҳагьы иеизааигәаны иеибадырит Зурик иҭаацәеи, Маша лҭаацәеи Машеи. Уи лани, лан лаҳәшьеи анцоз, аҧсшәакәа еибырҳәеит. Аҧшәмацәа асацәа ирарҳәеит аҧхынра ҧсшьара ирзаарц. Даргьы ирҳәеит Москваҟа – инеирц. Абас ргәы алаҟа, рхы алаҟа, асасцәеи аҧшәмацәеи ааидытцит.

Адырԥаҽены, шьыжьымҭан, адәыҧба аангыларҭа авокзал аҷы дгылан Алхас. Уи дырзыпҧшын Машеи, лани, лан лаҳәшьеи, Зурики Марҭеи. Митәык аҧшра иқәымшәеит Алхас. Иааит дыззыпҧшыз зегьы. Зурик аблеҵкәа ааихәараз, акассахь иҷынеихеит. Убасҟан, Алхас ибжьы наиқәиргеит.

– Зурик, аблеҵкәа рзы акәзар, узцо, сара иамсххьеит, арахь угьежьы. Алхас ас аниҳәа, Зурик даагьежьит. Аелектричка ааиааӡа, арҭ иеицәажәо аперрон иқәгылан. Ус аелектричка ааин, рапҳьа иаангылт, иԥыхәнеит иеицыз зегьы. Аелектричка атәарҭақәа рыбжьара ибжьаланы инеиуан.

Ус ишнеиуаз, ирацәаны аҭыпҧқәа ахьҭацәыз рҭыпҧқәа ааикыланы илатәеит Дариеи Дашеи. Наҟ-ааҟ, урҭ инарыдтәалеит Машеи Марҭеи. Аҵыхәтәан, рсумкақәа кны, рԥызцәа ахьтәаз, иаарыдгылеит Зурики Алхаси. Асумкақәа иркқәаз, хыхь авагон, еихатәыла иадҟатцалаз ақәҵарҭақәа рҷы иныкәыртцан, урҭ рытцаҟа итацәқәаз аҭыпҧқәа рҷы дара натәеит. Аелектричка урҭ ирзыпҧшызшәа, зны, итагә-ҭасуашәа аун, нас ашьшьыхәа абжьы аарганы инаҵысит. Уи цон инҭгыла-ааҭгыло, адәыҧбақәа реипҧш иццакуамызт. Аха апасаҵьырцәа ргәы ҷыҧьуамызт, аҷҳаҳәа иеицәажәо итәан. Ус илеит Адлер. Аелектричка иантәалоз еипҧш, ианлыбаауазгьы, еиҳабыеитцбыла, иеизыпҧшны илыбаауан. Аҵыхәтәан иллыбааит

Зурики Алхаси, рсумкақәа кны. Урҭ аныллыбаа, рҩызцәа рзыҧшны иахьгылаз, инадыргылеит. Минуҭқәак ара игылан иеицәажәо, нас аеропорт ахь ицоз, автобусқәа ахьаангыло ахь рҿынархеит. Автобус ақәҭымҭа иаақәшәан, ирулак, иақәтәеит. Атәарҭақәа рҿы инеин, инатәеит. Дук мырҭыкәа инеит аеропорт аҿы, автобусқәа ахьаангыло. Автобус анаангыла, уи иақәтәаз зегьы ашьшьыхәа иллыбаан, аеропорт азыҧшырҭатә зал ахь рҿынархеит. Уа иахьнеиз, иахьҭацәыз аҭыҧқәа рҿы инатәеит. Ицәажәо иштәаз, аамҭа ахьцаз рымбазакәа иааит. Адиктор лыбжьы аарылаҩит, Москваҟа ицо рзы аҳаирплан аҭалара азин шыҟаз. Уи аҳаирплан иазыҧшыз зегьы уахь рҿынархеит. Зурики, Алхаси, Марҭеи, инаскьаргозгьы, рсумкақәа аашьҭхны, аҧсшәа наҳәаны, рапҳьа игыланы инеиуаз, рымҩалаҩцәа инарышьҭалеит. Зурики Алхаси Марҭеи шьаҿақәак аакартцан, иааҭгылеит. Егьырҭ цеит аҳаирплан ааины иахьтәаз ахь. Инаскьаргоз, наскьаганы, автобусқәа ахьаангылоз ианнеи, аҧьҧьаҳәа аҳаирплан абжьы аагеит. Уахь инагҧшызар, аҳаирплан адгьыл иҩаҟәытцны ишьҭыҧрааны ахалара иаҿын. Иааит Адлертәи аџьармыкьахь ицоз автобус. Уи инақәтәеит рыхҩыкгьы иеицыз. Адлер аџьармыкьаҿы ианнеи иллыбааит. Гәдоуҭаҟа иаауаз, автобусқәа рангыларҭахь рҿанынарха, Зурик даацәажәеит:

– Алхас, шәареи сареи иахьатәила, ҳаимҩалацәам, шәара шәхала шәца. Сара Шәачанҙа сымцар ҟалом. Абзиара шәзыҟалааит, – иҳәан дрыцрытцны, иҿынеихеит Зурик.

– Абзиара узыҟалааит, уахьцо уманшәалахааит, Маша улышьҭаланы уцозар, – иҳәан Зурик алаф ааилихит Алхас. Иааибарччеит Алхаси Зурики.

– Абзиараз, – лҳәеит Марҭагьы дыччо. Зурик дызрыцрытцыз, «дара рымала иеицызааит, ишырҭаху еиҧш, еицәажәап»,ҳәа игәы иаанагеит ҳәа дазхәыцуа.

Алхаси Марҭеи гыланы, Зурик дахьнеиуаз, ихәапҧшуан дахьынҙарбоз. Уи уаҳа дрымбо ауаа данынрылала, Алхас ус иҳәеит:

– Марҭа, бара Адлер ббахьоу?

– Марҭа илҳәара лҷамшәеит азныказы, аха данаахәыц, Алхас изҭаара аҭак аакалтцеит:

– Литваќа ҳанцалоз, ҳанаалоз, сани сареи акыр ҳналсаалсқәахьеит.

– Аналс-аалсра иаанагаӡом, Адлер бзианы ибдыруеит ҳәа. Саргьы акырынтә аџьармыкьаҷы саахьеит, аха аџьармыкьа ада акгьы сыздыруам. Нас уи иаанагома, сара Адлер бзианы издыруеит ҳәа. Мап. Бааи, ҳаицны ҳналагҧшып Адлер, бгәы иацәымҧымзар.

– Изаҳҭахи, Алхас, заа аҩныќа ҳцар, еиҳа еиҧьзар?

– Ус еиҳа еиҧьҭцәќьоуп ҳәа бгәы иаанагозар, бзиоуп, нас. Алхас игәы мнаӡакәа лызҭаара аҭак шыќаитцаз Марҭа ианеилылкаа, «игәы сцәыҧсыр аҭкьыс, иихәаз сақәшаҳаҭхап», – ҳәа лгәы иаанаган, абас аҭак илҭеит.

– Бзиоуп, нас, Алхас, уара ишуҭаху.

– Сара ишыстаху акәзар, бсыцны баала. Марҭа лыжәҩа ааникылан, амҩа ааҩтцәаны, аџьармыкьа шыќаз рҷынархеит. Аџьармыкьа агәашә ианнадгыла, Марҭа даацәажәан:

– Алхас, иалаҳҳуазеи, аџьармыкьа? Уа иќалар алшоит ҳара ҳаздыруа, атцәы ҳахазтцаша ауаа.

– Ус акәзар, бзиоуп, баала абрыстәи, – иҳәан аџьармыкьа иавганы игаз атротуар мҩахь рҷынархеит, лыжәҩа ааникыланы. Урҭ шнеиуаз, даатгылеит Алхас, нас ус даацәажәеит:

– Абри аҭыҧ аҷы сзықәшәахьоу бдыруоу?

– Узықәшәахьеи?

– Амҩа ҳшықәу атцкьыс, џьара ҳлатәаны исҳәар еиҳа еиҧьзар?

– Ишуҭаху, Алхас, аха амҩа ҳақәуп ҳәа иуҳәар иќалои?, иҳәа – Алхас ацәажәара дналагеит:

– Цыҧх уажәааны, абна иахьыбсырбаз аҭыҧ аҷы сшааиуаз, жәохәќа-жәафќа шықәса зхытцуаз ӡҧабк лысаби дылгәыдырҧәҧәаланы, дааиуан. Ишызбоз, лнапала, лысаби дызлаҳәаз ааиҧхьлырттеит, сара данаасывала:

– Схәыҷы, дызлаҳәаз сцәеиҧхьттеит, маҷк аҟара, дааннкыли, даасырҽеиуеит, – лҳәеит лара.

Сара ахәыҷы даалымысхырц сҿынасхеит. Убри аамҭазы солдатк дааиуан. Афырҳәа, саҧхьа дынкылсын илкыз асаби даалымихит. Убри аамҭа лхы иархәаны, афырҳәа, асолдат днеиҧыртцын, дыԥны, амԥа ааԥцәаны, ауаа рыжәпара дналаз дцеит. Асолдат иихәара-иуура изымдыруа амԥа даанхалт. Саргьы иҟалаз уамашәа избан сшанханы саанхеит. Нас асолдат даахәыцын, иикыз асаби димсхырц сара сахь иҿааихеит. Сара снеиҧыртцны, наҟ сҿынасхеит.

– Ари дабазгои, сара? – иҳәан асолдат, ибжьы ԥасхьигзеит.

– Сара иласхузеи? Сара дыстәны удыруама? Абнахь амилициа рахь дга, – сҳәан, сыбжьы ԥаихьысыгзеит.

Акыр санынаскьа, сашьтахьҟа санаахьапҧш, асолдат асаби дигәыршәыланы дахьнеиуаз, снеихьыпҧшит.

– Дааумгоз асаби аԥныҟа, – лҳәан Марта дыччо Алхас дааиҿапҧшит.

– Аԥны саннеи, сзықәшәаз сан ианласҳәа, уажәы ,бара ишыбҳәаз еипҧш, «дааумгоз асаби аԥныҟа» – лҳәеит сан. Ашьтахь, акыр данхәыц, лажәа илҳәаз дахьхәын: «Дшааумгаз ауп, дааугар, ари асаби димоуп ҳәа азәгьы дуцымцар, алшоит», – лҳәеит сан. Сан илҳәаз иашахару, бара бгәы ишҧаанагои? – иҳәан Алхас, Марта длазтцаит.

– Ииашазаргьы ҟаларын, асаби дызмоу, иҧхәысгьы дыҟоуп, – рҳәон. Аҧхәыс дызмоу ахатца иццаз, азҧаб ахаан цтәа лыгхараны дыҟазам. Нас ацтәа зтаху ҳәа иҟоу дарбану? Амала, уара иззуҳәаз асаби дааҙаны, думазар, иаауго азҧаб илцәалазуеи? Лыматц зуша длаузар, еиҳагьы длеигәырҧьар ауп илыхәтоу.

– Убри, зыҙбахә ҳамоу асаби дааҙаны дсымазар, бара ибҳәози, мап сцәыбкрызу?

– Мап, уцәыскуамызт, уара ишуҳәо еипҧш, иҟалатцәҟьазар, аха упҧхәыс дыҟазар, мап скуан.

Бара биашоуп, Марҭа, ауаҩы акыр даҕьсоуп, малс иҟоу уаҩуп. Ауаҩы дахьыҟам егьа мал ыҟазаргьы ибашоуп… Абас ишеицәажәоз, агаҿа иазааигәаны илеит. Арымарахь ала апарк ҧшъа ыҟоуп, иатцәабҧыла иҭалаҳаны. Уи анырба, апарк инытцаланы, абара иааилаҳаит рҩыцьагьы. Нас Марҭа даацәажәан:

– Шьыри, шаҟа иҧшъоузеи, ари апарк, инытцаланы избалак.

– Уи абара ҳахьъоит, макьана, амш акрыҟоуп. Уи апарк ҳнытцалаанъа, бааи абни аресторан аҿы ҳнатәаны акы ҳнацҳап.

– Ус амла сакытцәҟьом, аха уаала, уара иануҭахха.

– Баала… Алхас Марҭа лыжәҩа шикыз аресторан инытцалеит.

Акрантцы, ашьҭахь, аресторан иаадәылтцын, амҩа инангылт.

– Ҳнытцалап ари апарк ссир.

–Уара ишуҭаху…

Марҭеи Алхаси иеицны апарк инытцалеит лахьхьынъа–аахьхьынъа инытцс-аатцсны ирбеит. Нас ишааиуаз, еирымък ҭацәны иахьгылаз инадгылеит.

– Абра ҳлатәаны, ҳаҧсҟәа ааиҭаҳкып. – иҳәеит Алхас.

– Ибзиоуп, – аҭак ааҟалтцеит Марҭа. Нас инеины иҭацәыз аирымъ аҿы илатәеит рҩыцьагьы. Ус акраамҭа ҿымҭъакәа итәан араҟа. Аҭынчра ууаъа ирхатәан. Уи аҭынчра ааилеигеит Алхас.

– Марҭа, сара издыруеит бара сшеилыбкаауа. Сыбзеилымкаауазар, аранъагьы, бсыцны баауамызт. Ус зегьы рҳәатәы хазтцо бышреиуамгьы ибзианы издыруеит. Сара гәык ала бшыстаху иеилыбкаауеит. Убас баргьы сыбҭахуп. Абас еиҧш иҟоу аибаҭахра ауп изахьъу “Абзиабара”. Баргьы саргьы бзиа ҳаибабоит…

–Ус ауп, Алхас, ус ауп.

– Ус анакәха, ҳара ҳҩыцьагьы ҳабзиабара иадырганы, абри амацәаз, сан исылҭаз амацәаз ауп, – иҳәан

иаатыхны, Марҭа лнапы кны даахан, ишьамхы иныкәитцан, лнацәа инахеитцеит.

– Уан иултазар, еиҳагьы еиҧьасшьоит, еиҳагьы пату ақәыстцоит, аха уи ацкыс сара иусҭо сымазамеи? – лхәеит аарлаҳәа Марҭа лыбжьы нытцакшәа.

– Уи ацкыс исыбҭо егьаурым. Ацкы змырхуа мап лкыр ҳәа изыцәшәо лоуп. Бара сбыцәшәазом. Избанзар, мап шыбымкуа здыруеит, – иҳәеит Алхас дыччо.

– Усҟан, сыҧсааит, – лхәеит Марҭа гәык-ҧсык ала. Убасҟан, Алхас иарҧьа напы аалыкәиршан, иарма напала Марҭа лхы ааникылан, лылақәақәа днархыпҧшылеит.

Убасҟан, иааиқәпсеит Марҭа лылақәақәа. Алхас Марҭа лқьышә иазырхаз иқьышә ашьшьыҳәа алаҟәхара иаҷын. Ус ишлеи-леиуаз, рҩыцьагьы рқьышәқәа ааи-қәылеит…

Акрантцы ашьҭахь, аҧьеҩ ҳәа дҩатҟьеит Марҭа. Хабалак днапҧшы-аапҧшит, аха ҧсы зхоу уаҩы длымбеит, нас дааҳәын Алхас дниҷаҧшит:

– Зыгәра угаша хатца дыҟамзаап, – лхәеит лара, лхылҷы гәырҧьарак ыкәзамкәа.

– Сатамыз, Марҭа, бара ибҳәан еиҧш, «зыгәра угаша хатца дыҟамзаап». Акы затцәык сгәалашәом. Бара быда апҧстазаара сымам.

– Саргьы, уара уда ҧстазаара сымазам, ҳапҧстазаара еилаҳцозар ҳәа сгәыҧуеит, аха уара уццакцәоит. Уара уццакцәара сара саргәааит, – лхәан лҷыналхеит дызлааз лымҩала. Уи убас днеиуан, арахь данаауаз ианылтцаз лышьҭақәа дырхыланы даауеит уҳәаратәы еиҧш. Лара акыр днеихьаны еиҧш, Алхас дынлышьҭалан, лыжәҩа инапы натцихын, иеицәажәо рҷынархеит. Урҭ неиуан акы еибызымҳәаз цьоукы реиҧш. Ус ацьармыкьа иантавала, Алхас инапы лыжәҩа иатцхыз аамылхын, лыблақәа хааза Алхас дниҷаҧшын:

– Усзымгәаан, Алхас, «абна аблеи алымҳаи амоуп», – рҳәоит, цьоукы ҳарбар ҳәа сшәоит. Сыжәҩа аанкылара маҷзак аҟара иаачҳа. Суҳәоит, – Марҭа илҳәаз лажәа Алхас дахымпҧеит. Уи лыжәҩа уаҳа имкит, аха длывагыланы,

дышцац дцон. Ус иеицны ишнеиуаз, Алхас Марҭа длазҭааит:

– Ҳазбап зыбгәахәуада, Марҭа?

– Аԥьармыкьахь крыҭира ҳәа ҳара ҳҷынтәи иааруа рацәаѡуп. Урҭ ҳарбар ҟамлазои?

– Быжәѡа скымзаргьы ҳарбоит.

– Ус ҳарбеи, сыжәѡа унапы атҵхны ҳарбеи, акы акәзам, Алхас…

– Уи иашоуп, уаҳа быжәѡа снапы атцысхуам.

– Убас аҳәатәы хазҭо иоуп сара исгәаԥхо.

– Убас аҳәатәы хазҭо ҳәа иҟоу сара соуп, Марҭа, сара исеиԥьу дыбзыԥшаазом.

– Уи здыруеит, Алхас. Уара суқәгәыԥуеит азоуп, ас зысҳәо…

Абас ишеицәажәоз, иахьѡеиз рымбазакәа Гәдоуҭаҟа ицо автобусқәа ахьаангыло, аҭыԥ аҷы иѡеит. Ишѡеиҭҷҟьаз Гәдоуҭаҟа ицоз автобус ааины иаарыдгылт. Иеитцамхазакәа, афыр-сырҳәа иѡыхәнеит. Ѡыцьа–хѡы рыда зыкәтәамыз ари автобус, алеи-ԥси рыла иаадырҭәит, иаарласны иаргьы аҷыѡанахеит.

Марҭеи Алхаси рҭыԥқәа рҷы итәаанза, дара рҭыԥқәа ишырхагылаз, автобус иакәтәақәаз зегьы лаԥшыла иааимырдеит, аха ирдыруаз ҳәа азәгьы дрымбеит. Иалырдырааи, урҭ шеицу цьоукы ирбар, ирхырҳәааua, зҷы укыр, зыбз узымкуа, ауаа маҷума. Марҭеи Алхаси имшәаимырҳа, рҭыԥқәа рҷы илатәан ишеицәажәоз мацара, Марҭа дахьыбжьалоз архәараҷы иааит.

– Марҭа, бара ара блыбаауоу, Гәдоуҭаҟа бцоу?

– Ара слыбаауеит.

– Ус акәзар, сара Гәдоуҭанза сцап, уаантәи саап. Атцыхәтәантәи автобус ала. Уи аара макьана акрагуп. Издыруада уааза бара акы багаргьы.

– Иҟало збап, – лҳәан аԥхьатәи ашә ала лҷыналхеит, Алхасгьы дналышҭалеит, Марҭа лаагаԥсахә лимыршәарц. Автобус аԥсҟы зҟыз иаԥхьа даннеи, Алхас Марҭа лыжәѡахырқәа ааникылан, «ус ҟабымтцан, ҕхашьароуп»,

– иҳәан аныҟәцаѡ днипҧыригеит. Автобус ааникылан, Марҭа дыллыбааит.

– Сара Гәдоуҭанҙа сцоит, аа, Адлерынтә ѡыцьа ҳаагапҧсахә, – иҳәан аныҟәцаѡ апҳараҟәа наиитеит…

Автобус атцыхәтәантәи аангыларҭа акәын Гәдоуҭа. Уа ианнеи, иаҟәтәаз зегьы ллыбааит, автобус аныҟәцаѡ иапҳхьа аагапҧсахә ныҟәыпҧсо.

Ѡажәеи актәи ахы

Автобус аҷынанахааҙа, Марҭа дахьыллыбааз аҭыпҳ аҷы дгылан, автобус аҷанынаха, лара дааҳәын аҟытахь ицоз автобус аанҷасырҭахь лҷыналхеит. Уажәы, уа аҙәгьы дыҟамызт, избанзар, макьана автобус ааира аамҭа акыр агын. Уа ауаа анеизоз, автобус ааимҭазы акәын. Сааҭбжак аҟара цхьан, Марҭа ара дгылеижьҭеи. Хѡы-пҳшьѡы раҟара ауаа ааихьан, аҟытахь ицаҟәоз. Убри аамҭазы, хатәы машьынак ааин, Марҭа дахьгылаз, апҳхьа иаангылеит.

– Ирласны бааи, Марҭа, аѡныҟа бцозар, – иҳәан аныҟәцаѡ Марҭа ибжьы налыкәиргеит. Ари иаангылаз Марҭараа ргәыла Ҷас иакәын. Ҷаси Захари нхарала рацәак рыбжьамызт, аха устцәкьагьы иагьеизааигәамызт. Ҷас иѡны уавсны акәын, Захар иѡнахьы ушцоз. Ҷас дахьынхоз, иавсны амашьына аҷаныѡанаха, Марҭа дҕьаҭәы–ҕәаҭәуа ҷаалҭит:

– Ҷас, ара уаангыл, сахьынҙааугаз, иҭабуп. Ашьшьыҳәа шьапыла сцоит, сшьапгьы неитцысхуеит, – лҳәеит, аха иара имуит.

– Изуазеи, мѡабжара бааныжьны, анцәагьы исцьишьомеи. Аѡныҟа бымѡахытц сҳәеит ҳәа, бымѡахытцшам. Захар игәы иалымсуеи ара баансыжьыр, – иҳәан Ҷас даанымгылаҙакәа дышѡеиуаз, Захар игәашә дааҳәны днадгылеит. Марҭа амашьына даатытцт. Марҭа дахьынапҳшуа, Захар аутраҷы, дшырпуаз лбеит.

– Шәҩызагьы аҩны дыќоуп, шәызхарагьы шәеицәажәап, шәымҩахытц, – лҳәеит Марҭа.

– Иҭабуп, Марҭа. смыццакуазар снеиуан, аха даара сыццакуеит. Аҩны сынкыдгыланы, аиҭа ақалақь ахь сымцар ќалом. Исхашҭыз, бара атцара бҭалеит ҳәа саҳаит, ибыдысныҳәалоит, – иҳәан иҷынеихеит.

– Иҭабуп, иахьсыдышәнаҳәалаз. Аҩныќа шәааир акәын, – лҳәеит Марҭа. Ҷас аҩныќа дахьлызнамгаз лгәы иаланы.

Захар ауҭра дахьҭаз ақнытә ибон, Марҭа анықәцаҩ дышиацәажәоз. Марҭа даазгаз, дара ирҭаху аҳә шиакәыз иеиликааит, аха дарбаныз абеидыруаз. Марҭа Захар арпра дахьаҷыз иаҧхьа даннаи, ихы налықәикын:

– Бара, Марҭа, баазгаз дарбану? – дцааит Захар.

– Саазгаз Ҷас иоуп.

– Ҷас бҳәоу, дзымбеижьҭеигьы акраацуеит, аҩныќа даабгар акәымзи.

– Аҩныќа уааи ҳәа акыр сидхалеит, аха имуит.

– Уи иаргьы саргьы ҳаиқәлацәоуп, пату иеиқәаҳцоит, ҳҳәычра аахыс. Даабгар ҳазхарагьы ҳаицәажәон, атҷәыцақәакгьы ҳкуан, – нас дааҳәын, дызҷыз арпра аиҭа дналагеит. Марҭа Захар дынивсын, аҩныќа длеит.

– Ашәхымс дшаахытцыз еиҧш, Света даацәжәан:

– Иахьа Ҭина лысасцәа рыҩныќа ицозар акәхап, урҭ наскьабгозма?

– Ааи, инаскьазгон.

– Бымала бакәзу, урҭ наскьазгоз?

– Избан, сымала шсакәыз?

– Уаҳа иќадаз?

Марҭа илҳәо лҷамшәо даақалеит. Акраамҭа ҷымҭҙакәа дгылан, нас Света даччан:

– Алхаси Зурики ракәхап урҭ быцнаскьазгоз.

– Ааи, – лҳәеит Марҭа аарлаҳәа лыбжьы нытцакны. Зурик Москватәи аргыларатә институт дҭалеит. Маша Москватәи амедицинатә институт, – лҳәеит Марҭа.

– Урҭгьы саҳахьеит. Баргьы аучилишье бҭалеит. Ирыц-

ҳасшьо Алхас иоуп. Ибзианы аҧышәарақәа иҭиит, аха аус имуцт ҳәа дрыдрымкылеит, аиаша абаҟоу, – лҳәеит Света лгәы иаланы.

– Ааи, аҧышәарақәа бзианы иҭиит, аха конкурсла дзымцеит. Аус зухьази, арра ицаны иаахьази, рацәаѽны иҟан, – рҳәеит. Аха зегь акоуп, ѽышықәса рышьҭахь дҭалоит. Уи иреиҳау аҵара дҭалартә адырра имоуп, – лҳәеит Марҭа.

– Алхас цәгьала дысгәаҧхоит. Иан лымала лоуп аѽны иҟоу. Ушьҭа ѽышықәса аус уны, нас аҵара дахьҭало егьыҟам, аха ҧҳәыс дааигар, дынхар, еиҳа изеиҧьуп. Света лажәақәа Марҭа дѽеилыҧсаа дыргеит. Алхаси лареи реизыҟазаашьа лдыруашәа лгәы иабеит Марҭа. Аха мап, ус акгьы Света илыздыруам, ус баша лгәаанагара лҳәеит ауп. Амала, Алхас ибзиара акәымзар ицәгьак аҙәы иҳәо лмаҳацызт Света. «Афбатәи акласс иантәаз аахыс иеидтәалоуп, ишыхәычыз иеицрызҳаит. Лара Марҭагьы ҧшреи-сахьеи зғу аҙәы лакәҙам. «Абарҭ, абзиабара ашәахәақәа рыцәнамҧсаҙаци», – ҳәа акырынтә дазхәыцхьан ауп Света абас зхылҳәаазгьы.

– Ибҳәо закәи аҵара далымгакәа ҧҳәыс дышҧааигои? – лҳәеит Марҭа, Света илҳәаз ацынхәрас. Алхас ҧҳәыс дааигаҵәҟьазшәа лгәы иабаны.

– Марҭа, ишыббо еиҧш, Алхас аинститут дзымҭалеит. Аинститут дҭалар, акы иамусын, аха ѽышықәса аус уны, ма арратә уалҧшьа ихганы, аҵара дҭаланы, далганы, нас ҧҳәыс дааиго. Ари ахаҵа заҵә изы дахькылнаго базхәыци, – лҳәан Света Марҭа даалҷаҧшит. Марҭа Света данынаалҷаҧш, Марҭа лылаҟырҙқәа нархыжжылеит. Ари Света лылаҧш нақәшәеит. «Зегьы лара илдыруеит» аалгәахәын, Марҭа луадахь дцеит. «Ҳәарада, Марҭа лгәы иамыхәоз сымхаҳәеит. Уи азоуп лылаҟырҙқәа зынхыжжылаз. Абзиабара рыбжьазар акәхап ҳәа Света дхәыцуан. Света днеин, Марҭа луада ҭрааны иҟаз дынкылыҧшит. Марҭа аҵәыуара даҷын. Ус Света лылаҧш нақәшәеит, Марҭа лнапы иахаз амацәаз. Амацәаз,

иахьа Алхас инапала, лара лнапы иахеитцаз. Уи Света илымбарцаз, лнапы ишахылхшазгьы лгәаламшәеит. Уи лбазаап ауп Света, Алхас ида дыҟамшәа дышлырԥхәозгьы. “Длырԥхәааит, дызлырԥхәазеи сҳәаҙом. Деилкааны, длырԥхәозар, длырԥхәошәа ҟатцаны, гызмалрак атцалымгалозар. Агәнаҳа анцәа исуамырҳәан, Светатцәкьа ус збалҳәари? Уи анык леиԥштцәкьа слыдылкылеит, анык леиԥштцәкьа сылбоит. Нас абас еиԥш иҟоу ахәыцрақәа схаҷы изааиуазеи, ахәыцра бзиақәа зымааиуазеи? Издыруада, сара схата сыбзиамзар? Уи атәы сҳәаҙом. Аҙәы ихара изхараҙам ианидижьло, уи еицәоу гәнаҳа ыҟам адунеи аҷы. Нас сара убас сзыҟеи, схала агәнаҳа сзатцалои? Мап, Света дыбзиоуп. Сара сзы бзиарамзар, цәгьара лтахҙам. Агәра згоит, сымаза сгәатца итатцәахны исымоу ласҳәаргьы, аҙәы ишиалымҳәо, сара сеиԥш, ларгьы лгәатца итатцәахны ацхыраара шсылто, лара леиԥш исзааигәоу, уаҳа сара исымада? Исзааигәақәоу хәычқәоуп, ма исеиҳабацәоуп. Иласҳәап Света, уи лыгәра угартә дыҟоуп. Аҙәыр иасҳәараны сыҟазар, лара лыда уаҳа сара аҙәгьы дсымам, лнапы сеаныстцар, еиҳа исзеиԥьуп”, – лҳәон гәаныла.

Афырҳәа, дѡагылеит. Лылақәақәа чабрала иаалрыцкьеит. Дышиашаз, Света аматцурта дахьыѡназ, днеит лара, лнапы иахаз амацәаз лбар ҳәа дацәымшәакәа. Уи лбар, еиҳагьы еиԥьалшьозар ҟаларын. Избанзар, иалшон, усҟан, Марта игәаԥьны илызцәырымго, Света ицәырылгаргьы. Усҟан, еиҳа имариахон, ари аус аҙбара, аха иабаҟоу, ус иҟамлеитеи? Марта лхала ицәырылгароуп, ацәыргара иагьа иуадаѡзаргьы. Уаҳа ҧсыхәак лыманы иҟам. Марта Света аматцурта дахьыѡназ, лааишьа зеиԥшраз ала, акы лҳәарц шылтахыз аҟара лцәа иалашәеит, аха изакәу лыздыруамызт. Еилкаашьасгьы иалтарызеи, Марта лхала илымҳәозар? Убри аҟнытә, Света ҷымтҙакәа даатгылеит, Марта илҳәо дазыԥшны.

Акраамта ҷымтҙакәа игылан рѡыцьагьы. Атцыхәтәан, Марта илгәаԥьит илҳәарц илтахыз.

– Мама, ари ббоу? – лҳәан лнапы амацәаз зхаз ԥышьҭылхын Света лахь иналырххеит. Света амацәаз днахәаҧшын:

– Ибызҭада, ҳазгәаҧхада? Иеиҿкаашәа иҟоу аҙә иакәушь? Иеиҿкаам аҙә иакәны дыҡазар, ибдырааит сышбыдымгыло? Башьцәеи баҳәшьцәеи макьана ихәыцқәоуп, аха баби, баб иашьцәеи, бандуи, сареи ҳагәқәа ҧжәаны ҳбымшьын. Иахьакәым тышак бхы ҭабыжьыр, ибдырааит, уи атыша аҭытра шымариамхо. Уи атыша быштажьу мацара, быҧсҭазаара зегь царгьы шалшо бдыруазааит. Дарбану, быҧсҭазаара зыбҭаз, убри сара дансабымҳәа, ибдырааит быҧҳауп ҳәа бшысымҧхьаҙо.

– Ибасҳәар иҟабцои? – лҳәеит Марҭа дыччо.

– Иҟастцахои? Иахьаҧсоу бцозар, сбыцхрааны амԥа быԥәыстцоит, иахьаҧсам бцозар, сҳәатәы хабҭцароуп, бмацәаз быҙҭаз инаганы имҭасыршәоит. Убас ауп ишыҟастцо, насгьы бара быҙҭалаз балымгакәа хаҭа банца, бзалымгаҙакәа наҙаҙа баанхаргьы шалшо бдыруазааит.

– Сыҙҭалаз сҭара салгаанҙа хаҭа сышҧацои? Ус санныҟәа бара ибҳәаз сшаԥәшәо саргьы издыруеит. Уи азы бымшәан, сыҙҭоу салгаанҙа хаҭа сцаҙом.

– Аԥкәынцәа ус рҳәоит, аха анапеимдахьа анбыдыбкыла нахыс, иара битәуп, ииҳәо мап бкыр ҟалаҙом. Ус иҟан, ус иҟоуп аҧсуа закәан, ицәгьа, ибзиа.

– Уи саргьы издыруеит.

– Ибдыруазар амацәаз имхра бахымыццакыр акәын. Уи имбхит. Убра биашам, Марҭа.

– Мама, бацәымшәан, уи ус ҟазҭо иакәзам.

– Марҭа, дарбан. Бара «уи» ҳәа быз҆ҽу? Сара исабымҳәари, «уи» дзыстоу?

– Избасымҳәоит? Баргьы дыбдыруеит.

– Дарбан, сара издыруа?

– Бара еснагь зыҧхәара ба҆ҽу.

– Алхасу?

– Ааи, Алхас.

– Уи иакәзар, аразҟы бзиа бауит. Бразҟы быды-

сныҳәалоит. Уи сара дысгәаҧхоит. Дзустазаалак, аҙәгьы, акгьы исырҳәом. Амала, бҵара балгааҥза баанимыжьыр ҟалап…

– Имур имацәаз сыргьежьуеит.

– Аҧсуа зҧаб ус ҟалҵазом. Ус ҟазҵо зхы пату ақәзымҵо ҳәа дыҧхьаҙоуп. Насгьы Алхас ус ззууша иакәзам, убригьы бдыруазааит. Ианоубыжь ицеит, аҵыс бнапы иаку анаубыжь ишцо еиҧш, – лҳәеит Света дгәырҧьаҵәа. Светагьы Марҭагьы абас ишеицәажәоз, адәахьы ҧҳәыск лыбжьы аагеит. Уи лыбжьы шаагаҵәҟьаз, Света дындәылҵит. Ҽытны иааиз, агәылаҧҳәыс Дина лакәын. Дина амардуан дшыҟоҳалаз еиҧш:

– Иҟалаз шәаҳау, бара? – лҳәан длызҵааит.

– Иҟалазеи? – лҳәеит Света.

– Ақыртцәа ҳақәлар рҵахуп.

– Ишҧаҳақәло? Иҳақәлоит, аха ҳазхдырҟьозеи?

– Қырҭтәыла зегьы ақыртцәазароуп, – рҳәеит.

– Иақыртцәамкәа изустқәада Қырҭтәыла инхо?

– Бара бзустада?

– Сара саҧсыуоуп.

– Бабанхои?

– Аҧсны сынхоит. Уи ала ибҳәар ибҵахи?

– Дара излархәа ала, Аҧсны Қырҭтәылоуп.

– Ус дара рдин аныс, Аҧсны Аҧсноуп. Уи Қырҭтәыланы ҟалашьа амазам. Аҧҳал аҵахь амаа узаҵазом. Иауҭар ихышәтуеит.

– Иҟалазеи, зышәҳәаз? – Марҭагьы амаҵурҵа даақнытцын, Светеи Динеи ахьеицәажәоз даарыдгылт.

Иҟалахи, ақыртқәа ҳақәлар рҵахуп, – рҳәеит.

– Ҳзыхдырҟьозеи?

– Ҳзыхдырҟьо бымбои? Ҳадгьыл ауп, уаҳа ҳзыхдырҟьои?

– Ҳара ҳабаргои? – дҵааит Марҭа.

– Ауаа ирҳәоит убартқәа зегьы, дара ргазеҭ «Заря Востока» ҳәа иҵытцуа иантцаны, хабалак икарыҧсеит ҳәа. Уи иануп ҳәа иаҧхьаз излархәо ала, дарбанзаалак,

аҙәгьы икьысҙуам, ҩышықәса аҽҳәара рыртоит, убрааиҙа ақыртшәа ззымдыруа зегьы иртцароуп ҳәа. Иззымтцазгьы гәыбҕан рыртаҙом, амала, аматцура ааниҽьроуп ҳәа. Қырттәыла қыртуа бызшәамзар, даҽеа бызшәак ҟамлароуп, аҩырақәа зегьы қыртуа бызшәала иҳаҩлароуп, ҳәа игылеит.

– Ирыҩлааит, нас қыртуа бызшәала Қырттәыла, ҳара усс иҳамоузеи? – лҳәеит Света.

– Аҧсны Қырттәылоуп ҳәа ирыҧхьаҙоит урт алахшақәа, – лҳәеит Марта лгәы ҧыжәжәо.

– Ус дара гәабзиарахааит, Аҧсны шқырттәылоу. Аҧсны Аҧсноуп адунеи анцәа иааишеижьтеи. Насгьы, шәымбои, Гагра, Гәдоута уҳәа хабалак, Ереванҟа ицоз адәыҕбақәа аанкыланы, арҳәра иаҿызаап, изырҳәогьы дара ақыртцәеи, агырқәеи, ашәанцәеи, ақыртқәа ҳәа иҟартцахьоу ракәзаап. Аҧсуа адәыҕбақәа дырҳәоит ҳәа ҿытцгас иҟатцаны ақыртуа ир Аҧсны иаларгалар ртахызаап. Мцла ус ар аналаргала, Аҧсны агара еиҳа имариахоит, уи азоуп изҿқәоу зегьы изырҿу, – лҳәеит Дина.

– Нас аҧсуаа иахырҳәаауазеи, зырҳәаз? – дцааит Света.

– Аҧсуаа иахырҳәаауазеи, ҳ-Аҧсадгьыл аҙәгьы иаҳтаҙом, ҳхы ақәхцоит ҳәа игылоуп, аха ирылшои, ҧшь-миллионк иҟоу, шәнызықьҩык рҿагылеит ҳәа, – дцәажәон Дина.

– Ахыҧхьаҙара акәзам аус злоу. Аус злоу аиашоуп. Аиаша иазықәҧо, ҳәарас иатахузеи аиааира ргоит. Аурысқәа ҳадгылоит. Урт аҙәгьы ҳиртаҙом, ишәымбари, ус иҟамлозар?

– Арт иҳаланхо зыдгылода? – дцааит Света.

– Ҳрыланхоит рхәома, ҳара дара ҳрыланхошәа ауп ишцәажәо. Иҳаланхо, шәҳадымгылозар шәықәтц ҳәа ауп ирҳәо, – лыпҧсы ҧыжәжәо, ацәажәара даҿын Дина.

– Ҳара ҳахьцо ҳамаҙам, дара роуп иахьцо змоу, Қырттәылаҟа иқәтцны ицааит, – лҳәеит Марта.

– Дытцарҟәаҟәааит уи аҵыныш ҧатҵа ду, уи иарҧьажәԝа Лаврент Павел-ипҧа Бериеи иареи роуми зегь ҟазтҵа, «Қыртҭәыла ҳартбаауеит» рҳәан уахь ҳналартцеит. Ҳаргьы дара реипҧш аҳәынҭқарра ҳамамзи 1921 ш. инаркны 1931 шықәсаҵа. Ус ҳшыҟаз ҳаҟазар иауазеи? Ҳара ҳтәқәагьы ирымур акәымзи?.. – лыпҧсы ҧыжәжәо, дцәажәон Дина.

– Ҳара ҳтәқәа ирҭаххеит ҳәа быҟоу, уеиҳа зымчу ааида уалаишышуеит, рымхәои. Убас рыхьит ҳапҧсуаа. Усҟантәи аамҭазы тцарак зманы иҟаз, ма зажәа акыр алтцуан ҳәа ирыпҧхьаҵоз аҵәыр аанрыжьма? Ирымшьи, ирылымгеи зегьы. Нас урҭ баша иршьыма? Апҧсны Қыртҭәыла иадыртцарц акәымзи. Урҭ зегьы зыҟартцоз, уажәы, ишааиуаз, аҷытцга ҧшааны иааҳалгаҵар ртахуп, аха уи Владислав Григори-ипҧа Арҵынба иуҵуам. Уи иԝызцәа, ипҧызцәа рацәаԝуп, дҟәыҧа баапҧсуп. Амч атцкьыс ахшыԝ анымиааиуа ыҟаҵам. «Шәымшәан Арҵынба ҳаиқәирхоит», – лҳәан лнапы аалҟьан, илыдгылақәаз дынрылапҧшит.

– Адәаны ҳгыланы ҳзеицәажәозеи, аԝныҟа ҳлеир ҟам-лошәа, – лҳәан Света, Дина лыжәԝа кны даахеит, аԝныҟа длалгарц, аха Дина илымуит.

– Аԝныҟа ирласны сцароуп, ахацәагьы аԝны уаԝдыҟам, зегьы еипҧхьытта ауаа ирылоуп. Иахьеи-уахеи зегьы иеибырҳәоит. Шаашалак агаҷа иеизоит. Иҟартцаша, ируша ҳәа инеибыҳәаны аҧа хәымга иҷагылоит, ртцысшьыга шәақьқәа кны. Урҭ ашәақьқәагьы зегьы ирымандаз. Ашәарыцаԝцәа реидгыла иалақәаз, ирылаланы заа ирылыррхьеит. Исымам рҳәап ҳәа шәыҟазу, лҳәан Дина даагьежьын, амардуан дыллыбаан, аԝныҟа лҷыналхеит. Светагьы Марҭагьы Дина днаскьаганы аԝныҟа илеит.

– Бара бмааҵақәа быҟандаз. Литва быҟазар, еиҳа ибзеиҧьын, быпҧсы хәычы нымхарызеи? – лҳәеит Света Дина днаскьаганы Марҭеи лареи аагьежьны, аԝны ишыныԝналаз еипҧштцәкьа.

– Иауеи смаар еиҳа изеиҧьыз? – лгәы нханы, мачқ аҟара лбыжьгьы рдуны Марҭа Света дынлацәажәеит.

– Быҧсы аанымхози, – лҳәеит Света Марҭа даарыцҳашьаны.

– Дара алитовцәагьы ақыртқәа роуп изеиҧшу. Заҟантә ирҳәоны исаҳахьоузеи Кавказ иқәынхо амилатқәа зегьы бнаурааруп, ақыртцәа рыда ҳәа. Урҭ еиҳа пату рыцқәыртцоит, ирыдгылоит, аха иеитасҳәахоит аурысцәа ҳара ишҳадгыло, урҭ аиааирагьы шаҳдырго. Аибашьра ҟамлар ҟалаҵом. Аибашьра аныҟала, сара раҧхьа сцоит.

– Унан, ибҳәо закәызеи? – лҳәан Света, Марҭа илҳәаз аалҷалырхьит.

– Ибымбари? – лҳәеит Марҭа Света даалҷаҧшын.

– Убри аамҭазы, абартцаҷ шьҭыбжьык аагеит.

– Баб даазар ҟалап, – лҳәеит Света.

– Уи иаҳахьоушь? – лҳәан Марҭа ашә аартны дипҧыларц, ашә ахь лҷыналхеит.

Ашә лара иаалыртаанҵа, Захар иааиртын, даафнашылт. Захар игәы еиқәын. Уажәы уи игәы шеиқәыз еиҧш, ахаангьы ус игәы еиқәны дҟамлацызт. Аха уи игәеиқәра иҭаацәа идимырбарц иҭахын, излаилшо ала атцәахра дашьҭан. Уи заманала идыруан, ақыртцәа зҷыз, иҭаацәа рҷы атцәахра шалымшоз, иара итцәахыргьы, иара амацара аҷшцәырнагоз, аха иҭахымызт иара ила ицәыртцыр, иҭаацәа ргәы иаахәо иҳәозшәа, иреиҳәар. Светагьы Марҭагьы ирҭахымызт гәырҧьаҷҳәаша ирҭошәа, урҭгьы иҟалаз рҳәар. Акы заҭцәык ыҟаҵамшәа, акы заҭцәык рзымдыруашәа рыхфыкгьы рыҷедырҧсит. Ус акраамҭа ҭынчран, арҭ ахфык рыбжьара. Нас аҭынчра ааилалган, Света Марҭа лхы налықәкны ҷаалҭит:

– Марҭа, баб амла дакуазар ҟалап шәфыцьагьы шәлеидтәаланы акы шәнацҳа, сара шәхәы цәырызгап, – лҳәан аматцурҭахь лҷыналхеит.

– Акрыфарагьы сҭахым, – иҳәеит Захар.

– Избан, акрыфара зуҭахым, – лҳәан Марҭа, лаб диазцааит.

– Иаха сызлаҧшыз закәызеи, Мчышьҭа адәыҧба аангыларҭаҷ. Ереванҟа ицоз адәыҧба Гагра ииаанкыланы,

арҳәра иаҿуп, рҳәон, хымш-ԥшьымш раахыс, уа аиҳарак анырга, уажәы, Мҷышьтатәи адәыҧба аангылартаҿ иааганы идыргылазаап. Аихамҩа уҩхалаанҙа, амҩаҿы, амашьынакәа тәны игылоуп, изтәкәоу анцәа идырп. Авагонқәа ирыкәхны, амашьынакәа рыкәтцара иаҿуп. Астанциаагьы цьоукы рылоуп. Иаха сыцәкәа маазт, урт сышрышьтаз, астанциагьы снахысит, аха изымбеит. Сыцәкәа зымбазаргьы уадаҩымзт, абри избаз зымбакәа сыҟандаз, абас Захар игәы итаз, ааиамхамҳәар амуит.

– Цьоукы ҕьычуеит ҳәа, папа ас угәы зԥужәари, – лҳәан Марта лаб иахь лыбжьы налыргеит.

– Сгәы ԥызымжәакәа, аихамҩа иқәыҧа иқәгылаз авагон ашә аартны итан. Сара схы ларҟәны авагон снатцуеит ҳәа сшаҿыз, сыхьз ҳәаны ԥҳәыск ҿаалтит:

– Иҟоу умбазои, ара ураир, иутаху умгои. Изакәытә еимаақәоу убандаз, ара иҟақәоу. Уара ушьапы наршәаны ирзахызшәа иузыбзиахоит, ураины иутаху га, азә акы уеиҳәар ҳәа ушәома?

– Сара акызатцәыкгьы стахзам. Сара аимаақәа исымоу сызхоит. Урт сырхар, аҿыц аасхәоит, сцьабаа здым сыдскылом, – сҳәан сыҩрыдтцны абрахь сааит. Ҳәарада, абарт зҿу, аԥсуаа адәыҧбақәа дырҳәуеит ҳәа ауп, ақыртцәа ирҳәарц иртаху. Ишырҳәо еиԥш, урт ирытцганы, ақыртуа ир Аԥсны иаларгалар ртахуп. Еибашьрада, ақыртуа ир, знык Аԥсны иаларгалар нас аибашьра иалагаргьы еиҳа ирзымариахоит аҧацәа риааира, – иҳәеит Захар.

– Аибашьра ишԥалагои? – лҳәеит Света. Уи иазкны уаҳа зынза акгьы лмаҳазацшәа. Света Захари Мартеи рхәы аакәлыргылеит, урт рнапқәа аарызәзәан, акрыфара иналагеит.

– Баргьы бзымааиуеи? – Марта Света длызҵааит.

– Сара ушьтан, ахәычқәеи сареи акреицаҳфоит, – лҳәеит.

– Уара уздыруаз авагон зырҳәуаз дарбаныз, – дтцааит Света.

– Авокзал аҽынтәуп, Тома лакәзар ҳәа сыҟоуп. Уи ԥынтәҟагьы ҳара ҳҽы дааихьеит. Уаҳа сара сыздырраны иҟада?, – иҳәеит Захар.

– Уи иҽеим усуп, иалырхуа сыздыруам, аха…

Ус ҳҳәеит ҳәа, иалырхыргьы ҟалоит. Дара Москваҟа акатаҳәа ашәҟәқәа рышьҭра иаҽуп. «Шәара Ереванҟа ишәышьҭуа аҧсуаа авагонқәа рҳәны агара иаҽуп» – ҳәа. Иашоушәагьы агәра ддыргар, ақырҭуа ир Аҧсны ралагалара азин рырҭаргьы ауеит, – лҳәеит Света. Нас лажәа инацылҵан:

– Уара ууаиааҧза, Дина дааин, аумақәа лҳәеит, ҳзықәшәо сыздыруам, аха…

– Ҳазқәшәахуеи? Иқәҳцоит Аҧсны рхабар умбазо, уаҳа ҳзықәшәараны иҟоузеи? Гәыс иҟоу, хыҧхьазаразам. Ашьха Нхытцааи, амшын ныркәааи, ус ҳанрыжьзуам, Ижәбап ус иҟамлозар. Иара аурысҷәагьы ақырҭцәа ирҭаху ддырҟатцап ҳәа шәгәы иаанагома? Ҧсоу аарцә ақырҭуа ир наганы иртәома, ҳара ҳагәхьаа зынза имкҵуазаргьы? Ҧсоу длеины, уа даангылашам. Аҧсуа аҳра ахьынҧаимаз аагоит ҳәа иалагашт. Уи агаразы, аҧсуаа аҙәыр нханы изыҟалар, раҧхьа дара ажәыртцашт, урҭ рныртцәара дара иабаргьырхагоу, ирзеиҧьуп акәымзар, – лҳәеит Света.

Абас дара ишеилыркаауаз ала аполитика иалацәажәон.

Ус аҷҭыбжьқәа, хабалак, иго иалагеит. Агаҷа аизара ыҟоуп зегь шәлеи ҳәа хәԥы-фԥы раҟара амԥа иаҧыланы илеиуан. Урҭ даарылтцын, аҙәы ибжьы ааиргеит:

– О, Захар, уҟоума? – Захар.

– Ҳаи, – иҳәан афырҳәа дындәылтцит Захар.

– Аибашьра иалагеит, умбои. Агаҷа аизара ҳамоуп, – иҳәеит ҷызҭуаз.

– Сылшәышьҭалоит уажәытцәкьа, – Захар ибжьы наирган, ҷызҭыз иԥызцәа днарышьҭалеит.

Захар агәашә аҷы даннеи, даҽа гәыҧԥык ааиуан. Урҭ днарылалан, дрыцны, иҷынеихеит. Зшьапы инанагоны

иҟаз, аҙәгьы даанымхеит, «шәлеи» ахьырҳәаз еизеит зегьы.

“Ишыжәбо еиҧш, аҧа дҳақәлеит. Қартаа ааны, атыҧантәи ақыртцәа ҳәа зхы зыҧхьаҙақәоз рыԓерымардеит Гагра. Гагра ҳамԥа ҧыртцәарц ртахуп, аҳәаа ихытцны анахьгьы арахьгьы уаԥы дзымцо, дзымааua, рыбжьара ҳабжьарҟәаҟәарц ртахуп.

Аԥада акәзар, Егры аҳәаа ихытцны ааира иаҿуп. Очамчыраи Тҟәарчалааи, аҧацәа ирҿагыланы, ақәҧара иаҿуп, аха раанкылара уадаԥхеит. Агәыҧқәа, абаталионқәа уҳәа еиҿаҳкааруп. Аҙәгьы мчыла идаҳцалаҙом, аха зыҧсадгьыл зтаху зегьы аҙәк иеиҧш ҳгыларуп. Акомандирцәа алхуп. Урт рҿы шәнеины, ашәҟәы шәԓеанышәтца, хатәгәаҧхарала «шәааи», – анырҳәо азы ҳахиани ҳаҟазароуп аҙәк иеиҧш. Аиҧхьыттара зынҙа иҟамларуп. Аҟызи, аҧсыҙи, адыҧаҷиеи реиҧш ганха-ганха ҳамыхароуп, «шәааи» ахьырымҳәаз анеира аҙәгьы азин ҳамаҙам”... Абас ацәажәара даҿын, ақыта администрациа аиҳабы Хынтрыгә Цәкәарба. Уи иажәа далгаанҙагьы ашәҟәы рԓантцара иалагахьан, хәԥык-фԥык раҟара тәаны, рқьаадқәеи рԥыгақәеи кны, рсиа аҟатцара иаҿын бригада-бригадала.

Захар днеин, зегь раҧхьа ашәҟәы иԓанитцеит. Иара ибригада ашәҟәы ианызтцоз игәыла Шьаабан Абҧанба иакәын. Захар инишьтагыланы ашәҟәы рԓантцара иаҿын. Аҙәгьы даанымхеит «схатцоуп» ҳәа зхы зыҧхьаҙоз. Захар ибригадаҿы ашәҟәы зԓанызтцаз рхыҧхьаҙара ԥажәеи жәаԥык ыҟан. Аколнхара анықаз рқытаҿы зынҙа жәбригадак ыҟан. Бригадала акәын ашәҟәы рыԓешаныртцоз. Захар ибригада акәын Алхасгьы дызлаз. Ишаҳҳәахьоу еиҧш, Захар ибригадаҿы раҧхьаҙа ашәҟәы иԓанитцеит Захар. Уи иаамышьтахь – Алхас. Аизара ыҟоуп «шәлеи» анырҳәа, аиҳараԥык рабцьарҟәа кны илеит. Иҟан ус илеиқәазгьы, «абцьар ҳамам ҳәа аԥны излатәарызеи, ауаа ахьнеиуа, имнеикәа» Инеишаз неины, ашәҟәы рԓананыртца ашьтахь, иеизаз Хынтрыгә ибжьы аарылаԥит:

– Ишыжәбо еиҧш, макьана абџьарла ҳаиқәшәам, шәышәарыцага шәақьқәа аашьҭышәх. Аџьаҧҳаны змам инеимыжәда. Ишәымоу шәпатронақәа еитцашәҵа хызатцәлеи маскьатлеи. Уаҳа змаʒамгьы, ача шьыга бекасинла еитцазаргьы иаашьҭышәх. Иабџьардоу ара шәаҵахʒам, шәыҩныƙақәа рахь шәца. Уаха шәмыцәакәа шәҽеибышәҵ. Абџьар змақәоу шәаангыл. Ҳара иҳахьчараны иҳадуп Зыхәашь адәыҧбаангыларҵа вокзал инаркны Зыхәашь амшын еиқәа иахьалало аҽынʒа, уаантәи – Аџьранʒа. Зегьы гәыҧ-гәыҧла шәаҳшоит. Уажәы, абџьар змам шәыҩныƙақәа рахь шәца, ашьыжь шәабџьарқәа шәыманы шәаа. Гәаранла ишәыхьчалоит. Абџьарқәа еимыжәдар ƙалоит. Абџьар змақәамыз зегьы рыҩныƙақәа рахь ицеит. Абџьар змақәаз зегьы ааныркылеит.

Ҩажәеи ҩбатәи ахы

Реиҳабы ишреиҳәахьаз еиҧш, абџьар змақәамыз зегьы рыҩныƙақәа рахь ицеит. Урҵ зықәгәыҧуа абџьарс ирымаз рышәарыцага шьақьқәа ракәын. Ақыртуа фа-шистцәа ргәы иҵаз рымдыруази, ауаа иҩарылалан, ашәарыцацәа рабџьар рымырххьан. Ашәарыцага шәақьқәагьы змақәаз маҷын. Ачашәара аамҵа ааины ирыдгылан. Ахи, ахәшәи, аивзеи аибашьраҽы рхы иа-дырхәоит, аха ача шьыга – абикасин ауп. Бикасинуп аиҳараҩык ирымоу. Ашәарыцага шәақьқәа бикасинла еитцоу апатронақәа ашәақь илҵатцаны аҧа иҽагылара мариоума? Ус ҳҳәеит ҳәа, уи змаʒамызгьы ыƙан, аха рыҧсадгьыл ахьчара рҵахын. Ача шьыга ала еитцаз ршәақьқәа рыманы ицон. Уи змамызгьы, хык аанаҳкылап ҳәа рнапқәа ҭацәны ицон еибашьра.

Захар аҩны данааи, иƙанҵаруаз ааиган, иаҧхьа астол иныкәтцаны, апатронақәа аатыхны длырҵаҧшит. Зегьы бикасинла еитцоуп. Ачақәа рзы ахәшәгьы маҷны иҵоуп.

Убри аҟнытә, апатронақәа зегьы ааитцихит. Абикасини ахәшәи асаанқәа ааиган, хазы-хазы ирнипҳсалеит. Нас ачақәа рзы ахәшә ирҭагҳсаз инарыцҵаны, апатронақәа инырҭапҳсаны, апижақәа рхатцаны, аҟыга лырхаргыланы, иҟны, инықәитцеит. Ведражәк иҧшаан, апатронақәа ирхихыз абикасинқәеи, аатцәа хәыҷы итатцаны имаз абикосинқәеи, егьырҭ асычмақәеи леилагҳсаны инҭеипҳсан, амца илақәыргыланы, иршны, ирзҭит, нас ирхьшәашәеит, еҩытцәтцәаны, ажьаҳәа хәыҷы ала, дрысуа мацара, иркәымпылт. Уи ашьҭахь ҧлакь хәыҷыки, ҧлакь дуки иҧшаан, маҷ-маҷ иркәымпылны амыскьатқәа аҧлакьду ианыҧсаланы, аҧлакь хәыҷы рықәыргыланы, инапқәа лақәырҧәҧәаны, ирҧьежьуа мацара иркәымпылит. Убастцәҟьа иҟаитцеит ахы затцәқәагьы. Иҟатцаны даналга, иҟаитцаз амаскьатқәеи, ахы затцәқәеи, инарҳәы-аарҳәуа икны, днарыхәаҧшит, ишыҟаитцаз игәаҧхеит.

– Арҭ шәара ишәызхоит, алақәа, – иҳәан изныз аҧлакь иаанихын арҭмаҟ хәыҷы инҭеипҳсан, акәакьҭа инкҽаиргылеит. Ачақәа рзы еитцаз апатронақәа ахәшә ирҭаз маҷын аҟынтә, инацтцаны итапҳсаны иҟаитцахьан. Ушьҭа ахызатцәқәеи, амаскьатақәеи хазы-хазы, ирҭатцаны, убарҭгьы апижақәа рхатцаны, аҟыга ала иҟит, иҟанҭаруаз ирҭәит маскьатлеи хызатцәлеи еитцаз апатронақәа рыла. Ишәақьдахьиуаз, иханы, иныгҽаиргылеит, иҟанҭаруазгьы уи инақәкнеиҳаит. Иара абикасин ырзҭны иҟаитцази, аҧсҭа иаанхази, зегьы ианыстаххо ҳәа иныҧхьеикит. Ахәшәи аивзеи маҷымкәа иман. Атцх акыр ианнеи, ауп, иара днеины, ииарҭаҽы ихы аннықәитца.

Захар акраамҭа дхәыцуа диан, аха зынзакгьы дызмыцәеит. Дызмыцәошәа наиба:

– Сара сказза сианы, сѽызцәа аҧа иааира иазыҧшны, сахьиоу иашам. Сѽызцәа рҽы сыҟазароуп, сѽызцәа рахь сцароуп, – иҳәан дѽагылеит Захар. Данышагыла, даццакны, иҽааилаҳәаны, иҟанҭаруаз ааимҧеитцеит, ишәақь ааиҟәынтцаны, агәашә дынтытцит. Длеит агаҽа, иѽызцәа ахьтәаз, атыпҧ аҽы. Дышлеиз еипҳш, иѽызцәа рҽаҧхьа даацәажәан:

– Иаха шәааныжьны сахьцаз зынʒа сиашам, аха абԥьар змам шәыԥныҟакәа шәца аниҳәа, мап сзымкит. Цас ауазшәа спатронақәа зегьы бикасинла акәын ишеитцаз, насгьы ахәшәгьы маԥны ирҭан. Ахәшә иацҭаны ирҭагҧсаны, ахызаҵәқәеи амыскьатақәеи ҟаҵаны, спатронақәа еитцастцеит. Иахантәарык, убри акәын сызʔыз. Маԥк схы нықәыстцеит, аха сызмыцәеит. Санызмыцәа сԥагыланы арахь сааит.

– Уқәақәра згааит, Захар. Ауама уҳәеит. Ахызаҵәқәеи амаскьатақәеи рыла еитцоу патронакгьы сымам, апҧста сымам. Урҭ абаспҧшаари, ҳәа акәын сзызхәыцуаз. Бикасин иҟоу зегьы сымоуп, аха уи арҭәара сыхгьы иҵамшәеит. Ушьҭа иҟастцашт, аха, – иҳәеит аʒәы дахьгылаз.

– Саргьы ус ауп, бикасинуп исымоу ҳәа ҧытԥык рбыжьқәа неиларыҧсеит.

– Хызаҵәлеи маскьатлеи еитцоу апатронақәа маԥымкәа исымоуп, – ҳәа зҳәақәазгьы цьоукы ҟалеит.

– Ашәақьгьы ҳамам, ахи ахәшәгьы ҳамам. Ахи ахәшәи раахәара ҳамч акәхоит, аха ашәақьҭәҟьа аахәара ҳамч ақәымхар ҟалап, – рҳәеит даҽа цьоукы ахьгылаз.

– Аибашьраҵәҟьа ҳаннеиуа, ҳазлеибашьуа ҳарҭап, аха уаанʒа ҳшәақьқәа иҳамоу неимаадалап, иҳәеит даҽаʒәы.

Арҭ абас ицәажәонаҵы, иаха ахәылҧаз, ашәақьқәа змамкәа иҟақәаз зегьы еизеит, ршәақьқәа рыманы. Ашьақь змақәамызгьы ааит. Аʒәы днымхакәа. Нас ишҧарурыз, зхаан ашәақь зымкыцыз? Ашәақь сымам ҳәа иԥны дызлатәарызеи, рԥызцәа ахьаауаз имаакәа. Ус ишцәажәоз, даарыдгылт ргәыҧ еиҳабыс иамаз Шьаадаҵ Абҕанба. Уи арҭ рцәажәара иҽеналаирхәит.

– Ҳара иҳахьчо ҳәа иахьынʒаҳаду шәаҳҳәеит. Макьана арахь имаазацт. Цьоукы, иааша зегь анааилак, доусы иахьырыхьчаша шаны ираҳҭоит. Нас иеиҵакны иҳахьчалоит. Зегьы ара ҳаилатәаны, ииашам. Ашәақь змоугьы измамгьы инеимыжәдалароуп. Иахьа ашьыжь иааиз, уаҵәы ашьыжьынʒа уҟазароуп. Усҟан шәзыҧсахуа аауеит. Урҭ анааилак, шәара аԥныҟа шәцоит. Дарбан апҧсуа

хатцоу, абцьар змамыз. Аха анҭ алахшақәа, ргәы иҭаз рымдыруази азы, ашәарыцаԥцәа реидгыла иалақәаз заа абцьарқәа рылыргеит. Ус иҟамлазҭгьы аҳәгьы абцьарда даанхомызт. Усҟан еиҳа ҳманшәалахоит. Анцәа иумҳәан, аха еибашьрак аакалар, ахысбыжьқәа го иалагоит. Усҟан аҳәы аԥны даанымгыларуп. Зшьапы инанагозегьы арахь шәеихаруп, шәԥызцәа аҧа иҷагылоу шәрыцхрааразы.

– Ииашоуп, иашоуп, – рҳәан рбыжьқәа неиларыҧсеит зегьы. Абас ишеицәажәоз, иаха зыԥныҟақәа ицақәаз зегьы ааит. Амрагьы хааза иԥытцхахеит, иаарылаҧхеит зегьы.

– Иаха зыԥныҟа ицақәаз зегьы ааины иҟоуп. Ушьта доусы иаҳахьчақәо ҳашәҳәар, ҳаҧсқәа рыкәтцаны иаҳхьчалон, – иҳәеит еилагылаз рахьтә аҳәы.

– Ҳара ҳқыта хьчатәыс иҳамоуп Аџьра инаркны Зыхәашьтәи адәыҧбаангыларта вокзал аҷынза... Ҳара ҳгәыҧ хьчатәыс иҳадуп Зыхәашь амшын иахьалало, инаркны Зыхәашьтәи адәыҧба-аангылартатә вокзал аҷынза. Еиҳа иахьшәартоугьы аброуп. Избанзар, Ҳаҧшьхәы инхо еиҳараԥык ақыртцәеи агырцәеи роуп. Аҧсуаа маҷуп. Насгьы дара ҳақәмақарны ирҳәахьеит: «Ҳара шәара ҳшәызхоит» – ҳәа. Ҳара ҳнаԥс Лҳаа аҳәааҷынза еиҳа ишәартаҳам. Акатерқәа рыла џьоукы маауазар, неишьа рымаҳам. Ажәак ала иуҳәозар, еитакны аҳәаақәа злаҳахьчо ала, жәохә-жәохәԥыла ҳеаҳшоит. Жәохәԥык аԥны ианыҟоу, жәохәԥык ара шәыҟазароуп. Шәлеԥеиуа Зыхәашь аҟәара шәавазароуп. Ҳара ара ҳашгылоу, ҳтаацәа ықәырхуа иҟашәымтцан. Абас мацара ауп, ҳара ҳазхылтцқәаз ҳшырыхьчоз, урҭ реиҧш ахыхьчара ҳара ҳабиҧарагьы иақәшәеит, урҭ реиҧш, ҳаргьы ҳаҧсадгьыл ҳахьчароуп. Ацҳаи ацҳаи рыбжьара амашьынақәа змоу шәхы иашәырхәароуп.

– Уи, ҳара иаадыруеит, иҟаҳтцаша ахала аҷеҳнарбоит, – абас аҧьеԥ хәа аҳәы ибжьы ааиргеит.

Хԥы-хԥыла рҷеаныршоз, хырԥаа азыруит ԥыцьа ақәыҧшцәеи, урҭ иреиҳбуи, излалшо ала реиқәыршәара. Захари, Алхаси, нас Дима ҳәа Алхас иԥызаки еиқәшәеит.

Урҭ тәан, аамҭала, аҧсыҙкцәа зыԥаз, еилаҳахьаз, афинтә ԥны атцаҟа. Урҭ илрытцакны, Зыхәашь амшын иахьалалоз хԥык тәан. Даҽа хԥык тәан Гыд иҧан ҳәа иахьашьҭоу аҭыпҧ аҧы. Агаҧа инаркны аихамԥа ацҳа аҧынҙа. Абарҭ аҭыпҧқәа рҧы акәын еиҳа иахьшәарҭаз. Егьирахьгьы аҧанқәа ыҟан, аха аҟәара зегьы ибна ҭоуран, улсуа иҟамызт. Даҽа хԥык иаанхаз, машьынала Зыхәашь иаваршәны, амԥа игаз, ицо-иааува ианын, ирыхьчон.

Уахык зны, Захар аԥны данааи, иҭаацәа зегь шеилатәаз, иҳәеит, иара ԥызцәас ишимоу, Алхас, нас Дима ҳәа даҽа ҷкәынаки. Дима Алхас иааигәара дынхон, аха ақалақь аҧы ашкол дҭан аҟнытә, Захар диздырҙуамызт. Захар ибзианы иидыруаз, Алхас иакәын.

Алхаси Захари шеицыз, Марҭа ианеилылкаа, даара лгәы иаахәеит. Алхасгьы диҧаҧшыр лҭаххазар акәхап. Марҭа Алхас длымбеижьҭеи акраатцуан, аҟнытә дықәхьаалгозаргьы акәхарын. Аучилишье аҧы аҧышәарақәа қәҧиарала ишылҭизгьы, ена заҭәыкгьы даҧхьартә дзыҟамлеит. Усҟан аполиткатә ҭагылазаашьақәа, есԥены аицәахара иаҧын. Ус ишыҟаз аибашьра иалагеит.

Уажәы, Марҭа Света илалҳәеит, лаб ихәы лгарц шылҭахыз.

– Баб ихәы иара данцоз, игеит. Бара ҙҧабк уахь усс ибымоузеи? Ибыхәҭам, аԥны быҟаз. Уахь ацара зыхәҭоу ахацәа роуп, – лҳәеит Света.

– Истахуп, сынрылаҧшырц.

– Марҭа, бара баҧсуа ҭыпҳауп. Алхаси бареи ажәа шәымоуп. Уа блеир, Алхас дыҟоуп. Егьа бымҳәан, шәара шәеизыҟазаашьа зеиҧшроу ала, баб быгәра изымгар ҟалоит. Иаҭахым уахь ацара, избасҳәозаалак, ара быҟаз, сҳәатәы хаҵа, Марҭа, – лҳәеит Света, аха Марҭа илымуит. Света илҳәаз Марҭа лгәы иалсын:

– Мама, сыбмышьҭзои, нас? – лҳәан Марҭа, Света длазҵаахт, лылаҧырҙқәа лыблақәа ирхыжжыла. Света, Марҭа лылаҧырҙқәа аазшәа анылба, даарыцҳалшьан:

– Бсышьҭып, нас бсышьҭып. Амала, бхы пату ақә-

ҭаны, бԥыҟатҵа. Алхаси бареи ишәыбжьоу ажәа баб иеилимкаароуп. Уи иеиликаар, шәусқәа акыр ицәгьахар алшоит.

– Мама, уи сара издыруеит, уахь бысцәымшәан, – лҳәеит Марҭа. Нас даа҆ԥаҧха-҆ԥаччан, афырҳәа дѡагылан, днеимдаа-ааимданы, Света даалыгәзит.

– Уахь ибгаша, ҟаҳҵоит. Аха излабгои автобусгьы бжьырхит ҳәа рҳәоит, – лҳәеит Света. Марҭа аидара лыманы, ҧшьба-хәба километра ацара шылцәыуаѡу дазхәыцуа.

– Мама, ҳара агара ҳалацәажәоит, арахь ииаго ҳәа, макьана акгьы ҟаҳамҵазацт, – лҳәеит Марҭа дыччо.

– Уахь ииаго аҟатҵара акыр аҭахума. Ҳаламгацт акәымзар, – лҳәан Света дѡагылан, ачашылеи ашә аҙеи аалган, астол инықәлыргылт. Арҭ шаалгаз еиҧш, ачашыла акәаҳара дналагеит. Марҭеи Светеи ааиц-хыраан, ачаҳаржәқәа ҟарҵан, иржәит, аилаҵь руит. Ахыртҵәи ацхеи абанкақәа ирҭатҵаны иаарган астол инықәдыргылт. Абарҭ зегьы, ѡсумкак аалган, инаганы ирҭатҵаны иналыргылеит. Аамҭа хәыҷык анца, Светеи Марҭеи иеицхырааны, амѡан инеины инагылеит. Урҭ иеицәажәо амѡан ишгылаз, машьына ласык ааиуан, аныҟәцаѡ ианиба, ихала даангылеит. Светагьы Марҭагьы иеицхырааны, лсумкақәа нақәырҵеит, нас Марҭагьы днақәтәеит. Амашьына анца, Света аѡныҟа даагьежьит. Ушьҭа Света лгәы ҭынчуп, Марҭа дызҭаны ддәықәылтҵаз, дара ирзааигәоу аҙә иоуп. Марҭа данаауа, машьынак лмоургьы, шьапыла, ашьшьыҳәа, даап. Марҭа дызгаз, Захарраа ахьтәаз, днаганы даанижьит. Иара имашьына даатытцны, Захар иѡызцәеи иареи аҧсшәа реиҳәеит. Акыр драцәажәо дгылан, уи данцоз, Марҭа лахь ибжьы ааиргеит:

– Гәдоуҭа сцаны, саауеит, саатк аҟара сынхар ҟалап. Санаауа бызгоит, уаанҙа бгәы бмырҿыхан, – иҳәан дцеит. Уи дышцаз еиҧштцәкьа, аштаб аҿынтәи ауаѡы дааин, ус иҳәеит:

– Захар, аштаб ахь ишәыҧхьоит.

– Аштаб аҽы исарҳәои? – иҳәан деитцамхакәа, уахь иҽынеихеит. Аштаб ахьыҟаз, аҧсшьарҭа ѡны «Бзыҧ» акәын. Ари аҧсшьарҭақәа рҽы зыҧсы зшьалоз Қарҭаа ракәын... Урҭ иргәиҭаз рымдыруази заа иқәцны ицахьан... «Бзыҧ» аган аҽы игылан аҧсшьарҭа ѡны «Дзержинец». Уа уажәы апионер лагер ыҟан, ахәычқәа рыҧсы ршьон. Аполитикатә ҭагылазаашьа цәгьахо ианалага, ахәычқәа ықәгатәхеит, аха изыхҟьазаалак, ирзымгакәа иҟан.

Ахәычқәа акы рыхьыр ҳәа ишәаны, лымкаала ирыхьчон ари апионер лагер. Захар аштаб ахь данца, Дима длеи-ѡеиуа аҟәара днықәлеит, нас Марҭеи Димеи еибадырратәы аҭагылазаашьа зыҟамлеит. Ара рымацара иааизынхеит Алхаси Марҭеи.

– Марҭа, иҟоузеи, бышҧаҟоу, агәабзиараз? – иҳәеит Алхас, уаҳа иихәашаз акгьы аниҽамшәа.

– Исыбарги, агәабзиараз, уара ушҧаҟоу?

– Сара агәабзиараз, хар сымам, аха..

– Бҭцара гәхьаабымгазои?

– Ушьҭа ҭарас истцараны иҟахи, – лҳәеит Марҭа лгәы каҳаны.

– Агәкаҳара аҭахзам. Аибашьра ааанкылахаргьы ҟалоит. Иамур, ҳаибашьыроуп. Ахатца дзиуа, иҧсадгьыл ахьчараз ауп.

– Азҕаб лыҧсадгьыл лыхьчар ҟамлазои, сара сан дааныжьны сыҧсадгьыл ахь сааит. Нас сара сыҧсадгьыл ахьчара азин сымазами.

– Ибымоуп, аха...

– Изурххои, Алхас? Аибашьра аныҟала, саби уареи сшәыцзаауеит. Ус, сҳәеит, аха саб ақәра имоуп уахь дрымгаргьы ҟалоит.

– Нас сара бсыцзааума?

– Уамашәагьы иумбан, – лҳәеит Марҭа, нас дааҳәын:

– Уара умацара уоума сызцыло, сқыҭа уаа зегь ыҟоуп. Урҭ зегьы ахьыҟоу, сзыршәои. Саб ара дыҟоуп, аха уи уахь дыргашам. Сара сашьцәа макьана ихәычқәоуп,

абџьар дуркуа иҟам. Сара медиаҳәшьас сшәыцзаауеит. Ахәраҟәа ррыцкьареи рҽаҳәарақәеи рзы сманшәалоуп.

– Бызҭаз аҵара балгахьоума? – дҵааит Алхас.

– Аибашьраан адиплом аҭахҙам. Ахәра аҽаҳәра аучилишье сҭалаанҙагьы издыруан. Уи ауп уаҳа иаҭахи аибашьра адәаҽы.

Ус Алхас илагьш даатҵашәеит Захар.

– Баб дауеит, аха уи даанҙа исаҳәа, аибашьраҽы сҭахар, иҟабҵои?

– Уи анцәа иумҳәан.

– Уи азгьы.

– Ахаан аҙәгьы сиццом.

– Уи ҟәыҷарам, иагьхасҵом.

– Ихоуҵо, иҟәыҷароу арбан?

– Аҙәы сиццоит, аха уара усхашҭуам бҳәар, еиҳа агәра згон.

– Бәҷәала сырхәыр, сымҵсыкәа, схымхәаны саанхар, усҟан иҟабҵои?

– Ахаангьы укасыжьуам.

Захар акыр дырзааигәахеит.

– Ушьҭа уаҟәытц, саб иаҳауеит.

– Ҿыстуам…

Ус Захар даарыдгылеит.

– Ишәарҳәазеи, аштаб ахь иахьшәыҵхьаз, – дҵааит Алхас.

– Исарҳәахи, аҷацәа рҽагылара адагьы аѽнуҵаҟатәи аҷацәагьы гәаҭалатәуп, – рҳәеит. «Ѽрык еибашьуан, Кәаҷьына дцәаҷон» ҳәа аҷьычрагьы шыҟоу жәдырааит, – рҳәеит.

– Ирҷьычуеи? – дҵааит Алхас.

– Аџьыԥәеи аҙа, арахә, – аҭак ҟаиҵеит Захар.

– Ҳазҭагылоу аамҭа цәгьа мбакәа аҷьычрахь зхы зырхаз дышьтәуп, – иҳәеит Захар.

Марҭа даазгаз, ишиҳәаз еиҵш, данааиуаз Марҭа дахьаанижьыз аҭыҵ аҽы дааины даангылеит.

– Баала бцозар, бара бзоуп сзааи, – иҳәеит анықәцаѽ, амашьына длымбааҙакәа, ахышә ихы аакылирҳәаҳәан.

– Бца, баб дбыкәыхшоуп, – иҳәеит Захар иҧҳа ихы налыҟәикын.

– Иҭабуп, Марҭа ҳҳәы ахьаабгаз, – иҳәеит Алхас.

– Шәхәы злаазгаз асумкаҟәа згароуп. Урҭ сызшәыҭазом, – лҳәеит лҷабызшәа ырхааны, даацәажәан, Марҭа, рхәы злаалгаз асумкаҟәа ахьыҟәгылаз дныҩналеит. Алхасгьы длышьҭаланы днеин, рҩыцьагьы еицхырааны, асумкаҟәа ирҭакәаз аарҭыхны астол ажә, ашьапкәа, еицаҟьаҙа игылаз иныкәыртцан, қьаадҟәак нахырҩан, иаадәылтцит. Марҭа лсумкаҟәа ааилаҳәаны, днеины, амашьына днакәтәеит.

Амашьына ныҟәцаҩ Захари Алхаси «абзиараз» ҳәа нареиҳәан, амашьына аус аруны иҷынеихеит. Минуҭкәак рышьҭахь, Захар игәашә аҧхьа иаанҷасит ари амашьына. Марҭа амашьына длыбаанҙа аныҟәцаҩ иахь лхы налырхан:

– Иҟалозар, шәымҩахытц аҩныҟа, – лҳәеит лара.

– Иҭабуп даара, сыццакуеит.

– Ус егьа иҟазаргьы, иахьак, сго-сааго аџьабаа ду шәсырбеит, шәымҩахытц ҳәа акыр дидхалеит Марҭа, аха мап икит. Марҭа амашьына дыллыбааит.

– Унан, аҩныҟа шәааир акәымзи!

– Иҭабуп, абзиара бзыҟалааит, – иҳәан аныҟәцаҩ иҷынеихеит.

Марҭа дахьгылаз лҭыҧ аҷы дгылан, даазгаз амашьына акыр иҩаскьаанҙа. Нас дааҳәын, агәашә шыҟоу лҷыналхеит. Аҧьараҳәа агәашә аалыртын, агәара дынҭалеит. Света абарҭа дытцагыланы дахьҧшуаз, Марҭа дылбон агәара дыкәланы дшааиуаз. Ус Марҭа амардуан дҩыхәнеит.

– Сааит, – лҳәеит Марҭа амардуан дшыҩыхәназ еиҧш.

– Бзымаауеи бхатәы машьына бымоушәа беиқәшәеит, – лҳәан даахәмарит Света.

– Иқәаҟәрахааит, арантә санцозгьы, санааузгьы еидара сатцеимтцеит. Саб иҩызцәеи иареи ахьтәаҭаҟьаз, снеиган, снаиргылеит. Иара Гәдоуҭаҟа дцон. Данаа-

иуазгьы днеины сааигеит, – лҳәеит Марҭа дгәырҧьатцәа.

– Баб ақытаҷы пату имоуп, уи иаҳатразы акәхап, – лҳәеит Света лыҧшәма дааихыҽхәашәа.

– Саб иаҳатра акәымзар, сара сабардыруеи, – лҳәеит Марҭа.

– Баб ѡызцәас ицқәада? – дтцааит Света. Азнык азы Марҭа илҳәашаз лҷамшәеит, нас лҽаалыҧсахын, ус лҳәеит:

– Саб ѡызцәас ицуп Алхасгьы даҽазәгьы, – лҳәеит Марҭа дааччашәа ааҟалтцан атцыхәтәан.

–Даҽазәы ҳәа бызҷу дыбзымдырзуеи?

–Ус дыздыруеит, аха уажәы ихьз сгәалашәом, иара Алхасраа рааигәара дынхоит, аха Гәдоуҭа ашкол дтоуп. Ҳара ҳҷы ашкол дтазар, дышҧасзымдыруаз, аха аҳәаа еицызыхьчоз жәохәѡык ыҟоуп, хәгәыҧкны ишоуп, – иҳәеит.

– Аиеи, уи ихьз бхашҭыргьы уадаѡым. Амала, Алхас, ихьз бхамышҭааит, – лҳәеит Света дыччо.

– Уи биҟәатци, цьыбшьт, – лҳәеит Марҭа. Алхас ихьз Света иахьылҳәаз Марҭа лгәы инанамгакәа. Света даацәажәеит:

– Алхаси бареи маҷзак иадымхаргьы шәзымеицәажәазеи, Марҭа, аиаша саҳәеи?

– Еибаҳҳәоузеи, ҳаицәажәаны? – лҳәан Марҭа Света илцәылтцәахит, Алхаси лареи реицәажәара атәы. Аиаша ҟалтцеит Марҭа, урҭ иеибырҳәақәо зегьы Света илалҳәозма. Светеи Марҭеи ус ишеицәажәоз, Марҭа илымхаҳәеит, иара уа дыштәаз, Захар аштаб ахь иҧхьаны, дышцаз. Усҟан, Света дааччан ус лҳәеит:

– Усҟан дабаҟаз, бара ибзымдырыз урҭ рѡыза?

– Аҟәара дықәын, – иаалымхаҳәеит Марҭа.

– Еилкааун, еилкааун, – лҳәеит Света.

“Марҭа дтыстцаауашәа сышҧалазтцааузаз”, – лҳәан Света гәаныла, нас дѡагыланы, аматцурҭа дныѡналеит. Марҭагьы луадахь днеин, шәҟәык аақәылхын, апҧхьара дналагеит. Аха ѡбаҟа бҧьыц данрыҧхьа, ацәа дынҭанагалеит.

Ҧхыҙрыла Стефеи Алхаси еицны дахьиаз, иаалхагылеит. «Унан, арҭ абеицыз. Иабеибадыр, – аалгәахәт Марҭа. «Сара скабыжьит, аха абри дкабмыжьын. Абри ила бҽаразы аџьабаа дуқәа ббоит, аха бажәра бзиахоит. Абри бышҧаиццоз ҳәа зегьы быҙбахә рҳәалоит, аха бара аҙәгьы игәхьаа бымкын», – лҳәахт Стефа. Нас дахьцаздахьааз, лымбаҙакәа днытцаба дцахт. Иааизынхахт Алхаси Марҭеи.

– Бареи сареи анцәа ҳаизишеит. Аха ҳаизимшар, еиҧьын, – иҳәахт Алхас дгәааны.

– Избан, Алхас ус зуҳәозеи? Бзиа уахьызбо, уҭахҙами? Уара бзиа сумбаҙои?

– Бзиа бышҧазымбо, Марҭа? Аха брыцҳасшьоит, изакә џьабааузеи, сара сҟнытә иббараны иҟоу, бара баҧхьаҟа?

– Сара аџьабаа сацәшәаҙом. Уара умаҵ аура азин суҭозар, умаҵ зулоит сыҧсы ахьынҙаҭоу, – лҳәахт Марҭа.

– Азин бымоуп, Марҭа, азин бымоуп, – иҳәан днытцаба дцахт иаргьы. Алхас длымбо, днытцаба данца, Марҭа дцәырҳаны дааҽыхеит. Афырҳәа, лиарҭа дѽыкәтәеит. Марҭа илбаз иҧхыҙу илабҽабоу лзеилкаауам, дазхәыцуеит лара лиарҭа дахьыкәтәаз. Аҭыхәтәан, Марҭа иеилылкааит илбаз шыҧхыҙу. Марҭа азхәыцра далагеит «избаз змааноузеи» ҳәа. Аха илбаз змааноу ҳәа лара акгьы лзеилымкааит. Дѽагылеит лгәы еиқәышьшьы. Марҭа дангыла, Светеи лареи рхәы мазеины, астол иқәгылан. Света лхәыцқәа акрырҽаҵаны адәахьы иаулыжьхьан. Уажәы, аҧслымҙра илатәаны ахәмарра иаҽын.

– Марҭа, бааи, иҳамоу ала акы ҳнацҳап, – лҳәеит Света, Марҭа лахь лхы нарханы.

– Исҭахҙам, акрыфара, – лҳәеит Марҭа, Света илҳәаз аҭакс.

Света лгәы аалыхьит. «Илыхьи Марҭа, сахьлацәажәоз, лгәы иаамыхәоз акыр сҳәама, дычмазаѽума? Ма Алхас лгәы нирхама?» – дхәыцуан Света. Аха илзеилкаауамызт Света, Марҭа илыхьыз. Светагьы убри шылхәыцуаз, ларгьы акыр лымфеит. Ҧытрак ашьҭахь Марҭа луада ашә

аартны, Света дныѽнаҕшит. Марҭа дҭахәхәа дыцәоушәа анылба, даамырҕшҙакәа, ларгьы акрымфаҙакәа, ахәылҕаз лхәыҷқәа кәабаны дыѽрываианы дыцәеит. Света дахьыѽаиаз, шарҕазынҙа дызмыцәеит. Уи лгәы иалан Марҭалҟазшьақәа. «Сара дсыргәааy, ма Алхасилареи акыр еимарку? Сара дсызгәааратәы иҟасҵазеи? Ҳѽыцьагьы ҳаилибакааны, пату еиқәтцо ҳааиуан. Ҳаибабашьа бзиан, ҳазҭаху пату ақәырҵон. Ҳазҭахым ҳәа аҙәыр ыҟаны ҳаздыруам, аха аҙәы дыҟаны, цәгьак лаҳазар? Уигьы здыруада, аха мап, ус аҙәы дыҟоуп ҳәа сгәы иаанагом. Ҳәарада, уи лгәы зеиқәу зхароу абзиабара ауп, уаҳа акгьы иахарам. Абзиабара мыжда, зны уарччоит, уаркәашоит, зынгьы уартцәуеит. Уи бзиа илбо дыҷкәына бзиоуп, ѽ-ҳәыҳәк реиҕш, иеиҕшуп, иеиқәнагоит. Аибашьра ҟамлар, арҭ рхқәа неиларҵар, ҳәарада, ҭаацәара бзиак аҕырҵон. «Еҳ, абзиабара мыжда» иҟанамҵо крыҟоума, – дхәыцуан Света.

Света Марҭа лыбзиабара дшазхәыцуаз, аамҭала лара лыбзиабара илымаз ахь дналанагалт. Уи Захари лареи анеибадыр ашьҭахь ауп.

Ишдыру еиҕш, Захар аѽбатәи иҕшәма лоуп Света. Раҕхьатәи Захар иҕшәма Марҭа лан Стефа лакәын. Стефеи Захари реилытцра саҕхьаѽ иуасҳәахьеит, изласылшоз ала иеилукааратәы. Уи бзианы иудыруеит ҳәа сгәы иаанагоит.

Захари Светеи анеибаба, иеигәаҕхеибашьеит. Аҕсуатцасла анапемдахьа иеимырдеит. Захар дзықәшәаз аиаша леиҳәеит Света. Уи ларгьы ихалтцеит. Аха лара дызҭахқәаз цьоукы рҟнытә илаҳауа далагеит: «Дабабҭаху ахатца еиба, зыҕҳа дыҟоу. Бара бтцәышкәараҙа уажәоуп банымагыла, брымгар ҳәа бшәома?» ҳәа. Уи лара даргәааит. Абас лазҳәақәоз, убас цәымҕас илкит зынҙа дзырҷамҕшуа аҷынҙа. Урҭ ирҳәаз рҷы иазынхеит. Лара лыбзиабара дамеижьеит, дчыгәҙа дынхоит, лҕацәа ыҟоуп. Марҭагьы лара дылхылтцызшәа дылҭахуп. Марҭа лакәзар, Света лан латцкьысгьы дылҭахуп. Марҭа лашьцәа хәычқәа

рыда дхәарҭам. Ҽнак илымбар, лзычҳауам. Абзиабара ахьыҟоу, аинышәара, аилибакаара ҟалоит. Света илыхьыз Марҭагьы илыхьызшәа лбоит, дрыцҳалшьоит. Абри дышлызхәыцуаз ауп, Света шарҧазынӡа дызмыцәазгьы. Светеи Захари, ианакәызаалак, заа игылалон. «Рагҧхьа сара сгыланы шьыжьымҭантәи аусҟәа сара иҟастцандаз», ҳәа дхәыцуан Захар. Лара Светагьы убастцәкьа акәын дышхәыцуаз. Аха дара еиҳараӡак иангыло, еицгылон, ианеицгылоз русҟәа иеицыҟарҭон.

Иахьа Захар дахьыҟаз дкашьшьы дауцәаз. Ари бзины илдыруан Света. Уажәы лара дышиаз, Захар дахьааиз, данаагҧш иаагҧхалшьеит, аха «абри ауп исыхьыз» ҳәа акгьы лымҳәеит. Макьана цәылашьцан, мшацызт. Света сгылоит ҳәа дҽықәтәеит.

– Макьана мшаӡацт, бызгылои? – иҳәеит Захар.

– Ус акәзар, уара ухы нықәтца, ацәа угымкәа уҟам. Уара уахьыҟоугьы узыцәама? Зыхәашь амшын иахьалало, шҧхынроугьы уахынла хьшәашәарамкәа иҟам, – лҳәеит Марҭа.

– Ааи, хьшәашәароуп уахынла, аха иаха ахьҭа агәхьаа ҳкуа ҳаҟазма? Ауама ҳақәшәеит, – иҳәеит Захар.

– Уамас шәзыцәшәазеи? – лҳәан Света Захар диазтцааит.

– Быцәа сагҧырхагахоит акәымзар, ибасҳәон.

– Уахантәарак сыцәоуп, уара иулшозар, иҳәа, – лҳәеит Света, убри ауха лацәааихьшь шыҟалымтцацгьы лымҳәеит, иҳәаны итәоу аҵҧаб лымаӡа лаб иҿы ишылтцәахуа еиҧш.

«Ус акәзар исҳәап», – иҳәан Захар ацәажәара днылагеит, Света лагҧхьа асцам наргыланы длықәтәан…

– Агҧсшьарҭа ҩны «Дзержинец» аҿы, ишаҳҳәахьоу еиҧш, макьана ахәычцәа ыкәрымгацызт. Иацы, иҟәыргараны иҟан, аха ирзыцәымгакәа иаанхеит. Хымҧада, иахьа иҟәыргоит ҳәа сгәы иаанагоит. Иҟәыргандаз наҟ. Уи адагьы агҧсуаа роуп иҟазтцаз ҳәа имгылои, анҭ агҧхамшьақәа. Алхас иакәымзар, иаха ус ҳахьуан. Иҟәа-

қәрахааит, уи аҧкәын изакәытә хатцароузеи, иааирҧшыз, – иҳәан Захар Алхас дааирехәеит.

– Иҟаитцазеи, Алхас? – дтцааит Света.

– Ақыртцәа урыс зҧабк дымтцарсны дшыргоз дрымихит.

– Иабаҟаз урт ақыртцәа?

– Инеит, ишнеизаалак, урт неишьас иҟартцаз, нас ибасҳәап.

– Нас Алхас дышҧарымих зуҳәаз?

– Атцх уамакгьы имнеицызт. Абас асаат жәаҩаҟа ҟалахьазар ҟаларын, ари ахтыс аныҟала. Абжьаагьны акәзар, акы уҳәарын, жәаҩык раҟара «Дзержинец» иакәшаны идыртәеит, ахьчараз. Абант аҙәгьы дизгәамтазакәа дтытцзаап уи азҧаб. Лыгәшәымшә ҳәаны, акыр днаскьаргазар акәхап. Азҧаб лыҳәҳәабжь ацҳа ахахьы иаа-геит.

– Зҧаб ҳәҳәабжьык геит, – иҳәан Алхыс дзыҧәза даангылеит. Саргьы саазырҩит, аха акгьы смаҳаит. Азҧаб лыҳәҳәабжь еитә игахт, Алхас, ишәақь аашьтыхны уахь иҿынеихеит. Ацҳа атцаҟа ахьчаҩцәа тәан. Урт рҿы даннеи дразтцааит, «аҳәҳәабжь игоз шәмаҳазеи?» – ҳәа. Урт «иаҳмаҳазеит» ҳәа атак ҟартцеит.

– Ҩынтәгьы исаҳаит зҧабк лыҳәҳәабжь, абас иҩашәахыкшәа.

– Усшәа угәы иабазаап, – иҳәеит азәы дахьтәаз.

– Ус акәымкәа, уажәааны азҧаб арахь даазгози? – иҳәеит даҿеазәгьы.

Нас сара исаҳаз закәызеи? – игәы иаатиҳәааит Алхас. Нас даахәыцит. «Слымҳа сажьазар». Аха дымгьежьит, абжьы ахьгозахьиҿынеихеитиҿеаны,акырдырзааигәаны днеит. Ашьшьыхәа, рааигәара ачыкә днылатәеит. Ушьта урт ирҳәоз еилырганы иаҳауан Алхас.

– Даҳцәыҧсра ҳаҟоуп.

– Акымзарак лыхьуам, иумбои, дтахәхәа дшыцәоу.

Абра даҳзыргар, нас ҳускәа еиҳа имариахон. Азы ҧҧароуп, сара сҟәаҟәа даакәыжьны сдәыкәлоит, уара уабцьар хыршаны, икны, усышьтаз, иудыруеи, цьоукы ҳаҧба ркыр.

– Ибзиоуп. Абжьы шиаҳаз еиҧш, аҙәы иҟәаҟәа акы ыкәҵаны дѡагылан, аҙы дҵаланы иҿынеихеит. Егьи уи дишьҵаланы иҿынеихеит. Урҵ неиуан аҙы иалаланы. Аҙы абжеиҳарак инеихьаны еиҧш, Алхас ишәаҟь аахыршаны, дыхәхәаҙа длаиан, абцьар зкыз ишәаҟь наиҟәикит диеихсырц азы, аха даахәыцит Алхас. Ҳәарада, арҵ цәгьоуцәоуп, дырцәаны ауаѡы дыргоит, ишьтәуп хымпҧада. Аха аҙы агәҵаны ишнеиуа, ишьыр, иааргогьы даргьы аҙы иагоит. Уи қьаррас иалоузеи? Уи атцкьыс, аҙы инырааит, «срыкәзыргьы, срыкәзит, аха еибгала исышьҭуам», ааигәахәын, дарзыпҧшит. Урҵ аҙы инырын, аҟәара иныкәгылт. Алхас ишәаҟь абцьар зку ишиқәкыц иқәкуп. Уи иабцьар лышьҭеитцан, иѡыза дызтцаз, иѡнапык рыла иааигәыдкыланы иеицхырааны, асаара длышьҭартцеит. Ацәгьауѡы иабцьар шьҭихаанҙа, Алхас ишәаҟь ҭкьеит. Аҟыт бжьы ихылымтцыкәа, иара уатцәкьа дкаҳаит. Уи дшишьызгьы иеиликааит Алхас, илақәырццакны даҽеа хысыбжьык геит. Уи иҟаабжь, ахьхьаҳәа аҙы илеиуаз атцарҙны, Зыхәашь ихѡааланы иуаҳауан. Ацҳа атцаҟа ихәытцатәақәаз ираҳаит ари абжьы. Зегьы ршәақьқәа рыманы уахь иеихеит, ирласны Алхас дахьыҟаз, иѳеит хѡыуаа.

– Иҟалазеи, – рҳәан иҵааит зегьы ршәақьқәа хыршаны ишыркыз.

– Аҙәы дысшьит. Егьи иҧсы ҭазар акәхап, дҟааит саниехс ашьҭахь.

– Иҧсы ҭазар, абцьар иҧыхьашәар, ҳақәихуеит шәыхқәа аагәашәҵ, – ихәеит Алхас

Зыхәашь аҙиас ахьлеиуа, акыр иацәыхараны ажра ду алганы иган, рыззегь уа ҏеынҵарыҧсеит. Афонар иман, иааиқәаз рахьтә аҙәы, абитонтә шьаҟа ду икажьыз днаватәан, ныpцәка алашара нкаирҧхеит.

– Шәҭыҧқәа еиҵашәк! – дыхәхәеит Алхас, иаразнак ала иѳаскьаны ажра инҵатәеит. Аха аҙәгьы дымхысҙеит. Ус анакәха, зыпҧсы ҭоу, ма зхы иахәаны ихысуа, ҳәа уаѡ дыҟам ауп. Ус аҙәыр дыҟазар, алашара ахьирҧхаз иақәкны дхысыр ҟалон.

– Ԝыцьа кажьуп, – иҳәеит алашара казырҧхаз итып еиҭакны данынатәа. Рызегь уахь инаҧшит, алашара ахьынӡакаҧхоз, ииашаҭәкьаны, ԝыцьа ҧсуп уҳәартә икажьын.

– Аԝыцьагьы сшьит, аха изустцәахарыда, срыкәӡуазар акәхап, аха егьаурым, – иҳәан аӡы дынҭалеит Алхас.

– Уаангыл, макьана умцан, ҽеишәа шап ҳәа идтәалакәаз рбыжьқәа неиларыҧсеит, аха иара даанымгылт, дышцац дцон. Ус аӡы днырны, аҟәара днықәгылеит. Иԝызцәа рабцьарқәа кны, рҭып еиҭкны иахьылҭатәаз иҭатәан. Алхас икажьқәаз днарыхәаҧшит, аха аӡәгьы дцысуам.

– Арахь шәааи, ауама ҟастцеит, – иҳәан аз нырцә Алхас иԝызцәа ахьаанижьыз ахь ибжьы иргеит. Азныказ, Алхас иихәаз рзеилымкааит. Ахьхьаҳәа азиас илеиуаз иалаӡуан Алхас ибжьы. Нас Алхас инапы иҟьеит, «арахь шәааи» ҳәа аанарго. Уи гагаҵас ауп дшырбоз. Уааӡагьы, уажәгьы аҧҭақәа ажәԝан инхылошәа, иаахыҵуашәа иҟан. Аха усгьы, ԝыцьа аӡы инҭалеит, ахҧатәи уа даангылеит. Икажьқәаз ишәақь рықәкны икуп, аӡәы иҽааирцысуазар диехсырц иҽазыҟаҵаны. Азиас иҭалакәаз нырын, Алхас дахьықәгылаз, инеины инивагылеит. Афонар змаз алашара нрықәирҧхеит. Аӡәы шахала дҽаҳәоуп, иҽаҳәоу дыӡҧабуп, лыхцәқәа лықәыпҧсоуп. Егьырҭ гәамҭазакәа иҽаҳәаз еицхырааны дааҧдыртит. Дахьҽаҳәаз, лнапқәа ашаха аҭыпқәа ирганы иҟан. Алхас аӡҧаб лпульс ааникылеит.

– Лыҧсы ҭоуп, ҳәарада, арцәага ахәшә лыржәуп, ҧытк ҵыр далҵозар акәхап. Иԝнапык ааидкыланы, иаатаргәаԝаны, рызна аӡы ааиган, лхы-лҽы инақәиҭәан, инапы нақәкны, иааишьышьит, лхы-лҽы ҧхаза иҟан.

– Ари дыцәоуп минуҭқәак рышьҭахь, далҵуазар акәхап, – иҳәан икажьызгьы ипульс гәеиҭааӡа днеигәытцасит, дааҧызит, дызгәытцасыз.

– Ари иҧсы ҭоуп, – иҳәан иҵьыбақәа ааимидеит. Кнопкатә ҳәызбак иҵьаба иаатигеит. Алхас ахҧатәи днеихагылеит, уи дыҧсхьан, аха иҵьаба дҵаҧшит.

Рапҳьатәи иҵьаба иҭаны иааҭихыз, аҳәызба ахаҭатцәкьа, ари иҵьыбагьы иааҭигеит. Ҳәарас иаҭахузеи, дәқьанк иааицықәыргаз ҳәызбақәоуп, – иҳәеит Алхас ипҳсы ааилалашәа, нас иҩызцәа инариҭеит.

– Уркьымсын аҧсцәа, – иҳәеит иеилагылаз рахьтә аҙәы. Аштаб аҷынтә аиҳабыра ааганы идырбатәуп, нас урҭ ишырҭаху амҩа иқәырҭап.

– Ииашоуп, ииашоуп, – рҳәеит ара игылақәаз зегьы.

– Ус акәзар, Аркадиа, уара уца, қәрала уҳаитцбоуп, – иҳәеит Алхас, иара аиҳабыра иҿазкны. Алхас сынтәа ашкол далгеит. «Уҳаитцбоуп» – ҳәа зеиҳәаз сынтәоуп ажәеизатәи акласс ахь данцаз. Алхас иихәаз аахатцаны, Аркадиа дзыдгылаз иҩызцәа даарылтцны, аштаб ахь иҷынеихеит. Дара ахьтәази аштаби жәохә-ҩажәа минуҭ рыла унеиуан. Ус аштаб ашә аартны днықнашылт Аркадиа. Ари инеишьа зеиҧшраз ала, акы ишазҳәаз иеилыркааит ара итәақәаз. Урҭ рахьтә аҙәы ибжьы ааиргеит:

– Иҟалазеи, Аркадиа, иуаашьоузеи?

– Иҟалаз шәыздыруам ауп ас зышәҳәо.

– Иҟалаз умҳәо, – рыбжьқәа неиларыҧсеит.

– Иҟалахи, Алхас ауаа ишьит. Урҭ Зыхәашь нырцә икажьуп, ишәасҳәаразы сааит.

Аштаб аҷы итәақәаз, аҙә даанымхакәа, зегьы афырсырҳәа иҩагылеит.

– Ула иабоу, ма ус баша цьоукы ирҳәоны иуаҳау? – дҭааит аҙәы.

– Ишҧасаҳа, уа иеизаз срыдгылан саргьы. Алхас ихаҭатцәкьа иоуп арахь саазышьҭ.

Аштаб аҷы итәақәаз зегьы ҩагылан, ацәыгәбар иаатцагылт, ақалақь ахь аҭел ишасшаз ргәаламшәакәа. Ашьҭахь уи ааигәалашәан, ақалақь ахь аштаб аиҳабы аҭел дасит. Нас имҧшыкәа доусы рмашьынақәа инарықәтәан ашьра ахьыҟалаз иааит. Аҙә иакәын ипҳсьаз, егьырҭ рыҧсы ҭан, ихәыз далтцхьан, аха дзалымтцыцшәа иҿалаирхеит, илақәа хҩоуп, ипҳсыҧ леига-ҩеигоит.

Аҙҕаб лакәзар, ацәа далоушәа даалҭуеит, лыблақәа аахылтуеит, нас инеиқәылыҧсахуеит

– Арҭ аҩыцьа акгьы рыхьуам, ахгьатәи дыҧсит, аха, – иҳәеит аштаб аиҳабы. Нас дҭаааит, ашьра ҟазҭаз дима-ҳацшәа ҟатцаны.

– Ашьра ҟазҭаз уарбану?

Аҙәгьы ҿимҭзеит. Аҙәгьы ҿимҭушәа аниба:

– Сара соуп, – иҳәеит Алхас.

– Уи шгьаҟалеи, шәабатәоу шәара?

– Ҳара ҳтәоуп ацҳа анаҩыс, амшын аҟәараҿы. Зҕабк лыҳәҳәабжь иеиҧшшәа бжьык саҳаит, аха ҽеишәа исзеилымкааит, азнык азы. Даҽеазныкгьы исаҳахт, нас сшәаҟь аашьҭыхны уахь сҿынасхеит. Аҙиас ныркә, абра ҳахьгылоу иамариашаны исшьыз акы ҩышьҭихын, иҟәаҟәа иныкәитцеит, егьи иабцьар кны дынивагылеит. Урҭ шнеиуаз, аҙы инҭалеит. Сара алада сласкьаганы саааиуан, дара аҙы иантала, рҭыҧ сара иааныскылан, снагылеит. Аҙы иҭоу среихсыр, аҙы иагоит, – сҳәан аҙы ирсыжьит. Аҙы ишныры еиҧш, абцьар зкыз ижәҩашәаҟьа иарбаны схысит, зынзак изҿымҭзакәа дынкаҳаит. Егьи аидара иатцаны инеиуаз ихи игәи исзамырбеит. Ус ҟастцар, иргоз дысшьыр ҳәа сшәеит. Изкәа илатцакны сиеихсит, иахьасырбатцәкьазгьы иаахеит, иҟатара нҭырссаны ицеит. Ишыжәбо еиҧш, макьанагьы иҧсы ҭоуп.

– Иҟоутцаз уара ушҧахәапҧшуеи, уиашоу, уиашаму, – дҭаааит аштаб аиҳабы.

– Ииашаны иҟастцеит, – иҳәеит Алхас.

– Макьана изустцәоу ҽеишәа иҳаздыруам, уара иутәкәоу цьоук ракәзар?

– Иатахызаргьы исзааигәаҙоу ракәзааит. Исзааигәоу ракәым, сашьатцәкьагьы иакәзаайт ихәтаны дысшьит.

– Иахәтам ҳәа аҙәыр игәы иаанагозар, нас абцьарқәа заҳки, – иҳәеит аҙәы дахьгылаз.

– Умшәан, Алхас, уара акгьы ухьуам.

– Афырхатцара ҟазҭаз ихьраны иҟеи? – Даҽеаҙәгьы ибжьы аагеит.

Аштаб аҽынтә аҭел иззасыз аиҳабыра зегьы ааин, амҩаҽы иаангылеит.

Араатәи аштаб аиҳабы уахь иҽынеихеит. Зегьы ахьгылаз днеит. Ииаз аҳақьымгьы дрыцын.

– Аранӡа шәанааи, иҟалаз, ахьыҟалаз шәымнеикәа жәуам усгьы, шәаала абрыстәыла, – иҳәан аштаб аиҳабы дызлааз ала иҽынеихеит. Зегьы уи инаишьҭалеит. Аҳақьым днеин, азҕаб дналыхәаҧшит. Азҕаб лылацәақәа аахылтит, инеиқәылыҧсеит.

– Абас ауп дшыҟоу, даалҵшашәа дааҟалоит, нас дынҵанагалоит, ацәа дзалҵуам.

– Арцәага лылоуп далҵуеит ирласны, ахәахәарақәагьы лымоуп лхы-лҽи, лҟатареи рҽы, аҧсразы акгьы лыхьуам, – лҳәеит аҳақьым.

Ари дбаны даналга, ахҧатәи ишьҭаз иҽы дааит аҳақьым. Аҳақьым ацәажәаха лымҵазакәа ҷкәынак даацәажәан:

– Ари даҳшьыр ҳәа дшәаны дыҧсызшәа ҟаиҵеит, илацәақәа ҭаҧ-ҭҧуеит, – иҳәеит.

– Уааҧшы, азәгьы уишьуам, – лҳәеит аҳақьым. – Абрыҟатәи ауаа шеилагылоу сышҧаршьри, – иҳәан илацәақәа аахитит, дахьхәыз ашьа аауан, ишәыз иматәақәа ашьа иаганы иҟан. Аҳақьым лчыҚмаҵьа иаатылхит: аиоди, аспирҵи, абинти. Раҧхьа спирҵла иҽылыҙәҙәааит. Ахәра аҽыҙәҙәаара данаҽыз, игылақәаз рбыжьқәа неиларыҧсеит:

– Ацәгьара ҟазҵаз ацхыраара итахҙам, дшьабаны дыҧсааит, – рҳәан игылақәаз зегьы аҳәҳәара иалагеит, аха аҳақьым азәгьы игәхьаа мкҙакәа лус даҽын. Игылақәаз аҳәҳәара ианаҟәымҵҙа:

– Сара сҳақьымуп, ихәу ихәшәтәра суалуп, – лҳәеит ҕәҕәала дгәааны, лыбжьы ҩтыганы.

Араион амилициа аначальникгьы даацәажәан:

– Ишәҳәо иашам, ари дыхәшәтәтәуп, иҽахәгьы иҽаххроуп, шәызҽқәоу закәзеи? – иҳәан ибжьы рдуны инрыкәҽитит.

Ихәыз ишьа ҽыҙәҙәааны, аспирҭ ала ирыцкьаны, аиод ахьшьны, иҽаҳәаны, иҟалтцеит аҳақьым. Нас амилициаа дынрылҭан дыргеит.

– Аҧсгьы дыжәга, – лҳәеит аҳақьым. Асакаса аарган, днақәтцаны дыргеит. «Ацхыраара-ласы» ахьгылаз ахь. Аҧсы дназгоз ишиашаз «Ацхыраара-лас» днақәыртцеит, асакаса дшаныз.

Аҙҕаб акыр далтцхьан, арцәага илырҭаз. Уи наҟ–ааҟ лыжәԝа кны амашьынахь дыргеит. Амра акыр иԝеихьан, Гәдоуҭаҟа амԝа ианықәлоз. Уа иахьлеиз, аҧсы аморг днаганы днытцадыргылт. Егьырҭ ахәшәтәырҭа итартцеит. Алхас амилициа рахь дыргеит. Аусеилыргаԝ даниазтцаауаз, араион амилициа аначальник уа дтәан, Алхас иусқәа анеилыркаа ашьҭахь:

– Уԝызцәа рышҟа уца, амала, ахәы данбзиахалак, ҳаниацәажәо, уаҳҭаххар ҟалоит, ҳуҳәоит убасҟан уаа. «Афырхатца», – рҳәан доурышьтит, Алхас. Аҙҕабгьы лыҧсы ааит. Ихәызгьы уамак имыхьҙеит. Иҽахәы иҽырхит. Аҙҕаб пионерҧызан. Алхас иишьыз иаҳәшьеи лареи иеибадыруан ари аҙҕаб. Длыҧхьаны ддәылигеит, нас шасыс дигар итаххеит. Агәыр лылатцаны, лҽы акасыжә ҭагәаны иԝызеи иареи даныргоз ауп Алхас данрықәшәа, фырхатцала дагьанрызныҟәа. Алхас иихәыз дқарҭтәын. Аибашьра ианалаго ҳәа арахь аҭынхацәа змаз рҽы иианы, зеытцәахны иҟаз дреиуан. Уи иҽахәы иҽызхуаз апионер лагер аҽы шәызланеизеи? – ҳәа азтцаара аниита, ус иҳәеит:

– Зыхәашь нырцә, ҳара ҳтәқәа ахьынхо, аган ала уаԝы ихьчазауам. Уаантәи амшын ҳталаны ҳнеит.

Захар иҧшәма ари ажәабжь ахьынзалеиҳәоз, аамта рацәаны ицеит, амрагьы акыр иԝхалеит. Иара дындәылтцит.

– Ҳажәқәеи ххәарақәеи еибарҟааua, иахьа иҳахьыз ахаангьы иаҳмыхьзацт, – лҳәан Света агылара дналагеит.

Захари Светеи рҽи рнапи ааҙәҙәаны аборахь рҽы-

нархеит. Иеицхырааны, рыжәқәа рхьеит, иҭырцеит, рҳәарақәа ахкаарахь икарцеит. Акруны акранырфа ашьҭахь, Захар «аамҭацәгьак ҳҭагылоуп, ҳзықәшәо ҳаздыруам, уаҵәы шьыжьымҭан агаҷаҟа сцоит, иахьа сыззааз, саандақәа сырҧәҧәарц азоуп», – иҳәан иеигәышә аашьҭыхны амхахьы дцеит. Захар имхахьы данца, Светеи Марҭеи рымала ианааизынха, Алхас иҟаитҵаз афырхаҵара Марҭа илалхәеит. Света дахьынзацәажәоз Марҭа дзырԥуа дтәан. Света лажәа даналга, Марҭа даагәырҧьан, дааччеит.

Ԥажәеихпатәи ахы

Еснагь еиҧш иахьагьы, Захар агаҷаҟа дцеит ишәақь аашьҭыхны. Иара дахьцоз, ихәгьы игеит. Ахысыбжьқәа ааиԥуан Гәымстантәи, Гаграптәи, Гәдоуҭатәи аеропорт аҷыпта аибашьыга ҳаирпланқәа ԥышьҭыпҧраауан, ишиашоу амшын аҟәара иаваршәны ицон. Гагра илеизаргьы илеит анааугәахәлак, абомба абжьы гон. Ауаа ирҳәон Гәдоуҭатәи аеропорт аҷы Шеварназиеи Арзынбеи тәан ҳәа. Шеварназе идықәиҵоз аҳаирпланқәа апҧсуаа ахьтәаз абомбақәа рыларыжьуан. Арзынба идәықәиҵаз аҳаирпланқәа ампытҵахалаԥцәа ахьтәаз абомба рылаpырыжьуан ҳәа. Изакәхалак, ауаа нҵәон, аибашьра ду цон. Ара асиа зҽантҵаны, итәақәаз макьана цьаргьы имцацызт, рхы пҳашьо итәан, реиҳабыра рҳәатәы хатҵо. Дара ибзианы ирдыруан, аибашьраҷы алеишәа шатахыз, алеишәа аныҟамла, аиааирагьы шыҟамлоз. Убри азы акәын, рхала цьаргьы имцакәа, «рҽырпҳсны», реиҳабыра рҳәатәы хатҵаны ара иштәаз.

Захар итыҧ аҷы данлеи, Алхаси Димеи ааихьан. Ирыпҳсахуазгьы макьана имцацызт. Урҭ рыԥныҟақәа рцаразы, аҽеидкылара иаҷын. Захари дареи апҳсшәақәа ааибырҳәеит. Уи ашьҭахь, рацәак иаанымхакәа ауха

иҵапҧшьақәоз цеит. Иааизынхеит Захар иҩызцәеи иареи. Захар иааигаз ихәы Алхаси Димеи рыхәқәа ахьықәыз, астол ажә игылаз иныкәитцеит. Захар иҩызцәеи иареи уаанҙаизҵапҧшьозрҩызцәашырыпҧсахызеипҧш,ха-балак, итәақәазгьы рҩызцәа рыпҧсахит. Ирыпҧсахқәозгьы, из-пҧсахуазгьы ргәы иалан, рҩызцәа аҧа иҽагыланы иеи-башьуа, дара ара иахьтәаз, агәҽыҧьразы амацеи ашашкеи ирысуан. Аха уи дара ирхарамызт, реиҳабыра ирҳәоз ҟартцон, рнапаҷы иҡан.

– Иаци иацжәаци ракәым ҳара ара ҳанаа, ара ҳааижьтеи ушьта акраатцуеит. Аиҳабырагьы иҳарымҳәеит, ҳаргьы иаҳзымхәыцит иҡахҵашаз. Иацы аҩныҟа ҳанцоз, Димеи сареи иеибаҳҳәеит ажыгақәа аагарц. Ажрақәа жны, иҡахҵарц. Абри ҳзыҩнатәоу апҳсызкцәа рыҩны атцкыс, еиҳа ҳахьчоит, ажрақәа ҳжыр.

Димеи сареи ҳалагоит ажрақәа рыжра, аиҳабыра ҳазрзыпҧшрызеи, – иҳәеит Алхас.

– Ажыгақәа аажәгазар, аиаша ҟашәтцеит. Сара уи хырҩаас иҡасымтцеит акәымзар, саргьы ииазгон, егьыртгьы идаасыргон. Гагреи Гәымстеи иҡоу ара ииааиргьы шыҟало аадыруазароуп. Уи азы акәзаргьы ҟалоит ҳаиҳабыра ара ҳаанкыланы ҳашрымоу, – иҳәеит Захар.

– Шәара шәеиҳабуп, ақәра шәымоуп, ишәҳарҟатцом. Ҳара иҡахҵоит, – иҳәан даачеит Алхас, нас Дима иахь дынхьаҳәын:

– Уаала, Дима, ажра ҳалагап.

– Уаала, – иҳәеит Димагьы.

Дара зыҩназ, аҧсызкцәа рыҩнажә аҟнытә, акыр инаскьаганы, иржырц уааҙа ирызбахьан. Рҩыцьагьы иеицны инеин, ржыгақәа рыманы инҵытцит. Убасҟан, Дима Захар иахь ихы наирхан:

–Абас иаажып ҳәа ҳгәы иҵоуп ишҧажәбои? – иҳәеит ажрақәа ржып ҳәа ргәы ишаанагоз инапала ирбо.

– Уаҳа зҵахым ауп, – иҳәан ргәқәа аақәирбзиахеит Алхаси Димеи злагаз аус. Алхаси Димеи ажра иалагеит. Аҧслымзраҷы ажыгақәа рыла ажра уадаҩхеит. Абаҳа

гәаҩақәа ракәын ибзиақәаз, аха уи иазымхәыцызт, иаарымгеит, агха рыхьит. Ушьҭа рыҩнқәа рахь ицаны ирзаагом, ирымоу ржыгақәа рыла маҷ-маҷ иржлап. Ушьҭан ианаауа, абаҳа гәаҩақәа ааргап. Алхаси Димеи ажыгақәа кны, иахьынӡадырпуаз, Захар ишәақь ижәҩахыр ихшьны, длеи-ҩеиуа аҟәара дықәын.

Доусы ахьтәақәаз, дара ишырҭаху аамҭа рхыргон: цьоукы ашашка иасуан, цьоукы ашахмат иасуан, цьоукы амаца иасуан. Ажыга зкыз Алхаси Димеи ракәын. Алхаси Димеи анааҧса, ржыгақәа нарсны, дара аҧсыӡкцәа рыҩнажә изыҩназ, иҟанаҵоз ашьашәыр аҿы, аҧәы ықәҵаны, атәарҭа иҟаз инеины инықәтәеит. Ҧытрак рыҧсы ааршьахьан еиҧш, арҭ штәаз Захар ианиба, ижәҩахыр ихшьыз ашәақь аахыхны, аҩнажә аган инадиргылан, иара днеин, ажыга аашьҭхны, ажра дналагеит. Алхаси Димеи даҽеа хәыцык рыҧсҟәа ршьарц рыгәқәа ирҭан, аха Захар ажра дҭагыланы ижуашәа анырба, иҩагылан, Захар ажра дахьаҿыз инеины инаидгылан:

– Шәара шәааҧсоуп, ҳара иҟаҳҵоит, – иҳәан Алхас Захар иикыз ажыга ааимихын, ажра дналагеит.

Захар Алхас ажыга иимҭарц далагеит, аха имуит. Дима ажыга ахьказьыз днеин, иаашьҭихын, Алхас дивагыланы ажра дналагеит.

Ус ажра ишаҿыз машьынала даарыдгылт, аинрал, Дбар Сергеи Платон-иҧа, уи амашьына даатытцын:

– Афырхацәа, афырхацәа, аиаша ҟашәҵоит. Иахьа Аҧсны хабалак, ишәарҭоуп. Араагьы ихьчатәуп. Шәара абра шәтәамзар, шәқьҭа былны иахысхьазаарын, шәара шәхыҧшоуп еиқәзырхаз. Арҭ алахшақәа ҧхашьара рыблақәа ирхума? Ҳаҧшьхәаатцәкьа урыхәарҭам, дара мҵа-кьакьо, реиҳабыра рахь ирҳәахьеит.

– «Ҳааигәара иҟоу ҩба-хҧа қыҭа ҳара ҳамч рыҟәхоит» ҳәа. Зыгәра угода? Аҽырҧәҧәара аҭахуп, аҽырҧәҧәара, агәкаҳара аҭахӡам. Иҳақәлаз раҵкьыс ҳара ҳиааиуеит. Избанзар, иҳадгыло ажәларкәа ҟалоит. Ҳара ҳадгьыл иқәгылоу ҳаҩнқәа рытӡамцкәа ҳрыхьчоит. Амала, аид-

гылара аҭахуп, аидгылара. Шәеидгылар, шәыҧсадгьыл хьчахоит, наӡаӡагьы шәара ишәзынхоит.

Дбар Сергеи Платон-ипҵа игылаз аҷкәынцәа рахь дынхьаҧшын:

– Абарҭ рыуа дарбану, ааигәа афырхаҵара ҟазҵаз? – иҳәан Захар дизҵааит:

– Абри иоуп, – иҳәеит Захар, Алхас инапы наиқәкны.

Дбар Сергеи Платон-ипҵа ацәажәара данналага нахыс, дара ӡырԥуа игылан.

– Уара иушьыз аратәуп, иухәыз қарҭаа, рыуацәа рҽы иианы рҽытцәахны иҟан. Уи идагьы иҟақәаз рацәаԥын. Бзиашәа уара умшала апионер ҧыза деиқәхеит, насгьы апионерцәа адырԥаҽенытцәкьа иқәыргеит акәымзар, урҭ ара ишыҟаз, аибашьра иалагон. Урҭ зықәшәозгьы здыруадаз. Уара уфырхаҵара абзоуралоуп апионерцәа рықәгара амш зааигәахаз.

Ҳара абра ҳахьгылоу аҭыҧ даара ишәарҭоуп, ишәзымдыруа шәааигәа аҳәгьы даашәмышьҭлан, апаролькьы шәымазароуп, паролька шәеибадырроуп ишәзымдырқәоит шәареи. Абас акыр данрацәажәа, Дбар Сергеи Платон-ипҵа имашьына днақәтәан, «абзиараз» ҳәа нареиҳәан, дцеит.

Иара данца, Алхаси Димеи ууанӡа изҽыз, адгьыл ажра иналагеит. Саатк аҟара анаатц, аштаб аҽынтә ауаԥы даарышьҭит апароль реиҳәаразы. Дбар Сергеи Платон-ипҵа арантә дышнеиуаз аштаб аҽы дынкыдгылан, иреиҳәеит апарольқәа рарҳәарц, парольда ирзымдыруа, аҳәгьы раайгәара иаармышьҭырц. Аштаб аҽынтә ииаз иреиҳәеит, ирзымдыруа аҳәы данаайуа ажәа «Адгьыл» иҳәарц. Егьыс шәара шәахьтәоу, шәара мачк шәақәшәар, знык ахысра, шәзыцәшәаша шәара дук шәанақәшәа, ԥынтә ахысра, шәымч зқәымхо, шәара дук шәанақәшәа, хынтә, ма инеиҳаны ахысра. Аштаб аҽынтә ииаз ауаԥы иреиҳәеит, иара убас, даргьы акырнытә ираҳахьаз: Ҳаҧшьхәы инхоз агырцәеи ақыртцәеи «аибашьра ҟалар, ҳааигәара инхо аҧсуаа, ԥба-хпҵа қыҭа ҳара ҳамч шрықәхо» – ҳәа ирҳәахьаз ражәа.

Убри аҟынтә иреиҳәеит, аҽырҧәҧәара шаҭаху…

Уи ашьҭахь, аамҭа уамак мцацкәа, ҽенак, ацҳа аҵаҟа итәаҟәаз, зныкгьы ихысит. Ахысыбжьқәа заҳаҟәаз, ааилазыҙааит. Ԛынтә ихыст, изаҳаҟәаз «иҟалеи?» ҳәа иааилагьежьт. Уи инаркны ирацәаны ахысыбжьқәа гон. Еиҳарак ишәарҭаз, цьоукы Зыхәашь ныркә ала ихысуан, цьоукы аарцә. Ахысыбжьқәа рацәаны игошәа анраҳа, ааигәа-сигәа итәаҟәаз зегьы «рыцхрааразгь» уахь иеихеит ршәаҟьқәа рыманы. Уа итәаҟәаз «ацхыраа҆цәа» ааизшәа анырба, аччара иалагеит. Абнатә кәата аҧацәа фба аманы ирбан, иеихсуан, аха ирызшьуамызт. Убри азы акәын изыччозгьы.

Арҭ итәаҟәаз ирыцрхааразы ишааиз анырба, дара ирцәымҧахеит. Зегьы аччара иаҟәытцны иаангылеит.

Хынтә, ма итцегь инеиҳаны, ахысыбжьқәа анга, иааиаго, «ацхыраара ҳашәҭ» ҳәа ауп, шәара акәатақәа риеихсра шәаҿуп. Акәатақәа рышьра азоума, ацхыраара ахьышәҭаху? Ҳәарас иаҭахузеи, иҟашәҵо иашам. Аштаб аҿы итәаҟәоугьы шәхысбыжьқәа раҳазар акәхап, урҭ шәхысыбжьқәа раҳаны, имааикәа изаангылашам. Нас урҭ анааилак, ирашәҳәараны иҟоузеи? – иҳәан Захар иҧсы ҧыжәжәо, ацәҳара даҿын. Иҟартцаз шиашам иеилыркаан, акәатақәа иреихсҟәаз зегьы ирцәымҧахеит.

– Ҳаҭамзааит, Захар, – иҳәеит агәыҧ иеилагылаз рахь аҙәы. Зегьы “аууы” ааилдыргеит.

– Ҳаҭамзааит ҳәа сара изсоуҳәозеи? Ахәыцра, аҵахуп, ахәыцра. Ҳаҧа иҿагыланы ҳ҆ызцәа аибашьра иаҿуп, ҳара амш аагоит. Ара ҳазтәоу амшгараз акәзам. Аҧсадгьыл ахьчараз ауп. Иҟаларызеишь ҳәа ауаа зыҙуа иҟоуп. Акатаҳәа арҧарацәа шьны иааргоит, рцәыуара ҳахәом, – есааира игәы ҧыжәжәо, ацәажәара даҿын Захар. Ус аҙәы дааит. Уи иреиҳәеит Гагра аибашьра шцо, Аҟәанҙа дара шааихьоу, Очамчыраа рқытақәа рымакны, аибашьрақәа ишырҿу ақыртқәа. Ҳара ҳазҿузеи? – ҳәа азцаара ыкәиргылеит ацәажәа҆. Цьоукы Гаграҟа ҳцоит ҳәа иқәгылеит. Цьоукы Гәымсҭаҟа ҳцоит ҳәа иқәгылеит.

Цьоукы Очамчыраҟа ҳцоит ҳәа иқәгылеит, ас зҳәақәоз арра матҵура иахысқәази, ашкол аушьтымҭацәеи ракәын. Еиуеиҧшым амзызқәа ирыхҟьаны аррамаҭура изахымсқәази абжьаратә школ изалымгақәази, абԥьар акышьа абардыруаз? Урҭ хазы иқәгылеит, «ҽенак иадамхаргьы, абԥьар акышьа ҳшәырба» – ҳәа. Арҭ ирҳәоз аиҳабыра ираҳан иааит. Урҭ анааи, иеиҳагьы рҽырҧәҧәаны иқәгылеит ажәлар.

Ҳара, ара аҟәараҽы ҳазгылеи, акәатақәа хреихсуа, шәарыцара ҳәа ҳаазшәа? – рҳәан рҽырҧәҧәаны аиҳабыраа ирҽагылеит.

– Иҟаҳҵарызеи, нас? – иҳәан аҙәы ибжьы аарылаԝит.

– Иҟаҳҵахуеи, доусы ҳҭыҧқәа рҽы ҳаҟазароуп, аха ҳара ҳҭыҧ ара акәҙам, ҳара ҳҭыҧ аибашьра адәаҽоуп – иҳәан артәааҳәа дыҳәҳәон даҽеаҙәы.

– Ҳарзыҙырԝып аиҳабыра ирҳәо, ажәа раҳтаҧ, – иҳәеит аҙәы. Убасҟан аиҳабыра рҽынтә иааиз аҙәы, игылақәаз даарылтын, ацәажәара дналагеит:

– Иаабоит шәара зегьы шәыпҧсадгьыл азы шәгәы шыбылуа, доусы ишәылшо ахәыҷы ҟашәҵар шышәҭаху, уи азы шәхы шәшамеигҙо, уи бзиоуп, уи ҳаигәыргьоит. Убас шәеидгылара, ҳара агәра ҳнаргоит, аҧацәа иагьа цәгьара ҳзаарцаргьы, иагьа ҳқьыҭақәеи ҳақалақьқәеи рҟәаҟәаргьы, ҳара аиаааира шааго. Аха зегьы иеидкыланы уахь иаҳзышьҭуам. Араагьы иаҭахуп ауаа, шәара шәыда уаԝ дыҟамкуа иҟоума? Аибашьра ахьцо, ҳаҷкәынцәа хабалак, иалагылоуп. Урҭ ыҟоуп Гагра, урҭ ыҟоуп Гәымсҭа, урҭ ыҟоуп Очамчыра. Гагра аҧа дыҧхатцо дызмоу, еиҳараԝык Гәдоуҭаа роуп. Абра раҧхьа аҙә иҳәон абԥьар зымкыцгьы шыҟоу. Уи ҳхаҽы иааганы, уатцәытцәкьа ишәзырбо дааҳашьтуеит, абԥьар акышьа ззымдыруа идҳартцап, егьыртгьы иргәалаиршәап". Ари ацәажәаԝ иажәа даалган, днаскьаны днагылеит. Ауаа шаиц, аира иаҽын. Ицәажәаз иажәа даналга, уи иԝызагьы дызлагылаз даарылтцын ацәажәара дналагеит.

– Ажәлар шәхатцкы! Арҭ алақәа ҳапҧсадгьыл мчыла

иҳамырхырц иҳақәлеит. Аҧсны хабалак, аибашьрақәа цоит. Рапҳьа ажәа еиҷыхарақәа ыҡан. Ашьҭахь имҳәаимырза ҳгәаҳеанҙамкәа иҳақәлеит. Очамчреи Тҡәарчали доусы рқыҭақәа рыхьчоит. Тҡәарчалаа рқыҭақәа реиҧш, рыҡалақьгьы аҧа даларымҵеит. Аҧацәа Очамчыра иалсны Аҡәа ргеит, Гәымсҭанҙагьы иааҙеит. Гаграгьы ргеит, Урыстәылаҡа, ҳзымцо-ҳзымамуа ҳамԥа ркит. Иахьа Аҧсны ашәарҭа иҭагылоуп. Иахьеиҧш, заҡараан ашәарҭа иҭагылахьоузеи, Аҧсны рыцҳа, аха макьана, имаԥны акәзаргьы, аҧсуа ибжьы ықәыԥуеит. Аҧсышәала ицәажәоит: абна, амшын, аҙиасҟәа... Урҭ даҽеа бызшәак рыздырҙуам, ирдыррангьы иҡам. Иарбанзаалак, аҙәы гәкаҳарак ҡашәымҵароуп. Имарианы акәымзаргьы, иахьцалак, аиааира ҳара иаагоит. Амала, ҳаизхәыцны ҳныҡәароуп. Доусы иахьаҳҭаху, ишаҳҭаху ҳцо, ҳамуа ҳҡамлароуп. Зегьы ҳаԥнқәа рҷеы ҳаҡазароуп, «шәааироуп ахьырҳәа» ҳнеиларoуп. Иахьа шәара абра шәыҡоуп, шәаҳҭахуп ҳәа ахьшәарҳәо, уаҳа шәахысны ҷьаргьы шәымцароуп. Шәанаҭаху, шәахьаҭаху, ҳара шәаагоит. Ара, ҳара ҳҷеы алеишәа ҡалар, аҧацәа ралцара еиҳа имарианы иҳалҳаршоит. Идыруп, ҳара аиааира шааго, нхытци-аахытци зегьы ҳара ишҳадгыло, – иҳәан иажәа даалгеит.

Уи иашьҭахь, иқәгылеит даҽеа ԥыцьа-хԥык раҡара. Урҭгьы ирҳәоз зегьы ирҳәац акәын, аидгылара, аизызырԥра, ахы амеигҙара. Абарҭ ҡалар, аиааира шааго. Ицәажәалак зегьы, ақыртқәа ргәаҧ ркын, урҭ рзыҳәа зегьы рыҧсҟәа ҧыжәжәо ицон, ара агаҷа итәақәазгьы налаҵаны.

– Аҙәы ҳиазҵааҙом, ҳара ххала ҳцоит аибашьра, – рҳәон ҷьоукы. Аха реиҳабацәа рылабжьон. Ара иахьтәоугьы ахьчара, шаҭаху рарҳәон. Аҙәы дыҡаҙамкәа иаанхаргьы, ишшәарҭаз, реилдыркаауан. Аҷар реиҳабацәа рҳәатәы хартцон, рҽааныркылон. Ус мшқәак цеит. Аибашьра шцац ицоит. Апҳсынра ашьа кашуеит. Ашьа илагыланы ҳаргҧарацәа қәпҳоит. Иршьқәо ааганы,

рбаҳчақәа рҿы анышә иатаны ицоит. Анацәеи абацәеи изымеибашьқәоз рыԥнқәа иќоуп, рыцкәынцәа рнышәынтрақәа ирхатәоуп.

Аштаб аҿынтә иааины, ицәажәоз иихәаз наигъеит. Автомати агранатыршәгеи дзыртцашаз ауаԥы даашьтны, хымш дыртцара даҿын. Ибзиангьы идиртцеит, издырқәаны изхаштқәазгьы иргәалаиршәеит. Уи дара ргәы иаахәеит, еиҳа рхы иақәгәыӷуа иќанатцеит Аҧсадгьыл ахьчаԥцәа…

Иахьа ашьыжь, Захар дгыланы арахь данаауаз, Мартагьы дгылеит, лаб диҳәарц, ларгьы иара дахьцо, диццарц азы.

– Саб, саргьы истахуп уахьцо, суццарц.

– Иќабтцозеи, зҕабк ахацәа бынрышьклаҳауа? – лхәеит Света, Марта илхәаз анлаҳа, Захар иҧҳа илхәаз, иара атак ќаитцаанза.

– Сара маҷк аќарагьы амедицина атәы здыруеит. Медиаҳәшьак лаҳасаб ала зегьы ахьцо сыќазар, сыхәтоуп ҳәа сгәы ианагоит, – лхәеит Марта Света илхәаз лгәамҧхакәа, лаб иихәои ҳәа диҿаҧшуа. Аха Захар иахиҳәаара изымдыруа, иҧҳа даалҿаҧшит. Марта лаб иҿымтшьа лара илгәамҧхакәа даацәажәеит:

– Саб, исҳәаз иахуҳәаауазеи? Уара уажәуп, уахь урымгаргьы алшоит. Уажәра адагьы ачымазарақәа акыр ухугахьеит. Сара сашьцәа хәычқәоуп. Ҳара ҳгәаратаҿы абџьарк зкыша дќалар ќамлазои? Сашьцәа рызҳар, иҧхарымшьазои? Урт рԥызцәа анцәажәо: ҳашьцәа, ҳаҳәшьцәа, ҳабацәа иќартцаз ҳәа, усҟан дара ирҳәози, саб. Сара сашьцәа раҳатыр азы сцоит, уара иумуазаргьы.

– Сара иагьа сықәра ыќазаргьы, иагьа чмазара баапҵс схызгахьазаргьы аибашьра сцароуп. Сымцакәа ҧсыхәа сымазам. Иахьала сыцәгьамкәа агәабзиара сымоуп, изыхьраны иќоу здырхьада? Сылахь иану сақәшәоит.

– Уиашоуп, саб. Нас сара суццар мап укуама? Сыҧсадгьыл сацәутцәахуама? Сантцәкьа Литва дааныжьны сыҧсадгьыл ахь сааит, игәхьааганы, нас сыҧсадгьыл аҧацәа исымырхыр, исычҳап угәахәома, иахуҳәаауазеи, саб?

– Марҭа, бара абырсҟаҟара зыбҳәоит? Аибашьра бсышьҭрым ҳәа бгәы изаанагои? Бара ибымҳәаргьы сара ибасҳәап ҳәа акәын, бсызгәаар ҳәа сшәон акәымзар. Уажәы, бара бхала иаыбҳәа, сара мап скуам, бара ишыбҭаху, бныҟәа, – иҳәан иҧҳа лхы игәы инадикылан, иааигәыдрҧәҧәаланы, иааишьышьын, нас днагәзит.

– Уҧҳагьы дугома? – лҳәеит Света, лыҧшәма дниҽаҧшын, уи иихәаз дазыразҙамкәа.

–Аҧсадгьыл хьчатәуп, – иҳәеит Захар, Света илҳәаз лажәа аҭакс.

Уи акәхеит Марҭа лаби лареи, иеицны агәара инҭытцит.

– Машьынак ҳаур бзиоуп, иаҳмоургьы, ҳахьцо рацәак бжьам, шьапылагьы ҳлеиратәы ҳаҟоуп, – иҳәан Захар иҧҳаи иареи амҩа иаыланы рҽылархеит. Уаҳа иҭацәыз машьынакгьы рыцәымшәеит. Урҭ шьапыла мацара ицеит.

Аби аҧҳаи ахьааиуаз збаз Алхас, дрыхәаҧшуа дгылан. «Исызхатцом, абри леиҧш иҟоу анцәахша сара дысразҟханы дҟалоит» ҳәа.

Абри аибашьра ду ицо, «ҳаибганы ҳалтцны ҳзыҟалар, изакәытә разҟузеи, исоурыз», – дхәыцуан Алхас.

Захари Марҭеи Алхас иааидгылаанҙа иара иаҧхьаҟа шьаҽақәак ааҟаитцан, днарҧылеит. Уи раҧхьа Захар инапы ааимихит, нас, Марҭа. Алхас Марҭа лнапы анаалымих, убас цәалашәара бзиак мцабзҭас иҩихҟьеит, ахаан уи еиҧш ацәалашәара, иара ицәа иаламшәацызт. Марҭа лакәзар, лнапы анааимылх, лыблақәа ҭырхаха, Алхас дниҽаҧшит, уаҳа аҭакгьы лара илзымҳәеит.

Абжьааҧны еиҧш, иахьагьы, аҳаирпланқәа амшын аҟәара иаваршәны Ҧицунда инахыҧрааны, Гагра ицаны, абомбақәа карыжьуан. Урҭ абомбақәа икаҳауаз рыбжьы гәыҭшьаагаха араагьы иуаҳауан. Урҭ абомбақәа рыбжьы заҳауаз зегьы «иҧсыда, инхада» – ҳәа итцаауан. Ашьҭахь иажәабжьны ауаа ирылаҩит, Ҧицунда аҳаирплан лазышьҭуа абцьар ҽыц ыкәдыргылеит ҳәа. Уи

иашоуп ҳәа агәааанагара роуит ус еиҧш иҟаз ажәабжь ираҳаз. Избанзар, убри анырҳәа ашьҭахь, абомба кажьга аҳаирпланқәа Ҧицунда имлазакәа, Аҧьратә аѡхаа ибжьаланы ицон. Уаантәи Гагра илеины, абомбақәа кажьны, ианаауаз, зынза илаҟәзаны аиха мѡа иқәыршәны акәын ишаауаз. Ҳәарас иатахузеи, арҭ аҧа иҳаирпланқәа шракәыз рдыруан избоз зегьы. Даҽеа ҳаирпланқәак Ҧицунда иахыҧрааны ицон. Урҭ ҳара ҳтәқәа ракәын. Уажәгьы абас Гаграҟа рхқәа рханы иҧыруан аҳаирпланқәа. Хацәнамырха Гагра аибашьра цон. Гагра зцьыныьзи ампытцахалаѡцәеи иеимаркуан. Рыѡганк ибзианы иеилыркаауан Гагра ззынхоз аиааира шигоз. Уи азы акәын рыхқәа ақәтцаны Гагра агаразы изықәпҳоз. Анцәа иумҳәан, аха Гагра аҧацәа иргар, аурысҟәеи ҳареи ҳгәашә адыркуан. Гагра апҧсуаа ирызгар, урҭ ирауан апҧсеивгарҭа. Марҭеи Алхаси амшын аҟәара иқәгыланы, аҳаирпланқәа ирзыпҧшуан. Ус машьынақәак ааит. Урҭ амашьынақәа Алхас илапҧш нарыкәшәеит.

– Машьынақәак ааит, издыруада Гаграа ацхыраара рҭахызар. Уахь ҳрышҭырц иаазар? Шәанаҳҭаху азы шәыхиаз, шәахьҳаргылаз шәгылаз рымҳәази, нас еснагь, ара ҳаҟазаауама? – иҳәеит Алхас.

– Уи ауми иуҳәаша, ҳцароуп Гаграҟа, ма Аҟәаҟа, анцәа иҟнытәгьы ииашам, ҳара ара ҳаҟазаара.

– Ус ххәоит, аха ара уаѡ дыҟамзаргьы, ххықақәа ус иаанрыжьп ҳәа бгәахәуоу, анҭ алахшақәа. Ақытақәеи ҳақалақь Гәдоуҭеи ҳрыкәшаны ҳаштәоу рдыруеит акәымзар, ахәыцқәа инадыркны, аду иҷынза азәы даанмыжькәа иҟәаҟәса иқәрымтцози? Бымбои, Очамчыреи Тҟәарчали зҭагылоу? Урҭ аҧацәа рымѡақәа кны ишырҷагылоугьы, абомбақәеи, абзарбзан хқәеи рылажьуа, иҳазгозар ҳәа аибашьра ишаҷу. Ҳара ара ҳзыргылазгьы баша ҳадмыргылазеит, акы рзымдыруа иҟоума? Алхас иажәақәа Марҭа лхы рзышьтны дырзызырѡуан, иажәақәа лара ихалтцон. Уи иихәоз иажәақәа акы рылхны иузкаршәуамызт. Ус Захар ибжьы

аагеит, уи инапгьы иҟьеит, «арахь шәааи» ҳәа аанарго. Захар иихәоз рмаҳаит, аха инапы ахьиҟьаз ала, ирдырит уахь дышрыҧхьоз.

– Баала, иҟоу аабап, – иҳәан Алхас уахь иҷынеихеит.

– Бзиоуп, – лҳәан Марҭа Алхас днаишьҭалеит. Ааигәа-сигәа итәаҟәаз зегьы аҽеизгара иаҷын. Алхаси Марҭеи урҭ иаарылагылт. Зегьы ахьгылаз гәы намзала аицәажәарақәа ирҷын. Урҭ зегьы дара ртәала ииашақәан. Аха аибашьра атәы зегьы инҭкааны, иаурдырхуаз. Аҧсадгьыл ахьчаҩцәа зегьы иеидкыланы аибашьрахь рынашьҭра, арахь рышьҭахьҟа изыҟәгәыҧуа уаҩы дыҟазамкәа рааныжьра, иашахозма. Арратә ҵара змоу ауаагьы ҳамамзи, урҭ азхәыцны, ишәаны-изаны, акәымзи аҧсадгьыл ахьчаҩцәа аибашьрахь ишынарышьҭуаз. Абар, иааит дара ргәарангьы. Аха ара ирыхьчозгьы зынза иаахылаҧшуа, азәгьы дыҟамкәа, зегьы Гагра ҟа, ма Гәымсҭаҟа ицар, иашахома? Уажәтәила ара тынчроуп, еибашьра ыҟам ҳәа, араагьы ахьчара аҭахуп, аха Гагра амч ҕәҕәа ақәҵаны иҭарцәтәуп. Ус араатәи аштаб аиҳабы ибжьы рдуны иаарыкәҽиҭит:

"Аиҳабыра рҷынтә иааиз. ажәа иаҳҵап, зны шәааазырҩы." Ацәажәара иаҷқәаз аакәытцын, амҵ ҧыруазар, иуаҳартә, зегьы азырҩра иналагеит. Еилагылаз рыгәҭа даагылан, ажәа зырҵаз ацәажәара дналагеит:

– Аҩызцәа, шәара ишыжәбо еиҧш, Аҧсны ашьа кашуеит, иҵегь ашьа кашраны иҟоуп, аха агәра шәҳаргоит Аҧсны аҧсуаа ишаҳзынхо. Абрантәи аибашьцәа Гагра ҟа иҳашьҭыроуп. Гагра иаарласны ахы иақәиҭаҳҭәроуп. Араагьы ҷьоукы шәыҟамзар ауам. Ихьчатәуп араагьы. Аурыс ҭыҧха дымҵарсны дызгоз, ирзиуз жәымбои, афырхаҵа Алхас? Нас шәара ара шәгыламзар, азҧаб дыргон. Дара иҟартҵаз аус баагьсы ҳара ҳхы иҵадырҧон. Уажәгьы, акгьы шыҟарымҵо агәра згода? Ара уаҩ дгыламзар, амшын адесант хытцыр избода? Ҳахьшәыхәаҧшуа, шәаабоит ара шәшыҟоу зыкәракәа ыҟоу ахацәагьы, иара убас, ашкол қәра иаҵанакуа

ахәыҷқәагьы. Ус иҟоу шәаангыларoуп, ишәо шәыҟазар ҟалоит. Зегьы гәыла ҳаиҧшым. Ус иҟоу излымшогьы шәхы дырны шәаангыларoуп, уи азы аҙәгьы гәыбҕан шәиҭаҙом. Излымшо шәаангылар, аибашьцәа рзы еиҳагьы еиҧьхоит, урҭ ҧырхагада иеибышьуеит, мамзар, шәырҧырхагахар ауеит. Абригь жәдыруазааит.

– Ҳара ара ҳшыҟоу, ҳхәыҷқәа шҧаҳашьҭуеи? Ҳара урҭ раҧхьа ҳгыларoуп, – рҳәан «аууы» ааилдыргеит, зыкәра ыҟаз ауаа.

– Ҳаиҳабыра ирҳәаз иашоуп, аизыҙырԝра ыҟазароуп ҳәа уаанҙагьы ирҳәахьан. Аиҳабыра ирҳәо хаҳцап ҳәа акәын акәымзар, уажәраанҙагьы ҳцон. Ҳшааиц ҳааилап, аилагара ҟаҳцарым, еиҳа ҳманшәалахар шәҭахызар, – абас аҽар рыбжьы гон.

– Сахьшәылаҧшуа избоит, ҭыҧҳацәакгьы ара шәшыҟоу, аха уажәтәила урҭ аҭахҙам, иаҭаххаша асиа ҏеанырцахьеит Гәдоуҭа. Ушьҭан азы шәыхиаз, – иҳәан иажәа даалгеит ицәажәоз.

– Ҳара, абарҭ ҳашьцәа ҳрыцны ҳцоит. Ус еиҳа еиҧьаҳшьоит.

– Ишҧаҳҳәахьоу? Еиҧьаҳшьо аума иҟатцатәу, иахәҭоу акәзами? Иахәҭоу ҳәа иаҳаҧхьаҙо, ар реиҳабыра ирзбо ауп.

– Сара саб иқәра ыҟоуп. Ачымазарақәа рацәаны ихигахьеит. Шәара шәҳәашьала, уи дыжәгаҙом. Сашьцәа аҧслымз илатәаны ихәмаруеит ихәычқәоуп, изцаҙом. Арантәи азҧабцәа жәгаҙом. Уи иашоу, нас? Марҭа лыбжьы аалыргеит.

– Ибзиоуп, нас? Баб ара дыҟазар ҳиазцаап. Уи дазыразхар, баҳшьҭуеит.

– Арҭ ишәышьҭқәо зегьы рабацәа шәразцааны аума ишышәышьҭуа?

– Абри ицәажәо аҭыпҳа лаб уарбану, ухы ҳардыри?

– Сара соуп уи лаб, уажәхьеит ҳәа сышәҧхьаҙоит, аха сара макьана акыр сылоуп, сыгәгьы бзиоуп макьана, сыршьыр, ма сычмазаԝхар ҳәа сшәоит ҳәа саангылома? Ус

иаангыло ҳәа аҙәыр ыҟоума, мамзаргьы? Сыҧҳа дцозар, сара сакәҙам изыҙцаатәу, лара лоуп, лара илылшо, лара илдыруеит. Иара усгьы сара шәансазҙаа, лара илҳәаз ҳаҳаит, сыҧҳа дсыманы сцоит – Захар дцәажәон игәы нханы.

– Ус акәзар, аибашьра шәцара шәызлазыразу ала шәнапы анҵаны шәца, ҧшҙала, аиааира ганы шәхынҳәааит, – иҳәеит уааҙа ицәажәоз аиҳабы. Захар иҧҳаи иареи неин, рнапқәа аҵарҩит. Егьырҭ аҭыҧҳацәагьы, уаҳа аҙәгьы ирзымҵаакәа инеины рнапқәа нанырҵеит.

– Аҙҧаб ицәажәоз лаб аибашьра ацара азин умоуп. Ақәра рацәа змоу рҟнытә уара аҙәк. Егьырҭ, макьана, ара шәыҟаз иҳәеит, уааҙа ицәажәоз, Захар инапы ананиҵа ашьҭахь, усгьы дымцар иуам иҳәан.

– Ибзиоуп, ибзиоуп, иахьышәҳәо ҳаҟоуп, – рҳәеит зықәрақәа ыҟаны игылақәаз зегьы.

– Ҳшеицәажәаз ауп, уаҵәы ашьыжь асаат ааба рзы ара амашьынақәа ааҳашьҭуеит, Бзыҧҭанҙа машьынала шәаагоит, – иҳәеит уааҙа ицәажәоз. Гәдоуҭантә иаақәаз зегьы цеит. Гаграҟа ицарц ашәҟәы зҿанызҵақәазгьы рыҩныҟақәа ицеит. Уаҵәы ашьыжь, заа игыланы иаарц ргәы иҭакны.

Ақалақь аҿынтә аиҳабыра аауеит анырҳәа, аҟәареи Зыхәашь аҳәааи рыхьчара згәараныз рыдагьы ауаа рацәаҩны иеизеит. Уажәы, агәаран зтәыз Гаграҟа ицоз рхаҭыҧан, уа иаангылашаз ыҟан. Урҭгьы ахьтәашаз рҭыҧқәа наддырбан, инаганы инадыртәеит. Зегьы иеимытцны рыҩныҟақәа ицеит, ара ахьчараз иаангылақәаз рыда. Захари Марҭеи аҩны иҩеит, аха Света лҷы акгьы рымҳәеит.

– Макьана амш акрыҟоуп, сымхы снавагьшны саауеит, – иҳәан акы ианнацҳа ашьҭахь, иеигәышә аашьҭыхны, амхахьы дцеит Захар, ааида ахьуашәшәырақәоу ҳәа игәы иахьаанагоз, мыққәак ахеитцарц, амхгьы дналагьшны ибарц. Захар дахьлеиз, рагьхьа имхы даавагьежьны ибеит, аха арахә ҭалартә иахьыуашәшәыраз ҳәа ҵьарагьы имбеит. Аха усгьы, аранҙа санаа, ак ҟастцап, –

иҳәан, еиҳа дахьаҵәшәақәоз, аҭыҧқәа рҽы, ақәыцқәа хыҭәҵәаны, акырҵьара иахеиҵеит, амхгьы дналланы ибеит. «Ҧшʒала иҵаагало, игәырҧьа чысхо, анцәа иҟаиҵааит. Иаҳҽагыланы иҳабашьуа ратцкьыс ҳиаааиуа, дара рыԝныҟақәа рахь имцар ҧсыхәа рмауа, Аҧснытәи аҳауа, дара рзы ишҳамхо анцәа иҟаиҵааит», – иҳәан дныҳәа-нып ҧхьаны, имхы дынҵысны, иԝныҟа дцеит. Аԝны дахьааиз, ацәыгәбар аҽы Марҭа дгылан. Захар агәара дшааҭалаз, анылба, «Саб, дааиааиʒа», – лҳәан лаб дааизып ҧшит. Захар Марҭа данаалыдгыла, длызҵааит:

– Аашар, ҳахьцо ҳәа бан акыр лабҳәахьоума?

– Мап, акгьы ласымҳәацт.

– Аиаша ҟабҵеит, иахьлабымҳәаз.

– Уи сара иласҳәоит, – иҳәеит Захар.

Ауха акрыфаны, ианеилга, акраамҭа ателевизор иахәаҧшуан. Москваа ирҳәоз акы акәын, «Ақыртуа фашизм Аҧсни Уаҧстәылеи ирықәлеит» ҳәа. Аҧсни Уаҧстәылеи ирыдгыланы ажәларқәа зегьы ықәгылон. Америкааи, нас урҭ рԝызцәақәеи реиҧш иҟаз акапиталисттә тәылақәеи уҳәа ақыртқәа ирыдгылан.

Атәым тәылақәа рҽы иагьа ашьа каҭәаргьы дара рзы ибзиан, избанзар, аибашьыга абцьарқәа ртиуан, уи ала амал рацәа дырҳауан. Дара реиҧш, «ауаԝ жьыфацәа» ахьыҟалаз ргәы иахәон. Ақыртқәа ирыдгыланы ишцәажәоз ауп, Захар аԝны данааԝнала, уи Захар изымычҳазт.

– Алахшақәа! – иҳәан ателевизор акнопка днагәҭасын ииаирцәеит. Усҟан Света лхәыҷқәа ырцәаны ауада дааԝнашылт. Марҭа ацәа дакны дхырсысуа дтәан. Убри азоуп Захар ателевизор зирцәа, аʒәыр ахәаҧшуазар ирцәозма.

Уажәы Света ауада данааԝнашыла, уи ателевизор дахәаҧшыр лҭахызар ҳәа игәы иаанаган ҽааиҭит:

– Марҭа, ацәа дакны, дхырсысуа дтәан, бара быҟаʒамызт. Сара ателевизор иаҳәоз ансзымычҳа исырҧсит, бҭахызар иасыркып.

– Мап. Исҭахʒам, ателевизор ахәаҧшра, ирҳәац ауп

ирҳәо. Аибашьра шцац ицоит, ауаа антҵәара иаҿуп. Аҽны хәлаанҳа аус ууа, нас ажәабжь бзиақәа урзыҳырҩуа, концертк уахәаҧшуа ауми, аҧсҭазаара бзиа, аха уи абаҟоу, акәымзар.

– Урҵгьы ҟалоит, акы бымшәан, ҳ-Аҧсны заҟантә атәым уаа ақәлахьеи, заҟантә рнапаҿы инаргахьеи, аха макьана, ҳаҧсқәа ҭоуп. Убыржәы аиааира анаага, наунагҳа ахақәитра ҳауеит. Уаҳа ахаангьы аҳәы инапы ҳанҧшыло ҳҟалом. Уи сара сынашана иснарбоит, ус иагьыҟалоит.

– Ус иҟалагәышьар, аха…

– Ҳара ус ҳҟалоит, аха шьакатәарада иауам.

– Хабалак иҳакәшеит. Ишәарҭоуп.

– Раҧхьа аҧа далцатәуп, нас еиҳа аҧсгаха ҳауан, ҳацхыраафцәагьы рацәафхон. Уажәы Ҧсоу аҳәаа аҧацәа рнапаҿы иҟоуп, арахь аара зҵахқәоу зегьы заауам, иаақәо зегьы ашьхақәа рыла ауп ишаауа, шьхала аара мариам. Уи зегьы ирылшом.

– Уи иашоуп…

Абас акраамҭа еицәажәо итәан Светеи Захари. Марҭа ацәа анылзымычҳа дцаны диеит.

– Бара Марҭа акыр балҳәахьоума? Марҭа Света акгьы шлалымҳәац изымдыруашәа Захар Света длазҵааит.

–Исалҳәози? – иааԥьашьаны, Захар изҵаара зҵаарала аҭак ҟалҵеит Света.

– Аибашьра, Гаграҟа ҳашцо.

– Аибашьра Гаграҟа ицақәода, зуҳәаз?

– Марҭеи сареи.

– Уара уцозар акы иамусуп, аха Марҭа дзугози, дхәыцыми, макьана, илжәша аҳы ахгьы ытнамхыцтеи.

– Ииашоуп ибҳәо, иржәша аҳыхь макьана ахы ытнаххьоума Гагреи, Очмчыреи, Тҟәарчали аҧа иҿагыланы еибашьуа. Урҭ ранацәеи рабацәеи ирҭахҳами? Аразҟы змоу аанхоит. Аразҟы змам ҭахоит. Ус иҟоуп аҧсҭазаара азакәан. Сара исҭахума, Марҭа еибашьра дахьцо? Аха лара илгәаҧхеит. Лара илгәаҧхаз ҳара дахаҳҧаар анцәа

иаҳцьишьома? Аҧсадгьыл хьчатәуп. Анацәа зегь мап ркыр, усҟан, аҧсадгьыл зыхьчода?

– Аиеи, нас, араантәи шәанцо, шәеицуп, аха аибашьра еибашьроуп, еснагь шәзеицымларгьы ауеит.

– Уи зымдыркәа, аха сбыҳәоит абас еиҧш иҟоу ажәақәа сара сҽы ибҳәеит, аха Марҭа иахьлаҳауа ибымҳәан.

– Сара сышәҧырхагам, шәца ҧшʒала шәцо, ҧшʒала шәаауа анцәа ҳазшаз иҟаитцааит.

– Убыржәы ибҳәаз ауп, бара уажәы аҧхьагьы, ибҳәарц ибыхәҭаз, гха хәычык быхьзар, баҭаҳцом, – иҳәан Захар, Света илҳәаз даахыхәмарт. Нас аиаразы иуадахь иҽынеихеит. Захар ииарҭаҽы днеины даниа ашьҭахь, Света акыр аамҭа дымиеит. Аҧҳәыс лускәа инымцәаʒо дшырҽыз аамҭа акыр инаганы, ларгьы дышьҭалеит. Адырԥаҽены шьыжьымҭан зегьы раҧхьа дгылеит Марҭа.

– Саб, иухьи, ушәама? Марҭа лаб лыбжьы иаҳартә дыччо, ҽаалҭит. Дааҽыхеит Захар. Изакәытә ҧхыʒ ссирыз сызлаз, Марҭа лыбжьы смаҳазтгьы…

– Изакәытә ҧхыʒузеи? – лҳәан Света Захар диазцааит.

– Аҧсуа бираҟ шәыршәыруа икны, ақыртцәа сбираҟ искыз ала иршәо, саҧхьа иргыланы ишласцоз, Ҧсоу ацҳа инадысцалт. Уи иқәсцаанʒа, Марҭа слырҽыхеит. Марҭа лакәымзар, Ҧсоу ацҳа аҧацәа ықәсцон. Ҧсоу ацҳа аҧацәа анықәс, цьоукы Ҧсоу аʒиас иҭалеит. Урҭгьы аʒы ишалагылаз ауп сызҽыха. Марҭа лакәымзар, иҳәахт иара.

– Иҟалцазеи, Марҭа, Марҭа абарцә дыччо дахьытцагылаз ҽаалҭит. Захар иееилаҳәаны даадәылтцит.

– Иахьуҳәоз саҳауан. Иҧхыʒ мшхааит. Уара Ҧсоунʒа ианлоуца, сара баша стәоума? Ацҳа сара иқәсцап, – лҳәеит Марҭа лгәы алаҟазаара бзианы.

– Марҭа, бхы шҧаббо, бгәалаҟазаара шҧаҟоу? Баангыларгьы ҟалоит. Аҭыҧҳацәа уа ирызхаша ыҟоуп, уажәазы.

– Саб, ус уаҳа иансоуҳәа, сузгәаауеит, иубап ҳѡыцьагьы ҳгәырҧьатцәа ҳмаауазар. Аибашьраҷы аибашьцәа зегьы ҧсуама. Сара сгәанала, аҧацәа амѡа рытаны, ирышьклахысуа идәыкәлар, зегьы ыѡны, рхқәа ахьынахо, ицоит. Саб, иумбари, ус иҟамлозар?

– Ус иҟало анцәа иҳәааит. Ҳахьцо ҳагымхакәа заа ҳлеироуп. Ҳагханы ҳлеир, ҧхашьароуп. Акы ҳнацҳаны, ҳдәыкәтца. Захари Марҭеи ас иеицәажәонатцы Света рхәы лырхиан, астол ахь дрыҧхьеит.

“Марҭа, арахь шәааи, акы шәнацҳап.”

Марҭеи Захари рҷкәеи рнапкәеи зәзәаны, астол ахь инеит. Илатәаны акрыфаны, рѡыцьагьы иеицны агәашә инҭытцит.

– Ҧшзала шәгәырҧьатцәа шәааит, – лҳәан Света лныҳәаҧхьыз нарышьталтцеит. Света лныҳәаҧхьыз рыкәшәазшәа агәашә ишынҭытцыз еиҧштцәкьа, иҭацәыз машьынак ааиуан, арҭ аниба, даангылеит аныҟәцаѡ. Захари Марҭеи амашьына ашә аартны инҭалеит. Усҟан Света абарҭа дыкәгыланы, дрыхәаҧшуан, дара ахьнеиуаз.

“Гагра шәлеира, шымариахо еиҧш, аиааира шәыманы, шәаарагьы, убас имарихааит, “– лҳәан Света, Захари Марҭеи дрыкәныхҳәаны, лара даахҳәны аѡны длыѡналеит. Агаҷа иахьлеиз, ауаа ааира иаҷын. Даҷа саатҭ бжак аҟара анаатц, иааишаз зегьы ааихьан. Усҟан дара ааираны ианыҟаз, даҷа саатк агын. Аибашьцәа Гаграҟа излацоз автобусҟәа уааҵагьы иааихьан. Автобусҟәа рыкәтәара азин ҟарҭеит, зегьы уахь рҷынархеит.

– Шәаргьы саргьы ҳшеицу ҳаицызароуп, – иҳәан Алхас, Марҭеи Захари ахьцоз, рашьтахь дгыланы иҷынеихеит.

– Ҳаицрытцыр ҟалома, Алхас, сынтәантәарык ҳаицуп, ҷенак уанызымба, угәхьаазго аҷынҵа снеиуеит, – иҳәеит Захар, иҧҳаи иареи ахьнеиуаз, Алхас дишьталаны иҷанааиха, аамҭазы.

– Иҭабуп, Захар, абас, абык иеиҧш, сахьыгәцараукуа, – иҳәеит Алхас, Захар иихҳәаз игәы иаахәаны. Арҭ

шеицәажәоз, иеицны инеин, рапҳьа игылаз автобус инадгылан, нас аҭалара иналагеит, агәаран игыланы. Марҭеи Захари аныԥыхәна, «савтобус ҭәит, иаанхаз, даҽеа втобуск ахь шәца», – иҳәан аныҟәцаԥ ашәқәа ааиркит.

– Ҳԥыза даанхеит, – лҳәан Марҭа дахьтәаз, дааҧьаҵәыҧьаҵәит.

– Иҟалозар, аҙәы заҵәык иҽы уанааи, ҳара дҳацуп, дыҷкәыноуп, – иҳәеит Захаргьы. Автобус ашә шаиркхьазгьы, Алхас, Марҭеи Захареи дрыԛәгәыҧуан, иара дааныжьны ишымцоз ала.

Аныҟәцаԥ аҷараҳәа автобус ашәқәа ааиртит. Алхас деиҵамхакәа днақәтәан, Марҭеи Захари ахьтәаз дааины даархагылт. Автобусгьы аҽынанахеит. Автобус иақәтәаанҙа абџьарқәа рырҭеит. Аиҳараԥык автоматқәа роуп ирырҭа, агранатыршәгақәагьы џьоукы ирырҭеит. Автобус цон Гаграҟа ахы рханы. Урҭ амԥа ианыԛәлоз, Бзыԥҭанҙа ҳәа акәын ишырҳәоз, аха игәаҧьны дара цеит Гагра уахьналало аҽынҙа. Усҟан аибашьра ҧәҧәа ахьцоз аганаҽы нас уи иамариашаны, ашьха ашьапахьи акәын, хыхь ишаҳҳәахьоу еиԥш, зегьы иркыз автоматқәа ракәын. Агранат ыршәгақәа зккәаз маҷын. Урҭ рахьтә аҙәы Алхас иакәын. Уажәы Марҭа даалгәалашәеит ашкол аҽы арра атәы дзырҵоз, Алыкьса Џьгәанаҭ-иҧа, «уи исимырҵазҭгьы ари савтомат иазызуазеи»? – аалгәахәит лара. Ирырҭаз абџьарқәа ирыԛәнагахаша аџьаҧҳангьы рырҭеит. Аибашьцәа ирыцырҵеит акомандирцәагьы. Доусы ркомандирцәа реибашьцәа ирылагыланы, ирылабжьон, ирарҳәон, ишеибашьыша, аибашьраҽы рхы шымԥаҧыргашаз.

Усҟан ҳар ақыртцәа ҧхаҵо, Ҧсоу шыҟоу рхы рханы илеиуан. Иҽыцны иааизгьы урҭ инарышьталеит. Гагра абжак илеиуаны еиԥш, ҳар ҧхьаҟа изымцо иаанхеит. Излаауаз рымбазо агранатаршәгала агранатқәа рылажьуа, автоматла иреихсуа, ҳар хыла-гәыла еилартцо иалагеит. Иҵахаз рацәаԥхеит, ирхәқәаз ҟалеит, џьоукы асаара рыҽекарыҧсеит, џьоукы атцлақәеи ахыбрақәеи

ирывагылеит. Аҙәы ихы дааѡаханы рмуҙеит. Асаара зыҿказыҧсақәаз ҳәаазаны, атԯла ашьапқәеи, ахыбрақәеи ирывагылеит. Акыр аатынчрахеит. Алхаси Захари тԯла дук ашьапы иеицавагылан. Ишьапы наҟ днаханы, иавтомат нкылырҳәҳәаны, излахысуа абард навирҳәҳәааанҙа, «Аа, сшьапы» – иҳәан, дааҕызын атԯла ашьапы днаваҳаит Захар. Захар иеихсыз аѡбатәи аихагыла аҿынтә дхысуан. Уи иамариашаны амышмала гылан, Захар даниеихсуаз, амышмала амахә аахтԯаны тԯаҟа инкашәеит. Уи Алхас илаҧш нақәшәеит, аха иҿеимыртцысит, Захар иеихсыз, иаргьы диеихсыр ҳәа дшәан. Захар ахәра аниоу раҧхьа иҟаабжь ауп акәымзар, иҿееихарҧсны длатәеит.

Аамта маҷк анаатԯ, Алхас игранатыршәга аавирҳәҳәан, иаргьы атԯла ашьапы даавтцын, ахышә иарбаны дхысит. Аграната ахьыѡнаҳаз, алѡа ѡначын, амцабз ааѡнагьежьит. Марта дыѡны дааин: «Саб, саб» – лҳәан Захар дааихаххит. Даашьтыхны дырҳәазо длыманы лҿыналхеит. Аха Захар дырҳәазаны игара даара илцәыуадаѡын Марта. Уи збаз, атԯла илыцавагылаз ачкәын, афырҳәа даакылсын, Захар ижәѡақәа иҟәаҟәа иныкәтцаны, дааитцагылт. Мартагьы ари ачкәынгьы иеицхырааны, Захар дрыманы «Ацхыраара-лас» ахьгылаз днаргеит. Автоматлеи гранатыршәгалеи иахьынтәхысуаз, Алхас аграната ѡнажьны иангҧижәа, ҳаибашьцәа рымѡа аатит. Зегьы Пҳсоуҟа рхқәа рханы илеиуан.

Захар дрыманы, «Ацхыраара-лас» аҿы ианлеи, ахәцәеи аҧсцәеи ҧытѡык акәыртцахьан. Урт иакәыртцахьаз иманы амѡа днықәлоны, еиҧш ауп Захар дышларгаз.

– Уаҳа уаѡ дазкуам абри ида. Излашәылшо ала ахәцәеи аҧсцәеи аибашьратә цәаҳәа иалганы ишьташәтцала, сара сцаны саауеит. Саҧхьа ицаз ушьта дауеит, – иҳәеит аныҟәцаѡ, нас Гәдоутаҟа ахы рханы аҿынанахеит «Ацхыраара-лас». Уи Гагра иалсны ишнеиуаз, аҕацәа рҳаирплан ашьтлеит. Ус икаҳаз абомба абжьы аагеит игәытшьаагаха.

– Амѡа иқәаҳтцаз тадырхазар ҟалап алахшақәа –

иҳәеит Марҭа илыцхрааны лаб «Ацхыраара-лас» длыцақәзыртәаз, илзымдыруаз аҧкәын.

– Ирлахьынтцоу иақәшәап, – лҳәан Марҭа дааҳәны лԥызцәа злацаз ала лҷыналхеит, илзымдыруаз лԥызагьы лара длышьҭаланы иҷынеихеит.

Урҭ рԥызцәа ирышьҭаланы, акыр илеихьаны еиҧш, зԥызцәа ирцәынханы аԥны аган иаавцыз, ақыртуа, дара злалеиуаз рымԥа аахитцәан, атруба икажьыз днахагылт. Иикыз автомат атруба инҭеитцан, нас длаҟәын, иаргьы даашьамхнышгылан, ихы ларҟәны, дынҭалеит. Марҭа лԥызеи лареи ыԥны инеин, дызҭалаз атруба инахагылеит. Ақыртуа атруба дызлаҭалаз, ала дгылоуп Марҭа. Лԥыза дгылоуп аҭытцырҭа ала.

– Атруба ҳалҭахысыр, ҳааилгоит, – иҳәан аҭытцырҭала дҭахысырц нагҧшьигеит лԥыза.

– Уахь умнеин, уишьыр ҟалоит. Дианы иавтомат икуп. Дҳамшьыр ҟамлозар, дызлаҭалаз ала ҳҭахысуеит, ҳагьаа-илгоит, аха «абзгьы» акыр иагҧсоуп. Иара иавтоматгьы, уаԥы имыхәаҙо атруба иҭатцаны баша изҳаржьақцарызеи? Иумбои, ишьапқәа ааигәаны иҟоуп. «Рыцҳа» аԥада уаҳа дзымцоу, мамзар, «ара сыҟазааит» иҳәоуздыруада. Шьҭахьла иавтоматаарҳәныдызхысҙуам, уцәаара ибар. Ԥадала, ихы злахоу ала дхысыр алшоит. Шахак, ма ҭиграфк ҳамазар ишьапы ҷаҳәаны, ҳалиханы дылҭаҷаххәауан. Уи ала «абзгьы» ҳауеит, автоматгьы ҳхашәалоит. Абрыстәила дзыгьежьуам, уара уавтомат кны аҭытцырҭала угылаз. Дҭытцуазар, раҧхьа иавтомат ԥҭимгар ҟалаҙом. Инапи автомати ааидукылоит, уиханы даатугоит, – лҳәеит Марҭа. Ус Марҭа аандахь днагҧшит. Абар, иахьеиқәшәа. Ааида ҭиграфла икын. Ахантәи ариад иамаз аҭиграф абжакы хтцәаны, икалкало, иахьынҳалан, ԥбаҟа метра ракәын лара илҭахыз. Афырҳәа днеин, аҭиграф ахьынҙалҭахыз иртаруа, ахтцәара дналагеит. Акыр ианлыртыр ашьҭахь, аҭиграф аахылтцәеит. Нас ирҟәараҟәантәны иааҟалтцан, длышьамхнышгыланы, аҭиграф кны атруба лнапқәа нхәытцалтцеит. Иара ишьа-

пқәа ааирҭысит. Илулак, изшьапык аҭиграф ахалыршәит. Аҭиграф кны данааха, аҭиграф ааххахан, ишьапы иахымҭыртә иааҟалеит, ларгьы ирхханы иаанылкылеит. Марҭа аҷкәын иахь лыбжьы налыргеит:

– Ара уааины, уавтомат атруба иадкыланы икыз, сара сиханы дҭызгоит.

– Ибзиоуп, – иҳәан Марҭа лѡыза атруба иавтомат адкыланы иааникылт. Марҭа длаҟәын, атруба лхы нҭакны ҽаалҭит:

– Ушьапқәа ҭиграфла иҿаҳәоуп, ҳалухар уҭаагоит. Уара атруба уанҭалоз аабон, автомат укуп, ишуку уҭытцроуп. Уаҳшьыр ҳҭахызар, атруба ҳалҭахысыр уаҳшьуан, аха уи ҳҭахым. Уавтомат анаанужь уаҳшьуеит. Апҧсуа иажәа цқьа ала агәра уҳаргоит иуасҳәаз ажәақәа анынаугъа, упҧсы шеиқәҳархо. Марҭа абри лҳәеит, днеины итцегь аҭиграф аалган, ақыртуа ишьапы злаҿаҳәаз инапҧылшьын, ахы аанда инадҿалҳәалт. Нас даахан, ақыртуа даатылҳәеит. Ақыртуа иикыз автомат абжакы анаакылыҳәҳәа, Марҭа лѡыза ибжьы наиргеит:

– Иуку уавтомат аужь. Ақыртуа иавтомат ааужьит. Иара иханы дѡадыргылеит. «Сыршьыргьы, сыршьааит, сыѡп» – иҳәангәанылады ѡтақыртуа, аха ишьапы злаҿаҳәаз аҭиграф ахы аанда иадҿаҳәалаз, дааннакылеит.

– Уѡны уабацап зугәахәыз, алахша, – иҳәан Марҭа лѡыза иабцьар ашьхәала ишимчыз иҟәаҟәа днасит.

Ақыртуа иҧсы илышәшәаны, дынкаҳаит.

– Сшәымшьын, сшәымшьын, ахәычқәа сымоуп, – дшьамхышгыланы, дрыҳәон, уи ақыртуа еибашьѡы.

– Уара иушьуаз ахәычқәа рымаҙамзи, – иҳәан Марҭа лѡыза иавтомат рҳәҳәа ибҧа илажәитцеит.

– Думшьын, дҿаҳәа ҭелла, ари алахша, дырныҟәаны даагар, еиҳа еиҧьуп.

– Илаххи, дышьны ҳѡызцәа хрыхьҙап…

– «Абз» ахьаҳҭаху рацәоуп, уанис ицәажәашьа умаҳаи, итцегь дааршәазар, уи ирҳәахо рацәахоит.

Марҭа лҩыза лҳәатәы аахеитцан, атҟәа инапқәа иашьҭахь иҟаҵаны, иҽеиҳәеит. Нас дрыманы, шьҭахьла рҽынархеит. Захар дызгаз «Ацхыраара-лас» аныҟәцаҩ, «даҽеазә дауеит», ззиҳәаз дааихьан.

Ахәцәеи аҧсцәеи аҙәырҩы ақәырҵахьан. Аригьы уахь дрыманы рҽынархеит. Аныҟәцаҩ, уажә иааргаз инапқәа ҿаҳәоушәа аниба:

– Илашәхузеи, ари иаажәгаз, баша ҭыҧк игоит.

– «Абз» рҭаххоит аштаб аҽы.

– Ари «Ацхыраара-ласы» аплен рзы акәзам изыҟоу аҧсцәеи ахәцәеи рзоуп, насгьы дагьшәарҭоуп, ҳмедиаҳәшьа дыбҷьардоуп.

– Абар абҷьар лҭахызар. Ари иара имаҳҳыз ауп, – лҳәан лыжәҩа ихшьыз автомат амедиаҳәшьа иналылҭеит. Лара лавтомат егьи лнапала ииаанкыланы:

– Автомат атәы бдыруоу? – дцааит Марҭа.

– Ибзианы издыруеит, – аҭак ҟалҵеит амедиаҳәшьа.

– Ус акәзар, бавтомат хыршаны икыз, иҽааиртцысыр батцхеит ауп, уаҳа аҭахзам. Нас атҟәа иахь дынхьаҧшын:

– Иаҳҳәаз уаҳама?

– Ааи, исаҳаит, иеилыскааит.

– Иуаҳазар, еилукаазар бзиоуп. Абра ишаҳҳәаз еиҧш иҟалоит. Уҧаҟь-чаҟьуа уҟәлар уҭахоит, ус ҟаумҵар, уҧсы нхоит. Шәара шәтәқәа реиҧш, ҳара зегь ҳшьзуам.

– Шәара шәиашоуп, ҳара ҳауп ииашам…

– Ҳазиашоу удыруазар, еибашьра узааи?

– Исҭахны смаазеит.

«Ацхыраара-лас» андырҭәы Гәдоуҭаҟа ицеит. Марҭа лҩызеи лареи Гаграҟа рхҟәа рханы идәыцәлеит. Урҭ акыр илеихьаны еиҧш, ҳара ҳтәқәа хьамҵыр ада ҧсыхәа рмауит. Зны ихьатцуа, зны ижәылауа, акыр иеидхалт. Атцыхәтәан, ҳара ҳтәқәа рыжәҩа иеибытаны аҧа ижәлеит. Митәык ҧстбара ҟамҵакәа, аҧацәа Ҧсоу ацҳа иқәырцеит. Марҭа дызлаз архәҭа ҩымчыбжьа еибашьуан. Урҭ реибашьра алытцшәа аиуит, Ҧсоу аҧсуа

бираҟ шәыр-шәыруа, инахадыргылеит. Изыхәҭаз ар ааныжьны, егьырҭ гьежьит. Ажурналистцәа рҧылеит. Урҭ аинтервиуқәа рымырхуан.

Ус корреспондентк даарыдгылеит ҳаибашьцәа.

– Дарбану, аплен дыкны, иавтомати иареи ҳзылазҭиз.

– Абри лоуп, – рхәаан Марҭа дидырбеит акорреспондент.

– Ара бааи, – рхәаан днаскьаганы, лпатреҭ ҭырхит, азҵаарақәа лырҭеит.

– Лара раҧхьа илҳәеит, ақырҭуа еибашьҩы, лара лымацара шлакәым дызҭҟәаз, даҽеаҙәгьы дышлыцыз.

– Уи деилаҳкаахьеит, ҳиҽцәажәахьеит…

Ус акәзар, лҳәан, иҟаз, шыҟаз, акы агмыжькәа илҳәеит, аухаҵәҟьа ателедырраҭала ирҳәеит Москвантәи. Лавтомат кны лпатреҭ иҭырхызгьы ддырбеит. Марҭа лҩызцәеи лареи ирызкны астатиа ҩны, агазеҭқәа ирныртцеит. Марҭа илыцыргаз аибашьцәа зегьы, хымш аҩныҟа иаурыжьит. Хымш рышҭахь, аҽеизгаарҭатә пункт аҿы илеирц рыдҵаны, уантә Аҟәа агаразы ишжәылозгьы рцәырымʒеит.

Марҭа аҩны даннаи ауп, Захаргьы данаа. Уи Гәдоуҭа агоспиталь дҭан. Иара ихәра уамак иуадаҩмхеит. Захар издыруамызт иахьа Гагра аҧацәа шалырцаз, Ҧсоу ацҳаҿы аҧсуа бираҟ, шәыр-шәыруа, ишахадыргылаз. Иара агоспиталь мчыла дыҙтытцыз Гаграҟа дцаразы акәын. Аҩны дааины, иҭаацәа баны, дцарц игәы иҭан. Ателевизор ааркны днахәаҧшызар, иаҳаит аҧа хәымга Ҧсоу дырцаны дышкарцаз, нас аҩны ашьшьыҳәа, иҽеааникылт. Дук мыртцыкәа Марҭагьы дааит. Марҭа аҩны дааиаанʒа, дышиашаз Гәдоуҭатәи агоспиталь ахь дцеит. Уа дахьлеиз, иларҳәеит, Захар даҽеа мчыбжьык аҟара аҽеыхәшәтәра шихәҭаз, аха дгәааны, дыцәҳа-шҳауа мчыла, дышрыцәцаз.

– Гагра ҭашәырцәит. Шәара шәоурыжьын аҩныҟа шәааит, аха ишәарҳәазеи, шәанаауаз? – дҵааит Захар.

–Хымш рышьҭахь аҽеизгарҭатә пункт аҿы ҳнеиуеит,

уаантәи Аҟәа ҳажәлоит. Аҕацәа Пҳсоу ишыраҳцаз еипҕш, Гәымстантәи ипҕхатцо Егры ираҳцароуп.

– Пҳсоуи Гагреи иҟастцаз акгьы ыҟам, аха Аҟәаҟа саргьы сцароуп, – иҳәеит Захар.

– Уара уажәуп, хынѡажәа шыҟәса ухытцырц митәык угзам. Аибашьра узымцеит ҳәа азәгьы гәыбҕан уитазом.

– Гәыбҕан сыртар ҳәа сшәаны аума сара еибашьра сызцо. Сара суал назыгзарц ауп, – иҳәеит Захар.

Захари Мартеи аѡны ианааи ртаацәа анырба, рызхара ианеицәажәа, зык нархьыршаны инышьталеит. Рааҧсара нариааины, ацәа инҭанагалеит.

Ѡажәеи пшьбатәи ахы

Зурик иаб Миша аапхьара рытаны иааигаз, ичкәын атцара дахьталаз ихьз ала, агәырҕьара иалахәыз Дариеи Машеи, Дашеи, Зурик иѡызцәеи иареи инаскьаганы ианаа ашьтахь, ицкьаны, жәохә мшы рышьтахь, Зурик Москваҟа дцеит. Уи иѡызцәа зегь реипҕш, аицын-хартаҷы даангылеит, иуада дзыѡназ ицыѡнан, даҷеа хѡык астудентцәа, азә иатцкьыс азә диеиҕьны. Урт инеипҕшны атцара рҷеадшьыланы иртон. Машеи иареи зны-зынла еиқәшәалон. Зны Маша лахь иара дцалон, зны-зынлагьы иара иахь лара даалон. Изакәызалак, лассы-лассы арт аѡыцьа еиқәымшәар, рзычҳауамызт. Аха ажәак иеибырымҳәацызт мышкы урт рыпстазаара шеилартцаша. Уи гәаҕьны ирызҳәомызт, агәаҕьра рцәыуадаѡын. Дариа Маша длыцны Москва дахьааиз, ишаадыруа еипҕш, Даша лҷы иаангылеит Дариа лыпҳаи лареи.Маша аинститут ахь дцалон, даалон. Дариеи Дашеи иецны ақалақь иналалон, нас ианыртаху аѡныҟа иаалон. Урт усгьы цьаргьы аус руамызт, итәанчаѡцәан. Даша Дариа лыпҳаи лареи лыѡны иахьыҟаз, лгәы иаахәаны дыҟан. «Маша аинститут лталара ҳаибанарбеит аеҳәашьцәа», – лҳәалон лара дгәырҕьатцәа. Абар, ушьта,

мызкы аҟара ҭуеит Дариа Даша лҽы дыҟеижьҭеи. Зны, Дариеи Дашеи шеицәажәоз Даша ус лхәеит:

– Зурик Маша диҭахытцәкьазар, аицынхарҭатә ѡны дахьыѡноу дааѡныганы, арахь даагазар, еиҳа еиҧьзами? Саргьы сгәы ҭынчхон, сыҧсы ахьынзаҭоугьы сырбалон, сабанзанеип зыбгәахәуа?

– Абарҭ буадақәа рыбҭону? – дцааит Дариа.

– Аиеи, ирыстон, азә дырхылцыргьы сара дызбалон, дара аҭара рцалон. Ауаѡы дзыҧсуа идыруазароуп. Сара сзыҧсуа здыруеит. Сабазанеип зыбгәахәуа, абар, иаарласны хынѡажәеи жәаба шықәса схытцуеит. Сыҧсыр, сыѡны тәымуаак баша иргоит.

– Маша бара дыбгар сара сызбода? – лхәеит Дариа дыхәмаршәа.

– Быҧҳа ихароу азәы диццар, усҟан бызбода?

– Уи ами бара.

– Урҭ ара иҟазар, баргьы саргьы зны, Литваҟа ҳцалап, зны Москваҟа ҳаалап, ҳахқәа пату рықәцаны иаабалап.

– Бара ишыбҭаху, – лхәеит Дариа, Даша илҳәаз лгәы ишаахәаз, лынлырҧшыр лҭахымшәа.

– Ус еиҳа еиҧьуп, амала, иара диҭахытцәкьазар. Лара дшылҭаху лхы-лҽы ианубаалоит. Ауаѡы дышхәычу аҭаацәара алалара мариоуп. Амцхә алаҧшцәара дразҟыданатәоит. Сара санҭыҧҳаз, заҟа салаҧшуазеи? Иахьа азәы дысгәаҧхон. Уатцәы – даҽеазәы. Сажәып ҳәа сгәы иҭашәомызт, башахазгьы. Аха уи ахьааиз зымбазакәа, иааины, иаасыдгылеит. Уи нахыс сызҭахыдаз? Сышьҭазаацәа маҷ-маҷ исыцрытцуа, исыцрытцуа мацара, зынзак рхабар зымбазо инсымҟәытцаз ицеит. Машагьы убас лыхьыр ҳәа сшәоит. Маша убас лмыхьырц, Зурики лареи рыбзиабара цқьазар, ацхыраара рҭахуп. Маша илыцхрааура ҳәа илымада, баргьы саргьы ҳада.

– Уи иашоуп, бара бцәажәоит аеҳәшьатцәкьа, дышцәажәара.

– Нас сызбаҳәшьоу уажәоума, ианеилыбкаа, – лхәан даалафит Даша.

– Мамоу цьыбшьт, бара бышсаҳәшьа иашоу, схы здыруа сааԥалеижьҭеи издыруеит

– Уи зымдыркәа, – лҳәеит Даша.

– Дара ҳрацәажәап, ирҳәо ҳаҳап, – лҳәеит Дариагьы.

– Лара улацәажәар, ҳхы иҭоу аҭароуп, ус акгьы ҳаламцәажәацт лҳәоит, арахь уаагҧшыр – иеицуп. Маша дааир, ҽеишәа ҳлацәажәап. Лажәа ахы ахьцо еилаҳкаап. Иаҭахны иаабозар, ишахәҭоу еиҧш, ҳрызныԥәап, уи ада ҧсыхәа ыԥазам.

Абас аеҳәшьцәа еидтәаланы, ишеицәажәоз Маша леимаа ашьҭыбжьқәа аагеит.

– Абан, ларгьы дахьааиуа, – лҳәеит Дариа.

– Мышкы иахыҧо, шәымш иахыҧоит, – рҳәоит. Убыржәытцәԥьа ҳалацәажәап, – лҳәеит Даша.

Ус Маша дааѳнашылеит. Лышәԥәқәеи лконспектқәеи зҭаз лшәыра хәыҷ кны, лхы – лҷы лхаччо, лгәалаԥазаара бзианы.

– Маша, бара бааиааназа, бара бакәын ҳазлацәажәоз. «Зыцәгьа уҳәоу, ушә дылагылоуп» ҳәа «быцәгьа» шаҳҳәоз баргьы бааит.

– Цәгьарас иԥастцеи, сыцәгьа шәҳәартә еиҧш?

– Акымзарак ԥабымҭеит, аха…

– Нас избырххозеи?

– Зурики бареи шәеизыԥазаашьа ҳзеилкаауам, иеилаҳкаар ҳҭахуп.

– Ҳара ҳаизыԥазаашьа бзиоуп, лассы-лассы ҳаиқәшәалоит.

– Абзиабара шәыбжьоу?

– Сеидру иҳабжьоу, аха ҳаибамбар, ҳзычҳауам. Бзиа субоу ҳәа зласҳәари, иара дысҷыҧтцәааува дсышьҭазар.

– Бзиабарала дбышьҭамзар, бицрытцыр еиҳа иеиҧьуп. Избанзар, аинститут ибыцҭоу аҷкәынцәа бызгәаҧхо аҙәы дцәыртцыргьы алымшои?

– Ус иԥоу ҳкурс аҷы дыԥам, дагьыԥалом.

– Ус акәзар, Зурик бзиа дыббоит, ус ауми?

– Усгьы акәзааит.

– Ус анакәха, уатцәы ауха дбыманы бауеит.

– Уаала ҳәа иасҳәахьеит, аха аҧсуҭас ус ииашам ҳәа сеиҳәеит.

– Ус акәзар, бзиа бибоит, ианхәеи ианхәа лаҳәшьеи рҳәатәы хатҵаны, уажәы затҵәык урыстцас дныҟәааит.

– Сиацәажәап, – лҳәеит Маша, лани лан лаҳәшьеи рызтцаарақәа рҭакс. Нас Маша даақәтцәиаан лхәы аацәырганы акрылфеит. Уаанҙагьы ибзиаз лгәалаҡазаара аҡара ацны иҡалеит. Адырԥаҿены алекциақәа рышьтахь, Маша лани лан лаҳәшьеи ишырҳәаз еиҧш, Машеи Зурики Даша лыԥны иааит. Урҭ зааиз еиҧштцәкьа Даша дԥагылан, аҧсшәа ралҳәеит, рхәы лырхиеит, нас астол ахь иналыҧхьеит. Машеи Зурики леидтәалан акрырфеит. Урҭ акранырфа ашьтахь, иацы Дариеи Дашеи еидтәаланы излацәажәоз ахь ииасит. Раҧхьа даацәажәеит Даша.

– Зурик, Машеи уареи шәеизыҡазаашьа шпаҡоу?

– Ибзиами, – иҳәеит Зурик.

– Иаадыруеит пату еиқәышәтцоит, ус ауми?

– Ааи, ус ауп.

– Апату еиқәтцашьақәа акрыҡоуп, иашьеи иаҳәшьеи реиҧш, мамзар уи инахыҳәҳәаны.

– Ҳара макьана иашьеи иаҳәшьеи реиҧш ҳаҡоуп.

– Нас?

– Настәи нас иаабап.

– Нас ааигәазароуп.

Машеи уареи бзиа шәеибабатцәкьозар, ҳара иаҳуалуп ацхыраара шәыҭара. Сара исылшоит абарҭ суадақәа шәыҭара. Амала, сдәылганы скашәмыжьын.

– Шәдәылганы шәышҧакаҳажьуеи? – иҳәеит Зурик дыччо.

– Шәгәаҧхеибашьозар, аиаша шәҳәа.

Рԥыцьагьы ҿырымҵзеит.

– Аҿымҭра «ааи» ҳәара иадыргоуп, ус ауми?

– Ус ауп, – рҳәеит Зурикгьы Машагьы.

Уаанҙа ҿымҵзакә итәаз Дариа даацәажәан:

– Ачара аурахьы ҳаиасуеит. Машагьы Зурикгьы аччара иаҿуп.

Даша Дариа лахь лхы налырхан:

– Дариа, баргьы саргьы иаҳуалуп, арҭ ҳҳәыцқәа ачара рзура. Излаҳалшо ала рҽызцәақәак нарыдкыланы, ачара ааруп.

– Сара сазхиоуп, аха дара роуп аус злоу, дара ирҳәо ҳаҳап.

Раҕхьа арҕыс ҳиазҭаап:

– Сара шәсазҭаауазар, сара исымҳәаргьы шәара ижәдыруеит, Маша дшысзыкоу, ларгьы сара сшылзыкоу еипҕш, дшысзыкоу здыруеит, аха уажәтәиала ачара аура сазыразым. Сыҧсадгьыл аҷы ашьа каҭәоит. Сашьцәа ашьа илагылоуп. Урҭ ацхыраара рыҭаразы ацара суалын, иахьа уажә раанӡагьы, аха аҳәаа аҕа инапаҷы икан, саурмыжьит. Шьхала ицақәаз реипҕш, сзымдәыкәлеит. Амҽа здыруаз уаҽы дсыкәымшәеит, схала сдәыкәлар, схы сакәымгәыҕит. Амҽа сацәхкьаны, ԥьара шьхак саҷапҧсуан, сыҧсырҭа уаҽы изымдыруа. Уажәы, Гагра ахы иакәиҭыртәит. Гәымсҭа нак-аак, еиҷагылоуп Апҧсны ампытцахалаҽцәеи, Апҧсны атцеицәеи. Макьана Машагьы иласымҳәацт, аха сымцар калом, – иҳәеит Зурик.

– Уара уцозар, саргьы суццоит, – лҳәеит Маша.

– Уара умцан ҳәа рзымҳәеит Дашагьы Дариагьы. Аха Маша сцоит анылҳәа ирҭахымхеит.

– Бара баангыл, – рҳәеит рҽыԥьагьы.

– Сара сҽыза гәакьа Марҭа аибашьра далагылоуп. Уи лаҳатразы мацара саргьы сцар сыхәҭоуп. Ааигәа, ателевизор ала иҳамбеи, Гагра агараан, дшеибашьуаз ҳәа лавтомат кны, лпатрет тыхны агазет дшаныз. Аибашьра ааилгар, Апҧсны ахы ианакәиҭхалак, ачара аауеит Апҧсны, нас – ара.

Абас ианеицәажәа ашьҭахь, ачара ауразы, уаҳа ажәакгьы рымҳәеит Дариеи Дашеи.

Адырҽаҷены, аинститут аҷы, арзаҳал ҽны иныкәиҭеит Зурик, мап мкыкәа азин ирҭеит Апҧсныка иаара. Зурик Апҧсныка амҽа данықәлоз, апҧсшәа раҳәаны сцап сцап, – игәахәын Даша лҷы дааит Зурик. Ашә данаалагыла, рбыжьқәа гон:

– Бара бымцан.

– Сцоит сара Зурик сицны. Аинститут аҽы сыҽерымысххьеит. Сдокументқәа еиқәыршәаны сцьыба иҭоуп. Зурик ашә днас-насын, изаалыртит.

– Апҳсшәа шәасҳәарц сааит, сымцар ҟалом, – иҳәеит иара.

– Саргьы суццоит, – лҳәеит лара.

– Бара бабацои? – Сара аинститут аҽы сыҽерымысххьеит.

– Саргьы уара уеипҳш, сыҽерымысхит, – лҳәан лышәҟәқәа аацәырганы идлырбеит, ирҳәо рҽамшәо иаанхеит Дариагьы Дашагьы. Зурик данындәылтцуаз, Машагьы лани, лан лаҳәшьеи гәыдкыланы, игәзны, дындәылтцит.

Амҩа алпҳа шәоуааит, – Дариагьы Дашагьы, иахьцо шырҭахымызгьы, рымҩа мныҳәакәа ирыздәықәымтцеит, ажәлар рцас ала «итцасым» ҳәа иазыпҳхьаҙаны.

– Шәаҳцәымшәан, «ишыдыдуа еипҳш ақәа ауам», – иҳәеит Зурик, Дариагьы Дашагьы рыгәқәа ҟаитцарц азы.

Зурики Машеи аҩны ианындәылтц, таксистк инициәажәан, ишиашаз, аеропорт аҽы инеит. Уажәы, аблеҭқәа раура мариан апҳыхьа аасҭа. Адлернҙа аблеҭқәа аархәан, инеины инатәеит азпҳшырҭатә зал аҽы, аҳаирплан ақәтәаразы азин аныҟало ҳәа адиқтор лыбжьы иазыпҳшны. Хсаатк рышьҭахь аҳаирплан инҭалеит.

Даҽеа хсаатк рышьҭахь, Зурики Машеи Пҳсоу аҳәааҽы игылан. Зурик афырҳәа доурыжьит, аха Маша акыр дааныркылеит.

– Сынтәоуп ларгьы саргьы аинститут ҳанҭала. Ари дыздыруеижьҭеи акраатцуеит. Сапҳхьаҟа исыпҳшәмахараны иҟоу лоуп. Сара уажәраанҙагьы саар сыхәтан, аха саартә еипҳш алшара смауит. Исылшо ала сыпҳсадгьыл сацхраарц саауеит. Сара сандәықәла, ларгьы сара сеипҳш, сара дсазымтцааҙакәа аинститут аҽынтә шәҟәыла лҽеиқәлыршәахьан, дсышьҭаланы дааит, игәашәҭ лышәҟәқәа, уажәы дҳаргьежьуама? – аниҳәа, лышәҟәқәа гәазҭоз ус иҳәеит:

– Апҳсныҟа дҳашьҭуеит, аха дгьежьны дцар лҭаххар, даҳзаужьзуам. Уи еипҳш апҳкара ыҟоуп.

– Ҳара Аҧсны ҳанаа, аибашьра еилганы, аҳәаа анаартхалак ауп ҳгьежьны ҳанцо, ууанӡа, ҳаибашьуеит, ҳаҧсыр Аҧсны анышә ҳарҭоит, – иҳәеит Зурик. Абас аниҳәа, насгьы ашьҭахьшәа иидырқәоз ԥьоукы аниқәшәа, рацәак ирыдымхалакәа иаурыжьит. Зурики Машеи Ҧсоу аҳәаа ианхытӡ, арахь излаашаз мачхәызма. Раҧхьа ирпҧыхьашәаз акы ала ишиашаз Гәдоуҭа иааит. Зурик иҩныҟа днеит. Уахь Маша диманы днеир, иҧхеишьеит. Маша Ҭина лҽы днеит. Уа дахьнеиз Марҭа дыҟан. Урҭ гәырҧьатцәа игәыдибакылт, ихыдибакылт. Ҭина аҩны дыҟамызт, усура дыҟан. Ҭина ууанӡа аус ахьылуаз, ауалафахәы ахьлауаз ааныжьны, аибашьцәа рхәы аҟатцарахь диасын, амалаҳәа аус луан.

Марҭеи Машеи анеиқәшәа, иеибырҳәашаз маҷымзт, аицәажәара иналагеит. Марҭа илҳәеит Гагра аибашьра дшалахәыз. Аҕацәа Ҧсоу иқәцаны ианкарцоз, дзықәшәаз акгьы ааныл мыжькәа зегьы лалҳәеит.

Машагьы Зурикгьы аинститут ишҭалаз. Арахь аара рҭахишьҭеи акыр штцуаз, аха еиуеиҧшым амзы-зқәа ирыхҟьаны, иахьа уажәрааӡа ишаанхаз. Марҭа ателедырратарала дшырбаз уҳәа, илзымдыруаз ажәабжьқәа рацәаны илалҳәеит Маша. Убас акыр ианеицәажәа ашьҭахь, Маша, Марҭа длазҭааит:

– Зурики сареи ҳаибашьырц ҳааит, зыҟны ашәҟәы ҳҽанаҳҭода?

– Авоенкомат аҽы шәнеир, ашәҟәы шәанырҭоит. Нас дара иахьырҭаху, ианырҭаху шәрышьҭуеит.

– Бара банбацои?

– Гагра анаага ашьҭахь аҩны сыҟоуп. Иахьа уаҭәы ҳәа сыҧшуп. Макьана Гәымсҭа нырцә инаркны аҧацәа рнапаҽы иҟоуп. Агәыҧра ҳамоуп, урҭ рҭыҩра иштаҳцало ала. Ас ишеицәажәоз, Ҭина, дааит аусура дыҟаны. Маша лаара Ҭина лгәы иаахәеит. Убас Ҭина Маша илыдылныҳәалеит аинститут дахьҭалаз. Убас Ҭина Маша илалҳәеит ирацәаҩны Нхытцааи, Алада Урыстәылеи рҟнытә Аҧсны ацхыраара арҭарц ишаахьоу,

ииааиҧмырҟьаҙакәа, есԥены ааргьы ишаҷу. Хымҧада, иаарласны, аиааирагьы шаҳзыпҧшу.

– Ҳаргьы итцегь заа ҳаар ҳҭахын, аха Ҧсоу аҕацәа рнапаҷы иахьыҟаз аҟнытә ҳзымааит, – лҳәеит Маша, уажәрааҙа дахьымааз ҧсык иеиҧш лхы ҧхьаҙаны.

Машеи Зурики Москвантә Апҧсныҟа ианаа адырԥаԥены, Дариа Литваҟа дцеит. Уа дахьнеиз, лԥыза Стефа дылбарц лыԥныҟа дцеит. Лара лҷы днеиааҙа, Стефа лгәылак длыҷәшәан, илалҳәеит Стефа дшыҧсыз, мчыбжьык аҧхьа анышә дшарҭаз.

– Ибҳәо, закәызеи? – лҳәан Дариа артцәаа аатлыргеит.

– Исҳәахои? Стефа дыҧсгәышьеит, – лҳәеит Стефа лгәыла.

– Илыхьи, Ливук дылхытцны, дахьцаз акәхап?

– Мамоу, Ливук ус имаҙам. Уи сара ибзианы издыруеит.

–Нас иҟалазеи?

– Ажәа ахы мҳәакәа атцыхәа узҳәом, иуҳәаргьы изауҳәо изеилымкаар ауеит. Убри аҟнытә, аханатә ибасҳәоит, Стефа данып суаз, сара слыҷәшәеит. Снацәажәап, – ҳәа лара лҷы сааины сыҟан. Каҳуак ыжәны ҳтәан. Ателевизор наҷалкит Стефа. Ателедырратара ҳахәапшуа ҳаштәаз, Гагратәи аибашьра аҙбахә аацәырыргеит. Акыр, ианаацәажәа ашьтахь, Марҭа лавтомт кны, дшашаҙа аекран даанылеит. Уи иҟалцаз лфырхатцараҟәа ирыхцәажәеит. Ари Стефа ианылба, лхы лхьышьшьит.

– Сыблахатц гьежьуеит, – аалҷытцшәеит аарлаҳәа.

Сара сԥагылан, атцәца азна аҙы лзаазган, илсыржәырц лкьышә иныкәскит, аха илзымжәит. Сатцәца астол иныкәыргыланы, лара дназган лиарҭаҷы днасыриеит. Уи акәхеит лыпсы ԥлыхшәеит. Сара сыҳәҳәан, агәылацәа иеизызгеит, иҟалаз, шыҟалаз расҳәеит. Ливук иахь ауаԥы дҳашьтын, даагеит. Апсы анышә латара, лырҽеира уҳәа иатахыз, иара ихарць ала иҟаитцеит, – ицәажәоз апҳәыс Дариа дылҷапшуа даанхеит.

– Анышә дахьамадоу сцароуп, – лҳәеит Дариа.

– Баала, сара бызгоит, лҳәан Дариа илацәажәоз, Стефа лгәылаҧҳәыс даацәажәеит:

– Ус сзыбуазар, сбыкәымхшози? – лҳәеит Дариа, Стефа лгәылаҧҳәыс илҳәаз лгәы иаахәаны. Арҭ аҩыцьагь аҳәсақәа иеицны, Стефа анышә дахьамаз ицеит. Дариа акраамҭа Стефа лнышәынтра дахагыланы дқьыз-қьызуа атцәыуара даҷын, уажәы-уажәы Стефа лгәы иқәжьыз анышә лнапы ыкәылшьуан. Дариа Стефа лпатреҭ дахьахәаҧшуаз, «ушьҭа атцәыуара баҟәытц» лҳәошәа лаҳауан. Дариа акыр данцәыуа ашьтахь лҩызеи лареи анышәынтра инадцны ицеит. Урҭ раҧхьа иахьеиқәшәаз ианааи, ииаидытцит. Убри аамҭаз нахьхьи Аԥсны, Ҭинеи Машеи еицәажәо итәан. Ус иштәаз Зурик иаҳәшьа дааин, Марҭеи Машеи лыҩныҟа илыманы дцеит.

Машеи Марҭеи Зурик иаҳәшьа аҩныҟа ианылга ашьтахь, Ҭина лыҩн усқәак днарылаган, дырҷын. Адырҩаҷены ашьыжь, Зурики Машеи Марҭа дрыманы авоенкомат ахь ицеит. Раҧхьа арҭ ахҩык иеицыз, иҟьа-ҟьаҙа иаартны иҟаз авоенком ишә инылагылт. Авоенком идагьы уаҩ дыҟамызт уи аамҭазы. Авоенком Марҭа даниба, дыхәмаруа, Марҭа ибжьы налықәирган, дҩагылеит.

– Шәлеи, арахь, – иҳәан икабинет ахь даарыҧхьеит. Илыҩнашылт рыхҩыкгьы.

– Гагра аҧацәа ықәызцаз бышҧаҟоу? – иҳәан раҧхьа лнапы аалымхны аҧсшәа леиҳәеит Марҭа, нас лҩызцәа илыцызгьы аҧсшәа нареиҳәеит.

– Шәаазгазеи, аа? – иҳәан деиҭатцаахт авоенком.

– Абарҭ Москвантәи иааит. Уа атцара иҭоуп. Ари аҙҧаб ларгьы саргьы ҳаныхәыцқәаз аахыс ҳаиҩызцәоуп, Маша лыхьзуп. Ари саҳәшьаду дылгәылоуп, аха Москва дшыҟаз аибашьра иалагеит. Арахь даарц ддәықәлан, аха Ҧсоу ацҳа дзахымсызт дгеьжьны дцеит. Аҟәа ахы ақәиҭтәразы дааит, – лҳәеит Марҭа.

– Аферымқәа, шәахьааз, иҭабуп ҳәа шәасҳәоит.

– Ҳ-Аҧсны еиқәҳархароуп, хеигҙарак ҟамтцакәа. Усҟан

ушаазгьы, ухынҳәны, ушцазгьы, агәра згоит. Ус зыхьыз уара умала уакәзам, ус зыхьыз рацәаҩуп. Избанзар, Ҧсоу аҳәаа дара рнапаҷы иҟан, Аҧсны ахьчаҩцәа, ҳаҧацәа арахь иаарышьҭуазма? – иҳәеит авоенком.

– Иҧхасшьоит, Гагра агараан, сахьзымааз. Еиҳарак сымаара зыхҟьаз аҳәаа ахьаркыз ауп. Иашоуп, иеибашьыр зҭахқәаз цьоукы Ҧсоу ианоурмыжь шьхала аара иаҷын рҽеидкыланы. Уи сара исзеиҷымкааит. Нхыҵ сцаны, шьхала саауеит ҳәа салагаргьы, ашьха схыҵны саартә еиҧш, алшара сымамызт. Сдәықәларгьы цьара каҵәарак баша саҷаҧсуан. Ари сҩыза лоуп. «Бсыцны баала» ҳәа ласымҳәеит, аха «суцеибашьуеит», – лҳәан дсыцны дааит, иҟалҵо аабап, – иҳәеит Зурик.

– Сара уаб ибзины дыздыруеит, уаргьы узбақәахьеит. Аинститут уахьҭалаз удысныҳәалоит. Аибашьра ашьҭахь уахьзап. Уҧшәмеи уареи ачара шәзуны аҵарахьы шәҳашьҭуеит. Уи ада анцәа хьаа ҳаимҭааит, – иҳәеит авоенком дыхәмаруа, нас инацитцеит:

– Ара шәмааикәа шәбаталион акомандир иашәҳәаргьы имч ақәхон. Имч ақәымхарас иаҵахызеи? Иара иҷы ашәкәы шәланиҵон ауп. Аха ара, сара сҷы шәанаа, аҵел сизасны иасҳәоит. Нас шәара ианшәыҧхьо, шәеиццар шәҵахызар, шәеиццап, – иҳәеит авоенком. Амала, цьоукы–цьоукы ишыҟарҵо еиҧш, шәхала, шәахьақәшәаз, шәахьымцаз бзиоуп, – иҳәан атрубка аашьҭихын аҵел дасит. Акраамҭа дцәажәон, нас итрубка нықәиҵан, ибла ихаччо, даацәажәан:

– Абаталион аиҳабы сиацәажәеит, Гагра иеибашьқәуаз, ҩымш-хымш раҟара рыҧсқәа ршьеит. Уаҵәы, ма уаҵәашьҭахь, руакы урҵгьы Гәымсҭаҟа иаҳмышьҭыр ҟалом. Ҳашәқәа ытцырхит. «Ҳанбашәышьҭуа?» ҳәа иаҳҷагылоуп, шәара Марҭа шәлыцзар ауми, ишәҵаху, уи шәлыцыз, данцо шәлыцца, – иҳәеит авоенком.

– Иҵабуп – рҳәеит иеицыз рыхҩыкгьы, нас аҧсшәа наиаҳәаны, икабинет иныҩнытцит. Урҭ анца ашьҭахь, авоенком дхәыцуа дтәан «аҷар азә дрыхәом, иахьы-

ҟазаалак, ииаанымгылаҙакәан, Аҧсныҟа аара иаҷуп. Арҭгьы рҭара кажьны ииаит. Аҭамзаара шьҭартцеит, Гагра агаразы иахьзымеибашьыз. Еибга-изѡыда аиааира ганы, аибашьра иалтцуа анцәа иҟаитцааит. Рҭара изҭоу алгара анцәа иахьигҙааит. Аҧсны аҧсуада аҳ дамаиауааит”… – дхәыцуан авоенком дахьтәаз.

Машеи, Марҭеи, Зурики ара ианындәылтц, ишиашаз, Ҭина лахь ицеит. Урҭ ахьыҟаз, иеиҷыркааз, акгьы аанмыжькәа зегьы ларҳәеит. Ушьҭа аибашьра ацара акәын урҭ ирыгыз, уи акәын ргәы иҭаз ахѡык аиѡызцәа. Марҭа лакәзар, лхы ахьылгара лыздыруамызт. Аибашьра ицо, ауаа ҭахауа, лара шықәсык аахыс аѡны дтәоушәа акәын лгәы ишабоз. Аамҭа лызлыхгомызт. Еиқәтәарада ахысыбжьқәа Гәымсҭантә иааѡуан. Гәдоуҭатәи агоспиталь ахь вертолиотла ахәцәеи аҧсцәеи шааргац раагара иаҷын. Аҭакәажәцәеи аҭаҳмадацәеи рматацәа рыманы агоспиталь аҧхьа итәоуп, иузыкәцом, иҧсны, ма ихәны иаарго рбарц. Агоспиталь ашҭа аҳәҳәабжь ықәыѡуеит. Ҭина Марҭа лѡызцәа лыманы агоспиталь ахь дцеит, Зурик – аѡныҟа.

– Бара, ани зшәыра зҟәынҳәаланы игылоу дыббоу, – лҳәеит ҧҳәыск, лѡыза дынлыцәхасны.

– Ааи, дызбоит, – лҳәеит аҧҳәыс дзыцәхасыз.

– Абни авертолиот анааиуа, дапҧылошәа абра дгылоуп, есымша.

– Уск имазаап, зегь акака рнапы рылакыми.

– Ааи, зегьы акака рнапы иануп, аха ари инапы иану сыздырцәом.

– Нас баша ара дгылоума?

– Ус акәхап, избанзар, есымша ара дгылоушәа збало цьоукы агәра рзымгакәа ишьклапшқәазаап, аха авертолиот анааилак, дахьцаз-дахьааз ҳәа рымбаҙакәа лнытцашәкәа дцозаап.

– Ус зыҟаитцозеи?

– Ус зыҟаитцо бымбои? Узымеибашьуеи? – ҳәа иазҭцаар ҳәа дшәоит. Уаанҙа ауаа иҽдирбоит, уск иаҷу аҙәы иакәушәа. Издыруаз излархәоз ала, уи иабгьы

Аџьынџьтәылатә еибашьра Ду далахәзаарын, Шәача уахьылахысуа, аибашьра ахьцоз, џьара деибашьуазаарын, шьхала мацара иҽзаны даазаарын аибашьра ахьынзацоз, аҭуан дықәтәазаарын, – лҳәеит ари аҧҳәыс.

– Ус акәзаргьы ҟалап, ирҳәоны, ибмаҳахьеи: «Ацгәы аҧа, аҳәынаҧ акуеит» – ҳәа. Уи иашам џьыбшьоума? Баахәыц, ҽеишәа.

– Ишҧа иашам. Уаҳа аҭахымкәа ииашоуп. Иаб иеиҧш, иаргьы дныҟәеит. Изуууеи, ус иҟоу аҧхамшьа.

– Изуухои? Акгьы узизуам, ихы ацәгашьа идыруеит, – лҳәеит.

– Анцәа дибааит ус иҟоу ауаҩ, дарбанзаалак, – лҳәеит егьи аҧҳәыс.

Арҭ реицәажәабжь раҳауан Ҭина лҩызцәеи лареи, нас Ҭинагьы рхы нарылалырхәт.

– Дабаҟоу, ари изыхцәажәо? Иаарласны, авертолиот ааираны иҟоуп. Авертолиот анааилак, дыжәбозар жәбап. Ус авертолиот “агәы-гәыр” ахга агоспиталь шыҟаз аҿынанахеит. Агоспиталь иҩахыкны инатәеит. Сакасала иаатыргеит ҩыцьа аҧсцәеи, ҧшьҩык ахәцәеи. Аҙәи-аҙәи иеицхырааны ахәцәа агоспиталь ахь иргеит, аҧсцәа – аморг ахь.

– Иззаҳҳәаз аҙәыр дыжәбама? Авертолиот ара ҳашгылаз иааит, – лҳәеит Ҭина.

– Мап, – лҳәеит изалхәаз.

– Абас ауп есымшагьы, аибашьрагьы еилгахп, аха иара иҩызцәеи иареи иеибырхәози, аибашьра ашьҭахь? Ус иҟоу, ииҳәашагьы иҧшааууеит.

Абас неибырхәеит арҭ аҳәсақәа ахьеицәажәоз. Нас инеидытцны ауаа рыжәпара иналалеит.

– Уажәтәи ала, иаадыруаз аҙәгьы даарымгеит, шәаала аҩныҟа, – лҳәан Ҭина агоспиталь днадтцын, агәашә шыҟаз лҿыналхеит, уи лҩызцәагьы лара дызлацоз ала рҿынархеит, лажәа ҩбамтәзакәа. Аҧыхьа есс саатбжа автобус бжьан, аха уажәы, ибжьырхын, аибашьцәа аныргоз, ианааргоз рхы иадырхәон. Уажәы Ҭина лҩызцәеи

лареи шьапыла амҩа инықәлеит. Сааҭбжак аҟара амҩа иқәхеит. Аҩны ианнеи, шьыбжьон ҳәа акрырфеит. Нас Марҭа Маша длыманы, ақыҭахь дцеит. Ара иахьааиз, Маша илеигәырҧьаны илҧылеит. Захаргьы аҩны дыҟан. Гагра аибашьраҿ дахьырхәыз азы агоспиталь дҭан. Аха иахьынӡахәҭаз даанымгылт. «Аҩны сҿысхәышәтәоит», – иҳәан аҳақьымцәа ишырымуаз, дмаар имуит. Уажәы ианбасыҧхьои, ҳәа дыҧшны дтәан.

– Саб уаҵәи уаҵәашьҭахьи руакы ҳара ҳгәаран ауп, аха уара уҿааанкыл, ушьҭантәи ҳгәаран аҿынӡа, ухәра маҷушәа убоит, аха уқәрагьы ыҟами, уажәтәила уааангыл.

– Ибҳәақәо закәи, Марҭа. Сара аангылашьас исымоузеи? Ашьа сылзхыз дыҧшааны, сшьа зуроуп, ашьа сыдны саангылома? – иҳәеит Захар дыхәмаршәа. Нас Марҭа лахь дааҳәын:

– Сара сахьаангыло ҳәа егьыҟам, аха ибылымшар ҳәа сшәоит, бхы бара ибдыруеит. Ибылымшозар, баангыларгьы ҟалоит.

– Сара сышҧаангылои? – лҳәеит Марҭа лаб ииҳәаз уамашәа ибаны.

Захар иҧҳа дрыцхашьашәа иҳәеит акәымзар, иара даангылар шиашам еиҧш, иҧҳа даангыларгьы шиашам изымдыруа, дыҟоума? Убри аҟнытә, Захар иҧҳа уаҳа ажәакгьы леимҳәеит. Марҭа лаб уаҳа акгьы ахьлеимҳәаз, лгәы иаахәеит.

Зурики Машеи Москвантәи иианы, еибашьра ицоит, сара ара сшыҟоу, сышҧаангылои? – лҳәеит Марҭа.

– Зурикгьы даама? – дҵааит Захар. Зурик Ҭина дылгәылан, убри ала дидыруан аҟнытә.

– Ааи, Зурикгьы дааит. Уажәы уи иҩны дыҟоуп. Гагра ҭазырцәқәаз, рапҳьатәи ҳаапҳьараан, Машагьы иаргьы ҳаццоит, – лҳәеит Марҭа лаб иахь лхы нарханы.

– Ҧшӡала шәааит, аиааира ганы, шәца, шәца… Ҳазынтәык ҳамчқәа иеилаҳҵар, идаракәыц ара иаанмыжькәа дықәаҳцоит, – иҳәеит Захар.

Ас ишцәажәоз, Марҭа лашьцәа хәыҷқәа агәара аганшәа иқәҧсаз аҧслымз илатәаны ишыхәмаруаз, иаалтцны, дара ахьгылаз, ирыхәапҧшуа иаангылеит.

– Марҭа, шәара шәахьцо, ҳаргьы ҳажәга. Ҳаргьы ҳаибашьыр ҳҭахуп, – иҳәеит Баграт.

– Иеибашьуада, уароу? – лҳәан Марҭа уамашәа илбеит.

– Баграт иакәым саргьы сеибашьуеит. Аҧсны ҳара ҳауп изтәу, азәгьы иаҳҭазом, – иҳәеит Баграт иашьа еитцбы Бадра ихы шкәакәаза дахьтәаз.

– Шаварназе дысшьуеит. Уи иоуп аибашьра раҧхьа иалагаз зырҳәо.

– Раҧхьа аибашьра иалагаз, Шаварназе иакәым, аха Гамсахәурдиа иоуп, – иҳәан Бадра дааириашеит Багарат.

– Арҭ зегь политикцәахт, узматәада? – лҳәан Марҭа, Маша дналыхәапҧшит.

– Зегьы ирҳәо ауми даргьы ирҳәо, даҽеакы рҳәома? – лҳәан даацәажәан, ахәыҷқәа рахь лхы нарханы, дрыхәапҧшуа, даатгылеит Маша.

– Бызсыхәапҧшуеи, сара сзымхысуа цьыбшьома? Бцаны арахь иаагеи Гамсахәурдиеи Шаварназиеи ирзызуа ббап, – иҳәеит Бадра ахыш.

– Ирзууази? – Марҭа дизтцаит Бадра.

– Исшьуеит, – иҳәеит иара.

– Уи амц иҳәазом. Ҳара папа ҳирхысхьеит. Саргьы исшьуеит Гамсахәурдиагьы Шаварназеигьы, арахь иаажәгар, – инацитцеит Багратгьы.

– Арахь иаҳзаагахозар, – лҳәан Марҭа аччара дналагеит. Убас, уа игылақәаз зегьы ааибарччеит.

Арҭ ара игыланы ишеицәажәоз, амра азы инҳзалеит. Света лыбжьы аалыргеит:

– Арахь шәлеи, шәхәы сырхиеит, акы шәнацҳап. Захар раҧхьа иҷынеихеит, нас Марҭагьы Машагьы. Анапырҳәҳәага инапқәа натцеикын, иааизәҳәеит Захар.

– Ушьта бара бнапқәа ҳәҳәа, – лҳәеит Маша Марҭа лзы. Маша аҧсуара атцара даҽеымзи, аҧсуарак аақастцап, – лгәахәын, Марҭа лнапы ллырҳәҳәарц лыдылтцеит.

– Ус иҟалазом, саб ишьтахь сара снапқәа шҧасызәзәои? Бара боуп изыхәтоу уажәтәи ала.

– Сара аҧсуарас истцо ҳәа акгьы ыҟам. Уи заҟа цьара еишьклаҧшьу, – лҳәеит Маша дыччо.

– Иахьыбтцогьы ббарым, аҧсуа иҩны быҩнашәар. Сара сан ҩба-хҧа шыкәса рыла аҧсшәагьы, аҧсуарагьы лтцеит. Аҧсшәеи аҧсуареи еицрымшәо еицызароуп. Акы тцаны, егьи узымтцо ҳәа иҟазам. Иузтцар рыҩбагьы утцоит, иузымтцар, рыҩбагьы узтцом. Маша лнапқәа анаалызәзәа, Мартагьы лнапқәа аалзәзәеит, нас инеин, Захар дахьтәаз, наҟ-ааҟ аганкәа рҽы инатәеит. Баграти Бадреи рнапқәа зәзәаны дара рыстол хәычы ахьгылаз, инеины инатәеит. Захар дҩагылан, афырцьан аакәихит. Маша иарзнак дҩагылеит, нас – Марта, аныҳәара даҽын Захар.

«Аҧа баагьс иахьа иҳакәлаз, дхынҳәны итыҧ ахь дымцакәа, бзиара дақәымшәааит. Аҧсни аҧсуааи еиҧымхааит. Егьырт амилатқәа ааны иҳацхрааua, абзиара иакәшәааит. Даргьы ҳаргьы ҳаиҧымхааит. Даргьы ҳаргьы ҳаитанеиаааиуа, пату еиқәаҳцо ада гәырҩа ҳмауааит", – иҳәан ифырцьан итаз лтыркәкәаны ижәит. Машагьы Мартагьы латәан акрыфара иналагеит.

Захаргьы иҽахра ҽатцак аамихын, иҽы интеитцеит. Убас акрыфара дналагеит Захар. Акрыфаны ианыҩагыла, рнапқәа анаарызәзәа, Захар саатбжак аҟара дтәан, нас «уатцәы ашьыжь заа ҳгыларoуп» – иҳәан дцаны диеит. Уи ашьтахь, ҩбаҟа саатитәан Мартеи Машеи. Уртгьы ҩагылан, ицаны иеит. Аҽны хәлаанза аҧслымзра илатәаз Баграти Бадреи икәабаны Света илыриахьан. Атаацәа зегьы анышьтала ашьтхь, акраамта аҩн усқәа ҟатцо дыҩнан. Акыр атцх наганы ауп Света дшышьталаз. Ахәычқәа кәабаны ишыналыриаз еиҧш, ацәа хааза иналалеит. Машеи Мартеи акраамта измыцәеит. Урт неицәажәа-ааицәажәо, аамта акыр ианнеи, ирзымдырзакәа ацәа интанагалеит. Захар иакәын акыр измыцәо ииаз, нас иаргьы дыцәеит. Аацәылашоны иааҽыхеит Машагьы Мартагьы.

– Маша, аҧхыз атәы акыр бдыруама? – дҭааит Марҭа.

– Аҧхыз еилырганы издыруа ҳәа аҳәгьы дыҟам. Иҧхыз мшхааит иббаз аҧхыз, иаасаҳәишь. Нас сара избазгьы басҳәоит, – лҳәеит Маша.

– Зны бара иҳәа, нас саргьы исҳәоит, – лҳәан Марҭа Маша ажәа налылҭеит.

– Ус аҧсыуҭас иаҭанакуоу? – лҳәан Маша Марҭа длазҭааит.

– Иаҭанакуеит.

– Мамоу, бара иҳәа, – лҳәан Марҭа иналыдылҭеит.

– Бара избо аҧсуаа баҳҭацамзар буам. Ус ауми? – Марҭа Маша длазҭааит.

– Уамашәа ибымбан, – Маша аҭак ааҟалҭеит.

– Уамашәа ишҧазбо? Уи ауп исҭаху, ҳаигәылацәахон.

– Бара сара сеиҧш, иахьыхароу бцар, усҟангьы ҳаигәылацәахоу?

Марҭа ҽылымҭзеит.

– Зҽыбымҭуеи? – дҭааит Маша.

–Аҧхызқәа, нас ҳрылацәажәап, уажәы, Зурики бареи шәеизыҟазаашьа шыҟоу атәы аасаҳәишь? – лҳәан Маша длызҭааит Марҭа.

– Ҳаизыҟазаашьа бзиамзар, ҳаицны ҳаауазма, – лҳәеит Маша дыччо.

– Шәзеиқәшәалоу? Аҭарақәа ахьышәҭо, ихароу, иааигәоу?

– Егьа бжьазаргьы иуҭаххар, уеиқәшәоит.

– Уи иашоуп.

– Даша илҳәаз бдыруоу?

– Илҳәеи?

– Машеи Зурики бзиа иеибабозар, сара сахь иаазгоит. Сара сажәит, иагьаасхылаҧшлап, сыҧсыргьы анышә сарҭап. Дариа ҳаҧсқәа ахьынзаҭоу, баргьы саргьы ҳаицызааит, цьара ҳнеип, цьара ҳааип, – лҳәеит Даша. Даша илҳәаз сан илыдылкылеит.

– Зурик иахиҳәааи?

– Иара мап зхикраны иҟеи? Ҳара, арахь, Аҧсныҟа ҳаара иақәшәеит акәымзар.

– Уи бзиоуп, шәеиҧымхааит.

– Итабуп. Алхаси бареи шәышҧаҟоу? Шәеиқәшәалоу? Аибашьра ҳаиццеит, аха ҳаицәыхҟьеит. Шәара, арантә аҩныҟа шәанцоз, шәанынаскьаагоз, Адлер акыр ҳаицын. Амшын азааигәара апарк аҷы ҳлатәан. Абри амацәаз ситеит, – лҳәан лнапы иахаз амацәаз ллырбеит.

– Уи бзиоуп, шәеиҧымхааит. Бара ақытаҷ бынхоит, аха лассы-лассы ақалақь ахь, баҳәшьаду Ҭина лахь баалоит. Усҟангьы баҳәшьаду дкабыжьуама, бмаалои?. Уи лҷы ҳара ҳаиқәымшәалои?

– Саҳәшьаду лкажьшьас исымоузеи. Уи икаужьуа лоума.

– Знык аибашьра еилгандаз, усҟан, ҳаҧстазаара даҽеакхон.

– Уи ауми, бара…

Аамҭала рцәажәарақәа ааиҧхьбеит, ирзымдыруа ак рҳәазшәа. Уи еилкааун, ушьҭа ҳаҧхыҵқәа ҳрылацәажәап.

– Пҳыҵс избазеи, зыбҳәаз? – дҭааит Маша.

– Исҳәар сацәшәоит, аха исҳәоит, – лҳәан Марҭа аҧхыҵ илбаз аҳәара дналагеит.

– Аибашьра шцац, ицоит. Алхаси сареи ҳаицыхуп. Ҳара ҳтәқәа хьатцхт. Алхас дагьхысуам, аҧацәа ааскьара иаҷуп. Сара савтомат нрыластцан, иааигәара иааихьаз зегьы шьны, дсыманы сцеит. Дахьызгоз итахымызт, иҽесымижәаауан, дсацәҳауан, аха дкасмыжьит. Ус хәы пҳшҵак ҳѳыхәнеит. Уи иеиҧшыз тыпҧ пҳшҵара схаангьы изымбацт. Убас иҧшҵоуп уи атыпҧ, ҷыки, бзыки ирзымҳәартә еиҧш.

– Иббахтеи, уаҳа иарбан.

– Избеи?

– Алхас дбыманы ахәы бшҵарахь бхалазар, аҧстазаара бзиахь дыбгеит ауп, уаҳа ибтахи.

– Бара иббазеи? – лҳәан Марҭа Маша длызтцааит.

– Сара аибашьроуп уаҳа избахи. Уахантәарак Зурики сареи аҕацәа ҧхатцо иҳаманы ҳҷынаххан, Егры ирцаны ҳааит. Нас ҳааҳәын, Москваҟа ҳцахт. Даша лыԥны ҳалтан, уа ҳаԥнахуп. Ахәычқәа рацәаны иҳамахуп. Урҭ зегьы Даша лакәхуп избо. Апҧхыз уҳәеит ҳәа иумбара иҟоузеи.

– Ипҧхыз мшхааит, иббаз апҧхыз. Иббаз цабыргны анцәа ҳазшаз иҟаитцааит.

Марҭагьы Машагьы апҧхызқәа ирбақәаз ииашаны иҟалатцәкьазшәа ргәы иаахәеит, ргәалаҟазаара шьҭнахит, игәырҧьатцәа иҟанатцеит. Урҭ игәырҧьатцәа, алаф иеибыҳәо, ииан. Ус адәахьы ашьҭыбжьқәа раҳаит. Арҭ зышьҭыбжьқәаз Светеи Захари ракәын. Урҭ иеицхырааны рыжәқәа рхьеит, итырцеит. Рҳәарақәа ахкаара итарцеит. Урҭ ахьеицәажәоз Марҭеи Машеи иахьиаз ираҳауан.

– Ҳахьцо, акыр ҳаанхар ҟалап.

Шәаанхара уадаԥым, шәара шәеибганы, аиааира шәыманы, анцәа шәааишьҭааит.

– Бара ибҳәаз анцәа иҳәааит. Анцәа ҳалахь ианитцаз аабап. Бхәычқәеи бырахәи бырхамшәало беилахашт, аха ҧсыхәа змам аус ҳаҧхьа ишьҭоуп, ишҧаҳаури.

– Аилахара уадаԥым, сара ишысҳәаз еиҧш, шәеибганы шәааит, аиааира шәыманы. Уи ауп аус злоу. Иарбанзаалак, уашьтахьҟа акгьы хьаас иумкын. Ахәычқәа сыманы амхахьы сцаны избалоит. Амала, Марҭеи Машеи уааигәара иҟазааит. Уажәшьта азҧабцәагьы ргылатәуп. Амала, рхәы зны иаасырхиап.

– Ушьта шәгылар ҟалоит, азҧабцәа, – Захар ибжьы нары-қәиргеит:

Уи ибжьы шаараҳаз еиҧш, акомандир ибжьы раҳазшәа афыр-сырҳәа агылара иналагеит Марҭеи Машеи. Марҭеи Машеи ангыла, Света рхәы лырхиахьан. Дара анапызәзәарҭаҷы инеин, рҷи-рнапқәеи рызәзәеит, мпахьшьыла идырбеит. Захар днеины, данынатәа, даргьы натәан, акрыфара иалагеит. Ирласны, акрыфаны иԥагылеит. Аусҳәарҭаҷы автобус ааираны иҟан, уахь рҷынархеит. Урҭ шеицыз, аусҳәарҭаҷы иԥеит. Азәык-

ҩыцьак рыда аибашьра ицараны иҟаз, зегьы ааихьан. Минуҭқәак иаапҳшын, урҭгьы ааит. Аҭыхәтәан иааиз, Алхасгьы дрылан. Аҭыхәтәан дааит ҳәа гәыбҕан узиҭомызт, избанзар, зегь реиҳа ихараны инхоз иара иакәын. Насгьы ара иқәтраны ианыҟаз, аамҭа иахымпҳацызт. Зурик ақалақь аҿы дынхоит. Уаантәи ауп еибашьра дышцоз, Машагьы иара дицзар акәын. Аха иацы аваинкоматаа рҿы иахьлеиз, Маша Марҭа ашәҟәы дахьаныз, данырҭеит, ирыцәҩашьаны. Ари Зурик ианеиликаа, иҩызак диҳәан, машьынала дҩеин, Маша диманы дцеит. Дахьлеигаз, асиа данитцеит, иқәтраны ианыҟаз аамҭақәа ирықәыршәаны иқәтцит, Марҭеи Машеи злақәаз архәҭақәа. Уи аамҭа асаат жәаба ракәын. Урҭ ахьыргоз, Ешыра акәын. Ақытақәеи ақалақьқәеи рҟнытә иҩаргон Ешыра. Арҭгьы Ешыра иҩаргеит.

Ҩажәеихәбатәи ахы

Гәымсҭа аарцә ҳар тәеижьҭеи ушьҭа акраатцуан. Пҳыхьеипҳш уажәгьы ахысыбжьқәа гон, пҳыхьеипҳш уажәгьы апҳсҭбарақәа ыҟан, рыҩганкгьы рыла. Апҳсуаа иҭахаз ааганы, рабацәа, рабдуцәа уҳәа ахьжу, доусы рнышәынтрақәа рҿы, пату рықәтцаны, апҳсуатцас ишапҳу еипҳш анышә иарҭон, ақыртцәа рганахь ала иҭахоз. Апҳсны инхоз, Апҳсны анышә иарҭон. Қырҭтәылантәи иааны ара иеибашьуаз, рыпҳсыбаҩ Қырҭтәылаҟа иргошәа ҟатцаны. Акатерқәа рыла, амшын агәахьы иганы иаларыжьуан. Амш анцәгьахьо иааганы аҟәара иқәнажьуан. Ари Қырҭтәылантәи иааны, ара иеибашьуаз ианырбалак ацҭәа ҟартцон. Игьежьны ицарц рҭаххон, аха цашьа рымамызт, ирҭахы-ирҭахым ара иеибашьыр акәын.

Убасҟан, иажәаны ауаа ишрылаз ала, ақыртцәа аибашьра иаҟәытцны, Гәымсҭа нырцә инаркны, наҟ,

дара иаарыдкыланы, иеинааларгьы цәгьа ирбомызт, аха ус еиҧш, аҧсуаа ируазма. Аҧсны абжеиҳарак ақыртуа иртозма. Аҧсуаа ажәылара рҽазыҟартцон. Ампытцахалаԥцәа, наҟ Аҧсны иалцаны, ркацара акәын хыҷәкыс ирымаз. Аҧсуа ар реиҳабыра хәыцуан. Еиҳа изламариоу ала, аибашьра аплан ҟартцон. Урт аҧа Аҧсны иалцара акәын планс ирымаз. Уахгьы-ҽынгьы абри иазхәыцуан. Атцыхәтәан ирыҵбеит мҽхакы тбаала ажәылара. Ари ажәылара шыуадаԥызгьы рдыруан, аха уаҳа ҧсыхәа рымамызт. Хатәгәаҧхарала, асиа рҽантцаны, акәын, аибашьра ишыргоз. Ари аҽар ианраҳа, ижәыланы асиа рҽанырцон. Заҟаԥы атаху ҳәа аиҳабыра ирыҵбаз аҟара асиа рҽананырта, «ушьта иазхоит» ҳәа ианааныркыла, аҽар рахьтә иҟалеит игәаақәазгьы. Аха аиҳабыра ирҳәаз ҳәан, ирҳәаз аҽы иаангылеит. Хатәгәаҧхарала асиа зҽанызтцаз рахь иатцанакуан: Марта, Алхас, Маша, Зурик. Гәымстаҟа ианаауаз хазы-хазы иаазаргьы, Ешыра ианааи, рҽеиқәдыршәеит. Захаргьы итахын асиа иҽанитцарц, аха «уқәра дууп, уажәтәила уаангыл», рҳәан аиҳабыра дрымшьтыкәа, дааныркылеит. Гәымста азиас ирны, рыҽкаршәны инеиуан аҧсуа ар. Урт рымԥақәа кны итәан ақыртуа мпытцахалаԥцәа. Ҳар шнеиуаз реихсра иаҽын, ҳар атахара иаҽын. Алхаси Мартеи аҧхьа игыланы инеиуан. Урт рашьтахь игыланы иааиқәоз ирылан: Зурики, Машеи. Алхаси, Мартеи шнеиуаз, хаҳә дук инадтәалт.

– Бара ара бҽырҧсны бтәаз. Ант ҳархра иаҽу, ара бырбартазам. Сара срывсны, хәдаҟала, снеины ртыҧ исызтаҟәаҟәозар збоит.

– Ҿеишәа игәоутароуп, уахьцо. Уахьцо узымдырҵуа удәықәлар атцкьыс, иахьынтәхысуа гәоутароуп, умццакҵакәа. Ухы пату ақәтцаны удәықәла.

– Алахшақәа, ахԥахаха ахьҳарымто бымбазои? Аа, абан, амцабз ахтҟьо. Урт алахшақәа сара идсырбап, саб сиҧазар. Бара ара бҽырҧсны бтәаз. Сара сцеит… Дҳәазаны мацара, амцабз ахтҟьоз, ахь ихы рханы днеиуан

Алхас. Марҭа лавтомат аҕа иҭыҩрахь ахы рханы диан. Алхас дышнеиуаз, аҕацәа ахьхысуаз, хәдаҟа дҩаскьан, ҽеишәа ибарц, маҷк ихы дҩаханы днагъшит. Жәабаҟа метра иҩархыкны, дҩеихьеит Алхас. Анаара иаҿагыланы иҟаҵоуп аҕацәа рҭыҧ. Дахьынагъшуа, уи бзианы ибоит. Дахьгылоу аҿынтә, аграната ақәижьыр, изҧымжәар алшоит. Аҧхьала днеины, амцабз ахьҭкьауаз аграната ҭаижьырц иҭаххеит, аха уахь анеира ус имриоума. Дхәыцуан, Алхас. Аҧхьа алагьы ахы зымнеиуа ишәаҳазар акәхап. Убри аамҭазы, аҙә даадәылҵын, днагъшы-аагъшуа даангылеит, иҟоу ҽеишәа ибарц азы. Акыр данынагъш-аагъш, дахьҭытцыз аҭалара иҽеыназикуаны еиҧш. Алхас иавтомат амцабз ҩҭкьеит. Марҭа лавтомат абжьы гаанҙа, ақыртуа еибашьоы дхышәтны дкаҳаит. Алхас иавтомат длахан, аграната аатыган, ақыртуа еибашьоы дахькажьыз, Алхас дыҩны днеин заркра дахьымҙаз ашә адыркаанҙа, аграната лыҩнажьны, иара шьҭахьҟа иҽехыршәтны, иҽеынкаижьит. Иҧжәеит Алхас игранат ахьыҩнаҳаз. Амцабз аафнагьежьит аҭыҩра аҩнутцаҟа, нас алҩа еилачҙа иҩахатәеит. Азнык азы Алхас дыҧсыз цьишьеит. Ахаҳә-тцәаҳәқәа акыр иаахеит, аха акгьы имыхьит, иҧсы аанхеит. Убри ашьҭахь, Алхас ибон, Марҭа дыҩны, ҧхьаҟа дышнеиуаз. Даҽеа ҩыцьагьы уи ишыҩлышьҭалаз. Егьырҭ аҩыцьа Машеи Зурики роуп», – ааигәахәит Алхас. Урҭ ирышьҭархны гәыпҧык рҿыҩархеит. Арҭ зегьы ибон Алхас хыхьынтә дахьылагъшуаз. Иаргьы Марҭа дызлацоз ала иҿынеихеит. Убри аамҭазы, Марҭа дызнысыз амҩахь акы ҧжәеит, адгьыл артцысит. Агәыҧ иҩеиуаз зегьы адгьыл аҿы рыҽкарыҧсеит. Урҭ акыр ирцәыхаран аҟнытә, аҙәгьы акгьы имыхьит. Амина иахагъжәаз Алхас иоуп. Уи иҩшьапык имнахит. Алхас амина данахагъжәоз Марҭа хара дымцацзт. Уи иҟалаз анеилылкаа, даагьежьын, амина ахьҧжәаз ахь дыҩит. Алхас дахькажьыз Марҭа длихаххит. Убасҟан, Алхас Марҭа днылҿагъшын, артцәаа аҭиргеит:

– Сара сыҧсит, аха бара беибгоу?

– Сара акгьы смыхьҙеит, Алхас. Умшәан, ухәраҟәа ҽасҳәоит. Ухьаа зыртәо ахәшә устоит. Умбои, зымҩа аауртыз иҩны ԥхьаҟа ишцо. Сара азы урызгоит. Алхас иҳәара даҽын Марта.

– Сара усгьы сыԥсуеит, быскәатцны, бҩызцәа ахьцо бца…

– Азы урганы, ҳара ҳтәҟәа унарытаны, нас сҩызцәа срышьталоит.

– Мамоу, Марта, сара быскәатцны бҩызцәа брышьтала, – ҳәа ада акгьы иҳәомызт Алхас.

Марта лавтомат иеиҳа иахьылзыманшәалаз инышьталтцеит. Алхас иавтомат каимыжьит, ишикыц икын. Марта абинти абымбеи аацәырылган, иаарласны излалылшоз ала ишьапҟәа ҽалхәеит ицәгьмкәа ишахәтоу иҽауҳәо иҟазма? Агәыр илалтцеит. «Ушьта дсыманы сдәыҟәлап», – лҳәан, дырҳәазо длыманы ддәыҟәлеит. Автоматҟәа рыҩбагьы лыхәда ихшьуп. Ҳара ҳтәҟәа азы ирны аара иаҽуп. «Ҳамҩа аартуп», – лҳәеит. Марта Алхас дырҳәазо Гәымста ахыҟә дынхыҟәгылт.

– Быскәатц, ара сыԥсааит, – ҳәа аҳәҳәара даҽын Алхас.

– Умшәан, уҽырԥәԥәа азы урзгоит, нас ушәартахом, лҳәан Марта, Алхас дырҳәазо азы дынталт. Акыр ихараны, шьта Машеи Зурики ҩеихьазар, иҩеихьеит ахьылгәахәуаз ала, ахысыбжьҟәа ргара иалагеит. Нас иааигәаны, иаҟәымтцзакәа ахысраҟәа ирылагеит. «Алхас дрылгаз цьаҳамшьази? Урт ахьтатәаз иантеиҟәаҟәа, рҩызцәаҟәак ааины, итәазаарын, азы ирны иааиуаз, акыр ианоурыжь ирылартцеит», аалгәахәын, аха даанымгылазакәа ус днеиуан. Азиас абжарак дышнеиуаз азы хәычык еиҳахеит, дахьахысхьаз атҟьыс. Даҽеа хԥаҟа-ԥшьбаҟа метра дызнеир, нас еиҳа азы хәычхон, аха уахь анеира лылымшо аҽынза днеит Марта. Марта лымч еизганы, лшьапҟәа ытцарԥәԥәо, лнапҟәа Алхас инапҟәа ирыларԥсны икны днеиуан. Азы ахьцо, Марта длымжәааны дагарц ихон Алхас. Ларгьы

даақәнартцәиаан аʒы ахьцоз ахь лҧеы археит. Шьҭа ҧхьаҟа шьаҧак лзыҟатцом. «Дахьыску доусыжьрым, ҳагозар, ҳҽыцьагьы ҳаицагааит» ҳәа Алхас инапқәа дрылагьсны илкын. Ус даҧеа гәыпҧк аʒы иааҭалан, Марҭеи Алхаси ирымариашаны ианааи, агәыпҧ ирыцыз аʒәы афырҳәа дааин, Алхас ишьапқәа икырц длаҟәит:

– Ишьапқәа уркьымсын, урҭ еилаҟәаҟәа иҟоуп, – лҳәеит Марҭа.

Нас Алхас ихәдацьал шыҟаз икьаҧ жәпа ишәыз изнапык лҭарсны иааникылан, дихо иҧынеихеит. Марҭа лнапқәа маҷк аҟара рыпҧсы ааршьеит. «Ушьҭа аʒы ҳамгаргьы ҟалап» ҳәа аалгәахәит, лара.

Аʒы инырын, аҟәараҧеы днықәыртцеит Алхас.

– Сатамзааит, аха сара сҽызцәа срыхьʒароуп, – иҳәан Алхас иаагаразы, Марҭа ацхыраара лызҭаз, дааҳәны, аʒы дынҭалеит. Марҭа Алхас дырҳәазо акыр дҽалгеит. Ушьҭа аҧа ихы усҟаҟара дацәшәомызт. Избанзар, дара ахьыҟоу ҳара ҳтәқәа ҽеиуан, арахь изхысрызеи, аха усгьы ишәарҭан, аҟәара иаақәырбаар, иреихсыр ҟалон. Марҭа дианы мацара Алхас диханы даалгон. Акыр иҽаскьаганы, зҿеырҧсны ахаҳәқәа ирыватәаз, ҳара ҳтәқәа дырбеит.

– Дхәу, дыҧсу здырхуада, аха аʒәы дырҳәазо, аʒәы дааигоит, ацхыраара иҭахуп, – рҳәан ҽыцьа аҷкәынцәа рҿынархеит. Марҭа Алхас длыманы дшаауаз, даалымырхын, дрыманы рҿынархеит. Марҭа «уаҳа злоу иҧсра убеит» ҳәа урҭ дрышьҭан. Урҭ дахьҽаргашаз дҽаргеит. «Ацхыраара-лас» ааины игылан.

– Зыҧшрак ҟамҵакәа дыжәга, – иҳәеит, уа игылаз рахьтә қәрала иреиҳаз, чынкгьы имоуп уҳәаратәы иҟаз аʒәы.

– Шәнапы дануп, ишәҭаху изыжәу, сара сцоит, – лҳәан дызлааз ала дааҳәны ддәықәлеит Марҭа.

– Уажәтәиала уахь уаҳа бҳашьҭуам. Макьана ахысрақәа ҕәҕәоуп, – иҳәеит ачын имазар ҟалап ҳәа ззаххәаз ахатца, лара аʒы ирганы иаалгаз ахәы длыманы Гәоуҭатәи агоспиталь ахь дылгарц азы лара ахатца иихәаз лмаҳазшәа лҧеыналхеит.

– Уахь бымцан, бгьежьы! – иҳәеит ахатца ибжьы аарҧәҧәаны.

– Сара Алхас ишьа зуроуп, ма сыҧсыроуп…

– Ишабалак ҳеаҳшьыр ҟалазом. Бца иахьысҳәаз! – аҧыхьа ишиҳәаз атцкьысгьы ибжьы ѡтигеит ахатца, дшеиҳабыз иеилылкаарц итахызшәа. Ари дшеиҳабыз анеилылкаа, Марта дааҳәын амашьынахь лҷыналхеит. Лара амашьына даннадгыла, Алхас гәырқәак илатцаны, «Ацхыраара-лас» дақәтцаны, иллыбааит ҷкәынцәақәак. Марта амашьына дѡақәтәеит.

– Абзиара шәзыҟалааит, – лхәеит Марта. «Ацхыраара лас» аҷынанахеит.

– Шәымѡа бзиаххааит, – рхәеит Алхас «Ацхыраара-лас» дақәтцаны илбаақәаз.

«Ацхыраара лас» ишзахәоз ала, хеигзарак ҟамтцакәа инеиуан, Гәдоутаҟа ахы рханы. Алхас иҷеихаргьсны, ихәрақәа ичҳауан. Марта уамашәа илбон Алхас ичҳашьа. Ус «Ацхыраара-лас» шѡеиуаз, «агәыз» арган рышьтахь акы ҧжәеит.

– Ҳбаны иаҳеихсзар ҟалап, – лхәеит Марта.

– Ус акәзаргьы ҟалоит, аха акәымзаргьы ҟалоит. Дара амѡа аихсра бзиа ирбоит, – иҳәеит аныҟәцаѡ.

– Ус илеит Гәоутатәи агоспиталь аҷы. «Ацхыраара-лас» ишиашаз агәашә инталан, ашә инылагылт. Алиҧси рыбжьара ҷкәынцәақәак асакаса рыманы, иаин, днантцаны агоспиталь дыѡнаргалеит. Ишиашаз аҧҟартахь дрыманы ицеит. Мартагьы урт дрышьталаны Алхас дахьыѡнаргалаз ашә днылагылеит, Алхас ихәра ҷызәзәааны спиртла дыдрыцкьеит. Алхас иҧҟарахьы иаииас Марта дындәылцаны ашә ѡадыркит. Алхас иарҧьа шьапы калкало иахьынҳалаз усгьы ихтцәатәын, ихыртцәеит. Марта Ҭина лҷы дцан, тцкык зҳахуеит ҳәа илымаз ачыҵ лымхны иаалгеит. Ихыртцәаз ишьапы аарымхны, ачыҵ инылалҳәеит. Нас машьынак аалыҧшаан, Алхас иѡныҟа илгеит. Лара дахьынхоз даннеи, агәашә аҧхьа, амашьына ааныл кылан, дынтытцны

агәашә дынҭалеит. Захар Гәымсҭа арра азин анирымҭа, ауха аҩны дыҟан. Марҭа агәашә аартны дынҭалеит. Уи амашьына дааҭытцны дшааиуаз аниба, акы дшақәшәаз ицәа иалашәан, лара лахь иҿынеихеит.

– Саб, – лҳәеит Марҭа, дқьыз-қьызуа Захар данаалҧыла.

– Иҟалазеи? – иҳәан Захар Марҭа длазҭааит.

– Алхас ишьапы хыртцәан, ачыҵ илаҳәаны иаазган, абна игылоу амашьына иҵоуп. Иан илзызгоит, усыцхраар сҭахуп.

– Баб дбыкәыхшоуп, афырҧҳәыс, сыҧҳа! Бгәы рҧәҧәа! СышҧабыцымхрааУеи, – иҳәан сахьцо ҳәа Света акгьы ламҳәаҙакәа Марҭеи иареи иеицны агәашә инҭытцын, амашьына инақәтәеит. Урҭ шынақәтәаз еиҧш, амашьына аҿынанахеит. Минуҵқәак рышьтахь Алхас дахьынхоз иҩеит. Амашьына агәашә аҧхьа ишгылаз, нхарала Алхас еиҳа изааигәаз иҿы Захар днеин, иҟалаз иеиҳәеит. Ачкәын агәылацәа зегь даарылагьежьын, иҟаз реиҳәеит. Али-ҧси рыбжьара агәылацәа, аҳәса, ахацәа аҙә дагымкәа иааизеит. Иаалгаз, Алхас ишьапы нарылҭан:

“Уаала, саб, Алхас иан дшаҳҧыло збар сҭахым”, – лҳәан лаб иахь лыбжьы налыргеит. Захар иҧҳа лажәа ааҩбамтәҙакәа, иҧҳа дналышьҭалеит. Аби ҧҳаи амашьына инҭалеит ирласны. Аныҟәцаҩ ирласны дцон. Захар игәашә аҧхьа амашьына ааникылан, иҩныҟа днеин, сахьцо ҳәа иҧшәма илаҳәаны дааццакны, дааин, амашьына днақәтәеит. Илеит Гәоуҭатәи агоспиталь аҿы. Захари Марҭеи акраамҭа ашә илагылан, ашә зыхьчоз аҧҳәыс дахьыҟамыз аҟнытә. Ус акрынтцы ашьтахь дааит иззыҧшыз, уи аҧҳәыс. Гәымсҭантәи Алхас даазгаз, насгьы ишьапы ихыртцәаз рымхны иҩныҟа изгаз шлакәыз аҭакәажә илдырын, Марҭа аҵааха лымҭаҙакәа лара даацәажәан:

– Макьана арҩашьыга далоуп, ареанимациаҿы дышьҭоуп, апалатахь даниаргалак, адтәала диҵаххоит,

– лҳәеит ашә илагылаз аурыс ҧҳәыс аҭакәажә. «Сара сидтәалоит» ҳәа – лаб ишиаҳауаз илзымҳәеит Марҭа.

– Адтәалра иҭаххар, сара сыҟами, – иҳәеит Захар, Марҭа уаҳа ҷылымҭзеит. Захар ишиҳәаз еиҧш, игәы иҭан, аха ареанимациаҷы Алхас мчыбжьык аҟара даанхеит. Уи аамҭазы, иара иҩызцәа Ешыраҟа ицон, уахь дрыццеит. Алхас знык апалатахь диаргар, Марҭа Алхас дидтәалар лҭахын, аха аҧсуара иатҵанакуамызт, класск аҷы илыцтәаз аҷкәын идтәалара. Уи лгәы лнархьуан Марҭа. Алхас иан дидтәалар лҭаххан, аха аешьара ргәыла ҷкәынак имуит, иара дидтәалеит. Алхас иангьы уа дшыҟаз, дыҟазан. Алхас иан дышидтәалаз Марҭа днеин, ажәакгьы мҳәазакәа иара илацәаҟәа ҭырхаха дҩылҷаҧшит. Алхас иҧсы игәы икылачны, илаҧырзкәа лиҷашит. Иҧсы изеивымго дааҟалеит. Марҭа лгәы аалырҧәҧәан, Алхас игәы ааҟалтцарц, ус лҳәеит:

– Алхас, ушьапы хыртцәазар, угәыла ица уштаз иумыхьит, уҧсадгьыл шухьчоз, иухьыз ауп. Уи еиҳагьы уарҧшзоит, ипатууп наза за. «Аҧсадгьыл ахьчаҩ» ҳәа ҳаҭырла ахьз узыннажьит. Умшәан, аҧстазаарахь ухынҳәуеит, зегьы уара ишуҭаху иҟалоит, – лҳәеит Марҭа. Марҭа ас лцәажәашьа Алхас иан ианлаҳа, ашә аартны адәахьы дындәылтцит.

– Сыҧсыр еиҧьын, сымҧсымкәа цәгьала адәы сыҟәхеит, – иҳәеит аарлаҳәа, Алхас иҧсы изеивымго.

– Алхас, иудырааит сара ахаангьы ушкасмыжьуа, уара уда даҷеа ҧстазаарак сшашьтамло. Уҷырҧәҧәа, Алхас, ахатца дызкәымшәо егьыҟам, – лҳәан длаҟәны Алхас ихы днагәзит Марҭа.. Уи аамҭазы, Алхас иан дааҩнашылеит, аха Марҭа Алхас ихы дшагәзыз лымбазеит. Марҭа Алхас ихы дахьагәзыз лбазар еиҧш даапҳашьеит.

– Алхас, сара сцеит, аха сааилоит, – лҳәеит уи данцоз.

Марҭа данца ашьҭахь, Алхас иан дизтцаит:

– Избахьоу азә лоуп, аха дысгәалашәом, дарбан ари азҕаб?

– Ари Захар иҧҳа лоуп, – иҳәеит Алхас.

–Захар рапҳьатәи иҧҳәыс лҷынтә акәхап, – лҳәеит Алхас иан.

– Ааи, Захар рапҳьатәи иҧҳәыс лҭынтә ауп. Захар ианхәа данықъсы, иҧҳәыс ахәыҷы длыманы дцан, дахьнеиз даангылеит. Уа дахьыӷаз ахәыҷы илҭахҙамызт, лаҳәшьаду дцан даалгеит. Ара ашкол дҭарҵеит. Зыӷены ашкол дҭарҵаз инаркны, ларгьы саргьы партак аҷы ҳшеицтәаз ашкол ҳалгеит. Аибашьраҷгьы ҳаиқәшәеит. Лара лоуп сырҳәазаны Гәымсҭа сырганы саазгаз. Арахь, лассы-лассы дааины сылбалоит. Алхас амцхә дахьцәажәацәаз, шизеицәахаз аргама ибан, ацәажәара дақәытцит.

– Хатҵамҧҳәыск лоуп, дызшаз днеигҙааит, разӄ бзиа лауааит, – лҳәеит Алхас иан. Алхас иан Марҭа дшылгәаҧхаз идырит. «Ас смыхьыр, дыбҭацамхози, ибыбаргызеи усҡан?» ҳәа Алхас игәы иааҭашәеит. Иҧсы игәы икылачны даақәыҧсычҳаит.

– Сан измааноузеи? Сшьапы ихырҵәаз атцкьыс ихырымҵәаз еиҳа исыхьуеит? – ҳәа Алхас иан длазҵааит.

– Акыр здыроу, нан? – лҳәеит Алхас иан. Нас аҳақьымцәа анааи, «сыҷкәын абас иҳәеит измааноузеи, нанраа?» – лҳәан дрызҵааит.

– Ибцәааҙо акгьы ыӄам, егьи ишьапгьы ҽеим, – рҳәеит дзазҵааз аҳақьымцәа, амала уи ишьапы иахьа ишхыртцәоз ларымҳәеит. Зны хәыҷык лгәы лҽанаҳҵап ҳәа ргәы иаанагазаап, ус лазҳәаз аҳақьымцәа.

– Унан, сара рыцҳа, уи ишьапгьы хҵәатәхар, сызшьуада, – лҳәеит лыбжьы ҩалымӄьан.

– Ихҵәатәхуоу, ихҵәатәымхуоу, ибаҳҳәо ҳаздыруам. Ихҵәатәхаргьы ҟалоит. Ари аҷкәын дидтәалоуп. Лара аҩныӄа дцарцгьы лабжьаргеит. Идтәалоу аҷкәын идагьы лыҷкәын хылаҧшрада дшаанырмыжьуазгьы ларҳәеит. Ларгьы данхәыц, “аҩныӄа сцап”, – лҳәан дцеит. Марҭа Алхас дбаны, данаадәылҵ, Алхас ишьапы хызҵәаз аҳақьым иҷы днеины диазҵааит:

– Алхас дышҧажәбо, иҧсы нхап шәгәахәоу?

–Аҧсразы акгьы ихьуам, аха егьи ишьапгьы хҭәатәхоит, – иҳәеит Марҭа дзазҭааз аҳақьым.

– Ааигәа ихышәтҭәома?

– Ааи, иахьа ихаҳҭәоит, аха иан ара дшыҟоу ихаҳҭәар, дрыцҳаҳшьоит. Аѡныҟа дгазар бзиан , – иҳәеит аҳақьым, аха уи аҭак Марҭа илзыҟамҭеит.

Марҭа лаби лареи ргәы иҭан, арахь ҷьаргьы имҭаазакәа Ешыраҟа ицарц, аха ушьҭа дышҧацои? Алхас иҷы дыҟазароуп Марҭа. Уи дызбо ҳәа имоу игәыла ҷкәынеи иани роуп. Ачкәын дычкәыноуп агоспиталь игәы ѡнаҧҭәар, иан аҭакәжә, зыѡшьапык змыхәо длызбару? Убри аҟнытә даангыларц лыҙбеит.

– Саб, уара, уахьцо Ешыраҟа, саргьы суццап ҳәа акәын, аха мачк аҟара сгәы еиҧшымшәа иҟоуп, уаха Ҭина лҷы саангылоит, уатҵәи уатҵәашьҭахьи руакы сѡеиуеит.

– Бара ишыбҭаху. Бара ишыбдыруа еиҧш, сара санцоз, срымшьҭит, аха уа сыҟазароуп, сахьыртаххо, ҷьара акы ааҟалар, рхы садырхәап.

Абасанеибырҳәа,абиҧҳаинеиҧыртцит.ЗахарЕшыраҟа дцеит, Марҭа – Ҭина лахь. Марҭа Ҭина илал-ҳәеит, Алхас ишьапы иаанхазгьы иахьа ишхыртҵәо. Ихырымҭәар, дышшәарҭоу, дыҧсыр шалшо. Алхас ишьапы хаҳҭәеит ҳәа анырҳәаз аамҭазы, Марҭа дѡеит агоспиталь аҷы, аха лара уахь днармышьҭит. Алхас игәылацәа ҭаҳмадацәаки хәычқәаки ыҟан. Алхас ишьапы шхыртҵәоз анраҳа, ииаит арҭ аҭаҳмадацәа. Иахьаауаз ииаргеит ишьапы ихыртҵәо зларҳәашазгьы. Ииаргаз, иаалаҳәаны, аѡныҟа ирган, изшьапык анышә иахьамаз аригьы нарҭеит. Даҽеа жәамш раҟара ареанимациаҷы дышьҭан, нас апалатахьдиаргеит. Дшибац, дибон ачкәын, гәыҧҭәарак имоуҙакәа. Алхас иангьы дааны дидтәалан. Абас Алхас иѡшьапык хҭәаны, иара данҧслак, анышә дахьарҭо инаганы инарҭеит. Алхас игәыла ҷкәыни иани инеиҭак-ааиҭакуа, аѡбатәи ишьапы анхыртҵәа ашьҭахь идтәалеижьҭеи жәамш ҵуан.

Марҭа илҭахын лара дидтәаларц, аха ҳәашьа лза-

ҭомызт. «Бара быҷкәын дбызбом, сара дызбоит», – ҳәа ҳәашьас иалҭози. Насгьы, «дабаидхала ари ахаас» лзылҳәаргьы, иҟалҭози. Марҭа абас ахәыцра хьанҭақәа дырҭан. Ус ишааиуаз, Алхас иан дычмазаѡхеит. Ууанӡа ихәышәтәырҭаз, аха иахьа игоспитальхаз аҿы лара лышьҭатцара зынӡак иалшомызт. Уажәы-уажәы ақәрахьымӡақәа аибашьцәа ҟәаҟәаса иааргон. Баша ачымазцәа раха рызҭодаз аҳақьымцәа. Уи адагьы, ачымазцәа ара ишьҭатцаны, хәшәтәышьас ирырҭозеи, ақәрахьымӡақәа акатаҳәа иҧсны иахьҭырго, игәыҭшьаагоу амыткәма бжьы ахьҭыѡуа агоспиталь ашҭаҿы. Убри аҟнытә Алхас иан егьи ахәышәтәырҭахь ддәықәырҭеит. Уигьы абара лҭахуп, аха дызбагәышьода, акәымзар.

Алхас иан егьи ахәшәтәырҭахь дандәықәырҭца, Марҭа днеин, Алхас днаидтәалеит. Марҭа Алхас иҿы ҳәашьа лзамҭеит, «уан дычмазаѡхеит» ҳәа. Аха иара Марҭа днеиааӡа иаҳахьан, иан дычмазаѡханы, егьи ахәышәтәырҭахь дшырышьҭыз, амедиаҳәшьцәа рыла. Уи зиарҳәазгьы уи ауп, Алхас димбар, акы лыхьыз ҷьашьаны, игәнигар ҳәа иахьшәаз азоуп. Уи атцкьыс иҟоу, шыҟоу, аиаша иаҳәаны, уандычмазаѡхеит, аха дыбзиахап, уара уан хьаас дҟоумҭан, уара ҳара уаабоит, умшәан ҳәа иаҳәаны, игәы дырҧәҧәарц ауп, ус егьыҟарҭеит. Марҭа дцо-даауа дахьыбжьоу, уи гәык ала дшылҭаху идыруеит Алхас. Уи ауп, ус зыҟалтцо, иара дымҧсыкәа дынхар, лара лыҧстазаара ималдар, шалшо агәра игоит. Лара иахьынӡалылшо, дыртәаны, дшылбо, агәра игоит. «Аха иара иҿы лара ҧстазаарас илбараны иҟоузеи? Абри ауп игәнигоз, уахгьы-ҽынгьы дахьиоу иихәыцуа. Уи атцкьыс еиҳа исзеиҧьуп аҽшьра. Аха уи ус имариоу акы акәым. Ирҳәоит, аха агәаҧьра цәгьоуп, уи еицәоу адунеи аҿы акгьы ыҟаҳам ҳәа. Аха иузыгәаҧьыр, уаргьы уҭынчхоит, узҭахугьы ҭынчхоит, аха... Тачкак сзыҟарҭозар акәхап. Уи ала снеи-ааиуа сааҟалар, абагьыр аҿынӡа сызнеир, смахәҿакәа уажәгьы ицәгьаҳам урҭ рыла абагьыр сѡахьынҳаланы, сыҳехырыѡны, сыҳекасыжьыр, сызкуада?

Усҟан, сан илзымычҳакәа дыҧсгәышьап. Сара сахьжу днаганы днасывартцап. Марҭа лакәзар, сыгәхьаалгап, сылтцәыуап, нас аамҭа ҧытк цар, сылхашҭып. Иана-кәызаалак, аамҭа иара атәы иагоит. Лара макьана, дхәычуп, сара сатцкьысгьы бзиа илбо аҙә длызкылсп. Уии лареи рыҧстазаара иеилартцап, ахәычқәа рааҙап. Рхәычқәа рыла лыҧшәмеи лареи рҿара гәырҧьарала ирхыргап. Ираа҂аз ахәычқәа рыла, ражәра бзиахап. Абас акәын Алхас дызхәыцуаз.

Алхас абас дышхәыцуаз, иақәыршәаны, Марҭа днеит. Лхы-лҿы лхаччо, дгәырҧьатцәа дыҟоушәа ҟатцаны.

– Мшыбзиа, Алхас, – лҳәан изаалгақәаз иаҧхьа игылаз атумбочка иныкәлыргылт. Марҭа лажәа иацтцаны дцәажәон:

– Акы затцәык, угәы иаумырсын, ушьапқәа роуп акәымзар, уара уеиҧш згәы бзиоу аҙәгьы дыҟам ҳәа ауп аҳақьымцәа ишырҳәо. Сара схаан уара укасыжьуам. Знык, ушьапқәа рыхәрақәа ааҧьар, ҳаҧстазаара иеилаҳтцоит, ахәычқәа ҳаа҂оит, урҭ рыла угәараҭа ҳарҧшҙоит, уангьы пату лыкәтцаны, лыҧсы ишатаху даабоит.

– Марҭа, абарҭ ибҳәақәо зегьы гәык ала ибҳәуоу, ма баша ахәычқәа аныржьо еиҧш сыбжьуоу? Абри еилкааны, исаҳар стахуп.

– Зныкыр узжьахьоума, Алхас, Ус зуҳәои?

– Мап, сыбжьоит, сыбтахҙам.

– Ушҧазжьои, Алхас? Устахым ҳәа угәы изаанагози?

– Сыбтахызар ус акәҙамызт бышцәажәоз.

– Ишҧацәажәатәу,уи соуҳәар, иауазеи?

– Избасымхәои, аҳәаразы, сеитцахар ҳәа бшәуоу? Ибыхәтоу бдыруоу?

– Исыздыруам.

– «Уешьы» ҳәа сабҳәар ауп ибыхәтоу.

– Дида, иуҳәо закәызеи, Алхас.

– Усҟан сангьы баргы шәтынчхон. Ибымаскузеи, сара бара бганы. Сара сҟны бзиарас бзыкәшәараны иҟоузеи?

– Уара сшуҭахыц суҭахызар, уара уҟны абзиара збоит, уи еиҧш абзиара даҽаԥьара изымбо.

– Сара сҽы абзиара бақәымгәыԥын.

– Умшәан, Алхас зегь бзиахоит. Уара уҽы сара абзиара сақәгәыԥуеит.

Алхас иеиликаауан, Марҭа гәык ала, бзиа дшылбоз, аха дрыцҳаишьон. Дахьрыцҳаишьоз аҟнытә, лгәы сыхсыршәап ааигәахәын:

– Убыржәы, схы сахәоны сыҟазар, бхы ҧҽены икасыжьуан. Сара бара сызбыхәаҧшуам. Цәгьала адәы сықәыбҭеит. Бсыханы Гәымсҭа сырбго, егьи. Быҩсывсны бҩызцәа ахьцоз бцар, маҷк иадамхаргьы бзиарак бзыҟатцар аҧа иҭархаразы, убри акәын ииашаз. Бдәылҭ уажәытцәкьа. Марҭа ажәак мҳәаҙакәа, дқьыз-қьызуа, атцәыуара далагеит. Марҭа дындәылҭуаны еиҧш, аҳақьым хада дааҩнашылт. Уи Марҭа дшыналҷаҧшыз еиҧш, ихы-иҷы ааихалашан, даацәажәеит:

– Марҭа захьӡу шәара шәоума?

– Ааи, Марҭа захьӡу сара соуп.

– Алхаси бареи партак шәеицахатәан, ус ауми?

– Ааи, ус ауп, партак ҳаицахатәан.

Бгәахәтәы бахьӡааит. Сара шәара шәҭоурых бзиа-ны издыруеит, патугьы ақәыстцоит. Аха сбыҳәоит Алхас ихәрақәа ҕьаанӡа арахь бмааирц. Ара бааины, бцацыҧхьаӡа, иҧсы еибакуеит, иихәақәо иашоу ҷьыбымшьааит. Урҭ аллегориалоуп ишҳәоу. Дыбзиахар, даҽеак ала дбацәажәап. Аҳақьым хада ачымазаҩ иатцкьыс Марҭа еиҳа дрыцҳаишьон, уи дызҭагылаз бзианы иеиликаауан. Марҭа аҳақьым хада днеиҧыртцын, апалата днықнытцны лҷыналхеит. Дызтцәыуоз, амардуан дыллыбаан, агәашә шыҟаз лҷыналхеит. Уаантә амҩаду днанылан, дышиашаз, Ҭина лахь дцеит. Лара дыштцәуоз удырратәы лылацәақәа ҟаҧшьӡа иҟан. Ҭина Марҭа дтцәуашәа анылба, даацәажәан:

– Бымтцәуан, Марҭа, ус иақәшәахьоу бара бымала бакәу ҷьыбымшьан. Анцәа иҷьшьоуп, бахьицымцацыз. Би-

ццахьазар акәын банрыцҳахуаз. Быпҕшра ыҟоуп, бсахьа ыҟоуп, брымгар ҳәа бшәома? Абра ҳахьеи-ланхатҵәҟьо, хҩы-ҧшьҩы ачкәынцәа заманақәа ранацәа сзааихьеит бара бзы, аха зегь ирасҳәо акоуп – «Дҳәаны дтәоуп». Ушьҭа, ибзиоу, издыруа аҳәыр сазҵаар, исҳәо даҽеакуп.

– Ибҳәои, саҳәшьаду?

– Аус злоу дара роуп, – сҳәоит, уаҳа исҳәои?

– Нас бара ибгәапҳо сиццап ҳәа бгәы иаанагома?

– Ус сгәы иаанагаргьы ҟалоит. Бара иахьҽеим бсышьҭуама, сара. Сара бсышьҭуазар, иахьыбзиоу, бабап ахьсгәахәо ауп бахьысышьҭуа. Иахьҽеим бсышьҭыр ҳәа бымшәан, Марҭа. Сара, гәык-ҧсык ала, бшыстаху бдыруазааит.

– Уи здыруеит, аха Алхас изы ибҳәақәо стахым.

– Алхас изы сара ианакәызаалак, ицәгьоу акгьы сымҳәацт. Аиашаз, Алхас даара дыцкәына бзиан, аха ушьҭа нахыс, ҧсык диҩызоуп, дзыпҳсоузеи, иара.

– Избан, ҧсык дзиҩызоу, дышҧьычуаз ихьма? Дшеибашьуаз ауп ишихьыз, уи фырхатцароуп. Афырхатца ахаангьы ҧсра иқәзам, ус акәзами? Ҳара ҳауп ипҳсуа. Алхас ахаангьы ҧсра иқәзам, уи бдыруама, саҳәшьаду?

– Ааи, издыруеит, аха уи адагьы даҽеак здыруеит.

– Иарбан, даҽеакәу ибдыруа?

– Амина анитцапҳжәа ипҳхашьара шамнахыз. Бара бхәыцуп, зыпхашьра амху, хатцас бышпҳаиццои? Ииашоуп, бара Алхас гәык ала дыбтахын азы дрыцҳабшьоит, аха уи ушьҭа биццо дзыкалом. Бара быҷиароуп, ахәычқәа бааҙароуп, насбаргьы быкәра ааины, банажәуа, ибхылтцны ибаазаз, браазоит, быпҳсаанза быртәаны бырбоит. Ус ауп апҳстазаара шыкоу. Ауаа зегьы апҳстазаара роурц азы иқәпҳоит. Бара уи баҷагыланы быкәпҳоит, иатцанакуеи уи, анцәа иныс ишаасабҳәара, уи иатцанакуа.

– Сара бара бышка уаҳа сааиҙуам. Бара баапҳсараҟәа рацәаны ишсыду шыздыруагьы, – лҳәан Марҭа Ҭина лыҩны дындәылтцны дцеит. Ҭина Марҭа илалхәақәаз зегьы дрыхьхәит. «Ус шҧасҳәоз», ҳәа лгәахәит лара, аха

мҳәашьасгьы илымазеи? Лара илымҳәар, уаҳа изҳәараны иҟадаз? Ҭина Марҭа илалҳәаҟәаз, уааҧа агәыхь илымаз лызнарҵысит. Лыхәшәқәа ахьҭаз днеин, агәыхьхәшә аалылхын, илжәит. Нас днеины лиарҭаҷы днықәиан, ахәыцрагьы дынҭанагалеит. Уажәы Ҭина лхаҷы иааит Марҭа даныхәыҷыз инаркны, иахьа уажәраанҧа лымҩа дызнысыз, дызтысыз зегьы. Еиҳарак, лан длыманы Литваҟа данцаз, уантә илыҩқәоз асалам шәҟәқәа. Лара Литва дцаны, Марҭа дшаалгаз, шлызҳаз, дшеибашьуаз, убас лыбзиабара аҷынҧа. Абзиабара уҳәеит ҳәа асҵәкьа убахьоу? Алхас ушьҭа дыҧсуп. Баша дычмазаҩны, дыбзиахап уҳәап ҳәа уҟоу? Иҩшьапык хҵәаны анышә иарҭахьеит. «Ҩыстаароуп акәымзар, асҵәкьа бзиабара збахьада?»...

Лара Марҭа лакәзар, Ҭина лыҩны данықдәылҵ, автобусқәа раангыларҭахь дцарц, амҩа дықәланы, дхәыцуа, дҩеиуан. Уи дхәыцуан абас: «Саҳәшьаду илҳәо иашазаргьы ҟалап, лара ишылҳәо еиҧш, дыҟатәҟьазар, ҳәарада, сигаҧом. Сигар саанымаалакәа, дкажьны сцар ҳәа дшәозар акәхап, аха сара иара ахаангьы дкасыжьуам. Уи издыруам ауп арыцҳа, исеиҳәаз ажәагьы зсеиҳәаз, ситахымкәа акәҧам ус зсеиҳәаз, сахьитаху азоуп. Саргьы дыстахуп Алхас, иара сахьитаху азы. Уи сара ахаангьы дкасыжьуам. Дарбанзаалак, Алхас изы иакәым ажәа сазҳәо, сара дсаҧоуп. Абри лдырааит, зцьабаа ду сыду саҳәшьадугьы».

Марҭа абас дышхәыцуаз, аҧьармыкьа аҧхьа амҩа шеиҩылтәоз, илымбаҧакәа амашьына шааиуаз, атормоз анааирк, зынҧа иааигәаҧаны иллыдххылан, иаангылеит. Уи амашьына лысырц маҷк ауп иаалыгхаз Марҭа. «Ибхәыцуазеи, бара атыҧҳа қәыҧш. Смашьына батҵаланы быҽызбшьуазеи? Бара бхы бҭахымзаргьы, сара схы стахуп», – иҳәан дыцәха-шҳауа дыкәланы, дцеит. Марҭа аҧсра атцкьыс иеицәалшьеит илыхьыз. Избанзар, аныҟәцаҩ ииҳәоз заҟаҩы ираҳауадаз. “Сагьашьындаз уи амашьына, аныҟәцаҩ дрыцҳан акәымзар”, ҳәа дхәыцуан

Марҭа дахьнеиуаз. Марҭа «сагьашьындаз» лҳәеит, аха дыҧсытцәкьаргьы лҭахымзар акәхарын, дышнеиуаз лшьапқәа лытцәкәрыло далагеит. Нас илулак, автобус ахьаангылоз днеит Марҭа. Лқыҭахь ицоз автобус ааины игылан, Марҭа автобус дѡыхәнеит. Ашьҭахьтәи аҭыҧқәа ҭацәын. Абжьара дыбжьаланы днеин, иахьҭацәыз аҭыҧ аҷы днатәеит. Марҭа дантәа ашьҭахь, автобус акыр игылан. Ақәтцра аамҭа анааи, аныҟәцаѡ дааины, иҭыҧ аҷы длатәан, иавтобус аус ааирун, аҷынаирхеит. Апасажьырцәа аҳҵаҳәа иеицәажәон, амѡа иахьықәыз. Урҭ ирҳәараны иҟази, аибашьра адәаҷы иҧсны иааргаз, ҭәыуара иахьыҟаз, ихәны иааргаз уҳәа аибашьреи, нас уи иахылҷиаази ртәи ракәын ирҳәоз. Саатк ашьҭахь автобус Захар игәашә аҧхьа ианѡеи, иаангылеит. Марҭа лаагаҧсахә лшәан, автобус дыллыбаан, агәашә шыҟаз лҷыналхеит. «Марҭа дауеит, Марҭа дауеит», лҳәан лашьцәа хәычқәа Баграти Бадреи ыѡны Марҭа инылпҧылеит. Еиқәышьшьы иҟаз Марҭа лашьцәа хәычқәа анаалпҧыла, лхәыцра гәырѡақәа аалхашҭын, лыблақәа аччапҧшь аархылеит. Аҙәа-ҙәала иѡышьҭхны, игәзны, иналыргылеит. Наҟ-ааҟ, Марҭа лнапқәа кны, иеицны, аѡныҟа рҷынархеит. Абартца ианыѡыхәна, ахәычқәа ран лахь рбыжьқәа дырго иалагеит:

“Мама, Марҭа дааит”. “Мама, Марҭа дааит” ҳәа.

Света ахәычқәа рыбжьы анлаҳа, аѡны дааѡнытцын, абартца даатцагылт. Марҭагьы ларгьы абартцаҷ иааиқәшәеит, иаагәыдибакылан, иааибагәзит. Нас рѡыцьагьы иеиманы, аѡныҟа илеит. Светеи Марҭеи аѡныҟа иахьлеиуаз, Баграти Бадреи млеиҙеит. «Марҭа арааҙа дааганы дбаҳҭеит, ушьҭа ларгьы баргьы ишышәтаху шәеибаба» рҳәазшәа, индәылтцны, аҧслымзрахь хәмарра рҷынархеит. Баграти Бадреи аҧслымзраҷы инеин, рыенылаҧсаны ахәмарра иналагеит. Света Марҭа дшыналҷаҧшыз еиҧштцәкьа, лгәы акы шалаз еилылкаан, дналызтцаит:

– Ибыхьи, Марҭа, иахьа бҟазшьақәа сгәаҧхазом.

– Акгьы смыхьӡеит.

– Ус бара сҳәап.

– Аиаша бҭахызар, ибасҳәап.

– Исабҳәозар ҳәа ауми сызбазҭааз.

– Сара сгәалақәа рацәоуп, урҭ зегь ара изласҳәарызеи? Аха зегь реиҳа сгәы иалоу саҳәшьа ду лажәақәа роуп.

– Иарбан ажәақәоу, бара бгәы ҧызжәара баҳәшьаду ибалхәаз, сара исабымхәари, зынӡа имаӡамзар? Уи иакәым акы балҳәоит ҳәа сара сгәы иаанагом зынӡагьы, цьара иеилибамкаарак ыҟамкәа.

– Уаҳа аҭахымкәа деилыскааит.

– Ибалҳәазеи, уи азгьы?

– Алхас дыбзиан, аха ушьҭа бзиарас илоузеи? Иара ҧсык диɷызоуп, дзыҧсоузеи, – лҳәеит.

– Ааи, рыцҳа уи ишьапқәа шхыртәаз ҳәа баб имҳәози? Нас Ҭина убас лҳәеит ҳәа бызхалызгәаарызеи? Алхас ҧсык диɷызаӡами, ушьҭа акыр дапҧсоума, нас?

– Баргьы ус бҳәома?

– Мамоу, аха, – лҳәеит Света, илҳәаз дахьхәны.

– Дзыҟазаалак, сара дкасыжьуам, иаргьы саргьы ҳаицыҧсыроуп.

– Уи бара ибусуп, – лҳәан Света уаҳа акгьы лалымҳәеит. «Ус аамҭа цалап, аамҭа атәы ҟанаҭап», – аалгәахәт Света. Марҭа лгәы ҟазҭашаз ҳәа длыдгыланы, акгьы лзымҳәеит Света. Света ус зыҟалҭаз, Марҭа диашоуп ҳәа акәӡам, дрыцҳашьаны ауп, лгәы сзыҟаҭозар ҳәа ауп. Мамзар, зыɷшьапык хҭәоу, лыҧҳа дышҧаилҭои. Светеи Марҭеи абас ишеицәажәоз, ргәашә аҧхьа машьынак аангылан, ҧҳәыск даатытцын, ргәашә аартны, дҭаланы, лҷаалхеит. Марҭеи Светеи ргәашә аартны дшаатәалаз еиҧш, дырдырит, Маша лакәын. Гәымсҭа ирны Аҟәаҟа ианцоз, Алхас амɷа анырзааирт, аҧсуа еибашьцәа аӡәырɷы реиҧш, Зурики Машеи ҧхьаҟа ицон. Усҟан Марҭа Алхас длыманы, Гәымсҭа дырит. Нас Ешырантә Гәдоуҭатәи агоспиталь ахь даалгеит. Уи нахыс, гәыхьымзар акы дақәымшәеит, акы лымбеит, ажәа хаак лмаҳаит. Еснагь лгәы еиқәын,

ҭаыуаран дызҿыз. Лгәы иеиқәызи, дзыртдәуази лара лҿы аҳра руан. Лхы-лгәы ахшәаны сҿысшьындаз лҳәо аҿынӡа дналалон, аха макьана ус дааиуан. Гәымсҭатәи ажәылара аан, Алхаси лареи реиҧш, Машеи Зурики иеицын. Марҭа Алхас длымны дымхынҳәыр ада ҧсыхәа анылмоу дхынҳәит. Уи ашьҭахь, Зурики Машеи рхабар ҳәа ҷьаргьы Марҭа илмаҳаит. Иахьоуп урҭ аҩыцьа, ажәылара ашьҭахь, раҧхьаӡа акәны инеиқәшәа, арҭ гәыдибакылт, ихыдибакылт. Светагьы Маша дааиуазар ҳәа дымҧшӡакәа дылпҧыланы аҧсшәа лалҳәеит. Аҧсшәақәа анеибырҳәа ашьҭахь иеицны аҩныҟа рҿаархеит. Светеи Марҭеи, наҟ-ааҟ, Маша лыжәҩа рнапқәа атдхны акәын ишааиуаз. Ус аҩны инеины, инатәеит. Света даақәгьежьаан, рхәы аҟатдара дналагеит. Акрырфеит, акрыржәит, аамҭа акыр инаганы иеит. Инеиҭас-ааиҭасуа арҭ аҳәсахәыцқәа аицәажәара иаҿын. Марҭа Маша илалҳәеит Алхас афырхатдара иҟаитдаз, ихьыз. Лара длыманы Гәымсҭа дшырыз, илыцхрааз, Алхас Гәдоуҭаҟа дшааргаз, Алхас илеиҳәаз, Марҭа лаҳәшьаду Ҭинеи лареи шеибыргәааз уҳәа акгьы аанмыжьӡакәа зегьы лалҳәеит Маша. Аха урҭ зегь рыгәхьаа шылымкуа Алхаси Ҭинеи ирҳәаз ражәақәа ракәымзар. Урҭ ирҳәаз ражәақәа наунагӡа атдәымҕ еиҧш лгәы ишалазаауа.

– Марҭа, бара быртахымкәа ус рҳәаз ҷьыбымшьааит, быртахуп азоуп ус зырҳәаз. Алхас ус иҳәазар, изхиҳәааз, иара ихы атдкьыс биҭахуп азоуп, иара игәхьаа бымкыр, бара быҧсҭазаара бзиахоит азоуп, иара ила бзиарак бзақәымшәо идыруеит азоуп. Абри бдырааит, Марҭа. Баҳәшьаду Ҭина лакәзар, убригьы былтахуп азоуп ус збалҳәаз. Былтахымзар, ус балҳәомызт, ҳәарада. Уигьы илбоит Алхас дзеиҧшроу, уи биццар, бзиарак шбызҧшым.

– Нас бара ибҳәои? – лҳәан Марҭа, Маша длызҵааит, ҕәҕәала лгәы нханы.

– Сара исҳәои, сыхаара, Марҭа. Сара издыруеит шәара шәыҩцьа гәык-ҧсык ала бзиа шәшеибабоз, аха

иаргьы дызлаббои, быхгьы злаббои, малс ишәымоузеи, шәыҩцьагьы?

– Сара сеибгоуп, сцыркьым, слашәым, сыҩшьапык сымоуп, иан лакәзар устцәкьа дажәзам, аҧхәыс аза замана. Адгьыл бзиа еитцхәаны итатәоуп. Алхас иани сареи ҳаицхыраар, ҳахгьы аабоит, Алхасгьы даабоит…

– Ус былшозар, бзиоуп, аха…

– Исылшоит. Уи сылнаршоит Алхас ибзиабара. Абзиабара аҟара амч змоу ыҟам анырхәоз ихастцазомызт. Аха ушьта агәра згоит, абзиабара аҟара мчы змоу шыҟам.

– Бтцара ишҧазыбуеи, икабыжьзуама?

– Атцара змам знымхазои? Атцаразы бзиа избо дсыз-кажьуама?

– Уа биашоуп, Марта. бара ибылшо бдыруазар, бхы бақәгәыҧуазар, ус бныҟәа. Уаҳа сара ибасҳәо сыздыруам, сызкәхшоу, Марта.

– Итабуп, Маша, Бара затцәык сахьеилыбкааз. Сара уаҳа акгьы стахзам, бара сшеилыбкааз еиҧш, Алхас иани иареи сеилыркаар. Маша мачк аҟара акәзаргьы, Марта лгәы ахьыҟалтцаз, даара лгәы иаахәеит. «Ауаҩы арыцҳара данақәшәалак, игәы ҟазтцо данимоу, акыр иаҧсоуп» ҳәа дхәыцуан Марта. Уи лхәыцра даналтц Маша ус лалхәеит:

– Маша, сара стәы ҳшалацәажәоз, атцх агәы ааҩнашеит, аха сара сзын идырымкәа иаанхеит, Гәымста ҳаныр, шәара шәзыниаз, шәзынҧаз. Сара ацәа сакзуам. Бара ацәа бамкуазар, сара стәы аҧхьа Зурики бареи шәтәы иеилыскаар акәын, аха…

– Алхаси бареи аҧацәа амҩа кны иахьтатәаз, ианташ-әкәаҟәа, ҳара ҳамҩа аашәыртит. Аҧацәа уаҳа цьаргьы итәамшәа амҩа ҳақәышьшьы ҳцон, ҳара ҳазхысыз, аха Алхас дызхаҧжәаз амина акәзар, ҳара акыр ҳанынаскьа ауп аибашьра ҧәҧәа аныҟала, Гәымста нырцә аҟәараҷы ҳәарас иатахузеи, усҟан шәара ҳара ҳтәқәа рахь Гәымста азы шәырны шәнеихьан ҳәа сгәы иаанагоит. Ҳара ҳаҧхьаҟа ицақәазгьы цьоукы ыҟақәан. Уртгьы

акыр ҳрықәгәыҕуан ҳара. Ҳара ҳтәқәа ахы цаҳә–цаҳә иаарышьҭуаз, ҳагар ҳәа акәын еиҳарак ҳзыцәшәоз, ҳахқәа наҕхьакны абитонтә чаҕарақәа ҳнарыватәеит. Ҳан-ҕшы еивасны иаауеит, аха иаауа зусҵцәада? Ҳара ҳтәқәа ракәу, ҳаҕацәа ракәу? Урҵ рышьра мариоуп, аха иаҳшьуа аадыруама? Ҧыҵԥык ҳаԥҳажьхьаны еиҧш, «ваиме, деда», «ваиме, деда» ҳәа зегьы рбыжьқәа гон. Зурик ақырҵшәеи агыршәеи хәыҷык иеиликаауан. Уи ала зыбжьы гоз, ҳаҕацәа шракәыз иеиликааит.

– Ирыжәҵа, арҵ ҳаҕацәа роуп, ибжьы нытцакны иаагеит. Зурик агранат ыршәны инрылаижьт. Нас иавто-матгьы атта-ттаҳәа ахысра иналагеит. Саргьы Зурик иеиҧш ахысра сналагеит, ҳәҳәарахеит, ҟаарахеит араҟа. Еивасны шьҭахьҟа иԥны иаауаз, аҙәгьы ҳавсны иҳамшьҭит, ҕхьаҟа ицозгьы иаҳшьыз ҳшьит, иаанхазгьы ҳаргьежьит. Ҳара ҳрышьклахысуа ҳрышьҭалеит, ҳахьцоз аҧсцәа ҳархысны акәын ҳашцоз. Ҳара ҳзыцәшәоз, ихәны икажьу аҙәыр ыҟазар, убарҵ ҳаршьыр ҳәа акәын. Аха анцәа иџьшьаны, ус аҙәгьы дзыҟамлеит, уи ауп хысыбжьы зымгазгьы. Ҳара абас ҳалалеит Аҟәа. Ҳара ҳашьҭахь игыланы иаауан, ҵыхәаҧҵәарада ҳԥызцәа аҧсуаа, иара убас Нхытцаа, Алада Урыстәылаа, амшын ныркәаа. Абас Зурики сареи ихьшәаны акәзаргьы, ҳахәҵа алаҳҵеит ақырҵуа-аҧсуатә еибашьра. Макьана аибашьра цоит, Егрынҙагьы ҳнаҙоит ҳәа сгәы иаанагоит.

Очамчырааи Тҟәарчалааи рааишьа бзиоуп. Урҵ ацхыраара раҳҵароуп. – лҳәеит Маша даа‹ехәашәа.

– Акыр сагхазаргьы, саргьы сцароуп, – лҳәеит Марҵа, Алхас данаалга ашьҭахь, уаҳа дахьзымцаз лгәы иаланы. Алхас ишьапқәа хырҵәеит, аха аҧсразы акгьы шимыхьуаз лдыруан азы.

– Бзыгхаз арбан, Марҵа? Алхасгьы баргьы шәоупеи, Аҟәаҟа ацаразы амԥа ҳзаазыртыз, – лҳәеит Маша, Марҵеи Алхаси иҟарҵаз аус ду, ииашаны ахәшьара аҵо.

Абас ишеицәажәоз аҵх акыр инаргеит, ацәагьы аархылеит арҵ аҳәсахәыҷқәа рыблақәа.

– Ушьҭа ҳацәап, – лҳәеит Марҭа.

– Бзиоуп, ҳацәап, – лҳәеит Машагьы.

Уи нахыс ацәажәара иааҟәытцит. Аицәажәабжьы ааԝнытцит руадагьы. Атцхҭынч иалыԝуан иҭынчыз ргәқәа рышьҭыбжь, убас иҭынчран арҭ аҳәсахәычқәа ахьиаз ауада. Ҧсоу инаркны Аҟәанҙа иҭынчран, анацәа рычкәынцәа рнышәынтрақәа рҿырхажьны амыткәмақәа рыбжьи, зхабар ыҟамз аҧкәынцәа ргәараҿы илеи-ԝеиуа иқәыз анацәеи рмыткәма быжьқәа игози рыда. Амала, ихараны, Аҟәа иԝахыкны, абомбақәеи, абзарбзанқәи, агаубицақәеи уҳәа рбыжьқәа ааԝуан. Агранатқәеи, автоматқәеи, атцыс шьыга шәақьқәеи рышьҭыбжьқәа аранҙа иааиҙомызт, аха…

Ацәылашараз игылеит арҭ аҳәсахәычқәа рԝыцьагьы. Усҟан Света дгыланы, рхәы ырмазеины астол иқәлыргылахьан. Захар еибашьра дыҟан. Марҭеи Машеи илатәаны, акы инацҳаны, «ҳара ҳцеит», – рҳәан агәара инҭытцит. Иахьԝеиуа, раҧхьа иаарҧыло рзы ирфашаз, иржәшаз ҳәа рсумкақәа рҭәны.

– «Ҧшҙала шәааит», – лҳәан Света лыбжьы нархьылыгҙеит. Урҭ шиашаз ицеит Алхас иан дахьышьҭаз ахәшәтәырҭахь. Аха иахьнеиз, лара дрықәымшәеит. Лыхәшәтәра далгаанҙа мчыла дҭытцны дцазаап. Машеи Марҭеи уаантәи арратә госпиталь ахь ицеит. Уа анеира Марҭа лзы имариан, шамахамзар аҙәгьы дшынармышьҭуазгьы, аха Маша лзы иуадаԝын. Аҙәгьы имазцааҙакәа Марҭеи Машеи еицны, ишиашаз, Алхас дахьышьҭаз, илыԝнашылеит. Алхас иан дидтәалан, иара идтәалаз игәыла ҷкәына уажәы дыҟамызт, иҿааиҭеикырц иԝныҟа длышьҭит Алхас иан данааи, Марҭеи Машеи шылыԝнашылаз еиҧш Алхаси Марҭеи рылаҧшқәа ааиқәшәеит. Марҭа дааччан, дниҿаҧшит, иара дааҧхашьан ихы лаирҟәит. «Арҭ Алхас иԝызцәа роуп, инеицәажәап», – аалгәахәын, Алхас иан адәахьы дындәылтцит.

– Алхас, ухьаақәа хәыҷык иадымхаргьы имтәаҙаци? – лҳәан дцааит Марҭа.

– Агәырқәа сылартцоит, урт схьаақәа дыртәозар акәхап, уажәтәила ус хьаа ҕәҕәа сымазам, – атак ҟаитцеит Алхас.

– Умшәан, Алхас. Упҵсы ахьынхаз, акыр иапҵсоуп. Уангьы макьана дҽоуп. «Акыр злоу ҧхҳәысуп» ҳәа уи лызбахә ауаа ирҳәоит. Уара иугәапҳхар, уани сареи уаабоит. Анцәа иҳәар, ухылтцгьы ҳазоит. Алхас, уара афырхатцара иҟоутцаз, даара иҕәҕәоуп. Уара ҳаибашьцәа рымфа иаауртыз ала Аҟәа гоуп. Уара ухьз кашәара ақәзамкәа Апҵсны атоурых аҿы иаанхоит, абри удырроуп. Абри аҟнытә апҵстазааразх уқәпҳароуп. Уатцәтәи Апҵсны уеигәырҕьароуп, уалатхацьроуп.

– Марта, сара сразҟыдахазар, бара ибымаски. Быпҵсы ахьынзатоу, сара сырххо сбыманы. Абри ибҳәо азоуми жәаха бгәы шынсырхаз, уажәгьы бгәы нсырхар бтахума?

– Сара аразҟы ансауа, уара ууаигәара санықоу ауп. Уара ууаигәара санықам, сара аразҟы сыманы сзықалом. Утахызар аразҟы сыт, иутахымзар – исумтан, уи уара унапы иануп, даҽеазәы инапы – акәым изну.

– Мамоу, Марта, бара бзымгода? Быпҵшра, бсахьа. Бхы башьтал. Бара ибҳәо еипҵш, цьаргьы иҟамлацт, бара излаҟабтцарызеи?

– Ус егьацьара иҟалахьеит, атахызаргьы иҟамлацзааит. Уи сара иҟастцоит, амала, уара узин сымазааит. Уара агоспиталь аҿы ушьтеижьтеи сара агәара сзымтытцит. Уажәы уара хар умамшәа узбоит, аха уаҳа еибашьра узцом, ушьа узуам. Убри аҟнытә сара ушьа уны саауеит, ухәарақәа ҽеишәа иҧьаанза.

– Бца, Марта, бца…

Мартагьы Машагьы Алхас инихытцит:

– Абзиара узықалааит, – рҳәан апалата иныфнытцит.

– Абзиараз, – иҳәеит иаргьы, апҳыхьа еипҵш акәымкәа, игәалаҟазаара акыр ишьтытцны. Мартеи Машеи ашә иахьынхытцыз, Алхас иани дареи ааиқәшәеит.

– Итабуп, нан, шәцо, шәааува шәишьтоуп. Иара шьта дзыпҵсоузеи? Иашьа дықам, иаҳәшьа дықам, ижәуа,

ишәҳәо рзы «иҭабуп» ҳәа шәазҳәо уаҩ димам. Ма ихылтцқәак ыҟаны, мышкы зны, рызҳар, «иҭабуп» ҳәа шәарҳәап ҳәа шәасҳәап ҳәа шәыҟоу? Уи аҧа хәымга дахьимгъеит. Алхас имацара иакәзар, ус зыхьыз акы иамусын, аха Алхас иҩызцәа рацәоуп. Иаанхаз анцәа дшәыхәааит, нан…

– Ишыдыдуа еиҧш, ақәа ауам. Шәара ишышәҳәо еиҧш, уи дразҟыданы дҟалом. Дыҟоуп Алхас бзиа дызбоз аҧҳәызба, уи сара дыздыруеит. Ахаангьы дкалыжьуам Алхас. Знык иааирала аибашьра ааилгааит, нас иҟалақәо жәбап. Агәкаҳара аҭахъам. Иҩеим шәазымхәыцлан, еснагь абзиа шәазхәыцла.

–Ибҳәо саҳауеит, нан. Ус зыбҳәо сара сгәы ҟабҵарц ауп, аха ани арыцҳа иццахода, шьҭа? Уи иашәа рҳәахьеит, нан. Имыткәма аҳәароуп изынхаз, нан.

– Шәгәы кашәмыжьын, ҳара ҳцеит. Абзиара шәзыҟалааит, – лҳәеит Марҭа. Алхас иан дындәылтцит. Машагьы лара лбызшәала «Абзиара шәзыҟалааит», – лҳәан Марҭа дналышьҭалеит.

– Абзиаразы, нан, абзиара шәақәшәааит. Иаарласны аиааира ганы, шәгәырҧьо, шәҭаацәа шәырзыхынҳәааит. Аразҟы бзиақәа шәауааит, – лҳәан Алхас иан, дныҳәаныҧхьо дааҳәын, апалата дныҩналеит. Абас анааибырҳәақәа рышьҭахь, Марҭеи Машеи агоспиталь абарҵа аҷынтә ишнеиуаз, амардуан ахьамаз иаННеи, иллыбаан, агәашә шыҟаз рҷынархеит. Аибашьра ҟалааҥа есс саатбжа ара автобусҟәа бжьан, аха уажәы шьапыла ицар акәын, ибжьаз автобусҟәа уажәы ибжьамызт. Урҭ зегьы аибашьцәа го, иаагуа, Ешыраҟа амҩа иқәын. Алхас иан апалата дшыныҩналаз еиҧш, Алхас алагьан изаалган, инимҵаргыланы инапкәа, илырҙәҙәеит. Нас ихәы аацәырылган, иаҧхьа днықәтәаны акриҷалтцеит. Алхас ҧыхьа аасҭа, уажәы, еиҳа игәалаҟазаара бзиан. Иан ари ахьылбоз, лгәы шьҭнахуан. «Сыҷкәын деибганы дсымазар, абас иҟоу ҭацак дысмауази? Исыбаргызеи, сара усҟан», дхәыцуан Алхас иан.

Алхасгьы акы дышнацҳаз еиҧш, ихы нықәитцан, нас ахәыцра дынҭанагалеит. Уи дзызхәыцуаз Марҭа лакәын. Марҭа раҧхьа Литвантәи данаа инаркны, иахьанҙа дшизыќоу цьеишьоит. Уи гәык ала дшизыќоу агәра игоит. Иара дазыразхар, ҳәарада диццоит Марҭа. Аха дызбода? Иќастцари? «Иахьа сгәы бзиам, аха уатцәы сеиҧьхап», – сызҳәом. Лара сара сҷы бзиарас илбози? Сара исалҳәақәо закәи? Сылжьарц акәхап дызҷу, аха, мап. Ус ѡба злоу лакәҙам лара. Уи илҳәаз ҳәоуп, ҧсахра ақәҙам. Уи лара лхаҷы хадоуп. Ех, Марҭа, Марҭа, сгәы бзиа, сымаха-сышьаха еибга, баргьы саргьы ҳаиқәшәазҭгьы, бышҧаныќәызгарыз? Ахаангьы бгәы нзырхоз ажәак сҳәарызма, мамзаргьы? Сшыбзыќаз бара ибдыруан. Сара ибзианы сеилыбкаауан, уиазоуп, уажәы, абас бызсышьҭоу. Сара иахьа саҧсоума, бара быбзиабара. Ҳәарада, мап. Ус акәымзар, бара жәаха бгәы нсырхозма? Марҭа, бара сеилкаа, бгәы зынсырхаз, бзиа бахьызбо азоуп. Сара бызгар, бзиа сызбызуам азоуп. Еснагь аџьабаа ббалоит азоуп. Сара сыбќәатцыргьы, еиҳагьы бразќыдастәыр алшоит. Сара бзиа бызбон, бзиа бызбоит, нак-накгьы бзиа бызбалоит. Марҭа, сатабымтцан жәаха бгәы ахьынсырхаз. Бара бызѡызоу Баалоу-ҧҳа Мадина лоуп. Мадина лхатца даныршь, хатца матәаала лҷеилаҳәаны, аҧацәа ќәакәасаны иқәылтцеит. Бара сара бсывагыланы, беибашьуан. Аҧа иамбразура данҭасҵәакәоз, анцәа иныс, бара исыбҭаз амчи, бахьсыдгылази роуп исзырќатца. Анцәа суҳәоит ақырҭуа дыцќьаны, бара беибганы, бааишьтырц. Марҭа сара бара бгәы нсырхарц стахҙам, аха бгәы нсмырхар адагьы ҧсыхәа сымаҙам. Ибдырааит, бара бгәы зынсырхо, бахьсыцрымтцуа азоуп. Бсыцрымтцыр – бара бразќыдахоит". Абас дхәыцуан Алхас дахьиаз.

Ҩажәеифбатәи ахы

Захар иҩызцәеи иареи Гаграҟа еибашьра ҳәа ианцоз, Цьыргьы дцар иҭаххан, аха аиҳабыра ирымуит. «Зегьы уахь шәцар, ара изыхьчода? Ара аҟара иабашәарҭоу? Амшын иаахытцны адесант ҳқыҵа иҩарылалар, амца ахыжьны иҩахысуеит. Ма Зымыццак ныркә иҟоу ҳаҕацәа ахьынхо, ақыҵа инхаҟәо ажәлар, амшын ихытцо адесант ратцкьыс иеицәамкәа ҳатцҟьаны иҩаххысуеит. Араҟагьы шәаҭахуп. Уара Захар иҵып аанукыларопп, уахь уаҳзышьҭуам, макьана. Ҳгәыҕуеит иаарласны Гагра аагоит ҳәа. Аха иҟалатцәкьо макьана иҳаздыруам. Уи аамҭа иаҳнарбозар акәхап. Издыруада итцегь ауаа аҭаххозар, усҟан, уахь уцара-умцара ҳахәаԥшып», – рҳәан Цыр Гаграҟа еибашьра дымшьҭыкәа дааныркылеит. Ҷкәынцәаҟәак ҩызцәас инаирҭан, уааҥа дахьыҟаз аҟнытә, Захар дахьыҟаз ахь днаргеит. Аԥсуа ар реиҳабыра ргәы ишаанагоз ала аплан еиқәыршәаны ишрымаз еиԥш, иманшәаланы аҕацәа алырцеит. Ишиашаз рхқәа Аҟәаҟа идырхеит. Ушьҭа аԥыхьа еиԥш, араҟа ишәарҭамызт. Иахьшәарҭаз Гәымыста акәын. Гәымыста ирны арахь рҽаархар, рынкылара еиҳа ицәгьахон. Убри аҟнытә, амчқәа зегьы уахь ирханы, Гәымыста ахыкә имҭа-ишьҭа ыҟамкәа дыԥхатцаны, ишьҭалар акәын. Ус ҟартцеит ҳар. Абас, Гагра ганы Гәымыстаҟа ҳар анеихоз, Цыр ара даанымгылакәа, Гәымыстаҟа ицоз ҳар иҿерымаданы иаргьы Гәымыстаҟа дцеит. Аҟәа агаразы аибашьра анеилашуаз аамҭазы, раԥхьа Гәымыста ирны, Аҟәа иажәлаз ҳар дрылан Цыр.

Амцабз далагыланы, дшеибашьуаз, ашьа дшалагылаз, Аҟәатәи аихамҩатә вокзал аҿынҙа днеит. Аха авокзал иахысны ацара даара иуадаҩхеит ҳар рзы.

Избанзар, Аҟәатәи аихамҩатә вокзал аҕацәа рнапаҿы иҟан.

Авокзал ахыб иқәтәаны, апулимиот мцабыз ҳар ирыжәыртцон.

Ҳар ҟәаҟәаса авокзал аԥхьа икажьыз рхыԥхьаӡара рацәаѡын.

Убасҟан, Џыр ара иҟаз аниба: «Абрыстәыла цашьа амам, ар рымѡа аартымкәа. Уи азы, ԥсыхәак рзутәуп, авокзал ақәцәантә ихьысуа. Авокзал ашьҭахь ала анеира аҭахуп. Аԥхьала анеира ԥсыхәа змам усуп», ааигәахәын, уахь ддәықәлеит. Авокзал ашьҭахь ала даавагьежьын, ииулак, џьабаала, ахыб дѡықәнаны, ҳар ықәызхуаз риеихсра далагеит. Урҭ хәѡы-фѡы рҽынӡа иҟан. Ара иқәтәаны ихысуаз зегьы сшьит ҳәа акәын Џыр дшыҟаз. Иишьқәаз рабџьарқәа шырхихуаз, аӡәы дыԥсызшәа иҽеыҟаҵаны икажьыз Џыр данынихагыла, аҕа итапанча ахь ашьшьыхәа инапы аҽынаирхуаны еиԥш, Џыр даагәеиҭан, шьапыла атапанча зкыз инапы дласын, иҽеыниқәыжьны дикит. Атапанча ԥҟьеит, аха иблаҟьеит. Џьыри аҕеи акыр аибарххара иаҽын, аҵыхәтәан диааит Џыр. Џыр дахьказьыз, дааҳәны, аҕа данынаиқәтәа, ихы кыдҟьо, ҭаԥкәымла дисуа мацара, аҕа ихы дамыхәо дҟаитцеит. Џыр иааигәа-сигәа днаԥшы-ааԥшит. Аҕа иган иаваршәын ҷапырхәак. «Апсыуак дсызкыр, далаҽасҳәап ҳәа акәхарын ари аҷапырхәа данаауаз изааигаз. Уажәы, иараиҷапырхәаалаираинапқәаҽаҳәаныднышьҭеитцеит. Џыр иишьқәаз рабџьарқәа арахь данықәноз, дызлақәназ ақәнарҭа аԥхьа инаганы инышьҭеитцеит.

Дааҳәын, иҽаҳәаны ишьҭаз дырҳәазаны, абџьарқәа ахьышьҭаз, акыр днырцәыхараны днышьҭеитцеит. Усҟан ахысра еиқәтәан. Ҳар иеивасны авокзал иахысны инеиуан. Џыр авокзал даныхәноз збаз ѡыцьа ҳар уаа ҵаҟа итцагылан.

Пытѡык сшьит, аӡәы дыстҟәеит, дыбџьардоуп, аха шәгәышәҽаныз: дԥыртны длыбаасыжьуеит.

Арахь длыбааит, дабаҳацәцо… Џыр днеин, иаргьа напы ала итапанча ихы инадикылеит. Иарма напы ала дахьҽаҳәаз иаадиртын, итапанча шиқәкыз, днаськаны даангылеит:

– Ашьшьыхәа, уҽекамыжькәа улыбаа, сыѡуеит ҳәа уалагар ҵаҟа игылақәоу уршьуеит.

– Сара сыԥзуам, сшәыҳәоит сшәымшьын, сахьшәыхәарҭахо ҟалоит. «Генацвале, – иҳәан аҕа ашьшьыҳәа алыбаара дналагеит.

«Шәысҭ дызлаҷашәҳәаша», – иҳәан Ҷыр, ҭаҟа игылаҟәаз рахь ибжьы ааирган, аҵапырхәа ыршәны аҷылаирхеит. Ҭаҟа игылаҟәаз рахьтә аҙәы иаашьҭихит ари аҵапырхәа. Зеиԥш ҟамло ҳәа иҟоузеи? Авокзал ахыб аҷынтә илбааишьҭыз, дыԥны дрыцәцар ҳәа дшәаны, итапанча аҕа иқәкны ахыб дныкәиеит Ҷыр. Аҕа уаанҙа Ҷыр ишиеиҳәаз еиԥш, зынҙак иҷеимыртцысҙеит. Иҷеиртцысыргьы илшарызеи? Инапқәа шьҭыхны даангылеит. Аҙәы иавтомат иқәкын, егьи аҵапырхәа аашьҭихын: «Уашьҭахь унапқәа ҟатҵа», – иҳәан днаиқәҟааит аҕа. Аҕа инапқәа иашьҭахь иныҟаитцеит. Аҕа инапқәа ааҷеиҳәеит. Ҷыр аҕацәа ирхихыз абҵьарқәа иеицхырааны иллыбааргеит, иаргьы атрышә ҳәа дылкаԥеит. Ҷыр дахьылкаԥаз ишьапы хыҟәцызаап, «артцәаа» аатиргеит. Иԥызцәа ааины иааиха-гылеит, аха иҟартцози?

– Атҟәеи абҵьарқәеи шәыманы шәара шәца. Сара ҷьара сеынаԥхьаскп, аамта хәыҷык цар сшьапы еиҕьхошәа збар сшәышьҭалоит.

– Ус иҟалома? Ашьшьыҳәа ужәԥа ҳатцагыланы уаагоит.

– Мап ҳәа шәасҳәеит, «аҙәы иеиха ахьтаҳаз, иеигәышәгьы таижьуан» ҳәа. Сара сшьапы хыҟәцызар, сыпсы ааитаскыр еиҕьхауазар збап. Шәара шәца. Амала, шәысцәымшәан, аҙәы ситҟәар ҳәа. Симшьозар, аҙәгьы сыҕеистом.

Аԥсуа иеибашьцәа атҟәеи абҵьари рыманы рҽынархеит.

Арҭ дрыцны ацара илымшеит Ҷыр. Шьҭахьҟа дзыгьежьуам, ԥхьаҟа дызцом, ишпеиуеи ушьта? Ҷьара хеиқәырхагашьак ҟаитцар акәын. Знык, ақыртуа мпытцахалаԥцәа Аҟәа иналцаны, иара дахьыҟоу аҷынҙа, ма ҳар ирызгар, усҟан Ҷыр ацхыраара изто ҟалон, аха уажәтәи ала ицхрааруа ҳәа имада?

Иашоуп, ҳар жәыланы иаауеит ампытцахалаѡцәа ыѡны ртәылахь ацара иаҷуп, аха ҳар ахьахьысхьоугьы, ҳаҕацәа ыҟам злоуҳәари.

Абас, даара дшәарҭахеит Цыр. Ииулак авокзал ауадақәа руакы аҷы днеин, иавтомат инацәа натцакны, акҷаѡра дынкҷатәеит. Уи араҟа акраамҭа дтәан. Ус илацәақәа неиқәиԥсеит.

Ԥхыҙрыла аҙәы дааихагылан: «Цыр, ара узтәоузеи? Ҳар еибашьуа Аҟәа иалоуп, уара аиааира дуқәа узыԥшуп, угыл уажәытцәкьа», иҳәан дынитцакьеит Цыр дааҷыхеит, ихьаагьы маҷк аҟара иеиҕьхашәа ибеит. Дѡагылеит Цыр. Дахьыѡназ ауада дааѡнытцын, аихамѡа аасҭцәаны, аганқәа дрываланы, аандақәа рганқәа куа, дышнеиуаз ѡнык днадгылеит. Уаанҙа аандақәа иҷерыдкыланы, дшааиуаз, ушьҭа аѡны аганқәа иҷерыдкыланы иҷынеихеит. Ус аԥсышәала цәажәабжьқәак илымҳа иаатасит. Аха ҷеишәа даныҙырѡ, зыбжьы иаҳаз ирҳәоз аԥсышәамызт, иаурысшәан. «Арҭ қыртцәазар, ҳәарада, қыртшәала ицәажәон. Иаԥсыуааун, ма ҳара иҳадгыланы иеибашьқәо ҷьоукы ракәхоит» ааигәахәын, дышнеиц днеиуан Цыр.

Дызваланы днеиуаз аѡны днавсын, амѡа ааихтцәаны, егьи аквартал ахь днеирц, иҷанынеихоз аамҭазы, аҙәы иашьҭахь ала дааин, ихәцә инапқәа аакәыршаны, ихәцә ҧитцәартә еиԥш, ирҕәҕәаны иааникылеит. Даҷеа ѡыцьа ааин, наҟ-ааҟ иааивагылан, инапқәа аанкыланы, иаадыртцәин, иашьҭахьҟа инаганы иааидҷарҳәалеит. Иҷы леихагәаны аҙәы иааникылеит. Чаброуп уҳәаратәа акы иҷы иагәытцасны интартцеит. Ихәцә зкыз иаауижьын, Цыр иабҷьар ааимхны, раԥхьа дыргыланы рҷынархеит. Цыр идыруеит дызкыз шаԥсуааз, аха ирызиаҳәом. Иҷы иҭагәоу дахәаҷуеит. Цыр дахьнаргоз, имырхыз иабҷьар иара иқәкын.

Арҭ шнеиуаз, аѡнқәа акыр инарылганы игылаз, ѡны лаҟәык инадгылеит, нас ашә аартны илыѡналеит. Ара аҙәгьы дыҟамызт дара рыда.

– Илаҳхуазеи, дырххо, ҳилгап.

– Даҳшьуазар, аранҙа дзаагеи, уа даҳшьыр еиҳа еиҧьҙамзи.

– Аранҙа данаага, ушьҭа даҳшьыр иашам. Ҳара ҳтәқәа Аҟәа иалалеит ирымҽхакны ԥхьаҟа ацара иаҿуп. Аибашьра ду цоит Аҟәа. Аҟәатәи аихамҩатә вокзал ахысра цәгьан, аха егьырахьгьы иҧәҧәоуп. Аха усгьы аиааира ҳара ишааго дыруп. Аиҳараҩык ақыртуа еибашьцәа ықәтцны ацара иаҿуп.

Абас иеицәажәон арҭ аԥсуа хацәа рыхҩыкгьы аԥсышәала.

Цыр иԥсы илаалеит. Ууанҙагьы иеиликаахьан, арҭ дзыҭ ҟәаз шаԥсуааз, аха ушьҭа иҿы итагәоу ҭырхуазар ҳәа дыԥшуан. Ус Цыр иҿы итагәаз ачабра аатыргеит. Убри аамҭазы, Цыр иԥсы ааивиган: «Ух гәышьа», – иҳәан днарҧаԥшит дзыҭҟәаз ахҩы хацәа. «Ух гәышьа» аниҳәа дшаԥсыуаз еилыркаан, инеиҧаԥшит ишанханы. Урҭ рахьтә аҙәы даарылтцын:

– Уаԥсуоума? – иҳәеит.

– Ааи, саԥсоуоп. Сшьапы хҟәыцны сыҟамызҭгьы сшышәкуаз жәбарын.

– Уаԥсуоума?

– Уаԥсуоума?

– Уаԥсуоума?

Абас еиқәырццакны акырынтә иазҭаара иаҿын, иазымҭаац цьшьаны.

– Ааи, саԥсуоуп, авокзал иқәтәаны ихысуаз нзыртцәаз соуп. Урҭ рахьтә аҙәы дыстҟәан, иҩызцәа исшьқәаз ирхысхыз рабцьарқәеи иареи неидкыланы сҩызцәа ирыҭаны иаусыжьит. Сшьапы ахьхҟәыцыз, сахьзымныҟәоз аҟнытә. Сара снеин, авокзал аҩнутцаҟа снатәан, сыԥсы аашьаны сшааиуаз ауп, ажәеиԥшьаа санидыхьашәа.

– Ҳара уахьаҳԥыхьашәаз уадаҩым, ақыртцәа урԥыхьамшәазааит.

– Уи иашоуп.

– Ушьҭа ишпаузаауеи? Иаабоит аныҟәара шуцәыуадаҩу.

– Ашьшьыҳәа сшәышьҭазаап, сыжәҩақәа кны, сырхасхысуа, сахьаажәгоз, сзеиҧхазшәа збоит…

Убри аамҭазы, аҧьеҩ ҳәа ашә аатын, аҟәҟәаҳәа дрылахысны аҙәы дааҩналеит.

– Шәнапқәа шәырҩах, – дыҳәхәеит иааҩнашылаз ампытцахалаҩ. Цыр иҩызцәеи иареи рнапқәа ирҩахеит. Иааҩнашылеит даҽа ҩыцьа ампы-ҭцахалаҩцәа равтоматқәа ааидкыланы акәакьҭаҿы инадыргылан аҙәы ашә днапырагылеит, иавтомат Цыр иҩызцәеи иареи ирықәкны. Уааҙагьы аҙәы иавтомат рықәкны дгылан. Рыҽедмыртцысит Цыр иҩызцәеи иареи. Ҽыртцысраз иҟартцози рхы зларыхьчоз ҳәа акгьы рымамзар. Рҽеаадыртцысыр, автоматқәа рықәкны изку, баша иркума? Рнацәақәа аадыртцысуеит ауп, иҟәаҟәаны илкаижьуеит. Баша ахҭархара хатцара иатәума? Ас еиҧш, аҭагылазаашьақәа раан, аамҭа акыр игатәуп, излауа ала. Нас иҟаутцаша, иара аамҭа ахаҭа иунарбоит.

Ус анакәха Цыр иҩызцәеи иареи иҟартцаз иашоуп. Уаҳа ҧсыхәак ыҟамызт рыҽерырымҭазар ада. Уи аҟнытә раҕацәа рыҽерырҭеит.

Ампытцахалаҩцәа рахьтә аҙәы итапанча аатихын Цыр иҩызак иахь инаирххеит. Убасҟан автомат кны игылаз ампытцахалаҩ иавтомат ахы длахеит.

– Уҩызцәа аҙәы абри стапанча ала дузшьуазар, уаусыжьуеит, – иҳәеит ампытцхалаҩ, атапанча зкыз изықәкыз иахь ихы наирхан. Атапанча зықәкыз, изкыз дихәаҧшуан иблақәа тырхаха.

– Мап, ус еиҧш иҟоу амаҳагьара сара исзыҟатцом, – иҳәеит атапанча зықәкыз ахаҭа.

–Иузыҟамтцозар: «Абри умаз» – иҳәан ампытцахалаҩ инацәа ааиртцасит Уи акәхеит, атапанча зықәкыз аҧсуа хаҭа дхышәтны дынкаҳаит.

–Ижәбама иҟастцаз, ушьҭа шәара шәоуп агәаран зтәу шьҭа иззыгәаҕуада зҩыза ишьра, – иҳәан ақыртуа

мпытцахалаѡ, зхапыцқәа ататын алѡа иарѡажьхьаз хырцьыцьаақәа аарпшны, итапанча Цыр игәы инытцакны.

– Уст апсуа фырхатца, – иҳәан ақыртуа мпытцахалаѡ, итапанча мачк аҟара аѡада ахы дѡаханы, иара иахь инаирххеит. Убасҟан, мацәыс еимҟьарак еипш, Цыр иарма напы днамтцасын, иаанкыланы, иаргьа напы ала итапанча ааимикәыцәааит. Атапанча тҟьеит, аха аѡада ахы хан, акгьы азыҟамтцеит. Иавтомат ахь дыпеит егьи ақыртуа мпытцахалаѡ, аха иахьгҽагылаз акыдхха иамразеит. Атапанча ахы рапхьа иаатҟьаз иара дахәхеит. Иааибарххеит атапанча зтәызи Цыри. Усҟан, Цыр иѡыза иавтомат аус аируит, ақыртуа мпытцахалѡ ихы иаадкыланы. «шәыпсата цәгьахааит шәеҳмыршьыр шәымуит алахшақәа», – иҳәан Цыр, дгыргыруа, аарлаҳәа дѡагылеит. Рѡыза ақыртуа мпытцахалаѡ иишьзи, дара иршьқәази, рнапқәа ргәқәа инықәтцаны, ауада индәылтцит Цыр иѡызцәеи иареи. Ана-ара ахысыбжьқәа гон. Цыр иѡызцәеи иареи рѡызцәа ирышьталаны ицон пхьаҟа. Урт ирулак рѡызцәа ирыхьзеит. Аҟәа ахы иақәитыртәит. Очамчырааи Тҟәарчалааи рыгерымаданы, пхьаҟа ицон. Иѡазеит Егрынза.

Игәамтцны иҟаз апсуа ари, урт рыдгылаѡцәеи Апсны аҳәаа иахытцны, хпа-пшьба қыта ирхысны ицон. Ақыртцәа ықәтцны ацара иаҽын. Ашьтахь, Владислав Арзынба «Ҳара ҳагрессорцәазам, аамтала ҳара иахтәызаргьы. Иахьатәи ххәаа ҳахысуам, шәаангыланы шьтахьҟа шәгьежьы. Егры ххәаа шәыргәгәа аниҳәа, апсуа ари, урт рыдгылаѡцәеи, шьтахьҟа игьежьны, Егры аарцә ала инатәеит.

Егры ақыртуа мпытцахалаѡцәа анырырца, апсуаа иахадыргылаз апсуа бираҟ ахашәыршәыруа иахагылан. Сентиабр 30 аѡны, ақыртуа-апсуатә еибашьра атцыхәа пцәеит апсуаа риааирала. Иахәтаз апсуа ар, аҳәаа ахьчараз иааныжьны, егьырт зегьы рыѡныҟақәа рахь ихынҳәит. Доусы русқәа напы адыркит. Цыргьы деибгадызѡыда иѡныҟа дхынҳәит. Цыр адырѡаҽены усура

ҳәа ашкол аҽы днеит. Дараҭиа Пас-иԥа иқәра акыр иахьнеихьаз аҟнытә агәамбзиарақәа шьҭихын, иқыҭа уаа ишырҭахымыз, арзаҳал ѡны араион аҭараҟәша аиҳаба иаԥхьа иқәиҵеит. Уи арзаҳал дахәаԥшит «Иҭабуп» ҳәа иаҳәаны Дараҭиа Пас-иԥа ихы дақәиҭитәит. Иѡызцәа ргәаԥхарала Цыр директорс дҟарҵеит. Иахьагьы Цыр аус иуеит.

Ѡажәеибжьбатәи ахы

Марҭеи Машеи Алхас дбаны агоспаталь ианааѡныҵ, ишиашаз дара Ешыраҟа ицеит. Гәымсҭа азы инырны, Аҟәаҟа рхы рханы, Ачадаранҳа иѡеихьан. «Аҟәа азәгьы иаҳҭом, ара ҳаҧсыроуп» ҳәа игылаз ақыртқәа ықәтцны рабдуцәа рҭыҧ ахь еижәыланы ацара иаҽын.

Арҭ шеицыз, иеицын иаацрымҵзакәа. Зурик дрыҧшаан, еснагь уи иааигәара иҟан. Ачадареи Аҟәеи еибашьны, Мрагыларатәи Аҧсны зегьы иалсны, аҧа дыҧхатцо, Егры данырырцоз, Егры аҳәааҽы, Аҧсуа бираҟ шәыршәыруа ианахадыргылоз, ирылан.

Аҳәаа хьчаѡцәак ааныжьны, ҳаибашьцәа аиааира рыманы, рыѡныҟакәа рахь ианыгьежьуаз, даргьы рыѡныҟа игьежьит. Аҧсны аҧа иалцара игәырҧьара дуны, иҟалеит Аҧсназы, аха аҧсуа идгьыл ашьаҳа фѡы ықәышәшәон, анацәа рмытәкәма бжьы ықәыѡуан, Ҧсоуи Егри рыбжьара. Аҧсны алахь шеиқәыц еиқәын, уи иацәыҳыз аҭеицәа аԥьабон. Зурики Машеи, Гагра аҧсуаа ианырга ашьҭахь, хара имгакәа, иааит Аҧсныҟа. Убри инаркны, шамахамзар, жәыларак ахьыҟаз, рҽагдырхомызт. Фырхатцала аҧсуа еибашьцәа ирывагыланы иеибашьуан. Марҭеи Алхаси, Гагра ианеибашьуазинаркны,урҭгьыхамеигҳарыла иеибашьуан.Аҟәа агаразы ҳар анжәылоз, ишдыру еиҧш, дара роуп Аҟәаҟа амѡа аазыртыз, аха Алхас амина данахаҧжәа, Марҭа Алхас дышишьҭаз мышқәак дагхеит. Алхас иааигәара дыҟазар, ахьылҭахыз азы. Иара иакәзар уаҳа аибашьра

даузнеихуз, аха аиааира агараҽы, ихәҭа ҕәҕәа алеитцеит Алхасгьы. Иара иакәымзар, зыҭра иҭаиҟәаҟәаз аҕацәа, инеиуаз ҳар ндыртцәаргьы рылшон. Уи ажәыларагьы лытцшәаданы, иаанхазҭгьы, шьҭахьҟа имгьежьыр ада ҧсыхәа рмоургьы алшон.

Уажәы аибашьра анеилга, аҧсуаа риааирала, Марҭа илыʒбеит лхатә ус хадахь диасырц. Аха дышҧаиасуа, уи аус хадахьы. Ус еиҧш иҟоу, дарбанзаалак, аҧсуа ҭыҧҳак иҟалтцахьоума, аха лара ус ҟалтцарц лҭахуп. Аҟатцашьа лыздыруам, дышҧаиасуеи, уи аус хадахьы? Алхас, еснагь агоспиталь аҽы даанхома. Агоспиталь дҭыганы иан аѡныҟа дылгеит. Иара акәырҷыжь дантәалоуп, дхымхәоуп. Иан лымч иқәхом, иара имала иоума, усс илымоу. Лыкәты, лыкәҷышь, лырахә, лышәахә… Нхарак дахылаҧшуа, лыҷкәынгьы дылбо, даара иуадаѡын. Аха лара гәамтцрак ҟамтцаʒакәа, лыҽкаршәны зегьы рҽырхьылыгʒон. Арҭ зегьы иара ибон. Убарҭқәа рзы, даара дрыцҳаишьон Алхас иан, аха ишҧаиуаз, имчзеи, акырынтә иʒбахьан иҽеишьырц, аха иара иҽешьра иан иабалыхәоз. Алхасдзеиҧшразаалак,ианднаихәаҧшуеит. Лыҷкәын иҧсратцәкъа лбар илыз-хгарыма? Усҟан, иан лажәымҭа имырцәгьои? Абри акәын Алхас, есымша хәыцырҭас имаз. Иан лакәзар, уигьы илхәыцуаз лыҷкәын затцә иакәын, уаҳа дзызхәыцуаз илымадаз? «Акы ихы иазиур, ишҧазуеи? Иара ишихәҭоу дсызбом имацара сицзар, дызбон, аха… уи имацара сара сиҭода? Ҳафатә, ҳажәтә зегьы ҟазцода?» ҳәа дхәыцуан лара…

Ус Гагра ақалақь аҽы КБРЦ ахь ацара Алхас ихы азцеит. Уа еиҳа сыҧстазаара бзиахоит ҳәа акәʒам ихы зазцаз. Алхас иан лыҧстазаара еиҧхарцазоуп. Иара иан дшылҧырхагаз ибон, маҷк иадымхаргьы иан ҧсеивгарак лоурц азы акәын иара КБРЦ – ахь дцарц зиҭахыз. «Сара КБРЦ сыҟазар, цәгьам-бзиам сан лхәы ҟатцаны илфаларын, насгьы лара ианылҭаху длеины сыбаларын, иштазаалак, ҳѡыцьагьы ҳаҧсҟәа ҭазаап, ҳаҧсыр атцкьыс» ҳәа дазхәыцит Алхас. Ари Алхас

иихәыцыз, аҟәыңара иатәын, ҟәыңарала хәыцран. Ҳәарада, уи адагьы ҧсыхәак рыманы иҟазамызт дара, аха рыцҳарас иҟалаз, Алхас дзызхәыцыз иан лҷы аҳәара ицәыуадаҳеит.

Избанзар, иангьы лгәы иаанаго здырхуада. «Ҳшыҟазаалак, ҳаицыҟазааит ҳәа мҳәазакәа, иара ихы мацара дашьҭалеит» – ҳәа иан лгәы иаанагар ҳәа дшәон Алхас. Алхас, зны-зынла Марҭагьы длызхәыцлауан, аха «уи усҟан илҳәоз, зылҳәоз сыгәшәа лҳәарц акәын, мамзар, сара сеиҧш иҟоу аҙәыр иццома, ауаа лыхлырччома. Лхы разҟыдалтәуама», – дхәыцуан Алхас. Алхас Марҭа лзы игәы каиршәит. Уи ихәыцраҟәа зегь рышьҭахь КБРЦ -ҟа ацароуп хшыҳс ишьҭихыз. Ҩнак зны, Алхас иан акраниҷалтца, ашьҭахь, дгәамтцны акәымкәа, ҽеишәа, дмыццакҙакәа, дхәыцны, иан лахь ибжьы наиргеит:

– Сан, аранҙа бааишь, акы басҳәарц сҭахуп. – Уи аҳәаха имҭаҙакәа, лыҷкәын иаҧхьа дааины, даагылеит, Алхас иан:

– Сааит, нан, исоуҳәозеи, уан дукәхшоуп?

– Сан акы басҳәар сҭахын, аха… илаҧырҙқәа игәы иҳкылачын, акраамҭа изҷымҭуа даанхеит.

– Иумҳәо, уан, сара сукәыхшоуп.

– Бымгәааҙои? – иҳәеит аарлаҳәа иҧсы ааивыгашәа.

– Усҟан сыҧсаит, уара узын сара сышҧагәаауеи?

– Сара сыҽесырҧәҧәар сҭахуп. Макьана аҧсратцәкьа сҭахым, иара шсыхәоугьы. Бара устцәкьа бажәым. Макьана, аҧсра быхәтам, сара сзеиҧшроу ббоит. Зынҙак сызбыхәаҙом. Арахь нхаҳык имоу ҳамоуп: ҳажәқәа, ҳҳәарақәа, ҳакәтқәа, ҳшәишәиқәа, ҳаҳны, ҳгәара, ҳутра–ҳсытра. Насгьы ак латцатәуп, ак ҭагалатәуп, ак ҭитәуп. Арҭ зегьы ҟатцаны, сара сыббо, бара избылымшо збоит. Уи атцкьыс, Гагра КБРЦ-ҟа сганы сҭашәтца, сыфатәсыжәтә, сиара, схылаҧшра уҳәа зегь казенуп. Ара бара бымала, быҟазар, еиҳа бхы бзианы, иббоит, саргьы сахьцо еиҳа сырбоит. Ишыббо еиҧш, баргьы саргьы ҳзы

ушьҭа хныӄәгароуп иӄоу, ҳахқәа ҳрышьҭазаап. Уи еиҳа ҳара иаҳзеиҧьуп. Ианыбҭаху Гагра блеилар, ҳаибабалап. Уажәы ҳшыӄоу ала, даара сбыцәшәоит, быхәжәаны быпҧсыр ҳәа. Сара сапҧхьа ак быхьыр , нас сара сызбода? Сара сыпҧсыргьы, цәгьала адәы бшыӄәхо здыруеит. Уи атӄкьыс ҳапҧсӄәа ҭазар еиҳа иаҳзеиҧьуп. Исҳәо иашаҙами, сан, бара бгәы ишпҧаанагои?

– Уан дукәыхшоуп, Алхас. Сара исыцәугуп азоуп, ас зуҳәо, ус акәымзар, ас уҳәаҙомызт.

– Сан, сыхаара, сбыҳәоит сара ииашаны, сеилыбкаарц. Сара, макьана анапхыц иаҡароугьы сыгҙам, аха ибзианы сара избоит, бара быхәжәаны бышпҧсуа. Ус быпҧсыр, сара истахҙам. Сара сыпҧсы шҭоу, бара акы анбыхь, ибдырааит саргьы сыԥезысшьуа. Уи атӄкьыс ҳаҩцьагьы ҳапҧсӄәа ҭазар, еиҳа иеиҧьуп, сан, сылашара…

– Ҳара акы ҳахьыр ҡалома Алхас, уан дукәыхшоуп. Уаргьы саргьы иҳаицәаӄәоу заҡаҩы ыӄоу удыруоу? Аха урҭ апҧстазаара цәгьа иаԥагыланы, иӄәпҧоит. Урҭ рыӄәпҧара абзоурала, заҡаҩы апҧстазаара бзиа раухьоу, анцәа ҳазшаз идырп. Нас ҳара ҳаума, апҧстазаара бзиазы изымӄәпҧо. Ҳара иҳаздырҙуам ҳапҧхьаҡа разҡыс иҳаураны иӄоу. Ицәгьа, ибзиа апҧстазаара зныкауп ауаҩы иаиоуа. Уи апҧстазаара ахьынҙаимоу, пату аӄәитцароуп, нан. Уара ушьапӄәа роуп акәымзар, агәабзиара угҙам, ухәыҷыми, нан. Иара саргьы ҟәра дус исымеи, хынҩажәеи хпҧа шыӄәса сырҭагылоуп. Сара сыӄәлацәа хатца имцац, пҳәыс даазымгац, заҡа уҭаху ыӄоуп. Макьана, ҳара апҧсра ҳацәшәо ҳаҡаҙам, апҧстазаароуп ҳара ҳзызхәыцлаша. Ара уҡазаргьы узбоит. Иарбанзаалак, акы уацәымшәан. Аха уара КБРЦ-ҡа ацара еиҳа еиҧьаушьозар, мап скуам. Уа уҡа, даԥеаԥьара уҡа, уахьыҡазаалак, сара снеины, лассы–лассы узбалоит.

– Сан, даара итабуп ҳәа басҳәоит ииашаны сара сахьеилыбкааз, убас ҡаҳҵар, баргьы ибзеиҧьуп, саргьы исзеиҧьуп.

– Ибзиоуп, уан дукәыхшоуп.

Агосипиталь аҽынтә уанаагоз, уахь урышьтыр рҭахын, аха уара иуҭахымшәа анызба, сара изымуит. Уажәы уара ухала иуҭахны ус ануҳәа, сара мап скуама? Амала, ашәҟәқәа рҽыцны иҟатцатәхар ҟалап, угәы ишгьаанагои?

– Урҭ иаҭаху ашәҟәқәа, сара ақыҭа ахада исырҟатцоит. Бҕьыцк ѡны ибыстоит. Уи абҕьыц ибысто ѡаганы, ибҭар, уаҳа акгьы аҭахҙам, зегьы иара иҟаитцоит. Ақыҭа ахадеи иареи еиқәлацәамызт, аха пату еиқәырҭон, аишьцәа реипҕш иеибабон. Алхас ишиҳәаз еипҕш, иангьы илдыруан, ақыҭа ахада инапы ианырҭар, хеигҙарак шыҟаимҭоз. Аха ууанҙа аѡеироуп илцәыуадаѡу. Иабалдыруа, лара уахь данцалак, Алхас ихьуа? Насгьы ихы акы азиурц акәзар ас зиҳәо. Уи лара илдыруама, аха ишгьалурыз, Алхас иихәаз иан дазыразымхар.

– Алхас, нан. Уара ус ануҭахха, сцап ҳҟыҭа ахада иҽынҙа. Бҕьыцк ѡны исуҭар, иѡаганы, исырбап. Баха сымам ҳәа сидимкылар ҳәа ушәоу? Ус ажәала иасҳәаргьы ҟалоит.

– Иауеи, бҕьыцки аѡыгеи сзааги, иѡны ибыстоит.

Алхас иан, афырҳәа днеин, аѡыгеи қьаад бҕьыцки аалган, инаилыркит. Абҕьыц ашәҟәы иныкәҵаны, ишьамхы иаақәитцан аѡра дналагеит. Акраамҭа даҽын абҕьыц аѡра. Аѡра даналга, иан инылиркит. Иан иааимхны днагьхьеит. Лара лылаҕыҙқәа лхыжжылан, лыҙҕы илахьшит. Алхас илиҭаз абҕьыц шылкыз, луада дныѡналан, иаарласны лҽеилаҳәаны, дыллыбааит.

– Уамак саанхаҙом, уан дукәыхшоуп, Алхас, – лҳәан дааццакны лҽыналхеит. Аусҳәарҭеи дара ахьынхози рацәак рыбжьамызт, километрак аҟара акәын ирыбжьаз, аха дааҙа лыҷкәын акы ихьыр ишгьалуаз? Убри дацәшәаны афыр-фырҳәа днеиуан лара. Иаарласны, днеит аусҳәарҭаҽы, ақыҭа ахада Тыҷыргьы иҭыҧ аҽы дыҟан. Ашә аартны иҟаз дынклыҧшит Наида. Иарзнак Тыҷыр илагьш Наида иналыкәшәеит. Тыҷыр аѡра дызҽыз дааҟәытцын, дѡагыланы ибжьы ааиргеит:

– Бзила баабеит, быѡнал, Наида.

– Бзиара убааит, уус уахсырҟьеит, – лҳәан Наида ашьшьыҳәа, Тыҷыр икабинет длыѡналеит.

– Утәа, узгылоузеи, утәа, – лҳәеит лара, лнапы ианыцьгәаланы илкыз абҕьыц ааитцылхын, иара ишҟа иналырххеит Наида.

– Наида, зны блатәа, – иҳәеит Тыҷыр. Наида длатәеит. Тыҷыр абҕьыц гәаныла аҧхьара дналагеит:

«Ҳатыр зқәу Тыҷыр, акы иеиҧшымкәа суҳәоит КБРЦ-ҟа сышьтразы иатахқәоу ашәкәқәа еиқәыршәаны сан илутарц. Ишудыруа еиҧш сара схы сахәом, сбара уадаѡуп. Схы сгәаҕьыр акәын, аха исзыгәаҕьуам, цәгьала адунеи санхалеит. КБРЦ-ҟа сшәышьтыр, уа сыҟазаап. Сангьы лхы лбап. Тыҷыр, ишуасҳәаз еиҧш, ашәкәқәа еиқәыршәа. Мышкы зны цьара сухәап сҳәап ҳәа уҟоу, аха ҳаиҳа зымчу, анцәа духәап». Тыҷыр абҕьыц даҧхьаны даалгеит. Илаҕырзгьы лхыжжылеит.

– Ушьта бгәы ртынчны, ашьшьыҳәа аѡныҟа бца, азәгьы бимыҳәан. Алхас КБРЦ-ҟа игаразы, ашәкәқәа шаасырхиалак, сара снеиуеит, баргьы саргьы дҳаманы ҳцоит, – иҳәеит Тыҷыр. Тыҷыр иихәаз Наида лгәы ҟанатцеит, акгьы лгәы иалазашәа даақалан, «итабуп» – лҳәан дындәылтцны дцеит. Мчыбжьык аҟара анаатц, Тыҷыр Алхасраа рҽы длеин, иатахыз ишәкәқәа шеиқәиршәаз, уатцәы инаркны, дышрыдыркыло реиҳәеит. Тыҷыр излеидыруаз ала Алхас дилабжьеит. Ииашоуп иакәымыз дақәшәеит, аха ахатцара шааирҧшышаз иеиҳәеит. Тыҷыри Алхаси ахьынзеицәажәоз Наида ачанах ахышәтмышәтқәа анцаны, ѡынтәыршыра ауатка зтаз афырцьан, аныргыланы илыманы дааит. Тыҷыр ианакәызаалак, арыжәтә агьама ибазомызт. Уажәы, Наида иҟалтцаз итахымхеит, аха «изыҟабтцазеи?» ҳәа изымҳәеит. Ачанах афырцьан ахьангылаз иаанихит, мап мҳәазакәа.

– Алхас, ушьапқәа хтцәоуп, аха угәы бзиоуп. Назаза угәы бзиа, ухы бзиа анцәа уҟаитцааит. Ухы уашьтаз, аибашьраҽы фырхатцарыла ушеибашьуаз еиҧш, аҧс-

ҭазаараҽгьы фырхатцала ухы мҩаҧугароуп, – ифырцьан дахныҳәаны Алхас иаҧхьа атумбачка игылаз иныҟәиргылеит.

– Ижә, Тыʒыр, сукәыхшоуп, – лҳәеит Наида. Исҳәар ихабтцоу сыздыруам, аха схаан ауатка агьама зымбацт. Уи азы зегьы «убжоуп» ҳәа исхыччоит, – иҳәеит Тыҷыр.

– Идбымцалан, уи арыжәтә шимжәуа саргьы издыруеит, – иҳәеит Алхас.

– Уи ауп саргьы сцап. Уара ианыҵаххалак, сара узгоит. Уи азы даҽеаʒәы иаиоуҳәа сгәы ишалсуа, удыруазааит.

– Агәхьаа уасыргоит, аха сгагәышьа. Знык слоугар, уа скажьзаарын.

– Ус умҳәан, нан, сара лассы-лассы слеины, узбалоит.

– Бара боума, ҳаргьы ҳлеилоит, – иҳәеит Тыҷыргьы.

– Усгьы уоуп сара сҭыҧ, сыҧсаанʒа уа сыҟазароуп, «мышкы иахыҧаз шәымш иахыҧоит», – рҳәоит, уатцәы сга, Тыҷыр, агәхьаа уасыргоит, аха…

– Ибзиоуп, Алхас, уатцәы ашьыжь, ара сыҟоуп, уара ианыҵахха, – иҳәан Тыҷыр дындәылтцны дцеит. Наида Алхас имала дааныжьны аҩн усҟәа днарылагеит. Аҩн усҟәа данаарылга, аҽебыга ахькнаҳаз, иаакнылхын аутра дынҭалеит, аҳаскьын рхны аҳәарақәа ирылҭарц. Аҳаскьын анлырхы, аатцәа инҭатцаны, аҳәарақәа ахьҭаз, днеин, ааида днадгылеит. Уантә аатцәа, аашьтыхны ааида инхырҩны, аҳәарақәа инрымтцалыжьит. Аҳәарақәа гәырҧьатцәа аҳаскьын афара иналагеит. «Ушьта ѽбаҟа ведра аʒы ааганы исызрытар, – лҳәан ѽ-ведрак рызна аʒы аалган, аҽыцҟә игылаз инанылтәалеит. Аҳәарақәа Наида аʒы аалгазшәа анырба, зыфара иаҽыз аҳаскьын иаахытцын, ииаит. Нас аʒы инахагылан ажәра иалагеит. Ашьыбжьон, Алхас ихәы ҟалтцан, акриҽалтцеит. Нас лускәа дынрылагахт. Ак ҟалтцар, ак нхо, дышгәаҟуаз мацара аалырхәлеит Наида. Ахәылпҧаз анааи, лыжә, лҳәыс уҳәа деиҭанрылагахт. «Уаҳа злоу иҧсра убеит» ҳәа илулак, уи амш лырхәлеит. Ахәылпҧаз Алхас акриҽатцаны, ларгьы акы днацҳаит. Алхас дыцәеит. Лара Алхас

иматәақәа реидкылара дналагеит. Зегьы еидкыланы асумка итатцаны иҟалтцеит, уаха иҟалымтцар, уаҳа ианбаҟалтцо? Уатцәы иҟалтцома? Абас зегьы дшырҿыз, атцх акыр инаганы дышьталеит. Ашьыжь Наида лускәа зегьы ҟатцаны, Алхас дылидтәаланы акрылфеит. Алхаси Наидеи акрыфаны ианалга ашьтахь, дук мыртцыкәа машьынала дааит Тыҷыр. Тыҷыр дшааиз, Наида ианылба, днеиҧылан, аҧсшәа наиалҳәеит. Нас иаҧхьа днагыланы, Алхас иуадахь днеит. Лара дызҿыз лускәа аалырццакит. Алхас иматәа ҽыцкәа ишәтцаны, иҽырмазеины, дтәан.

– Тыҷыр, арыжәтә ужәуам, аха афатә ҳамоуп, акы унацҳа ҳәа дылкит, аха имуит, «акрыфаны сыҟоуп»– иҳәан. Алхас иматәа-иҩытәа имакәаз зегьы ааидкыланы, амашьына длакәдыртәан Гагараҟа рҿынархеит, илеит Гагра. Патула дрыдыркылеит. Изымдыркәоз иҩызцәеи иареи иеибадырит.

Алхас КБРЦ дааныжьны, Тыҷыри Наидеи аҩныҟа иааит. Нхарала иеизааигәамызт Тыҷыри Наидеи. Тыҷыр дахьынхо уавсны акәын, Наидараа ахьынхо, ушцоз. Аха иара амҩа абжара даанижьозма, иашьа еитцбык иеиҧш ииҧхьаʒоз Аҧсны ахьчараз зыҩшьапык зцәыʒыз аибашьҩы иан. Наида лгәашә Тыҷыр имашьына нылагылеит, иллыбааит. Тыҷыр Наида, лыҽлырҧәҧәарц лабжьигеит. Насгьы Алхас ишигырмыжьуа агәра лиргеит. Аҳәынтқарра аган ахь алагьы дышгәыгәтармыжьуа леиҳәеит. Нас Тыҷыр Наида даагәыдкыланы, аҧсшәа налеиҳәан, имашьына днакәтәан, дцеит. Тыҷыр иҿанынеиха, лыбжьы иаҳартә еиҧш ҿаалтит:

– Итабуп, нан. Исзууз анцәа исхоумыршытын. Узшаз унеигʒааит, уани уаби унагʒаны уриҭааит.

Тыҷыр ажәа ҧхакәа илеиҳәази, Алхас игаразы, дахьлыцхраази, Наида лгәы ҟәандашьшыраʒа иҟартцеит. Аха уи ус дахьынʒаҟаз Тыҷыр лаҧхьа дахьынʒагылаз акәын. Тыҷыр Наида аҧсшәа налаҳәаны, данындәылтц нахыс, лыблакәа алашара аархытцын, амамикәара нылҿатәеит, игәаҧьны аҩныҟа анеира лзыгәаҧьуамызт, лылаҧырʒкәа

лылацәақәа иртыҩрны иаауан. Лыпҧсы лыхәлачны, дахәаҽуан. Агәашә аартны, агәара дахьынҭалаз, акраамҭа агәара агәҭа дықәгылан, аҩныӄа анеира лзымгәаҧьуа. Нас амыткәма ҳәо, агәара дықәланы, аҩныӄа лхы рханы лҽыналхеит. Ауха уаҩцас лиарҭа ӄатҵаны Наида дзагәыламиеит. Лара дыштцәыуоз мацара аамҭа акыр цеит. Нас дыштәаз дамхацәеит. Атцх агәҭанынӡа ацәа дзалымтцит Наида. Атцх агәҭаны ахьҭа данакоуп данаагҧш. Декабр рапҳьатәи амшқәа рзоуп ари аныӄала. Усҟан аҧсабара ахьҭа аҽалахьан. Атцх агәҭаны Наида ацәа данаалтц, арахә агәашә илагылан иҟаауа. Аҳәарақәагьы, алада, ахкаарахьтә ранацәа гәхьааганы аӄаара иаҽын. Илулак Наида дгыланы, лыжәқәа ҭалкит. Аҳәарақәа аацаны, ранацәа ирытцатцаны, илхьеит. Гьытраамҭак аҳәарақәа ранацәа ирытцан, ибзианы ианырцәа, ранацәа иаарытцхны, инаганы иҭалкит. Лыхш аҭыпҧ аҽы иныӄалтцан, лара днеины лиарҭаҽы днаиеит. Наида лычқәын дшылхәыцуаз, ацәа дынҭанагалеит. Ус апҳхыӡ баапҧс дналалеит. «Алхас аҩны дыӄахуп, аха иан длацәажәом, дгәааны, хара-хара длывсуеит, дызхирӄьо лдыруеит азы, «сызхурӄьозеи?» ҳәа лычқәын диазтцаауам. «Аҩны сыздәылыбцазеи?» ҳәа лычқәын илеиҳәар ҳәа дшәоит. Лара ҽылымҭуашәа аниба, иара ибжьы ҩтыганы ус иҳәеит:

Сан, бара беипҧш иҟоу ан аҿшьроуп илыхәҭоу. Ламыс хәычқык бымазар, бҿеыбшьуан, аха… Уи аламыс ҳәа ҳара ҳазҽу зегьы анцәа иаураҭәеишьах. Уи анцәа изаҭәеишьо, хар змам ауаа роуп. Бара беипҧш иҟоу анацәа ириҭозма, аламыс? Быст, сан, быҿебызшьуазар, быҿешьы абри ашаха ала. Бара аҿшьра бзыгәаҧьыр, ламыс хәычҳак шбымоу, баанхоит. Нырцәгьы ҳара ҳаиқәшәоит, аха бара аҿшьра бзымгәаҧьыр, нырцәгьы-аарцәгьы еиқәшәашьа ҳамам. Ииашоуп КБРЦ-ӄа сга ҳәа сара соуп ибазҳәаз, аха бара дышпҧабгәаҧьуаз зда дбымазамыз бпҧа затцәы…

– Унан, иуҳәозеи, нан, – лҳәан артцәааҳәа дыҳәҳәеит.

– Сан, быбжьы саҳар стахым, – иҳәан, нас дзыкәгылаз адгьыл ааиӄәпҧан, дылбжьыршы дцахт. Наида данаагҧш,

илбаз шыҧхыʒыз лзеилымкааит. Аргама илбеит ҳәа ауп лгәы ишаанагоз, уаҳа даҽеакы акәым. Наида лыҷкәын бҽалашь ҳәа илиҭаз ашаха дашьҭалеит, аха илбозма? Илбаз ҧхыʒын. Лара ипҧхыʒзу, илабҿабазу лзеилымкааит акәымзар. Наида илбаз шыҧхыʒыз анеилылкаа, аамҭа акыр анбжьыс ашьҭахь ауп…

Аибашьцәа аҕа Егры ацҳа дырцаны, иҭыѽра дҭацаланы, доусы рыѽныƙаҟәа раара иаҿын. Убри аҽеноуп Зурики, Машеи, Марҭеи рыѽныƙа ианаа. Зурик иѽныƙа дцеит. Машеи Марҭеи Ҭина лҿы инеит. Апҧсшәаҟәа иеибырҳәеит. Уи аҽены, рызхара гәырҕьара ыƙамызт зегьы. Марҭа заҵәык лакәын згәы еиҟәыз. Апҧсны аиааира иагаз азы дгәырҕьеит, аха лхатә ҧсҭазааразы дгәырҕьо дыƙамызт. Алхас ишьапҟәа рыѽбагьы шыхтҵәоугьы агәхьаа лкуамызт, Алхас ҧыхьеипҧш иҿабызшәа хааʒа, иара днаалаʒа, дыƙазар, аха ус дыƙам. Лара дылзыгәаҕьуам. «Аибашьраҿы, ушьапҟәа хыртҵәеит, ушьҭа сара усҭахым» ҳәа аҳәара лцәыуадаѽуп Марҭа. Ишҧалури, уи Алхас бзиа дшылбац дылбоит. Убарҭ роуп Марҭа лгәы еиҟәҵаны дызмоу.

Иахьыƙаз, ирбаз, ираҳаз, акгьы аанмыжькәа зегьы Ҭина иларҳәеит. Уи илаҳауаз уамашәа ибаны дырзыʒырѽуан лара. Ус Ҭина агәылара дцеит. Машеи Марҭеи рымала ииаизынхеит. Убасƙан, Марҭа даацәажәан:

– Маша, акы сбызҵаар сҭахуп бысхыччаргьы.

– Сышҧабхыччои, иҳәа, сылашара? – лҳәеит Маша.

– Баргьы саргьы ҳцап Алхас иѽны. Сара схаҭа иасҳәар сҭахын, аха сыҧхашьоит. Бара исызиаҳәа иматҵ аура азин сиҭарц, мамзар сыҽешысшьуа идырааит ҳәа. Иара ида сара даҽеа ҧсҭазаарак саҳәом, иагьыстахым, иара мап анысцәик. Иара дрыцҳаха адәы дыҟәны, сара ибеиоу, еибгоу, аʒәы сиццаны, алшараны иƙам. Абри ажәа сара сƙнытә иара исызиаҳәа. Сара абас исыʒбеит, бара бгәы иаанаго, сыздыруам, аха…

Марҭа, ибыʒбаз уи ƙәышроуп, уи ҧсҭазаароуп, баала

уи аҳәара сара избап. Аҳәара адагьы аусгьы алсхуеит. Уи азы сыҧхашьаӡом сара, – лҳәан дҽагылеит Маша. Маша ус анылҳәа, Марҭагьы дҽагылеит, аха излацои. Уахь ицо автобус цахьеит. «Авокзал аханы ҳҽеины ҳҽагылар, акы ҳагозар аабап, иамур, ҳаагьежьып», – рҳәан иҽагылоны еиҧш, Ҭина агәыларантә дааит:

– Шәабацои, уаха ара шәаангылоит, – сҳәан, агәылара уск сыман, снеины-сааиааныӡа. Акы шәнацҳаны шәца, – ҳәа дааҧьатцәы-ҧьатцәит Ҭина. Аха дара «акрыфа-акрыжә», ҳаҟоуп, – рҳәан ирымуит. Дара ишырыӡбаз еиҧш, авокзал ахахьы иҽеины, иҽагылеит. Дук мыртцыкәа машьына ласык, рапҳьа иааины, иаангылеит.

– Аҽныҟа шәцозар, шәааины шәаҟәтәа, – иҳәан ҷааиҭит анықәцаҽ. Ари Алхасраа ахьынхоз, рааигәара инхоз Иашка иакәын. Иашка Захар иҷы акырынтә днеихьан, Марҭа ибзианы дылдыруан, аҟнытә Машагьы ларгьы неины инақәтәеит.

–Ҳара ҳаҽны ҳахысны итцегьы, ҳцоит, – лҳәеит Марҭа, амашьына ишнақәтәаз еиҧш.

–Зыҟны шәцода? – дцаайт Иашка.

–Алхас иҷынӡа ҳцоит. Уии ҳареи ҳаицеибашьуан, дшыҟоу аабар ҳҭахуп.

– Уи дыжәбар шәҭахызар, Гагра КБРЦ аҷы шәлеир дыжәбоит. Ааигәа уахь дыргеит Алхас, – иҳәеит Иашка.

– Иан дыҟаӡами?

– Иан дыҟамкәаа дабацои?

– Иангьы ма ҳналацәажәап.

Ас ишцәажәоз мацара Марҭараа ахьынхоз иавсит. Дук мыртцыкәа Алхасраа рааигәара ианҽеи, иаангылеит. Урҭ аазгоз Иашка иҽныҟа дцеит. Дара Алхасраа ргәара инҭалеит. Марҭеи Машеи агәара ианынҭала, Наида ииааиқәаз лымбакәа дгылан. Ус аказарма дныҽналеит. Бырфын шахак кны. Аказарма ауацхыр аҷы икыдгылаз амардуан дҽыхәнан, ашаха ауацхыр инадҷаҳәаланы, иаарҟәараҟәантәны, лыхәда инахаршәны дылкаҧеит. Наида лшьапқәа анаалҟьа, аарлаҳәа адгьыл инықәсит.

Дыҧсуашәа анылба, иаалцәымҕхан лшьацәхықәа нытҵалыркьакьан, дынрықәгылеит. Наида лыхәда иахаршәыз ашаха маҷк аҟара иаакәадахеит, аҳауагьы лылбаалдеит. Аказарма ашә ҟьаҟьаза иаартын.

Убри аамҵазы, Марҵеи Машеи аказарма иамариашаны иааихьан. Аказарма аѡнутцаҟа иныѡнаҧшызар, Наида дкалкало дыхшьуп, амала лшьацәкьарақәа ытцагылоуп. Иаразнак ала Маша дыѡны днеин, афырҳәа Наида дѡышьтылкәыцәааит. Аха Марҵа иҟалцози? Лара дахьгылаз, днаҧшы-ааҧшуа, иҟалцара лзымдыруа, дшанханы даанхеит. Ус дахьынаҧшыз лылаҧш нақәшәеит, иаарҳәны игылаз, ауалыр ахы аиха шықәыз. Афырҳәа деитцамхакәа днеин, аиха ахьықәыз, иаақәхны, илыманы, лаҧхьа икыдгылаз амардуан дыѡкыдлеит. Амардуан аханы данѡеи, ашаха ахьахаршәыз, ауацхыр илықәкны, аиха лаҷлырхеит, ашаха аахцәеит. Марҵа леиха илкыз наҟ иршәны инкалыжьын, лара амардуан дыллыбааит. Маша Наида дышьҭыхны дахьылкыз ахь днеин, рѡыцьагьы еицхырааны, дыбҕаҕаны дышлеиуаз, ашьшьыҳәа асаара длышьҭартцеит. Нас даашьҭырхын аѡныҟа дларган, иаарҧыхьашәаз иарҵак аҷы днадыриеит.

– Сыкнышәымхызтгьы, – лхәеит аарлахәа Наида.

– Шәхы зыхшәырҟьозеи? – итцааит, аамҵак ала, Марҵагьы Машагьы. Наида илмаҳазшәа ҟалцан, ҷылымҭзеит.

– Азы лҵахуп, – лхәеит Маша, Марҵа лахь лхы налырхан. Марҵа аҧшәымак леиҧш, аматцурҵа дныѡналеит. Азы ахьыҟаз дақәшәан, иаарласны аҵәца азна азы аалган, лнапала азы, Наида лқьышә инықәылкит. Ѡбаҟа ҷымѡа азы лжәит Наида. Уи азы ахьынзалжәуаз, лхы лнапы атцаргәаны, ишьҭыхны, илкын Маша. Наида азы иаалцәынхаз ала Марҵа лнапы ырбааҙаны лхы-лҷы иахьылшьит, лыкәа итылшьит. Наида азы илжәызи, лхылҷы иқәылшьызи, лыкәа итылшьызи аалзеиҧьхан, маҷк аҟара лыҧсы аалылалеит. Наида лыҧсы анаалылала, Марҵа дылдырит. Афырҳәа, Наида лиарҵа дѡықәтәан, ҷаалҭит:

– Унан, сызкәыхшоу, Марҭа боума? Изакәытә ҷьабаа-узеи, Алхас изы иббахьоу? Уи бцо-баааua, бишьҭан, аха дыҟам Алхас. Ара иаб иԥнаҭаҷы дысзымбазт, сызкәыхшоу, Алхас КБРЦ ахь дцеит. Уи дҟәыҧамзи, дысзымбошәа аниба, сара срыцхашьаны уахь данцоз аламҭалаз абас сеиҳәеит:

– «Сан, бара бгәы иалымсуазар, сара акы азы сбызҭаар сҭахуп» ҳәа.

– Исоуҳәози, уан дукәхшоуп, Алхас анысҳәа, иара исеиҳәеит. Сара дшысзымбоз, аԥны агәҷыҧь дшагоз КБРЦ ахь дцар, иаргьы уа ибзины дшырбо, саргьы еиҳа схы сшахәо. Сыҷкәын ииҳәаз мап сымкит, сазыразхеит. Иара ианиҳәаз адырԥаҷенытцәкьа дганы дынҳажьит. Уажәы сара ҷеила санхәыц, сыҷкәын дганы аказен даҭаны, сара ара иаб иԥны стәаны акрысфо-акрызжәуа атцкьыс сыҷекнасҳар, сҭынчхап, сҳәан, сҷеызгәаҧьит, аха шәара шәыспҧырхагахеит», – лҳәеит Наида, аарлаҳәа лыпҧсы ахац дԥахәо.

– Шәара шәҷеышәшьыр ҟалома? Макьана қәра дукгьы шәымаӡамеи?

– Ааи, макьана қәра дук сымаӡам, аха иқәсхуазеи, адунеи сыҷкәын затцә аказен даҭаны, сара ара сынхо–сынтцуа.

– Шәара ишәгәапҧхар, шәыҷкәын арахь дауеит.

– Сара сыҷкәын затцә ара дсымазар, сцәымҧу ҷьыбшьома, нан?

Марҭа Маша дынлалацәҟәит. Уи иатцанакуаз «ҳаззааз цәыргеи» – ҳәа акәын. Уи Маша, иеилылкаан даацәажәеит, Наида лахь лхы налырхан:

– Ак сҳәар сҭахын, азин сышәҭома?

Маша ас азтцаара анааҡалтца, Марҭа даапҧхашьан, наҟ днаскьаны, днагылеит.

– Азин шпҧабысымҭои?

– Аҭаца дышәҭахӡами?

– Аҭаца дышпҧасҭахым, аха даазго ҳәа исымада?

– Алхас.

– Алхас иццода?

– Марҭа, абра игылоу аҳҕаб.

– Абни Алхас диццону?

– Лара ҳлазҭаап.

Наида лыбжьы рдуны артҭааа аатлыргеит.

– Бара бысхыччома?

– Мап.

– Бысхымччозар, ибҳәаҟәо закәи?

– Исҳәо, аҭаца дышәҭахума ҳәа ауп шәара аҭаца дышәҭахызар, Марҭа абра дааныжьны сара сцоит. Дара бзиа иеибабон, анапеимдахь иеимырдахьан. Уажәы, Алхас ишьапқәа анхыртҭәа, «сара бышҧасыццо? Сара сҷы бзиарас иббозеи?» ҳәа лара дрыцҳашьаны, иара мап икуеит. Арахь иара ида, лара аҳәгьы бзиа дбаны, диццо, дҟалараны дыҟаҳам. Алхас шәыниацәажәаны, «ааи» ишәырҳәар, абри шәҭаца лоуп. Шәара ианышәҭаху, шәыѡны дааины даа◌ѡнагылоит.

– Сара Алхас сиацәажәаны, «ааи» шҧеисырҳәо, иара дрыцҳашьаны, мап икызар, иан дикәыхшоуп Алхас, аиаша ҟаитҷеит.

– Сара шәыцқәын сихыжәбаауама?

– Ааи, нан, бара бзымгара иҟада, аҭыҧҳа ҧшҙа замана.

– Сара Алхас ида разҟык сашьҭаҳам. Шәара шәыдагьы анхәа дыстахҳам. Шәара шәыматц аура – уи сара сразҟоуп. Шәара шәыматц аура азин ансышәымҭа, шәҽеызлакнашәҳаз ашахала сыҷкнасҳауеит.

– Уу дида, ибҳәо закәызеи?

– Абри зтәыда, зныкыр ижәбахьоума, ари амацәаз? Алхас Марҭа илиҭаз амацәаз зхаз лнацәа иаахылхын, Наида иналлырбеит.

– Исырбеи, исырбеи? – лҳәеит Наида лмацәаз даннахәаҧш

– Ари смацәаз ауми, Алхас исымҭази!

– Ииашоуп, ари шәара шәмацәаз ауп. Шәыцқәын сара иситеит. Иахьысҳәо сызиашам здыруеит, аха иаргьы

саргьы ажәа иеимаадахьеит. Ашьҭахь сара срыцхашьаны мап икит. Ма ара сыԥказароуп, ма абни шәшаха шәеызлакнашәхаз ала сеыкнасхароуп, ишәҭаху алшәх.

–Диида, быекнабхар ԥкалома, ибхәо закәузеи, нан?

–Ус акәзар, уаха абра саагылоит. Ари исыцу сҩыза бзиа лоуп, ушьҭа сара дыстацаҩызоуп.

– Шәара шәыцкәыни сареи хаҧстазаара шәара шәнапы иануп, ишәҭаху алшәх. Абра исхәаҟәаз шәызраззар, шәыцкәын дахьыҟоу даанхажьзуам, арахь даагоит. Шәаргьы саргьы иҳалшоит шәыцкәын ибара, ҳаргьы ххы абара.

– Исзеилкаауам, нан, избо ҧхызума, ма илабҿабоума?

– Ижәбо ҧхызҙам, илабҿабоуп, мама!

– Ус акәзар, ашьшьыхәа, ҿымҭакәа шәызлааз амҩала аҩныԥа шәныҟәланы шәца. Нан, дбыкәыхшоуп, азә дбызгәааргьы, ҿԥныхәак биҭо иԥастцом. Ҳазлоу инарахәаны, аҧсуаа ҭацак дшаарго, баазгоит. Бмыццакын, нан, – лхәеит Наида лгәы ҭгәырҧьаауа.

– Ибзиоуп, ус акәзар. Амала, Алхас деиҟәырхатәуп. Шәаргьы саргьы, ҳәарада, уи ҳалшоит. Уажәазы, абзиараз, – лхәан Марҭа Наида даагәыдылкылеит. Марҭа Наида дгәыдылкылошәа анылба, Машагьы днеин Наида даагәыдылкылеит. Нас агәашә инҭытцны ицеит. Ари аныԥкала шьыбжьон лхыхәхәоны еиҧш акәын. Издыруада макьана Тыҷыр итып аҿы дыԥказар, – лхәан Наида аусхәарҭахь дцеит. Наида ишылхәаз еиҧш, аусхәарҭаҿы данҩеи, Тыҷыр икабинет аҿы имала дтәаны, аҩра даҿын. Наида аҧыхьа данааи еиҧш, уажәгьы ашә ҟьаҟьаза иартын. Тыҷыр Наида дшибаз еиҧш, дҩагылан:

– Наида, бзиала баабеит, блеи арахь. – иҳәеит.

Наида Тыҷыр икабинет длыҩнашылеит.

– Бтәа, – иҳәеит Тыҷыр.

Наида длатәеит.

– Сзырҩуеит, – иҳәан Тыҷыр Наида дылзызырҩуа даатәеит.

– Исыздыруам, Тыҷыр, иуасҳәара. Схагаханы исҳәуоу, ма сеиқәшәаны исҳәуоу? Абрахь санаауаз, абри акәын сзыхәыцуаз. Схы еиқәшәашәа збоит, уи азоуп уара изуасҳәо. Аха сара схы еиқәшәамшәа уара угәы иабозар, суҳәоит ҷьаргьы иумҳәарц. «Бара ибҳәо иашам» ҳәа саҳәаны, аҩныҟа сушьтырц. Уара иуҳәо ауп аиаша, уи сара сазгәараны сыҟазам, избанзар, сыҷкәын иеиҧш успхьазоит.

Тыҷыр Наида дылзыҙырҩуа, дтәан, илҳәоз лажәақәа акгьы иаҩмыжьуа. «Наида дхагахазаап рыцҳа», – ҳәа игәы иаанагон иара дахьтәаз. Наида лажәа налыгҙон:

– Захар иҧҳа Марҭа урыс зҧабк длыцны аҩны дааит: Алхаси Марҭеи бзиа иеибабон, аха Алхас ишьапқәа анхыртцәа, мап икит Марҭа дрыцҳашьаны лара абра дыҟазар ауп илтаху" – ҳәа салҳәеит, Марҭа илыцыз аурыс зҧаб. Марҭа лнапы иахаз амацәаз слырбеит. Уи сара сыҷкәын истаз амацәаз акәын: "абра сыҟазароуп, ма сеыкнасҳауеит. Шәара ишәгәаҧхар, Алхас дынҳархоит, сара срыцҳашьаны ауп уи мап шикуа", – ҳәа салҳәеит Марҭа.

– Нас бара ибҳәеи?

– Ус акәзар уажәы аҩныҟа бца, аҧсуаа аҭаца дшаарго еиҧш, баазгоит, – ҳәа ласҳәеит.

Ус акәзар, аиаша бҳәеит, иббазгьы иашоуп. Урҭ бзиа ишеибабоз, саргьы издыруеит. Захар иҧҳа лоуп Марҭа.

Захар даара иҟәышу уаҩуп. Уи иҧҳа диваргыланы абри иаҳҳаагаз аибашьра зегьы ааихигеит. Захар иҧҳа ҭацас данбоу, бразҟы иакит. Амала, сара сызлацәажәом. Лара илықәлоу зҧабцәақәак лаҳарцәажәап. Алхас сара дызбап. Лара «ааи», – лҳәар, даагоит, харагьы иҳашьтуам, абри амчыбжь иахаагазом.

– Ус ауп, Тыҷыр, ухатцкы сцааит. Лара мап шылымкуа здыруеит, нас аҽеҳәара, наҟ изынаскьаагари? – лҳәеит Наида.

– Ус анбабалҳәеи?

– Иахьа.

– Иахьа ус балҳәазар, уаха даҽеакы лҳәаҙом Наида бгәы рҭынчны аҩныҟа бца. Уи сара избап.

Наида илаҳаз лгәы иаахәан, аҩныҟа дыҟәланы дцеит. Убри аҽенытҷәҟьа, Тыҷыр, даҽеа зҧабцәаҟәак ракәымкәа, иара иашьа иҧҳацәа аашьҭихын, Захар игәашә аҧхьа иааныжьны, иара дцеит, «ирласны саауеит» ҳәа раҳәаны. Тыҷыр иашьа иҧҳацәа Захар игәашә инҭалеит. Арҭ шааиуаз Марҭеи Машеи ианырба, афыр-сырхәа, иныр-ҧылеит. Урҭ аагәыдкыланы аҧсшәа рарҳәеит. Нас рыжәҩақәа аанкыланы аҩныҟа инаргарц иалагеит, аха иааиз аҙҧабцәа ирымуит, аҩныҟа анеира. «Ҳара ҳаазгаз, Тыҷыр иоуп, ирласны даауеит, уи ҳиццароуп», – рҳәеит. Нас иныкәыртҷәи-аакәыртҷәи акәымкәа иаразнак, иаартны Марҭа иларҳәеит, иззаиз аус.

– Наида илҳәо иашазар, бара Алхас бзиа дыббозар, ҳара Алхас ҳиацәажәоит, уи ҳара «мап» иҳарҳәаҙуам. Бара ишыбҳәаз еиҧш, брыцҳашьаны мап икызар ҟалоит. Уажәы аус злоу бара ибҳәо ауп. Уи аилкааразы ауп ҳара ҳзааиз.

Арҭ цәажәонатцы, Марҭа дзырҩуа, дгылан, ирҳәашаз ҳәаны ианалга, Марҭа даацәажәан:

– Ари жәбуоу, снапы иахоу. Ари Алхас иан лмацәаз ауп. Лара лыҷкәын ҳамҭас илҭан. Нас сара напеимдахьас иситеит. Алхас ишьапқәа хырҭәеит ҳәа, сара дкасыжьуам, амала, иара мап сцәимкааит, сиҳәоит.

– Иара ҳиацәажәоит, дазыразхар, уатцәы ауха ҳааир, бҳацныҟәома?

– Ааи, сшәыцныҟәоит. Амала, иара иамҳәакәа сжәымгарц сшәыҳәоит.

– Бани баби ирҳәаришь?

– Сара хатца сцоит ҳәа сани саби сразцаазуам. Амала, агәра згоит ираҳаргьы, урҭ сахьцо, рҭахымхаргьы, цьоукы-цьоукы реиҧш, ҟарҭаҙом, саҳатыр шырбо здыруеит. Иаауам рҳәаргьы, саргьы изуҙуам, ажәа ахьысҳәаз сцоит.

– Ибҳәаз ҳаҳаит, быгәра аагоит, уатцәы ауха шәгәашә

ҳлавсны, абни архәараҿ, ҳнеины ҳаангылоит, усҟан бара бҿеырхианы быҟаз.

– Бзиоуп, – лҳәеит Марҭа дгәырҧьатцәа.

Абас иеицәажәеит Тыҷыр иашьа иҧҳацәеи Марҭеи. Нас дара аагежьын, ицеит. Агәашә ишынҭытцыз еиҧш, Тыҷыр дкылҧшуа дгылазшәа имашьына иашьа иҧҳацәа раҧхьа иаангылеит, дара ҩаҟәтәан, иманы дцеит.

Марҭеи Машеи аҩны ианнеи, Света дразтцааит:

– Изустцәадаз шәзацәажәоз?

– Ҳҩызцәа, – рҳәан иааҿахыртцәеит. Света уаҳа азтцаара анрылымта, ус иаанхеит рымаза.

Адырҩаҿены ашьжьымтан Тыҷыр Гаграҟа дцеит. Иара дышиашаз КБРЦ ахьыҟаз днеит.

Алхас дыстахуп, уск атцыхәала дзымбар ҟалом абраанза дзааирыма? – иҳәан дтцааит Тыҷыр.

– Шәара иззышәҳәо, зыҩшьапык амху иоума?

– Ааи, зыҩшьапык амху…

– Уажәытцәкьа, – иҳәан дцеит, дзацәажәоз ахатца.

Минуҭҟәак рышьтахь дааит Алхас икәырҷыжь дақәтәаны. Дахьаааиз, азал аҿы, аскамҟәа акәыршаны игылан. Тыҷыр скамк даахан, длатәеит. Тыҷыр исеиҳәарызеи, ҳәа диҿаҧшуан, Алхас.

– Алхас, сара абра сзааиз, баша узбаразы акәзам. Ус сааиргьы ҟалон, аха… Сара абра сзааиз уразҟы азоуп. Ииашоуп, аибашьраҿы амина утцаҧжәан, ушьапҟәа умнахит, аха уразҟы бзиоуп. Ашкол иуцтаз, иуцеибашьуаз, бзиа узбоз, бзиа иубоз, анапемдахь зутахьаз, лара дхьоу-хьоуа душьтоуп убри санимга, сҿеысшьуеит ҳәа дгылоуп. Уара мап лцәукуеит. Уатцәы ауха ддәылаагоит. Абри мап анук, уаргьы саргьы уаҳа акгьы ҳзеилам ауп, – иҳәеит Тыҷыр. Тыҷыр абас аниҳәа ашьтахь, Алхас акраамта ҿымтзакәа дтәан, нас ихы ҩышьтыхны Тыҷыр днеиҿаҧшын:

– Тыҷыр, уара қытак уахадоуп. Аиаша саҳәеи, уара иуҳәо иашоума, нас?

– Ааи, сара исҳәо иашоуп, исҳәо шҧаиашам.

Дрыцҳаҙами, сара убри ҧҳәыcс дызгар, угәы ишҧаанагои?

– Бзиа шәеибабозар, дрыцҳаҙам, амала, бзиа шәеибамбозар, уи сыздыруам.

– Бзиа ҳаибабон, аха усҟан санеибгаз ауп, уажәы…

– Абзиабара цқьа уеибгоу, уеибгаму аздырҙуам. Уара убзиабара лара илымоу, ашьха зыхь шыцқьоу еиҧш ицқьоуп, уара лара лыбзиабара умамзаргьы.

– Тыҷыр, сара Марҭа бзиа дзымбо цьушьома? Уи сара дрыцҳасшьоит ауп лгара сзазыразым. Уи уара иахыуҳәаауеи?

– Нас лара лҽылшьыр еиҳа еиҧьума? Лара лҽылшьыргьы уара узоуп лыҷзылшьуа. Уара убзиабара илымоу азоуп лыҷзылшьуа. Уан макьана дҷоуп, акыргьы лылоуп. Марҭа лакәзар, лаб ауаа деицырдыруеит, акыр злоу уаҩуп. Лан Стефа сара ибзианы дыздыруан, шәҩык аҳәсақәа дрыҧсан. Уаҳа ажәак сумырҳәан, исҳәо хатца, уара иузеиҧьу ауп сара исҳәо. Лара дрыцҳауп, дрыцҳа…

–Унапаҷы сыҟоуп ҳәа ҳәеи, уаргьы саргьы акыр ҳзеилазар.

– Бзиоуп, Тыҷыр, иуҭаху ҟатца. Марҭа сара бзиа дышҧазымбо, дрыцҳасшьон акәымзар. Алхас акәырҷыжь дахьантәалаз, даалаҟәын, даагәыдкыланы, дааигәзит Тыҷыр, «шәеигымхааит», «шәеидажәлааит», – иҳәан.

– Ҳаидуныҳәалеит, аха лаб дҳаимҭаргьы уздырум.

– Уи уицәымшәан.

Ачараҽҳәара анаҳҭалак, ма сара саауеит, ма аҙәы даасышьҭуеит, уи иаауа, аҩныҟа уицнеи.

– Умнеир ахьымзҟ сургеит, – иҳәеит Тыҷыр.

– Сҩеип, сҩеип, – иҳәан Алхас даачашәа иуит.

Ачара аҽҳәара анарҭа, ашьыбжьон лхыҳәҳәоны еиҧш, Тыҷыр Гагра КБРЦ ахь машьынак ишьҭын, Алхас дааргеит. Даҷа машьынак Марҭа лахь ирышьҭын дрыманы иааит. Ауха Алхас дызлаз иқыҭеи ауеи-аҭынхеи еизганы ачара руит. КБРЦ-ҟа адырра ҟартцеит, Алхас ҧҳәыс дааиган, дынхоит, уаҳа уахь дызнеиҙуам ҳәа. Ачара ашьҭахь

мчыбжьык аҟара анаатҵ, Зурики Машеи Москваҟа ицеит. Москва иахьнеиз, Даша лгәы иаахәан, лаҳәшьа Дариа лыхьҙ ала адырра ҟалҵеит. Дариа ателеграмма шлоуз еиҧш, Москваҟа дааит. Даша луатахҟәа Маша илылҵеит, закәанла ишахәҵаз еиҧш, шәҟәыла еиқәыршәаны. Зурики Машеи хатцеи ҧхәыси ҳәа ашәҟәқәа ҟартцан, урыс чарак рзыруит, Машеи Зурики рҽызцәеи Даша лҽызцәеи, ирзааигәаҙаз рыуацәакәаки адгаланы. Арҵ рчараҷ аагьхьара рытан, Зурик иҵаацәагьы, аха урҵ уахь имнеиҙеит. «Сара схәыҷқәа ачара рзымукәа уахь сызнеиҙуам. Уи аҧсуара иатцанакҙуам. Ҽааны бзиала ҳнеиааит... Ҳаҧыхьа уажәааны схәыҷқәа ачара аныр-зызулак, ашьҵахь, ауп шәаргьы саргьы ҳанеибабо» ҳәа Зурик иаб Миша адырра ритеит Дариагьы Дашагьы.

Миша ишиҳәаз еиҧш, адырҽашыкәсан, иҷкәыни иҵацеи, актәи акурс хҽаны, аҧсшьраз ианоурыжьуаз иакәыршәаны, Дариеи Дашеи Миша иҽныҟа аагьхьара ритеит, Машеи Зурики анаауа, шәаргьы шәрыцны шәааи ҳәа.

Аагьхьара зауз Дариеи Дашеи, даара ргәы иаахәаны ирыдыркылеит. Машеи Зурики қәҷиарала рҧышәарақәа тины, аҽбатәи акурс ахь иаииас, Москва рацәак иаанымгылеит. Мчыбжьык аҟара иаангыланы, Москва атып ҧшҙарақәеи, аҵоурыхтә тыҧқәеи уҳәа Зурик дналга-аалганы идырбеит. Ииашоуп, Зурик Москва дыҟеижьҵеи шықәсык иазынаҧшуа итцуан, аха Москва абара аамта имазма, иара дызҷыз атцара акәын. Убри азоуп Машеи Зурики актәи акурс шаахырҽатцәкьаз, Аҧснытка изымааз, мамзар, уа иаангылараны иҟазма. Абас, Зурик Москва ҧытк анидырба ашьҵахь, аагьхьара ахьрымаз Гәдоуҵаҟа иааит. Ара ишааз иеиҧш, ҷыдала дара рзы ачара аҷеҳәара аитеит Миша. Миша ҷеҳәарас иаиҵазгьы хымш роуп. Миша дызлаз игәылацәеи, изааигәаҙаз иуацәеи еизганы, хымш рышьҵахь, ацә шьны ачара иуит. Абас игәылацәеи иуацәеи идирбеит иҷкәын ианхәеи, ианхәа лаҳәшьеи. Дариеи Дашеи ара

рыҧсы шьаны, Москваҟа ианца, харак имгакәа, Миша иҧшәмеи иареи Москваҟа инарыҧхьеит. Урҭгьы Миша иҟаитҵаз инаҷыҧшны, ишрылшоз ала, ргәылацәеи ирзааигәаз рҭынхацәеи рҩызцәеи адкыланы, пату ақәҵаны ачара рзыруит. Уи нахыс, арҭ аҩҭаацәарак, ҭаацәаракны иҟоушәа пату еиқәыртцо, иеиҭанеиааиуа, иҟалеит. Адунеи аҷы, абзирақәа иҟоу иреиҧьны иҧхьаʒоуп иеилибакааны, пату еиқәҵаны, аибабара. Урҭ арҭ аҭаацәарақәа рыбжьара иҟалеит.

Ҩажәеи аабатәи ахы

Марҭа лчара уны ианалга, аҷены инаркны, лыбаҩ дацәымаашьакәа аус аура далагеит. Ачара адырҩаҷены, агәылацәа дрыдгыланы, аматҵ луан. Ачанахқәеи амҳаҵәқәеи, атҵәцқәеи реидкылареи, рыʒәʒәареи уҳәа рҷы. Урҭ ракәын, усгьы, ачара ашьҭахь рапҳьа иҟаҵатәны агәылацәеи аҧшәмацәеи ирымаз. Урҭ зегьы еидкыланы, изәʒәаны ианыҟартца, изҭартцақәоз аиашьыкьқәа ирҭаҵаны, инаганы кәакьтак аҷы идыргылеит. Ақәчагақәеи, атәарҭақәеи, атцаргылақәеи, ақәыршәқәеи анықәыргоз иахьырыгʒан, ашьҭаҵарҭахь ачкәынцәа амашьына инақәыртцан, ирыманы ицеит. Уи аҷены, уаҳа иахьымʒеит Марҭеи агәылцәеи. Қьаадқәаки баҩқәаки уҳәа агәара иқәыжьқәаз реиҳарак дрыцқьахьазаргьы, макьана, ишахәҭоу иеиҧш, агәара рыцқьамызт.

«Иахьа ҳазхьымʒаз уаҵәы иҟаҳҵап», – рҳәан агәылацәа аҩныҟа ицеит. Адырҩаҷены, иахьа ҳазхьымʒо иҟоузеи? Амра аныҩхашлалак, ҳааип, – рҳәан иаагҧсаны иахьыҟаз аҟнытә, агәылацәа заа изымааит. Урҭ анааи, Марҭа агәара кеи-кеиуа иҟалҵахьан. Ари агәылацәа уамашәа ирбеит. «Наидеи Алхаси рразҟы иакит, урҭ збауаз, аашьара зқәымыз ауаҩы дроуит», – рҳәеит. Аҷешьразы зыҷекназҳаз Наида, исыцәшәаз сыцәымшәакәа сҷеысшьыргьы баша ҳлыбжьаʒ ҳцон сыҵкәынгьы саргьы»,

– ҳәа гәаныла илҳәон. Убас Марҭа зынӡа лыбаѡ дацәааашьомызт. Аибашьра ашьҭахь, ахныҟәгаразы, Аҧсны иқәынхоз зегьы реиҧш, ларгьы аџьабаа лхы иалырбеит. Акәырҷыжь аашьҭыхны, ршәыр ирымаз Ҧсоу иганы илҭиуан. Дара ирымаз ашәыр ҭины даналга, ашьҭахьгьы ашәыр аахәаны илҭиуан. Абас, гәаҟрала мацара, лҭаацәа еиқәлырхеит, аамҭа цәгьа иалылгеит.

Маҷ-маҷла, Аҧсны иқәынхо ажәлар зегьы реиҧш, ари аҭаацәарагьы абзиарахь амѡа иқәлеит. Наидеи Алхаси атәанчахәы роуа иалагеит. Уи абарызхоз ари аҭаацәара, убри аҟнытә, Марҭа аус шылуц илуан. Игәырҧьатцәа иҟан Наидеи Алхаси, нас урҭ ирзааигәаз ауааи. Алхас гәырҷыхагас ашәҟәыҧхьара шьҭихит. Аха иабаҟоу, уи дзыҧхьаша ашәҟәқәа? Иара ихатәы библиотека имамызт. Ашкол данҭаз дзыҧхьалоз артцага шәҟәқәа ракәын. Акык-ѡбак асахьаркыратә шәҟәқәа имақәаз дрыҧхьеит. Аибашьра аан, абиблиотекақәа зегьы дырҳәит, шәҟәык ахьааигашаз библиотекакгьы аус ауамызт. Изааигәаз игәылацәеи, иҭынхацәеи, иѡызцәеи ирымақәаз ашәҟәқәа изааргон. Иара акгьы бжьамыжьӡакәа дрыҧхьон. Марҭа ашәыр лҭиразы Ҧсоуҟа данцоз, илхашәалоз аҧарақәа рыла, рыфатәи ашәҟәқәеи аахәаны иаалгалон. Рыфатә аахәаны ирзаалгалоз атцкьысгьы, Алхас игәы иаахәон. Марҭа ашәҟәқәа аахәаны иахьизаалгалоз, Алхас игәы иаахәаны ашәҟәқәа дрыҧхьон. Усҟан иара гәамтцра иқәаша-мыкәша иааиуамызт, еснагь игәалаҟазаара бзиан. Алхас ашәҟәы данаҧхьоз Наидагьы Марҭагьы рыгәқәа ҭынчын. Иара дырҧырхагамкәа, ихы ибон, игәы иханарштуан.

Усҟан Наидеи Марҭеи еиҳа рхы иацхраауан, ирыхәашаз ҟартцон.

Алхас ашәҟәқәа ирацәаны дахьрыҧхьоз иабзоураны, алитература агьама хаа икит. «Ашәҟәқәа зыѡуа, иѡуа иҟазтцазеи, урҭ мгәаҭа иҭыргама?» – иҳәан иаргьы аѡраҷы иҿҧишәо далагеит. Раҧхьа ииѡқәоз, зныкѡынтә данрыҧхьалак, ипҧыжәжәаны, икеиҧсалон. Мар-

ҭа иуѡқәаз сарҕхьа ҳәа даниҳәалак, илирбомызт. Ус ишаауаз, иѡқәоз иара игәаҧхо далагеит, рыҧжәарагьы даақәытцит. Иѡқәоз зегьы азеиҧш тетрадқәа ирынтцаны итҷәахуан. Уи иѡуан: ажәеираалақәа, ажәабжьқәа, аочеркқәа. Атыхәтәан, Алхас иѡқәоз Марҭа даирҧхьо далагеит. Алхас иѡқәоз Марҭа илгәаҧхон. Ҽнак, Марҭа Алхас ус иалҳәеит:

– Алхас, абарҭ иуѡқәо ааидкыланы шәҟәык ҭҳажьып, ҳәарада, рҭыжьра иаҧсоушәа збоит сара.

– Марҭа, саргьы усшәа избоит, акыргьы сазхәыцхьеит, аха излатҳажьуеи? Сара ашәҟәыѡцәа реидгыла салазам. Ашәҟәыѡцәа реидгыла иалоугьы рышәҟәқәа рызҭыжьуам, ахә шәаны итзыжьуа ракәымзар.

– Ахәгьы ҳшәап, ишәатәызар. Уара ууалаган еиқәыршәа, абҕьыц цқьаҷы, иахѡааланы иҟатца, нас атыжьраҷы сара суцхраауеит.

– Бара бсыцхрааны иҟабтцои?

–Уара ириашаны ианаахуѡаалалак, саргьы саҧхьаны, акык-ѡбак иуцәыбжьахаз агхақәа сыриашоит. Акьыҧхьѡы дыҧшааны илсыркьыҧхьуеит. Аредактори акорректори ирыҭаны атыжьра иазыҟартцартә иҟастцоит. Нас ахә ҳшәар, итҳажьуеит.

– Уи атыжьраз ишәатәу ахә рацәахашт. Ҳца ҳцьықәреи аатыхны, илаганы, иаҳфалап ҳәа быҟоу. Ҳамгәахәгьы ааҳхәо, ашәҟәгьы ҭҳажьуа, ҳара ҳаиҧш иҟоу рзы даара иуадаѡуп.

– Егьа иуадаѡзаргьы, уи ҳара иҳалшоит, Алхас акгьы хьаас иумкын.

– Бзиоуп, Марҭа, – иҳәан Алхас дазыразхеит Марҭа илҳәаз.

Алхаси Марҭеи иеибырҳәаз Наида илалҳәеит. Наида лакәзар, Алхаси Марҭеи ратцкьысгьы лгәы иаахәаны илыдылкылеит, ари илаҳаз ажәабжь. Ауха, русқәа ирымақәаз иаарылганы, рхәы ҟатцаны акранырфоз Наида лгәы иахәаны, иаацәырылгеит:

– Алхас, уан дукәыхшоуп, иаҳшәо апҕара хьаас

иҟоумҭан,Марҭеисареиадгьылитҵазар,итцаҳҳуеитапҵара иахшәаатәу. Харак имгакәа уара ашәҟәы еиқәыршәаны Марҭа илыҭ, уи илылшоит ушәҟәы аҭыжьра.

– Ибзиоуп, сан, – иҳәеит Алхас дгәырҧьатҵәа.

Ҭаацәаныла илатәаны, ишырҳәоз еипҧш, адырԥаҽенытцәкьа, Алхас иԥымтақәа ааганы ирҭан, реилыргара дналагеит.

Егьырҭ иԥымтақәа даарҟәатцын, ажәеинраалақәа зынқәаз азеипҧш тетрадқәа аацәырганы, Алхас акәырҷыжь днаныртәаланы, астол хәыҷы иаҧхьа инаддыргылеит. Иара уа дтәаны, дмыццакҙакәа иажәеинраалақәа рыхԥаалара даҽын. Ԥажәамш раҟара аус аниуы, ашьҭахь, ишаанагара иҟаз шәҟәык еиқәиршәан Марҭа иналиҭеит. Марҭа иааимылхын, днахәаҧшит.

Усҟан, Марҭа днылҽаҧшын, Алхас ус иҳәеит.

– Марҭа, аҭыжьырҭахь ираҳҭаанҙа, аамҭа азыҧшааны, баҧхьар сҭахын.

– Ибзиоуп, Алхас, саҧхьоит. Исылшо ала, схы сеигҙом. Сара сеиҳагьы уара аҧсшәа утцон, аха ус егьа иҟазаргьы, гха змауа уаԥы дыҟам. Акы, ԥба гха сыриашаргьы акыр иаҧсоуп. Ҳара иаҳцәаанхогьы аредактори акорректори ыҟоуп, урҭгьы идыриашап, – лҳәан иааимылхын, ариашараз илгеит Марҭа.

Ҽынла урҭ рыриашара аамҭа лызҭодаз. Уахынла мацара акәын ианлыриашоз. Ариашара даналга, иааидкыланы папкак инагәылатцаны, Аҟәаҟа илгеит.

Аҟәа дахьԥеиз, илдыруадаз, Марҭа? Дышиашаз, «Акьыҧхь ԥнаҽы» иналган ашә аартны, дахьыныԥнашылаз, раҧхьа иаалҧылаз дыниазҭаит:

– Саҭамыз, аха адиректор икабанет абаҟоу?

– Шәышиашоу, аԥбатәи аихагылаҽы шәԥыхәноит, нас арыцьарахь ала шәҽынашәхоит. «Адкыларҭа» ҳәа ашә иануп. Уа шәныԥналар, арыцьарахь ала адиректор итыҧ ауп, арымарахь аҭыжьыԥцәа рҭыҧ.

– Даара итабуп, – лҳәан Марҭа дзызҭааз ахатца дивсны лҽыналхеит. Дышнеиуаз, аԥбатәи аихагыла

дыҩхалан, арыҧьарахь ала лҷыналхеит. Уи дышнеиуаз, ууанӡа ишлаҳахьаз еиҧш, «Адкыларҭа» ҳәа ахьаныз, ашә днад-гылеит. Марҭа ашә днас-насын, иаалыртит. Уа зықәра маҷыз зҧабк дтәан, ақьаадқәа иеилырхуа. Уи аӡҧаб афырҳәа, дҩагылеит.

– Ишәтахыдаз? – лхәеит лара.

Марҭа «адиректор» ҳәа иахьаныз днахәаҧшит, нас лхысга нацәа «адиректор» ҳәа иахьаныз ашә инақәылкын:

– Ари итыҧ аҷы дыҟоума? – лхәеит.

– Ааи, дыҟоуп.

– Иара ида аӡәыр ыҟоума? – деиҭатцаахт Марҭа.

– Мап, иара ида аӡәгьы дыҟам. Дҭацәуп, шәлеи. Марҭа ашә днас-насын, иаартны длыҩналеит.

– Мшыбзиақәа, слеир ҟалома?

– Бзиала шәаабеит, шәлеи, – иҳәан дҩагылеит. Марҭа дышиашаз, адиректор иаҧхьа днеины, днагылан:

– Шәтәа, шәызгылоузеи, – лхәеит.

Иара длатәеит, Марҭа дахьтәашаз аҭыҧ лырбо:

– Шәтәа , сышәзыӡырҩуеит, – иҳәеит адиректор.

– Иҭабуп сгылазаит. Сара шәҟәык ҭсыжьыр сҭахын, иҟалозар, – лхәеит Марҭа дышгылаз.

– Ишҧаҟмлои, иҟалоит. Уи ауми абзиа.

Исырбеи, арахь анапҩымҭақәа, – иҳәан адиректор инапы наирххеит. Усҟан, лара илкыз апакет аҭыхра даҷын анапҩымҭақәа. Анапҩымҭақәа апакет ишааҭылгаз еиҧш, адиректор инилыркит. Адиректор анапылаҩырақәа аалымхуа, ус иҳәеит:

– Бтәа, бызгылоузеи?

– Мап, сгылазааит, – лхәан Марҭа дымтәеит.

Адиректор раҧхьатәи абҧьыц аахихын, днаҧхьеит. Нас егьырҭ абҧьыцқәа еихыршәшәо, дныргәылаҧшит.

– Сзыҧхьаз сгәаҧхеит. Ари ажәеинраала бзиоуп. Егьырҭгьы убас ибзиазар акәхап. Аиаша басҳәоит, сара зегь реиҳа исгәаҧхаз, ицқьаны, иҧшӡаны иахьҩу ауп.

Аҩымҭа бзиаҟәа ҩны, арахь рҩымҭақәа узеилымкааy, еилахәапашьаны иаазгақәо шаҟаҩы ыҟада? Уи аган ахь ала, ибзиоуп, иҽеим узҳәом.

Ҳацәымшәакәа акьыҧхьраз иҳадаҳкылоит, иаҳкьыҧхьуеит. Нас аус злоу аредактор иоуп. Ианаҳкьыҧхьлак, ашьҭахь, аредактор даҧхьоит. Иаҧсазар, аккоректор лыла ириашаны ашәҟәы ҭытцуеит. Амала, ахә шәатәхоит. Аҧыхьа ишыҟаз еиҧш, амала ашәҟәы анҭытцлак, ахә ҳәа агонорар автор иауа иҟам. Анцәа иҳәозар, уигьы мышкы иҟалап ҳәа ҳгәыҷуеит. Шәара ижәдыруа аҙәыр ыҟазар, шәхала иалшәхыргьы ҟалоит аредактори акорректори. Уи шәара шәахәаҧш, ҳара ҳашәҧырхагам.

– Мап. Ус ара аҙәгьы дсыздырӡуам. Шәара ишәҭаху далшәх, сара сзыҳәан зегь акоуп, иалшәхлак. Сара исҭаху ашәҟәы аҭытцроуп.

– Ус акәзар бзиоуп. Ашәҟәы ҭытц, иҭымтц, рапҳьа икьыҧхьтәуп. Акьыҧхьҩы ҳаалырҧхьап.

– Аиеи.

Адиректор ателефон аашьҭихын:

– Саида, аранӡа бааишь, – иҳәеит адиректор.

Нас Марҭа лахь днаҧшын, дналазтцаит:

– Быҩуеижьҭеи акыр тцуоу?

– Сара сакәзам арҭ зҩыз, – лҳәан даапҳашьеит Марҭа.

– Нас изҩыда?

Марҭа еиҳагьы даапҳашьан, дҟапҧшьӡа дҩеибакит. «Арҭ зҩыз сыпҳшәма иоуп» – ҳәа лзымҳәеит. Аха иара еиликааит изҩыз лыпҳшәма шиакәыз.

– Быпҳшәма иакәзар ҟалап, арҭ зҩыз, ус ауми, – иҳәан адиректор Марҭа днылҷаҧшит. Убасҟан Марҭа дыпҳашьа-ҧхатцо, лхы ларҟәны ишылкыз, иаалыртцысын:

– Ааи, – лҳәеит.

– Иара даар акәын, ҳәарада. Ус еиҳа ииашан.

– Иара дааyа дыҟам, акәырҷыжь дақәтәоуп.

– Уи шҧа, ишьапқәа хтәоума?

– Ааи, ишьапқәа рыѽбагьы хтҙоуп.

– Уу, рыцхәа, – иҳәеит адиректор, дшимбацгьы даарыцхәаишьан. Адунеи ианихааит, урҭ аҧхамшьақәа иаҳзырузеи, Дара рхгьы иамеигҙеит, ҳаргьы иаҳмеигҙеит, ҳаҷкәынцәа ҭахеит, аха рыҧсадгьыл еиқәдырхеит. Дара роуп зыҷкәынцәа башаҭәкьа иҭахаз. Рыҷкәынцәагьы ҭахеит, Аҧсынгьы рцәыҙит.

– Уи ауми.

– Ус акәзар, бара бакәхап дызбо. Ахаҭа атачка даныртәаланы ибарагьы мариам.

Ахәыҷқәа итҷегь иныхәыҷқәаз иани сареи ҳакәын дызбоз. Ҳәарас иаҭахузеи, усҟан еиҳа аҧьабаа аабон. Уажәы, ахәыҷқәа анрызҳа, еиҭакны даабоит. Насгьы даныѽуа, еиҳа игәалаҡазаара бзиоуп, ибара мариоуп.

–Уи иашоуп, уа сбыкәхашатуп. Уажәы ишәҡәы ҭытыр, еиҳагьы ибара мариахоит, игәалаҡазаара анбзиахалак.

– Иҭытцыр, аха…

– Ҳара ҳицхраауеит.

– Иҭабуп иахьышәхәаз.

– Хәыҷқәас ишәымда?

– Пҳшьѽык ҳамоуп, аха урҭ макьана ихәыҷқәоуп.

– Ихәыҷымкәа изызҳахьада? Аҷкәынцәеи аҙҧабцәеи иҡада?

– Хѽык аҷкәынцәеи, аҙҧаби.

– Анцәа иҧьшьоуп, анцәа изиҳәара шәыҡоуп, – иҳәеит адиректор, ууанҙа иҽеимыз игәалаҡазаара акыр иааиҧьханы.

– Иҭабуп, – лҳәеит лара.

Адиректор аҭел дыззасыз Саида дааит. Уи Марҭа даныналыхәаҧш, лхы аалырцысын аҧсшәа лалҳәеит. Марҭагьы уи аҭакс лхы аалырцыит.

– Саида, абри аҭыпҳа, лыпҧшәма дыбжоуп, аибашьраан, ишьапқәа рыѽбагьы ицәыҙит. Ажәеинраалақәа иѽуеит. Сара раҧхьа иахаз ажәеинраала саҧхьеит. Даара исгәаҧхеит. Ицқьаны, иҧшҙаны, иѽуп, ибзеилымкааух ҳәа ажәак ыҡам сара стәала. Ҳицхраап ҳаиқәырхаѽ, иара

ихаҭыҧан сара сбыҳәоит иаарласны, абарҭ ажәеинраалакәа бкьыҧхьырц. Нас аредактор иихәо аабап.

– Ибзиоуп, ус шәара ианышәҭахха, сара, уажәы, акьыҧхьра сызҿу саакәытцны, абри акьыҧхьра сналагоит, лҳәан апакет иҭатцаны адиректор иаҧхьа иахьыкәыз иаакәылхын лҿыналхоны еиҧш, адиректор аредактор ҳәа дызҿыз ашә ааиртын, дааѡнашылт. Аҧсшәакәа аареиҳәеит рыхѡыкгьы. Адиректор иакәын итәаны иѡагылаз, егьырҭ аҭыҧҳацәа усгьы игылан.

– Утәа, – иҳәеит иааиз аредактор, рѡыцьагьы рнапқәа анааимырх ашьҭахь. Длатәеит адиректор, иааиз аредакторгьы, аскам даахан, длатәеит. Данылатәа ашьҭахь, адиректор дацәажәан:

– Абри аҭыҧҳа жәеинраалакәак аалгеит. Урҭ макьана ишкьыҧхьымгьы. Акы, ѡба раҟара аарылхны унрыҧхьеи, изеиҧшракәоу убап. Сара раҧхьа иахаз ажәеинраала саҧхьеит, даарагьы исгәаҧхеит. Сара стәала егьырҭгьы бзиакәоуп ҳәа сгәы иаанагоит. Ус анакәха, иҭыжьтәхоит, – иҳәан иааирҿхәеит. Саида илкыз апакет лыманы дцаанӡа аредактор иаалымихит. Ицкьаӡа, иҧшӡаӡа, иѡын. Уи игәы иаахәаны, даацәажәеит аредактор.

Икьыҧхьны уаҧхьозар аҵкьыс еиҧьны иѡуп. Афырҧҳәыс бара, – иҳәан аредактор аҧхьара дналагеит. Уи хәбаҟа-фбаҟа бҧьыц данрыҧхьа, даангылан, адиректор ихы наиқәикын даацәажәеит:

– Иҧшӡаны аѡра адагьы, агхақәагьы рымаӡам. Дара ажәеинраалакәа ракәзар, урҭгьы даара исгәаҧхеит. Ҳәарада, аҭыжьра иаҧсоуп, хымпҧада, итҳажьуеит, – иҳәеит аредакторгьы.

– Уаргьы сара исҳәаз ауп иуҳәо. Ибзиоуп, ажәеинраалакәа. Бара ушьҭа бымпҧшыкәа икьыҧхь, – иҳәан адиректор, Саида ихы лыкәкны даацәажәеит. Саида ажәеинраалакәа зҭаз апакет аакәылхын, аредактор дзыҧхьакәазгьы нарыдкыланы илгеит. Марҭагьы Саида дандәыкәла, длышьҭаланы дындәылтцит.

Арҭ аҳәсахәыцқәа анындәылтц, аҧсшәакәа ааибырҳәан, даргьы неидытцит.

Саида лусурҭахь днеит. Марҭа «Акьыпҳьхь аҩны» аҩбатәи аихагыла ахьтә дыллыбаан, Гәоуҭаҟа ицоз автобусқәа раанҷасырҭахь лҷыналхеит. Уа даннеи, рацәак даанымхакәа, Ҧсоу ицоз автобус ааин, лқытахь излабжьалоз архәара аҷынза даанагеит. Уаантәи, дара рқытахь ицоз, машьына ласык лықәшәан далацеит. Марҭа аҩны даннеи, дахьыҟаз, илбаз-илаҳаз, акгьы аанмыжьзакәа, ахәыҷы-аду зегьы лҭаацәа иралхәеит.

Изалхәаз зегьы гәахәарала ирыдыркылеит.

– Уажәоуп банцаз, ас ирласны аашьас иҟабҵеи? – лхәеит Наида, Марҭа ас ирласны дахьааз уамашәа ибаны.

– Узгақәои, уаазгақәои рыла уманшәалахар, ус ауми, лхәеит Марҭа ланхәа дахьлырҷехәаз, лгәы иаахәаны. Марҭа Аҟәантә ииалгаз ажәабжь аҭаацәа ргәы шьҭнахит, ргәалақәа рханарштит, хәыҷгьы-дугьы зегьы русқәа ҩнапыкала иднаркит. Алхас дгәырҧьатцәа дҟалеит. Уи ишьапқәа рзы агәала имаз иханарштит. Ишьапқәа рыҩбагь, еибганы имазар, ас дымгәырҧьар ҟаларын, уажәы, дышгәырҧьо еиҧш. Уи ирҷиаратә усура ашә ҟьаҟьаза иаатит. Иҭаацәа ақьаади аҩыгақәа рылеи деитцадмырхеит, егьа иҭахызаргьы изааргеит. Иара иифуа, иаҧсаны иштытцуа, анидыр, ҷышәала аҩра далагеит. Уажәы, иара ииҩқәаз аҧахьатәиқәа ратцкьыс еиҧьушәа акәын ишибоз. Егьа умҳәан, ан даными. Наида лыцкәын дицәшәон, амцхә атәара изеицәахар ҳәа. Уи дилабжьо абас лхәалон: «Нан, сыцкәын, маҷк аҟара ухы пату ақәтцала. Амцхә аҧхьареи аҩреи узеицәоуп» – ҳәа, аха иара иузуамызт, дшаҧхьац, даҧхьон, дышҩыц дыҩуан.

Ҷык иҭытцуа, ҷык иҭало мацара, ари ажәабжь азбахә шааиуаз, ақыҭа ахада Тыцыр илымҳа инҭасит. Тыцыр Алхас ишәҟәы ҭытцраны иҟоуп ҳәа аниаҳа, Алхас иҭаацәа ратцкьысгьы игәы иаахәеит. Избанзар, уи идыруан, Алхас ашәҟәқәа рыҧхьара данрылага, заҟа иҭаацәа ахақәитра риҭоз. Уажәы ажәеинраалақәа рыҩра далагазар, зынзак

иҭаацәа дырпҳырхагахом, иҽеырԥәикуеит, уи дара русҟәа ирыхьнагӡон.

Тыԥыр игәы иаахәаз, длеины Алхаси уи иҭаацәеи ирыдимныҳәаларц илымшеит. Ианиаҳаз, аҽенытԥәҟьа, иусура ашьҭахь, Тыԥыр аѡныҟа дымцаӡакәа, дышиашаз, Алхас игәара дынҭалеит. Рапҳьа Тыԥыр лылапҳш даатцашәеит Наида.

– Унан, сикәыхшааит, иааиуа дыжәбо? – лҳәан Наида Тыԥыр дипҳыларц лҽеыналхеит. Ари лыбжьы аазаҳаз, Марҭагьы дындәылтцит. Тыԥыргьы даргьы агәара агәҭаны иааиқәшәеит.

– Бзиала уаабеит, нан, уабаҳзаанагеи, – лҳәан Наида Тыԥыр даагәыдылкылеит. Наида Тыԥыр апҳсшәа аниалҳәа ашьҭахь, Марҭа деихаччо, Тыԥыр иахь лҽеыналхеит. Марҭа Тыԥыр иахь днеиуазшәа аниба, иара дналпҳылан лхы дагәзын апҳсшәа леиҳәеит.

– Ажәабжь бзиак саҳан, сгәы иаахәан, ишәыдысныҳәаларц сааит, – иҳәеит Тыԥыр Наидеи Марҭеи апҳсшәа анреиҳәа ашьҭахь

– Иарбан ажәабжьу иуаҳаз? – лҳәан Наида Тыԥыр диазҵааит, Алхас ишәҟәы аҭытцра лхахьы иаамгаӡакәа

– Алхас ажәеинраалақәа рыѡра далагеит. Ишәҟәы ҭытцраны иҟоуп ҳәа саҳаит. Уи еиҧьу иарбан иҟоу? Ишәыдысныҳәалоит, – иҳәан даҽа зныкгьы Тыԥыр апҳсшәа реиҳәеит Наидагьы Марҭагьы.

– Нан, арахь улеи, – лҳәан Тыԥыр иапҳьа дгыланы лҽеыналхеит Наида. Наида данлеи ашьҭахь, Тыԥыр Марҭа ихы налыԥәикын:

– Марҭа, бара блеи сҳәаӡом, – иҳәан Тыԥыр Наида длышьҭаланы иҽынеихеит.

– Ус шәҳәар ҟалома? – лҳәан Марҭа Тыԥыр ишьҭахь дгыланы, лҽеыналхеит. Иахьлеиз Алхас итачка дантәаланы, шәҟәык дапҳьон. Алхас Тыԥыр даниба, игәы иаахәан, наҟ-ааҟ, инапқәа нытцаргыланы, ихы шьҭыхны, дѡеихеит, аха уахь дзыѡаӡозма, Тыԥыр длаҟәын, Алхас иҽынихажьны, апҳсшәа иеиҳәеит даагәыдкыланы.

– Алхас, иудысныҳәалоит, алитературатә мҩа узнылаз. Ақәҷиара дуқәа ауаааит. Арҷиаратә гәахәара иумоу хьшәашәара ақәымлааит, ишәҭааит, икакаҷааит, ҳулаҽхәааит. Апҳсны афырхаҵа ҳәа ухьʒ шырҳәо еипҳш, алитератураҷгьы ухьʒ рҳәо анцәа ҳазшаз иҟаитцааит. Амала, сара издырыр, Марҭа автобусқәа рыла дсышьҭуамызт. Сара машьынала дызгон, ма лара дымшьҭʒакәа сара иганы ирыстон Алхас иажәеинраалақәа. Уи маҷк аҟара сгәы иалсит, аха Марҭа гәыбҕан сызлыҭом. Наида сышбызгәааз аргама ибасҳәоит, – иҳәеит Тыҷыр дыччо.

– Сукәыхшааит, нан, ирацәаны агәхьаа уаҳмыргахьеи, амаҷ азы узлыраапҳсозеи? Дымҩеицт сҳәоны, афырҳәа дааит, – лҳәеит Наида

– Ус бымҳәан, ус. Уи азы уаҳа Марҭа агәара дҭытцыр ҟалаʒом. Сара схы иадыстцоит ари ашәҟәазы, ацараараҟәа сара избап. Марҭа, акьыпҳхьҩы акьыпҳхьра санбалгои, зылҳәаз? – иҳәеит Тыҷыр, Марҭа лахь дынхьапҳшны.

– Мызкы аҟара дагар ҟалап, – лҳәеит Марҭа.

– Уи сара избап, мап анышәҳәагьы сгәы иалсуеит, – иҳәеит Тыҷыр.

Алхаси Тыҷыри иеицәажәо иштәаз, Марҭа абыста уны, ачанахқәа ирынтцаны, астол инықәлыргылеит.

– Нан, Тыҷыр, ууаи, астол ахь, – лҳәан Наида Тыҷыр астол ахь даалыпҳхьеит. Наидагьы Марҭагьы иеицхырааны, Алхас дҩышьҭырхын, ахчбаба зыкәны астол иадгылаз аскам днаганы, днықәдыртәеит. Наида алагьан аалган, Алхас инаимҭалыргылан, инапқәа илырʒәʒәеит.

– Уаргьы ара унапқәа зәʒәа, нан, – лҳәеит Наида Тыҷыр изы. Уи Марҭа иаапҳхалшьеит, аха ишпҳалуаз?

– Ишпҳасмыʒәʒәои, ара, – иҳәан Тыҷыр, Алхас инапқәа ахьиʒәʒәаз, иаргьы инапқәа ааиʒәʒәеит. Нас илеидтәаланы, рҩыцьагьы акреицырфеит. Усгьы арыжәтә ржәʒомызт. Акранырфа ашьҭахьгьы, акраамҭа еидтәаланы, еицәажәон Алхаси Тыҷыри.

– Ишысҳәаз ауп, Алхас ишәҟәы аҭыжьразы ацара-аара аҭахны иҟалозар, сара сыҟоуп, даҽаҙәы шәишьҭамлан. Марҭагьы автобусқәа рыла дшәымшьҭын, – иҳәан Тыҷыр, ҭаацәала аҧсшәа ааираҳәаны дцеит. Тыҷыр Алхас иҭаацәеи иареи зегьы ишраҳауаз иреиҳәар иҭахын ашәҟәы ахә ахымшәаакәа аҭыжьра шигәиҭоу, адепутат ила. Аха уи иҙбахә цәыримгеит рыѡны дахьынҙаҟаз. уи игәы иҭаз аацәырганы, аҭаацәа зегьы ишраҳауаз иҳәар, заҟа ргәы иаахәарызеи, изаҳауаз, аха изимхәаз ауп. Иҳәаны изынамгҙар, еиҳа еицәан. Избанзар, иихәаз акгьы алымҵыр ргәы иалсыр алшон. Тыҷыр Алхас игәара данынҵытҵ инаркны, уи акәын игәы иҭаз, уи акәын гәыҵхас имаз, аха издыруамызт ҳәашьас иаиҭашаз. Ҳәарада, араион ахада иаҳәатәын, уи иамҳәакәа ҟалашьа амамызт. Аха иара ихала иеиҳәар еиҧьу, ма адепутат иирҳәар еиҧьу. Абри азҵаара ҙбатәыс Тыҷыр иапҳьа иаакәгылеит. Аѡны длеиаанҙа Тыҷыр абри акәын иихәыцуаз. Аха акгьы изалымхит. Ауха дахьиазгьы, абри дазхәыцун. Аҭыхәтәан иҙбеит рдепутат иаҳәаны, рѡыцьагьы иеицны, араион ахада иҷы инеины иарҳәарц, Аҧсны Аџьынџьтәылатә еибашьраан, фырхаҵала иеибашьуаз зыѡшьапык змыху, Аҧсны афырхаҵа ҳәа ахьҙ змоу, иара иҧшәмагьы дивагыланы дшеибашьуаз, Леон иорден шланашьоу. Аҟәа ажәылара аан дара шракәу, ҳаибашьцәа амѡа рзаазыртыз. Аибашьра ашьҭахь, арҭ аѡыцьа рыҧсҭазаара шеиларҵаз, аҭаацәара бзиа, аҭаацәара ҧшҙа, шаҧыртҵаз. Хѡык аҧацәеи аҧҳаи шыраазо. Алхас сыбжоуп ҳәа дымтәаҙакәа аѡра дшалагаз, ишәҟәы ҭытҵраны ишыҟоу, аха ахә ашәараҷы дшеилахоу, ацхыраара шиҭаху. Аҳәынҭқарра идгыларц аҳәара ҟаиҵарц.

Абри аҷы даангылеит Тыҷыр.

Адырѡаҽенытцәкьа илыкәыршәны, рдепутат Денис Мыхәтал иҷы длеит. Тыҷыр игәы иҭаз зегьы аахтны, Денис иҷы иҳәеит.

– Ҳара ҳхада илшо зегь шыҟаиҵо, агәра згоит, –

иҳәан Тыҷыр иихәаз дақәшаҳаҭхеит Денис. Уи изы абас агәцаракра ахьимоу азгьы аџьшьара ду иитеит.

– Иҭабуп, Денис, абри ҳзыӄатцар, ицхыраара дуун, ари аҭаацәа рзы, џьоукы-џьоукы «рфырхатцарақәа» реиҧш акәымкәа. Алхас иҧшәма Марҭеи иареи иаҧсатцәкьаны аҳәынтқарратә ҳамҭақәа рымоуп. Дара роуп изыбзоуроу, Аҟәаҟа амҩа аартра, Аҟәа агара.

– Иаадыруеит Тыҷыр, уи ззымдыруа, Аҧсны ахы–атцыхәа аҙәгьы дыӄамзар ҟалап. Уи адагьы Марҭа лыгәаҧьра згәаҧьхьада? Дыӄоума, ажәлар рҳәамҭақәа рҿы, алитератураҿы, аҧстазааратҿы? Ҳәарада, мап. Зыҩшьапык амху адагьы, аҭаацәара бзиа аҧцаны, агәараҭа ахәыҷқәа рышьҭыбжь ҭыҩуа иҟазтцаз аҧсуа ҧхәызба, адунеи зегьы дахыртцәатәуп. Уи илыхәтоу аҳамҭа макьана иҟазам. Лыпҧшәма Алхас иакәзар, игәы мшьҭзакәа, дыҩуа, дҟалазар, уи гәырҧьароуп, ицхраатәуп. Ҳхада мап ҳцәикып ҳәа сыӄам, уаала, араанҙа уанаа, иаххәап. Тыҷыри Дениси абас реицәажәара ашьтахь, рыҩцьагьы иеицны араион ахада иахь рҿынархеит. Минутқәак рышьтахь, араион ахадеи, Тыҷыри, Дениси иеицәажәо иеидтәалан. Урҭ реицәажәара ахырқәшамҭаз араион ахада Валера Лагәстан-иҧа даацәажәан:

– Алхас иҧшәма Марҭеи иареи, Аҧсны ахы–атцыхәа иззымдыруада? ашәҟәы ахә ашәара сара исылшоит. Уи азы аҙәгьы акгьы ахиҳәаауам, аха ипатууп. Аҭел сизасуеит апрезидент, – иҳәан атрубка аашьҭихын, апрезидент аҭел дизасит. Апрезиденти иареи акыр ианеицәажәа ашьтахь, атрубка ныкәитцан:

– Ҳапрезидентгьы дазыразуп, ашәҟәтыжьырҭа ахарџь ахь аҧара наргоит. Уара иууалу ашәҟәы анҭытцлак, аагароуп, – иҳәан Валера Тыҷыр днеиҿаҧшит. Тыҷыр даагәырҧьеит. Ас ишыӄалоз, идыруазар, Тыҷыр Алхас иҿы даныӄаз, имҳәози аха… Уи уадаҩым, уажәгьы иҳәап. Тыҷыр игәы хәыҵ-хытуеит. Алхас ишәҟәы хәыдаҧсада аҭытцра, амтцәыжәҩақәа инаҭазшәа ибоит. Знык Алхас иҿы днеины, иҟоу наиаҳәаны, Алхаси иҭаацәеи ргәалаҟазаара шьтихырц дыццакуеит.

– Ушьҭа сара сцап. Даара иҭабуп ҳәа шәасҳәоит. Алхас ишәҟәы аҭытцра иадгылаз, – иҳәан аҧсшәа ааираҳәаны, араион ахада икабинет дныѡнытцны иҿынеихеит Тыҷыр. Алхас иҭаацәеи иареи ирамҳәаҙакәа, адырѡаҿены шьыжьымҭан даныѡагыла, акы днацҳаны, имашьына аус ааирун, Аҟәаҟа ихы рханы иҿынеихеит. Шьыбжьон ааиааҧза Аҟәа дѡеит. Дышиашаз, «Акьыҧхь аѡны» аҿы днеин адиректор ишә днадгылеит. Цьоукы рцәажәабжьқәа ааѡуан, аха «егьаѡы ыҟазаргьы, сара ақыҭантәи сааит, уаҵәгьы сзааурам, санаа, сыззааз ҳәаны сцап», – иҳәан ашә днас-насын иааиртит. Еизарак рымазаап, сахьбаауаз, ааигәахәын, Тыҷыр дахьцара изымдыруа даақәхеит.

– Улеи, улеи, – иҳәеит адиректор. Тыҷыр иҿааиҧсахын, длыѡнашылеит. Раҧхьа алеира азин изҭаз, «дапҧшәымоуп», – ааигәахәын, инапы ааимихит. Нас аҙәаҙәала, дыѡрылалан, зегьы рнапқәа аарымихын, дааины апҧшәма дааидгылеит.

– Алхас ишәҟәазы акәын сзааз. Иҭытцуеит ҳәа агәра ганы ҳаҟоуп, ус акәу?

– Ааи, ус ауп. Уажәы, абра уанааѡналоз, ҳаизара ҳаалгеит. Абарҭ иубо рхатәгәапҳарала ирыҙбеит Алхас ишәҟәы амала иҭрыжьырц. Избанзар, уи иҭоурых дууп. Уи дара иеилыркааит.

– Ус ҟалашьас иаиузеи?– дҵааит Тыҷыр.

– Ҟалашьас иаиуеи, доусы раапҧсара ахәқәа ргара мап ацәкны, иаанрыжьуеит. Зегьы ѡагыланы доусы раапҧсара ахәқәа мап шацәыркуа ала ражәақәа анырҳәа, «сара соума, нас мап зкуа», – саргьы ҳнаплакы иазаанхаз аҧара мап ацәыскит. Уаҵәы ашәҟәы аҭыжьра нап аҳаркуеит, ѡажәа ѡажәеихәба мшы рышьҭахь иҭыжьны иалгоит. Нас аѡныҟа ижәгоит, уаҳа ус шәымам. Ашәҟәтыжьырҭа адиректор ас аниҳәа, Тыҷыр уамашәа ибаны, даагәырҧьан, ус иҳәеит:

– Иацы, ашьыбжьон еиҧш, араион жәлар реизара адепутати сареи ҳаицны, араион ахада иҿы ҳнеины,

ҳиҳәеит. Уи апрезидент иахь аҭел дасит, апрезидент дазыразхеит. Алхас ишәҟәы аҭыжьра иаго аҧара аҳәынҭқарра иашәарц.

– Иуҳәо закәи, иҳәан «Акьыҧхь аѳны» адиректор уамашәа ибеит. Апрезидент иахь аҭел дасит. Урҭ акыр иеицәажәон. Реицәажәара ашьҭахь, «уаргьы улатәа», – иҳәан Тыҷыр длаиртәеит адиректор.

–Шәааҙырѳы, апрезидент ииҳәаз шәасҳәоит, – иҳәан «Акьыҧхь аѳны» адиректор иажәа ааркьаҷны ус иҳәеит:

– «Ари ашәҟәы аҭыжьразы, Аҧсны аҳәынҭқарра ахә ашәарц сара изгәаҧьит. Уажәы, шәара аизара ҟаҵаны, ахә ашәара шәхахьы ижәгазар, "ҭабуп" ҳәа аххәааны, сгәаран шәыстоит, шәара шәхарԥь ала иҭшәыжь, сара исҳәазгьы мап ахысҳәааҙуам, даҽа шәҟәык иеиԥәиршәааит, уаҳа ѳны имазар, уаҳа ѳны имамзар, иѳааит. Уи аҭыжьразы ишәатәу, шәара «шәышьот» ахь иахьатцәкьа ииазгоит».

Арҭ апрезидент иажәақәа, изҳәозгьы, иазыҙырѳуазгьы, дара ргәы иаахәеит, ирыдырныхҳәалеит. Ашәҟәтыжьырҭа «Акьыҧхь аѳны» аусуцәа ирыҙбаз, рыҙбеит, ус шыҟало Тыҷыр агәра идыргеит. Апрезидент иажәагьы шынеигҙо, усгьы идыруп. Адиректор иҳәеит, «Алхас уаҳа акыр ѳны имазар еиԥәыршәаны иааигарц, ара иҟоу ашәҟәы шаатытцлак еиҧш, иааигогьы аҭыжьра ишалаго.

«Акьыҧхь аѳны» адиректор иажәақәа зегьы ргәы иаахәаны иазыҙырѳит. Зегь реиҳа игәы иахәеит Тыҷыр. Тыҷыр иҭел аномер иитеит «Акьыҧхь аѳны» адиректор, Алхас ишәҟәы анҭытцлак, адырра иитарц. Нас «абзиара шәзыҟалааит», – иҳәан зегьы аҧсшәақәа нареиҳәан Тыҷыр дындәылтцны дцеит. Ауха Тыҷыр Алхас игәараҭа дгәырҧьатцәа дынҭалеит. Уи иреиҳәеит, Алхас ишәҟәазы дахьнеиз, дахьаааиз, лытцшәас иауз, иаарласны ишәҟәы шҭытцуа, даҽеакы еиԥәыршәаны ириҭар, уигьы, шҭры-жьуа.

«Аҽеҳәара змоу ирласны иааиуеит» – ҳәа ажәлар ирҳәо иашоуп. «Акьыҧхь аѳны» аҟнытә, Тыҷыр аҭел изасит, Алхас ишәҟәы ҭытцит, дааины игарц.

Тыҷыр адырра аниоу, адырԥаҽенытҙәҟьа Аҟәа «Акьыпҳь аԥны» аҿы дԥеит Тыҷыр, ашәҟәы автор Алхаси ипҳшәмеи иманы. Тыҷыри Марҭеи, еицхырааны, Алхас акәырҷыжь дшақәтәаз, амашьына дылбаарган, ицхрааны, аԥбатәи аихагылаҿы дԥаргеит. «Акьыпҳь аԥны» аусуцәа зегьы ипҳыланы апҳсшәа иарҳәеит, идырныхҳәалеит Алхас рапҳхьатәи ишәҟәы итытцыз. «Акьыпҳь аԥны» аусзуԥцәа зегьы инапы атцаԥны ашәҟәқәа ритеит.

Аԥбатәи ишәҟәазы иааигаз иажәеинраала ҽыцқәагьы акьыпҳхьразы ириҭеит. Уи ашәҟәгьы харак имгакәа иштрыжьуа иарҳәеит. Алхас игәырҧьара ҳәаак амамызт. Алхас игәырҧьара ицеиԥыршон Тыҷыргьы Марҭагьы. «Акьыпҳь аԥны» аусуԥцәа апҳсшәа раҳәаны, ателедырратарахь ицеит. Ателедырратарала ирыларҳәарц. Урҭ мап ахымҳәҙаакәа ирыдыркылеит. Уаантәи иаақәгьежьны, аԥныҟа иааит. Тыҷыр Алхас иԥны дыҟан Апҳсуа телехәапҳшра иалгаанҙа. Апҳсуа телехәапҳшра ишналагаз еипҳш ирҳәеит Алхас рапҳхьатәи ишәҟәы штытцыз, иара ибиографиа инарҭбааны инацҵаны. Апҳсуа дырратара ишаалгаз еипҳш, Тыҷыр аԥныҟа дцеит. Амԥа дахьықәыз, ихәыцуан ашәҟәы апрезинтациа азҵаара. Ауха ателехәапҳшрала Алхас ишәҟәы штытцыз анырҳәа изаҳаз агәылацәа ааины, Алхас идырныхҳәалон, ианцоз, инапы атцаԥны, ашәҟәқәа ритон.

Хымшҟа антцы, Тыҷыр Алхас иҿы дааит. Аҭаацәа зегьы ишраҳауаз ус иҳәеит:

– Ашкол артцаԥцәа рыцыпҳхьаҙа ашәҟәқәа раҳҭап иҳацхраарц апрезинтациа аҟатцараз. Уи акәхеит, Тыҷыр ишиҳәаз еипҳш, адырԥаҽены Тыҷыр дааин, Алхаси Марҭеи иманы ашкол ахь дцеит. Артцаԥцәа зегьы ҳамҭас ириҭеит ишәҟәқәа, инапы атцаԥны.

Иара убас, инапы атцаԥны ишәҟәқәа ритеит, уи аҽены иқәшәаз иқыта уаа аҙәырԥы. Тыҷыр ашкол адиректори, акласси, акласс нтытцтәи аусҟәа реиҿкааԥи дынрацәажәан ашәҟәы апрезинтациа анықартцо аҽеҳәара

арҭеит. Уи ҽҳәарас иаман мызкы. Ари аамҭа иалагҙаны, аҧсуа бызшәеи алитературеи рыртцаҩы, Алхас ишәҟәы иазкны ажәахә бзиа ҩны иҟалҭеит. Аҭаҩцәа Алхас иажәеинраалақәа ҿырҳәала иддыртцеит. Аҽҳәара иамаз иахмырҧакәа иеиҿыркааит ашәҟә ҿыц автор иҧылара. Убри аиҧылара, убас, ибзианы имҩаҧыргеит, избалак, игәы иаахәартә еиҧш. Алхас ишәҟәы ҳамҭас изиҭақәаз рахьтә ирацәаҩуп иахцәажәақәаз. Тыҷыр иқәгылара аан, ҷыдала дазаатгылеит ашәҟәы аҭытцра аҭоурых. Ари аҧхьаҩцәа ргәы иаахәеит.

«Акьыҧхь аҩны» аусзуҩцәа рыбзоурала автор ишәҟәы ҭытцзар, аҩбатәи ишәҟәы араион ахадеи апрезиденти иштрыжьуа ала ажәа рҳәаза, ахҧатәи ишәҟәы иаҧхьаҩцәа рыҟәрышьқәа еилаҧсаны, итрыжьырц рыʒбеит. Хымҧада, ишәҟәы штрыжьуа агәра идыргеит автор. Аамҭа нахыга-аахыго акәымкәа, автор иҧылара аҽенытцәкьа иалырхит аҧара ылзхшаз ауаа. Урҭ адырҩаҽенытцәкьа аҧара алхра иалагарц рыʒбеит. Агәра гоуп, урҭ ражәа ишамеижьо. Абас ашәҟәы автори аҧхьаҩцәеи реиҧылара гәырҧьарыла имҩаҧысит. Ашәҟәы ахә ҳаракны иршьеит аҧхьаҩцәа. Ари автор қәыҧш ирҿиара мҩа аршәҭкакаҷразы, аҭак ду аманы имҩаҧысит.

Уи нахыс ари агәараҭа иамаз агәырҧьара, итцегь аҽеарҭбааит.

Алхас иани иареи аҽешьра ахыҷә ишыҟәгылаз, аҧсҭазаара ргәаҳәо иҟалеит.

Алхас инапы злеикыз арҿиаратә ус игәацҧыҳәаны даҿын. Наида лакәзар, лгәырҧьара ҳәаак амамызт, мтцәыжәҩада дыҧрыртә дыҟан. Аҧсҭазаара, ҧсҭазаароуп, ари адунеи ҧшʒа, еснагь аʒәы иауам. Ирыцҳароу ауаҩы дышқәыҧшу, инарцәымҩа иқәлаз иоуп. Наида лықәра акыр инеины, лгәы бзиа, лхы бзиа дшыҟаз, лгәы лҽеанʒамкәа, лыҧсҭазаара далтцит.

Адышшараҿы, Алхас дзынтәалаз акәырҷыжь, адышшылаҩцәа рыгәҭаны игылан. Иханы жьрацәрала

иеиҳабацәаз гылан. Урҭ рыгәҭаны дгылан Захар. Алхас итцыхәахь игылан, иара иатцкьыс, жьра-цәарала иеитцаз, изааигәаз ауаа. Урҭ ирылагылан, аҳәса аазгаша, хѡык Алхас иҷкәынцәа, «нанду», «нанду» ҳәа длаҕырзышо, акәыба дадтәалан Алхас ипҳа. Уи лпҳа хәычы атцәыуацәа иҟартцоз ҟатцо, ауаа дрылан.

Ашьаҕаҷы, аҕсуаа рҷы ишаҕу еипҳш, иҟан афара-ажәра. Аиҳабацәа ахьтәаз, дрылатәаны, «алекциа» даҕхьон, аамҭала, ари ақыҭантәи ашкол аҷы акласси-акласс, нҭытцтәи аусураҟәа реиҷкааѡыс аус зуаз, нас иаҟәытцны ицаз, ари аҕсра аҕхьа, мышқәак цуаны ииаз Кәаҕ. Уи, усҟантәи аамҭазы, араиком аѡбатәи маҙаныҟәгаѡыс иамаз Гьелашвили Биҙико ипҳа дигазаарын, Аҕсны далтцны цьара дыҟан. Уи дахьыҟатцәкьаз здырхуада? Уи аҕсраҷы саргьы сыҟан. Ауаа излархәоз ала, Кәаҕ быжьѡык ахшаара, драбын. Аха рыцхарас иҟалаз, рхатәы бызшәеи, аурыс бызшәеи рызхәомызт, «иҷаҳацәан» урҭ рзы. Дара злацәажәоз ақыртуа бызшәа акәын.

АҬЫХӘТӘАЖӘА

Ишдыру еиԥш, 1937 шықәсазы, аԥсуа интелигенциеи, «унеишь-ууаишь» ҳәа зарҳәоз анхацәеи, шамахамзар, аҳәгьы даанмыжьҳакәа: «Ажәлар раҕацәа» ҳәа ахара нарыдҭаны, иршьыз ршьит, егьырҭ аҳы инхырҭеит.

Уи ашьҭахь, 1941 шықәсазы иалагеит, Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Ду. Арҳра ашьҭахь, иеитҭагылаз аҷар, аҳәгьы даанымхаҳакәа аибашьра амца шыра инахәлаҳит.

Усҟан, Аԥсны иаанхаз аҭахмадцәеи, аҳәсеи, ахәыҷқәеи рауп. Урҭ ирылшараны иҟази. Амлакреи ахьҭакреи Аԥсны аҳра ауан.

Убри аамҭа рхы иархәаны, ақыртуа еиҳабыра, И.Б. Сталини Л.П. Бериеи рыдҭала иалагеит Аԥсны рнапаҷы аагара, аԥсуа жәлар ассимилиациа рзура.

Убри аҟнытә, аԥсуа қыҭақәа ирыландырхо иалагеит ақыртцәа. Иара убас: «Ақыртуа» ҳәа ашәҟәы рантцара иахьҳахьаз зегьы.

Иаҳҳәап: Агырқәа, асванцәа, акахетцәа, агәрицәа уҳәа убас егьыртгьы. «Ԛ-рык еибашьуан, Кәаҕьына дцәаҕәон» ҳәа шырҳәо еиԥш, Асовет Еидгыла иқәынхоз ажәларқәа зегьы иеидгыланы ианеибашьуаз аамҭазы, дара, ԛ-ҳәыҳәк зеиԥш еиԥш, аҩны ԥшҳақәа рзыргыланы, Аԥсныҟа нхара иаарышьҭуан «ахҭәацәа».

Урҭ ара иахьааиз, аԥшәмацәа наҟ инарыханы, дара аԥшәмара ааикыланы, ишыртахыз рыхқәа мҩаԥыргон. Урҭ убас рыҟазаареи сара схәычраамҭеи еиқәшәеит. Ирҳәоит: «Ахәыҷы иибаз ихашҭуам» ҳәа. Уи иашоуп. Сара сшыхәыҷызгьы изҷыз шиашам сцәа ианыруан, санажәгьы «ихаҳәны» сгәы иҭан. Убри сгәы иҭаз «ахаҳә» аатыганы, аԥхьаҩ исырбарц иақәскит, раԥхьатәи сроман аҩра саналагоз, аҩны инаркны.

Убри инаваргыланы, сроман аҷы иаасырԥшырц сҩазысшәеит аԥсуеи аурыси реиҩызара. Аурыс рцаҩцәа аԥсуа школқәа рҷы иҟартцахьоу раапсара, урҭ аԥсуа бызшәа пату шақәыртцо: «Узланхо рбызшәа удыр-

уазароуп» ҳәа артԥаҩцәа хатԥеи-пҳәыси Иван Иван-ипеи Марусиа Николаи-ипҳаи апсуа бызшәа шыртцоз. Урт рыпҳа Наташа, апсуа бызшәеи алитературеи рыртцаҩыс дшыҟалаз.

Арҙреи аибашьреи раан ихәыцқәаз, ма усҟан, ақыртцәа ирцәынхаз рызгьы 1937-тәи ашықәса шпымтцәацыз. Уи атцыхәа аныпҵәа, И.Б. Сталини Л.П. Бериеи рышьтахь ауп.

Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Ду иалаҙыз рыдагьы, иаанхазгьы заҟа гәаҟра хьамта рхыргаз апхьаҩ игәаҿы иаанхартә аҟатцара сҿазыскит аурыс пҳәыс – ан лхаҿсахьала.

Артцаҩы, иртцаҩра адагьы, иқалақьума иқытоума, иара дызланхо имикра раион, дапатриотзароуп, деинраалаҩызароуп, рҵоурых цәыригозароуп.

Уи аган ахь алагьы издыруаз агсмыжьит, исылшоз ҟастцеит. Аха уи иаанагаҙом, сроман агха амамкәа иҟоуп ҳәа. Издыруеит исыгу шырацәоугьы. Қәҿиара хәыцык сымазаргьы, гха рацәа амазаргьы. Урт зегьы ибоит апхьаҩ, ари сроман данапхьалак.

Са пхьаҩ, сара рапхьатәи сроман иапхьаны згәааанагара сазҳәаз дагьсашьоуп, дагьсаҳәшьоуп, «итабуп» ҳәа ахысҳәаауеит.

Ароман «Ани апсадгьыли» аҩра саналагоз, ароман алтцуеит ҳәа сгәгьы итамшәеит. Рапхьа ажәабжь ҳәа сналаган, повест хәыцык аҿынҙа инаҙеит. Уи зхызҩаалоз апротатип дсыман, илхызҩаалт. «Смата хәыцы дкәашоит» ҳәа итсыжьыз ашәҟәы ианыстцеит. Ари аповест зхызҩаалаз апҳәызба Енвер Ажьибагьы дидыруан. «Итцегь ацтцазар ҟалон», – иҳәеит данапхьа ашьтахь. Саргьы саназхәыц, Д. Гәлиа ироман «Камацыч» еипш, сфырпҳәызба лхәычра инаркны изҩырц сызбеит. Иацстцеит уи лан, хатца данца ашьтахьтәи лыпстазаара, аха уи азымхеит, ароман аҿынҙа иҩаҙартә еипш, изыҟамлеит. Убасҟан, сазхәыцит И. Папасқьыр ироман «Ҭемыр» атоурых. И. Папасқьыр иҟалатәҟьаз аниҩы.

Усҟан изҭагылаз аамҭа аарԥшраҿы, ишыҟаиҭаз еиԥш. саргьы иахьа ҳазҭагылоу аамҭа нацыстцан, ҿыгҳарала ароман аҿынӡа инаӡеит. И. Папасҟьыр дызҭагылаз аамҭа Аԥсны аколнхарақәа рышьақәгылара акәзар, сара сызҭагылаз аамҭа, ақыртуа-аԥсуатә еибашьра акәын. Ҭемыр иаамҭа дшалагылаз еиԥш Марҭагьы лаамҭаз имҩаԥысуаз ахҭысқәа дрылахәхеит.

Ароман ахы ишаҳәо еиԥш «Ани аԥсадгьыли» рыбзиабара ауп Марҭа лхәычра инаркны лыԥсадгьыл абзиабара лиааин, дааит Аԥсныҟа, ишлыхәҭазгьы дныҟәеит.

Ҳәарас иаҭахузеи, ари ароман Аԥсадгьыл абзиабара еиԥш, ианыԥшуеит, ан лыбзиабарагьы, аха Аԥсадгьыл абзиабара аԥышәара амоуп. Убарҭ аҩ-бзиабарак раамышьҭахь, аҭыԥҳаи арԥыси рыбзиабара цоит. Уи цкьоуп ашьха ӡыхь шыцкьоу еиԥш. Марҭа лганахь ала гәамҭрак ацӡам, аха арԥыс иган ала агәамҭра ацуп. Уи диҭахымкәа акәӡам. Дахьиҭахцәоу азоуп, иара иҿы аразкы лмоур ҳәа дшәаны ауп.

Изакәхалак, арҭ еиразкхоит. Аразкы рыманы иҟалоит, арԥыс ишьапқәа шыхтцәоугьы. Иара дпоетхоит. Иԥшәмеи иареи ахшара бзиа раазоит.

Зхызгәы ахшәаны иҟаз, анлгеылшьырцлыекналҳахьан, аха лҭаца лҩызеи лареи рыбзоурала, лажәымҭа бзиахеит, лыԥсрагьы бзиан. Ароман аҿы аҭыԥ ғәгәа аанарԥшуеит артцаҩы ихаҿсахьа – Ԥыр ихаҿсахьала. Атцаҩцәа ртцара иаҟәыхны аус шыддыртцуазгьы сымҳәар сылымшеит.

Иара убас, аҭыԥ амоуп, ақыртуа мпытцахалаҩ ихаҿсахьагьы, ақыртцәа рҿышькыл кны ихаҿсахьагьы. Ус иҟоу ыҟан, иҟоуп иахьагьы

Сара абри ароман зыҩуеит ҳәа санылатәоз, сгәы ишҭаскыз еиԥш, изҩит ҳәа сгәы иаанагоит. Уи аԥхьаҩ игәаԥхозар, уи ауп аус злоу.

АХҚӘА

Аамҭа цәгьақәа раан..... 5
Ани апсадгьыли..... 315

ЛЕВ БОРИСОВИЧ ЛЕЙБА

В ТРУДНЫЕ ВРЕМЕНА
МАТЬ И РОДИНА

Два романа

ЛЕУА ЛЕИБА

ААМҬА ЦӘГЬАҚӘА РААН
АНИ АҨСАДГЬЫЛИ

Ҩ-романк

Аредактор Н. Бебиаҧҳа
Акорректор Гә. Цьыкырҧҳа
Аверстка – А. Акаба

Аформат 84х108 1/32. Иҟатцә. кьып. бгъ. 23.875. Иныкә. кьып. бгъы. 40.11. Атираж 300. Аҽатцапҟа № 15

Аԥсны Аҳәынҭқарра
«Акьыԥхь аҩны»
Аҟәа, Ешба имҩа, 168.